COLUMBIA LIBRARIES OFFSITE
CU55338399
DK214 .F45 1854 Az orosz-torok habor

Digitized by Google

THE LIBRARIES

COLUMBIA UNIVERSITY

GENERAL LIBRARY

Digitized by Google

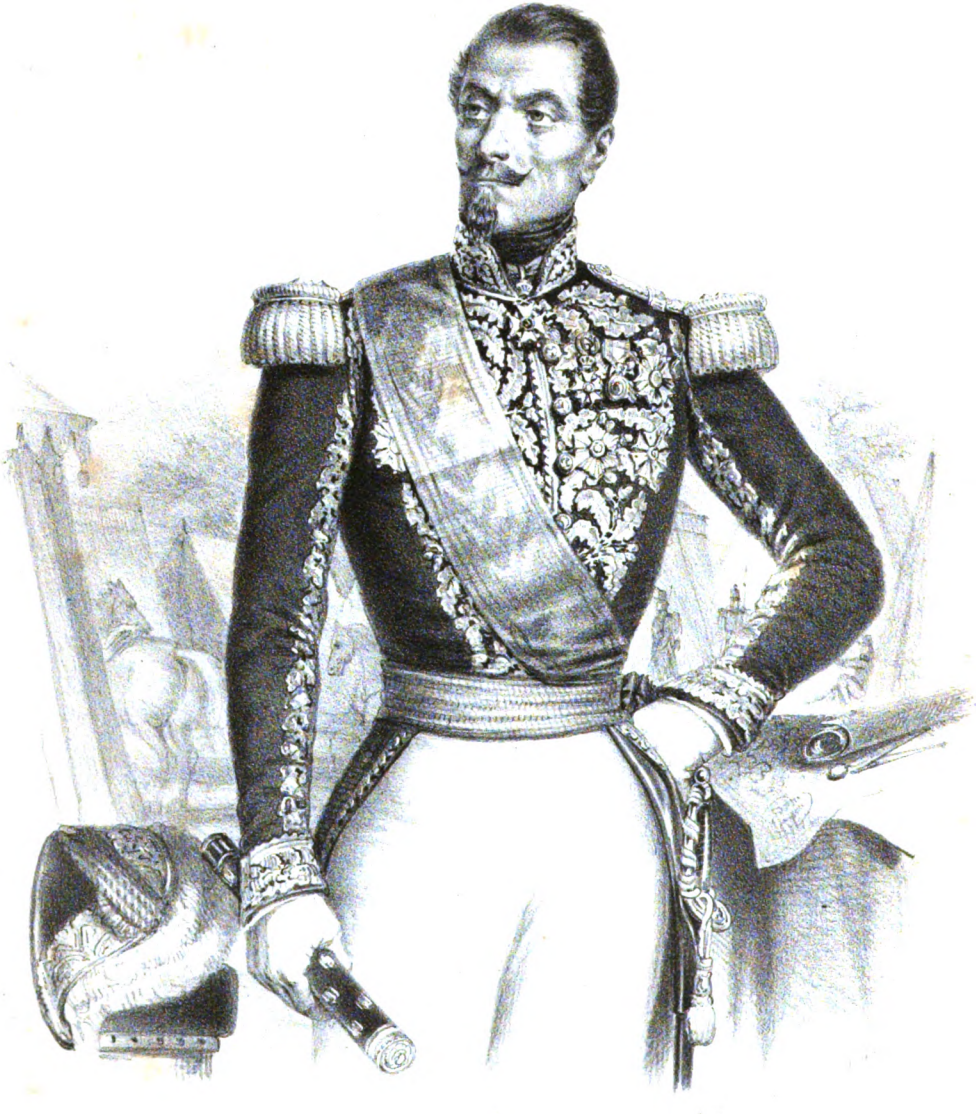
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

SZ. ARNAUD

Digitized by Google

AZ

OROSZ-TÖRÖK HÁBORU

TÖRTÉNETI

JEGYZETEKKEL, OKIRATOKKAL,

A

SZEREPLŐ JELESB FÉRFIAK, VEZÉREK ÉLETRAJZÁVAL,

FÖLDABROSZOKKAL

ÉS

ÜTKÖZETI TÉRKÉPEKKEL FELVILÁGOSITVA.

SZERKESZTI

FÉNYES ELEK.

MÁSODIK KIADÁS.

PEST, 1854.

LANDERER ÉS HECKENASTNÁL.

Digitized by Google

DK
214
.F45
1854

Digitized by Google

SEP 2 3 1971

BEVEZETÉS.

A kitört orosz-török háboru, ugy látszik, hogy jelenleg a régen halogatott s foltozgatott roppant fontosságu ***keleti kérdés*** végeldöntését is maga után huzandja. Minden ember feszült figyelemmel várja e bonyodalom megoldását, mert ösztönszerüleg érzi, hogy ez fogja eldönteni jó vagy bal sorsát nem csupán Európának, hanem az ázsiai és afrikai országoknak is.

Már Napoleon, a megbukott nagy hös is szeretett szent-ilonai fogságában Europa várandó sorsáról némi jövendöléseket tenni. E jövendölései közt különösen felötlö azon pont, mellyben állitja: hogy 1853-ban egész Europa vagy kozák, vagy köztársaság leend. Napoleonnak e szavait nem szabad akár idöponthoz kötnünk, akár betüszerinti értelemben vennünk. Ö nem akart e szavakkal mást jelenteni, mint azt: hogy 1853 körül, vagy a müvelt és polgárisodott Europa fogja az önkény uralkodásának megbuktatásával a valódi müveltséget és jóllétet mind kebelében meggyökereztetni, mind a századok óta tespedö keletre átültetni; vagy megforditva, egyetnemértés esetében a félvad és szegény ugyan, de fiatal, s erötöl duzzadozó óriás, az orosz nemzet, melly földkerekségünknek már is ***kilenczed*** részét tartja elfoglalva, fog az europai müvelt, tudományokban és szépmüvészetekben elöhaladt, gazdag, de kényelemhez szokott, puha életre hajlandó, s erkölcsiségben laza nemzeteknek törvényt szabni.

Az idö meghatározásában, mint a dolgok fejlödni kezdenek, a hös jósló nem sokat csalatkozott. Hanem a két ***vagy*** közt, mellyik fog beteljesedni, ez a jövendö titka.

Vannak ugyan sokan, különösen a német irók közt, kik nem akarják hinni, mintha az északi óriás valamikor a nyugati müvelt nemzeteknek parancsolhatna. Szerintük tudatlan, müveletlen népek soha sem hódithatják meg a felvilágosodott, müvelt nemzeteket; s bár az oroszok már számtalan nemzeteket hajtának uralmuk alá, de ez csak azért történhetett meg, mert müveltség dolgában lentebb ál-

Digitized by Google

lottak a győztes muszka népnél. — Ez állitást azonban nemcsak tulbizakodottnak, hanem egyszersmind helytelennek s ollyannak tartom, mellyet az emberiség története fájdalom! nagyon is megczáfol. A muszkák által megháditott népek közt ott találjuk a lengyelt, a Kelettenger partjain lakó németeket, estheket, lieflandusokat, stb.; s valljon ezek is müveletlenebbek voltak az oroszoknál? Hát a világ három részében uralkodott hatalmas romaiakat, a tudós és müvész görögöket, a hátramaradt emlékeikben is nagyszerü egyptomiakat, még müveltebb, s tudományosabb nemzetek buktaták-e meg? Valljon mind ezen elöszámlált dicsö nemzetek nem barbar népeknek estek áldozatul?

Ne ámitsuk magunkat. A durva erőszakot, a háditni akaró fegyveres tömeget, sem a német philosophai, sem az olasz szépmüvészet, sem a párisi divat fel nem tartóztatja. Erőszaknak erőszak, fegyvernek fegyver az ellenszere. Melly nemzetek függetlenséget, s hosszu életet akarnak maguknak biztositani, igyekezzenek, hogy nálok a müveltség testre, lélekre, szellemre egy arányban terjesztessék ki. Hol az emberek testi és lelki tulajdonai nem összehangzólag fejlesztetnek, ott a müveltség is egyoldalu, és anyagi marad, s mint illyen nem szellemi, hanem természeti anyagi szabályoknak leend alávetve. Egyes növények, állatok, emberek anyagilag a természet által kitüzött bizonyos fejlödési szakokon mennek keresztül. Az embereknél látunk gyermeki, fiatali, férfiui és öregségi kort, mellyet bizonyos és elkerülhetlen halál zár be. Igy a nemzetek életében is bizonyos korokat különböztethetünk meg. Némellyik már gyermekségében elhal; másik fiatalságig felveszi, s akkor hirtelen megöregszik; harmadik teljes és virágzó férfi korban él és uralkodik. De a nemzetek életének is rendszerint csak halál és enyészet a vége, s véleményem szerint csak azon nemzet tarthat hosszu és dicső életre számot, melly az anyagiságból kibontakozva, az emberek testi, és lelki tulajdonait összevágólag s egy arányban fejleszteti ki : az az, melly a müveltség terjesztésében a testet sem felejti ki, és megforditva a test kiképzésénél a felsöbb szellemnek, a léleknek is megadja, a mi az övé.

A török nemzetet azon nemzetek közé sorozza a közvélemény, melly egykor viritó fiatalságot ért ugyan el, de egyoldalu, csupán anyagi kifejlödése következtében, idö elött megöregedett, és csendes halálra készül. E hatalmas nemzet, melly Európában, Ázsiában és Afrikában, két császárság és mintegy 30 királyság romjain a 14-dik 15-ik és 16-ik században a világon egyik legnagyobb és legáldottabb birodalmat alkota : jelenleg annyira elerötlenedett, hogy életét csupán az europai nagyhatalmak féltékenysége tartja fel. A mostani szultán, s ennek atyja, az eröteljes és okos Mahmud mindent elkövettek, hogy czélszerü javitások és reformok, egyszóval a nyugati polgárisodás és müveltség behozatala által, az életre igen is érdemes török

Digitized by Google

nemzetet uj életre hozzák, s az enyészettől megmentsék; de mind eddig sikertelenül. Ugyanis a török birodalom felelevenithetése nem közönséges, hanem valóban óriási feladat, melly csaknem emberi erőt meghalad. Oka e gordiusi csomónak azon ferde intézkedés, mellynél fogva a világi törvényhozás, a vallási törvényhozással hozatott szoros és elválhatatlan kapcsolatba. Ennek következtében, ki Törökországban reformálni akar, annak előbb a törökök által vallott muhamedanus vagy izlam vallást kelletik reformálni. Már egy vallást alapjában megrenditeni akarni, veszélyes vállalkozás; e nélkül pedig a Törökországba átültetni szándéklott europai eszmék és javitások okvetlen hajótörést szenvednek. Keserves dilemma; de igy van!

Több példák közt, szabad legyen csak egyet felhoznunk. Minden polgárisodott államnak egyik legerősebb támasza és oszlopa azon intézkedés: hogy kivétel nélkül minden lakosa az országnak, a törvény előtt egyenlő legyen. Már most kérdem: miképen lehetne ez alaptörvényt Törökországban keresztül vinni? Minden muhamedanus és igy a török népnéli s a koránban, a muhamedanusok szentirásában, vannak megirva mind a polgári mind az egyházi törvények. Ennek következtében a töröknél biró csak az lehet, ki a koránt hiszi, tanulja és magyarázni tudja. Azaz, itt már vallási törvénynél fogva a biráskodás tisztsége kirekesztőleg muhamedanus férfiaknak, az ugynevezett *ulemák* testületének adatott át; mert azt csak nem lehet kivánni, hogy keresztény vagy izraelita magyarázza meg a koránt a töröknek. Már pedig ha a keresztények ki vannak zárva a biráskodásból, mikép lehessen reményleni, hogy a törvényelőtti egyenlőség, ha kimondatnék is, valósággal életbe lépjen? És ha életbe nem léphet: akkor a török birodalomnak 29,000,000 före menő népességéből 13,000,000 keresztény és zsidó záratik ki a törvényelőtti egyenlőség áldásteljes malasztjából. Még a legközelebbi időkig tanuskodni sem volt szabad a kereszténveknek a török törvényszékek előtt, török ellen. E törvényt az angolok és franczíák közbenjárására, épen most eltörölte ugyan a szultán; de még rendithetlenül fenáll az ulemák hatalmas testülete, mellyhez a mindent reformálni akaró, vakmerő Mahmud szultán sem bátorkodott hozzányulni.

A török nemzet tehát jelenleg csak kettő közül választhat. Vagy le kell neki mondani az europai müvelt nemzetek intézkedéseiről; vagy vallását gyökeresen reformálnia kell. Első esetben a halál bizonyos; második esetben, ha e veszélyes operatio közt ki nem mulik, megtarthatja ugyan országát, de sem a török nemzet, sem a muhamedanus vallás nem lesz többé uralkodó.

Mindezeket az europai nagyhatalmasságok, mint az angol, franczia, osztrák, és porosz igen jól látják, és borzalommal tekintenek a jövőbe, melly a török nemzet halálát előidézheti. És pedig nem azért

Digitized by Google

aggódnak, mintha a törököt nagyon szeretnék, hanem azért, mert ösztönszerüleg érzik, hogy a halott öröksége felett bekövetkezendő osztály, olly átalános világháborut talál eredményezni, melly vérpatakok és milliardokra menő vagyonok elfecsérlése után is, több nemzeteket és országokat dönthet sirba, mellyeknek sorsa szánandóbb leend a mostani törökországi kereszténynek sorsánál.

Nem ok nélkül gyanitják a nagyhatalmak, hogy a bekövetkezendő török örökség felosztásánál az oroszlányi rátát nem az angol, nem is a franczia, még kevésbbé a német, hanem azon orosz nemzet fogja elnyerni, melly a török birodalommal mind Európában, mind Ázsiában szomszédos; melly óhitü vallásánál fogva a török birodalomi 10 millio óhitü kereszténynél, s az egy szláv törzsökből származó szerbeknél, bulgároknál, montenegrinusoknál, stb. meleg rokonszenvre talál; melly két század óta folytonos és szakadatlan hóditó szerepet játszik; melly az europai udvaroknál már most tulnyomó befolyást gyakorol; melly a török birodalom testéből eddig is szép országocskákat vágott ki magának; s melly a török nemzetet régóta függésben és önkényes gyámsága alatt tartja.

Hogy illy körülmények közt nehezen fogja az orosz a török üstökét markából kiereszteni, nagyon hihető. Ámbár többen vannak, kik mind azt, mit mondottam, csupán képzelödésnek és költöi ábrándnak hiszik. Mert ugymond, az orosz czár maga is nem egy, hanem több izben ünnepélyesen megigérte, hogy Törökország integritását sértetlenül hagyandja; pedig e jeles fejedelem szavában ki merészelne kételkedni? Igen is, ebben én sem kételkedem. Hiszen Miklós czárnak magasztos, férfias jelleme, ritka mérsékeltsége köztudomásu dolog. De ne hagyjuk ki számitásunkból, hogy gyakran a legerélyesebb férfiak is a rohanó árvizzel kénytelenek uszni. S valljon nem lehetséges azon eset, hogy ő is együtt sodortatik azon nemzet-szellemi árrohammal, mellyet nemzetében nem ő keltett fel, hanem már készen talált?

Hiszen az orosz nemzetnek egyik büszke hagyománya az : hogy ő van hivatva keleten a polgárisodást terjeszteni, s Törökország fővárosában Konstantinápolyban, a görögöktől elfoglalt Zsófia templomára, félhold helyett a kettős keresztet feltüzni!

Már II. Katalin orosz czárnőnek, ki Lengyelországot felosztatta, csak hogy Europa szivéhez közelebb férközhessék, igen kedvencz eszméje volt a török birodalom helyébe a régi görög császárságot visszaállitani. Ez esetben roppant birodalmát két császárságra ugy akarta felosztani, hogy mindeniknek koronáját egy egy unokája fejére tegye. Már a császári herczegeknek keresztnevei is a tervvel összehangzólag választattak; képeken ***Constantin*** unokáját mindig a kezében tartott Constantin görög császár keresztjével, ***Sándor*** nagyherczeget pedig ugy rajzoltatta, mint ki épen a gordiusi csomót vágja ketté. E szán-

Digitized by Google

dék, a nagyherczegek számára kidolgozott nevelési tervben egész a kicsinységig szem előtt tartatott. Constantinnak gyermek korában csaknem egész környezete görögökből állott. Görög dajka szoptatta öt, s görög nyelvben neveltették, mellyet azonban későbbi időkben meglehetösen elfelejtett.

Katalinnak e szándékát a törökországi görögök nagy köszönettel és vérmes reménynyel vették; s lehet mondani, hogy ez időtől fogva csaknem szakadatlanul müködik egy titkos társaság, a *Hetaeristák* szövetsége, mellynek czélja nem kevesebb, mint Katalin szándékát az álmok országából a valóság országába átültetni. E társaságból nötte ki magát 1821-ben Ipsilanti herczeg lázadása Oláh- és Moldvaországokban. Ennek köszönhetjük a mindjárt rákövetkezett görög forradalmat, melly ha nem egészen sikerült is, miután a szándéklott görög császárság csak egy piczi királysággá zsugorodott össze, de orosz-görög czélokra azért igen pompás kovász volt jövöre, mint ezt jelen napjainkban látjuk, midön a törökországi görög lázadást épen a görög királyság népessége pártolja leginkább.

E mozgalmakat az orosz diplomatia, az igaz, nyilvánosan mindig rosszalta, tagadta, mintha ezekben legkisebb része volna. És én el is hiszem, hogy az orosz kormány e forradalmi mozgalmakba, mint kiválólag conservativ hatalom, s minden más forradalmak elfojtója, cselekvöleg épen nem avatkozott; de hogy a dolgok folyamára legalább egyik szemét akaratlanul is behunyta, ennyi már bizonyos. Hiszen Ipsilanti herczeg orosz tábornok és czári szárnysegéd, a hetaeristák egyik fötagja, Capodistrias gróf pedig orosz hivatalnok vala. Igy a görög forradalmat vezénylö választmány s ennek elnöke *Maurocordato* herczeg asszony Moszkauban, Oroszország második fövárosában székelt, és igy azon országban, hol a rendöri és kém rendszer legtökéletesebben ki van fejtve, hol az idegenek minden moczanása sasszemekkel kisértetik. — Az meg kétségtelen történeti esemény, hogy Czerny György idejében s később is, a szerb lázadókkal az orosz seregek együtt harczoltak, a törvényes fejedelem, a szultán ellen. Jelenleg pedig orosz védnökség alatt gyüjti Milos herczeg, a megbukott szerb fejedelem, Oláhországban azon szentsereget, melly a Zsófia mecsetére a kettös keresztet feltüzze.

Mind ezekből az következik, hogy az orosz nemzet és görög nép forró óhajtását el kell választani az uralkodó személyétől. S bárha a köztiszteletben álló magasztos jellemü orosz czár csak kényszeritve hajtatik a nemzet szelleme által: mindazáltal a többi europai hatalmaknak is tanácsos felügyelni, hogy a bekövetkezhető szerencsétlenség készületlenül ne lepje meg öket.

Az orosz kormány legközelebbi manifestumaiban keservesen panaszkodik, hogy az europai udvarok, különösen pedig az angolok és

Digitized by Google

franeziák, az orosznak minden lépéseit, minden nyilatkozatait gyanusitják, s politikai öszinteségébe nem hisznek. — A vád igaz; s meglehet, az orosz kormány ártatlanul szenved; de hiába! a gyanu, az aggodalom megvan, s ezt elenyészteni szavakkal nem lehet akkor, midön tények szólanak. — Az orosz nemzet már kétszáz év óta szakadatlanul hóditó szerepben lép fel. A hóditási vágy pedig a szomszéd országokra és nemzetekre nagyon veszélyes szenvedély. Ollyan ez, mint az éhes emberek étvágya, melly evés közben még jobban ingereltetik, s nagyobb fokra hág.

Ha tehát e gyanuból az europai keresztény nemzetek, a jelen orosz-török harczban, a muhamedanus török mellett fognak fegyvert a keresztény orosz ellen : ezt nem azért teszik, mintha rosz keresztények volnának, hanem azért, mert saját bátorságukról előre gondoskodnak; s mert azon gyanu nyomja sziveiket, hogy a 19-ik század törökje a muszka!

A török is hóditó nemzet volt valaha, s a 14-ik, 15-ik és 16-ik században 32 országot döntött halomra. Folytatását e szerepnek egész a mai időkig a muszka vállalta el a töröktől; mert nem volt e pár század alatt ollyan háboruja, mellyből nagyobbodva ne jött volna ki. Már pedig tudjuk, hogy a töröknek is azért sikerült a hóditás, mert a fenyegetett nemzetek soha sem értettek egyet. Mindig sikerült neki egyik vagy másik nemzetet szinlett barátság s más ármányok által feltartóztatni, hogy az épen bonezkés alá került nemzetnek segitségére ne siessenek; melly ravasz politika azt eredményezte, hogy utoljára mindegyik, sorban, könnyü szerrel kalodába került. Hasonló sorstól akarnak az europai nemzetek menekülni az orosz irányában. Eddig is sok olly hóditást tett már, mellyet nem kellett volna Europának közönyösen elnézni, s lehet, hogy e hibáját még keservesen megbánja; de most már nem lehet neki rosz neven venni, ha a jelen orosz-török harczba beleavatkozik.

És hogy e beavatkozás egyenesen a gyanitott hóditási vágy miatt történik, erről bizonyos lehet az orosz kormány. Hát miért nem szólottak az angol és franczia egy kukkot is, midön Ausztria tavaly télen többnemü követelésekkel, seregek összehuzásával lépett föl a török ellen? Mert megvoltak az emlitett hatalmak győződve, hogy Ausztria meg akarja ugyan a magáét tartani, de hóditani soha sem volt szokása; s ennélfogva hitték, hogy követelései igazságosak, s ezek köpenye alatt semminemü hóditási terv nem lappang.

Általjában a hajdani török, s a mostani orosz állam közt, mind fejlödési, mind történeti, mind szerkezeti tekintetben meglepő hasonlatosság mutatkozik. Mind a kettő számtalan meghóditott apróbb országokból halmoztatott össze egy roppant birodalommá. A töröknél *I. Ozmant*, s a muszkánál *I. Pétert* lehet olly országalapitónak ne-

Digitized by Google

vezni, kik lételük alapjául egyenesen a hóditást tüzték ki. Mind a két birodalomban szigoru, merev, és korlátlan egyuralkodás forma állapittatott meg alaptörvényül. Mind a két ország, fenállhatását föleg fegyveres erőre fekteté. S mivel minden korlátlan uralkodó a fegyveres erőt csak ugy használhatja veszély nélkül, ha az tökéletesen kezében, s a polgároktól elkülönözve van: ennél fogva mind a két császár már jókor gondoskodott állandó katonaságról, mert I. Murad török szultán már 1362-ben ***janicsárokat***, s Iván Vassilievics orosz czár 1554-ben ***streliczeket*** állitott. Mind a janesár, mind a strelicz katonai testület, számtalan kedvezésekkel s előjogokkal halmoztatott el, s azért mindkettő tökéletesen elfajult. A nagy kedvezések miatt mind a két testületbe számtalan polgárok iratták magukat, kik katonai köteleségeket soha sem teljesitettek, hanem csak az epret szedték. Az elkényeztetett janesárok és streliczek utoljára féktelen, makacs, kormányozhatlan csoportokká aljasultak. Névszerint a streliczek 19 év alatt háromszor zendültek fel s rendité meg az orosz czári trónt, miglen őket I. Péter 1700-ban fegyverrel kiirtatá, az operatioban Péter, saját magas keze által részt vevén. A töröknél is minden ember reszketett a szultántól, a szultán pedig a janesároktól, kik tetszésük szerint rendelkeztek a szultánok életéről és uralkodói székéről. Végre a mostani szultán atyja, Mahmud, a janesároknak is kiadta a végső utlevelet 1826-ban, ezrenként gyilkoltatván őket le.

A palota-forradalmak is mind a török, mind az orosz udvarnál nagyon gyakran előfordultak; csakhogy a muszkáknál a hajdani streliczek szerepét a császári testörség vállalá el; mert a mostani czár atyját I. Pált, s nagyatyját III. Pétert is, nehány elfajult udvaronczok s megvesztegetett császári testörök dobták le a trónról s gyilkolták meg.

Végre a két birodalom közt abban is nagy hasonlatosság mutatkozik, hogy mind a kettőben a korlátlan uralkodás megalapitására a fegyveres erő magában elégtelennek itéltetvén, segitségül a valláshoz folyamodtak. Mind a két uralkodó magát nem csak világi, hanem egyházfönöknek is kikiáltatta. I. Selim török szultán 1514-ben Egyptomot csak azért tánadta meg, hogy az ottani kalifát, ki a muhamedanusok első egyházi fönökének tartatott, legyőzhesse; mi megtörténvén, a kalifai (legfőbb egyházi) méltóságot szerződés és forma szerint magára ruháztatta; melly időtől fogva a török szultán nem csupán a törökországi, hanem az összes muhamedanus népek legelső egyházi fejének, pápájának tartatik. Hasonlókép az orosz czár is I. Péter óta, feje és képviselője az összes óhitü keresztény egyháznak, s feljogositva érzi magát az idegen országokban lakó óhitüek vallására is felügyelni, s állitólag a mostani orosz-török harcz is innen eredt, mint alább meglátandjuk.

Digitized by Google

A két birodalom közt több hasonlatosságokat is lehetne felhozni, de most ezekkel felhagyván, megforditva, a köztöki nagykülönbségre tesszük olvasóinkat figyelmessé. És ez abban áll, hogy a hajdan hatalmas hóditó Törökország már elöregedett, s mintegy 100 év óta naprul napra fogyatkozik erejében, annyira, hogy életét jelenleg csak azon körülmény tartja fel, hogy halála esetére az örökségen, a prédán, nem tudnak az europai nagyhatalmak egymással megegyezni. Ellenben a muszka, fiatal, erös, erejében naprul napra gyarapodó, s roppant hóditásainak koronájaul szeretné még a nagy és gyönyörü török birodalmat, különösen pedig fővárosát Konstantinápolyt, s a Dardanella tengerszorost kezére keriteni. És ha e megtörténnék, mi a nagyhatalmak egyetnemértése esetében könnyen megeshetik : akkor a Feketetenger, a Földközitenger csak orosz tavakká válnának, mellyeket ö tetszése szerint nyitna vagy zárna be; akkor az angol lemondhatna keletindiai birtokáról, melly most hatalmának s gazdagságának egyik legfontosabb tényezője; akkor az angol és franczia elbucsuzhatnának a levantei (igy hivják a keletet kereskedelmi tekintetben) kereskedéstöl, melly minden kereskedések közt legtöbb hasznot hajt, miután az orosz szigoru tiltó kereskedelmi rendszerhez ragaszkodik; akkor megmaradna ugyan közép Europának, névszerint Németországnak s az Osztrák birodalomnak fö életereje a Duna, de nem szálhatnék rajta tengerre, miután az orosz a Duna torkolatját már is készakarva behagyá iszaposodni; egy szóval akkor nem csupán keleten lenne kirekesztöleg ur, hanem Európát is félkörbe izmos karjai közé szoritván, Kamcsatkától kezdve Gibraltarig egy hatalomszó dictálná a törvényeket.

Ezeket kivántam elörebocsátani, mielött az orosz-török háboru keletkezését, s eddigi folyamát előadhatnám. Már most térjünk át a történtekre.

Digitized by Google

Menczikoff herczeg, orosz rendkivüli nagykövet föllépte a török udvarnál Konstantinápolyban.

Az 1853-ik év február 28-ka volt azon nevezetes nap, mellyen ***Menczikoff*** herczeg, czári szárnysegéd, és admiral, mint rendkivüli nagykövet Törökország fővárosában Konstantinápolyban megjelent. Megjelenésének okául a két udvar közt támadt egyenetlenségek barátságos elintézését nyilvánitá. Azonban mindjárt első föllépte, a török udvar irányában kihivó, sértő, s legnagyobb mértékben lealázó volt. Igy mart. 2-kán a nagyvezérnél hivatalos látogatást tön ugyan, de nem hivatalos egyenruhában, hanem utazó öltönyében, holott a török nagyok mindnyájan a legünnepélyesebb egyenruhájukban várák öt. Ez megtörténvén, kijelenté, hogy bevett szokáshoz képest ő nem engedi magát ***Fuad Effendi*** török külügyi minister által a szultánnál bemutattatni; sőt vele közlekedni sem akar, miután a szent sír feletti ügykezelésben ***Fuad*** mind saját szultánját, mind az ő magas czárját illetlenül kijátszotta.

Ennek következtében ***Fuad*** hivatalából elmozdittatván, a külügyi tárczát ***Rifaat*** basa nyerte el; és csak akkor tette ***Menczikoff*** első látogatását a szultánnál, martius 10-kén.

A megsértve érzett orosz udvarnak illy módon az első elégtétel megadatván, martius 16-kán ***Menczikoff*** a török külügyi ministernek egy jegyzéket nyujta be. Ebben elöszámlálá az orosz kormány sérelmeit. Névszerint megemlité, hogy a szultánnak 1852. február 10-kén kelt, s az orosz czárhoz intézett levele, mellyben a szenthelyek feletti kérdéses sérelmek békés megoldása adatik tudtul, ő felségét az orosz czárt megnyugtatá, miután egy fermán az oroszok javára előbb kibocsátott szultáni hattiserifet (cs. rendeletet) megerösité.

De mennyire meglepettek a Jerusalembe küldött orosz biztosok, midön nekik a török biztos, ki az emlitett engedélyek kihirdetésével vala megbizva, egyszerüen kinyilatkoztatá, hogy a kérdéses nagyuri hattiserifet nem látta, s ezt illetöleg utasitásában sem fordul elö semmi. A török udvarnak ezen kétszinü eljárása a felséges orosz czárt mélyen megsértette, s már most követeli, hogy a görög népesség megnyugtatására biztos és sérthetlen kiegyenlités történjék. De ezen kiegyenlitésnek nem szabad csupa igéreteken alapulni, mellyek ismét

Digitized by Google

kijátszathatnának; ***hanem csak ünnepélyes szerződés állithatja vissza a két udvar közt előbb fenálló barátságot és egyetértést.***

Martius 16-ka után, egy illy ünnepélyes szerződés szövegén szorgalmasan is dolgozott ***Menczikoff***, s ezt elkészitvén, martius 22-kén a török udvarnak benyujtá.

Miután pedig a török udvar sem a mart. 16-ki, sem a 22-ki előterjesztésekre nem felelt, ***Menczikoff*** april 19-kén ujabb sürgető jegyzéket ada be. Ebben a már mondottakat ismételvén, rögtön és határozott feleletet, s különösen ***három*** fő dolgot kivánt : 1) egy fermánt, melly a betlehemi templomra, a Megváltó születéshelyi oltárára, a gecsemáni barlang és betlehemi kertek birtokára nézve, az orosz kivánatnak közös szerkesztés mellett eleget tegyen; 2) egy kormányi parancsolatot, melly a szent síri templom kupjának megigazitását, bizonyos ablakocskák berakását, s a kuppal határos háremek lebontását hagyná meg; 3) egy szerződést, melly a görög keleti egyház eddigi privilegiumait, és Jerusalemben levő szent helyei birtokát ünnepélyesen biztositsa. — Berekesztésül e jegyzékhez hozzáadá, hogy ha ezen követelései a török szultán által el nem fogadtatnának, az orosz czár minden esetre olly eszközhöz nyuland, melly méltóságának és megsértett vallásos érzelmeinek megfelelend.

A török diván e követelésekből a két első pontot elfogadta, s az illető fermánokat május 5-kén ***Menczikoffnak*** átadatta; de a harmadik pontról, a kötendő szerződésről mélyen hallgatott.

Erre ***Menczikoff*** utolsó jegyzékét még május 5-kén benyujtotta. Ebben előadatik, miszerint a két fermán megfelel ugyan a két első követelésnek; de mivel a harmadik pontra, épen a legfontosabbra semmi válasz nem érkezett : neki felséges császárjától érkezett ujabb utasitásánál fogva, kötelességül tétetik, hogy e kérdés haladéktalan eldöntését kettőztetett erővel sürgesse. Különben a kötendő szerződés fő pontjai lényegileg most is e következők maradnak : az orthodox keleti egyház, ennek papsága, templomai, és minden vagyona, jövendőben a szultán védszárnyai alatt, minden eddig engedményezett privilegiumaiban sértetlenül meg fog tartatni, sőt méltányosságból mind azon előjogokban részesülend, mellyeket más török birodalomi keresztény felekezetek élveznek. A jerusalemi szent helyek tárgyában kibocsátandó uj fermán, valódi kötelezvény erejével birjon. Jerusalemben az orosz zarándokok és szerzetesek épen azon jogokba részesüljenek, mellyeket a többi nemzetbeliek birnak. Feleletre határidőül május 10-két tüzi ki; további halasztást nem adhat, hanem kénytelen leend, minden alkudozást és hivatalos közlekedést megszüntetni.

A török udvar azt gondolta, hogy miután a szent helyiségek feletti kérdések egészen az orosz kivánata szerint döntettek el, ez tel-

Digitized by Google

jesen ki lesz engesztelve; de igen nagy zavarba hozaték, midön látá, hogy *Menczikoff* tulajdonképen a szerződést sürgeti, melly a keleti egyház szabadalmait erösitné meg. Hat izben tartatott diváni tanácskozás, mellyek közül a két utóbbiban minden föhivatalnokok, még a nyugalomban levök is részt vettek. Itt különösnek tetszett az orosz udvar eljárása, melly azt követeli, hogy a keleti egyház szabadalmai szerződésileg biztosittassanak; holott azokat a szultán maga jószántából már 400 évvel ezelött engedményezte, és sértetlenül fen is tartotta. Hogy miben sértettek volna meg a kérdéses szabadalmak, azt nem tudta az orosz megmondani; de azért szerződést követelt. Illy szerződés a diván véleménye szerint egyenesen a török állam függetlenségét támadná meg; mert egy külfejedelemnek beavatkozási s mintegy biráskodási jogot tulajdonitana a török állam beldolgaiba, Illy körülményekben a diván s igy a szultán is, *Menczikoff* kérelmét határozottan visszautasitá.

Azonban *Menczikoff* most is ragaszkodott ultimátumához, s nyilt fenyegetések kiséretében még egy végső határnapot engedett május 14-kéig.

E közben, névszerint május 13-án, a herczeg elkerülve a hajthatatlan török ministeriumot, egyenesen magával a szultánnal értekezett. E találkozás eredménye : gyökeres ministeri változás volt. *Mustafa* basa nagyvezérré, *Mehemed-Ali* hadügyi, és *Resid* basa külügyi ministerekké neveztettek. E változás tekintetéből *Menczikoff* várakozása határidejét még öt nappal megpótolá. Ekkor sem kapván kielégitő feleletet, követségi palotáját elhagyá, s egy orosz hajóra költözvén, a Konstantinápolyban levö angol, franczia, osztrák és porosz követek közbenjárására ismét 48 órai várakozási időt engedett.

Ámbár *Resid* basa az ellenállásra nagyon hajlandó volt, mégis a végső szakitás kikerülésére, következő elöterjesztésekbe beleegyezék: A konstantinápolyi patriarchiához a szultán egy fermánt küldend, mellyben az óhitüek eddigi jogai ujra megerösittetnek és biztosittatnak; továbbá a porta kötelezi magát, miszerint Jerusalemben a *status quo*, Oroszhon és Franciaország tudta nélkül, nem fog megváltoztattatni; s hogy a porta a görögöket szinte fogja azon elönyökbe és szabadságokba részeltetni, mellyeket más felekezetü kereszténynek jövendöben engedményezhet.

Ezen elöterjesztéseket is elvetette *Menczikoff*, mint elégteleneket, s kinyilatkoztatá, hogy ha az inditványozott szerződést a szultán meg nem köti, ezt Oroszország az óhitü egyház sérelmének nyilvánitja.

Erre *Menczikoff* május 22-én Konstantinápolyból elutazott, s mivel öt nem sokára a rendes muszka követ *Ozerow* is az egész követségi személyzettel követé : a diplomatiai közlekedés megszakasztása az orosz és török udvar közt bekövetkezett.

Digitized by Google

A szent helyek kérdése.

A szent helyek kérdése, egy azon talányok közül, mellynek megfejtése az érdeklettet nem annyira egyházi oldalrul, mint a keleten szerzendő befolyás tekintetében érinti. Csakhogy ezen kérdés nem közönséges és általános természetű, hanem kiválólag Oroszország és a franczia udvar közt vitattatik. És ez nem egyéb, mint uj feleleventése azon világra ható ügynek, melly az 1054-ben történt egyházi szakadás óta, (IX. *Constantin* görög császár és IX. *Leo* romai pápa idejében) az egész középszázadi koron keresztül tartott, s nem keveset segité elő a török félhold győzelmét s azon szégyenteljes körülményt, hogy mind azon szent helyek, mellyek Megváltónk születésére, életére, szenvedéseire emlékeztetnek, török kormány alá kerültek.

Ezen szent helyek közül meg kell különböztetnünk azokat, melyeket egyik vagy másik keresztény felekezet kizárólag bir, azoktól, mellyek minden keresztény felekezetek által közösen használtatnak. Igy a római katholikusok kizárólagos birtokához tartoznak: 1) a Nazarethban levő menybemeneteli templom és barlang; 2) Tiberiasban a Péter temploma (szent hagyomány szerint azon helyen fekszik, hol Péter apostol háza állott; 3) Jerusálemben a Pilatus palotája előtti téren álló szentegyház, melly helyen Krisztus urunk megostoroztatott, s melly 1838-ban a szent ferenczick által kijavittaték; 4) a gecsemanei barlang. Ellenben a görögök kizárólagos tulajdona a galilaei templom. Mind ez elöszámlált szent helyek felett nincsen semmi versengés a keresztények közt, hanem csupán azon szent helyiségek felett, mellyek közösen használtattak. Illyenek például: Jerusalemben a szent sír temploma; Betlehemben a Krisztus születése helyén épitett szentegyház; a gecsemanei templom, hol szüz Mária sírja vagyon, stb. Ezen szentegyházak birtokáról vannak privilegiumai a romai katholikusoknak, görögöknek, örményeknek, koptusoknak, abyssiniaiaknak, syrusoknak; s e különböző felekezetek, a szent sír temploma körül, kisebb nagyobb kiterjedésü kolostorokat épitettek, a romai katholikusok és görögök egymás mellett északon, az örmények és abyssiniaiak délen, a koptusok és syrusok nyugaton. — A szent sír templomát *Nagy Constantin* anyja *Ilona* épitteté 326-ban, miután a Krisztus keresztfája feltaláltaték. Épült ez a kalváriahegy szomszédságában, s miután kupja 1808-ban leégett, ezt a görögök saját költségükön helyreállitották. Ez időtől fogva a török kormány a kupnak, több kápolnáknak, oltároknak birtokát a görögöknek itélte; mi ellen a nyugatiak protestáltak, állitván, hogy e rendelet az 1790-ben e tárgyban készitett capitulatio pontjaival merőben ellenkezik.

Egyébiránt e szent helyek birtoklása tulajdonképen tiszteleti elsőség, mellynélfogva az illető keresztény felekezetnek jogában áll

Digitized by Google

bizonyos helyen szőnyeget leteriteni, lámpát égetni, stb.; mert különben az emlitett templomokban mindenki végezheti ájtatosságát, s a panasz nem abban áll, mintha a görögök a romai katholikusokat misemondástól eltiltanák. Csupán a betlehemi templomban vettek a görögök némelly részeket igénybe; s a gecsemanei szentegyházat, mellyre a nyugotiak ős időktől fogva igényt formálnak, ugy látszik, minden keresztény felekezetek kizárásával magukénak tulajdonitják.

Francziaország igénye a szent helyek feletti védnökségre, a hajdani francziai királyok keresztes háboruin alapul; de a mi korunkban csak *Lajos Fülöp* alatt jutott eszébe ismét a franczia diplomatiának, e kérdést müködése tárgyává választani, hogy igy keleten nagyobb befolyást nyerhessen. Ez állitólagos védnökségnél fogva lépett fel a franczia udvar 1840-ben rögtön, mint pártfogója a török birodalmi maronitáknak, nestorianusoknak, s más kath. felekezeteknek; és ez által, már ekkor ellenkezésbe jött az orosz udvarral. Később 1851-ben ujolag megpenditette e kérdést, s igényei támogatására felhozta a nagy *Szolimán* és *I. Ferencz* franczia király közt kötött capitulatiot, valamint *Achmet* hattiserifjét 1690-röl, ki a görögök által időközben elszedegetett szent helyeket, a romai egyháznak visszaadatni parancsolá. Az 1790-ki capitulatio, az utolsó, mellyet Francziaország kieszközlött, a szent helyeket hasonlólag a romai katholikusoknak itéli; de ez oklevél sem számlálja elö egyenként azokat, s nem mondja, hogy e helyek kirekesztöleg a nyugoti egyházak által birtokoltassanak. Mellynélfogva a birtoklás minémüsége felett, a keleti és nyugati egyházak közt mindig versengés volt; s a török udvar igyekezett e versengést fentartani, mert koronként annak adott igazságot, ki legjobban megfizette; egyszóval valóságos árverésre bocsátotta; ámbár e szent templomokba bemenö személyektől török katonák által bemeneti dijt szedvén, ez magában 20,000 váltóf. jövedelmez neki évenként.

Midön 1851-ben Francziaország a rómaiak régi jogai iránt a portához folyamodott : ez kijelenté, hogy az 1690-ki hattiserif most is teljes érvényességü. De mivel az ügy a franczia udvar részéről eleinte lágymelegen vitetett; s más részről Oroszország az ellenzésre maga a porta által bátorittatott : a dolog 1851. decemberig eredményre nem vezetett; söt mind a két egyház hiveiből kinevezett vegyes biztosság is megegyezést nem eszközölhete ki. Francziaország a maga igényeit oda módositotta, hogy neki 8 megnevezett szent helyiség birtoklása engedtessék át. De e követelést csak a mostani franczia császár *Napoleon* vitte keresztül, ki az uj császári tront, uj diplomatiai győzelemmel akará felékesiteni. Azonban az engedmény az orosz érdekeket nyilvánosan megsértvén, e miatt a nagyvezér *Resid* basa kénytelen volt hivataláról lemondani, De miután hivatalába csakhamar visszahelyhezteték, kitünt, mi-

Digitized by Google

szerint lelépése nem annyira a megsértett orosz érdeket jelentette, mint inkább azt, hogy a dolog még teljességgel nem volt befejezve. A porta egyik részt sem akarván megsérteni, az orosznak is adott egy fermánt, mellyben a franeziák részére tett engedmények tetemesen csonkittattak, de midön ezt Jerusalemben ki kellene hirdetni, a török biztos avval mentegetödzék, hogy ö illy fermánról semmit sem tud. Ez eljárása a török portának igen felbosszantá az orosz udvart, s azért erélyesen követelte a tudva levö fermán kihirdetését mi 1852. végén csakugyan megtörtént.

Evvel azonban még nem elégedett meg az orosz kormány, hanem ***Menczikoff*** herczeget uj utasitásokkal s uj követelésekkel 1853. febr. havában Konstantinápolyba küldte, mint az elöbbi czikkben elöadtuk.

A török udvar segitségül hivja az europai nagyhatalmakat.

Az 1815-ben Bécsben tartott fejedelmi congressus óta, szokássá vált, hogy az europai nagyhatalmasságok, névszerint az angol, franczia, orosz, osztrák és porosz, minden nevezetesebb europai bonyodalmakat, egyetértöleg, közösen igyekeztek elintézni, hogy a sulyegyen és a közbéke sértetlenül fentartassék. Midön tehát ***Mehemed Ali*** egyptomi basa, szultánját fegyverrel megtámadá, a nagyhatalmak, mind a mellett, hogy a franczia kormány inkább Egyptomhoz szitott, közösen felléptek, s Mehemed Alit fegyverrel kényszeriték igényeiröli lemondásra. E megtörténvén, 1841-ben julius 13-kán, mind az öt hatalom egy szerzödést irt alá, mellyben a török birodalom függetlensége és területi épsége ünnepélyesen és egyetértöleg biztosittatik.

E szerzödésre támaszkodva, mihelyt látta a török udvar, hogy ***Menczikoff*** követelései, mellyek a török államat orosz hübéri országnak czélozzák lealjasitani, orosz részröl erőszakkal is keresztül akarnak vitettetni: felszólitá a Konstantinápolyban levö nagyhatalmi ügyviselöket, hogy öt a ***Menczikoffal*** folytatott alkudozásokban támogatni sziveskedjenek.

Szerencsétlenségre azonban, épen ez időpontban a török udvar föpártfogói, az angol és franczia nagykövetek, Konstantinápolyban nem voltak jelen. Az elsö hatalmat ***Rose*** ezredes, a másodikat ***Benedetti*** követségi titkárok képviselék. Ezek mindketten tüstént átlátták ***Menczikoff*** követeléseinek roppant horderejét, s hogy itt épen nem a szent helyek feletti versengés eldöntése a födolog. Ennélfogva ***Rose*** ezredes saját felelösége alatt ***Dundas*** admiralt, ki egy szép angol hajóhaddal Maltában horgonyozott, az Archipelagusba hivta, hanem ez a felhivásnak, mivel nem rendes nagykövettöl eredett, az engedelmességet meg-

Digitized by Google

tagadá. — Az angol fővárosban, Londonban is nem sok hitelt látszottak adni az ezredes aggodalmainak.

Ellenben a franczia udvar komolyabban vette a dolgot, s *Drouin de l' Huys* külügyminister már március 21-kén tudósitotta a pétervári orosz udvarnál levő franczia követet *Castelbajacot*, hogy a touloni franczia hajóhad parancsolatot kapott a görög vizekre, névszerint Salamis sziget mellé vitorlázni, hogy a történhető eseményekhez közelebb legyen. Egyszersmind megütközését jelenté az orosz udvar illynemü fellépésén, s inditványba tevé, hogy valamint eddig, ugy most is az orosz-török ügy a nagyhatalmak által egyetértőleg intéztessék el. Egyuttal a Bécsben levő franczia követ *Delacour* Konstantinápolyba nagykövetnek kineveztetek, s parancsolatot kapott, miszerint állomását tüstént foglalja el.

Más részről az angol rendes követ *Sir Stratford Canning*, ki a keleti ügyekben legjártasabb angol államférfiu; Londonban *lord Redcliffe* czim alatt pairi méltóságát elfoglalván, szinte siete Konstantinápolyba visszaindulni.

És most támogatva a két hatalomtól, elkezdődtek a tanácskozások s jegyzékváltások az orosz rendkivüli követ, ki a kitüzött vég feleleti időből lassanként mindig engedett, és a török kormány közt, melly ez értekezéseknél méltóságteljes és erélyes állást vön. A *Menczikoff* által előterjesztett szerződés aláirását, az angol és franczia követek sem javasolták; mert ők sehogy sem láthaták be, hogy az orosz felfogás szerint, a kötendő szerződés csak a szent helyek s az óhitü alattvalók ügyében kibocsátott fermanok biztositását foglalná magában; sőt inkább a török divánnal egyértelmüleg azt látták, miszerint az illy formába öntendő szerződés egyenesen a török kormány függetlenségét támadná meg.

Mennyire igyekezett eleinte az orosz udvar a többi nagyhatalmakat ez ügyben elaltatni, kitetszik azon eljárásából, hogy midőn május 5-kén *Menczikoff* ujabb és erősebb utasitások következtében, a török udvart még jobban szorongatta, ugyanez idő tájban, névszerint május 8-kán *Hesselrode* orosz külügyi minister *Castelbajac* pétervári franczia követnek azt irta: miszerint Konstantinápolyból igen jó hirt kapott, s megmutatja, hogy szavatartó, mert *Menczikoff* és *Delacour* közt az egyetértés helyreállott, s az egész viszály békésen megoldatván, nem sokára *Menczikoff* Pétervárra visszatér. Ugyan ezt mondta az angol követnek *Seymournak*; hogy az orosz udvar ünnepélyes szerződés helyett fermánnal is megelégszik, s erre Menczikoffnak teljes hatalma van. Igy beszélt a hazatérő szászkövet előtt máj. 14-kén; valamint Nesselrode levele nyomán, ugyanezt állitá *Manteufel* porosz első minister.

De bezzeg Konstantinápolyban másképen állottak a dolgok, s a

Digitized by Google

nagyhatalmak követei hiába kisértettek meg mindent, hogy ***Menczikoffot*** szelidebb feltételekre birják. Végre a teljes szakitás megakadályozására, május 20-án a négy hatalmasság követei közös értekezletet tartottak; s ennek következtében ***Kleczl*** ur ausztriai ügyviselö ***Menczikoff*** herczeghez ment, hogy tiszttársai nevében vele a barátságos kiegyenlitést megkisértse. De ***Menczikoff*** szilárdul megmaradt követelésénél; s ez nem teljesittethetvén, mint fentebb iránk, május 22-én Konstantinápolyt elhagyá, s evvel az első szakadás az orosz és török udvar közt bekövetkezett.

Menczikoff eltávoztával, május 26-kán a török udvar egy ***Memorandumot*** bocsátott Angol, Franczia, Osztrák és Poroszországokhoz, mellyben az eddig történteket hiven elöadván, felszólitja öket, hogy az 1841. jul. 13-ki szerződés erejénél fogva, a török kormányt az oroszszali versengésében gyámolitani, s a török állam függetlenségét, és területi épségét megörizni törekedjenek. A török udvartól igen eszélyes fogás volt ez, hogy ügyét az 1841-ki szerződésre fektette; de ez annyival inkább nem tetszett az orosz udvarnak. Ez nyiltan kijelentette, hogy ö a többi hatalmaktól, a török ügyben sem beavatkozást nem tür, sem közbenjárást nem fogad el, csak az osztrák udvarnak mint barátjának békés törekvéseit veszi figyelembe; mert a török államról az 1815-ki bécsi congressus nem rendelkezett, s az orosz udvar ös időktől fogva minden ügyeit a török kormánynyal maga végezte, s most is minden más hatalom közbejövetele nélkül egyenesen a török kormánynyal akar egyezkedni.

De a nyugati hatalmak, az angol és franczia, az 1841-ki szerződést aláirván, kötelezetteknek érzék magukat, minden olly bonyodalmat figyelemmel kisérni, melly a török állam függetlenségét koczkáztathatná. Ennélfogva a franczia külügyminister ***Drouin de l' Huys*** junius 3-káról tudósitotta a konstantinápolyi franczia követet: miszerint az orosz udvar ***Menczikoff*** fölléptét helyben hagyván, s a Lengyelországban fekvö 4-ik hadtestnek Moldva felé való indulásra parancsolatot adván: a nyugati hatalmak is flottáikat a Dardanellákhoz közelebb, a bezikai öbölbe rendelték, s az angol flotta egyenesen a konstantinápolyi angol követ rendelkezésére adatott, hogy minden történhető veszélynek jókor eleje vétethessék. Egyszersmind kéri, hogy igyekezzék a dolgot békésen kiegyenliteni, mi föleg ugy lenne elérhető, ha a szultán minden alattvalóit egyenlö vallási szabadsággal ajándékozná meg.

A franczia kormánynak ez intése Konstantinápolyba még meg sem érkezett, midön a török szultán a diván tanácsára, junius 6-káról egy fermánt bocsáta ki, melly nyilt oklevélben a keresztény felekezetek fönökeihez vala intézve, s mellyben mindenik felekezetnek, különbség nélkül, szabad vallásgyakorlat engedtetik, a görögöknek ugy,

Digitized by Google

mint a romai, örmény vagy protestans egyháznak. Ez által egy csapással megsemmisité Oroszországnak minden törekvését, melly egyházi ügyben felsöségi állást tüze ki czélul; annyival inkább, mert e fermánban igért jogok mind az öt nagyhatalmasság *garantiája* alá vannak helyezve, s igy egyoldalu beavatkozás bármelly hatalom részéről kizáratik.

Az orosz Moldva- és Oláhországokat zálogképen elfoglalja.

Az orosz és török udvar közt a diplomatiai összeköttetés megszakadván, május 31-én *Nesselrode* gróf orosz külügyminister, Resid basához intézett levelében kinyilatkoztatja: hogy a török udvar tagadó válaszát az orosz követelésekre, az orosz czár személyes sértésnek veszi; egyébiránt még 8 napi gondolkozási időt enged, mi ha eredménytelenül telnék el, az orosz seregek a török határt átlépendik, nem azért hogy háborut folytassanak, hanem azért, hogy a szultán erövel is kényszerittessék a kivánt követelések megadására.

E levélre *Resid* basa jun. 16-án akképen válaszolt, hogy a szultán jun. 6-ki fermánjában minden alattvalóinak teljes vallásszabadságot engedett, s e törvényét maga fel fogja tartani; s azért semmi kötelező szerződést, melly a török állam függetlenségét veszélyeztethetné, el nem fogad.

E tagadó válasz következtében még egyszer és utoljára egy *ultimatissimumot* küldött az orosz udvar a törökhöz, mellyben felszólitja ezt, hogy a török birodalmi keleti egyház jogait és szabadalmait szerződésileg biztositsa; s igérje meg, hogy az óhitüeknek ugyanazon szabadalmakat adja, mellyekkel a többi hatalmasságok keresztény alattvalói birnak, vagy jövendőben birni fognak. A porta ezen *ultimatissimumot* is visszavetette, miután az ebben követelt, külföldi hatalmak pártfogása alatt álló, nehány ezer keresztény népesség kivételes szabadalmát, lehetetlen lenne a török birodalmi 9 millio fönyi óhitü lakosságra kiterjeszteni, a nélkül, hogy a török állam alapjában megrendittetnék.

Ennélfogva junius 26-kán megjelent a czári manifestum, melly tudtul adja, hogy a dunai fejedelemségeket, u. m. Molva- és Oláhországokat seregeivel megrakja s elfoglalva tartja mindaddig, mig a porta az ő igazságos követeléseinek eleget nem teend. És a szót nyomban követé a tett, mert jul. 2-án orosz csapatok nyomultak be Oláhországba Leovánál, *Dannenberg* tábornok vezénylete alatt, Moldvaországba pedig Skaliani helységnél. Az összes orosz foglaló sereg fővezérévé *Gorcsakoff* herczeg neveztetett; ki kiáltványában megigérte, miszerint a dunai fejedelemségek megszállása csak zálog akar lenni,

Digitized by Google

az orosz kivánatok betöltéseig; hogy ő magát csak védőleg viseli; a megszállott országoknak sem polgári kormányzatában, sem személyzetében változtatást tenni nem fog.

Aa orosz seregeknek Moldva- és Oláhországokba való bevonulása, világosan megsérti a fenálló szerződéseket; s ezeket zálog gyanánt elfoglalni azért, mert egy másik független állam, kérését nem teljesiti, egészen uj nemzetjogi találmány; s nem más, mint Europa nyugalmát fenyegető, erösebbnek jogát megállapitni akaró erőszak. Illy erőszakos eljárást a portának jogában álla fegyverrel visszatorolni; de az europai nagyhatalmak kérésére, háboru helyett megelégedett egy jul. 14-kén kelt körjegyzékkel, mellyben illy fegyveres megtámadás ellen ünnepélyesen tiltakozik, s ez ügyet azon nagyhatalmak itéletére ereszti, mellyek az 1841-ki szerződést aláirták.

A bécsi javaslat.

A dunai fejedelemségek megszállásával az orosz-török ügy mindinkább veszedelmes alakot öltvén magára, a nagyhatalmak már most kettöztetett erővel törekedtek a nyilt háboru kitörésének meggátlására. Egyik kiegyenlitési terv a másikat követte. Csaknem mindenik hatalom készitett illyet, de mind sikertelenül. Már julius 13-kán tudósitotta a franczia külügyminister az Angolországban levő franczia követet, hogy ő *Nesselrode* gróf köriratára felelt, s vele több kiegyenlitési terveket közölt, mellyekből már most szabadon választhat. Azonban mindenesetre tanácsos lesz az angol és franczia udvarnak mindenben egyetérteni és végezni. Nevezetesen jó volna, ha a flották a Dardanellákon keresztül mennének. Azonban az angol udvar késedelmezett, s még előbb beakarta várni a Pétervárra felterjesztett kiegyenlitési tervek eredményét.

Egy kiegyenlitési javaslatot a török kormány is dolgozott ki, s ezt Bécsbe megküldötte, melly azonban itt helyeslést nem nyert. E helyett egy eredetileg franczia javaslatot gróf *Boul Schauenstein* osztrák első minister átdolgozván, azt a Bécsben jelenlevő nagyhatalmak követei egy conferentiában elfogadták. E kiegyenlitési javaslat megküldését Pétervárra egy sajátkezü, és barátságos hangon vitt levelezés előzte meg az austriai és azt orosz császár között, mellynek következtében a bécsi javaslat elfogadtatott, még mielőtt Pétervárra küldetett volna; és igy nem csuda, hogy hivatalosan is megérkezett a válasz, melly szerint az orosz udvar a javaslatot elfogadni hajlandó, ha azt a török porta is minden szóváltoztatás nélkül elfogadandja. E *bécsi javaslat* julius 31-kén készülvén, s a közbenjáró hatalmak által is helybenhagyatván, a pétervári helyeslő válasz megérkezte után, a török kormánynak is megküldetett.

Digitized by Google

Azonban ez Konstantinápolyban nagy nehéztelést vont maga után. Ugyanis a török diván maga készitett egy kiegyenlitési javaslatot, s ezt Bécsbe küldte; de ezen terv minden fontolgatás nélkül félre tétetett. Midön tehát a bécsi javaslat Konstantinápolyba érkezett, első perczben a büszkeség és öntudat azt javasolta, ezen inditványt tárgyalásba sem venni, hanem egyszerüen azon megjegyzéssel visszautasitani, hogy a porta egyedül a maga inditványa alapján alkudozik; hogy öt illette a kezdeményezés, a közbenjáró hatalmakat pedig a módositás, és nem megforditva. A kérdés tehát eleinte egész általánosságban a bécsi küldemény elfogadása, vagy visszautasitása körül forgott. A közbenjáró hatalmak követei mindent, még fenyegetést is elkövettek, hogy a diván e bécsi javaslatot fogadja el. Igy történt aztán, hogy az augustus 13-ki divánülés, viharos vita után, többség szerint, részletekbe most nem bocsátkozva, a bécsi javaslat elfogadása mellett nyilatkozott. Ezen határozat nyomán terjesztetett ama jegyzék hivatalosan a szultán eleibe, és csak aztán kezdődött a részletes tárgyalás és módositás, melly módositást a porta lényeges feltételnek nyilvánitá az egésznek elfogadására.

Ennek következtében *Resid* basa 1853. aug. 19-kén egy *memorandumot* közlött Ausztria, Anglia, Franczia- és Poroszország képviselőihez, mellyben a *bécsi javaslat* elfogadtatik ugyan, de módositásokkal. E módositások a bécsi javaslatnak különösen 3 fő pontjait érintették. Az első pont, melly igy hangzik : „*Ha az orosz czárok, az osman birodalom orthodox görög egyháza szabadalmai és kiváltságainak fentartásában terékeny buzgalmukat mindenkor tanusitották : a szultánok sem vonakodtak soha, azokat ünnepélyes okmányok által ujra megerősiteni*“ a török kormány felfogása szerint mintegy szemrehányás lenne a török szultánok irányában, mintha ők az óhitüeknek jó szántukból adott privilegiumokat csupán az orosz czárok buzgalma következtében tartották volna fel; s az illy módon fogalmazott pont az orosz kormánynak több ürügyöt nyujthatna a vallási ügyekbe leendő beavatkozásra. A második pont, mellyben a vallási kiváltságok megerősitése ugy állittatik fel, mintha ez a *kucsuk-kajnardsi és drinápolyi* békeszerződés világos értelme következtében történnék, szinte nem ismertetett el a török kormány által; hanem e helyett azt kivánta, hogy vagy hagyassék ki e pont, vagy választassék el a kajnardsi szerződésben foglalt védelem-igéret a vallási kiváltságok kérdésétől, olly határozott modorban, hogy mindjárt az első tekintetre két különböző tárgyként tünjenek fel. — Mi a harmadik pontot illeti, melly a görög egyház jogainak a többi keresztény felekezetek részére adottakkali egyenjoguságra vonatkozik, erre nézve nem lehet kételkedni, hogy a szultán nem késendik a görög szertartásuakat nemcsak azon előnyökben részesiteni, mellyeket szabadakaratából más keresztény alattvalóinak

Digitized by Google

adott, hanem azokkal is felruházandja őket, mellyeket a jövőben engedhetni fog. Ugyanazért felesleges még hozzá tenni azon kétértelmü kifejezéseket, mellyek e pont szerkezetében foglaltatnak, s azért azok kihagyandók lennének.

Az illyformán módositott bécsi javaslat a bécsi orosz követség által, a pétervári udvarnak megküldetvén, ez ezt el nem fogadta, hanem az eredeti és módositatlan bécsi javaslathoz ragaszkodott. Az orosz udvar tudniillik ugy okoskodott, hogy a török kormány által tett módositások vagy lényegesek, vagy feleslegesek. Első esetben már a dolog természete szerint el nem fogadhatja azokat, mert ő a bécsi javaslat másitatlan szerkezetére adta beleegyezését; második esetben pedig a nagyhatalmak kötelessége a portát arra birni, hogy szókapczáskodásokkal felhagyva, az eredeti bécsi javaslatot fogadja el.

A bécsi franczia követ inditványba tevé, hogy a bécsi követi értekezlet tagjai egy collectiv jegyzéket küldjenek a török kormányhoz, mellyben az tovább is az eredeti bécsi szöveg elfogadására biratnék; de a *collectiv* jegyzék küldés elvettetett, hanem mindenik hatalom követe oda utasittaték, hogy ki-ki külön kisértse meg a rábeszélést. És valóban Ausztria, Porosz-, sőt Franciaország részéről is megtörtént az ujabb kisérlet; de az angol követ mélyen hallgatott, mi világos tanusága vala annak, miszerint az orosz-török ügyben a négy főhatalmasság közt még nem létesült egyetértés.

September 1-sö napján a franczia külügyminister, irja a Londonban levő franczia követnek *Valevszky* grófnak, hogy a török el nem fogadta a bécsi javaslatot módositás nélkül, mi által a közbenjáró hatalmak nagy zavarba jöttek. Azonban az angol és franczia hajóseregek a bekövetkezett öszi idő, s ez időbeli veszélyes szelek miatt, a Bezika öbölben nem maradhatván, sem Toulonba, sem Maltába vissza nem evezhetnek, jó volna tehát az angol kormányt felszólitani, hogy az egyesült flották a Dardanella tenger-szoroson belől küldessenek, a nélkül, hogy a dardanellai várdákon tul mennének; és ezt jelenteni kell az orosznak, hogy a beevezés a rosz idő miatt, s nem fenyegetésből történik, s mihelyt az orosz kimegyen a dunai fejedelemségekből, ők is ki fognak a Dardanellákból takarodni.

E közben nem szüntek meg a hatalmak sarkalni a portát, hogy az eredeti bécsi javaslatot fogadja el; midön egy véletlen esemény az egész dolognak uj fordulatot adott. Az orosz czárnak tagadó válaszát a módositott bécsi jegyzékre, *Nesselrode* gróf orosz külügyi minister egy magyarázó körirattal kisérte. E körirat, mellyben a tagadó válasz indokai magyaráztatnak, bizalmas formában csak a bécsi orosz követhez küldetett, hogy ennek tartalmát az osztrák kabinettal barátságosan közölje. Azonban hogy, hogy nem, ez csakhamar köztudomásra

Digitized by Google

jutott mind Angliában, mint Francziaországban, s mindkét helyen nagy döbbenést és neheztelést okozott.

A franczia külügyminister sept. 17-kén tüstént irt a bécsi franczia követhez *Bourquenai* báróhoz, hogy *Nesselrode* magyarázata a a bécsi javaslathoz egészen hasonló a *Menczikoff* követeléséhez; mert itt azt mondja, hogy a czárnak joga van beavatkozni a szultán és keresztény alattvalói közt fenforgó vallási ügyben, s a görög egyház jogaira felügyelni, mint a kajnardsi békekötés erejénél fogva eddig is volt. Illy magyarázat után a franczia kormány többé nem kényszeritheti a török udvart, hogy a bécsi javaslatot módositás nélkül elfogadja.

De Angliában is nagy meglepést okozott e kérdéses memorandum. Ez csaknem minden hirlaptól és párttöredéktől szenvedélyesen megtámadtaték. Londonban s más városokban is roppant népgyülések tartattak, mellyekből az angol kormány felszólittatik, hogy Törökország pártolását határozottan nyilvánitsa ki, ha háborura kerülne is a dolog. A lágymeleg angol ministerium, különösen ennek feje *Aberdeen* lord ellen, bizalmatlanság szavaztaték. Igy a nemzeti közvélemény, valamint a franczia udvar által mintegy erőszakosan hajtva, végre az angol kormány is tett mezejére tért által. A Corkban horgonyozó hajóhad parancsolatot kapott, hogy erősitésül a török vizekre vitorlázzék. Majd a Konstantinápoly közelében fekvő egyesült angol és franczia flottából 14—15-ik septemberben két franczia, és két angol hadihajó berendeltetett; s ezek a Dardanella tengerszorost átevezvén, megjelentek a konstantinápolyi kikötőben. És ámbár e hajóknak megérkezése kétértelmü volt, miután ezt szinte lehete a török ingerültség fékezésére vonatkozó lépésnek, mint orosz ellenes demonstrationak magyarázni : mindazáltal az tény, hogy e hajók az 1841-ki szerződés világos tartalma ellen mentek be a Dardanellákba; s igy a két nagy tengeri hatalmasság, mellyek eddig igen ovatosok és tartózkodók voltak, szinte szerződéstöréssel feleltek a dunai fejedelemségeket szerződés elleniesen megszálló orosznak, melly lépést az sem gyengithette, miszerint a szövetséges hadi hajók egyenesen a porta felszólitására mentek Konstantinápolyba.

Egyébiránt, hogy az emlitett hajók nem a török ingerültség fékezésére mehettek Konstantinápolyba, világos a franczia külügyministernek a londoni franczia követhez később intézett, s oct. 4-kén kelt leveléből, mellyben ennek meghagyja, miszerint szólitaná fel az angol kormányt, hogy az egész egyesült flotta menjen be Konstantinápoly alá, s ne csak Konstantinápolyt fedezze, hanem háboru esetében a Fekete tenger partjain a török harczi mozgalmakat is elősegitse.

Digitized by Google

A török hadat izen az orosznak.

Mihelyt *Menczikoff* Konstantinápolyból eltávozott, a török udvar mindjárt látta, hogy a háboru a két hatalom közt kikerülhetlen. Ő ugyan mindenben engedett, a meddig csak engedni lehetett, de a kivánt szerződést öngyilkosság nélkül alá nem irhatá. Az 1841-ki szerződést aláiró hatalmakat is közbenjárásra felszólitá, ámbár a sikerről kevés reményt táplált. Ennélfogva a hadi készületekhez erélyesen hozzá fogott. A honvéd sereg (redif) fegyverre szólittatott; a várak, mellyek többnyire roskadozó állapotban voltak, kiigazittattak; az egész török népesség lelkesedéssel üdvözölte az orosz elleni harczot; söt a görög alattvalók is küldöttségek által kijelenték Oroszország fellépése roszalását; s végre a hadsereg költségei fedezésére az uj török bank 30 milliom piasztert kölcsönözött.

A dunai fejedelemségeket az orosz seregek jul. 2-án meglepvén, már akkor jogosan hadat üzenhetett volna az orosznak, de e nagy lépést a közbenjáró nagyhatalmak kérésére elhalasztotta. Azonban az orosz itt sem tartotta szavát, mert igérete ellen, *Gorcsakoff* orosz fövezér, az oláh- és moldvaországi fejedelmeknek megtiltá a török kormánynyali közlekedést, s a szokott évi adó beküldését. Ez okból a török külügyminister *Resid* basa jul. 25-kén levelet irt mind a két fejedelemnek, hogy országaikat hagyják el, melly felhivásnak engedelmeskedtek is.

A közbenjáró nagyhatalmak által vitt békealkudozások folyamában, észrevévén a törökök, hogy a nagyhatalmak nem annyira őket pártolják, mint inkább azon igyekeznek, hogy az erösebb orosz, követeléseit, ha nem eredeti alakban is, de változtatott formában megnyerhesse : az ingerültség s a harczszomj legnagyobb fokra hágott. Már maga a bécsi javaslat rosz vért szüle a török fövárosban; különösen az angol kormányra, mellybe a porta legtöbbet bizott, felette nehezteltek azért, hogy a bécsi tervet aláirta. E miatt mindenféle gunyos torzképek keringettek az angol ministereket ábrázolók. A harczias párt mindinkább nagyobb befolyásra tett szert, és sept. elején legnagyobb fokra hágott az ingerültség. A felbőszült nép az ovatos török kormányt erőnek erejével hadüzenetre akarta kényszeriteni, s e czél elérésére különféle eszközöket gondolt ki. Illyen volt többek közt, Konstantinápolyban a falragaszok özöne, mellynek titkos terjesztőjét, söt szerzőjét, általánosan a szultán sógorában a harczias párt fejében, az akkori hadügyministerben, *Mehemed Alibant* keresték. De nagyobb fontosságu volt a falragaszoknál az ulemák, a török törvénytudók föllépte. Pénteken sept. 8-kán az ulemák egy küldöttsége a szultán Cseregán nevü palotájába nyomult, kihallgattatást erőszakolt, határ-

Digitized by Google

időt tüzvén ki, mikor a szultán kinyilatkoztatná, hogy kész-e a török vallásnak, kötelessége szerint erélyesen védelmére kelni, s a moszkvai *giaurok* követeléseit fegyverrel visszautasitani. A küldöttség, támaszkodva egy „*Intva*“ azaz a koránnak tudós és tekintélyes magyarázatára, a szultánt letevéssel fenyegeté, ha magát a hit védelmére alkalmatlannak mutatná. E nyughatatlankodó ulemák azonban a nagymufti által békésen lecsendesittettek.

E közben a török kormány erélyesen folytatá hadi készületeit. Az egész dunai vonal védelmi állapotba tétetett. Abbas basa egyiptomi kormányzó segitségül több hadi hajót, és 20,000 igen jól felkészült és gyakorlott katonát küldött. A gyülekező fegyveres sokaság két hadseregre osztaték, mellyek közül egyiknek fögyülhelyéül Európában Sumla vára, a másiknak Ázsiában Erzerum város tüzetett ki. Az europai hadsereg vezéréül a hires *Omer* basa, ki keresztényből lett muzulmán, az ázsiai seregnek *Selim* basa, egy erélytelen férfiu nevezteték.

Mig ezek történtek, azalatt Konstantinápolyban sebes léptekkel közelgetett a dolog végfejlődése. September 21-kén érkezett a futár, ki mind a török kormánynak, mind a nagyhatalmak követeinek meghozá a hirt, hogy Miklós czár félreveti a porta által tett módositásokat a bécsi javaslathoz. September 22-ik és 23-ik napján a követek egymás közt, s a török külügyministerrel értekeztek. Sept. 24-kén délelött a cseregáni császári palotában egy, több mint három óráig tartó ministeri tanácsban gyültek össze, hol valamennyi jelenlevő ragaszkodott az előbb kimondott véleményhez, hogy tudniillik a bécsi javaslat változatlan elfogadása által a török udvar maga semmisitné meg felségi jogát. Végre 25-kén tartatott meg a nagy tanács, mellyben az ország katonai, politikai és egyházi méltóságai, számra háromszázan, részt vettek, s hol egyhangulag el lön határozva, hogy bármik legyenek is a körülmények, bár millyenek is az áldozatok, ragaszkodni fognak a porta által tett módositványokhoz. September 26-án ismét nagy diváni ülés volt, melly végeredményileg határozott az előbbi napon hozott végzések felett, s ennek következtében a szultán is beleegyezett a végzésekbe.

A Konstantinápolyban levő nagyhatalmasságok követei mindnyájan ellenezték a hadüzenetet, de hiába : *october 4-én a török hadüzeneti manifestum megjelent.*

Ebben előadatik : miszerint a szultán kormányának eljárása, kezdettől fogva semmi alkalmat nem nyujtott viszálkodásokra, mert az a vita kezdetétől mai napig a mérséklet és kiengesztelődés határai közt maradt. Ha Oroszországnak a szent helyeket illetőleg sérelmei voltak, akkor e kérdésre kellett volna szoritkoznia, s nem tüstént félemlitő rendszabályokhoz nyulni : minők a seregeknek a határszé-

Digitized by Google

lekre küldése, s a tengeri haderőnek Sebastopolhoz rendelése valának. A szent helyek kérdése mind a két fél megelégedésére oldatott meg. Ezen ügy bevégeztével a porta háboru-ürügyként volt kénytelen tekinteni, ha Oroszország a görög-egyház ama kiváltságainak kérdéséhez ragaszkodik, mellyeket a török kormány engedményezett, s mellyeknek épentartását becsülete, méltósága, és fejedelmi hatalmához képest kötelességének tartja; de ezekre nézve semmi más hatalmasság avatkozását vagy felügyeletét nem engedheti meg. S most Oroszország Moldvát és Oláhországot jelentékeny haderővel szállta meg, s ezeket zálogképen akarja mindaddig megtartani, mig követelései teljesittetnek. A porta ezt jogszerüleg szerződéssértésnek és „*casus belli*"-nek tekinté, s a többi hatalmak is igy vélekedtek. A bécsi javaslatnak változatlan elfogadása által, a török kormány mind a többi hatalmak mind saját alattvalói előtt méltóságát veszitené, és szellemi, valamint anyagi öngyilkosságot követne el, stb.

A manifestum végszavai ezek : „Miután a szent-pétervári kabi„nét az ajánlott vallásügyi biztositásokkal nincs megelégedve; miután „a nagyhatalmasságok jót akaró békefáradozásai sikernélküliek ma„radtak; s miután végre a magas porta a dolgok jelen állását, vala„mint a Moldva és Oláh fejedelemségek, mint birodalma kiegészitő „részeinek megszállását tovább nem türheti : az ozman kabinet, azon „szilárd és dicséretes szándékból, hogy felségi jogának s függetlensé„gének szentesitett jogait védelmezze, igazságos megtorlást fog gya„korolni a szerződések azon megsértése ellen, mellyet az „*casus belli*"„nek tekint. A kabinét ennélfogva hivatalosan tudatja, hogy a szultán „ ő felsége kormánya, kényszerülve látja magát ***hadat üzenni***, s ***Omer*** „basa ő excellentiája a leghatározottabb utasitásokat kapta ***Gorcsakoff*** „herczeget felszólitani a fejedelemségek kiüritésére, valamint az ellen„ségeskedések megkezdésére is, ha 15 nap alatt, sürgönyének az orosz „főhadi szállásra érkezte után, tagadó választ nyerne. Önként értetik, „hogy *Gorcsakoff* herczeg tagadó válasza esetére, az orosz ügynökök „az ozman államot elhagyandják, s hogy mind a két kormány alatt„valói közt levő kereskedelmi viszonyok megszakitandók."

Izakcsánál az ellenségeskedés megkezdődik.

A török hadüzenet értelmében *Omer* basa fel is szólitotta *Gorcsakoff* herczeget, hogy 14 nap alatt a dunai fejedelemségekből kitakarodjék. *Gorcsakoff* tagadólag felelt, azon okból, mivel erre neki utasitása nincsen. — Már ezalatt Viddinben kezdtek a törökök nagyobb számban gyülekezni, s october 17-kén az ottani nagy dunaszigetet elfoglalván, ezt sánczokkal megerősiték. Később a Dunán egészen átkeltek, s az átellenben fekvő Kalafat oláhországi mezőváros mellett állást

Digitized by Google

vevén, nagyszerü sánczolásokhoz fogtak, s jelenleg ez állomás képezi a török harczvonal legerösebb támaszpontját.

Azonban *Gorcsakoff* tagadó válasza után nov. 1-sö napján az orosz czár hadi manifestuma is megjelent, melly igy hangzik: „Mi Elsö „Miklós, valamennyi orosz császára, és ura, Lengyelország királya, stb., mindenkinek tudni adjuk.“

„Folyó évi junius 14-kén kibocsátott manifestumunkban a mi „kedves és hü alattvalóinknak tudtára adtuk azon okokat, mellyek „bennünket arra birtak, hogy az ozman portától az orthodox egyház „szent jogainak jövö időkre szilárd biztositását követeljük.

„Arról is értesitettük öket, hogy a portát barátságos elöterjesz„tések utján igazságérzetre, s a szerzödések lélekismeretes betöltésére birhatni minden törekvésünk sikertelen maradt; minélfogva „szükségesnek láttuk, seregeinknek a dunai fejedelemségekbe nyomu„lását elrendelni. Midön azonban ezen eszközhöz nyultunk, még min„dig azon remény táplált bennünket, hogy a porta, elismerve téve„dését, igazságos követeléseink teljesitésére határozandja magát.

„Várakozásunk nem teljesült.

„Hasztalan iparkodtak magok az europai nagyhatalmak is a török „kormány csökönyös makacsságát intéseik által meghajlitani. Europa „békeszerető igyekvéseire, s elnézésünkre hadüzenettel, s Oroszország „elleni vádakkal telt proclamatioval felelt. S végre, miután serege so„raiba minden országbeli lázadókat felvön, a porta az ellenségeskedést „a Duna mellett tettleg meg is kezdé.

„Oroszország a vitára fel van híva; s nem marad egyéb teendöje, „mint Istenbe vetvén bizalmát, fegyverhatalomhoz nyulni, hogy a „portát a szerzödések teljesitésére, s ama sérelmekért adandó elégté„telre birja, mellyekkel ö a Mi igenis mérsékelt követeléseinkre, és a „keleten levö orthodoxegyháznak, mellyhez az orosz nép is tartozik, „oltalma végetti jogszerü gondoskodásunkra felelt.

„Erös meggyözödésünk, hogy hü alattvalóink forró imáikat a „Mienkkel egyesültten küldendik a Mindenhatóhoz a végett, hogy „Jobbja áldja meg ama szent és igazságos ügyért emelt fegyvereinket, „melly istenfélö eldödeinkben mindig buzgó védelmezökre talált. Is„ten, benned bizunk, ne engedj kudarczot vallanunk!

Miklós.“

Midön ezen orosz hadi manifestum megjelent, már akkor az ellenségeskedés tettleg megkezdödött. Ugyanis octob. 29-kén két orosz hadigözös, a *Pruth* és *Ordonancz*, parancsolatot kaptak, hogy a Feketetengerröl 8 ágyucsajkát a Dunán fel Galaczba és Brailaba vontassanak fel. Ez meg is történt. De a mint a kis hajósereg a Duna jobb partján fekvö Izakcsa nevü kis török erösség irányában vitorlázott, a

Digitized by Google

a törökök ezt ágyuzni kezdették. Az ágyuzást, melly 27 török ágyuból történt, az oroszok 80 ágyuval viszonozták; s midőn észrevették, hogy a várdai ágyuknak nem sokat árthatnak, a várda mellett fekvő Izakcsa városkát kezdették bombázni, s azt nagyrészben fel is perzselték. Eredménye a 4 óráig tartó ágyuzásnak az volt, hogy a két orosz gőzös még az nap esteli 10 órakor Galaczban 5 ágyucsajkával megérkezett ugyan, de mind a két gőzös kisebb nagyobb részben tetemes kárt szenvedett, 3 ágyucsajka pedig annyira megrongáltatott, hogy azoknak Renibe vissza kellett térniök. E mellett az oroszok 1 hajóskapitányt, 2 tisztet, és 27 közembert halva, s 64 embert megsebesülve vesztettek. — A törökök vesztesége nem tudatik.

Az olteniczai csata.

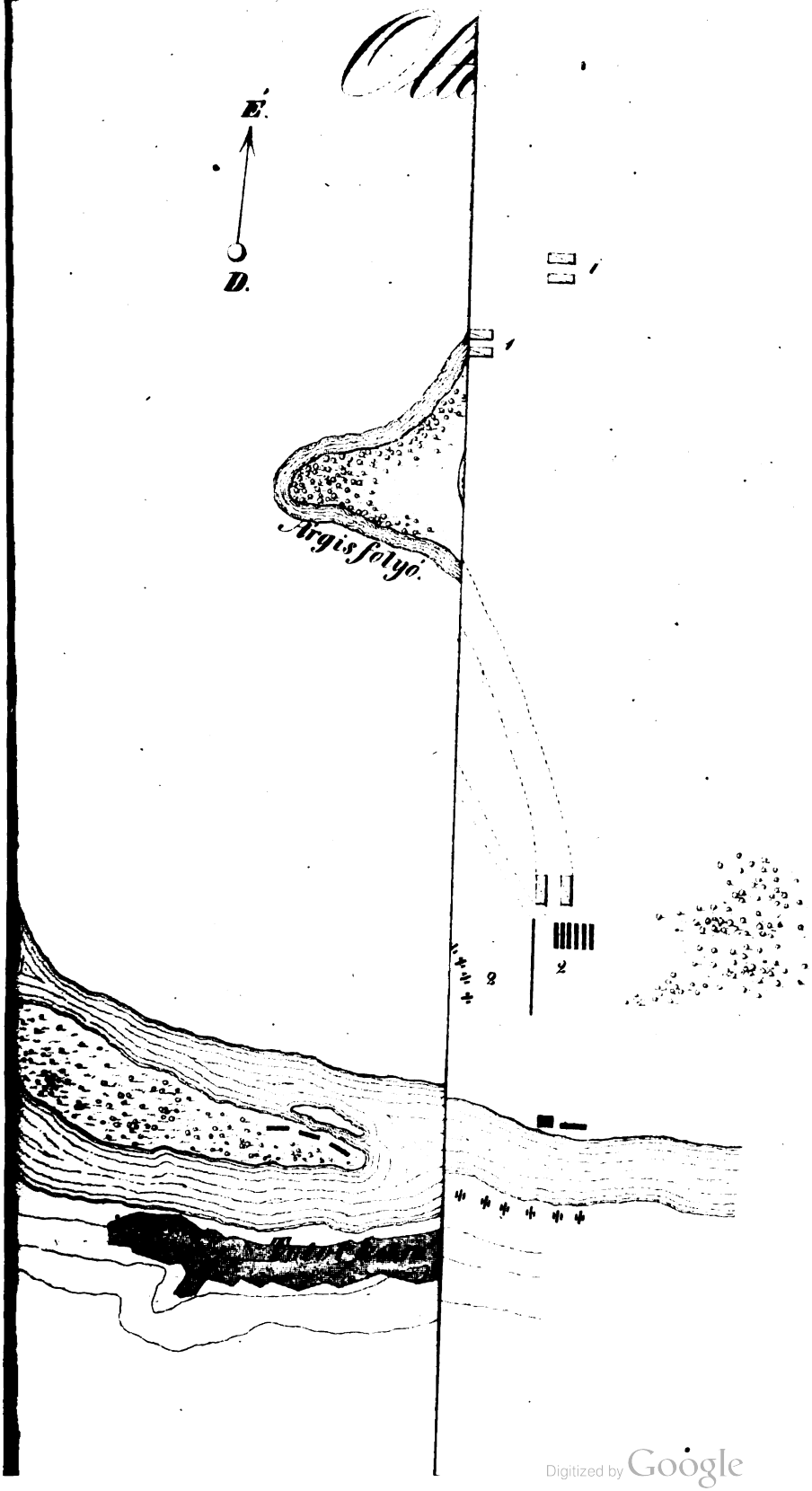
Omer basának a dunai fejedelemségek kiürítését tárgyazó felhivására, *Gorcsakoff* orosz fővezér tagadólag felelvén, a török hadcsapatok több oldalról megkezdtek indulni a dunai vonal felé. Igy oct. 27-kén Sumlából maga *Omer* basa egy 6000 fönyi dandárral felkerekedett. E dandár állott 7 zászlóalyból, 2 lovas századból, és egy ütegből, s october 30-kán Belislaw faluban megérkezék. Itt a seregecske tábort ütvén, *Omer* basa *Prim* spanyol tábornok és *San-Roman* spanyol ezredes kiséretében Totorkan városkába, melly épen a Duna jobb partján fekszik, előre sietett, hogy az ott táborozó 4000 fönyi török csapatot, mellyet *Mustafa* basa vezényelt, megszemlélje.

Még ez napon a Duna folyam környékét kikémlelvén, elhatároztatott, hogy a török hadosztály átkelése kompokon történjék, s a Totorkan (turtukai) előtt fekvő duna-szigeten keresztül eszközöltessék.

October 31-ik hajnalán *Selim* basa dandárja Belislawból megérkezett, s még délig a Dunáni átkelést végrehajtá, s a nevezett szigetet elfoglalta. A seregek kiszálltával két helyen tüstént ütegek felállításához fogtak, hogy a Duna tulsó partján szükséges hidfőt ágyukkal védelmezni lehessen. Más két ágyuüteg pedig ugy állittaték fel, hogy innen az ágyuk az átellenben fekvő róna térséget, mellyen át az orosz csapatok közeledhettek, egészen bejárják. — A törököknek minden mozdulatait, mellyek különben is jól kifözött terv szerint intéztettek, a vastag köd, melly miatt 10 lépésnyire is alig lehete látni, igen elő segitette.

Legelőször 3 török zászlóaly, 6 ágyu, és egy lovas század ment keresztül a Dunán, s a mint az e füzethez csatolt csataképletből látható, ott egy oláh vesztegházat elfoglaltak, s a Duna és Argis folyók közt fekvő szegletet, félkör alakban sánczokkal és karózatokkal megerősitették. E sánczhányás 3 éjjelen és 2 napon keresztül egész nov. 4-kéig megtartott. A 6 ágyuval felfegyverzett vesztegház képezte a

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

török állomás sarkpontját, melly balról az Argis folyóra, jobbról a Dunára támaszkodva, elölrül sánczok által védelmeztetett. A török jobb szárnyát ezenkivül három egymás felé állitott ágyutelep fedte jobb partjáról a Dunának, melly itt csak 212 ölnyi szélességü, a balszárnyat a dunaszigeten felállitott s már emlitett ütegek védték. Ez állomáson 10,000 fönyi török sereg volt összepontositva.

November 4-kén déli 1 órakor ***Dannenberg*** orosz tábornok, eltökélvén magát a törököket a Duna jobb partjára visszavetni, a támadást nagy erövel megkezdette.

Elöl a sánczok ellen 20 ágyu küldetett, mellyeket 5 hadoszlopban 20 orosz zászlóaly követett. E hadoszlopok közül egy az Argis folyó balpartján nyomult elöre, kettő a centrum felé tartott, a másik kettő pedig még 4 ágyuval erösitve egyenesen a török jobb szárnya felé vette utját. Mint tartalék mind a két szárnyon 3 lovas ezred volt felállitva; s az elönyomuló hadoszlopok homlokát vadászokból összeállitott sürü csatárlánez fedezte. Az orosz sereg számát 20,000 före lehet becsülni; és igy kétannyian voltak mint a törökök, csakhogy ezek sánczok háta megett voltak, s különben is kedvezöbb állomásuk volt.

Az orosz támadás jó rendben, és vitéz elszántsággal történt; mert a hadoszlopok fél pisztolylövésre közeledtek, sőt a jobbszárnyi hadoszlop egészen a sánczok mellvédfaláig nyomult elö. De ekkor a török gyalogság egyszerre tüzelni kezdett, s a mellvédfal fokára letérdepelvén szuronynyal lökte vissza a sánczokat meghágni akaró vakmerö oroszokat. A gyalogság bátor védelmét, a dunaparti és vesztegházi ágyutelepek is igen czélszerüen támogatták.

Délután félnégyre azon orosz hadoszlop, melly az Argis folyó mentiben tört elö, hátrálni kezdett, a centrum is jó rendben visszavonult, de a balszárny zavarba jött, s a török ágyuktól roppant veszteséget szenvede.

Félóra mulva a tartalékcsapatok által megerösitett orosz tömegek ismételve, s még nagyobb vakmerőséggel törtek elö; de a győzelemittas muzulmánok oroszláni bátorsággal viaskodtak, s visszaverték a rohamra indult oroszokat, kik a roppant veszteségen megrémülve zavarba jöttek, s meglehetös rendetlenségben a legközelebbi Oltenicza faluig hátráltak. A megfutamodottakat 3 század török vadász, és 120 lovas üzte, kik a sánczok elött elterülö térséget az elleségtöl egészen megtisztiták.

Öt óra lehetett, midön a fövezér kürtje jelt ada, hogy a tüzelés megszüntettessék. Az utolsó ágyudörgés után rögtön egyhangu örömkiáltás : „Éljen a szultán“ reszketteté meg a levegöt.

Az oroszok vesztesége 400 halott, és 1500 sebesült. Egy tábornok, csaknem minden zászlóaly parancsnok, és több ezredesek sebet kaptak. Átaljában az oroszok nagy kitartással, s a vezénylö tisztek

Digitized by Google

ritka hősiességgel viaskodtak. A pétervári ujság közel 30 tisztet számlált elő, kik veszélyesen megsebesülve sem hagyták el csapataikat, hanem azokat tovább is rohamra vezették. Oka az oroszok roppant veszteségének, abban keresendő, hogy a török gyalogság az oroszokat egészen a sánczokig bevárta, és csak akkor adott egyszerre tüzet, s még pedig jól irányzottat, melly nem igen téveszté el czélpontját.

A törökök vesztesége hivatalosan 50 halottra és 200 sebesültre tétetik; mi azonban nem hihető, mindamellett, hogy a töröknek kedvezőbb állomásuk volt mint az oroszoknak.

Abban azonban minden tudósitás egyhangu, hogy ütközet alatt *Omer* basa ritka nyugalommal és hidegvérüséggel egyik ágyuteleptől a másikhoz sietett, s az ágyuknak maga adott kedvező czélirányt.

Az olteniczai csata kimenetele *Gorcsakoff* herczegnek tudomására esvén, rögtön parancsolatot adott több hadosztályoknak, hogy Budesti falunál, melly Olteniczától két órányira fekszik, egyesüljenek. Még az Oláhország fővárosában Bukarestben fekvő orosz ezredek is Budestibe utasittattak. Egyszóval az orosz fővezér tulnyomó erőt gyüjtött össze, hogy a töröket olteniczai sánczolt állomásából a Duna tulsó partjára visszakergesse. Ezt látván *Omer* basa a támadást be sem várta, hanem sánczait elhagyván, Totorkanba, a Duna jobb partjára visszasietett.

A most leirt *olteniczai* csata az europai harcz szintérén egész a *csetátei* csatáig, mellyet a második füzetben közlendünk, legfontosabb hadi esemény volt, ezenkivül a törökök számtalanszor átjöttek a Dunán az oláhországi partra; s különösen Kalaras, Gyurgyov, Kalafat környékén Macsinnál, a Mokán szigetben, (Gyurgyov mellett) gyakori verekedések történtek a két ellenséges csapatok közt; de mind ezen csatározásoknak komoly czéljuk nem volt, s ugy látszik, a törökök csupán az oroszokat akarták folyvást nyugtalanitani, és örökösen csipkedni, melly apró verekedések azonban mindkét részről sok emberéletbe kerültek.

Az ázsiai hadi események.

Az ázsiai orosz-török hadviselés török részről Sz. Miklós orosz váracska bevételével vette kezdetét, s december 1-sö napján 1853. *Bebutov* herczegnek bas-kadiki győzelmével fejeztetett be.

A törökök Ázsiában nagy erővel, és támadólag akartak fellépni, s ezáltal kettős czélt elérni. Egy részről tudniillik a még szétszórva feküdt orosz hadosztályokat akarták hirtelen megrohanni, s egyesülésök előtt, egyenkint megsemmisiteni; más részről a harczszomjas kaukazusi muzulman népfajok fellázitását czélozták, hogy igy a Kaukazus déli oldalán táborozó orosz sereget hazájuktól egészen elvágják, s az oroszok százados eröködéseit s hóditásait egy csapással halomra döntsék.

Digitized by Google

A terv nem vala rosz, de nem volt ember a végire. *Selim-Abdi* török fövezér erélytelen férfiu volt; a többi basák mindig egymással veszekedtek; katonáik élelméről, zsoldjáról nem gondoskodtak. Egy szóval az 1853-ki táborozás tökéletes utánozása volt az 1829-ki ázsiai hadviselésnek, a mikor a közlegények kötelességeiket legnagyobb önmegtagadással teljesiték; de vezéreik minden kritikán alul állottak.

A mondott czélból még a török háboru kiütése előtt a törökök mindent elkövettek, hogy a kaukazusi népfajokat felláziták. E népek a magas kaukazusi hegyek közt laknak, s egy részben az oroszok által már meghódittattak, de több népfajok a bérczek közé visszavonulva, függetlenségüket mindeddig fentartották, s koronként bérczeikről lerohanva az orosz véderősségeket, és sánczolt táborokat nyughatlanitják és zaklatják. E fajok közé tartoznak azok, kik a Feketetenger keleti partján Anapától Gagraig telepedtek meg, s kiket az orosz mintegy 12 kisebb várdával vett körül, hogy kicsapásaiknak gátot vessen. A Kaukazusnak ez egyetlen vidéke, hova idegen ágensek is belopódzhatnak, s a harczra mindig kész népfajoknak mind erkölcsi segitséget, mind fegyvert és hadiszereket nyujthatnak.

E vidéken, török izgatás következtében, már julius hónapban nagy ingerültség mutatkozott. És csakugyan 8000 natukadji és sapsuk (népfajok) elhatározta, hogy Gostogai orosz várdát, melly Novorossisk várost a Kuban melletti orosz katona gyarmatokkal köti össze, megtámadja.

A várda örsége 3 tisztből, 249 emberből állott, kiket *Vojakovszky* hadnagy vezényelt. Augustus 8-kán még hajnalban a hegylakók nagy csendesen közeledtek a várdához, azon reményben, hogy ezt készületlenül meglephetik. De midön ágyulövéssel üdvözöltettek, minden tétovázás nélkül a bástyákra rohantak, s már a mellvédfal tetejére felmásztak, midön az oroszok őket szuronyaikkal ismét a sánczárokba visszatasziták. Az oroszok közül még az orvos, pap, hivatalnokok, gyermekek és nők is segédkezet nyujtottak a harczoló katonáknak, s ezeknek löszereket hordtak, s a sebesülteket ápolás alá vették. A harmadik roham után a hegylakók visszavonultak, a bástyákon 78 halottat és 4 sebesültet hagyván hátra.

Más oldalról a djubok august. 5-én azon védlakot támadták meg, melly Tenginsk-orosz várda kikötőjét védelmezi. Két erős csapat egyszerre rohanta ezt meg, de a várdai ágyuk, s a védlak örsége által véres fövel visszautasittattak.

Ugyanezek augustus 8-kán visszatértek, s már ekkor magát a várdát rohanták meg, de nagy veszteséggel kénytelenek valának vállalatukkal felhagyni.

Még előbb, azaz jul. 22-kén a natukadjok és sapsukok Ghelendjik várda ellen intéztek támadást. Három különböző oldalról bátran

Digitized by Google

közeledtek a várdához, s mintegy 100 lovas pedig ritka vakmerőséggel a külvárosba is bement. Azonban a várda parancsnoka *Maslovics* készen várta őket, s miután szuronynyal visszaveretének, a megfutamodott cserkeszeket 4 kis hadihajóról kartácsokkal lövette, miért is ezek sok embert vesztének.

Mig ezek a Kaukazus hegység nyugoti oldalán történtek, azalatt épen ellenkező oldalról *Samil* hires csecsencz hős fejedelem és próféta Daghestanban kisértette meg szerencséjét. Ugyanis september 7-kén számos fegyveresei élén elhagyta bérczeit, s a Zakatal várda mellett fekvő falut, mellynek megrémült lakosai szétfutottak, elfoglalta. Ezt meghallván *Orbelian* herczeg orosz tábornok, és a lesgi tartomány főnöke, a muridákat 3 zászlóaly gyalogsággal, 6 ágyuval és 500 kozákkal tüstént megtámadta.

A harcz véres volt és egész késő estig tartott. Éjszakára *Samil* egy hegytetőn ütött tábort, s innen különböző vidékekre czirkáló csapatokat küldött ki. *Dániel* béget Belokany, *Irib* naibot a mukaki völgy ellen küldötte. Erre *Orbelian* herczeg minden tartalékseregét magához kapcsolván, egy figyelő hadtestet *Samil* tábora előtt hagyott, többi erejével pedig a portyázásra kiküldött két alvezért támadta meg, s nagy eröködés és veszteség után a lesgi tartományból kiüzte. Illy körülmények közt *Samil* is kénytelen volt állását elhagyni, s a Messeldagh hegység felé fordulván, ott egy várdát keritett be, mellyet az oroszok nemrégen épitettek. A várdai őrség már nagyon megszorult, vize sem volt, midőn herczeg *Argutinszky-Dolgoruky* uj hadtesttel, 9 nap alatt magas bérczeken keresztül közel 50 mértföldnyi utat tevén, az oroszoknak segitségére sietett. A muridák alig pillanták meg az orosz előőrséket, már kezdtek visszavonulni, de előbb a várdára még egy bátor ugyan, de sikertelen rohamot kisértettek meg. — A bekövetkezett téli idők a fáradhatatlan *Samilt* is nyugalomra intvén, 1853-ki hadjáratát minden nagyobb eredmény nélkül kénytelen volt bevégezni. —

Lássuk már a törökök hadmüvelését.

Első és legfényesebb pontja az 1853-ki ázsiai török hadjáratnak Szent-Miklós, vegy Csefkatil orosz erősség elfoglalása volt.

Az ázsiai török seregnek egy kis osztálya, melly rendetlen csapatokból, és a császári testőrség egy zászlóalyából állott, Batumból kiindulván, october 27-ki éjjel a Feketetenger partján, s határszélen fekvő Szent-Miklós várát véletlenül megrohanta. A megtámadás éjfélkor történt, részint a part mentében, részint apró csónakokon, mellyek a törököket partra szállitották. Az orosz hivatalos hadijelentés szerint Sz.-Miklós nem tartatott erősségnek, még kevésbbé volt alkalmas erősebb megtámadást kiállani; s tüzérséggel soha sem volt ellátva; de mivel fekvésénél fogva, sok élelmi készlet volt ott, szükségesnek ta-

Digitized by Google

láltatott, azt olly sokáig tartani, mig az egész élelmi készlet elszállittatik. Erre az idő nem volt elég; az ott hagyott fedezet, melly a 12-ik Csernomor zászlóaly századból, egy osztály rendetlen katonaságból, kozákból és 2 ágyuból állott, sötét éjjel hirtelen megtámadtatott, mindenfelöl körülvétetett, és sem ellenszegülnie, sem a szabadba magát keresztülvágnia nem sikerült. Az őrségből csak 3 tiszt és mintegy 30 közember menekülhete meg, többnyire sebesülve, kik szuronynyal nyitottak utat az ellenség tömegén át és Osergetbe megérkeztek. Két ágyu, 2000 puska, temérdek készlet jutott a törökök birtokába, és 150 oroszt elfogtak, kik közt volt *Gúriek* herczeg fia, és *Klotk* ezredes. — Másnap *Kargonov* orosz ezredes 3 század vadászszal, és a Csernomori zászlóaly 4 századával, két tábori ágyuval, és egy csapat guriai rendetlen katonasággal sietett Sz.-Miklós erösségét visszavenni, s a törököket elüzni. A törökök a várdán kivül egy sürü erdöben erös fatorlaszok mögé vonták magukat, s ott várták be a támadó oroszokat. A dühös és véres harcz hat óráig tartott, de a törökök végre is megtartták állomásukat; sőt a visszavonuló oroszokat a *Csorog* folyamon át Orelli-ig üldözték. Hivatalos értesités szerint az orosz veszteség halottakban 1 főtiszt, 48 közember, a rendetlen katonaságból 14 fő; sebesültekben: 2 rendes 2 felkelő főtiszt, 79 rendes, 48 felkelő közember. A törökök 200 halottat és sebesültet vesztettek.

A szentmiklósi szerencsétlenség után *Voronczoff* herczeg, gyalogsági tábornok, és a kaukazusi tartományok helytartója, tüstént parancsolatot adott, hogy az orosz seregek öszpontositassanak. Segitségül megnyerte a Krimiában táborozó 5-ik hadtestnek egy egész osztályát, melly Mingreliába partra szállittatván, az egész ázsiai hadsereg 3 hadtestre osztaték.

E hadtestek következöleg alakittattak:

1. A mingreliai hadtest *Gagarin* herczeg dandárnok vezénylete alatt, egy erös tartalék-seregből tétetett össze, melly Kutaisban táborozott, s elöcsapatja Guriában Osergetéig nyomult elö.

2. Az *Andronikoff* herczeg és altábornagy hadteste számlált 4 zászlóalyt a vilnai vadászezredből, 2 zászlóalyt a byalistoki vadászezredből, 1 zászlóalyt a brzeszi gyalogezredből, 1500 georgiai és osseti rendetlen katonaságot, 900 doni kozákot, 6 tábori és 2 hegyi ágyuval. Később a tüzérség még 6 ágyuval szaporittatott.

3. A *Bebutoff* herczeg által vezénylett alexandropoli hadtest állott a georgiai gránátos-ezred egy zászlóalyából és 3 századából; az eriváni karabélyos-ezred 3 zászlóalyából; a Voronczoff vadászezred 1 zászlóalyából; a varsói herczeg gyalog-ezredének 2 zászlóalyából, a kaukazusi könnyü zászlóalyból, 2 század aknászból, a würtembergi dragonyos-ezredből, a 4-dik doni kozák-ezredből, 1 rendes kozákezredből, s még 300 kozákból. Az egész felment 7000 gya-

Digitized by Google

logra, 2800 lovasra, 32 ágyura. E hadtest egészen a régi kaukazusi harczedzett ezredekből tétetett össze.

A fenemlitett három hadtesthez járultak még egy mozgó hadcsapat Erivanban, *Kolubakine* ezredes vezénylete alatt, és több kozákcsapatok, mellyek a határszéleken voltak felállitva.

A törökök szinte 3 hadtestre osztáḱ fel ázsiai seregüket.

Ali basa 18,000 emberrel és 15 ágyuval Akalcsik felé nyomult.

Maga a fővezér *Abdi* basa Karsból felkerekedvén, 20,000 rendes gyaloggal, 4000 rendes lovassal, mintegy 12,000 kurd lovassal, és 45 ágyuval Orosz-Örményországba rontott be.

Végre a harmadik hadtest Bajazedből indult ki, és Erivan, az orosz fökormányszék helye felé tartván, sikerült neki több pusztitásokat tenni, miglen *Bebutoff* győzelme után, kiindulási pontjára visszatérni kényteleniteték.

Ali basa az első hadtesttel november közepén berontott Akalcsik tartományba, mellyet az oroszok csak az 1829-ki háboruban vettek el a töröktől. Fővárosa e tartománynak *Akalcsik*, melly a Poskov vize balpartján erős fellegvárral védelmeztetik, s szemközt a jobb parton terül el egy külváros, mellyet már az oroszok épitettek, de megerősitve nincsen. *Ali* basa e külvárost felégette, s magát a várát körülfogta, de igen tökéletlenül. Seregének dereka a Poskov jobb partján fekvő Szuplisz falunál telepedett meg, melly Akalcsiktól csak $^1/_2$ órai távolságra van. Egyszersmind a tiflisi utra a Kur völgyébe egy erős csapatot küldött, hogy a várörségnek Tiflisseli összeköttetését elvágja. E csapat nov. 18-án épen a romladozott Acskur vár falai alatt az *Andronikoff* hadtestének előcsapatjára bukkant, ki sebes hadutakban Kutaisból megérkezett. Az orosz előcsapat, melly *Tulubrief* ezredes vezénylete alatt 4 század vadászból állott, egész nap megtartá állását a törökök támadása ellen. Éjjel 3 század érkezvén hozzá segitségül *Brunner* tábornok parancsnoksága alatt, az oroszok támadólag léptek fel, s a törököket megszalasztván, tölök 4 gyalog, 3 lovas zászlót, több fegyvereket és löszereket vettek el; e mellett 90 török maradt halva a csatapiaczon.

November 24-én, *Andronikoff* seregei a Kur völgyéből kibontakozván, Akalcsikban megérkeztek, anélkül, hogy a törökök által megtámadtattak volna. Másnap *Andronikoff* megszemlélé az ellenség fekvését, melly a Poskov jobb partján felemelkedett meredek dombokon terült el, s Abo, Szizel, és Suplisz falukat magában foglalta. Ez állás, melly már természeténél fogva erős volt, még futósánczokkal, és 14 ágyuval is megerősittetett.

Mindemellett *Andronikoff* elhatározá a törököt mind homlokban, mind oldalvást megtámadni.

Digitized by Google

A jobbszárnyi hadoszlop ***Brunner*** tábornoktól vezényeltetve $2^1/_2$ zászlóalyat és 3 ágyut számlált.

A dombos vidék által fedezve, Poskov vize partján felnyomult, s a supliszi kertekkel szemközt felállitotta magát, hogy alkalmas perczben a folyón átkelhessen, s az ellenség hátrálási utját Valia falu felé elzárja.

Azonban a törökök az első alarm-lövésnél észrevevén az oroszok szándékát, Abo és Szizel falukat odahagyák, s minden erejüket Suplisz falunál gyüjtötték össze, hol előbb csak 7 ágyujok állott. E pillanattól kezdve orosz részről 30 ágyu dördült meg, mellyek az akalcsiki várágyukkal is támogattattak, s mellyek mindjárt 2 török ágyut halgattattak el.

Három órai ágyuzás után ***Andronikoff*** a vilnai vadászokat rohamra parancsolta a falu ellen, mig egy másik csapat a falu melletti kerteket támadá meg. A vilnai vadászok borzasztó puskaropogás közt a Poskov folyón csakugyan átgázoltak, bár a viz hónaljukig ért, s az átellenben levő szikláspartra felmásztak. E pillanatban ***Freitag*** tábornok, ki öket vezette, két veszélyes sebet kapott, s helyette ***Zimmermann*** táborkari alezredes vette át a vezényletet. Hurrah! kiáltásokkal rohantak az oroszok egy dombtetőre, mellyről 7 ágyu szórta gyilkos golyóit. Egy pillanat alatt elfoglaltatott a falu, s a törököknek egy része a kertekbe huzódott, egy része pedig a házakba vette magát.

Csaknem e perczben ment keresztül ***Brunner*** tábornok is a Poskov folyón, s a kerteket megtámadván, közönséges lett Supliszban a verekedés. A törökök elkeseredve harczoltak, s egyik házat a másik után szuronynyal kellett bevennie.

Ezalatt értésére esett ***Andronikoffnak***, hogy jobbszárnya háta mögött, egy csapat török gyalogság és lovasság mutatja magát az Abas-Taman hegyen. A tábornoknak már nem volt több tartalékja $1^1/_2$ század gyalogságnál. Ő tehát az emlitett török csapat ellen a doni kozákokat, a maga kiséretében levő kozákokat, s a Gori rendetlen katonaság egy századát küldé el, — Supliszban még mindig folyt az öldöklő harcz, utczákon, házakban, kertekben. Végre a törökök elhagyták a falut, de egy közellevő sziklásdombon ismét megfészkelték magukat; de innen is elüzettek. A hátráló török sereg utócsapatja, 3 zászlóaly nizam (rendes katonaság), 2 század suvari (rendes lovasság), 3 ágyuval Pamacs falunál állást vön; hanem ***Zimmermann*** alezredes vadászai a falut elfoglalták, s e percztől fogva a törökök visszavonulása rendetlen futássá fajult, s az orosz határról kitakarodván 3 ágyut cserben hagytak. A 12 órai harczban kifáradt oroszok nem üzték öket.

E nap győzelem jelei voltak: 10 tábori ágyu lovastul, 4 hegyi ágyu, 11 löszerkocsi, 5 gyalogsági, 18 lovassági zászló, két tüzéri te-

Digitized by Google

lep, igen sok élelemszer, fegyver és ruha. Az oroszok vesztettek halottakban 1 tisztet, 39 közembert, sebesültekben egy tábornokot, 8 tisztet, 179 közembert. A törökök vesztesége valamivel többre rugott.

A második török hadtest, mellyet maga a seraskier, ***Abdi*** basa vezényelt, s melly 30,000 embert és 45 ágyut számlált, Karsból felkerekedvén, az Arpatcsai folyón átkelt, és Bajandurnál az Orosz-Örményország szélén megállapodott.

Ez a sereget november 14-kén ***Orbelian*** herczeg 7 zászlóalylyal megtámadta, de semmire sem mehetett. ***Bebutoff*** herczeg az ágyuk morgását meghallván, Alexandropolból 3 zászlóalylyal segitségre sietett. Eleinte ugy látszott, mintha a törökök nem akarnának ütközetet elfogadni, s az Arpatcsai folyón hirtelen visszavonultak.

November 26-kán azonban ismét előjöttek, s ***Bajandur*** falunál, melly igen jó állást adhat, elsánczolák magukat. Ekkor ***Bebutoff*** herczeg megakarván őket támadni, ujolag visszavonultak, s az Arpatcsa, folyón keresztül menvén, elhagyták az orosz határokat. A nyomban utánnyomuló oroszok török határon ütéк fel tanyájukat.

Majd nov. 30-kán az orosz fővezérnek tudtára esett, hogy a törökök ***Bas-kadik-kar*** falunál foglaltak állást. Itt eltökélte magát ***Bebutoff*** herczeg, hogy a törököket felkeresi, és ütközetre kényszeriti. Ez okból egy válogatott harczedzett sereggel, melly 7000 gyalogból, 2800 lovasból, és 32 ágyuból állott, december 1-sö napján megindult.

Nemsokára megpillantották a oroszok a török sereget, melly állását elhagyván, Uguszli, és Gamsa-keriak falunál állitotta fel magát.

A sereg állott mintegy 20,000 rendes gyalogból 4000 rendes lovasból, és 12,000 rendetlen csapatból 45 ágyuval.

Bebutoff két ágyulövésnyire közeledvén, hadtestét két részre osztotta.

Az első ***Kisinszky*** tábornok vezénylete alatt, a török sereg centrumával álla szemközt, és számlált 3 zászlóalyat s 2 telepben 12 ágyut. Egy vonalban állott vele ***Baggovut*** tábornok 4 század dragonyossal, 700 sorkozákkal, és egy lovas ágyuteleppel. Jobb szárnyra rendeltetett ***Csavcsevadse*** herczeg tábornok 6 század dragonyossal, 200 sorkozákkal, és 4 lovasságyuval.

A második csatarend 4 zászlóaly gyalogságból állott, mellyet herczeg ***Bagration*** tábornok vezényelt. Végre a tartalék számlált 2 zászlóaly gyalogságot, egy üteget 6 ágyuval, és a 4-ik doni kozákezredet.

Délfelé az első csatarend 16 ágyuból elkezdte a tüzelést, mellyre 20 török ágyu felelt. Erre ***Bagration*** parancsolatot kapott, hogy az ellenség jobb szárnyát szuronynyal rohanja meg. E mozdulat pontosan végrehajtatván, a törökök állásaikból kiverettek. Ugyanez időben ***Baggovut*** tábornok a török lovasságot rohanta meg, mellyet már előbb ***Orbelian*** megtámadott, s egy fényes roham után 22 ágyut elfoglalt.

Digitized by Google

Középen folyt még a harcz. az orosz első csatarend, és a török gyalogság közt, melly lovasságtól támogattaték. Négy török zászlóaly a hegytetőkről lejövén, egy mély völgybe veté magát, s innen az oroszokra gyilkos tüzelést kezdett; de *Bagration* elönyomulása következtében, e vitéz csapatnak is vissza kellett huzódnia.

A legszélső jobb szárnyon észrevette *Csavcsevadse* tábornok, kivel szemben csak 2 ezred rendes, és egy csapat kurd lovasság állott, hogy támogatásul 4 ágyut, és 6 zászlóalyat kapott. Megujitá tehát támadását, s a törököket visszanyomván, tölök 2 ágyut elvett.

E percztől kezdve az egész török sereg, számos lovasságtól fedeztetve, vissza kezdett huzódni, de utjában mindent hátrahagyott, mi csak alkalmatlanságára lehetett. Az egész ut rakva volt elszórt fegyverekkel, ruhadarabokkal, s a török e nevezetes csatában elvesztett 24 ágyut, 10 löporos kocsit, 1 ezredi zászlót, 10 lovassági zászlót, s az egész tábort termérdek málhával, élelmi szerekkel, és portékákkal. Az utóbbiak közt voltak azon női öltönyök is, mellyekkel *Abdi* basa a tiflisi dámáknak akart kedveskedni. Orosz tudósitás szerint 1500 török maradt halva a csatapiaczon. Ezenkivül fogságba esett 10 közember és két tiszt.

A török sereget az ütközetben *Achmed* basa vezényelte, mert a fövezér *Abdi* basa a bajanduri vezekedés után Karsba visszatért. A bal szárny parancsnoka *Veli* basa, a jobb szárnyé *Ibrahim* basa volt, ki maga is halva maradt.

Ellenben az oroszok vesztettek halottakban 1 törzstisztet, 8 főtisztet, 308 közembert; sebesültekben 1 tábornokot, 9 törzs és 24 főtisztet, és 762 közembert. Ezenkivül 171 ember könnyü sebet kapott.

E roppant veszteség világosan mutatja, hogy a török katonák vitézül viaskodtak, s az ütközetet csupán a viszálkodó basák miatt vesztették el.

Első fontos eredménye volt e fényes ütközetnek az, hogy Poskov, Ardagan és Csildir tartományok önként orosz pártfogás alá adták magukat; másik következménye pedig az volt, miszerint a harmadik török hadtest Erivan tartományból csekély csatározások után visszavonult, s igy Szent-Miklós várdát kivéve, az egész orosz terület a török seregektől megtisztittatott.

Sinopei tengeri ütközet.

Az orosz-török háboru már nagyban folyt mind az europai, mind az ázsiai részeken, de a nagyhatalmak nem szüntek meg továbbá is kiegyenlitési terveken dolgozni, csakhogy az europai béke helyreállittassék.

E tekintetben különösen Ausztria tüntette ki magát, melly igen

Digitized by Google

jól átlátta azt, hogy e bonyodalomból könnyen általános europai háboru következhetik, mellynek végét és kimenetelét senki sem tudja megjövendölni. September végén az orosz czár meglátogatta az ausztriai császárt Olmüczben, az itten tartatott hadgyakorlatok alkalmával. Majd oct. 3-kán a porosz király látogatá meg az orosz czárt Varsóban, ki ismét oct. 6-án a porosz királynak adá vissza viszonyos üdvözletét. Az orosz czár már Olmüczben tett némi előterjesztéseket, mellyek alapján alkudozni nem volna idegen; de e feltételek az ausztriai külügyminister által a többi nagyhatalmak követeivel közöltetvén, elfogadhatóknak nem találtattak.

Később az ausztriai külügyminister ismét felszólitá a nagyhatalmakat békealkudozásokra, mint ez a franczia külügyministernek a törökországi franczia követhez ***Baraguey d' Hilliers*** tábornokhoz intézett, s november 28-kán kelt sürgönyből látható. E sürgöny tartalma szerint Ausztria, Anglia, Franczia- és Poroszország Ausztria felszólitására megegyezett, hogy ***Collectiv*** jegyzék menjen ***Resid*** basához, melly felszólitsa a török kormányt, hogy mi az akaratja, s miképen lehetne a békét helyreállitani? A nagyhatalmak véleménye szerint erre szükséges volna először fegyvernyugvás, aztán a török és orosz követek egy neutralis városban, a béke felett egyezkedhetnének. A porta nem lenne köteles olly pontokra ráállani, mellyeket már egyszer elvetett, hanem keressen maga más kiegyenlitési módot.

Mindezen béke törekvéseket azonban egy váratlan és borzasztó esemény zavará meg : a ***sinopei tengeri csata***.

Midőn az angol és franczia egyesült hajóseregek Konstantinápolyba mentek, s az egyiptomi flotta is oda megérkezék: ugy látszék, mintha a török kormány Krimm félszigetnek visszafoglalását az oroszoktól tervezgette volna; legalább nehány oct. 17. és 26-kán, majd nov. 14-kén kelt levelek illyesmit gyanittatnak. Az orosz hadmüködési bizottmánynak e terv elárultatott. Ennélfogva azon hadosztályok, mellyek már a dunai fejedelemségekbe utban voltak, ellenrendeletet kaptak, hogy tüstént Krimmiába menjenek.

Erre a törökök elállottak tervüktől, hanem e helyett a fellázadt cserkeszek segedelmére katonaságot, pénzt, és hadi szereket akartak a Feketetengeren valamelly cserkesz kikötőben partra szállitani.

A készület Konstantinápolyban nagy titokban folyt; és az ezen hadmüködéshez szükséges erő két hajóhadosztályra szakittatott ***Osman*** basa admiral vezénylete alatt; a seregek hajóra szállitása nagy ovatossággal történt.

November 11-én a török-egyiptomi főhajóhad a Feketetengerre kivitorlázott, hogy az orosz admiral figyelmét magára vonván, ***Osman*** basa igyekezete eltitkoltassék.

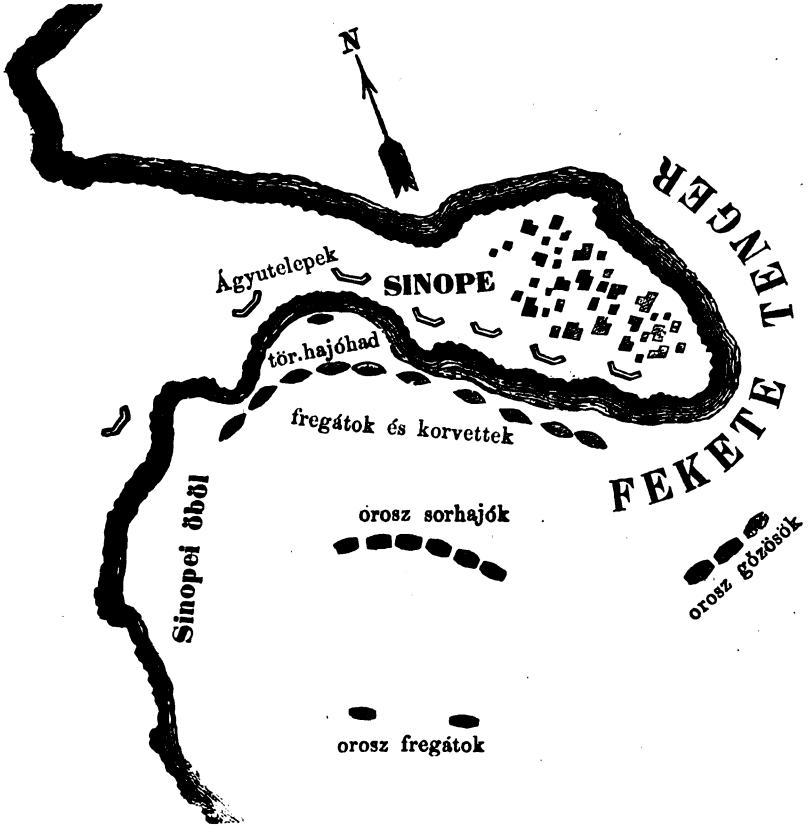
Azonban az orosz admiral nagyon jól tudta az egész tervet, mert

Digitized by Google

a fő török hajóhaddal semmit sem gondolt, hanem *Ozman* flottáját mindig örszemmel kisérte, melly a Feketetenger déli partján Trapezunt felé vitorlázott. Ezen aggodalmas kiséretet *Ozman* basa gőzhajói által megtudván, tanácsosabbnak tartá *Sinope* mellett a kikötőben megvonulni.

E török flotta, 11 kisebbrendü hadihajóból állott, s miután *Ozman* nov. 24-kén tudósitá a török kormányt, hogy 3 orosz hajó mindig a sinopei kikötő előtt czirkál, s igy egy orosz megtámadás igen valószinü, parancsolatot kapott a flotta, hogy a sinopei kikötőből ki ne menjen. Igy telt el 6 nap, anélkül, hogy az egyesült angol-franczia hajóhadból, melly Konstantinápoly előtt kényelmesen horgonyozott, segitség indult volna Sinopeba. —

November 30-kán csakugyan megjelent az orosz hajóhad Sinope előtt *Nakimow* admiral vezénylete alatt. Ez szinte 11 hajóból állott mint a török flotta, csakhogy sokkal nagyobb hajókból, mert volt köztök 6 nagy sorhajó, 2 fregát és 3 gőzös.

Digitized by Google

Az orosz sorhajók a kikötőben épen a török hajókkal szemközt állitották fel magokat, s mindenik sorhajó egy egy török fregátot szemelt ki magának. A harcz elkezdődvén, nem tudjuk, a törökök vakmerőségét s feláldozó vitézségét bámuljuk-e inkább, vagy azon roppant veszedelmet, melly által a török flotta megsemmisitteték, s annyi ezer ember esett áldozatul egy megbocsáthatlan vigyázatlanságnak és makacs megátalkodottságnak. Mindenek felett kiemelendő a Navik hajó parancsnokának *Ali* bégnek hősies halála, ki megmaradt embereit előbb partra szállitván, hajójára visszatért, s hogy ez oroszok zsákmányául ne essék, a löporos kamrába tüzet vetett, s magát a hajóval együtt légbe röpitteté.

Orosz tudósitás szerint a török hajók száma, parancsnokai, legénysége, következőleg adatik elő :

Fregátok.	Ágyuk száma.	Legénység.	Parancsnokok.	Hajók sorsa.	Parancsnokok sorsa.
Nizamié	60	600	Hussein basa és Kadey bég	légbe röpült	Meghalt.
Navik	52	500	Ali bég	légbe röpittetett	„
Nessim	52	500	Hassan bég	elsülyedt	Meghalt.
Haid	50	500	Edhem bég	„	Megmenekült.
Dimiat (egyiptomi)	54	500	nem tudatik	„	Meghalt.
Fazl Illah	38	400	Ali Naiz bég	„	Fogságba esett.
Aim Illah	38	400	Ozman basa	„	Fogságba esett.
Korvettek.					
Faizi Maabud	22	200	Izet bég	„	Nem tudatik.
Gullud Jéfid	24	200	Salip bég	„	Megmenekült.
Nedjibi Fecham	24	200	Hassan bég	levitorláztat.	Fogságba esett.
Iregli (gőzös)	4	190	Izmail bég	elsülyedt.	Megmenekült.

És igy kivevén azon 210 embert, kiket ***Retribution*** angol, és ***Hogador*** franczia gőzös Konstantinápolyba szállitottak, az oroszok fogságába esett 120 embert, és a partra menekült 1000 legényt, a többi mintegy 2860 ember részint agyonlövetett, részint tengerbe fuladt.

Török tudósitás szerint : 4155 legény halva maradt, 150 elfogatott, 300 nehéz sebet kapott, kik közül egy harmada sebeiben elhunyt; és csak 450 érkezett épen haza Konstantinápolyba.

A sinopei veszedelem, borzasztó szerencsétlenség volt ugyan a törökökre nézve, de isteni végzésből innen nött ki a legnagyobb segedelem is. A két nyugoti hatalmasság Anglia és Franczia ország e pillanattól fogva erélyesebben kezdtek föllépni a török mellett, mint ezt a második füzetben tüzetesen előadandjuk.

Digitized by Google

TOLDALÉK.

A kaukazusi tartományok; és Samil hös és próféta.

I. *Péter* és II. *Katalin* hagyománya szerint, a török birodalomnak az orosz birodalomba kelletvén felolvadnia : e tervre az orosz már századok óta nagy következetességgel és vas kitartással dolgozik. Azonban ázsiai részen a szegény töröknek olly védbástyája akadt, mellyet az orosz minden erőködései daczára, igazán vérpatakok után sem volt képes mindeddig ledönteni. Értjük a kaukazusi tartományokat, melylyeknek bátor, szabadságszerető hös népei folytonosan harczolnak a tulnyomó orosz erő ellen, s kik ha egyidöre erőszakkal lenyomatnak is, de legkisebb kedvező alkalommal ismét felélednek, s elkeseredve folytatják harczukat az öket megsemmitni törekvö hóditó ellen.

Oroszország, mint tudjuk, a Kaukazus hegyen keresztül már utat tört magának. Georgia, melly a Kaukazus déli oldalán terül el, már hatalmában van. De ezen birtokához csak két szük ut vezet. Az egyik ut a nagy hegylánczolatnak, melly a Feketetengertöl a Kaspitengerig nyulik, épen közepén megyen át. Ezen föut kiinduló pontja Jekaterinográd, melly a Terek folyam épen azon pontján fekszik, hol ez északi irányából egyenesen és ép szögre a Kaspitengerbe siet. Ezen ut a hegységen keresztül egyenesen Tiflisig, Georgia fővárosáig vezet.

A második föut kerülö, s ezért nem bir olly fontossággal, mint az elöbbi. Ez Kisljárból indul ki, s Bakuig mindenütt a Kaspitenger partjai hosszában halad. Innen hegyes szögre tart nagyjában nyugati irányban Tiflisnek. E két föut kiinduló pontjait, Jekaterinogradot és Kisljárt, egy igen nevezetes országut köti egyenesen össze. Ez az orosz táborok és erősségekre nézve igen fontos közlekedési vonal.

Az emlitett Kazbek hegységtől nyugot, s igy a Feketetenger felé emelkedik a Kaukazus legmagasabb s örök hóval födött hegycsoportozata. Itt van a nagyszerü *Elborusz*. E csucsot perzsa nyelven Kaf-Daghnak nevezik, s az egész hegység erről vevé nevét. E hegységből eredt a Kuban. A kozákok földén áthaladván két karban ömlik, részint

Digitized by Google

a Fekete- részint az Azovtengerbe. Folyása nem olly regényes, mint a Tereké, de emezénél hosszabb.

A darieli szoros és a Feketetenger között, a Kaukazus nyugati hegyei közt lakik a *cserkesz* népfaj, melly több ágakra oszlik. Attól kelet, azaz a Kaspi tenger felé a *csecsencz* népfajok laknak.

A *cserkesz* néptörzsnek három főága van. Az *absazok*, a *kabárdiak*, és az *adigok*.

Az *adigok*, a valódi cserkeszek, kétségkivül az egész Kaukazus legnemesebb népfaja. A barbár nép vadságához, jellemükben bizonyos lovagiasság vegyül. Kormányzásuk következtében, melly szabad és aristokratikus elveken épül, azon törvény iránti tisztelet ömlik el rajtuk, melly férfias kevélységnek mitsem árt. Vallásukat a keresztény, izlam hit és a pogányság vegyülete képezi, de az izlam elem tulnyomó. Köztök a keresztény-vallás egész a mult századig fentartotta magát. Ekkor jelent meg egy merész és lelkesült férfiu köztök, neve *Sejk-Manzur*, ki ezelőtt mintegy 60 esztendővel épen azon szerepet vivé, mellyet ma *Samil* visel a Kaukaz tulsó felében.

Honnan állott elő az izlam e hű papja és vitéz bajnoka? — Ha hitelt adunk az oroszoknak, e férfiu Törökország bérencze volt, s utasitása lett volna, a már ingadozó kereszténység helyett a Mahomed vallását hozván be, az orosz elleni gyülöletet vallási fanatizmussal is éleszteni. *Sajk-Manzur* való története ma már annyira mesés mondával van vegyitve, mikép a vakmerő kalandok e hőséről kevés hitelt érdemlő adatot lehet kiválasztani. Annyi bizonyos, mikép a cserkeszek kegyelettel őrzik emlékét, s a költök lelkesült dalokban éneklik meg. Hat évi folytonos harcz, és számos győzelem után, *Manzur*, Anapa vára ostrománál, 1791-ben orosz fogságba esvén, a szolovecz-kói börtönök mélyében nyomorultul veszett el.

Az adigok nemesei s főnökei 60 év óta a *Manzur* vallására tértek, a parasztok pedig ez uj vallás mellett megtarták némelly pogány isteneiket, s egy-két iszonyuan elferditett kereszténytant. A más két törzsről, minthogy tulajdonaik és történetük ugyanazok, mi az *adigoké*, nem szólandunk.

Wagner, ki a kaukazusi népeket leirta, igy jellemzi a cserkeszeket.— „Az embert nagyon meglepi e népfaj kevély férfiassága. E jellemvonás még azoknál is tisztán marad, kiket a czár zászlója alá sorozott. Ha Szent-Pétervár utczáin a néptömeg valaki elől tisztelettel tér ki, az bizonyosan vagy testör-tiszt, vagy cserkesz katona. De legérdekesebb a cserkeszt hadgyakorlatoknál látni. Szemei a kozák fegyverének egyetlen mozdulatát sem vesztik el szem elől. Mintha az azon történt legujabb javitásokat akarná kitanulni, a cső hosszuságát, annak horderejét, a töltés módját, ő mindent figyelemmel kisér, és egybehasonlitja elméjében az ellenség seregét a magáéval. Midőn disz-

Digitized by Google

menet tartatik, fáradhatlanul követi az egyetlen parancsnok szavára mozgásba jövő tömegeket. Az első pillanatra is e cserkeszek a képzeletet a hősi hajdankorba varázsolják vissza.

Egyetlen vonás van, mi e lovagias jellemükre árnyat vet : ők engesztelhetlenek (talán csak az oroszok irányában?). De sok esetben mutatnak hálát és könyörületet."

Szükséges még egy népfajt emlitnünk meg, melly habár nem tartozik a Kaukáz népeihez, de mint azoknak örök ellensége, ezen egész tárgygyal nagy összefüggésben van. E népfaj a feketetengeri kozák nép, mellyet a dónmelléki kozákokkal, kik egészen aláadák magukat az orosz hatalomnak, nem kell összetévesztenünk.

E nép, melly *csernemorcz* név alatt ismeretes, a Feketetengernek az orosz által 17 várdával erősitett keleti partjától a Kuban völgyezetéig terül el, az orosz seregnek csaknem nélkülözhetlen előcsapatját és szemes előörsét képezi. Függetlenségükkel az orosz kimélve bánik. Hetmanjok eddigelő mindig saját fajukból lön kinevezve, s köztük általános e kifejezés: „Ja ne soldat, ja kazak" (én nem vagyok katona, én kozák vagyok). Némi részbeni függetlenségüket, a mostani viszonyok közt helyzetük is biztositja. Mihelyt többet kivánnak tőlök, mint mennyit jószántukból megtesznek, nemcsak a Feketetenger áll elöttük az Anatoliába menekvülésre, hanem a kis és nagy Kabarda elérésére csak a Kubánt kell átuszniok, söt a hegység és a cserkeszek vendégszeretetét is mint végső menedéket igénybe vehetik. Azonban Oroszország jól tudja, kikkel van dolga, s ezért türelemmel várja el, hogy e meröben vad életü s földalatti kunyhókban lakó népség az általa bevitt nagyobb kényelem és némi fényüzés által elcsábitva lassanként hozzá édesittessék. Az átváltozás csak az utóbbi negyven év óta is érezhető.

Habár mint emlitők, a béke a cserkeszek és orosz közt husz év óta tart, ezt még fegyverszünetnek sem lehet egészen nevezni. Mert a folyvást czirkáló kozák csapatokra minden kis bokorban, minden térségi dombocska vagy hegyi kő mögött egy ólálkodó cserkeszt lehet gyanitani, ki fegyvere sárkányát ritkán bocsátja el, anélkül, hogy czélját biztosan ne találja.

Az emlitett Kis- és Nagy-Kabarda cserkeszei már az orosz uralom alá vannak hóditva, de ellenséges érzelmük még a hajdani. A hegységieknek is, a mostani orosz parancsnok herczeg *Woronczoff* rendeletéből, szabad a határszéli helységek vásárain megjelenniök, mit sokan kárhoztatnak, mivel mindenik cserkeszben egy-egy kémet látnak.

A cserkeszek tulajdonkép csak a hegyek alját és oldalait lakják. A hegység magasabb részeit, meröben ismeretlen, s egymástól legkülönbözőbb nyelvü és faju néptöredékek lepik. A hegység fensöbb része olly ismeretlen, mint Afrika benseje, s az orosz táborkar, kiadott föld

Digitized by Google

képein, terjedelmes üres helyeket kénytelen hagyni. Itt utazók sem igen járhatnak e népek vadsága miatt. — Kik közéjök jutottak, nem tértek vissza többé. Igy a *Cserkeszföld* meghóditásával még a Kaukazus nem leend az oroszok hatalmában, s a továbbhaladásnak itt erösebb gátok fognak ellentállani.

A Kaukazus déli oldalán s alján terül el *Mingrelia*, *Imeretia*, a régi *Colchis*, *Guria*, *Georgia* és *Örményország* egy része, mellyeknek termékeny és viruló földje nagy ellentétet képez az eddig leirt területtel.

Ismeritek-e a természet azon leghatalmasabb müködését, mellyet folytonos hatásnak neveznek? Menjetek óriási sziklahegyeink közé, kövessétek a legcsekélyebb hegyipatak folyamát, melly legfeljebb egy gyermekmalmot képes hajtani : látni fogjátok, hogy az az óriási hegyormokat mintegy ketté fürészelte, világhirü barlangokat vájt ki, s mindezt csupán sok százados állandó hatása által.

Az orosz fölfogá a természet ez épen olly nagy mint egyszerü törvényét, s föként a Kaukazusnál hiven követi azt. Tengernyi seregei hullámként erös hadtestekben ömlenek a Kaukazushoz, s most tüzes rohammal hatnak be a sziklák mélységei közé, majd apró és folytonos csatározásokkal ügyekeznek fogyasztani, gyöngitni azon gátat, mellynek ostromából olly gyakran csak töredék zászlóalyak térhetnek vissza.

Tagadhatlan, mikép e kitartás nagyszerü és tanulságos, de az ugynevezett holt természetre és az élö népekre gyakorlott hatás közt nagy a különbség. Az orosz hatalom olly állandóan müködik, mint a tenger hullámai a parti sziklák ellen, de a különbség az, mikép a Kaukazus népei nem változhatlan és fejlésre képtelen sziklák. Ök emberek, s az emberi dolgok mindig és mindenhol változók.

Ha igaz az, miszerint az orosz a közelebbi 50 év alatt térileg folyvást elöre halad, s ujabb vidékeket kerit hatalma alá : másfelöl tagadhatlan az is, mikép a kaukaziak ereje intensiv növekedésben van azáltal, hogy az eddig egymás irányában idegen fajok, ugyanazon zászló — a *Samil* próféta zászlója alatt egyesülnek.

A Kaukazus Kaspitenger felé esö részét is egymástól egészen különböző néptörzsök lakják, s ha öket *csecsenczek* név alatt foglaljuk egybe, csak egyszerüsités végett, és azért történik, mivel ezen emlitett faj legszámosabb. A közös hazát Daghesztánnak hivják. A nevezetesebb törzsek nevei : *ingusok*, *lesgiek*, *kiszták*, *kumikok*, *csecsenczek*, és több mások. Mindezen népfajok egymástól és a cserkeszektöl meröben különböző nyelven beszélnek, s hihetöleg különböző népvándorlások töredék-maradványai.

A kaukazusi népek és oroszok közti harcz, felette régen nyilt meg. Még a 16-dik században *Wasjilevics* orosz nagyherczeg, a Kaukazus

Digitized by Google

keleti részét megtámadván, a Kaspitenger partjain erösségeket állita föl. Ugyanezen időben jövének az oroszok a Kaukazuson tuli népekkel érintkezésbe.

Georgia akkori királya ***Sándor***, miután a mongolok és tatárok birodalmát több izben megtámadták, 1594-ben az oroszhoz folyamodott védelemért, s késznek nyilatkozott ezen hatalomnak alattvalói esküt tenni le. De mivel az erre következő másfél század alatt más sürgetősebb teendői valának, a tiflisi keresztények által olly sokáig óhajtva várt védhatalom ekkor egyszerre urként lépe föl.

A mult század végén Georgia királya ***Heraklius***, a perzsák és törökök által fenyegettetvén, kénytelen volt birodalmát az oroszoknak adni át; egy szerződést irt alá, melly szerint Georgia királyai addig nem foglalhatják el trónjokat, mig a czár beleegyezését ki nem nyerendik. Mig az oroszok tul a Kaukazon igy haladának, Daghesztan hatalmas gátként álla utjokban. Azon férfiak ösei, kik ma ***Samil*** alatt harczolnak, ellenállottak ***Dzsingiszkán*** és ***Tamerlan*** seregeinek; és ***Péter*** czár a XII. Károlyon nyert győzelmek után, visszaveretett azon idők Samilja — ***Samsal*** által. Az ugyanazon század végén 1790 körül élő cserkeszfönök ***Sejk-Manzurról*** már tevénk említést.

1800-ban ***Pál*** orosz czár Georgiát egyesité birodalmával, hogy az ukáz szavai szerint — „véget vessen az anarchiának, melly azon országot nyomorgatja."

Csak Georgia elfoglalása után tört ki teljes erejében az orosz és csecsencz közti harcz. Mióta Tiflis a czárok birtokában van, kénytelenek a Kaukazust folytonos és szoros ostromzár alatt tartani. Mi ezen félszázados harcznak csak főbb változatait akarjuk röviden adni. Az általunk előadandó eseményekbe igen kevés diplomatia vegyül: itt minden egyes hösök tetteiben, életrajzában öszpontosul, s nem elvek harczolnak.

Jermeloffot, ki a jelen század elején működött a kaukazusi népek ellen, az oroszok ma is legkitünöbb vezérüknek tartják. Mások fényesebb győzelmeket nyertek, merészebb hadjáratokat vittek ki; de egy hatalmas szellem folytonos munkássága maradandóbb hatással van, s a közvélemény, mellyet annyiszor ócsárolnak, irányában méltányos volt. Ő volt azon férfi, ki legalkalmasabb volt a kaukazi harczra. Mint hóditó és egyszersmind magához vonzó jellem, föként a cserkeszekre ellenállhatlan befolyást gyakorolt. Kormányzása alatt a cserkeszek tiszteletben tarták az oroszokat. Daghesztánban lázadás ütvén ki, azt gyorsan elfojtá, s annak vezére ***Amulad*** bég, hatalmába kerülvén, azt szabadon bocsátá. A daghesztáni fönökökkel érintkezésbe tevé magát; gyakran eljövének azok Tiflisbe, öt föhadiszállásán meglátogatni, s azon bátor hegylakók, kik legkisebb habozás nélkül veték magukat az orosz ágyuk elé, alázattal közeledtek ***Jermeloffhoz;***

Digitized by Google

szóval, az Oroszország és Kaukaz közti harcznak nincs ragyogóbb szaka, mint a *Jermeloff* parancsnoksága alatti. Maig sem tudhatni, minő udvari titok következtében mozdittaték el állomásáról, és van arra kárhoztatva, hogy tanuja legyen a Kaukazusban azóta elkövetett sok hibának, s roszul kimért tervek megbukásának.

Utódai *Paskievics* herczeg, és *Rosen* báró voltak, de az előbbi csak átutazott a Kaukazon.

Midön báró *Rosen* vette át a parancsnokságot, az egész Daghesztan fegyverben állott.

Khassi mollah, a második férfiu, kit bövebben kell ismertetnünk. Ő is, mint *Mohamed*, hadvezér és próféta volt egy személyben, ki a harczot szentnek hirdeté, ki azt állitá, hogy Istennel egyenes összeköttetésben áll, — s mint a hajdankor bölcsei, a kimondott tanokat tetteiben hiven követé. Mivel beszédeiből egyszerre lelkesülés és okosság szólott, örömest hallgatták, s mivel a harcz és halál közepett csodákat tett, hivének neki, és félistenként tisztelék. Ő az izlam vallást hirdeté, de azt uj alakban és reformálva. Faluját második Mekkának tekinték, hova a távolabbi hegyekből is a nép csorpotosan zarándokolt. 1830-ban tevé az első támadást Tarki várra, mit az oroszok csak nagy áldozattal valának képesek megmenteni.

Szerencsésebbek valának a csecsenczek Kilsjarban, hol 1831-ben, nov. 1. a város egy részét elfoglalták, és gazdag zsákmánynyal tértek vissza. Csak most vevék észre az oroszok, mennyire elhatalmasodott ellenségük. Mihelyt a lengyelországi háboru bevégeztetett, nagy segédsereg indult a Kaukaz felé. Báró *Rosen* támadólag lépe föl, és tüzzel vassal kezde Daghesztanon boszut állani. Iszonyu összecsapások történtek. Durvek, Csum-Kessen, Hermancsuk és Himri hegyi falvaknál mindkét részről a legnagyobb dühvel folyt a harcz.

Midön az orosz gyalogság szuronyszegezve rohant föl Hermancsukba, egyik csecsenczfőnök *Muley-Abdurrahmant* nehány társaival egy erősitett házba vonta magát, hol a bombák és golyózápor közt a Korán verseit énekelve, kétségbeesetten harczolt. A ház bevehetetlen volt; azért rágyujtották. Azon pillanatban, midön a falak beszakadtak, *Muley-Abdurrahmant* még énekelni hallották. 1832-ben Himri ostrománál *Khassi* mollah a védett fal romjain esett el. Utolsó pillanatában térdre hullott, s Alláht hiván segitségül, szavai annyira föllelkesiték bajtársait, mikép közülök, bár minden oldalrul körülvétetének, egy sem adta meg magát, s elestek az utolsó emberig.

Azon férfiak közt, kik *Khassi* mollah körül elestek, egy ifju is feküdt a testhalom közt — neve : **Samil.** Két golyó és egy szuronyseb megfosztá eszméletétől, s holtnak hivék. Miként kelt föl, s minő csel vagy merény szabaditá ki a győztesek hatalmából, senki sem tudja; de nehány hónappal később, az uj imám *Hamsad* bég után, ő

Digitized by Google

volt az első a csecsenczek papjai és hösei közt. *Hamsad* bég rövid ideig kormányzott, s minden törekvését oda irányozta, hogy az orosz diplomatia által elöidézett belvillongást megszüntetvén, Daghesztán lakosait egyesitse. 1834-ben mecsetjében gyilkoltaték meg, mit némelyek az emlitett titkos müködésnek tulajdonitnak.

Hamsad bég halálával kezdödik a küzdelem azon drámai része, melly maig is tart. *Samil* ifju erövel karolta föl az uj hit és függetlenség ügyét, s ragadta meg *Khassi* mollah zászlóját.

Ö harminczhét éves volt, midön népe fönökévé lett. 1797-ben ugyanazon Himriben született, mellynek falán olly csodálatosan menekült meg a haláltól. Az ifjut korai komolyság, kevély önérzet, s hajthatatlan akarat jellemzék. Gyönge testalkatát kegyetlen fáradalmak által edzé, s midön gyermekéveiben egy játszótársa küzdés közben legyözte, szégyenletében több napokig rejtözködött. Lelke testével együtt hatalmasan erösbödött. Tanitója *Dsselal-Eddin* volt, ki élete történetében nevezetes szerepet játszik. *Dsselal-Eddin*, kinek egyedül hallgat tanácsaira, szorgalmasan olvastatá vele a Koránt, a muhamedanusok bibliáját, és az aráb bölcsek iratait.

Azon nap óta, midön *Samil* átvevé a népe fölötti kormányt, minden viszály megszünt. Ö méltó azon néphez, melly öt prófétájának kiáltotta ki. Ö meg van győzödve, hogy minden szava és tette egy fensöbb sugallat kifolyása. Innen azon ihlett emelkedés, melly nem lázas lelkesedésben nyilvánul, hanem azon nyugodt méltósággal bir, melly népét iránta tisztelettel, és bizalommal tölti el. „Szemein villám" igy szól egy daghesztáni költö, „s ajkain virágok!" —

Samil, közép termetü, szöke haju, szemei tüzesek és sürü fekete szemölddel árnyalvák, szakála korán öszült meg, de egész lénye s magatartása ifjukori erélyre mutat. Rendkivül munkás és fáradalmas élete mellett is remetei mértékletességet tart. Keveset eszik, soha sem iszik viznél egyebet, s alig alszik egy pár órát. Némellyek szerint 3, mások szerint csak egy neje van. Mindezen részleteket a Daghesztánból visszakerült foglyok beszélik.

Föszállását sokáig Akalsóban tartá. Itt orosz foglyok által egy europai két emeletes épületet készittetett magának. Itt élt ö uralkodása első éveiben szegényen, kincstári jövedelem nélkül, nem hogy fizethette volna harczosait, hanem gyakran azok tarták öt is. Mindamellett a vallásos lelkesedésnél fogva, hatalma rendkivüli volt. A fiatalabb *miridek* (igy hivatnak az ö vallásbeli tanitványai) készek kezének egyetlen intésére föláldozni életüket. „*Mahomed* a nagy Allah első prófétája, *Samil* a második!" Ez 1839 óta Daghesztán harczi jelszava.

Legfélelmesebb ellensége volt *Samilnak*, *Grabbe* orosz tábornok. Ö égett a vágytól, támadólag léphetni föl a csecsencz ellen, s az orosz lányt saját barlangjában keresni föl, és egyenesen Akulsó ellen nyo-

Digitized by Google

mult. 1839-ben indult ki az ezen vállalatra szánt dandár. Akulsó még 8½ mérföldnyire feküdt a legvégső orosz erősségtől. A meredek hegyek és sziklák közti nehánynapi fáradalom után, végre megérkezének azon szirt tövéhez, hol Akulsó fekszik. Egész utjokban egy csecsencz harczost sem láttak, egyetlen lövés sem történt; az ellenség felvont fegyverekkel készen várta megérkezésüket. Az oroszok azt hivék, hogy a gránát és bomba könnyen igazitand velök, és valóban az erősség csakhamar betöretett; de maga a csecsencz nép mitsem szenvedett. Földalatti rejtekeikből csak akkor rohantak elő, midőn biztosan lőhetének. A rohanókat láthatatlan lövészek golyói teriték le azonnal. Az első rohanás felette sokba került *Grabbe* tábornoknak. Az 1500 emberből, kik arra kiszemeltetének, csak száz ötven tért vissza. De a tábornokot ez nem csüggeszté. A második és harmadik, az előbbinél kevesbbé veszélyes rohamra, két nevezetes pont került az oroszok hatalmába. Ekkor a szirt aláásásához fogtak. Az ellenség tetsző mozdulatlansága, s a kapaütések által meglepetve, az ostromlottak előjöttek rejtekeikből, megtudandók, mi történik ellenük; az oroszok használák a kedvező pillanatot, s a negyedik általános rohamra, Akulsó *Grabbe* hatalmába esett.

Ez aug. 22-kén történt 1839-ben, csaknem 4 hónapi folytonos ostrom után. A makacsság által elkeseritve, az oroszok nem kegyelmezének. A mészárlás után hasztalan keresték *Samil* hulláját. A hegy oldalában egy földalatti rejtek vala, hova nehány kiséröivel megvonta magát. Az egész szirt minden oldalrul körülvétetvén, nem vala más mód, mint a szikla alján folyó Kojszu folyamba egy sietve készitett tutajt vetni be, mellyre aztán önmagok is leugrának. E merészségről azonban az oroszok *Samilra* ismerének. A viz két partja hosszában azonnal gyalog csapatok küldetének ki a menekvők üldözésére, s a kozákok lovaikon a vizbe ugrának a próféta elfogására. S miután az oroszok egész figyelme ez oldalra vonaték, egy egyedüli ember ugrott a Kojszuba, s azt átuszván, a sürü erdöben eltünt. A folyamon lefelé haladók közül egy sem maradt életben; de *Samil* megmenekült. Csoda-e, ha illy bámulatos menekvések után, hogy népe azt tartja felöle, mikép ő az Istennek különös pártfogoltja? — Soha *Samil* tekintélye olly nagy mértékben nem emelkedett és terjedt, mint ezen höshöz méltó megveretés után.

Akulsó elvesztése után *Samil* nagyban akará folytatni a háborut. E czélból átutazott a cserkeszekhez, hogy azokat együtt-müködésre birja. De czélját nem érheté el. Azok nagy vendégszeretettel fogadák, de a Kaukaz két fönépének százados versengése miatt a testvéri kézfogás létre nem jöhetett. Ehhez járult még, hogy *Samil* török nyelven hirdetvén a „szent háborut“ a cserkeszek nem értették öt. Cserkeszföldről visszatérvén, honnan bizonytalan igéreteknél egyebet nem

Digitized by Google

hoza, Dargo várát választá lakául, melly fekvésénél fogva hasonlókép csaknem bevehetlen volt. *Grabbe* itt is megtámadá. 1842. év májusában inditá ki csapatjait Griszelaulból. *Samil* megparancsolá harczosainak, hogy az ellenségre utja közben egyetlen lövést se tegyenek, mindaddig, mig a dargói nagyerdőségek szorosai közé nem jutnak. E szorosokban az oroszok minden oldalrul rendkivüli hévvel támadtatának meg. Griszelaulban nagy diadalünnepekre készülének a győztesek elfogadására, de mennyire és milly szomoruan lepetének meg, midőn csak töredék és csekély számu csapatokat látának visszaérkezni! Az oroszoknak ez vala az egész hosszu kaukázi háboru folytában legnagyobb veszteségük. Griszelaulban épen akkor volt jelen az orosz hadügyminister *Csernicseff*, s tanuja volt a seregein ejtett nagy csapásnak. Nehány héttel később *Grabbe* ez állomásról elmozdittaték.

1843-ban az egész kaukázi háborunak legvéresebb éve volt. Ennek september havában *Samil* alárohant az orosz hatalom alatt levő avarok földére, s ott több jelentékeny győzelmet vivott ki.

1844-ben *Woronczoff* herczeg lön nem csupán seregparancsnokká, hanem kaukázi kormányzóvá kinevezve, és pedig olly teljes hatalommal, minőt *Potemkin* óta az orosz kormány egy kormányzóra sem ruháza át.

Némellyek szerint még *Jermoloff* sem birt annyi belátás és tapintattal Kaukáz ügyeiben, mint herczeg *Woronczoff*. Ügyesen tudja kiválasztani az alkalmat, hol kell szelidséggel, és hol szigorral lépni föl. Saját katonái közt minden rablás és erőszak keményen büntetetik, a benszülötteket szelid bánással ügyekszik lekötelezni.

A cserkesz főnökök közül sokan látogatják meg tiflisi lakában. De a csecsenczekkel nem igyekszik érintkezni, mig *Samil* él, minden illy törekvés tapintatlanságot árulna el.

Herczeg *Woronczoff* legelőször is a Dargónál szenvedett megveretést torlá meg : 1845-ben Dargó az oroszok által elfoglaltatott.

Ezen erélyt és ügyességet egyaránt mutató tett után *Woronczoff* arra forditá főfigyelmét, hogy a hadvitel nemét a helyzethez és körülményekhez alkalmazza. Előtte csak két utat követének az orosz parancsnokok : vagy csupa védelemre szoritkoztak, vagy pedig kalandos vállalatokra indultak ki. A csupa védelmi magatartás, bármennyire gátlá a csecsenczeket a véletlen kirohanásoktól, azt még sem gátolhatá meg, hogy *Samil* belügyeit ne rendezze, s a különböző népfajokat ne egyesitse. A kalandos vállalatok, mint azt a tapasztalás megmutatá, igen bizonytalan eredményüek; az orosz katona nem képes a meredek oldalakon olly könnyüséggel harczolni, mint például az Algirban levő franczia vadászok. *Woronczoff* egyik feladatául tüzé ki, a kaukázi népfajokat lehetőleg elválasztani egymástól, *Samil* had-

Digitized by Google

seregét megosztani, és a csecsenczek lovasait több oldalon foglalkoztatni.

A dargói győzelem után *Woronczoff*, ki ekkor emelteték herczegi rangra, az akkor Sebastopolban mulató *Miklós* orosz czárhoz utazott. Egy értekezletben előadá hadfolytatási tervét, s főleg azon volt, hogy az kitartóan és következetesen vitessék ki. A Kaukazust, igy szólt ő, egyetlen hadjárattal meghóditni akarni, csupa chimaera, ezt Oroszország összes hadiereje sem volna képes valósitni; más mód nincs, mint az ellenséget kimeritni, és e czél elérésére, mint a mese mondja : „türelem és hosszu idő kell.“ Miután a czár e tervet helybenhagyá, *Woronczoff* egész erélylyel fogott annak kiviteléhez. Az algiri franczia vezérek példája szerint mozgó csapatokat szervezett, kiknek feladatuk, folytonosan czirkálni s az ellenséget háborgatni. Hogy ezen intézkedés mennyire nyugtalanitá a hegyi népeket, bizonyitja, azon nem sokára 1846-ban tett kirohanás, mellyet *Samil* két sor orosz erősségen áttörve Kabarda ellen intézett. — Kabarda téreit, mint fentebb emlitők, cserkeszek lakják, kik orosz uralom alatt állanak. *Samil* e kirohanással azt akarta elérni, hogy a közönyös népfajokat elhatározottságra kényszeritse. Soha daghesztani főnök illy merészséget nem mutatott. Mint mondják, serege ezen alkalommal 20 czer lovasból állott, de a lovasság a nyilt sikságon könnyen körülvétetheték, s ekkor egyetlen csapással megsemmisittetett volna. Merészlete sikerült. Mielőtt az oroszok meglepetésükből magukhoz térhetének, ő villámgyorsasággal tört ujra át az erődités vonalain, nagy zsákmányt, sok száz foglyot és ujonczot vive magával. Midőn *Samil* Kabardát elhagyá, megigéré, hogy ismét visszatérend.

Ezután 6 évig csendesség és fegyvernyugvás lön; de 1851-ben ujra több kirohanásokat tett *Samil*, még pedig meglehetős sikerrel. 1853 elején Daghesztán északi részén zaklatá az oroszokat; s midőn ezek itt nagy erőt gyüjtének egybe, hirtelen délre fordult, s a lesgiek földjére rohant be, mint ezt fentebb „az orosztörök ázsiai hadjárat“ czikkben már előadánk.

Samil nem csak nagy hadvezér, nem csak lelkesült papja népének, hanem egyszersmind kitünő törvényhozó is. Ügyes politikája nem csak kiengesztelé az egymástól idegen népeket, hanem azokat egy polgárzattá, állammá alakitotta, s ma már államjövedelmük, adórendszerük is van.

A jelen orosz-török harczban a kaukázi hegylakók nagy szerepet játszhatnak, miután e harczba az angol és franczia nagy tengeri hatalmak is beavatkoztak. Mert ha ezeknek sikerülend a feketetengeri flottát megsemmisiteni, ugy a cserkesz partokra fegyvert, pénzt, hadiszereket, sőt segédseregeket is lehet kiszállitani, mellyek aztán a cserkeszekkel és *Samil* seregeivel egyesülten, az oroszoknak eddigi hódi-

Digitized by Google

tásait felforgathatják, s a hös kaukazusi népek előbbi függetlenségüket ismét visszanyerhetik.

Csetátei csata.

Midön a mult évi october hónapban a törökök a dunai várak felé tódultak, *Sami* basa, a viddini vár kormányzója, czélszerünek találá, az oláhországi parton, csaknem Viddinnel szemközt fekvő Kalafat mezővárost megszállni, s azt sánczokkal, s különféle erődítésekkel fontos hadi állomássá alkotni. E terv kivitelét *Ismail* basára, a török seregnek egyik legvakmerőbb, s legvitézebb vezérére bizta. Ez october 17-kén a Viddin előtt elterülő dunaszigetre 3 zászlóalj gyalogsággal áthajózott, s miután itt több sánczolásokat tétete, a Duna balpartján fekvő oláhországi mezővárost, Kalafatot is elfoglalta, s hirtelen készült sánczolással megerösitette.

Azonban ez csak kezdete volt a szándékba vett nagyszerü erődítéseknek, s hogy e szándékot az orosz észre ne vegye, *Sami* basa a környéknek Viddinnel való közlekedését 10 napig olly szorosan megtiltá, hogy még a viddini osztrák consulnak sem engedtetett meg a levelek küldése. A kalafati lakosok kényszerittettek házaikat elhagyni, hova mindeddig vissza nem térhettek. Az egész török hadtest megfeszitett erővel dolgozott a sánczokon, s kevés idö alatt Kalafat egy igen erös sánczolt táborrá alakittatott át.

Kalafat, Oláhországban, a Duna bal partján, magas rónaságon fekszik, s nem mint a térképek legnagyobb része mutatja, közvetlenül Viddinnel szemközt, hanem egynegyed mérföldnyire észak felé, mint az e Füzethez csatolt térképünkön látható. Az erődítések tervét *Achmet* basa, a kalafáti tábor parancsnoka készité, ki katonai tanulmányait Bécsben végezte. Kalafat helység körül egy nagy sánez vonul el, kettös bástyázat és árkolatokkal; az árkok jobbra balra a Dunáig nyulnak le; ezek előtt helyenkint mocsárok terülnek el, s ezek miatt a sánczokhoz csak csekély számu csapatok nyomulhatnak. Az utat képező száraz helyek várdákkal, falzatokkal, árkokkal és földtorlatokkal vannak ellátva. Ezen erősségen kivül fekszik az első védvonal, melly egy sorozat földvárból (redoute), csillagsánczból és bástyázatból áll, és szinte egymással akként összekötött mocsárok mögött fekszik, hogy csak igen keskeny vonalokon lehet hozzáférni. Kalafattól a szigetbe egy állóhid vezet, melly czölöpökön, bárkákon, kompokon áll. A sziget jobb ágán ismét csupán komp vezet Viddinbe. A kalafati hidfö igen meg van erősitve, s az erődítéseknek csaknem központját képezi. A sziget maga megerösitve, s ágyukkal kellőleg el van látva.

A kalafati sánczolt tábor mind strategiai, mind hadtani tekintet-

Digitized by Google

ben igen fontos állomás. Ugyanis az oroszok egész Oláhországot zálogképen kirekesztöleg maguknak akarták elfoglalni, hogy itt tetszés szerint rendelkezhessenek. E célukban a kalafati török tábor által érzékenyen gátolva vannak, mert innen a törökök akármikor kiüthetnek, s Oláhország minden vidékeire elszáguldozhatnak, s katonáikat, lovaikat élelemmel elláthatják. Más oldalról a kalafati tábor elválasztja az oroszokat a szerbektől, kiknek fejedelme szigoruan kivánja ugyan a semlegességet fentartani, de magok a szerbek legnagyobb részben orosz szellemüek, s egy orosz hadcsapat megjelentével könnyen fegyverre kelhetnének. — De hadtani tekintetben is nagyon fontos a kalafati állomás, mert ezt az oroszok vagy kénytelenek erövel elfoglalni, mi tulnyomó sereggel is igen kétséges és minden esetre roppant vérbe kerülő vállalat; vagy kénytelenek egész hadtesttel szüntelen őrizni és szemmel tartani, hogy a törökök Oláhország belsejébe ne nyomulhassanak.

Az oroszok ez utóbbit választották, s eltökélették a kalafati török tábort lassan lassan, és fokról fokra minden oldalról ugy bekeriteni, hogy a törökök ne is mozoghassanak.

Ellenben a törökök ezt nem akarták megengedni, s igy fejlödött ki épen a görögök nagykarácson napján (6. jan. 1854) a *csetátei csata*, melly minden Kalafat körül történt verekedések közt legnagyobb és legvéresebb összeütközés vala.

Az oroszok tudniillik a kalafati tábort balszárnyán is egész a Dunáig beakarván zárni, Csetátét 4 orosz zászlóalj, 12 ágyu, 2 osztály *Paskovszki* huszár, és 5 osztály kozák megszállotta, s a falun kivül egy erős földvár (redoute) állittatott. A Csetáte és Kalafat közti összeköttetés fentartása végett 3 zászlóalj Pojána faluig mozdittatott előre. Az e ponton müködő és *Anrep* tábornok vezénylete alatt álló orosz sereg állott 11 gyalog zászlóaljból, 2 lovas ezredből, 2 *Paskevics* huszár, és 5 kozák osztályból.

Jan. 6-kán *Achmet* basa Kalafatból 11 zászlóaljjal, 3 lovas ezreddel, 450 rendetlen lovassal és 22 ágyuval megindult, hogy az ide 6 órányira (3 mfd) fekvő Csetáte faluból az oroszokat kikergesse. A falu megtámadtatása 6 zászlóaljjal, 12 ágyuval, és 2 lovasezreddel történt a vitéz *Ismail* basa vezérsége alatt. A maradék, 5 zászlóalj, 10 ágyu, és 1 lovasezred a falu előtt állittatott fel. Három órai elkeseredett harcz után az orosz ki volt a faluból üzve. Az utczák tele voltak halottakkal; egy fél orosz zászlóalj elvágatott, körülvétetett és kardrahányatott; alig 600 ember menekedhetett meg ez ezredből. Valamivel előbb a török lovasság az orosz lovasságot mindjárt első roham alkalmával visszaverte.

Mig a török csapatok a faluban küzdöttek, addig egy más orosz osztály, u. m. 9 zászlóalj, 16 ágyu, és 2 lovasezred, a falu előtt fel-

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

állitott török tartaléksereget megtámadta, de azon hibát követé el, hogy a törököket hátulról akará megtámadni, a helyett, hogy a jobb oldalt rohanta volna meg.

Ez volt oka megverettetésének, mert a török csapatok a tér előnyeit használva, homlok fordulatot tettek, s a falura támaszkodva, hátukat fedezték.

E ponton az ütközet 1 ½ óráig tartott. Mindjárt kezdetben nagy károkat tett a török tüzérség az oroszokban, ugy hogy ezek kétségbeesvén a megállhatás lehetőségén, puskalövésnyire előnyomultak. Azonban a törökök hidegvérüsége e mozdulatot az oroszokra vészhozóvá tette. A török gyalogság gyors tüzelése, kartácslövések által támogatva, olly pusztitásokat tőn az ellen soraiban, hogy egyszer hátrálásra kényszeritve, s a török gyalogság által nyomban üldöztetve, szaladásnak eredt. Ha az éj be nem áll, s a törökök két napi ut után teljesen nem fáradtak, az oroszok tökéletes megveretést szenvednek.

A törökök vesztesége e csatában 300 halott és 700 sebesült, kik közt vannak *Ismail* és *Mustafa* basák, 3 ezredes és 5 örnagy. Az oroszok vesztesége a legpontosabb nyomozások szerint 3000 halott, ezek közt 4 ezredes, 3 örnagy, s legalább 60 főtiszt. Azonkivül több mint 200 kocsin, mellyek mindegyiken 4—5 volt, vitettek a sebesültek Krajovába és Szlatinába. A sebesültek közt vannak gróf *Orloff* és *Siegmund* tábornokok, 2 ezredes, 7 örnagy; 1 ezredes eltünt. A törökök diadalának eredménye volt: 3 löszerkocsi, sok podgyász, 500 puska, 600 tiszti kard, és 500 többnyire sebesült ló. *Orloff* tábornok később sebeiben meghalt.

Minthogy a falu mögötti redoute az oroszok által halálra védetett, s a törökök nem voltak elkészülve azt rohamlajtorjákkal meghágni, felhagytak annak bevételével, s attól kissé hátrább foglaltak állást. De az oroszok azt hivén, hogy uj támadásra történnek készületek, elhagyták a redoutot, s egy erdő oltalma alatt szaladásnak indultak. — Három órai nyugalom után a törökök visszatértek Kalafátra, s halottjaik Viddinben takarittattak el. A törökök nem adtak kegyelmet az ellennek, s ezért védetett a redoute olly elkeseredéssel.

A csetátei csatában mind a két rész ritka vitézséggel harczolt, s hogy ezt az oroszok elvesztették, főleg *Anrep* tábornok czélszerütlen s egyszersmind vakmerő intézkedéseinek tulajdonitható; mellynélfogva az itteni parancsnokságból el is mozdittatott, s helyét *Liprandi* tábornok foglalta el.

Egyébiránt a csetátei csata után nem sok idő mulva, az oroszok nagyobb erővel jöttek vissza, s Kalafátot 3 oldalról szorosan bekeritve tartják. Névszerint félkörben Csetáte, Maglavit, Golenza, Pojána helységekben fészkelték meg magukat; s csupán balszárnyon Csupercsenyi falu, a Duna mellett, nincsen orosz seregek által megszállva.

Digitized by Google

A bekeritő orosz hadtest 6 sorgyalog, 6 vadász ezredből, 5 ezred kozákból, és 64 ágyuból, azaz 50,000 emberből áll. A gyalogezredek e következők : *Tobolszk*, *Catharinenburg*, *Jakutzk*, *Ochoczk*, *Asov* és *Alesdiki*; vadász ezredek : *Ukraina*, *Odessa*, *Selenginszk*, *Kamcsatka*, *Tomsk* és *Kolivan*. Ezenkivül a krajovai uton Pojána és Bolesti helységeknél, hol az ostrom ágyutelepek vannak öszpontositva, 2 huszár és 2 uhlánus ezred, s egy árkász osztály áll, ugyhogy az összes orosz hadtestet 55,000 emberre könnyen tehetjük.

Ezek ellenében a kalafati sánczok háta mögött 40 török zászlóalj, 4 rendes lovasezred, és 2000 rendetlen lovasság, azaz mintegy 25,000 ember fekszik, melly szám elég ugyan arra, hogy Kalafatot és Viddint megvédje, de kevés arra, hogy az orosz szemlélődő seregen áttörve Oláhországba támadólag lépjen fel, s kedvező hadfordulatot vivjon ki a Dobrudzsában, a tulnyomó orosz erő előtt hátráló törökök javára.

Angol- és Franczia országok határozottabban lépnek föl a török mellett.

Fentebb már mondottuk, hogy daczára annak, miszerint a török az orosznak hadat izent; s mind a mellett, hogy a bécsi javaslat módositatlan elfogadását, gr. *Nesselrode* körirata következtében, a nagyhatalmak a török kormánynak többé nem ajánlhatták : mindazáltal még sem szüntek meg a nagyhatalmak ujabb kiegyenlitési terveket kidolgozni, csakhogy az europai béke fentartassék.

Ausztria nov. 28-kán egy ujabb tervvel álla elő, s azt a Bécsben lakó nagyhatalmak követeinek előterjeszté. E terv dec. 5-kén jegyzőkönyvileg elfogadtatván, ezt Ausztria, Anglia, Porosz- és Franczia országok követei a török kormánynak dec. 12-kén Konstantinápolyban átnyujtották.

A török kormány e bécsi jegyzőkönyvre dec. 31-kén felelt, s válaszának rövid tartalma e következő :

„A török kormány eláll előbbi követelésétől, s nem kivánja többé, „hogy alkudozás előtt az orosz seregek Moldva- és Oláhországot el„hagyják, hanem megelégszik, ha ezek kiüritésére bizonyos s lehetőleg „rövid idő tüzetik ki. A második pontot illetőleg megegyezik, hogy „Oroszországgal kötött szerződései megujittassanak, s e tárgy a jö„vendő értekezlet egyik pontját tegye. Harmadszor, mi a törökbiro„dalmi keresztény egyházak privilegiumait illeti, ezekre nézve kész„nek nyilatkozik, az összes europai nagyhatalmakhoz egy nyilatkoz„ványt bocsátani : mellyben ünnepélyesen megigéri, hogy birodal„mában levő minden keresztény felekezetek jogait, szabadalmait, ki„váltságait örök idökig sértetlenül fentartandja; s ha valamellyik fe„lekezetnek talán több szabadalma lenne, s ebben a többi felekezetek

Digitized by Google

„is részesülni óhajtanának, az egyenlőségi elvet ebben is zsinórmérté-
„kül veendi. Ennélfogva Angol, Franczia, Osztrák, Porosz, és Orosz-
„országok kormányaihoz e tárgyban kibocsátott fermánjai másolatát,
„hasontartalmu diplomatiai jegyzékek kiséretében elküldendi. Ne-
„gyedszer, a bécsi jegyzőkönyvben a szent helyek kérdésének befeje-
„zését, s némelly istenitiszteletre szolgáló épületek felállitását tárgyazó
„pontot egész terjedelmében elfogadja.

„Továbbá a török kormány hajlandó a békét azon uton és mó-
„don, melly neki a nagyhatalmak által javasoltatik, megkötni. Ebből
„természetesen következik az is, hogy mihelyt megérkezik a tudósi-
„tás, miszerint e békealapokat az orosz kormány elfogadja : a magas
„porta tüstént nevezend ki egy meghatalmazott követet, ki a 4 nagy-
„hatalom által kitüzött semleges városban, az orosz teljhatalmu biz-
„tossal az értekezletet megkezdi; melly értekezleten a többi 4 nagy-
„hatalom követei is jelen leendenek, s ekkor mindenekelőtt szükség
„leend egy ideiglenes fegyvernyugvási határidöt kikötni.

„És mivel a török államnak a többi európai nagyhatalmakkal
„soknemü szerződései, s irányukban kötelezettségei vannak : igen
„óhajtható, hogy ő is az európai állam-családba felvétessék, s azért
„kivánatos, hogy az 1841. jul. 13-ki szerződés ez értelemben ujra
„megerösitessék, sőt kiegészitessék, s e tárgyban magát egészen a
„nagyhatalmak barátságos rokonszenvére bizza.

„Végre kötelezi magát a török kormány, hogy a török biroda-
„lomban lakó minden hitü és vallásu polgárok személyes és va-
„gyonbeli jogait fokonként ugy igyekszik megadni, hogy minden tö-
„rök alattvaló különbség nélkül a törvény oltalmában egyenlően ré-
„szesülhessen; és ez ünnepélyes igéretet jónak látja a kötendő béke
„pontjai közé felvenni."

A török kormánynak e válasza Bécsben jan. 13-kán 1854 a nagy-
hatalmak követei értekezletén felvétetett, s megfontoltatván, ez egy-
értelmüleg helyesnek, méltányosnak, elfogadhatónak, egy szóval olly-
lyannak találtatott, mellyet az orosz udvarnak bizvást elő lehet ter-
jeszteni; mire a követi conferentia az ausztriai külügyminister, ***Buol***
grófot bizta meg.

E török békejavaslat valóban szerény, méltányos, és igazán
arany hid volt, mellyen az orosz becsülettel visszavonulhata, ha va-
lóban a békét akarta volna. Azonban e javaslatot sem fogadá el, mert
észrevette, hogy a bécsi jegyzőkönyvet aláirtt nagyhatalmak közt, a
vég fellépés iránt nincsen tökéletes egyetértés. Az angol és franczia
kormányok leplezetlenül nyilvánitották, hogy illy méltányos béke-
feltételek mellett, fegyverrel is készek fellépni az el nem fogadó rész
ellen, legyen bár a török vagy az orosz kormány az el nem fogadó fél.
Az ausztriai kormány szinte nyiltan kijelenté, hogy alapelvekben az

Digitized by Google

angol és franczia kormánynyal tart, de a tettleges fellépést saját különös körülményei szerint függetlenül kivánja meghatározni. Ellenben a porosz kormány, egy hatalmas orosz érzelmü párt által támogattatva, vagy inkább akadályozva, igen ingatlanul és erélytelenül lépett fel; mert bár a bécsi jegyzőkönyv elveit szinte magáénak ismeré, s azokat alá is irá: mégis erélyesebb eszközökhöz nyulni a legutolsó esetben is vonakodott, főleg azon okból, mert nem tartá egy keresztény hatalmassághoz illőnek, hogy nem keresztény hatalom mellett, keresztény hatalmasság ellen fegyverrel is fellépjen, s elégnek tartotta, ha a béke helyreállitása végett puszta véleményét nyilvánitja ki; bár meggyőződheték, hogy puszta, tanári okoskodásnak, ha az szükség esetében fegyverrel is nem gyámolittatik, igen kevés sikere leend az illő helyen.

Hogy tehát a 4 nagyhatalom közt nagyobb összetartás eszközöltessék, a franczia külügyminister egy jegyzéket külde a poroszországi franczia követhez, hogy ez annak tartalmát a király s a külügyminister előtt olvassa fel, s igyekezzék a porosz kormányt egészen ez értelembeni müködésre rábirni. E fontos jegyzék tartalma következő: „Paris, 15. jan. 1854.“ Markgróf ur! Ön tudja, hogy azon jegyző„könyv, mellynek szövegét minap Önnek megküldöttem, f. hónap „13-kán Bécsben aláiratott, s a conferentia a török kormány válaszát, „mellyet párban ide mellékelek, tökéletesen helyeselte. Ő felségé„nek a franczia császárnak kormánya örömét nyilvánitja azon uj szö„vetség felett, melly az europai 4 főhatalmasság közt létrejött, s ko„molyan hiszi, hogy ez esemény miatt az europai béke nem fog meg„zavartatni. Egyébiránt ismételve nyilvánitom Önnek, hogy e jótéte„mény állandósága egyedül a nagyhatalmak erélyétől, s attól függend, „hogy mind beszédben, mind tettben minő erélyességi fokot mutat„nak. Ha Oroszország csakugyan minden önhaszonleséstől tiszta, mint „ezt több izben állitá: ugy a török kormány által előterjesztett felté„telek közt egy sincs, mellyet el nem fogadhatna. Valóban Europa, s „vele Oroszország soha sem volt kedvezőbb helyzetben, mint most, „midőn a török kormány mind az emberiség, mind a vallás érdekében „óhajtott jogait a törökbirodalmi keresztényeknek szabadakaratból „biztositani siet. Soha sem volt még a török kormány olly nyilt és „előzékeny a keresztény hatalmak közbenjárása irányában, mint je„lenleg. A császár ő felsége tehát tökéletesen meg levén győződve a „porosz király ő felségének magas jelleméről, hiszi, hogy vallási ér„zelmeit a politika érdekével meg fogja egyeztetni tudni, és szövetsé„geseivel megragadandja az alkalmat, hogy mind Törökország terü„leti épsége, mind az ott lakó keresztény népek jövendője, egyszerre, „a nélkül, hogy a szultán felségi joga legkisebb csorbát szenvedjen, a „nagyhatalmak felügyelete alá helyeztessenek. Illy függelék nélkül

Digitized by Google

„Törökországot segiteni, csak Europa vallási szent hagyományának „feladása volna, s megfogható, hogy ez több gyöngéd vallási érzel- „meket háborithatott. De most egészen másképáll a dolog; s ha „Oroszország vonakodnék ezt a kellő szempontból tekinteni, ezt csak „két okból teheti: vagy tudniillik czélja egy országot megsemmisi- „teni, mellynek fenállása az európai hatalmak egyensulyára nézve el- „kerülhetetlen; vagy olly vallási felekezetesség mellett áll, mellyet „a többi keresztény felekezetek sem nem értenek, sem elömozditani „nem akarnak. Hivjuk fel tehát, hogy velünk közösen müködjék az „összes kereszténység javán; s ne hitessük el magunkkal, hogy „Oroszország a keresztény hit egyik felekezete boldogitása örve alatt, „a világ békéjét veszélyeztetni akarja. Oroszországnak keleten ugy „is mindig nagy befolyása leend, s ha e kérdést nem a mi értelmünk- „ben venné, ez annyit jelentene, mintha itt erkölcsileg és anyagilag „mindenható befolyást akarna magának szerezni, mit mi semmi esetre „meg nem engedhetünk. Franciaország és Anglia magatartása bizo- „nyitja, hogy illy hatalomterjedésnek minden áron ellen fognak sze- „gülni.

„Azonban jelenleg e kérdésben leglényegesebb dolog az, hogy „Poroszország és Ausztria hasonlólag nyilatkozzanak mint mi. Nem „régen *Hatzfeld gróf* (a franciaországi porosz követ) azt kérdezé tő- „lem, hogy mit cselekvend a franczia kormány, ha a bécsi jegyző- „könyv feltételeit a török kormány visszautasitja? Én öszinte vála- „szolám, hogy mi egész hatalmunkkal azon félre nehézkednénk, melly „utjában állana az európai béke helyreállitásának; s azt gondoljuk, „hogy példánkat a többi nagyhatalmak is követnék. — A török „kormány elfogadta a mi javaslatainkat. Hát Oroszországnak jogot „engedjünk arra, hogy ezeket visszautasithassa, s egy olly háborut foly- „tathasson, melly már csirájában kárhozatos, és Európa véleménye sze- „rint oknélküli volt? Tegyük fel a másik esetet, tudniillik, hogy Tö- „rökország nem fogadta volna el javaslatainkat. Milly egyértelmüen „kárhoztatták volna ekkor a nagy hatalmak a török porta makacssá- „gát! És ha Oroszország részéről jönne az ellenszegülés, méltányos „lenne egy ügyet két mérték és két nézpont szerint latolgatni? Én „azt hiszem, nem; s röviden azt mondom, hogy ha Európa kivánja, „hogy Törökország józan reformokat vegyen be, s alattvalói jogaiban „eddig fennlevő tátongó különbséget kitöltse, ne tartózkodjék akkor „öt más államokhoz hasonlólag kebelébe felvenni. Csak akkor fognak „tanácslatai meghallgatást nyerni, mert bennök nem lehet sértő. „Igyekezzék tehát Ön a királyt, s *Mauteuffel* miniszterelnököt néze- „tünknek megnyerni. Fogadja tiszteletemet, stb. *Drouyn de Lhuys.*

Azonban mielött az ausztriai külügyminister a jan. 13-ki bécsi jegyzökönyvet, s a porta békeajánlatait az orosz udvarnak megküld-

Digitized by Google

hette volna, már az angol és franczia kormányok határozottabb, sőt fenyegető állásba tevék magukat az orosz udvarral.

E fenyegető föllépést a már emlitett sinopei tengeri ütközet okozta. Ez esemény az orosz részéről egyenes kihivása volt a Konstantinápoly mellett békésen horgonyozó egyesült angol és franczia hajóhadaknak.

Ugyanis az orosz udvar háboru kezdetén megigérte az európai nagyhatalmaknak, hogy ő csak védőleg viselendi magát, és támadólag nem lépend föl. Azonban ez igéret daczára egy erős orosz flotta, egy gyenge török hajóhad osztályt, török kikötőben (Sinopén ál) felkeresett, s azt egészen tönkre zuzta; midőn az egyesült angol és franczia hajóhad admiráljai, az orosz igéretbe bizva, a segitségért kiáltó török admiral *Ozman* basa szavaira még csak lábukat sem mozditák.

E váratlan esemény az angol és franczia nemzeteknél roppant boszankodást, az illető kormányoknál pedig szégyenteljes neheztelést szült, hogy illy könnyen hivőleg jégre hagyták magukat vitetni. Hibájukat tehát megigazitandók, parancsolatot adtak flottáiknak, hogy a sinopei veszedelemhez hasonló események elkerülése végett a Feketetengerre menjenek be, s ezt az illető orosz admirallal előre tudassák.

E parancsolat következtében az egyesült angol és franczia hajóhad 1854-iki január 4-kén a Feketetengerre kivitorlázott, a következő erővel: Az angol flotta *Dundas* admiral parancsnoksága alatt számlált 9 sorhajót, 2 fregátot 748 ágyuval, és ide nem számitva *Agamemnon* és *Sansparail* csavar sorhajókat, 13 gőzöst 178 ágyuval. A franczia flotta *Hamelin* admiral vezénylete alatt állott 9 sorhajóból (906 ágyuval), egy korvetből (30 ágyus), 1 briggből. (18 ágyus), és 9 gőzösből 90 ágyuval, ide nem számitván *Charlemagne* és *Napoleon* csavargőzösöket. Az egyesült hajóhad tehát mintegy 2000 ágyuval rendelkezhetett.

A flották kiindulását az angol és franczia külügyministerek az illető pétervári képviselő követeknek is egy egy sürgönyben tudtul adták, hogy ezek az orosz kormányt e körülményről szinte értesitsék. De a két hatalom sürgönyei nem minden pontban ütöttek össze. Az angol követ sürgönyében csak az állott, hogy az egyesült hajóhadak azért mentek a Feketetengerre, hogy minden összeütközést az orosz és török hajóhad közt megakadályoztassanak. Már a franczia sürgöny tovább ment, mert ez egyenesen kinyilatkoztatta, miszerint az egyesült hajóhadak parancsnokai ugy vannak utasitva, hogy minden orosz hajót, mellyet a Feketetengeren találnak, erővel is Sebastopol orosz kikötőbe visszautasitsanak; s nem épen burkoltatott be azon vélemény, miszerint a két szövetséges tengeri hatalmasság a Feketeten-

Digitized by Google

gert épen ugy zálogképen akarja elfoglalni, mint a hogy Oroszország a dunai fejedelemségeket zálogképen megszállotta.

A két sürgönyben mutatkozó illy nevezetes különbség miatt az angol és franczia követek nem olvasták fel sürgönyeiket az orosz külügyminister előtt, hanem csupán szóval értesiték öt az egyesült flották bemeneteléről, s ezeknek czéljáról.

De az orosz udvar megtudta e különbséget, s magát avval mentvén, hogy a török hajóhadat azért támadtatá meg, mert ez az orosz partokat ellenségesen zaklatá, nagy neheztelés közt megbizta a Párisban és Londonban levő orosz követeket, hogy ezek az illető franczia és angol kormánytól irásban kérjenek felvilágositást, hogy minő utasitással küldettek az egyesült flották a Feketetengerre?

E meghagyás következtében *Kisseleff* orosz követ jan. 26-kán felszólitá a franczia külügyministert, hogy mi czélból küldettek a flották a Feketetengerre, azért e, hogy mindenik hadakozó fél elláthassa ugyan a maga kikötőit, de a másikét ne bántsa; vagy csak az orosz hadihajó lenne kénytelen Sebastopolban vesztegelni?

Drnyn de Lhuys febr. 1-jén felelt, miszerint a czél: védeni a török birodalmat és hajóseregét, s azért minden orosz hajó kikötőjébe vissza fog utasittatni, bár a töröknek sem engedtetik meg, hogy orosz területet megtámadjon, de saját területén szabadon mozoghat. Erre *Kisseleff* febr. 4-kén válaszolt, miszerint a franczia nyilatkozattal nincsen megelégedve, mert ebben semmi viszonyos méltányosság nincs, s ezt az orosz udvarra sérelmesnek tartván, utasitásához képest jelenti, hogy ő Franciaországgal minden diplomatiai összeköttetést félbeszakitván, Párist elhagyandja.

A szót a tett nyomban követte, mert *Kisseleff Párist febr. 6-kán csakugyan elhagyta*, megparancsolván a főrangu orosz alattvalóknak is, hogy Franciaországból menjenek el. — Londonban *Brunow* báró orosz követ az angol kormánytól a franciához hasonló magyarázatot kapván, *a diplomatiai közlekedést Angliával szinte félbeszakitotta, s Londonból febr. 8-án elutazott.*

Az orosz-török bonyodalom, mint látjuk, fokonként veszélyesebb alakot ölte magára, s már a nyilt ellenségeskedés első előpostája, a diplomatiai közlekedés megszüntetése, orosz részről bekövetkezett. Mind ennek daczára az angol és franczia udvarok még sem hivták vissza követeiket Pétervárról, hanem ezt csak akkor határozták el végrehajtani, ha *Miklós* czár a nyugati egyesült nagyhatalmak végső ajánlatát, *ultimatumát* visszavetendi. Ez ultimatumnak következő pontjai voltak: 1) az orosz seregek visszavonulása a dunai fejedelemségekből, melly esetben az angol és franczia flották is egyidőben elhagyandják a Feketetengert; 2) közvetlen egyezkedés Törökország és

Digitized by Google

Oroszhon közt, de ugy, hogy ez egyezkedés eredményei a többi 4 nagyhatalom jóváhagyása alá terjesztessenek.

Hogy e pontokat az orosz czár elfogadandja, maga az angol külügyminister *Clarendon* lord sem hitte, mint ezt az országgyülésen (parlamentben) nyilvánitá. És csakugyan mind a két pont visszavettetvén az orosz udvar által, ennek következtében mind a franczia követ *Bourqueney*, mind az angol követ *Seymour* parancsolatot kaptak illető kormányaiktól, hogy Pétervárt haladék nélkül hagyják el, s térjenek haza; mi meg is történt.

A görögök felkelése Törökországban.

Már az előbeszédben megemlitettük, *hogy II. Katalin* orosz czárnőnek igen kedves eszméje volt Törökországot szétbontani, s helyette a görög császárságot helyreállitani, de ugy, hogy ennek trónját egy orosz nagyherczeg foglalja el, s igy a bizanczi császárság csak kiegészitő részét tegye a roppant orosz birodalomnak.

E szándékát az orosz udvar nyiltan soha sem mondotta ki, azon igen természetes okból, mert ez esetben Anglia- és Francziaországok hatalmasan ellene dolgoztak volna.

A czél kivitelére tanácsosabb volt titkos utat választani; s igy keletkezett a *görög hetaeria* czimü titkos társaság. Feladata volt ennek a törökországi görögöket, szerbeket, montenegrinusokat, bolgárokat és oláhokat, kik mindnyájan az oroszszal együtt az orthodox óhitü vallás hivei, az orosznak megnyerni, a török kormány ellen felingerleni, fegyveres lázadásokat eszközölni, hogy igy az orosz kormánynak joga legyen nyiltan föllépni: miszerint a török kormány nem képes birodalmában a csendet s rendet fentartani; hogy a török kormány beteg, vagy épen haldokló, mellynek öröksége felett intézkedni kell az európai udvaroknak.

A társaság nevezetes pénzösszeggel rendelkezett, s feladatát 100 év óta olly hiven teljesité, hogy ez időközben mind a görögök, mind a szerbek, bolgárok, oláhok több izben fegyveresen fellázadtak a török kormány ellen.

Az 1821-ki görög lázadás eredménye volt mint tudjuk, egy kis független görög királyság felállitása. A görögök magok nem lettek volna képesek függetlenségüket kivivni, sőt már egészen oda voltak; de a francziák, angolok, németek segitették őket, részint kereszténvi rokonszenvből, részint azon politikából, hogy igy a görög nemzetet a félelmes orosz befolyás alul kiveendik; s miután neki német királyt (bajor kir. családból) adtak, azt gondolták, hogy már minden rendiben van. A következés azonban megmutatta, miszerint a nyugati hatalmak csak az orosz kezére dolgoztak, s az uj görög királyság, né-

Digitized by Google

met fejedelme daczára sem egyéb Oroszország toldalékánál, s ennek Törökországban valóságos előörsét képezi.

A szerbek hasonlólag többször fellázadtak, s maguknak független beligazgatást viván ki, jelenleg Szerország névileg ugyan Törökországhoz tartozik, de lényegileg orosz tartomány.

Moldva- és Oláhországokban a görög hetaeria egyik fő tagja *Ipsilanti* herczeg szinte megkisérté a fegyveres felkelést 1821-ben, de ez ekkor nem sikerült. Okát előadtuk a török birodalom leirásánál. Később az 1828. és 1829-ki orosz-török háboruban az oláh pandurok, bolgárok, s más déli szláv szabadcsapatok az orosz sereg oldala mellett hüségesen harczoltak a szultán ellen. Jutalmul a drinápolyi békekötés mind Moldva, mind Oláhországnak független belkormányzást, s török felsőség alatt orosz pártfogóságot kötött ki, mellynek következtében a két fejedelemség csak névileg tartozik még a török birodalomhoz, de valódi ur ott az orosz.

Ellenben Bolgárországnak régi viszonya Törökországhoz változatlanul megmaradt. Következése volt hogy számtalan bolgár családok, sőt egész helységek, mellyek törvényes fejedelmük ellen fegyvert ragadtak, hazájukat elhagyták, s déli Oroszországba költöztek ki. E megtörténvén, az oláhországi fejedelem *Ghika Sándor* alatt 1834—1842-ig alig kezdett Oláhországban az uj politikai és törvénykezési szervezet életbelépni, midőn az Oroszországba kiköltözött bolgárok Oláhországban seregesen megjelentek. Ezek csapatonként jöttek, pénzzel böven el voltak látva, s már nem mentek vissza Bolgárországba, hanem a Duna bal partján, főleg Galacz, Braila, Kalaras, Oltenicza, Gyurgyov, Turnu, Russi de Vede községekben, s ezek környékén telepedtek meg. Különösen az 1839. és 1840-ki években jelentek meg számosan; saját főnökök alatt állottak; s egymás közt bizonyos titkos értesitő jeleket lehete észrevenni. Egy szóval tökéletesen szervezve voltak, s a brailai orosz consul különös védelmében részesültek.

E korszakba esik az *uj hetaeria* eredete, melly az európai Törökország minden tartományaiba tüstént több ügyviselőket küldött ki. Egy fanariota (görög eredetü) oláh bojár, egy a S. testvérek közül, szembeszökő kapcsolatban állott az uj vándorokkal. Saját jószágain nevezetes területeket engede át nekik, belőlük vadász csapatokat szervezve; de a vadászatok, valódilag katonai gyakorlatok voltak. Nem sokára az egész dolog nyilvános titok lett. Az emberek egymásnak sugdosták, hogy a kérdéses bojár a bolgárországi fejedelemséggel álmadozik. *Ghika*, nem mulasztá el ezt mind a török, mind az orosz udvarnak hivatalosan bejelenteni, s utasitást kérni, de midőn az orosztól a legmegnyugtatóbb nyilvánitásokat vette, a török kormány kettőztetett figyelmet ajánlott a fejedelemnek, hogy e mozgalmakat ar-

Digitized by Google

gusi szemekkel kisérje. — A brailai örség 1841-ben szaporittatott, s alkalmas utasitásokkal láttaték el. És mégis meglepetett az oláh kormány! Mig *Ghika* fejedelem julius végén a Kárpátok tövében, Breasa környékén az uralkodási gondoktól pihenöben nyugodt: az alatt egy éjjel kitört a lázzadás. A *hetaeristák* Braila várost és kikötöjét el akarták foglalni, s bár a kikötöben horgonyozó görög kereskedelmi hajók velök egyetértettek, mindazáltal szándékuk az oláh katonaság vitézségén hajótörést szenvede, mert ez a lázadókat elöbb éjjel a városban, másnap pedig künn a raktáraknál egy véres harczban tökéletesen szétzuzá. Az egész világ tudta, hogy az összeesküvés feje az említett bojár, s ezt a foglyok közül 4 be is vallotta: mindazáltal egy másik bolgár eredetü *Deschu* nevü bojár, ki Russi de Vede helységben lakott, s ott birtokos is volt, magát adta ki az összeesküvés fönökének, s pártfogója helyett önkénytesen lakolt. Illy formán a törvény büntető karja nem érheté el a valódi bünöst, valamint a brailai orosz consult sem; s ezért a *hetaeria* tovább is háboritatlanul müködött, mint azelött.

A görög-szláv hetaeriának ezen első mozgalma, azért nevezetes Oláhország történetére, mert ez *Ghika Sándor* szeretett fejedelem trónjába került. Ugyanis ö ez alkalommal magaviselete által a Hatalmasnak haragját magára vonta, és pedig nem csupán azért, hogy a török kormánynak a hetaeria czéljáról és szándékáról körülményesen jelentést tett, hanem föleg azon okból, mert a brailai nyomozó törvényszék irományait a többi brailai európai consulokkal is közölte, mi által az egész titkos szövevény az európai udvarok tudomására jutott. De különben is Ghika évről évre mindinkább csak Oláhország érdekében uralkodott. Igen sok javitásokat vitt keresztül, s a román nép felvilágosodását hatályosan elömozditá. Alig volt olly cseкély falu, mellyben elemi oskolát ne állitott volna. A nép mindinkább szerette és ragaszkodott fejedelméhez; csupán két testvére magaviseletével nem volt megelégedve. De a fejedelemnek épen ezen magaviselete nem tetszett a Hatalmasnak; mert nem volt czél, hogy a két dunai fejedelemség békesen és nemzeti szellemben fejlödjék ki. — Hiszen igen hamar elfelejtik a Hatalmast, ha ez alkalmat gyakrabban nem keres, midön hatalmát sulyosan éreztetheti. Hanem fö oka *Ghika* megbuktának még is a brailai hetaeristák vállalatának megbuktatásában, s e szövevényeknek közhirrei tételében gyökeredzik.

E czélra a megvásárolható országgyülés használtatott fel, s igy származott az 1842-ki hires oláh ellenzék, s ennek felirata a fejedelemhez. Lelke az ellenzéknek a hiu *Bibesco* volt. Hanem minden lépés, valamint a felirat is nem az országgyülés kebelében, s nem is privát követi tanácskozmányokban, *hanem egészen másutt* vitatott meg. és végeztetett el. Legjobb felvilágositást adhatna erről *Daschkov* ur.

Digitized by Google

Az 1848-ki szabad szellemü forradalom alkalmával felsöbb helyről, igen helyes okokból, a hetaeria társaságnak „*Megállj*“ ott kiáltottak. Az ideiglenes oláh kormány *Deschulot* fogságából kieresztette. Az orosz csapatok bejövetele után pedig ismét befogaték, de miután a külszinnek elégtétetett, csakhamar elbocsátották. És midön az orosz seregek a dunai fejedelemségekből kihuzódtak, a *hetaeria* ujolag bátran ütötte fel fejét. 1852-ben ki kellett volna a lázadásnak törni. Minden intézkedések megtétettek, hogy a vállalat sikerrel koronáztassék. *Stirbei* oláhországi fejedelem (*Bibesco*-nak testvére) épen utban volt Braila felé: s e perczet akarták a felkelök felhasználni. A fejedelem halála lett volna a jel a közönséges felkelésre. De az illető megyei fönök még jókor értesittetvén az egészről, tudósitotta a fejedelmet, óvó rendszabályait megtette, s az összeesküvöket kijelölt állomásaikon összefogdostatta. Megint az emlitett fanariota bojár vadászai voltak a szerepelök; s a bojár ez uttal maga is befogattatott.

Senki sem volt Bukarestben, ki a dolog valódi állását ne tudta volna; és még is az egész historia igen nevetséges véget ért. Az emlitett megyefönöknek buzgósága miatt még bünhödnie kellett; de talán ez is csak szinből történt. Kijött, hogy az egész történet nem volt egyéb mint *nagy vadászkaland*, s a megyefönök eljárása: *nagy félreértés*. Ezen elsimitás által legalább annyi elöretett, hogy az egész dologról az európai lapok említést sem tettek.

Mind ennek daczára a nagy közönség mind a két dunai fejedelemségben tudta, hogy az összeesküvés hálója az egész Törökország felett ki volt feszitve; s kitörésre jelet csak északról vártak. Ez időtől fogva az egész öszön és télen által, $185^2/_3$-ban és igy *Menczikoff* fellépte előtt Bukarestben nyiltan, mint bizonyos dolgot beszélték, hogy 1853-ban az orosz-török háboru ki fog törni. Forradalmi ágensek barangolták be a török összes tartományokat, még ázsiaiakat sem vévén ki. — De a *hetaeria* czéljára legfontosabb esemény történt Oláhországban az által, hogy e titkos társaságnak egyik fönöke *Joanid Demeter*, az orosz consulnak egyenes parancsolatjára a belügyministeriumban al-államtitkárrá, s később a törvényes statutumok ellenére a rendkivüli igazgatótanács tagjává neveztetett. És igy a hetaeria bizonyos lehetett, hogy ha *Menczikoffnak* nem sikerült volna is a török kormányba belekötni, ezt a hetaeristák titkos társasága maga végbe viszi.

De még fontosabb e körülménynél az, hogy az orosz udvar, melly nyilvánosan a hetaeristák müködéséről eddig semmit sem akart tudni: a jelen orosz-török háboruban saját védszárnyai alatt alakulni enged Moldva- és Oláhországokban egy *keresztes csapatot*, mellynek feladata lenne az összes törökországi keresztény népeket a török kormány ellen fellázitani. *E keresztes legio* szervezésével először egy görögor-

Digitized by Google

szági katonatiszt, *Koronnos* bizatott meg, s e czélból mintegy 4 hónappal ezelőtt Athenaeből Bukarestbe jött. Hanem mivel a legiot kirekesztőleg görög fegyveresekből akará összeállitani; az orosz kormány elvette töle a parancsnokságot, s már most *Milos* megbukott szerbországi fejedelem felügyelete alatt, *Salas* görög származásu tábornok szervezi. Felvétetnek benne a szerbek, bosnyákok, bolgárok, görögök és oláhok, de csupán óhitüek; hanem még eddig igen kevés román vagy oláh iratta be magát; s ez összes csapat mintegy 3000 főre mehet. Egyébiránt e szent keresztes sereg, valódilag egy szentségtelen rabló csoport, mellynek hős tetteiről a szegény oláh földmüves ökrei tehenei, libái és malaczai legtöbbet regélhetnének.

Mint már láttuk, a görög-szláv hetaeria egészen készen állott a felkelésre, s az általános zendülésnek akkor kellett volna kitörni, midön az orosz seregek a Dunát átlépik. És hogy a görögök felkelése, már 1854. február hó közepén megtörtént, ennek egy váratlan esemény volt oka. Ugyanis egy emissariusa a társaságnak, bizonyos *Athanasius* görög pópa, ki 1853 végén Bécsbe, innen Prágába, majd Lengyelországba utazott, Törökországba visszatérvén, 1853-ik január 21-kén Viddinben a törökök által befogatott. A nála találtatott levelek az egész Törökországban elterjedt összeesküvésre nagy világot vetettek. *Tzavellas*, a volt görög hadügyi minister, mindenfelé leveleket küldött szét a török tartományokba, mellyekben felkelés esetére a görög kormány segitségét megigéri. A felkelésre szükséges pénzek aláirás utján gyüjtettek össze, melly aláirásokban a török-görög kalugyerek legnevezetesebb részt vettek. A szentháromság czimü zárda főnöke, *Nillos* atya bizaték meg a pénztárnokságra. Az *Athanasius* levelei nyomán befogott 40 egyén közt egy orosz katonatiszt bizonyos *Oelsner* báró is találtatott, ki mint menekvő magát a portának ágensül ajánlá fel. Az oroszország által vezetett összeesküvés czélja volt, Szerb, Bolgár és Görögországokban, és a fővárosban Konstantinápolyban, lázadást előidézni.

Ez összeesküvésben legnagyobb szerepet játszott a görög királyság. A felkelést állitólag maga a görög királyné élesztette leginkább. Kivüle még két görög minister, a konstantinápolyi görög követ *Metaxas*, és a Belgrádba kinevezett, de a török kormány által el nem ismert görög consul *Manaki* is erös gyanuba keveredtek. — A befogott egyéneknél fegyverek és lőszerek találtattak.

Illy formán az összeesküvés hamarébb felfedeztetvén, nehogy több részesek is a török tartományokban hurokra kerüljenek, a görög hetaeria főnökeitől jel adatott a közönséges felkelésre.

E jelre azonban Szerb- és Bolgárországokban nem mozdultak, Szerországban azért nem, mert maga a fejedelem *Sándor* herczeg ellenezte a hetaeristák müködését, s e mellett Ausztria is tetemes hadse-

Digitized by Google

reget huzott össze a déli határszéleken, olly elhatározottsággal, hogy felkelés esetére Szerbhonba benyomuland, s a lázadás lángját, hogy saját birodalmába át ne csapjon, fegyveres erővel is elfojtandja. — Bolgárországban nem mozogtak azért, mert itt az egész tartomány rakva volt török katonákkal; s az orosz sereg még nem lépte át a Dunát.

Igy tehát csupán a görög királysággal határos török tartományokban, ugymint Albaniában (tulajdonképen csak déli részén, a hajdani Epirusban), Thessaliában, és Macedoniában, hol mindenütt számos görögök laknak, ütött ki a lázadás.

Legelőbb is Epirusban, Arta város környékén 3 helység támadt fel, mert a bujtogatók azon hirt terjesztették, miszerint a török kormány 3 évi adót előre és erővel beakar szedetni. Két száz fegyveres lázadó Arta várost ostromzár alá vette, itt akarván bevárni a Görögországból igért segitséget. És csakugyan segitség végett az egész görög királyságban, névszerint Patras, Athene, Missolunghi, Chalcis, Livadia, Lamia, stb. városokban bizottmányok alakultak, mellyek pénzt, fegyvereseket toborzottak, és sietve küldték a lázadók támogatására. *Tzavellas*, *Chazzi*, *Tissamenos*, *Kara-Taessos* görög tábornokok, *Kariaskakis*, *Grivas*, görög hadnagyok, hivatalukról lemondván, a mozgalom élire állottak. Ideiglenes kormány állittaték. A görög városokból seregesen tódultak a felkelő csapatokhoz: ügyvédek kereskedők, deákok, rendes katonák, rablók (klephták). Mintha csak kaliforniai aranyat akarnának keresni, ugy özönlöttek a görög király alattvalói az idegen fellázadt török tartományokba. A görög határszéleken fekvő megerősitett török kaszárnyákat és őrházakat a görögök elfoglalván, a törökök városokba, névszerint Artába, Janinába, Prevesába és Larissába menekültek. Atheneben, a görög király székhelyén legélénkebb vala a mozgalom. Maga az udvari ujság, minden hirlapok közt legdühösebb czikkeket hoza a törökök ellen, s e miatt olly fokra hágott az ingerültség, hogy a tanulók a királyi egyetemet elhagyván, fegyvert ragadtak, s a lázadókhoz siettek. A török követnek már személye sem volt bátorságban a sok bosszantástól macskazenéktől, sőt tettleges bántalmaktól.

A görög királyságiaknak a lázadókkali egyetértése s a török követ megbántása miatt a török kormány erélyes jegyzéket küldött a görög kormányhoz, és illetőleg elégtételt kért. Ennek következtében, az athenei rendőrfőnök, és egy egyetemi tanár hivatalukból elmozditattak ugyan, de e büntetés a tüzet még nagyobb lángra lobbantotta. Ausztria, Franczia ország, Anglia és Poroszország képviselői a görög kormányhoz a görög emigratiónak Törökországba bocsátása iránt jegyzéket intéztek; s ez megigérte mart. 3-ki válaszában, hogy mindent elkövetend az emigratió meggátlására; egyszersmind azonban hadseregének csekély számára utalt.

Digitized by Google

Hogy a görögök felkelése Epirusban és Thessaliában olly könnyen megtörténhetett, s olly akadálytalanul gyarapodhatott, a görög királyságiak tettleges segitségén kivül azon körülménynek tulajdonitható, hogy e tartományokban a kitört orosz háboru miatt igen csekély török katonaság maradt. Csak a városokban, s nehány határszéli örházakban voltak nehány rendetlen arnauta csapatok. A lázadók Arta és Janina városok vidékeit egészen hatalmukban tarták, de az artai fellegvárat be nem vehették.

Arta városa a janinai kerületben fekszik, a régi Epirusban, nem messze a hasonnevü tengeröbültöl, egy kopasz hegytövénél az Arta folyó mellett, melly három oldalrul veszi körül, s itt már hajózható. A város keleti oldalán a hegyen áll egy erös fellegvár, s egy mély völgy választja el két uralgó magaslattól. Északra Artától fekszik az ugynevezett *ötkut* sziklás magasság, mellyet Ali janinai basa erösitett meg. A folyón 80 lábnyi képezö hid áll. Arta, görög püspök székhelye 4500 lakossal, kik jelentékeny gyapjukelmeszövést és kereskedést üznek. A fellegvárhoz, mellyet a felkelök sokáig ostromoltak s talán még ujabban ostromlani fognak, csak egy szük, sziklába vágott ut vezet; a sziklafalak jobbra balra majdnem függölegesek, s bevehetetlen védbástyát képeznek, különben a hegy tövében is van erös falazat tornyokkal. A város és fellegvár közt még több tornyok és sánczok vannak. A fellegvár uralkodik a városon és kikötön, s rövid ágyuzás könnyen lerombolhatná azt.

A török és görögök közt történt harczokról igen sokat irtak már, de bizonyost még is keveset tudunk, mert az eddigi harczi tudósitások és gyözelmi hirek nagy részt a görög hirlapok koholmányai. Ezekröl tehát röviden fogunk emlékezni, és csak azon eseményeket emelük ki, mellyek biztosabb tudósitásokon alapulnak.

Mindjárt a lázadás kezdetén *Griras* és *Kariaskakis* görög hadnagyok vették által a felkelö sereg rendezését. *Grivas*, 1800 emberrel Karvassara falunál állapodék meg, s a hegy szorulatokat védelmezte a janinai basa ellen. Alatta parancsnokoskodtak: *Zervas*, *Kaskari* és *Stratas*. Más oldalon *Kariaskakist* egy 3000 fönyi felkelösereg fövezérévé választván, ez Artát bekerité, s a fellegvárat ostrom alá vette.

Alvezérei voltak: *Katzojalis*, *Bozzaris*, *Tzavellas*, és az ügyes *Oikonomos*. A felkelöknek ágyujok nem levén, a fellegvár ostroma, csak bekeritésből állott, de hogy ez sem lehetett szoros, kitetszik onnan, mert a török várparancsnok *Derbent* aga 14 napra élelmi szereket szerezhetett be. *Manolides* és *Kokalis* pedig az artiak segitségére sietö törökök eleibe mentek, kiket *Piczaris*, *Frassani*, és *Mouslin* arnauta fönökök vezénylettek.

Martius elején Salonikiban egy 4000 föböl álló török csapat sze-

Digitized by Google

deték össze, melly *Zimet* basa vezénylete alatt 3 ágyuüteggel Thessaliába sietett *Derbent-Frassani* erösitésére. *Grivas* még mindig az epirusi hegyszorosokban állott Janina felé, a nélkül, hogy ütközetre került volna a dolog. Ellenben *Kariaskakis* három izben támadá meg rohammal az artai fellegvárat, de mindannyiszor nagy veszteséggel visszavereték. A fellegvárban nem volt több 500 arnauta katonánál.

Derbent-Frassani aga vezényelte a török csapatokat Volotól kezdve egész Thessalián keresztül; de a lázadás terjedése miatt *Zimet* basa megérkezéséig alig tudta magát fentartani. *Rangos* görög tábornok, és *Stratas* ezredes tiszti állásukról lemondván, a lázadókhoz csatlakoztak. Az artai várörség, miután *Kariaskakis* rohamait visszaveré 5—8. martiusig több izben kiütött, s a görögöket megszalasztotta; söt 300 arnauta még Skala de Lauras várdát is megtámadá, de itt *Grivas*-tól, ki már magát tábornoknak nevezteté, tetemes veszteséggel visszaüzetett. *Grivas*, Blacherma eröditett zárdánál foglalt állást.

Beszim basa, a volt monastiri kormányzó, martius 2-kán janinai basává, s a fellázadt tartományokban levö összes török hadosztályok vezérévé neveztetett. — *Kataraklos*, a görög király szárnysegéde és ezredes szinte elhagyta tiszti rangját, s Macedoniába ment, hogy ott a lázadást elömozditsa.

Martius 8-kán a görög lázadás elfojtására teljes hatalmu biztosnak kinevezett volt külügyminister *Fuad* effendi Voloban partra szállt, s tüstént jegyzéket külde Athenebe, mellyben felszólitja a görög kormányt, hogy tudtával és akaratával történnek-e azon segedelmek, mellyeket Görögország az epirusi és thessaliai lázadóknak naponként nyujt? Egyszersmind kiáltványt (proclamatio) bocsáta ki az emlitett tartományok lakóihoz, mellyben felhivja öket, hogy térjenek vissza a szultán irányában tartozó alattvalói hüségre, s kijelenté, hogy kik fegyvereiket leteszik, teljes és tökéletes amnestiát nyerendenek. Hogy pedig *Fuad* nagyobb nyomatékossággal léphessen fel, Rumiliából, Konstantinápolyból sietve küldettek rendelkezésére jelentékeny csapatok, ugyhogy ezek száma martius közepén 9500 före felment. — A *Fuad* békeszeretö proclamatiójának azonban kevés, vagy épen semmi sikere nem volt, mert a lázadás folyvást terjedett, s már Macedoniába is kezdett átharapózni.

A görög papság templomban hirdette a szent háborut.

Általában a görög lázadást nem annyira a törökországi, mint föleg a görög királysági görögök támogatják, s ezek nélkül a felkelés már régen lecsendesedett volna. Igy legujabban *Hadzi Pietro* görög tábornok, az udvari fömarschal *Kolokotroni*, a volt minister *Zákó Milio*, aztán a követi tábla alelnöke *Chourmusi*, és száznál több förangu görög ur csatlakozott a lázadókhoz. Thessaliában a hegyvidék egészen a felkelök hatalmában van; a törökök csak a várdákban és a

Digitized by Google

síkságon állanak. *Fuad*, Prevesában vesztegel, s el van zárva az Artávali közlekedéstől.

Martius 20-kán a görög felkelő sereg harczállása (ordre de bataille) következő volt: Fővezér *Kiczo-Tzavellas* tábornok, ki mellett *Kalergis* tábornok működik. Állása az Arta és Prevesa városokat összekötő utban van, és 5000 főnyi serege Görögországból naponként gyarapodik, holott a török sereg kevesebb lesz, mert *Fuad* teljeshatalmu biztosnak üres a pénztára. *Grivas*, miután az ötkuti hegyszorosokat megerősité, Janina felé vette utját, s a környékbeli falukat elsánczolta, mert az itt fekvő 500 főből álló arnauta őrség fegyverét letette és hazaoszlott. — *Rangos* és *Stratas* az uj csapatokat szervezik, s tartalékssereget alakitnak.

Végre *Beszim* basának sikerült a szorongatott Artát megmenteni, mert sok küzdelem után ide mart. 21-kén 4000 fegyveressel, többnyire rendes katonákkal (nizam) bevonult; mire *Kariaskakis*, *Tzavellas* és *Bozzaris* a felkelősereg fő tömegével Lurosnál vettek állást. *Beszim* basa hadutját *Grivas* akadályozni akarván, *Zikkost* 1000 és *Zervast* 500 legénynyel a Salcarától Artába vezető utra küldötte. Ezt észrevevén a jáninai várőrség, *Grivast* St. Demeternél megtámadta, de az utban levő csapatok hirtelen visszatértek, s a törököknek kemény leczkét adtak.

Miután a görög kormány mind a török követ, mind a nagy hatalmak képviselői által már több izben felszólittaték, hogy vessen véget azon segélyezéseknek, mellyekben a lázadás a török tartományokban folyvást részesül: végre a török követ egy utolsó jegyzéket nyujta át a görög ministeriumnak, mellyben a következőket követeli: 1) A görög kormány intézkedjék, hogy alattvalói a török-görög felkelőkhöz át ne mehessenek; 2) a királyi szolgálatban levő katonatiszteket és polgári hivatalnokokat rögtön és büntetés terhe alatt hivja vissza a lázadók táboraiból; 3) intézkedjék, hogy a hirlapok, röpiratok, szinházak a közvéleményt a török ellen ne ingereljék, s ez által a tüzet ne éleszszék; 4) a követen elkövetett bántalmakért elégtételt adjon. A görög ministerium felelete kitérő volt; a szabad sajtóra, az alkotmányos szabadságra, s már adott elégtételre, a határszéleken fekvő serege csekély számára utalván, kijelenté, hogy ő a volt katonatiszteket és hivatalnokat vissza nem hivhatja, mert ezek hivatalaikról lemondván, többet velök nem rendelkezhetik.

E kitérő válasz következtében, melly mart. 21-kén adatott, az athenei török követ minden diplomatiai összeköttetést a görög kormánynyal félbeszakitván, martius 22-kén hajóra ült, s mart. 26-kán Konstantinápolyba visszatért. Itt pedig a török kormány elvégezte, hogy a görög kormányhoz egy nyilakozatot fog bocsátani, melly a teendő feltételek nem teljesitése esetében, *hadüzenetnek* lenne tekin-

Digitized by Google

tendő. Egy uttal a hellen alattvalók, kik csak Konstantinápolyban 15,000-en vannak, kiparancsoltatása elhatároztatott.

Metaxas, konstantinápolyi görög követ mart. 28-kán már átadta *Resid* basának a török ultimátumra érkezett tagadó választ, s kérte utlevele kiadatását, s egyszersmind a hellen alattvalók kiüzetése felfüggesztését. Erre a követ apr. 3-kán csakugyan elhagyá Konstantinápolyt; s a nagyhatalmak közbenjárására a kiutasitási parancs ugy módosittaték, hogy egy hónap leforgási idő engedtetett a görög király alattvalóinak, hogy a török birodalomból kitakarodjanak.

A török követ eltávozása után Athenéből, az ottani angol és franczia követek mindjárt másnap, egyik délelőtt, másik délután a külügyministerhez mentek, neki a hozzájok érkezett utasitásokat felolvasván.

Drouyn de Lhuys franczia külügyminister azt irja *Rouen* urnak, hogy Franczia ország kénytelen rokonszenveit félretenni; hogy az események nem hagynak semmi kétséget, mikép a görög kormány a felkelésben legalább közvetve érdekelve van; hogy Franczia ország és Anglia, Törökország épségben tartása végett Oroszország ellen egyesülvén, nem engedhetik meg, hogy Görögország részéről Oroszország javára diversio történjék, és politikájoknak akadály vettessék. *Rouen* tehát megbizatik a görög kormánynak kijelenteni, mikép saját érdeke kivánja, hogy a felkelés elő ne mozdittassék, s a görög alattvalóknak a részvétel a legszigorubban megtiltassék.

Igy hangzanak *Clarendon* lordnak, az angol külügyministernek *Lyse* számára adott utasitásai is; csakhogy egy helyen azt mondja, hogy „a görög kormány és udvar conniventiája kétségen kivül áll" s az utasitás végén ez van mondva: „hogy ha a jelen viszonyokból, a kitartásból az eddig követett uton Görögországra, valamint koronájára szomoru következmények származnának, a felelősség ezekért a ministerekre esnék, kik az adott tanácsra nem hallgattak.

Midőn *Nechet* bég török követ Athenét mart. 22-kén elhagyta, a görög ministerium a töröknek adott válaszát még az nap a törvényhozó testület eleibe terjesztette, hol az egyhangu lelkesedéssel fogadtatott. Egy képviselő felszólalására: valljon a 4 nagyhatalom követei adtak-e be valami tiltakozást a görög kormánynak a görög lázadás tárgyában mutatott rokonszenve tárgyában? *Paikos* külügyminister pirulás nélkül tagadólag válaszolt!!

Egyébiránt Athenében a legnagyobb fokra hágott a lelkesedés azon esemény következtében, hogy a királyi udvar a török kormány ultimátumát visszavetette. Az ujonczok táborzása a piaczokon nyilvánosan megkezdődött. *Corsuni* alezredes az orosz követ meghagyásából, és a görög hadügyminister beleegyezésével egy uj *legio* felállitásához fogott, melly egészen az orosz hadsereg mintája szerint fog

Digitized by Google

felruháztatni és felfegyvereztetni. Közepette e hellen mozgalomnak, igen különösen tünik fel a görög hadügyminister *Soutzo* vezetése alatt álló orosz párt leplezetlen föllépése. Ez nyiltan bevallja szándékát, melly abból áll: hogy a helleneknek a bizanczi császárság felállitása, s a császári trónra egy orosz nagyherczegnek ültetése igértetik (Lám 11. Katalin terve hogy üti ki fejét!).

A franczia császár III. Napoleon, és I. Miklós orosz czár egymással levelesznek.

A keleti kérdésnek eddig is sok megfoghatatlan fordulatai és eseményei voltak, mellyekhez hasonlókat a történet lapjain hiába keresünk. Illy különös esemény volt az is, hogy két hatalmas fejedelemnek politikai tartalmu levelei nyilvános lapokban közhirré tétettek.

III. *Napoleon* franczia császár igy ir *Miklós* orosz császárhoz:

Tuileria palota. jan. 29. 1854.

Sire!

Azon viszálkodás, melly Felséged és a magas török porta közt kifejlödött, olly komoly fordulatot vön, hogy kötelességemnek érzem magamnak kifejteni Felséged előtt azon részvétet, mellyet Franczia-ország ez ügyben tanusitott, s azon módokat megemliteni, mellyeket az európai békét fenyegető veszélyek elháritására alkalmasaknak itélek.

Azon jegyzék, mellyet Felséged az én, és *Victoria* királynö kormányának beadott, azt igyekszik megmutatni, hogy e tárgyat a tengeri hatalmasságok felléptétől kezdve gyakorlott nyomási rendszer keseritě el. Véleményem szerint ellenben az egész dolog csak a kabinétek ügye maradt volna, ha a dunai fejedelemségek megszállása, ezt egy ütéssel az értekezések teréről a tények mezejére át nem viszi.

Mind e mellett, miután már Felséged seregei a fejedelemségekbe be is mentek, igyekeztem a portát arra birni, hogy ez eseményt háborui esetnek ne vegye, s ezáltal kibékitési legbensöbb hajlamomat világosan tanusitám. Miután én Angliával, Ausztriával és Poroszországgal egyesülék, Felségednek egy jegyzéket terjesztettem elö, mellynek czélja vala egy közönséges elégtételt eszközölni. Felséged ezt elfogadta.

Mi azonban alig értettük meg e jó hirt, midön Felséged ministerének magyarázó kisérölevele, az egész kibékitö hatást megsemmité s lehetlenné tette, hogy az emlitett jegyzék egyszerü és módositatlan elfogadását Konstantinápolyban sürgessük. A porta, maga részéről a jegyzékhez módositásokat terjesztett elö, mellyeket a Bécsben levö 4 nagyhatalom képviselöi elfogadhatóknak találtak. Ezek nem nyerék

Digitized by Google

meg Felséged jóváhagyását. És csak e perczben tartotta czélszerübbnek a becsületében megsértett, függetlenségében veszélyeztetett, s a Felséged seregei ellenében sereget állitani akaró eladósodott porta inkább hadat üzenni, mint e bizonytalanságban s lealacsonyitásban továbbá is megmaradni.

A mi álláspontunk Törökország irányában védelmező volt ugyan, de szenvedőlegesen. Mi nem bátoritottuk fel hadüzenetre. Mi szakadatlanul béke és mérsékletség szavait mondattuuk a szultánnak, azon reményben, hogy ez az utja a kiegyenlitésnek; a 4 hatalom ujolag megegyezett, Felségednek más ajánlatokat tenni. Felséged maga részéről hideg nyugalmat tanusitott, mi az erőnek önérzetéből fakad, és megelégedett védelmi állással, melynélfogva mind Európában, mind Ázsiában csak a törökök támadásait utasitá vissza. Felséged, egy nagy birodalom fejéhez illő mérsékletséggel nyilvánitá, miszerint csupán védelmi állásban akar maradni. Mind eddig mi, ki kell jelentenem, részvéttel kisértük ugyan a harczot, de tisztán mint nézők; hanem a sinopei esemény kényszeritett bennünket határozottabb állást foglalni. Franeziaország és Anglia nem tartották hasznosnak, hogy a törököknek száraz seregeket küldjenek segitségül. Zászlóik tehát nem vettek részt a szárazon folytatott harczokban.

Egészen máskép állott a dolog tengeren. A Bosporus torkolata előtt 3000 ágyu tátongott, mellyek a török portának hangosan jelentek, hogy a két tengeri hatalmasság nem engedendi meg, miszerint tengeren megtámadtassék. A sinopei esemény reánk nézve épen olly sértő mint váratlan volt; miután az igen kevés jelentőségü dolog, akarnak-e a törökök az orosz partokra hadiszereket szállitani vagy nem. Ellenben valósággal jöttek orosz sorhajók, hogy török vizen, török hajókat támadjanak meg, midőn ezek egy török kikötőben csendesen horgonyoztak; és e hajók megsemmisitettek, daczára azon igéretnek, miszerint csak védelmileg viselendik magukat, s daczára annak, hogy hajóseregeink az esemény közelében állottak. Ennek történtével már nem politikánk, hanem katonai becsületünk volt az, mellyen kudarcz ejtetett. A sinopei ágyudörgések fajdalmas viszhangot költének fel mind azok kebleiben, kik Angol- és Franeziaországokban a nemzeti becsületet érzik. Egyhangu lön a kiáltás : „Szövetségeseinknek mindenütt tiszteletben kell részesülniök, hova csak ágyugolyóink eljuthatnak.“ Ebből természetesen következett azon parancsolat, hogy hajóhadaink a Feketetengerre keljenek, és szükség esetében a sinopeihoz hasonló eseményeket erőszakkal is meggátoljanak. Ugyan ebből következett a pétervári udvarnak megküldött collectiv jegyzékünk azon tartalma is, miszerint ha akadályozandjuk is a törököket abban, hogy orosz területet ne bántsanak, de saját területükön müködő hadcsapatjaik élelmezését pártolni fogjuk. Az orosz flot-

Digitized by Google

tát más tekintet alá vettük az által, hogy ennek a feketetengereni hajózást megtiltottuk, mert a háboru bevégeztéig szükség volt nekünk is olly zálogra, melly a megszállott fejedelemségekkel felérjen, s a békekötést elősegithesse az által, hogy egy jogczímet adhasson egy kivánatos kicserélésre.

Ez Sire! a valódi folyama és lánczolata az eddigi eseményeknek. Világos, hogy ezek mostani helyzetükből tekintve képesek vagy végleges kiegyenlitést, vagy tökéletes szakadást előidézni.

Felséged olly sok bizonyitványait adta már az európai nyugalom iránti gondosságának, s hogy ez megőriztessék, jótékony befolyása által a rendetlenség szelleme ellen olly hatalmasan segitett működni, hogy nem kételkedhetem, az előtte fekvő alternativa közt melyikre esend választása. Lehet-e, ha Felséged is olly szivből óhajtja a békét mint én, egyszerübb, mint egy nyilatkozat, hogy most tüstént fegyvernyugvás köttessék, hogy a dolgok megint diplomatiai utra tereltessenek, hogy minden ellenségeskedés megszünjek, s minden harczoló csapatok visszahuzassanak azon pontokról, hova ezeket a hadi tekintetek parancsolták.

Illy módon az orosz seregek a dunai fejedelemségeket, s a mi flottáink a Feketetengert odahagynák. És ha Felségednek jobban tetszenék a török kormánynyal magával alkudozni, akkor egy nagykövetet nevezhetne, ki a szultán meghatalmazottjával értekezhetnék egy békekötés fölött, melly aztán a 4 hatalom conferentiájának eleibe terjesztetnék.

Fogadja el Felséged e tervet, mellybe Anglia királynője is beleegyezett, s akkor a nyugalom helyreáll, s a világ meg lesz elégedve. Nincs e tervben semmi mi Felséged méltóságához nem illenék, semmi, mi Felséged becsületét sérthetné. Ha azonban Felséged valami előttünk megfoghatatlan okokból e tervet visszautasitaná: akkor Franczia ország és Anglia kénytelenek lennének azt fegyverre, s a háboru változó szerencséjére bizni; mi most még okosság és méltányosság által eldönthető.

Ne gondolja Felséged, hogy szivemben legkisebb indulatosság is helyet találhatna; ez most sem ég más kivánságtól, mint a mellyet Felséged 1853-ki jan. 17-kén kelt levelében kifejezett, mellyben azt mondja: „hogy egymáshozi visszonyainknak őszinte barátságosaknak, „s egy czéltól vezéreltetve kelletik lenniök, s e czél: a rendnek fen„tartása, békeszeretet, a szerződések tiszteletben tartása, és kölcsönös „jóakarat.“ E programm méltó azon fejedelemhez, ki azt felállitotta, és nem vonakodom, állitani, hogy én ehhez hüséges maradtam.

Kérem Felségedet, fogadja bizalommal őszinte érzelmeimet, mellyekben állandóul maradok.

Felséged jó barátja
Napoleon.

Digitized by Google

E levélre *Miklós* czár válaszát a Sz. pétervári udvari ujság „Journal de St. Petersburg“ szinte közölte, s ennek tartalma következő.

Szent Pétervár jan. 28. (febr. 9.) 1854.

Sire; Én nem tudok Felségednek jobban válaszolni, mintha azon szavakat, mellyek tölem származtak, s mellyekkel Felséged sorait bezárja, ujra ismételem: „hogy egymáshozi viszonyainknak öszinte „barátságosaknak, s egy czéltól vezéreltetve kelletik lenniök, s e czél: „a rendnek fentartása békeszeretet, a szerződések tiszteletbeni tartá„sa, és kölcsönös jóakarat.“ Miután ön e programmot, mellyet én állitottam fel, elfogadja, s mint erösiti meg is tartotta: én is bátorkodom reményleni, mert lélekismeretem mondja, hogy ettől legkisebb pontban sem tértem el. Mert ez ügyben, melly bennünket elválaszt, s mellynek eredete nem tölem származik, mindig igyekeztem Franczia-ország irányában jóakaratomat fentartani; legnagyobb szorgalommal kerültem e mezön azon vallásnak érdekeivel összeütközésbe jönni, mellyet Felséged vall; a béke megtartásának mind formában mind lényegben engedményeket tettem, mennyire csak becsületem lehetségessé tette; és midön én törökországi hitsorsosaim szabadalmai és jogai megerösitését, mellyek orosz véren vásároltattak meg, igénybe vettem, mit sem követeltem mást, mint a mi szerződéseknél fogva illet. Ha a porta magára hagyatik: akkor e viszály, melly Európát bizonytalanságban tartja, már régen kiegyenlittetett volna.

De hogy e meg ne történjék, egy szerencsétlen befolyás álla utjában; szerencsétlen, mert alaptalan gyanut költe fel, a törökök vakbuzgóságát élesztette, a török kormányt szándékom, és kivánataim hordereje felöl zavarba hozta, s a kérdésnek olly tulságos horderöt tulajdonita, hogy ebből okvetlen háborunak kellett következnie.

Felséged meg fogja nekem engedni, ha azon események felett, mellyeket saját szempontjából fejtegetett, részletekbe nem bocsátkozok. Több tetteim, mellyek nézetem szerint nem eléggé méltányoltattak, és több, megforditott sorban felállitott események, ha azokat helyes arányukra akarnók visszavezetni, hosszas fejtegetéseket igényelnének, mellyek egy fejedelem közti levelezésben alkalmasan nem történhetnek meg. Igy irja Felséged, hogy a dunai fejedelemségek megszállása volt azon esemény, melly a dolgot értekezések teréről a tények mezejére vitte át. De ön elfelejti, hogy e megszállás, még midön elhatározva nem volt, nagy részben egy más komoly megelözö esemény által névszerint a franczia és angol flottáknak a Dardanellák szomszédságában történt megjelenése által idéztetett elö; nem is emlitvén azt, hogy még akkor, midön Anglia vonakodott Oroszország irányában fenyegetö állást venni, Felséged saját hajóseregét már Salamis szigethez küldé. E sértö demonstratio legalább kevés bizalmat

Digitized by Google

tanusita irántam. Ez ingerelte a törököt, s a megkezdett alkudozások jósikerét már előre elenyésztette, miután látá a török párt, hogy őt Francziaország és Anglia minden esetre támogatni készek.

Továbbá azt állitja Felséged; hogy kabinétemnek körirata, mellyel a bécsi jegyzéket magyarázta, lehetlenné tevék a franczia és angol kormányoknak e jegyzék elfogadását a portának ajánlani. De Felséged emlékezni fog, miszerint e kérdéses magyarázat a módositatlan jegyzék el nem fogadását követték, és nem megelőzték; és én azt tartom, hogy a hatalmaknak, ha csakugyan-a békét ohajtották, kötelességük lett volna a portát kényszeriteni, miszerint ő is változatlanul fogadja el azon jegyzéket, mellyet én módositás nélkül elfogadtam. És ha e magyarázó köriratnak volt valamelly pontja, melly nehézségekre adott volna alkalmat, én ennek felvilágositását Olmüczben ajánlottam, mellyet Osztrákhon és Poroszország kielégitőnek találtak.

Szerencsétlenségre azonban e közben egy része az egyesült angol és franczia flottának a Dardanellákba bevitorlázott azon ürügy alatt, mintha ez a konstantinápolyi angol és franczia alattvalók védelmére történnék, és hogy ez egészen bevitorlázhassék, a nélkül, hogy az 1841-ik szerződés meg ne sértessék, az ozman birodalomnak még előbb nekünk hadat kellett üzennie. Véleményem szerint, ha Anglia és Francziaországok ugy óhajtották a békét, mint én, nekik mindent el kellett volna követniök, hogy e háboruüzenet meg ne történjék; vagy ha már megtörtént, oda kellett volna törekedniök, hogy e harcz a Duna mellett azon szük korlátok közt maradjon, mellyeket én neki szabni kivántam, hogy ne legyek kénytelen védelmi állásomból erőszakkal kiragadtatni. Hanem azon pillanattól kezdve, midőn a törököknek megengedtetett ázsiai partunkat megrohanni, egy határszéli erősséget még hadüzenet előtt elfoglalni, Akalcsikot ostromzár alá venni, Örményországot pusztitani; e pillanattól kezdve, midőn a törököknek megengedtetett tengerpartjainkra seregeket fegyvereket, hadiszereket szállitani, lehet-e még józanul reményleni, hogy mi e kisérleti eredményt tétlenül bevárandjuk, a nélkül hogy igyekeznénk ennek eleibe épiteni? A sinopei esemény innen következett be; ez természetes következménye vala a két hatalom magatartásának, s valóban ez épen meg nem lepheté őket.

Én kijelentettem, de még a háboru kiütése előtt, hogy védelmi állapotban kivánok maradni, mig becsületem és érdekem megengedendik, s mig a harcz illő korlátai közt maradand. Tétetett valami, mit kellett volna tenni, hogy e korlátok megtartassanak? Ha Felséged nem elégedett meg azzal, hogy e harczban puszta nézö vagy közbenjáró legyen, hanem ellenségemnek fegyveres szövetségesévé avatta magát, akkor loyalisabb, s Ön méltóságához illőbb lett volna nekem ezt előre nyilvánitani, s a hadat megüzenni. Akkor min-

Digitized by Google

denik tudta volna a maga szerepét. Hanem egy megtörtént eseményből, minek megakadályozására mi sem történt, vétket vonni le, méltányos eljárás ez? Ha a sinopei ágyudörgések fájdalmas viszhangot ébresztettek fel Angol- és Franeziaországokban azok kebleiben, kik nemzeti érzelemtöl lelkesitvék : hiszi felséged, hogy a Bosporus torkolata előtt tátongó 3000 ágyu nem költött fájdalmas viszhangot azon nemzet kebelében, mellynek becsületét örizni kötelességem? Én most hallom elöször (mert a nekem tett szóbeli nyilatkozatok erről hallgattak), hogy midön a töröknek megengedteték saját tengerpartjait élelemmel ellátni, akkor nekünk megtiltatott a Feketetengereni hajózás, azaz azon jog, hogy tengerpartjainkat mi is élelmezhessük. Felséged fontolja meg, helyes mód volt-e ez arra, hogy a béke mielöbb helyreállittassék; s a nekem tett alternativánál lehet-e nekem azon választást tenni, hogy a fegyvernyugvási, és a fejedelemségek kiüritését tárgyazó feltételeket, s azon ajánlatot, hogy a portával békeszerződést kössek, melly aztán a 4 hatalom jóváhagyása alá lenne terjesztendő, csak egy perczig is vizsgáljam, vagy csak hozzá szóljak is?

Sire! Ha ön helyemen volna, nem épen hasonló állást foglalna-e el? Megengedné ezt Ön nemzeti érzelme? Én bizvást „nemmel" felelek. Engedje meg tehát Ön nekem is azon jogot, hogy ugy gondolkodhassak, mint Ön maga. Akármit határozand is Felséged, fenyegetéstöl nem lát a világ engem visszarettenni. Bizalmamat én Istenbe, igazságomba, és Oroszországba helyezem, melly utóbbiról jót állók, hogy 1854-ben is ugy fogja magát viselni, mint 1812-ben viselte. Ha azonban Felséged becsületem iránt kissé kimélölebb, egyszerüen programmomra tér vissza; ha Ön olly szivesen nyujtja nekem jobbját, mint én ezt e pillanatban teszem : akkor örömest elfelejtendem azt, mi a történt eseményekben rám nézve sértö vala. Akkor Sire! de csak akkor értekezhetünk egymással, s talán meg is egyezhetünk. Önök hajóseregei elégedjenek meg azzal, hogy a törököket tartóztassák vissza, miszerint ujabb csapatokat a harcz szinhelyére ne vihessenek; én örömest megigérem, hogy öket nem bántandom; tessék nekik hozzám alkudozó biztost küldeni, én öt elfogadom ugy mint illik. Feltételeimet Bécsben tudják. Ez az egyedüli alap, mellyen nekem alkudozni lehetséges.

Kérem Felségedet fogadja bizalommal öszinte érzelmeimet, mellyekkel maradok

Felséged jó barátja
Miklós.

Digitized by Google

Titkos levelezés az orosz és angol kormány közt, Törökország felosztása tárgyában.

Hogy a fentebb leirt levelezései Europa két hatalmas fejedelmének közhirré tétettek: már ez is elég bizonyság volt arra, hogy a béke helyreállitására kevés a remény. De e csekély reményt is egy igazán véletlen és mindenkit meglepő esemény végképen elhamvasztotta. Ez esemény volt az orosz és angol kormány közt Törökország felosztása tárgyában váltott titkos levelezés felfedezése.

A szent pétervári udvari ujság, a *Journal de St. Petersburg,* Anglia ellen irt mérges feleselései közt, egyszersmind említést tön egy Oroszország és Anglia közt váltatott bizonyos titkos levelezésről Törökországra vonatkozólag. E tudósitást a nagy angol hirlap „Times" megerösitvén, az angol parlamenti tagok forró kivánesisággal felszólitták a ministeriumot: terjesztené elö a kérdéses levelezéseket. Ez eleinte vonakodott olly sürgönyöket, mellyek a bizalmas közléseknek igen is feltünö bélyegét hordozzák magukon a ház asztalára letenni. Angliában ugyanis rég bevett diplomatiai szokás, hogy a külföldi képviselöknek csak azon sürgönyei rendeltetvék a nyilvánosságnak átadatni, mellyek illy jelzö szavakkal „Official" vagy „Confidential" érkeznek; ellenben minden „private" szóval jelöltek csak a kabinét, nem pedig a közönség tudomására szánvák.

És épen ez okokból az emlitett levelezés nem nyomatott le a „kék könyv" (a diplomatiai sürgönyök könyve) többi okmányai közt. Minthogy azonban a „Journal de St. Petersburg" erről nyilvános említést tett, s ennek közlését a parlament hangosan követelte, az angol kormánynak nem volt szükséges többé azt titokban tartani. Ennélfogva e titkos levelezések a martius 17-kén tartott parlamenti ülésben a ház asztalára tétettek. Ezen fontos okmányok a keleti ügyekre vonatkozó okiratoknak egyik igen fontos osztályát képezik, s magokban foglalják az 1853-ik januártól april haváig lefolyt időközt.

Ugyanakkor a parlament elé egy másik okmány is terjesztetett. Ez *Nesselrode gróf memorandumа*, melly Anglia kormányának átadatott, s olly közléseken alapszik, mellyek az orosz czár által Angliábani látogatása után 1844-ik junius havában tétettek.

E nevezetes és nagy fontosságu *memorandum* igy hangzik:

„Oroszország és Anglia kölcsönösen át vannak hatva azon meggyöződéstöl, miszerint közös érdekükben fekszik, hogy az ottoman porta a függetlenség állapotában s azon terület birtokában megtartassék, mellyet ezen ország jelenben elfoglal; mert ezen politikai combinatio az, melly a béke általános érdekeivel s fentartásával legjobban egybefér. E czélból lényeges dolog megengedni, hogy a porta nyuga-

Digitized by Google

lomban élhessen, a nélkül, hogy hasztalanul politikai terhelésekkel nyugtalanittassék, s ha szükség nem kivánja, nem kell annak belügyeibe avatkozni.

Hogy a kimélet ezen rendszere a porta jólértett érdekében kellő bölcsességgel munkába is vétessék, két dolgot nem szabad szem előtt tévesztenie. Ezek a következők :

Legelőször is a porta folytonosan arra törekszik, hogy azon kötelezettségektől megmeneküllhessen, mellyeket arra a más hatalmakkali szerződések róttak. Azt hiszi, hogy ezt büntetlenül teheti, mert számol a kabinétek versengésére. Valahányszor kötelezettségeit a nagyhatalmak valamellyike irányában nem teljesiti, a többieknek mindnyájoknak érdekökben fekszik, hogy vele igazságtalanságát éreztessék, s a portát komolyan megintsék, legyen igazságos azon kabinét irányában, melly töle csakis igazságos elégtételt követel.

A porta helyzetében a bonyolodásoknak még egy másik oka is fekszik : s ez azon nehézség a szultán souverän tekintélyét illető s muzulman törvényeken alapuló tiszteletet öszhangzásba hozni azon tekintetbe-vételekkel, mellyeket ezen ország keresztény lakosságának édekei vesznek igénybe.

És ezen nehézség valóságon alapul. A kedélyek mostani hangulatánál Europában a kabinétek nem nézhetik közönyösen és hidegen, hogy Törökország keresztény lakosai a nyomás és vallásos türelmetlenség kiáltó bánásmódjának tétessenek ki. Ezen igazságot szakadatlanul éreztetni kell a török ministerekkel, s meg kell őket győzni a felől, hogy a nagyhatalmak barátsága és segélyére csak azon feltétel alatt számolhatnak, ha a porta, keresztény alattvalóival szeliden és türelmesen bánik. Ha a nagyhatalmak mindnyájan az eljárás ezen nyilt utjára lépnek, akkor alaposan remélhetik, hogy Törökország lételét legbiztosabban tartandják fel. Nem kell azonban eltitkolnunk, a felbomlás mennyi elemeit hordozza ez ország magában. Előre nem látott körülmények, bukását könnyen idézhetik elő, a nélkül hogy a barátságos kabinéteknek hatalmukban állana azt megakadályoztatni.

Azon bizonytalanság mellett, melly a jövőben rejlik, egy alapeszme valóságos praktikus alkalmazhatónak tünik fel, az tudniillik : hogy a veszély, melly egy Törökországban történhető katasztrófából kelhet ki, sokkal csekélyebbé fogna tétetni, ha ez adott esetben Oroszország és Anglia közösen egyetértenek azon eljárás felett, mellyet közösen kell követniök. Ezen egyetértés annál üdvösebb leend, mivel Ausztria tökéletes beleegyezésével találkozandik. Közte és Oroszország közt már is tökéletes egyetértés létezik a Törökország ügyeire vonatkozó alapelvekre nézve, melly egyetértés a béke fentartása közös érdekéből keletkezett. Hogy Oroszország és Ausztria ezen egyetértése még

Digitized by Google

hatásosabbá tétessék, nem marad egyéb kivánandó hátra, mint hogy Anglia is ugyanazon czélból hozzájuk csatlakozzék.

Az alap-ok, melly ezen egyetértés helyreállitását tanácsolja, igen egyszerü. A szárazföldi Oroszország tulnyomó befolyást gyakorol Törökországra. A tengeren Angliának van hasonló állása. Elkülönözve e két hatalom behatása igen sok kárt okozhatna. Egyesülve valami igazán jót idézhet elő; s ép ezért szükséges, hogy e két hatalom egymást megértse, mielőtt még tettre kerül a dolog. Ez eszme a czárnak, Londonbani utolsó létekor elvben megállapitattott. Ebből kelt ki azon eventualis barátságos megegyezés, hogy ha valami váratlan esemény adná magát elő Törökországban, Anglia és Oroszország fognának mindenekelőtt a fölött értekezni, mit kell közösen tenniök. A czélt, melly fölött Oroszország és Angliának közösen kell értekezniök, következőleg lehet formulázni :

1) Azon igyekezni, hogy az ottoman birodalom fenállása mindaddig megtartassék, mig ezen politikai combinatio lehetséges leend.

2) Ha azt látandjuk, hogy Törökországnak össze kell dölni, *előre* a fölött értekezni, a mi a dolgok uj rendének helyreállitását illeti, melly arra van határozva, hogy a jelenleg fenállót pótolja, s közösen örködni a fölött, hogy ez ország belső helyzetében belépett változás sem saját államai, s jogai biztonságát, sem az europai s kötésszerüleg biztositott egyensulyt ne fenyegesse.

Igy, s e czélra formulázva, mint mondók, Oroszország és Ausztria politikája a tökéletes solidaritas (együttállás) elve szerint szorosan van egybekötve. Ha Anglia, mint a legkitünőbb tengeri hatalmasság ezekkel egyetértőleg cselekszik, fel lehet tenni, hogy Franczia-ország is azon szükségességben látandja magát, hogy a Szent-Pétervár, London és Bécs között egyesült eljáráshoz csatlakozzék. Ezen czél biztositására, általános érdekü, a mint a császár Angliábani létekor ő brit felsége ministereivel is megegyezett, adott esetben az Anglia és Oroszország közti elöleges egyetértés mellett maradni."

Ez 1844-ki *memorandumnak* természetes következménye volt azon titkos levelezés, melly Oroszország és Anglia közt 1853 januártól kezdve april hónapig váltatott, s melly következő okmányokból áll :

I.

Sir G. H. Seymour (pétervári angol követ) lord *John Russelhez* (az angol külügyministerhez). Pétervár, jan. 11. 1853. (Titkos és bizalmas. Megérkezett Londonban jan. 23-kán). Mylord! Folyó hó 9-kének estéjén a császárt Ilona nagyherczegnő palotájában volt szerencsém látni, ki, mint látszék, olly jó volt kikérni az engedelmet arra, hogy lady *Seymourt* és engem a császári családdal egyszerre hivhasson

Digitized by Google

meg. A császár legkegyelmesebb modorral közeledett hozzám, s mondá, hogy nagy örömmel hallá a brit kabinét végleges megalakultát, s hozzátevé, hogy bizik a ministerium hosszu tartalmában. Ő cs. felsége különösen felkért, értesiteném e biztositásáról gróf *Aberdeent*, kivel ő, mint mondá, majdnem 40 év óta ismerős, s ki iránt ő ép annyi figyelem, mint tisztelettel viseltetik. Ő felsége magát ő lordsága barátságos emlékébe ajánltatni kivánta. „Ön ismeri, szólt a császár, Anglia irányábani nézeteimet. Ismétlem, mit önnek már ezelőtt is mondottam: a két országnak szorosabb barátság általi összefüzése volt szándékban; s én megvagyok győződve, hogy e szándék továbbá is fenmarad. Ön már jó ideje itt van, s mint tapasztalta, csak igen kevés pont fordul elő, melly iránt véleményünk nem egyezett meg; érdekeink tettleg csaknem minden kérdésben egyek." Én megjegyzém, hogy Szent-Pétervárott létem óta alig létezett közöttünk véleménykülönbség, kivévén *III. Napoleon* iránt; s ez olly pont, mellyre nézve minden kormánynak saját nézete van, melly azonban végre is nem lényeges.

„A III. szám, viszonzá a császár, hosszu taglalást fogna igényelni, miért is e tárgyat nem érintem; igen örülnék azonban, ha ön hallaná e kérdés fölötti mondandóimat, s kérni is fogom önt, látogatna meg egy reggel, midőn kis időm leend." Én, mint ez magától foly, ő felségét kértem, kegyeskedjék velem rendelkezni. Azonban a császár folytatá: „Ismétlem, igen lényeges, hogy a két kormány, azaz az angol kormány és én, és én és az angol kormány — a legjobb lábon álljunk: ennek szükségessége soha sem volt nagyobb mint most. Kérem közölje Ön e szavakat lord *John Russellel*. Ha mi együtt tartunk, akkor nyugati Europa iránt nem aggódom; ***bármit gondoljanak és tegyenek is a többiek, az nem lényeges. Mi Törökországot illeti, ez más kérdés: ezen ország állapota mostan eldülő, s még mindnyájunknak sok kellemetlenséget okozhat.*** És most bucsuzom öntől" — mit ő felsége kegyelmes kézszoritással tön is.

E pillanatban eszembe jutott, hogy a beszélgetés még hiányos, s fonala talán sohasem lesz többé felvehető, s a császár még kezemet tartá, midőn mondám: „Sire! kegyes engedelmével még egy kéréssel bátorkodnám." „Mindenesetre válaszolá ő felsége, s mi az hadd halljam." — „Sire! jegyzém meg én, felséged kegyes volt reám a két kabinet egysége iránti általános biztositások kifejezését bizni; biztositásokat, mellyek engem a legnagyobb örömmel leptek el, s mellyek hasonló örömmel fognak Angliában fogadtatni: különös örömömre lenne azonban, ha felséged nehány szót is tenne hozzájuk, melly a török ügyek miatti ama nyugtalanság lecsillapitását eszközölhetné, mellyet az események sajátszerü folyama ő felsége kormányában költött; kegyes leend talán felséged, engem még további illyszerü

Digitized by Google

biztositásokkal is megbizni.“ A császárnak, bár még mindig igen kegyes beszéde és viselete tanusitá, hogy ő felségének nincs szándékában a délvidéken általa czélbavett demonstratióról velem szólani. Mindamellett, eleinte kissé habozva, de később beszéd közben nyiltan és tartózkodás nélkül mondá: „Törökország ügyei igen bomlott szervezeti állapotban vannak; a birodalom szétmálása elé látszik menni; az összeomlás nagy szerencsétlenség leend, s igen nagy fontossággal bir az, hogy Anglia és Oroszország ez ügy fölött tökéletes egyetértésre lépjen, s hogy egyik a másik tudta nélkül fontos lépést ne tegyen.“

Én nehány szóval megjegyzém, miként örülök ő felsége illyetén nyilatkozatát hallhatni, s hogy én is minden esetre a török ügyek mikénti tárgyalására nézve e nézlettel birtam. „*Lássa ön* — szólt a császár — *itt egy beteg van nyakunkon, egy nagy beteg*; s nagy lesz a baj, nyiltan mondom önnek, ha egy napon kezeink alatt elhalna, kiváltkép, mielött még a kellö rendelkezések megtétettek volna. De nem most van ideje önnel erről szólanom.“ Világos volt, hogy a császár nem szándékozik a beszélgetést tovább nyujtani, minélfogva én mondám: „Felséged olly kegyes, s megengedendi, hogy még egy megjegyzést tehessek. Felséged mondá, ezen ember beteg: nagyon igaz, de felséged kegyes leend megbocsátani azon észrevételemet, hogy az erös és nagylelkühöz méltó, a beteget és a gyöngét kimélni.“ A császár erre bucsuzott olly módon, melly reám azon benyomást tette, hogy legalább meg nem sértém öt, s ismételve fejezte ki feltételét, hogy a napokban értem fog küldeni. Már hogy e feltételét fogja-e tettlegesiteni, elöttem nem látszik olly bizonyosnak. Talán jól teszem, ha lordságodat értesitem, hogy Nesselrode gróffal, császári urával volt beszélgetéseimet közölni szándékozom.

Megvagyok győződve, hogy a kanczellár mérsékleti rendszabályokhoz, és a mennyiben hatalmában áll, angol nézetekhez változatlanul hajlandó. Emélfogva az ő felsége kormányával összehangzó eljárás iránti vágyát csak megerösitheti, ha értesül a szivélyes nyilatkozatokról, mellyeket a császár nekem e tárgyról tön. Sürgönyömet elolvasván meggyözödtem, hogy a beszélgetés, bár megröviditve, de hiven van adva; az egyetlen érdekes pont, mellyet szándéktalanul nem érinték, a császár azon megjegyzése, hogy a stambuli utolsó tudósitások kielégitöbbek, miután a törökök ugy látszik, okultak, ha bár nem tudni miként okultak. — Csupán azt akarom megjegyezni, hogy nekünk teljes érdekünkben áll az a fölötti közös megállapodás, hogy a török ügyekben, ő felsége kormányávali értekezés nélkül, egy fejedelem, ki több száz ezer szuronynyal rendelkezhetik, semmi határozatot ne hozhasson. E közös megegyezéshez képest fog-e minden történni? — Ez mindenesetre igen kétségbe vonható, még pedig annál inkább, miután a császár biztositásai kissé ellentétben állanak ama rendszabá-

Digitized by Google

lyekkal, mellyekre lordságod figyelmét felhivni kötelességem volt. Mindamellett ő felsége szavaiba nevezetes értéket vélek helyezhetni, s legalább e perczben nekem olly előnyt nyujtanak, mellynek felhasználása nem fog rajtam multni.

Lordságod megengedendi nekem a megjegyzést, hogy a császárrali beszélgetésemet figyelmesen fontolóra vévén, nekem ugy látszik, miként e beszélgetésnek s a még netalán teendő hasonló nyilatkozatnak czélja nem egyéb, mint egy olly dilemmát idézni elő, mellyre nézve igen óhajtandó, hogy ő felsége kormánya ne engedje magát általa megkötni. Ugy látszik e dilemma ez: ha ő felsége kormánya nem köt Oroszországgal egyességet az iránt, mi történjék Törökország hirtelen összeomlása esetére, annál kevesbé lesz panaszra oka, ha Angliára nézve kedvetlen események fognak készülni. Ha ellenben ő felsége kormánya a lehetőségeket tekintetbe veszi, akkor némileg részességét jelenti ki ama katasztrofában, mellyet még is, a mi csak lehet, elháritania érdekében áll. Szóval: Angliának azon czélból, hogy Törökország bukását meggátolja, Oroszországgal benső egyetértést kell óhajtania — mig Oroszországnak igen inyére volna, ha ezen egyetértés a bukás utáni eseményekre alkalmaztatnék. Van szerencsém stb. *Seymour* m. p.

Utóirat. Miután e sürgöny már meg volt irva, tudtam meg az ausztriai követtől, hogy a császár a velem tartott beszélgetésről szólt vele. „Azt mondám *Sir Hamilton Seymour*nak, mondá a császár, hogy nekem az uj ministerium erősnek látszik, s hogy tartósságát forrón óhajtom, habár én, az igazat megvallva, Angliát illetőleg meggyőződtem, *hogy az ország* az, mellyel szövetségben kell állanunk. Nekünk nem szabad e vagy más pártra támaszkodni."

II.

Sir G. H. Seymour lord John Russelhez (Megérk. feb. 6-kán Titkos és bizalmas). St. Pétervár, jan. 22-kén, 1853. Mylord!

F. hó 14-kén a kanczellár által tudtomra adott felhivás következtében a császárnál tisztelkedtem, s ő császári felségével igen érdekes beszélgetést volt szerencsém folytatni, mellyről lordságodnak, habár nem tökéletes, de mindenesetre pontos jelentést tenni kötelességemnek tartom. — Egyedül találtam ő felségét; igen barátságosan s ama megjegyzéssel fogadott, hogy ugy látszik neki, mintha én a keleti ügyekről óhajtottam volna szólani; ő részéről szinte hajlandó erre, de kénytelen a dolgot egy régibb időszaktól kezdeni. „*Ön ismeri*, mondá ő felsége, *azon ábrándokat és terveket, mellyeken Katalin császárnő olly örömest függött*; egész a mi korunkig leszármaztak azok;

Digitized by Google

de ha roppant területi birtokot örököltem is, ama látmányokat, vagy ha inkább tetszik, szándéklatokat nem örököltem. Ellenkezőleg, birodalmam olly terjedt, minden tekintetben olly szerencsés fekvésü, hogy tőlem nem volna eszélyes, a mostaninál nagyobb területi vagy hatalomterjeszkedést kivánni; sőt ellenkezőleg, magam mondom önnek, hogy a legnagyobb, talán az egyetlen veszélyt e már is igen nagy birodalom tág kiterjedése hozhatná reánk. Törökország tőszomszédunk, s jelen helyzetünkben érdekeinkre nézve ennél semmi sem lehet kivánatosabb; s azon idők már elmultak, midőn nekünk Törökország fanatikus szellemétől, vagy katonai vállalkozási vágyától okunk volt tartani; az ország elég erős, vagy eddigelé elég erős volt arra, hogy függetlenségét megóvja, s a többi államok tiszteletteljes bánásmódját magának biztositsa."

„E birodalomban több millió keresztény él, kiknek érdekei fölött őrködni én vagyok hivatva, miután e jogom szerződések által lőn biztositva. Bizvást elmondhatom, hogy én e jogomat mérséklet és kiméllettel használtam, s nyiltan bevallom, hogy gyakorlása néha igen kellemetlen kötelességekkel van kapcsolatban; azonban a tisztán kimondott kötelezettség teljesitése elől ki nem térhetek. Vallásunkat a mint az jelenleg ezen országban fenáll, keletről vettük, s vannak érzelmek szintugy mint kötelezettségek, mellyeket nem szabad szem elől téveszteni."

„Már most Törökország, az általam leirt viszonyok közt, lassanként a korgyöngeség azon fokára sülyedt, hogy mint ezt önnek minap mondám, kezeink közt hirtelen meghalhat, bár mennyire is óhajtjuk mindnyájan e beteg hosszasabb életben maradhatását (s kérem is önt, higye el, hogy hosszabb életet én épen ugy kivánok neki, mint ön), ha bukik a török birodalom, ugy bukik, hogy többé fel nem kél; s ennélfogva hivatkozom önre, nem jobb-e egy illy esetre előre elkészültnek lenni, mint magát egy chaosz, egy zürzavar veszélyének, egy európai háboru bizonyosságának kitenni, melly esemény a katasztrófot kényszerüleg követendik, ha ez váratlanul, s mielőtt még a jövőre rendszer volna megalapitva, tör ki? Ez ama pont, mellyre kormányát figyelmessé tenni önt felkérem."

„Sire — feleltem én, Felséged olly nyilt irántam, hogy megvagyok győződve, kegyes leend megengedni nekem is hasonló nyiltsággal beszélhetni. Azt akarom megjegyezni, hogy bármilly szánandó legyen is Törökország állapota, még is olly ország az, melly hosszu ideig, sokak által legyőzhetetlen nehézségek közt lebegett. Mi a mindenesetre számitott előintézkedéseket illeti, a brit kormány, mint ezt felséged jól tudja, egy általános elv alapján ellene van annak, hogy a jövő lehetőségekre nézve magát lekösse, s talán különösen vonakodnék a jelen esetben igy tenni. Angliában nagy ellenzésre találna az eszme,

Digitized by Google

hogy — ha szabad magam igy kifejezni — e régi barát és szövetséges hagyatéka iránt előintézkedések tétessenek."

„Az elv jó, válaszolá a császár, minden időben jó, különösen a bizonytalanság és változandóságnak a jelenhez hasonló korszakában; mindamellett a legnagyobb fontosságunak marad az, hogy mi értsük egymást, s az események által ne hagyjuk magunkat meglepetni. *Most mint jó baráttal és gentlemannal akarok önnel szólani; ha Anglia és én az ügyben egyetértünk a többivel nem gondolok. Az nekem egészen közönyös, mint vélekednek a többiek. Őszinte beszélve tehát, nyiltan mondom önnek, hogy Angliának ha Konstantinápolyban szándékoznék megtelepedni, ezt megengedni nem fogom; nem mondom, hogy e szándékkal gyanusitom, de illy esetekben jobb világosan beszélni; részemről én szinte hajlandó vagyok kötelezni magam, hogy nem fogok ott megtelepedni tudniillik mint birtokos, mert nem mondom, hogy mint letéteményes ezt nem teendem; fordulhat elő olly eset, hogy a körülmények kényszeritni fognak Konstantinápoly elfoglalására, ha semmi előintézkedés nem tétetett, ha minden a történetre bizatik.*" — Én köszönetemet fejezém ki ő felségének e nyilatkozatok őszinteségéért, s az általa nyilvánitott azon óhajtásáért, hogy a brit kormánynyal egyenesen és szivélyesen kiván egy uton haladni, s egyuttal megjegyzém, hogy az illy egyetértés legjobb kezesség ama rögtöni veszély ellen, mellyre ő felsége czélzott. Hozzáadám, hogy bár az illy csiklandós és tartalomdús kérdés fölötti határozott véleményadásra készületlen vagyok, lehetségesnek tartom még is, hogy a brit kormány és ő felsége között ollyszerü egyetértés hozassék létre, melly által bizonyos eshetőségekre nézve, ha nem is előre gondoskodó, de legalább gátló rendszabályokat lehessen hozni. Hogy világosan fejezzem ki magam, pótlólag mondám: „csak azt ismételhetem, Sire, hogy a brit kormány véleményem szerint nem lesz hajlandó bizonyos, Törökország bukásával kapcsolatban álló intézkedésekbe egyezni, de lehető, hogy kész leend bizonyos, ezen esetre megkisérthető intézkedések ellen magát ellentállásra kötelezni." — Ő felsége ezután egy beszélgetésre czélzott, mellyet Angliában létekor *Wellington* herczeggel tartott, s melly alkalommal aggodalmát fejezé ki az iránt, hogy egyesség hiánya esetében a körülmények által kényszerülve fogna lehetni a brit kormány nézeteivel ellenkező modorú eljárást követni, — azután a beszéd folyama a napi eseményekre tért át, a császár röviden felsorolta a szent sir iránti igényeit, mondá, hogy neki a mult februárban nyert igéretekhez kell ragaszkodnia, s reményét fejezé ki, miszerint czélja alkudozások utján elérhető lesz.

Én abbeli nézetemet nyilvánitám, hogy a véleményem szerint már elrendelt katonai rendszabályok fenyegetése által kisért alkudozások elégségesek lesznek Oroszország jogszerü követeléseinek elér-

Digitized by Google

hetésére. Hozzá tevém, miszerint megjegyezni óhajtom, hogy mit ministerének egy sürgönyből már ezelőtt felolvastam volt — én Törökországra nézve nem ő felségének szándékaitól, hanem ama rendszabályok tettleges következéseitől tartok, mellyek ugy látszik, terveztetnek. S hogy ismételni óhajtom, miszerint egy császári seregnek a török határszéleken megjelenése két következményt láttat előre: az első egy ellendemonstratió, mellyre Francziaország felhiva érezhetné magát; a második, még pedig a fontosabb, a keresztény népességnek a szultáni tekintély elleni felkelése, melly tekintély a zendülések és pénzügyi nyomasztó viszonyok által már annélkül is annyira gyengitve van. — A császár biztositott, hogy seregét még nem mozditá meg, s reményli, hogy az előrenyomulás nem lesz szükséges. A szultán területére küldendő franczia expeditót illetőleg ő felsége sejteni engedé, hogy illy lépés okvetlenül krizisre fogna vezetni, s hogy őt becsülete kényszeritené seregeit minden habozás és halogatás nélkül Törökhonba küldeni, s hogy ha ezen előrenyomulás a török bukását vonná maga után, ő ez eseményt igen sajnálná, de egyszersmind annak öntudatában maradna, hogy e lépésre kényszerittetett. — Ő felsége belátásomra bizta, akarom-e e beszélgetés részleteit ministerével közölni, vagy sem, s mielőtt távozám, igy szólt: „Tudósitsa ön a köztünk történtekről a brit kormányt, s irja meg, hogy én kész vagyok minden közlést, mit ön nekem e tárgyról tenni kiván, elfogadni.“ A császár által érintett egyéb pontokról más sürgönyben emlékeztem. Mi az e jelentésben foglalt rendkivül fontos nyilatkozatot illeti csak azt tartom megjegyzendőnek, miután kötelességemben áll benyomásaimat lordságoddal épen ugy, mit a tényeket és nyilatkozatokat közleni, miszerint ki kell mondanom, hogy ha a ki nem fejezett szándékok megitélhetésére a szavak a hangjárat és beszédmodor criterium gyanánt szolgálhat: akkor a császár a brit kormány irányában tökéletesen loyalis, és nyilt módon akar eljárni. Ő felsége kétségkivül saját czéljait tartja szem előtt, s nézetem szerint a török veszély közvetlen közelségéről nagyon is erősen meg van győződve. Mindazáltal én ama hitben élek, hogy ő felsége e tervei kivitelére nézve épen ugy mint a veszély elháritására nézve a brit kormánynyal egyetértőleg cselekedni őszinte óhajt.

Még azt kivánom lordságodnak megjegyezni, hogy a brit kormány a közlést nem hagyhatja kellő tekintetbe vétel nélkül. A császár egy előbbi alkalommal csupán czélzott e közlés tartalmára, másod izben a brit követtel szemközt saját udvarában világosan nyilatkozott iránta, mig a *Wellington* herczeggel évek előtt volt beszélgetése tanusitja, hogy ő felsége által kitüzött czél, lelkét hosszu évek óta foglalkodtatja. — Már most, ha ajánlata válasz nélkül hagyatik, ez a császári kabinétre határozott előnyt biztosit, mert egy törökor-

Digitized by Google

szági nagy katasztróf esetére az Angliának tett ajánlatokra hivatkozhatik, mellyek, miután válasz nélkül maradtak, a császár kezeit szabadon engedék, vagy pedig kényszeriték, a keleten saját politikáját követni. — Továbbá arra kivánom önt figyelmeztetni, hogy miután a császár, tekintettel saját érdekeire is, olly élénk óhajtását nyilvánitá a „haldokló" életidejét meghosszabithatni : az angol kormánynak, szerintem, jogában áll ő császári felségének azon ajánlatot tenni, hogy Angliával közösen nyulna olly rendszabályokhoz, mellyek a szultán hanyatló hatalmát támogatni képesek. Végül megjegyzem, hogy ha a császár vonakodnék, a Törökország összeomlásának megátlására intézett politikát követni, őt a nekem tett nyilatkozatok kötik, a brit kormánynyal egyetértőleg olly rendszabályokhoz nyulni, mellyek a vészterhes krizis bekövetkezése esetére a dús örökség fölötti czivódásnak lehetőleg előre gátot vessenek. A 19. század polgárisultságának nagy diadalára vélnék, ha az európai mahomedán uralom bukása által támadt hézag, a legjelentékenyebb, s Törökország sorsában leginkább érdekelt hatalmak elővatossági rendszabályai folytán, a világbéke megszakitása nélkül volna betölthető, van szerencsém, *G. H. Seymour, m. p.*

III.

Sir G. H. Seymour lord *John Russelhez*. (Megérk. feb. 6-kán Titkos és bizalmas. — kivonat). Szent Pétervár, jan. 22. 1853. Általában azt tapasztaltam, hogy az egyenes nyilt politika a legjobb; s miután ez különösen azok irányában szükséges, kik irántunk hasonló módon jártak el : ennek folytán f. hó 14-kén, miután a cs. palotából távozám, a külügyi hivatalba mentem, *Nesselrode* grófnak pontos áttekintő vázlatát adtam azon beszélgetésnek, mellyhez ő felségével imént volt szerencsém.

IV.

Lord *John Russel*, Sir *G. H. Seymourhoz*. (Titkos és bizalmas. Külügyi hivatal, febr. 9. 1853.) Uram! Ön titkos és bizalmas sürgönyét jan. 22-röl megkaptam, s a királynőnek előterjesztém. Ő felsége olly szerencsés, hogy a császár ő felsége mérsékeltségét, nyiltságát és barátságos érzelmeit, most szinte, mint minden más alkalommal tanusithatja. Ő felsége megbizott, hogy hasonló szellemben válaszoljak.

A császár ő felsége által megpenditett ügy nagyfontosságu. Ez azt mondja : Azon esetre, ha Törökország felbomlása már közel vagy épen ajtó előtt állna, hogy ez esetben nem jobb volna-e előre gondos-

Digitized by Google

kodni, a helyett, hogy magunkat zavarnak és általános európai háborunak tennénk ki, ha a katasztrófa hamarább bekövetkeznék, mielőtt egy előleges terv és intézkedés tétetett volna; „ez azon pont, mint ő felsége mondja, mellyre önt felkéri, hogy kormányát élénken figyelmeztesse.“ Ha az ember e kérdést tárgyalás alá veszi: akkor mindjárt első nehézség, melly a királyné ő felsége kormányának felötlik, az, miszerint ollyan krizis még nem következett be, melly egy illy fontos európai problema megfejtését igényelné. A szent helyek kérdésében viszályok keletkeztek, de ezek a török belső kormányzata körén kivül esnek, s e viszály inkább Oroszországot és Franciahont, mint a portát illeti. Ausztria és Törökország közt is merültek fel bonyodalmak, azon okból, mivel a Porta megtámadá a montenegrinusokat, de ezek inkább az ausztriai határszéleken fenyegető veszélyekre, mint a szultán tekintélyére és bátorságára vonatkoztak, annyira, hogy e miatt nem lehet a szultánról azt állitani miszerint nem képes a belcsendet birodalmában, vagy barátságos viszonyait szomszédjaihoz fentartani.

Ő felsége kormánya megjegyzendőnek véli továbbá, hogy a tárgyalás alá vont esemény, az időt illetőleg, nem határoztaték meg világosan. Midőn III. *Vilhelm*, és XIV. *Lajos* egy szerződésben II. *Károly* spanyol király öröksége fölött előre intézkedtek, akkor olly eset körül forgott a kérdés, mellynek okvetlen be kellett következnie. Egy részről a király gyengélkedése, másrészről azon természeti törvény, mellynél fogva mindnyájunknak meg kell halni, olly esetet állitottak elő, mellynek bekövetkezése ép olly bizonyos, mint közeli volt.

A megosztozkodási szerződés azonban épen nem sietteté a király halálát. Ugyan ez áll azon intézkedésekről, mellyek a mult században Toskánára nézve a *Medicis* házból származott fejedelem halála esetére tétettek. De egészen másképen áll a dolog a Török birodalom felbomlása ügyében. Ez esemény lehet hogy 20, vagy 50, vagy épen száz esztendő mulva következhetik be.

Illy körülmények közt alig lehetne a szultán iránt tartozó barátságos érzelmekkel, mellyekkel mind az orosz császár, mind az angol királynő viseltetik, megegyeztetni, hogy tartományai fölött előre intézkedés tétessék. Nem is emlitvén azt, hogy illy intézkedés épen azon eseményt siettethetné, mellyet minden áron el akarunk kerülni. Ausztria és Franciaország előtt nem lehetne becsülettel egyezkedésünket eltitkolni, mert egy illy eltitkolás bizonyosan nem segitné azt elő, hogy az európai háboru megakadályoztassék. Egy illy titoktartás nem lehet a császár ő felsége szándékában. De egy alkudozás, melly minden nagyhatalmak közt vitetnék, nem maradna sokáig titokban, ez aggodalomba ejthetné a szultánt, s ellenségeit csak felbátoríthatná. A történet bizonyitja, milly kevessé tartatnak meg illy egyezkedések

Digitized by Google

egy kényszeritö megkisértéssel szemközt. Az orosz császár, mint Konstantinápoly „letéteményes“ és nem „tulajdonos“ helyzete, sok esendöségnek lenne kitéve mind saját nemzetének nagyravágyása, mind Európának féltékenysége részéről. És a valódi tulajdonos, legyen az akármellyik, bizonyosan nem elégednék meg azon tétlen helyzettel mellyben II. Mohamed mostani örökösei vannak. Nagyon természetes, hogy Konstantinápoly uralkodója, ki a Földközi és a Feketetenger kapuit birja, igen nagy befolyást gyakorolhat Európa ügyeire. E befolyás fordulhat Oroszország javára, de ellenére is. Ö felsége igen helyesen és bölcsen jegyzi meg: „Az én birodalmam most is olly nagy és olly szerencsés helyzetü minden tekintetben, hogy eszélytelenség volna még birtokomat, vagy hatalmamat öregbiteni akarni. Sőt ellenkezőleg talán egyedüli veszély azon okból fenyegethet, mivel birodalmam most is szerfelett nagy kiterjedéssel bir.“

Egy erélyes és nagyravágyó állam Törökország helyében, okvetlen háborura kényszeritené Oroszország mostani vagy jövendő uralkodóját. És igy egy európai összeütközés épen azon orvosi szerből nöne ki, mellynek azt meg kellett volna akadályoznia. Mert sem Anglia, sem Francziaország, s hihetöleg Ausztria sem engedné meg, hogy Konstantinápoly állandóul Oroszország kezén maradjon. Mi Angliát illeti: kijelenti a kormány, hogy minden szándékról lemond Konstantinápolyt valaha birhatni.

Ö felsége az orosz császár erről bizonyos lehet. Sőt készek is vagyunk azon biztositást is adni, hogy Törökország felbomlása esetében, semmi intézkedésbe nem ereszkedünk, a nélkül, hogy ezt az orosz czárral közölnénk. Átalában az angol kormány meg van győződve, hogy bölcsebb, önzéstelenebb, Európa nyugalmára üdvösebb politika nem lehet annál, mint a millyet a császár ö felsége eddig folytatott; melly nevét ünnepeltebbé teendi, mint a leghiresebb fejedelmekét, kik kihivó hóditások által mulékony dicsöséget és halhatatlanságot kerestek. E politika eredményére nézve óhajtandó, hogy Törökország legnagyobb mértékben megkiméltessék; hogy szorongatás végett minden katonai és tengerészeti demonstratiók lehetöleg eltávolitassanak; s hogy végre minden ügyek a portával a többi nagy hatalmak tudtával és megegyezésével intéztessenek el, s azok a gyenge török udvarra ne erőszakoltassanak. Továbbá a királyné kormánya véleménye szerint lényeges, hogy a porta minden alattvalóinak egyenlő vallási jogot engedményezzen. Ez által a császár fel lenne szabaditva azon kötelességtől, hogy hitsorsait kirekesztöleg védje, melly kötelezettséget maga is alkalmatlannak nyilvánitá, bár ez kétségen kivül a szerződések értelmében parancsolva van.

Ön e sürgönyt *Nesselrode* gróf előtt felolvashatja s ha kivántat-

Digitized by Google

nék, másolatját a czászárnak is átnyujthatja. Maradok önnek, stb. *John Russel m. p.*

V.

Sir G. H. Seymour lord John Russelhez. (Kivonat. Megérk. mart. 6-kán 1853. Titkos és bizalmas). Sz. Pétervár, febr. 21. 1853.

A császár tegnap egy a koronaherczegnőnél tartott estélyen hozzám jövén, s félrehivván, nyilvánitá, miszerint velem beszéde volna. Miután a leghizelgőbb kifejezések közt kijelenté, milly nagy bizalmat helyez bennem, s milly örömest szeretne velem igen fontos dolgokról értekezni, igy szóla ő felsége: „És ez igen jó a hogy van, mert azt legélénkebben óhajtom, hogy a két kormány közt benső egyetértés uralkodjék, miután erre soha sem volt olly szükség, mint jelenleg. Ön tehát megkapta már válaszát kormányától, kérem hozza el azt holnap nekem."

„Szerencsémnek tartom, Sire, felelém; de Felséged tudja, hogy a válasz épen ugy ütött ki, mint előre megmondám."

„Azt sajnálom, de azon véleményben vagyok, hogy Ön kormánya nem fogja fel tökéletesen tervemet. Nekem nem annyira az fekszik szivemen, hogy mi ne történjék, ha a beteg ember meghal, mint inkább az, hogy Angliával egyetértőleg előre meghatároztassék, hogy mit kell cselekednünk, ha az esemény bekövetkezik."

„De Sire! válaszolám, engedje megjegyeznem, hogy semmi okunk nincs hinni, hogy e beteg ember (hogy már Felséged szavaival éljek) valósággal haldoklóban van.

Mi épen ugy, mint Felséged érdekelve vagyunk, hogy ez tovább is éljen; s részemről megjegyezni bátorkodom, miszerint országok nem halnak el olly könnyen. Törökország még sokáig élhet, ha csak valami előre láthatlan krizis be nem következik; és felséges királynőm kormánya épen felséged nagylelkü segedelmére számol, hogy eltávolitassanak azon okok, mellyek e rendkivüli krizist előidézhetnék."

„Na, válaszolá a császár, ha ön kormánya azt hiszi, hogy Törökországban van még valami életerő, ugy mondom nagyon roszul van értesitve. Ismételem, miszerint a beteg ember haldoklik, és mi nem lepethetünk meg rögtön egy illy esemény által. Nekünk egyet kell értenünk, és meg vagyok győződve, ez meg is történnék, ha Ön miniszterükkel *Aberdeen* lorddal, ki engem igen jól ismer, s ki irántam bizalommal viseltetik, mint én ő irányában — csak 10 perczig is beszélhetnék. Jegyezze meg Ön jól: én nem kivánok szerződést, sem jegyzőkönyvet; csak egymásnak kölcsönös megértése az, mit óhajtok; ennyi, gentlemenok közt elegendő, s ez esetben bizonyos vagyok, hogy a bizalom részemről épen olly erős leend, mint a királyné ő felsége

Digitized by Google

ministerei részéről. Tehát most ne beszéljünk többet erről; ön látogasson meg holnap, s ha ön gondolja, hogy e tárgybani együtt beszélgetésünk az egyetértést elömozdithatná, akármikor tudassa velem, miszerint beszélni kiván velem."

„Köszönöm Felségednek, s hozzátevém, hogy én is azt gondolom, hogy a királyné ő felsége kormánya egyszer adott szavát épen ugy megtartandja, mintha az irva lett volna."

Nem szükséges emlitenem lordságodnak, hogy e hűséggel visszaadott beszélgetés, felette aggodalmas nézetekre nyujt anyagot.

Nem lehet másképen, hogy egy fejedelem, ki egy szomszéd ország összeomlására olly kitartósággal várakozik, hogy gondolatjában meg ne állapitotta volna, miszerint a felbomlás, vagy legalább felbomolhatás — végórája már közel van.

Ilyesmit előre feltenni, gondolatom szerint csak ugy lehetett, hogy talán már e tárgyban Oroszország és Ausztria közt egy általános egyesülés létezik. Felléve tehát, hogy gyanum alapos, ugy látszik a császár czélja az, miszerint a bécsi és az angol kabinéttal a francziának kizárásával Törökország megosztása fölött egyezkedni kivan.

VI.

Sir H. G. Seymour lord John Russelhez. (Kivonat. Megérk. mart. 6 kán, 1853. Titkos és bizalmas.) Sz. Pétervár febr. 22. 1853.

Tegnap a császárnál tisztelkedni, s ő felségével a legérdekesebb beszélgetések egyikét, mellyekbe valaha bocsátkoztam, folytatni volt szerencsém. A dologban csak azt sajnálom, hogy nem leszek képes egész terjedelmében s egyes részleteiben ide feljegyezhetni az egy óráig és 12 perczig tartott beszélgetést.

A császár azon kivánsága nyilvánitásával kezdte ezt, olvasnám fel neki lordságod f. hó 9-éről kelt titkos és bizalmas sürgönyét; ő majd mondá a császár, alkalmilag félbe fog engem szakitni, vagy egy-egy megjegyzés, vagy pedig a végett, hogy engem valamelly hely átforditására kérjen fel.

A negyedik czikkhez érve, ő felsége közbeszólt, s mondá, hogy ő bizonyosan nem óhajt semmit jobban, mint a közös megállapodást ő felsége kormányával azon igen valószinü eshetőség bekövetkezése esetére, ha t. i. Törökország összeomlik — hogy talán neki még inkább érdekében áll, mint Angliának, a török katasztrófnak elejét venni; de ez azért a küszöbön áll s minden pillanatban kitörhet, vagy külháboru, vagy a török párt és az ujabb franczia felületes reformerek közötti viszályok vagy a muzulmán igát köztudomás szerint lerázni törekvő nyugtalan keresztények felkelése következtében. A külháborut illetőleg, szól a czár, ő erre jogosan czélozhat, mert ha

Digitized by Google

Diebics győzelmes előnyomulását meg nem akadályoztatja, a szultán tekintélyének vége lett volna.

A császár továbbá emlékembe kivánta idézni, hogy ő volt az egyetlenegy, ki a szultán segélyére sietett (1833), midőn ennek államait az egyptomi basa háboruval fenyegeté.

Ezután tovább olvastam, s e helynél: „Illy körülmények közt a barátságos érzülettel alig volna megegyeztethető" ismét félbeszakittatám. A császár megjegyzé: ő felsége kormánya ugy látszik, nem tudja, hogy töle ő csupán véleményt vagy nyilatkozatot kiván az iránt, mit ne kellessék Törökország hirtelen összeomlása esetére megengedni."

Én válaszolám: „Felséged talán kegyes leend a negativ politika iránti saját nézeteit előadni." Ezt tenni ő felsége eleinte vonakodék, de később hozzátevé: „Jó tehát! Többféle dolog van, mit én soha sem fogok megengedni. Soha sem fogom megengedni, hogy Konstantinápolyt az orosz örökre elfoglalja, mivel egyszersmind azt is értem, hogy e városnak soha sem szabad az angolok, francziák vagy bármelly nagy nemzet birtokába kerülni; továbbá soha sem fogom megengedni a bizanti birodalom helyreállitásának vagy Görögország olly-szerü nevelésének megkisérlését, melly abból hatalmas államot képezhessen; ép olly kevessé fogom megengedni azt, hogy Törökország kis köztársaságokra osztassék, kis szabad államokká, *Kossuth*, *Mazzini* s európai egyéb forradalmárok számára; mielőtt ezeket megengedném, háborut kezdek, s ezt addig folytatom, mig csak egyetlen fegyverem marad, s egyetlen katonám, ki azt forgassa. Im, szólt a czár, ezek az én nézeteim, s most halljuk az önéit."

Én ismétlém azt, mit lordságod mondott nekem, hogy Anglia soha sem szándékozik Konstantinápoly elfoglalását megkisérteni, s még arra sem hajlandó, hogy Törökország sorsa fölött esettleges rendelkezésekbe bocsátkozzék. Ő felsége azonban még többet mondani sürgetett. „Jó tehát, Sire, feleltem én, ezen eszme talán felséged óhajtásával meg nem egyezik, s talán ő felsége kormánya által sem helyeseltetik; de a mi két ember közt áll, az gyakran két állam között is megáll. Mi volna akkor, ha Orosz- és Angolország kijelentenék, hogy ha Törökországban beáll a katasztrof, egy államnak se legyen megengedve a török tartományokat elfoglalni, s hogy e szerint a birtok, ugy a mint van, mindaddig pecsét alatt maradjon, mig annak törvényszerü odaitélését egyezmény nem határozza el."

„Nem mondom, jegyzé meg a császár, hogy az illy eljárás lehetetlen, de mindenesetre igen bajos fogna lenni; Törökországban semmi elemei nem léteznek a tartományi vagy községi kormánynak; a törökök a kereszténveket, a keresztények a törököket fognák megrohanni. A különböző hitfelekezetü keresztények egymást közt veszénének össze; s mindenfelé csak chaos és zavar támadna." „Ha felséged

Digitized by Google

megengedi, hogy egészen nyiltan szóljak, viszonzám én, a köztünk levő nagy különbséget én ekkép fejezném ki: Felséged mindig Törökország összeomlását s ezen esemény előtt és után kellő rendelkezéseket tartja szemei előtt; mig mi ellenkezőleg Törökországot jelen álláspontján tekintjük, s olly előovatossági rendszabályokat óhajtunk, mellyek mostani helyzetét roszabbá változni ne engedjék."

„Igen, mondá a császár, államkanczellárom is igy vélekedik, s én még is azt hiszem, hogy a katasztróf egyszerre csak beüt, s bennünket készületlen lep meg."

Ő felsége ezután Francziaországról beszélt. „Isten ments, mondá, hogy valakit igaztalanul vádoljak, de Konstantinápolyban és Montenegroban is igen gyanusnak látszó dolgok történtek; majdnem ugy tetszik, mintha Francziaország bennünket keleten kedvetlenségekbe akarna bonyolitani, hogy ez által czélját, mi kétségkivül Tunis birtoka, elérje. Ő, (a császár) részéről keveset törődik a politikával, mellyet a franczia kormány a keleti ügyekben követni fog; s a szultánt csak egy hó előtt értesité arról, hogyha a francziа fenyegetéseknek ellenszegülni segélyre volna szüksége, ez rendelkezésére áll. Szóval, mint ezt már önnek előbbi alkalommal mondám, nekem semmi egyébre nincs szükségem, mint az Angliávali jó egyetértésre, még pedig nem csak arra nézve, hogy mi történjék, de arra nézve is, hogy mi ne történjék; ha ennyire jöttünk, akkor — miután bizunk egymásban — semmitől sem tartok."

„De felséged kifelejté Ausztriát; most midőn a keleti kérdés ezen államot olly közelről érdekli, ez természetszerüen elvárhatja azt, hogy részt vegyen a tanácskozásban."

Oh! válaszola nagy meglepetésemre a császár; gondolja meg ön azt, hogyha én Oroszországról szólok, akkor Ausztriáról is szólok; mi annak jó, az ennek is az; a mi érdekeink Törökországgal szemközt ugyanazok.

Szerettem volna még e tárgyban pár kérdést tenni, de nem mertem.

Feledém emliteni, hogy a császár a beszélgetés elején, habár a boszuság minden szine nélkül, lordságod sürgönyének nehány pontjánál, hol az ő nemzetének régóta táplált becsvágyáról van szó, némi meglepetést fejezett ki. „Mint érti ezt ön?" kérdé.

Én e kérdésre történetesen előre elvalék készülve s ennélfogva igy feleltem: „*Lord John Russel* nem felséged becsvágyáról, hanem nemzetének becsvágyáról beszél. Felséged megengedendi nekem a megjegyzést, hogy lord *John* csak azt ismételi, mit felséged dicső emlékü testvére 30 év előtt mondott. 1822-ben *Castlereagh* lorddal tartott bizalmas beszélgetése közben mondá, hogy ő az egyetlen orosz, ki alattvalói Törökországra vonatkozó nézeteinek ellenszegül, mi aztán

Digitized by Google

népszerütlenségébe is kerül.“ Ezen általam történetesen szórul szóra adott idézet, ugy látszék, eszméi folyamának más irányt adott.

„Igaza van önnek; szólt — emlékezem azon eseményekre, melylyekre elhunyt testvérem czélzott. Igaz, hogy *Katalin* császárnő mindennemü dicsvágyó ábrándokban ringatózott, de nem kevesbé igaz, hogy ezen ábrándját nem osztják minden utódai. Ön látja, mint viselem magam a szultán irányában. Ezen ur (ce monsieur) megtöri irásban adott szavát, s nekem rendkivül visszatetsző modorban jár el, és én megelégedtem azzal, hogy elégtételt kérni követet küldjek Konstantinápolyba. Hiszen hadsereget is küldhettem volna oda, ha akarok: semmi sem tartotta volna fel ezt. Én azonban megelégedtem olly erökifejtéssel, melly elegendő megmutatni azt, hogy én nem hagyok tréfálni magammal.“

„Igazsága volt felségednek, midön az erőszak alkalmazásától tartózkodott, mondám én; s remélem, hogy jövő alkalmakkor is hasonló mérséklettel fog cselekedni; mert felséged be fogja látni, hogy a latinoknak adott engedmények nem felséged iránti rosz akaratból, hanem a francziáktóli félelemből adattak. E fölött, tevém hozzá, a jelen percz veszélye nem Törökországban, hanem a forradalmi szellemben rejlik; melly négy év előtt tört ki, s több országban folyvást a hamu alatt lappang. Itt rejlik a veszély, s a török háboru kétségkivül uj kitörésre lenne jeladás Olasz- és Magyarhonban. Hiszen látjuk, mi történt imént Majlandban.“ .

Ő cs. felsége Montenegróról beszélt, s megjegyzé, hogy az Ausztria által követelt eljárást helyesli, miután napjainkban többé nem engedhető meg, hogy a törökök a keresztény népeket kinozzák, öldössék.

Én megjegyezni bátorkodtam, hogy ezuttal a törökök, és a montenegrinusok legalább is egyiránt voltak hibásak, s teljes okom van hinni, hogy a kihivás ez utóbbiak részéről történt. A császár több részrehajlatlansággal, mint vártam, engedte meg, hogy mind a két fél részéről történtek hibák.

„Lehetlen, tevé hozzá ő felsége, olly néptörzs iránt nagy érdekkel nem viseltetni, melly vallásához olly hiven ragaszkodik, s honát a török ellen olly sok ideig megvédte. Mondhatom önnek, hogy ha *Omer* basa e nép kiirtására tenne kisérletet, s ha ennek folytán egy általános keresztény felkelés keletkeznék, akkor a szultán igen valószinüleg tronját veszti, s vissza sem nyeri többé. A török birodalom ollyasmi, mit eltürnek, de ujra fel nem épitenek. Illy ügyért, esküszöm önnek, egy pisztolyt sem süttetek el. Törökország feloszlása esetére a terület kielégitő felosztása könnyebben sikerül, mint általában hinnék. *Moldva- es Oláhország nem egyéb, mint védelmem alatt átló két független állam. A dolgok ez állapota továbbra is igy marad-*

Digitized by Google

kata a. Szerbia hasonló kormány forma alá jöhetne; Bolgárország szinte: és én nem látom be, miért ne képezhetne e tartomány független államot. Mi Egyptomot illeti, tökéletesen felfogom ezen ország fontosságát Angliára nézve. Ennélfogva nem is mondhatok egyebet, hogy ha önök Egyptomot elfoglalják, szóm sincs ellene. Ugyanezt mondom Candiáról; e szigetet önöknek kezes ügyére lenne, s én nem látom be, miért ne váljék ez angol birtokká."

Nem akarván, hogy a császár azt higye, miszerint Angliának egy közszolgája hasonló nyilatkozatok által édesgethető, egyszerüen csak azt jegyzém meg, miszerint mindig ugy voltam meggyözödve, hogy Angliának Egyptom iránti szándéka nem terjed tovább, mint a brit India és anyaország közti közlekedést e vonalon biztositani.

A beszélgetés végéhez közeledvén, ö felsége meleg hajlandóságát fejezé ki kegyelmes fejedelmünk a királynö — s tiszteletét a kormány iránt.

Végre ö felsége; midön elbocsátott, igy szólt: „Vegye ön rá kormányát, hogy e tárgyról ismét nyiltan és tartózkodás nélkül irjon. Én bizom az angol kormányban. Nem kötelezettség, sem egyezmény az, mit én töle kivánok, hanem szabad eszmecsere, és szükség esetére gentlemani adott szó; köztünk ez elegendö."

VII.

Sir. G. H. Seymour gróf *Clarendonhoz* (Megérk. mart. 19-kén Titkos és bizalmas. Kivonat). Sz. Pétervár, mart. 9. 1853. Midön f. hó 7-kén *Nesselrode* grófot meglátogatám, ö excellentiája azt mondá nekem, miszerint a császártól megbizatása van, hogy nekem egy igen bizalmas *memorandumot* nyujtson át, melly ö felsége parancsolatjára dolgoztatott ki, s arra van szánva, hogy ö felségének mult hó 21-kén tett elöterjesztéseimre megfeleljen és azokat felvilágositsa. Elöször felszólita Nesselrode gróf, olvasnám fel ez okmányt, de késöbb hozzátevé, miszerint ha ezt inkább magammal haza akarnám vinni, azt sem bánja, miután ez használatomra van rendelve. Köztem azonban és az államkanczellár közt e tárgy fölött semmi hosszabb beszélgetés nem fejlödött ki. Ö megjegyzé, miszerint e memorandumban a császár óhajtása, és a királynö ö felsége kormányának nézetei felöl némi utmutatásokat találandok azon esetre, hogy a Törökországban bekövetkezö katasztrofa alkalmával, mi nem engedtetik meg. Én részemről megjegyzém, hogy tüzes szénnel játszani nagyon veszedelmes dolog, s hogy illy kényes tárgyakról a közlemények nem folytathatnak sokáig.

Van szerencsém lordságodnak ez okmány másolatát megküldeni, melly ebben a formában és módban, mint az feltétetett és átada-

Digitized by Google

tott, olly fontos okiratnak tekinthető, millyen nem egyhamar került ki még, nem mondom az orosz államkanczellária, hanem a császár titkos kabinetje irodájából.

Nem lenne nehéz, a memorandumban találtató több tényeket megczáfolni, vagy megmutatni, hogy azon szempont, mellyből ez feltétetett, hibás; azon szempont tudniillik, mintha az Oroszország és Francziahon közt fenforgó viszályokban az angol kormány az utóbb emlitett ország pártján állott volna.

Nekem ugy tetszik, hogy e császári memorandum által 3 pont van tökéletesen megállapitva. Az ausztriai és orosz udvarok egyetértése Törökország irányában; azon igéret, miszerint *Miklós* czár Konstantinápolyt nem akarja elfoglalni, sőt meg sem szállani; s végre hogy ő felsége a királynő kormánya beleegyezése nélkül semminemü intézkedéseket nem kiván tenni Törökország felbomlása esetére.

Ez okirat tartalma, összetartva azon beszélgetéssel, mellyet nekem a császárral folytatni szerencsém volt, lelkemben azon benyomást hagyja hátra, hogy ő felsége ámbár kész magát kötelezni, miszerint Konstantinápolyt állandóul nem kivánja birtokába venni, mindazáltal szánszándékkal tartózkodik ennek ideiglenes elfoglalása iránt biztos nyilatkozatot tenni.

Megengedve, mint bizonyos tényt azt, hogy a két császár közt Törökországot illetőleg egy egyesség vagy szerződés létezik: ez esetben nagy fontosságu dolog volna megtudni azt, hogy a kölcsönös kötelezések mennyire terjednek. Mi a módot illeti, melly szerint e kölcsönös intézkedés létrejött, erre nézve semmi kétségem nincs. Alapja ennek azon személyes találkozások egyike alkalmával tétethetett le, midön tavaly ősszel a két császár Olmützben összejött; s ezt később *Mayendorf* báró a bécsi orosz nagykövet, ki a telet Szent Péterváron tölté, s még jelen perczben is itt időzik, egészen befejezé.

Memorandum.

(Függelék a VII. számhoz)

Febr. 23. 1853.

A császár élénk részvéttel és valódi megelégedéssel értesült azon sürgönyről, mellyet vele *Sir Hamilton Seymour* titkosan és bizalmasan közlött. Azon nyiltságot, mellyel ez irva van, illően tudja becsülni. Ő ebben ujabb bizonyságát látja azon barátságos érzelmeknek, mellyekkel a királynő ő felsége iránta viseltetik.

Midön ő a brit követtel azon okokról beszélgetett, mellyek ma vagy holnap Törökország összeomlását maguk után vonhatják, távolról sem vala gondolatjában ez esetre tervet előterjeszteni, melly sze-

Digitized by Google

rint Oroszország és Anglia a szultán tartományai fölött előre intézkednének, vagy épen kész rendszert, s annyival kevesbé szerződésmintát készíteni. A császár czélja csak az volt, mindkét részről bizalmasan kijelenteni, nem annyira hogy *mi*, hanem *mi ne* történjék, mi az angol vagy orosz érdekekkel ellenkeznék; hogy ha az emlitett eset bekövetkeznék, mindenik fél tudja, mit kellenék eltávoztatni, hogy egyik a másik érdekével össze ne ütközzék.

Nincs itt szó sem felosztási tervről, sem kötelező szerződésről. Az egész tisztán véleménycsere, s a császár nem látja szükségesnek előre többet e tárgyról beszélni. És épen ezért óvakodott e dolgot két kabinet közötti hivatalos értekezésre ereszteni. És mivel ez ügyet ő felsége a királynő képviselőjével csupán bizalmas beszélgetés tárgyául tüzé ki, erre nézve a legbensőbb és bizalmasabb módot választá e fölött ő felségével értekezhetni; miután óhajtja, hogy akármi eredménye legyen e bizalmas közleményeknek, ezek mint a két uralkodó részéről titokban maradjanak.

Ez által minden ellenvetés megszünik, mit *lord John Russel* az iránt tett, hogy nem volna illendő egy formalis egyezkedést a többi hatalmak előtt titokban tartani; minthogy e perczben valódi szerződésről szó sem lehet, s igy nem is történhetik olly *inconvenientia*, melly épen azon eseményt siettetné, mit Oroszország és Anglia megelőzni akarnak, s melly könnyen bekövetkezhetnék, ha Europa és a szultán alattvalói egy illy szerződés létéről tudomást nyernének. — Mi már e bizalmas eszmecsere tárgyát – Törökország felbomolhatása esetét illeti: ez természetesen bizonytalan, s még talán távolban fekhető esemény, mellynek idejét meghatározni bizonyosan nem lehet, s még most semmi olly krizis nem állott be, melly ennek bekövetkezésével fenyegetne: mindezek daczára mégis bekövetkezhetik, és pedig váratlanul. Nem is emlitvén a felbomlásnak mindinkább nevekedő okait, mellyek a török kormány erkölcsi, finánczi és közigazgatási állapotjában gyökeredzenek: e felbomlás magának annak a két kérdésnek egyikéből kifejlődhetik, mellyről az angol ministerium titkos sürgönyében emlitést tön. Ő a fentebbi kérdésekben valódilag csupán egyszerü viszálypontokat lát, mellyekkel a diplomatia közönségesen foglalatoskodni szokott.

Hanem az illynemü viszálypontok mindamellett könnyen háborut, s evvel együtt olly következményeket idézhetnek elő, mellyektől épen a császár nagyon tart; például ha a szent helyek kérdésében Francziaország önzőleg s fenyegetéssel nem szünik meg a portát oda hajtani, hogy nekünk illő elégtétel adassék; és ha más részről az orthodox görögöknek a latánoknak adott engedmény által megsértett vallási érzelme, a szultán alattvalóinak nagy többségét fölázitaná.

Mi Montenegro ügyét illeti: ez ugyan az ujabb tudósitások sze-

Digitized by Google

rint szerencsésen ki van egyenlitve; de még azon pillanatban, midőn a császár e tárgy felöl *S. H. Seymourral* beszélgetett, könnyen komoly fordulatot vehetett volna. Sem én, sem Ausztria nem engedtük volna meg Montenegronak további pusztitását és erőszakos meghódi-tását olly tartománynak, melly eddig tényileg független vala a portától, s mellyet mi már egy század óta magas oltalmunkba vettük. Azon kegyetlenségek, mellyekkel a török fanatismus csak nemrégen Bulgáriát, Boszniát, Herczegovinát meglátogatta, a többi keresztény alattvalókkal is könnyen elhitethették azon gyanut, hogy ők is hasonló sorsban fognak részesülni. Ez ocsmányságok nagyon alkalmasak voltak arra, hogy a török kormánypálcza alatt élő minden keresztények fellázadjanak, és siettessék a porta végbuktát. Épen nem hiábavaló s képzelődési dolog lehet tehát azon esemény, mellyre a császár a királynő mint szövetségese figyelmét felhivja.

A törökországi roskadozó állapotokkal szemközt, az angol kormány véleménye szerint a legnagyobb béketürés lenne gyakorlatba veendő. A császár lelkiismeretesen állithatja, miszerint soha máskép nem cselekedett. Maga az angol kabinét megvallja ezt; s dicsérettel halmozza el a császárt azon számos bizonyitványai miatt a mérsékletnek, mellyet folyvást tanusitott; de e dicséreteket nem fogadhatja el, mert tettei parancsoló önmeggyőződéséből származtak. De hogy a császár ezen béketürési rendszerhez továbbra is hozzájárulhasson, szükséges, hogy e rendszert más hatalmak is kövessék. Már Franczia-ország más rendszert fogadott el. A szerződések világos tartalma ellen egy hadihajónak a Dardanellákbai bemenetelét fenyegetéssel keresztülvitte; kárpótlási követeléseit egyszer Tripolisban, máskor Konstantinápolyban ágyuk torkolatán mutatta be; végre a szent helyek kérdésében is megfélemlités által eszközölte azt ki, hogy a porta, fermánját megsemmisité, s az orosz kormánynak adott igéreteit visszavonó. Az erősebbnek mindezen demonstratióira Anglia mélyen hallgatott; és sem a portának nem igért segedelmet, sem Franczia-országnak nem tett előterjesztéseket. A következtetés ebből igen világos. A porta kénytelen volt ebből azt gondolni, hogy csak egyedül Franczia-országtól várhat és félhet mindent; s azért Ausztria és Oroszország követeléseire kitérőleg felelhet.

E miatt mind Ausztria, mind Oroszország, hogy jogukat megnyerhessék, akaratjuk ellen is kénytelenek voltak ijesztés által hatni, miután olly kormánynyal volt dolguk, melly csak határozott föllépésnek enged; és igy a porta saját, vagy inkább azok hibája által, kik már előre elgyengitették, olly pályán tolatik előre, mellyen mindinkább elgyengiti magát. Igyekezzék tehát Anglia őt észre hozni. Igyekezzék Anglia, a helyett, hogy Oroszország jogos követeléseinek Franczia-országgal egyesülten ellenszegül, inkább óvakodni attól, hogy a

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

török kormány ellenszegülését pártolja, vagy legalább pártolni látszanék. Legyen Anglia első, melly a portát felszólitsa keresztény alattvalóival emberibb és méltányosabb módon bánni. Ez legjobb eszköz leend arra, hogy a császár fölmentessék Törökországban hagyományilag gyakorlandó védnökségi kötelezettségétől, mellyeket csak óhajtása ellen teljesit, hogy azon krizis halasztassék, mellynek eltávolitását mind a császár, mind a királynö ő felsége egyaránt szivükön hordozzák.

Befejezésül a császár szerencsésnek tartja magát, hogy e bizalmas eszmecsere ő és a királyné ő felsége közt kifejlödött. Ebben ő becses biztositásokat talált, mellyeket nagy megelégedéssel veszen figyelembe. A két uralkodó nyiltan megmondá, mit e tárgyalás alatti eseménynél kölcsönös érdeküknél fogva meg nem engedhetnek. Anglia belátja, hogy Oroszország Konstantinápolyban semmi olly keresztény hatalomnak megtelepülését nem türheti, melly elég erös lenne ellenörködni, és öt nyugtalanitani. Anglia kinyilatkoztatja, hogy sem szándékában, sem óhajtásában nincs Konstantinápolyt birhatni. A császár ugyanezt nyilvánitja, miszerint állandóul nem kiván ott megtelepedni. Anglia megigéri, hogy Törökország összeomlása esetére a császár tudta és megegyezése nélkül semminemü intézkedéseket nem fog tenni. A császár maga részéről szinte örömest elvállalja kötelezettségét; miután tudja, hogy illy alkalommal Ausztriára is, melly igéretek által vele egyet érteni, kötve van, biztosan számithat, s azért kevesebb aggodalommal néz eleibe azon katasztrófának, mellyet eltávolitani, meddig csak lehetséges leend, mindég forró óhajtása marad.

Nem kevesbbé becsesek a császárnak a királynö ő felsége azon személyes bizalmi és baráti nyilatkozatai, mellyeknek tolmácsolásával *Sir. H. Seyrmour* bizaték meg. Ezekben ö legbiztosabb kezességet lát a jövendöre, mellyet elölátásból a britt kormánynak megmutatni szükségesnek tartott.

VIII.

Sir G. H. Seyrmour gróf *Clarendonhoz* (Megérk. mart. 19. Bizalmas és titkos). St. Pétervár, mart, 9. 1853. Mylord! Miután nekem ugy tetszett, mintha azon titkos *memorandum*, mellyet minapi sürgönyömben lordságoddal közölni szerencsés valék, olly (igazi vagy szinlett) értelemben vétetett fel, mintha a király ő felsége kormánya a török ügyekben részt vett volna: ennélfogva kötelességemnek ismertem *Nesselrode* grófnak egy titkos és bizalmas levelet irni, mellyet másolatban ide rekesztek. Maradván tisztelettel, stb. *G. H. Seymour.*

Melléklet a VIII. számhoz.

Digitized by Google

Sir G. H. Seymour gróf *Nesselrodehoz* (Bizalmas és titkos). St.

Pétervár, febr. 24. (mart. 8.) 1853. Kedves *Nesselrode* gróf! Kényszeritve látom magamat egy megjegyzést tenni azon igen fontos memorandumra nézve, mellyet excellentiád nekem tegnap kézbesitett. Nekem fökép érdekemben áll ön figyelmét arra felkérni, hogy ez okmány olly nézetből indulva szerkeszteték, mintha az angol politika Konstantinápolyban egészen más lett volna, mint valósággal volt.

Én egész lélekismerettel állithatom, hogy azon feladat, mellyet az előbbi (*Derby* lordé), s a mostani angol kormány magának kitüzött, sohasem volt más : mint a szövetséges hatalmak viszálkodásaiban közös baráti indulattal lépni föl.

Távol tehát attól, mint ez a kérdéses memorandumban állittatik, mintha az utóbbi kritikus egyezkedéseknél az angol korona tanácsadói Franciaország mellett foglaltak volna állást; sőt inkább az volt forró óhajtásuk (melly óhajtás egy kormánynak, melly semlegesen maradni kénytelen, megengedhető), hogy ő felsége joggal tehető követeléseinek elégtétessék.

Nem lenne nekem nehéz, állitásomat okmányokkal is bebizonyitani; ugy hogy nem kivánok egyebet, mint azt, hogy ha az angol kabinét egy idegen kabinéthoz követelést intéz, egy harmadik barátságos hatalom irányunkban ugy járjon el, mint a melly utat követett az angol kormány Oroszország irányában a szent helyek kérdésében. Maradok, stb. *G. H. Seymour.*

IX.

Sir G. H. Seymour, Clarendon grófhoz (Megérk. mart. 19. Bizalmas és titkos). St. Pétervár, mart. 10. 1853. Mylord! Épen most igen barátságos és kielégitő beszélgetésem volt az állam-kanczellárral, ki a császár memorandumа fölött irt levelem végett velem találkozni óhajtott.

Mi közösen felolvastuk a memorandumot, és *Nesselrode* gróf megjegyzé, miszerint mit sem óhajt inkább, mint ha ő felsége a királynő kormánya, melly a császár nagylelküségére és igazságszeretetére hivatkozik, fáradságot venne magának a franczia ministerek szemeit felnyitni azon politika fölött, mellyre *Lavalette* ur által félrevezettetett. Erre válaszolám, hogy ezt az angol kormány nem egy izben, hanem több alkalmakkal tette, miről *John Russel* lordnak egy sürgönyéből, mellyet nálam levő másolatban felolvashat, meggyőződhetik.

Én lord *John Russelnek, Cowley* lordhoz intézett sürgönyéből, felolvastam azon helyet, melly következő szavakkal kezdődik : „De a királynő ő felsége kormánya nem hagyhatja megjegyzés nélkül" s e szavakon végződik : „a barátságos hatalmak egymáshozi viszonyai." E helyet én előre leirtam s magammal vittem.

Digitized by Google

Nesselrode gróf legmelegebb elégedését fejezé ki, midőn látá, hogy az angol kormány a franczián ak olly jó tanácsot ada, és csak azt sajnálá, hogy nem esheték előbb tudomására azon meleg részvét, mellyet ő felsége a királynő külügyministere a szent helyek kérdésében tanusitott.

Bezárólag megkért az államkanczellár, hogy a memorandumban azon pontot, melly e szavakkal kezdődik. „Igyekezzék Anglia" nem szemrehányásnak, hanem jövendőrei reménynek kivánja tekintetni, hogy politikáját ez értelemben fogja vezetni. Van szerencsém, stb. *G. H. Seymour.*

X.

Gróf *Clarendon, Sir G. H. Seymourhoz* (Titkos és bizalmas). Külügyi hivatal, mart. 23-kán, 1853. Uram! Ön sürgönyei, mellyek mult hó 21. és 22-kén keltek, a királynőnek eleibe adattak, s meg vagyok bizva Önnek ő felsége megelégedését kijelenteni azon meggondoltságáért és belátásáért, mellyet a császárral tett beszélgetései közben tanusitott.

Nem szükség erősitenem, miszerint a császár nézetei azon méltánylásra találtak, mellyet ezek fontossága igényel; s ámbár a királynő ő felsége kormánya jelenleg is kénytelen lord *Russelnek* a már febr. 9-kén nyilvánitott nézetei mellett maradni, mindazáltal elfogadja a császár azon óhajtását, hogy ez ügy nyilt értekezlet tárgya legyen.

Azon nagylelkü bizalom, mellyet a császár nyilvánitott, feljogositja ő császári felségét nyilt nyilakozatot várni a királynő ő felsége kormányától, melly meg van győződve, hogy egy jövendőben megtörténhető esemény fölötti értekezésben, a császár ő felsége szava minden szerződésnek eleibe teendő.

A királynő ő felsége kormánya megmarad azon véleményében, hogy Törökország még sok életrevaló elemmel bir; s az ujabb események megerősiték elődöm véleményének helyességét, hogy nincs reá semmi ok, miszerint a szultánnak azt lehetne mondani, hogy hon nem tudja a békét fentartani, s szomszédaival barátságos viszonyokban élni. A királyné ő felsége kormánya tehát a legnagyobb megelégedéssel értette, hogy a császárnak még inkább érdekében áll a török katasztrófát eltávoztatni, mint Angliának; melly pedig meg van győződve, hogy egyenesen a császár politikájától függ: eltávoztassék-e vagy siettessék azon katasztrófa, mellynek bekövetkezését minden europai hatalom elháritani köteles. Az angol kormány meg van győződve, hogy e katasztrófa siettetésére mi sincs ugy kiszámitva, mint azon fogás, ha szüntelen jövendölgetik, hogy csakhamar be fog következni.

Digitized by Google

Megengedve azonban azt, hogy elkerülhetetlen okokból a katasztrófa csakugyan bekövetkeznék, ez esetben az angol kormány a császárral egészen egy értelemben van: miszerint Konstantinápolynak valamellyik nagy hatalom általi elfoglalása, az europai sulyegyent zavarná meg, és igy semmi esetre meg nem engedtethetik; hogy a byzanczi császárság uj felállitására nincsenek meg a szükséges elemek; hogy Görögország rendszeres rosz igazgatása épen nem bátorit arra, miszerint e királyság határai kiebb terjesztessenek; és hogy, miután Törökországban a municipalis igazgatásnak még csak csirája sincs meg, okvetlen anarchiára vezetne, ha a török tartományok magukra hagyatnának, vagy belölök köztársaságok képeztetnének. A császár kijelenté, miszerint inkább utolsó emberéig kész háborut folytatni, mintsem illy állapotot eltürni. Végre Anglia meg van győződve, miszerint helyes a császárnak azon nézete, hogy egy előre kijelentett határozat, hogy mi nem engedtethetik meg, keveset mozditja elő a valódi nehézségek megoldását, és kevessé dönti el azon kérdést, hogy mit volna jó és tanácsos tenni az olly különböző elemekből összerakott török tartományokkal. Anglia nem kivánja maga országát öregbiteni, s olly intézkedésbe bele szólani, hol illyesmi tüzetnék ki czélul. De egyszersmind meg van győződve, hogy semmi előleges intézkedés nem tartaná fel az események fonalát, és nem lehetne olly szerződés, melly titokban tartathatnék. És illy szerződés jelt adna minden ármányokra s a keresztény alattvalók fellázadására. Mindenik hatalom, és mindenik párt igyekeznék érdekeinek előre utat egyengetni, s Törökország felbomlását egy olly általános zürzavar előzné meg, melly a dolgok békés kiegyenlitését nehezzé, vagy épen lehetlenné tenné.

Egyetlenegy mód, hol e feladat megoldását megkisérteni lehetne, egy europai congressus volna. De épen ez még nagyobb ok arra, hogy Törökország mostani állapota továbbá is fentartassék; mert Anglia nem titkolhatja el aggodalmát, milly nehéz lenne a congressuson a különböző nagyravágyó törekvéseket, s e játékban az egymás ellen dolgozó érdekeket kiegyenliteni, s hogy bizonyosnak hiszi, miszerint ekkor az 1815 ki szerződések uj átvizsgálása is szóba hozatnék, s Franczia ország könnyen azon gondolatra jöhetne, hogy egy általános europai háboru veszélye alatt is igyekeznék lerázni az emlitett szerződéseket, mellyek által nemzeti becsületét látja sértve, s mellyek a francziák elkeseredésének folyvást alapul szolgálnak, miután ezeket idegen fegyveres kéz tolta reájuk. A királynő ő felsége kormányának legfőbb czélja, mire mindég törekedett: a béke fentartása, és Törökország megmaradása, mert meg van győződve, hogy keleten semmi nagy kérdést nem lehet megpenditeni, a nélkül hogy ez nyugoton forrása ne legyen a viszálkodásoknak; és hogy nyugoton minden nagy kérdés forradalmi alakot, s az egész socialis rendszer megvál-

Digitized by Google

toztatását foglalja magában, mellyre a nyugati hatalmak bizonyosan nincsenek elegendőkép elkészülve. Az angol kormány nem engedheti meg, mintha Törökországban a bomlás jelei jobban mutatkoznának, vagy sebesebben következnének, mint az elmult időkben. Törökországban még sok jellemszilárdság, és nagy gazdagság található; a kormányrendszer megváltoztatására megvan a hajlam, az elaljasodás még nem olly jellemü, s nincs annyira elterjedve, hogy ez az állam fenállhatását fenyegetné; a kereszténykeli bánás nem kemény, s e tekintetben a török kormány által tanusitott türelmet, sok idegen kormányok, mellyek a portára mint barbár hatalomra néznek le, példányképül vehetnék.

XI.

Sir G. H. Seymour, Clarendon grófhoz. (Megérk. mart. 26. Titkos és bizalmas). *St. Pétervár*, mart. 12. 1853. Mylord! Az államkanczellár ma engem magához hivatott, hogy f. hó 8-ki sürgönyömben lordságodnak megküldött *memorandum* egy példányát átadja. E példányra maga a császár irónnal e következő jegyzetet irá: nagyon sajnálja, hogy e memorandumnak egy helyét, *Sir G. H. Seymour*, a királynö ő felsége kormányára nézve sértönek találja. Gondolatban sem volt az angol kormánynak szemrehányást tenni, s azért a kanczellár beszéljen velem, s ha kivánom, vétessék vissza a memorandum és javitassék ki. Kevés gondolkozás után ugy tetszett nekem, mintha az adott nyilatkozat elegendö volna, s ha még a császár barátságos nézeteiről irás adatnék; mert az okmány, ha visszaadatnék, több helyen változtatást szenvedhetne. Ennélfogva kijelentém, hogy a helyett, hogy a memorandumot visszaadjam, jobb leend, ha ő excellentiája nekem egy pár sort adand, mellyekben az általam emlitett hely felvilágosittatnék.

Az államkanczellár elfogadá ajánlatomat, s kértem öt, fejezné ki legmélyebb köszönetemet a császárnak azon gyöngédségért, mellyel igyekezett a nekünk kellemetlen benyomást megszüntetni.

XII.

Sir G. H. Seymour, Clarendon grófhoz. (Megérk. apr. 4. Titkos és bizalmas). Sz. Pétervár, mart. 16. 1853. Mylord! Azon titkos és bizalmas sürgönyt illetöleg, mellyet f. hó 12-kén lordságodnak megküldtem, hozzá még egy levelet mellékelek, mellyet nekem *Nesselrode* gróf a czélból küldött, hogy értesitsen a császár akaratjáról, ki a *memorandum* félremagyarázható helyét megváltoztatni kivánja.

Digitized by Google

XIII.

Gróf *Clarendon Sir G. H. Seymourhoz*. (Titkos és bizalmas. Külügyi hivatal, apr. 5. 1853). Uram! Ön sürgönyei a mult hó 9, 10 és 12-ik napjairól, a királynőnek elöterjesztettek. Az én mult hó 23-káról sürgönyöm már azon fő pontokra megfelelt, mellyek a *Nesselrode* memorandumára vonatkoztak. Kötelességem kijelenteni Önnek, hogy e fontos és nevezetes okmányt, a legnagyobb megelégedéssel s mintegy ujabb bizonyságául fogadta a császár barátságos érzelmeinek. A királynő ő felsége kormánya a levelezést a tárgy felett tovább is folytatni nem látja czélszerünek, miután már ezt illetőleg megvan az egyetértés; s az angol kormány ujolag örömét fejezi ki az eránt, hogy a császár Törökország összeroskadását még bizonytalan és távoli eseménynek tekinti, s hogy még nem állott elő olly krizis, melly ezen eseményt siettethetné.

A királynő ő felsége kormánya nem csinált titkot politikájából, melly véleménye szerint minden államok irányában becsületes és nyilt; s azért illy esetben nagyon sajnálotta volna, ha a császártól félreértetik, mellyre nézve helybenhagyja azon bizalmas jegyzéket, mellyben *Nesselrode* gr. az angol kormányt szemrehányólag illethető kifejezéseket felvilágositani törekszik.

A „Charlemagne" nevü franczia gőzösnek a Bosporusbai bemenetele az akkori időben az angol és franczia kormány közt jegyzékváltásra adott alkalmat; és ámbár e bemenetelt a török porta feltétlenül megengedte, mindazáltal a dolog még is ugy egyenlitteték ki, mint ezt az angol kormány javaslá, névszerint ugy csináltatott ki, hogy a gőzös *Lavalette* követet vigye Konstantinápolyba, melly esetben aztán az angol kormány nem teend nehézséget, hogy egy franczia hadigőzös a Bosporusba bemegyen.

Mi a szent helyek kérdését illeti, ön jól tudja *Rose* ezredes utasitásait, valamint a párisi angol követhez intézett sürgönyöket; s még csak azt teszem hozzá, hogy lord *Stratford* ugy utasittaték, hogy bár az angol kormány magához a dologhoz nem szól, mindazáltal nem maradhat érzéketlen Oroszország nagyobb követeléseire irányában, mellyek akár Törökország szerződési kötelezettségeit, akár azon erkölcsi veszteséget illetnék, mellyet a császár egész birodalmában szenvedne, ha azon állás, mellyet eddig az orosz császár a görög egyház irányában elfoglalt, s azon privilegium, melly eddig ezen egyháztól gyakoroltatott, a nyugati vagy is latin egyházra menne át.

Mi azon tanácsot illeti, mit a császár óhajtana, hogy részünkről a portának adatnék: ön értesitendi az államkanczellárt, hogy lord *Stratford* parancsolatot kapott konstantinápolyi követi állomására visszatérni; és küldetésének a királynő sajátkezü levele által különös

Digitized by Google

jellem adaték; mert azon nézetből indultunk ki, hogy a porta előbb meghallgatandja mérsékelt tanácsát egy olly férfinak, ki a török ügyekben széles ismeretekkel és tapasztalással bir; s különösen avval bizaték meg, hogy a portának tanácsolja, miszerint keresztény alattvalóival a legnagyobb szelidséggel bánjon.

Mi az utolsó pontot illeti, ő felsége a királynő kormánya hajlandó hinni, hogy a török kormány valahára saját érdekét belátandja.

Mint tudjuk, ez év elején *Kiamil* basához parancsolat ment, hogy tüstént Boszniába menjen, ott a keresztények panaszait intézze el, s a keresztény templomok épithetésére az engedelmet adja ki.

Egyuttal *Omer* basát oda utasitotta a porta, miszerint ellenségei (a montenegrinusok) irányában kiméllettel és szelidséggel lépjen föl. A skutari angol alconsul megerösité azon előbbi feladást, hogy a montenegrinusok, a nélkül hogy kihivattak volna, magok kezdték meg a porta elleni ellenségeskedést; mig ellenben a törökök által Boszniában, Herczegovinában, és Montenegroban elkövetett kegyetlenségeket csak az osztrák ujságok emlitik, s igy e hireket óvatossággal kell fogadnunk.

Bezárólag még azt akarom mondani, hogy most, miután mind az orosz, mind az angol kormány ismételve nyilvánitták azon óhajtásukat, miszerint Törökország függetlensége és területe épségben maradjon: a királynő ő felsége kormányának ezentul forró óhajtása, hogy mind a két hatalom képviselői közösen müködjenek, s a jó tanácsot a portának közösen osztogassák. *Clarendon*, m. p.

XIV.

Sir G. H. Seymour, *Clárendon* grófhoz, (Titkos és bizalmas). St. Pétervár, apr. 20. 1853. — Folyó hó 18-kán szerencsém volt a császári palotában ebédelni. Midőn a császár az asztaltól felállott, kivánta, hogy vele egy mellékszobába menjek. „Igen kellemesen lepetém meg" szóla a császár, „hogy a királyné ő felsége kormányának tett előterjesztésekre olly békés szellemben érkezett válasz, millyenben azok feltétettek; hogy, egy már máskor használt szójárást használva, semmibe nincs annyi bizalma, mint egy „gentleman" becsületszavába; most már érzi, hogy a két udvar egymáshozi viszonyai, midőn olly dolgok felett történt meg az egyetértés, mellyek homályosságban hagyva, könnyen félreértéseket szülhettek volna, erösebb alapokon nyugosznak; és e jóegyetértést, mint a császár magát kifejezé, nekem tartozik köszönni." Aztán igy folytatá a császár. És kérem Önt, jól figyelembe venni, hogy mire magamat kötelezettnek tartom, az utódaimra nézve is ugyan azon mértékben kötelező. Most egy em-

Digitized by Google

lékirat létezik czéljaim iránt, s mindent mit igértem, fiam épen olly készséggel teljesitendi, mint azt atyja tette volna.

A császár tovább folytatá beszédét, s egész nyiltsággal mondá, hogy lordságod sürgönyére két észrevétele, vagy talán ellenvetése van. E sürgöny Törökország összeomlásáról, mint bizonytalan és távoli eseményről szól; hogy bizonytalan, ez áll, de azért épen nincsen távolban. Ő kivánja ugyan, hogy ugy legyen, mint a sürgöny mondja, de nem hiszi, hogy ugy fog kiesni. Ellenvetésemre ő felsége válaszolá: miszerint ő tudja, hogy az angol kormánynak nagyon kedvező nézete van Törökország állapotáról; a szultánnak talán lehet jó szándéka a keresztények sorsát illetőleg, de nem tudja, valljon parancsolatjai végrehajtatnak-e.

Megjegyzésemre, mintha az angol kormánynak pontosabb tudósitásai volnának Törökországról, a császár nagy élénkséggel válaszolá, hogy ő ezt kétségbe vonja, sőt némelly angol ügyviselők jelentései épen nem helyesek. Csupán Bolgárországot hozza fel, hol legnagyobb elégületlenség uralkodik, melly már több izben lázadássá tört volna ki, ha ő ezt érzelmeinek nyilvánitása által el nem fojtja.

Ő felsége folytatólagosan gróf *Leiningen* ausztriai követ fenyegető fellépése, s *Menczikoff* küldetésének barátságos jelleme közt észrevehető feltünő különbséget magyarázgatá; de nem azért mondá, mintha ő az ausztriai császárt, e nagylelkü fejedelmet, kit ő igazán szeret, s tetteit tökéletesen helyesli, vádolni akarná. A különbség a viszonyokban fekszik, Ausztria kénytelen volt igy föllépni, miután Montenegrot teljes elpusztitástól lehetne félteni. Ő, mondá, e helyzetben szinte igy cselekedett volna. Meg kell jegyeznem, hogy a császár beszédének e része engem illetett, mintegy feleletül azon vonatkozó állitásomra, mellyet a Toskanában uralkodó vallási türelmetlenség tárgyában ejtettem, s azon megjegyzéseimre, mellyeket a lombardiai jószág koboztatások ügyében nyilváníték.

Miután ő felsége még megjegyzé, hogy legutóbbi febr. 19-kén kelt konstantinápolyi tudósitások szerint, a barátságos kiegyenlités kevés előhaladást tön: hozzátevé, hogy mindeddig, sem egy hajót, sem egy zászlóalyat nem tett mozgásba; ő ezt a szultán iránti kiméletből, s gazdálkodási szempontból tette; de ismételem, hogy nincs szándékomban magammal tréfát üzetni, s ha a törökök az okosságnak nem engednek, majd a veszély közelgetésével engedni fognak.

Én szabadságot vettem magamnak a császár előtt megemliteni, miszerint legközelebbi sürgönyeim szerint a franczia követ Konstantinápolyban megérkezett, hogy a békés kiegyenlitésben részt vehessen; de a császár feleletéből ugy vettem észre, hogy ő ez eseménynek épen nem tulajdonit olly fontosságot, mint én tulajdonitottam.

Digitized by Google

XV.

Sir G. H. Seymour, Clarendon grófhoz. (Titkos és bizalmas. Megérk. máj. 2.) St. Pétervár, apr. 21. 1853. Mylord! Szerencsém volt lordságodtól egy f. hó 5-kén kelt titkos és bizalmas sürgönyt kapni, olly utasitással, hogy azt *Nesselrode* gróffal közölném.

Még e futár megérkezése előtt ő excellentiája beszélni kivánt velem, s a császár parancsolatjára közlötte azon jegyzéket, melly lordságod mart. 23-ki sürgönyére feleletnek tekintendő.

Ez okmányt, mellyet eredetiben rekesztek ide, az államkanczellár adta át nekem, eleinte olly megjegyzéssel, hogy ez irattal levelezésünk befejeztetnék, hacsak legujabbi sürgönyöm a császárnak még valami megjegyzésre nem adand alkalmat.

Ez idezárt okmánynak egyetlen egy helyére tett *Nesselrode* gróf figyelmessé, melly tudniillik a törökországi kereszténység állapotjára, mint az az orosz és angol ügyviselők jelentései után rajzoltatott, vonatkozik. Válaszomban megjegyeztem, hogy e pont csekélyebb fontosságu. Az angol kormány épen olly hőn óhajtja, mint az orosz udvar, hogy a török porta ne szünjék meg minden alkalmat megragadni, hogy az orthodox keresztény egyház panaszai és sérelmei orvosoltassanak. Lordságod megengedendi nekem azon megjegyzést tehetni, hogy azon esetre, ha a mostani krizis Törökországban véget érne, az idemellékelt okmány egy tervet terjeszt elő, melly minden nagy hatalom collectiv beleegyezésénél fogva, sokáig egy katasztrófának venné elejét, melly ha bekövetkeznék is, hihetőleg magokra azokra szerencsétlen következéseket vonna maga után, kiknek legtöbbet kellett volna nyerniök.

Mig ezen sürgönyt irám, a kanczellár tudatá, hogy a császár ezen idezárt okmányt s e f. hó 18-kán velem tartott értekezését, minden pontjaira a lordságod sürgönyének válaszul tekinti. Ő excellentiája nem titkolhatá a császárnak e határozata feletti örömét, miután e tárgyak olly kényes természetüek, hogy minden értekezés ezek felett nagy nehézségekkel bir. *G. H. Seymour* m. p.

Melléklet a XV. számhoz.

A császár nagy megelégedéssel olvasta *Clarendon* lord martius 23-ki sürgönyét.

Ő felsége szerencsét kiván hozzá észrevehetni, miszerint saját nézetei az angol kormány nézeteivel tökéletesen egybevágnak azon esetre, ha azon nagy katasztrófa, mellynek ha nem is megakadályozását, de elhalasztását keleten Oroszország épen ugy szivén viseli, mint Anglia, rögtön bekövetkeznék. Osztozván *Clarendon* gróf véleményében, miszerint keleten a dolgok mostani állását szükséges továbbá is fentartani: mindazáltal a császár nem állhatja meg, hogy meg ne je-

Digitized by Google

gyezze, mikép az angol kabinét tudósitásai a török dolgokról, nem mindég egyeznek meg az orosz jelentésekkel. Különösen azon pontot illetőleg, melly a török kormány által gyakorlott emberiségre és türelemre a keresztények irányában, vonatkozik.

Régibb példákat nem is hozván fel, mellyek az ellenkezőt bizonyitanák, elég azt megemlitenünk, hogy legközelebb több ezer bosnyákországi keresztény család a török kegyetlenségek miatt kényszerült Ausztriába kiköltözni. Minden más tekintetben, a nélkül hogy ez alkalommal a török birodalom hanyatlása kórjeleit, s ez állam kisebb vagy nagyobb életerejét fejtegetnénk, örömest megengedi a császár, hogy a török kormány nagyobb állandóságára legjobb eszköz lenne, ha ez függetlenségével és méltóságával össze nem férhető követelésektől lehetőleg megkiméltetik. Ő felsége e rendszert követni, mint eddig, ezután is hajlandó; feltéve azonban, hogy ezt a többi nagyhatalmak is követendik, s nem igyekszendnek a porta gyengeségét használva, töle olly engedményeket kicsikarni, mellyek más nagy hatalom jogaival ellenkeznek. Ha ez elv megállapittatik, ugy a császár kész Angliával együtt oda müködni, hogy Törökország fentartassék, s ennek feloszlása iránti aggodalom megszüntettessék. Angliának nyilvánitott tökéletes bizalmát és őszinteségét legnagyobb készséggel elfogadja, s reményli, hogy ez alapon Angliávali szövetsége mind inkább erősebb gyökereket hajtand.

Anglia és Franczia-ország hadat üzennek Oroszországnak.

Már mind az orosz, mind az angol és franczia udvarok követeiket, s a feszültség annyira nőtt, hogy kiki láthatta, miszerint nem sokára a nyilt hadüzenet is be fog következni; mi csakugyan be is következék.

Az orosz udvar czélja mindenképen az volt, hogy az első hadüzenet ne töle, hanem a nyugati hatalmaktól induljon ki, hogy igy a világ előtt e szerencsétlen háboru okát az angolokra és franczia-kra tolhassa. Ezért nyiltan föllépni nem akart, hanem időről időre uj békejavaslatokkal jött elő, mellyeket azonban lényegileg a nyugati hatalmak már több izben és ismételve visszautasitottak.

Hogy tehát az orosz udvar csak időt akar nyerni, s a dolgot mesterségesen huzni és halasztani: ezt világosan átlátták az angolok és franczia-k; s a további halaszgatásnak véget vetendők, közösen egy *ultimatissimumot* küldtek az orosz udvarhoz, olly határozott kitétellel, hogy ha ezt el nem fogadja, vagy erre 6 nap alatt feleletet nem ad, ezt ők *nyilt hadüzenetnek* veszik az orosz részről.

Digitized by Google

E nagy fontosságu esemény kifejlödésének nagyobb felvilágositására szóról szóra közöljük az ide vonatkozó diplomatiai sürgönyöket.

I.

Lord *Cowley* (párisi angol követ) gróf *Clarendon* angol külügyministerhez. Páris, február 22. 1854. — Az ausztriai külügyminister gr. *Buol* bizonyossá teszi *Bourqueney* bécsi franczia követet, hogy ha Anglia és Francziaország a dunai fejedelemségek kiüritésére az oroszoknak bizonyos határidöt óhajtanának szabni, mellynek eltelte jelszó legyen a *nyilt háborura*, e felszólitást a bécsi kabinét támogatni fogja. Ennélfogva a franczia külügyminister *Drouin de l' Huys* azon véleményben van, hogy e felszólitást késedelem nélkül meg kellene tenni, s az orosz külügyministernek *Nesselrode* grófnak irásban megküldeni, hogy a fejedelemségek kiüritése tüstént megkezdödjék, s bizonyos határidö alatt, például martius 30-káig okvetlen befejeztessék. Semmi válasz, vagy el nem fogadása ez *ultimatissimumnak* Oroszország részéröl nyilt hadüzenetnek tekintessék.

E sürgöny, talán minden eddig megjelent sürgönyök közt legfontosabb, mert világosan mutatja, hogy ez *ultimatissimum* elküldésére, s a *hadüzenetre* az elsö felszólitás tulajdonképen Ausztriától jött. — Az angol kormány mint tudjuk elfogadta az ajánlatot, de a franczia kormánynyal nem egyetértöleg a határidöt martius 30. helyett april 30-káig terjeszti ki. Ugyanazon napon, mellyen ez *ultimatissimum* Londonban feltétetett (febr. 27.), ennek másolatát *Clarendon* gróf a berlini angol követhez lord *Blomfieldhez* küldötte, olly meghagyással, hogy ezt *Manteufel* porosz miniszterelnöknek tüstént kézbesitse, s öt bizodalmasan szólitsa fel, miszerint Poroszország is csatlakozzék a nyugati hatalmakhoz; vagy ha ezt tenni nem akarná, legalább annyit jelentsen ki az orosz udvarnak, hogy a nyugoti hatalmak ez *ultimatissimumát* a porosz udvar is helyesli és támogatja.

Az *ultimatissimum*, mellyet *Clarendon* gróf az orosz udvarnak küldött, e következö :

II.

Gróf *Clarendon*, *Nesselrode* grófhoz. Külügyi hivatal febr. 27-én 1854. Gróf ur! Miután elöttem az orosz és angol udvarok közti közlekedésnek szokott utja mind a két állam részéröl minap történt diplomatiai közlekedés félbeszakitása által el van zárva : kényszeritve érzem magamat egy tárgyban, melly mind a két államra, söt egész Európára nézve a legnagyobb fontosságu, egyenesen Excellentiádhoz fordulni.

Digitized by Google

A britt kormány, szövetségeseivel együtt buzgón törekedett az Oroszország és a török porta közt fenforgó viszályok békés kiegyenlitésén; s a legmélyebb sajnálkozással végre azon meggyözödésre jutott, hogy most már csak egy reménység van a háborut, melly Európát fenyegeti, elkerülhetni.

Oroszország kormányától függ elhatározni, valljon ez egyetlen remény beteljesedjék-e vagy végkép elenyészszen. Mert a britt kormány, miután minden alkudozási eszközöket és módokat kimeritett, kénytelen a sz. pétervári udvarnak kinyilatkoztatni: hogy azon esetben, ha Oroszország a portávali versenygését tisztán diplomatiai utra visszaterelni vonakodnék; s azon esetben, ha szándékát mindjárt e levelet átadó futár által nem tudatja, miszerint hajlandó a dunai fejedelemségekben levő seregeinek visszavonulását olly módon megparancsolni, hogy a kiürités a Pruth vizéig apr. 30-káig megtörténhessék — a britt kormány kénytelen a megtagadást, vagy a válasz elmaradását *nyilt hadüzenetnek* venni.

A futár, ki e levelet Excellentiádnak kézbesiti, oda van utasitva, hogy Ön válaszára 6 napnál tovább ne várakozzék; de én reménylem, hogy ő az orosz kormánynak azon igéretét hozandja meg, miszerint a dunai fejedelemségeket az orosz megszáló seregek april. 30-káig el fogják hagyni. *Clarendon* m. p.

E sürgöny mint fentebb láttuk Berlinbe is *Blomfield* lordhoz táviratilag megküldeték febr. 24-kén, s ő már 25-kén felelt: hogy a sürgöny vétele után tüstént beszélt *Manteufel* báróval, s ez azt mondá, miszerint hiszi, hogy ő felsége a porosz király talán nem leend idegen magát a nyugati hatalmakhoz csatolni, de nem hiszi, hogy tagadó válasz következtében az ellenségeskedésekben is tettleges részt vegyen. Erre *Blomfield* válaszolá, hogy e csatlakozásnak kevés haszna lenne, ha Poroszország vonakodik felszólitásának fegyverrel is erőt nyujtani; különben *Blomfield* reménylette, hogy Ausztria a nyugati hatalmakhoz álland, s ekkor a porosz király is megváltoztathatja ingadozó politikáját, miután nem lenne neki tanácsos illy fontos europai ügyben magában maradni.

Martius 2-kán *Cowley* lord Párisból irja, miszerint a franczia kormány éjjel Berlinből tudósitást kapott, hogy a porosz kormány is kész az *ultimatissimumot* olly formán támogatni, mint Ausztria, de az okiratot együtt nem irja alá.

És ugyanezen napon *Blomfield* lord tudósit: hogy ő *Clarendon* lordnak fentebb emlitett ultimatissimumát a porosz külügyministernek felolvasván, ez, ugy látszott, mintha helyeselné azon okokat, mellyek a britt kormányt e lépésre inditották, s megigéré, hogy ezt holnap a királynak előterjesztendi, valamint a pétervári porosz követhez küldendő sürgöny mintáját is, mellyben ez utasitva leend, hogy

Digitized by Google

a nyugati hatalmak felszólitását erőteljes kifejezésekben támogassa; mindazáltal mig a király parancsolatát nem veszi, nem mondhatja meg, hogy milly kifejezésekkel lesz e közlemény szerkesztve; csak annyit állithat, miszerint ez a nyugati hatalmak felszólitásával együtt fog Pétervárra megérkezni. E nyilatkozatra *Blomfield* a futárt tovább eresztette Bécsbe.

Martius 21-kén ismét jelenté *Blomfield*, miszerint neki a porosz külügyminister azt mondá, hogy még febr. 27-kén előterjesztette a tudvalevő sürgönyöket a királynak, s ő felsége megbizta, hogy a pétervári porosz követhez *Rochovhoz* ollyan utasitást küldjön, melly a britt kormány kivánataival megegyezik. Ez utasitás, szerinte már a mult éjjel postán Pétervárra ment, s igen hatályos kifejezésekkel vala szerkesztve. Az orosz kormánynak felszámlálá mind azon veszélyeket, mellyek a világbékét fenyegetik; s kinyilatkoztatá, hogy a felelőség a háboruért, melly tagadó válasz következtében bekövetkezend, egyenesen az orosz udvart fogja nyomni. A király *Clarendon* sürgönyét helybenhagyta azon nyilatkozattal, miszerint ő kötelességének tartja minden rendszabályát megragadni, melly csak legkisebb reményt is nyujt arra, hogy a béke fentartathassék.

A britt *ultimatissimum* átnyujtása Pétervárott az angol consulnak *Michele* urnak hagyatott meg, ki eljárásáról következő jelentést tön.

Michele consul, gróf *Clarendonhoz*. Szent Pétervár, mart. 19-kén, 1854. — Bátorkodom jelenteni, hogy a hozzám febr. 27-ről intézett sürgönyt pontosan megkaptam. E sürgönyt a *Nesselrode* gróf számára rendelt melléklettel mart. 13-kán délelötti 11 órakor nyujtá át nekem a királyi futár, *Blakwood* kapitány, s egy pillanatig sem késtem lordságod utasitását végrehajtani.

Egy óra alatti időben a mellékelt franczia kormány hasontartalmu sürgönyét az itteni franczia consulnak *Castillon* urnak átadtam, s már egy óra mulva vele együtt az orosz külügyi hivatalban megjelentem, kérvén *Nesselrode* grófot egy találkozásra, hogy az angol és franczia kormányok sürgönyeit egyszerre adhassuk át. *Nesselrode* gr. az államkanczellária igazgatója által tudatá velünk, hogy jelenleg el nem fogadhat, hanem holnap déli 12 órakor közleményeinket meg akarja hallgatni. Ennek következtében *Castillon* urral ugy egyeztünk, hogy más nap szinte egy időben jelenjünk meg a külügyi hivatalban.

Délután 2 órakor átadtam gr. *Eszterházy Bálint* ausztriai követnek azon sürgöny-csomagot, melly számára *Vestmoreland* bécsi angol követtől érkezett. Később az itteni porosz követnek tudatám, hogy a berlini angol követ számára semmi sürgönyt nem kapott, miután a porosz kormány sürgönyei saját futár által indittattak utnak.

Másnap 12 órakor én és *Castillon* ur megjelentünk az orosz külügyi hivatalban, s egy kis várakozás után a kanczellária igazgatója

Digitized by Google

tudatá, miszerint *Nesselrode* gróf magát az angol consult kivánja elfogadni, mire hozzá bevezetteték.

Nesselrode gróf szokott nyájasságával fogadott. Általadám neki lordságod levelét, s egy memorandumból, mellyet előbb e czélra szerkeszték, felolvasám neki lordságod betüszerinti utasitását, melly az angol futár visszautazására vonatkozik.

Nesselrode gróf kikérte, hogy e memorandumot maga elolvashassa, mit én szivesen megengedtem.

Ezután mondá: a császár jelenleg nincs Sz. Péterváron, de mihelyt haza jövend, mi hihetőleg pénteken, mart. 17-kén eshetik meg, nem késendik e sürgönyt ő felsége eleibe terjeszteni, parancsolatját elvárni, s a választ lordságod levelére kiadni.

Majd kérdeze az államkanczellár: mi az oka, hogy e sürgöny olly sokáig késett, s tulajdonképen mi tartóztatta fel a futárt utjában? Én válaszolám, hogy a kir. futár nem jött egyenesen Londonból Pétervárra, hanem még előbb Párisban, Berlinben és Bécsben az ottani angol követeknek sürgönyöket adott át, s az utóbbi várost f. hó 7-én hagyta el, s már 13-kán megérkezett, mi a távolságot és a rosz utat tekintve elég gyors utazás volt. — Elmenőben a memorandumot, mellyet *Nesselrode* grófnak olvasni átadtam, magammal elakarván vinni, ő megkért, hagynám még nála. Én mondám, miszerint lordságod utasitását csupán magam számára irám le, s nem vagyok megbizva, hogy ezeket irásban is közöljem; de miután ő óhajtását ujolag nyilvánitá, minden félreértés elkerülésére az iratot nála hagytam.

Martius 17-kén reggel a császár visszajött Finnlandból, hova 12-kén *Sándor*, *Miklós* és *Mihály* nagy herczegek társaságában utazott, hogy Viborg, Helsingfors, és Sveaborg várak eröditményeit megtekintse; Konstantin nagyherczeg már előbb Finnlandba utazván.

Tegnap esteli 10 órakor az államkanczellártól levelet kapék, mellyben felszólit, hogy ma 1 órakor látogatnám meg. Én pontosan megjelentem, s midőn jelentetém magamat, válaszul adák, hogy épen a franczia consul van ő exellentiájánál ben.

Miután még kevés ideig várakozék, értésemre adatott, hogy *Nesselrode* gróf kész elfogadni. És midőn a kabinétbe léptem, az államkanczellár legszivesebben üdvözölvén, mondá: Én ő felsége akaratját *Clarendon* lord jegyzékére ő felségétől a császártól kikértem, ő felsége nem látja alkalmasnak erre választ adni. „Gróf ur! válaszolám én" illy nagy fontosságu ügyben mint ez, meg enged excellentiád, ha általa használt szavainak pontos szövegét kivánom kormányommal közölni.

Először igy mondá a gróf: Ő felsége nem látja alkalmasnak lord *Clarendon* jegyzékére valami választ adni (La Majesté ne le croit pas convenable de donner aucune reponse a la lettre de Lord Clarendon).

Digitized by Google

Midőn én e szavakat ismételném, hogy emlékezetemben jobban megtarthassam, ismét mondá excellentiája : ő felsége nem tartja alkalmasnak (La Majesté ne juge pas convenable).

Midőn e szavakat ujolag ismételém, mondá az államkanczellár : „Igen, ugy jól van, ezek a szavak, mellyeket Ön kormányának megirhat : „L' Empereur ne juge pas convenable, de donner aucune reponse á letre de Lord Clarendon." És miután a gróf ez üzenetet hivatalosan kinyilatkoztatá, kért hogy foglalnék helyet, s mondá miszerint csak a császár visszajövetelére várakozott, hogy lordságod levelét ő felségének átadhassa.

Ezután kérdeze *Nesselrode* gróf, hogy mikor szándékoznám a királyi futárt visszaküldeni ? Én válaszolám, hogy még délután szeretném utnak inditani, ha utlevelét idejében megkaphatná.

A gróf válaszolá, miszerint ő *Plessen* bárónak *Blakwood* kapitány számára már küldött egy futári utlevelet, s kérdezé, ha nem ma van-e a hatodik nap? Feleletem vala, miszerint megérkeztétől számitva igen is ma van a hatodik nap; hanem ha választ vagy épen nem, vagy olly közlést, mellyet már értettem, nem nyerek, ugy a futárt holnap déli 12 órakor küldöttem volna vissza, miután holnap leend hatodik napja, hogy *Clarendon* lord levelét excellentiádnak kézbesitém.

Beszélgetésünk folyamában megkérdeztem az államkanczellárt, hogy hadüzenet esetére az orosz kormány mit szándékozik a consuli ügyekre nézve határozni. A gróf válaszolá, „miszerint az egyenesen attól függ, milly állást foglaland el az angol királynő kormánya; — mi nem üzenünk háborut."

Szóval tehát nem üzent háborut az orosz kormány, de miután a nyugati hatalmak utolsó felszólitására felelni sem tartotta érdemesnek, ez által tényileg megmutatta, hogy háborut akar, mert azt csak nem lehete kivánni, hogy a nyugati hatalmak ünnepélyesen adott szavukat visszahuzzák.

Ennélfogva mart. 27-kén mind az angol, mind a francziai kormány hadat üzentek az oroszoknak.

Névszerint mart. 27-kén Londonban az angol felsőházi ülésben a királynénak egy izenete olvastaték föl, melly által a parliamentnek tudtára adatott, hogy az orosz császárrali alkudozások véget értek, és hogy a királyné kötelezettnek érzi magát a szultánnak, a nemigazolt megtámadások ellen, tevékeny segélyt nyujtani. A béke fentartása iránt táplált reményei, fájdalom meghiusultak, s ő bizik a parliament készségében s az ő bátor és hü alattvalóinak erőfeszitéseiben, hogy a szultán államai Oroszország tulhatalmaskodásai ellen meg fognak védetni. Hasonló üzenet menesztetett az alsóházhoz. És e hadüzeneti jelentés a rá következő pénteken mindkét házban tárgyaltatott, s haza-

Digitized by Google

fiui lelkesedés közt a kormánynak minden lehető segitség és támogatás megigértetett.

Ugyancsak martius 27-kén Francziaországban is a törvényhozótest ülésében *Fould* minister egy császári üzenetet olvasa fel, mellynek tartalma az, hogy az orosz udvar legujabb elhatározásai a háboru állapotát idézték elő, miért is a felelősség kizárólag Oroszországra hárul. E hadüzenetet a törvényhozótest nagy éljenekkel fogadá, s az elnök az egésznek nevében kinyilatkoztatta : hogy a császár e háboruban a törvényhozó test, és egész Francziaország segélyére bizvást számolhat.

A harczban álló orosz, s másfelől a török, angol és franczia nemzetek hadi készületei, s egymás ellenében kiállitott hadseregei és flottái.

Még mielőtt az angolok és francziák az orosznak hadat üzentek volna már nem csupán Orosz- és Törökországban, hanem Franczia- és Angolországokban is nagyban megkezdettek a hadikészületek. Lássuk tehát ezeket egyenként, hogy minő anyagi és erkölcsi erőt fejtett ki mindenik fél, hogy ügyének győzelmet biztosithasson.

1. Orosz hadikészületek.

Az orosz hadikészületekre nézve legnevezetesebb az, hogy mig az orosz kormány szóval mindég azt állitá, hogy ő csupán a törökországi óhitüek eddigi jogaiért lép föl, s támadó háborut épen nem akar folytatni : azalatt az Oroszország belsejéből jövő hirek világosan mutaták, miszerint e hatalom minden erejét összeszedi, s minden rendszabályokat megtesz, hogy szükség esetében az egész Európával szembeszállhasson. Különösen felötlő az, miszerint a kitört harczot, erőnek erejével vallási háborunak akarja felszentelni. Csaknem minden császári ukáz, rendelet, dicsérőlevél, s minden hirlap nyilatkozataiból félreismerhetlen azon törekvés, miszerint nem csak az orosz nemzetet, hanem a vele rokon vallásu más országbeli népeket is, vakbuzgó vallási felhevülésre akarják ingerelni, hogy a 19-ik században ismételtessenek azon hajborzasztó események, mellyeket a 16-ik és 17-ik század vallásháborui szültek, s mellyekről már azt gondoltuk, hogy a valódi kereszténység dicsőségére, s a valódi müveltség becsületére soha többé vissza nem fognak térni.

Még januárhóban az orosz kormány egy nagy ujonczozást rendelt a nyugati tartományokban, melly apr. 1-én befejeztetvén, 200,000 uj katonát adott. Tudniillik minden 1000 fönyi népességnek 9 katonát

Digitized by Google

kellett kiállítani. Aprilisben pedig Lengyelországban rendeltetett meg az ujonczszedés.

Az Europa és Kis-Ázsia felé fekvő tartományok ostromállapotba levén helyezve, az angol és franczia követek visszahivása után Oroszország, Ausztria és Poroszország irányában is fenyegető állást vön. Előbb csak Beszarábia és Cherson tétetett hadi állapotba; ez természetes volt. Az angol és franczia flották müködéseinek hallatára a Menczikoff herczeg alatti tartományokra is kiterjesztetett e rendszabály. Egy mart. 6-ról (febr. 22.) kelt császári ukáz szerint pedig a következő orosz tartományok, u. m. Jekaterinoslav, Taganrog, Pétervár, Esthland, Liefland, Archangel, Kowno, Vilna, Grodno, Volhinia, Podolia kormánykerületek, valamint a lengyel királyság és Kurland herczegség is ostromállapotba helyheztettek. — A nyugot ellen müködő hadi sereg generalissimusává *Paskievics* herczeg neveztetett. Parancsa alatt közvetlen állanak *Gorczakoff* herczeg, gr. *Rüdiger*, Lengyelország ideiglenes kormányzója, és *Osten-Sacken* báró az északi feketetengeri partokat védő seregek főparancsnoka. A hadállapotba helyezett tartományok további sorában dél felé van *Chomutoff* a doni kozákok főnöke a Taganrog és Jekaterinoslaw feletti főparancsnoksággal. Északon a kelettenger körül öszpontositott seregek fővezérei : *Suvarow-Rimnikski*, *Berg* tábornokok, *Sándor* nagyherczeg. A kelettengeri flotta főparancsnoka *Constantin* nagyherczeg, s alatta *Boyla* aladmiral. A feketetengeri flottát vezényli *Nachimoff* admiral.

Egy apr. 23-kán kelt császári ukáz a *beszrocsinokat* (az állandó hadsereg szabadságosait, kik az első és második tartaléknál való szolgálatra rendelvék) ismét activ szolgálatra felszólitotta. Tudva levő dolog, hogy az orosz katona, miután egy testőri, gránátos vagy sor gyalogezrednél 15 évet kitöltött, még 5 évig az első, s másik 5 évig a második tartaléknál köteles szolgálni. Mindazáltal az első tartalék legénysége egy évben csak egy hónapig gyakoroltatik fegyverben, zászlóalyanként; a második tartaléki legénység pedig csupán a czár különös parancsolatjára hivatik össze. És miután minden gyalog- és vadászezred (a testőrséget kivéve) 1 első, és 1 második tartalék zászlóalyat; minden lovasezred egy első és egy második tartalék svadronyt; s minden tüzérségi dandár egy zászlóaly tartalékot számlál : világos, hogy az első tartaléklegénységét 141,000 harczosra és 360 ágyura, s a második tartalék számát 115,000 főre és 264 ágyura becsülhetjük. A tartalékzászlóalyak e szerint a rendes sorezredekhez csatoltatván, a tartalék 2 zászlóalynak felállitása szinte megparancsoltatott, s hogy a kivánt szám kiteljék, a belügyministerium a kormányzóságok főnökeihez következő köriratot küldött : 1) Minden nemesek és szabadok, kiknek óhajtásuk a hadseregbe lépni, mind a lovas, mind a gyalog tartalékba felveendők. 2) Általában mindazon fiatalok, kik

Digitized by Google

szolgálatba akarnak lépni, a tartalék osztályok törzskarai által vizsgálatnak vetendők alá. 3) E vizsgálatok csak addig tartandók, mig a hadsereg hadi lábon áll. — A 6 gyalog hadtest tartalékosztályainak törzskarai : Kronstad, Brzesk, Litevszk, Kiew, Dubossary, Odessa és Moszkva városokban vannak. — Jelenleg tehát egy orosz gyalogezred 8 zászlóalyat, s mintegy 10,000 embert számlál, mert a rendes 4 sor zászlóalyhcz a tartalék 2 zászlóaly is hozzáadatván, e 2 zászlóaly tartalék önkéntesek által ismét kiegészittetett.

De a hajósereg kiegészitése és öregbitése is nagy buzgalommal munkába vétetett. Legfontosabb az ide czélzó intézkedések közt azon ukáz, mellyet a czár a tengerpartok védelme tekintetéből apr. 14-kén az igazgató tanácshoz küldött. Az ukáz igy hangzik :

„Mi jónak találtuk, hogy a finni tengeröböl partjainak védelmieszközei öregbitessenek, s e czélból elhatároztuk egy tartalék evezőhajósereg felállitását, mellyre nézve ezennel parancsoljuk.

1. Hogy e hajósereg evezőkkel elláttassék, az idemellékelt szabályzat szerint 4 csapat (pajtásság) evező legénység fog szerveztetni.

2. E csapatok a pétervári, nowgorodi, oloneczi és tveri kormánykerületek önkényteseiből fognak felállittatni.

3. A szervezés végrehajtására egy bizottmány bizatik meg, mellynek tagjai leendnek a tengerészeti ügy gondnoka *Constantin* nagyherczeg, és a császári uradalmi, udvari és belügyi ministerek. Miklós.“

Ezen önkénytesek csak 1854 nov. 1. napjáig való szolgálatra kötelezteinek; kitünő szolgálat esetében a katonákhoz hasonlólag jutalmaztatnak; ha ellenséges hajót elfoglalnak vagy elsülyesztenek, a törvényes martalékban részesittetnek; ha megsebesülnek vagy rokkantakká lesznek, a katonákhoz hasonló ellátást követelhetnek; családjaikra, mig szolgálatuk tart, a községek elöljárói különös gondot tartoznak forditani, hogy szükséget ne szenvedjenek.

Az orosz kormány nagyszerü hadkészületeit s törekvéseit az egyes főnemesek is nagy buzgalommal támogatták. Az udvari ujság telve van önkéntes pénzbeli, termesztményi ajándékokkal, mellyeket az orosz főnemesek a czár szabad rendelkezésére felajánlottak. Ez ajánlatok közt csak egyet emelünk ki, melly nagyszerüségénél fogva mindenesetre említést érdemel *Jakobleff*, egyike a leggazdagabb tőkepénzeseknek, ki már egyszer a hadastyánok deficitjének felfedezésére 1 millio ezüst rubelt (egy rubel — 5 ezüst huszas) adott, s a czár által ezért kamarássá és tanácsnokká neveztetett és rendjellel diszittetett, most a hadköltségekre ismét 500,000 ezüst rubelt ajándékozott. — A kurlandi nemesség bizonyos számu ifjakat hadiszolgálatra szerelt fel, s azok tartásáról gondoskodik. Ez ifju harczosok (szám szerint 43an) martiusban Sz. Pétervároa keresztül utazván, a császárnak bemutat-

Digitized by Google

tattak, ki őket különös kegyességgel fogadta; s mart. 25-éről a czár egy nyájas kéziratában köszönetét nyilvánitotta a kurlandi nemességnek e hazafias tettéért. — Az orosz szabad adományázás rendszerének ellentéteül megemlitjük azt, hogy Francziaországban is számos egyesek találkoztak, kik a kormánynak a mostani hadviseletre nevezetes pénzösszeget ajándékoztak. Azonban a franczia császár el nem fogadá ezeket, hanem köszönete mellett visszaadatá; s kik az adakozók közt neveiket eltitkolák, azok összegei a szükölködőknek osztattak ki. — Igaz, hogy Francziaországban olly nagyszerü ajánlatok nem történtek, mint Oroszországban, hol a már emlitett eseten kivül bizonyos *Jussapow* herczeg, ki egészsége helyreállitása végett külföldön tartózkodik, maga két zászlóalj felállitását ajánlá a czárnak, melly adományt *Galiczin* herczeg az általa közzétett adomány-jegyzékben különösen kiemel.

A roppant hadikészületek mellett az orosz sajtó is, melly különben külügyi dolgokról mélyen szokott hallgatni, rendkivüli tevékenységet fejtett és fejt ki folyvást. Egy 12 füzetes röpirat megjelenésén kivül, melly a keleti kérdés folyamát *Menczikoff* herczeg küldetésétől egész mostanig magában foglalja; egyszersmind függelékében több orosz költeményeket és török szerződéseket, fermánokat, szenedeket, stb. tartalmaz: a császári udvari lap is több mérges czikkeket vett fel az angolok és francziák ellen. Különösen megemlitendő aprilis 3-ki száma, mellynek czélja „világosan" megmutatni, miszerint a jelen háboru oka egyedül a nyugati hatalmaknak tulajdonitandó. A czikk végén igy szól: „Az orosz czár azon szándékban, hogy az europai békét „meg ne zavarja, kezdetben védállást foglalt. De Anglia és Franczia„ország sértő beavatkozása a dolgot összebonyolitotta. 40—50,000 „emberrel Oroszország nem tehetett berohanást Törökországba. A „törökök, segélynyujtások által biztatva kezdették meg a háborut. . . „Becsületes közbenjárók soha képtelenebb követelést nem állitottak „fel mint az volt, melly által az oroszok mozdulatait a Feketetenge„ren gátolni, s a törökökét elömozditani akarák. Vajjon *Lajos Napo„leonnak* az orosz czárhoz intézett iratából — melly mielött még a „czimzett kezeihez érkezett volna, franczia lapokban lenyomatott, — „ki lehetett-e venni a szives ohajt és a lehetöséget a békekéz nyujtá„sára? A hallatlan lépéseknek, mint azt Anglia eleitől fogva akarta, „okvetlen háborura kellett vezetnie. A jog, szabadság, és europai „sulyegyen szavakat ajkán hordva, mindent összezavart. Sok lármát „csináltak Törökország épsége és függetlenségével, és most annak „létele inkább mint bármikor veszélyezve van. — Anglia és Franczia„ország harczias demonstratioi daczára Törökország még sem lesz ké„pes a háborut sokáig kitartani. Azt ürügyelék, hogy az europai békét „biztositni akarják, és az sohasem volt jobban veszélyeztetve, mint

Digitized by Google

„jelenleg. Egy hajszálon függ az. Feltéve, hogy a harcz Török, Angol, „Francziaország és Oroszország közt nem fog más szárazföldi hatal- „makat magával sodorni, mégis Törökország elbukása lesz e rázkódás „legvalószinübb következése, mellyben egész Europa részt veend. — „Azalatt Anglia uralkodási vágyát karöltve látjuk járni a forradalom- „mal. Ama szenvedések előizét, mellyek ebből Európára háramlanda- „nak, már most is érzi. Ezek az angol-franczia, állitólag béke és egyet- „értésre alapitott szövetség következményei."

Egy másik czikkében pedig az udvari hirlap. igy mennydörög: „Ha a haza veszélyben van, ugy bizonyosan a fél bankrót angolokhoz „nem fogunk kölcsönért folyamodni. A czár megkapja utolsó fillérün- „ket, de a gonosz lelkücknek nem fogunk engedni. Mi megszabadi- „tandjuk a világot a képmutatóktól, kik millio bibliát nyomatnak, s „most Görögországba vonulnak, hogy a keresztény templomokról a „keresztet leráncsák, s a félholdat feltüzzék. És mindezt azért, mert „az ipart és kereskedelmet Európában megsemmisitni, s aztán magok „annak szükségeiről gondoskodni akarnak."

Az orosz hadsereg létszámát és szervezetét egy későbbi füzetben akarván előadni, most csak azon hadtesteket és flottákat lássuk, mellyeket az orosz, az egyesült török, angol és franczia fegyveresek legyözésére forditott.

Mint tudva van az orosz hadsereg 1 testör, 1 gránátos, 6 rendes hadtestből s a különálló kaukázusi hadseregből és tartalék lovassági testekből áll. A 6 rendes hadtestből jelenleg a 3-ik, 4-ik, 5-ik és 6-ik hadtest Oláhországban, Bulgáriában, Moldvában, Besszarabiában s a Feketetenger partján van központositva Nagyobb tájékozás végett közöljük az egész táblázatot.

III. Hadtest.

(Jelenleg kis részben áll Odessánál, legnagyobb részben a Dobrudzsában és Szilistria ostrománál.)

Főparancsnok: Báró *Osten-Sacken* I. lovas tábornok.

Törzskari főnök: *Tetercffnikoff* general-örnagy.

Gyalogság.

7. Gyalog hadosztály: *Uschakoff* III. altábornagy.

Első dandár: *Tolstoi*, general-örnagy.

13. gyalog-ezred: „Smolenszki" parancsnok: *Ignatieff*, ezredes.

14. „ „ „Mohileffi" „ *Tjaschelnikoff*, ezredes.

Második dandár: *Rafalovics*, gener. örnagy.

13. vadász ezred; „Vitepszki" parancs: *Verchovszky*, gen. örn.

14. „ „ „Poloczki" „ *Kopjeff*, gen. örn.

Digitized by Google

8. Gyalog hadosztály: ***Selwan***, altábornagy.
Első dandár: ***Samarin***, general-őrnagy.
15. gyalog-ezred: „Diebics-Sabalkanszki“ paran.: ***Timascheff*** ezr.
16. „ „ „Poltavszki“: ***Galovascheszki*** gen. őrn.
Második dandár: ***Popoff*** I. general-őrnagy.
15. vadász-ezred: „Alexandropoli“: ***Boussage***, gen. őrn.
16. „ „ „Kremencsuki“: ***Mengden***, gen. őrn.
9. Gyalog hadosztály: ***Samarin***, altábornagy.
Első dandár: ***Juferoff***, general-őrnagy.
17. gyalog-ezred: „Jeleczki“: ***Balcz***, ezredes.
18. „ „ „Szeffszki“: ***Kipovics***, ezredes.
Második dandár: ***Adlerberg*** III. general-őrnagy.
17. vadász-ezred: „Brjanszki“: ***Hahn***, ezredes.
18. „ „ „Varsói herczeg“: ***Klodt-Jürgensbnrg***, ezredes.

Lovasság.

3. Könnyü lovas-osztály: ***Grotenhjelm***, altábornagy.
Első dandár: ***Stolpakoff***, gen. őrn.
5. uhlán-ezred: „Albert főherczeg“ par.: ***Benningsen***, gen. őrn.
6. „ „ „Konstantin nagyhg“; ***Steal*** v. ***Holstein*** II., ezr.
Második dandár: ***Stobbe***, general őrnagy.
5. huszár-ezred: „Fridrik-Hessen-Kasseli hg.“ ***Resetiloff***, ezredes.
6. „ „ „Gróf Radeczky“: ***Dobbelt*** II., ezredes.

Tüzérség.

3. Tüzéri osztály: ***Halmann***, gen. őrn.
7. tüzéri dandár: ***Wilken***, gen. őrn.
Nehéz telep 1. és 2. sz.
Könnyü telep 1. és 2. sz.
8. tüzéri dandár: ***Alexandrow*** II., gen. őrn.
Nehéz telep 3. sz.
Könnyü telep 3. 4. és 5. sz.
9. tüzéri dandár: ***Proszkurjakoff***, gen. őrn.
Nehéz telep 4. sz.
Könnyü telep 6. 7. és 8. sz.
3. lovas tüzéri tandár: ***Behrends***, ezredes.
Lovas telep 5. és 6. sz.
Tüzéri park dandár 3. sz. parancsnok: hiányzik.
3. lövész-zászlóalj: parancsnok: hiányzik.
3. árkász-zászlóalj: ***Clemens***, ezredes.
4. tábori fuvar dandár 6 zászlóaljjal.

Digitized by Google

IV. Hadtest.

Ezelőtt Kis-Oláhországban és Kalafat előtt állott, most egészen Nagy-Oláhországban van.)

Főparancsnok: ***Dannenberg*** I., gyalogsági general.

Törzskari főnök: ***Martinay***, general-őrnagy.

Gyalogság.

10. Gyalog hadosztály: ***Soimonoff***, altábornagy.
  Első dandár: ***Belegarde*** general-őrnagy.
    19. gyalog-ezred „Jekaterinenburgi“: ***Uvasnov-Alexandrow***, ezr.
    20. „ „ „Tobolszki“: ***Baumgarten*** II., ezredes.
  Második dandár: ***Villebois***, general őrnagy.
    19. vadász-ezred: „Tomszki“: ***Pusztovoitoff***, ezredes.
    20. „ „ „Kolivani“: ***Komajefszki*** ezredes.
11. Gyalog hadosztály: ***Pavloff***, altábornagy.
  Első dandár: ***Ochterlone***, gen. őrn.
    21. gyalog-ezred: „Selenginszky“: ***Sabatinsky***, ezred.
    22. „ „ „Jakuczki“: ***Bjalni***, ezredes.
  Második dandár: ***Salirkinu***, gen. őrn.
    21. vadász-ezred: „Ochoczki“ ***Bibikoff***, ezredes.
    22. „ „ „Kamcsatkai“: ***Golew***, ezredes.
12. Gyalog hadosztály: ***Liprandi***, altábornagy.
  Első dandár: ***Swenticzky***, gen. őrn.
    23. gyalog-ezred: „Asowi“: ***Krüdener*** 11., ezredes.
    24. „ „ „Dnieperi“: ***Gribbe***, gen. őrn.
  Második dandár: ***Levuczki***, general-őrnagy.
    23. vadász-ezred: „Ukraniai“: ***Jantsenko***, gen. őrn.
    24. „ „ „Odessai“: ***Zsigmond***, gen. őrn.

Lovasság.

4. Könnyü lovas osztály: ***Nierod*** gróf, altábornagy.
  Első dandár: ***Boguschefszky***, gen. őrn.
    7. uhlán ezred: „Voszneszenszki“: ***Löwenhagen***, gen. őrn.
    8. „ „ „Olviopolszki“: ***Kosljaninoff***, gen. őrn.
  Második dandár: ***Fridrichs***, gen. őrn.
    7. huszár-ezred: „Koronaörökös nagyhg.“ ***Paskovszki***, gen. őrn.
    8. „ „ „Fridrik Vilhelm porosz k. hg.“: ***Nierod*** III., ezr.

Tüzérség.

4. Tüzéri osztály: ***Sixtel***, general-őrnagy.
  10. tüzéri dandár: ***Sagoskinu***, ezredes.
    Nehéz telep, 1. és 2. sz.
    Könnyü telep 1. és 2. sz.

Digitized by Google

11. tüzéri dandár : *Wdovicsenko*, gen. örn.
Nehéz telep 3. sz.
Könnyü telep 3. 4. és 5. sz.
12. tüzéri dandár : *Njemow*, ezredes.
Nehéz telep 4. sz.
Könnyü telep 6. 7. és 8. sz.
Negyedik lovas tüzéri dandár : *Ivanoff*, ezredes.
Lovas telep 7. és 8. sz.
Tüzéri park dandár, 4. sz. *Schleglow*, ezredes.
4. Lövész zászlóaly : *Jenochin*, ezredes.
4. Árkász zászlóalj : *Noroff*, ezredes.
4. Tábori fuvar dandár, 6 zászlóalylyal.

V. Hadtest.

(Egy osztály belöle Ázsiában, a többi Oláhországban és a Dobrudzsában müködik).
Főparancsnok : *Lüders*, gyalogsági tábornok és gen. szárnysegéd.
Törzskari főnök : *Nepakoisiczki*, general örn.

Gyalogság.

13. Gyalog hadosztály : *Obrucseff*, altábornagy (jelenleg Ázsiában).
Első dandár : *Budberg* III. general örnagy.
25. gyalog-ezred, „Breszzi" : *Brunner*, gen. örn.
26. „ „ „Bialistoki" : *Tolubiecs*, ezredes.
Második dandár : *Kowalevszky*, gen. örn.
25. vadász-ezred, „Litvaniai" : *Gagarin* III. ezredes.
26. „ „ „Vilnai" : *Freitag*, gen. örn.
14. Gyalog hadosztály : *Moller* II., altábornagy (jelenleg a Dobrudzsában.)
Első dandár : *Sabokrinszky*, gen. örn.
27. gyalog-ezred, „Volhiniai" : *Chrustsew* II., ezredes.
28. „ „ „Minszki" : *Prichodkinn*, ezredes.
Második dandár : *Lipszky*, gen. örn.
27. vadász-ezred : „Podolai" : *Lovics*, ezredes.
28. „ „ „Sitomiri" : *Lüders* II., ezredes.
15. Gyalog hadosztály : *Marin*, altábornagy (Oláhországban.
Első dandár : *Artamonoff*, gen. örn.
29. gyalog-ezred, „Modlini" : *Buikoff*, gen. örn.
30. „ „ „Prágai" : *Krusenstern* III., ezredes.
Második dandár : *Engelhardt* III., gen. örn.
29. vadász-ezred : „Lublini" : *Arzvibaseff*, gen. örn.
30. „ „ Samoszki" : *Daragan* III., ezredes.

Digitized by Google

Lovasság.

V. Könnyü lovas osztály : ***Fischbach***, altábornagy.
Első dandár : ***Komarr***, general örnagy.
9. uhlán ezred, „Bugi“ : ***Hastfer***, gen. örn.
10. „ „ „Nassau herczeg“ : ***Raden***, ezredes.
Második dandár : ***Kenski***, gen. örn.
9. huszár-ezred : „Fridrik Károly porosz hg.“ : ***Zsalkow***, gen. örn.
10. „ „ „Varsói herczeg“ : ***Alopaeus***, ezredes.

Tüzérség.

V. Tüzéri osztály : ***Meyer***, gen. örn.
13. tüzéri dandár : ***Tigersteen***, ezredes (Ázsiában).
Nehéz telep, 1. és 2. sz.
Könnyü telep, 1. és 2. sz.
14. tüzéri dandár : ***Njemcsinow***, gen. örn.
Nehéz telep, 3. sz.
Könnyü telep, 3. 4. és 5. sz.
15. tüzéri dandár : ***Szarniczinn***, ezredes.
Nehéz telep, 4. sz.
Könnyü telep, 6. 7. és 8. sz.
5. lovas tüzéri dandár : ***Reisig***, ezredes.
Lovas telep, 9. és 10. sz.
5. tüzéri park dandár : ***Nowoszilzoff***, ezredes.
5. Lövész zászlóaly : ***Masaraki***, örnagy.
5. Árkász „ ***Irman***, ezredes.
5. Tábori fuvar dandár 6 zászlóalylyal.

VI. Hadtest.

(Jelenleg Moldvában és Besszarábiában).
Főparancsnok : ***Tseodajeff***, gyalogsági tábornok.
Törzskari főnök : ***Brinn***, gen. örnagy.

Gyalogság.

16. Gyalog hadosztály ; ***Kenzinszki***, altábornagy.
Első dandár : ***Cselkanoff***, gen. örn.
31. gyalog-ezred, „Vladimir“ : ***Kovaleff***, ezredes.
32. „ „ „Susdalszki“ : ***Tovjanszky***, gen. örn.
Második dandár : ***Schonert***, gen. örn.
31. vadász-ezred, „Ugliczki“ : ***Szalvin***, gen. örn.
32. „ „ „Mihály nagyhg“ : ***Kasperoff***, gen. örn.
17. Gyalog hadosztály : ***Kirjakoff***, altábornagy.
Első dandár : ***Ljubimoff***, gen. örn.

Digitized by Google

33. gyalog-ezred, „Moszkvai“ : ***Nurtjanoff***, ezredes.
34. „ „ „Butirszki“ : ***Feodoroff***, ezredes.

Második dandár : ***Goginoff***, general örnagy.
33. vadász-ezred : „Koronaörökös nagyhg“ : ***Werevkin*** III., ezr.
34. „ „ „Tarutini“ : ***Wolkow*** II., gen. örn.

18. Gyalog hadosztály : ***Beljavszky***, altábornagy.
Első dandár : ***Tregubow***, gen. örnagy.
35. gyalog-ezred, „Rjazani“ : ***Makarenko***, ezredes.
36. „ „ „Rjaski“ : ***Ganeczky*** II., ezredes.

Második dandár : ***Lein***, gen. örn.
35. vadász-ezred, „Bjeleffszki“ : ***Nejeloff*** II., ezredes.
36. „ „ „Tulai“ : ***Fetisoff***, gen. örn.

Lovasság.

6. Könnyü lovas osztály : ***Lanszkói*** II., altábornagy.
Első dandár : ***Zsvolinszky***, gen. örn.
11. uhlán-ezred, „Károly Ferdinand főhg“ : ***Timkovszky***, gen. örn.
12. „ „ „Nikitin“ : ***Baskirzoff***, ezredes.

Második dandár : ***Velicsko***, gen. örn.
11. huszár-ezred, „Miklós nagyherczeg“ : ***Chaleczky***, gen. örn.
52. „ „ „Szász Weimari“ : ***Butovics***, ezredes.

Tüzérség.

6. Tüzéri osztály : ***Korniloff***, general örnagy.
16. tüzéri dandár : ***Trubnikoff***, general örnagy.
Nehéz telep, 1. és 2. sz.
Könnyü telep, 1. és 2. sz.
17. tüzéri dandár : ***Timofejeff***, general örnagy.
Nehéz telep, 3. sz.
Könnyü telep, 3. 4. és 5. sz.
18. tüzéri dandár : ***Naszimoff*** III., general örn.
Nehéz telep, 4. sz.
Könnyü telep, 6. 7. és 8. sz.
6. lovas tüzéri dandár : ***Galiczin*** IX., ezredes.
Lovas telep, 11. és 12. sz.
6. Park dandár : ***Levasoff***, ezredes.
6. Lövész zászlóaly : ***Aminoff***, örnagy.
6. Tábori fuvar dandár, 6 zászlóalylyal.

Az előszámlált ezredek és zászlóalyak létszámáról következőket kell megjegyeznünk.

Minden orosz gyalog- és vadászezred áll 4 zászlóalyból. Egy zászlóaly 4 századból. Ezek közül egy század a gyalogoknál „gránátos,“ a vadászoknál „karabélyos.“ Minden századnál van 4 fő, 20 al-

Digitized by Google

tiszt, 8 dobos, 230 közlegény = 262 fő; és igy egy zászlóaly áll a törzszsel (7 fő) 1055 főből, s az ezred a törzszsel együtt (1 ezredes, 1 segéd, 1 számvevő, 1 kvártélymester, 1 karmester, 40 zenész, 1 ezreddobos, 1 ezredsípos) = 4267 főből.

Minden uhlán-és huszár-ezred áll 8 svadronyból. Egy svadronynál van 6 fő, 18 altiszt, 3 trombitás, 146 közlegény, összesen = 173 fő. És igy egy könnyü lovas ezred a törzszsel együtt számlál 1401 embert.

Minden gyalog tüzéri dandárban van 12 telep, mellyből 8 könnyü, 4 nehéz telep. A lovas tüzéri dandár áll 2 könnyü telepből. Minden gyalog telepnek 12, lovas telepnek 8 ágyuja van. A gyalog tüzéri osztályoknál van 3300, a lovas tüzéri dandárnál 452 tüzér. Ide járul még minden hadtestnél egy park dandár, 2 kerekü löszerkocsikkal és 846 emberrel. Ennélfogva minden hadtestnél van 14 telep, 160 ágyu, 4598 tüzér, a tiszteket is beszámitva.

Ezek szerint egy hadtest létszáma e következő: 3 gyalog hadosztály 12 ezreddel és 1 lövész zászlóalylyal = 49 zászlóaly és 52,259 fő

4 könnyü lovas ezred	5604 „
Tüzérség	4598 „
Árkász zászlóaly	1048 „
Hidászok	150 „

Összesen: 50 zászlóaly, 32 svadrony, 160 ágyu, 63,659 legény. Ide meg nem számitottuk a kozákokat, kikből minden hadtestnél legalább is 6—7000 fő van elosztva; ugy hogy *egy orosz hadtest erejét* kerek számmal 70,000 *före könnyen felveheljük.*

Már most Európában a déli részeken, az egyesült török-angol és franczia erő ellen 4 egész hadtest müködik, mert az 5-ik hadtestnek egy gyalog osztálya Ázsiában van ugyan, de e helyett legközelebb az 1. hadtestnek egy osztálya ismét Moldvába küldetett. Ennélfogva 4 hadtestnek egész létszáma 280,000 fegyveres harczol jelenleg a déli részeken. E roppant erőhöz azonban mind inkább uj sereg csatlakozik. Igy a hirlapok tudósitanak, hogy april hónap végén Moldvába 6 dragonyos ezred ment be. Egy dragonyos ezred 10 svadronyt, és 1757 lovast számlálván, a 6 dragonyos ezred 10,742 före megyen. Mellynélfogva az ujabban érkező kozák csapatokkal és tartalék zászlóalyakkal együtt az összes europai déli orosz sereg 320,000 főt könnyen meghalad.

Lássuk már most az Ázsiában müködő orosz hadsereget.

A különálló *kaukazusi* hadsereg, mellynek főhadiszállása Tiflisben van, rendes vagy állandó, és rendetlen csapatokból képeztetik. Az állandó katonaság, tartalék nélkül, teljes hadilábban, 116,000 embert és 156 ágyut számlál.

Névszerint az állandó csapatok állanak 3 gyalog hadosztályból,

Digitized by Google

mindenik 2 dandárra és 4 ezredre felosztva, és igy 12 gyalogezredből 4 zászlóalyával, 1 lövész zászlóalyból, összesen 52,260 főből; 2 ezred gránátosból (6590 fő), 47 georgiai, kaukazusi s feketetengeri zászlóalyból, mindenik zászlóalyat 1050 emberrel számitva; a 9-ik dragonyos ezredből, azaz 1757 lovasból 16 ágyutelepből s 4514 tüzérből, és egy 1048 fönyi árkász zászlóalyból.

Mi a tartalékot illeti, a kaukazusi hadseregnél mindenik gyalogezred első tartalék zászlóalya folyvást hadilábon állván, e tartalék teszen a dragonyosok és árkászok tartalékával 15 zászlóalyat, 1 svadronyt, azaz mintegy 16,000 embert. Ámbár e tartalék zászlóalyak az illető ezredeikhez teljesen bekebelesitve vannak: mindazáltal háboruba nem mennek, hanem a toborzó vidéken hon maradván, őrségekre, hadi fuvarok kiséretére, ujonczok betanitására, stb. fordittatnak.

A második tartalék seregek (szapasni), mellyek egyenesen az ujonczok betanitására rendelvék, számlálnak 15 zászlóalyat, mellyekből 3 dandár, 4 és 1 fél dandár 3 zászlóalyával, és 9780 fegyverest.

A *rendetlen kaukazusi seregek* pedig e következő kozák seregekből tétetnek össze:

a) A *csernomori* vagy *fekete tengeri* kozákokból, kiknek hetmanja jelenleg nincsen kinevezve. E kozákok 12 lovasezredet, mindenik 850 legénynyel és 6 szotniával (kapitányság); 9 gyalog zászlóalyat mindenik 4 századdal és 500 legénynyel (kik közt 75 lövész), 3 lovas ágyu telepet mindenik 8 ágyuval és 207 tüzérrel, 1 gyalogtelpet 16 ágyuval és 170 tüzérrel, s egy testőr kozák hadosztályt (jelenleg St. Péterváron) 2 szotniában 339 emberrel. Összesen tehát a *csernomori kozák* had számlál 74 szotniát, 9 zászlóalyat, 4 telepet és 15,830 legényt.

b) *A kaukazusi kozákokból*, kiknek hetmanja *Jeristoff* herczeg. Ezek elosztatnak 20 lovasezredre, mindenik 6 szotniára szakitva. Egy szotnia = 100, s igy egy ezred 600 főből áll. Van továbbá 3 lovas ágyutelepük, mindenik 6 hat fontos ágyuval és 270 tüzérrel. Továbbá ide számittatnak a lesgi és más hegyi rendetlen csapatok 4000 gyaloggal és 6000 lovassal. Mellyre való nézve a *kaukazusi kozák had* számlál 120 szotniában, 3 telepben 22,621 fegyverest. (A Péterváron levő $^1/_2$ svadrony testör és a Lengyelországban fekvő 3 muzelman lovasezred, mellyek 1750 lovasból állanak, e számba nincsenek befoglalva).

c) *Asztrakáni kozákokból*, kiknek hetmanja *Wrubel* tábornok. Ezek képeznek 3 lovas ezredet 6 szotniában 883 emberrel, 1 lovas telepet 8 ágyuval és 207 tüzérrel; 12 kálmuk lovasezredet 5 szotniában 500 lovassal, és 10 sztavropoli kompániát 100 emberével. Összesen tehát az *asztrakáni kozák had* áll 88 szotniából 1 telepből és 9856 emberből.

d) Végre a kaukazusi hadsereghez még a *doni kozákok* is adnak

Digitized by Google

contingenst, névszerint 19 lovasezredet, mindenikét 844 lovassal 5 szotniára felosztva, és egy lovas telepet 297 tüzérrel, s igy összesen 16,333 fegyverest.

Az előadattak után a rendetlen csapatok összes száma 65,911 före és 76 ágyura, és az egész kaukazusi hadsereg, a tartalékokat nem számitva, 182,000 fegyveresre, és 232 ágyura rug, mellyhez még nem számitottuk az 5-ik hadtestnek ideiglenesen Ázsiában levö első gyalog hadosztályát, melly szinte 18,168 katonát és 48 ágyut számlál. Azaz Ázsiában az orosz, a törökök, cserkeszek és *Samil* ellen 200,000 fegyveressel és 280 ágyuval müködik; a tartalékot nem is számitva.

A fővárost St. Pétervárt, továbbá a Kelettenger várait és partjait védik az angol és franczia flották ellen szárazon a császári testörök, 37 zászlóaly = 40,607 fö; a gránátosok 37 zászlóaly = 40,607 fő, 12 finnlandi zászlóaly = 12,660 fö; 12 vasas ezred = 12,624 lovas! 2 testör uhlán és 2 testör huszár ezred = 4208 fö; 1 testör gránátos és 1 testör dragonyos ezred = 2104 fö; 2 testör kozák ezred = 2104 lovas, azaz összesen 114,914 válogatott harczos, a tüzéreket, tartalékokat, s várörségeket nem is számitva.

Végre Ausztria és Poroszországok határszélein az 1-sö és 2-ik hadtest vannak összehuzva, mellyek közül az 1-sö hadtestnek egy gyalog osztálya Moldvában van ugyan, mint fentebb láttuk; mindazáltal e két hadtest teljes létszámát a tartalék gyalogsággal, dragonyosokkal, és kozákokkal együtt 150,000 före könnyen felvehetjük. Visszaidézés:

A déli orosz hadsereg	= 230,000 fö és	640	ágyu.
A kaukazusi sereg	= 200,000 „ „	280	„
Az északi sereg	= 114,914 „ „	360	„
A lengyel határszéli	= 150,000 „ „	320	„
	Összesen 784,614 fö és	1900	ágyu.

De nem csupán szárazon állitott ki az orosz roppant haderöt, hanem tengeren is tekintélyes flottái volnának, ha ezek az angolok és francziák e részbeni tulnyomóságuk miatt nem lennének kénytelenek tétlenségben vesztegelni.

A fekete tengeri orosz flotta áll 4 sorhajóból 110—120 ágyuval 12 sorhajóból 80—88 ágyuval, két tartalék sorhajóból 80 ágyuval, összesen 18 sorhajóból 1628 ágyuval; továbbá 12 fregátból 52—56 ágyuval, és 40 kisebb hajókból 10 ágyuval; azonfelül 15 gözösből, mellyek fele fregátok, bombaágyukkal. Együtt véve az orosz flották a Feketengeren 2800 ágyuval bir; tehát 500-al több mint az egyesült flották; azonfelül orosz lapok szerint a helyismeret, egységes vezénylet, a kaukazusi partivihar ismeretség előnye az orosz flotta mel-

Digitized by Google

lett szól; és mégis mind ezek daczára tanácsosabbnak tartja az orosz flotta magát az igen erös szebasztopoli kikötőben meghuzni, mint nyilt tengeren az egyesült angol és franczia flottákkal megütközni.

A balti tengeren levő orosz flotta pedig áll 27 sorhajóból 18 fregátból és 15 kisebb hajókból, 3460 ágyuval, az ágyusajkákat ide nem értve. Elosztatik 3 hajóosztályra. Jelenleg ezek a finni tengeröböl 3 nagy kikötöiben tanyáznak. Az első osztály fekszik Kronstadtban (parancsnok: *Lütke*, aladmiral), a második Revalban, a harmadik Helsingforsban (parancsnok: *Rikord*, admiral. Az ágyusajkásokat vezényli *Jepancsin*, admiral). A fen kitett 27 sorhajóból azonban csak 18 van jó állapotban, 9 csupán uszó ágyutelepekül használható. Az orosz flottát az egyesült angol és franczia flották ellen itt is az igen megerösitett hadi kikötök és várak védik, u. m. Kronstadt, Helsingfors (Sweaborg), és Reval. Legerösebb tengeri vár és erősség ezek közt Kronstadt. A kronstadti erősségnek egyik várdája „Menczikoff", gránitba vágott 4 emeletes ágyutelepeket bir, mellyek 120 fontos bombaágyukkal vannak felfegyverezve, mellyekből $^1/_3$ mérföldnyi távolságra csaknem puskához hasonló pontossággal lehet löni. A „Mencsikoff" várda épen a tengerszorulattal szemközt Kronstadt és Kronslott közt fekszik, s minden hajót, melly beakar evezni, homlokba találhat. Töle jobbra feküsznek e következő várdák: „Alexander" „Péter" és „Konstantin," balra „Risbank" és „Kronslott." A várnak egész külső gránit köfala ágyukkal sürüen meg van rakva, s a sekély vizü partokat nehéz partitelepek védik. Ezekhez járul még 221 ágyusajka. Kronstadt föparancsnoka *Lütke* aladmiral, *Konstantin* nagyherczeg hajdani nevelője. A vár védelmét vezeti *Dähn* mérnökkari tábornok. A finni tengeröböl melletti összes parttelepeket egész a Néva torkolatáig *Arnoldi* tüzér-tábornok vezényli, a kulevesi győztes 1829-ben. Ő már a lipcsei ütközetben elveszté jobb lábát.

II. Török hadikészületek.

Azon készületeken kivül, mellyeket már fentebb emlitettünk, még csak azt hozzuk elő, hogy a szultán ujolag febr. hóban 200,000 ujoncz kiállitását, és két tartaléksereg szervezését rendelé meg, melly mindenik 45,000 emberből állana.

A török hadikészületek erélyes folytatását leginkább gátolá a kincstár üressége. Egyes vagyonos törökök ugyan erejükön felül is nagy summa összegeket tettek le a haza oltárára, de mind ezek a szükséget messziről sem pótolák. Egy kölcsön felvétele is megkisértetett, s e tárgyban *Namik* basa mint Franciaországban, mint Angliában sokáig időzött; s már tudósitának is a lapok, hogy Londonban egy 2,200,000 font sterlingnyi török kölcsön megköttetett; de e hir még május 1-sö napjáig nem bizonyult be, hanem egyik *Rothschild*

Digitized by Google

maga ment el Konstantinápolyba, hogy a dolgok állásáról személyesem meggyőződhessék.

Azonban a kölcsön létrejöttéig a franczia kormány 20,000,000 frankot ajánlott a portának. Melly segitség nagyon idejében jött, mert a szerfeletti pénzhiány már a török táborozás jó eredményét hatalmasan kezdé fenyegetni. Ázsiában a hadsereg nagyobb része basibozukukból (önkénytesekből) állván, miután ezek zsoldjaikat rendesen meg nem kapák, haza oszlottak, vagy mi még rosszabb, elszéledve a békés lakosokat fosztogatták. A görög lázadás elfojtására kiküldött *Fuad-Effendi* a pénzhiány miatt, eleinte szinte csekély eredménynyel tudott fellépni. Már az *Omer* basa vezénylete alatt álló dunai hadsereg nem érezte annyira a szükséget, mert bár a rendes zsold itt is sokáig elmaradt; de élelemben, öltözetben, s más szükségletekben hiány nem volt.

Az ázsiai török hadsereget a tavali őszi szerencsétlen táborzás után, csak megfeszitett erővel és szigoru fegyelemtartással tudta *Chursid* basa (Guyon), a törzskari főnök ismét rendes lábra állitani. Áll jelenleg a hadsereg 45 zászlóalyból, mellynek fele basibozukokból vagy önkénytesekből tétetett össze; 32 svadronyból, és 48 ágyuból. Fővezér: *Selim* basa, s mellette törzskari főnök az erélyes *Chursid* basa, és több magyar és lengyel menekültek. Az ázsiai orosz hadsereg 200,000 fegyverest és 280 ágyut számlálván: láthatjuk, hogy az ázsiai török sereget nagy veszély fenyegeti, ha csak a törököket a perzsák, és *Samil* próféta a hinárból ki nem szabaditják.

Európában az oroszok ellen, *Omer* vezér, mint generalissimus, 3 ordut vagy hadtestet vezényel, mellyeknek főhadi szállása Viddinben, Szisztovban, Karassuban, és a tartalék Sumlánál a Balkán-hegyek közt pontositatott össze. Egy *ordunak* valóságos létszáma:

6 gyalogezred, 1 ezred 2800 emberével	=	16,800 fő.
4 lovasezred, 720 emberével	=	2880 „
1 tüzérezred	=	1300 „ és 60 ágyu.
Összesen		20,980 fegyveres.

Ezek mindnyájan rendes katonák, azaz nizámok, hanem az egyiptomi segédseregek, a redifek (honvédek), és basibozukok által minden ordut vagy hadtestet még egyszer olly erősre lehet felvenni, mellynél fogva egy ordu jelenleg áll 41,960 fegyveresből, azaz a három ordu, vagy *Omer* basának egész hadserege, mellyel rendelkezhetik, tesz 125,880 embert és 360 ágyut. Arendes nizámokon és redifeken kivül az egyiptomi seregek is kitünő söt rettenthetlen katonák; a tüzérség kiválólag jó, de a lovasság gyenge. A basibozukok, u. m. a boszniai, albaniai, ázsiai önkénytesek szinte vitéz katonák volnának ugyan, de fegyelmetlenek, ragadozók, s azért *Omer* basának sok gondot csinál-

Digitized by Google

nak. A mondottakból láthatjuk, hogy azon körülmény, miszerint a tulnyomó orosz erő Európában mind eddig kevés eredményt mutathat, mind a török seregre, melly aránylag az orosznál sokkal gyengébb, mint *Omer* basára, a legnagyobb dicséret.

Thessaliában Prevesanál *Fuadnak* 15,000 embere van központositva, s Arta, Janina, s más kisebb erősségekben még 12,000 fő őrség levén, a fellázadt görögök ellen működő török sereget 27,000 fegyveresre becsülhetjük.

Az egyesült török-egyiptomi flotta, melly april 18-kán szinte a Feketetengerre kiindult, áll a „Mahmudie" háromemeletes és 124 ágyus sorhajóból, *Kaisserli* főparancsnok vezénylete alatt, az „Abadsi Dsdihat" 104 ágyus sorhajóból *Hassan* basa egyiptomi admiral által vezényeltetve, a „Peiki-Zafer" 104 ágyusból *Pyr* basa ellenadmiral alatt, a „Tesrifie" kétemeletes és 82 ágyus sorhajóból *Musaver* basa (Slade admiral) alatt, továbbá „Mahmudie" 90 ágyus, „Feyoum" 104 ágyus, „Miftai Dsdihat" 90 ágyus, „Nusretie" 74 ágyus, „Peiki-Meneret" 84 ágyus sorhajókból, „Bahiri" 64 ágyus fregátból, „Dserani Bahri" és „Fehra Numa" 44 ágyus korvetekből, „Saika" és „Dsai-Fera" 18 ágyus briggekből, továbbá „Muhbii-Surur" „Feizi-Bahri" „Saki-Sadi" „Medzsidse" „Seper" gőzfregátokból, s végre „Peiki-Tidsaret". és „Missiri-Bahri" hadigőzösökből. Az egész hajóhad jó karban van, a tisztek többnyire vagy angol renegatok, vagy Angolországban a tengerrészetnél szolgált törökök és egyiptomiak. Legkitünőbb tengerészeti tiszt *Musaver* basa, ki szinte született angol (Slade). Az egyesült török-egyiptomi flotta 1150 ágyuval lép a csatasikra.

III. Angol hadikészületek.

Anglia, mint tudjuk, eleinte a keleti kérdésben nem lépett fel olly erélyesen az orosz ellen, mint Francziaország; mi annyival csudálatosabb, mert az angol és orosz kormány közt folytatott titkos levelezések világossá teszik, hogy az orosz czár czéljáról és szándékáról egy kormány sem volt olly jól értesitve, mint az angol.

Angliának régi s mondhatni százados politikája a keleten mindig az volt, hogy Törökországot roskadozó állapotában is, meddig csak lehet, fenn kell tartani, hogy a gazdag örökség felett valamikép általános europai háboru ne törjön ki. Ennyi Anglia politikájáról bizonyos. De már a tekintetben nem volt tisztában magával, hogy ha Törökország bukta minden ellentörekvés daczára is bekövetkeznék, vajjon felvegye e a kesztyüt Oroszország ellen, még egy általános europai háboru veszélyével is; vagy pedig inkább Törökország felosztásához maga is barátságos megegyezését adja.

Ugy látszik a mostani angol kormánynak egy nevezetes töredéke ez utóbbi véleményben volt; legalább a félhivatalos, s a kormány tit-

Digitized by Google

kaiba beavatott legnagyobb angol lap a „Times“ mérges vezérczikkei Törökország korhadt állapota és tarthatlansága felett, valamint a törökországi keresztények ügyében irt siralmas kifakadásai azt gyanittatják, hogy az angol kormány nevezetes töredéke épen nem lett volna idegen Törökország felett jó móddal megosztozkodni.

Azonban az ember tervezget, s az Isten végez, vagy mint a deák mondja: „homo proponit, deus disponit.“ Itt is ugy történt. Szerencsére az ugynevezett békebarátokat, vagy is a mancseszteri iskola egy kis töredékét kivéve, melly háborut semmi esetben nem akar, az egész angol nemzet határozott rokonszenvvel viseltetett a török iránt, s mélyen meg volt győződve, miszerint elérkezett az idő, mellyben Oroszország tulsulyának és mind inkább nevekedő hatalmának erélyesen gátot kelletik vetni, még azon esetre is, ha ebből általános europai háboru következnék. Nem csak a fővárosban Londonban, hanem az egész országban szerteszét népes népgyülések, *meetingek* tartattak, s kérvények (petitiók) adattak be a királynőhöz, miszerint az angol kormány határozattabban lépjen fel a török mellett. Különösen az első miniszter *Aberdeen*, s ennek pártja volt kitéve a gyanusitásnak, s őt nyiltan orosz érzelmünek jelölték. És e gyanut még jobban megerősitette a titkos levelezések tartalma, mellyeknek egyikében az orosz czár *Aberdeent* jó barátjának nevezi, s egész őszinteséggel azt nyilvánitja, hogy ha ő (már az orosz czár) *Aberdeennel* csak egy negyedóráig is személyesen beszélhetne, bizonyosan hiszi, hogy Törökország felett tüstént meg lenne az egyesség. Söt az ellenzék tulságos töredéke, névszerint *Urquart* pártja, az egész ministeriumot, s magát *Palmerstont*, a leghirnevesebb angol státusférfit is gyanusitá, hogy Törökországot épen ugy el fogja árulni, mint már több nemzeteket elárult.

Angliában nem csupán a kabinét, hanem a nemzet is vezeti a külügyi politikát, mert a pénzt és katonát a parliamentnek kelletvén megszavazni, ennek támogatása nélkül a ministerium háborut sem nem kezdhet, sem nem folytathat. Egy szóval Angliában a közvélemény dönt. Igy történt az, hogy az angol kormány buzdittatva a nemzettől, s támogattatva *Palmerston* minister által, akarva nem akarva erélyesen lépett föl. És valóban nem sokára mind vizen, mind szárazon olly roppant hadikészületek tétettek, hogy ezek világosan mutatták, miszerint az angol kormány szükség esetére báborutól sem irtódzik, s ha kell, felveszi az Oroszország által eldobott kihivó kesztyüt. E bátor és férfias határozatra azonban sokat tett *III. Napoleon* franczia császár barátsága, s az uj franczia szövetség. Midőn Franciaországban a dec. 2-ki státuscsiny megtörtént, s *Napoleon* magát franczíák császárának kiáltatá ki; Angliában a tory párt erőnek erejével vissza akarta idézni a két nemzet közti kárhozatos féltékenységet, és

Digitized by Google

százados versengést; de az éleseszü és nagytapasztaltságu *Palmerszton* örömmel üdvözlé *Napolcont*, s rábászéllé az az angol kormányt, miszerint siessen az uj franczia viszonyokat elismerni, mi meg is történt. *Palmerszton* jól látta, hogy az angol és franczia nemzet közt fenálló féltékenység, versenygés, gyülölség épen nem természetes okokon alapul, hanem csak mesterségesen táplált és szított ördögi szövevény, melly már mind a két nemzeten mély sebeket ejtett, s ujabb kitörés esetére az europai civilizatiót vég veszélybe döntheti. Ennélfogva ő a franczia szövetséget mindég kereste, s hogy politikája előre jól ki volt számitva, mutatják a mostani események.

Egy szóval az angol kormány tökéletesen felfogta helyzetét, s elkezdette nagyszerü készületeit megtenni, hogy a katasztrófa bekövetkeztével illően elfoglalhassa azon magas állást, melly őt hatalmánál fogva az europai államok koszorujában megilleti.

Minden háboru folytatására a pénz fő kellék levén, nézzük, mit tett e részben Anglia. — Szegény államok, mellyeknek már hitelük nincsen, papiros — vagy is bankópénz kibocsátásával segitnek magukon. Ez a legdrágább, s egyszersmind legveszedelmesebb módja a pénzszerzésnek, mert ez a pengőpénz értékét mesterségesen felszöktetvén, a kereskedelmi viszonyokat, s a polgárok élelem módjait fájdalmasan megzavarja, mesterkélt drágaságot idéz elő, s az arany és ezüst pénzt az országból kihajtja. Az orosz kormány e módhoz nyult, s nem csak az arany és ezüst pénz kivételét tiltá meg az országból, hanem papirospénzét még az általa megszállott dunai fejedelemségekbe is erőszakosan forgásba hozta. — Második módja a pénzszerzésnek, melly már olcsóbb és veszélytelenebb; a kölcsön felvétel. Az europai államok, mellyek a keleti kérdés miatt hadikészületekre kényszerittettek, Angliát kivéve, e módhoz nyultak, s kisebb nagyobb mértékben tetemes adósságokat csináltak, még pedig a hitel fokozata szerint kisebb és nagyobb kamattal. Csupán a gazdag Anglia nem akart pénzt kölcsön felvenni, hanem a hadiköltségeket saját jövedelmeinek emelésével kivánta fedeztetni.

Még a hadüzenet előtt, azaz mártius elején az angol miniszterium egy költségvetést (budgetet) terjeszte a parliament eleibe, melly szerint az 1854-ik évi költségvetés a kitörhető háboru miatt, a rendes költségvetést 2,256,236 font sterlinggel, vagy is mintegy 22 millió pengő forinttal haladja felül. E többletből a hajósereg szaporitására 1,202,455, a száraz haderő nevelésére 262,470, és a hadszer-hivatal költségeire 792,311 font sterling esett. Később ez összeg kevésnek mutatkozott; s miután a had az orosznak mart. 27-kén megüzenteték, s az ausztriai és porosz apr. 20-ki véd és daczszövetség után a porosz kormány igen kétértelmü s megfoghatlan politikát követe: az angol miniszterium máj. 8-kán a már megszavazott hadköltségen felül még

Digitized by Google

6,850,000 font sterling hadpótlékot kivánt a parliamenttől. A terv az volt, hogy kétharmada e költségeknek a jövedelmi adó megkettöztetésével (a franczia háboru alatt ez adó négyszeresztetett) takartassék akként, hogy 150 fontnyi évi jövedelmen alól, minden fonttól 5 doll helyett 10 doll., 150 fontnyi jövedelmen felül pedig 7 doll. helyett 14 doll. fizettessék. Ez intézkedés ellen csak akkor lehetne kifogás, ha Anglia népességében, anyagi vagyon s értelmi gazdaságban és mindkettőnek könnyebb megszerzésére vezető eszközökben, minőket a göz, a villany, a haladó tudomány s egymást érő feltalálások nyujtanak, legalább kétszer olly hatalmas nem volna, mint volt *Pitt* korában. Utolsó harmadát a kivánt hadiköltségeknek legczélszerübben véli fedeztetni a pótbudget akként, ha Skóczia és Irlandban a szeszes italokra vetett adó emeltetik; ha a külföldi czukortól járó vámadó, melly a gyarmatokból behozottéval máj. hó 5-kén egyenlő mértékre fogott volna leszállittatni, az eddigi megmarad, s általában ugy a külföldről mint a gyarmatokból beszállitott czukorra minöségileg vetett adók, uj fölosztás alá vettetnek a közkincstár érdekében; végre ha a mult földadó 50 száztólival öregbittetik.

Kölcsönt tehát nem vett fel a kényes *Albion*, de mivel a rendes jövedelmek csak lassan folynak be, némi előlegezéshez mégis kénytelen volt nyulni. Folyó év máj. 23-kán a finánczminiszter következő előterjesztvényekkel lépett a parliament eleibe: 1) Hatalmaztassék fel a kincstár, hogy 4,000,000 font sterlingig kincstárjegyeket adhasson ki, mellyek $3^1/_2$ száztóli kamatot jövedelmezzenek. A megszabandó föltételek a kincstár biztosok belátására bizassanak, s e jegyek 6 év leforgása alatt teljes értékben visszaváltandók. (Angliában különbség a kölcsön és kincstári jegy közt az, hogy az elsönél a töke soha nem fizettetik, csak kamatja jár ki pontosan). 2) E jegyek kamatjai félévenként fizetendők. 3) Hogy ha e jegyekből kevesebb bocsáttatnék ki, mint 4,000,000 font sterling, e hiányt szabad legyen a kincstári hivatalnak közönséges kincstári utalványokkal pótolni. A kincstárnoknak ez előterjesztését *Baring* az alsóházban egy elleninditványnyal akará megbuktatni; de hosszas vitatkozás után szavazásra kerülvén a dolog a kincstárnoki javaslat 299 szavazattal 186 ellenében elfogadtatott.

Angliának fő ereje és hatalma roppant hajóseregében fekszik ugyan, de azért a keleti kérdés miatt száraz haderejét is igyekezett tetemesen növelni. Még az 1854-ik év elején a hadsereg 10,694 emberrel határoztatott szaporittatni. Később mart. 3-kán még 15,000 fő szaporitást kért a kormány a parliamenttől, mellynek következtében a rendes angol száraz hadsereg 127,977 katonára emelteték. Ebből az uj pótlékra esett 55 fő, — 1726 altiszt, és 23,910 közember. A rendes hadsergen kivül a *militia* (honvéd katonaság) is tetemesen

Digitized by Google

öregbitteték, mert ennek száma 80,000-ről 120,000-re emeltetett; ezenkivül a kormány megkérte a parliamentet, hogy Irlandban 30,000 és Skócziában 10,000 honvédet szabadjon neki fegyverre hivni.

1014 óta a tengeren nem állitott fel Anglia olly roppant hajósereget, mint az utóbbi két évben. Általjában a franczia háboru után az angol tengerészeti ügy két pontra nézve igen nevezetes változáson ment keresztül, melly még jobban biztositá Nagybrittaniának tengeren eddig is tulsulylyal biró hatalmát. Az első fő változás a matrózokra nézve történt. Még a franczia háboruban az angol matrózokat kötéllel fogták, mint hajdanta a magyar ujonczokat. Azonban a zsoldnak tetemes fölemelése, a nyugpénzrei kilátás, a hadizsákmány feletti osztálynak uj rendezése, olly kecsegtető elönyöket adtak a hadi matrózoknak, hogy jelenleg, mindamellett hogy a kereskedés sokkal kiterjedtebb mint azelőtt volt, az angol hadihajókon csupa önkénytesek szolgálnak.

Második változás, melly az egész tengerészetet nem sokára gyökeréből más alakba teszi, a gözerőnek, különösen a csavarnak alkalmazása a hadihajókra. Ha hogy magunknak az angol tengerészetről helyes fogalmat akarunk szerezni, nemcsak a hajókat, az ágyukat, a legénységet kell felsorolnunk, hanem főleg az uj ágyuütegek hatását és a csavarnak alkalmazását a hadihajókra kelletik számba vennünk. Mai nap egy 90 ágyus csavarhajó még egyszer annyi erővel bir, mint egy 100 ágyus vitorláshajó az utolsó tengeri ütközetben. Igy például azon 104 ágyus vitorláshajó, melly Trafalgarnál *Nelsont* vitte, 32, 18, és 6 fontosokkal volt fegyverezve, és minden összlövettel 1000 font vasat vetett ki. Ma egy angol 90 ágyus csavarhajó, melly 68 és 32 fontosokkal van fegyverezve minden összlövettel 1000 font vasnál többet vett ki, bár 14 ágyuval kevesebbet bir. A csavar e roppant erőt még tetemesen növeli, miután azt sokszorozza. Midőn a hajók csak vitorlák erejével mozoghattak, teljesen a szél szeszélyétől függtek. Lehetetlen volt egy három fedelezetesnek roppant tömegével azt tenni, mit akartak; csak ritkán sikerült azon távolságra s azon pontra hozni, hol tüzérségének teljes erejét tanusithatá, s nehéz volt, mindkét oldal összlöveteit egymásután a kivánt gyorsasággal ugyanazon pontra vetni. A csavar által eltünnek mind ezen nehézségek; oda állhatnak a hova akarnak, minden irányban s a legkisebb helyen mozoghatnak. Ezen csodálatos találmány által a tüzérség hatása megkétszereztetik, s a hajónak olly hatalmat kölcsönöz, minőről az utolsó tengeri csata alatt még nem volt eszménk.

Illy elönynyel biró csavarhajót jelenleg Anglia 45 bir, mellyek közt 20 sorhajó számláltatik 131 ágyustól lefelé egész 80 ágyusig. Ezekből 13 sorhajó csak ez évben készült el teljesen.

A tengerészeti költségvetés szerint 1854-ben volt az angol ten-

Digitized by Google

gerészetnél 41,000 matróz, 2000 hajósiheder, 8000 tengerészi katona a vizi, s 7500 fő a szárazföldi szolgálatban, s 160 legény hajópostai elfoglaltatásban; azaz összesen 58,500 ember. E számból az uj pótlék előbb 5000, később ismét 8000, azaz összesen 13,000 matrózra és tengerészi katonára rugott.

Lássuk már most, mind vizen, mind szárazon milly nagy seregeket küldött Anglia Oroszország ellen, hogy ennek tulhatalma megtöressék.

A Feketetengeren müködő angol flotta *Dundas* admirál vezénylete alatt áll „Agamemnon" és „Sanspareil" csavarhajókból amaz 90, emez 70 ágyuval, 9 sorhajóból és 2 fregátból 748 ágyuval, végre 13 hadigözösből, mellyek közt 4 csavarhajó, 178 ágyuval. Az egész feketetengeri flotta tehát 1086 ágyuval, és 13,000 hajóslegénynyel és katonával rendelkezhetik.

A kelettengeri flotta, melly egyenesen Oroszország fővárosa Pétervár, és a finni s bothniai öbölben fekvő orosz kikötők ellen van rendelve, két hajóosztályból áll, a hirneves acrei hős, *Napier Károly* aladmiral vezénylete alatt. Az első hajóosztály a következő hajókból tétetett össze:

Csavarhajók:

Neve a hajónak.	Ágyu szám.	Legénység.	Parancsnok.
„Wellington	130	1100	*Gordon*, kapitány s egyszersmind *Napier* admirali hajója.
„Royal Georg"	121	960	*Codrington*, kapit.
„St. Jean d' Acre"	101	980	*Keppel*, kapit.
„Princess Royal"	91	820	*Clarence*, lord.
„Cressy"	81	750	*Warren*, kapit.
„Boscawen"	70	600	*Glanville*, kapit.
„Edinburg"	58	600	*Hewlet*, kap. s egyszersmind *Chad* ellenadmiral hajója.
„Blenheim"	60	600	*Pelham*, kapit.
„Hogue"	60	600	*Riamsay*, kapit.
„Ajax"	58	600	*Warden*, kapit.

Vitorláshajók:

„Neptun"	120	970	*Hulton*, kap. s egyszersmind *Corry* ellenadmiral hajója.
„Prinz Regent"	90	820	*Smith*, kapit.
„Monarch"	84	750	*Erskine*, kap.

Digitized by Google

Csavarhajók :

Neve a hajónak.	Ágyu szám.	Legénység.	Parancsnok.
„Imperieuse“	51	550	*Watson*, kapitány.
„Curyalus“	51	530	*Ramsay*, kapit.
„Arrogant“	47	450	*Jelverton*, kapit.
„Amfion“	34	300	*Key*, kapit.
„Tribune“	31	300	*Carnegie*, kapit.

Kerekesgőzhajók :

„Leopard“	18	560	*Gifford*, kapit.
„Odin“	16	560	*Scott*, kapit.
„Magicienne“	16	400	*Fischer*, kapit.
„Balorous“	46	400	*Bukle*, kapit.
„Buldog“	6	500	*Hall*, kapit.
„Gorgon“	6	320	*Cuming*, commod.

A második hajóosztály : *Csavarhajók :*

„Caesar“	91	830	*Robb*, kapit.
„James Watt“	91	830	*Elliot*, kapit.
„Nilus“	91	830	*Martin*, commodor.
„Majectic“	81	780	*Hope*, kapit.

Vitorláshajók :

„Sz. György“	120	970	*Cyres*, kapit.
„Waterloo“	101	970	*Kerr*, lord kapit.
„St. Vincent“	101	900	*Scott*, kapit.

A kisebb hajókkal együtt az összes kelettengeri flotta felmegy 49 hajóra, 2344 ágyura, és 25,000 legényre, miután a tulajdonképeni hajóslegénységen kivül még 3000 tengerészi katona is hajóra tétetett, *Graham* alezredes vezénylete alatt, ki egyike az angol tengerészi katonák legvitézebbikének.

A mondottakból láthatjuk, hogy Anglia mind a Fekete- mind a Kelettengeren tekintélyes hajósereggel lépett fel; s ha még ezek elegendők nem volnának, olly roppant tartalékkal rendelkezhetik, melly a *Napier* és *Dundas* flottáit jóval felülhaladja. Ugyanis a 4 fő hadikikötőben, u. m. Porcsmutban, Devonportban, Chatamban, és Serneszben még 161 hadihajó fekszik 6807 ágyuval, a kisebb gőzösöket és vitorlásokat nem is számitva. Mind ezen hajók, bár régibb épitésüek, de akármellyik hasonló nagyságu orosz hajókkal bátran megmérközhetnek, s ha kivántatik, tüstént tengerképesekké tétethetnek, miután

Digitized by Google

az összes felfegyverezési s kiállítási készületek az arsenalokban készen vannak. De az angol kormány, még e tartalékhajósereggel sem elégedett meg, hanem 39 egészen uj hajó van készülöben.

A feketetengeri flottán kivül Anglia a töröknek szárazon is 30,000 fönyi segitséget küldött. E szép hadsereg fövezére: *Raglan*, lord; osztály parancsnokok: *Brown György*, altábornagy, s a *Cambridgei* herczeg, tábornok. Dandárparancsnokok: *Bentink*, *Campbell Colin*, *Airey Rikhard*, *Cyre William*, general örnagyok. Tüzérség vezére: *Cator*, tábornok. Mérnöktesti parancsnok: *Tylden* tábornok. E 30,000 fönyi seregből febr. 9-ke óta, april 28-káig Törökországba elszállittatott 830 tiszt, 21,119 közember, 2259 ló, s 5800 tonna élelmiszer és hadkészlet. E czélra 97 szállitó hajó, t. i. 27 gözös és 70 vitorláshajó lön alkalmazva, melly utóbbiak a lovasságot szálliták el. Egyremásra egy katonának átszállitása Törökországba a tengeren 100 pengőforintba került.

Miután az angol hadseregben számos nös férfiak vannak, kiknek feleségei és gyermekei a tábort nem követhetik; ezek gyámolitására aláirás nyittatott meg a polgárok közt, s 1500 katonanö és 2500 katonagyermek számára, máj. közepéig 400,000 pengöforint gyült be, s még sokkal többre van kilátás, mert az angolok jótékonyságban senki által nem hagyják magukat tulszárnyaltatni, kivált midön egyuttal nemzeti becsület forog kérdésben.

IV. Franczia hadikészületek.

A franczia kormány, mihelyt Menczikoff herczeg felléptéről Konstantinápolyban, s ennek czéljáról tudósittaték, mindjárt erélyesebben lépett fel a török udvar mellett, mint Angolország; mert mig az angol flotta Maltában veszteglett, azalatt *Napoleon*, flottáját a görög vizekre, Salamishoz küldötte, hogy közelebb legyen Konstantinápolyhoz. Igen természetes tehát, miszerint Franciaország nemcsak a hadüzenet után, hanem jóval elöbb megkezdette hadi készületeit, még pedig mind vizen, mind szárazon nagy kiterjedésben. A hadköltségek fedezésére a császár 250 millio frank kölcsön megköttethetését kérte az országgyüléstől, s ez e tetemes summát minden szó nélkül jóváhagyta, s a kölcsön, aláirások utján rövid idö alatt többnyire kisebb tözsérek által létesült, s még sokkal több iratott alá, mint a mennyit az állam kért.

A száraz hadsereg, melly mind számra, mind gyakorlottságra, mind katonai szellemére nézve kitünö fokon áll, nemcsak hadilábra állittatott, hanem szaporittatott is, s ezenkivül több reformon ment keresztül. Az 1852-ki korosztálybeli 80,000 ujoncz alig gyakoroltaték be, már martiusban az 1853-ki korosztályból ismét 80,000 ifju fegyverre szóllitaték; s késöbb apr. 14-kén *Napoleon* helybehagyta az or-

Digitized by Google

szággyülés azon végzését, miszerint az 1853-ki korosztályból ne 80,000, hanem 140,000 ujoncz állittassék ki. Ugyanis Francziaországban törvényszerint minden 20-ik éves ifju katonaköteles, s mint az összeirás mutatja a 36 millio népességből minden évre 312,000 husz éves ifju esik, kikből aztán rendesen 80,000-et szoktak katonává beavatni; mellynélfogva Francziaországban 20—30 éves korig 3,000,000 fegyverképes egyén van.

Uj év elején a császár felszólitván hadügyminiszterét, hogy mennyi katonát állithatna ki Francziaország szükség esetére: a hivatalos jelentés a kiállitható franczia hadsereget a be nem sorozott tartalékokkal, s a 240,000 fönyi szolgálattevő nemzetőrséggel együtt 1,400,000 före teszi. Ugyan ekkor komolyan szóba hozatott az, hogy jövendőre 500,000 fönyi tartalék olly formán szerveztessék, mint a porosz honvédsereg, hogy az külháborura is alkalmatos legyen.

A nem rég állitott 10 zászlóaly gyalog vadászok Algirban kiválólag jó szolgálatot tevén, e vadász zászlóalyak a folyó évben 20 zászlóalyra emeltettek. — A tüzérség egészen ujra szervezteték, ugyhogy jelenleg 16 ezred franczia tüzér van, névszerint 5 ezred gyalogtüzér, mellyek csak várakban tesznek szolgálatot, 7 ezred tábori gyalog tüzér, mellyeknél az ágyukat lófogatok huzzák ugyan, de a legénység gyalog müködik, és 4 ezred lovas tüzér, hol a tüzérek magok is lovagolnak. Ezekhez járul egy ezred pionir. — Végre az orosz harcz kiütvén, a franczia háboruk alatt olly hirt nevet szerzett császári gárda vagy testőrsereg is f. é. májusban visszaállitatni rendelteték, s ennek szervezése mostan is folyamatban van.

Ezekből láthatjuk, hogy a franczia komolyan veszi a dolgot, s ugyancsak készül; bár eddig a valóságos fegyver alatt álló franczia hadsereg nem tesz többet 600,000 embernél. E seregből a törököknek segitségül küldetett mintegy 60,000 ember, az oroszokat alattomosan segitő görög királyság megszállására rendelt csapatokkal; ezen kivül máj. 15-kén két uj tábor összpontositása rendeltetett meg Francziaországban, u. m. egyik északon St. Omer és Boulogne közt 100,000, a másik délen 50,000 emberrel. Az északi tábor, mind mondják Finnlandban és St. Pétervár ellen müködnék; de szinte ugy forditható Poroszország ellen is; a déli tábor tartalékát képezné a Törökországba küldött csapatoknak.

A Törökországba küldött franczia hadsereg létszáma a következő:

Fővezér: ***Saint-Arnaud***, tabornagy.

Táborkari főnök: ***de Martimprey***, general-örnagy.

Tüzér parancsnok: ***Lebeauf***, ezredes, 4 tiszttel.

Mérnökkari főnök: ***Tripier***, ezredes, 5 tiszttel.

A politikai-topographiai bureu főnöke: ***Desaint***, alezredes, 5 tiszttel.

Digitized by Google

1. Hadosztály.

Parancsnok: *Canrobert*, osztályos tábornok. Áll e hadosztály a 7. 20. és 27-ik gyalog sorezredből, az 1. és 9-ik vadász zászlóalyból, egy zuáv ezredből. Dandár parancsnokok: *Espinasse* és *Vinoy* tábornokok.

2. Hadosztály.

Parancsnok: *Bosquet*, osztályos tábornok. Áll e hadosztály a 6-ik és 50-ik gyalog sorezredből; a 7-ik könnyü gyalogezredből, a 3-ik zuáv ezredből, a 3-ik vadász zászlóalyból és egy afrikai lövészzászlóalyból. Dandár parancsnokok: *D' Autemarre*, és *Bouat*, tábornokok.

A lovas dandárt, melly az 1-sö és 4-ik afrikai lovas vadászezredből tétetett össze, *D' Allonville*, tábornok vezényli.

3. Hadosztály.

Parancsnok: *Napoleon* cs. herczeg, osztályos tábornok. Áll e hadosztály a 2-ik zuáv, a 22-ik könnyü gyalog, és az első tengerészi ezredből.

Minden osztályhoz tartozik 2 üteg tüzérség, 16 ágyuval, egy árkász század és egy csapat gendarmerie. A lovas dandárhoz még spáhik is tartoznak és 1 lovas üteg 8 ágyuval.

4. Tartalék hadosztály.

Parancsnok: *Forey*, osztályos tábornok. Áll ez osztály a 19., 26., 39., és 71-ik gyalog sorezredből, az 1-sö vadász zászlóalyból, a 6-ik dragonyos, és a 6-ik vasas ezredből. A három dandár parancsnokai: *De Lourmel*, *d' Auerelle*, és *Cassaignolles* tábornokok. Tüzérségből van 2 gyalog = 2 ½ park = 1 lovas = 1 hegyi üteg, 1 csapat röppentyüs, és 2 század árkász. — E hadosztály legközelebb Görögország megszállására rendeltetett. Minden gyalog ezred a francziaknál 3233 főből állván, látnivaló, hogy a franczia keleti sereg a vadász zászlóalyakkal, lovassággal, tüzérséggel stb. együtt, mintegy 60,000 före mehet. — Az első csapatszállitás Törökországba Toulonból martius 20-kán történt. Martius 20-ka, melly ezen harczias demonstratio által megünnepeltetett, igen fontos szerepet játszik a Napoleon ház történetében. E napon született 1811-ben a római király, I. Napoleon fia és örököse, s Elbából visszatérte után martius 20-kán 1815. lépet be ujra a császár a tuileriákba. A sereg Gallipolinál szállott ki szárazra, s innen részint Várna, részint Drinápoly fele vonul a harcztérre, miután máj. 20-kán az egész segédhad török földön összpontosult.

De nemcsak szárazon, hanem tengeren is nagyszerü hadi készületeket tön Franciaország, ugyhogy a marina személyzete 56,000 före

Digitized by Google

rug, s igy csak 2000-el kevesebb, mint a hires angol tengerészeti erő. A franczia, szinte mint az angol, mind a Fekete, mind a Kelettengerre küldött flottát, hogy ott a törökkel egyesülve müködjenek.

A kelettengeri flotta, melly máj. 24-kén még Kielnél horgonyozott *Parseval-Duschenes*, aladmiral vezénylete alatt, e következő hajókból áll:

Sorhajók: „Inflexible“ (admirali hajó) 90 ágyus, „Duguesclin“ 90 ágy., „Jemappes“ 90 ágy., „Hercules“ 90 ágy., „Tage“ 120 ágy., s ez elöszámlált hajók mindegyikének 950 legénysége van; „Breslaw“ 90 ágyu és 890 ember, „Trident“ 80 ágyu és 700 ember, „Duperré“ 80 ágyu és 700 ember.

Fregátok: „Andromaque“ 60 ágyus, 500 emberrel, „Virginie“ 50 ágyu, 450 legény, „Zenobie“ 50 ágyu, 450 legény, „Poursuivante“ 50 ágyu, 450 legény.

Gőzösök: „Darien“ 450 lóerő, 14 ágyu, 250 legény; „Souffleur“ 200 lóerő, 6 ágyu, 150 legény; „Lucifer“ 200 lóerő, 6 ágyu, 150 legény. A fenelöszámlált 7440 legénységhez járul még 4200 tengerészi katona és tüzér; ugyhogy az összes legénység 11,640 före rug.

E hajóhad legközelebb még következő erösitést kap „Semillante“ 60 ágyu, 350 ember, „Vengeance“ 60 ágyu, 450 legény, „Psyche“ 40 ágyu, 450 legény, „St. Louis“ sorhajó, 80 ágyu, 700 legény; és 8 uj gőzhajót; ugyhogy egyesülve az egész kelettengeri franczia flotta 31 hajóból és 1266 ágyuból álland.

A földköztengeri hajóhad *Hamelin* parancsnoksága alatt, s az oczeáni hajóhad *Bruad* parancsnoksága alatt a Feketetengeren egyesültek *Hamelin* admiráltól vezéreltetve, s az első 20, a második 9 hajót számlálva, az összes flotta 29 hajóból áll 1610 ágyuval. Ezenkivül a görög vizeken *Le Barbier de Tinan* ellenadmiral flottája számlál 14 hajót, mellyek közt 9 gözös. Név szerint „La Pomona“ 36 ágyus, „la Serieuse“ 20 ágyus, „Mercure“ 18 ágyus, „L' Olivier“ 18 ágyus, „Le Cerf“ 10 ágyus, „Gomer“ gözfregát 16 ágyus, „Pluton“ „Chaptal“ gőzkorvettek, és e következő kisebb hajók „Herion“ „Promethe“ „Mégére“ „Narval“ „Solon“ „Salamandre“ összesen 146 ágyu.

Az elöszámlált flottákon kivül a touloni kikötöben 17 gözfregát és korvet áll készen, hogy a császár parancsolatjára minden órán tengerre mehet, s fedezetén 12,000 katonát elszállithat.

Végre még egy negyedik hajósereg szerveztetik, melly 14 nagy sorhajóból álland, s a tartalékot képezendi, hogy szükség esetére a világnak akármellyik pontján a csatatéren megjelenhessen. E 14 hajóból 7 csavargözös, s 1390 ágyuval rendelkezhetik.

Ez adatokból világos, hogy a franczia tengerészi erő Europa vizein következőkép leend felosztva: Kelettenger, 31 hadihajó, 1266 ágyu; 2) Feketetenger, 29 hadihajó, 1610 ágyu; 3) Görögtenger, 14

Digitized by Google

hadihajó, 146 ágyu; 4) Toulon, 17 gözös; 5) Tartalék, 14 sorhajó, 1390 ágyu.

Az orosz támadólag lép fel, és keresztül tör a Dunán.

Fentebb láttuk, hogy Angol- és Francziaország ultimatumot küldtek az orosz udvarhoz, hogy aprilis végeig üritse ki Moldva- és Oláhországot, s a tagadó választ, vagy ha 6 nap alatt semmi feleletet nem nyernének, hadüzenetnek veszik. Az orosz udvar feleletre sem tartotta érdemesnek az ultimatumot, hanem e helyett egyszer csak azt a hirt vesszük, hogy az orosz nem hogy kivonulni szándékoznék Oláhországból, hanem inkább nagy erövel a Dunán áttörvén, Bolgárországba vagy is a tulajdonképeni török földre játszá át a harcz szinhelyét. Már előbb a török ellen müködő összes haderő fövezérévé *Paskevics*, herczeg tábornagy neveztetett, s ez is mutatá, hogy valami nagy tervben fő a feje az orosznak, s gondolatjában sines békét elfogadni; s hogy Ausztria és Poroszhon folytonos békei közbenjárásaikat egyenesen vissza nem utasitá, ezt csupán idönyerésből tevé.

Még *Paskevics* a harcz szinhelyére még sem érkezhetett, midön martius 10-kén *Gorcsakoff* herczeg St. Pétervárról kemény parancsolatot kapott, kogy ne elégedjék meg az önkényesen elvett zálog védelmével, hanem támadólag lépjen föl, s az orosz sereg a Duna jobb partján is foglalja el mind azon fontos strategiai helyeket, mellyek a késöbbi hadjáratban támaszpontokul szolgálhatnak. E fontos helyek közé tartozik Bolgárországnak észak keleti csucsa, az ugynevezett Dobrudzsa, s itt különösen azon vidék, melly Macsin, Izakcsa és Babadag közt fekszik, mert e három helység által összekapcsolt magaslatok igen képesek arra, hogy Oláhországot szárnyoldalrul védelmezni lehessen, mi természetesen felteszi Braila és Galacz városok mellett fekvő hidfők birtokát, melly hidfőket az oroszok ugyan meg is erösitettek. — A mult századbeli orosz-török háborukban a török fövezérek föseregüket mindég a Dobrudzsában állitták fel, s a babadagi magaslatokon csaknem legyözhetlenek valának. — *Omer* basa ezt máskép határozta. Ö seregének válógatott részét Kalafátnál központositá, melly fontos állomás volt ugyan mind strategiai, mind politikai tekintetben, de az egész derék sereg ugy szólván tétlenül vesztegelt. Ellenben arra nem gondolt, hogy Dobrudzsát tetemes haderövel rakja meg, holott ez az oroszok visszavonulási vonalán fekszik, s *Luders* orosz tábornok Braila és Galacz városoknál már tetemes sereget huzott össze.

Omer basa a Dunánál táborozó hadseregre nézve olly fontos félszigetnek a Dobrudzsának védelmét *Mustafa* basára bizta, adván neki 10 zászlóaly rendes katonát, 8 zászlóaly honvédet, 2600 basibuzokot, és 4000 lovast 48 ágyuval. E csekély sereg illy nagyjelentöségü állomás védelmére elégtelen volt. *Mustafa* basa azon régi sánczokat, mely-

Digitized by Google

lyeket az oroszok az előbbi táborozások alkalmával széthányattak, mivel belátta nagy hasznukat, részenkint kijavittatá ugyan, de azért *Omer* basától sürgetőleg több katonát és ágyut kért. *Omer* basa küldött is neki ujra 6000 embert, kik rendeltetési helyükre szerencsésen elérkeztek. Az angol-franczia táborkari tisztek, kik Sumlában az egyesült segédseregek hadműködését vezették, jobban átlátták Dobrudzsa fontosságát; s a franczia sereg legelőször is bizonyosan Dobrudzsát foglalta volna el, ha ebben az orosz által meg nem előztetik.

A török fővezér *Nikápolynál* összpontositott 60,000 embert, s bal szárnyán a kalafati őrséggel együtt támadólag akart fellépni az oroszok ellen, s e szándékát Konstantinápolyba a ministeriumnak meg is irta. Ez azonban oda utasitá *Omert*, hogy az angol-franczia segedseregek megérkezéséig csak védőleg viselje magát, s ő e tanácsot, bár a hadviselésre teljes és független meghatalmazást kapott, elfogadá, mert nem akará az egész felelet terhét magára vállalni, ha támadó föllépése szerencsétlenül ütött volna ki.

Az oroszok martius 22-kén, és igy az angol és franczia hadüzenet előtt (mart. 27.) roppant tömegekkel három helyen kezdették meg a dunáni átkelést u. m. Macsin alatt Potbasinál, Tulcsa felett Csatal-Burnunál, és Izakcsánál. Macsinnál a Gedcsig duna-szigetnél mart. 22-kén 24 tizenkét fontos és 6 tizennyolcz fontos ágyuk óltalma alatt egy hidat vertek át a Dunán a *Birugoi* rendszer szerint. Az ágyuzás már 22-kén megkezdetvén, 23-ik hajnalán folytattaték. A támadást egy 14 hajóból álló dunai orosz flotilla támogatta, melly 6 zászlóalyat vitt fedezetén, mellyek a Macsin alatti Gedcsid sziget csucsát nem csekély veszteséggel elfoglalták.

A fentebbi 6 zászlóalynál volt *Dubarszki* orosz mérnöktesti tábornok, kinek egyik lábát elvitte az ágyugolyó. Egy másik dunai flotillán pedig Galaczból 6 zászlóalylyal *Lüders* orosz tábornok ment által a Dunán, s a Macsin és Izakcsa közti tért puskalövés nélkül sebes léptekkel elfoglalta. A harmadik dunai flotillán *Uschákow* tábornok lépte át a Dunát 13 zászlóalylyal, s Tulcsán felül (Csatal-Burnunál) állást foglalt. Itt azon földvárak, mellyeket *Omer* utolsó hadijelentésében olly erőseknek festett, megtámadtattak. A török katonák, főleg az egyiptomiak olly vitézül küzdöttek, hogy a Csatalt megtámadó első orosz ezred csaknem egészen semmivé tétetett. Hasonlag járt majdnem két utána jövő zászlóaly; de ekkor egyszerre 9 zászlóaly támadta meg a török üteget, melly aztán visszavonulván, a sánczok iszonyu veszteséggel elfoglaltattak. Az oroszok magok, kik tized részét sem szokták veszteségüknek bevallani, saját halottaik számát 350 főre teszik. Ellenben a törökök közül is igen sokan hullottak el, s 11 ágyu, 51 tiszt, 100 közlegény orosz fogságba esett.

Mind a három ponton, u. m. Brailánal, Galacznál és Tulcsánál

Digitized by Google

tüstént hidat vertek az oroszok, mire Tulcsa vára, a fenemlitett véres sánczostrom után, *Uschákow* orosz tábornoknak kapuját megnyitá. *Uschákow* mart. 34-kén a Beslep hegységben fekvő falukat megrakván, két kozák svadronyt Teliczáig előreküldött. Ez utóbbi helységben, mellyet a törökök kardcsapás nélkül elhagytak, megtörtént az egyesülés *Anrep* tábornok hadosztályával, melly Izakcsa kis várát tartá ostromzár alatt. Izakcsánál 2 török zászlóaly iszonyu tulerő ellen küzdött, csak 500 ember maradt élve, de ezek podgyászokkal és tüzérségökkel a legjobb rendben visszavonultak.

Macsin, melly Izakcsánál valamivel erősebb városka, martius 24-kén az orosz seregek által szinte bekeritetett. *Gorcsakoff*, orosz fővezér főhadiszállása e napon Grecsi falujában volt, hol 1791. jul. 10-kén az oroszok fényes győzelmet vivtak ki a 100,000 főnyi török hadseregen. Macsin alatt Potbasinál az oroszok háromszor verettek vissza szuronynyal, s 1000 embernél többet vesztettek. Az oroszok áthozott 6 ágyuját nem lehete a török üteg kereszttüzétől s az orosz parti ütegektől és ágyunaszádoktól elfoglalni; estig helyükön maradtak. A török ütegeket az oroszok nehéz lövegei nagyon megrontván, a törökök nem tarthaták többé magukat; hanem 48 órai csata után, mellyben éjjel nappal nemcsak az ágyunaszádok, hanem 25 ágyu és két mozsár tüzét kelle kiállniok a szigetről és tulpartról, éjjel a tüzérséggel együtt visszahuzódtak. Többek közt 2000 egyiptomi nem akart visszavonulni, hanem kétségbeesett harczban, melly az oroszoknak igen sok emberébe került, utolsó emberig agyon löveték magukat..

A támadó orosz sereg mind a három ponton 49 zászlóalyból, 4 lovasezredből, 160 ágyuból, 4500 tüzérből, 1 árkász zászlóalyból, az az 62,000 emberből állott. Illy roppant tulerő ellen *Mustafa* basa a maga 24,000 emberével és 48 ágyujával nem védhette sikerrel a török álláspontokat, mellyek egymástól nagyon messze estek, ugy hogy egymást nem támogathatták, minélfogva a török csapatok az előre kapott utasitás szerint Dobrudzsát elhagyták s a Traján sánczokig visszavonultak; de rettenthetlen és önfeláldozó vitézségük által megmutatták, hogy az 1854-ki hadjárat nem lesz hasonló az 1828-ki hadjárathoz, s ha az orosz a kettős keresztet Konstantinápolyban a *Zsófia* templomára felakarja tüzni, ez csak a törökök holttestein keresztül történhetik meg.

Mielőtt azonban az oroszok további müködéseit Dobrudzsában, és Bolgárországban leirnánk, ismerkedjünk meg egy kissé a Dobrudzsával, melly most az orosz-török harcznak igen érdekes szinhelye. Dodrudzsa és a Traján sánczok jelenleg azon két jelszó, mellyeket az ember mindennap hallja. Azt hiszem, hogy az ugynevezett csehfaluk Európában sokkal ismeretesebbek, mint ezen két fontos pont, mellyek körül a nemzetek érdekei már századok óta forogtak, s a je-

Digitized by Google

len történetben is olly nevezetes állást foglalnak el. Ne higye senki, hogy ha egy földabroszt, vagy egy földirati munkát kezébe vesz, már értesitve van az egészről. A Dobrudzsa egy olly különcz vidék, mellyről helyes fogalma nem lehet annak, ki azt saját szemeivel nem látta. Majd magas majd alacsony, de nem mint hegy és völgy. Mi a földabraszokon folyóviznek tétetik ki, az nem egyéb egy kis esővizi pataknál, melly gyakran épen nem létezik; mi ugy jön elő mint kikötő, alig egyéb egy csekély öbölnél; a faluk gyakran csekélyebbek, mint a magyar puszták csikóslakai. És e tartomány még is nagyobb, mint némelly királyság, ámbár összes lakossága alig ér fel Pest vagy Prága városok népességével.

A Dobrudzsa egy félsziget, melly Bolgárországhoz tartozik, mellyet északra és nyugotra a Duna kerit be, melly itt folyását hirtelen északnak veszi; keletre a Feketetengerrel határos; délre össze függ Bolgárországgal, mellytől a *Tráján* sánczok választják el. Hogy a Duna hajdanában Raszovától egyenes vonalban Küsztendse felé folyt volna a tengerbe, mese, mert azon 200 láb magas dombsor, melly a Dobrudzsán keresztül huzódik, a Balkán hegységnek egy ágazata, melly a Dunát kénszeritette, hogy Raszovától Galacz felé a tengerig még 30 mérföldnyi kerülőt tegyen. A Feketetenger felé a partok csak nem egész hosszaságban sziklafalak, s mintegy 10 ölnyi magasak. A tenger mélysége itt igen csekély, ugyhogy hajdanában a görög és romai hajókra is sekély lehetett, miután az általában nem több 7—8 lábnál. A földabroszokon látható kikötők nem érdemlik e nevezetet, mert maga Küsztendse nem képes 2 dunai gőzösnél többet befogadni; és nehány évvel ezelőtt egy török basa azon javaslatot tevé kormányának, hogy az itteni kikötőben egy ócska, kövekkel terhelt fregát sülyesztessék el, csakhogy a kisebb hajóknak valami kevés oltalma legyen.

A parti hajózás itt felette veszélyes az uralkodó északkeleti szelek miatt, s azért a parthoz nem is közelithetni; *mellynélfogva meggyőződésem, hogy az egyesült angol-franczia hajók ágyuikkal a part közelében történhető verekedéseket épen nem támogathatják.* E sziklás part egészen a Ramsin taváig huzódik, csaknem Tulcsa és Macsin határáig. Csak Tulcsánál kezdődnek a Duna torkolatainak árvizjárta földjei, mellyek részben neutralis vidéket képeznek, és tökéletes posványságok, mellyeket a Duna torkolatai átmetszenek, mint például a Szulina, Kilia, és Sz. György torkolata.

Ez árvizjárta földön csak kevés halászfaluk és nyomorult kunyhók láthatók. A Dobrudzsa jobb része a Duna melléke, mert ámbár az egész tartományban a halmok is termékeny földdel boritvák, s az egész vidék müvelhető, mégis legjobb tájék a Dunának televényes melléke.

Digitized by Google

Fő szerencsétlensége e vidéknek a vízhiány, miután nemcsak természetes források nincsenek, hanem kutakat ásni is hiába próbáltak a kozákok, minélfogva a legtöbb helységek a Duna mentiben feküsznek; s a beljebb eső gyarmatok vízzel innen látják el magukat.

E körülményt az orosz sereg mozdulatainál mindég szem előtt kell tartanunk, mert a víz és utakhiánya miatt az kényszeritve van a Duna folyását követni. Ez az oka annak is, miért nem mehetnek az oroszok olly gyorsan előre, mint ezt sok nyughatlan ujságolvasó kivánná.

Tudjuk, hogy 1828-ban Brailát az oroszok junius 17-kén vették be, mire Karassuig gyorsan előre nyomultak. De akkor minden attól függött, hogy az oroszok jókorabb Várnába érjenek, mig a kisázsiai török ezredek oda megérkezhetnének; és mégis csak julius 6-kán kerekedhettek fel Karaszuból.

A csekély népesség, s azért a ritkán fekvő faluk, és a lakosok szegénysége szinte nehezíti egy hadsereg előhaladását. A török kormány hivatalos statistikusa *Jonesko* szerint, Dobrudzsa nagysága 500 □ mérföld, azaz körülbelől annyi, mint nálunk a temesi bánság. Népessége 118,000 lélek, azaz egy □ mérföldön 235 ember találja élelmét. Ezek 25,690 családot képeznek, és 388 községben laknak. Ezen csekély népesség 12 különféle népfajból tétetett össze. Van t. i. 14,800 török, 3656 oláh, 2214 bolgár, és 2285 tatár család, kik Krimia elfoglalása után költözködtek ide; a maradék áll görögökből, kozákokból, egyiptomiakból, arábokból, örményekből, zsidókból; még németeket is találhatni itt. Legvagyonosabbak köztük az oláhok, kiknek vagyona csak marhákban 3,357,000 váltó forintra becsültetik. A lakosság főleg marhatenyésztésből él; a földmüvelés kevéssé és roszul üzetik.

Forduljunk már most a *Trajáni* sánczokhoz, mellyeknél olly véres csaták történtek. Ezek a Dunától kezdve Csernavodától egész a Feketetengerig Küsztendséig terjednek, s épen 8 német mérföld hosszuk. A sánczok földhányatok és falak, mellyeket régen a romaiak épittettek, néhol még most is 3 öl magasak. A sánczokkal párhuzamosan huzódik egy keskeny völgy, a *Karaszu* völgye, melly Csernavodától lassu emelkedéssel csaknem Küsztendséig megyen, itt kis eset után a tenger fele 6—8 láb magas sziklafallal végződik. Az egész völgy két oldala részint merev szikla, részint meredek agyagfal, melly néhol 100 lábnál is magasabb. Névszerint Küsztendsétől jöve a Dunának, a völgy először szelid és teknőalaku, és fokonként vágja magát be Dobrudzsa magaslatába; ugy hogy 1 ½ mérföldnyi ut után a völgyfalak már sziklások és szaggatottak, a völgynek egy darabig még esése van, de vizet sehol sem találni, és az elhagyott puszta faluk kutja 12 öl mélyek; a völgy esése mindég csekélyebb, annyira,

Digitized by Google

hogy a kiszárított Burlok tónál a völgy már ugy látszik, mintha egyenes térség volna. Innen mindég szélesbbedve, a karaszui hidig több tavak láthatók, mellyek nyáron kiszáradnak, különben náddal és sással benövék, s ezeket egy csekély esésü patak összekapcsolja a Csalapcsa tóval, melly a Dunához csak öt órányira fekszik, s nagyobb ár idején a viz egészen idáig visszatorlódik.

A karaszui hidtól kezdve két mértföldnyi hosszuságban csaknem a Dunáig több tavak terültek el, és szakadatlan vizi összeköttetésben vannak, és csaknem az egész völgy fenekét elfoglalják, mellynek sziklás partjain ut nem vezet, hanem, kivált a bolgár oldalról, természetes sánczfalat képez. E tavak *Karaszui* tavaknak neveztetnek, mellyekből folyik ki a 24—30 láb széles *Karaszu* (feketeviz) folyó egy 900—2000 láb széles völgyben, s magas és meredek partoktól kisértetve sok csavargás után a Dunába szakad.

Ez tehát az egyedüli pont hol egy nagyobb sereg átmehet, bár az áthatolás a természetes akadályok miatt nagyon nehéz, s fentebb a vizhiány miatt szinte bajos, s talán nyáron lehetetlen. Ha esős idő áll be, akkor az agyagos föld egészen meglágyul s az utak járhatlanokká lesznek, miután csinált országutakat itt hiába keresünk.

Innen megmagyarázható, miért volt épen ezen hely melly bolgár oldalrul a trajáni sánczok által még erősebb véd pontot képez, már a legrégibb időktől fogva szinpadja a legvéresebb csatáknak.

Illy nagy természetes és mesterséges akadályok legyőzésére természetesen nagy vitézségre van szükség; s előre lehete látni, hogy az oroszok itten sokkal többet veszitenek jelenleg, mint 1828-ban veszitettek, midőn az orosz seregek a Traján sánczokat védetlenül találták.

A török seregek, mint fentebb láttuk, a macsini, izakcsai, és tulcsai csaták után egész a *Traján* sánczokig visszahuzódtak, mire az oroszok az emlitett 3 kis váracskát s 3 nappal később Hirsovát is elfoglalták, s az egész Dobrudzsát hatalmukba keriték.

April 6-kán *Lüders* hadteste a Traján sánczoknál, Csernavodánál felállitott török sereget 3 oldalrul megtámadta, de igen nagy veszteséggel visszaveretett. *Haszim* basa, ki a törököket itten vezényelte, meggyőződvén, hogy e helyet a tulnyomó s még mindég szaporodó orosz sereg ellen meg nem védheti, miután mégegyszer az oroszok közt nagy vérontást tett, az éj által fedezve Raszováig visszahuzódott. Az oroszok csak halottakban 2000 embert vesztettek, de a törökök közül is, kik pedig jobban védve voltak, 1200 hullott el. Ugyan e napon a *Traján* sáncz tövében fekvő Kostelli és a Feketetenger mellett fekvő Pasagios faluk közt szinte véres verekedés fejlödött ki az oroszok és törökök közt. Az utóbbiak az oroszokat megszalasztván a mocsárok közé szoriták. A rémülés olly nagy lön az orosz seregben, hogy a megfutamodottakat ágyuval kellett megállásra kényszeriteni.

Digitized by Google

És midőn a törökök Karaszuig visszahuzódtak, Kostellit több napokig nem merték az oroszok megszállani, hanem a faluból követség ment az orosz táborba, melly jelentést tőn a törökök visszahuzódásáról, és csak ekkor jöttek elő ismét az oroszok. Kisebb csaták még több pontokon fejlödtek ki a *Trajáu* sánczok mentiben, ugy hogy az itteni összes ütközetekben az oroszok egy hadorvos jelentése szerint 5000 embert vesztettek. A törökök tehát mint látjuk ritka vitézséggel harczoltak, s a Traján sánczokat meg is védték volna, de az orosz fősereg Szilisztriánál akarván áttörni *Paskevics* herczeg saját vezénylete alatt, hogy hátulról be ne keritessenek, *Omer* basától parancsolatot kaptak, hogy a bazárdcsiki utvonal fedezése végett visszavonuljanak.

Elhagyván a Traján sánczokat a törökök, az oroszok csak nagy elővigyázattal nyomultak előre. April 11-kén mind Csernavodát, mind Karaszut kozák csapatok szállották meg *Walner* és *Folnim* alezredesektől vezényeltetve, s mind két helyen a hidat elfoglalták. A Karakisi Kekerleni és Mahmud-Kriszu faluk felé kiküldött orosz előcsapatok, csak az utolsó falunál találtak mintegy 600 lovas és egy csapat gyalog törököt, kik csekély csatározás után visszahuzódtak. Ugyan ez napon Küsztendse felé is szaguldott egy kozák csapat *Ismaikov* vezénylete alatt. Itt ezek néhány emberből álló őrszemre bukkantak, kiket, a kikötőben horgonyozó egy angol és egy franczia hadigőzös állitott ki. Az őrszem tüzet adván a kozákokra, minden veszteség nélkül a hajókra visszatért. Erre a kozákok bemenvén a városba, a gőzhajók ágyuzni kezdettek, s a város lángra gyuladt, mit az orosz hivatalos jelentés az angol-franczíák ágyuzásának tulajdonit ugyan, de török levelek szerint kozákok által gyujtatott fel a város, mellyet akosai már előbb elhagytak.

Miután a Traján sánczokat a törökök elhagyták, az oroszok Raszova várát akarták elfoglalni. Ez egy csekély városka és várda a Duna jobb partján, kisszerü eröditésekkel; s bár hiteles tudositások szerint a kis erősség már csaknem halommá lövöldöztetett: még is mind a mai napig (jun. 3.) nem tudták ezt az oroszok elfoglalni a kétségbeesetten viaskodó török őrségtől.

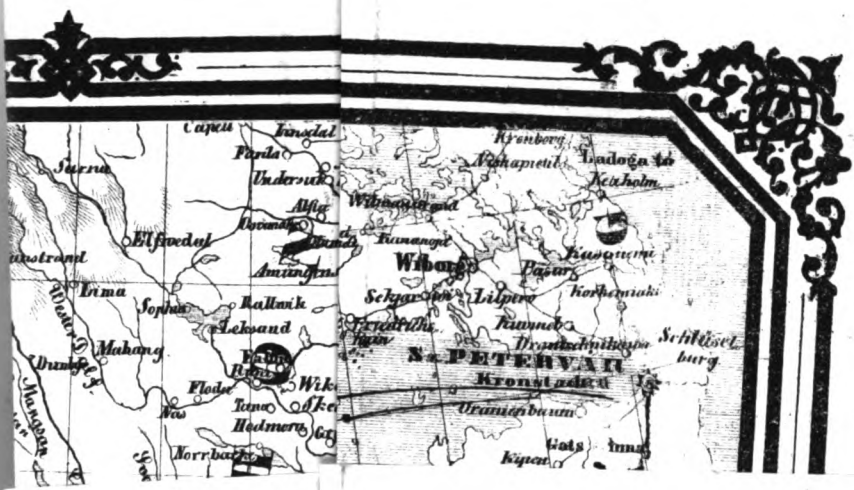
Azonban *Paskevics* tábornagy az erős és nagyfontosságu Szilistria vár elfoglalását tüzvén ki hadmüködése legelső czéljául: hogy e várat a bolgár oldalról is bezárolhassa, parancsolatot adott *Lüders* tábornoknak, miszerint Raszova hátrahagyásával nyomuljon előre, és Szilistriánál telepedjék meg. E czélból hadtestével két csapatban indult meg. *Grotenhjelm* lovassági tábornok egy megerősitett gyalog hadosztálylyal, 3 lovas ezreddel, egy pár ezer kozákkal és 48 ágyuval a bazárdcsiki utról nyomult Szilisztriánál. Utjában máj. 12, 13, 14 és 15-ik napjain véres verekedések fejlödtek ki a törökök és oroszok közt, s egy lovassági rohamban maga a tábornok lováról leesvén,

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Capell
Fiorda
Undersak
Elfsdal
Lima
Sophia
Lekvand
Mahang
Floder
Hedmora
Morrbacka
Kronborg
Ladoga L.
Keixholm
Wiborg
Pasari
Lilpura
Kexholmiaki
Schlüsselburg
St. PETERVARI
Kronstadt
Oranienbaum

Digitized by Google

szolgálatképtelenné lett, s hadosztálya nagy veszteségek után csak 15-kén vergődött Kucsuk-Kajnardsihoz, melly 2 mérföldnyire fekszik Szilisztriától a Paravadiba vezető uton. — A *Lüders* főhadteste Raszovát elkerülvén, a Duna mentiben nyomult Szilistria fele.

Elöcsapatját képezé *Engelhardt* tábornok egy erös dandárral. E csapatnak szinte nagy veszteséget kelletett szenvednie, mert 3 napig támogatás nélkül maradt, és csak sok vesződséggel érkezhetett a főhadtest máj. 18-kán Szilistria közelébe, hol máj. 18-kán, az oláh partról a Dunán átkelt *Chruleff* tábornok hadosztályával egyesült.

Lássuk már most, mi történt ez alatt Szilistria környékén s a várban. *Szilistria* mintegy 30,000 népességü város és meglehetös erösség a Duna jobb partján. E vár strategiai tekintetben is nagyon fontos, mert a Sumla és Drinápoly felé törekedö ellenséges hadnak épen háta megett feküdvén, mielött ez elörenyomulhatna, kénytelen vagy a várat bevenni, vagy nagy erövel bezárolva tartani, hogy a beljebb nyomuló hadsereg összeköttetéseit a várörség ketté ne vághassa. E miatt *Paskievics* is feltette magában, hogy e várat minden áron elfoglalja, mi mind eddig nem sikerült, bár az oroszok már halottakban és sebesültekben 8000 embert vesztettek. E vár már az $183^{8}/_{9}$ orosz-török háboruban nevezetes szerepet játszott. 1838-ban egész nov. 10-kéig hiába ostromoltatott. 1839-ben az ostrom majus 17-kén ujra kezdetét vette. A vár egész erösitvénye ekkor nem állott egyébböl, mint egyszerü köfalból, tiz kis bástyával fedezve, mellyek egymástól olly távol állának, miszerint egymást kölcsönösen nem támogathatták.

Mind e mellett az oroszok keveset haladhattak elöre, mert a 8000 fönyi török örség olly vitézül és makacsul védte magát, hogy az oroszok annyit nem vártak. A törökök gyakori kirohanásokat tettek, s az oroszok nem mervén a rohamot megkisérteni, földalatt akartak a várhoz jutni, azaz *Schilder* tábornok aknákkal czélozta a falakat széthányatni. Igy junius 29-kén két puskaporral töltött akna felvettetvén, az erödítményekben nagy hézag támadt; de még most sem próbálták meg az oroszok a rohamot, hanem inkább arany golyókkal dolgoztak, s a várat önkéntes feladásra hivák fel. A szilistriai basa, egy 70 éves öreg, megvakittatva az arany fényétöl, s az eltörlött jancsárok által titkosan felizgatott fegyveres polgárokkal egyetértve, nem akart többé a vár oltalmáról mit sem tudni, hanem jun. 30-kán capitulatio mellett a várat feladá.

Jelenleg *Musza* basa a parancsnok Szilistriában, egy tudományosan müvelt férfi, s kitünö tüzér tábornok. A vármüvek 1835 óta sokban javittattak. (Az orosz a $11^{1}/_{2}$ millio arany hadisarcz zálogául e várat eddig az évig tartá megszállva), de még is megbocsáthatlan hiba, hogy e fontos helyzetü vár béke idején elsörangu erösséggé nem csináltatott. Orosz tudósitások szerint a várörség most 10,000 nizam

Digitized by Google

gyalogból, 6000 lovasból, 3000 basibozuk lovasból és 1000 tüzérből, azaz összesen 20,000 főből állana; de török források után nem tesz többet 12,000 embernél.

Paskievics, orosz fővezér terve abban állott, hogy minden erejét Nagy-Oláhország déli részén összpontositván, egy időben 3 helyen menjen át a Dunán, névszerint Szilistrián felül Kalarasnál, továbbá Oltenicza-Turtukainál és Ruscsuknál. Ugyanekkor *Szojmonoff* tábornoknak Nikápolynál és Szisztovnál kellett demonstratiot tenni a török ellen, hogy ez minden ponton foglalkodtassék. E három ponton 120,000 orosz huzaték össze. — Legelőször is a Kalaras és Szilistria közt fekvő három dunai szigetet foglalták el az oroszok, s Kalarásnál 36 ágyu oltalma alatt egy hidfő építéséhez hozzá kezdettek, és Szilisztriát a dunai oldalról nehéz ostromágyukkal lövették. A dunai rész, a várnak minden esetre leggyengébb oldala; hanem a folyam itt, még a hol legkeskenyebb is, tudniillik a réven felül, hol az oroszok hidat vertek, legalább, is 1000 lépés. Az oroszok itt hidfőt nem készithettek, mert a *Chruleff* hadosztálya által megkisértett erődités, a törököktől, kik még ekkor az emlitett szigetek birtokában voltak, meghiusittattak. A hidfő hiánya miatt, s mivel a szigeteket az oroszok roppant veszteség után csakugyan elfoglalták: ez okból a dunai oldalrul kisértették meg az ostromot. A vár tulajdonképeni ostroma tehát csak máj. 19-kén kezdetett meg, de csupán vizi oldalról, mert a bolgár részen a váron kivül helyezett eröditményeket kelletik előbb bevenni, hogy magához a várhoz férni lehessen. Három napi szakadatlan ágyuzás után, máj. 21-kén egy külerődítmény bástyája, akna által légbe röpittetvén, az oroszok békésen akarák a rést elfoglalni, de szégyennel visszaverettek; pedig már máj. 18-kán Szilistria a bolgár oldalrul is *Lüders* hadteste és *Chruleff* hadosztálya által bezároltaték. Ugyanis az oroszok az akna felvettetése után azt hiresztelték, hogy *Musza* basa május 22-kén parlamentairt küldött az orosz táborba. Ez nem áll, mert nem a törökök, hanem az oroszok küldtek egyik külerősség egy fokának légbe repitése után parlamentairt Szilistriába, kinek azonban *Musza* basa azt felelte, hogy 4 nap mulva ad választ. Május 24-kén foytattaték az ostrom, de az oroszok semmire sem mehettek. A török tüzérség az ostrom alatt felette használhatónak mutatta magát, s porosz oktatóinak becsületére válik; az oroszoknak okozott veszteség pedig roppant. A kórházak Nagy-Oláhországban telvék betegekkel és sebesültekkel, s a helyiségek hiánya nagyon érezhető. Innen nem csudálhatni, miszerint az oroszok Szilistria már szétrombolt elömüveiből lőtávolságon tul visszahuzódtak. A kisérlettel, a várat rohammal bevenni, teljesen felhagytak. Az ostrommunkálatokat *Schilder* tábornok most egész rendszerrel üzi, s mint 1849-ben földalatti aknákkal dolgozik.

Digitized by Google

A nyugati hatalmak hadizenetére adott hivatalos orosz nyilatkozat.

Az orosz kormány mindenképen oda igyekezett, hogy előbb Anglia és Francziaország izenjenek hadat, hogy igy a nép előtt a háboru okát amazok nyakára tolhassa. Ezért a háborut a Dunánál már támadólag megkezdette s még is megvárta a nyugati hatalmak hadüzenetét, melly 27. martiusban megjelenvén, az orosz kormány sem késett *nyilatkozatával*, mellynek tartalma következő.

„Francziaország és Anglia, végre nyiltan kiléptek a rejtett el-„lenségeskedés rendszeréből, mellyet flottájoknak Feketetengeren „megjelenése által Oroszország ellen folytattak. Az e rendszabályok „fölötti nyilatkozat, a közöttük s a császári kabinét közötti viszonyla-„tokat kényszerüleg megszakitá. Ezen utóbbi tényre nem sokára is-„mét egy második közlemény következett, mellyel a két kabinét, „illető consulai által a kormányt felhivta, vonná ki seregeit a Duna-„fejedelemségekből bizonyos határidő alatt, s e határidőt Anglia ap-„ril 30-áig, Francziaország pedig még határozottabban ugyanazon hó „15-éig tüzte ki.

„Mi joggal követel a két hatalom a hadviselő felek egyikétől „mindent, mig a másiktól mitsem kiván — ezt a császári kabinét előtt „megfejteni nem tarták szükségesnek. A Dunafejedelemségekből ki-„vonulni, annélkül, hogy az ottoman kormány csak árnyékát is telje-„sitette volna a feltételeknek, mellyektől a czár a megszállás meg-„szüntetését függővé tette; kivonulni, közepette a háborunak, mellyet „az ottoman kormány izent, s mielőtt ez támadólag működik, s mi „alatt seregei az orosz terület egy eröditett pontját megszállva tart-„ják — ez már magában is teljesithetlen feltétel volt. A két hatalom „ugy akarta, hogy e feltételt, az annak adott alak által, még elfogad-„hatlanabbá tegye. Hat napi határidőt tüztek ki elfogadására, melly-„nek lefolytával a tagadó vagy épen semmi válasz, hadüzenettel egy-„értelmünek volt tekintendő.

„E felhivásra, melly tartalmára nézve ép olly részrehajló volt, „mint gyakorlatilag kivihetlen, s kifejezéseiben sértő, csak egy — a „császár méltóságával megférő válasz létezett — a hallgatás.

„Ennek folytán a két kormány imént közzétette, hogy Oroszor-„szág a felhivásnak nem engedelmeskedvén, ez által velök szemközt „háborus lábra állott s a következésekről ő felelős. Illy nyilatkozatok-„kal szemközt a császárnak nem marad egyéb fen, mint elfogadni az „előidézett helyzetet, fentartván magának mindazon eszközök alkal-„mazását, mellyeket a gondviselés kezébe tön le, hogy birodalma be-„csületét, függetlenségét és biztonságát erőteljesen és szilárdon meg-„védhesse.

Digitized by Google

gyalogból, 6000 lovasból, 3000 basibozuk lovasból és 1000 tüzérből, azaz összesen 20,000 főből állana; de török források után nem tesz többet 12,000 embernél.

Paskievics, orosz fővezér terve abban állott, hogy minden erejét Nagy-Oláhország déli részén összpontosítván, egy időben 3 helyen menjen át a Dunán, névszerint Szilistrián felül Kalarasnál, továbbá Oltenicza-Turtukainál és Ruscsuknál. Ugyanekkor *Szajmonoff* tábornoknak Nikápolynál és Szisztovnál kellett demonstratiot tenni a török ellen, hogy ez minden ponton foglalkodtassék. E három ponton 120,000 orosz huzaték össze. — Legelőször is a Kalaras és Szilistria közt fekvő három dunai szigetet foglalták el az oroszok, s Kalarásnál 36 ágyu oltalma alatt egy hidfő épitéséhez hozzá kezdettek, és Szilisztriát a dunai oldalról nehéz ostromágyukkal lövették. A dunai rész, a várnak minden esetre leggyengébb oldala; hanem a folyam itt, még a hol legkeskenyebb is, tudniillik a réven felül, hol az oroszok hidat vertek, legalább, is 1000 lépés. Az oroszok itt hidfőt nem készithettek, mert a *Chruleff* hadosztálya által megkisértett erődités, a törököktől, kik még ekkor az emlitett szigetek birtokában voltak, meghiusittattak. A hidfő hiánya miatt, s mivel a szigeteket az oroszok roppant veszteség után csakugyan elfoglalták: ez okból a dunai oldalrul kisértették meg az ostromot. A vár tulajdonképeni ostroma tehát csak máj. 19-kén kezdetett meg, de csupán vizi oldalról, mert a bolgár részen a váron kivül helyezett erődítményeket kelletik előbb bevenni, hogy magához a várhoz férni lehessen. Három napi szakadatlan ágyuzás után, máj. 21-kén egy külerődítmény bástyája, akna által légbe röpittetvén, az oroszok békésen akarák a rést elfoglalni, de szégyennel visszaverettek; pedig már máj. 18-kán Szilistria a bolgár oldalrul is *Lüders* hadteste és *Chruleff* hadosztálya által bezároltaték. Ugyanis az oroszok az akna felvettetése után azt hirésztelték, hogy *Musza* basa május 22-kén parlamentairt küldött az orosz táborba. Ez nem áll, mert nem a törökök, hanem az oroszok küldtek egyik külerősség egy fokának légbe repitése után parlamentairt Szilistriába, kinek azonban *Musza* basa azt felelte, hogy 4 nap mulva ad választ. Május 24-kén foytattaték az ostrom, de az oroszok semmire sem mehettek. A török tüzérség az ostrom alatt felette használhatónak mutatta magát, s porosz oktatóinak becsületére válik; az oroszoknak okozott veszteség pedig roppant. A kórházak Nagy-Oláhországban telvék betegekkel és sebesültekkel, s a helyiségek hiánya nagyon érezhető. Innen nem csudálbatni, miszerint az oroszok Szilistria már szétrombolt elömüveiből lőtávolságon tul visszahuzódtak. A kisérlettel, a várat rohammal bevenni, teljesen felhagytak. Az ostrommunkálatokat *Schilder* tábornok most egész rendszerrel üzi, s mint 1849-ben földalatti aknákkal dolgozik.

Digitized by Google

A nyugati hatalmak hadizenetére adott hivatalos orosz nyilatkozat.

Az orosz kormány mindenképen oda igyekezett, hogy előbb Anglia és Francziaország izenjenek hadat, hogy igy a nép előtt a háboru okát amazok nyakára tolhassa. Ezért a háborut a Dunánál már támadólag megkezdette s még is megvárta a nyugati hatalmak hadüzenetét, melly 27. martiusban megjelenvén, az orosz kormány sem késett *nyilatkozatával*, mellynek tartalma következő.

„Francziaország és Anglia, végre nyiltan kiléptek a rejtett el„lenségeskedés rendszeréből, mellyet flottájoknak Feketetengeren „megjelenése által Oroszország ellen folytattak. Az e rendszabályok „fölötti nyilatkozat, a közöttük s a császári kabinét közötti viszonyla„tokat kényszerüleg megszakitá. Ezen utóbbi tényre nem sokára is„mét egy második közlemény következett, mellyel a két kabinét, „illető consulai által a kormányt felhivta, vonná ki seregeit a Duna„fejedelemségekből bizonyos határidö alatt, s e határidőt Anglia ap„ril 30-áig, Francziaország pedig még határozottabban ugyanazon hó „15-éig tüzte ki.

„Mi joggal követel a két hatalom a hadviselő felek egyikétől „mindent, mig a másiktól mitsem kiván — ezt a császári kabinét előtt „megfejteni nem tarták szükségesnek. A Dunafejedelemségekből ki„vonulni, annélkül, hogy az ottoman kormány csak árnyékát is telje„sitette volna a feltételeknek, mellyektől a czár a megszállás meg„szüntetését függövé tette; kivonulni, közepette a háborunak, mellyet „az ottoman kormány izent, s mielőtt ez támadólag müködik, s mi „alatt seregei az orosz terület egy eröditett pontját megszállva tart„ják — ez már magában is teljesithetlen feltétel volt. A két hatalom „ugy akarta, hogy e feltételt, az annak adott alak által, még elfogad„hatlanabbá tegye. Hat napi határidöt tüztek ki elfogadására, melly„nek lefolytával a tagadó vagy épen semmi válasz, hadüzenettel egy„értelmünek volt tekintendö.

„E felhivásra, melly tartalmára nézve ép olly részrehajló volt, „mint gyakorlatilag kivihetlen, s kifejezéseiben sértő, csak egy — a „császár méltóságával megférő válasz létezett — a hallgatás.

„Ennek folytán a két kormány imént közzétette, hogy Oroszor„szág a felhivásnak nem engedelmeskedvén, ez által velök szemközt „háborus lábra állott s a következésekről ö felelős. Illy nyilatkozatok„kal szemközt a császárnak nem marad egyéb fen, mint elfogadni az „elöidézett helyzetet, fentartván magának mindazon eszközök alkal„mazását, mellyeket a gondviselés kezébe tön le, hogy birodalma be„csületét, függetlenségét és biztonságát eröteljesen és szilárdon meg„védhesse.

Digitized by Google

„A londoni kabinét a két házhoz intézett izenetével össze nem „függő nyilatkozatában taglalja az indokokat, mellyek kötelességévé „teszik fegyvert ragadni, s egyszersmind a kérdés eredetét a közbe- „jött eseményekkel együtt ujra elősorolja. A császári kormány feles- „legesnek tartja ujra a tárgyfejtegetésébe bocsátkozni. Febr. 18-áról „(mart. 2.) kelt utolsó s a diplomatiai viszonyok megszakitásakor „közzé tett emlékirata, melly a kérdés egész történetét magában fog- „lalja — eléggé bizonyitja, ki? Oroszország-e vagy a két tengeri ha- „talom kezdeményezte a kihivást; s hogy a körülmények milly kár- „hozatos lánczolata idézte elő amaz ál-helyzetet, mellybe a két kabi- „netet saját első rendszabályai helyezték, s őket fokozatosan mindég „keményebb és keményebb kihivó eszközök használatára vezették. „Az elfogulatlanok láthatták, milly engedményeket tön a béke fentar- „tása végett Oroszország a bécsi jegyzék előtt és után; mig a két ud- „var napról napra növekedő követelései, őket mindinkább háboruba „bonyolitták. A fejedelemségek megszállása, melly ma utólagosan a „háboru ürügyéül vétetik, az alkudozások megkezdését nem gátolta „meg. De ezek folytatását sem szakitotta volna az meg, vagy is in- „kább az alkudozások rég a kivánt czélhoz vezettek volna, ha a ha- „talmak egyszerre s minden érvényes ok nélkül tökéletesen meg nem „változtatják az alapot, mellyre ezen alkudozásokat még a bécsi jegy- „zék fogalmazásakor is épiték. A porta által a jegyzék bizonyos pont- „jai ellen tett kifogások, semmi esetre sem voltak elegendők arra, „hogy az egész elvettessék. A dolog lényege érintetlen maradt, s a „császári kormány fel volt jogositva valamennyi, az ottoman porta „által nem vitatott pontot, a további tervezetek alkatrészei gyanánt „tekinteni. De ez nem igy történt. Egészen uj feltételek lőnek meg- „kisértve; visszavették azt, mit eddig megengedtek. Oroszország „minden sérelmeit, s minden igényét a méltányos elégtételre megta- „gadták, s viszonyjavaslatait taglalás nélkül visszautasiták. Egyuttal „olly rendszabályokhoz nyultak, mellyek Oroszország mint hadviselő „fél jogait megsérték, s mellyek a Feketetengeren foganatba véve, a „Bécsen átküldött feltételekkel egészen összeestek. Végül minden, be- „csülettel megférő visszavonulást elzárt ama parancsoló hangu felhi- „vás, minő Oroszországhoz, mióta létezik, nem érkezett, még azon „időkben sem, midőn a fegyverben álló Europa élén egy hóditó nyo- „mult területére.

„Miután a két hatalom kénytelen átlátni a kárhozatos háboru „okainak elégtelenségét s az e háboru oka és hatása közötti viszony „aránytalanságát: mind kettő a tárgy tulzására s arra szorul, hogy „Oroszországot a legtovább vádakkal illesse. Hivatkoznak becsüle- „tök s anyagi érdekeik megsértésére, terjeszkedési s törökhóditási „terveinkre, a porta függetlenségére, sőt még a más államokéra is,

Digitized by Google

„végre az europai sulyegyenre, mellyet szerintök a mi kiváló tulsu-
„lyunk fenyeget.

„Mindezen általános vádak alaptalanok.

„Mi sohasem támadtuk meg a két udvar becsületét. Ha a becsü-
„let koczkára tétetett, magok az okai. Kezdettől fogva megfélemlitési
„rendszert használtak, mellynek szükségkép meg kellett hiusulni. Ön-
„szeretetök egy pontjává alkoták azt, hogy Oroszország hajoljon meg
„előttük, s mert Oroszország saját megaláztatásába egyezni nem akart,
„azt mondják, hogy szellemi méltóságuk sértve van.

„Ép olly kevessé okoztunk anyagi érdekeiknek rövidséget; ezek
„csak a háboru által csonkittatnak meg, s a háborut önkényt magok
„kezdték. Ellenkezőleg ők sértik végtelenül a mi érdekeinket, midőn
„éjszakon és délszakon kikötőinket, s partvidékünk minden pontjait
„megtámadják.

„A terjeszkedési és hóditási szemrehányást 1815 óta minden tet-
„tünk megczáfolja. Panaszkodhatik-e németországi vagy északi szom-
„szédjaink közül csak egy is, hogy Oroszország 40 év óta megtámadta
„vagy csupán birtoképsége ellen megtámadási kisérletet intézett vol-
„na? Mi Törökországot illeti, a drinápolyi béke tanusitja, milly mér-
„séklettel használtuk fel győzelmünket. S azóta két izben mentettük
„meg bukástól a török birodalmat. Konstantinápoly birtokba vétele, s
„az ottani *állandó* megtelepedés iránt elég nyilvánosan, elég ünnepé-
„lyesen kijelentők, hogy ez nem szándékunk annyira, hogy erre nézve
„semmi kétség sem maradhatott fen, kivéve ott, hol orvosolhatlan bi-
„zalmatlanság létezik.

„Az eseményekből rövid időn ki fog tünni Oroszország, vagy a
„hatalmak mérték-e a végzetszerü csapást Törökországnak nemcsak
„függetlenségére, de lételére is. Azon önző czélu segélyért, mellyet a
„porta a hatalmaktól nyer, szerződésszerüleg lemond ez ama, — a füg-
„getlen hatalmakat jellemző szabadságról, hogy saját belátása szerint
„viselhessen háborut, vagy köthessen békét akkor, s olly feltételek
„alatt, mikor és mellyek alatt czélszerünek látja azt vagy ezt tenni. S
„épen most kénszerittetik egy olly kötelezettség aláirására, melly a
„polgári és politikai jogegyenlőséget valamennyi alattvalójára kiter-
„jeszsze. Oroszország a törökországi keresztények számára eszközlendő
„fontos kezességet őszinte örömmel veendi, csak aztán e kezesség va-
„lósággal hatályos modorban legyen biztositva. De szemközt egy át-
„alakulással, melly a török birodalmat legmélyebb alapjaiban fogná
„megváltoztatni, Oroszországnak méltó oka van meglepetve hallani,
„hogy a hatalmak ama lekötelezést, melly szerint a szultán csupán a
„már fenálló s vele kötött szerződéseinkből származó vallási kiváltsá-
„gok megerősitésére vonatkoznék, a szultán államfői joga, és függet-
„lensége megtámadásának nyilvánithatták.

Digitized by Google

„Azt, valljon az europai sulyegyen Oroszország állitólagos tulsu-
„lya ellen veszélyezve van-e, elhatározni nem a két hatalmasság, de
„Europa dolga. Europa feladata, megvizsgálni azt — mi ma az álla-
„mok tett-szabadsága tekintetéből sulyosabban nyomul a mérlegbe —
„valljon e sulyegyent a magára hagyott Oroszország, *vagy egy félel-*
„metes szövetség, mellynek nyomása a semleges államokat nyugtalanitja,
„s melly ezeknek magával vonására, feváltva majd fenyegetésekhez, majd
„ismét hizelgésekhez nyul, veszélyezi-e inkább. — Europa határozandja
„el azt is, valljon az utóbbi évek alatt a gyöngébb államok független-
„ségét és fejedelmi jogait Oroszország támadta-e meg, valljon Görög-
„országban, Siciliában, Nápolyban, Toskánában e jogok mellett vagy
„ellen emelt-e szót?; valljon Németországban a nagy kormányok közt
„meghasonlást akart-e előidézni, vagy az egységet kivánta helyreálli-
„tani; valljon Lombardiában erkölcsileg, s Magyarországban anyagi-
„lag nem a sulyegyen fentartásának szentelte-e törekvéseit; s valljon
„az Oroszország ellen emelt csapások, s azon elszigeteltség, mellybe
„azt most szoritani szándék, midön a politikai világot egy egészen
„más tulsulynak fognák átadni; nem sokkal inkább vonnák e ma-
„guk után a féltett sulyegyen megsemmisitését?

„Látnivaló, hova visznek az Oroszország ellen emelt tétova álta-
„lánosságok. Mindenek előtt azonban, e vádpontok utolsója is eléggé
„kiderité valódi indokát e háborunak, mellyet a látszólagos sérelmi
„okokból itélve, nem volna szabad folytatni, olly annyira ellenkezik az
„egész világ erkölcsi, ipar- és kereskedelmi érdekeivel, annyira képes
„az siettetni bukását a birodalomnak, mellynek a képzelt veszélytőli
„megmentése végett, ürügyül használtatott. E valódi indokot nyilván
„kijelentették az angol ministerek, midön a parliamentben az egész
„világ hallattára elmondák, *hogy végre itt az idő Oroszország befolyá-*
„sát megtörni.

„Védelmére a befolyásnak, melly az orosz nemzetnek nem ke-
„vesbbé szükséges, *mint lényegesen más államok biztossága és rendé-*
„nek fentartása tekintetéből; védelmére ama terület függetlenségé-
„nek és épségének, mellyre a befolyás alapul; a császár, akarata el-
„len a sorompók közé lépni kényszerülten, mindazon erőt az ellen-
„szegülésre forditandja, mellyet népe feláldozása, és hazafisága e
„czélra adand. Reményli, hogy az Isten, ki Oroszországot a veszély
„napjaiban olly gyakran megoltalmazta, e borzasztó harczban is vele
„leend. Őszintén sajnálja a kiszámithatatlan csapásokat, mellyeket e
„háboru az emberiségre hozand. De egyszersmind ünnepélyesen kell a
„két hatalom által megkisérlett amaz állitás ellen tiltakoznia, melly
„minden felelősséget egyedül reá akar háritani. Szabadságukban áll
„Oroszország ellen czélszerünek látott rendszabályokat alkalmazni, de
„nem tőlök függ a következéseket reá rónni. A háboru csapásainak

Digitized by Google

„felelössége azt illeti, ki a háborut megizeni, s nem azt, ki csupán an-
„nak elfogadására szoritkozik.“ Szent Pétervár, apr. 11-kén (martius 30.) 1854.

Az orosz kormány, mint nyilatkozatából látjuk, keservesen panaszkodik Angol és Francziaországra, mintha ők kötöttek volna erővel Oroszországba, s mintha ők akarták volna a háborut; s azért minden rosz következést nekik ró fel. Itt ugy tesz az orosz kormány, mint a mesében tett a farkas a báránynyal, hogy még ő vádolta amazt, hogy a vizet elötte felzavarta. A nyilatkozat hosszu okoskodásaiból *csak egyet* felejtett ki az orosz udvar; azt tudniillik, hogy ő volt a legelső, ki Moldva és Oláhországokat minden hadüzenet nélkül fegyveres erővel elfoglalta; azaz ő volt az, ki a pert execution kezdette, s háboruhoz fogott, annélkül hogy azt megizente volna. Illy erőszakos eljárás, mint a Dunafejedelemségek fegyveres megszállása volt, minden nemzetjogot gyökeresen felforgat, s minden gyengébb államot alapjában veszélyeztet. E tett, mindjárt kezdetben feljogositotta volna Törökországot és frigyeseit Angol és Francziaországokat, hogy tüstént hadat üzenjenek. És hogy ez elmaradt, s e helyett alkudozni akartak, legvilágosabb tanubizonysága annak, miszerint ők a háborut minden áron elakarták kerülni; de annyit már nem lehete tölök kivánni, hogy a ledobott kesztyüt becsületök koczkáztatásával fel ne vegyék.

Az europai államok különféle szerződések és jegyzőkönyvek által mind inkább szorosabban szövetkeznek.

A keleti háboru kitörése, szükségesképen magával hozta azt is, hogy e nagyfontosságu kérdésben, melly jövendöre Europa sorsát döntendi el, legalább a nagyhatalmak egyetértsenek; hogy a szakadást Oroszország a maga javára fel ne használhassa. E czélból több nemü szerződések és kötelező jegyzőkönyvek irattak alá, mellyeket messzeható horderejük miatt szórul szóra megismertetni czélszerünek tartottuk. Eddig 3 szerződés és 2 jegyzőkönyv jött létre; u. m.: *1) A Török–Angol és Francziaországok közt kötött szerződés; 2) az apr. 9-ki jegyzőkönyv; 3) az Angol és Francziaországok közt kötött szövetség; 4) az Austria és Poroszországok közt létesitett véd és dacz szövetség; végre 5) a máj. 23-ki bécsi jegyzőkönyv.*

I. A Francziaország, Anglia és Törökország közt 1854. mart. 12-kén kötött, és május 8-kán hitelesitett szerződvény.

Ő felsége a francziák császárja és ő felsége Nagybrittania és Irland egyesült országok királynéja, ő cs. felsége a szultán által meg-

Digitized by Google

kerestettek, a minden oroszok czárja ő felsége által a magas Porta ellen intézett támadásnak, olly támadásnak, melly által az ottoman porta integritása s ő császári felsége a szultán trónjának függetlensége veszélyeztetik, segitséges visszautasitására. Miután emlitett felségek tökéletesen meggyőződtek a felől, hogy a török birodalomnak jelen határaivali fenállása az europai sulyegyen fentartására okvetlenül szükséges, s ennek következtében beleegyeztek a szultán ő felsége által kivánt segélyt megadni, emlitett felségeknek és szultán ő felségének czélszerünek látszott egy szerződvényt kötni, hogy szándékaikat az előrement eseményekhez alkalmazva megalapithassák, s az ő felségeik által a szultánnak adandó segélynek módját szabályozzák.

E czélból ő felségeik és szultán ő felsége kinevezék felhatalmazottjaikat, nevezetesen :

Ő felsége a francziák császárja *Baraguay d'Hilliers* osztálytábornok urat, a senatus alelnökét, becsületlegio nagy keresztesét, s a t. rendkivüli követet a magas Portánál.

Ő felsége Nagybritania királynéja az igen tisztelt *Stratford de Redcliffe* vicomte-ot, az egyesült királyság pairjét, a Bath rend nagykeresztes vitézét, s rendkivüli követet a magas Portánál.

Ő felsége a szultán *Musztafa Resid* basát, a külügyek miniszterét, mint kik, miután felhatalmazványaikat elöterjesztvén, azok helyeseknek találtattak, a következő czikkekben egyeztek meg :

1. czikk. Miután ő felsége a francziák császárja, s ő felsége Nagybrittania királynéja, szultán ő felsége kivánatára tengeri erejök hatalmas osztályainak már parancsot adtak a Stambulbai menetelre, az ottoman területnek, valamint lobogójának a viszonyokhoz mért megvédésére : fennevezett felségek a jelen szerződés által kötelezik magukat az ottoman terület védelmére Europában és Ázsiában, ő felsége a szultánnal még nagyobb mértékben menni előre az orosz támadás ellen, midön e végre szárazföldi seregeiknek olly számát alkalmazzák, melly ezen czél elérésére szükségesnek látszhatik; melly szárazföldi csapatokat nevezett felségek azonnal az ottoman terület egyik vagy másik pontjára küldendnek, a mint a szükség kivánandja; és szultán ő felsége beleegyezett, hogy az angol és franczia szárazföldi csapatok ugyanazon tiszteletteljes bánásmódban részesüljenek, mellyben részesült a már egy idő óta a török vizeken alkalmazott angol-franczia hajóhad.

2. czikk. A magas szerződő felek kötelezik magokat, minden propositiót, mellyet egyik közülök Oroszország czárja részéről, az ellenségeskedések megszüntetését, fegyvernyugvást, vagy békekötést illetőleg, közvetve vagy közvetlenül nyerend, egymással kölcsönösen közleni; és szultán ő felsége ezenkivül kötelezi magát semminemü fegyvernyugvást nem kötni, semminemü békealkudozá-

Digitized by Google

sokba nem becsátkozni a magas szerződő felek tudta és beleegyezése nélkül.

3. czikk. Mihelyt a jelen szerződés czélja egy békeszerződés megkötése által el leend érve, ő felsége a francziák császárja, és ő felsége Anglia királynéja azonnal intézkedéseket teendenek, minden katonai és tengeri erejöket, melly az ezen szerződésben érintett czél elérésére alkalmaztatott, haladéktalanul visszavonni, s a török területen minden erösségeket és positiókat; mellyek ideiglenesen az angol-franczia csapatok által elfoglalva valának, 40 napi határidö alatt, vagy ha a körülmények engedendik, még hamarább is, t. i. azon naptól számitva, mellyen a jelen háborut bevégzendö béke ratificatiók kicserélésre kerülnek, az ottoman hatóságoknak átadni.

4. czikk. Magában értetik, hogy a segéd hadseregek fentartják a jogot magoknak, a közös ellenség ellen intézett operatiokban részt venni, a mint az elöttük tanácsosnak fog látszani, a nélkül, hogy az ottoman hatóságok — tartozzanak azok a katonai vagy polgári osztályhoz — legcsekélyebb ellenörködést gyakorolnának azoknak mozgalmaira; söt ellenben azon hatóságok a segédcsapatokat minden segélyben és szivességben részesitendik, különösen a kiszállásnál, a járatoknál, vagy táborozásnál, lovaik ellátását, közlekedéseiket illetöleg akár egészben, akár részletesen.

Más részről rendeltetik, hogy a fenemlitett hadseregek parancsnokai kötelezik magukat illetö csapatjaiknál a legszigorubb fegyelmet gyakorolni, s azokat az ország törvényei és szokásainak tiszteletére szoritni. Magától értetödik, hogy a tulajdon mindenütt tiszteletben tartatik. Továbbá mindkét részről elhatároztatott, hogy a föhadjárati terv a három hadsereg föparancsnokai által tárgyaltassék és alapittassék meg, s hogy ha a szövetséges csapatok egy nevezetes része a török csapatokkal egy vonalon áll, a szövetséges hadseregek föparancsnokaivali elöleges értekezés nélkül semminemü hadoperatiót sem lehet tenni az ellenség ellen. Végül a szolgálati szükségleteket illetöleg, minden kivánatnak, melly a segédcsapatoknak föparancsnokai által, akár az ottoman kormányhoz követségi uton, akár sürgetö szükség esetében a helybeli hatóságokhoz intéztetik, elég fog tétetni, ha magasabb s nyiltan kijelölt ellenvetések a kivitelt nem akadályozzák.

5. czikk. Jelen szerződvény hitelesittetik, s a ratificatiók hat heti időköz alatt, vagy ha lehetséges, hamarább is az aláirás napjától számitva, Stambulba érkezendenek. *Baraguay d'Hilliers. Stratford de Redcliffe. Resid.*

II. Az 1854 apr. 9-ki bécsi jegyzökönyv.

A keleti kérdésben, Oroszország irányában, az europai nagyhatalmak két részre oszlottak. Anglia és Francziaország a törököt

Digitized by Google

tettleg is fegyverrel segiteni eltökélették magukat. Már Austria és Poroszország ennyire nem mentek, hanem megmutatására annak, hogy e kérdésben Oroszország eljárását nem helyeslik, s hogy elvben a nyugati hatalmakkal tartanak: készeknek nyilatkoztak egy közös jegyzökönyvet aláirni, melly apr. 9-kén Bécsben aláiratván mind a 4 nagyhatalom követei által, ennek tartalma következő:

Jelenlevők: Austria, Francziaország, Nagybrittania, és Poroszország képviselői:

Francziaország és Nagybrittania fölhatalmozattjainak beleegyezésével a conferentia összeült, hogy meghallgassa azon okmányok felolvasását, mellyekből kitünik, hogy miután a szent pétervári kabinéthez intézett felhivás, Moldva és Oláhország kiüritésére szilárdan megállapitott határidö alatt, felelet nélkül maradt, a már Oroszország és a magas Porta közt kinyilatkoztatott hadi állapot, most egy részről Oroszország, más részről pedig Francziaország és Nagybrittania közt is teljes erejébe lépett. A változás, melly a bécsi conferentián képviselt két hatalom magatartásában történt, egy, Francziaország és Anglia által egyenesen tett lépés következtében, *melly Ausztria és Poroszország által mint jogos alappal biró gyámolittatott*, Ausztria és Poroszország képviselöinek nézete szerint egy uj nyilatkozat szükségességét föltételezi a négy hatalom egyetértését illetöleg, az 1853 dec. 5-ki, és 1854 jan. 13-ki jegyzökönyvekben felállitott elvek alapján. Ennélfogva az alulirttak, ez ünnepélyes pillanatban kinyilatkoztatták, *miszerint kormányaik egyesülten maradnak a kettös czélra: az ottoman birodalom területi épségét fentartani, mire a Duna fejedelemségek kiüritése a leglényegesebb föltételek egyike, s az is marad*, és egy érdekben, melly olly szép összhangzásban van a szultán érzelmeivel, minden függetlenségével és felségi jogaival egybeférö eszközök által, a Porta keresztény alattvalóinak polgári és vallásbeli jogaikat megszilárditani. Az ottoman birodalom területi épsége, minden transactio nélkülözhetlen feltétele, s az is marad, mellynek czélja a háborut viselö hatalmak közt a békét helyreállitani, *s az alulirttak által képviselt kormányok leköteleznik magokat, közösen azon biztositékok kipuhatolását eszközölni, mellyek legalkalmasabbak arra, hogy amaz ország lételét, az europai egyensulyhoz kapcsolják;* továbbá *készeknek nyilatkoznak, megegyezésök czéljának elérésére szolgáló legalkalmasabb eszközök alkalmazása fölött közös egyetértéshez jutni.* Bármilly események merüljenek is fel ezen egyezés következtében, melly egyesegyedül Europa általános érdekeire van alapitva, s mellynek czélja csak szilárd és tartós béke helyreállitása által érethetik el: az alulirttak által képviselt kormányok kölcsönösen leköteleznik magukat, elöleges közös tanácskozás nélkül, semminemü olly definitiv rendelkezésekbe

Digitized by Google

a császári orosz udvarral vagy más hatalommal nem egyezni, melly a fenemlitett tervektől eltérne.

Buol–Shauenstein. Bourquenay. Vestmoreland. Arnim.

III. Az apr. 10-ki szövetség Angol és Francziaország közt.

E két nagyhatalom a keleti kérdésben eleitől fogva együtt tartott; miután pedig a háborut is megizenték az orosznak, 1854. apr. 10-kén ünnepélyes szövetségre léptek egymás közt, mellynek tartalma következő:

Ő felségeik a francziák császárja és Nagybrittania és Irland egyesült országok királynéja, elhatározva levén *Abdul Medzsid* szultánnak az ottomanok császárának, azon harczban, mellyet ő Oroszország megtámadásai ellen visel, segélyöket nyujtani, s ezenkivül a béke fentartása melletti őszinte és tartós fáradalmaik daczára oda jutva, hogy harczoló felekké váljanak olly háboruban, melly az ő tevékeny közbelépésök nélkül az europai egyensulyt és saját államaik érdekeit fenyegeti, — eltökélték e szerint magukat egy szerződvény kötésre, mellyben szövetségük czélja, valamint azon eszközök is megállapittassanak, mellyek közösen annak kivitelére alkalmazandók, s e végből meghatalmazattaikká nevezték: ő felsége a francziák császára *Colonna Sándor* urat *Valerszki* grófot, a becsületlegio csász. rendének nagytisztét, a sz. Januarius szicziliai, s a dán Danebrog-rend nagykeresztesét, sat. ő britt felsége udvaránál követét; és ő felsége Nagybrittania és Irland egyesült országok királynéja az igen tiszteletre méltó gr. *Clarendon Györgi Vilmos Frigyest*, Hyndon-Hyde bárót, ő britt felsége titkostanácsosát, a diszteljes térdszalag-rend vitézét, az igen tisztes Bath-rend nagykeresztesét, ő britt felsége külügyi első államtitkárát, kik miután meghatalmazványaikat kölcsönösen egymással közlötték, s azokat kellő rendben találták, a következő czikkeket állapitották meg, s irták alá:

I. czikk. A magas szerződő felek kötelezik magukat mindazt megtenni, mi tőlök függni fog, hogy a békének Oroszország és a magas Porta közt, szilárd és tartós alapokon visszaállitása eszközöltessék, és hogy Europa biztositva legyen ama sajnos bonyodalmak megujulása ellen, mellyek a közbékét olly szerencsétlenül zavarják.

II. czikk. Mivel az ottoman birodalom integritása a moldva és oláhországi tartományok megszállása, s az orosz csapatok egyéb mozdulatai által megsértve van, ennélfogva ő felségeik a francziák császára, és Nagybrittania s Irland egyesült királyságok királynéja, egyesültek és egyesülni fognak azon legalkalmasabb módok iránt, mellyek által a szultán birtoka az idegen invasiótól megmenthető, s az I. czikkben érintett czél elérhető legyen. Kötelezik e végből magukat a háborunak közös egyetértésben méltatott szükségeihez képest

Digitized by Google

szárazon és tengeren harczerőket tartani, mellyek arra elégségesek, s mellyek minemüségét, számát és rendeltetését későbbi egyezkedések, ha tudniillik reá ok szolgáltatnék, fogják meghatározni.

III. Czikk. Bármi esemény merüljön is a jelen szerződvény következtében föl, a magas szerződő felek kötelezik magukat, hogy semmiféle alkudozást, sem valamelly az ellenségeskedések megszüntetésére czélzó javaslatot el nem fogadnak, és az orosz császári udvarral semmi kiegyenlitésbe nem bocsátkoznak, mielőtt a fölött egymással közösen tanácskoztak volna.

IV. Czikk. Lelkesitve azon óhajtástól, hogy az europai egyensuly épségben tartassék, s nem törekedve semmi önző czélfelé, a magas szerződő felek előre lemondanak arról, hogy a történhető eseményekből valamelly magánhasznot huzzanak.

V. Czik. Ő felségeik a francziák császára s Nagybrittania és Irland királynéja, készséggel fogják a kitüzött czélrai összehatás végett, szövetségökbe a többi europai hatalmak közül azokat elfogadni, mellyek abba belépni hajlandók volnának.

VI. Czikk. A jelen szerződvény ratifikáltatni fog, s a ratifikátiók 8 nap alatt Londonban kicseréltetni.

Ennek bizonyitványául az illető meghatalmazottak e szerződvényt aláirták és pecsétjökkel ellátták.

Kelt Londonban, apr. 18-kán, 1854-ik évben.

Aláirva : *Valevszki. Clarendon.*

A „Moniteur" egyidejüleg következő császári rendeletet közöl :

I. Czikk. Francziaország és Anglia közt f. hó 10-kén szerződvény köttetett azon czélra, hogy az ottoman birodalom Oroszország támadásai ellen támogattassék; miután ezen egyezmény a két szerződő kormány által ratificáltatott, és miután ezen ratificátioi okmányok ugyan ezen hó 15-kén kicseréltettek, az érintett szerződvény tökéletes és teljes kivitelt nyer.

II. Czikk. A külügyminister és államtitkár bizatik meg e rendelet végrehajtásával.

Kelt Párisban, apr. 21-kén, 1854.

„Napoleon."

IV. Az ausztriai és porosz véd és daczszövetség, apr. 20-ról 1854.

Miután ő felsége az ausztriai császár, és ő felsége a porosz király mély fájdalommal észrevették müködéseik eredménytelenségét, mellyeket felhasználtak arra, hogy egy háboru kitörését egy részről Oroszország, más részről Török-, Franczia- és Angolországok közt megakadályozzák; megemlékezvén azon erkölcsi kötelezettségeikre, mellyeket az apr. 10-ki bécsi jegyzőkönyv aláirása által magukra vál-

Digitized by Google

laltak; és figyelembe véve azon fokonként növekedő nagyobb katonai rendelkezéseket, mellyek a harczban álló felek által kifejtetnek, s mellyek az europai békét nagy mértékben fenyegetik; és meggyőződve arról, hogy e harcz kezdetén egy szorosan egyesült Németországnak fontos feladat jutott, hogy szembeszálhasson egy olly jövendőnek, melly Europa közjavát nagy szerencsétlenséggel fenyegeti:

Ennélfogva elhatározták, hogy ezen egész háboru folyama alatt, melly egy részről Oroszország, más részről Török-, Franczia- és Angolországok közt kitört, egy *véd és daczszövetség* által szorosan egyesüljenek; s azért meghatalmazottjaikat mindkét részről kinevezték, hogy e szövetséget létrehozzák, s a feltételeket megállapitsák; és pedig:

Ő felsége az ausztriai császár nevében: báró *Hesz Henrik*, belső titkos tanácsos, tábornok és az osztrák hadsereg vezérkarának főnöke, stb; továbbá gróf *Thun Hohenstein*, cs. k. kamarás, és belső titkos tanácsos, stb.

Ő felsége a porosz király nevében: báró *Manteufel Otto Tódor*, külügyi miniszter s egyszersmind miniszter-elnök, stb.

Kik a meghatalmazó levelek szokott elömutatása és kicserélése után e következő pontokban egyeztek meg:

I. Czikk. Ő felsége az ausztriai császár, és ő felsége a porosz király mind német mind a nem-német tartományaik épségét egymásnak kölcsönösen garantirozzák olly formán, hogy minden megtámadás, melly valamellyik szerződő fél birtoka ellen intéztetnék, ugy tekintessék, mintha e megtámadás egyszersmind a másik birtoka ellen is intéztetett volna.

II. Czikk. Ugyanez idő alatt, a szerződő magas felek kötelezettteknek érzik magukat, Németország jogait és érdekeit szinte mindennemü megtámadás ellen oltalmazni, és birodalmaik akármellyik része támadtatnék meg, kötelesek közös védelemre felkelni még azon esetben is, ha valamellyik közülök elörebocsátott egyetértés következtében, kényszerülve lenne a német érdekek ügyében tettlegesen fegyverhez nyulni.

A fenemlitett esetben, és mihelyt azon időpont elérkezik, hol az igért segitségnek meg kell történnie, ez eset különös egyezkedés által fog szabályoztatni, melly aztán ugy tekintendő, mint kiegészitő része e mostani véd és daczszövetségnek.

III. Czikk. Hogy e véd és daczszövetségnek minden lehető suly és kezeskedés megadassék, kötelezi magát a két német hatalom, hogy szükség esetében hadseregeik egy részét akkor és azon pontokon, mint ezek megfognak határoztatni, készen és hadilábon tartandják. Milly nagy legyen ezen felállitandó hadsereg, mikor állittassék fel, s mikor és hogy müködjék az, mind ezek egyetértőleg fognak elvégeztetni.

IV. Czikk. A magas szerződő felek, minden német szövetségi álla-

Digitized by Google

szárazon és tengeren harczerőket tartani, mellyek arra elégségesek, s mellyek minemüségét, számát és rendeltetését későbbi egyezkedések, ha tudniillik reá ok szolgáltatnék, fogják meghatározni.

III. Czikk. Bármi esemény merüljön is a jelen szerződvény következtében föl, a magas szerződő felek kötelezik magukat, hogy semmiféle alkudozást, sem valamelly az ellenségeskedések megszüntetésére czélzó javaslatot el nem fogadnak, és az orosz császári udvarral semmi kiegyenlitésbe nem bocsátkoznak, mielőtt a fölött egymással közösen tanácskoztak volna.

IV. Czikk. Lelkesitve azon óhajtástól, hogy az europai egyensuly épségben tartassék, s nem törekedve semmi önző czélfelé, a magas szerződő felek előre lemondanak arról, hogy a történhető eseményekből valamelly magánhasznot huzzanak.

V. Czik. Ő felségeik a francziák császára s Nagybrittania és Irland királynéja, készséggel fogják a kitüzött czélrai összehatás végett, szövetségökbe a többi europai hatalmak közül azokat elfogadni, mellyek abba belépni hajlandók volnának.

VI. Czikk. A jelen szerződvény ratifikáltatni fog, s a ratifikátiók 8 nap alatt Londonban kicseréltetni.

Ennek bizonyitványául az illető meghatalmazottak e szerződvényt aláirták és pecsétjökkel ellátták.

Kelt Londonban, apr. 18-kán, 1854-ik évben.

Aláirva : *Valevszki. Clarendon.*

A „Moniteur" egyidejüleg következő császári rendeletet közöl :

I. Czikk. Franczia-ország és Anglia közt f. hó 10-kén szerződvény köttetett azon czélra, hogy az ottoman birodalom Oroszország támadásai ellen támogattassék; miután ezen egyezmény a két szerződő kormány által ratificáltatott, és miután ezen ratificátioi okmányok ugyan ezen hó 15-kén kicseréltettek, az érintett szerződvény tökéletes és teljes kivitelt nyer.

II. Czikk. A külügyminister és államtitkár bizatik meg e rendelet végrehajtásával.

Kelt Párisban, apr. 21-kén, 1854.

„Napoleon."

IV. Az ausztriai és porosz véd és daczszövetség, apr. 20-ról 1854.

Miután ő felsége az ausztriai császár, és ő felsége a porosz király mély fájdalommal észrevették müködéseik eredménytelenségét, mellyeket felhasználtak arra, hogy egy háboru kitörését egy részről Oroszország, más részről Török-, Franczia- és Angolországok közt megakadályozzák; megemlékezvén azon erkölcsi kötelezettségeikre, mellyeket az apr. 10-ki bécsi jegyzőkönyv aláirása által magukra vál-

Digitized by Google

laltak; és figyelembe véve azon fokonként növekedő nagyobb katonai rendelkezéseket, mellyek a harczban álló felek által kifejtetnek, s mellyek az europai békét nagy mértékben fenyegetik; és meggyőződve arról, hogy e harcz kezdetén egy szorosan egyesült Németországnak fontos feladat jutott, hogy szembeszálhasson egy olly jövendőnek, melly Europa közjavát nagy szerencsétlenséggel fenyegeti:

Ennélfogva elhatározták, hogy ezen egész háboru folyama alatt, melly egy részről Oroszország, más részről Török-, Franczia- és Angolországok közt kitört, egy *véd és daczszövetség* által szorosan egyesüljenek; s azért meghatalmazottjaikat mindkét részről kinevezték, hogy e szövetséget létrehozzák, s a feltételeket megállapitsák; és pedig:

Ő felsége az ausztriai császár nevében: báró *Hesz Henrik*, belső titkos tanácsos, tábornok és az osztrák hadsereg vezérkarának főnöke, stb; továbbá gróf *Thun Hohenstein*, cs. k. kamarás, és belső titkos tanácsos, stb.

Ő felsége a porosz király nevében: báró *Manteufel Otto Tódor*, külügyi miniszter s egyszersmind miniszter-elnök, stb.

Kik a meghatalmazó levelek szokott előmutatása és kicserélése után e következő pontokban egyeztek meg:

I. Czikk. Ő felsége az ausztriai császár, és ő felsége a porosz király mind német mind a nem-német tartományaik épségét egymásnak kölcsönösen garantirozzák olly formán, hogy minden megtámadás, melly valamellyik szerződő fél birtoka ellen intéztetnék, ugy tekintessék, mintha e megtámadás egyszersmind a másik birtoka ellen is intéztetett volna.

II. Czikk. Ugyanez idő alatt, a szerződő magas felek kötelezetteknek érzik magukat, Németország jogait és érdekeit szinte mindennemü megtámadás ellen oltalmazni, és birodalmaik akármellyik része támadtatnék meg, kötelesek közös védelemre felkelni még azon esetben is, ha valamellyik közülök előrebocsátott egyetértés következtében, kényszerülve lenne a német érdekek ügyében tettlegesen fegyverhez nyulni.

A fenemlitett esetben, és mihelyt azon időpont elérkezik, hol az igért segitségnek meg kell történnie, ez eset különös egyezkedés által fog szabályoztatni, melly aztán ugy tekintendő, mint kiegészitő része e mostani véd és daczszövetségnek.

III. Czikk. Hogy e véd és daczszövetségnek minden lehető suly és kezeskedés megadassék, kötelezi magát a két német hatalom, hogy szükség esetében hadseregeik egy részét akkor és azon pontokon, mint ezek megfognak határoztatni, készen és hadilábon tartandják. Milly nagy legyen ezen felállitandó hadsereg, mikor állittassék fel, s mikor és hogy müködjék az, mind ezek egyetértőleg fognak elvégeztetni.

IV. Czikk. A magas szerződő felek, minden német szövetségi álla-

Digitized by Google

mot egyenként fel fognak szólitani, hogy e szövetséghez hozzájáruljanak, megjegyezvén nekik, miszerint a bécsi congressus zárokmányában előre meghatározott németszövetségi kötelességek, azokra nézve, kik e véd és daczszerződéshez állanak, épen azon egyezkedésekre vonatkoznak, mellyeket a mostani szerződés életbe léptet.

V. Czikk. Jelen szerződés ideje alatt, a szövetkező felek közül egyik sem köthet más idegen hatalommal valami szövetséget, melly jelen szerződés tartalmával és szellemével tökéletesen össze nem egyezik.

VI. Czikk. Jelen szerződés kölcsönösen ki fog cseréltetni, hogy az illető fejedelmek által megerősittessék.

Kelt, Berlinben, apr. 20-kán, 1854.

Báró *Manteufel Otto Tódor*. Báró *Hesz Henrik*. *Thun Fridrik*.

Ez eredeti szövetséghez egy *pótszerződés* is kapcsoltatott illy tartalommal:

„A porosz király és ausztriai császár ő felségeik közt, mainap kötött szerződvény 2-ik czikke stipulatioinak értelmében — a véd és daczszövetség elintézését illetőleg, a különlegesb egyezés azon eventualitás bekövetkezéséről, mellyen a magas szerződő felek valamellyikének cselekvősége a másik fél birtokának kölcsönös védelmét igényli, különleges elintézések tárgya lesz, mellyek, mint a főszerződvény kiegészitő részei tekintendők.

„Ő felségeik nem mellőzhették annak megfontolását, hogy a szultán ő magassága birtokának, az al-Dunánál, orosz csapatok által határozatlan időre elfoglalva tartása, mind az összes német szövetségnek, mind pedig saját államaik politikai, erkölcsi és anyagi érdekeit szükségkép veszélyeztetni fogja, és pedig annál nagyobb mértékben, minél tovább terjeszti ki Oroszország hadmüködéseit a török területen. Ausztria és Poroszország felséges udvarai egyesülnek azon óhajtásban, hogy ha lehetséges, minden részvevést kikerüljenek ama háboruban, melly egy részről Oroszország és más részről Anglia-, Francziaés Törökország közt kiütött, valamint hogy egyuttal a béke isméti helyreállitásán munkálódjanak. Ők különösen a sz. pétervári kabinéttől ujabban Berlinbe inditott nyilatkozatokban, mellyek szerint Oroszország, a fejedelemségek megszállása eredeti okát, a Porta keresztény alattvalóinak most tett és sok tekintetben valósitott engedvények által elhárittottnak tekinteni látszik, hatalmas elemét találják föl a pacificationak, mellyet a további gyakorlati befolyástól megfosztatva látni, csak mélyen sajnálhatnak. Reménylik ennélfogvást, hogy a szent pétervári kabinéttől, a f. hó 8-kán neki átszolgáltatott ajánlatokra érkezendő válaszok, szükséges biztositékot nyujtandnak, az orosz csapatoknak a török területről kimenesztése felől. Azon esetben, ha e remények meghiusulnának, a fenérintett meghatalmazottak a kezdeménye-

Digitized by Google

zésre nézve, a mai szövetségszerződvény 2. czikkében előgondoskodott esetre nézve, a következő különleges kötelezettségben egyeztek meg:

Egyetlen czikk: Az ausztriai császári követség maga részéről az orosz császári udvarhoz előterjesztéseket teend, mellyek czélja: ő felségétől az orosz császártól a szükséges parancsokat hadseregeinek a török földön minden további elönyomulásának megszüntetése miatt kieszközölni, valamint a Dunafejedelemségek gyors kiüritése iránt teljes érvényü biztositékokat kinyerni. A porosz kormány hivatkozva a sz. pétervári udvarhoz már tett előterjesztvényeire, a propositiokat ujolag erélyesen fogja támogatni.

Ha az orosz császári udvar válaszai, minden remény ellenére, ollyanok volnának, hogy tökéletes megnyugtatást a két fenemlitett pontra nézve nem adnak, akkor a szerződő felek egyike, hogy azokat kinyerhesse, a ma kötött véd és daczszövetség 2-ik czikkje stipulatioinak értelmében, rendszabályokhoz nyuland ollyképen, hogy minden a magas szerződő felek egyik vagy másikának birtokára tett ellenséges megtámadás, a másik által, a rendelkezésére álló egész fegyverhatalommal visszautasittathassék.

Egy, mindkét részről támadó föllépést azonban, csak a fejedelemségek bekebelezése vagy a Balkánnak Oroszország részéről támadó átlépése fogná maga után vonni.

A jelen egyezmény a felséges fejedelmeknek ratificatiója alá az imént érintett szerződvénynyel egyidejüleg fog terjesztetni.

Kelt, Berlinben, apr. 20-kán, 1854.

Aláirva: *Manteufel. Hesz. Thun.*

V. A bécsi május 23-ki jegyzökönyv.

Miután a berlini véd és daczszövetséget a nyugati hatalmak csak ugy magyarázhatták maguk, mint az orosz ellen irányozva: ennélfogva Ausztria, Franczia, Angol és Poroszországok követei Bécsben ismét conferentiát tartottak, és egy rövid jegyzökönyvet irtak alá, mellynek tartalma következő.

„A 4 nagyhatalom meghatalmazott követjei összeülnek, hogy az angol-franczia szerződés, és az ausztriai és porosz véd s daczszövetség szövegét meghallgassák. Egyértelmüleg elismerik ők, hogy mind a két okmány a felek különböző helyzetét tekintve, ugyan egy czélra törekszenek, hogy tudniillik a 4 hatalomtól felállitott elvek életbe lépjenek; s megigérik, miszerint közösen fognak munkálódni, hogy az előbbi jegyzökönyvekben kitüzött czél eléressék“ (Aláirások).

Ausztria és Poroszország politikája a keleti kérdésben.

A külföldi, különösen az angol és némelly franczia lapok tele vannak panaszszal, hogy Ausztria és Poroszország nagyon lassan és

Digitized by Google

erélytelenül mozognak e fontos europai kérdésben. És hogy e hatalmakat nagyobb erélyességre buzditsák, néha émelygős dicséretekkel halmozzák el Ausztriát, ollyanokkal, mellyeket magok sem hisznek; máskor megforditva illetlen fenyegetésekkel lépnek föl, mellyek a tárgyavatottat legfeljebb mosolygásra kéntetik. Ők nagy szavakban hirdetik, mintha hatalmukban állana a forradalom minden furiáit rejtekeikből kibocsátani, mellyek aztán a középeuropai államokat tönkre zuznák; pedig mindenki tudja, miszerint e furiáktól senki sem fél jobban, mint maga Napoleon és Aberdeen, mert ők igen jól tudják, hogy veszedelmes dolog tüzzel játszani, mivel saját házaikat is könnyen felgyujthatják.

Hogy Ausztria és Poroszország a keleti kérdésben nagyon óvatosan, vigyázva és körültekintőleg lépnek fel: ez igen természetes, s ebben tökéletes igazuk van. Minden államnak meg van saját politikája, s egyik sem örömest játsza a macska szerepét, hogy lábával más által engedje az eleven szenet kikapartatni.

A keleti kérdést illetőleg, egekig érő különbség van egy részről Ausztria és Poroszország, más részről Anglia és Francziaország közt. Mert nem tekintve azon érdekeket, mellyeket alább elősorolunk, mig Anglia és Francziaország a veszélytől és tüztől csak távol állanak, s igy könnyebben beszélhetnek: azalatt Ausztria és Poroszország a veszedelem tövében feküsznek, s Oroszország egész erejét nekik kellene fentartani, és csak az ő megbukásokkal kerülhetne a sor Angliára és Francziaországra. Anglia és Francziaország már martius 27-kén megizenték a háborut az orosznak, s még is köztök komoly összeütközés mind e mai napig (jun. 15.) nem történt, mert hogy az angol hajók egynehány kereskedő orosz hajót elsiptek, s Odesszát egy kissé megbombázták, ezt még komoly valóságnak alig vehetjük. Egészen ellenkezőleg áll a dolog Ausztriával és Poroszországgal. Itt a hadüzenetet rögtön ellenségeskedések, sőt eldöntő ütközetek követhetnék, mellyeknek kimenetelét megjósolni senki nem képes.

De lássuk és elemezzük már most először is azon érdekeket, mellyek Ausztriát és Poroszországot arra ösztönzik, hogy az orosz ellen kardot ne rántsanak; s aztán ismét nézzük meg azon okokat, mellyek őket arra kényszeritik, hogy keleten a tulnyomó orosz befolyásnak ellenálljanak.

Ausztriát és Poroszországot az oroszhoz több mellékes érdekek, atyafiság s barátságon kivül 4 fő érdek kapcsolja, u. m. 1) a háládatosság, 2) a régi szövetség, 3) az elvegység, s 4) az egybirtoki érdek. Midőn a hosszas franczia háboruban Németország annyi inséget és nyomort, s annyi és olly sok megaláztatást szenvedett, Oroszország mindig hü bajtársa maradt a német államoknak. Ő már a mult század végén Olaszországban és Helvetiában együtt harczolt az ausztriai-

Digitized by Google

akkal, a franczia ellen. Később Auszterlicznél, Friedlandnál, Eylaunál orosz vér patakokban omlott Németország függetlenségéért. És ha 1812-ben Napoleon elbizakodott tulhatalma, az orosz jeges mezőkön meg nem törik, nem tudom minő alakja lenne most a németországi földabroszsnak. Poroszország soha sem lett volna nagy hatalom, ha II. Fridriknek az orosz állandóul ellensége marad. S hogy az 1849-ki vészteljes évben Oroszország Ausztria mellett tettlegesen és pedig roppant erővel fellépett: ezt hálával el nem ismerni nagy hálátlanság volna.

De másodszor a jó régi szövetségesektől is igen nagy és fontos ok nélkül, nem tanácsos elszakadni s uj barátot keresni, mert gyakran keservesen csalatkozik az ember. Igaz ugyan, hogy a nyugati hatalmak közül Anglia szinte régen szövetségese volt Ausztriának; csakhogy Anglia politikáját mindig önérdek vezette, s öt nem kapcsolják annyi kötelékek a középeuropai államokhoz, mint ezeket Oroszországhoz. Francziaország pedig ellenkezőleg csaknem mindig ellenséges lábon állott Németországgal; s ha az uj kor e régi versenygést barátsággá változtatja, az igen örvendetes esemény volna ugyan Europa békéjére, de nem elegendő ok arra, hogy egy régi jó szövetségestől elálljon.

Harmadszor a tökéletes elvegységet kell szemügyre vennünk, melly Oroszország, Ausztria és Poroszhon közt létezik. Mert bár a tudva levő szent szövetség nem létezik többé a mondott államok közt, de még is a conservativ elvet Europában e három nagy hatalom képviseli, s ennek főtámaszpontjául különösen Oroszország, s ennek császárja *Miklós* tekintetett. Már e tekintetben Anglia nem olly biztos szövetséges. Fentebb mondottuk miszerint Anglia politikáját mindig pillanatnyi önérdek vezette. A történetlapok tanusitják, hogy ez állam, mint érdeke hozta magával, ugyanazon időben, két különböző helyen kétféle politikát követett, s egyik helyen a conservatismust, más országban a szabadelvüséget pártolta. Ki az angol politikát tudni akarja, az kisérje figyelemmel a legnagyobb s legelterjedtebb angol ujságot, a miniszterium némelly tagjaival közel viszonyban álló *Timest*. Ez ritkán marad csak három napig is következetes magához; ezt szüntelen a pillanatnyi érdek vezeti, s minden legkisebb szenirozás nélkül, egy szájból képes egyszerre meleget is hideget is fuvni. — A lefolyt 1848. és 1849-ki években például, a középeuropai államok kormányai épen nem voltak megelégedve Anglia magatartásával; sőt egyenesen azt gyaniták, hogy *Palmerston* a forradalmi üszköt nem hogy oltani, hanem inkább éleszteni törekedett. Más oldalrul *Urquart* hirneves angol agitator *Palmerstont* avval gyanusitja, hogy a szabadságra törekvő népeket megcsalta és elárulta. Már e két különböző vád közül mellyik legyen igaz, elhatározni nem tudjuk; de ha mindenik igaz találna

Digitized by Google

lenni, belőle csak azt a tudomást vehetnénk, hogy a kabinétek ugy mint a nemzetek ne másban, hanem önmagukban keressék az üdvöt, és a boldogulást. — Mit mondjunk e tekintetben Francziaországról? Itt jelenleg III. Napoleon a rendet szigoruan fentartja s ez dicséretes dolog. De hiába! ő maga is forradalom szülöttje lévén, a conservativek öt nem ismerhetik el a megtartó elem főbástyájául. Francziaország jelenleg tisztán katonai hatalom, melly sem a legitimitást, sem a forradalmat nem képviseli.

Végre Oroszországot, Ausztriát és Poroszhont a birtok is egy érdekbe füzi. Lengyelországot hárman osztották fel, s bár a legnagyobb részt Oroszország tartá meg magának : mégis Ausztria és Poroszország is birtokosok, s öngyilkosság nélkül nem engedhetik meg, hogy Oroszországot a nyugati hatalmak ez oldalrul megnyirbálják.

Ennyi sok és fontos érdek tehát megérdemli, hogy latba vettessék; s igen természetes, ha Ausztria és Poroszország, mig csak lehetséges, kardot az orosz ellen nem akarnak rántani.

De lássuk más oldalrul, minö veszély fenyegetheti Ausztria, Poroszhon, s az egész Németország érdekeit, ha az orosznak mostani eljárását a török kérdésben szótalanul és semlegesen elnéznék.

Hogy különösen Ausztria a mostani orosz-török háboruban az orosz terveknek ellenszegüljön : ezt parancsolja az *államérdek* és a *traditio*. Ausztria érdekét, hogy az orosznak Konstantinápolyba az utat elzárja, ezt mindenki képes felfogni, mert a földabroszon van lerajzolva. — A hóditó és Konstantinápolyig elönyomulni akaró Oroszország, és a maga fentartásáért küzdő Ausztria, az alsó Dunánál egymásba ütköznek.

Oroszország nem mehet Konstantinápolyba, mig az alsó Dunát birtokába nem keritette. És ha az alsó Duna nem marad semleges birtok, hanem orosz kézbe esik · akkor geographiai tekintetben Ausztria elveszti függetlenségét, akkor csak vasallusa lesz azon félelmes hatalomnak, melly a Duna folyam urává lön. De Ausztria nem csupán dunai hatalom, hanem nagy részben sláv és katholikus állam is. A lengyelek, csehek, tótok, szerbek, horvátok, s más sláv fajok, közel felét teszik az egész ausztriai birodalom népességének; továbbá keleten és délen a rusnyákok, oláhok, szerbek a görög vallás hivei. Ha tehát Oroszország Ausztriát félhold formában bekeritheti, valljon nincsen-e oka Ausztriának egy kis aggodalomra, hogy azon szomszéd ölelte öt körül, ki a pánszlávismus terjesztője, s ki jelen időnkben a más állambeli görög hivekre is olly vészteljes protectoratust akar magának kivivni? Ha Ausztria, az orosz tervet sikerülni engedi, akkor három ponton, névszerint geographiai helyzet, nyelvrokonság és vallás párt által lesz mélyen megsértve. Itt semmi kiegyezkedésnek, semmi kibuvó ajtónak nincs helye, mint már egyszer Lengyelországra nézve

Digitized by Google

felosztás által a gordiusi csomó megoldathatott. Csak kisértsük megvizsgálni, minő terv szerint oszthatnák fel Austria és Oroszország Törökországot : már a földabroszon látandjuk, hogy akármikép történnék is e felosztás, minden esetre Ausztria maradna a csalatott fél. Ha tehát az orosz mostani tervét Törökország ellen végre hajthatja : akkor Ausztria elveszti függetlenségét, elveszti azon nagyhatalmi állását, mellynélfogva Europa dolgaira befolyást gyakorolhatott. Azontul az ausztriai császárok csak saját akaratnélküli helytartók lennének, kik csupán a minden oroszok czára kényétől és parancsolatjától függnének. Pompás hadserege, melly most hüségére s lobogójára olly kevély, ekkor csak az orosz hadsereg zsoldos csapatjává törpülne le; egy szóval Ausztriából második Törökország válnék, ugyan olly szétszaggatottsággal, ugyanugy kitéve minden idegen beavatkozásnak; s hogy ha ez lealázott állapotjából magát kiszabaditandó, kétségbe esett harczot kezdene, talán még olly nemzeti és vallási lelkesedésre sem számolhatna, melly a törökök mostani harczát annyira ékesiti. Midön Francziaország és Anglia Oroszország ellen fegyvert ragadnak, nem egyenes, személyes és közvetlen veszély féleime, hanem egy távolabbi, s egyszer bekövetkezhető szerencsétlenség miatt harczolnak, olly szerencsétlenség miatt, melly előbb még más államokat döntene halomra. Ellenben Ausztriát illetőleg az orosz terjeszkedési vágy személyes és közelálló veszély, mellyet huzamos időre nem lehet elhalasztgatni. Mivel a veszély elöször is Ausztriát érheti : ezért az ellentállásban is Ausztriát illeti a főszerep. Ausztriára nézve ez életkérdés.

Ausztria érdekét e tekintetben az állam férfiak is ezen módon fogták fel. ***Metternich*** herczeg 1821—1829-ig nevezetes példáját adá e politikának, melly Ausztriára nézve a keleti kérdésben egészen természetes politika. Itt ugyan nincsen helye, hogy leirjuk azon diplomatiai harczot, mellyet ez időben ***Metternich*** Oroszország ellen folytatott, de a mostani események megértésére mégis czélszerü leend ***Metternich*** rendszerének alapvonásait megismertetni.

Az emlitett akkori fő államkanczellár 3 alapelvet akart felállitani, ugyanazokat, mellyekért Anglia és Francziaország egy év óta küzdenek, s mellyekért hadseregeikkel és flottáikkal is sorompóba léptek, ugymint : a görögök jogainak megalapitását de a szultán jó akaratjából; Törökországban a ***status quo*** megtartását az öt főhatalom garantiája mellett; s harmadszor az orosz-török háboruban a többi 4 nagy hatalomnak közbenjáró beavatkozását :

1821-től fogva csüggedetlenül küzdött az első alapelv mellett; azonban törekvései, a többi hatalmaktól nem pártoltatva, többet nem eredményeztek, minthogy az alkudozások 6 esztendeig huzódtak, s végre is ***Sándor*** czár vasakaratján hajótörést szenvedtek, ki azon nyilatkozatot adá, miszerint lehetlen a görögök lefegyverezését a

Digitized by Google

nagyhatalmak garantiája nélkül kivánni. — 1829-ben *Metternich* herczeg a második főelvet tolta előtérbe. *Villele* franczia, *Pozzo di Borgo* orosz, és *Granville* angol külügyministereknek bizalmasan azt az ajánlást tette, hogy az egyesült nagyhatalmak mondanák ki, hogy Törökország integritását saját jótállásuk mellett sértetlenül kivánják fentartani.

E tárgyra nézve *Nesselrode* gr. orosz államkanczellár egy igen bizalmas sürgönyben, mellyet a londoni orosz követhez intézett, igy nyilatkozik: „Ha ez ausztriai javaslat egyenesen vagy közvetve, s akárminő alakban napfényre találna Londonban jöni: Excellentiád igyekezzék, illy nemű garantiát semmi alakban, és semmi szin alatt meg nem engedni. A mi politikánknak régi és változhatlan főelve az, hogy köztünk és a törökök közt semmi más idegen hatalom beavatkozását meg ne engedjük, melly illy forma garantiára hatalmazna fel, s alkalmat nyujtana, hogy az orosz és török udvarok közt fenforgó minden csekély ügybe más hatalmak beavatkozzanak. Geographiai helyzetünknél fogva mulhatlan szükséges, hogy mi délen, különösen a Bosporus felé, melly az orosz birodalom kulcsát képezi, és igy Konstantinápolyban, tulnyomó befolyással birjunk. Mi ezt igénybe veszszük, s fel is fogjuk tartani tudni. Az akkermani szerződéssel, s az innen Törökországra háramlott leczkével; azon jogokkal, mellyeket nekünk e szerződés biztosit; végre Törökország pacificatiojával, ugy tartom elég okunk van megelégedni, miszerint bennünket semmi érdek nem kényszeritend, hogy Törökország feloszlását siettessük; *csakhogy igen nagy különbség fekszik egy érdek nem létezés közt, s ismét a közt, hogy mi erre magunkat ünnepélyesen kötelezzük.*

Végre az $182^{8}/_{9}$-ki orosz-török háboruban *Metternich* nem tartá lehetlennek, hogy a 4 europai nagyhatalmasság egyesülend a czélból, hogy a harczoló két félnek közbenjárását ajánlandja, s körülbelől a feltételeket is meghatározandja, mellyek alatt a béke eszközölhető leend. Ebbeli előterjesztését először is *Wellington* herczeggel közlé, ki *Canning* halála után az angol kormányt vezeté. A tökéletes egyetértés csakhamar létre jött, mert a bécsi és londoni kabinétek nézetei a keleti ügyekre nézve eleitől fogva összevágtak. De ugy látszik, hogy Poroszországban sem részesültek ez előterjesztések barátságtalan fogadásban; legalább *Metternich* azon alkalommal, midőn *Wellingtont* felkéré, hogy közös fellépésre a franczia kormányt is szólitaná fel, ugy nyilatkozék, hogy e tekintetben Poroszországra már bizvást támaszkodhatni. Azonban a franczia kabinét, az orosz udvar részéről olly irányban értesitteték, melly a *Metternich* féle tervtől nagyon idegen volt. *X. Károly* franczia király, Austriának nagy ellenese levén, könnyen sikerült öt az orosz udvarnak arra az igéretre birni, miszerint a keleti kérdésben minden esetre Oroszországgal tartand; s

Digitized by Google

azon esetre, ha Ausztriával csakugyan kenyértörésre kerül a dolog, még a Rajna balparti tartományok birtoka is megigértetett, mint ez *Pozzo di Borgo* titkos sürgönyének némelly szavaiból gyanitható. — A porosz udvar is más gondolatratért, s nem késedelmezék hivatalosan kinyilatkoztatni, miszerint Metternich tervét nemhogy helyben hagyná, söt azt nagyon veszélyesnek és kivihetlennek tartja, mi valóban az is volt, miután Francziaország egyenesen Oroszhon részére nyilatkozott. — Illy formán *Metternich* maga maradt tervével, mert e körülmények közt *Wellington* is visszahuzódott; de az orosz udvart Metternich eljárása mélyen megsérté, s neheztelését nem egy alkalommal mutatá.

A hatalmas és heves *Pozzo di Borgo*, csaknem minden sürgönyében keményen menydörgött *Metternich* herczeg ellen. Egyikben igy irt: „Véleményem szerint Ausztria oka azon kérdés kritikus „helyzetének, melly minket annyira foglalatoskodtat. Négy éven ke„resztül *Metternich* a legnemesebb érzelmeket meghiusitotta és kijá„szotta, nem tekintvén Oroszország nehéz állására, valamint érdekére „sem, miután azon bizalommal, mellyet benne helyezének, mindig „visszaélt, és sohasem tett igéretet egyéb czélból, minthogy azt meg „ne tartsa. Politikánk parancsolja, hogy mi Ausztria ellen rettenetes „fényben lépjünk fel; s neki hadikészületeink által meg kell mutat„nunk, hogy ha ellenünk valami mozdulatot tesz: *akkor feje felett „csakhamar a legveszedelmesebb zivatart látandja feltornyosulni, minőt „életében valaha tapasztalt.* Tudja meg azt *Metternich* herczeg, hogy „ha minket ellenségül akar látni, bennünket rettenetesnek, kérlelhet„lennek és határozottnak találand, mert mi egy háborunak minden „iszonyait fejére zuditjuk annélkül, hogy azokból csak egyet is meg„kimélnénk.“

És valóban Ausztria e politikáról le is mondott, de nem e fenyegetések miatt, hanem azért, mert magában támogatatlanul maradt. És nem sokára *Ferencz* császár sajátkezüleg irt az orosz czárnak, melly levelet *Fiquelmont* gróf által küldött el, s barátságos érzelmeiről biztositá a czárt. *Miklós* császár és *Nesselrode* gróf ismét kibékültek Ausztriával, ámbár neheztelésüket nem titkolhaták el. Igy *Nesselrode* a bécsi orosz követhez *Taticseffhez* e sorokat irta: „Ausztria „magaviselete, mellyet a háboru kezdetétől fogva tanusitott, a szul„tán ellentállását nem hogy mérsékelte, söt inkább élesztette. Sem„legessége épen nem volt mindig részrehajlatlan; titkos óhajtásai a „törökök mellett voltak; az ausztriai lapok a mi hadi tetteinket min„dig kisebbitették, s megforditva veszteségeinket nagyitották.

„Tegye hozzá még Ön ez ellenünk intézett müködéseihez hadi„készületeit is, mellyek a mostani körülményekben olly alkalmatla„nul jövének: Ön tüstént átfogja látni, miért ringatta magát a Porta

Digitized by Google

„a legveszélyesebb csalódásokban, miután é keszületeket, maga ré-
„szére hatalmas diversiónak gondolta. — Ideje, hogy Ausztria illy
„sajnálatos politikáról lemondjon."

Egy találkozás alkalmával *Taticseff* előtt ***Metternich*** határozottan tagadá, mintha szándékoznék az orosz-török kérdésbei beavatkozásra a többi europai nagyhatalmakat is felhívni. *Taticseff* orosz követ olly ildomos volt, miszerint szinlelé, mintha ***Metternich*** nyilatkozatainak tökéletes hitelt adna, ámbár az ellenpróbák kezei közt valának.

Ausztria eljárását az $182^{8}/_{9}$ ki orosz-török háboruban röviden megismertetvén, lássuk már miképen viselte magát a mostani bonyodalmak alatt.

Midőn még a törökországi angol követ helyét elfoglalandó Bécsen keresztül Konstantinápolyba sietett, Ausztria épen olly kevessé volt értesitve ***Menczikoff*** herczeg küldetése igazi czéljáról, mint a többi hatalmak. És midőn martius végén az uj franczia követ *Bourquenay* Bécsbe megérkezett, az ausztriai külügyminister gróf ***Buol*** teljes bizalmat helyezett ***Miklós*** czár állitásaiba, bár meglátszott, hogy e bizalom nem ment, némi be nem vallott nyughatatlanságtól. Különben a keleti kérdést illetőleg semmi akadályt nem gördite elő, s nyiltan bevallá, hogy e tekintetben ***Metternich*** herczeg régi elveihez ragaszkodik, mellyek e következők: semmi elszigeteltség Konstantinápolyban; tisztelet azon politika eránt, melly a török ügyet a nagyhatalmak birói széke eleibe akará állitani; fentartása a török birodalom integritásának; a legrettenetesebb feleletre vonása azon hatalomnak, bármellyik legyen is az, melly a garantirozott ünnepélyes szerződéseket megtámadja. „Én" mondá ez időben ***Ferencz József*** ő felsége, „reménylem, hogy a beteg még sokáig élhet" annélkül, hogy sejtelme lett volna, miszerint ***Miklós*** császár már két hónappal előbb e beteget (a törököt) *Seymourrali* beszélgetésében halálra itélte.

Menczikoff herczeg ultimatuma legelső meglepetés volt Austriára nézve. Nem is emlitve tartalmát, már ennek alakja, mellyet az orosz követ választa, ollyan volt, melly egy olly finom diplomatát, minő ***Buol*** gróf, méltán sérthetett. Ultimatumot, bizonyos határidő kitüzésével, csak szerződéstörési esetekben szokás alkalmazni. Uj engedményekérti követelést illy erőszakos eszközökkel még senki nem támogatott. Ez volt véleménye ***Buol*** grófnak is mindjárt eleinte. Ő elhallgatá nézetét a tartalomra nézve; s reménylé, hogy ***Menczikoff*** herczeg eljárása nem fog Sz. Péterváron helyeseltetni. Mert, gondolá magában, miért tenné ki Oroszország veszedelemnek szép hadseregét azért, hogy Konstantinápolyba juthasson; mert mit érne Konstantinápolylyal a Dardanellák nélkül, s ezeket mikép foglalhatná el a nyugati tengerészi hatalmakkal szemközt? Ez olly dolog mellynek vége

Digitized by Google

hossza nem volna, s Oroszország nem bonyolithatja magát illyesmibe, csak azért, hogy heves és ügyetlen megbizottjának föllépését takargassa.

Midön tehát május végén az angol és franczia követek az ausztriai ministert felszóliták, hogy az orosz-török ügy közös tanácskozásba vétele által, e kérdést az öt főhatalom közösen intézze el: *Buol* gróf ez inditvány kivitelét elhalasztatni kivánná, azon reménytől táplálva, miszerint erre semmi szükség nem leend; egyuttal azonban nyilvánitá, mikép ő elvben az angol és franczia követekkel tart, és a közös tanácskozást annak idejében szinte óhajtja. Hanem *Mayendorf* orosz követ, ki junius elején Bécsbe megérkezett, ez első reményt hamar szétoszlatta. Ő ugyanis kijelenté gróf *Buolnak*, ki köztudomásra sógora, hogy *Menczikoff* eljárása az orosz udvar által helybenhagyatott, s mind a *Menczikoff*, mind későbben az orosz követ ultimatumá megerösitettetett. A bécsi kabinét ezáltal felriasztaték optimismusából; csakhogy olly kényes helyzetben vala, mellyben örömest reményl az ember meddig csak lehet. *Buol* nem titkolá el megütközését, de még nem tartott mindent elveszve. Az oroszok talán megfogják szállani a dunai fejedelemségeket; jól van, történjék ez; de akkor, mint *Nesselrode* gróf sejteti, *Miklós* császár talán engedékenyebb lesz, miután hatalmának és önszeretének ezen első elégtételt kivivta. Csak a czár igérje meg, hogy nem fogja a Dunát átlépni; csak a portát lehessen arra venni, hogy a fejedelemségek fegyveres megszállását hadesetnek ne vegye: akkor az europai kabinétek elég időt nyernek alkudozásra, s arra, hogy közbenjárokul fellépjenek, s a közbékét megmentsék. *Buol* tehát elhalasztotta a Londonból jövő előterjesztéseket, mellyek közös fellépést ajánlottak; elhalasztotta azon félelemből, nehogy ez által *Miklós* császár megsértessék, és szélső lépésekre ingereltessék, mivel az egész ugy tünnék föl, mintha öt erre kénszeritenék. Az egyetértés a nyugati hatalmakkal erkölcsileg megvolt; de vigyázni kellett, hogy ennek elhamarkodva valami hivatalos alak ne kölcsönöztessék. Meg kellett engedni, hogy ezen első lejárat lefolyjon, mellyben Oroszország és a Porta egymással versenygéseiket békésen elintézhették. Ha e kilátás meghiusul, látnivaló volt, miszerint a második lejárat már europai leend.

Ausztria nem mulasztott el semmit, hogy *Miklós* császárt engedékenyebb politikára téritse, s ha csak lehetséges a dunai fejedelemségek megszállásától visszatartóztassa. E czélból *Ferencz József* ő felsége sajátkezü levelet intézett *Miklós* czárhoz. *Buol* gróf pedig egy igen komoly sürgönyt küldött az orosz udvarnál levő ausztriai követhez *Lebzeltern* bárónhoz, mellyben az orosz udvar komolyan figyelmezteték azon jelentékeny befolyásra, mellyet a dunai fejedelemségek megszállása, ezen Ausztriára olly aggodalmas lépés, a további ausz-

Digitized by Google

triai politikára gyakorolhat. Egyszersmind *Gyulay* gróf is, ki a pétervári hadgyakorlatokra elküldetett, utasittaték, miszerint Ausztriának irásbeli előterjesztését, az orosz udvarnál szóval is erélyesen támogassa. Az orosz kabinét mind ezen lépéseit Ausztriának igen felötlő közönyösséggel vette. *Nesselrode* gróf, az első ausztriai futár megérkeztével, *Lebzeltern* bárót mindenkép kerülni látszott, ki hiába kisérte öt, s utoljára is kénytelen volt a sürgönyt *Nesselrode* után Péterhofba küldeni. Erre egy nappal, s még ugyanazon napon, mellyen *Miklós* czár az ausztriai császár ievelét vette, kiadaték Sz. Pétervárról a parancsolat a dunai fejedelemségek megszállására, s *Miklós* czár első manifestuma megjelent.

A dunai fejedelemségek megszállására el volt ugyan keszülve az ausztriai udvar; de ezt épen most, az emlitett körülmények közt, épen nem várta s azért kinos benyomást okozott. — De a mit nem is várt, s a mi az ausztriai udvart felette érzékenyen sujtotta, az, a czári manifestum szövege volt, mert ez a megszállásnak olly indokat s olly horderőt tett le alapul, melly felett eddig az ausztriai udvar tökéletes csalódásban élt. E manifestum felköltötte az óhitü görögök vallási érzelmeit. Ebben csak azon veszélyekről volt szó, mellyek ez egyházat fenyegetik, melly egyházat pedig *Miklós* czárnak kötelessége védeni. Ez által egy politikai viszály vallásos háboruvá alakittatott át. Eddig a dunai fejedelemségek megszállását nem illy szinben állitá fel Oroszország a katholikus Ausztriának. Most tehát Ausztrián, a legközelebbi államon, azon államon, melly egy vallásos és nemzeties háboru lángra lobbantása által legjobban veszélyeztetik, volt a sor, hogy Európát kellő figyelemre felszólitsa. — *Buol* gróf határozott és egyenes nyilatkozatokat kért Sz. Péterváron, s panaszkodék, hogy közbenjárói szerepe a szultánnál illyformán lehetlenné tétetik, holott előbb erre maga az orosz udvar által szólittatott fel.

E pillanattól kezdve nevezetes fordulatott lehete észrevenni, Ausztria politikájában. Az orosz-török viszálynak minden áron és rögtön véget kelleték szakasztani, hogy a veszedelmes szomszédságot nyakáról lerázhassa. *Buol* gróf minden kiegyenlitési módokat, mellyek a dolgot csak halasztgatták, határozottan elutasitott. Ő a csomót hirtelen ketté akarta metszeni, s a dolgot ugy vinni, hogy az oroszok kénytelenek legyenek a Pruth vizén visszahuzódni. A kabinétek közti eszmecsere neki lassu eljárásnak tetszett; más oldalrul félt, hogy Konstantinápolyban az alkudozások könnyen zátonyra juthatnak: azt akarta tehát, hogy ez alkudozások kezeügyében legyenek, hogy azokat siettethesse; s igy született meg azon europai esküttszék, mellytől Oroszország a törökkeli ügyeiben mindig legjobban tartott, s az ellen szüntelen tiltakozék.

Buol gróf összegyüjtötte a bécsi conferentiát. Ez volt az első ku-

Digitized by Google

darcz, mellyet Oroszország a dunai fejedelemségek miatt szenvedett. A bécsi conferentia alakitásának első következése lön, hogy Oroszország lassanként elveszté azon sulyt, mellyre eddig Ausztriában az orosz szövetségre olly sokat épitének. Oroszország vonakodott e conferentiában részt venni; ez által maga elszigetelé magát, mialatt Ausztria és Poroszország közös kötelék által Angliával és Francziaországgal szövetkezének. Más oldalrul a bécsi conferentia Ausztriának olly szerepet adott, melly tekintélyét szükségesképen nevelte; egyuttal a 4 hatalmat egyesité minden jövendő eseményekre, miután politikájukban egymáshoz mindinkább közeledének, s őket a csaknem mindenna; i érintkezés egy gondolatba olvasztá. Az egyszerü, józan értelem átláthatá azt, hogy illy egy czélra törekedő politika akkor sem válhatik szét, ha az alkudozások kimeritvék, s ezek a tények mezejére térnek át.

E conferentia eredménye volt a már ismert s a 20-ik lapon előadott *bécsi javaslat*.

Mig Bécsben nyugtalanul várták, hogy valljon minő fogadtatásba részesülend a conferentiának e müve Konstantinápolyban : azalatt szinte Bécsben egy formakérdés felett vitatkoztak, mellyben Franczia-ország Ausztria részéről nevezetes engedményt nyert.

Mi módon kellessék a bécsi conferentia collectiv jegyzékét Sz. Pétervárra küldeni? Tanácsos lesz-e ezt a conferentiának egy beleegyező iratával kisérni? A kérdés igen fontos volt; mert ez oda czélzott, hogy a conferentiának hivatalos és közbenjárói szerepe Oroszországnak tudtul adassék. Végre elhatároztatott, hogy a török portától várt felelet egy collectivjegyzékbe tétessék be, s ennek átnyujtásával az orosz udvarnak *Buol* gróf, mint az orosz előterjesztések letéteményese, bizaték meg. Igy állottak a dolgok, midőn a Konstantinápolyból jövő hirek *Buol* reményét munkája sorsa felett elenyésztették.

Történetesen egy keresztvonás által, minőkben ez év olly gazdag volt, a konstantinápolyi nagykövetek a divánnál ugyanazon munkával foglalatoskodtattak, melly a bécsi conferentia tevékenységét igenybe vette. Hogy alkudozásaikat ne háboritsák vagy ne compromittálják, a követek tanácsosabbnak vélték a bécsi conferentia collectiv jegyzékét *Resid* basának, a török külügyminiszternek át nem nyujtani. Ekkor elérkezik *Resid* jegyzéke Bécsbe. Az első feltétel, mellyet a porta felállitott, a dunai fejedelemségek kiüritése volt. Ez árért megegyezett abba, hogy a régi szerződések megujittassanak; ellenben a vallási előjogokra nézve nem ment tovább annál, miszerint a szultán által e tárgyban kiadott fermánt, egy hasontartalmu jegyzék kiséretében, mind Oroszországnak, mind a többi 4 nagyhatalomnak megküldeni igéré.

Digitized by Google

Ezenkivül kivánta, hogy az 1841-iki szerződés ugy erősittessék meg és terjesztessék ki, hogy ez által a török állam a többi europai államok társaságába és garantiája alá felvétessék. Ez alapokat a conferentia megvizsgálta, s ez utóbbi kérését a portának a már ismert jan. 13-ki jegyzékbe felvette. Ennyire érett meg a conferentia munkája a f. é. január hónapig. Nézzük ezalatt mi történt a harczmezőn, s mikép viselte magát Ausztria ennek irányában.

September végén a török hadat üzen az orosznak. October elején az egyesült angol és franczia flották a Bosporusba bevitorláztak; s december végén a sinopei esemény után parancsolatot kaptak, hogy a Feketetengerre evezzenek. Milly szemekkel tekintette Ausztria mind ezen komoly lépéseket? Lehet állitani, hogy Ausztria nemhogy rosz néven vette volna ezeket, hanem inkább a tengeri hatalmasságokkali diplomatikus összeköttetésében még jobban megerősödött, s a helyett hogy a nyugati hatalmak fokonként növekvő szigorubb lépéseire panaszkodott volna, inkább szive mélyében örült ezeknek. A törökök erélyes határozata a bécsiek rokonszenvét, melly 1828 olta látszatólag hanyatlóban volt, ismét egészen visszanyerte. A háboru kezdetével tanusitott férfias vitézségük, kivivta a katonaság tiszteletét, s a bécsi kormány csak örvendezhetett, hogy a törökök erélyes ellentállása azon veszélyeket kisebbekké tette vagy legalább elhalasztotta, mellyek az oroszok gyors elönyomulhatása következtében bizonyosan bekövetkeztek volna.

A hadüzenet perczében, 10 nappal az ellenségeskedések megkezdése előtt, az ausztriai kormány olly rendszabályhoz nyult, melly tekintve ennek Oroszországhozi korábbi barátságos viszonyát, mindenesetre felötlő volt. Az ausztriai hadsereg leszállittatott, és pedig 100,000 emberrel. Ausztria látta, hogy benső szövetségese már háboruba keveredett; látta hogy ebben később a nyugati hatalmak is könnyen kényszeritve leendenek részt venni: és e pillanatot választá időpontul, midőn kardját hüvelyébe dugta. Evvel Oroszországnak ezt akarta mondani: „E háboruban veled nem megyek; de Angliával és Franciaországgal a béke feltételek kieszközlése végett együttmaradok.“ E lefegyverzés által csak egy dologról mondott le Ausztria, tudniillik arról, hogy nem akarta e háboruba leghüségesebb szövetségesét kisérni, ki e háboru által hirtelen legveszélyesebb ellenesévé vált. E volt az első intés, mit Ausztria Oroszországnak adott; melly intést az orosz kormány tökéletesen megértett, mint az orosz ügyviselők panaszteljes szavaiból Ausztria ellen, könnyen ki lehete venni.

Hogy Ausztria helyzetét e perczben megitélhessük: szükség e következőket megjegyezni. Franciaország és Anglia előre el voltak készülve, hogy az oroszszali alkudozásban Ausztriát bizalmasabbnak és kitartóbbnak találandják; s igen természetes, hogy *Ferencz Józef*

Digitized by Google

császár lélekismeretet csinált abból, miszerint saját reménytelensége ellen küzdjön. Ő nem akará, hogy Oroszország neki csak egy lépést is szemére vethessen, mellynek nem békeeszközlés lett volna czélja, migcsak a béke ténylegesen fel nem bomlik. Továbbá nem kell elfelejtenünk, miszerint mind ennek daczára a nyugati hatalmak minden erélyesebb fellépése után, Ausztria ezekhez még szorosabban csatlakozott, s az alkudozásban ő is előre lépett. Törökország hadüzenetét, a bécsi conferentia alakitása követte. A nyugati hatalmak flottáinak Bosporusban bemenetelére a dec. 5-ki jegyzőkönyv következett. A Feketetengerrei kievezésnek a jan. 13-iki jegyzőkönyv felelt meg. Általjában ugy látszik, hogy Ausztria óhajtotta ugyan, miszerint a nyugati hatalmak az alkudozásoknál mind kitételre mind alakra nézve mérsékeltek legyenek, de egyuttal szerette, ha ez alkudozások meghiusulta után, a nyugati hatalmakat erélyesebbeknek találta. Ezenkivül Ausztriának két igen alapos oka volt, miért nem mehetett a nyugatiakkal egyenlő lépésekkel előre. Már az egyszerü okosság azt parancsolta, hogy magát Oroszország irányában valamikép ne compromittálja, mig a nyugati hatalmak a tett mezején nem lesznek. Ausztria nem tehette magát ki *Miklós* czár neheztelésének mind addig, mig Anglia és Franczia ország olly pontra nem jutottak, honnan többé az orosz harcz elől becsülettel félre nem csaphattak; hogy valamikép olly elszigeteltségben ne maradjon, mint maradt *Metternich* 1828-ban. De továbbá azt is figyelembe kell vennünk, miszerint Ausztria tőszomszédja Oroszországnak, s ez már az nap nyakán lehet, midőn vele a békés viszonyok megszakadnak. Hadüzenet és valódi ellenségeskedés közt Ausztriára nézve nincs semmi időköz. Ausztria a hadviselés mezején fekszik, midőn attól Anglia és Franczia ország távol állanak. És egy komoly végzés, melly Párisban, Londonban, Bécsben egyszerre hozatik tettleges ellentállásra: a kivitelben a három nagyhatalmat nem állitja egyenlő sorozatba. A kivitelben eleinte Ausztriának magának kellene az egész csapást felfogni. És igen természetes, hogy illy körülmények közt az orosz ellen kezdődő háboruban, nem Ausztria az, mellynek az első ágyulövést meg kelletik tenni; s hogy Ausztria a keleti kérdésben ovatosabb és lassubb volt, ezt helyzete megmagyarázza.

E folyó év január végén Ausztria két dologra volt igen kiváncsi: tudniillik a nyugati hatalmak nyilatkozatát, flottáiknak a Feketetengerre való bemenetele ügyében, miképen fogadja az orosz udvar; s másodszor minő feleletet adand a jan. 13-ki bécsi jegyzőkönyvre. És Bécsben épen e pillanatban jelenteték *Orloff* gróf jövetele, azon orosz diplomatáé, ki a legkényesebb és szövevényesebb tárgyaknak ügyes megoldója szokott lenni. Eleinte sok ember azt gondolta, miszerint *Orloff* gróf azért küldetett, hogy békét eszközöljön. Némellyek azonban azt gondolák, hogy küldetésének czélja nem egyéb, mint elszakitása

Digitized by Google

Ausztriának a nyugati szövetségtől, s hogy ez sikerülend is, erősen hitték. *Orloff* gróf jan. 26-kán érkezett meg Bécsbe. *Fonton* ur, orosz követségi titkár Bécsben, *Orloffnál* 48 órával előbb, s a január 13-ki jegyzőkönyvet meg hozó futár megérkezte után 24 órával később, utazott el Sz. Pétervárról, s Bécsben 24 órával előbb megérkezett mint *Orloff* rendkivüli követ.

Orloff gróf gyengélkedési ürügy alatt jelenteté, hogy vasárnapot kipihenés végett szobájában töltendi, s látogatását a császárnál és *Buol* grófnál csak hétfőn teendi meg. Épen megérkezése napján udvari tánczmulatság tartaték. Itt az emlitett késedelmezése *Orloffnak* minden embert meglepett. Békejavaslatok hamar és rögtön megmondathatnak. Lord *Westmoreland* angol követ épen csak őszinte békenyilatkozatra várakozott, hogy ezt Londonba még a parlament megnyitása előtt táviratilag megküldhesse, s ez örömhirt az angoly királyné, megnyitó beszédébe beszőhesse. Ezen becsületes nyughatlan várakozás nem elégitteték ki. — A rendes orosz követ *Meyendorff* báró, vasárnap tánczmulatságot adott. A második emeletről, hol *Orloff* szállva volt, zenejét és zaját kényelmesen fel lehete hallani azon fényes teremnek, mellynek közönsége legnagyobb kiváncsisággal csüggött küldetése czélján; de hiába ezuttal e kiváncsiságnak nem tétetett elég, s el lehete mondani, hogy a társaság ha nem tüzokádó hegy, legalább nagy titok alatt tánczola.

Két nappal később a titok köztudomásra jutott. *Orloff* gróf meghozta az orosz ellenjavaslatokat, feleletül a jan. 13-ki jegyzőkönyv tartalmára.

Tulajdonképeni czélja küldetésének pedig az volt: hogy Ausztriát e háboru ideje alatt, melly az orosz és török közt folyamatban volt, s mellybe nem sokára a nyugati hatalmak is részt vehetnek, teljes és tökéletes semlegességre birja.

Az orosz ellenjavaslatok sorsa csakhamar eldönteték. A conferentia összeülvén, ezeket komoly megfontolás után febr. 27-ki ülésében visszavetette.

Midőn az orosz rendkivüli követ ő felségénél a császárnál személyes audientián volt, s küldetése czélját a feltétlen neutralitast Ausztria részéről fejtegeté: a császár feleletül *Orloffnak* következő kérdéseket tett: valljon szándékában van-e Miklós császár ő felségének megtartani azon igéretét, hogy a Dunát át nem lépendi; Törökország integritását, s europai tartományainak jelenlegi polgári szerkezetét megtartandja; s hogy a dunai fejedelemségek megszállása csak ideiglenes rendszabály, melly a béke megkötésével megszünend? És miután *Orloff* e kérdésekre határozott nyilatkozatot adni vonakodék: a császár nem csupán a neutralitási ajánlatot visszautasitá, hanem egyszersmind határozott szavakkal kijelenté, hogy ha az orosz sereg a

Digitized by Google

Dunát átlépi, vagy az orosz kormány az Ausztria által előbb feltett elvek ellen müködik, ő a többi nagyhatalmakkal eddig fenálló egyetértés következtében *azontul csupán birodalmának érdekét veendi tekintetbe.* Az ausztria külügyminister szinte illy formán beszélt az orosz követtel, mire *Orloff* gróf hevesen felkiálta : „E szerint Önök nekünk „lehetlenné akarják tenni a háborut; ez esetben jobb volna, nyiltan és „egyszerüen nekünk hadat üzenni."

„Az első phazis ki van meritve" mondá *Buol* gróf, midőn a febr. 2-ki jegyzőkönyv aláirása után a conferentia tagjai szétoszlottak. Mihelyt az ausztriai kormány *Orloff* küldetése czélját megtudá, s abból megérté, hogy az orosz kormány komolyan alkudozni nem szándékozik, hanem háborut akar : tüstént hozzákezdett a hadikészületekhez. *Orloffnak* a császárrali beszélgetése után 24 órával parancsolat ment, hogy Szerbország szélén, hol az orosz agensek orosz részre kedvező diversion müködtek, 25,000 főnyi osztrák hadsereg állittassék fel, mellyhez később ujabb 25,000 ember küldetett. E seregnek rendeltetése lön, hogy ha az orosz kormány Szerbországban, Boszniában, Montenegroban a keresztények pártütését életbe hozná, vagy seregeivel Szerbországba berontana, a fenemlitett tartományokat tüstént fegyveresen megszállja, s a lázadást még csirájában elfojtsa. Hogy pedig e végett Törökországgal kedvetlen bonyodalomba ne keveredjék, e tartományok megszállására magától a török kormánytól eszközlött engedelmet, melly a nyugati hatalmak közbenjártával szerződésileg olly formán intézteték el, hogy Montenegrot és felső Albaniát az osztrák seregek, ha akarják, már május hóban megszállhatták volna; ellenben a Szerb- és Bosnyák országokba bemenetelre csak akkor adaték engedelem, ha ott lázadás törne ki.

Roppant volt azon benyomás, mellyet *Orloff* küldetésének meghiusulása Bécsben előidézett. Az orosz szellemü salonokban mindjárt eleinte csudálkoztak azon, hogy miért nem egyesül Europa arra, miszerint a török kormány erővel is kényszerittessék az orosz béke feltételek elfogadására. És midőn később az események folyamából kitünt, miszerint Ausztria Oroszországgal könnyen szakithat s a nyugati hatalmakhoz csatlakozhatik: a magas katonai aristrokrata körökben aggodalmakat, s Anglia ellen némi boszankodást lehete észrevenni. Egy részről az 1848. és 1849-ki évekre való visszaemlékezés, más részről Londonban *Haynaunak* fenyitlenül maradt megcsufoltatása, *Kossuth*nak hozott ovatiók, s a politikai menekülteknek engedett menhely, bizonyos borzalommal és ellenszenvvel tölté el a bécsi magasabb köröket az angolok ellen.

A diplomatiai testület többsége, daczára annak, hogy Ausztria már több jeleit adá a nyugati hatalmakhoz való szitásának, egész *Orloff* küldetéséig kétkedő volt. Mind ezen körök, mellyeket *Orloff* meg-

Digitized by Google

érkezése legnagyobb mozgalomba hozott, ez utóbbi küldetésének meghiusulása után rögtön kiestek szerepükből. A diplomatiai testület kétkedő tagjai nyiltan bevallották, hogy megvannak lepetve. Ellenben az orosz érzelmü ausztriaiak sajnálák ez eseményt, s a nyugati hatalmakkali szövetséget egyjelentésünek tartották a forradalommal.

E roppant mozgalom közepén egyedül maga a császár maradt derült és szilárd. Magaviseletéből kitünt azon magas önérzet, melly jól tudja minö bensö harczot vivott magával, melly után olly határozatra szánta el magát, mellyet birodalma érdeke, s igy a kötelesség és becsület parancsolt. Miniszterei szinte megvalának győződve, hogy más választást nem is tehettek. „Én" mondá *Buol* gróf „semmi ujat nem találtam, csupán az 1828-ki politika ösvényét követtem. Az öreg *Metternich* herczeg, ki e szövetkezési rendszer megváltozásának a nyugati hatalmak javára, szemmel látó tanuja volt, e perczben érdemteljes visszavonultságában dicsö triumphust ülhetett.

Orloff gróf Bécset nehezteléssel hagyá el, mellyet az ausztriaiak elött szorgosan eltitkolt ugyan, de az oroszoknak bevallá. Mondják, hogy *Miklós* czár elsö rosz kedvét kikerülendö, pétervári utját mindenképen késlelteté, s gyengélkedését szinlelve, küldetésének eredményét futár által küldé meg elöre. Ez esemény Szt. Pétervárott roppant sensatiot okozott. A magas körök izgató mozgásba jöttek, s az ottani érzületröl legjobb tanubizonyságot tesznek azon levelek, melyekct magas állásu férfiak rokonérzelmü barátjaikhoz Europa minden pontjaira szétküldözgettek.

E levelek közül egyet, melly febr. 14-kén kelt, s egy olly férfitól veszi eredetét, ki az orosz kormány kellö közepén forog, s *Miklós* czárnak igen buzgó hive és követöje, egész tartalmában, közlünk, hogy megitélhessük, minö benyomást tett *Orloff* küldetésének meghiusulta a pétervári magas körökre. A levél igy hangzik :

„Minden hihetöség szerint a legroppantabb krizis elöestéjén ál„lunk, melly valaha e világot mozgásba hozta. Oroszország maga elött „még rettenetesebb idöszakott lát felmerülni, mint az 1812-ki év volt. „*Orloff* gróf küldetése az utolsó csalódást is eloszlotta. Oroszország is„mét egyedül áll mint ellenség Europával szemközt, mert Ausztria és „Poroszország állitólagos semlegessége, nem egyéb, mint utegyen„getés nyilt ellenségeskedésekre. De ez másképen nem is történhetett. „Csak ostobák, vagy árulók nem láthatták ezt elöre. A két nagy né„met állam, a köztök levö antipathiát is félretéve, Oroszországnak 40 „év óta sokkal több hálával tartoztak, minthogy nyughatlanok nem „lennének ezért magukat megboszulni akarni. Negyven év óta kény„szeritè öket Oroszország, hogy békében éljenek, s Németországot „belsö villongás által a forradalomnak, s idegen invasiónak martalé„kává ne tegyék. Ez az ö tulajdonképeni panaszuk ellenünk. Jól tu-

Digitized by Google

„dom ugyan, hogy a mostani németországi szellemnél fogva bizvást „várják, miszerint az 1813-ki szövetség felbontását a német nemzet „hajlandó bátor és patriotikus lépésnek bélyegezni. Ez azonban a több „hazugságokhoz csak ujabbat kapcsol. Ezen elpártolás, mellyet ők Né„metország függetlenségének keresztelnek, csak első lépés arra, hogy „a forradalmi Francziaország tulysulyának meghódoljanak. Az általá„nos helyzet az ujabb időkben borszasztólag elkomorodott.“ (E levél zár szavait szenvedélyes kitörései miatt nem közölhetjük).

Nem célunk Ausztria politikáját e vádak ellen védeni; ezeket csak azért közültük, hogy láthassuk azon tónt és taglejtést, melly az orosz kormány nehezteléséből következék, midön *Orloff* küldetését meghiusulva szemlélé.

Mindemellett *Orloff* gróf Bécsből csakugyan vitt haza holmi gyenge békereményeket. *Boul*, utolsó értekezlete alkalmával, mellyet az orosz rendkivüli nagykövettel tartott, minden hivatalos szinezet nélkül, magányvéleményképen következő béketervet terjeszte elő: Az orosz kabinét, felvilágositva *Orloff* küldetése által, küldjön elöterjesztéseket a január 13-ki jegyzökönyv nyomán Bécsbe; és időnyerés kedveért a St. Péterváron levö ausztriai követ hatalmaztassék fel a tanácskozások folyamában olly változtatásokat ajánlani, mellyek a bécsi conferentia által szükségeseknek tartathatnának. Ha az előrajzi pontokat Törökország elfogadja, legyen ez jelszó arra, hogy az orosz tábornokok a törökkel fegyvernyugvásra léphessenek. És mihelyt e pontok elfogadása Törökország részéről az orosz kormánynak értésére esik: ekkor mind az oroszok a dunai fejedelemségeket, mind az egyesült angol és franczia flották a Feketetengert hagyják oda. Igy csak a mód és hely lenne még elhatározandó, hol Oroszország és a Porta meghatalmazottjai összejöhetnének, s a békét végképen megköthetnék. E volt az utolsó fonal, mellyen csüggött az alkudozások politikája. A tények politikája ezalatt egy ujabb lépést tett előre. Oroszország, s Anglia és Francziaország közt a diplomatiai összeköttetések megszüntettek. Ennek következtében Angliának és Francziaországnak készülniök kellett.

Ausztria, mellynek helyzete Oroszország irányában szokott kerékvágásából kiesett, kénytelen volt más, nem annyira szembeötlő, de ugyanegy czélra irányzott szabályokhoz nyulni. Ausztriának, mint egyik németszövetségi államnak előbb Németországban kellett dolgát rendezni. Reá és egész Európára nézve nagyfontosságu dolog volt az, hogy a harcztérre Németország egész erejével lépjen fel. De e végből előbb Poroszországgal kellett véd és daczszövetséget kötni. A két német nagyhatalom azt gondolta, miszerint szorosan szövetkezve, Frankfurtban a német szövetség gyülésén, a többi német államoktól, egyszerü „*charta bianca*“-t fog nyerni, az europai és német érdekek megvé-

Digitized by Google

delmezésére. Igaz ugyan, hogy két állam részéről egy kis oppositiot lehete előre várni, névszerint Szászországtól, mellynek államminisztere *Beust* ur az orosz czár szellemében kormányoz; és másodszor Würtembergtől, mellynek uralkodóját gyöngéd családi kötelékek kapcsolják Oroszországhoz. — Katonai tekintetben a Szerbország határszélén felállitott hadsereget ujabb 25,000 emberrel kellett öregbiteni. Egyuttal szükséges volt egy hadtestnek felállitása Erdélyben is Brassó körül azon szögletben, melly Moldva és Oláhország torkolatjánál fekszik, s legveszedelmesebb hadipont azon orosz sereg részére, melly Ausztria beegyezése nélkül akar a Balkan hegység felé törni. Ezenkivül Ausztriának előre gondoskodni kellett olly időpontról, mellyben a görögországi lázadás elfojtása végett a hatalmak részéről beavatkozás szükségeltethetik.

Kivonatban, ezek voltak a rendszabályok, mellyeket Ausztriának keresztül kellett vinni. Ezt követte egy más, europai jelentőségü esemény végrehajtása. Angliával, Francziaországgal, Poroszhonnak szorosabban kellett szövetkezni. Illy szövetkezési tervet a franczia kormány már előbb szerkesztett, s azt mind Bécsbe, mind Berlinbe megküldte; de ez azon két hétig tartó mozgalom alatt, mellyet *Orloff* küldetése okozott, csendesen félretételték. — *Orloff* elmenetele után Ausztria visszanyerte teljes szabadságát; a keleti kérdésben Oroszországnak arczczal fordult; és maga lett kezdeményező olly óvó szabályok hozatalára, mellyek Oroszország usurpatioját korlátolni czélozták. — Ausztria tehát jóváhagyá a franczia szövetkezési tervet, és csak egyet igazita ebben. A terv szövege igen lágy volt, s a változott körülmények után nem felelt meg egészen a czélnak, s nem gondoskodott előre több dolgokról, mellyek el nem maradhattak! *Buol* tehát igy kivánta a tervet módositani; ezenkivül hozzá még egy czikknek kapcsolását inditványozá, mellyben a szövetkezők magukat kötelezzék, hogy egyik a másik nélkül nem fog semmi alkudozásba ereszkedni. Ez által a 4 nagyhatalom együttállása megerösittetnék, s Oroszországnak lehetlen lenne a szövetséget szétszakasztani.

Egy illy szerződés hordereje szembeötlő; ez kényszeriti a német nagyhatalmakat, hogy egész végig a nyugati hatalmakkal kitartsák, s Oroszország hóditási vágyának és terjeszkedésének a Keleten ellenszegüljenek. Következetesen a bécsi conferentia evvel tette fel a koronát. Természetes átmenet volt ez az alkudozások politikájáról a tények mezejére.

Azon időben, midőn *Buol* e conventiót a nyugati hatalmakkal megkötè (február 22-kén), egy inditványt tön, melly nem kevessé jellemzi azon erélyt, mellyel Ausztria a nyugati hatalmak politikájához csatlakozott. — Anglia- és Francziaország minden diplomatiai viszonyt megszüntetett Oroszországgal. Illy körülményben *Buol* kérdést

Digitized by Google

tön a bécsi franczia követnél *Bourquenay* bárónál : ha valljon nem lennének e hajlandók Anglia és Francziaország felszólitani az orosz kormányt a dunai fejedelemségek kiüritésére, olly formán, hogy a tagadó válasz hadüzenetnek tekintetnék. Ausztria kész lenne e felszólitást Pétervárott támogatni. Ez ugyan hihetőleg vissza fog utasittatni, de Ausztria határozata e kérdésben nyilt fenyegetésnek tünnék fel. A franczia külügyminiszter megragadta ez eszméjét *Buolnak*, s az angol követ *Cowley* lord *Clarendont* értesité erről, s öt nappal később az angol futár illy tartalmu ultimatummal már utban volt, mint fentebb a „hadüzenet" czikkben körülményesen előadtuk. Igaz, hogy nem Ausztria volt az, melly az első ágyut elsütötte, de a nyugati hatalmak hadüzenete ausztriai inditványból vette eredetét. Esetlegesen az alkudozás politikájának utolsó felvonása egészen összecsett a tények első felvonásával. Ugyanazon napon, mellyen az angol futár Bécsből Pétervárra elutazott az ultimatummal, egy orosz futár érkezett meg Pétervárról *Mayendorff* báróhoz, az orosz elöleges békejavaslatokkal, mellyeket az orosz követ *Buol* grófnak, mint eredményét az *Orloff* által előterjesztett eszméknek, átnyujta. *Buol* kérdést tön; szabad-e neki e javaslatokat a conferentia eleibe terjeszteni. *Mayendorff* válaszolá : miszerint ő csak arra van felhatalmazva, hogy ez okmányt csak a bécsi kabinétnak adja át; s hogy semmi változtatásra, vagy eziránt a conferentiával tartandó értekezésre feljogositva nincs. Egészen az ausztriai kormányra bizatik, hogy mikép cselekedjék ezen előterjesztésekkel, mellyek csupán vele és bizalmasan közöltettek. De *Buol* erélyesen visszautasitá azon szerepet, mellyet vele játszatni akartak. És mihelyt *Mayendorff*tól eltávozott, a békepontokat az összegyüjtött conferentiának előterjeszté. A futár még 36 óráig várakozott Bécsben, hogy a conferentia itélete az alkudozások ez utolsó felvonása felett, az ultimatumhoz csatoltathassék. A conferentia, mártius 5-ki ülésében a békejavaslatokat meghányván vetvén, visszautasitá azokat. Az orosz kormánynak e javaslatokkal, mellyek a jan. 13-kán kimondott elvektől annyira eltértek, más szándéka nem lehetett, mint Ausztriát a nyugati hatalmak szövetségétől elvonni, miután ezekben Ausztria hiuságának hizelegni akarván, azt gondolta, hogy czélt érend, s a conferentiát szétbontandja. De Ausztria győzelmesen kiállotta a próbát. Oroszország meggyőződheték erről, mert egy időben kapta a nyugati hatalmak felszólitását a dunai fejedelemségek kiüritése eránt, és Ausztria sürgönyét, melly a pétervári követhez, gr. *Esterházy Bálinthoz* volt utasitva. Ausztria támogatta a nyugati hatalmak felszólitását, erélyesen fejtegetvén milly indokolatlan megtámadása volt Törökországnak a dunai fejedelemségek fegyveres megszállása; s egyszersmind milly mellőzése minden méltányosságnak, mellyel Oroszország Europa irányában tartozik. Továbbá előadá azon szerencsétlen következéseket,

Digitized by Google

mellyek egy tagadó válaszból származhatnának; az innen keletkezhető háboruért minden felelőséget az orosz kormányra háritván; megjegyezvén egyuttal, hogy az *Orloff* grófnak adott válasz következtében Ausztria teljes cselekvési szabadságot igényel. Az ausztriai császár nem kételkedik, hogy azon politikát, melly avval, mellyet maga követni óhajt, annyira ellenkezik, magas szövetségese és barátja az orosz császár abban fogja hagyni. Mind ezek daczára, ha a dolog nem igy ütne ki; ha csakugyan háborunak kellene bekövetkezni: az ausztriai császár csak azon kötelességeket tartandja szem előtt, mellyeket eleibe népeinek érdeke kitüz. E vonatkozás keserüen hangzott, s belőle némi fenyegetés tünt ki.

Az orosz udvarrali alkudozásoknak első stadiuma lejárt, s ennek tökéletes meghasonlás lön következése a két udvar közt. Ez időtől fogva Oroszország azon erölködéseiben, mellyek Ausztria és Poroszország elvonását a nyugati hatalmak szövetségétől czélozták, nem fordult többé Ausztriához. Helyette a porosz udvart választá ki, mellyhez az orosz uralkodóházhoz közel rokonságban álló *Meklenburgi* herczeg által ujabb kiegyenlitési pontokat küldött, s e szinlelt alkudozásoknál Ausztria segedelmét igénybe sem vette. Az 1854. márt. 5-iki jegyzőkönyv óta Oroszország jól tudja, hogy a bécsi kabinét elhatározása szilárd; s hogy ha Oroszország békét akar, a feltételek eránt a nyugati hatalmaknál kelletik kérdezősködni, s azt csak a Pruth vize háta megett kapja meg. — Ausztria nem csak helyeslé egy szerződés tervét, hanem azt még komolyabbá módositotta. — S midőn e szerződés feletti tanácskozás véget ért, egyszerre Poroszország megtagadja beleegyezését. Okául e megtagadásnak nem a tartalmat, hanem az alakot adá. Lényegre nézve a kimondott elvekhez hü maradt a porosz kabinét, de az okmány formája személyes aggodalmat költe a porosz királyban. Egy, több államok közt kötendő szerződés formája megkivánja, hogy az okmány magok az uralkodók által irassék alá. Már pedig a porosz király, mint az orosz czárnak sógora és barátja lélekismeretben járó dolgot látott abban, hogy olly okmányt irjon alá, melly öt később kénszeritheti, hogy barátja és rokona ellen fegyvert fogjon. Illy akadály előtt meg kelletett állani. De mit lehete tenni legjobbat? Tovább menni, a szerződést Poroszország kihagyásával a három hatalomnak aláirni? Ez a 4 nagyhatalom meghasonlását mutatta, s erkölcsi veszteség lett volna, melly okot adhata Németország szétszakadásának, hol a kisebb államoknál Oroszországnak ugy is nagy mezeje volt cselszövényekre. És mint egy részről az időben nyertek volna a hatalmak, azt a német zavarok által, mellyek Ausztriát is belekevernék, ismét elvesztik. Igy tehát ujolag türelemmel kellett felfegyverkezni, hogy a nehézségek kikerültessenek. Szerződés helyett jegyzőkönyv hozatott inditványba, melly az illető kormányokat

Digitized by Google

szinte kötelezi ugyan, de az uralkodók személyét a játékból kihagyja.

Azon időpontot, mellyben e jegyzőkönyvi aláirás nagyfontosságu cselekvény leendett, előre lehete látni. Az volt ezen időpont, midőn Oroszország a nyugati hatalmak felszólitására vagy tagadólag vagy épen nem válaszolna: ekkor a nyugati hatalmak e választ a bécsi conferentiával közölvén, ellenséges helyzetet foglalnának el, s evvel szemközt Ausztria és Poroszország egyértelmüket és szoros szövetségüket legjobban nyilvánitanák az által, ha épen ezen perczben irnák alá azon jegyzőkönyvet, melly elvekben a tervezett de vele felhagyott szerződéssel tökéletesen megegyeznék. Ez volt eredete és lefolyása az apr. 9-ki bécsi jegyzőkönyvnek, mellyet fentebb egész terjedelmében megismertettünk.

Bécsben, a conferentia székhelyén, e jegyzőkönyv aláirása roppant sensatiót okozott. Az ausztriai császár akaratja világosan kitünt. Az ausztriai nemességnek van egy erénye, melly öt nehéz időkben fentartja: az uralkodó cránti hüség feltétel nélkül. Hadsereg és polgári tisztviselői kar, kötelességének teljesitéséhez már hozzá szokott. Oroszország forradalmi müködései a törökországi népek közt, sok barátot elidegenitének töle Ausztriában.

Azonban nem annyira a diplomatiai erőszakolások, mint inkább az események magok, Ausztriát két hónap óta igen kényes és komoly helyzetbe hozták. *Miklós* császár azon kötelezettségeit, mellyeket Ausztria irányában magára vállalt, nem teljesité: az orosz hadseregek átlépték a Dunát. Mikor fog Ausztria a tett mezején is a nyugati hatalmakhoz csatlakozni olly erélylyel, mint ezt a diplomatiai mezön cselekvé? Mire várakozik még Ausztria, hogy döntö szavazatát mérlegbe vesse? Ugyanazon okok, mellyek Ausztriát a diplomatiai téren látszólagos lassuságra kényszeriték, a mostani viszonyok közt is érvényesek. Nem is emlitve a sokszor felhozott háládatosságot, s azon erkölcsi akadályt, melly Ausztriát, melly a háborut minden áron kiakará kerülni, ennek idöelőtti megüzenésében visszatartóztatja: már maga az okosság és előrelátás kézzelfoghatólag megmagyarázzák késedelmét.

Mert ámbár azon esemény, miszerint az orosz sereg a Dunán átt**ö**rt, Ausztriát miden kiméléttől feloldja: mindazáltal egész biztossággal, hogy kezdjen háborut az orosz ellen, mig még dolgát Poroszhonnal és Németországgal rendbe nem hozza. Továbbá hogy állitsa fel seregét a Dunánál, mikor az angol és franczia szövetséges seregek még a Balkán-vonalat sem érték el?

Ausztriának fellépése tehát a tett mezején két feltételtől függött: ugymint a porosz és németországi viszonyok elrendezésétől, és a szövetséges seregeknek Balkánoni megjelenésétől. Ezek közül az első fel-

Digitized by Google

tétel nagy részben már teljesedésbe ment, mert a német kisebb államok furcsa viselete a bambergi conferentián, csekély jelentékenységü tény akkor, ha Ausztria és Poroszország szorosan egyetértenek; a második feltétel junius végeig szinte be fog teljesedni. Ismerjük már azon dacz- és védszövetséget, mellyet Ausztria és Poroszország Berlinben apr. 20-kán kötöttek. E szövetségi szerződésben több esetek felszámláltattak, mellyek alkalmasak arra, hogy Ausztria fegyveres beavatkozását indokolják, s mellyek Poroszországot is kötelezik, hogy azokat ugy tekintse, mint megsértését a közös német érdekeknek, s igy okot szolgáltathatnak a kölcsönös támogatásra.

A berlini véd- és daczszövetség pótlóczikke már magában ugy tekinthető, mint felszólitás Oroszországhoz intézve. Elöször is Ausztria követeli, hogy Oroszország minden további előrenyomulást a török földön függeszszen fel, s biztositékot adjon, miszerint a dunai fejedelemségeket rövid idö alatt kiüritendi. Mi e pótczikkben már magában értetik, azt, hogy világosabb legyen, nem ultimatum de sommatio alakban az ausztriai udvar Pétervárra is megküldte jun. 2-kán, különös futár által. Az egész világ figyelme most az orosz udvartól várandó válasz felé fordul. Mert ha a válasz mind a két pontra nem ad tökéletes biztositást: ugy Poroszország köteles tüstént 3 hadtestet mozgóvá tenni, hogy Ausztria fegyveres fellépését támogathassa. És igy e választól függ egyedül háborunk lesz-e vagy békénk, ha csak valamelly közbejövö esemény által, mi már többször történt, ismét a régi állapotba vissza nem esünk: azaz sem háborunk, sem békénk nem leend.

Ha azonban Ausztria és Oroszország közt a tettleges szakitás csakugyan bekövetkezik: ez nem csak kezdete lesz nagy dolgoknak, mellyek jöni fognak, hanem már magában is legnagyobb esemény, melly Európában 40 év óta történt. Oroszország, melly különben a müvelt nyugati Európától távol állott, német szövetségek segedelmével minden europai ügyre olly nyomasztó hatást gyakorlott, melly ólomként nehézkedett minden europai államra és kivétel nélkül. A folyó században kitört többszörös forradalmak még jobban nevelték Oroszország hatalmát; mert a forradalmi szellem miatt zavarban levö europai államok nehéz állását ügyesen használa forditván, a szövetségi rendszernek, melly fél Európát rendelkezése alá adta, elvbeli bélyeget tudott kölcsönözni. Azonban meg kell vallanunk, hogy a kormányok, mihelyt saját bátorságuk eszméletére visszatértek, tüstént elkezdtek visszaijedni azon tulságos befolyástól, mellyet Oroszországnak engedtek. 1814 óta Ausztria, Francziaország, Anglia, Metternich, Talleyrand, Castlereagh mindnyájan igyekeztek az orosz tulnyomó befolyásnak ellenszegülni, s a bécsi congressus alkalmával egy titkos szerződés jött létre a 3 nagyhatalom közt. Hanem az 1815-ki esemé-

Digitized by Google

nyek elárulák *Sándor* császárnak a titkot. Később 1821—1829-ig Ausztria szerette volna magát az orosz nyomástól megszabaditani, de Angliától hanyagul támogattatva, Franciaországtól pedig elhagyatva, mint bünbánó bünösnek kellett megtérni. Az orosz tulhatalom tehát 40 év óta folyvást Európára nehézkedik, s e helyzetnek csak Ausztria és Poroszország elszakadása az orosz szövetségtől, vetne véget. És eddig ugy látszik, mintha Ausztria meg akarna válni az ugynevezett elvi szövetségtől s a természetesebb érdekszövetséghez simulni. Mi 1814-ben csupa eszme, 1821—1829-ig hiábavaló törekvés volt, az jelenleg valóság akar lenni. S ha ez esemény csakugyan bekövetkeznék, Oroszország hatalmának felét elveszitené, s legszebb eredménye lenne a mostani nagyszerü drámának.

Vannak ugyan sokan, kik azt gondolják, hogy ha Ausztria és Poroszország a conservativ Oroszországgal összeütköznének, s attól egészen elválnának, akkor csak a forradalom nyerne, akkor a két nagyhatalom a forradalom csapásaival elárasztatnék, miután maguktól a conservatismus legerösebb bástyáját Oroszországot ellökték. Az igy gondolkodó párt, ne csaljuk magunkat, igen számos még a magasabb körökben Ausztriában is, még számosabb Poroszországban, de legszámosabb magában Oroszországban s fővárosában Pétervárott. Minő véleményben van e párt, ennek bizonyságául egy magas állásu orosz diplomata levelezéseiből nehány darabot napfényre hozunk :

Szent Pétervár, febr. 14. 1854.

„Most már térjünk át s vizsgáljuk meg az ausztriai politika fo„lyamát. Ausztria, bajtársa lett azon Franciaországnak, mellynek „kardjával minden utjában, minden oldalrul már 4 század óta szaka„datlanul találkozott. Ausztria szövetségese lett Angliának, azon „Angliának, melly *Kossuthot* ünnepélyesen fogadá, s melly avval vá„doltatik, miszerint az ausztriai birodalom felosztásától nem lett volna „idegen. És ki ellen van ezen szövetség irányozva? Azon Oroszország „ellen, melly Ausztriát 1849-ben megmentette a haláltól, mit már „egyszer 1812-ben is tett.

„És mind ezen szövetkezök egymást kölcsönösen akarják rászedni; „s az egész komédia a civilizatio és kereszténység érdekében játszatik „el! Civilizatio és kereszténység a félhold szolgálatjában a kereszt „ellen!! E komédia üzetik továbbá az europai sulyegyen fentartása „végett; mintha bizon ez Európában valaha létezett volna; s mintha „nyugoti Európában egy állam is fenállhatna a *Revolution* kivül. Igen, a „*Revolution* kivül, melly Párisban a tuilleriákban trónol, mellynek elö„örse Piemont és Helvetia, és főpapja — ki tudja mi történhetik — maga „a pápa. Ugyanazon forradalomnak, melly a szükség szerint Helvetiá„ban egyszer a radikálokat védi a freiburgi katholikusok ellen, más-

Digitized by Google

„kor a katholikusokat veszi pártfogása alá a breisgaui kormány irá-„nyában. Azon forradalomnak, melly Olaszországnak már is ura, Ang-„liát és Francziaországot pedig körébe huzni fenyegetödzik, s Ausz-„triát és Poroszországot szinte katonájává készül felavatni.

„Ha most a Nyugat egy volna, ugy mi oroszok jelenleg elvesz-„nénk; de megszakadott, ketten vannak itt, egyik a vörös forradalom, „másik az, kit amaz elakar nyelni. Negyven éve harczolunk már a „vörösek ellen, hogy uralmukat kétségbe hozzuk; és ime, csudálkoz-„zatok az isteni gondviselés megfoghatlan utjain! — *jelenleg a vörö-„sek azok, kik bennünket megmentenek.*

„Ennél fogva legkisebb aggodalmam sincs e mostani méltány-„talan keresztes háboru kimenetele iránt. De e két elv összecsapásá-„nál mi fog válni Németországból, nem nehéz elörelátni. Nem sokára „olly helyzetbe jönnek a németországi fejedelmek, mint 1812-ben vol-„tak, midön saját hadseregeik megveretését óhajtották. Németország-„got iskolába kell küldeni, hogy a geographiát ujra tanulja, mert na-„gyon félek töle, hogy földabroszának épen azon sorsa leend, mint a „boldogult III. *Fridrik Wilhelm* király testamentomának. — Ah! mit „fog ö oda fent mondani, ha látja, mi itt alant történik, s az atyák ta-„pasztalása milly keveset használ a gyermekeknek. (Köztudomásu „dolog, hogy az elöbbi porosz király végrendeletileg meghagyta, mi-„szerint Poroszország az orosz szövetségtöl soha el ne szakadjon).

Mart. 1. 1854.

„Mi elöttem e keleti kérdésben olly nagy becsü dolognak lát-„szott, az azon meggyözödés volt, hogy ez egyszer megpenditve, „Oroszországnak erkölcsi krizisét idézendi elö. E krizis, hála Istennek! „elkezdödött, s a mozgalom Istennek, s ellenségeinknek segedelmével „annyira fog nevekedni, hogy megakadályozni, vagy utjában fentar-„tani semmi sem lesz képes. E tekintetben alig mondhatjuk meg, hogy „e mozgalomra mi volt jótékonyabb hatással, Angliának gyülölsége-e, „melly Francziaországot hajtotta, miután elöbb ettöl tolatott, vagy a „német hatalmak fél árulása, melly nem sokára egész árulássá faju-„land? Ausztriának és Poroszországnak ezen magaviselete valódi tri-„umphus az orosz nemzeti pártra nézve (Oroszországban két párt léte-„zik, melly a hatalom és befolyás felett egymással versenyez, u. m. a „kormányzati és a nemzeti szláv párt. Az első idegen a rajongó sza-„bályoktól s byzanczi álmoktól. E párthoz tartoznak *Nesselrode, Brun-„now*, egy szóval a német eredetü orosz nagyok; a pánszláv párthoz „számitják *Orloffot, Menczikoffot*, s a császárhoz közel álló magas „személyt, stb.)

„Én, természetemnél fogva részrehajthatlanságra vagyok uta-„sitva, s a német politikát orosz nemzeti szempontból nem kárhozta-

Digitized by Google

„tom. E politika nyomorult, s mivel csalfaság, tehát ostobaság „(sottise).

„Készüljön el Ön arra miként fogja Poroszország régi kisszerü „cselszövényeit ismét elővenni. És Ausztria — oh! ez a szegény Ausz- „tria, mellynek egész teste *Achilles* sarka, természetesen nem marad- „hatott támaszpont nélkül, legyen az nyugoton vagy keleten, mindegy. „Ennek egy kényelmes és szilárd támlásszék, és egy ügyetlenül be- „vont durva fatuskó közt kelletett választani. Na! nem kételkedek, „hova fogja magát Ausztria határozni.

„Oroszország jelenleg egész Európát ellene látja. Hogy érhettek „a dolgok ennyire? Hogy történhetett az, hogy egy ország, melly 40 „éven át saját magas hivatását mellözi, érdekeit elhanyagolja, csak- „hogy másokat a hinárból kisegitsen, most az egész világ összeesküvé- „sének van kitéve?

„És mégis mind ez elkerülhetetlen volt; ez összeütközésnek, da- „czára minden okosságnak, erkölcsnek, érdeknek önfentartási ösztön- „nek, kérlelhetlenül ki kellett törni. Mi ezt előidézte, az nem csupán „Angliának piszkos személyisége, Francziaországnak elvetemedése, a „félelemtől hajtott németek kislelküsége; nem! oka ezen összeütkö- „zésnek sokkal mélyebben fekszik, sokkal veszélyesebb: ez tudniillik „az örökös ellenszenv a „Nyugat" és a „Kelet" közt.

April. 13. 1854.

..... „És még is .... Ön néha állitja, mintha bennem próféta rej- „lenék. Isten mentsen meg, hogy ugy legyen; mert ha az én jövendö- „lésem beteljesednék, a mi szegény generationknak nem maradna „egyéb hátra, mint fejét betakarni, s arra elkészülve lenni, hogy e „mostan kezdödö harcznak végét sohasem látandja. Igen, ez legben- „söbbb meggyözödésem, hogy e század nem szemlélendi e háborunak „végét. Nyugvópontok, fegyverszünetek közben közben lesznek ugyan, „de csak azért, hogy a harcz ujra keseredettebben törjön ki; és Eu- „ropa egészen átalakitva fog abból kijönni. Tudom ugyan, hogy mit „most mondok, elöttem már többen mondották. E mondatnak van egy „meghatározott értelme, s ez abban áll: hogy a keleti kérdés, azon „alakban, mint az Anglia és Francziaország határt nem ismerö elfo- „gultsága által szönyegre hozatott, nem egyéb, mint életkérdése három „olly dolognak, melly a világ elött még mindig bebizonyitotta, hogy „nyulékony élete van. E három dolog: az óhitü egyház, a szláv nem- „zetiség, és az orosz birodalom; mert Oroszország nélkül a két elsö is „elvész, valamint megforditva az utóbbinak gyözelme a két elsöt is fel- „segiti. E három dolog ellenségei jól tudják ezt, s innen a gyülölség „Oroszország ellen. De kik tehát ellenségei? Hogyan hivják öket? A „nyugat ez? Talán kitünöleg a forradalom, melly a Nyugatban teste-

Digitized by Google

„sitve van? Van-e ott egyetlenegy elem, melly a forradalmi szellem-„től át ne volna járva és betöltve? Vagy a katholikus egyház ez? Ezt „egy olly clerus képviseli, melly 1848-ban a szabadsági fákat megál-„dotta, s most a török zászlókat szenteli be; melly 1849-ben *Maninhoz* „üdvözlő iratokat küldött, és most a hadüzeneteket, mellyek II. *Moha-„med* utódai javára történtek, szenteknek hirdeti. Vagy a rend és te-„kintély a mi ellenségünk? Ezek vannak a nyugati hatalmak uralko-„dói által képviselve? Vagy a szabadság vagy akarom mondani a for-„radalom? melly egyik kezét *Mazzininek*, másik kezét a töröknek „nyujtja. Valljon mi Nyugaton nem forradalom, lehet ellensége Orosz-„országnak, annélkül hogy maga is forradalom martalékja legyen? „*Okom van tehát állitani, miszerint Európában csak két hatalom van, s „ez: Oroszország vagy a Kelet, és a Forradalom, vagy a Nyugat.* E két „ellenség áll most egymással szemközt. Tudom ugyan, hogy nálatok „erösen hiszik, miszerint e harczban Oroszország meg fog bukni. Le-„het; de nem hiszem. És ha csakugyan Oroszország fordul felül: ak-„kor nem Oroszország, hanem orosz-óhitü keleti nagy birodalom fog „a harczból mint győztes kijönni. Illy dilemma az, mellybe Europa „magát bebonyolitotta.".

E levelek mellyeket most közöltünk, sok tekintetben megérdem-lik a figyelmet. Ezek felfedezik nekünk azt, mit tudni, igen jó, s mit különben kipuhatolni nem tudnánk, nem levén reá semmi eszközünk. Ezek felfedezik nekünk azon eszmelánczolatot, mellyből a mostani orosz politika ihletéseit meriti, s bizonyos fellelkesült öszinteséggel, és meleg szavakkal fejtegetik ugyanazon tanokat, mellyeket Német-országban az orosz érzelmü férfiak hirdetnek. Mellőzve ezekben a tul-csapongásokat, és szájhösködéseket, láthatjuk, hogy ezek természetes villámháritói azon ingerültségnek, mellyet az orosz politikának érez-nie kell annak látására, hogy zugba szorittaték.

Az orosz iskola állitásai igy hangzanak: Európában csak két ha-talom van, u. m. Oroszország és a Forradalom; ki a Nyugattal szö-vetkezik, az a forradalom martalékává lesz. Oroszország egyedüli kép-viselője a conservativ ügynek. A jelen harcznak csak két eredménye lehet. Europa csak iga közt választhat; mert vagy forradalminak vagy orosznak kell lenni. Szent Pétervár ismételi Napoleonnak azon hires dilemmáját: *miszerint Europa 50 év mulva vagy köztársaság vagy kozák leend.* Elhisszük, hogy e dilemma tetszik az orosz uraknak; mert a mint a dolgok most állanak, Oroszország és a forradalom két nagyhatalom, melyek egymásra számitanak, s egymást kölcsönösen erösitik. Valahányszor a forradalom Európát megrohanta, mindannyi-szor Oroszország erösödött.

Az orosz párt nagy veszélyekről beszél, mellyek a német hatal-maknak a nyugatiakkali szövetkezéséből származhatnak. Az eddig tör-

Digitized by Google

tént események folyama más gondolatra vezethette volna ez oroszérzelmüeket. A forradalmi férfiak reménye mindig növekedöben volt, mig csak gondolhatták, hogy Ausztria Oroszországgal fog tartani. Most csüggedés lepte meg öket, mert látják, miszerint Ausztria az angol és franczia szövetségtöl nem akar elállani.

De minő joggal követeli Oroszország, hogy ő feje és jobb karja a conservativ elemnek? Egy részről Oroszországban egy tulságos merev közigazgatási rendszert, egy *autocrátiát* látunk, melly világi és egyházi hatalmat egyben központositván, mind a két tekintélyi elvet összezavarja. Oroszország Európának csak egy hatalmat mutat, melly irgalom és ellensuly nélkül uralkodik, melly által még a legszerényebb szabad fő is felingereltetik, s alapot nyujt forradalmi mozgalmakra. Más oldalrul e belső szigoru önuralkodási elv, kivülről terjeszkedési és hóditási vágyaktól kisértetik, s ez által a conservativ hatalmak érdekeit örökösen fenyegeti.

És hogy járt el például a mostani keleti kérdésben? Egy, a külügyi politikára nézve is conservativ hatalom az, melly saját érdekeit az általános europai érdekeknek alárendeli; melly saját nagyravágyását félreteszi azon kötelességek miatt, mellyekkel az általános europai rend és béke irányában tartozik.

Igy cselekedett Franciaország, a forradalomnak ezen kikiáltott tüzhelye, melly sem 1830-ban, sem 1848-ban nem támadta meg az europai államok azon határait, mellyek öt szükebb körbe szoriták. És mit tett valljon Oroszország 1815 óta? Az orosz császár a szárazföldön a conservativ párt fejéül kiván tartatni, s ime azonegy időben egy különleges orosz érdek kielégitésére, befolyásának kiterjesztésére, sőt még hóditásokra is tör. Valahányszor Oroszországnak, a conservativ érdekek közt, mellyek fő örje kiván lenni, s az ő különleges czélja közt kell választani, soha sem ingadozik; az orosz czélt kereste, annélkül, hogy a conservativ érdekekkel törödjék. Az orosz kormány 1828-ban kiáltó példáját adta ezen haszonlesésének, a conservativ érdekek ezen hátranyomásának. *Metternich* herczeg sejdité azon időben, hogy Oroszországnak foglalás általi nagyobbodása Európát olly mozgásba hozhatja, melly miatt a trónok rendülhetnek meg. Ő igyekezett az orosz kabinétnek magának a veszélyt kimutatni, mellyben a forradalomtól fenyegetett kormányok létezni fognának, ha a forradalom emberei Európának, Oroszország Konstantinápoly ellenébeni elölépései által veszélyeztetett függetlenségéért tölök számot kérnének. Ezen elörelátó politikát az akkori franczia kormány nem értette: „Mi Franciaországot illeti, nem tudjuk, hogy ott mire támaszkodnak; ők nem tudják, hogy mit cselekszenek" mondá *Metternich* herczeg. ***Posszo di Porgo*** ellenben roppant zajt ütött: „Azon mozgalom, mellyet a mi el-„határozásunk Európában okozand", irá ő, azon módhoz lesz alkal-

Digitized by Google

„mazva, a mint ez ügyet tudniillik Ausztria különlegesen, továbbá „pedig Francziaország és Poroszhon fogják tekinteni. Ha a mi nyilat- „kozatainkat elfogadják, és rendszerünkhöz csatlakoznak, ugy minden „a „status quo" ban marad. Ellenkező esetben azok, kik a vihart elő- „idézik, cselekvésök következményeit jól megfontolják. Azt kivánni, „hogy egy igazságos ügyünkben az ő vonakodásukat és ellenszegülé- „süket türjük el, mivel ellenállás esetében, ők azáltal nyugtalanittatni „fognának, ez annyi volna, mint tölünk valami képtelent kivánni. Eb- „ben nem csak mi reánk, hanem a józan emberi észre is sérelem rej- „lik." *Nesselrode*, mérsékeltebben szólott, de szinte világosan. „Mi tá- vol vagyunk attól, mondá, hogy a nekünk Ausztria által kimutatott veszély létezését félre ismerjük; ő császári felségének korábbi nyilat- kozatai kifejtették, mikép gondolkozik a felöl; ámde az valóság, mit el nem titkolhatunk. A meddig a háboru tartani fog, és mivel idegen befolyás által, melly olly sürüen emlegettetik (tudniillik Ausztria be- folyása) a Porta állása olly makacs jellemet ölt, hogy a krizis vég- pontját óhajtásaink és reményeinken tul terjeszti, tehát Oroszország kényszeritve leend egész figyelmét azon érdekeknek szentelni, mellyek becsületét és alattvalóinak javát érintik. Ennélfogva minden eszköz, mellyet a forradalmi szellem tuláradása ellen használhatna, megzsib- basztva leend. Egy hatalmat sem kellene tehát a megkötendő békének inkább érdekelnie, mint Ausztriát, melly a császárra nézve dicsősé- „ges, s az orosz birodalomra nézve hasznos." (Igy fejezte ki magát *Nesselrode* gróf egy, Taticseff urhoz febr. 24-kén 1829 intézett sürgö- nyében. Lásd Portfolio IV. 8. lap.)

Ez elég világos volt csakugyan. Oroszország Austriát az ő Tö- rökországbani politikája által a forradalmi veszélynek tette ki Euro- pában, s mondá: „Én ügyeimet viszem; te segits magadon, a hogy „tudsz. Ha akarod, hogy védelmezöd legyek, légy szolgálatomra, Tö- „rökországban, ott, hol függetlenségedet fenyegetem. Előbb vesd „alám magad; aztán segitelek. Mondj le, és megmentelek."

Nem annyit tesz-e ez, mint a conservativ ügyet kétszeresen el- árulni; azt egy részről lovagias jókedvüségben Oroszország személyes szándokainak s a forradalmi veszélyeknek kitenni, s azt más részről Oroszország javára kizsákmányolni, melly ezen veszélyekkel arra él, hogy Europa conservativ hatalmainak közös segélyét az ő különleges czéljaira nézne megnyerhesse?

Hasonló játékot akart Oroszország Ausztria irányában játszani, hasonlót azon kettös hazugsághoz, mellyel Németországot körülhá- lózta.

Ausztria elhatározása a szolgaság finomul szött hálóját kettészа- kitotta. Midön Ausztria azon párthoz áll, melly által teljes szabadsá- gát és hatalmi erejét elnyeri, Europa összes erejét és érdekeit fentar-

Digitized by Google

tásához köti. Az Ausztria eránt még legelfogaltabb észnek is el kell azon bámulnia, mi szemei előtt történik. Az események soha fényesebben nem bizonyiták be szükségét azon államalkulatnak, mellyet ausztriai császárságnak neveznek. Tegyük egyszer fel, hogy azon különféle törzs- és fajellemeket, mellyekből a császárság áll, összekötő kapocs szét van szakitva, hol lenne ekkor azon katonai hatalom található, melly Oroszországnak legyőzhetlen akadályt vet. Akkor csak magyarok, szlávok, németek, oláhok, ráczok elszakasztott népiségek forgácsai léteznének, kik valószinüséggel ellenséges lábon állanának egymással szemközt, kiken Oroszország keresztül törhetne, kiknél még segédcsapatokat nyerne. Akkor az orosz tömeg maga előtt csak *Achilles* sarkakat látna.

Azon borzasztó, egy egész századot fenyegető háboru irányában tehát, mellyel bennünket a görög-orosz birodalom nevében keleten ijesztenek, Ausztria a gondviselés műve. Oroszországgal egyesülve Ausztria hütlen lenne hivatásához, létele alapját elveszitené, s uj felkelések által szétszaggatva, darabonként olvadna fel az orosz-görög birodalomban. Ellenben a nyugattal összekötve, hatalmát megifjitja azon szolgálatok által, mellyeket Európának tesz. Egyszerre biztositja magának egyuttal Europa oltalmát, s megerösiti magát mindazon politikai érdekek által, mellyek fenállásához kötvék Ez Ausztriára nézve a valódi önállás politikája.

Hogy tehát Ausztria másképen nem cselekedhetett, mint cselekedett, a mondottakból világos. Lássuk már most, miképen járt el, s minö politikát követett Poroszország a keleti kérdésben.

Poroszország nincs annyira, s olly kényesen érdekelve a keleti kérdés által, mint Ausztria. Ő nem élt 1849-ben Oroszország segitségével. Nem határos a török tartományokkal, s igy ha Törökország megbuknék, ez esemény által nincsen közvetlenül érdekelve. Poroszország belszerkezetere némileg már a nyugati hatalmakhoz tartozik, mert meg van még octroyirozott alkotmánya, azaz van első és második kamarája, haszinte ezek hatását az angol parliamentéhez hasonlitni sem lehet. Ellenben az uralkodó sógora az orosz czárnak és bensö barátja Lengyelországban egyik birtokos levén, az orosz politikától távol nem járhat; s a megboldogult *Fridrik Wilmos* király végrendeletileg meghagyá, miszerint Poroszország az orosz szövetségtől soha el ne álljon.

Más oldalrul a keleti kérdés Poroszországot is mélyen sértheti. A Duna, mellynek torkolatát az orosz edddig beiszaposodni engedé, ha végképen orosz kézbe kerül, ugy Németország el van zárva a legjövedelmesebb keleti kereskedéstől. És ha Oroszország a török birodalom megbuktatása által Európában tulsulyra vergődik, e megzavart europai egyensuly Poroszországot szinte veszélyesen fenyegetheti.

Digitized by Google

Látnivaló ezekből, hogy bár Poroszország nincs közvetlen érdekelve a keleti kérdéstől, mindazáltal igen kényes helyzetbe és zavarba hozatott ő is. Itt magasabb europai takintetekből kellett neki kiindulnia; különösen pedig a német érdekeket nem lehete szem elött téveszteni.

Németország egysége minden europai bonyodalomban, legfontosabb érdek, mellyet minden német államnak kivétel nélkül szükség tekintetbe venni. Ez inditotta Poroszországot arra, miszerint a jelen krizisben eleitől fogva fő politikának tüzte ki, Ausztriától el nem szakadni. Ezért irta alá a jul. 27-ki bécsi jegyzökönyvet; azért vett részt a december 5-ki és január 13-ki és apr. 9-ki jegyzökönyvek szerkesztésében, ámbár, mint fentebb láttuk, egy formalis szerződést a király aláirni vonakodott.

Midön ***Manteufel*** alezredes, a porosz király ő felségének szárnysegéde, april elején Bécsbe küldetett, hogy először is a király kéziratát megvigye, azután pedig a bécsi udvarok közt folyamatban levő alkudozásoknál gr. ***Arnim*** porosz követ oldala mellett legyen, egy semlegességi kötés létrehozatala forgott fen. Ausztria illy semlegességi kötésben elkerülhetlen nagy veszélyeket látott Németországra nézve, s ***Hesz*** báró tábornagyot egy ***véd- és daczszövetségre*** vonatkozó „egyezmény" tervével küldötte Berlinbe. Maga a conventio vagy egyezmény csak csekély ellenvetésekre talált; de a pótczikkben meghátározandó esetek, hogy midön tartozzék Poroszország Ausztriát egész erejével támogatni, élénk vitatkozásokra adott alkalmat. ***Hesz*** báró ausztriai küldött, sokáig küzdött illy külön határozványok elfogadása ellen, mivel utasitásaiban arra nem volt felhatalmazva, mindazáltal egy conferentiában reá állott, hogy a két egyezménytervből egy terv készittetett, melly a Poroszország által föltétlenül kivánt külön határozványokat tartalmazza. Természetesen e tervnek jóváhagyatása végett ***Hesz*** bárónak az ausztriai kormánytól adandó külön utasitást kellett bevárnia. A terv, ***Ruff*** ausztriai ezredes által rögtön Bécsbe küldetvén, s ez itt csekély módositásokkal elfogadtatván : igy iratott alá a hires april 20-ki ***véd- és daczszövetség*** Ausztria és Poroszország közt, Berlinben.

E véd- és daczszövetség azonban a poroszországi különbözö pártokat nagy mozgalomba hozta. Tudnunk kell ugyanis, hogy Poroszországban a keleti kérdést illetőleg két fő párt létezik. Egyik a nemzeti vagy is német párt, melly azt követeli, hogy Poroszország a nyugati hatalmakkal tartson. E párthoz tartozik a nemzetnek legnagyobb része, s az alsó kamara többsége; s különösen a nagyobb iparüző és kereskedelmi városok, mellyek közül sokan kérvényeket terjesztének föl a királyhoz, hogy a kormány e keleti kérdésben Oroszországgal semmi esetben ne tartson. A második pártot képezi az oroszszellemü

Digitized by Google

főnemesség nagyobb része, s így az első kamara többsége, vagy is az ugy nevezett *Kreuzzeitungs* párt. Ez számra nézve igen csekély, de befolyásra és hatalomra felette erős. Egy ideig ugy látszott, mintha a külpolitikában akaratlanul is a nemzet tömegével menesztetnék; de az april 20-ki véd- és daczszövetség felriasztotta a német-orosz urakat, s nagyban elkezdtek működni. E szövetség megkötése után mind Poroszország, mind Németország, mind Europa örvendettek, miszerint a két német nagyhatalom már szorosan egyesülvén, Németország függetlensége is biztositva van, s nem enged többé játékot az orosz cselszövényeknek, s igy nem lesz martaléka az egyenetlenségnek és czivakodásnak, mint ezt a franczia háborukban fájdalmasan tapasztaltuk, mikor a német német ellen egész dühvel harczolt.

Azonban midőn épen egész Europa azt gondolta, hogy Poroszország már határozottan a nyugati hatalmakhoz csatlakozott: épen akkor kevés hija volt, hogy az orosz párt tökéletesen nem győzedelmeskedék. Igy apr. 20-kán után egyszer csak azt irják az ujságok, hogy *Bonin* hadügyministert a király hivatalától felmentette, s helyébe gróf *Waldersee* tábornokot nevezé. *Bonin* igen ügyes és erélyes hadügyminister volt, de azon hibát követé el, hogy a 30 millio tallér kölcsön ügyében tanácskozó kamarai bizottmány ülésében egyenesen kinyilatkoztatá, hogy ha Poroszország e kitörendő háboruban az oroszszal tartana, ezt kénytelen volna anyagyilkosságnak nevezni. Nem sokára ismét *Bunsen* lovag, angolországi porosz követ hivatott vissza magas állomásáról, azon jeles diplomata, ki Poroszországot minden esetre Angol és Franeziaországokkal együtt óhajtotta látni. A poroszországi herczeg s koronaörökös is, ki a nyugati szövetség barátja volt, az udvarnál nehezteléshe esvén, Berlinből rögtön eltávozott, s tábornoki rangjáról lemonda.

A pártoskodás tehát nagyban megindult, de hogy a poroszországi pártok állásáról helyesebb fogalmunk legyen, jónak tartom röviden megismertetni azon felső és alsó kamarai tanácskozásokat, mellyek a 30 millio statuskölcsön ügyében tartottak.

A porosz kormány a szükséges hadiköltségek fedezésére 30 millio tallér statuskölcsönt akarván felvenni, a hitelnyitás eránt a ministerium egy törvényjavaslatot terjeszte a kamarák eleibe. A kamarai vegyes bizottmány fontolóra vette e törvényjavaslatot, s már az itt történt nyilatkozatokból világosan kivehető vala a német és orosz párt működése. Már itt többen ugy nyilatkoztak, hogy a hitelt csak ugy lehet megengedni, ha a kormány magát kötelezi, hogy háboru esetére az oroszszal nem tartand. A többség azonban elvégezé, miszerint külpolitikában a királynak teljes joga van határozni; csupán óhajtás fejezteték ki, hogy Poroszország Ausztriával, s Angliával és

Digitized by Google

Franeziaországgal szoros kapcsolatban maradjon, s ez óhajtás több pontokkal indokoltatott.

Erre a porosz második kamara apr. 8-kán ülést tartván, napirenden a 30 millio talérra kivánt hitelnyitás megvitatása volt. A hitelnyitást javasló bizottmányi munkálat módositására még négy rendbeli inditvány érkezett; az elsöt tette báró *Wincke*, s ez következő: „A kamara kész Poroszország becsülete és függetlenségéért „vért és vagyont áldozni, de a kormány által kivánt 30 millionyi hi„telnyitást mindaddig nem hajlandó megszavazni, mig kellőleg biztosítva nem lesz az iránt, hogy az egyesült Anglia és Francziaország, „s Oroszország közötti háboruban Poroszország nemcsak az orosz „részére nem áll, hanem a nyugati hatalmak által képviselt europai „közérdeket, Ausztriával s a többi Németországgal lehetőleg karöltve, „teljes erejéből védendi." — A 2-ik módositvány *Auerswaldé*: „A ka„mara örömmel fogadja a kormány abbeli nyilatkozatát, hogy a bécsi, „londoni, és párisi kabinetekkel s a többi német államokkal egyesülten a béke gyors helyreállitására, fentartva a tettleges fellépés „iránti határozati szabadságát, közreműködendik; ellenben a bizott„mányi javaslatban felsorolt indokokhoz, az egész törvény elfogadása „elhatározásában nem járulhat." A 3-ik módositvány herczeg *Hohenlohe-Ingelfingen*, a 4-ik báró Manteufel (nem a minister) által van aláirva, s mindkettő ugyanazt kivánja, hogy tudniillik a kamara a hiteltörvényt, ugy mint azt a bizottmány módositá, fogadja el.

A vitát gróf *Goltz* előadó nyitja meg, s az *Auerswald*-féle módositványban elhagyni javaslott indokolás jelentőségét taglalja. Szerinte ezen indokolás nem egyéb, mint Poroszország nyilatkozata, hogy a három hatalommal egyesülten a békét helyreállitani kivánja, s határozati szabadságát a tettleges fellépésre nézve megtartja, mi azért a szövetség köthetését nem zárja ki. Szóló a módositványhoz járul, miután az más szavakkal ugyan, de szinte azt javasolja, mit a bizottmány.

Manteufel követ, rövid beszédét e szavakkal végzi: „A porosz hadsereg indokolás nélkül áldozandja fel vérét, áldozzunk tehát mi is indokolás nélkül vagyonunkkal."

Bethmann-Hollweg követ, Auerswald ellenében az indokolást pártolja, s a keleti kérdést taglalva, megemliti, hogy Oroszország világuralomra törekszik, s e szándéka korlátozására, geographiai fekvésénél fogva, Poroszország nagy mértékben van hivatva. Szóló a háládatosságot politikai erénynek tartja, de csak ott, hol visszonyosság létezik; s ez alkalommal szemére hányja Oroszországnak az általa megalapitott határzárt, s a kereskedelmi szerződés megszegését; — vádolja ezután az orosz pártot, melly miután nem sikerült neki Poroszországot az oroszhozi csatlakozásra birni, most a *semlegességet*

Digitized by Google

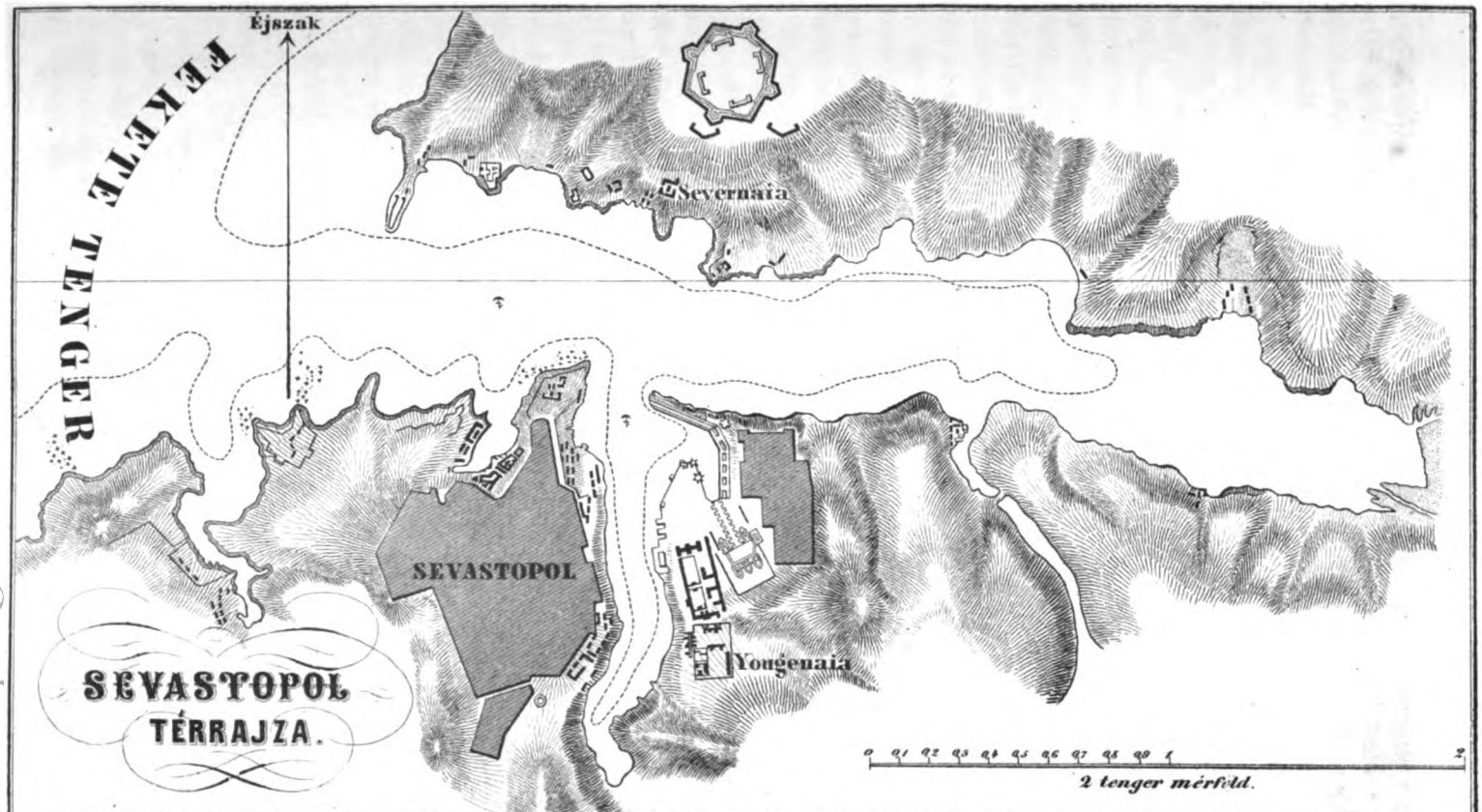
sürgeti. Mintha Poroszország a harczolók közt semleges maradhatna! De hiszen e párt az orosz által kivánt semlegességet csak azért óhajtja, hogy Poroszország ekkép észak védfala gyanánt szolgáljon. Poroszországnak csak egy választása lehet, s ez: a nyugati hatalmakkal vagy is inkább Európával tartani. A kormány azonban gondosan ovakodik a semlegesség színvonalán nyilatkozni. Ez nem bizalmat gerjesztő körülmény. Szóló örömmel hallja az Ausztriávali állitólagos egyetértést, de az erről tett nyilatkozatokat nem tartja eléggé világosaknak. Ugyanez áll a német hatalmakkali egyetértésre nézve. Jaj Poroszországnak, ha majd csak a veszély perczében, midőn már késő lesz, határozza el magát. Végül, bár az indokolást nem tartja feleslegesnek, *Auerswald* módositványát csak azért kivánja szavazat alá bocsáttatni, hogy kitünjék, kik az orosz érzelmüek.

Ezután *Wincke* kelt fel, kinek beszédét terjedelmesen közöljük. Szerinte az ügynek komoly, de humoristicus oldala is van. Eddigelé a kamarának semmi fontosságot nem akartak tulajdonitani, most a kormány maga kivánja szavazatát; eddig megtagadtak töle minden befolyást a külpolitikára, söt az e feletti vitatkozás jogát is; s im most külpolitikai vitály van szönyegen. Szóló *Menczikoff* herczeg konstantinápolyi küldetésén kezdve a dolgot, Oroszország jogtalan eljárását s hóditási szándékát taglalja. A valláskérdés Törökországban csak ürügy, mint egykor Lengyelországban volt, hol *Katalin* a dissidenseket pártolá, s az ország felosztására ezzel törte meg az utat. Oroszország viselete egyenes nyiltságu. Az orosz császár jellemét sokan minden veszély elleni biztositéknak tartják. A császár, kormányra lépte óta folyvást tanusitá, hogy politikáját rokonsági kötelékek épen nem, de birodalma terjesztése és hatalmának növelése határozzák. Ez által kiválik ő a többiek közül. Ha egyszer Oroszország a ház kulcsait, mint *Nagy Péter* a Sundot és Konstantinápolyt nevezé, birja, akkor helyzete megtámadhatlan, s az europai sulyegyennek vége van. Ha Poroszország europai nagyhatalom kiván lenni, akkor kormányának e kérdés europai szempontjából s nem részletes német érdekekből kell kiindulnia. „Tua res agitur, paries dum proximus ardet.“ Poroszország legnagyobb szomszédja nem Oroszország-e, mellynek birtokai bárd gyanánt nyulnak be hazánkba? A kelet-tengeri tartományokra már régen szemet vetett Oroszország, s már *Nagy Fridrik* mondá: ha az oroszok Konstantinápolyba értek, két nap mulva Königsbergben lesznek. Illy roppant veszedelemmel szemközt a rokonsági kötelékre történik hivatkozás. Szóló azonban bizik, hogy a király e részben magas orosz rokona példáját követendi, ki eddig a rokonságot semmibe sem vette. Sokan az orosz eljárást vallási szempontból akarják tekinteni, holott itt semmi egyébről nincsen szó, mint a „beteg ember“ örökségét átvenni. Oroszországban egyébiránt a legborzasztóbb

Digitized by Google

vallási elnyomás uralkodik. A császár egyszersmind pápa és keresztény tekintély; — gróf *Schaftesburg* az ő egyházát a „lelkek bureaucratiájának“ nevezte. Sokan Oroszországnak a forradalmiakkali szemközt levő állására hivatkoztak. De hiszen Oroszország a szomszéd országokban mindig forradalmi magvakat szórt el; ezt tette Svéd, Lengyel, s közelebb Törökországban. Mint tekinthető tehát Oroszország a conservatismus nemtőjének, azt szóló, tiszta emberész látpontjáról nem, s csak egy bizonyos párt törekvéseiből képes megfejteni. Poroszország régi szövetségesének nevezik Oroszországot. Régibb szövetségesek Anglia, Francziaország, sőt maga Törökhon is. Egyébiránt a mi régi szövetségesünk eddigelé, jelesül 1807—1815-ig, midőn Elszaszt miatta vesztette el Németország, továbbá 1829-ben, 1850-ben, s a legujabb időben nem igen barátságosan viseltetett irányunkban. Bizonyitja ezt a varsói értekezlet is, melly közhiedelem szerint azon magas állásu férfi halálának volt oka, kinek helyét most a miniszter elnök foglalja el. A kormány kötelessége : Németországot az orosz befolyástól felszabaditani, s Oroszország tulsulya elébe zárvonalat állitani. S mit tesz most a kormány? Jognézetét nyilvánitja, de azt nem, mikép szándékozik azt érvényesiteni. Ez egy nagyhatalomhoz nem méltó. Ha Poroszország a békét fen akarja tartani, akkor erre jobb eszköz lett volna, a Pruth átlépése után azonnal Oroszország ellen nyilatkozni, s meg nem engedni, hogy haderejét kifejthesse. Mi Ausztriát illeti, csak némi megfontolás után mindenki átlátandja, hogy Ausztriának érdekében álland Poroszországgal együtt tartani. Örvendetes, hogy Ausztria nagylelkü császárja végre a kardhuzásra eltökéltnek látszik. A mi kormányunk csak semleges állásban kiván maradni. Ez Oroszországnak csak kedvező lehet, s bennünket tehetetlenségre kárhoztat. Ezenfelül Anglia és Francziaország e semlegességet nem fogják mindig elismerni. Igen, mert mi ez államokkal háboruba bonyolodhatunk, melly ha szerencsésen végződnék is, csak Oroszországnak lenne javára. — Szóló ezután párhuzamokat von az 1806-ki s jelen állapot közt, s a mostani semlegességnek hasonló sorsot jósol. Francziaországnak e kérdésbeni állása követésre méltó. E birodalom uralkodója a jogszerü ügy mellett nyilatkozott. Szóló, képviselői kötelességével össze nem férőnek találná a 30 millio megszavazását, miután nem tudja, az ország érdekei előmozditására fog-e az fordittatni. A kormány egyre békéről beszél, a nélkül hogy kijelentené, mellyik részre áll, ha a háboru szükségessé válnék. A kormány viselete egyébiránt legalább is kétséges, mint ez az egyességi szerződés visszautasitásából látható. Ha a miniszterelnök a multra, még pedig a legközelebbi multra hivatkozik, akkor szóló, még három évvel megy vissza, midőn ő az akkori kormánynak a nagy többség helyeslése mellett szemére hányta, hogy szavát nem tartotta meg. Mi az

Digitized by Google

SEVASTOPOL TÉRRAJZA.

Lith Gielsendorff.

Nyomt. Troch M. Budán 1854.

Digitized by Google

Digitized by Google

egyes módositványokat illeti, szóló épen ugy nem helyesli *Manteuffel* javaslatát, melly a hitelnyitást feltétlenül akarja elfogadni, mint *Auerswaldét*. Ajánlja saját inditványát, s megemliti, hogy ő és barátai egykor a miniszteriumnak 18 milliomot szavaztak meg a német politika ügyében, mikhez aztán még 14 milliom tallér járult; s miután várakozásaikban akkor teljesen csalódtak, nem akarják magukat másodszori csalódásnak kitenni. Beszédét e szavakkal végzi: „Europa Poroszországtól kötelessége teljesitését várja" s a szószékről a baloldal éljenzése s a jobboldal piszegése közt jö le.

Riedel követ a kormányt határozottabb politikára, s a nyugati hatalmakhozi csatlakozásra sürgeti.

Auerswald, saját módositványát védi, mellyet ugymond némelyek azért elleneznek, mert a kormány iránt bizalmat tartalmaz; mások pedig azért, mert kevés illy bizalmat fejez ki. Szóló azt hiszi, hogy a kellö középutat megtalálta, s ajánlja módositványát, mit a korona és az ország érdekében egyaránt tön.

Gerlach, a porosz politikát nevetségesnek tartaná, ha ez a kamarák változó többségétől függene. Szerinte a kamaráknak nem feladata a külpolitikába avatkozni. Ha ezt teszik, az ország romlására teszik; és szóló reményli, hogy Poroszország a kamarákat tul fogja élni. (Az elnök a szólót rendre utasitja). *Bethmann-Hollweg* ur, folytatá ő, csak fogadott fia Poroszországnak, s ez kimenti nyilatkozatait. — Oroszország szövetségét nem lehet eléggé becsülni; a boldogult király végrendeletileg hagyta ezt Poroszországra. E szövetséges hüsége 1848-ban bebizonyult. Szóló borzad az eszmétöl is, hogy *Wrangel* tábornokunk *Kossuthtal* és *Mazzinivel* nyomuljon Moszkvába. Kik azok, kik Oroszország ellen akarnak fellépni? Ugyanazok, kik 1847-ben a martius elötti radicalismusnak voltak hivei, kik 1848-ban a radicalismus mellett küzdöttek, s 1850-ben Poroszországot testvérgyilkos harczba akarták bonyolitani. A közvéleményre hivatkoznak? ettöl nincs mit félni. *Auerswald* módositványának egy *Auerswald-Wincke* ministerium lenne eredménye. Ezzel szemközt inkább a hitelnyitás feltétlen elfogadására szavaz.

A tanácskozás ezután polemiává és személyeskedéssé fajul, mig végre szavazásra kerül a dolog. *Wincke* inditványa miután csak harmincz követ szavaz reá, elvettetik. Ezután *Auerswald* inditványára kerül a sor, s ez 182 szavazattal 131 ellen szinte megbukik. Erre a bizottmány módositására szavaznak és hasonlóul elvettetik. A törvényjavaslat tisztán elfogadtatik a jobb oldal, a *Bethmann* töredék és a katholikusok határozott többsége által. — A lengyelek egy szavazásban sem vettek részt.

Ha a második kamara többsége nyiltan kifejezé rokonérzelmét

Digitized by Google

a nyugati hatalmak irányában : ugy megforditva az első kamara nagy többsége világosan az orosz szövetséghez hajlott.

A porosz első kamara, april 25-kén tartott ülésében magáévá tette a második kamara határozatát a 30 millio talérra nyitandó hitel eránt. A tartott beszédek hangja, s az e kamara tagjai tulnyomó többségének, melly föleg a régi porosz aristocrátiát és conservativ pártot képviseli, szelleme nyiltan tanusitja Europa előtt az északi szomszéd felé gravitáló rokonszenveket. Az ülés részletei következők : A jelentést tevő követ *Düesburg* némi észrevételei után *Manteuffel* ministerelnök kél föl :

A kormány, ugymond, a kamaráktól rendkivüli hitelnyitást kiván. E kivánság okai Europa politikai helyzetének mostani fenyegető viszonyaiban rejlenek. Az Európát fenyegető veszélyek részletesebb kimutatása nem szükséges. Köztudomásu dolog, hogy a legnagyobb seregek készülnek szembeszállani; hogy két tengeren két nagy hajóhad várja a csata megkezdésének kellő pillanatát. A kormány ugy vélekedett, hogy illy veszélyek közepett Poroszországnak védelemre készen kell állnia. A kormány nem késett politikáját önök bizottmányában nyiltan bevallani. S ezt nem azért tevé, hogy jövő politikájának egyengesse utját, hanem hogy azon elveket vallja be, mellyek eddigelé vezérlették tetteit. *A kormány még folyvást a béke fentartására intézi törekvéseit,* de igen jól ismeri a mondat igazságát : „si vis pacem, para bellum.“ A bizottmány tanácskozásainak befejezése óta egy fontos okmány jött létre, egy szerződés Ausztria és Poroszország közt, melly nem sokára ratifikáltatni fog. E szerződésnek is a béke lehetőleges fentartása czélja; de ezen szerződés sem téveszti szem elől a háborui eshetőségeket, a szerződés is azt követeli, hogy fegyverkezetten várjuk be a jövőt. — Remélni engedi, hogy Poroszországnak Ausztriával egyesülése, mellyhez talán a többi német hatalmak is járulandnak, a béketörekvésekre elömozditólag fog hatni, Németország érdekeit pedig a fenyegető veszélyektől minden esetre megvédendi. — *Bizonyos eshetőségekre nézve a kormány komoly jellemü kötelezettségeket vállalt magára.* Mert hiszen komoly időkben, komoly szóval és komoly tettekkel kell a gáton állani. Minélfogva kérem önöket, hogy határozványukkal a kormány szándékát támogassák, s reménylem, hogy kivánságától nem vonandják meg beegyezésöket.

Gróf *Itzenplitz* a kamarák befolyását a külviszonyokra igen aggasztónak találja. Függőben levő tárgyalásokról nem lehet szólani, s ép olly kevessé szalaszthatja el a kormány a kedvező pillanatot, mi megtörténhetik, ha előbb a kamarákhoz fordul iránta. Ellenben a külügyek megvitatására a házat nem tartja képtelennek, mint ez a második kamarában mondva volt. Jelesül itt olly férfiak ülnek, kik tudományosságuk és tapasztalásaik által eléggé tanusiták a külpolitika

Digitized by Google

megvitatásábani képességöket. Szóló a hitelnyitást egyhangulag megszavaztatni annál inkább kivánja, miután Poroszország biztositást nyert, hogy a pénz csak legközelebbi érdekek elömozditására fog alkalmaztatni.

Gróf *Blankensee* azt inditványozza, hogy a kamara hitelnyitási határozványa — egy ö felségéhez intézendö feliratban fejeztessék ki; s ugy vélekedik, hogy ez mindazok óhajtása leend, kiknek minden ize porosz, s kik megvannak győződve, hogy Ausztria és Poroszország semlegessége már magában védelmül szolgál a keleti hatalomnak. Poroszország lobogója, végzi a szóló, fekete és fehér; a feketét, a romlás jellegét, mutassuk az ellenségnek; szemünk fehérét annak, ki bennünket fenyeget.

Stahl, a berlini egyetem tanára, s a conservativek fö szónoka igy beszél: A kamarák méltósága maga megkivánja, hogy a politikábani minden részvéttöl tartózkodjék, s jogszerü és tényleges állásából ki ne mozduljon. (Helyes!) A kamarák azonban már is kimozdultak ezen állásból, s ennélfogva kötelességünk nem hallgatni. ***Mi azt kivánjuk, hogy a kormány a nyugati hatalmakkali ellenségeskedés nélkül, Oroszország irányábani régi viszonyunkat tartsa fen.*** (Helyes!). Minélfogva oda szavazok, hogy ne rohanjunk kapustól a nyugati szövetségbe; hanem határozza el a király azt, mit jónak lát, s minden határozatát beegyezéssel és engedelmességgel fogadják alattvalói. (Helyes!). Mi nem akarunk a nyugati hatalmak vetélytársai szellemének eszközül szolgálni; mi függetlenek akarunk lenni Oroszországtól ugy, mint Franciaországtól. Europa viszonyai nem ollyszerüek, hogy minden nagyhatalom minden jogtalanságot megtorolhasson. A nagyhatalmak nem gátolhatták meg, hogy Poroszországtól Neufchatel, és Hollandiától Belgium el ne szakittassék. Miért legyen Poroszország biró vagy poroszló, midön az orosz czár a portától a görög egyház biztositását kivánja? (Helyes!) Szóló a keleti ügy jogkérdéseinek birálatába bocsátkozik. A *Nesselrode*-féle interpellatio, ugymond, a bécsi jegyzéket szórul szóra magában foglalja s épen azért utasittatott vissza a porta által; a czár pedig késöbb személyesen kijelenté Olmüczben, hogy ö a jegyzéket a 4 hatalom szellemében s nem a *Nesselrode*-féle interpellatio értelmében veszi. Ennélfogva a német hatalmaknak nincs okuk Oroszország ellen nyilatkozni. A nyugati hatalmak mindég és mindenben saját akaratukat követték; flottáikat keletre küldték, háborut izentek, anélkül hogy a német hatalmakat megkérdették volna. A mi elvünk: „ha együtt nem tanácskozunk, együtt sem barátkozunk“ s mi németekül épen nem vágyódunk egy olly europai hangversenyre, mellyben a nyugati hatalmak legyenek a karmesterek, a németek pedig a zenészek. (Nevetés. Helyes!) Az orosz nem követel egyebet, mint azt, hogy a görög egyház önkor-

Digitized by Google

mánya, melly öt ab antiquo megilleti, szerződés által megerősittessék. — Az europai sulyegyen állitólagos megzavarása nem közvetlenül felismerhető tényekre, hanem következtetésekre, combinatiokra van épitve. Ha ott állanánk, hogy Németországnak az europai sulyegyen helyreállitását fiai vérével kellene eszközölnie, akkor a veszélynek nagyobbnak, a tulsulynak szembeszökőbbnek kellene lennie. Most azonban csak azt látjuk, hogy a nyugati hatalmaknak Oroszországgali vetélkedése egyedül az, mi bennünket *saját érdekei segélyére* hí. Egy franczia herczeg (Napoleon) Marseilleben a Feketetenger szabadságáról, mint a háboru végczéljáról szólott; egy nemes lord a felsőházban a harcz egyéb nyereményeiről beszélt. Németországra e harczból nem néz nyeremény. Porosz és Németországnak az orosz czártól nincs mit félnie; ő nem hóditó, minő *XIV. Lajos* volt, s kormányra lépte óta nem tön hóditást, még akkor sem, midőn a forradalom Európában csábitó alkalmat nyujthatott. A franczia dicsösség minden korszakába németországi hóditások vannak bejegyezve, s lehetett-e Németországra nézve megalázóbb korszak, mint az, melly a *tilsitibéke* s a *kalisi* szerződés közé esik? Belátom én a hátrányokat, mellyeket Poroszország 1850-ben Ausztriával szemközt Oroszország által szenvedett. (Ekkor Oroszország fenyegetödzött, hogy fegyverrel is Ausztria mellé áll, ha Poroszország kardját le nem teszi). De e hátrányok kevesbé terhelik Oroszországot, mint ama szabadelvü pártot, melly egy alkotmányos Europa agyrémével álmadozott. Ellenben mit köszönhetünk orosz szomszédunknak? Ő a democratiát féken tartja, mintha sohasem is létezett volna, mig Francziaország kétszer árasztá el Európát forradalmi lávával; s egy olly uralkodó, ki ama nyilatkozattal lép kormányra, hogy ő csak a nép akaratjának hódol, sohasem fogja a forradalom „craterét" bedugni. Az Oroszország elleni háborut sürgető szenvedélyek nem birnak egyéb rokonszenvvel, mint a franczia forradalmiéval. Anglia is bünrészese ama tüzvésznek, melly Europa trónjait elhamvasztással fenyegeté. Bennünket vallás, faj, nyelv, miveltség, söt politika kötelékei is csatolnak Angliához, de azért nem hunyhatjuk be szemeinket a felénk onnan tornyosuló veszélyek előtt. E veszélyekkel szemközt szakitsuk-e meg a szent szövetség kapcsait, melly egy nagy korszak, s egy jó és hü király hagyományaként minket eddigelé, megoltalmazott? Ha ez orosz rokonszenv, akkor én nyiltan orosz szellemünek vallom be magam. De én nem vonzódom orosz szokásokhoz, orosz miveltséghez, orosz intézményekhez, orosz befolyáshoz. Mi nem e befolyást keressük, mi a német önállóságot akarjuk külbefolyás ellen megvédeni. Báró *Stein* orosz hadsereg élén tért vissza Németországba, honnan Francziaország számüzte öt.

Szóló ezután a kérdés vallási oldalára tér át. Szerinte mindég

Digitized by Google

botrányos dolog, mohamedán birtokot keresztény népességgel védeni. Nem boszuság e az, hogy keresztény hatalmak olly tartományokban, mellyeket keresztények laknak, a mahomedán rendet akarják fentartani? Hogy keresztény seregek olly szövetségessel küzdenek együtt, kik szemeik láttára mészároltak le keresztényeket Küsztendsében? Hol áll az megirva, hogy Törökországot, Mahomed hóditmányait keresztény hatalmak köteleztessenek megvédeni? Az-e feladatuk, hogy a hóditó igája alul kiszabadulni ohajtó görög kereszténveket, ujra e járomba fogják? Megtilthatják-e a keresztény hatalmak Görögország királyának, hogy szabad sajtója ne nyilvánitsa a görög keresztények törekvései iránti rokonszenveket? Az orosz czár biztositékokat követel a görög egyház számára, mint a hagyományos jogok szervezetét. Anglia vallásszabadságot sürget, azaz, a görög hyerarchiát muzelman zsarnokság alá akarja vetni. Ezen ellentétel szemközt én azt kivánnám : egyeznének a nyugati hatalmak abba, hogy a keleti kereszténység az egyesült europai nagyhatalmak védnöksége alá helyeztessék.

Nem várhatom azonban e kivánság teljesitését, ha a nyugati hatalmak ama megfoghatatlan követelésére gondolok, hogy tudniillik az 1841-ki szerződés revisiója által Törökország az európai állambiztositékba lépjen. Azt kivánják, hogy Törökország az ugynevezett európai államcsaládba felvétessék, hogy a szent romai birodalom császárjával a legkeresztényebb király oldalán biráskodjék az európai kereszténység fölött. Ez fogna az utolsó lépés lenni az európai kereszténységnek aláásására. Az Islam melletti harcz a keresztény világ elleni harcz; s én bizom az orosz czárban, hogy ö a sikert meggátolandja, mig csak egy embere leend seregében. S Németország itt nem fog máshoz csatlakozni. Németország semlegessége a háborut korlátok közé fogja szoritani; nem fogja ugyan a nyugati hatalmakat attól visszatartani, hogy Oroszországot ne gyöngitsék; de én óva intem mindazokat, kik azt hiszik, hogy Németországnak a nyugati hatalmakhozi csatlakozása az orosz czárt engedékenységre kényszeritendi, s ezzel a háboru befejezett leend : óva intem öket, hogy ne tévedjenek ebbeli számitásukban. Németország feladata : a harczban részt nem venni, hanem a háborut mérsékelni, a béke utját egyengetni, s azt mihamarább eszközölni (Helyeslés).

A miniszterelnök : Az ékesen szóló követ arra hivatkozik, hogy nem hallgathat, miután a másik kamarában a politikáról már szólottak. Én a másik házban nem taglaltam a szónokok beszédeit, kik a jogi szempontokat e részben fejtegették, s itt sem fogom czáfolni akarni a jeles szónoklatot, mellyet a ház köszönettel fogadott. Csupán ama biztositást fejezhetem ki, ***hogy Poroszország nem fogja a hirlapirodalom delejtüje szerint irányozni politikáját, s a Times egy kés-***

Digitized by Google

szoritásaért nem ismerendi félre saját érdekeit. Mi a viszonyok általános helyzetét szemmel tartandjuk, s ő felsége bölcs belátása meghatározandja az időpontot, mellyben Poroszországnak a harczban tettleges részt vennie kelljen. (Helyes!)

Vincke tiltakozik a vád ellen, hogy a Törökországgali szövetség a kereszténység elleni harczczal egyre megy. E szemrehányás a boldogult királyt is éri, ki a szultán seregének szolgálatokat tenni Stambulba több porosz tisztet küldött, s ezek közt való szóló is.

Stahl ezen tiltakozást azon megjegyzéssel utasitja vissza, hogy ő csak olly harczról szólt Törökország érdeke mellett, melly keresztény hatalmak ellen a keresztények fölötti uralom fentartására folyna.

Az általános vitály bevégeztével *Vincke* még egyszer szóhoz jut, s a törvényjavaslat 1-sö szakaszát taglalva, egyes észrevételekkel czáfolgatja *Stahl* beszédét; de a kamara nyugtalankodása, s a követek szétoszlási zaja közt szavai nem érthetők.

Erre *Waldon* kel fel, s igy szól: Midön utolszor volt szerencsém e helyen állani, szinte hitelnyitásról volt szó; akkor ellene szavaztam, ma mindnyájan mellette szavazunk. Ma az forog kérdésben: hogy a korona kétségbevonhatlan jogelőnyeit épen tartsuk fel. *Legmélyebb fájdalommal volnék illetődve, ha látnom kellene, hogy porosz lobogók orosz lobogókkal állanak szemközt; igenis, legmélyebb fájdalommal volnék illetődve, ha azokat a háromszinü zászlókkal látnám egy sorban.* Ha tölem függene, én a miniszter uraknak 30 milliónál még többet is megszavaztam volna.

A törvényjavaslat szavazás alá kerülvén, ez egyhangulag „éljen ő felsége a király!" kiáltás által kisérve elfogadtatik.

A porosz kormány habozó és ingadozó politikája és az első kamarában tartott orosz-szellemü beszédek mind Ausztriában, mind Angol- és Franczia országban rosz vért csináltak, s aggodalommal kezdték gyanitani, hogy az orosz kormánynak végre is sikerülend Poroszországot a többi nagyhatalmak szövetségétől elvonni. Ez azonban mindeddig nem történt meg, sőt a porosz herczeg visszajövetele Berlinbe azt gyanittatja, hogy az ingadozó politika ismét megerősbült, mi főleg az ausztriai császár erélyes fellépésének tulajdonitható.

Általában mennyire mehet, s milly következetlenségre viheti még az okos embert is a pártszenvedély, nyiltan tanusitja azon beszéd, mellyet a nagyon tisztelt tanár ur *Stahl* az első kamarában tartott. Ő, mint a conservativ ügynek elöharczosa, tétovázás nélkül helybenhagyja a törökországi keresztények fellázadását, s igy egyszerre forradalmi emberré válik!! — Egy egyetemi tanár urtól nem vártuk volna, hogy a 19-ik században a vallási fanatismust ujra felkölteni igyekezzék. S minő joggal kivánja a török kormánytól, hogy keresztény alattvalóinak egyenlő polgári és vallási szabadságot en-

Digitized by Google

gedményezzen, midőn ő conservativ létére a kereszténveket csupán valláskülönbség miatt lázadásra szólítja? Szerencse, hogy a kabineteket nem *Stahl* féle emberek vezetik!!

Ausztria egy felszólitást (sommatiót) küld Orosz országhoz.

Az április 20-iki berlini véd- és daczszövetség egyik pontjánál fogva Ausztria kötelezte magát, hogy Oroszországot a keleti ügy elintézése végett fel fogja szólitani, s e felszólitást Poroszország is maga részéről támogatandja. Ennek következtében gr. *Széchenyi* követségi titkár jun. 3-kán az ausztriai sommatióval csakugyan elindult Sz. Pétervárra; a porosz kormány pedig 8 nappal később *Manteuffel* báró alezredest küldé el ugyan oda, hogy Ausztria előterjesztéseit támogatná. E felszólitásnak tartalma mintegy következőkben foglaltatik: „Az ausztriai sürgöny először is kiemeli, miszerint Oroszország még sohasem nyilatkozott, hogy mikor kivánja a dunai fejedelemségeket elhagyni, pedig e tartományok megszállása mind Ausztria, mind Németország érdekeit mélyen sérti; s ha e megszállás tovább tartand, Ausztria kénytelen lesz minden más tekintetek mellőzésével egyenesen azt cselekedni, mit saját államainak java parancsol. Ausztria nem szab határidőt az oroszoknak a Pruthon át visszavonulásra, s ezt tenni a pétervári kabinétra bizza; de ahhoz ragaszkodik, hogy e visszavonulás mielőbb megtörténjék. A Dunafejedelemségekből kivonulást feltétlenül, és a szövetséges hadseregek és hajóhadak állásának legcsekélyebb tekintetbe vétele nélkül kivánja. Reményli tehát, hogy Oroszország seregei haladását megszüntetendi, s megegyezendik abba, hogy Törökországgal viszálya európai congressuson egyenlitessék ki, melly minden kérdést a béke és európai egyensúly érdekében fog eldönteni. Önként foly, hogy az ellenségeskedésnek azon pillanattól kezdett megszüntetése fogna kivántatni, mellyben Oroszország a congressusba egyezend.

Hogy e felszólitást Ausztria apr. 20-dika óta csak junius 3-kán küldötte el Pétervárra: ennek több okai vannak. Először is sok időbe került az ausztriai és porosz udvar közötti tökéletes egység megalapitása; mások azonban azt állitják, hogy ez idő az orosz kabinetteli alkudozásokra használtatott, *Miklós* czárnak az ügy komolyságára s arra figyelmeztetése végett, hogy utoljára legjobb barátjai is ellene nyilatkozni lesznek kénytelenek; azután Bécs és Berlinben az is időt kivánt, hogy a pétervári békülékeny hangulatról tudomást lehessen szerezni, mi a junius 3-ki felszólitás szövegére szintén nem maradt befolyás nélkül.

Digitized by Google

Az ausztriai felszólitás junius 10-kén már Pétervárra megérkezett, de válasz reá mindeddig (jul. 2.) nem adatott.

Egyébiránt e jegyzékre háromféle válasz közül egy érkezhetik. *Miklós* czár vagy határozott *igennel*, vagy egyszerü *nemmel* felelhet, vagy végre az európai congressus elözményei eránt felvilágositásokat kivánhat, vagy más kitérő feleletet adhat. A határozott *igen* legkevesebbé valószinü; mert a legujabb időben a császár részéről nagyon is határozott nyilatkozatok, s megbizottjaihoz intézett levelek jöttek forgalomba; s köztudomásu lön, hogy a kevéssel elhalt oroszországi porosz követhez *Rochow* tábornokhoz, midön ez a 4 nagyhatalom közbejárását hévvel ajánlá, roszul leplezett türelmetlenséggel nem rég igy szólt: „Elég uram! Oroszország tudtomra még nem sülyedt annyira, hogy más hatalmak beegyezésére szorulna, midön neki a szultánnal hadakozni, vagy vele béke iránt alkudozni tetszik.“ *Nesselrode* ur pedig egy bizalmas sürgönyben kijelenté, hogy: „ura, magas parancsnoka, nem találja magát olly helyzetben, miszerint a portávali viszályban Európa választott bíróságát elismerje.“ Ugyanakkor (1854 januárban) Miklós czár kimondá, hogy hadkészületei martius végével befejezve lesznek, s hogy akkoron képes lesz 700,000 emberrel a csatatéren megjelenni, s ha akarja — minden értekezlet és közbenjárási terv daczára Konstantinápolyig nyomulni s azt elfoglalni. Az ujabb időkben ugyan Oroszország kevély szándéka füstbe ment, mert nem számitott arra, hogy a törökök a másodrangu erősséget Szilisztriát is olly hősiesen fogják védeni, hogy a legelőkelőbb orosz tábornokok halála és megsebesülése, és 20,000 embernyi veszteség után is kénytelenek lesznek Szilisztria falai alól eredménytelenül visszavonulni.

Szilisztria ostromának félbeszakitása, s Oláhország nagyobb részének kiürítése azonban még semmi jogot nem ad azon reményre, hogy az orosz ezentul engedékenyebb leend. Söt azon körülmény, hogy jelenleg minden erejét Moldvában öszpontositja, s ott már is roppant hadsereget halmozott össze, azt gyanittatja, miszerint vagy Ausztria, vagy a szövetséges angol-franczia-török sereg ellen egy központositott támadás van tervben, s épen e pillanatban békére legkisebb kilátás sincs.

Mig az ausztriai jegyzék Pétervárra küldeték, ezalatt egy nevezetes esemény vonta magára Európa figyelmét. A két szövetséges uralkodó, az ausztriai császár és porosz király ő felségeik Csehországban Tetschenben személyesen összejöttek. Ez összejövetelt *Ferencz József* császár idézte elő. A császár az ő nagybátyjához *Frigyes Vilmos* királyhoz levelet intézett, mellyben azon ajánlatot tevé, jöne a császárné meglátogatására Teschenbe, kivevén, ha jobbnak gondolná unokaöccse és huga látogatását Pocsdámban elfogadni. Ezen meghivás folytán a porosz király Tetschenbe rándult. A tetscheni conferentiáknak

Digitized by Google

kettös czéljok volt, t. i. értekezni arra nézve, micsoda állást foglaljanak a Bambergben egyesült német államok irányában; s másodszor, minden a keleti kérdésből eredhető eventualitásokat fontolóra venni. Az első pont, e pillanatban legalább, másodrendünek tekinteték, mialatt a fejedelmek és a miniszterek figyelmét kizárólag a második pont vette igénybe. Miután Ausztria junius 3-kán a Poroszország által — összehangzásban a berlini egyezménynyel — jóváhagyott jegyzéket Sz. Pétervárra küldötte, a két monárcha még egyszer értekezni akart egymással aziránt, mit tevők legyenek azon esetben, ha Miklós császár engedni fog, vagy azon esetben, ha engedni nem akar, vagy azon esetben, ha engedni hajlandó lenne ugyan, ámde felvilágositásokat kérne arra nézve, hogy mi történjék aztán tovább a háborura, s a congressus megnyitására vonatkozólag. Mindez, mint halljuk, Tetschenben a legnagyobb elhatározottsággal intéztetett el. Lelkesitve azon óhajtástól: még egyszer személyesen fordulni *Miklós* császárhoz, mind a két fejedelem uj jegyzéket küldött Sz. Pétervárra, mellyben ők azon esetre, ha a pétervári kabinet a két hatalomtól ajánlott föltételeket elfogadja, a két német nagyhatalmasság közbenjárását ajánlják föl.

E jegyzékekben világosan kivántatik, hogy Miklós *császár* a Dunafejedelemségek azonnali tökéletes kiüritését hadserege részéről rendelje meg, s egyezzék belé, hogy Törökországgali viszálya a négy hatalmasság conferentiája által, melly imigy 6 hatalmasság conferentiája fogna lenni, végeztessék be. Ha *Miklós* császár ezen két concessiót megtenni, egyszersmind késlelkedés nélkül valósitani akarná, akkor Ausztria és Poroszország kötelezendik magukat, hogy számára Londonban, Párisban, Konstantinápolyban becsületes békét fognak kieszközölni. Kiemelést érdemel, hogy ezen új jegyzékben nem bizzák az orosz kabinetre, miszerint azon időpontot, mellyben a Dunafejedelemségek kiüritendők, maga határozza meg; valamint az is, hogy a berlini és bécsi kabinetek az ő közbenjárási ajánlataikban magukat világosabban fejezik ki, s magokat kötelezik, miszerint *Miklós* császárnak egy becsületteljes békét szerzendenek. Bármilly valószinütlennek látszik is, hogy *Miklós* czár kedvező választ fog adni, e tekintetben még sem hagytak föl még minden reménynyel. *Metternich* herczeg, mondják, kedvező választ vár. „Én ismerem *Miklós* császárt — állitólag ezt mondotta volna — e háboru nem lehet az ő izlése szerint; ő bizonyosan akarata ellen, ha mindjárt önhibájából is, bocsátkozott háboruba, s én nem kétlem, hogy esze öt meggyözendi, hogy egyedül mi nyujtjuk neki az egyetlen becsületteljes módot az abból kibontakozhatásra: elég, hogy a józan emberértelemnek egy szikrája löveljen át agyán, minek következtében az egész történet a világ megelégedésére bevégződjék.“

Azon esetre, ha a válasz tagadólag szólna, Berlinben ugy mint Bécsben minden el van rendelve, hogy a háboru nagyszerü mérték-

Digitized by Google

ben megkezdessék. Ausztria teendi a kezdeményezést, s Poroszország gondjára bizza a monarchia minden határait minden kül megtámadtatás ellen fedezni; s minden történhető belzavaroktól megóvni. Ausztria olly módon tökéletesitette hadseregét, mint csak kivánni lehet; mi sem hiányzik annak, sem fegyelem, sem kiképzés, sem a nagyszámu zászlóalyak, sem hadvezér, sem ügyes és tapasztalt vezérek. A császár mindezt e nagy alkalomra egyesité, s csak legközelebb is *Benedek* tábornok Olaszországból *Radeczky* tábornagy hadseregéből, kinek ő jobb keze volt, Bécsbe hivatott meg. *Benedek* tábornok a birodalom legnagyobb katonai tekintélyeinek egyike, s a mi neki különös becsületére szolgál, ő hirnevét és állását csak önmagának köszöni. Mint egyszerü földésznek a fia a katonai hierarchia minden lépcsőzetein átment. Azt hisszük, hogy ő van egy táborkari főnök fontos és nehéz állomására kiszemelve.

Erősitik, hogy egy jelentékeny ausztriai hadsereg a dunai fejedelemségekbe azon nap fog bevonulni, mellyen Miklós czár tagadó válasza megérkezik Bécsbe, vagy mihelyt ott illynemü választ másithatlannak fognak tartani. Poroszország maga részéről szinte kész, s már hadseregének mozgóvátételét is megkezdette. — E két hadsereg 900,000-ig emelhető; a jelen pillanatban természetesen még nem az forog fen, hogy illy nagy seregszám felállittassék; Ausztria csupán arról biztositttatá magát, hogy Poroszország bizonyos történhető esetekben minden csapatát annak rendelkezése alá adandja.

Poroszország nem fog egyenesen háborut viselni Oroszországgal, segélye oda szoritkozandik, hogy Ausztriát képessé tegye: minden erejét összegyüjthetni és Oroszország ellen irányozhatni. Ezen kisegitő mód azért hozatott alkalmazásba, hogy a porosz király megnyugtatva legyen, ki nem örömest látná, ha csapatai az ő császári sógora hadseregével ellenségesen állanának szemközt.

Ha az orosz császár a mellett marad, hogy a háborut az ellenségek illy nagy tömege ellen folytassa, akkor kénytelen lesz a Dunafejedelemségeket elhagyni, s birodalma déli tartományait védelmezni, *mellyek bizonyosan meg fognak támadtatni, s azok megszallása után többé nem lehetend szó Oroszország integritásának fentartásáról; mit Oroszország elveszt, azt neki senki sem fogja visszaadni akarni. Oroszország valószinüleg az ő mostani határai mögé nyomatik vissza, s e harczjátéknál, mellyre Európát olly merészen kihivta, elvesztendi azt, mit korábbi időkben nyert s különösen elvesztendi hatalmának és befolyásának varázsát.* Ha tehát az orosz czár a berlini és bécsi udvarok ajánlatait categorice és határozottan visszautasitja, akkor a két hatalmasság magatartása egész határozottan ki van fejezve.

A siker reménye Oroszország ellen van, melly e háboru által annyira meggyengülend, hogy az európai egyensúlynak huzamosabb

Digitized by Google

időre veszélytelenné válhatik. Sokkal bajosabb azonban előre látni, mi fogna történni akkor, ha Miklós császár, hadseregeit a Pruthon át visszaküldi, ha a bécsi conferentiához csatlakozik, s annak belátására bizza, becsületes föltételek alatt a békepontokat kitüzni. *Még ezen esetben is állithatjuk, hogy Oroszország a béke után nem fogja magát ugy találni, mint volt a krizis előtt;* és ez csak méltányos lenne, nem mondhatván ekkép hogy Európa nyugalmát büntetlenül zavarhatta.

De mennyi nehézség legyőzendő, mig e czél elérve lesz, és mikép oldathassanak azok meg háboru nélkül? Minő fogások által lehetend ennyi ellenkező igényt, érdeket, s olly sok makacs szenvedélyt egyesiteni? A bécsi kabinet az első esetre szintugy készen áll, valamint a másodikra; az elfogja vállalni a nehéz alkudozást, mellyre mint egy a viszonyok természete által kijelölt itélőbiró hivatva van. *A bécsi és berlini kabinetek nem fognak különválni; ők közbenjárásukat közösen ajánlandják, közösen rajta lesznek, hogy az elfogadtassék* Ők azt mondandják, hogy ez folytatása a bécsi conferentiák munkálataibani részességöknek; ők közbenjárói minőségüknél fogva hivatva vannak, e conferentiában részt venni, őket csak azon egyetlen óhajtás vezette hogy Európa békéjét, Törökország integritását, s a szultán függetlenségét fentartsák; nekik akkor, midőn a harcz kezdetét vette, egyenes érdekök nem volt, tehát csak az forog fen, hogy közösen és szabad akaratúlag valamennyi féltől rájok ruházott hivatalt folytassák. Bécsben és Berlinben azzal kecsegtetik magukat, hogy ezen ajánlatok nem fognak nagy ellentállásra találni, és ha Ausztria és Poroszország föllépnek Oroszország concessioival, azokat mindené rdeklett kedvezőleg fogadandja.

Ha ezen első pont egyszer el van intézve, akkor Ausztria legott munkához kezd; ő mint tudva van, ama ritka és ünnepélyes alkalmaknál különösen kitüntette magát, hol az forog fen, hogy nemeslelkü végzések által Európa érdekei rendeztessenek. Ez az ausztriai diplomatiának folyvást dicsőssége volt és diadala. Eleinte Ausztria maga számára semmitsem követel, óhajtása csupán: más hatalmak igényeit mérlegezni és egyensulyba hozni, de utólagosan megtörténik, hogy közönyössége és haszonkeresetlensége daczára is neki jut a legszebb rész.

Ha Ausztria, mint közbenjáró elfogadtatik, legelőbbször is Törökországot fogja megerősiteni, hogy azt minden tulsulyozó befolyástól elvonja; másodszor pedig Oroszországnak jövőre lehető támadásai ellen egy védrendszert fog organizálni, melly Európát megnyugtatja, s a mostanihoz hasonló zavarok visszatérése ellen biztositja. Midőn Ausztria ezen kettős eredményre törekszik, egyszersmind hü marad régi és következetes politikájához.

Ausztria sohasem járult Törökország gyengitéséhez, a törökök országának szétdarabolását sohasem helyeslé; az új görög királyság alakitásában legkisebb részt sem vett; s végre azon basák kisérleteit,

Digitized by Google

kik a szultánok jármát le akarák rázni, s magukat függetlenekké tenni, sohasem helyeselte. Ausztria hisz Törökországnak életrevalóságában azért, mert ezt óhajtja; Ausztria kívánja ezt, mert az ottoman birodalom fenállása Ausztria politikájával megegyezik. Mind ezekből azonban nem kell azt következtetni, mintha Ausztria mind azon gyengeségek fölött, mellyek Törökország sorsát aláássák, s korábban vagy később megsemmisülését idézhetendik elő, altatásban élne; mi csak azt akartuk kijelölni, miszerint Ausztria mindent a mi csak töle függ, meg fog tenni, hogy ezen összeromlást még messze távolba mozditsa. Ez volt a jelen krizis bekövetkeztének kezdetétől fogva, a bécsi kabinet, és az orosz czár közötti meghasonlásnak oka, miután ez utóbbi Törökország végét nemsokára bekövetkezendőnek hitte. *Miklós* czár előtt a bécsi kabinet ezen nézete nem volt ismeretlen, mert azon időben, midőn Sir *Seymourral* az annyiszor emlegetett ismeretes beszélgetéseket tartotta, s e fölött egyenesen *Victoria* királynő miniszterével értekezett, a bécsi kabinetnek, sőt Berlinben is a királynak és a porosz herczegnek erre vonatkozó nyilatkozatok tétettek. Miután azonban a bécsi kabinet ezen beszélgetések alkalmával a török uralom végének eventualitását megengedte, az ausztriai és orosz udvarok belátták, hogy ezen eventualitás kérdése fölött minden nehésség nélkül értekezhetnek, midőn mindketten egy görög állam, egy bizanczi császárság felállitását absolute kizárták, s abban állapodtak meg, miszerint, ezen tágas államterületen csak apró, semleges államok csoportozatát türendik el, mellyek Európa protectoratusa alá helyeztetnének. Ausztriának tehát igen könnyü egyetérteni azon kabinétekkel, mellyek a portát most gyámolitják és védik, s nem akarják, hogy ismételtessék az, mi 1853—54-ben a Feketetengeren, a Dunánál és Konstantinápolyban történt. *E czélra elegendő, hogy a Feketetenger jövőre minden nemzet hadihajóinak nyitva álljon, hogy Oroszország lemondjon a Dunafejedelemségekről i protectoratusról, mi olly gyakran ürügyet szolgáltat azoknak megszállására* s hogy végre a Dunafejedelemségek ne maradjanak Oroszország kezében.

S kinek fog ezen Oroszországtól elvett préda hasznot hozni? Az egész világnak, mindenek fölött pedig Ausztriának. Mert Ausztria, főleg szomszédsága miatt, melly ezen államot sajátságos állásba helyezi — több hasznot huzhat belőle, mint bármelly más állam. — És valóban! megjegyzésre méltó, hogy mig Ausztria, mint nagy hatalom, minden Európa közérdekeit érintő kérdésnél érdekeltetik, itt egyszersmind Németország érdekei felől is kell gondoskodnia, s kell, hogy saját érdekei tulsulyra vergődjenek.

Németország érdeke az Ausztria és Poroszország által a német szövetséggyülésnek máj. 29-kén előterjesztett memorandumban tisztán van tárgyalva. A többi közt ez mondatik:

„Ugy tünik fel előttünk (Ausztria és Poroszország udvarai előtt),

Digitized by Google

mint Németország politikai állásának követelése, mint fentartó politikájának eleme, mint nemzeti gazdasága természetes kifejlődésének egyik feltétele, — hogy az Al-Duna tartományaiban jól rendezett s közép Európa érdekeinek megfelelő állapotok létezzenek. Németország ipara és kereskedésének, a versenyezésnek egy tágas s gyümölcsöző mezeje nyilik más nemzetekkel; olly terület, mellynek a német intelligentia és munkaerő értékesitésére annál nagyobb fontosságot kell hogy nyerjen, minél gyorsabban halad előre a müvelödési állapotok, s közlekedési viszonyok kifejlödése. Németország anyagi érdekei a nagy vizut irányában kelet felé a legmagasabb lendületre képesek, s ennélfogva közös német ügy, hogy a Dunáni kereskedés teljes szabadsága biztosittassék; s a közlekedési utak élénkitése kelet felé korlátozások által ne akadályoztassék."

Ezen elvnek, Ausztria által közbenjárói állásában kifejtve s érvényre emelve, kell hogy eredményei legyenek, mellyeket előre lehet látni. Ha már a Dunafejedelemségeknek csakugyan protectoratus alatt kell állniok, Ausztria védnöksége mindeniknek eleibe teendö. Ugyan ez áll Szerbiáról is, kivevén azon politikai kötelékeket, mellyek a fejedelemségeket a portához csatolják. Igy a törökbirodalom három nagy tartománya az orosz befolyás elöl elvonatnék, s Ausztriáé alá jutna; a porta ezáltal kétségkivül igen keveset nyerne, de Ausztria, és mindenekfölött Németország igen nagy hasznot huzna belöle. Akkor Németország és Ausztria mintegy a Feketetengerig terjednének, a Dunáni hajózás szabad lenne, s a Feketetenger Ausztria délkeleti tartományainak egy új és biztos összeköttetést nyitna a Középtengerrel.

De még ez nem mind. Ausztriának eddig igen sokat kellett Oroszországtól félni; az utóbbinak dicsvágyú szándokai nem engedék nyugodni; kereskedelmi érdekeiben fenyegetve látta magát. Oroszország az Ausztriával határos szláv tartományokban szakadatlanul agitált ezer meg ezer ürügy alatt, s minthogy Szerbiára vonatkozó szándokait sohasem titkolta, Ausztriának méltó oka volt a dolgok mentében Dalmatiát is félteni. Egy napon Ausztria még azt is tapasztalhatná, hogy *Miklós* czár utódjai, már mint Konstantinápoly urai, Cattarot hatalmukba keritik, s itt katonai állomást alapitanak, mint a millyennel bir Anglia Maltában. Ez sokak előtt agyrémnek tetszik ugyan s talán az is volt, később azonban a czár többszörös nyilatkozatai által megvalósult, mellyeknek viszhangja még Bécsben is hallatszott.

Németország és Ausztria érdekei tehát összehangzanak nyugat érdekeivel. Azért mondhatni, hogy a támadt conflictus egy, a gondviselés által elökészitett szerencsés eset, mellyet ép olly ügyességgel mint erélylyel felhasználhat.

Ez volna, az előre elkészitett terv azon esetre, ha Oroszország, Ausztria és Poroszországnak jegyzékiratában kifejezett mindkét kö-

Digitized by Google

vetelésnek engedend. Ha a terv sikerül : Oroszország igen nagy verességet szenvedett; majdnem mindent megtartana ugyan, mit eddig területileg birt, de lehetlenné válnék előtte uj hóditásokra indulni ki, a Duna torkolatok feletti uraság kiesnék kezeiből. Daczára ennek Oroszország megmaradna nagyhatalom, mi azonban Ausztriának nem volna ellenére, mert Oroszországot még egyszer használhatná.

A nagyszerü diplomatiai s katonai mozgalom közepett, melly Europa általános eszméinek menetét teljesen megváltoztatta, Ausztria nem veszti el szeme elöl a jövöt, s nem feledi a mult tanuságait. Az 1848—49-ki emlékezet még igen fris, s Ausztria és Oroszország közt csak akkor kerülne végleges szakadásra a dolog, ha a czár részéről a legtulságosabb konokság tapasztaltatnék. A bécsi kabinet közbenjárási szerepében alkalmat nyer Europa minden kabinetjeinek jó szolgálatot tenni, még a szent péterváriuak is. Ha Oroszország vakon rohant olly harczba, melly Europát lángba boritja, eljárásának következményeit egyedül magának tulajdonithatja; de ha szerencsésen elkerüli a mélységet, melly lába előtt tátong, Oroszország ezt egyedül Ausztriának köszönheti. Ide czéloz a Bécsben uralkodó gondolat, s ott az Oroszország arányábani olly nagy kimélet jutalmát azon pillanatban vennék; midön a keleti kérdés bevégzése után a forradalom is teljes erejében ismét feltámadván, egész erélylyel családot, vagyont, s az elismert államrendet ujolag fenyegetné.

Ausztria és Törökország közt kötött szerződés a Dunafejedelemségek megszállása eránt.

Midön az ausztriai kormány megértette, hogy az orosz seregek a dunai fejedelemségekből kiakarnak vonulni, s nem csupán a közpénztárakat és levéltárakat, hanem még a nemzeti katonaságot is magukkal szándékoznak hurczolni, hogy a köz csend fentartassék, s az anarchia elkerültessék e szomszéd tartományokban, czélszerünek látta e felöl jókor gondoskodni. E czélból jun. 2-kán az ausztriai internuntius *Brucke* báró egy jegyzékben felszólitá a török kormányt : nem lenne-e hajlandó beleegyezni, hogy a dunai fejedelemségeket a béke bekövetkeztéig ausztriai seregek szállanák meg. E jegyzékre a magas porta jun. 8-kán helybenhagyólag felelt, s jun. 14-kén már egy kölcsönös szerződés jött létre, mellynek tartalma következő :

1. *Czikk.* Ö felsége az ausztriai császár kötelezi magát, hogy a Dunafejedelemségek kiürittetését eszközlendi, és szükség esetén elégséges sereget alkalmazand e czél elérhetése végett.

2. *Czikk.* A császáriföparancsnoknak kizárólag fentartva marad hadserege munkálatainak vezetése, ámde kellö időben a török föparancsokot arról értesitni fogja.

Digitized by Google

3. *Czikk.* Ő felsége a császár elvállalja ama kötelezettséget, hogy a fejedelemségekben a török kormánynyal összehangzásban a törvényes állapotot, mikép ezt a porta szabadalmai által biztositva van, ismét helyreállitsa. Az ezen módon ismét visszaállitott helyhatóságok azonban tekintélyöket nem fogják olly messze kiterjeszthetni, hogy a császári hadsereg fölött valamelly ellenőrséget gyakoroljanak.

4, *Czikk.* Az ausztriai császári udvar ezenkivül kötelezi magát, hogy az orosz császári udvarral semmi olly egyezményre nem lépend mellynek kiindulási pontúl nem a szultán felségi jogai s birodalmának integritása szolgálnak.

5. *Czikk.* Mihelyt e conventio czélja egy a porta és Oroszország közti békeszerződvény megkötése által el van érve, Ő felsége az ausztriai császár haladéktalanul intézkedni fog, hogy harczerőit lehető legrövidebb idő alatt a Dunafejedelemségek területéről visszahuzza. Az illető részletek egy magas portával külön egyezmény tárgya leendnek.

6. *Czikk.* Az ausztria kormány megvárja, hogy a tartomány hatóságai az ő csapatainak minden tekintetben segélyül lesznek. Magától értetik, hogy a cs. hadsereg parancsnokai szigoruan fentartandják a fegyelmet, és hogy a tartomány vagyonát, törvényeit isteni szolgálatát és szokásait tisztelni fogják.

7. *Czikk.* A jelen Conventio 4 hét alatt, vagy ha lehet korábban is, az aláirás napjától számitva, Bécsben ratificáltatni fog, hol a ratificatiók kicserélése is történendik.

E szerződés megkötése alig jött köztudomásra, már ez Berlinben a *Kreuzzeitung* pártjában, melly a berlini apr. 20-ki véd- és daczszövetséget rosz szemekkel nézte, nagy felindulást okozott, s a porosz kormányt arra akarta birni, hogy a fenemlitett ausztriai török szerződést egyenesen ugy tekintse, mint megsértését az apr. 20-ki kölcsönös egyességnek. Miért és minő okokból akarta ezt megmutatni, legjobban kimagyarázza azon czikk, melly a *Breslauer-Zeitungban* megjelent s imigy hangzik :

Berlin jul. 3. 1854.

A berlini conventio megkötésénél a porosz kormány világosan kijelentett czélja nem a volt, hogy egy orosz ellenes háboruban egyenes részt vegyen; söt abban egyeztek meg, hogy még egyszer egészen békés alakban kisérletet tegyenek közös diplomatiai előterjesztések által az orosz kormányt rábirhatni, hogy további terveitől álljon el; továbbá a két udvar garantirozta kölcsönösen egymás birtokát, s ennélfogva egészen védelmi rendszabályoknál állapodott meg; végre a legszélső esetben közös támadó lépést határoztak el, ha tudniillik Oroszország a Dunafejedelemségeket végképen birodalmához csatolná, vagy Balkánon tul menne, vagy e vonalt megtámadná. Itt tehát a határok pontosan kijelöltettettek, mellyek körében a porosz

Digitized by Google

kormány mozogni kivánt, s azon eset is kitüzetett, mellyben Oroszország ellen támadólag lépne fel.

Mi azt hisszük, jól vagyunk értesitve, ha azt mondjuk, ***hogy az itteni határozó magas körökben azon nézet uralkodik, miszerint Ausztria az apr. 20-ki conventio értelmén tulment, annak határait meg nem tartotta, s ennélfogva ha Oroszország ellen támadólag lépend fel, Poroszország semmi részvételre nem köteles.***

Jelenleg az egész kérdés, melly körül az egész megfordul, abban áll, ha valljon az osztrák seregeknek bemenetele a dunai fejedelemségekbe támadó fellépés-e Oroszország ellen vagy nem? Mert ha e kérdést *igennel* döntjük el, a nélkül, hogy az apr. 20-ki szerződésben kijelölt két eset közül egyik is magát előadta volna: ugy világos, hogy Ausztria a conventio határain kivül mozog, s ennélfogva Poroszország sem köteles e conventioból credő közös fellépésre és cselekvésre. Itt a szóban forgó kérdést közönségesen *igennel* döntik el, s az Ausztria seregek bemenetelében a dunai fejedelemségekbe támadó lépést látnak Oroszország ellen. Kitünik ez a portával kötött szerződés tartalmából, mert ha Ausztria akaratját kijelenti; hogy a dunai fejedelemségeket kiüritni kivánja, már e világosan mutatja a támadó fellépés szándékát; valamint azon körülmény is miszerint Anglia és Franczia-ország e kérdéses szerződésbe örömest beleegyeztek, támadási szándékot tanusit. Azután azon tényt sem szabad szem előtt téveszteniink, hogy a dunai fejedelemségek megszállása Ausztria részéről ha békésen történnék is meg, mindazáltal ez ellenséges tett lenne Oroszország ellen; miután evvel azon orosz-török szerződések tépetnének szét, mellyek egyedül Oroszországnak engedik meg, hogy esetlegesen a dunai fejedelemségeket megszállhassák. Röviden mondva, itt Ausztriának mostani lépésében támadó szándékot látnak Oroszország irányában, és száraz szavakkal mondva megsértését a berlini apr. 20-ki ausztriai-porosz szövetségnek. Ennélfogva azon hirt is, mellyet most veszünk, tökéletesen hitelesnek találjuk, miszerint a porosz kormány a szándékba vett ausztriai-török egyezményről előre épen nem értesittetett, s ennek megkötése által egészen meglön lepetve, miután a közös kötelezettség elvállalás értelménél fogva jogosan megvárhatta volna, hogy illy nagy fontosságu lépés eránt az ausztriai kormány magát előbb a porosz kormánynyal értekezésbe tegye. Egyébiránt közönséges az itélet, hogy a szóban levő jun. 14-ki ausztriai-török szerződés remekműve az ausztriai diplomatiának; de hogy e szerződés összeegyeztethető e a berlini apr. 20-ki véd- és daczszövetséggel, már ez egész más kérdés, melly nehezen döntethetik el Ausztria javára. E fölött különböző nézetben lehetnek az emberek, hogy valljon nem jó és czélszerü-e a két német nagyhatalomnak megengedni, hogy a kitüzött két eseten kivül, mikor és tegyenek-e támadó lépést Orosz-

Digitized by Google

ország ellen; de ha az ember szorosan az apr. 20-ki szövetséghez ragaszkodik, s ennélfogva meg kelletik vallani, hogy sem a dunai fejedelemségek bekebelezése, sem a Balkán megtámadása oroszrészről meg nem történt, sőt az oroszok visszamenő mozdulatokat tettek s még is Ausztria támadólag akar fellépni : ekkor a porosz kormánynak is tökéletes szabadságában áll függetlenül megitélni, valljon az apr. 20-ki szerződésben kitett kötelezettségeit teljesitse-e vagy nem.

Jelen esetben tehát a kérdés ugy áll, hogy a bécsi kabinet, miután Oroszország elleni támadó fellépését nyilvánitá, s ez utjában tovább halad, nem gondolván az apr. 20-ki szerződésben megszabott határokra, hanem támaszkodván az ezen szerződésben kötött közös cselekvényre, világos hogy ez uton a porosz kormányt is maga után szeretné rántani. De mi ugy vagyunk értesitve, ***hogy e szándék ellen*** itt komoly ellentállás készül, hogy itt legalább jelenleg azon akarat tulnyomó, miszerint az apr. 20-ki szerződésben kikötött határok pontosan megtartandók. Ezután kell tehát azon kérdést meghatározni, ha valljon e szerződés nyomán köteles-e a porosz kormány vonatkozólag az ausztriaiak bemenetelére a dunai fejedelemségekbe, azon felszólitásnak engedni, hogy Krakkó környékén egy hadtestet huzzon össze vagy nem; és épen nem leend feltünő ha a kedden tartandó miniszteri tanácsban a határozat tagadólag döntetik el.“

Odesza bombáztatása.

Az angolok és francziák még martius 27-kén megizenték a háborut az orosznak, de mind eddig szárazon még semmit sem tettek, tengeren is csak kevés eredményt mutathatnak elő. Már Angliában a nép azt gondolta, hogy a kormány talán nem is veszi komolyan a dolgot, midőn egyszer Odesza bombáztatása hirül adatik, mi a közvéleményt, melly már nyughatlankodni kezdett, egy kissé kibékité.

De mielőtt Odesza bombáztatásának körülményeit előadnánk, ismerkedjünk meg előbb Odeszával.

Odessa, orosz kereskedőváros a Feketetenger mellett, valamint ***Nagy-Péter*** óriási müvei a finni tengernél s Északamerikának roppant városai, egyik eleven példája a hirtelen felvirágzásnak és nevekedésnek. Még 1788-ban a mostani város helyén nem volt más, mint egy rongyos török váracska Jenidunja nevü, mellyet a törökök kereskedésük védelmére épitettek. E váracska 1789, sept. 14-kén ***Ribas*** spanyol eredetü orosz tábornoktól rohammal bevétetett és elpusztitatott. Következő évben a romok helyére ***Szuvarow*** orosz tábornok egy várdát épitett, melly Chadjibeinek nevezteték. Miután az oczakovi békekötés után (1794) ***Ribas*** e hely kormányzójává tétetek, s ez a hely fekvését a kikötő bátorságát ***II. Katalin*** császárnőnek nagyon ajánlá :

Digitized by Google

ez parancsolatot adott, hogy ide egy város hadi és kereskedelmi kikötővel együtt épittessék. 1794. augustus 22-kén tette le az első alapkövet *Gábor* oroszországi metropolita; s erre a munka sebesen ment előre. Némelly tudós régiségbuvárok azt álliták, hogy hajdan e helyen állott a milesitáktól alapitott Odessos vagy Odessopolis gyarmat, mellynél fogva a sz. pétervári tudóstársaság e várost *Odeszának* nevezte, s ez elnevezést a császári ukáz is jóváhagyá. A siker, megfelelt a várakozásnak. A kereskedésre olly kedvező fekvés a világ minden részeiből édesgetett ide lakosokat, különösen görögöket, albaniaiakat; s 98 csernomori kozák család pedig a *Pereszip* külvárost alapitá meg.

Midőn 1794 végen *Ribas* kormányzói állomásáról visszahivatott, már akkor Odeszának 5000 s 1803-ban 9000 lakosa volt.

Ez évben egy franczia emigrans *Richelieu* herczeg lett kormányzó. E jeles férfi kormánya alatt Odesza olly virágzásnak indult, hogy a város valódi alapitójául tulajdonképen őt tekinthetni. Még azon szerencsétlenségből is, melly e várost 1812-ben érte, midőn a pestis 5 hónap alatt 5000 embert ragadott el, hamar kilábolt *Richelieunek* fáradhatlan szorgalma által, ugyhogy 1814-ben midőn *Richelieu* magasabb diplomatiai müködésekre előbb Bécsbe, aztán Párisba hivatott, Odeszának még is volt 2000 háza és 25,000 lakosa. Utódjai alatt szinte mindég nevekedett a város, különösen 1817 óta, midőn szabad kikötővé nyilatkoztattatott. 1823-ban Uj-Oroszországnak és Beszarábiának főkormányzója *Woronczoff* gróf székhelyét Odeszába tette át. Ennek atyai kormányzása alatt a város folytonos nevekedésben levén, 1844-ben és igy alapittatása után 50 évvel 80,000 lélekre hágott a lakosok száma, s most az egész orosz birodalomban harmadik városnak tekinthető.

Odesza fekszik a kelet fele nyitva álló chadjibeji öbölnél a tengernek magas partján, mellyet mély vizerek vágnak keresztül, A part mentiben igen szép gránitból épült köpartok vonulnak el, mellyeket a tengeri oldalról fasorok, a szárazföld felé pedig pompás paloták ékesitenek. Azért e köpartokról a kilátás épen olly szép, mint a tengerről kilátás a városra. E köpartok déli végén állott ezelőtt a várda, mellynek helyét most egy Boulevard foglalja el. Előtte feküsznek a tengerparton a nagykiterjedésü vesztegintézeti épületek, s tőszomszédságában a vesztegházi kikötő. Ez 300 hajót könnyen befogadhat, s mélysége, melly közepen 35 láb, a part felé 15 lábra esik le. A kikötőbei bemenetel bátorságos, zátonyok által nincs veszélyeztetve, s ezért itt kalauzra semmi szükség.

Két a tengerbe beépitett móló védi a kikötőt, s a déli mólónak csucsán van egy ágyukkal megrakott sáncz, s egy a kikötőtől délre benyuló földszoroson egy magas világitótorony. Az idegen hajók csak e kikötőben horgonyozhatnak, s a legénységnek egy hosszadalmas és igen boszantó veszteglést kell kiállnia, melly elővigyázatra azonban

Digitized by Google

már szomoru tapasztalások adtak okot. És mivel az idegen hajósoknak e zárt körökben kell tölteniök legtöbb idejüket, ennélfogva a városnak nincsen az az elevensége mint más tengeri városoknak.

A másik kikötő, melly *Praktika*-nak hivatik északra fekszik, s csupán a belföldi hajóknak van szánva, és szinte két móló és sáncz által védelmeztetik.

A városba 7 helyen lehet felmenni gránit lépcsökön. Szabályosan hosszas négyszögre épült, és egyenes széles utczákat mutathat, mellyek szilárd többnyire kétemeletes olasz izlésü épületekkel vannak megrakva. Az épitkezések az ujabb időkben is folyvást nagyban mentek, ugyhogy például 1845-ben 115 nagy ház ujra, 90 pedig kijavitva és nagyobbitva épittetett.

Az épületek közt vannak több szép templomok, egy szinház, egy börze, több paloták és államépületek, mellyek közt a *Woronczoff* palotája legkitünőbb. A bazár a szinháztéren van, s mivel benne számos igen pompás áruboltok, és kávéházak vannak, idegenektől kis „Palais Royal"nak neveztetik. Az igen széles utczákon természetesen nehezen talál az ember védelmet a napsütés, és a gyakori erőszakos szelek ellen; s a kövezet könnyen szétmálló mészkövekből levén, ez szárazságban borzasztó port, esős időben pedig sárt csinál. A városhoz még két külváros tartozik, mellyeket moldvaiak és bolgárok épitettek, szép nyári mulató helyekkel, kertekkel, s a *Richelieu* majorságával. Ezenkivül a város körében vannak még számos nyárilakok, kertek, szőlőhegyek, s a város határán 12 gyarmat (szlobodia), mellyeknek lakosai egészen földmivelésből és kertészségből élnek.

Odeszának ezelőtt nem volt jó ivóvize, de e bajon vizvezetések által segitve van, csakkogy a vizet a belvárosba napszámosoknak kell hordani. Tüzelőben szinte nagy a hiány, mert fát Podoliából s Ukrániából és köszenet Angliából kell hozni. Éghajlata szelid és meleg.

Népessége a legkülönbözőbb elemekből van összetéve s talán minden nemzet megtalálja ott maga rokonát és nyelvét. Kereskedésben az olasz az uralkodó nyelv; s azért a firmák, boltczimerek, utczák nevei olaszul és oroszul vannak felirva. Fő foglalatossága a városnak a kereskedés, melly mellett minden más üzlet messze marad. 1845-ben a forgalom 26 millio ezüst rubelre számittatott, s a kivitel, a behozatalt háromszorosan felülmulja.

Miután Odesza bombáztatásáról megjelent hivatalos jelentések mind az orosz, mind az angol és franczia részről sokban különböznek; ennélfogva mind a két párt jelentéseit ide iktatjuk, hogy az olvasó ezekből az igazságot jobban kitalálhassa. Az orosz hivatalos jelentés apr. 15. (uj stil sz. 27-)ikéről igy hangzik: a feketetengeri angol-franczia flotta ellenségeskedését egy becsület nélküli tettel kezdette meg: Odesza városát és kikötőjét bombáztatta, mire szinlett okot keresett,

Digitized by Google

melly teljesen alapnélküli. Apr. 8-kán „Fury“ angol gőzös a vesztegintézethez közeledvén, egy parlamentairi lobogóval megjelölt sajkát küldött a város felé, tudakozandó, valljon ott legyen e még az angol consul. Miután feleletül tagadó választ kapott, vitorláit felrakta, s midőn ágyuink lőjáratán tul volt, a gőzös felhuzta az angol lobogót és egész gőzerővel a kikötötöltésfelé evezett. Ágyutelepeink, mellyek az ellenséges mozdulatot észrevették, golyókkal kezdék köszönteni a gőzöst; melly nehány ágyulövés után sebesen elvitorlázott.

Apr. 13-kán 2 angol és 1 franczia gőzös közeledett a városhoz, s felvilágositást kértek azon okok felöl, mellyek az orosz hatóságokat arra inditák, hogy a parlamentäri lobogóval ellátott sajkára tüzeltessenek. Erre irásban válaszul adatott, miszerint a parlamentäri lobogós sajkára épen nem történt semmi lövés, hanem nemzetjogilag tiszteletben tartatott; csupán a gőzös, melly ellenséges szándékot tanusitott, utasittaték el nehány ágyulövéssel.

Erre apr. 21-én Odesa előtt megjelent egy angol-franczia hajósereg melly 6 háromfedelzetü, 13 kétfedeelzetü hajóból és 9 gőzösből állott, s a parttól mintegy $^1/_4$ mértföldnyire állomást foglalt. Még az nap mind a két admiralis parlamentärt küldött a városba olly felszólitással, hogy nekik minden orosz, angol és franczia hajók, mellyek a kikötökben horgonyoznak, tüstént kiadassanak, elégtételül azon megsértésre, mellynélfogva az oroszok egy angol sajkát és gőzöst meglövöldöztettek, mellyek pedig parlamentäri lobogót tüzének ki. Ezen szemtelen felszólitásra (insolente sommatio) semmi válasz sem adatott. Állitásaik mint a mondottakból láthattuk, hamisak valának. Csupán a sajka tüzött ki parlamentäri lobogót, s ennek semmi bántása nem lön.

Azonban az egyesült flottáknak ürügyre levén szükségük, nem sokat törődtek a mi becsületes és emberséges eljárásunkkal. Más nap apr. 22-kén reggeli 6 órakor 9 gőzhajó, miután egymást felváltva partütegeinket megtámadták, s a városba is nehány golyókat küldtek, összpontositott tüzelésüket az orosz ütegek, különösen a legszélső 4 ágyus partüteg ellen forditották, melly *Sichogoleff* zászlótartó vezénylete alatt 6 órán keresztül 350 nagy teriméjü ellenséges ágyu tüzelésének olly hősiességgel állott ellen, hogy 3 ellenséges gőzhajót vissza kellett vonczolni. Mig ezek történtek, azalatt nehány vasas gőzhajók a *Pereszipi* külváros alacsony partjaihoz közeledvén, itt kiakartak szállani, de a 3-ik számu üteg által gránát záporral fogadtatván, megszaladtak, s csak akkor érhették utól a flottát, midőn mar tetemes sérüléseket szenvedtek. A sorhajók szinte akartak a parthoz közeledni, de a 1. 2. és 3. sz. ütegek által illöen fogadtatván, futásban kerestek menedéket.

A harcz 12 óráig tartott. És mind a mellett hogy az ellenségnek sokkal nagyobb ágyui voltak, kárunk még is aránylag kevés. Igy hallottakban vesztettünk 4 katonát, sebesültekben *Metcherski* alezredest

Digitized by Google

és 45 katonát; azonkivül 12 legény zuzást kapott. Két ágyu demontiroztatott s nehány kereskedő hajó megégett.

Osten-Sacken tábornoknak e jelentésére a czárnak egy Osten-Sackenhez intézett kézirata jelent meg a sz. pétervári udvari lapban, mellynek stylusa mindenesetre nevezetes. Ez igy hangzik: „Sz. Pétervár, máj. 3. 1854. Ugyanazon napon, midőn Odesza lakosai az igazhivők templomaiban összegyülekeztek, hogy az emberiség megváltásáért felfeszitett Isten fiának temetési emlékét áhitatossággal megünnepeljék, az ő szent nevének ellenségei megkisértették szétrombolni a béke és kereskedelem városát, azt, mellyet Europa nagydrágaság idején élelem városának tartott. — Az egyesült angol- és franczia flotta 12 óra lefolyása alatt megsemmisiti ütegeinket, a polgárok házait, és a kikötőben horgonyozó hajókat. De a mi rettenthetlen seregünk Öntől személyesen vezéreltetve, s erősen bizva az igaz ügynek oltalmazójába, dicsőségesen visszaüzte az ellenséget azon parttól, melly egykor az apostoli időkben a keresztény hit szent terjesztőit barátságosan felvette. — Az Ön jó példája által fellelkesült seregnek ritka vitézsége és önfeláldozása teljes sikert arattak; a város megmentetett a végpusztulástól, s az ellenséges flották visszahuzódtak a tengerre. E fényes tettet igazságosan megjutalmazandó, adom Önnek Sz. András vitézrendjét, mellynek diszjelét ezennel kézbesitem, s Önnek jóakarattal maradok. „Miklós."

Lássuk már most *Hamelin* franczia admirálnak hivatalos jelentését, mellyet a „Moniteur" e szavakkal közöl:

„A kormány közelebbi tudósitásokat kapott az egyesült flották admiráljai által Odesza ellen intézett fegyverténytől, mellyet alább közlünk. Nem tudjuk, valljon az erélyt és gyorsaságot, vagy a biztosságot dicsérjük-e inkább, mellyel a két hajóhad e csapást végbevitte. Az odeszai katonai hatóságok merényt követtek el a nemzetjog ellen. A két admiral feladata volt annak okozóit megfenyiteni. E czél el lön érve s tul nem hágva. Az orosz város katonai része s a katonai épületek ellen összpontositák hajóhadaink tüzöket, és Europa látni fogja, mennyi tekintettel az emberiség eránt, milly pontossággával a mozdulatoknak tarták a harczot távol a kereskedő várostól, s kiméltek a semlegesek vagyonát ugy mint a kereskedőhajókat. Midőn a franczia admiral illy önkorlátozva és nagylelküen cselekedett, egészen azon általános utasitásokhoz szabta magát, mellyeket a császár parancsához képest kapott, s mellyek azt irták eléje, hogy a nyilt városokat kimélje.

A hivatalos jelentés igy szól:

„*Ville de Paris*, Odeszai kikötő apr. 25. 1854. 22-ke reggelén 8 gőzfregát, 3 franczia és 5 angol, az odeszai cs. kikötő felé vevé irányát s fél hat órakor négy e gőzfregátokból a tüzelést a parti ütegek ellen megkezdette.

A két kikötőgát s a közbeneső ütegek élénken viszonzák a tüzet;

Digitized by Google

10 órakor még 4 más fregát csatlakozott az elsőkhöz, mire az ütközet általános lett. A tüzelés esti 5 óráig tartott, mikoron *Dundas* admiral és én jelt adánk a fregátoknak, hogy ismét a flottához csatlakozzanak.

A tüz elérte a koronagát ütegét, a löportorony légbe repült; 15 hajó, kivéve kettőt vagy hármat, fenékre lövetett, vagy elhamvasztatott. A katonai épületek hasonlag égtek, s a vetágyuk által meg voltak rongálva. A város és a kereskedelmi kikötő, mellyben nagyszámu minden nemzetbeli kereskedőhajó volt, meg lön kiméive. Sőt többen a hajók közül a kikötőben uralkodó rendetlenséget használták, s elhagyák a kikötőt, ezek közt két franczia hajó is."

Ugyan ez eseményről a „Moniteur" továbbá jelenti: Odesza városát 4 üteg védelmezte, mellyek ez év elején épültek, s következőleg voltak felállitva. Az első 12 ágyus, a vesztegkikötő gátján, melly a nagy kikötő bejárását védi; a második 6 ágyus, a boulevardok alatt s jobbra a nagy lépcsőtől, melly le a tengerre vezet, s a boulevardot két részre osztja, ez üteg védelmezte a vesztegkikötő bejárását; a harmadik balra állott a boulevard lépcsőtől s ugy volt felállitva, hogy tüze a másodig üteg tüzével keresztbe járt, s a kikötőn uralkodott. A negyedig üteg a Praktika kikötő partján állt a *Woronczoff* palota alatt, e két üteg közül mindegyik 8 ágyut számlált. Ez ütegeken kivül még három mást állitottak fel, az egyiket az odeszai öböl másik részén, a Dofinofka orosz faluban, majdnem irányában a vesztegkikötőnek 10 verstnyi távolságra, a másik délre és 3 verstnyire a vesztegkikötőtől *Langeron* grófnő nyári lakhelye mellett; a harmadik végre ugyanazon irányban 10 verstnyire a kikötőtől, és 2 verstnyire a Grande Fontaine elősoktól, mellyen Lostdorf faluban világitó torony létezik."

Az angol hivatalos jelentést nem közöljük, mert az megegyezik a francziával.

Odeszának e bombáztatása Londonban általános örömteljes hangolatot idézett elő, mert megczáfolá azon gyanut, mintha az angol kormány még sem komolyan akarná a háborut. És ez öröm annyival teljesebb volt, mert összesen csak 8 matróz életébe került.

E fenyités után az angol és franczia flották Szevasztopol felé eveztek, s a köfalak és bástyák mögé huzódott orosz flottát mindenképen kiakarák csalni ingerkedések által a sik tengerre, de semmi sem használt, mert az oroszok igen bölcsen és okosan a megerősitett kikőben maradtak. Ezután a szevasztopoli kikötő szemmeltartására az egyesült flották nehány hajót hátrahagyván, magok részint Várnában részint Balcsikban horgonyoztak mind eddig, de három gőzöst a cserkesz partokon hagytak, részint hogy Samil fegyverrel és pénzzel ellátassék, részint pedig azért, hogy az oroszoktól elhagyott, és a cserkeszektől és törököktől elfoglalt tengerparti várdák védelmezésében, szükség esetére részt vehessenek.

Digitized by Google

Odessza bombáztatásaért az oroszok történetesen egy kis bosszut vehettek, mert május 16-kán „Tigris“ angol gözös a város közelében czirkálván, a parthoz közel egy fövénytorlaton megfeneklett. Ezt a partörök a kormányzónak tüstént jelentvén, egy orosz üteg indult ki a gözös ellen, s azt tüzes golyókkal elhalmozta. A gözös parancsnoka *Gifford* kapitány halálosan megsebesült, s a megfeneklett hajó 200 legénynyel együtt hadi fogságba esett. Jött ugyan az elsülyedt hajónak segitségére 2 gözös, mellyek erös tüzelést kezdtek az orosz üteg ellen; de már késö volt, mert az olcsó zsákmány már az oroszok kezébe jutott.

Hamelin franczia admiral utólagosan még következöképen adja elö az oroszok teljes veszteségét Odessa bombáztatásánál.

Azon 6 ágyuból, mellyek közül némellyek a bejárást, némellyek a móló csucsát védelmezték, az utóbbiak egészen demontiroztattak. A puskaportorony légbe repült, s a mellette álló üteg legénységét vagy egészen megölte, vagy megsebesitette. A kormányi raktár, mellyben az állami gözösök készletei voltak felhalmozva, egészen hamuvá égett. A kozákok kaszárnyája hasonló sorsban részesült, melly által sok lovas és ló veszett el. Szinte elégtek a gabona és a széna raktárak. Maga a móló számos ágyugolyók által erösen megsérült. Azon tábori üteg, melly 4 tizenhat fontos ágyuval a mi tüzérségünkkel megmérközni merészkedett, legényestül lovastul együtt semmivé tétetett. A kormányi kikötöben horgonyozott 53 vitorláshajó, 3 gözös, és 5 homoktisztitö gép. A gözösök közül „Luba“ vasgözös elsülyeszteték. Egy másik 90 lóerejü gözös szinte elsülyedt ugyan, de azóta ismét tengerképessé tétetett. A tisztitó gépek közül egy elsülyedt, 4 kisebb-nagyobb részben megsérült. Mi a vitorlás hajókat illeti: „I. Miklós“ 600 tonnás hajó, két brigg, és egy angol köszennel rakodott goelette megégtek; a többiek legnagyobb részben golyók által összelikasztatván, elsülyedtek. Az emberekbeni veszteség 200 halottra és sebesültre tétetik.

Az oroszok Kis-Oláhországból önként kihuzódnak.

Midön orosz csapatok már Orsova környékén száguldoztak, s mindenki azt gondolta, hogy a harczszinhelyét Szerbországba is át akarják ültetni, hogy a rokonérzelmü szerb nemzetet fellázithassák: hirtelen és egészen meglepöleg apr. második felében azon hirt kezdtük venni, hogy az orosz csapatok Kis-Oláhországból sebes léptekkel takarodnak ki. Mi adhatott erre okot, politikai vagy hadi combinatio-e, az most is homályban van; annyi bizonyos, hogy ez esemény akkor történt, midön *Paskievics* herczeg a dunai seregek fövezérségét átvette.

Liprandi tábornok már apr. 16-án parancsolatot kapott, hogy Kalafat bekeritésével hagyjon fel, s minden csapatjait a Kis-Oláhor-

Digitized by Google

ságot Nagy-Oláhországtól elválasztó Olt folyam bal partjára huzza vissza, fősarkpontokul Rimniket, Szlatinát, a Dunatorkolatnál Turnut megtartván. Ennek következtében a kórházak tüstént felvétettek; a betegek, az ostromágyuk, s hidas szekerek bátorságos helyre takarittattak, mi meg történvén a dandárok Branistyéből, Dreczenből és Radovánból felkerekedtek, s már apr. 23-kán Krajovába, Kis-Oláhország fővárosába érkeztek. Az utócsapatot két lovasezred és a tobolszki gyalogezred képezte. Apr. 25-kén folytatták hadutjokat az oroszok, s már május elején csak nehány czirkáló csapat maradt a kis-oláhországi területen.

A törökök ez eseményre eleinte igen lassan mozdultak, mert előbb megakarának győződni, valljon e hátravonulás komoly szándék akar-e lenni, vagy csak csel és ügyesen vetett tör, mellybe az oroszok őket akarnák bevonni. Azonban *Iskender* bég számos csapat törökséggel nyomban kisérte az ellenséget, s itt ott történtek is verekedések, de csekély jelentésüek, kivévén azon nevezetes csatát, melly Karakalnál vivatott, s mellyet részletesen adunk elő. Krajovát a törökök csak máj. 8-kán szállották meg, s tüstént hozzákezdtek az ország szervezéséhez, miután az oroszok elmenetelével a köztisztviselők is megszöktek, s igy a helységek minden előljárók nélkül maradtak. Proclamatiót bocsátván ki, a megrémült lakosok elhagyott lakaikba visszatértek, miután látták, hogy a törökök nem requirálnak mint az oroszok, s a fegyelmet is erősen fen tudják tartani. Már megnyugodva volt a népesség, midőn junius elején hirtelen parancsolat jött, hogy 2000 basibozuk kivételével az összes török sereg vonuljon ki Kis-Oláhországból, és sebes léptekkel igyekezzék Sumla és Ruscsuk felé nyomulni. E véletlen visszavonulásnak két oka volt. Egyik az, mert már ekkor bizonyosnak hitték a törökök, hogy ausztriai seregek fogják Oláhországot megszállani, mi azonban maig sem történt meg; másik ok pedig az volt, mert *Omer* basa minden rendelkezhető csapatjait össze akarván huzni, támadólag óhajtott az orosz seregek ellen fellépni; mi meg is történt, mint a legközelebb jelentett gyurgyovi és olteniczai ütközetek bizonyitják.

A karakali ütközet.

A mostani orosz-török háboruban nagyobb csaták igen is voltak, de szebb, határozottabb s a török fegyverre dicsőségesebb fegyvertény nem volt még, mint a *karakali ütközet.*

Hogy ez ütközet menetelét tökéletesen megitélhessük, itt is mind a két harczoló rész meghallgatásával, mind a két rész hiteles jelentését közlöm. A török elbeszélés egészen *Iskender* bég után van adva, ki e győzelmes harczot vezette, s ki ismert szerénysége mellett inkább

Digitized by Google

kevesebbet mondott mint többet. Szerinte tehát az ütközet folyama következő volt:

Vasárnap, május 28-kán 1854 reggeli 3 órakor Szlatinából, — hol még akkor *Fischbach* orosz tábornok vezénylete alatt 3 zászlóalj gyalogság, 2 huszár-ezred, 500 kozák, és 8 ágyus üteg tanyázott — felkerekedett egy portyázó csapat, melly állott a „varsói herczeg" huszár-ezred 6 svadronyából, mindeniket 150 emberével számitva, 500 kozákból és 4 lövegből u. m. 2 kilenczfontos ágyuból s 2 mozsárból, s az Olt folyamra épült hidon, mellyet az oroszok visszavonulások alkalmával el nem rontottak keresztül menvén, Krajova irányában tartott. E huszárokat a törökök csak fekete huszároknak nevezték, mivel mind fekete lovaik voltak. E portyázásnak czélja az volt, hogy az orosz tábornok bizonyos tudomást szerezhessen a törökök elönyomulásáról és létszámáról Kis-Oláhországban. A csapatot egy orosz ezredes vezette, kinek nevét nem tudták a törökök, mert az orosz foglyok sem tudták megmondani (ez volt az igen gazdag de szerencsétlen *Karamsin*, ki az ütközetben maga is elesett, s kinek holtteste feltalálásaért özvegye *Demidow* herczegnő 2000 arany jutalmat tüzött ki), mivel csak előtte való nap érkezett meg Sz. Pétervárról a *Fischbach* táborába, hogy a megbetegedett *Alopaeus* ezredestől a „varsói" huszárezred vezényletét átvegye. Ez ezrednek sok szerencsétlensége volt e táborozásban. A csetátei csatában két svadrony ebből csak 25 emberrel tért vissza ezredéhez. Ezenkivül május 28-ka épen vasárnapra, az oroszoknak szerencsétlen napjára esett; ellenben a törökök Ramazan nagy ünnepének kezdete volt, mit *Iskender* bég arra használt, hogy muzulman katonáit teljes erejéből buzditá, miszerint e napot a Profétának dicsőségére emlékezetessé tegyék, mit a buzgóhivők becsületesen teljesitettek is.

A törökök e napon szinte szemlélödni indulának, hogy valljon az oroszok csakugyan elhagyták-e az egész Kis-Oláhországot. *Iskender* bég magához vevén 400 láncsást, 200 karabélyost és 300 basibozukot minden ágyu nélkül, szombaton estve Izlasztól a Duna mellől egészen Karakalig nyomult, annélkül hogy csak egy ellenségre is talált volna. Itt éjjeli szállásra megmaradván, az előörsöket egy Karakaltól félórányira eső kis faluban állitotta ki. Az oroszok hadutjokban meghallották a törökök jövetelét, s mivel csekély számukról meggyőződtek, elhatározták ezeket megtámadni, olly formán, hogy előbb a krajovai uton egyenesen menvén, oldalvást hirtelen beakartak kanyarodni, hogy igy a törökök visszavonulási utja elvágatván, teljesen összezuzassanak. Egy portyázó kis török csapat felfedezte az ellenség előcsapatját, midön ez Karakalhoz közeledett; a basibozukok parancsnoka alig tudósitaték a veszedelemről, gyors

Digitized by Google

legénységét rögtön összeszedte, s ezt a falu háta mögött szépen felállitá azon perczben, midőn az első előörsi csatározás megkezdődött.

Az oroszok lépcsős harczrendben nyomultak előre, együtt együtt két svadrony huszárság s e három osztály közt két két ágyu vala beosztva. A kozákok az előcsapatot képezvén s minden felé száguldozván a basibozukokkal hajba kaptak, s a kötekedő verekedés egyre folyt. Ekkor *Iskender* bég a maga 6 svadrony lovasságát szinte három szakaszra osztotta. Az első szakaszszal, mellyet maga vezénylett, a faluban állott meg, melly előtt a kozákok és basibozukok verekedtek; a második szakaszt *Jávid* béggel balra, a harmadik szakaszt szárnysegédével *Hidaet* kapitánynyal jobbra küldötte olly czélból, hogy ezek az oroszokat, kik már ekkor az utban egy őket védelmező erdő előtt ágyustól állást vönek oda csalogassák, hogy a falu felé nyomuljanak, melly esetben a két szakasz hátul és oldalvást, *Iskender* bég pedig a maga szakaszával elől és egyszerre tegyék meg a rohamat.

A terv tökéletesen sikerült. A basibozukok lassan lassan hátrahuzódtak s már nehány kozák a faluba is bejött. Az orosz huszárok a faluhoz mind inkább közeledtek, de midőn sebes ügetve a falunak rohantak, hogy azt bevegyék, *Iskender* bég őket a maga szakaszával és a rendbeszedett basibozukokkal feltartóztatta. Ezalatt *Hidaet* kapitány a maga szakaszával az ellenség balosztályának hason vonalára megérkezett; négy izben megujitotta szinlelt támadását, melly után mindég hátrahuzódván, lassan lassan az orosz ágyuk háta mögé jutott. És midőn az oroszok homlok csapatja *Iskender* bégtől visszaveretvén, üzőbe vétetett, amannak segitségére 2 ágyu elősietvén, ez alkalmat *Hidaet* tüstént felhasználta, mert a huszárokat és ágyukat két tüz közé vevén, az ágyuk csakhamar elfoglaltattak, a huszárok pedig szétkergettettek. *Jávid* bég jobb oldalon szinte szerencsésen harczolt, s a vele szemben álló 2 orosz svadrony látván a többiek gyors futását, hasonlóul elhagyta állását s többé nem harczolt. Az oroszok a másik két ágyut mindenképen megakarták menteni, de biz ezt egy csekély folyócskánál elvesztették. Ugyanezen mocsáros és süppedékes térségen történt az, hogy a basibozukok magok mint biztos lövészek 150 egyént löttek le a lesüppedt oroszok közül. *Jávid* bég pedig maga egy orosz főtisztet vágott le. Az üldözés egész a szlatinai hidig folytattaték; s az orosz főparancsnok, kit *Jávid* sokáig kergetett, csak jó lovának köszönhette megmenekülését (A basibozukok ezt is levágták). Az oroszok közül 250 ember esett el, különösen a tüzérek 4-et kivéve mind elhullottak, 35 pedig fogságba esett, s mind a 4 ágyu elfoglaltatott. A törökök közül 25-en maradtak halva, mi egy kissé kevésnek látszik; mindamellett is, hogy az oroszok nagyobb veszteségét könnyen kimagyarázza azon szerencsétlen körülmény, miszerint egy lábolhatlan ingoványos helyre szorittattak.

Digitized by Google

E győzelem fő koszorusa *Iskender* bég, legjobb lovas vezérnek tartatik egész török hadseregben. Ő idősebbnek látszik, mint a milyen valódilag, mert a számtalan táborozások és sanyaruságok szakálát, bajuszát, haját egészen megfejérité, s barnult arczán mély nyomokat hagytak hátra. Termetre alacsony, zömök és köpczös; villogó tüzes szemei és sas orra tiszteletteljes tekintetet kölcsönöznek neki. A mostani táborozásban a basibozukokkal, kiket fegyelmetlenség miatt más nem használhat, ő a legszebb haditetteket vivta ki. Ezek alatta a legszebben vannak szervezve, s a legjobb fegyelemben tartva. Elosztatnak 5 ezredre, ugy hogy mindegyik 8 svadronyt számlál 100 emberével. Az ezredes mindég egy török főtiszt; a kapitányok, hadnagyok, altisztek magukból a basibozukokból választatnak, csupán a kapitányok mellé van adva egy rendes őrmester, ki a hadijeleket és parancsszókat megtanitja. A basibozukok mint nevük mutatja csupán önkéntes katonák és háboru bevégeztéig szolgálnak. Többnyire lovasok, még pedig szilaj csődörökön lovagolnak, s mindennemü fegyverekkel tetőtől talpig el vannak halmozva. Mindenik saját ruháját tartván meg, miután itt törökök, tatárok, kurdok, druzok, arnauták stb. vannak együvé keverve : ennélfogva egy basibozuk csapatot látni valóban regényes dolog; s midőn egyik csillogó ruhában jelenik meg, a másik minden világrész öltözetét hordja magán, még pedig csupa rongyokban, mintha zsibvásárokon szedte volna össze. *Iskender* bég basibozukjai vitéz, sőt rettenhetlen katonák. Vannak köztök számos spáhik vagyis török földesurak, kik jószágaikat a hajdani szultánoktól azért kapták, hogy háboru idején saját költségükön katonáskodjanak; épen ugy, mint ezelőtt a magyar nemesek.

Lássuk már most a karakali ütközet felől az orosz hivatalos jelentést :

„Egy osztályunk, melly állott a „varsói herczeg" huszár ezred 6 svadronyából, a 20-ik dóni kozákezred egy szotniájából, s a 10-ik könnyü üteg 4 ágyujából, május 16-kán (azaz máj. 28-kán az uj styl szerint) Szlatinából, Brankován és Karakal felé szemlélődés végett kiküldetett. E csapat parancsnoka *Karamsin* ezredes volt, mivel a huszárezred rendes ezredese *Alopeus* gróf szárnysegéd beteg lett *Karamsin* ezredes, korlátlan bátorsága által elragadtatva, utasitása ellenére, miután az Olticza vizén keresztül ment, hirtelen Karakal felé nyomult, hogy az ott felállitott ellenséget megtámadja, holott annak erejéről és számáról kellőleg értesitve nem volt. A törökök, kik itt 3000-en állottak, cselből áteresztették a mieinket a mocsáros Tesbu folyón; de ekkor mind a két oldalrul körülszárnyalták, s egy ingoványos süppedékes területre szoritották. E kedvezőtlen helyzetben huszáraink és tüzéreink a legnagyobb bátorsággal viaskodtak, de mivel az ágyuslovak legnagyobb részben lelövettek, minden erőlkedés, hogy

Digitized by Google

az ágyukat a mocsáron áthuzhassuk, nem sikerülvén, kénytelenek voltunk ezeket 2 löporos szekérrel együtt hátrahagyni. Ez egyenetlen harczban tetemes veszteséget szenvedtünk, mert elesett maga *Karamsin* ezredes és még két főtiszt, megsebesült 16 főtiszt, és 104 huszár részint megöletett, részint sebet kapott. *Karamsin* elestével *Dika* alezredes vette át a parancsnokságot s a legénységet a mocsárok háta mögött összeszedvén, lépésről lépésre vonult vissza, s ugy védelmezte magát az üldöző törökök ellen.“

Ázsiai hadiesemények.

A Feketetengeren czirkáló angol-franczia hajóseregnek eddig legnevezetesebb eredménye volt az, hogy az oroszok nem mervén megmérközni nyilt tengeren a szövetségesekkel, hajóikat Szebasztopolba vonták vissza; s ennélfogva a Feketetenger keleti partján levő számos váraikat, nem tudhatván megvédeni, Anapán és Redut-Kalén kivül magok felgyujtották, s őrseregeiket Kutais körül összpontositák. Ennek következtében ez elhagyott várakat, mellyek a cserkeszek fékezésére voltak épitve, a cserkeszek és törökök elfoglalták, s belőlük maguk számára csináltak erősségeket, fegyverrel, hadiszerekkel, élelemmel az angol-francziák és törökök által segittetvén. És hogy ez erősségekben a cserkeszek magukat jobban fentarthassák, az angol-franczia nagy hajóhad, *Lyons* admiral flotilláját a Feketetenger keleti partján hagyta.

E flotilla azonban nem elégedett meg a partokoni czirkálással, hanem azóta Redut-Kalé várából is kiüzte az oroszokat, mit egy angol hajóstiszt igy ir le: Mi máj. 22-kén, 4 órakor érkeztünk Redut-Kalé alá, s már messziről egész csapat kozákokat és georgiaikat láttunk, kik partmentiben a városba nyargaltak. Köztök mintegy 8—9 orosz tisztet egyenruhája után meg lehete különböztetni. *Lyons* admiral egy sajkát fegynyugvási lobogóval s azon felszólitással küldé partra, hogy a várost tüstént üritsék ki az oroszok. Erre a parancsnokoskodó tiszt válaszul adá, miszerint a herczeg két mértföldnyi távolságra tartózkodik, pedig kénytelen ennek parancsolatját bevárni, mire legalább 10 percznyi időre szüksége volna. A sajka $^1/_4$ óráig várakozott, s a parttól elvitorlázván az admiralnak jelekben azt adá tudtára, hogy „semmi feleletet“ nem kapott. Az admiráli hajó jellel ismét vissza szólott, hogy a sajka még egy negyed óráig várakozzék. E közben a kozákok és georgiaiak, mintegy varázscsapással eltüntek a partokról, s midőn az admiral ezt észrevevé, az „Agamemnon“ gőzös által elkezdette a tüzelést; a török katonákat, kik a fedelzeten voltak sajkákra ültette, s ágyus sajkák védelme alatt a part felé küldé, hogy ott kiszállani igyekezzenek.

Digitized by Google

De alig történt meg az első lövés a hajórul, már vastag füstoszlopokat láttunk a városból felszállani. Csakhamar tiz illyen füstoszlopot számlálhatánk meg; egy szóval, kiderült, hogy az oroszok a várost magok felgyujtották, s meg kell vallanom, hogy ők e mesterséget pompásan értik. Az öreg Kaukazus hófedte ormairól vissza hangoztatá az „Agamemnon" és „Charlemagne" ágyulövéseit; a várdából csupán egyetlenegy lövés történt, s a törökök minden nehézség nélkül partra szállhattak. A parton szabályosan harczrendbe állván, a basibozukok mint csatározók feloszlottak, hogy a várdát jobb oldalrul, s a házakat homlokirányban kikutathassák. A török csapat magva a folyó mentiben lépdelt a város felé, de az oroszok igen jól tudták magukat minden veszély ellen védelmezni, mert a hidakat mind felszedték. A házak és fák a folyón tul egész éjszakán át égtek, és vakitó világot vetettek hajófedeleinkre. Szerencsére a szél nyugotról fujt, különben a törökök a folyó tulsó partján ki nem tudták volna állani a meleget. Poti várda irányában is lángok látszottak; hihetőleg ezt is felgyujtották az oroszok.

Illy módon az oroszok Georgiában a Feketetengertől egészen el vannak zárva. Redut-Kale a georgiai parton a legnevezetesebb erősség volt, mivel ez volt összekötő kapocs Tiflissel és egész belső Georgiával. Most már a törökök kezében van. Azonban, hogy ezek ezt megtarthassák, több emberre és ágyura lenne szükségük, mert jelenleg 7 várdában összesen nincs több 7000 katonáiknál. A törökök segitségére *Lyons* admiral „Sámson" gőzöst Redut-Kalénál hagyta. Az angol tisztek mindjárt hozzá fogtak egy sánczolt tábor készitéséhez, melly a legkomolyabb támadásnak sikerrel ellen fog állhatni. S valóban az oroszok magok belátták, hogy e helyen nincs több teendőjök, mert azon 6000 ember, kik Redut-Kalétól 3 órányira táboroztak, Kutais felé visszahuzódtak. — Junius 9-kén egy Kavarnából jött török fregát „Chadi Zadi" Redut-Kaléból kiindult, hogy Szuchum Kaléba hadiszereket és 300 török katonát szállitson egy ezredessel együtt.

Szuchum-Kalé várdánál „Sans-Pareil" angol sorhajó maradt hátra védelmül. Ennek parancsnoka mérnöktisztjei által az oroszok által hátrahagyott s beszegezett ágyukat ismét kifuratta és lafettákra rakatta. Van itt 31 nagyobb terimejü ágyu. Az angol tengerészi tisztek a legjobb egyetértésben élnek a cserkeszekkel. Mindennap tanácskozást tartanak ezekkel, hogy minő rendszabályok lennének szükségesek, s miképen kelletnék a tartományt szervezni. A török kormánytól szuchum-kaléi kormányzónak kinevezett *Sefer* basa, igen nagy tekintélyben áll a lakosok előtt, s mind az állam, mind az egyesek érdekeire buzgóan felügyel.

A hires *Samil*, ki a török szultántól 300,000 forintot, sok hadi készletet, és különféle ajándékokat kapott, erősen mozog, s jelenleg

Digitized by Google

legtöbb gondot csinál az oroszoknak. Ő csapatjait a Kaukazus lejtőin gyüjti össze, s komolyan készül Tiflist megtámadni. Egyes csapatjai Tiflis közelébe merészkednek, hol *Samil* a legnagyobb rokonszenvekre talál, még azon néptörzsöknél is, mellyek eddig vele nem tartottak. Ő julius közepén nyitja meg a hadjáratot 30,000 emberrel. — Jun. 5-kén már minden kaukazusi néptörzsökhöz proclamatiót bocsátott, mellynek tartalma röviden ide megy ki : „A nyugat emberei hozzánk „jöttek, mint őszinte barátok. Fogadjuk őket szivesen! Ők bennünket „segiteni akarnak, hogy kiirthassuk azon ellenségünket, melly annyi „évek olta daczára számos verességének bérczeinket s erdeinket elra„bolni törekszik, hol apáink éltek, hol nejeink és gyermekeink ártat„lansága védelmezve van, s hol mi Allaht, a leghatalmasabbat, s a „legkönyörületesebbet imádjuk. Fogadjuk mi ez idegeneket szivesen, „kik szinte mint mi a kegyetlen muszkákat, e hitetleneket, kik Allaht „megvetik, akarják legyözni! Fogadjuk mi ez idegeneket szivesen, kik „Allaht tiszteletben tartják, kik azért, hogy nekünk a csaták fegyve„reit meghozzák, elhagyták szülőföldeiket, s iszonyatos tengereket „eveztek át. Nyujtsunk kezet az idegeneknek, bérczeink e barát„jainak stb.“

E kiáltványból látjuk, hogy *Samil* eget földet megmozgat, hogy szeretett bérczes hazáját a tolakodó oroszoktól megtisztitsa. S ő szavát is fogja tartani, és ha szándéka nem sikerül, legfeljebb annak lehet tulajdonitani, hogy a vele kezet fogó törökök szerencsétlenül kezdték meg a táborozást, s már két helyen erős veszteséget szenvedtek, névszerint Usurgetinél, és a Csolok folyónál. Lássuk mind a két szerencsétlen csatát.

Az usurgeti ütközet.

Erről a hivatalos török hirlap a *Journal de Constantinople* következő jelentést tesz : Junius 9-kén igen elkeseredett összeverekedés történt Usurgetinál 3000 basibozuk, egy fél zászlóalj rendes gyalogság, és 9000 számra menő orosz csapat közt, melly azonban holtakban és sebesültekben épen annyit vesztett, mint a szultáni seregek, kik a legnagyobb elkeseredettséggel harczoltak. Fájdalom! hogy ez utóbbiak két legjobb vezéreiket elvesztették. Jun. 9-kén *Namis* basa a fenemlitett csapattal parancsolatot kapott, hogy két redutot, mellyet az oroszok Usurgetitől 6 órányira a kutaisi uton hánytak, támadjon meg. A seregecske 3 egyenlő csapatra osztatott fel, olly formán, hogy mindenike mintegy 1000 embert számlált. Az első redutot *Haszan* bég a szent-miklósi (csefketili) hős tüstént megtámadta és el is foglalta. Miután a katonák nehány perczig pihentek, mind a három csapat a második redut ellen indult, azt tüstént megtámadta, s az öldöklő kartácszápor daczára, a hős *Hassan* bég, a méltó bajtársa *Ali* bég, és a

Digitized by Google

rettenthetlen *Hamid* bég csapatjaik élén, épen a redutot rohammal akarák bevenni, midőn több orosz zászlóalj a harcz szintérén megjelent. Ezek a törököket mind a két oldalról beszárnyalták s borzasztó szurony- és kardcsata fejlödött ki. A basibozukoknak, vitéz vezéreik *Haszan*, *Ali* és *Hamid* bégek parancsolatjára vissza kellett huzódniok a második reduthoz, mellyet a törökök még foglalva tartottak. A hátravonulás folytonos csatázás közben történt meg a háromszor erősebb ellenség ellen; mind a két részről dühös volt a viaskodás. Megérkezve a hátulsó reduthoz, a törökök ezt védeni akarták, holott az okosság azt parancsolá, hogy evvel hagyjanak fel. Minden oldalrul körülkeritve hösiesen ellenállottak. *Haszan* és *Hamid* bégek dicsöségesen elvérzettek. A roppant veszteség által elgyengült basibozukok, kik szeretett vezéreik hulláit nem akarák az ellenség kezében hagyni, a rendes ½ zászlóalj gyalogság fedezete alatt, melly eddig még keveset vesztett, visszahuzódtak, s a hátrálás egész rendben történt meg. E harcz a csuruk-sai és batumi basibozukoknak legnagyobb dicsöségükre válik, mert ök 10 óráig viaskodtak a sokkal számosabb rendes orosz katonákkal, kik erös redutok és katonai állomások által voltak fedezve. A mondottakból világos, miszerint a veszteségnek roppantnak kellett lenni. Igy halva maradt 800 basibozuk és 49 a rendes gyalogságból, megsebesült 600 basi bozuk és 65 rendes gyalog. Az oroszok közül elesett 700 ember és megsebesült 900. *Ali* bég, kinek *Haszan* bég testvére volt, karján szinte nehéz sebet kapott.

Az usurgeti csata is már sajnos volt a törökökre nézve, de még sajnosabbá tette ezt a *Csolok* vizénél történt későbbi ütközet, mellyben *Selim* basa batumi kormányzó serege tökéletesen megveretett. A törökök azon területet, melly egyenirányban egy részt Batum faluig, más részt Csuruk-szuig (Csefketil mellett) kiterjed, megszállották, s több pontokon erös táborokat állitottak. Az usurgeti csata után jun. 14-kén az oroszok kisérletet tönek e strategiailag fontos határterületbe benyomulni, de semmi sikert nem vivhattak ki. 15-kén heves harcz fejlödött ki, melly az oroszok visszavonulásával végzödött. 16-kán nagyobb erövel tértek vissza, s e véres ütközetről halljuk *Eristoff* herczeg hivatalos jelentését. „*Selim* basa hadserege, mellyel az oroszok a törökök ellen müködtek 14,000 emberből (a törökök magok 22,000-re teszik) és 13 ágyuból állott. A harcz jun. 4-kén (uj sz. sz. 16-kán) reggeli 4 órakor kezdödött. A törökök a Csolok vizén tul állottak Guria tartománynak s a kobuletti szandsakátnak kellö határszélén. A mi hadoszlopaink véletlen megjelenése — igy szól az Eristoff tudósitása — az ellenséget zavarba hozta, de azért nem késett magát rendbe szedni, és bal szárnyát megerösiteni. Erre a harczot nagy makacssággal és elkeseredettséggel elfogadta; de a mi vitéz katonáink rettenthetlen tábornokaik vezénylete alatt az utolsó rohamot olly elszántság-

Digitized by Google

gal és merészséggel teljesitették, hogy a törökök az összeütközést ki nem tarthaták, hanem mindnyájan szaladásnak indultak. Csupán a sürü erdő menthette meg a futamodottakat az üldözéstől, melly azonban még nehány óráig folytattaték. És még ezután is előrenyomult a guriai katonaság, mind addig, mig a török csapatok tökéletesen el nem széledtek. Az első perczben lehetlen volt csak közelitőleg is meghatározni az ellenség veszteségét, különösen pedig, hogy hány hullott el és sebesitetett meg; de *Andronikoff* herczeg az oroszok fővezére azt állitja, miszerint az egész török sereg szétveretett volna. Zsákmányul esett 3 tábor mindenestől mi benne volt, 13 ágyu, 35 zászló, és roppant mennyiségü fegyver. A mi veszteségünk pontosan még nem tudatik. *Andronikoff* tábornok ur jelentése szerint veszteségünk halottakban és sebesültekben tetemes ugyan, de még sem annyi, mint illy elhatározó ütközetnél lehetett várni. Az orosz katonák általjában vitézül küzdöttek, különösen kiemelendők : *Gagarin* herczeg tábornok Guria hadseregének főnöke, továbbá *Brunner* és *Maidel* tábornokok."

Ez ütközetről a törökök csak rövid jelentést tesznek, mellyben megvallják megveretésüket, s a török sereget még számosabbra teszik mint az orosz jelentés, tudniillik 22,000 főre.

Az egyesült flották müködése a Kelettengeren.

A *Napier* angol admiral bucsu lakomáján az öreg acrei hős olly nagy szavakban beszélt a kelettengeri flotta jövendő müködéséről, hogy sokan azt gondolták, miszerint ennek a kelettengeren csak meg kell jelenni, s már Sveaborg, Kronstadt erős várak romban fognak heverni, s nem sokára *Napier* Sz. Péterváron üti fel tanyáját. Azonban 3 hónapja elmult s Kronstadt áll s él az orosz még.

Az angol hivatalos ujság „Gazette" több rendü sürgönyöket közöl, mellyekben *Napier* hivatalosan jelenti a vezénylete alatt álló egyesült angol-franczia flották müködéseit. Azonban mivel ezek csak apró haditetteket tartalmaznak, elégségesnek tartjuk csak azt megemliteni, hogy mennyire becsültetik az a kár, mellyet eddig a flották az oroszoknak okoztak. — *Brahestadtban* máj. 30-kán felégettetett 15 részint kész, részint munkában levő orosz hajó 60—500 tonna nagyságu; továbbá 25,000 hordó szurok, dohot és olaj; ezenkivül 3 épitési telepitvény minden raktáraival s roppant gerenda, deszka stb. fakészletekkel. *Uleaborgban* jun. 1-sö napján 8 hajó részint üresen, részint dohottal terhelve; jun. 1. és 2-ik napján 8 sóner s más 7 hajó elsülyesztetett. *Ukováryakkában* jun. 1. napján egy 600 tonnás bárka, más készülőben levő hajóval elsülyesztették. *Killorenusitban* 1. és 2. juniusban 5 részint üres részint dohottal terhelt sóner szétromboltatott, s a találtató hajókészletek felégettettek. *Uleaborgban* jun. 1. és 2-ik napjain

Digitized by Google

tüz martaléka lett 40,000—50,000 hordó szurok és dohot, 6000 négyszeg réf nyers szurok, roppant épületfa készletek, vitorlák, szurkos vásznak, kovács-épitő s gép mühelyek. Torneo mellett a Kani folyóban egy üres sóner és 80 rakás épületfa szinte felégettetett. Összesen 46 hajó romboltatott el. *Plumridge* admiral az okozott kárt e következőképen becsüli: Brahestadtban 65,000 font sterlingre, Uleaborgban 300,000 fontra, a Kani folyóban 15,000 fontra összesen 380,000 font sterlingre vagyis 3,800,000 pengő forintra. — Ezenkivül kereskedőhajókat a czirkáló angol hajók elfogtak 84-et, mellyekből eddig az admiralitas által 21 törvényes zsákmánynak itéltetett, s mind a hajó, mind a rajta levő terhek árverésen eladattak.

Mind ezen emlitett kisebb expeditioknál főszerepet vitt *Priest* tengerészi hadnagy. Neve a *Plumridge* admiral sürgönyeiben mindég előfordul s különösen ki van emelve, mellynél fogva az angol kormány öt hajóskapitánynak nevezte ki.

Egyébiránt e szomoru müködéseknél dicséretet érdemel az, hogy az angolok, mennyire lehetséges volt, a privát egyének vagyonát megkiméltek. Igy például a fenemlitett *Priest* hadnagy igy ir Uileaborgból: „Miután a várost elfoglaltam, két órát forditottam a házak megvizsgálására, mellyek közül egy sem volt állami épület, a város közepén levő kozákok kaszárnyáját kivéve. De mivel ennek felgyujtása könnyen az egész várost lángba borithatta volna, jobbnak tartottam ezt is megkiméln. A városi raktárak többnyire üresek voltak, s mivel ezek leégetése szinte a várost veszélyeztette volna, nem bántottam öket.“ Ugyanezen tiszt Brahestadtból is igy ir: „Miután a lakosok magukat késedelem nélkül hatalmam alá vetették, szorgosan vigyáztam arra, hogy a privat tulajdon el ne romboltassék, s mivel a raktárak tőszomszédságában valának a városnak s ebben sem volt semmi hadi contraband, ennélfogva megkiméltem öket; a lisztraktárak is megkiméltettek, mivel gyanitottam, hogy privatusok tulajdonai, stb.“

Egyébiránt a finni partok zaklatása alkalmával az angolok egy helyen, névszerint *Gamla-Carlebynál* nem csekély kudarczot vallottak. Itt a kiszállás nem sikerülvén, az angolok halottakban vesztettek 3 tisztet, 28 matrózt; ezenkivül 2 tiszt és 14 matróz megsebesült és egy angol sajkát az oroszok elfogtak. Ez eseményt az angolok még eddig hivatalosan nem irván le, ezt orosz kutfőből ismertetjük meg. A Wasa városában tanyázó katonaság főnöke Wendt orosz tábornok illy hivatalos jelentést küldött be: „Junius 7-kén, délutáni 3 órakor *Gamla-Carleby* város előtt két angol gőzfregát megjelent. Nehány sajkák közeledtek a parthoz, hogy a vizmélységet kipuhatolhassák. Esti 9 órakor 9 bárka 16 és 20 evező legénnyel megindult, minden bárka egy ágyut hozván magával. Egy ezen bárkák közül parlamentäri lobogóval egészen a parthoz jött. A bárkán

Digitized by Google

levő angol tisztet a polgármester fogadá, ki a tisztnek minden tudakozódásaira és felszólitásaira csak azt felelte, hogy ő nem engedheti meg a bárkák közelebb jövetelét, s azt, hogy az állam, — tulajdonokat elrombolják. Erre eltávozott az angol tiszt azon fenyegetéssel, hogy majd erőszakkal be fog ő jöni a városba. S valósággal esteli 11 órakor mind a 9 bárka a part felé evezett. A helybeli tüzérség két ágyuja, a 12-ik finn zászlóalyból 2 század s mintegy 100 felfegyverkezett polgár, a földterület s a városi épületek által fedezve, ágyu- és puskagolyókkal válaszoltak. A kölcsönös tüzelés éjfélig tartott. Végre az ellenség kénytelen volt eltávozni, két megrongált bárkát és számos halottat és sebesültet vivén vissza magával. Csak kevés evező matróz menekülhete meg egészen szárazon. Egy bárkát a mieink elfogtak 22 matrózzal együtt, kik hadifogságba estek. A bárkában egy tiszt és 5 matróz hal. va feküdt, 4 megvolt sebesitve. — Részünkről a veszteség, hála Istennek, igen csekély volt, mert csak 4 katona kapott könnyü sebet.

Illy módon mentette meg egy maroknyi katonaság és fegyveres polgárság *Gamla-Carleby* várost, mellyet hasonló szerencsétlenség fenyegetett, mint a millyen Brahestadt és Uleaborg városokat érte. E mellett megjegyzendő, hogy e katonák távol vidékekről irtoztató sebességgel repültek ide. Igy az emlitett finni zászlóaly századai Wasa városából 2 nap alatt jöttek ide s igy 146 verstnyi (mint egy 21 német mértföld) utat csináltak, még pedig 96 verstet gyalog 50 verstet szekeren mentek. A tüzérség Nerpistől jött ide $3^1/_2$ nap alatt, mi 230 verst távolságot tesz.“ A jelentést tevő tábornok az összes katonaságot megdicsérvén, különösen kiemeli *Jerkuschenko* kapitányt a tüzérség parancsnokát, a 12-iki finni zászlóalyból *Sfimanoff* örnagyot, *Gesztrin* és *Lewon* hadnagyokat, stb. —

Szilistria ostroma.

Szilistria ostroma a mostani orosz-török háborúban a legdicsőségesebb hadiesemény a törökökre nézve, kik itt fényesen megmutatták, hogy néha a „beteg emberek“ erősebbek a magukat nagyon egészségesnek tartó szájhősöknél. Itt 120,000 orosz ostromolt 5 hétig egy másodrangu várat, mellyet csak 15,000 török védett; s mindamellett, hogy *Miklós* czár megparancsolá, hogy e várat minden esetre be kelletik venni, s ezért az öreg *Paskievics* tábornagytól kezdve a leghirnevesebb tábornokok állottak élire az ostromló seregeknek: még is az eredmény a volt, hogy két tábornok életét veszté, 5 kemény sebet kapott, s holtakban és sebesültekben valamint betegségekben 25,000 embert vesztvén az orosz, kénytelen volt siker nélkül az ostrommal félbehagyni.

Ez ostromról a hirlapok sok ellenkező hirt közölvén, legczélszerübbnek tartottam ennek folyamát egy szinte Szilisztriában jelenlevő

Digitized by Google

szardiniai olasz tiszt naplója után adni, melly a nevezetesebb eseményeket időrendben részrehajlás nélkül rajzolja; s csak azt sajnálhatni, hogy ez jun. 4-knél tovább nem közöltetett. A napló igy szól:

Május 15-kén Szilistriában hirül hozatott, miszerint a Dobrudzsából egy orosz hadtest Raszova felé nyomul. Ugyan e napon egy 2000 basibozukból álló török csapat Raszova felé indittatott. Ezek a ruscsuki hidfőnél bukkantak az ellenség előcsapatjára, mellyet mindjárt megtámadtak, de némi vesztességgel visszaverettek. Erre visszahuzódtak az Adikoi hegytetőre (a hassonnevü helységnél), hol a szilisztriai várőrségből 4 svadrony rendes lovasság tanyázott 2 tábori ágyuval.

Ugyan ez napon e csapat a várba visszaparancsoltatott, s helyét a basibozukok válták fel. Nehány ágyúk, mellyek a Duna jobb partján a dunai szigetek lövöldözésére állittattak fel, szinte e várba visszahuzattak.

Május 16-kán reggeli 5 órakor élénk ágyuzás kezdetett meg a dunai szigetek ellen, melly egész esteli 6 óráig tartott. 10 órakor az ellenség előcsapatja Adikoi irányában nyomult előre; itt verekedés fejlődött ki a bassibozukokkal, kik Arab-Tabia felé hátráltak.

Erre a magasakon egy orosz hadtest vala látható. Két hadoszlopra osztatott fel, s összesen lehetett, mintegy 4—5 zászlóaly gyalogság, s ugyan annyi svadrony lovasság.

Négy vagy öt ezer ember jobbra a Duna mentiben nyomult előre. A különböző csapatok közt a vadászok tartották fel az összeköttetést.

Többszörös összecsapások után az oroszok az Arab-Tabia előtt fekvő dombokat elfoglalták.

Délutáni 4 órakor a Duna jobb partja és Csizblaki dunasziget közt elkezdtek az oroszok hidat épiteni.

Négy ezer ember kompokra ülvén, a szigetről a Duna jobb partjára jöttek által.

A Raszovából előnyomuló orosz csapatok mintegy 15,000-en lehettek, s mozdulataikat egy dunai vitorlás hajósereg kisérte.

Május 17-kén az ágyuzás ugy kezdődött, mint tegnap. Az orosz lovassággal Arab-Tabia előtt verekedésre került a dolog. Este az oroszok a szigetekről s a Duna bal partjáról olly jól irányzott lövéseket tettek a „Dis-Csengel"re, hogy éjjel egy futóárkot ki kelletett igazitani.

Máj. 18. — Az ellenség éjjel a Salkane dunaszigeten egy üteget állitott fel. Az ágyuzás az összes orosz ütegekből kezdetét vette reggeli 4 órakor, ha szinte gyengén, s ez alkonyatig tartott.

E napon a kórházak a kőfalon kivül a „Medzsid" várda alá szállittattak, mert az egész városban csak a Stambul kapunál volt egy kis kaszamáta, s *Musza* basa, a várkormányzó is ide tette át lakását.

Digitized by Google

Máj. 19. Az ellenség elkezdte futóárkát épiteni, a kőfaltól 1600 öl távolságra, és pedig balra Arab-Tabia, jobbra a Duna irányában. Egy gőzhajó támogatta munkálkodását. Naplementével erös ágyuzás kezdödött, melly reggelig tartott.

Máj. 20. Az oroszok az első sánczolás előtt az első párvonalat kiegészitették. Az ágyuk egész nap mormogtak. Az orosz vadászok megkisértették az Arab-Tabia előtti magasakat elfoglalni; de a török vadászok és arnauták visszaverték öket, s a távol völgyig kergették. A verekedés 2 órától 3 óráig tartott; a várörség 4 halottat és 16 sebesültet vesztett. Az oroszok ágyui egész éjjel bömböltek, de a törökök nem viszonozták.

Máj. 21. Uj verekedések a tegnapi csatatéren. Nehány orosz svadrony mutatni kezdte magát, de a basibozukok visszaüzték. Két cserkeszt elfogván a törökök, ezek azt a vallomást tették, hogy ma estére nagy támadás van készülöben. Délután 2 órakor két nagy orosz lovas hadtestet láttunk, mellyek elönyomulásban voltak. A „Medzsid" várdából szinte egy harmadik lovas hadtest vala látható, melly az erösséget mintegy körülkeringette.

Máj. 22. Mély csend az oroszoknál. Délutáni 5 órakor azonban a Salhane szigetből elkezdték a tüzelést a „Jelauli" várda ellen. Az ágyuk jól voltak irányozva, mert csaknem minden gólyó találta a várdát.

Ugyan ez időben nagy mozgalmat lehete észrevenni a Szloppa szigeten; nagy tömeg gyalogság mozgott a Dunapart, s a ravinák mentiben. Esteli 7 órakor egy gyalog osztály jelent meg Arab-Tabia előtt; de támadás nem történt. Esti $8^1/_2$ órától kezdve reggeli 1 óráig minden csendesen maradt, a mikor ujolag rá kezdték az ágyúk. 22-ik estején az Arab-Tabia előtti magasokon egészen megfészkelte magát az ellenség, s ütegek állitásához fogott.

Máj, 23. Arab-Tabia mind a szigetről, mind az éjjel állitott ütegekből lövetik.

A *Paskievics* herczeg obersvatoriuma irányában nagy harcztömegeket fedeztünk fel, s esteli öt órakor 7 zászlóaly gyalogság Arab-Tabia fele nyomult. Öt és fél órakor gyilkos ágyuzás kezdödött a szigetről s a magasakról „Jelauli" várdára. 11 órakor az egész várörség fegyverre kiáltatott, de a támadás elmaradt.

Máj. 24. Egész csendesség.

Máj. 25. Egész csendesség. Déli 12 órakor *Musza* basánál nagy haditanács tartaték. Az ellenség két napi hallgatása gyanittatá, hogy nagyban töri fejét. Közönséges a hiedelem, hogy Jelaulit és Arab-Tabiát fogja megtámadni. Inditványba hozatik, miszerint e két várdát ki kell üriteni, hogy a várörség a vár további oltalmára megtartassék, s a katonák demoralisatiója elkerültessék. Ez inditvány nagy többséggel

Digitized by Google

elvettetett, s elhatároztatott, miszerint mind a két állomást addig kell megtartani, mig *Omer* basától uj parancsolat nem érkezik.

A haditanács feloszlása után fél órával, azaz $5^1/_2$ órakor irtóztató jégzivatar szakadt le, hogy semmit sem lehete látni.

Az ellenség használta ez időjárást. Egy lovas tömeg Arab-Tabia felé nyomul. Mindenik lovas háta mögött volt egy gyalog katona felültetve. Az ágyuütegek követik a csapatot. E tömegeket csak akkor vettük észre, mikor már egészen a sánczoknál voltak. A lovasság felnyitja sorait; a gyalogság előrohan; az ágyuk tüzelni kezdenek.

A légkör kissé feltisztul, s Arab-Tabia kartács és gránát záporral felel a megtámadásra, mire a lovasság elszalad. A gyalogság követi a jó példát. Egy ágyu felfordul, de nem lehete elfoglalni, mert az Arab-Tabia előtt felállitott ágyuk az egész tért öldöklően bejárták.

Egy török tisztnek, ki Kalafátnál esett orosz fogságba, sikerült a zavarban hozzánk átszökni, ez azon jelentést tevé, hogy az összes ostromló orosz sereg legalább is áll 100,000 emberből, mit mi nagyitásnak vettünk.

Tudtul adatik, miszerint egy orosz hadtest egy órányira felfelé készületeket tesz a Dunán átjönni. Alig mentünk vissza esteli $8^1/_2$ órakor, midőn a dobosok a bástyákon ismét alarmot vertenek.

A Stambul kapuhoz érve, láttuk, miszerint a sürü puskaroppogásokat egy az Arab-Tabia és Jelauli várdákra irányzott éjjeli rohamok okozták. A puskaropogás egész óráig tartott, mialatt az ágyuk is folyvást dörögtek.

A gránátok minden oldalrul repülnek, de a puskaropogás, és az arabok kiáltása: „Allah-il-Allah“ mindjárt tudaták, hogy részünkről minden jól megyen.

Máj. 26. Az oroszok hallgatnak, de azért nem henyélnek. Ők erös sánczokat hánynak a magasoktól távolabb álló állomásokon, mi azt gyanittatá, hogy készek az ostrom felszabaditására sietö török hadsereggel megütközni. Nap közben ollykor ollykor láttunk egy golyót vagy gránátot repülni. Nekünk ugy tetszett, mintha a tegnapi csata inkább vak lárma mint valóság volt.

Máj. 27. Lakásainkat megváltoztattuk, s az arsenal belső udvarában ütöttük fel sátorainkat.

Nap folyamában az ágyuzás nagy kárt okozott Jelauliban a bástyaháznak. Az ellenség sánczolásai és ágyuütegei mellől a fákat mind kivágatja. Nap lementével az ágyuzás ismét elkezdödik Jelaulira és Arab-Tabiára. A hihetöség mindég nagyobb, miszerint az ellenség e két állomást éjjel megakarja támadni. Azonban csak demonstrationál, s röppentyük és gránátok tüzjátékánál maradt a dolog.

Máj. 28. Reggeli időtöltésül az ellenség ismét mindenre kartács és ágyugolyókat szór, ki csak magát Arab-Tabiában láttatja. A leg-

Digitized by Google

közelebbi orosz táborokban világosan hallani, mikép verik a dobosok a készülőt. Nap folytában az ellenség szakadatlanul folytatja a tüzelést az előbbi állomásokra, s a külső erősségekre. Néhány gránátok épen sátoraink mellett csapnak le.

Az ellenséges ütegtüzelés s a várbóli ágyuzás szakadatlanul tart.

Éjfélben álmainkból csapatonkénti puskaropogások riasztottak fel, mellyek Arab-Tabia felől ütődtek fülcinkbe. Mindjárt alármot vertek, s mi gyors léptekkel siettünk a stambuli kapu felé. Eleinte hallgattak az orosz ágyuütegek, mialatt a mieink mindenoldalra gránátokat szórtak; hanem csakhamar az ellenség ágyui is elkezdték a bömbölést.

A puskatüzelés egy óráig tartott.

Mintegy 10 percznyi szünidő után az ellenség ujitott erővel rákezdte a támadást. A mi állomásunk egészen tüztől volt körülkeritve. Hajnalig tartott, midőn tudósittatánk, hogy az ellenségnek három rohama veretett vissza, még pedig roppant veszteséggel. Mi siettünk vissza sátorainkba, midőn rögtön halottuk az „Allah-il-Allah" kiáltást. Az arnauták és az egyptomiak voltak.

Máj. 29. Reggel a Stambul kapuhoz vonulván, itt találtuk *Musza* basát, a mint az oroszoktól elvett fegyvereket és győzelmi jeleket nézegette. Ő megszámlálta ezeket, s mindenikért jutalmat osztogatott. A tegnapi ütközet igen véres volt. Eleinte az oroszok meglepték várörségünket, mert alármjel nem adatott, mig az ellenség a redoutban ben nem vala. Az első, ki ezt meghágta, egy orosz főtiszt volt, ki egy török tüzértisztet fején megsebesitett. Ez épen tüzet parancsolt, midőn egy golyó által földre teritteték. Az orosz főtiszt hasonlóul ütést kapott, s halva rogyott le.

Az ellenség a sánczárkát átlépte s már a mellvéd lőlyukain kezdett rendetlenül bemászni. Borzasztó egyéni harcz fejlődött ki. Az oroszok a sánczárokba visszadobattak. Hajmeresztő mészárlás ment végbe. Ágyuink csak kartácscsal löttek, mi irtoztató pusztitást tön.

Az oroszok ismét rendbe szedték magukat s másod izben rohamlépéssel törtek előre, mig ágyuik kartácsokat és gránátokat szórának. Másodszor is visszaverettek.

Rövid csend. Az ellenség harmadszor előrohan. Roppant veszteséggel harmadszor is visszaüzetik.

Az arnauták kiléptek sánczaikból s az oroszokat egész az ágyuütegekig kergették.

Egy orosz hadoszlop ugyan ez időben Jelauli ellen is intézett támadást, de csak az árokig juthatott.

A mi veszteségünk e harczban 65 halott, kik közt egy egyptomi örnagy és 112 sebesült. Az ellenség vesztesége kétségenkivül nagy, de nehezen meghatározható, mert azon hullákat, mellyek ütegeik környékén estek el, éjjel elvitték.

Digitized by Google

Azonban jó lélekismerettel lehet tenni a halottakat és sebesülteket 2000 emberre, ámbár a törökök, kik a holt testeket felkeresték, állitják, hogy csak halott volt 2000 számmal; mi azonban nekem kissé nagyitottnak látszik.

Nap folyama alatt a város lakosok kimentek az elhagyott csatatérre s elvágták a halottak fejeit, azon reményben, hogy ezekért jutalmat kapnak. De meg nem engedtetett e barbároknak, hogy prédáikat a városba behozzák.

Mind ennek daczára a Stambul kapunál nagy mennyiség emberfő volt felhalmozva, mellyek ott több napokig hevertek.

Az elhullott oroszok még nem temettettek el, mi utálatos látványt nyujta. Kik a sánczárkokban estek el, azokat a törökök ruháiktól megfoszták, s a hullákat különböző tréfás alakokban rakák össze. Itt feküdt egy hulla fej nélkül, amott egy elvágott nyakkal, a kezek majd kiterjesztve, majd ég felé emelve, a szerint a mint elestek, vagy az árokba dobattak. Azok, kik a sánczárkon tul estek el, megtarthaták egyenruhájokat, mert az orosz vadászok e helyre egész nap lövöldöztek, hogy szerencsétlen bajtársaik holttesteit a megcsonkitástól és kifosztástól megőrizzék.

Naplemenet után az ágyuzás ujra elkezdődött. Napközben parancsolat ment a város őrségéhez, hogy az Arab-Tabia várdában levő egyptomiakat váltsa fel, kik ostrom kezdete óta magok védték olly hösiesen e kitett erősséget.

(A naplónak kitétele e gyászos éjszakát illetőleg az orosz tudósitásokkal is, az eseményekre nézve tökéletesen megegyezik. *Paskievics* a rohamra 30,000 válogatott embert szemele ki, s ezek 3 hadoszlopra osztattak fel, olly formán, hogy a harmadik tartalékban maradjon. Mindenik hadoszlop élén egy zászlóaly árkász ment vesszőfonatokkal, létrákkal s más ostromeszközökkel. A támadást mindenik csapatnak egyszerre kellett volna kezdeni, azonban *Szelvan* orosz tábornok tulbuzgóságától elragadtatva, s egy ellenséges redutban tapasztalt halálcsend által rászedetve, két külső redoutot az Arab-Tabia várdánál hirtelen meg akart lepni és elfoglalni. Az oroszok valóban keresztül mentek a sánczárkon, s létrákon már a mellvéd homlokára jutottak, s a nyilásokba (lőlyukak) kezdtek bemászni, midőn a törököktől kartács és golyó zápor által fogadtattak, s az árokba puskaágygyal visszadobattak. A támadás, mint láttuk, többször megujitaték, de sikertelenül. A legfőbb tisztek vitéz seregeik élén hullottak el, mint maga *Selvan* s még egy más tábornok és temérdek törzstiszt. Gr. *Orloff* szárnysegéd és ezredes szemén kapott veszedelmes lövést, mellyben aligha szeme világát nem vesztendi. Egy orosz tudósitás a veszteséget 479 halottra, és 968 sebesültre teszi).

Máj. 30. Az ágyuzás egész nap tartott. Végre reggel a törökök

Digitized by Google

az összeszedett orosz hullákat egy fejér zászló kiséretében az orosz ütegekhez hordták. Az ellenség először tüzelni kezdett, de csakhamar tisztjeik jeladása által a dologról értesittetett.

Egy orosz tábornok vette át a hullákat, ki boszankodva mondá, miszerint gyalázat és barbarság a holttesteket igy megcsonkitani. Több mint 60 katonának el volt a feje vágva. A török biztos, ki a hullákat átadá, válaszolt miszerint ez a basibozukok s más rendetlen katonák müve, s hogy a várparancsnokság mindent elkövetett e barbár és gyalázatos cselekedet megakadályozására.

Egy órakor ujrà elkezdödött a puskatüzelés Arab-Tabiában és Jelauliban, s alármot vertek.

A Stambul kapuhoz érkezve, láttuk, hogy uj támadás van készülöben. Az ágyuk minden oldalrul dörögtek. Arab-Tabiát az ellenség röppentyükkel lövöldözi. A támadás egy óráig tartott, s csekély pihenés után ujra elkezdödött. Az éj igen setét volt, s mi vártuk, hogy maga a vár fog megtámadtatni; de csalatkoztunk.

Máj. 31. Semmi különös megjegyezni való. Azonban egész nap szakadatlanul tartott a tüzelés. Gyanakodtunk, mintha az oroszok az Arab-Tabia bal bástyája alá minát ásni készülnének. Ezért belöl bizonyos sáncz torlasz készittetett, hogy a mina fellobbanása után is a rohamnak ellenállhassunk. A tegnapi harczban csak 7 halottat vesztettünk, de az ellenség hamarébb visszaüzetett, mig az árkot elérhette volna. 10 órakor Arab-Tabiában elkezdödött a tüzelés. Alárm veretik. Ugyan ez időben orosz részről kürt jeleket hallunk, mellyek a seregeknek megállást parancsolnak. A tüzelés lassan lassan fogyni kezd, s az éjszaka csendesen töltetett el.

Jun. 1. Ma is szakadatlan és élénk ágyuzás volt napirenden. Több gránát az arsenal udvarában esett le. Ugy tetszett, mintha az oroszok a velünk szemközt levő minaretet vették volna czélba.

A piaczon hirét vesszük, hogy egy Szilistriához közel fekvö faluban 300 gyalog arnauta és nehány lovas Sumlából segitségünkre érkezett.

Egy uttal azon hir terjeszteték el, miszerint *Omer* basa 28 zászlóalylyal és 60 ágyuval utban van. Az ellenség nagyon dolgozott rajta, hogy az Arab-Tabia elött felállitott ütegeket készletekkel ellássa. Ma éjjel komoly támadást várunk e várdára.

Kilencz tiz éves gyermekek játszva keresgélik össze az ellenséges ágyugolyókat. A basa minden golyóért 20 para (3 kr.) jutalmat igért.

Jun. 2 Szakadatlan ágyuzás egész nap. Déli 1 órakor a parancsnokot *Musza* basát egy gránát forgács ágyékban találja, s 12 percz után kiadja lelkét épen azon perczben midön *Omer* basának egy futárja a „Medzsid“ vitézrend második rendü érdemjelét hozá meg neki.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Ö egyike volt a török hadsereg legjelesb tisztjeinek. Meghalt jelesül és szentül mint élt, hazájáért, szultánjáért, s benne Törökország egyik fiát siratja azok közül, kik magukat érette önzéstelenül feláldozták. Ö minden állomáson megfelelt a császári bizalomnak, kötelességét mindég hiven teljesitette, s nemes szivü ember levén, alattvalói szeretetét teljesen birta. Egy szóval vitéz, bátor, becsületes és nemes harczos volt. (Későbbi tudósitások szerint ő igen szegény sorsban hagyta özvegyét és 5 gyermekét, kiknek a szultán évenként 30,000 piaszter (mintegy 5000 pfrt) nyugdijt rendelt. Béke hamvainak.

Estve az ellenség az Arab-Tabia erősség homlokzata irányában, iszonyu gránát zápor közt, egy minát (tüzakna) lobbantatott fel, de a melly czélját eltévesztette, mert az orosz ágyuütegek irányában viszszafelé lobbant fel épen a rohamra felállitott orosz csapatok közt, mellynélfogva ezek nagy veszteséget szenvedtek. A várból lehete látni hogy *Paskievics* herczeg observatoriumában több főtisztek lesték a mina fellobbanása eredményét.

Mehemed basa, ki ma reggel 5000 basibozukkal segitségünkre érkezett, a „Medzsid" várdában marad őrizeten.

Tegnap is 2000 arnauta érkezett segitségül, kik Arab-Tabiánál maradnak tartalékban.

(E naplóból világos, hogy jun. 2-kán orosz részről semmi roham nem történt, mint ezt minden ujságok kürtölték).

Jun. 3. Éjjel nappal tart az ágyuzás. Délutáni egy órakor Arab-Tabia felé ujra egy tüzaknát lobbantatott fel az ellenség, mellynek épen azaz eredménye volt, mint a tegnapinak, hogy tudniillik az ellenség közt csinált kárt. Egy negyedórai puskaropogás után az oroszok visszaüzettek. Katonáink őket egész az orosz ütegekig üldözték; azonban sikerült nekik az ágyukat megmenteni.

Esteli 9 órakor a bástya belsejébe mentünk be, hol azt gyanitánk, hogy uj mina van készülőben. Kis ideig figyelmesen hallgatóztunk, és csakugyan meggyőződtünk, miszerint az oroszok tüzakna ásásában fáradoznak.

Miután erről, *Hussein* basának, ki *Musza* basa helyett a parancsnokságot átvette, jelentést tettünk : haditanács hivatott össze. Két törzstiszt az ülésből kiküldetett, hogy a dolgot magok vizsgálják meg, s a gyanus helyről ágyukat, löszereket, katonákat, egy szóval mindent távolitsanak el.

A záporeső ömlött; a menydörgés és villámlás a lovakat megijesztvén, a setétség és zivatar nagyon megnehezité éjjeli hadutunkat. Roppant vesződség után csakugyan elértünk Arab-Tabiához.

Mig a parancsnok *Salif* bég határozatlansága miatt a kiadott parancsolatok végrehajtása késedelmet szenvedett, az oroszok nem szüntek meg a redutot két oldalrul kövekkel, gránátokkal, rakétákkal lövöldözni.

Digitized by Google

Aggodalmasan vártuk *Hussein* basa intézkedését, ki a dolgok állásáról tudósitva volt.

Jun. 4. Délutáni 4 órakor Arab-Tabia ujólag megtámadtatott. A jobb bástyánál, mellyet aláaknázva gyanitottunk, az ágyuk visszahuzattak. Mintegy 7 órakor észrevettük, hogy egy ágyukkal ellátott ellenséges csapat fordulatot tett azon ravina irányában, melly állomásunk homloka előtt jobbra feküdt. Nehány basibozuk az ellenség elibe ment, s azt puskalövéssel fogadta, de csakhamar észrevettük, hogy az ellenség ugyan azon uton, mellyen jött, vissza kezd vonulni.

Közvetlen támadás nem vala hihető; mindazáltal az ellenség éjjel nappal szünet nélkül lövette sánczainkat minden kigondolható lövegből.

A szardiniai tiszt naplója, melly Szilisztria ostromát leghüségesebben adja, fájdalom itt megszakad; s a hiányzót kénytelenek vagyunk az orosz és török bulletinekből kipótolni.

Jun. 5. és 6. napjain valami nevezetes nem történt.

Jun. 7-kén reggel az oroszok Arab-Tabiát 8 zászlóalylyal megtámadták; a roham két órai keseredett harcz után visszaveretett, miután az árkok holttestekkel megteltek. Ez alkalommal az arnauták voltak azok, kik jól irányzott lövéseikkel az ellenségnek roppant kárt okoztak; az egyptomiak csak a megfutamlott ellenség üldözésével foglalatoskodtak.

Jun. 8-kán az ágyuzás szakadatlanul tartott.

Jun. 9-kén *Paskievics* a rohamot Arab-Tabiára kettöztetett erövel, azaz 16 zászlóalylyal kisérté meg. A harcz borzasztó volt. Török tüzérség, egyptomiak, arnauták rendkivüli vitézséget fejtettek ki. Kétszer szorittattak k sánczaikból a tulnyomó erő által, és kétszer vették azokat vissza, s birtokában is maradtak. A sánczok az orosz ágyugolyók által csaknem egyenlővé tétettek, az árkok betemettettek; csak egy földhalom volt az, mellyet a törökök mint győztesek megtartottak. Az oroszok a rohamot este tették, s a megkezdett viaskodás folyt a legnagyobb elkeseredéssel egész az éj beálltáig, mire az oroszok visszahuzódtak. — Már sötét volt, midőn a törökök a visszavonuló oroszok jobb és bal oldalára kirontást tettek. Mig a harcz igy az oldalakon folyt, addig *Schilder* tábornok a két aknát fellobbantá, s tüstént reá uj rohamot tétetett. De vagy nem csináltak az aknák rést, vagy csak jelentéktelen volt az erősség csorbája, mert a törökök kitarták a támadást, s a rohamlókat visszanyomták. Itt kellett történni, hogy a visszavonuló oroszok az oldalakon visszaszorittottakkal összecsaptak, s egymásra kölcsönösen löttek. Leirhatatlan volt a zavar az oroszok soraiban, s *Paskievics*, *Gorcsakoff* herczegek és *Schilder* tábornok minden erőködései a rendet helyreállitani, hasztalanok voltak.

Digitized by Google

E harczban ***Paskievics*** is személyes veszedelemnek tevé ki magát. Egy ágyugolyó épen mellette ütött be a földbe, s az ősz tábornok jobb csipőjénél erős zuzást kapott. Eleinte fel sem vette sérülését, csupán lovat váltott, s folytatá szemléjét, de később kocsiba ült, s főhadi szállására ment, hogy orvosi segitséggel éljen.

Paskievics még e jun. 9—10-ki meghiusult roham után haditanácsot hivatott egybe, mellynek jelenté, hogy az orosz fegyverek becsülete Szilistriánál többé meg nem menthető, s hogy elhatározta, a czárnak a Szilistria ostromának megszüntetése iránti parancs kiadatását javasolni, melly értelmü sürgönynyel egy vadász azonnal Sz. Pétervárra el is indittatott.

Az oroszok e 9. s 10-ke éjjelén történt roham alkalmával szenvedett veszteségeket 65 halottra 100 sebesültre, a törökök pedig szinte az orosz veszteséget 2000 halottra és sebesültre teszik.

Ez eset után 11-kén, tehát a szinte megsebesült fővezér elutazása előtt közvetlen, ismét hadi tanácsot tartottak, mellyben el lön határozva, a sz. pétervári válasz megérkeztéig minden támadó müködéssel felhagyni; s tény, hogy 12-kén és 14-kén nem az oroszok, hanem a törökök voltak a támadók.

Jun. 13-kán az ágyuzás szakadatlanul tartott, s ez alkalommal ***Schilder*** mérnök tábornoknak egyik lábát megsértette az ágyugolyó. Ezt az orosz orvosok kétszer mütét alá vették, de hiába, a jeles tábornok, ki Szilistria ostrománál már 1829-ben jelen volt, sebében jun. 23-kán meghalálozott.

Jun. 15-kétől kezdve 23-káig, midőn az ostrom teljesen félbeszakittatik, mindennap volt ágyuzás és verekedés a ki-kirohanó török csapatokkal, mig végre 23-kán a véres dráma végképen befejezteték.

Az orosz tisztek általjában panaszkodnak, hogy az ostrom nem vitetett elég szakértőleg. Igy semmi sem történt volna, mi által az ostromlottakat kirontásoktól megakadályozzák; söt azt mondják, hogy a várat csak kevés napok előtt, s nem már a csapatok megérkezése előtt recognoscirozták. Továbbá a vár sem kerittetett be egészen, bár 120,000 orosz állott rendelkezésre, s azért az ostromlottak mind seregekben, mind löszerekben, mind élelemben folyvást kaphattak segedelmet. De főleg ***Schilder*** tábornok aknarendszerét okozzák. Már a máj. 29-ki aknafellobbantás után, a midőn aknái sokkal több kárt tettek az oroszokban, mint az ellenben, tartatott haditanács, s jövőben nagyobb figyeletet ajánlottak neki. De ő akaratos ember módjára ugy tett mind előbb, s 9. és 10-ke közt éjjel ismét két aknát lobbantott fel, mellyek a helyett, hogy Szilisztria falaiban tennének kárt, visszapattantak, s az oroszoknak roppant veszteséget okoztak.

Digitized by Google

Az orosz haderő létszáma és szerkezete.

A roppant orosz haderő 8 szakaszra osztatik el. Ezek közt 1. *a fősereg*, 2. *a tartaléksereg*, 3. *várőrség*, 4. *aggastyánsereg*, 5. *szabálytalan katonaság*, 6. *példány- és tansereg*, 7. *határőrség* és *veszteglőházi katonaság*, 8. *katona-gyarmat*.

I. Fősereg.

Fősereghez tartoznak azon ezredek és csapatok, mellyek legénysége az első szolgálati időt még ki nem töltötte. Létrészei : 1. *A vezérkar*, melly elosztatik tulajdonképeni vezérkarra és *topographiai testületre*. A tulajdonképeni vezérkarban van 17 tábornok, 32 ezredes, 48 alezredes, 62 kapitány, 78 hadnagy. Minden tiszt egy fokkal felsőbb rangban áll, mint a hasonló tiszt más ezredeknél. *A topographiai testületben*, melly a vezérkarral egy rangban áll, van egy főnök, 2 tábornok, 15 törzstiszt, 91 főtiszt, és 8 topographiai kompánia, összesen 456 ember.

2. *A hadsegédség*. A hadsegédek vagy a császár, vagy a tábornokok mellett vannak. A császár mellett vannak : 1. vezérhadsegédek, (General-Adjutanten), inkább kitüntetés mint szolgálat; 2. kiséreti tábornokok (Generäle à la Suite); 3. szárnysegédek. A tábornokok hadsegédei vagy szolgálatiak, vagy személyesek. Az elsőket a császár nevezi ki, s a hadtestekhez tartoznak, a második rendbelieket magok a tábornokok választják az ezredek létszáma közül.

3. Gyalogság.

A gyalogság számlál 12 testőr, 8 gránátos, 4 karabélyos, 42 sorgyalog, 42 vadász ezredet, 1 testőr (finn), 1 gránátos, és 7 könnyü lövész zászlóalyat. Az ezredek tartományok vagy városokról nevezetnek el, de némellyik, tartományi nevén kivül tulajdonosa nevét is hordja.

A hadtestek szerkezete következő :

a) *Testőr hadtest* : 3 testőr osztály, mindenik 2 dandárjával, a dandárok 2 ezredével, s igy összesen 12 ezred és 1 train zászlóaly. A 3 testőr vadászezred, a 2. 4. és 6. dandárhoz tartozik. Ezeken kivül van beosztva az első osztályhoz : egy árkász zászlóaly; a második osztályhoz : egy matróz zászlóalj; a harmadik osztályhoz : egy lövész zászlóaly.

b) *Gránátos hadtest* : 3 gránátos osztály, olly felosztással, mint a testőr hadtestnél; a három karabélyos ezred tartozik a 2. 4, és 6-ik dandárhoz. Beosztva van az 1 osztályhoz 1 gránátos árkász zászlóaly, a második és harmadik osztályhoz 1 gránátos és 1 tartalék lövész zászlóaly. A tartalék gránátos dandár a kaukazusi hadsereghez van beosztva.

Digitized by Google

c) *Hat gyalog hadtest* : mindenik számlál 3 osztályt, mindenik osztály 1 sorgyalog és 1 vadász dandártkét ezredével, 1 train, 1 lövész zászlóalyat.

d) *A kaukazusi hadtest* : áll a 19. 20 és 21-ik gyalog hadosztályból, mindenik egy sorgyalog s egy vadász dandárral 2 ezredével; a tartalék gránátos dandárból, 47 sor zászlóalyból, és 1 kaukazusi lövész zászlóalyból.

e) *Finnlandi hadtest :* áll a 22-ik gyalog hadosztályból, mellyben van 2 dandár hat hat zászlóalylyal.

f) *Orenburgi hadtest :* áll a 23-ik gyalog hadosztályból 2 dandárjával, mindenik dandárban 5 orenburgi sor zászlóaly.

g) *Sziberiai hadtest* : áll a 24-ik gyalog hadosztályból, mindenik 3 dandárjával, mindenik dandárban 5 zászlóaly és 2 ágyu.

A sorgyalog és vadász ezredekben van 4 zászlóaly (a tartalék két zászlóalyon kivül), a *testőr* és *gránátos ezredekben* 3 zászlóaly, (s a gránátosoknál 1 tartalék, 1 depot, a testöröknél 1 tartalék zászlóaly.) Minden ezredhez tartozik 1 *train kompánia* u. m. különféle mesteremberek (szabókon és csizmadiákon kivül), betegápolók, tiszti inasok stb. létszáma egy illy kompániának 1 főtiszt, 7 altiszt, 280 legény, 280 ló, 71 kocsi és taliga. E kompániák képezik a train zászlóalyakat.

Egy *zászlóaly* felosztatik 4 kompániára, a kompánia 2 csapatra, s a csapat 2 félcsapatra, s a legénység 3 sorban van felállitva. Minden zászlóalynak első kompániája válogatott kompánia, melly a sorgyalogezredeknél *gránátos*, a vadász ezredeknél *karabélyos* kompániának neveztetik. Egy illy kompánia a zászlóalynak 2 szárnyán áll, s mindenik kompániában van 24 valóságos, 24 tartalék tirailleur, 6 valóságos és 6 kiképzett lövész.

Egy *kompánia* hadilábon különbség nélkül számlál 4 főtisztet, 20 altisztet, 8 dobost, s a sor és vadász kompániák 230, a testör és gránátos kompániák 236 közlegényt.

Egy *zászlóaly-törzskarához* tartoznak 1 parancsnok, 1 törzstiszt, 1 hadsegéd, 1 porte-epée zászlótartó, 1 al-zászlótartó, 1 zászlóalyi tambour, 1 zászlóalyi kürtös. Mellynél fogva egy sor és vadász zászlóalyban van 1048, s egy testör vagy gránátos zászlóalyban 1072 harczos.

Egy *sorgyalog és vadász ezred törzskara* áll : 1 parancsnokból. 1 hadsegédből, 1 szállás, 1 fizető-mesterből, 1 zenekari főnökből, 40 zenészből, 1 ezreddobosból, 1 ezredkürtösből. A gránátos és testör ezredeknél a parancsnokon kivül, ki mindég tábornok, van még 1 ezredes és 50 zenész.

A mondottakból világos, hogy egy orosz sorgyalog vagy vadász ezredben van 4 zászlóalyával 4267, s a gránátos és testör ezredben 3 zászlóalyával 3294 harczos.

Digitized by Google

Összes ereje a gyalogságnak (tartalékon kivül):

Testőrhadtest 37 zászlóaly	40,607	ember
Gránátos hadtest 37 zászlóaly	40,607	„
Hat gyalog hadtest 294 zászlóaly	313,554	„
Kaukazusi hadtest 49 zászlóaly	52,259	„
Tartalék gránátos 6 zászlóaly	6,588	„
Külön zászlóalyak 47 számmal	49,585	„
Finnlandi 12 zászlóaly	12,660	„
Orenburgi 10 zászlóaly	10,550	„
Sziberiai 15 zászlóaly	15,825	„
Összesen 507 zászlóaly és	542,235	harczos

4. Lovasság:

12 vasas ezred	6	svadronyával	= 72	svadr.,	és 12,624	harczos.
2 testör uhlán	6	„	„ = 12	„	2,104	„
18 uhlán ezred	8	„	„ = 144	„	24,912	„
2 testör huszár	6	„	„ = 12	„	2,104	„
14 huszár ezred	8	„	„ = 112	„	19,376	„
1 testör gránátos	6	„	„ = 6	„	1,052	„
1 testör dragonyos	6	„	„ = 6	„	1,052	„
9 dragonyos	10	„	„ = 90	„	15,813	„
2 testör kozák	6	„	„ = 12	„	2,104	„
61 ezred			466	svadr.,	81,141	harczos.

Minden svadrony elosztatik két félsvadronyra, és 4 csapatra. Hadilábon van egy svadronyban különbség nélkül 6 fő, 18 altiszt, 3 trombitás és 146 közlegény. Két svadrony képez 1 osztályt, 3 osztály egy nehéz (vasas vagy testör), és 4 osztály egy könnyü (huszár vagy uhlán) ezredet. A nehéz lovasezredeknél áll a törzskar 1 ezredparancsnokból, 3 törsztisztből, 1 hadsegédből, 1 szállás-, 1 fizetőmesterből, 3 zászlótartóból, 1 ezred trombitásból. A könnyü lovas ezredeknél 1 törzstiszttel és egy zászlótartóval több van.

Nehéz lovasezredben van 1052, könnyü lovas ezredben 1384 legény.

A dragonyos ezredekben 5 osztály és 10 svadrony van, s e svadronyokból 8 = 174, 2 pedig = 173 legényt számlálván, áll egy dragonyos ezred 1757 legényből.

5. Tüzérség:

A tüzérség elosztatik nehéz és könnyü *gyalog*, továbbá nehéz és könnyü *loras*, s végre *hegyi* ütegekre, mindenik üteg 8—12 ágyut számlálván.

Digitized by Google

Létszáma a rendes tüzérségnek :

	Ütegek	Ágyuk	Tüzérek.
Testőr tüzéri osztály.	14	112	3,932
Gránátos „ „	14	112	3,932
Hat tüzéri osztály a hat gyalog hadtestnél	84	960	27,588
1. és 2. lovas osztály.	12	96	3,814
Kaukazusi osztály	16	156	4,514
Összesen . .	140 üteg	1436 ágyu	43,780tüz.

Ezenkivül van 2 röppentyüs (rakétás) üteg.

6. Mérnökség.

A mérnökség elosztatik 1. tulajdonképeni mérnöktestre, 2. katona gyarmati, 3. tengerészeti, 4. folyó. és utépitési, s végre 5. bányászati mérnöktestre.

A tulajdonképeni mérnöktesthez tartoznak a várakban és arsenalokban levő mérnöktisztek, az árkász zászlóalyak, és hidászok.

Árkász zászlóaly van 9, u. m. 1 testör, 1 gránátos, 6 sor, és 1 kaukazusi árkász zászlóaly. Hidász kompánia van 8, mind egyik 150 emberével, és 42 pontonnal, összesen 1200 hidász és 336 ponton. Ezenkivül van 1 testör, 1 dragonyos lovas pionier osztály, (békében 2) háboruban 8 svadronyával, mindenik 8 bör pontonnal. Mindenik osztály 2 svadronyával számlál 13 fő, 29 altisztet, 8 sipost, 328 közlegényt és 275 lovat. A pontontrain számlál 24 hajót, és 113 lovat. Hadilábon 8 svadrony = 1512 ember és 64 ponton.

Egy árkász zászlóalyban van 4 kompánia, egy kompániában 4 fő, 20 altiszt, 6 sípos, 230 közlegény; mellynél fogva a 9 árkász zászlóaly számlál 9432 embert.

7. Zsandárság (Gendarmerie).

1 testör félsvadrony, 1 ezred 4 svadronyával, 1 tartalék svadrony, 3 zsandár osztály, összesen $11\frac{1}{2}$ svadrony vagyis 2364 ember. Békében a katonai rendőrséget kezeli, s a különböző hadtestekhez van felosztva; háboruban a törzskar őrségét képezi.

Visszaidézése a *fősereg* létszámának :

	Zászl.	Svadr.	Üteg.	Ponton.	Harczos.	Ágyu,
Testőrség	38	72	14	32	58,967	112
Gránátosság	38	32	14	—	50,937	112
A hat hadtest	300	192	84	252	381,546	960
I. lovas tartalék	—	80	6	—	15,859	48
II. lovas tartalék	—	89	6	32	16,719	48
Kaukazusi sereg	103	10	16	—	115,751	156
Finnlandi hadtest	12	—	—	—	12,660	—
Összesen . .	491	475	140	316	652,439	1436

Digitized by Google

Átvitel	491	475	140	316	652,439	1436
Orenburgi hadtest	10	—	—	—	10,550	—
Sziberiai „	15	—	—	—	15,825	—
Zsandárság		11½			2364	—
Összesen	516	486½	— 140	— 316	— 681,178	— 1436

II. Tartaléksereg.

a) Első tartalék. Minden sorgyalog és vadász ezredhez tartozik egy tartalék zászlóaly háboru idején hasonló létszámmal, mint a rendes zászlóalyak. Békében csak magva áll fen 1 főtiszttel és 30 emberrel. A testör és gránátos ezredek tartalék zászlóalyainak nincs magvuk. A 9 lövész zászlóalynak van egy állandó tartalék zászlóalya, melly a többi zászlóalyak számára altiszteket képez ki.

Minden lovasezrednek van egy tartalék svadronya 153 legénynyel, de a dragonyos ezredeknek 2 tartalék svadronyuk van. A testörségnél a tartalék svadronyok állandóul az ezredeknél vannak, s összesen 24 tartalék svadronyt képeznek, mellyek egy különös tábornok vezénylete alatt vannak központositva.

A gyalog tüzérség minden dandárjához egy tartalék zászlóaly tartozik 8—12 ágyuval. A testörség és gránátosság tartalék tüzérségei egyesitve vannak, s állnak 16 ágyuból és 6 tartalék ütegből vagy 48 ágyuból. A 6 gyalog hadtest számára csak 18 üteg van tartalékban 12 ágyujával.

A lovas tüzérségből a könnyü testörségnek és a 7 könnyü lovas hadosztálynak van egy egy tartalék ütege 8 ágyuval. A nehéz testörség és gránátos lovas ezredeknek nincs tartalék magvuk. Végre van egy tartalék árkász zászlóaly, és 4 fél hidász tartalék svadrony.

A mondott tartalékok létszáma e következő :

A testörségnél : 12 zászlóaly, 10 svadrony, 3 gyalog = 1 lovas üteg a gránátosságnál : 12 zászlóaly, 4 svadrony, 3 gyalog = 1 lovas üteg, mind a két hadtestnél : 30,707 legény és 64 ágyu.

E két hadtestnél van továbbá 1 árkász zászlóaly és ½ svadrony hidász beosztva.

A 6 gyalog hadtestnél van : 72 zászlóaly, 24 svadrony, 18 gyalog üteg, 6 lovas üteg, 2 árkász zászlóaly, összesen 87,638 legény és 284 ágyu.

Az első lovas tartalék hadtestnél : 12 svadrony, 2 lovas üteg, 2416 legény 16 ágyu.

A második lovas tartalék hadtestnél : 16 svadrony, 2 lovas üteg, ½ svadrony lovas hidász, 3123 legény, 16 ágyu.

A lövész zászlóalyaknál : 1 zászlóaly, 1055 legény.

Digitized by Google

A zsandárságnál 1 svadrony, és 153 legény.

Összesen 97 zászlóaly, 67 svadrony, 24 gyalog üteg, 12 lovas üteg, 3 árkász zászlóaly, 1 svadrony lovas hidász, 125,092 legény és 360 ágyu.

A külön hadtestek közül csak a kaukazusi hadtestnek van állandó első tartaléka, minden ezrednél 1 zászlóaly, s a lovasoknál 1 svadrony. E tartalékok azonban mindég az ezred törzskari szállásán maradnak a gazdálkodás ellátására s a lovas ujonczok kiképzésére. A kaukazusi első tartalék tesz tehát 14 zászlóalyat, 1 svadronyt, 1 árkász zászlóalyat, és 15,991 harczost.

Az első tartaléksereg évenként 4 hétig zászlóalyanként gyakoroltatik, s nagyobb hadi gyakorlatokban is részt vesz. Legnagyobb hátránya, hogy nincs elegendő főtisztje, holott alkalmas altisztekben épen nincs hiány.

Második tartaléksereg. (Szapaszni, depot csapatok). Ez az első tartalékseregtől kölönbözik először abban, hogy nincs fenálló magva vagy törzse, továbbá különbözik a szolgálati kor, a kiképzés és ujonczadás által. Tisztjei a nyugdijazott osztályból vétetnek. Gyakorlatra csupán a császár egyenes parancsolatjára jönnek össze. Különben e második tartalékseregből is minden gyalogezredhez 1 zászlóaly, és minden lovasezredhez 1 svadrony tartozik. A többi fegyvernemeknél is épen annyi a második tartalék, mint az első, kivevén a testör ezredeket, mellyeknél nincs második tartalék.

Ennélfogva az összes második tartaléksereg számlál 99 zászlóalyat, 58 svadronyt, 24 gyalog üteget, 2 árkász zászlóalyt, $^1/_2$ svadrony lovas hidászt, 115,381 fegyverest és 264 ágyut.

III. Várőrség.

a) Gyalogság.

1 Kompánia császári palotaőrség : 100 ember.

1 belőrségi testület, melly áll 50 zászlóalyból, minden zászlóaly 21 főtisztből és 1000 emberből (rendesen csak 400 legény van benne). Minden zászlóalyban van 4 kompánia. A zászlóalyak a várakban s a nagyobb városokban vannak elosztva, hol az őrszolgálatot teljesitik, a tartalékok, ujonczok, s hadiszerek szállitását kisérik. A várőrség parancsnokai ügyelnek fel mind a két tartalék legénységére is.

b) Tüzérség.

Van 98 várőrségi tüzér kompánia, mindenik 4 főtiszttel és 165 emberrel. Elosztatnak 15 dandárra s a várakban és arsenalokban teszik a szolgálatot. A kaukazusi várőrség 200 kisebb nagyobb erősséget lát el, s 1200 ágyuval rendelkezhetik. — Ezekenkivül van 12 arsenal kompánia a hadszertárakban, és 6 kompánia a laboratoriumokban, mindenik kompánia 4 főtiszttel és 182 emberrel.

Digitized by Google

c) Mérnökség.

A mérnöktesti törzskaron kivül, mellyhez 10 tábornok, s 342 főtiszt tartozik, van még 25 katonamérnöki dolgozó kompánia, egy egy 3 főtiszttel és 208 emberrel. Ezek a várerösitéseknél s hadszerek készitésénél dolgoznak, s 54 fegykompániával együtt a birodalom 10 kerületére osztattak fel.

E mérnöktesthez tartozik még 2 mozgó mérnöki-párk, mellyek az árkász és hidász szerekre ügyelnek fel; és két várostromi-párk Rigában és Benderben 8 szakaszával, vagy is 192 ágyuval minden párkra, melly mozgótétel esetére egyenként 30 főtisztet, és 1260 embert számlál.

Az összes várörségi seregek tehát 78,118 före mennek, névszerint:

50 zászlóaly és 1 kompánia	51,150	fö
98 várörségi tüzér kompánia	15,462	„
7 arsenal kompánia	1183	„
6 laboratoriumi kompánia	1016	„
Mérnöktesti tisztek	352	„
25 dolgozó kompánia	5275	„
2 várostromi párk	2580	„

IV. Aggastyán sereg.

Van 5 aggastyánház, 16 gránátos-, 119 sor-, 15 kaukazusi, 8 finlandi, 14 orenburgi aggastyán kompánia, 94 sziberiai aggastyán csapat, mellyek a sziberiai hadseregnél különféle szolgálatokra, névszerint utiállomások megrakására is használtatnak. Továbbá a seregnél vannak még különös aggastyán csapatok, és 552 veterán kompánia a belszolgálatra, várpaloták örzésére, stb.

V. Szabálytalan sereg.

Ide tartoznak a kozákok, kaukazusiak, kálmukok, tatárok, baskirok, tunguziaiak, burjátok, kik rendes ujonczállitástól szabadok, hanem e helyett tartoznak bizonyos számu ezredeket, ütegeket kiállitani, háboru esetére és a birodalom határainak örzésére.

Minden kozákok hetmanja: a koronaörökös ő fensége. A kozákok mind, valamint a baskirok, kálmukok is többnyire csak lovasságot és lovas tüzérséget állitanak; gyalogságot igen keveset. 2—3 kozákezred (pulk) képez egy dandárt. Minden ezredben van 5 vagy 6 svadrony (szotnia) egy zászlóval és 100—200 lovassal. Lovas üteg 4 hat fontos ágyuval.

A gyalogság áll 18 zászlóalyból, mellyek közül 9-ben 4, 9-ben

Digitized by Google

4 szotnia van, továbbá 8 ezredből 4—5 szotniával. Minden szotniában van körülbelöl 120 ember.

Kozákseregek szervezete :

I. Uj-Oroszországi és Beszarábiai kozákok.

a) Dunai kozáksereg. Áll az 1814 óta a Feketetengernél megtelepitett kozákokból, bolgárokból, szerbekből, albaniakból; tesz 2 ezredet egyenkint 5 szotniával.

b) Azovi kozáksereg. 10 szotnia gyalogság = 1000 ember.

c) Krimiai tatárok. 4 lovasezred, 1 testöri svadrony Sz-Pétervárott, és 1 görög zászlóaly 427 emberből álló.

II. Kaukazusi kozákok.

a) Csernomori vagy feketetengeri kozáksereg. 12 lovasezred 6 szotniában 850 legénynyel; testör osztály Pétervárott; 9 zászlóaly gyalogság egyenként 500 emberével; 1 gyalog és 3 lovas üteg.

b) Kaukazusi sorkozák sereg. 20 lovasezred, egyenkint 6 szotniával és 600 emberrel a Kuban és Terek folyók mentiben megtelepitve; $^1/_2$ svadrony testörség Sz. Pétervárott; 3 lovasüteg; a lesghi muzulmán lovasezred 6 szotniával egyenként 145 emberrel; a kaukaztuli muzulmán lovasezred (Lengyelországban szállásol) 4 szotniával s 400 lovassal; a cserkesz ezred 2 szotnia kozákkal és 2 szotnia cserkeszszel szinte Lengyel országban; végre 10,000 lesghi és más bérczi fegyveres $^3/_5$ lovasság $^2/_5$ gyalogság.

c) Asztrakáni kozáksereg. 3 lovasezred, egyenkint 6 szotniával és 883 lovassal; egy lovasüteg; 12 kálmuk lovasezred egyenkint 5 szotniával és 500 emberrel; végre 10 kompánia stavropoli lovas, egyenként 100 lovassal.

III. Dóni kozákok. Legszámosabb kozáksereg. Van ugyanis 2 testör kozákezred, egyenként 6 szotniával s igy = 12 szotnia és 2104 legény; 54 lovasezred egyenként 6 szotniával és 844 emberrel; 1 testör- 9 lovas és 4 tartalék üteg mindenik 8 ágyuval és 207 tüzérrel; 1 szotnia katona-kézmüves 221 emberrel; 5 szotnia kereskedést védö kozák és 2 dolgozó ezred.

IV. Orenburgi kozákok.

a) Urali kozáksereg. 1 osztály testör Sz. Péterváron 262 lovas; 12 lovas ezred 5 szotniával s 578 emberével. E kozákok az Ural, Ilek és Kásp tenger mellett vannak letelepitve. Az uralik ozákokhoz tartoznak a baskirok, mecseregenek, tepliárok a Volga és Ural közt, kik 17 kompánia lovast állitanak egyenként 100 emberrel.

b) Orenburgi kozáksereg. 10 lovasezred egyenként 6 szotniával és 800 emberrel; 3 lovasüteg.

V. Sziberiai kozákok.

a) Sorkozáksereg. 9 lovasezred egyenként 6 szotniával és 600

Digitized by Google

emberrel; 3 lovasüteg; kik az orenburgi helytartóságtól kezdve az Irtis folyó mentiben a chinai határszéleken vannak felosztva.

b) Városi kozáksereg. 8 kozák gyalog ezred, egyenként 5 szotniával és 500 emberrel. Nevei ez ezredeknek: Tobolszk, Szibirszk. Tatár, Tomszk, Jersei, Irkuczk, Bajkal, Jakuczk.

c) Végvidéki kozáksereg China felé: 6 lovasezred egyenként 6 szotniával és 9 zászlóaly gyalogság szinte 6 szotniával és 9 zászlóaly és 600 emberrel; 3 szakasz lovasság egyenként 3 szotniával; 1 tunguzi lovasezred 500 emberrel; 4 lovas búrját ezred egyenként 500 emberrel.

Összes létszáma a kozák seregeknek:

	Szotnia.	Zászlóaly.	Üteg.	Fegyveres.	Harczképes
Duna kozákok	10	—	—	1117	7000
Azovi „	—	1	—	1000	6000
Krimi tatárok	1	1	—	597	3500
Csernomori kozákok	74	9	3	15,660	125,000
Kaukazusi „	134½	—	3	24,371	150,000
Asztrakáni „	88	—	1	9856	50,000
Dóni kozákok „	329	—	13	48,988	440,000
Urali „	79	—	—	8898	50,000
Orenburgi „	61	—	3	8721	60,000
Sziberiai „	125	17	3	22,621	50,000
	901½	28	26	141,829	941,500

Mind ezen kozákseregeknek egyenként külön hetmanjuk van, rendesen egy tábornok. És a kitett létszám háboru idején könnyen gyarapitható, mert a kozákok ruhát, lovat, fegyvert magok szereznek magoknak. E kozákok közül valóságos szolgálatban vannak 99,583. Szolgálaton kivül, de mindenkori rendelkezésre 157,686.

VI. Példány- és tanseregek.

a) Példányseregek. Ezek állanak 1 gyalog, 1 lovas ezredből, 1 gyalog és 1 lovas ütegből és a kaukazusi hadtesthez tartozó 1 példány zászlóalyból.

b) Tanseregek.

1. Kantonista csapatok, mellyek a katonák gyermekeit oktatják 6 éves koruktól 18 évesig, s ezekből lesznek altisztek, zenészek, irnokok, mesteremberek. A 18 évesek a tulajdonképeni tanosztályokba lépnek, s állanak 13 kantonista zászlóalyból, 6 félzászlóalyból, 3 kompániából, 1 félkompániából, 1 lovasezredből, 5 lovasütegből a katonagyarmatokban, a testőrezredek iskoláiból, a 11 tüzéri osztály iskoláiból, 3 árkász tanintézetből, s a kozákok iskoláiból.

Digitized by Google

2. Tanitó-csapatok, névszerint : 4 karabélyos ezred 4—5 zászlóalyával, 1 tanitó tüzéri dandár, 1 tanitó árkászzászlóaly, 1 tanitó svadrony a példány lovasezred mintájára.

c) Különös tanintézetek : 11 helyőrségi tüzéri iskola; 3 technikai iskolai a fegyvergyáraknál, a löporkészitők 3 iskolája, 3 arsenali 1 baromorvosi — 1 seborvosi 1 hadbirói — 1 lovagló — 1 vivó tanintézet.

d) Tiszti tanintézetek : 1 vezérkari iskola (katona akadémia), 1 tüzéri — 1 mérnöktesti — 1 testőri — 1 zászlótartói és 1 topographiai tanintézet, az orvos-sebészi akademia, és 23 kadét iskola.

Minezen elöszámlált tanintézetekben 160,000 tanitó és növendék számláltatik.

VII. Vesztegházi-csapatok. Határőrség.

A vesztegházi legénység tesz 1650 embert 2½ zászlóalyra és 1 kompániára felosztva, kik a török határszéleken, a Feketetenger mellet és Asztrakánban örködnek; a belügyministerium alatt állanak, de a rendes hadseregből vétetnek ki.

A határőrség áll 44 kompániából és 5000 emberből fele részben gyalogság, fele részben lovasság, ide nem számlálván az Austria és Poroszország határszélein örködőket. A fináncziministerium alatt állnak, de a hadsereg létszámából vétetnek, csakhogy tisztjei polgári hivatalnokokból neveztetnek.

VIII. Katonagyarmatok.

Eredetüket veszik 1818 olta, midön gróf *Arakcsejeff* tábornok előbb északon Novgorod táján a gyalogság, később délen a Bug mentiben a lovasság számára egész vidékeket szemelt ki, mellyeknek kötelességük a beszállásolt rendes ezredeket élelmezni, s ujonczokkal kiegésziteni, melly kötelezettség fejében mindennemü adótól szabadok. 1831-ben az északi gyarmat, mint nem czélszerü feloszlattatott, s az ezredek itt csak kaszárnyában laknak; a katonagyarmatosok „földmivelö-katona“ nevet kaptak, s földjeiket bizonyos dij mellett szabadon mivelik.

Jelenleg tehát tulajdonképeni katonagyarmatok csupán délen vannak a lovasság és tüzérség számára, következő felosztással : a) *Ukraniai* : a második tartalék lovas hadtest és a 6-ik könnyü lovas hadosztály s a 6-ik lovas tüzér dandár számára Charkow helytartóság kerületében. Föhadiszállás : Csugojeff, b) *Uj és Déli oroszországi* : az elsö tartalék lovas hadtest részére a Chersóni helytartóságban. Föhadiszállás : Jelisabethgrad. c) *Bugi* : a 4-ik könnyü lovas hadosztály

Digitized by Google

és 4-ik lovas tüzér dandár részére Podoliában. Főhadiszállás Tuczin. Továbbá az alsó bugi : az 5-ik könnyü lovas hadosztály és tüzéri dandár számára. Főhadiszállás : Voszneszenszk. Ezenkivül a könnyü tartalék lovas hadosztály és a 6-ik tartalék lovas tüzérség is e gyarmatokban szállásol.

A „földmivelö katonáknál“ északon a Nowgorod, Witebsk, és Mohilow helytartóságokban e következö csapatok vannak beszállásolva : az 1 és 3-ik gránátos osztály, a 2-ik könnyü testör lovas hadtest, a 3-ik gránátos tüzér dandár, az elsö tan-karabélyos ezred, a gránátos- tanitó- árkász- gránátos-lövész zászlóaly.

A déli gyarmatokban megtelepitett seregek száma : 54,892 lovas 284 svadronyban, 108 ágyuval, 32 pontonnal, és 3 dolgozó zászlóalylyal 600 emberével.

E gyarmatok szerkezetére következöket jegyezzük meg : A föld fele a koronáé a beszállásolt seregek használatára, s ezt a gyarmatosok robottal mivelik meg ; a másik fele a gyarmatosok közt osztatott fel, olly formán, hogy egy vagy több család kap 90 dejeszätin (1 dj szätin = 1 bécsi hold és 931 □ öl) földet, egy házat és egy ekét. 40—50 ház képez egy csapatot, 180—190 ház egy falut vagy egy svadronyterületet, és 6—8 falu egy ezredterületet. A svadronyoknak saját parancsnokaik, és tisztviselöik vannak, kik a gyarmatosok házaiban a katonai és törvényes rendet fentartják. Minden ház tart egy katonát lova nélkül, kit ö ingyen élelmez, de a katona is tartozik öt mezei munkájában segiteni. A gyarmatos minden adótól és katonai gyakorlatoktól szabad. A birtok az elsöszülöttre megy által, s ez katonáskodni nem tartozik, de a többi fiuk a katonagyermekekkel együtt a kantonista iskolákban neveltetnek, s innen az ezredekhez soroztatnak.

Minden gyarmati faluban vannak istállók, lovagiskolák, kórházak, stb.

Digitized by Google

Összes létszáma az orosz hadseregnek 1853-ban.

	Tábornokok	Törzstisztek	Főtiszt	Altiszt	Zenész. Dobosok	Harczosok	Nem harczosok	Összeg	Jegyzés
Testőrség	50	161	1629	5288	2686	50,546		64,042	E tábla s kimutatás a finánczminister 1853-ki jelentéséből van kivéve, s némelly pontokban nem egyezik meg a részletes kimutatással.
Gránátosság	15	159	1431	4132	1710	42,141	3682	52,366	
Hat gyalog hadtest	90	1050	9806	30,564	12,504	323,214	2778	396,494	
Tartalék lovasság	30	150	1420	3400	552	26,472	9266	35,244	
Állandó tartalék	3	28	138	504	96	4560	3220	5793	
Tartalék tüzérség	1	13	76	720	63	1440	464	2693	
Árkászok	5	26	289	1040	603	11,960	380	16,101	
Kaukazusi hadtest	37	263	2283	10,927	3512	122,930	2178	152,574	
Ennek tartaléka	1	19	199	1230	324	4800	12,622	17,362	
Várőrség	12	102	2025	9429	1513	108,893	789	125,002	
Zsandárok	10	87	289	495	12	3125	1028	4868	
Várőrségi tüzérség	12	58	375	1888	179	15939	350	20,790	
Kozákok szolgálatban	17	229	2087	5509	1631	88459	2339	99,583	
Kozákok szolg. kivül, de rendelkezhetők		106	1517	3832	1007	150,351	873	157,686	
Összeg	283	2451	23564	78958	26,392	954,830	49,869	1,150,598	katona.

Ujonczozás és katonáskodási kötelezettség.

A katonáskodási kötelezettségtől felmentvék a nemesek, papok, s némelly tartományok, mint Finnland, Lappland, Beszarabia, Szibéria stb. Helyettest nem lehet állitani, hanem a katonaköteles kiválthatja magát 1000 rubelért papirosban. Az ujonczállitás Lengyelország kivételével évenként felváltva történik a nyugati és keleti tartományokban, csakhogy e turnus a gyakori szükség miatt nem tartathatik meg mindég rendesen.

A keleti tartományokhoz soroztatnak: Wologda, Kosztroma, Jaroslaw, Wladimir, Moszkva, Kaluga, Tula, Riäsan, Tambow, a doni föld, Kaukazus, Asztrakán, Szaratow, Pensa, Nischegorod, Samara, Szimbirszk, Kasan, Wjätka, Perm, Orenburg, Tobolszk, Tomszk, Jeniszeiszk, Irkuczk. A nyugati tartományokhoz tartoznak: Archangelsk, Olonez, Pétervár, Nowgorod, Twer, Szmolenszk, Pszkow, Esthland, Liefland, Kurland, Vilna, Grodno, Byalistok, Minszk, Witepszk, Mohilew, Wolhinia, Kiew, Podolia, Cherson, Tauria, Jekaterinoslaw, Poltava, Csernigow, Orel, Kursk, Charkow. Béke idején rendesen 1000 lélektől állittatik 5 ujoncz.

A gyalogsági ujonczok első kiképzése jobbára a Moszkvában létező 6-ik gyalog hadtestnél történik, hogy a téli hadutak elkerültessenek. Az ujonczozás nyáron rendeltetik meg, s télen hajtatik végre. E hadtesttől aztán az ujonczok csak egy év mulva küldetnek illető ezredeikhez.

Szolgálati idő a testörségnél 22, a sorkatonaságnál 25, a katonagyarmatoknál 20 esztendő. A testörség részint az ezredekből, részint ujonczok által pótoltatik.

Mind a testörségnél, mind a gránátosoknál s gyalog hadtesteknél a szakadatlan szolgálati idő 15 év. Ez idő alatt szabadság legfeljebb egy évre adathatik.

Az első szolgálati idő után a legénység az első tartalékba jön, hol 5 évig marad, s az innen kilépők hátralevő szolgálati idejüket a második tartaléknál töltik le.

A községek és földesurak tartoznak kezeskedni a kivetett ujonczok pontos beszolgáltatásaért, ollyformán, hogy késedelem esetére minden ujoncztól, minden hónapra 3 rubel birságot fizetnek, s a tartásért kétannyit. És mivel az örökös jobbágyi viszony a katonasággal megszünik, látnivaló, miszerint az orosz hadsereg kiegészitése nagy adó a földesurakra nézve, melly még nagyobb lenne, ha rövidebb szolgálati idő szabatnék meg.

Fegyverkezés.

A sor- és vadász-ezredek, a lövészek kivételével szuronyos és csappantyus puskával vannak felfegyverkezve. A szuronyt tokban

Digitized by Google

hordják. A testőrök, s a többi ezredeknél a gránátos és karabélyos kompániák, valamint az altisztek kardot is hordanak.

Lövész-zászlóalyak : Delvignei vontcsövü puskát és koszperdet.

Vasas-ezredek : egyenes szablyát, 1 pisztolyt, az első sor legénység 14 láb hosszu láncsát.

Uhlanusok : kardot, 10 lábnyi láncsát, 1 pisztolyt.

Huszárok : kardot, 2 pisztolyt, karabélyt. Minden svadronynál 16 ember vontcsövü karabélyt hord, s a csapatok szélét beszegvén csatározó szolgálatot tesznek.

Dragonyosok : szuronyos puskát, melly 8 font nehéz, kardot és 1 pisztolyt. Ez áll 8 svadronynál, 2 svadronynál a legénység láncsával van felfegyverkezve. Ebből láthatjuk, hogy a dragonyosok mind lovon, mind gyalog tehetnek szolgálatot.

Testőr-kozákok : 12—14′ hosszu láncsát zászló nélkül, görbe kardot, 1 pisztolyt. A többi kozákok szinte illy hosszu láncsát hordanak zászló és szíj nélkül, továbbá 2 pisztolyt, kardot, s többen rövid puskát is szurony nélkül.

Egyenruha.

Főszín : a setétzöld. Kabát és nadrág setétzöld posztóból van, hanem nyáron fejér vászon pantalon hordatik. A különböző fegyvernemek hajtóka, vállrojt, gombok, és epaulettek által különböztetnek meg. A köpenyeg bokáig érő s durva sárgásszürke szörposztóból van. A gyalogság, tüzérség gombos, sárga rézzel fedett sisakokat, a kaukazusi seregnél szörkucsmákat hord. A vasasok : fejér kabátot, vas sisakot, mellvasat hordanak, s minden lovasság a testőri vasasok kivételével magyar nyergen ül.

Uhlanusok : világoskék kabátot, nadrágot, különféle szinü czapkát és hajtókát.

Huszárok : setétkék, világoskék, setétzöld, világoszöld, szürke, barna, vörös dolmányt és nadrágot. A csákók veresek, zöldek, világoskékek, sárgák. A testőri huszárok csákó helyett kalpagot hordanak.

Kozákok : rövid kék dolmányt és bő pantalont, kerek kucsmát.

Általjában az orosz lovasság igen szépen néz ki; a legények válogatott régszolgált katonák; a lovak szépek, s minden ezrednél egyszörüek, t. i. feketék vagy sárgák, szürkék, stb.

II. Hajósereg.

Az orosz hajóhad főnöke és főadmiralja : ***Menczikoff*** herczeg.

Eloszlik két flottára, u. m. a kelettengeri és a feketetengeri flot-

Digitized by Google

tára, s 5 osztályra, mellyekben van 60 sorhajó 70—120 ágyus; 37 fregát 40—60 ágyus; 70 korvet, brig, brigantin, 40 gőzhajó, 400 ágyusajka, ide nem számlálván a kaspi és ochoczki tenger gályáit és evező flottilláját.

Tengerészi tanintézetek : 1. *Tengerész-kadét iskola* 93 tanárral, 545 növendékkel, 32 főtiszttel. 2. *Első tengerészi iskola* 4 főtisztrangu tanárral, 8 altisztrangu tanárral, 2 matróz tanárral, és 424 matróz és 623 kantonista növendékkel. 3. *Tengerészi dolgozó iskola*, 48 tanitóval, 630 növendékkel. 4. *Kereskedelmi tengerészi tanintézet*, 12 tanárral, 38 növendékkel. 5. *Első hajókormányzó iskola*, 32 tanitóval, 359 kadéttal. 6. *Feketetengeri hajókormányzó tanintézet*, 21 tanitóval, 164 növendékkel. 7. *Második tengerészi iskola*, 76 tanitóval 616 matrózzal. 8. *Nikolajevi tengerészi intézet*, 19 tanitóval, 437 növendékkel. 9. *Nikolajevi nőiskola a tengerészi személyzet számára*, 6 tanitóval, 100 leánynyal. 10. *Sevastopoli tengerészi nőiskola*, szinte 6 tanitóval és 100 növendékkel.

Az ausztriai felszólitás (sommatio) eredeti szövege az orosz kormányhoz.

Fentebb már emlitettük, hogy *Széchenyi* gróf követségi titkár, jun. 3-kán egy felszólitással Sz.-Pétervárra elment, s most e felszólitásnak valódi szövegét is közölhetjük :

Gróf Eszterházy Bálinthoz, Sz.-Pétervárott.
Bécs, jun. 3-kán, 1854.

Azon nagy krizis láttára, melly Európát aggodalmas feszültségben tartja, Császár Ő Felsége a mi Urunk elhatározta, még egyszer *Miklós* császár magas érzelmeihez fordulni, melly szerint fontolja meg, hogy a legsürgetősebb szükség állott be, hogy valahára olly mód találtassék fel, melly képes legyen a dolgok mostani állásának, melly minden helyzetet és érdeket annyira fenyeget, véget vetni.

Nem lehet a felől kételkedni, hogy a két dunai fejedelemségnek orosz seregek általi megszállása egyik legfőbb oka volt a mostani viszály aggodalmat gerjesztő kifejlödésének; és hogy jelenleg is e körülmény az, melly minden békés kiegyenlitési szándékot csirájában megfojt. Oroszország, Franciaország és Anglia felszólitását, melly e fejedelemségek kiürittetését kivánta, hallgatással mellőzvén : ez által mind a két nyugati hatalommal háboruba keveredett, mi a viszálynak egészen uj és olly horderejü fordulatot adott, mellynek siralmas következéseit, mellyek innen származhatnak, senki előre kiszámitani nem képes.

Miklós császár sem titkolhatja maga előtt, hogy e fejedelemségek

Digitized by Google

megszállásának tartóssága miatt mind politikai, mind kereskedelmi és müipari tekintetben mennyire szenvednek Ausztria érdekei, mellyek sok tekintetben Németország érdekeivel összeesnek. És bizonyosan mindenki előtt világos; hogy e roszak, a harcztér kiterjedése által még inkább növekedőben vannak.

A dolgok illy komoly helyzetében, a császár áthatva azon kötelességektől, mellyeket neki népeinek jóva és érdeke parancsol, kénytelen volt az ide párban mellékelt jegyzőkönyvben olly kötelezettségeket elvállalni, mellyek végrehajtásától magát fel nem oldhatja.

Oroszország császárja, ha bölcsességében mindezen tekinteteket figyelembe veszi, átlátandja, hogy Urunk Ő Felsége a császár, milly nagy fontosságot helyez abban, ha az orosz seregek minden további hadműködésektől tul a Dunán elállanak, s a dunai fejedelemségek elhagyására is egy bizonyos, s reményli, rövid határidőt nyerend.

Hogy *Miklós* császár békét akar, azon nem kételkedünk; és ezért gondolkozni fog olly módokról, mellyek a mostani helyzetet megszüntetik, melly kimerithetlen kutfeje az Ausztriára és Németországra háromolható bajoknak és szenvedéseknek. Ő nem fogja a megszállási határidőnek bizonytalansága, vagy olly feltételek által, mellyek teljesitése *Ferencz József* császár hatalmában nem állanak, őt oda kényszeriteni, hogy maga gondoskodjék olly eszközökről, mellyek a mostani helyzet által veszélyeztetett monarchiai érdekeket megvédeni képesek.

Szíveskedjék gróf ur, e sürgönyt *Nesselrode* gróf előtt felolvasván, s neki párban kiadván, őt azon különös fontosságra figyelmeztetni, mellyet mi abba helyezünk, hogy sietőleg és határozott feleletet adand, melly érdekeink felől bennünket megnyugtathat, s egy háboru iszonyainak véget vethet. Maradok, stb.

E sürgönyt a porosz kormány is támogatá egy jegyzékével, mellynek tartalma következő :

Berlin, jun. 12. 1854.

Werthern báróhoz.

A bécsi kabinét épen most közlé velünk párban azon sürgönyét, mellyet *Buol* gróf, császárja parancsolatjára a szent-pétervári ausztriai követhez intézett, olly czélból, hogy azt *Nesselrode* gróf előtt felolvassa, s azt neki párban is átnyujtsa.

E sürgönyben mi a dunai fejedelemségek megszállását illetőleg, ismét olly nézetekre találunk, mellyeket mint előbbi közleményeinkből Ön láthatá, urunk, a király ő felsége is teljesen oszt.

Mély sajnálkozással látta ő felsége minden iparkodást meghiusulni, mellyel kabinétja a dolgok mostani állásának véget akara vetni, melly nemcsak főoka volt a mostani aggodalomteljes

Digitized by Google

viszály kifejlésének, hanem ennek szomoru következéseit mindinkább tartósabbakká és kiterjedtebbekké teszi.

Ha a dolgok illy helyzetében, melly sok érdeket és állást olly közelről érdekel, Ö Felsége az ausztriai császár, még egyszer az orosz császár ö felsége magas érzelmeihez fordul, hogy egy további bonyodalom vészteljes következéseinek eleje vétessék : akkor a király, a mi felséges urunk a bécsi kabinetnek ezen lépését csak egész erejéből támogathatja.

Ö felsége parancsolatjára tehát, felszólitom önt báró ur, hogy az ide mellékelt apr. 9-ki jegyzökönyv másolatát *Nesselrode* grófnak szinte juttassa tudomására, s fejezze ki ö excellentiája előtt, hogy milly bizalommal várja az orosz császár ö felségétől mind az ausztriai császár, mind urunk királyunk, hogy bölcsen méltányolni fogja azon nagyfontosságu lépést, mellyet abba helyeznek, miszerint az orosz seregek dunántuli hadmüködései meg fognak szüntettetni, s a dunai fejedelemségek kiüritése szinte nemsokára megtörténend.

A király nem állhat el azon meggyözödésétől, miszerint magas sógorának bölcsessége szerint csak saját érdekeit, s elöbbi nyilatkozatait kelletik követni, hogy a viszályos kérdések mind a bécsi, mind a berlini kabinetek várakozásainak megfelelö igéretek által olly térre vitessenek, melly gyakorlati kiinduló pontokat szolgáltat arra, hogy a hadviselés megröviditése és korlátozása által az óhajtott kiegyenlitésnek utja megcsináltassék.

Legmagasabb urunk reményli tehát, hogy a jelen lépés az orosz császár ö felségénél azon fogadtatásban részesülend, melly megfelel az ezt okozó érzelmeknek; és hogy a válasz, mellyet mi ugy, mint a bécsi kabinet feszültséggel várunk, egészen alkalmas lesz arra, hogy a királyt felmentse azon fájdalmas kényszerülésből, mellyet reá királyi kötelességei és szerzödései háritanak. „Fogadja ön tiszteletem stb.“

A ‚Journal des Debats‘ franczia ujság elmélkedése Miklós császár felelete felett. *)

Miklós császár felelete Ausztria és Poroszország felszólitására, mellyet a két uralkodó személyes befolyásával támogatott, Bécsbe és Berlinbe már megérkezett.

---

*) Az utóbbi időkben gyakran volt róla szó, hogy a „Journal des Debats“ közleményeit egy német nagyhatalom követségi irodájából kapja. Menynyire legyen ez igaz, megitélni nem tudjuk, de annyi bizonyos, hogy e hirlap már sokat közlött, mi csak kabinéti titok volt. Jelen czikke valami positiv dolgokat nem mond ugyan, de említi *Miklós* császár saját szavait, mellyek a diplomatiai alkudozásokba beleszövék, s mellyek mindenesetre elég érdekesek arra, hogy olvasóinkkal közöljük.

Digitized by Google

Ezt a császár a két fejedelem futárjának jun. 28-kán *Nesselrode* gróf államkanczellár jelenlétében egész ünnepélyességgel nyujtá át, azon államkanczellár előtt tehát, ki az orosz külügyet már 40 év óta vezeti, vagy inkább tanácsával tartja. A Poroszországhoz intézett hivatalos levéllel a császári sógornak egy sajátkezü irata is átadatott, mellyben ö határozatait megmagyarázza, kifejti, és mentegeti.

Elöször azt gondolta az ember, hogy Oroszország felelete nem kielégitö; ma már körülbelöl a következtetések ismeretesek, mellyeket, hogy jól megérthessen az ember, szükséges azon előterjesztésekhez hasonlitani, mellyek a két udvar közleményeiben találhatók.

E közlemények, mellyek az apr. 20-ki szerződés következményei, a tetscheni összejövetel alkalmával megujittattak. Ez alkalommal különös ünnepélyességgel történt meg a dolog, mit csak rendkivüli esetekre szoktak fentartani : a két szövetséges udvar nem csupán hivatalos jegyzéket küldött az orosz udvarhoz, hanem egyszersmind mind a két uralkodó sajátkezü iratot intézett *Miklós* császárhoz, mellyben gyöngéd érzelmeiket fejezik ki a császár iránt, s rimánkodva esdekelnek, hogy kérelmeiknek engedjen. A porosz király egy személyes összejövetelre a porosz határszéleken javallatot is tön, mint olly eszközt, melly képes leend a jó egyetértést fentartani, melly Európa nyugalmának, s a trónok bátorságának érdekében annyira szükséges.

A két állam előterjesztései kétféle természetüek voltak; az egyik hivatalos, de visszatartó; a másik bizalmas, melly természetesen némi homályban fekszik előttünk.

Az első vagyis hivatalos felszólitás, tudatik : ebben a német hatalmak kérték *Miklós* császárt, hogy hadmüködéseit a Dunán tul ne folytassa, s a dunai fejedelemségek kiürítésére maga tüzzön ki határidöt, csakhogy az ne legyen hosszu, s ne legyen olly feltételekhez kötve, mellyeket a német hatalmak nem teljesithetnek. Kérték továbbá, hogy egyezzék bele egy európai congressus tartásába, hol Oroszország követelései megfontoltathassanak. (Ez utóbbi kérelem a hivatalos jegyzékben nem állott, mint fentebb előadtuk.) És azon esetre, ha *Miklós* császár e két kérelemnek rögtön és tartózkodás nélkül enged, Poroszország és Ausztria kötelezik magukat, hogy közbenjárói hivatalukat hiven teljesitik, s kieszközlik, hogy Londonban, Párisban és Konstantinápolyban becsületes békét szerezhetnek.

Mint tudjuk, a bizalmas előterjesztések, csak további fejtegetései voltak a hivatalos jegyzékben letett kérelmeknek, ezek csak azon eszközöket fejtegették, mellyek alkalmasak volnának *Miklós* császár

Digitized by Google

részére az engedékenység hasznát biztositani, s a megigért becsületteljes békét kieszközleni. A két udvar megigérte, hogy a fegyveres közbenjárói szerepből nem lépnek ki, hanem ezt végkifejlődésig folytatni fogják. Ez volt a leglényegesebb pont. Az orosz udvarnak előadatott, hogy *az*, mit neki a két uralkodó tanácsol, mind a három udvar, s különösen az orosz kormány érdekében fekszik; erősen bizonyitgaták, miszerint ők nem akarnak Oroszország ellen háborut kezdeni; elmondatott, hogy e gondolat senkinek sem jutott eszébe; s hogy mind Bécsben, mind Berlinben nagyon érzik szükségét, hogy az orosszali szövetség, melly inkább személyes hajlamon, mint politikai combination alapul, ne csak fentartassék, hanem inkább erősittessék. És utoljára is, mit kivántak Oroszországtól? A Duna fejedelemségek kiüritését. No hát, ha ezeket kiüriti, nemcsak semmi áldozatot nem hoz Oroszország, hanem ellenben egy haszontalan és terhes foglalástól menekül meg, s szükség esetére az itt alkalmazott seregeit másutt használhatná. A császárnak tovább a közbenjárás hasznai is fejtegettettek, melly mindnyájoknak ugyan, de különösen az orosz udvarnak használna, s a legjobb módot nyujtaná, hogy egy sajnálandó összeütközés siralmas következéseinek eleje vétessék. Végre az általános béke lehető és elfogadható elemei is megérintettek, mellyek olly combinatiókon alapulnak, mellyek minden pártot kielégithetnének, s Európának a kivánt egyensulyt megtarthatnák, a nélkül, hogy a jelen birtoki állás megzavartatnék.

Mindezek, a hivatalos ugy, mint a titkos és bizalmas előterjesztések, emlékiratok, s a sajátkezü levelek jun. 15-én Szent-Pétervárra megérkeztek. Most már csak válaszra vártak. De két körülmény azt gyanittatá, hogy *Miklós* császár felelete nem fog ugy történni, mint azt óhajták vala.

Először is a porosz király inditványa, miszerint a határszélen a két uralkodó személyesen találkoznék, orosz részről elmellöztetett. E barátságos és jóindulatu felszólitást az orosz császár egy tábornok odaküldésével viszonozta, kinek meg volt hagyva, hogy a porosz királyt szokott mód szerint üdvözölje. Igaz, hogy e tábornok a császárnak vezér-hadsegéde, s olly személyiség volt, ki a czár teljes bizalmát birja; de akármillyen kitünő egyéniség volt is a tábornok, mindazáltal a porosz király inditványának el nem fogadása világos volt.

Másodszor köztudomásra jutott, hogy a császár válaszának megvitelére, rendkivüli nagykövet minőségben *Gorcsakoff* herczeg van megbizva. Ez egyéniségnek választása épen olly jelentő volt, mint a titkos mellőzése a porosz király kivánatának, hogy személyesen találkozzanak. Mert ez mutatta, hogy a nemzeti orosz párt, mellynek e bonyodalmakat köszönhetni, befolyását az udvarnál nemcsak meg-

Digitized by Google

tartotta, de nevelte is. A diplomata *Gorcsakoff*, testvére a dunai seregek vezérének *Gorcsakoff* herczegnek.

Mind a két herczeg az ó-orosz párthoz tartozik, azon párthoz, melly *Mencsikoff* herczeg küldetését sürgette, s ennek visszajövetele után világosan mutatá, miszerint Törökországot magáénak tekinti, s a német fejedelmek rimánkodásait és kérelmeit daczosan visszautasitotta.

Mi ugyan nem akarjuk állitani, hogy *Gorcsakoff* e párt tulzó részéhez tartozik, hanem csak azt akarjuk megérinteni, miszerint e párt véleményét és előitéletét annyira osztja mennyiben feltehetni illy férfinál, kit fejedelme már több diplomatiai eljárásokkal megbizott.

Az igazságnál maradva, meg kell azt is emlitenünk, miszerint *Gorcsakoff* küldetése annyiban szükségessé vált, mennyiben *Mayendorf* báró bécsi orosz követ helyett okvetlen mást kellett helyettesiteni, miután ennek egészségi állapota igen roncsolt helyzetü, s hosszasabb pihenést igényel.

Mind Bécsben, mind Berlinben türelmetlenül várták *Miklós* czár feleletét. Hogy hangzik a válasz? Már három nap óta csak erről beszélnek; minden ország és minden közlönyei már a találgatásban kifáradtak. A hirlapok után itélve a felelet kitérő és kétértelmü. Körülbelöl e következő tartalmu :

„Oroszország elfogadja a törökországi keresztények felett az európai hatalmak azon közös protectoratusát, melly a bécsi apr. 9-ki jegyzőkönyvben kimondatott.“

Ez fontos engedmény lenne Ooroszország részéről, ha e mellett a görög keresztényekre való felügyelést magának meg nem tartotta volna.

„Oroszország kötelezi magát, hogy a dunai fejedelemségeket elhagyja, ha az angol és franczia seregek is a török birtokot elhagyják, Ausztria pedig be sem megyen.“

E követelését Oroszországnak a nyugati hatalmak már egyszer elvetették; s ezért mondották Ausztria és Poroszország a sommatióban, hogy Oroszország a dunai fejedelemségek kiüritését ne kösse olly feltételekhez, mellyeknek meg- vagy nem tartása nem tölök függ. Nem lehet tehát feltenni, hogy e követelés most elfogadtassék, annyival inkább, mert ez jelenleg Ausztriának jun. 14-kén a portával tett szerződése után, valósággal Ausztria ellen irányzottnak tekinthető.

„Strategiai tekintetekből még egy ideig a Szeret vonalát megrakva tartja.“

Bizonyos, hogy a Szeretvonal pompás katonai állomás; de ha Oroszország ezt megtartja, miután e vidék egészen Moldvaországban

Digitized by Google

fekszik, tehát világos, hogy e feltétel a dunai fejedelemségek teljes kiürítésével merőben ellenkeznék.

„Végre Oroszország hajlandó békealkudozásokba ereszkedni, ha neki garantia adatik, miszerint ezalatt reánézve semmi káros hadműködés nem vétetik foganatba.“

E feltétel egészen az ausztriai és poroszországi jun. 2-ki jegyzékhez tartja magát. Oroszország egy igéretbe veti meg lábát, mellyet neki Ausztria és Poroszország tettek. Ez azonban azt is feltételezi, hogy az orosz udvar az emlitett jegyzéknek többi tartalmát szinte elfogadja, a nélkül, hogy azt módositaná, mi itt teljességgel nem történt.

Hanem most már azt kérdjük : valljon valósággal e volt az orosz kabinet felelete, mint itt előadtuk? Erre igenlőleg csak nagy tartózkodással felelhetünk, mert tudjuk, hogy a hivatalos válaszon kivül, mind a két német uralkodóhoz sajátkezü czári levél ment, mellyek állitólag nem egy tartalmuak, s ezenkivül *Gorcsakoff* megbizatott, hogy az irottakat bövebben világositsa fel és egészitse ki. Ha minden körülményt egybevetünk, ugy látszik, mintha *Miklós* császár nem lenne idegen az Ausztriától ajánlott feltételek alapján alkudozásokba bocsátkozni; kivéve az egy vallási kérdést.

„Ez“, mint *Miklós* császár mondá, „egészen engem és a szultánt illeti, ez egészen belügy, mi a külhatalmakat nem érdekelheti, s nincs is befolyással Európa egyensulyára. Én voltam s leszek is mindég saját egyházamnak védnöke, én született védpaizsa vagyok a barbárok megtámadásai ellen, kik ezt elnyomták, s akárki mit mondjon, jövendőben is nyomva fogják tartani. Ez lélekismereti dolog, mellyben nem engedhetek, s azt is tudni kell, hogy e tekintetben minden áldozatra kész vagyok.“

Látható, hogy *Miklós* czárnak e beszéde épen nem a bécsi jegyzökönyv szellemében van, sőt inkább felmelegitése a *Menczikoff* herczeg követelésének, melly okot adott a mostani bonyodalomra.

Azonban mellyik felelet igaz? Talán egyik sem, vagy mindegyik?

Annyi bizonyos, miszerint *Miklós* császár ingerültsége nagy fokra hágott, melly sem az emberekkel, sem a dolgokkal nincs kibékülve; ő boszankodik katonáira, kik nem győzhetetlenek, s az ellenség fegyverének csakugy, mint a ragályos betegségeknek áldozatul esnek. El van keseredve tábornokai irányában, kik akadályok által visszahagyták magukat tartani, mellyeket elörelátniok, vagy legyőzniök kelletett volna. Haragszik az élelmezési biztosságra, melly a hadsereg szükségeit, s a hadiszereket elő nem teremthette. Neheztel Ausztriára és Poroszországra, vagyis a közvélemény mozgalmára, melly Németországban nyilatkozott, s azon kormányokra, mellyek e közvé-

Digitized by Google

lemény nyilvánulásának ellen nem szegültek, vagy nem akartak. Végre boszankodik a két nagyobb német uralkodóra, kikről azt gondolta, hogy barátságuk és háladatosságuk, részére örök időkre biztositva van. (Itt az „Journal des Debats“ Miklós czárnak több kifejezéseit idézi, mellyekről mi hallgatunk, de mellyek mutatják mértékfeletti ingerültségét.)

„Mire lehet tovább épiteni, ha az ausztriai császár és a porosz király a legbecsületesebb s legbecsesebb érzelmeket félreismerik? Ausztria ellenem traditionalis perfidiájának minden segédeszközeit felhasználja; és Poroszországot magával huzza, én jól tudom minő hálátlanság ez! Hát elfelejtette az ausztriai császár és a porosz király, hogy mivel tartoznak nekem? Ha én nem volnék, s hadseregem nélkül, már mind a kettő régen megszünt volna uralkodni; csak én mentettem meg öket, mind kettőjöket. De talán azt hiszik, hogy már mindennek vége van, ők bátorságban vannak? Ha én boszuállásra gondolnék, csak ellenségeiket hagynám müködni, s a dolognak rövid vége lenne. Ők drágán fizetnék meg azon rosszat, mellyel engem elhalmoznak. Az ausztriai császár talán háborut izen nekem; én nem megyek ellene, de bevárom ötet. De tudja meg azt, hogy ha én a dunai fejedelemségekben megakarok maradni, senki nem képes engem onnan kiüzni. A háboru, az igazi nagy háboru, még nem kezdödött el. De nemsokára kezdetét veendi, ha engem arra kényszeritnek, s azt 500,000 ember élén kezdem meg. A többit majd azután lássuk.

A császár ingerültségét azonban azok, kik a mostani hanyathomlok rohanó politikát, s a háborut nem helyeslik, némileg igyekeznek csillapitani. És ezek Oroszországnak a legokosabb és legtapasztaltabb státusemberei, kik Európa állapotját igen jól ismerik, s Oroszország erejét és gyengéjét a többi államok irányában legjobban tudják méltányolni. E férfiak, kiknek a császárhozi ragaszkodásuk kétségenkivüli, képezik St.-Péterváron a békepártot, s ellenzékben állanak a nemzeti orosz párttal; ***Nesselrode*** gróf ez államférfiak feje, s ő első tekintélyük, s leghathatósabb gyámoluk. Az előbbi időkben ***Nesselrode*** gróf Európának jelen századi legnevezetesebb eseményeiben részt vett, s érdeme által Oroszország ezekből csak dicsőséggel és haszonnal jött ki. Ennek következtében ***Nesselrode*** gróf és ***Metternich*** herczeg, e két államkanczellár közt kölcsönös bizalomra épült meghittség jött létre. Mind a két államférfi fiatalságuktól kezdve ismerik egymást, s pályájukon többnyire együtt és egymás mellett haladtak. Régi barátságuk még ugyanaz, s ez nem megvetendő kapocsul szolgálhat jövendőre a két császárság kibékitésére. És ha ***Miklós*** czár még egyszer a mérsékeltség pályájára visszatér, ezt másnak nem, csak ***Nesselrode*** grófnak köszönhetjük. Ő és barátjai hosszas vonakodásuk

Digitized by Google

és bölcs tanácsuk által az uralkodóval végre megismertetik az igazságot, s kieszközlendik, hogy a császár a dolgok helyzetét Oroszország valódi érdekeihez képest fogja föl.

A görög lázadás vége.

A görögök lázadása Epirusban és Theszaliában a török kormány ellen, nem kis zavarba hozta a nyugati hatalmakat, tudniillik Angliát és Franciaországot. Ők már a hadat megüzenték az oroszoknak; már megkötötték a szövetséget Törökországgal, mellyben ennek birtoki integritását fentartani igérik; előbb csak alaposan gyanitották, s később diplomatiai uton valóságos adatok után meggyőződtek, hogy a görög lázadást orosz cselszövények, pénz- és segitségi igéret idézték elő, mellynek czélja vala Törökországot szétbontani, s a messzeható orosz tervnek kezére játszani: és mind ezek ellenére csak vonakodva és a legutolsó szükségben kelhettek fel erélyesen a görög lázadás elfojtására, és pedig különböző okokból.

Először is azon rokonszenvből, mellyet az 1823-ki görög forradalom alkalmával az angolok, francziák, németek tanusitottak, még most is sok maradt fen, melly nem engedé meg az angol és franczia kabinéteknek, hogy nyakraföre és erőszakkal elnyomják a görög keresztényeket, kiknek Törökországban becsületesb polgári állást szerezni főtörekvésük vala.

De másodszor az angol és franczia kormányoknak azért is kötve volt kezük, mert a görög lázadás elfojtása némi következetlenséget hárita azon eljárásra, mellyet az 1823-ki görög forradalom alkalmával tanusitottak. Hiszen ők voltak azok, kik a török birodalom testéből egy külön független görög királyságot alapitának, ezt nagy summa kölcsön-pénzzel segiték, s az ország felett a protectoratust elvállalák. Ha tehát az 1832. jul. 21. szerződésnél fogva az uj független Görögország határait magok a nyugati hatalmak meghatározhatták, miért ne lehete később reménységük a görögöknek, hogy Epirust, Theszaliát és Macedoniát is az uj görög királysághoz csatolhatják, ha az ottani görög keresztény népesség elég erős arra, hogy saját erejéből a török jármat lerázhassa?

Végre tudjuk, hogy a mostani epirusi és theszaliai görög lázadást főleg a görög királyság lakosai, különösen maga a görög király és királyné szították, s aziránt a legnyiltabb rokonszenvet mutattak, s azt mindenképen elősegiteni igyekeztek. Már pedig a görög király köztudomásra bajor kir. családból származik, melly legközelebbi vérrokonságban áll az ausztriai és porosz uralkodó-házakkal. És igy, ha a nyugati hatalmaknak érdekükben feküdt Ausztriát és Poroszországot s velök a német szövetségi államokat Oroszország ellen szövet-

Digitized by Google

ségesekül megnyerni : ugy szükségesképen a görög királylyal is csak nagyon simogatólag és csinnyán lehete bánni, s minden erőszakos lépéseket lehetőségig kerülni.

És mindezen fontos okok mellett, mellyek szelid és kiméletes fellépést javasoltak, a nyugati hatalmak sehogy sem engedhették meg, hogy a görög lázadás eredményre jusson, s ezáltal a szövetséges Törökország területe megcsokittassék, az orosz ellen szánt török csapatok más harcztérre vitessenek, s az orosz titkos terveket győzelem koszoruzza. És nem engedhették meg annyival inkább, mert az 1823-ki és 1854-ki görög forradalom közt felette nagy különbség mutatkozott. 1823-ban a nyugati hatalmak azt gondolták, hogy ha a törökországi görögöket a török ellen segitik, ezáltal a görögök rokonszenvét megnyervén, őket a mindenható orosz befolyástól a nyugati hatalmakhozi csatlakozásra édesgetik. E remény teljesen meghiusult, mert az uj független görög királyság egészen orosz befolyás alá adta magát, s központul szolgált a görög hetaerista társaság titkos müködéseinek, mellyek czélul tüzték ki Törökország felbomlását, s a régi görög császárság visszaállitását.

De még más reményükben is csalatkoztak a nyugati hatalmak. Ők becsületes és szabad alkotmányt eszközlöttek ki a görög királyságnak, azt gondolván, hogy ezáltal legbiztosabban lábra kap az elvadult görög népfajnál a valódi civilisatió, polgárisodás, erkölcsiség, ipar és szorgalom; s mint alkotmányos ország, nem fog kacsingatni az orosz kancsukával. Mindez nem igy történt. A görög királyságban nem hogy a valódi alkotmányosság és polgárisodás meg nem gyökeredzhetett, sőt inkább örökös anarchia szinhelyévé vált ez, és a közigazgatás minden ágaiban a legnagyobb romlottság, vesztegetés és hütlenség mutatkozott. Czivakodás, üres kincstár, megvesztegethetőség fő jellemei a görög államnak. A legkedvezőbb körülmények, a legszebb éghajlat, a természetnek minden ajándékai, az irigylendő topographiai fekvés (tengerektől körülvétetve), a szabad alkotmány, a folytonosan tartó béke mellett sem mehetett annyira a görög kormány, hogy az angol és franczia udvaroktól nyert kölcsönnek csak kamatját is fizethette volna!

Hivatalos közlönye Franczia országnak, mellynek köszönheti főleg a jelen görög királyság lételét, 1854. aprilis végén következő tudósitást hozott a görög állapotokról. „Az Athenből érkező tudósi„tások a Görögországbani hangulatot olly színekkel festik, mellyek „azokra nézve, kik eddig ezen ország jóllétét óhajtották, igen szomo„ritólag hathatnak. Görögországban most valóságos rémuralom ural„kodik. A királyság minden pontjaira, mellyek eddig semmi rokon„szenvet nem tanusitottak a fölkelés irányában, ügynökök küldetnek. „Azok, kik általok elengedik magukat csábittatni, főnökük vezetése

Digitized by Google

„alatt azonnal a határokra indulnak, s rendszerint azzal kezdik meg „müködéseiket, hogy a lakosságot, mellyre bukkannak, azonnal meg- „sarczolják, s azoknak falvait, kik a forradalomban részt venni vona- „kodnak, tüzzel vassal pusztitják. Ha egyszer török területre érkez- „tek, akkor, az athéni szokásos kifejezés szerint, a nyomorult keresz- „tény rajákat kényszeriteni kell a lázadásra. Ugyanez időben azon „görög börtönök, mellyek a lázadás elején mindjárt meg nem nyit- „tattak, pótolják a toborzási eszközök hiányát. Az illy módon szabad- „ságba helyezett nyomorultak a rendes katonaság soraiba osztatnak „be, ezekkel indulnak együtt a keresztény Epirus és Theszalia kirab- „lására. Illy módon gondolják e tartományokat megifjithatni s a for- „radalom számára megnyerhetni. Attikában és Peloponezusban most „az igazságszolgáltatás mindenütt fel van függesztve; az állampénz- „tárak és gabonaraktárak a rablásnak és pusztitásnak lönek marta- „lékaivá; szóval: mind az országban, mind az administratióban a „legiszonyatosabb anarchia uralkodik. Athénben épen most az ugy- „nevezett jólléti bizottmánynak egy neme állittatott fel az öreg pha- „narióta *Soutzo Mihály* elnöklete alatt. A comité legelső dolga volt, „egy számüzési lajstromot készitени, s hogy a végrehajtás az itéletet „azonnal kövesse, bizonyos számu orgyilkosokat fogadott, kik épen „most érkeztek meg Smyrnából és Konstantinápolyból, s kiknek mis- „siója abban áll, mindenkit legyilkolni, ki annak gyanujában áll, „hogy a lázadást nem pártolja. Aprilis 13-kán egy athéni lakos, ki „némileg kétségét fejezte ki a jelen fölkelés eredménye fölött, majd- „nem áldozatul esett egy illy borzasztó végrehajtásnak. Miután a „legirtózatosabban bántak vele, börtönbe hurczoltatott. Ugyanazon „nap a katholikusok, kik épen a zöld csütörtök szent ünnepét ülték „meg, majdnem azon veszélybe jutottak, hogy lássák, miként támadja „meg szentegyházukat a rabló bandák csapatja, s hogy e vész ártal- „matlanul vonult el fejök fölött, csak azon ellenvetéseknek köszön- „hetik, mellyeket a franczia császár követe intézett a görög hatósá- „gokhoz. Fájdalmas érzéssel registráljuk a szédelgés mindezen kórje- „lenségeit, mellyek azzal fenyegetnek, hogy Görögországot a végrom- „láshoz vezetendik.“

Mivel a hivatalos és hiteles adatokból kiderült, hogy az epirusi és theszaliai görög lázadást csupán és egyedül a görög királyság, s a kormánynak pénz- ember- élelem- és hadszerben nyujtott segedelme tartja fel: ennélfogva az athéni angol és franczia követek nem szüntek meg a görög kormányt hol szelid, hol keményebb hangon figyelmeztetni, hogy a görög lázadásban igazi és tökéletes semlegességet tartson, s a lázadóknak semmi segedelmet ne nyujtson, ha azt akarja, hogy a nyugati hatalmak a görög kormány irányában tettlegesen fel ne lépjenek. E figyelmeztetést Ausztria, Poroszország, söt Bajoror-

Digitized by Google

ság is támogatták baráti és rokoni tanácsukkal, ámbár Bajorország még mindég azon hiedelemben volt, miszerint a jelen keleti bonyodalom legjobb alkalom lenne arra, hogy a görög királyság területe Epirus, Theszalia és Macedonia tartományokkal nagyobbitassék.

Azonban sem a jó tanács, sem a fenyegetödzés mit sem használt *Otto* király udvaránál, söt ennek tagadó válasza a török ultimatumra, valóságos beteges és ingerült lelkesedést idézett elő a görög népnél. A király a nyugati hatalmak előterjesztéseire mindég avval válaszolt, hogy ő az egész görög nemzet mozgalmát és rokonszenvét elfojtani, s engedelmességet szerezni nem képes.

A dolgok illy állásában az angol és franczia kormányok végre kifogytak türelmükből, s elhatározták, hogy ha a görög király nem képes országában engedelmességet szerezni, majd ezt ök fogják saját hajóhadaikkal és seregeikkel eszközleni. Ennélfogva elhatároztatott, hogy az orosz ellen szánt s *Forey* osztályos tábornok vezénylete alatt álló franczia hadosztály két angol tengerészi ezreddel egyesülve 14 hajóra ültetve az Athén szomszédságába levő Piraeus kikötőbe evezzék, s fegyveres erö támogassa a görögországi angol és franczia követek előterjesztéseit a görög udvarnál.

A határozat teljesedésbe ment, de még előbb, azaz május 13-án mind az angol követ *Vyse Tamás*, mind a franczia követ *Forth-Rouen* egy *ultimatumot* adtak be *Paikos* urnak a görög külügyminiszternek, s válaszadásra csak 4 napot tüztek ki, melly határidö azonban a görög kormány kérésére május 22-éig meghoszabbittatott. Az ultimatumi jegyzéknek ívekre menő terjedelmessége, s maga a dolog fontossága elég okul szolgált a válasz-határidönek meghosszabbitására. A két udvar jegyzékei lényegben megegyeztek ugyan, de a fejtegetést, s formát illetöleg sokban különböztek egymástól. Igy, mig a franczia jegyzék hosszadalmasan elősorolá mindazon tettleges segitségeket, miket a görög királyság népe és kormánya az epirusi és theszaliai lázadóknak nyujtottak : ezalatt az angol jegyzék igen röviden mindenért a görög udvart és kormányát teszi felelössé, s rögtön a következő pontok teljesitését követeli.

1) A király és a kormány nyilvánosan és leplezetlenül mondják ki, hogy a keleti harczban semlegesek akarnak maradni. 2) Nyiltan itéltessenek el azok, kik a király szolgálatából kilépnek és a lázadókhoz csatlakoznak. 3) A közhivatalban levő, s a lázadók seregében müködö egyéneknek szabassék rövid határidö a visszatérésre, ollyformán, hogy a nem engedelmeskedök hivatalaikat veszitsék el. 4) Tétessék közhirül, miszerint senki sem fog közhivatalba visszavétetni, ki szabadságot kér, vagy hivataláról lemond olly titkos szándékkal, hogy később a lázadók soraiba lépjen.

Mindenek előtt pedig az udvar és kormány tettleges magavise-

Digitized by Google

lete megegyező legyen nyilatkozataival, s minden alkalom szorgosan elkerültessék, hogy a népnél ne támadjon azon eszme, mintha a kormány nem akarná megtartani a nyugati hatalmak irányában tartozó kötelezettségeit. Hogy ha pedig e pontokra május 17-kéig kielégitő válasz nem érkezendik, a hatalmak képviselői határozataiknak érvényt is fognak tudni szerezni, mellyek eredménye a hellen trónnak eltörlése és más kormánynak beállitása leend, ollyannak tudniillik, melly nem álland utjában a két hatalom akaratjának. Az angol követnek egy másik jegyzékében a bécsi apr. 9-ki jegyzőkönyv kihirdetése követeltetik, mellyben a török birodalom területi épsége a nagyhatalmak részéről biztositva van.

A franczia jegyzék követelései lényegileg ugyanazok, mellyek az angol jegyzékben elmondattak; csakhogy amaz a kivitelben nagyobb szabadságot enged a görög kormánynak, s legalább formailag függetlenségét fentartja. Tartalma a franczia jegyzéknek röviden e következő :

1) A görög király és kormány a nekik tetsző uton és módon adják tudtára a görög nemzetnek, hogy ők azon harczban, melly egy részről Oroszország, más részről Törökhon, Anglia és Franciaországok közt kitört, tökéletesen semlegesek akarnak maradni. 2) Hogy hivatalosan az eddig történtek kárhoztassanak, mint olly tények, mellyek az ország állását Európában veszélyeztetik. 3) Hogy a királyságban a toborzás megakadályozására szigoru rendszabályok hozassanak be, s az ország hivatalnokai, kik a felkelőknél szolgálnak, tüstént visszaparancsoltassanak. 4) Hogy a szabad csapatok működéseit s a szomszéd török területre való átlépését fegyveres erővel is akadályozza meg a görög kormány. 5) A lázadásban részesülő görög királysági alattvalók hivassanak vissza, s nem engedelmeskedés esetében szigoruan büntettessenek meg. 6) A görög kormány hivatalnokainak jövendőben sem szabadsági időt ne engedjen, sem lemondásukat el ne fogadja, hacsak legkisebb gyanu forog is fen, miszerint az érdekeltek a görög lázadáshoz szándékoznak csatlakozni. 7) Kihirdetése apr. 9-ki bécsi jegyzőkönyvnek, melly Törökország integritását biztositja.

Ha kielégitő válasz máj. 17-kéig nem érkezik, a nyugati hatalmak erőszakhoz fognak nyulni.

Két nap előtt a nevezett két követ egyszersmind jegyzékeket intézett a külügyminiszterhez, mellyek által a kormánytól a hátralevő államadósság megfizetését kivánták, melly nehány millióra rug, s nem fizetés esetében kényszer rendszabályokkal fenyegetődztek.

Miután a két nyugati hatalom követei jegyzékeiket a külügyminiszternek átadták, minisztertanács tartatott ő felségénél. Azon állásnál fogva, mellyet a nevezett követek a király és kormánya irányá-

Digitized by Google

ban elfoglaltak, a velök folytatandó közvetlen alkudozásról nem lehete szó. A király elhatározá, Ausztria, Porosz- és Bajorországok képviselöihez fordulni, s Poroszország képviselője vállalá magára, hogy az alkudozásokat a maga és tiszttársai nevében megkezdendi. Tiznapi alkudozás után *Wyse* és *Fort-Rouen* urak elállottak azon követeléseiktöl, hogy a görög király az Epirusban, Theszaliában és Macedoniában kitört háborut kárhoztassa, minden eddig történtet nem történtnek nyilatkoztasson, s minden felkelési kisérletet egy commentár által, melly az apr. 9-ki bécsi jegyzökönyv közzétételét megelözze Görögország s a török birodalom keresztény alattvalóinak érdekeivel ellenkezö döreségnek nyilvánitson. De visszavonhatatlanul maradtak a mellett, hogy a király egy általok készitendö formula szerint, mellyben egy szó se változtattassék meg, irásban tegye le azon igéretet, hogy az Anglia, Franciaország és Törökhon közt egys másrészröl Oroszország közt kitört háboruban legszigorubb semlegességet fog tartani, s egy becsületes és eszes emberekböl álló miniszterium kineveztetése által a tengeri hatalmaknak biztositékot nyujtand, hogy olly rendszabályokat fog életbe léptetni, mellyek ez igéret teljesitésére szükségeseknek találtatnak.

Mig ez alkudozások történtek, Athénbe hirül vitték, hogy *Forey* franczia tábornok hadosztálya május 25-kén a piraeusi kikötöben 14 nagyobb gözös és vitorlahajókon megérkezett. Ugyan-e nap délután a nyugati hatalmak, továbbá Ausztria és Poroszország követei összegyültek, s egy nyilatkozat szerkesztésére nézve megegyeztek, melly azonnal a királynak elküldetett, hogy 6 óráig este ö és miniszterei irják alá. A történtek és felkelés rosszalását tartalmazó pont szelidittetett. A minisztertanács (kivéve az elnököt, *Kriezist*, s a belügyminisztert) aláirta, de e tételt kitörölte; mire az összes miniszterek beadták lemondásukat. A király hasonlóképen aláirta az okmányt, s Poroszország képviselője át is véve ezt, de miután az angol és franczia követek azt nyilvániták, hogy ennek daczára is megszállják a Piraeust, ezért ez okmányt elöbb átadhatni nem hivé, mig eziránt a királylyal nem értekezett, ki ezen felharagudva az okmányt szétszaggatá.

Másnap, május 26-kán reggel megkezdetett a franczia és angol csapatok partra szállása. A görög hadihajóktól, mellyek a kikötöben feküdtek, elvétettek vitorláik, s franczia matrózokat és csapatokat kaptak a fedélzetre. Minden középületek a Piraeusban, a löportár, a katonai tanoda, föörség, stb. birtokba vétettek. A franczia zászló lobogott mindenfelé. A fövárosban Athénben a legnagyobb zavar és rémülés keletkezett.

Az angol és franczia követek is Athénböl eltávozván, Piraeusba mentek, s Athénbe azt üzenék, hogy a csapatok indulóban vannak a föváros felé. Erre a megrémült görög király felszólitá a porosz köve-

Digitized by Google

tet, hogy e rendszabályt, melly őt a katonai helyörséggel együtt Lamiába vonulni kényszeritené, minden áron akadályoztassa meg. A porosz követ el is ment Piraeusban, s végre kieszközlé, hogy a csapatok a Piraeuson kivül Munchias magaslatain táborozzanak, s csak a veszteglő intézeteket szállották meg; a király ellenben a trónról azon igéretet fogja adni, hogy szigoruan semleges marad, s uj miniszteriumot helyezend be, mellynek tagjai az igéretre nézve biztositékul szolgálandnak.

Délután 3 órakor az angol és franczia követek a királyhoz csakugyan elmentek. Ő felsége a trónteremben fogadá őket, s következő szavakat intézett hozzájok:

„Kinyilatkoztatom, hogy én Törökország irányában hiven fogok szigoru és teljes semlegességet tartani; hogy haladéktanul a szükséges rendszabályokat életbe fogom léptetni, és hogy e czélból uj minisztereket fogok tanácsomba meghivni, kik jellemök és belátásuknál fogva legalkalmasabbak, az általam elvállalt kötelezettséget végrehajtani.“

Wyse angol követ következőleg válaszolt:

„Sire: Sietni fogunk kormányainknak e szavakat tudtul adni, mellyeket a király épen most fejezett ki, s nem kételkedünk, hogy ha felséged az uj tanácsnokoknak támogatását megadni akarja, mi udvarainknak jövőben csak kielégitő jelentéseket tehetendünk Görögországról.“

Ezután az uj miniszterium is megalakult, még pedig a jó véleményben álló közszeretetü *Maurocordatos* elnöklete alatt, s egyik tagja *Kalergis* is, kit Napoleon franczia császár személyesen kedvel. Az uj ministerium mindaddig nem akarta letenni az esküt, mig a király azon igéretet nem teszi, hogy 4 szárnysegédét és főudvarmesterét eltávolitja. A király megigéré ezt, s a miniszterek letették az esküt, és kiadták proclamatiójokat a görög nemzethez.

Négy királyi hadsegéd, *Kolokotronis*, *Mamuri*, *Gardikiotti*, és *Grivas* elbocsátatásukat nyerték. *Spiro Milius* beadta lemondását.

A görög belügyminiszter az ország megyéinek főnökeihez következő köriratot menesztett:

„Hála a gondviselés kifürkészhetetlen határozatainak, hála a két védhatalom és jóltevőink jóakaratának, hazánk azon pillanatban lőn megmentve, mellyben örvénybe rohanni készült.

„A gonoszlelküség azonban, közönyös levén a körülmények veszélyessége iránt — mellyekben a nép létezik, nem szereti a rend visszatérését, s megszilárditását, melly a kormány hatalmát megerősitvén, s jótékony czéljai kivitelét könnyitvén, csak a legboldogitóbb s legüdvhozóbb eredményeket idézhetné elő.

„Ügyes levén az igazság elferditésében, s minden perczben kész

Digitized by Google

az együgyü kedélyeket kizsákmányolni, fáradhatlanul azon törekszik, hogy ezernyi koholt hirek által a kormány iránti tiszteletet megrenditse, s a kedélyeket a tartományokban ingerültségben tartsa, azon reményben, hogy minden anyagi és erkölcsi javitást olly kormány alatt, melly iránt rokonszenvvel nem viseltetik, ezáltal lehetlenitsen.

„A gonoszlelküség legyen bármilly találékony, mégis mindég lel olly tényeket, mellyekre koholmányait épitheti.

„Azonban kötelességünk, a közvéleményt felvilágositani, s az igazságot a nép minden osztályának megközelithetövé tenni. Ön tehát ki fogja jelenteni, hogy a szövetséges seregek jelenlétének semmi más czélja nincs, mint a nemzeti függetlenséget védelmezni, mellyet egy nem józan politika compromittált. Ön megfogja az emberekkel értetni, hogy az itt létező katonákat azon két baráti hatalom küldötte, mellyek a hellen királyságot alkoták, s hogy e katonák testvérei azoknak, kik egykor a függetlenségért olly nagylelküleg küzdöttek; ön azon biztositást nyujtandja, hogy a jelen kormánynak komoly szándéka, a törvénynek érvényt szerezni, s baráti viszonyokban élvén a külhatalmakkal, az országot megmenteni azon veszélyektől, mellyek azt fenyegetik.

„A törvény elég módot ad a kormánynak kezére, hogy a rágalmat lesujthassa. De ereje öntudatában s a legjobb akaratu érzelmektől lelkesitve, csupán arra fog szoritkozni, hogy azt a törvény iránti szeghetetlen tisztelete, az ország érdekeiröli gondoskodása s ernyedetlen törekvése által, becsületesség által a külföld tiszteletét biztositani, — leküzdje, — hogy a népbe jó igazgatás által intézményei iránti bizalmat s az igazságosság iránt tiszteletet oltson, mellyek a népboldogság s egy állam hatalmának legszilárdabb biztositékai.

„Ez a szövetséges seregek missiója, ez a jelen miniszterium belpolitikájának czélja. Ön az egyiket ugy, mint a másikat alattvalóinak igaz világukban tüntesse elö. A görög nemzet, melly olly sok belátással bir, nehézség nélkül felfogja ismerni mindezen cselszövényes fogások, mindezen perfid sugallatok czélját, s éles látása által a közrendháboritók bünös terveit meghiusitandja.“

Megtörténvén az uj miniszterium behelyezése, a 14 angol-franczia hajók legnagyobb része május 29-kén *Forey* tábornok hadosztályának nagyobb részével Törökországba elvitorlázott. Május 28-káig csak mintegy 3000 franczia szállott partra, kik alkalmasint a háboru bevégeztéig Görögországban fognak maradni, miután az itt uralkodó szellem épen nem ollyan, hogy ezt magára lehetne hagyni, s maga a királyi család a nyugati hatalmak követei, s az uj miniszterium által folyvást örszemekkel kisértetik. — Igy a franczia követség a királyi palotával szemközt foglalt lakást; ott valaki mindég ört áll, hogy azon személyeket bejelentse, kik a palotába mennek, s gyanit-

Digitized by Google

hatni, hogy a követségnek ben a palotában is vannak tudósitói. A miniszterek pedig minden rendszabályt életbe léptetnek, mellyel a felkelést elnyomhatják. A legszigorubb parancsok mentek a határörvonalokhoz, hogy senkinek az átmenetet a görög határon meg ne engedjék, s a felett örködjenek, hogy semmi élelem vagy hadszer a felkelők számára ne szállittassék. — A miniszterek megtilták a katonatiszteknek és hivatalnokoknak, hogy az illető miniszter engedelme nélkül, s csak is ennek jelenlétében szabad audientiára menni; s később tudósiták a tiszteket, hogy a királyi asztalnál is csak a miniszterek engedélyével jelenhetnek meg. A királyt sétautjában csendörök kisérik, kik mintegy 100 lépésre maradnak el a királyi kocsitól.

Az uj miniszterek közt, kétségen kivül legerélyesebb ***Kalergis***, ki a nyugalmat és rendet erös kezekkel vissza tudta állitani, s ezért neki, mint erélyes hadügyminiszternek Napoleon császár egy sajátkezü levelében kijelentette megelégedését az uj kabinét első cselekvényeivel; egyszersmind Görögország iránti változhatatlan rokonszenvét kifejezte; nem titkolván, miszerint akaratja ellenére Görögország ellen a legszigorubb rendszabályokat használandotta, ha ott még tovább is Európa iránt ellenséges politika tartotta volna meg érvényét.

Más oldalrul ***Kalergist*** a görögök, kik a nyugatiak által parancsolt csendet nem igen örömest türik, kimondhatlanul gyanusitják. Azt mondják, hogy ő tökéletes urat játszik az országban, mióta Napoleon császár helyeslését fejezte ki minden eddigi tetteire nézve. Ugy látszik, fejébe vette, hogy a király eltávozása után, kit minden áron leköszönésre akar birni, a görög köztársaság elnöke lesz, s később egy csapás által trónra fog emelkedhetni. Bizonyos, hogy nagy önbizalommal bir, s teljes meggyözödéssel beszél arról, miszerint Görögország államalkotmányának megváltoztatása elhatároztatott.

Egyébiránt a csend helyreállott ugyan Görögországban, de a tüz csak hamu alatt lappang, s a politikai láthatár itt mindinkább beborul, a miniszterium minden fáradozásainak daczára, az utolsó tulrohant mozgalom utófájdalmait elháritani. Az udvar elleni reactio már elkezdödött, s ennek bizonyságául szolgál egy nevezetes petitio, mellyet a mozgalom 3 fönöke, ***Grivas T. Tzami Karatassos***, és ***Papakosta Tzamalas***, mindazok nevében aláirtak, kik öket az epirusi, thesaliai és macedoniai fölkelésben követték, s ezt a miniszteriumnak átnyujtották. A kérvény tartalma ímez: „Mi köszönetet mondunk a kormánynak mindenekelött, hogy a görög nemzetet a két védhatalom, haragjától megmentette, s minket elöbbi állásainkba ismét visszahelyezett. Mi a határon átmentünk, hogy testvéreinket a török járom alul kiszabaditsuk, s e lépésre az ösztönzött bennünket, hogy a volt hadügyminiszter ***Soutzo Károly*** a király parancsára és nevében bizto-

Digitized by Google

sitott, miszerint a kormány a fölkelést támogatni fogja; hogy a nyugati hatalmak annak kedveznek; hogy nevezetesen a német hatalmak „relations de parentés“ kedveért azt anyagilag támogatni fogják, hahogy a nyugati hatalmak a harcz iránti nézeteiket megváltoztatnák; végre, hogy a kormánynak több milliói vannak kezében, mi legvilágosabb bizonysága annak, hogy a testvérek felszabaditása s Görögország nagyobbodása forog kérdésben. A forradalom szerencsétlen kimenetele az áruló kormánynak róható fel, mert eleitől fogva az egész hatalmat magában akarta összpontositani, s ezért egyedül egy europai hatalomra támaszkodott. A létező pénzek a kormány teremtményei közt osztattak fel, kik egyáltalában minden képesség nélküli, az országban nem ismert személyiségek: öket alulirtakat cserben hagyták. S miután most sok család sinylik nyomorban, azt kérik alulirtak, hogy pontosan vizsgálják meg, honnan jöttek a pénzek, kiknek osztattak ki, s még mennyi maradt meg, hogy azzal azokon lehessen segiteni, kik a kormány hivását hiven követve, most a kétségbeesés martalékai.“

Ezen kérvényt, melly minden esetre többet tartalmaz, mint az egész angol kékkönyv (mellyből nehány sürgönyöket alább közleni fogunk), a kormány a király elé terjeszté, ki azonban vonakodott azon pénzekről felvilágositást adni. Ő még mindég húz pénzeket Oroszországtól. Egy párisi görög ház látja el ez ügyet, s e pénz nagybani vesztegetésekre fordittatik. A mellett az államkincstár ki van meritve, a fegyvertárak üresek; az ügyek panganak. Mi legyen illykörülmények közt az ország pénzügyeiből?

Hogy az epirusi, theszaliai görög lázadást csak a görög királysági segedelem tartja fen, ezt mindenki tudta, s ezt az események fényesen bizonyiták. Ugyanis a nyugati hatalmak a görög királyságban a forradalmi mozgalmat erőszakkal is elnyomván, ennek mindjárt meglátszott a következése Epirusban és Theszaliában. A görög vezérek egymással czivakodtak; egymást árulónak kiálták ki; az epirusi görög keresztényeket kirabolták; minden megszökött görög királysági hadnagyocska tábornoki ranggal ruházta fel magát, és senkinek nem engedelmeskedvén, saját kezére dolgozott. Illy körülmények közt nem csuda, hogy Epirusban a török csapatok a lázadást csakhamar elnyomták, s az egész harcz csak guerilla vagy is inkább rablási czivakodássá fajult el.

Az Epirusból kiszoritott görögök Thessaliába mentek át s itt kisértették meg szerencséjüket. *Hadzi Petros* állván a mozgalom élére, több kis csatákban Lutro, Phanari, Parambrastaris, Belesio, és Tricala mellett szerencsésen harczoltak a török csapatok ellen. Végre a tulnyomó török sereg által egyes buvóhelyeikből kiszorittatván, Kalambakánál egy nagy sánczolt táborba vonták magukat, mellyet a tö-

Digitized by Google

rökök 10 napi ostrom után is nem tudtak bevenni. Itt 10,000 görög hösiesen védte magát, de utoljára junius 20-kán a görög sánczolt tábort a török sereg nagy erővel megrohanván, ezt egy óra alatt bevette, 10 zászlót, és temérdek hadszert elfoglalt, s az egész görög tábort szétugrasztotta.

A kalambaki szerencsétlen csata után *Hadzsi Petros* igyekezett csapatait ujra rendbeszedni, de minden oldalrul segedelem nélkül maradván, a fegyvert ő is letette, s egy proclamatiót bocsátván ki, hazájába visszatért.

Illy módon a török főbiztos *Fuad Effendi* szerencsésen elnyomta a görög lázadást, s a kalambaki ütközet után Thesalia lakóihoz következő kiáltványt intézett:

Theszaliának keresztény lakói!

„Egy ellenséges beütés, mellyhez hasonlót a polgárisult nemzetek évkönyveiben hiába keresünk, két szép tartományban, Epirusban és Theszaliában mondhatatlan szerencsétlenséget okozott. Gyilkosság, rablás voltak jelszavai azon hellén rablócsoportoknak, mellyeket a fosztogatási vágy ez országba csalt. E hellének, mint emberek, minden emberiségi törvényt megsértettek; mint keresztények, még az egyházak szentségeit is profanálták; de Isten minden gonosztevőt megbüntet. A vitéz török sereg, miután Epirust a rablócsoportoktól megtisztitotta, s itt rendet és csendet hozott be, Theszaliába jött be hogy itt egyesülve dicsőségesen végezze be azon hadműködést, mellyet bajtársai szerencsével megkezdettek.“

„Mindnyájan tudjátok, hogy mi történt Kalambakánál. Ez állomás volt utolsó menhelye és fő fészke a görög csoportoknak. 10,000 hellén itt egy óra alatt tökéletesen megsemmisittetett; több 100 sánczuál, mellyeket a természeti fekvés is erősekké alkotott, az első lövésre rohammal elfoglaltatott; 10 zászló, temérdek hadszer, s minden a mit a lázadók ide összegyüjtének, zsákmányunkká lett. És ha vérkimélésből a futamodóknak egy kis rést nem hagyunk, e gonosztevők közül egy sem menekülhetett volna meg.“

„Mindjárt ez ütközet után több keresztény lakosok, kik erőszakkal soroztattak be, hozzám jöttek, s esedeztek a mi jó fejedelmünk kegyelméért; és mások is e példát követve, naponként jönnek magukat feladni.“

A theszaliai nép roppant többsége nem tért le a hüség utjáról, és ha némelly örültek kötelességeikről megfeledkeztek, érdemlett büntetésüket el is vették azokkal együtt, kik őket elcsábiták.

A kalambakai esemény mindenkit eszére térithet. Állitom, hogy ma senki sincs, ki vakultságában megátalkodhatnék. Mind ezek mellett egyszer még is hallatni óhajtottam szavát a mi legkegyelmesebb császárunknak, ki az eltévelyedetteket a béke és jólét kebelébe visszahívja. A mi legkegyelmesebb szultánunk nagylelkűsége teljes bo-

Digitized by Google

csánatot ad mind azoknak, kik a lázadásban önként vagy kényszeritve részt vettek. Lakosok! Hagyjátok el a hegyeket és erdöket, s térjetek vissza falvaitokba, hogy családaitok körében pihenhessetek, s mezöiteket learathassátok, mellyek a Mindenható szánakozásából, mintegy a kiállott szenvedések pótlékául gazdagabban gyümölcsöztek mint valaha. Elöljárók! tegyetek le minden félelemről, söt inkább gyülekezzetek hozzám, s mondjátok meg azon eszközöket, mellyek a hazán ejtett sebeket begyógyitani képesek volnának. Papok, az isteni hit szolgái! Ne késedelmezzetek azon kötelességeket teljesiteni, mellyeket nektek a vallás parancsol; vigasztaljátok a szenvedöket, hirdessétek a békét, s magyarázzátok meg *Jesusnak* emez szavait: „Adjátok meg a császárnak a mi a császáré, s az Istennek, mi az Istené.“ Kelt Larissában, jun. 26-kán, 1854. Fuad Effendi.“

Hadzi Petros is, ki utolsó volt, ki magát tartotta, szétvert hadteste ujra szervezésének lehetösége iránt kétségbe esvén, azt teljesen feloszlatta e következö szózattal:

„Bajtársak! A mai szabad Görögország fiaival s testvéreinkkel egyesülten kezdettük meg a harczot 1821-ben, hogy számunkra a szabadságot és függetlenséget kivivjuk. Kitartásunk a polgárisult világ rokonszenve, s a nagyhatalmak jó akarata, Görögországunk egy részének ismét visszaadá a szabadságot, de Theszalia, Epirus, Macedonia még most is a zsarnok járma alatt nyögnek. Bizván Isten kegyelmében, s igazságos jogunk erös érzetében, öt hó elött a szent harczot, melly 1829-ben félbeszakasztatott, ismét elkezdettük. Testvéreink Hellasban a közös haza felhivó szavára hozzánk csatlakoztak, hogy betöltsék szent kötelességüket, mellyel testvéreik és rokonaik iránt tartoznak.

Bajtársak! Ti ezen öthavi harcz alatt szabadsági érzelmeitek, bátorságtok s kitartástok bizonyitványait adtátok; ti emberbaráti viseletetek által a védtelen vagy hadi foglyul esett törökök irányában megmutattátok a polgárisult világnak, hogy ti nem azért ragadtatok fegyvert hogy a hazában született törököket lemészároljátok, hanem hogy egy zsarnok kormányt megbuktassatok. A Mindenható megáldá fegyvereinket, hat csatában: Leitro, Phanari, Parambrastaris, Belesio és Trikala mellett győzelmet adott nekünk, s Kalambakánál tiz napi öldöklö harcz után győzelmet vivtunk ki a tulerös ellenség fölött, mellyben Isten keze világosan vala látható.

Illy hatalmas ellenséggel kis hadseregünk nem mérközhetett, de a Mindenható kegyelmébeni bizalom bátorságot adott neki, melly sohasem veszi számban az ellenség sokaságát. E győzelem óta az ellenség elbujt erösségeibe, s Agrafában, a Peleus és Pinduson, az Olympuson és Ossán az istenek székhelyein, a szabadság zászlója lobogott. Mi urak valánk Theszaliában, az Epirus és Macedoniába vezetö minden utat megszállottunk.

Digitized by Google

Ezen szent, tisztán hellén harcz a honért és szabadságért, mint idegen politika müve gyanusittatott; söt annyira mentek, hogy kinyilatkoztaták, miszerint mi egy idegen hatalom czéljaira s annak érdekében fogtunk volna fegyverhez, s a szabad Hellasban levö testvéreink rokonszenvei a polgárisult világ által a görög kormánynak bünül rovattak fel. A két tengeri hatalom kényszeritö rendszabályokhoz nyult Görögország ellenében, mellynek kikötöi ostrom zár alá vettettek, hogy a hadviselö testvérek számára szánt hadkészletek szállitását lehetlenné tegyék; minthogy pedig görögországi testvéreink hazafiui érzelme szárazoni szállitást lehetségessé tevé, végre Görögország angol franczia csapatok által katonailag megszállatott. A két nagy hatalomnak ezen ellenséges fellépése által az ellenség felbátorodott, Hellasban levö testvéreink pedig megakasztattak müködéseikben, a harczolók a kétségbeesésig üzettek. A szabad Hellas köztünk csatázó polgáraihoz felszólitás intéztetett, térnének vissza haladéktalanul hazájukba; e felszólitást fenyegetések követték, s mindennemü rendszabályok léptettek életbe, hogy a harcznak vége vettessék. Az elcsüggedés hatott Epirus és Macedoniában, az ellenség egész csapattömegei vetették magukat Theszaliába.

Bajtársak! Ti minden akadálylyal daczoltatok; ti megesküdtetek, hogy a fegyvert mindaddig le nem teenditek, mig a haza szabad nem leend; ti abban biztatok, hogy a keresztények végre elismerendik jogaitokat és szent harczotokat méltó dicséretben részesitendik. Az ellenség tulereje a helyett, hogy megtörte volna bátorságtokat, azt inkább önbizalomra emelé, melly számunkra gyözelmet igér. Árulás tette meg azt, mit az ellenség meg nem tehetett; a két erös állás, mellyek az ellenséges csapatok megtámadásánál hadmüködésünk támpontjául szolgálandottak, árulás által az ellenség kezébe jutottak, s hadseregünk minden oldalrul megtámadtatott. Ti mint hösök harczoltatok, de a Kalambaka melletti állást nem lehetett többé megtartani. Én megparancsolám a visszavonulást, miután a gyözelem lehetlenné vált; az ellenség elismerte vitézségtöket, s a visszavonulásnak semmi akadályt nem gördíte eléje.

Thesalia, Agrafa, a Pindus és Olympus harczosai! Egy további harcz nem az ellenség, hanem azon akadályok ellen, mellyek bennünket minden oldalrul környeznek, egy irgalom nélküli külpolitika ellen tovább nem folytatható; hasztalan folynék drága véretek. Lépjünk ki a harczból azon öntudattal, hogy a hon iránti kötelességünket teljesitök, jogaink eltörölhetlenek; a boszu ideje nem fog kimaradni. Derék bajtársak! Térjetek vissza honotokba; bizzatok a Mindenhatóban; a honáldása követ titeket. Ti megmutattátok, hogy ereitekben igazi hellen vér foly, melly a halhatatlanságot szerezte meg öseitek számára. Rövid időre a kard hüvelyében marad; büszke vagyok arra,

Digitized by Google

hogy titeket a csatába vezethettelek. Isten veletek a viszontlátásig!

Neochori, 13. (jun. 25.) jun. 1854. Hadzi Petro."

Igy lett vége a görög lázadásnak, mellyhez a hellének olly sok reményt kötöttek. A görögök tagadják ugyan, mintha orosz sugallatból fogtak volna fegyvert; de a világos adatok megczáfolják őket. S igen természetes, hogy midőn Anglia és Francziaország, Törökország mellett fegyvert fognak, integritását biztositják, csakkogy az orosz, hóditó tervét keresztül ne vigye, hogy illy körülményekben a görög lázadást sem lehete eltürni, melly akarva, nem akarva Oroszország tervét mozditá elő.

Végül, hogy a görög forradalom menetéről hiteles és általános fogalmunk legyen, jónak tartottam az angol parliament eleibe terjesztett görög felkelési *kékkönyvből* nehány sürgönyöket egész terjedelmében közölni. E kékkönyv csak jun. 3-kán jelent meg, bár a benne foglalt okiratok már jun. 1. terjesztettek a parliament elibe. A könyv 300 lapra terjed. Ebből a tényeket tartalmazó fontosabb okiratokat, mellyek a görög udvar viseletéről érdekes felvilágositásokat nyujtanak, közöljük. Legközvetlenebb érdeket természetesen a legujabb keltü sürgönyök költenek. Illyen a 121. sz. a.

Vyse (görögországi angol követ) ur *Clarendon* (angol külügyminister) lordhoz.

Athén, mart. 17. 1854. (Megérk. mart. 28-kán) Kivonat. „Minden nap uj és félre nem érthető bizonyságát hozza annak, hogy a görög udvar és kormány a jelen mozgalomban legteljesebb részt vesz. Nemcsak hogy megengedi ezen okadatlan támadást, hanem tettlegesen bátoritja azt. A jelen állapot a nyilt háborutól nem különbözik egyéb által, , minthogy ünnepélyes hadüzenet nem előzte meg a támadást." Ezen állitás támogatásául a következő tényeket sorolja fel: a Chalcisból megszökött foglyok az ottani helyőrség felkelőivel Lámia mellett átkeltek a határszélen. Csak miután ez már megtörtént, jelenté a lamiai kormányzó, hogy nehány gonosztevő átszökött a határon, de befogatásuk eránt kellőleg intézkedett. Nehány nappal később két görög katonatisztnek kellett e csapatokhoz csatlakoznia, kik fölöttük, mint a theszaliai sereg egy része fölött, a vezényletet átvegyék. *Staco Milo*, az előbbi hadügyminiszter *Spiro Milo* testvére Patrasban 400 rumeliotát, kiknek Epirusba kellett majdan rontani, gyüjtött maga körül. Ezek a felkelő bizottmánytól nem kapván ki zsoldjukat, a várost megadóztatással fenyegették. A városban lakó angol kalmárok Wood brit consulhoz voltak kénytelenek védelemért folyamodni. A bizottmány, melly az azelőtti rabló vezér *Stsco Milo* kezeire a pénzt bizni nem akarta, végre elintézte az ügyet. A felkelők Missolungiba rendeltettek, s itt, több más a határra menni akarókkal együtt, a ki-

Digitized by Google

rályi laktanyákba szállásoltattak a rendes katonaság közé. *Tzavellas* tábornok a királyi seregek főfelügyelője, ki mint ezt nekem a bajor követ *Thüngen* ur mondá, kitörülendő volt a tisztek sorából, ha Athénból engedelem nélkül 3 napnál tovább távol lenne, s kinek, mint királyi tisztnek a határszéleket átlépni soha sem szabad; ezt folyó hó 7-kén mind e mellett megtette, a nélkül hogy kitöröltetett vagy lemondását beadta volna, s e szerint jelenleg, daczára minden szerződésnek, fölkelők tábornoka, s egyszersmind kir. főseregfelügyelő. Dr. *Kosti* még folyvást egyetemi igazgató, s a királyné háziorvosa; e mellett egy hetaeria elnöke s buzgó térítő a tanárok közt. Ezek egyike a király volt tanitója, nemrég tisztelkedett ő felségénél, s tanácsát kérte: csatlakozzék-e a mozgalomhoz. Mondják, hogy a király beleegyezett, s értéseül adta, ne gátolná dr. *Kosti* izgatásait. — *Street* báró gymnasiumi tanár, volt mérnök, Theszaliába ment, hogy állitólag a király beleegyezésével a fölkelő sereg kartisztségében mint őrnagy szolgáljon. Ezalatt huzza tanári fizetését. Naupliából a fölkelők számára hadkészletek szállittattak, mint ezt a franczia ügynök levele is bizonyitja. A kormány szeme láttára mindenfelé forradalmi választmányok müködnek. Minden éjen zajongva mennek Athénből csapatok Epirusba, s a kormány bár tudja a történteket — mitsem tesz ellene. Patrasban s más helyeken fegyveresen és lobogókkal jelennek meg; de a hatóságok nem gondolnak vele. Mind e mellett *Tricoupi* ur azt mondja, hogy kormánya népszerütlenné válik a népmozgalom ellenzése miatt s azért, mert a semlegességhez ragaszkodik. Igy beszélt *Metaxas* is a török kormány előtt. S nem csak a diplomatia, de sajtó is ügyekszik álszinbe öltöztetni a kedvetlen eseményeket. A sajtó azt állitja, hogy a kormányt a nép, akaratja ellen ragadja magával; de mi igen is jól tudjuk, hogy a habozó és megrémült nép a kormánytól vesz irányt.

Az angol követ továbbá igy ir a külügyministerhez: *Rouen* urnak ö felségeikkel utóbbi találkozása óta nem lehet többé semmi kétség a király és királyné szándékairól. Hasztalan volt minden törekvés: nem tapasztalt egyebet bosszuvágynál Anglia és Franciaország ellen, s annál, hogy el vannak szánva ellentállani. A király azt mondá: hogy isteni küldetése a görögöket a mahomedánok ellen védeni. Gyöngédséggel talán inkább megnyerhető volna, de fenyegetésekre nem hajlik. A királyné lehetőleg még indulatosabb volt. Legkeményebb kifejezéseket használt *Rouen* ur és a franczia kormány ellen; s midön az előbbi megjegyezni bátorkodott, hogy a mozgalom keletkezése nem nemzeti, hanem udvari ármánynak tulajdonitandó, mindketten könnyes szemekkel ugrottak fel s a király igy szólt: „Mit, nem nemzeti? az egész nemzet egy szivvel lélekkel pártolja azt, s ön iménti mondata csak azt tanusitja, hogy ön sem bennünket nem is-

Digitized by Google

mer a görög nemzet!“ — Valahányszor a király habozni látszott, a királyné közbe lépett, s ellenállhatatlan rábeszélő tehetségével leverte öt, mi világosan tanusitja, milly befolyások ellen kell küzdenie.

Wyse urnak lord *Clarendonhoz* intézett s mart. 27-kén kelt egy más sürgönye, melly a kékkönyvben 135. sz. a. fordul elő, jelenti: hogy az udvarnak a mozgalombani részessége már nyilvánvaló. Nyilván és titokban mindent elkövet a mozgalom terjesztésére. A fölkelést Oroszország már évek óta szervezi, élén a király és királyné állanak, eszközeik az oroszpárti miniszterium. Minden oldalrul vett tudósitások ama meggyözödésre vezetnek, hogy a mozgalom általában nem az országbeli keresztényektől, hanem pártoktól származik, mellyek az esetleges helybeli surlódásokat évek óta forralt tervök kivitelére használják fel. Nyugtalanság és lázongás csak ott van, hol görög pártvezérek, török és keresztény falvakat dulnak fel rabló csoportjaikkal. A katonáknak több mint háromnegyed része s csaknem valamennyi tiszt, görög alattvaló. Minden müvelt s okos lakó határozottan a mozgalom ellen nyilatkozott; nehány a király előtt is, de fájdalom sikertelen. A határszélre rendelt seregek átszöknek, s az 5 milliom drachma kölcsön, mellynek a szegények javára kellene fordittatnia, Németországba küldetett fegyver és hadkészlet bevásárlására. Értesültem továbbá, hogy kevéssel a radobiczi mozgalom után, a király e három kérdést terjeszté miniszter tanácsa eleibe: 1) Népszerü-e a lázadás? 2) részt vegyen-e ebben a király? 3) A részvét nyilt vagy titkos legyen-e? A két első kérdésre „igen“ volt a felelet, s a titkos részvét lön ajánlva. Nem sokára ez után *Christidest* megkérdezték, akar-e *Spiro Milio* tábornokkal s *Rauffos* patrasi gazdag kalmárral miniszteriumot képezni? *Christides* visszautasitá az ajánlatot, s *Rauffos* megkérdé a királyt, hajlandó-e 5 millio drachmát adni a mozgalmakra. Ha igen, ugy elvállalja a miniszteri tárczát. — Az udvar ezen első lépéseivel a későbbiek egészen összehangzók. A főváros előtti térségen férfiak és ifjak s közben 15 éves gyermekek is kormány fegyverekkel tartanak hadgyakorlatokat, egyenruhában, királyi altisztek és palotaszolgák vezérlete alatt. A király egy segédtisztje *Mourouzy*, 60 lovat vett a felkelők számára. Chalcisban a kormány fegyvereket osztogatott. A fölkelőkhöz ágyuk szállittattak. Szóval: már nem is titkolják, hogy a kormány a felkelőkkel tart. Az ujonczozás a leglelkiismeretlenebb módon foly. Mint már kijelentve volt, Chalcisból fogoly-fegyenczeket szöktettek el, kik most már királyi tisztek vezénylete alatt állanak. Hasonló történt Patrasban, söt kisebb mértékben illyesmi itt is történik. Meghitt körökben beszélik, hogy a királyné 50 drachma hópénzt igért több albaniai szolgájának saját magán pénztárából, ha a felkelőkhöz csatlakoznak. Az ügyetlenül tit-

Digitized by Google

kolt kétértelmüségre, mellyel ezen eseményeket szépitgetni akarják, felesleges volna több szót vesztegetnem.

Paicos külügyminiszternek a külföldi kabinétekhez intézett körirata, mellyben Görögországnak semlegességi törekvéseiről van szó, ama teljes öntudattal iratott, hogy az udvar tervei egészen különbözők. — A király egy *Bandurio* nevü hydriotát 3000 drachmával olly titkos megbizással küldött Konstantinápolyba, használná fel angol tisztekkeli ismeretségét arra, hogy ezek az itteni mozgalmakról kedvezőleg nyilatkozzanak. *Stratford* lordot, s *Dundas* admirált ezen egyénre figyelmessé tettem. Ezekből látja Ön Mylord, hogy az anarchiához s minden társadalmi viszonyok felbomlásához gyorsan közelgünk. Mr. *Suter* Akarnániából jelenti; hogy ott a rablás iszonyu módon elharapódzik; Patrasban a kalmárok saját örcsapatot tartanak; Euboeában a pórok felzendülése várható földesuraik ellen. Épen most veszszük a hirt, hogy *Kotzakis* majnóta, kit a király ujoncztoborzással bizott meg Epirusban, a kalamátának azt izente, hogy a várost 400 emberrel megszállandja, ha nem küldik meg neki az igért összeget. Ha a Porta elleni hadüzenet, mit a kormány minden lehető ürügy alatt eszközölni akar, bekövetkezik, akkor mi a legnagyobb zavarba jövünk: hadüzenet nélkül rablócsoportokkal gyül meg a bajunk, mellyek féken tartására hiányzik az erő.

Hat nappal előbb, mart. 21-kén *Wyse* ur, lord *Clarendonnak* jelenté, hogy Austria, Porosz és Bajorország követei a király eleibe előterjesztésekkel járultak. A király folyvást a német hatalmaknak dynastiája iránti rokonszenvébe vetett — szinlett vagy valóságos-bizalmára hivatkozik, s ettől reméli, hogy Anglia és Franeziaország nem foglalnak ez ellen küzdeni merni; mindenek fölött azonban Oroszország tanácsát segélyét s fényes igéreteit emlegeti.

Egyébiránt a kékkönyvi okmányok egész gyüjteményében, egy sem találkozik, melly feljogositna hinni: hogy a görög udvar azon hiedelemben lett volna, miszerint a szárazföldi hatalmak közül csak egy kormány is (az oroszt természetesen kivéve) a hellen kabinét lépéseit legtávolabbról is helyeslendi. *Westmoreland* lord minden sürgönyében, mellyet *Clarendon* lordhoz intézett, nem birja elegendő dicsérettel fölemlitni *Buol* gróf barátságos előzékenységét. Igy apr. 29-kén irja: „Azon panasz tételére, hogy a Lloyd gözösök, nevezetesen a patrasi öbölben, nagy számu fegyveres tömegeket szállitnak Missolunghiába, Leutrachliból pedig Lepantóba, Boul gróf tüstént azon biztositást adá, hogy ezen pont iránt a szigoru vizsgálat már megrendeltetett, s a Lloyd társaság igazgatóinak azon utasitás adatott, tiltsák meg hivatalnokaiknak, hogy a görög felkelés ügyét elömozditani ne merészeljék. *Boul* gróf továbbá a felől is biztositott, miszerint mindennemü fegyverek és hadkészletek kivitele Austriából, haladéktala-

Digitized by Google

nul el fog tiltatni, s *Mamula* tábornoknak már kezeiben van a parancs, a skutari török parancsnoknak, — ha netalán a montegriták a török területre rontanának, — Austria segélyét felajánlani.

Máj. 8-kán azt irja *Westmoreland* gróf, *Clarendon* lordnak, miszerint *Buol* gróf neki a legelőzékenyebb módon jelenté, hogy egy görög hadihajó érkezett legyen Triesztbe, hogy három orosz hajót, mellyek a trieszti és zárai kikötőkben feküdtek, birtokába vegyen. Minthogy pedig az austriai kormány sem Görög- sem Oroszországgal nincs háboruban : semmit sem tehet ezen transactio megakadályozására, bármennyire is tudja méltányolni mindazon kellemetlen bajokat, mellyek ezen jármüvek átadásából a görög kormánynak, származhatnak. Hogy pedig ezen bajok megelőztessenek, *Buol* gróf ugy hitte, miszerint czélszerü leend az angol kormányt ezen trasactio felöl, ideje korán értesiteni, hogy ez, mint a Görögországot védő hatalmak egyike, megtehesse a szükséges ellenrendszabályokat. Azon állitás egyébiránt, miszerint ezen hajók nagyszerü fegyver- és löszerkészlettel lettek volna terhelve az insurgensek számára, *Wimpfen* gróf, triesti kormányzó tudósitásai szerint merőben tulzottnak mondható.

Öt nappal később, máj. 3-kán ugyancsak *Westmoreland* tudósitá *Clarendont*, hogy három austriai hajó rendeltetett Prevesába és a görög partokra, s hogy a vezénylő tisztek azon utasitást kapták, hogy magokat az illető állomásokon az angol-franczia tisztekkel egyetértésbe helyezzék.

Ezen, s az előbb közlött okmányok, a császári ausztriai kabinet felfogási módját a görög felkelésre vonatkozólag, leghelyesebben jellemzendik, s bizonyságul szolgálnak arra, hogy nincsenek kivételképen is forradalmak, mellyek mellett Austria conservativ politikája, kigúnyolva eddig elvét, ifjuszerüleg lelkesitne. De történelmi tekintetben mindenesetre fontos marad, hogy ezen felfogási mód, nem ezen év martius vagy april havától dátáltatik. Ennek bizonyságául szolgáljanak a következő sürgönyök,

Már 1853. oct. 25-kén *Westmoreland* lord igy ir *Clarendonhoz* : „*Buol* gróf tudósitást kapott az athéni ausztriai ügynöktől, hogy görög alattvalók fegyverzett bandái, az északi tartományokból berontottak a török területre. A görög kormány — igy szól a tudósitás — ezen mozgalmat, mint nem töle eredőt, roszalta, s azon törekszik, hogy ezt tehetsége szerint meggátolja. *Buol* gróf (ki korábbi jelentések következtében az ügynöknek meghagyá, hogy Otto király kormányának e pont felett komoly ellenvetéseket tegyen) ezen utasitást ismételte, s megirá az ügynöknek, miszerint jól tudja, hogy a franczia követ hasonló módon járt el Athénban, s meg van győződve, hogy ő lordsága ugyanezt teendi.“

1853. nov. 2-kán *Clarendon* igy ir *Westmoreland* grófnak : My-

Digitized by Google

Colloredo gróf, *Buol* lord grófnak egy sürgönyét olvasá fel előttem az athéni austriai követhez, mellyben ez utasittatik, adja tanácsul a görög kormánynak, hogy minden izgalmat elnyomjon, s hogy Törökországnak a jelen pillanatban panaszokra, vagy aggodalmakra okot ne szolgáltasson.“ Én megkérém *Colloredo* grófot, hogy *Buol* grófnak az angol kormány nevében, köszönje meg ezen kielégitő közlését, főleg, miután alapos okok vannak arra, miszerint a görög kormánynak igenis nagy szüksége van illyes tanácsokra; továbbá tudtára adám *Colloredo* grófnak, miszerint én hasonló utasitást küldtem *Vyse* urnak, az áthéni britt követnek.

A bajor kabinet, mint egy előbb emlitett sürgönyből kiviláglik, több izben intette *Otto* királyt, különösen a legutóbbi hónapokban, midőn határozottan megkellett győződve lenni, miszerint Anglia és Francziaország el vannak határozva a hellen lázadásnak egészen más argumentumokkal, mint puszta barátságos tanácsokkal ellenszegülni. A jelenlevő okmányok szerint, ugy látszik, hogy Münchenben is azt hitték, miszerint a jelen keleti bonyodalmakból Görögország hatalmának nagyobbodása fog keletkezni. Ezen igen kényes pont felett némi felvilágositást találunk a kékköny 44 számu sürgönyében, melly Sir *John Milbanke*, müncheni angol követ levelét tartalmazza *Clarendon* lordhoz 1854. jan. 3-káról. (Kivonat): „*Pfordten* urat, a bajor külügyminisztert épen azon foglalkozásban találtam, hogy egy memorandumot tegyen fel a király számára, Görögország jelen politikai helyzetét illetőleg, nevezetesen arra vonatkozva, mennyiben vehetne részt saját érdekében az Orosz- és Törökország közti háboruban. Ő excellentiája megmutatta nekem a munka kezdetét, mellynek czélja, a mint ő mondá, bebizonyitani a királynak azon absolut szükségességet, hogy azon háboruban, melly olly sok veszélyt rejt méhében kelet számára, Görögországnak a legszigorubb semlegességet kell megőriznie. *Pfordten* ur értésemre adá, vagyis inkább egyenesen kimondá, hogy véleménye szerint, Epirusnak és Theszaliának Görögország koronájához csatoltatása, annak hatalmát tetemesen nagyobbitaná, s az ország segédforrásainak kifejlődését tetemesen elömozditaná. Általában azon véleményben látszott lenni, hogy a görög kormány területi nagyobbitás nélkül igen kevés kilátással birand, hogy valaha pénzbeli kötelezettségeit teljesithesse. Itt félbeszakitám *Pfordten* urat azon megjegyzésemmel, hogy a mit a fentebb emlitett két tartományra nézve mondhatok, igen kétségesnek látszik előttem, valljon azt feltéve is, mit én ugyan meg nem engedhetek, hogy a védhatalmak oda biratnának, miszerint az efféle ajánlatokat elfogadják, igen nagy nyereség volna-e Görögországra nézve, két hegyes területet, mintegy 400,000 nyugtalan, félig barbár népességgel sajátjává tenni; s kérdém öt, valljon komolyan gondol-e

Digitized by Google

azon lehetségességre, hogy Oroszország beleegyeznék illy hatalmas keresztény állam alakitásába Európának azon részében? — Ismét a panaszok egész sorozatát kellett hallanom ő felsége követe ellen, az áthéni udvarnál, mellyeknek részleteit nem szükség fölemlitenem, miután nem valának egyebek, mint ismétlései azon panaszoknak, mellyek már épen nem ujak. Erre válaszolám, hogy a gyakori ellenvetések az angol áthéni követ ellen, annak gyanitására jogositnak fel, hogy a görög kormány-rendszerben kell valami tettlegesen rosznak lenni, mert különben igen nevezetes, sőt megmagyarázhatlan volna, hogy ugyanazon pártszellemi irányról Anglia diplomatiai ügynökei majdnem mindnyájan, egyformán tudósitanak. Ezenfelül emlékeztetém *Pfordten* urat, hogy a britt ügynökök ezen állitásai, bármilly részrehajlóknak és éleseknek mondassanak is azok, más idegen hatalmak képviselői által is igazoltattak."

Ezen sürgönyre felel *Clarendon* lord jan. 14-ki sürgönyében. Miután a bevezetésben Sir *John Milbanke* minden nyilatkozatait helyeslé, s *Pfordten* urnak Anglia megelégedését adatja tudtára, hogy Görögországnak a legszigorubb semlegesség megtartását tanácsolja, következőleg folytatja: „Azon pillanatban, midőn a Dunafejedelemségeknek Oroszország által megszállása, egész Európa boszankodását kelté fel, s midőn a négy nagyhatalom kinyilatkoztatá, hogy a török birodalom területi épsége képezi az európai politika sarkelvét, nem lehet, hogy *Pfordten* ur komolyan hihetné, hogy nézetét, Epirusnak és Theszaliának bekebeleztetésére vonatkozólag, csak pillanatra is tekintetbe lehetne venni. Ezenfelül az emlitett két kerület félig polgárisult lakosaival Görögországnak sem hatalmat, sem gazdaságot nem kölcsönözne, Görögországnak nem területi nagyságra, hanem jó kormányzatra van szüksége. Annak, mivel Görögország már bir, hasznos alkalmazása sokkal fontosabb, mint földirati határainak tágitása. S ha *Pfordten* ur panaszkodik azon angol ügynökök nyilatkozatai fölött, kik egymásután következtek: először meg kellene vizsgálnia, valljon ellenvetéseik alaptalanok valának-e? s valljon betöltötték volna-e kötelességeiket, mint egy védhatalom követei, ha hallgatással nézik mindazon visszaéléseket, mellyeket orvosolni törekedtek. Egy illy vizsgálat megmutatná, hogy a kormányzat minden ágában romlottság uralkodik, hogy a legfelelősebb hivatalok incompetens emberekkel töltetnek be; hogy a törvények figyelembe sem vétetnek; hogy a vagyon nincs biztonságban; s hogy az alkotmányos kormány nem egyéb puszta csalódásnál. Szóval: a Görögországbani fenakadás, mióta az mohamedán kezekből keresztény uralom alá jutott, mindazoknak, kik azóta az ország kormányzatában részt vettek, gyalázatára válik; s *Pfordten* ur, kinek Görögország jóllétét szivén kell viselnie, inkább örömét mint roszalását fejezhetné ki a fölött, hogy

Digitized by Google

Anglia követei azon visszaéléseket, mellyeket minden lépten nyomon látnak, felfedezik; szót emelnek a czélszerü reformok mellett, miután csak ezek által lehet Görögországot a végveszélytől megmenteni.“

A kék könyvből záradékul közöljük még azon sürgönyöket, mellyek a Piraeusnak angol-franczia csapatokkal megszállására vonatkoznak.

Cowley lord (franciaországi angol követ) *Clarendon* lordhoz (Páris, máj. 2. 1854. kivonat). „Szólottam tegnap *Drouin de l' Huys* urral, miután a császárral közlötte a Görögországból legujabban érkezett tudósitásukat. Azoknak tartalma, melly annak ismétlése, mit Mr. *Wyse* küldött volt meg ő felsége kormányának, igen nagy befolyást gyakorlott a császárra, s *Drouin de l' Huys* ur arról tudósit engem, miszerint elhatároztatott egy kis expeditiói hadtest Athéne és a Piraeus elfoglalására küldetni. A franczia kormány — ugymond *Drouin de l' Huys* ur — tökéletesen felismerte a hátrányokat, mellyek abból keletkezendnek, ha a Törökországba rendelt hadsereg gyengittetni fog : mindazáltal semmi esetre sem engedheti meg, hogy franczia alattvalók, mint az Athénben történt, büntetlenül sértegettessenek, s bántalmakkal illettessenek. Ha a görög kormány nem képes őket megvédeni, ezen kötelezettséget Franciaországnak kell magára vállalnia. *Drouin* ur egyuttal azt is megjegyzé, miszerint egy katonai hatalomnak Görögország fővárosában a rendfentartás végetti jelenléte arra is szolgáland, hogy *Otto* királynak és udvarának öszinteségét próbára tegye. Ha ő felsége a görög király állitásai öszinték és igazak; ha semmi ellenséges szándékot nem táplál Törökország ellen, hanem egy nemzeti s vallási mozgalom által legyözetve, akarata szerint nem cselekedhetik : akkor a franczia csapatokban találandja fel az eszközt, ezen erőszaknak sükeresen ellenállhatni; ha ellenben ő felsége elhagyandja Athént: bebizonyitja, hogy ő a nyugati hatalmak szándékai irányában ellenséges indulatot táplál, és igy ellenségeskedéseinknek törvényes tárgyává válik. *Drouin* ur ezenfölül még a franczia csapatoknak Athénbeni megjelenésétől üdvös moralis hatást remél a görög lakosságra. Azok, kik a görög kormány rendszabályaihoz nem szitanak, mint p. o. Hydra lakosai, bátorságot meritnének, s roszalásukat nyiltan kimondanák, s a rend barátai mindnyájan támpontot találnának az egyesülésre. Ha egy kis hadcsapat elküldetése által, a keresztény felkelést Törökországban meg lehetne akadályoztatni : akkor ez a főhadsereg veszteségét ellensulyozná, miután Törökországnak egy ellenséggel kevesebbel kellene küzdenie.“

A Piraeus megszállásának első tudatása a következő sürgönyben foglaltatik :

Clarendon lord *Wyse* urhoz (Külügyi hivatal, máj. 18. 1854. ki-

Digitized by Google

vonat). „Görögország udvara és kormányának támadó politikájához konok ragaszkodása, a Porta ellen, a franczia és angol kormány többször ismételt óvástételei s intései daczára, s daczára Ausztria, Bajor- és Poroszország jóakaratu intéseinek, ő felsége kormányának kötelességévé teszi, egyesülten Franciaországgal, határozottabb rendszabályokhoz nyulni, hogy az athéni kabinetet egy szomszéd állam iránti kötelességeinek elismerésére visszavezesse, és hogy annak tevékeny, s leplezetlen ellenségeskedéseit a magas Porta tekintélye s területe ellen Oroszország javára megakadályoztassa, melly utóbbi ellen Anglia és Franciaország Törökországgal szövetkezve, nyilt háboruban állanak. Ő felsége tehát, egyesülve a francziák császárjával elhatározta, hogy egy combinált haderő küldessék haladéktalanul Görögországba, mellynek nagyobb része franczia csapatokból fog állani, mivel ezen ország katonai segédforrásai az illynemü hadmüködésekre jobban alkalmazhatók, mint Angliáéi. Hogy azonban a két hatalom közös szándéka és közös czélja annál inkább feltüntessék, egy kis britt contingens fog a franczia hadosztályhoz, *Forey* tábornok parancsnoksága alatt csatlakozni, miáltal a combinált hajóhad 7000 emberre fog szaporittatni. Ezen csapatok azonnal a Piraeusba indulandnak, s ezt elfoglalandják, s remélni lehet, hogy a rendszabályok ez uj stadiumában, a görög kormány elég eszélyes leend netaláni ellentállás által az összeütközésre alkalmat nem szolgáltatni.“

Mindezen fölleplezések eredményét már megirtuk.

Az utolsó sürgönyök az elöttünk fekvö kék könyvben (kivevén *Tzavelas* ismeretes levelét *Otto* király magán titoknokához, s *Grivas* iratát, melly maga kimondja, mennyire undorodik a hellen szabad rablók kegyetlenkedéseitől) nem egyebek, mint tudósitások *Wysétől* Athénből, sir *Wardtól* Corfuból, és *Saunder* consultól Prevésából, kik a kormánynak a fölkelésbeni részvételéről csak egy véleményen vannak. Az okmányok jelen gyüjteményében — összesen 258 darab, temérdek mellékletekkel, a britt szövetségi és consulatusi jelentések a legnagyobb részt teszik az athéni eseményekről.

Már a 2-ik füzetben emlitettük, hogy a török kormány követét Athénből visszahivta, s minden diplomatiai közlekedést megszüntetett Görögországgal. Egyuttal a görög alattvalóknak megparancsolá, hogy a török területet hagyják el, s görög hajóknak nem engedé meg a török földöni kereskedést, s török kikötök használását. E rendszabályok, háboruüzenet nélkül is mély sebeket ejtettek Görögországon, mert köztudomásu dolog, miszerint a görög alattvalók nagyobb része a török birodalomban üzött kereskedésből éldegél.

Miután azonban a görög király, a nyugati hatalmak fegyveres argumentumainak engedve, más miniszteriumot neveze ki, melly

Digitized by Google

az epirusi és theszaliai görög lázadókkal minden közösséget megszüntetett : a török kormány is szigoru rendszabályaitól lassanként el kezd állani. Igy már juniusban a kiüzött görög alattvalók közül igen sokan visszatértek Törökországba, s ezt a török kormány elnézte.

Legközelebb pedig azaz jul. 17-én, egy fermánt adott ki, mellynek erejénél fogva a görögországi lakosoknak a török birodalombani kereskedést, s a török kikötők használatát ujra megengedte, annyival inkább, mert a görögszigeti lakosok az előbbi görög miniszterium titkos ellenségeskedését ugy sem hagyták jóvá. Hanem mivel a görög consulok még vissza nem térhetnek, nem levén a diplomatiai közlekedés helyreállitva : tehát a görög alattvalók, kik török területen kereskednek, török hatóságnak lesznek alávetve.

E nagyfontosságu engedély azonban csak ideiglenes és feltételes, azaz csak ugy adatik, ha a fermán kiadási napjától számitva 2 hónapi idő alatt a görög kormány teljes elégtételt adand Törökországnak; ha kárpótolja mindazon károkat és veszteségeket, mellyeket a m. porta e hellén berontás által szenvedett, mellyek részint a tartományok (különösen a janinai és trikalai kerületek) elpusztitásából, részint az emlitett tartományok lakosainak személyes és anyagi szenvedéseiből származtak; ha megtériti azon veszteséget, mit a porta a mondott tartományokban a közjövedelmek csonkulásából, s a költséges háboru viselete miatt szenvedett.

A porta tehát követeli, hogy a kárpótlás legalább elvileg addig is ismertessék el; s biztositás adassék, hogy jövendőben hasonló berontások és erőszakos cselekmények nem fognak történni. Mit ha a görög kormány vonakodnék elfogadni két hónapi idő alatt : ugy a kereskedésre mostan adott engedély vissza fog vonatni.

Ezekből láthatjuk, hogy Törökhon és Görögország közt külsőleg az ellenségeskedés meg van ugyan szüntetve, de a béke épen nincs helyreállitva. A gyülölség a két állam közt sokkal mélyebb, mintsem a csend huzamos időkig tarthatna. És itt Angol- és Franciaországok is sokban hibásak, mert 1832-ben felállitván az uj királyságot, nem gondoskodtak arról, hogy ennek olly terület s annyi népesség adassék, miszerint a görög állam igazán független lehessen. Ők, mint védhatalmak mindég beleszólnak a görög kormány belügyeibe, s ezt mintegy kényszeritve az orosz cselszövények halmazába erőszakolják; egyszóval a görög ügy miatt még nagy bonyodalmak fejlődhetnek ki Európában.

A gyurgyovi véres csaták.

Mig a szövetséges angol-franczia seregek Várnánál és Sumlánál tétlenül vesztegeltek, mintha az oroszokkal háboruban sem volnának : azalatt a törökök vitézül és szakadatlanul folytatták szerencsésen megkezdett harczukat, s magukra hagyatva is több csatákban megverték a számosabb oroszokat. A szilistriai dicsőséges ostromot, mellyet az oroszok félbeszakitani kénytelenittetének, már leirtuk. E fényes hadtényt nemsokára követték a gyurgyovi véres csaták, mellyek eredményt illetőleg, méltán sorozhatók a szilistriai győzelemhez, miután ezeknek lehet köszönni főképen azt, hogy az oroszok Nagy-Oláhországból is kitakarodtak, mit Ausztria és Poroszország barátságos felszólitására tenni vonakodának.

Gyurgyov városka fekszik a Duna bal partján, Nagy-Oláhországban, szemközt a Duna jobb partjára épült Ruscsuk török várral és várossal. A két város közt folyó Dunában több szigetek vannak, mellyek közt legnagyobb a *Radoman*, melly $1^1/_4$ mértföldnyi hosszu, továbbá a *Mokán* és az ennél is kisebb

Digitized by Google

Csoroi. Midőn az oroszok magukat Oláhországban megfészkelék, többek közt Gyurgyovot is tetemes erővel megszállották. És mivel a várost s általjában a bal partot megvédeni az emlitett szigetek birtoka nélkül nem lehetett : ennélfogva e szigetek felett igen számos és véres verekedések fejlődtek ki egy év alatt az orosz és török seregek közt, mig végre az oroszok győztesek maradván, a szigeteket nagyszerü sánczolásokkal megerősitették; ellenben a törökök időnként Gyurgyovot ágyuztatták, és bombákkal nyughatlanitták.

Végre *Omer* basa eltökélvén az oroszok ellen támadólag fellépni, e czélból Ruscsukban is tetemes haderőt akart összpontositani. Mellynélfogva a Kalafátnál vezérkedő *Halim* basának megparancsolá, hogy Kis-Oláhországból 2000 basibozukon kivül minden rendelkezhető seregét huzza ki, s evvel Ruscsukba siessen. Szinte ide rendeltetett *Kostun* basa hadosztálya a balkáni seregből, és *Beiram* basának (ezelőtt Lance angol volt ezredes) dandárja, melly állott 6 zászlóaly rendes gyalogságból és 16 ágyuból. Egyszóval a ruscsuki török had már jul. 4-kén 35,000 emberre szaporodott.

Ellenben a ruscsuki vár szemmeltartására orosz részről *Szojmonoff* tábornok rendeltetett a 10-dik gyalog hadosztálylyal, melly állott 8 zászlóalyból vagyis a „tomszki" és „koliváni" vadászezredekből, és a „Czezarevics trónörökös" 8 svadronyt számláló huszárezredéből. E hadosztály előőrsei a nagy „Radoman" dunaszigetet tarták megszállva, mellyet a bal parttól egy nem széles ág választa el, s mellyen két hajóhid állitatott. A sziget jobb oldala két kompánia gyalogsággal, a „tomszki" ezred lövészeivel és 4 ágyuval volt megrakva. Mokán és Csoroi szigetekben csak kisebb őrállomások vigyáztak.

Junius 22-ikétől kezdve elkezdtek a török csapatok gyülekezni. Julius 3-ikán délelőtti 11 órakor a ruscsuki várban és partütegekben megszólaltak a török ágyuk, de Gyurgyovban kevés kárt okoztak.

Jul. 4-kén a török csapatok mozdulataiból, egy gőzhajónak megjelenéséből, s több sajkáknak összegyüjtéséből a Lom vizén, észre lehete venni, hogy a törökök a Dunán átakarnak kelni. Ez okból *Szojmonoff* tábornok hadosztálya a közelebb fekvő orosz táborokból a „tobolszki" gyalogezredet 4 zászlóalylyal, a „bugi" uhlán ezredet, és egy nehéz üteget 8 ágyuval segitségül nyerte.

Julius 5-kén reggeli 3 órakor a várbeli és partütegi ágyuk védelme alatt sajkákon megkezdték a törökök az átkelést a Mokán szigetre. A Duna bal partjára felállitott orosz ütegek erélyesen viszonozták a tüzelést, s mind a gőzhajónak, mind az ellenséges sajkáknak sok kárt okoztak. Többször kénytelenitettek a törökök visszahuzódni a Duna jobb partjára; de végre a nap folyama alatt sikerült magukat a szigeten megfészkelni, hol mindjárt ütegek felállitásához fogtak.

Julius 6-ka csendesen mult el. A *Szojmonoff* segitségére érkezett „tobolszki" gyalogezred, egy svadrony huszárral, s 8 nehéz ágyuval *Baumgarten* tábornok vezénylete alatt épen a Mokán szigettel szemközt a Dunaparton foglalt állást. E napon, mint mondánk, verekedés nem történt; de már jul. 4-kén, különösen pedig jul. 5-kén mindkét oldalrul véresesen folyt a csata, annyira, hogy az orosz seregből 73 kocsi nehéz sebesültet vittek Bukarestbe.

De legvéresebb nap volt jul. 7-ike, melly épen péntekre esett. E napon reggeli 6 órakor a törökök mind a várból, mind a parti ütegekből borzasztó ágyuzást kezdtek el, s uj seregeket szállitottak át mind a Mokán, mind a Radomán szigetekre. És mivel ez utóbbi sziget kiterjedése igen nagy, a török csapatok bántatlanul partra szállhattak, s nagy tüzzel nyomultak a sziget két végső csucsára, hol az oroszok sánczaikat makacsul védelmezék. A harcz sokáig

Digitized by Google

változó szerencsével folyt, mert a „tobolszki“ orosz ezred a Radomán szigetre szinte átkelvén, bajtársaikkal egyesülve, a törököket eleinte visszanyomta; s ugyanekkor a „koliváni“ vadászezred is szuronynyal támadá meg az ellenséget. Egy izben a basibozukok rendetlenül kezdének visszahuzódni, de a török hajókról küldött egy pár ágyulövés megállitotta őket, s aztán egész végig becsülettel kiállották a sarat. A csata csakhamar személyes harczczá fajult el. A török lovasok lovaikról leszállván, s azokat csoportosan összekötözvén, gyalog, s karddal rohantak az orosz sánczokra. Igy szinte a basibozukok is elhányván puskáikat, tőrrel és jatagánnal támadták meg a kétségbeesetten viaskodó oroszokat. De különösen kitünteté magát a volt angol ezredes *Lance*, most *Beiram* basa hadosztálya, melly 6 rendes török zászlóalyból állott. Ezek egyik sánczot a másik után szuronynyal foglaltak el, s e párviadalban *Arnold* angol kapitány, s *Burke* angol mérnökhadnagy, halálosan megsebesülvén, fogságba estek, hol azonban kevés idő mulva kiadák lelküket. Az orosz tüzérség a folyvást csapatokat szállitó török hajókat golyókkal és kartácsokkal üdvözölte, s 15 sajkát el is sülyesztett.

Az elkeseredett harcz késő estvig tartott, de ekkor *Szojmonoff* orosz tábornok parancsolatot ada seregeinek, hogy huzódjanak vissza a szigetekből a Duna bal partjára, s Gyurgyov városba, mellyet azonban viradóra az orosz seregek szinte elhagytak, s az innen $1\frac{1}{2}$ mértföldre fekvő Fratesti faluig vonultak vissza. A Duna-ágára épült két hidat hasonlóul felszedték az oroszok, s a Gyurgyovban találtató élelmi szereket s különféle hadkészleteket a kozákok felgyujták.

Igy verettek ki az oroszok azon sánczokból, mellyeket már egy év óta folyvást erősitgetének; s ezáltal a törökök fényesen bebizonyitották, miszerint ők nem csupán várat és sánczokat tudnak erélyesen védelmezni, hanem azokat, ha kelletik, képesek is elfoglalni. Hogy illy személyes ökölharcz mindkét oldalrul roppant veszteséggel történhetett meg, mondanunk sem szükséges. Egy igen jeles orosz tábornok, névszerint gróf *Chruleff* alig volt egy óráig tüzben, midőn karját egy török golyó veszélyesen megsérté, s még az nap Bukarestbe vitetett a Brankován palotába, gyógyitás végett. A törökök az oroszok veszteségét sebesültekben és holtakban 5000 főre teszik; de a hivatalos orosz tudósitás csak 342 halottat, és 470 sebesültet vall be. *Chruleffen* kivül sebet kapott még 5 törzstiszt, és 17 más főtiszt. Egy bukaresti hiteles tudósító a jul. 7-ki ütközet után 1089 sebesült orosz katonát olvasott meg, kik szekereken Bukarestbe vitettek. Hanem a törökök vesztesége is tetemes volt, mert maga a hivatalos tudósitás 474 halottról, és 1100 sebesültről beszél.

Másnap a törökök Gyurgyovot megszállották, hol többnemü hadkészleteken kivül igen érdekes iratokat nyertek zsákmányul. Illyenek voltak többek közt *Gorcsakoff*, *Lüders* és *Szojmonoff* tábornokok hivatalos levelezései a bolgárországi községelőljárókkal. Ezek bő bizonyitványt nyujtanak arra, milly kiterjedésben üzték az oroszok Törökországban a spion rendszert, melly gyalázatos szerepre leginkább elfajult lengyelek adák magukat. Igen érdekes zsákmány volt *Chruleff* tábornok tárczája is, mellyet a harczteren egy egyiptomi katona hullája alatt találtak meg. E tárcza *Miklós* orosz czártól is több sajátkezü leveleket foglalt magában, mellyekből kitünik, miszerint *Chruleff Paskievicsről*, *Gorcsakoffról* s más orosz tábornokokról, s a hadieseményekről valódi állapotjáról hűségesen jelentést tőn Pétervárra; a czár figyelmét a Dobrudzsában vezérkedő *Uschakoff* tábornokra különösen felhivta; legtöbb bizodalmat pedig *Osten-Sacken* tábornok talentumába helyeze.

Digitized by Google

A most leirt gyurgyovi csatákból láthatjuk, miszerint ezeknél sem *Omer* basa, sem angol vagy franczia seregek nem voltak jelen, hanem az egész dicsőség kirekesztőleg a török seregeké. Sőt később bebizonyult, hogy *Halim* basának még Gyurgyov elfoglalására sem volt parancsolatja, csak oda utasittatott, hogy igyekezzék a Mokán és Radomán szigeteket elfoglalni, mi a törökök vitézsége által sikerülvén, Gyurgyovot az oroszok magok elhagyták. E körülmény egyszersmind megmagyarázza azt is, hogy e fényes győzelem után, miért vesztegeltek csendesen a törökök Gyurgyovban, s nem üldözték a kifáradt s elgyengült oroszokat.

Ugyanazon időben, midőn a gyurgyovi csaták történtek, a törökök Nikápolynál is átkeltek a Dunán. *Sali* basa tudniillik jul. 8-kán éjjelén 10,000 emberét két egyenlő részre osztván, Kukunova és Karal felől igyekezett az oroszokat visszanyomni, s a Duna bal partján fekvő Turna vagy Turnul oláhországi városkát megtámadni. A Kukunova felől jövő csapat szerencsésen is működött, mert az oroszokat Turnulba visszaüzte, két egész orosz kompániát elvágván, összeapritott, s maga *Popoff* tábornok is megsebesittetett. De a karali csapat nem támogathatta e támadást sikerrel, mert itt minden törekvésük a törököknek, az oroszok vitézségén hajótörést szenvedett. Julius 10-kén reggeli 4 órakor megujult a harcz, s a törökök a turnuli sánczokat szuronynyal támadák meg, s már $6^1/_2$ órakor ezeket bevették, mire *Popoff* hadosztálya Russe de Vede, s innen tovább Bukarest irányában visszahuzódott. E szerencsés kétnapi csatának eredménye az lőn, hogy a Dunán a hajózás egész Gyurgyovig megnyilt, s az ausztriai gőzösök julius második felében a mondott városig juthattak.

Veszteség mind a két részen tetemes volt; a törökökét nem tudjuk, de az oroszok holtakban 327, és sebesültekben 700 embert vesztettek.

A Kelettenger és Kronstadt.

A Kelettengert természetesen három részre lehet osztani. Egyik ezek közül a *báltitenger* tágas öble, mellynek középpontját Gothland sziget jelöli; másik a *bothniai tengeröböl*, Svédhon és Finnland közt, melly kiterjedést illetőleg, épen olly nagy, mint az adriai tenger; harmadik része a *finni tengeröböl*, melly nyugotról keletnek vág be a száraz földbe, s végső keleti csucsát a roppant orosz birodalom fővárosa Pétervár s a hirneves *Kronstadt* erősség koronázza. A Kelettengernek dagálya és apálya nincs.

A kelettengeri tartományok éghajlata a világon egy a legzordonabbak közül. Hat hónapig szakadatlanul tart itt a tél, s rendesen olly keményen, hogy 4 hónapig nemcsak a tengerbe ömlő folyóvizek, hanem maga a tenger is nagy messziségre befagy. A Néva folyóról a jég csak aprilhó végén, sőt néha 10—15 május közt szakad fel. A nap hossza télen csak 6 óra, nyáron 18. Mi itt azon vidékeket értjük, mellyek az északi szélesség 60 fokáig terjednek, hol fekszik körülbelől Pétervár is és Stokholm. Már Dániában, Svédország déli részén, s északi Poroszhonban a tél nem illy zordon, azonban a folyók, kikötők, s a kisebb tengeröblök itt is minden évben befagynak.

Mintegy május közepén a tavaszszal együtt a nyár is egyszerre beköszönt, mert itt tulajdonképeni tavasz nincsen, hanem a hideget rögtön váltja fel a tikkasztó meleg. Még a jéghártya alig olvad el, már is a mezők és fák a legszebb vegetatiót mutatják, s csaknem egy varázscsapással minden zöldellik. Az aratás két és fél hónap alatt bevégeztetik, s a növények hirtelen buja tenyészetnek indulnak. Nyáron e tengerpartok igen regényes vidékeket képez-

Digitized by Google

nek. A különböző bizarr alakot mutató parttájékok, rakvák a legszebb nyári mulatóházakkal, kastélyokkal, mellyek haragoszöld rétektől s termékeny szántóföldektől környeztetnek. Ezer alaku gránit tömegek és vörös porphyr sziklák emelkednek mindenfelé, mellyek szomszédságában örökösen zöldellő fenyvesek láthatók. Az éghajlat zordonsága eltünik, s a vidékek mosolygó arczot vesznek magukra.

Hogy a Báltitengerre juthasson az ember: erre három ut áll nyitva: u. m. a *Szund*, Svédhon és Seeland közt; *Nagy-Belt* Seeland és Fünen; s a *Kis-Belt*, Fünen és Jütland közt. E tengerszorosok kulcsa Dánia kezében van. Mind a három uton a kereskedőhajók vámot tartoznak fizetni; de hadihajók ettől mentvék. Ma a Szund vám 3 millió frankot jövedelmez évenként Dániának. A szundi szorulat csak egy mérföld széles; egyik oldalán fekszik Helsingör dán, másik oldalán Helsingborg svéd város egy mólóval s régi várral. Helsingör mellett van a Kronenburg fellegvár, mellynek ágyui a szorulatot védelmezik és elzárják.

Helsingörtől kezdve délnek, a Szund mindinkább szélesbedik, előbb 4, majd 10 mérföldnyi szélességre is kitágul, miglen végre a Kelettenger széles öblével egyesül. Ha a hajó a svéd partok mellett vitorlázik, ugy érinteni kell neki Landskrona várost és kikötőt, két fellegvárával s a nagyfontosságu Malmoet, s ugy juthat a Báltitengerre. A dán oldalon pedig Dánia fővárosa Kopenhága fekszik. Ennek hadikikötőjét egy fellegvár, s a „három koronai" várdák védelmezik. A franczia forradalmi háboruk folyama alatt két izben foglalták el az angolok Kopenhágát, u. m. 1801-ben és 1807-ben.

A Kis-Belt egy csekély szélességü, de igen mély tengerszoros. A jütlandi oldalon feküsznek Friderica és Kolding, felette erős kikötők; a füni oldalon pedig Mildefaert kikötő. Mindezen kikötők a legnagyobb hadihajókat felvehetik. A két Belttől egyenes vonalban délre vitorlázva *Kiel*-be jut az ember.

Mivel a Szund mélysége nagy hajókra, millyen a „Wellington", melly 26—30 láb mély vizet kiván, csekélynek találtatott: ez okból jelenleg az angol flotta a nagy Belt szoroson ment keresztül, mellynek közepén fekszik Nyborg, kikötőjével. *Napier* admiral mart. 26-kán jött ide 23 sorhajóval és fregáttal; 27-kén Kielbe, 30-kán Moen szigetre, s 31-kén Kiöge kikötőbe érkezett, hol a flotta apr. 12-kéig megmaradt.

Kiöge, Kopenhágától csak 6 mérföldre, a Szund legszélesebb végén fekszik. Még mielőtt *Napier* Kiögét elhagyá, előbb *Plumridge* aladmiralt 6 gőzössel Gothlandba küldötte, melly hajósereg nemsokára Bornholm szigethez érkezett. Bornholm 40 mérföld távolságra fekszik Kopenhágától, s mindjárt közelében pompás tengeri állomás létezik, melly 3 kis erődített szigettől van védve, s mindenik jó horgonyhelylyel bir.

De legnevezetesebb tengeri állomást képezi az *Aland* szigetcsoport a bothniai tengeren. Ez számtalan kisebb nagyobb szigetekből áll, mellyek jobbára népesitve vannak, s az egész kiterjedés 15 □ mérföldet tehet. E szigetcsoport birtokosa egyformán fenyegetheti Finnlandot ugy mint Stokholmot, s azért igyekezett az orosz ezt minden áron elfoglalni.

Az Aland szigetek legnagyobbikára épült *Bomarsund* erős vár, mellyet az egyesült angol-franczia flottának egy osztálya *Chads* ellenadmiral vezénylete alatt jul. 23-kán ostromzár alá vett, s azon 10,000 főnyi franczia száraz sereg, mellyet *Baraguy d' Hilliers* vezérel, s mellyet angol hajók szállitottak a Kelettengerre, itt akar kiszállni, s magát ugy befészkelni, hogy az egyesült hajóhadaknak télen is legyen biztos támaszpontjuk.

Digitized by Google

A *bomarsundi* vár áll egy nagy, félköralaku erődítésből, melly a tengerpartra van épitve, s egymás felett két sorban 108 lövőlyukkal ellátva. Ez erődítést, 3 várda vagy fellegvár, mellyek felül szemközt a főcrősséggel épültek, egészen kiegészitik; s ez nehezen lesz bevehető, miután nem csupán a vártüzérség utolsó lehelletig el van védelemre szánva, hanem a kemény gránit is, mellyből épültek a falak, nagyon fogják a golyók és bombák hatását akadályozni, annyival inkább, mert a bombák ellen a fővár felső rétege 4 lábra homokkal hordatott meg.

A finni tengeröbölt, melly hosszukásan mindkét oldalrul orosz birtokba vág be, egész a fővárosig Szt-Pétervárig, 3 felette erős s az angoloktól vizen bevehetleneknek nyilvánitott vár védelmezi u. m. *Kronstadt, Sveaborg és Reval.*

E várak közt legnevezetesebb *Kronstadt*, melly tengeri oldalról Pétervár kapujának mondható. Fekszik ez a kronstadti tengeröböl közepén egy szigetben. E kis tengeröböl tulajdonképen csak a Néva folyónak kitágult torkolatja, vagyis a Néva több ágainak átmenete a széles tengerbe. A Néva itt már századok óta temérdek fövenyet és iszapot halmozott össze, mellyek aztán földemelkedéseket, fövenytorlatokat, szigeteket képeztek. Az öböl ennélfogva igen sekély, annyira, hogy átaljában nem mélyebb 12 lábnál, s igy csak keskeny, ismeretes vonalokon, kisebb járművek által hajózható.

Ott, hol a tulajdonképeni tenger kezdetét veszi, az „Üst-sziget" (mellyen áll Kronstadt) alacsony partjai, a tenger szinén jóval felül emelkednek. E szigetet a finnusok „patkány" szigetnek hivták; de 1703-ban *Nagy-Péter* katonái a svédeket innen kiüzvén, miután ezek futamodásokban főzőüstjeiket is itt hagyták, ez okból az oroszok a szigetet „Kotlinoi Osztron" (Üst-sziget) névre keresztelték.

Nagy-Péter csakhamar belátá, hogy e sziget az orosz birodalom uj fővárosának főbástyáját és kulcsát képezi, s azért erélyesen hozzáfogott ennek erődítéséhez.

Mert a Néva folyónak több torkolata van, s ezt mindeniket külön kellett volna megerősiteni és felfegyverzeni. Ezenkivül a Néva által képzett szigetek a tenger felé igen alacsonyak és mocsárosok, melly körülmény az itteni erődítéseket felette költségesekké tette volna. Ellenben az „Üst-sziget" a kronstadti öbölnek csaknem közepén, mind az északi (careliai) mind a déli (ingermani) partoktól egyenlő távolságra fekszik. Mellynélfogva itt a viznek csak két ága marad, mellyet védeni és erősitni kell, hogy ellenség Pétervárra ne juthasson. És ez ágak közül az északi már természetileg védve van, a temérdek vizalatti sziklák és fövenytorlatok által; s ezt szikladarabok és homokzsákokkal s kövekkel megrakott hajóderekak lesülyesztésével, tökéletesen hajózhatlanná lehetett tenni. A déli ágnak pedig, ámbár 1 német mérföldnyi hosszu, csupán egy keskeny hajózható vizvonala van, s igy csak ezt kelletett fellegvárakkal s különféle erődítésekkel, mintegy páncélt felkésziteni.

Már *Nagy-Péter* felépittette a „Kronschlott" várdát a déli ágon, s a sziget északi részén a fellegvár épitéséhez is hozzá fogott. A későbbi kormányok ez erődítéseket részint megváltoztaták, részint kiegészitték. *I. Pál* czár, a „Riesbank" sziklafalat is erődítési müvekkel látá el, az egész sziget védelmi rendszerét tökéletességre s olly bátorságos helyzetre hozta, millyenben van Konstantinápoly a Dardanellák háta mögött.

Kronstadt, Pétervárnak tulajdonképeni kikötője, s a városnak vizikapuja. Itt van főálláshelye a balti hajóseregnek; itt van a főharminczad s minden hajó,

Digitized by Google

melly tengerről érkezik, itt megállapodik. Innen aztán a kisebbek tovább vitorláznak a Néva folyó torkolataiba; a nagyobbak pedig terheiknek egy részét vagy itt hagyják, hogy tovább mehessenek, vagy egészen lerakodnak, s megtöltik a pétervári nagykereskedők roppant raktárait.

A főváros és a Kronstadt közti közlekedést kisebb tengeri hajók és gőzösök tartják fen, mellyek meghatározott órákon minden nap mennek. Néha száznál is több nagy kereskedőhajó kiköt Kronstadtban, ha tudniillik a szél kedvező, s ekkor az itteni mozgalom felette élénk. Általjában nyáron által számtalan kisebb nagyobb hajók hasitják a kronstadti öblöt, melly a téli 6 hónap alatt csaknem kihalva van. Az egész öblöt jégpánczél huzza be, mellyen csak 3 ut viszen keresztül; egyik Pétervárról, másik Oranienbaumról, harmadik Sestrabekről. Ez utak jelrudakkal jelöltetnek ki, s közülök a pétervári, melly 4 mérföldnyi hosszu, egy a jégre épült deszkavendéglővel is el van látva, hol szállást és élelmet kaphatni.

Az „Üst-sziget“ hossza 3800 bécsi öl, és szélessége 1000—1500 öl. Északnyugotra hegyesen végződik egy hegyfokkal, mellyet „Talbukina Kossa“-nak hivnak, s világító toronynyal van ellátva. Délkeletre legszélesebb, s ide épült *Kronstadt* város kikötőivel és várdáival. A szigetnek egész felszine, mellyet az emberek mesterségesen nem müvelnek, puszta és kopár, homokos, mocsáros, gránit darabokkal megrakva, épen ugy mint Careliának szemközt fekvő partja. Hajdan csak nehány finn halászcsalád lakott itt. És most egy virágzó város áll helyén, melly télen 10,000, de nyáron a hajózás korszakában 30,000 lakost számlál, s pedig a világnak csaknem minden részéből; s az orosz birodalom kiviteli kereskedésének két harmada a kronstadti kikötőkből indul ki.

Ha a természet e szigetnek kissé magasabb fekvést, nehány mélyebb öblöket kölcsönöz: ugy roppant munkát és költséget lehetett volna meggazdálkodni. A kikötői, kőparti, hajógyári, s erődítési munkálatok már a mult században több száz millió rubeleket, és temérdek emberéletet emésztettek fel.

Nem képzelhetjük azt, milly borzasztó munkába került itt az erődítéseket a viz fenyegető hullámaiból kiemelni, vagy a sekély földet mélyebbre kiásni. A hadikikötő 35 nagy hajót fogadhat be. A hullámok rohama ellen egy 450 öl hosszu roppant kőtöltés által védelmeztetik. Mindjárt a hadikikötő mellett tekszik a „közép rév“, melly hadihajók kiigazitására szolgál. Mert a pétervári hajógyárakban csak hajóderekak készülnek, s ezeket a Néva folyamon s a kronstadti öblön keresztül faládákban pakolva gőzösök vontatják ide. E kikötőt lőporos raktárak, dohotgyárak, roppant mennyiségü vitorlák, árboczok, horgonyok, ágyuk környezik, mellyek a sestrabeki gyárból kerülnek ki.

A középrévtől nyugotra esik a *kereskedői kikötő*, melly 1000 hajót befogadhat, s melly, ezért mind a három rév közt legérdekesebb és legélénkebb. Északnyugotra egy gránitbástya által védelmeztetik. E bástya tetejéről a legszebb kilátás esik mind a három révre, Kronschlott erődítéseire, s a megmérhetetlen tengerre, mellynek tükréből mindég ujabb-ujabb vitorlák tünnek fel.

A kronstadti öböl vize egészen édes, és csak nagyobb viharok alkalmával érezhetni a sós izt. E miatt a kronstadti kikötőkben a hajók is hamar romlásnak indulnak; ámbár e romlást még inkább előmozditják a jégtorlatok, mint az édes viz. A kereskedői- és középrévből csatornák visznek be a városba, mellyeknek partjai gránitkövekkel kirakvák, s olly pompásak, millyeneket más kereskedővárosokban hiába keresünk. A középrévi csatorna medre, egészen gránit kövekkel van kirakva, s ez egy gőzös segedelmével 2 óra alatt egészen szárazzá tétethetik, s 6 óra alatt ismét tele lehet vizzel.

Digitized by Google

A fenemlitett erődítések, várdák, fellegvárak, kikötők, csatornák, kőgátak azok, mellyeket Kronstadtban csodálni lehet. A többi épületek mind nagyon közönségesek. Sem a templomokon, sem a privatusok házain nem láthatni valami rendkivülit. Görög templomok, mint minden orosz városban; ezek mellett egy angol, egy német-evangelikus, egy katholikus szentegyház, egy nemesi casino, kaszárnyák, kórházak, tengerészi iskolák, mind ollyanok, mint Pétervár külvárosaiban.

Kronstadt, fő álláspontja az orosz hajóhadnak, melly lételét, mint sok más, Oroszországban, szinte *Nagy-Péternek* köszönheti. Az oroszok harczai a svédekkel a finni tengeren, mellyet mindenik nemzet tulajdonának tartott, olly régiek, mint a két nemzet létele. A svédek, a tengeren már ősidőktől fogva hatalmasak, a bálti és finni tengereken, s az ezeket környező tartományokban sokáig kirekesztőleg uralkodtak. De *Nagy-Péter*, szárazföldi birodalmából mint bekeritett börtönből, levegőre kivánkozván, tengert óhajtott; hajóhadat teremtett, a svédeket számos tengeri ütközetekben legyőzte, s a finni tengeröbölnek minden öbleiből és szegleteiből kiszoritotta.

Az első fontos tengeri ütközet a svédekkel 1715-ben, s igy nemsokára a poltavai szárazföldi csata után történt, mellyben Péter a svéd száraz sereget tökéletesen megsemmisitette. Az első admiralitást Pétervárott 1703-ban alkotta; egyik hajót a másik után küldötte a tengerre; ágyus-sajkákat, gályákat, fregátokat, sőt 60 ágyus sorhajókat is épittetett.

Igy elkészülve egy vakmerő hadmozdulatot vitt végbe saját vezénylete alatt. Gályáit és parthajóit az „anguti" és „ratzaburgi" földszorosokon át, mellyek őt a svéd flottától választá el deszkás uton csusztatta át a csatornába; itt megtámadta az *Ehrenschild* által vezénylett svéd hajóhadat egészen véletlenül; az admiralist hajójával együtt elfogta; 12 nagyobb svéd hajót megadásra kénszeritett, s ezután az Aland szigetekig vitorlázott, maga előtt egészen Stokholmig rémülést terjesztvén.

E győzelem után *Nagy-Péter* alatt nem müködött többé az orosz hajóhad, és *I. Katalin* idejében az orosz hajók féléuken a kronstadti és revali kikötőkben buvtak el, mellyeket az angolok ostromzár alatt tartottak, mivel az orosz udvar Ausztriával és Spanyolországgal kötött szövetséget. Ekkor állottak először angol és orosz hajók ellenségesen szemközt, de tengeri ütközetre nem került a dolog, mert a béke csakhamar helyreállitatott.

A jelen háboruban szinte nem került még ütközetre a dolog az angol-franczia és az orosz fiották közt; mert ez utóbbiak Kronstadt, Sveaborg és Reval erődített kikötőiben ujolag elrejtőztek; s bár *Napier* juliushó elején Kronstadt előtt hajóhadának nagyobb részével megjelent, még sem tudta az oroszokat arra birni, hogy az ütközetet elfogadják. Mivel pedig Kronstadt erősségeit hajókkal bevenni teljes lehetetlen, s ezt *Napier* az angol kormánynak be is vallotta, ez okból elhatároztatott, hogy 10,000 főből álló franczia sereg küldessék a Kelettengerre, melly ha nem is Kronstadtot, legalább egy másodrangu erősséget (mint most már kitünik, Bomarsund van czélban) foglaljon el, melly támaszpontul szolgáljon a további hadmüködéseknek.

Digitized by Google

TARTALOM.

Bevezetés 3
Menczikoff herczeg orosz rendkivüli nagykövet föllépte a török udvarnál Konstantinápolyban 11
A szent helyek kérdése . . 14
A török udvar segitségül hivja az európai nagyhatalmakat . 16
Az orosz Moldva- és Oláhországot zálogképen elfoglalja . 19
A bécsi javaslat 20
A török hadat izen az orosznak 24
Izakcsánál az ellenségeskedés megkezdődik . . . 26
Olteniczai csata 28
Ázsiai hadesemények . . 30
Sinopei tengeri ütközet . . 37
A kaukazusi tartományok és Samil hős és próféta . . 41
Csetátei csata 51
Angol- és Francziaországok határozottabban lépnek fel a török mellett . . . 54
A görögök fölkelése Törökországban 60
A franczia császár III. Napoleon és I. Miklós orosz czár egymással leveleznek . . 70
Titkos levelezés az orosz és angol kormány közt, Törökország felosztása tárgyában . 76
Angol- és Francziaország hadat üzennek Oroszországnak . 106
Orosz hadi készületek . . —
Török hadi készületek . . 125
Angol hadi készületek . . 127
Franczia hadi készületek . 134
Az orosz támadólag lép fel, és keresztül tör a Dunán . . 138
A harczban álló orosz, s másfelől a török, angol és franczia nemzetek hadi készületei s egymás ellenében kiállitott hadseregei és flottái . . 112
A nyugati hatalmak hadüzenete adott hivatalos orosz nyilatkozat 147
Az európai államok, különféle szerződések és jegyzőkönyvek által mindinkább szorosabban szövetkeznek . . . 151
1) Francziaország, Angol- és Törökország közt 1854. márt. 12-kén kötött, és május 8-án hitelesitett szerződvény . —
2) Az 1854. apr. 9-ki bécsi jegyzőkönyv 153
3) Az april 10-ki szövetség Angol- és Francziaország közt 155
4) Az ausztriai és porosz véd- s dacszövetség apr. 20ról 1854. 156
5) A bécsi május 23-ki jegyzőkönyv 159
Ausztria és Poroszország politikája a keleti kérdésben . —
Ausztria egy felszólitást (sommatiót) küld Oroszországhoz 199
Ausztria és Törökország közt kötött szerződés a Dunafejedelemségek megszállása iránt 206
Odesza bombáztatása . . 209
Az oroszok Kis-Oláhországból önként kihuzódnak . . 215
A karakali ütközet . . . 216
Ázsiai hadesemények . . 220
Az usurgeti ütközet . . 222
Az egyesült flották működése a Kelettengeren . . . 224
Szilistria ostroma . . . 226
Az orosz hadsereg szerkezete és létszáma 236
Az ausztriai felszólitás (sommatio) eredeti szövege az orosz kormányhoz . . . 250
A „Journal des Débats“ franczia ujság elmélkedése Miklós császár feleléte felett . . 252
A görög lázadás vége . . 258
A gyurgyevói véres csatak . 280
A Kelettenger és Kronstadt . 283

Pest, 1854. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

AZ

OROSZ-TÖRÖK HÁBORU

TÖRTÉNETI

JEGYZETEKKEL, OKIRATOKKAL,

A

SZEREPLŐ JELESB FÉRFIAK, VEZÉREK ÉLETRAJZÁVAL,

FÖLDABROSZOKKAL

ÉS

ÚTKÖZETI TÉRKÉPEKKEL FELVILÁGOSITVA.

SZERKESZTI

FÉNYES ELEK.

MÁSODIK KÖTET.

PEST, 1854.

LANDERER ÉS HECKENASTNÁL.

Digitized by Google

Digitized by Google

Gorcsakoff herczeg Fratestinél két izben megveretik.

A jul. 7-ki gyurgyovi csata után, a törökök más nap hajókon Gyurgyovba is átmentek; itt utczaharcz fejlödött ki, minek eredménye az volt, hogy az oroszok Fratestibe huzódtak vissza. Ez megtörténvén, a törökök Gyurgyovot sánczolni kezdék, s félkörben jobbszárnyukat egész Szloboziáig kiterjesztették. E mellett a török sereg naponként nevekedett, mert a Balkán seregből folyvást érkeztek fris csapatok, s jul. 13-kán maga *Omer* basa is Rusesukban megérkezett.

Más oldalrul *Gorcsakoff* herczeg a törököket minden áron a Dunán vissza akarván üzni, rendelkezhető csapatait Bukarestből s környékéről Fratestiben központositotta. De mivel az a hir szárnyalt, hogy Rusesukban nemesak az egész balkáni török sereg *Omer* vezénylete alatt, hanem angol és franczia szövetséges csapatok is központositva vannak: az ellenség valódi erejének kipuhatolása végett nagy kémjáratot rendelt.

Julius 16-kán egy erös csapat élén, melly 3 gyalog, két uhlán és egy kozákezredből s 30 ágyuból állott, elindult maga Fratestiből, s a török harczálláshoz egész ágyulövésnyire közeledett. A törökök gyilkos ágyuzással fogadták az elörenyomuló oroszokat, és soraikban igen nagy kárt tettek. E véres harczban *Buturlin* hadszernagy, kit *Gorcsakoff* egy hadosztály élire állitott, hogy elesüggedt katonáit maga vezesse, agyonlövetett.

Gróf *Orloff-Denisoff* kozák hetman pedig, ki a törököket 5 szotnia kozákkal megkerülni akarta, ez utóbbiakat e hadcselre egészen felkészülve találván, nagy veszteséggel visszaüzetett, annyira, hogy legényeinek egy harmada alig tért vissza, s fiatal életét maga is a harcztéren vesztette.

E kémjáratból kisült, miszerint a törökök csakugyan erösek, ámbár azon hir, hogy szövetséges angol-franczia csapatok is lennének a törökökkel, valótlannak bizonyult be.

A törökök táborában jul. 21- és 22-én Dunán innen és tul nagy mozgások történtek, s elöörseik 22-kén estve Gyurgyovtól Fratesti felé majdnem egy ágyulövésnyire e postaállomástól elöremozdittattak. Erre *Gorcsakoff* herczeg szerencséjét ujolag megkisértendő, jul.

Digitized by Google

23-kán mintegy 25,000 ember élén eléjök állott. Ezek közt volt 6000 lovas és aránylag számos tüzérség. E csapatokat három hadoszlopba osztá, s a törököknek állásaikbani megtámadására indult, mellyeket ezek az utolsó napokban Gyurgyov és Szloboziából éjszak és éjszaknyugot felé féliv alakjában másfél órányira elöremozditottak. A törökök, ugy látszik, igen jól voltak ellenök mozdulatairól értesitve, s már jó eleve megtették intézkedéseiket; mert mig Szlobozia irányában az ellen elöl, ki e pont ellen vezette a legerösebb hadoszlopot, 12,000 embert, hátrálni látszának; addig az oroszok jobb t. i. éjszak-nyugot felé forditott hadoszlopát, melly a leggyengébb volt, váratlanul nagy erövel támadták meg, s rövid harcz után visszavetették. Csak most törtek a törökök gyurgyovi és szloboziai állásaikból elö, s igen jól folytatott tüzelést kezdének az elöre nyomuló oroszok ellen, melly ezeket megállásra, s azután visszavonulásra kényszeritő. Az oroszok valószinüleg csak az ágyulövésnyi távolságból akartak kivonulni, hogy ujra alakuljanak; de itt összetalálkoztak az elöször visszavetett hadoszlop egy részével, melly, hogy körül ne vétessék, kényszeritve látá magát ez irányban menekülni. Ez összetalálkozás csak növelé az orosz csapatok soraiban a zavart, és csüggetegséget, s miután a törökök is erélyesen nyomultak utánuk, ezért nem volt többé lehetséges az oroszokat megállásra birni, hanem hadoszlopaik vad futásban Kalugereni felé oszlottak fel, az utakat és hidakat maguk után mindenütt elrombolván. E körülmény, valamint egy rögtöni záporeső is gátolta a törököket az üldözésben.

Az oroszok Bukarestnek s Oláhországnak hátat forditnak.

A gyurgyovi és fratesti csaták után *Gorcsakoff* herczeg meggyözödött, miszerint a rendelkezése alatt álló orosz sereggel magát Oláhországban fen nem tarthatja; mert nemcsak a ruscsuki fö törökseregetnem vala kepes visszanyomni, hanem ezenkivül hirül adák neki, miszerint a törökök jul. 24-kén Olteniczánál is átjöttek a Dunán, s Kalaras felé nyomulnak; egy más erös török hadosztály pedig Dobrudzsában tört elöre, s már Babadagot megszállván, az oláhországi orosz sereg visszavonulási vonalát fenyegette. E körülményeket *Gorcsakoff* hüségesen megirta Pétervárra, de mig a további czári parancsolat megérkeznék is, *Budberg* orosz tábornokkal, Oláhország polgári kormányzójával 2 óráig tartó conferentiát tartott, mellynek eredménye az lön, hogy az orosz seregeknek Bukarestből a fövárosból, s Oláhország nagyobb részéböli visszahuzatása a Szeret folyamig határozatba ment. Erre *Budberg* tüstént parancsolatot adott, hogy a tábori kórházak Bukarestben ürittessenek, s a betegek részint

Digitized by Google

Foksányba, részint Jassy-ba szállittassanak. Mindezen intézkedések azonban a legnagyobb titokban s éjjel történtek, hogy a lakosság az orosz sereg visszavonulását észre ne vegye. És ezt annyira szerették volna az oroszok palástolni, miszerint *Gorcsakoff* még az nap a *Budberggel* tartott conferentia után a bukaresti hivatalnokokat és bojárokat egész testületben magához rendelte, s nekik kinyilatkoztatá: hogy ő parancsolatot kapott felséges császárjától, miszerint a törököket minden áron lökje vissza a Dunán, s ő e parancsolatot fogja is 200,000 emberével sikeresiteni, még akkor is, ha egy más idegen hatalom seregei lépnék át a határt.

Mig az oroszok szóval mozdulni helyeikből sehogy sem akartak: azalatt tettlegesen minden előkészületeket megtevének a visszavonulásra. Julius 26-kán *Adlerberg* tábornok *Gorcsakoffhoz* sietett, hogy a Bolgárországból kicsalogatott szerencsétlen 5300 bolgár család elhelyezéséről intézkedések tétethessenek, kik a czár parancsolatjára Beszarábiának 37 helységeiben fognak szétosztatni, mig állandó lakhelyt nyerendenek.

Már julius 31-kén kevés sereg maradt Bukarestben, s főleg csak azon csapat, melly a főőrhelyet tartotta megszállva. A fővárosban leirhatatlan vala a mozgalom, az ide s tova való futkosás. A szekerek és kocsik ezerenként hajtottak keresztül egész sietséggel a kapuk felé, mintha már a török nyakukon lett volna. Már jul. 27-kén rendőrileg meghagyatott a vendéglősöknek, hogy orosz tiszteknek csak jul. 31. délelőtti 9 óráig adjanak szállást, aztán pedig kemény büntetés alatt senkit be ne fogadjanak.

A visszavonuló orosz csapatok csak mellékutakon tehették hadutjokat, mert a fő országutak málhás és ágyus szekerekkel valának megrakva. Egyébiránt az orosz seregek állapotja tartást és ruházatot illetőleg, valóban sajnálatra méltó volt. A katonák legnagyobb részének már nem volt csizmája, hanem szükségben rongyokat tekergettek lábaikra. A *Lüders* tábornok hadteste, melly Szilistriából és Bukarestből aug. 1. napján Galaczba visszaérkezett, egy év leforgása alatt Oláh- és Bolgárországban s Besszarábiában, czéltalan ide s tova való járásokkal 1000 mérföldet utazott, s legénységének felét elvesztette.

Az orosz dunai hajósereg, melly 14 gőzösből, 64 ágyus-sajkából állott 290 ágyuval, szinte visszahuzódott, s egy része Galaczban, más része Ismailban vetett horgonyt. E hajósereg jövendője is igen szomoritó, mert az angol-franczia hajók a Duna torkolatait ostromzár alatt tartván, vagy kénytelen lesz magát az ellenségnek feladni, vagy ha ezt elakarja kerülni, fel kelletik a hajókat égetni, miután az ágyukat s más készleteket a fedélzetekről megmentették.

Végre augustus 1. napján reggeli 4 órakor az utolsó orosz csa-

Digitized by Google

23-kán mintegy 25,000 ember élén eléjök állott. Ezek közt volt 6000 lovas és aránylag számos tüzérség. E csapatokat három hadoszlopba osztá, s a törököknek állásaikbani megtámadására indult, mellyeket ezek az utolsó napokban Gyurgyov és Szloboziából éjszak és éjszaknyugot felé féliv alakjában másfél órányira elöremozditottak. A törökök, ugy látszik, igen jól voltak ellenök mozdulatairól értesitve, s már jó eleve megtették intézkedéseiket; mert mig Szlobozia irányában az ellen elöl, ki e pont ellen vezette a legerösebb hadoszlopot, 12,000 embert, hátrálni látszának; addig az oroszok jobb t. i. éjszak-nyugot felé forditott hadoszlopát, melly a leggyengébb volt, váratlanul nagy erövel támadták meg, s rövid harcz után visszavetették. Csak most törtek a törökök gyurgyovi és szloboziai állásaikból elö, s igen jól folytatott tüzelést kezdének az elöre nyomuló oroszok ellen, melly ezeket megállásra, s azután visszavonulásra kényszerité. Az oroszok valószinüleg csak az ágyulövésnyi távolságból akartak kivonulni, hogy ujra alakuljanak; de itt összetalálkoztak az elöször visszavetett hadoszlop egy részével, melly, hogy körül ne vétessék, kényszeritve látá magát ez irányban menekülni. Ez összetalálkozás csak növelé az orosz csapatok soraiban a zavart, és csüggetegséget, s miután a törökök is erélyesen nyomultak utánuk, ezért nem volt többé lehetséges az oroszokat megállásra birni, hanem hadoszlopaik vad futásban Kalugereni felé oszlottak fel, az utakat és hidakat maguk után mindenütt elrombolván. E körülmény, valamint egy rögtöni záporeső is gátolta a törököket az üldözésben.

Az oroszok Bukarestnek s Oláhországnak hátat forditnak.

A gyurgyovi és fratesti csaták után *Gorcsakoff* herczeg meggyözödött, miszerint a rendelkezése alatt álló orosz sereggel magát Oláhországban fen nem tarthatja; mert nemcsak a ruscsuki fö törökseregetnem vala kepes visszanyomni, hanem ezenkivül hirül adák neki, miszerint a törökök jul. 24-kén Olteniczánál is átjöttek a Dunán, s Kalaras felé nyomulnak; egy más erös török hadosztály pedig Dobrudzsában tört elöre, s már Babadagot megszállván, az oláhországi orosz sereg visszavonulási vonalát fenyegette. E körülményeket *Gorcsakoff* hüségesen megirta Pétervárra, de mig a további czári parancsolat megérkeznék is, *Budberg* orosz tábornokkal, Oláhország polgári kormányzójával 2 óráig tartó conferentiát tartott, mellynek eredménye az lön, hogy az orosz seregeknek Bukarestböl a fövárosból, s Oláhország nagyobb részéböli visszahuzatása a Szeret folyamig határozatba ment. Erre *Budberg* tüstént parancsolatot adott, hogy a tábori kórházak Bukarestben ürittessenek, s a betegek részint

Digitized by Google

Foksányba, részint Jassy-ba szállittassanak. Mindezen intézkedések azonban a legnagyobb titokban s éjjel történtek, hogy a lakosság az orosz sereg visszavonulását észre ne vegye. És ezt annyira szerették volna az oroszok palástolni, miszerint *Gorcsakoff* még az nap a *Budberggel* tartott conferentia után a bukaresti hivatalnokokat és bojárokat egész testületben magához rendelte, s nekik kinyilatkoztatá: hogy ő parancsolatot kapott felséges császárjától, miszerint a törököket minden áron lökje vissza a Dunán, s ő e parancsolatot fogja is 200,000 emberével sikeresiteni, még akkor is, ha egy más idegen hatalom seregei lépnék át a határt.

Mig az oroszok szóval mozdulni helyeikből sehogy sem akartak: azalatt tettlegesen minden előkészületeket megtevének a visszavonulásra. Julius 26-kán *Adlerberg* tábornok *Gorcsakoffhoz* sietett, hogy a Bolgárországból kicsalogatott szerencsétlen 5300 bolgár család elhelyezéséről intézkedések tétethessenek, kik a czár parancsolatjára Beszarábiának 37 helységeiben fognak szétosztatni, mig állandó lakhelyt nyerendenek.

Már julius 31-kén kevés sereg maradt Bukarestben, s főleg csak azon csapat, melly a főörhelyet tartotta megszállva. A fővárosban leirhatatlan vala a mozgalom, az ide s tova való futkosás. A szekerek és kocsik ezerenként hajtottak keresztül egész sietséggel a kapuk felé, mintha már a török nyakukon lett volna. Már jul. 27-kén rendörileg meghagyatott a vendéglősöknek, hogy orosz tiszteknek csak jul. 31. délelötti 9 óráig adjanak szállást, aztán pedig kemény büntetés alatt senkit be ne fogadjanak.

A visszavonuló orosz csapatok csak mellékutakon tehették hadutjokat, mert a fő országutak málhás és ágyus szekerekkel valának megrakva. Egyébiránt az orosz seregek állapotja tartást és ruházatot illetöleg, valóban sajnálatra méltó volt. A katonák legnagyobb részének már nem volt csizmája, hanem szükségben rongyokat tekergettek lábaikra. A *Lüders* tábornok hadteste, melly Szilistriából és Bukarestből aug. 1. napján Galaczba visszaérkezett, egy év leforgása alatt Oláh- és Bolgárországban s Besszarábiában, czéltalan ide s tova való járásokkal 1000 mérföldet utazott, s legénységének felét elvesztette.

Az orosz dunai hajósereg, melly 14 gözösből, 64 ágyus-sajkából állott 290 ágyuval, szinte visszahuzódott, s egy része Galaczban, más része Ismailban vetett horgonyt. E hajósereg jövendője is igen szomoritó, mert az angol-franczia hajók a Duna torkolatait ostromzár alatt tartván, vagy kénytelen lesz magát az ellenségnek feladni, vagy ha ezt elakarja kerülni, fel kelletik a hajókat égetni, miután az ágyukat s más készleteket a fedélzetekről megmentették.

Végre augustus 1. napján reggeli 4 órakor az utolsó orosz csa-

Digitized by Google

patok is elhagyták Bukarestet. Csak néhány tiszt lézengett még itt-ott, de ezek is villásreggeli után végképen búcsút vettek a fővárostól. Mintegy 52 nehéz sebesült (többnyire amputáltak), kiket elszállítani nem lehete, egy orosz tiszt és több orvosok felügyelete alatt a kórházban maradt, s az ezekröli gondoskodást az orosz fővezér a városi tanácsnak ajánlá. Több szerteszét kalandozó keresztesvitézeket (önkéntes bolgár, görög stb. katonákat) az oláh rendőrség összefogdozván, kiséret mellett az orosz armádia után küldötte. — Azon oláh főemberek is, kik az oroszok irányában nagy rokonszenvet mutattak, elhagyták a várost, s részint az orosz sereghez csatlakoztak, részint Ausztriába s a külföldre költözködtek. Az öreg *Milos* herczeg, ki fővédnöke volt a keresztes rabló csoportnak, érezvén, hogy rosz fát tett a tüzre, nem merte a törököket bevárni, hanem Jászvásárba illantott; de Kis-Oláhországban fekvő szép jószágait már előbb a török zár alá vetette.

A rend és közcsend fentartását a főbán, *Kantakuczeno* vette át, s azt erélyesen is kezelé. Mivel pedig az oláhok az ő védnökük az oroszok irányában legkisebb rokonszenvet sem mutattak, s azért ezek boszujától végbucsujok alkalmával méltán remeghettek : a rendőrfőnök megparancsolá, hogy éjjel minden háznál egy férfi ébren és őrködve maradjon, hogy tüzvész vagy más szerencsétlenség esetében tüstént kéznél legyenek. A katonailag szervezett tüzoltó csapat is éjjel-nappal járkált az utczákon oltószereivel és vizipuskáival; s nem hiába, mert az oroszok a Hán nevü nagy kórházban a szalmazsákokból kirázott szalma alá tüzet rejtettek, s ez aug. 1-sején meggyuladván, az egész várost nagy rémülésbe ejtették. A tüz az éber tüzoltók által csakhamar elfojtaték; de sokan azt gyanitják, hogy e gyujtogatás által az orthodox oroszok a szomszédságban levő római kath. templomot akarák elhamvasztani.

Midőn augusztus első napján a főváros az oroszoktól egészen megtisztült : kimondhatlan öröm lepte meg a lakosságot. Mindenki ünnepélyesen akarta fogadni a majdan bevonulandó törököket. A védnököktöli megszabaditók elfogadására nagyszerü intézkedések tétettek. A városi kapuktól kezdve *Kantakuczeno* herczeg lakásáig, kinél gondolták *Omer* basát megszállni, 5 győzelmi kapu állittaték fel. A pékek és mészárosok nagyban sürögtek és forogtak. A ház ablakai szőnyegekkel és virágokkal ékesittettek; az utczákat seperték és tisztogatták, hogy a török vendégeket illően fogadhassák. Már az egész népesség szabad akaratból készületeket tett a városi nagyszerü kivilágitásra, midőn *Kantakuczeno* egy nyomtatott irásban felszólitá a lakosokat, hogy e kivilágitást jobb időkre halaszszák el, midőn a jelen háboru békekötéssel befejeztetik. S hogy a népesség idő előtt ne ujongasson, a kiáltvány végére e következő sorokat iktatta be : „Az

Digitized by Google

orosz hadsereg fővezére, elmenetele előtt az oláh diván minden tagjait, s az összes fejedelemségi főhivatalnokokat magához hivatván, előttök kinyilatkoztatá : hogy ő csak ő felségének az oroszok czárjának engedelmeskedik, midőn vitéz és győzhetetlen seregével egy időre eltávozik. Reményli, miszerint hónap sem telik el, hogy győztes csapataival a fővárosba ismét visszatérend. Addig pedig a lakosok csendesen és loyalis módon viseljék magukat, s a törökökért ne ábrándozzanak. Egy sem fogja a kemény büntetést elkerülni, ki talán a törökök irányában nagyobb rokonszenvet nyilvánit, mint a fejedelemség fővédnöke s az orthodox keresztény egyház feje iránt. Átok szálljon mind azokra, kik ezt önként be nem látják." E soroknál *Kantakuczeno* megjegyzi, miszerint kötelességének tartotta *Gorcsakoff* herczeg saját szavait idézni, először azért, mert ez neki különösen meghagyatott, de azért is, mert bizik benne, miszerint a főváros lakosai magukat olly okosan és óvatosan viselendik, mint csak higgadt és hazafiui érzelmü románoktól várhatni.

E felszólitásra a kivilágitás ugyan elmaradt, de a lakosok érzelmét elfojtani nem lehetett. A románok már régen szívszakadva várták a törököket, hogy fővédnöküktől megszabadulhassanak. Még *Gorcsakoff* jelenlétében nem titkolhaták el az oláhok a törökök eránti rokonszenvüket. Igy azon török foglyokat, kiket az oroszok Kis-Oláhországból Bukarestbe hoztak, a bukaresti polgárok felváltva gazdagon megvendégelték; mire minden közlekedés a polgárok és török foglyok közt keményen megtiltatott, s a foglyok rögtön Galaczba szállittattak. És midőn az oroszok aug. 1-sején Bukarestet elhagyták, már 2-kán a bukaresti polgárok a közeledő török előhad táborába kocsiztak, s a török tiszteket házaikhoz vendégekül hivták meg. Egész nap telvék voltak az utczák ujságvágyókkal, kik a törököket lesték, hogy örömzajjal fogadhassák.

Milly más kinézése volt Bukarestnek tavaly, midőn az oroszok épen ez időtájban bevonultak. Az utczák és piaczok üresek és elhagyottak valának. Semmi örömzaj nem köszöntette az orosz fővezért. A hivatalnokok és bojárok, kik elébe kimentek, komolyan szólottak, mintha ellenség előtt állanának. *Gorcsakoff* herczeg minden mesterségét megvetette, hogy csupa barátság és nyájasság legyen, s nagy szavakkal és ékesenszóllással erőködött megbizonyitgatni a czár atyai és boldogitó érzelmeit, mellyekkel Oláhország irányában telve van. Egyuttal *Gorcsakoff* proclamatiót is tett közre, hogy a lakosok félelmét a kozákoktól eloszlassa. Mind hiába! Semmi előzékenység az oroszok részéről nem tudta megnyerni a románok rokonszenvét.

Később egyes verekedések a közhelyeken, s némi kihágások és surlódások a muszkoviták s a lakosok közt, kemény rendszabályokra kényszeritették a herczeget; s ez alkalommal terjedelmes és körül

Digitized by Google

ményes jelentést tön a czárnak a román fővárosban uralkodó közvélemény felett.

Vannak sokan, kik teljességgel nem reménylették, s most sem tudják felfogni, hogy miképen történhetett az, hogy az oláhok az oroszoktól teljesen elidegenedtek. Hiszen az oláhok szinte az őhitü vallást követik, mint az oroszok. Jelen polgári állásukat főleg azon békekötéseknek köszönhetik, mellyeket az orosz a törökkeli háboruiban Oláhország javára kicsikart.

Mind ez tökéletesen igaz; de nem kell elfelejtenünk, miszerint az oláhok román nyelven beszélnek, s nem szlávok mint az oroszok, kik minden más nemzetiséget üldöznek, s a pánszlavizmus legbuzgóbb terjesztői. Továbbá a békekötésileg megállapitott kormányzati és közigazgatási rendszert a románok mint legdrágább kincsüket őrzik, arra felette féltékenyek; holott ellenben a védnök oroszok ezt semmi figyelembe nem vették, hanem mind a két dunai fejedelemséget a roppant orosz oczeánba akarták elfojtani. Nem csoda tehát, hogy az oláhok a törököket, kik jogaikat az ujabb időkben lélekismeretesen tiszteletben tartották, valódi szabaditójoknak tekintik, kik egyedül képesek őket a védur zsarnokságától felmenteni.

Augusztus első napjaiban a fővárosi lakosok minden órán várták a törökök bejövetelét, de siker nélkül. Azonban a bécsi hivatalos lap a „Wiener Zeitung"-nak azon állitása, mintha a törökök augusztus másodikáig gyurgyovi állomásukat el sem hagyták volna; s hogy az orosz sereg egész csenddel, renddel és üldözetlenül huzódott vissza: valótlannak bizonyult be. Lehet ugyan, miszerint Bécsben, a váltott jegyzékek és conferentiák után erősen hitték, hogy a törökök Oláhországba nem fognak beljebb vonulni, hanem ennek megszállását Ausztriára hagyják, melly ennek kiüritését szerződésileg magára vállalta. De bizon a török csapatok nem várakoztak erre, hanem a hátráló oroszoknak mindég sarkukban voltak, az utósereggel több izben megverekedtek, s hogy az oroszoknak nagyobb kárt nem okoztak, egyedül annak köszönhetni, miszerint az utóbbiak visszavonulásokban az utakat elrontották, s a hidakat mindenütt felszedték vagy megégették. Igy julius 27-kén az oroszok Olteniczából kivonulván, a töröktől Kiernadzinál utólérettek és megtámadtattak. A verekedés 5 óráig tartott. Az oroszok vitézül viaskodtak, de mégis kénytelenek voltak sietve hátrálni. Két kompánia orosz gyalogság a főtömegtől elvágatván, letette fegyverét; s hogy ha az üldöző török hadosztály erősebb, kevés ember menekedett volna meg az orosz csapatból. Agusztus 3-kán már Kalarasból is kiszoritották a törökök az oroszokat; s nevezetes, hogy e városba a török sereg élén a szilistriai érsek keresztet tartá ünnepélyes bemenetét.

Más oldalrul a basibozukok hires főnöke *Iskender* bég nyaggatta

Digitized by Google

az orosz csapatokat. Egy orosz utóhad, melly 1 zászlóaly gyalogságból, 4 szotnia kozákból és 12 ágyuból állott, julius 27-én Szlatinából kitakarodván, *Iskender* basibozukjai által nyomban üldöztetett, s 28-kán Tempeni falu mellett a bukaresti uton szétszóratott. Tempeni és Tekuts közt az oroszok 3 beszegezett ágyut hagytak hátra, s általjában sokat vesztettek, miután lovaik a rendkivüli sanyaruság és szolgálat után használhatlanokká lettek. *Iskender* bég még 3 kisebb csatát vivott a hátráló oroszokkal, de az Argyis folyón levő hidat ezek felszedvén, *Nierod* tábornok, az orosz utócsapat vezére ezáltal 24 órai előutat nyert. Augustus 3-kán az Argyis mellett Brecienestinél központositá *Iskender* csapatait.

S végre augusztus 5-én délutáni 4 órakor a bukaresti lakosság rendkivüli örömrivalgásai közt Bukarestbe bevonult. Mulatságos vala látni a 3800 főből álló basibozuk sereget, mellynek sorai közt mindenféle tarka nemzeti öltözet, s 60—70 éves egészen hófejér szakálu öregek valának szemlélhetők, kik családaikat, nyugalmas tüzhelyüket önkényt elhagyták, hogy a szeretett hazát esküdt ellenségétől megmenthessék.

Omer basának főhadiszállása aug. 2-án Bukaresttől 4 mértföldnyire Kalugereni faluban volt. Itt szemlét tartván serege felett, katonáihoz rövid dicsérő beszédet tartott, s több csapatokat, mellyek Bukarest felé már előnyomultak, ismét Kalugerenibe visszaparancsolt, s e helyett, melly különben is roppant tölgyes erdőség közt fekszik, sánczokkal igyekezett megerősiteni. Általjában a törökök nagyon ovatosan mozogtak előre, mert az oroszok még nem igen messze voltak Bukaresttől, s azért *Iskender* bejövetele alkalmával a köznép kitörő örömét nyilvánitotta ugyan, de az előljárók annyival nagyobb aggodalomban voltak, hogy a 2 mértföldnyi távolságra álló orosz utócsapat, melly 7 ezred huszárból és kozákból állott, könnyen visszatérhet, s a várost borzasztólag megfenyitheti.

Augusztus 3-kán egy fővárosi küldöttség ment *Omer* basához, neki az ország üdvözletét megvinni, s őt megkérni, hogy Bukarestet meglátogatni sziveskednék. Egyuttal az ország förendjeiből fényes küldöttség szemeltetett ki, melly Stambulba menjen, hogy a román nemzet hódolatát a trón zsámolyánál letegye.

Omer basa, aug. első napján a szultántól megbizást kapott, miszerint hadmüködéseiben a hadügyminisztertől egészen függetlenül csak a szultán egyenes parancsolatjára ügyeljen. Ez fontos esemény a mostani körülményekben.

Halim basa, kit *Omer* a bukaresti hadosztály parancsnokának nevezett, aug. 8-kán délutáni 4 órakor egy török dandárral Bukarestbe bevonult; 5 gyalog zászlóaly, és 4 lovas üteg követi őt. A vezénylete alatt álló sereg 10,000 főre tétetik. A sereg dereka mind-

Digitized by Google

eddig Kalugereniben maradt, *Ismail* basától vezényeltetvén. Maga *Omer* Rusesukban tartózkodik. *Iskender* bég a maga legénységével Bukarest környékén az oroszok felé az elöhadat képezi.

Augusztus 4-kén az oláhországi rendkivüli diván a bukarest-gyurgyovi uton az oroszok által szétrombolt hidaknak isméti helyreállitását megrendelvén, már 8-án a főváros közlekedése a Dunával helyre állott; Gyurgyovba a megfutamodott lakosok visszatértek; s az országban mindenütt mély csendet lehete észrevenni. Az eddig bevonult török csapatok minden szükségeiket készpénzzel fizették. A beszállásolást illetőleg minden szállást adó gazda nyugtát kap, melly a csapatok elmenetele előtt az illető csapatfönök által készpénzzel váltatik be. És ez felette jól esik a teljesen kiürült oláhországi kincstárnak. Még a muszkák bejövetelekor 1,500,000 ausztriai ezüst huszas hevert ebben, hol most csak fizetetlen maradt orosz utalványok halmaza fekszik.

Az oroszok nem csak Oláh-, hanem Moldvaországból is kitakarodnak.

Váratlan ugyan épen nem, de mégis a jelen körülmények közt meglepő volt azon tudósitás, mellyet a „Moniteur“ hivatalosan közlött aug. 10-kén (különös, hogy mi a hiteles hireket, még a Bécsben történt eseményekről is Párison és Londonon keresztül vesszük), melly szerint *Gorcsakoff* hg bécsi orosz követ jelentette a bécsi kabinétnek, hogy *Miklós* czár ő felsége a dunai fejedelemségek kiüritését megrendelte. — Az orosz diplomatia furfangossága ugyan eddig is köz példabeszéd volt, de jelen tette valódi mesterhuzás volt a nagyszerü sakkjátékban. Egy csapással két legyet agyonütni nem könnyü dolog; de az orosz megtette. Mert először : most már nem szégyenlheti, hogy Oláhországban a „beteg ember“-től meghagyta magát veretni s üldöztetni, mert hiszen önként vonul ki a dunai fejedelemségekből; másodszor Ausztria, Poroszország s a többi német szövetségi államok közé ezáltal uj üszköt dobott, melly az eddig is nem igen nagy egyetértést zerussá vonhatja le, vagy épen viszálkodás almájává érlelheti. Mit fognak már most tenni Poroszország s a többi német államok; bemegyen-e az ausztriai sereg illy körülmények közt a dunai fejedelemségekbe, s minő szerepben : mindezeket a jövendő fogja megmutatni. De hogy már eddig is minő hatást gyakorlott Poroszországra az oroszoknak kivonulása a dunai fejedelemségekből : ezt a következő füzetben tüzetesen elő fogjuk adni.

Most csak annyit jelentünk, hogy az orosz csapatok augusztus 2-kán csakugyan megkezdették a Moldvaországbóli kivonulást, melly 5 főponton történendik meg, ugymint : Lipkani, Szkuliani, Lencse-

Digitized by Google

nyi, Leova és Valény helységek mellett. Megjegyzendő, miszerint a kivonult csapatok nem maradnak a Pruth vize bal oldalán (a Pruth választja el Moldvát Beszarabiától), hanem beljebb vonulnak Mohilev, Belz, Bender és Kilia felé.

A német szövetségi államok politikája az orosz-török ügyben.

Tudva van, miszerint Ausztria és Poroszország nem csupán európai nagyhatalmak, hanem egyszersmind német-szövetségi államok is, s mint illyenek Németország érdekeihez bizonyos kötelezettséggel vannak lekötve. Ők mint európai független államok saját belátásuk szerint intézhetik politikájukat, Európa kérdéseibe beleszólhatnak, szövetségeket köthetnek, háborut indithatnak : de a német érdekeket szem előtt téveszteniök nem lehet, mert e tekintetben a német szövetségi okmánynak bizonyos törvényei vannak.

Midön tehát Ausztria az *Orloff* gróf küldetése után elhatározta, hogy a semlegességből kilép, s mint önálló nagyhatalomhoz illik, cselekvőleg fog beleszólani a nagyfontosságu keleti kérdésbe : elmulhatlan szükséges volt először is Poroszországgal mint Németországnak másik hatalmas államával kezet fogni, aztán pedig a többi német szövetségi államokat is egyesitve cselekvésre birni.

A Poroszországgali egyesség sok alkudozás és különnemü fordulat után végre szerencsésen létrejött Berlinben, s ennek eredménye lön az april 20-diki véd- és daczszövetség, mellyet már fentebb egész tartalmában megismertettünk.

Most már a sor a többi német szövetségi államokra következett; de itt még több akadályokkal kelletett küzdeni, mellyek Ausztria erélyes magatartása által legyőzettek ugyan végre, de a dolog menete szomoru tükrét mutatá a német egységnek, a német-szövetségi rendszer hibásvoltának.

Poroszországban, mint láttuk épen a határozó felső körökben igen sok orosz rokonszenvet kellett legyőzni. A többi német közép és kicsiny államokban pedig még nagyobb rokonszenvet lehete tapasztalni. Oroszországnak terve volt a németországi államokat saját politikája uszályhordóinak megnyerni, s ez neki két mód által meglehetősen sikerült. Először is a német fejedelmi családokkal az orosz uralkodói család szoros rokonsági és sógorsági kötelékeket szerzett; másodszor felette vigyázott arra, hogy egy erős Németország valamikép létre ne jöjön, s azért cselszövényei által a két német nagyhatalmat egymás közt, a többi közép-német királyságokat pedig a két nagyhatalom irányában mindég féltékenységre ösztönözte, s magát e közép

Digitized by Google

államok védnökéül tolá fel. Igy lehet megérteni a hires 1834-ki orosz memorandumot, s a pentarchista 1839-ki iratát.

Midön az orosz-török háboru jelenleg kitört, a német közép államok mindég azt várták és reménylették, hogy Ausztria és Poroszország e tárgyat, azaz azon feladatot, hogy minő állást foglaljon Németország e kérdésben, legelöször is a frankfurti német-szövetségi gyülés elcibe fogják terjeszteni. Illy módon bizonyosnak hitték, miszerint az óhajtott semlegességi állás e háboruban Németország részéről okvetlen ki fog mondatni, és sehogy sem fog olly eset történni, hogy az orosz ellen fegyvert fogni kénytelenittessenek.

A berlini apr. 20-ki ausztriai és porosz véd- és daczszövetség e reménységüket megsemmisité. Ez okból nem mondhatnánk, hogy e szövetséget a német kisebb államok örömmel üdvözölték volna.

Bizonysága ennek a bambergi conferentia, mellyet Bajor, Würtemberg, Hannovera, Szászország, Baden, Kurhessen, Nassau küldöttei Bambergben május végén elkülönözve tartának. Itt különféle inditványok jöttek szönyegre, mellyek végzésbe ugyan nem mentek, de bizonyságot tesznek azon szellemről, melly e separatistikus gyülekezetben uralkodott. Bajorország, mellyet családi kötelékek kapcsolnak Görögországhoz, eleinte azt kivánta, hogy a berlini april 20-ki szövetséghezi állás feltételei közé az is felvétessék, hogy Görögország területi épségét s az uralkodói család biztonságát Németország garantirozza. De midön megmutaták neki, miszerint e követelés nem német, hanem csupán bajor érdekből származhatik, e feltételtöl önkényt elállott. Hanem annyival nagyobb erélylyel sürgeté, hogy a frankfurti német-szövetségi gyülés csak ugy álljon a berlini apr. 20-ki szövetséghez, ha a többi német szövetségi államok függetlensége (souverainitása) az eddig történtekre ovásképen kimondatik; jövendöre pedig a szövetségi gyülésnek mind a késöbb teendö lépésekre, mind a béke-feltételek meghatározására nézve beleszólási jog engedtetik. E kivánságot, mint törvényest és méltányost a többi állam követei is támogatták, de végzésbe azért semmi sem ment, mert a bécsi kabinét már jó elöre az egyes német kabineteknek határozottan kijelenté : hogy hozzájárulásukat az apr. 20-ki véd- és daczszövetséghez csak ugy fogadhatja el, ha ezt semmi feltételhez nem kötik.

Az óhajtott feltételek közt volt egy igen furcsa is, mellyet különösen Szászország minisztere ***Beust*** ur akart kiköttetni. Ez nem kevesebböl állott, mint abból : hogy a német államok hozzájárulási okmányában a berlini szövetséghez, egyenesen mondassék ki, miszerint Németország föleg 1812. óta Oroszországnak több rendü fontos szolgálataiért a legmélyebb hálával tartozik. Furcsának e feltételt azért mondom, mert Ausztria és Poroszország az apr. 20-ki védszö-

Digitized by Google

vetséggel s a többi német államoknak ehhezi járulásával azt a czélt akarták elérni, miszerint Oroszország meggyözödjék Németország egyetértéséről s compact állásáról, s miután a berlini szövetség Oroszország eljárását a keleti ügyben helyben nem hagyhatja, jó módjával birassék arra, hogy alaptalan követeléseitől álljon el, s ne fenyegesse tovább Európa békéjét, mellyet megörzeni az egyesült Németország fegyverrel is kész. Szászország minisztere pedig épen az ellenkezöt érte volna el inditványával, azaz felbátoritá vala az oroszt, hogy továbbra is körömnyit se engedjen, mert Németországtól, melly neki mély hálával tartozik, teljességgel nincs oka félni.

Egy év óta a béke barátainak osztatlan figyelme Németországon függött, hogy minö állást foglaland el a keleti kérdésben.

Mi az igazság, s mi az igaztalanság, e fölött már nem volt többé kérdés; mert a pártok organumait, mellyek csupán egyes emberek véleményét képezik, számitásba hoznunk nem lehet. Épen illy általános volt a meggyözödés, miszerint a bécsi jegyzökönyvekben minden megvan irva, mit csak joggal és eszélyességgel lehete kivánni. És közönséges volt a hit, hogy azon suly, mellyet Németország hatalma a mérlegbe vet, ellenálhatatlan eszköz leend arra, hogy a jó ügy békés uton diadalomra vergödjék. De hogy ez eszköz most egyszer elmaradt, azt a bámbergi conferentiának tulajdonithatjuk.

Hogy a világ békéje helyreállittassék, erre egyetlen egy ut volt: egyetértö elismerése, s szükség esetében megvédése azon föelveknek, mellyeken az európai nemzetjog alapul. Egy illy eseményt Pétervárott is megértették, s a czárt és az orosz nemzetet meggyözték volna arról, hogy illy igaztalan háborunak, minö a Dunánál folytattatik, becsületes vége nem lehet; s hogy illy háboru még gyözelem esetében sem lenne kivánatos a békés nemzetek osztatlan roszalása ellenében. E helyett Pétervárott, Németországot két táborra oszolva szemlélik; e helyett a pártok alakulása reményt gerjeszt, miszerint a nagyhatalmak erélyes fellépéseikben gátoltatni fognak, s talán még magok a németek közt leend párt, melly Oroszország fenhéjázó törekvéseit támogatandja. Valóban, ha az lett volna feladat, hogy mikép lehessen Janus templomát a harcznak és háborunak megnyitni, alkalmasabb eszközt alig lehetett volna kigondolni, mint a bambergi conferentiát.

Mi nem akarunk sem az orosz rokonszenvekre, sem a bajor és száz miniszterek által köröztetett orosz szellemü memorandumokra visszatérni. Mindenböl kitünik, hogy a német közép államok azért emelnek olly buzgón szót a német-szövetségi gyülés beavatkozására az európai ügyekbe, mert félnek a két nagyhatalom, Ausztria és Poroszország tulsulyától, melly öket csak inasi szerepekre kárhoztathatná. De hiszen e tulsuly tényileg létezik és fenáll, mert ez a hata-

Digitized by Google

államok védnökéül tolá fel. Igy lehet megérteni a hires 1834-ki orosz memorandumot, s a pentarchista 1839-ki iratát.

Midőn az orosz-török háboru jelenleg kitört, a német közép államok mindég azt várták és reménylették, hogy Ausztria és Poroszország e tárgyat, azaz azon feladatot, hogy minő állást foglaljon Németország e kérdésben, legelőször is a frankfurti német-szövetségi gyülés eleibe fogják terjeszteni. Illy módon bizonyosnak hitték, miszerint az óhajtott semlegességi állás e háboruban Németország részéről okvetlen ki fog mondatni, és sehogy sem fog olly eset történni, hogy az orosz ellen fegyvert fogni kénytelenittessenek.

A berlini apr. 20-ki ausztriai és porosz véd- és daczszövetség e reménységüket megsemmisité. Ez okból nem mondhatnánk, hogy e szövetséget a német kisebb államok örömmel üdvözölték volna.

Bizonysága ennek a bambergi conferentia, mellyet Bajor, Würtemberg, Hannovera, Szászország, Baden, Kurhessen, Nassau küldöttei Bambergben május végén elkülönözve tartának. Itt különféle inditványok jöttek szönyegre, mellyek végzésbe ugyan nem mentek, de bizonyságot tesznek azon szellemről, melly e separatistikus gyülekezetben uralkodott. Bajorország, mellyet családi kötelékek kapcsolnak Görögországhoz, eleinte azt kivánta, hogy a berlini april 20-ki szövetséghezi állás feltételei közé az is felvétessék, hogy Görögország területi épségét s az uralkodói család biztonságát Németország garantirozza. De midőn megmutaták neki, miszerint e követelés nem német, hanem csupán bajor érdekből származhatik, e feltételtől önkényt elállott. Hanem annyival nagyobb erélylyel sürgeté, hogy a frankfurti német-szövetségi gyülés csak ugy álljon a berlini apr. 20-ki szövetséghez, ha a többi német szövetségi államok függetlensége (souverainitása) az eddig történtekre ovásképen kimondatik; jövendőre pedig a szövetségi gyülésnek mind a később teendő lépésekre, mind a béke-feltételek meghatározására nézve beleszólási jog engedtetik. E kivánságot, mint törvényest és méltányost a többi állam követei is támogatták, de végzésbe azért semmi sem ment, mert a bécsi kabinét már jó előre az egyes német kabineteknek határozottan kijelenté: hogy hozzájárulásukat az apr. 20-ki véd- és daczszövetséghez csak ugy fogadhatja el, ha ezt semmi feltételhez nem kötik.

Az óhajtott feltételek közt volt egy igen furcsa is, mellyet különösen Szászország minisztere *Beust* ur akart kiköttetni. Ez nem kevesebből állott, mint abból: hogy a német államok hozzájárulási okmányában a berlini szövetséghez, egyenesen mondassék ki, miszerint Németország főleg 1812. óta Oroszországnak több rendü fontos szolgálataiért a legmélyebb hálával tartozik. Furcsának e feltételt azért mondom, mert Ausztria és Poroszország az apr. 20-ki védszö-

Digitized by Google

vetséggel s a többi német államoknak ehhezi járulásával azt a czélt akarták elérni, miszerint Oroszország meggyőződjék Németország egyetértéséről s compact állásáról, s miután a berlini szövetség Oroszország eljárását a keleti ügyben helyben nem hagyhatja, jó módjával birassék arra, hogy alaptalan követeléseitől álljon el, s ne fenyegesse tovább Európa békéjét, mellyet megörzeni az egyesült Németország fegyverrel is kész. Szászország minisztere pedig épen az ellenkezőt érte volna el inditványával, azaz felbátoritá vala az oroszt, hogy továbbra is körömnyit se engedjen, mert Németországtól, melly neki mély hálával tartozik, teljességgel nincs oka félni.

Egy év óta a béke barátainak osztatlan figyelme Németországon függött, hogy minő állást foglaland el a keleti kérdésben.

Mi az igazság, s mi az igaztalanság, e fölött már nem volt többé kérdés; mert a pártok organumait, mellyek csupán egyes emberek véleményét képezik, számitásba hoznunk nem lehet. Épen illy általános volt a meggyőződés, miszerint a bécsi jegyzökönyvekben minden megvan irva, mit csak joggal és eszélyességgel lehete kivánni. És közönséges volt a hit, hogy azon suly, mellyet Németország hatalma a mérlegbe vet, ellenálhatatlan eszköz leend arra, hogy a jó ügy békés uton diadalomra vergődjék. De hogy ez eszköz most egyszer elmaradt, azt a bámbergi conferentiának tulajdonithatjuk.

Hogy a világ békéje helyreállittassék, erre egyetlen egy ut volt: egyetértő elismerése, s szükség esetében megvédése azon főelveknek, mellyeken az európai nemzetjog alapul. Egy illy eseményt Pétervárott is megértették, s a czárt és az orosz nemzetet meggyözték volna arról, hogy illy igaztalan háborunak, minő a Dunánál folytattatik, becsületes vége nem lehet; s hogy illy háboru még győzelem esetében sem lenne kivánatos a békés nemzetek osztatlan roszalása ellenében. E helyett Pétervárott, Németországot két táborra oszolva szemlélik; e helyett a pártok alakulása reményt gerjeszt, miszerint a nagyhatalmak erélyes fellépéseikben gátoltatni fognak, s talán még magok a németek közt leend párt, melly Oroszország fenhéjázó törekvéseit támogatandja. Valóban, ha az lett volna feladat, hogy mikép lehessen Janus templomát a harcznak és háborunak megnyitni, alkalmasabb eszközt alig lehetett volna kigondolni, mint a bambergi conferentiát.

Mi nem akarunk sem az orosz rokonszenvekre, sem a bajor és száz miniszterek által köröztetett orosz szellemü memorandumokra visszatérni. Mindenből kitünik, hogy a német közép államok azért emelnek olly buzgón szót a német-szövetségi gyülés beavatkozására az európai ügyekbe, mert félnek a két nagyhatalom, Ausztria és Poroszország tulsulyától, melly öket csak inasi szerepekre kárhoztathatná. De hiszen e tulsuly tényileg létezik és fenáll, mert ez a hata-

Digitized by Google

lom viszonyaiból ered, mellyeket a bambergi conferentiához hasonló separatistikus gyülekezet, meg nem változtathat, csak nagyobb erő kifejtésre kénszerithet. E tekintetben tehát illy eljárás nem eszélyesség. Ez annyit tesz, mint tul löni a czélponton. Igaz, hogy egy államszövetségben fő kivántatóság az, miszerint az egyes államok egyenlö jogokkal birjanak. De valamint az élet minden viszonyaiban, ugy itt is nem kell kifelejteni a dolog valódi és természeti állását, hogy a betü meg ne ölje a szellemet; hogy a gyengébb az erősebb közvetlen érdekét meg ne kösse, vagy korlátozza; hogy azok, kik oltalmat adnak, ne szoritassanak békóba azok által, kiknek erre szükségük van; más szóval, hol olly különféle erejü és hatalmu államok vannak egy szövetségben egyesülve mint a német szövetségben, ott az egyenjoguságot mértékkel és tapintattal kell venni — különben szétreped az edény!

Helyesen történt tehát, hogy a bambergi conferentia május 30. szétoszlott a nélkül, hogy a tartandó frankfurti szövetségi gyülés határozatainak kerekeibe bele kapaszkodott volna, mit föleg Ausztria és Poroszország egyértelmü elöterjesztésének köszönhetni.

Ez elöterjesztések s jegyzékváltások az egyes német udvaroknál megtörténvén, végre annyira érett a dolog, miszerint julius 20-kán Ausztria és Poroszország közös felszólitásukat a berlini apr. 20-ki véd és dacz szövetséghezi hozzájárulás eránt a német-szövetségi gyülésnek Frankfurtban benyujthatták. A gyülés, Meklenburg követét kivéve, feltétlenül hozzá járult az emlitett védés dacz-szövetséghez; s igy némileg helyrehozva lön azon baklövés, mellyet a bambergi conferentia elkövetni akart, vagy is valóban elkövetett. Mind a két nagyhatalom közös nyilatkozatát, mind a szövetségi gyülés végzését, mind Meklenburg separat szavazatát, mint fontos okmányokat egész terjedelmükben közöljük.

Ausztriai-porosz nyilatkozat a német szövetséghez, julius 20-kán.

„Ausztria és Poroszország udvarai f. é. május 24-kén kelt nyilatkozatukban elöadták a német-szövetségi gyülésnek azon állást, mellyet a mostani eropai bonyodalmak közt elfoglalni czélszerünek tartottak, s ehhez azon óhajtásukat kapcsolák: hogy a német szövetségnek egy alkotmányszerü határozata által erös kezesség nyujtassék arra, miszerint a mostani világállás veszélyeiben Németország összes államai szorosan egyesülve vannak.

Erre a szövetségi gyülés, emlitett napon tett végzése által kimondotta, miszerint ő egyetértöleg a két nagyhatalommal a lényeges alapot Németország egyetértése s az összes német érdekek megvédése ügyében elismeri. A gyülés, mint szükségest elismeré, hogy a szö-

Digitized by Google

vetséges államoknak egy erős és hüséges összetartását kijelentő akaratja a szövetség törvényes organuma által mondassék ki.

Ausztria és Poroszország mentül inkább örvendettek ezen kijelentés fölött, annyival nagyobb megelégedésük, melly szerint most már azon helyzetben vannak, hogy egy meghatározatt alaku, s egész Németország érdekeit magában foglaló szerződéssel léphetnek föl a szövetségi gyülés szine előtt.

A követeknek szerencséjük van egy részről ő felsége az ausztriai császár, más részről ö felsége a porosz király közt Berlinben aprilis 20-kán kötött, s mind két részről ratifikált szerződés eredeti szövegét egy felállitandó véd- és daczszövetségnek, s ezt kiegészitő pótczikknek magas uralkodóik nevében a német szövetségnek benyujtani a czélból, hogy öt a hozzájárulásra felhivják.

Fel vannak hatalmazva, ez előterjesztést következő észrevételekkel és közlésekkel kisérni :

Ausztria és Poroszország azon alkudozásoknál, mellyek végre egy szövetség megkötésére vezettek, vezérgondolatul tüzték ki maguknak, hogy e szövetség által ne csak a már eddig is köztök fenálló barátság és szövetség erősittessék meg, hanem államaik biztonsága s Németország közös érdekeinek közös védelme ügyében is kiterjedtebb kezességek szereztessenek. E szerződés határozatai életbe hozták a nagyobb együttállóságot, miután a szerződő felek kötelezték magukat a jelen háboru bevégzéséig, hogy összes birodalmuk akarmellyik részére irányzott kül ellenséges megtámadást közösen fognak visszaverni; s e kötelezettséget nyiltan azon esetre is kiterjesztették, ha német érdekek megvédése miatt valamellyik szerződő fél kénytelen lenne cselekvőleg föllépni. E kötelezettségek, ha a német szövetség egyetemesen hozzááll ezen szerződéshez, az egész német szövetség területére s Ausztriának és Poroszországnak nem német birtokaira is szerződésileg ki fognak terjesztetni. Ekkor Németország, a szerződés pontjai értelmében, a nélkül hogy az alkotmányában meghatározott védelem és megtartás alapelvétől eltérne, sokszorozott erélylyel képes leend kieszközleni : hogy mint szorosan egyesült egy hatalom mind az összes német érdekeket megvédhesse, mind az europai egyensuly fentartásához, mellytől függ az államok léte, hozzájárulhasson.

Azon alapelvek, mellyeket az april 20-ki főszerződési okmány felállitott, a hozzácsatolt kiegészitő pótczikkben a mostani keleti bonyodalmakat illetőleg mindjárt alkalmazásba vétettek, s ezért az illető nagyhatalmak követei megbizattak, hogy a szövetségi gyülésnek mindjárt ezen előterjesztéseket is előadják, mellyeket a bécsi és berlini udvarok a pótczikk értelmében az orosz udvarnál levő követjeikhez bocsátottak.

Digitized by Google

Németország kormányai bizonyosan méltánylani fogják azon elögondoskodást, melly Ausztria és Poroszország uralkodóit arra birta, hogy Oroszországnak a Duna jobb partján folytatott ellenségeskedéseit, s Moldvának és Oláhországnak határozatlan időkre kiterjesztett megszállását a reájok bizott nagy érdekekkel megegyeztetni nem tudták. De a békeszeretet és mérsékeltség szellemétől is, mellyet a nagyhatalmak lépéseikben folyvást szem előtt tartottak, nem fogják a német szövetséges társak megelégedésüket s jóváhagyásukat megvonni. A két kabinét czélja mindég az marad, hogy egy állandó és tartós béke állittassék vissza; s bizton reménylik, hogy ő felsége az oroszok császárja, mély kötelesség érzetéből eredett szavait régi szövetségeseinek meg fogja hallgatni, s ez által békés kiegyenlitési kivánságát bebizonyitandja, hogy igy Oroszország jelen megváltozott helyzete következtében a többi harczba elegyedett hatalmaknak is az ut a kiegyenlitésre megnyittassék, s a Németország érdekében megnyert eredmény, Europa megnyugtatására is felhasználtathassék.

A bécsi és berlini udvarok Oroszország válaszát épen e pillanatban a leglélekismeretesebb vizsgálat alá vetik, s kötelességüknek tartják a választ tüstént a szövetségi gyülés eleibe terjeszteni, mihelyt az apr. 20-ki védszövetséghezi hozzájárulás kimondatik, hogy a szerződés értelmében a bizalomteljes együttmüködés elkezdethessék.

Hasonlókép nem fogják jövöre is elmulasztani a szövetségi gyülést minden további alkudozások folyamáról értesiteni, s neki az illö befolyást biztositani; és a mennyire képviseleti alakjától külön nem választható dolog forogna kérdésben, ezt illetöleg a bécsi zárokmány 49. czikke tartalmához szabandják magukat, és minden esetre az ott kijelölt esetben a szövetségi törvények szoros megtartására fognak ügyelni.

Ausztria és Poroszország kormányai, bizván Németország kormányainak belátásába, és közügyi érzelmébe, megnyugvással reménylik, hogy a német szövetség eleibe kitüzött feladat és czél fölött, a tagok közt igazi szövetséges egyértelmüség fog nyilvánulni. Azon határozat, mellyet most már a két nagyhatalom udvarai óhajtva várnak, a nagy német szövetség egyesitett erkölcsi és anyagi erejét fejtendi ki, s e hatalmas egésznek minden viszonyok közt megilletö befolyást biztositand; ugyhogy Németország e legkomolyabb politikai bonyodalmakból, mellyek a német szövetség fenállása óta Európában szinpadra léptek, Isten oltalma alatt rendithetlenül fog kibontakozni.“

A német szövetség határozata julius 24-kén.

A német szövetségi gyülés, megfontolván, hogy ö felsége az ausztriai császár és ö felsége a porosz király az általuk Berlinbe apr.

Digitized by Google

20-kán kötött véd- és daczszövetségi szerződést a fenséges német szövetségnek hozzájárulás végett nyujták be; megfontolván és elismervén azon okokat, mellyek a két főhatalmat e szerződés, s ennek a szövetségi gyülés elébe való terjesztésére inditották; megemlékezvén azon magas hivatásról, melly követeli, hogy Németország összes érdeke, a szövetség területe határain tul is megvédessék; óhajtván, hogy e szerződéshezi járulás által a német egység, hüség és erő, a közös haza javára fejlenek ki: elhatározza a német szövetségi okmány 11. czikke, s a bécsi zárokmány XXXV. és XLVII. czikkei értelmében először: hogy az Ausztria és Poroszország közt kötött véd- és daczszövetségi szerződéshez, melly igy hangzik: (itt jön a szöveg)—azon időre, mig egyrészről Oroszország, más részről Törökhon, Anglia- és Franczia országok közt kitört háboru be nem végeztetik, valamint az ehhez kapcsolt pótczikkhez is, melly igy hangzik: (itt jön a szöveg, mellyet már közlöttünk), jelen nyilatkozat erejénél fogva hozzájárulását adja olly módon, hogy ő felsége az ausztriai császár, és ő felsége a porosz király a német szövetségi okmány XI. czikke értelmében átvállalt kötelezettségeket összes német és nem német haderőik által végrehajtandják. E végzés végrehajtására szükséges rendszabályok megtétele külön szövetséggyülési végzésnek leend fentartva. Addig is ezek előkészitésére a május 24-iki ülésből egy bizottmány neveztetik ki, melly az állandó szövetségi hadbizottmánynyal egyetértőleg fog működni.

A meklenburgi nagyherczegség követje a julius 23-ki szövetségi ülésben következő separat szavazatát adta be:

„A meklenburgi nagyherczegi kormányok örömmel értették az előterjesztett közleményekből Ausztriának és Poroszországnak szoros együtttartását a keleti kérdésben. Mindazáltal e fontos ügyben kötelességüknek tartják nyiltan és tartózkodás nélkül kijelenteni, hogy ők a német szövetségi gyülésnek, a berlini apr. 20-ki osztrák és porosz dacz- és védszövetséghezi hozzájárulását nem tartják megegyeztethetőnek a német szövetségi alkotmány szellemével, s azon állással, mellyet neki a bécsi zárokmány 47-ik czikke korlátul kijelöl. A nagyherczegi kormányok tehát sajnálattal jelentik, hogy az emlitett osztrák porosz véd- és daczszövetséghez nem járulhatnak."

Az idézett 47-ik czikk igy szól:

Olly esetekben, hogy egy illyen (maga állásánál fogva egyszersmind europai független hatalom) szövetségi állam, a maga Németország határain kivül eső birtokaira fenyegettetik vagy megtámadtatik, a német szövetséget közös védelemre csak akkor lehet szoritani, ha megelőző tanácskozás után a szövetségi gyülés szorosabb ülésében szavazatok többségével elismeri a német szövetséget fenyegető veszélyeket.

Digitized by Google

A német szövetségi államok közül tehát csupán Meklenburg volt az, melly az osztrák-porosz véd- és daczszövetséget visszautasitotta azon okból, mivel ez a nem német országok és tartományok megvédésére is kiterjesztetett. E pont, igaz, legkényesebb az egész szerződésben, mert ha ez állandó sinórmértékül vétetnék fel, ugy a német szövetség gyakrabban keveredhetnék háboruba. Mert még azért, hogy valamelly külellenség ausztriai Olaszországot, Magyarországot, vagy az osztrák-porosz lengyel tartományokat megtámadja, nem következés, hogy a túlajdonképeni Németország területe is fenyegetve legyen. Szardinia 1848—49-ben háborut üzent Ausztriának s megtámadta olasz birtokait, de Németországot megtámadni esze ágában sem volt. Hasonló eseményeket többeket lehetne felidézni, mellyekből kitünik, hogy Meklenburg separat szavazata egészben nem alaptalan, mert illy védelmi kiterjesztés még nagy veszélybe hozhatja a sajátlagos német államokat. Más részről az is igaz, hogy e pont, melly Ausztria és Poroszország javára iktattatott be a szerződésbe csak kölcsönben esik; mert ha kisebb német államok tartoznak védeni Ausztria- és Poroszországnak nem német tartományait: viszont Ausztria magyar, olasz és lengyel ezredekkel is védi a kis német államokat. Ez okoskodásra egyébiránt a bambergi conferentia azt hozta fel, hogy Németország saját területével elegendő arra, hogy magát megvédje, s igy nincs szüksége rá, hogy magát több és gyakoribb háborui alkalmaknak kitegye.

Valahára az angolok és francziák is mozognak.

A jelen orosz-török háboruban valóban rendkivüli események adták magukat elő. Angol- és Francziaországok már martius 27-kén megizenték a háborut az orosznak. A roppant egyesült angol-franczia flották a Feketetengeren januárban, a Kelettengeren martiusban megjelentek. Az összes angol-franczia száraz segédseregek május végeig mind Törökországba szállittattak. És még sem történt semmi. A segédcsapatok még egy puskát sem löttek ki az orosz ellen. Ausztria már jun. 14-kén megkötötte a Portával a szerződést, hogy Moldva és Oláhországokat szükség esetében erővel is megszállja: s mind a mai napig (aug. 18.) egy osztrák katona sem lépte át a határt.

A hadviselésre legalkalmasabb időszak nagy részben már elmult, s a háboruba keveredett angolok, francziák csupa várakozással tölték el a drága időt. A francziák várakoztak az angolokra, az angolok várakoztak a francziákra, mind ketten várakoztak az osztrákokra, az osztrákok várakoztak a poroszokra, a poroszok várakoztak a kisebb német államokra, ezek végre várakoztak jobb időkre! Csak a törökök nem várakoztak senkire. Ezek egyenes uton menvén megtalálták az

Digitized by Google

oroszokat, s kiverték őket Oláhországból, mielőtt oda osztrákok érkeztek volna, s megtisztiták azon fejedelemséget, mellyet az orosz a fenhéjazó angol és franczia ultimatumra odahagyni nem akart.

A hadviselésnek ezen álmas és hanyag neme Franciaországban fellázitá a közvéleményt, Angolországban nyughatlanitá a sajtót s a parlamentet, s a Törökországban létező segédseregek angol és franczia tisztjeit és katonáit csaknem kétségbe ejté. A törökök megvetéssel és gunynyal tekintettek a szövetséges seregekre, mellyek a harczszin szomszédságában, a Dunától hangzó ágyumoraj közt Várnában tiz egész hétig kényelmesen és tétlenül vesztegeltek.

Milly kevés eredményt mutathattak elő a hatalmas flották, megtetszik onnan, hogy nem voltak képesek annyi orosz foglyot keriteni, kikkel a „Tigris“ angol gőzösön elfogott 200 legényt fogságból kicserélhették volna. Még 38 angol orosz hadifogságban visszamaradt. A Feketetengert hasitó rémületes angol-franczia flották daczára julius elején „Wladimir“ orosz nagy gőzös a sebastopoli kikötőt kényelmesen elhagyta; az egész ázsiai török tengerpartot 360 tengeri mérföld messzeségre behajózta a nélkül, hogy csak egy angol vagy franczia hajóra bukkant volna, és csaknem Konstantinápolyig vitorlázott; Sinopéhoz közel Kasluminál kikötött; 3 kereskedőhajót (köztök 2 angolt) elfogott, azokról a portékákat kirakodtatta, zsákmányul tette, kapitányaikat elfogta, s a hajókat megsemmisitette. Mondják, hogy ez orosz gőzös nem ezért a 3 hajóért indult ki Sebastopolból, hanem egészen más fontosabb préda végett. A „Cyclops“ nevü angol kis hadigőzöst akarta elkaparni, mellynek Heracleába kellett volna menni, hogy az ottani köszénbányai munkálatokra felügyeljen. Az orosz kémek bejelentették ezt Sebastopolba, s ez kedvező alkalomnak mutatkozott egy második angol gőzöst semmivé tenni. Ennek következtében a „Wladimir“ orosz nagy gőzös 1500 katonát vett fel fedélzetre, s ugy kereste „Cyclopst“ melly történetből némi tatarozások végett Konstantinápolyból még ki nem indult.

Illy gúnyos események s erélytelen hadviselés miatt *Clanricarde* lord az angol felsőház aug. 11-iki ülésében felszólitá az angol miniszteriumot. Sajnálattal veszi a Feketetengeren és Kelettengeren kimondott ostromzár sikertelenségét. A kormány azt gondolja, hogy az orosz kincstár jövedelmét a kelettengeri vámokból elapasztotta, s az orosz tengeri kereskedést egészen megbénitotta. De hogy ez nem áll, bizonyságul szolgál azon körülmény, miszerint a balti termények, mellyek a londoni piaczra most is hozatnak, alig valamivel drágábbak, mint voltak február hóban. Sőt a feketetengeri orosz productumok épen olcsóbbak, mint ezelőtt két hónappal. Az admiralok és hajóskapitányok minden sürgönyei daczára, az orosz termények piaczi ára nyilván mutatja, milly hanyagul kezeltetik az ostromzár

Digitized by Google

vagy legalább ennek sikerét mennyire kijátszák a neutralisoknak adott engedmények.

Némi megjegyzéseket tevén még a flották hiányos felkészitéséről, s különösen megemlitvén, miszerint e perczben sekély járatu gőzsajkák és mozsárágyuk teljesen hiányzanak: átmegy a junius 14. osztrák-török szerződésre, s kérdezi, hogy miért nem terjesztetett már ez régen parliament elibe? A török kormány, mint ő látja, csak idegenkedéssel engedi meg az ausztriai seregek bevonulását a dunai fejedelemségekbe; valamint Szerborszag is ellenzi az ausztriai megszállást; és ő szeretné tudni, minő alapra fekteti a miniszterium azon reménységét, hogy Ausztria a nyugati hatalmak kezére dolgozik, miután neki olly állást engedett, melly által, ha a dunai fejedelemségek szóba jőnek, a háboru közbenjárójává válik. Ausztria magaviselete e jun. 14-ki szerződés aláirása óta gyanut gerjeszt. Mert ámbár ez már jun. 14.kén aláiratott, még is mind eddig egy ausztriai katona sem lépte át a moldva- s oláhországi határt. Ausztria kötelezte magát, hogy e fejedelemségeket fegyverrel is kiüriti, s ezeket békekötés után törvényes urának visszaadja. De ő abban a hitben él, miszerint Ausztria nem is mozdul, mig az oroszok a fejedelemségeket önként ki nem üritik; s Ausztria a nyugati hatalmakkal soha sem fog egy kézre dolgozni. Jól megjegyezzük, hogy Ausztriának jogot adtak a dunai fejedelemségek megszállására a nélkül, hogy Oroszország ellen háborut üzent volna; s ezért tekintélyes sereget csusztathat a hátráló oroszok, s az őket üldöző törökök közé, s tetszése szerint vagy fegyveres semlegességi, vagy fegyveres közbenjárói szerepet játszhatik. És milly garantiánk van illy események ellenében? Feltéve, hogy a dunai fejedelemségek kiürittetnek, nem mondhatná Ausztria: ti tartoztok a *status quo* alapján alkudozni?

Ekkor Anglia azon helyzetben találná magát, mellyet régen kerülni akart; s ezért szeretném, ha a miniszterek felvilágositnának Ausztria czéljáról, mellyeli szövetségünk olly különféle s olly nagy áldozatunkba került. A „Wladimir" orosz gőzös sétautja miatt nem vádolja ugyan *Dundas* admiralt, de még is szeretné tudni, hogy miképen történhetett illy megfoghatatlan esemény.

E beszédre *Clarendon* lord következőkép válaszolt: Az osztrák-török szerződés eddig csupán formahiba miatt nem terjeszteték a parliament elibe; különben ennek szövegét már minden hirlapból tudjuk. Az angol követ a divánnál e szerződésre nézve semmi utasitást nem kapott, csupán egyszerüen jelentette ide haza, hogy ő a portának e szerződés aláirását javasolta, s e lépést a miniszterium is jóváhagyta. Mihelyt azonban az angol kormány a szerződés tartalmáról is tudósitást kapott, Ausztria irányában mindjárt ugy nyilatkozék, miszerint igen kényes dolog a török birodalom egy részét fegy-

Digitized by Google

veresen megszállani, és hogy ez csak ideiglenes jellemü lehet, s a szultán nevében és érdekében történhetik meg. Ehhez hozzájárult Ausztria. Junius végén, midön hire jött, hogy az oroszok Oláhországból kihuzódnak, s a levéltárakat s az oláhországi nemzeti katonaságot is magukkal akarják hurczolni : az ausztriai kormány a szövetséges seregek föhadiszállására egy tábornokot küldött olly jelentéssel, miszerint Oláhország egy részét megszállandja, de nem ugy, mint Oroszország ellensége, mert vele háboruja nincs, hanem mint helyreállitója a rendnek. Erre Anglia feleletül adá : hogy ez csupán Törökország megegyezésével és kivánságára eshetik meg. Franczia-ország ugyanezt válaszolta; s a török kormány egy biztost nevezett ki, ki megvizsgálja, hogy az orosz seregek tavali bevonulása alkalmával miképen viselték magukat a fejedelemségek hospodárjai. Erre Ausztria hivatalosan értesité az angol kormányt, miszerint ő egy szultáni biztos kinevezését jónak találja. Ennélfogva nincs oka visszahuzni előbbi kijelentéseit, mellyeknél fogva reménylette mindég, hogy Ausztria becsületétől, méltóságától és érdekeitől a legjobbat várhatjuk. Egyuttal feltétlenül tagadja, mintha a nyugati hatalmak müködéseiket Ausztriáétól függesztették volna fel. Ő megengedi, hogy Ausztria érdekei bonyolodottabbak, s egymással ellenkezőbbek e harczban, mint Angliáé és Franczia-országé. Az utóbb nevezett államok nézetei eléggé tudvák.

Ők Oroszországot Európa békéjére nézve veszedelmes hatalomnak tartják; ha csakugyan olly erös, mint állitják, ugy meg kell gyengiteni; ha nem olly erös, fel kell gyengéjét fedezni. De Anglia és Franczia-ország e harczban nem küszködik olly finánczi és politikai nehézségekkel, mint Ausztria. Ő hiszi, miszerint Ausztria végre mindazon cselszövényeken és akadályokon győzedelmeskedni fog, mellyek eddig utjában állottak. És nagy megelégedéssel jelentheti, miszerint az utolsó 36 óra folyama alatt — és igy, midön már Moldva kiüritése az orosz részéről Bécsben tudva volt — Ausztria s a brit kormány közt jegyzékek váltattak, mellyek ha egyszer tudomásra jövendenek, megmutatják, hogy a „statusquo"-hozi visszatérést Ausztria épen olly kevéssé akarja, mint Anglia vagy Franczia-ország. ***Egyuttal megjegyzi a lord, hogy a törökök győzelmei által már most a szövetségesek abba az állapotba jöttek, hogy megkezdhetik azon hadmüködésüket, mellyre Clanricarde őrgróf czélzott*** (Sebastopol ostroma).

Mi a Kelettengert illeti, itt a harcz egy olly ellenség ellen, melly flottáit makacsul a gránit bástyák háta mögé rejti, csaknem lehetetlen. Mindenesetre az orosz flották be vannak zárva, tengeri kereskedése felfüggesztve, az angol kereskedés pedig biztositva. Ezek ugyan nem valami hösies eredmények, de Oroszország minden néposztályainak közvéleményére nagyobb hatással vannak, mint Sebastopol

Digitized by Google

vagy Helsingfors elfoglalása volna. Az orosz czár terve, hogy a szövetségesek közt megszakadást idézzen elö, meghiusult; s katonai mindenhatóságának fényköde szétfoszlott. Utoljára megjegyzi, hogy Anglia és Franczia-ország szivesen látják ugyan más kormányok együttmüködését, de szilárd határozatukban nélkülök sem ingadoznak olly békét kieszközleni, melly becsületes, tartós és biztos legyen.

Ezekből láthatjuk, miszerint a háboru lassu folytatását maga az angol külügyminiszter is bevallja némikép, s a türelmetlenkedö közönséget csak a Sebastopolra irányzandó csapással akarja nyugtatni. Ennek ideje is volna már. Egy olasz példabeszéd azt mondja : „*chi va piano, va sano, e chi va sano, va lontano*“, (ki lassan lép, biztosan lép, s ki biztosan lép, lassan lép). Ha e példabeszéd nem fertelmes hazugság, ugy az angol-franczia seregnek csakugyan elöre kell menni, miután olly sok idöt hagyott az elömenetelre; és ha valamelly vállalat sikere a titoktartástól függ, ugy az angol-franczia seregek máris dicsteljes babérokkal koszoruzvák, ha szinte ezek kissé késön érkeznek is, miután senki sem tudja, hogy tulajdonképen mit akarnak. Jól megfontolt és megérett tervük lehet ugyan a szövetséges seregek vezéreinek; de azért egy hajadon sem lehet kiváncsibb kegyencze szerelmi viszonyait kipuhatolni, mint az angol-franczia tisztek szeretnék tudni, hogy mi történendik velök.

Egyébiránt Várnánál a szerfelett unatkozó angol katonákat kis időre a „szakál pör“ foglalatoskodtatá. Az angol fövezér lord *Raglan* egy napiparancsot adott ki, mellyben többek közt ez mondatik : „nehezteléssel tapasztalom, hogy a tisztek öltözködésébe olly pongyolaság csuszott be, hogy a tiszteket alig lehet megkülönböztetni a közkatonáktól. A kabát csak ugy fityeg le a testről; a nyak egészen csupasz, s még csak inggallértól sem fedetik. A sapkára gyakran turbánt tekergetnek, a szakált le nem borotválják, egyszóval az illedelem szabályait egészen mellözik.“ E napiparancs általános sensatiót okozott, s mivel *Raglan* csak a szakál ellen inditott háborut, a katonák ugy okoskodtak, hogy tehát a bajusznak béke hagyatik. A testőrezredeknél valóban életbe lépett e változás, mert ott a legénység szakálát levette ugyan, de bajuszát megnövesztette. *Bentink* tábornok szemle alkalmával ezért kérdöre vonta a bajuszhösöket. A tisztek pedig zavarukban a *Cambridgei* herczeghez folyamodtak, ki mint látszik a bajusznövesztésnek buzgó pártolója volt, s eziránt *Raglan* lorddal értekezett, ki végre beleegyezék, miszerint a bajuszról tudomást nem vesz ugyan, de a szakált nem türi.

Mig a „szakál pör“ az angol táborban igy folyt, azalatt a török seregek egymásután szép győzelmeket vivtak ki az oroszokon, s mint az angol külügyminiszter mondá, azon helyzetbe tették az angol-

Digitized by Google

franczia szövetséges seregeket, hogy végre ők is szándékoznak a harczterre fellépni.

Egy, Várnában tartott nagy haditanács következtében jul. 21-én egy erös hajósereg indult ki a balcsiki kikötöből.

Állott ez 7 angol és 7 franczia nagy sorhajóból, számos fregátokat és korvetteket nem is számitva. E hajósereggel *Canrobert* franczia, és *Brown* angol tábornokok is elindultak, hogy a Feketetenger észak-keleti partjait szemesen megvizsgálván, válaszszák ki azon pontokat, mellyek a majdan kiinduló angol-franczia sereg kiszállására legalkalmasabbak. Ezalatt az augusztus közepe táján történendö hadjárat lehetségesitésére, mind Konstantinápolyban, mind Balcsikban és Várnában roppant készületek tétettek. Vesszöfonatok, homokzsákok, sánczkosarak, ágyutelepi hadszerek iszonyu mennyiségben rakattak fel hajókra. Lapos hajók vagy dereglyék készittettek, hogy a lovasságot és ágyukat partra lehessen szállitani. Várna, Mangalia, és Küsztendse kikötöben több mint 200 hadi és privát gözös, vitorlás hajó várakozott a szövetséges seregek elszállitására.

Mindjárt *Canrobert* elmenetele után, saját hadosztálya a zuávok ezredén kivül, melly Balcsik felé hajóra szállitatott, szárazon ugyan e kikötöhelyre kapott haduti parancsot, mialatt *Bosquet* hadosztálya a szilisztriai uton Bazardcsik felé nyomult. A harmadik hadosztály (Napoleon herczegé) jul. 23-kán már utban volt Küsztendse felé. Az angolok, kik már a sumlai uton Aladinig nyomultak, visszafelé kaptak parancsot Burgasnak. Végre a negyedik franczia hadosztály Várnában maradt, hogy ottan ülhessen hajóra. A szövetségesekkel együtt harczoló basibozukok (2000 fövel), kiket a hires *Jussuf* franczia tábornok vezényel, julius 21-kén szárazon Küsztendsébe mentek.

A mondottakból világos, miszerint az angol-franczia seregek már most az oroszt saját földjén akarják meglátogatni, de hogy hova intézendik csapásaikat, senki sem tudja, mert ez hadi titok. Némelyek azt állitják, hogy Krimia félsziget elfoglalására vannak a szövetséges seregek szánva; mások Odeszát gyanitották. Egy harmadik Anapát véli hadmüködési czélpontnak. Negyedik azt gondolja, hogy a cserkesz partokon fognak az angolok és francziák müködni. Sőt e tárgyban még az angol legfőbb két miniszterialis lap a „*Times*“ és „*Chronicle*“ is ellenkezik egymással. A „*Times*“ egész vezérczikkekben akarja elhitetni az angol közönséggel s az egész világgal, hogy ezuttal a hires *Sebastopol* vár és kikötö szétrombolása volna a czél; s miután tengeri oldalrul ez bevehetlennek nyilatkoztattatott, tehát száraz seregek fognak partra szállittatni. Mindezt a „*Chronicle*“ kétségbe vonja.

Az egészből tehát mindeddig annyit tudunk, hogy semmit sem tudunk; de hogy végre az angol-franczia flották és hadseregek mégis

Digitized by Google

akarnak valamit tenni, kitetszik a franczia fővezér *St. Arnaud* proclamatiójából, melly igy hangzik : Várna, jul. 23. 1854." „Katonái az egyesült hadseregeknek! Mi most az ellenség területére vonulunk. Én számolok engedelmességtek, vitézségtek, és kitartástokra a harczban. Feladatunk nem csekély. A legyőzendő ellenség számos és hatalmas. A béke negyven éveit, mellyeket mi a müveltség és ipar emelésére használtunk, ő tisztán katonai czélokra használta. Vitézségtektől és kitartástoktól várja Francziaország és Anglia az ellenünk feletti győzelmet. Egész Európa rátok néz. Mutassátok magatokat vitéz öseitekre méltó unokáknak. Mi azon szándékkal vonulunk az ellenség területére, hogy őt legyőzzük, s hazánk csak győzőkül lásson bennünket ismét, vagy soha."

A franczia tábornagy e lelkes felszólitásából bátran következtethetni, hogy a szó most végre valahára tetté válik, és hogy a legközelebbi hetekben Oroszország déli vidékeit meglátogatandják a szövetséges hatalmak ágyui és szuronyai. Bármelly pont legyen pedig a nagy hadi vállalkozás tárgya, a vezérek szemességétől és a katonák hősies elszántságától csak fényes sikert remélhetni, annyival inkább, mert *Napoleon* császár már most erélyesen akarja keleten a háborut folytatni, mert az ausztriai sommatióra adott rosz válasz után aug. 10-én a hivatalos „Moniteur" tudatja, miszerint Törökországba ujabban 50,000 franczia katona fog szállittatni.

De a Kelettengeren is erélyesen megkezdettek a hadmüködések. Miután az egyesült flotta *Kronstadt* előtt hiába csalogatá ki az orosz flottát a nyilt tengerre, s miután ez erősség és kikötő is csupán tengeri oldalról be nem vehető : a fontos *Aland* szigetekre vetették szemeiket az egyesült admirálok, s ezeket aug. elején megszállván, a legnagyobb alandi szigetre épült *Bomarsund* várat ostromolják. S hogy itt is száraz sereg nélkül ne legyen a flotta, a francziák császárja *Baraguay d' Hilliers* tábornok vezénylete alatt 10,000 embert küldött angol hajókon a keleti tengerekre. E fontos esemény alkalmával a keleti tengeri flotta franczia admirálja, következő napiparancsot bocsátott ki :

„Ledsund, jul. 30. 1854. Fő- és altisztjei és tengerészei a keleti tengeri cs. hajóhadnak! Azon három hó alatt, mellyek Francziaországból történt kiindulástok óta még nem jártak le egészen, ti, kik czen csak mintegy tegnap óta létező flottát képezitek, olly követeléseknek voltatok kénytelenek megfelelni, s olly nehézségeket kelle legyőzniötek, mellyeket rendesen csak a tengeren már régebben járó flottától kivánhatni."

„Buzgalmatok és feláldozástokat számos nehézségek tették próbára; gyakorlatok, és szakadatlan munkálatok által edzétek magatokat, hogy méltók legyetek barátaitokhoz ugy mint ellenségeitekhez.

Digitized by Google

Folytonos éberség szirtekkel teljes csalárd tengeren, hol minden kis baj veszélylyé válik, ragályos befolyások, mellyek most hála Istennek ismét eltüntek, de mégis fájdalmas veszteségeket hagytak hátra — ti mindezt azon tökéletes fegyelemmel, a tengerész ama nyugodt és türelmes bátorságával fogadtátok, s azon kölcsönös bizalommal türtétek, melly a franczia tengerésznek hierarchiája minden fokozatain becsületére válik."

„Kötelességem s egyszersmind szerencsém köszönetet mondhatni nektek, a mit már is tettetek, az nekem kezességül szolgál arra nézve, mit hadjáratunk uj phasisában tenni fogtok."

„Az orosz flotta, ugy látszik, saját tengerén el van határozva az egyesült flotta által neki ajánlt csatát el nem fogadni; Kronstadt előtt szerepünk egy 500 mérföldnyi part ostromzárlására szoritkozandott."

„A császár nem akarta, hogy ez ugy maradjon. Ő felsége a mi erőfeszitéseink és ágyuinknak fontos czélt tüzött ki; ezt szerencsés vagyok nektek jelenthetni."

„A vitéz tábornok ***Baraguay d' Hilliers*** 10,000-nyi vitéz csapatjaink élén érkezik meg."

„A császár kiküldé Sassait, hogy hajóinkkal csatlakozzanak, az éjszak vidékeinek megmutatván, mire képes a hatalmas akarat, ha nemes ügyért, a gyöngébb jogáért és Európa szabadságáért fegyverkezik."

„A flotta és a hadsereg régóta megszokták egymásra támaszkodni, minthogy nem ismernek más versenyt, csupán csak kötelességeiket hün teljesiteni."

„Ezért üdvözöljük bajtársainkat; becsületes és teljes közreműködésünk várja őket; s rövid időn az ellenség előtt, mint mindig, ugyanazon gondolatban, Francziaország dicsőségében s ugyanazon kiáltásban : „Éljen a császár" leszünk egyesülve." Parceval m. k. a balti hajóhad parancsnoka, aladmirál és senator.

Julius 31-kén csakugyan megérkeztek az angol hajók a franczia csapatokkal, s a matrózok által „éljenekkel fogadtattak. Az nap este rögtön megjelent egy csónak 3 oroszszal, kik magukat hadifoglyokul jelentették, s beszélék, mikép a bomarsundi nagy erősség egyik lőrésén ereszkedtek le a csónakba, mert a várbeli szolgálatot megunták. ***Napierhez*** vezettetvén, ez őket egy tolmács segélyével kikérdezé, s következő felvilágositásokat kapott : A nagy erősségben van 1000 rendes, és 350 rendetlen katona, 300 tüzér, és 100 felfegyverzett fegyencz. Az első kerek erősségben : 10 ágyu 80 emberrel; a másodikban 20 ágyu 80 emberrel; a harmadikban 30 ágyu 100 emberrel. Az álczazott üteg 7 ágyuból 45 emberrel áll. Azonfelül 500 czéllövész, 700

Digitized by Google

rendes katona, 80 kozák és több tábori ágyu van a sziget különböző pontjain elhelyezve.

Aug. 1-jén érkezett meg *Baragay d' Hilliers* tábornok, s a két admirál 2-kán egy postahajón közelebb ment Bomarsundhoz, a támadási tervet meghatározandók. A „Cumberlandon" intézkedéseket tettek, nehéz ágyukat szállitani partra, s tengerészekből 9—9 száz emberből álló zászlóalynak kellett alakulnia, mellyek a támadást a szárazi részről támogatták. De az oroszok sem voltak restek. Lehete őket látni ásni, lapátolni, a löréseket megnyitni, a védveket homokzsákokkal ellátni, s makacs harczra készülni.

De a Fejértengeren is megkezdődtek az ellenségeskedések. Orosz tudósitások szerint jul. 18-kán délutáni 4 órakor 2 hadigőzös (egyik volt a „Miranda", a scholoveczi zárda előtt megállottak, s azt ágygolyókkal és bombákkal lövöldözni kezdették. Öt órakor megszünvén az ágyuzás egy parlamentär jelent meg a zárda előtt azon felszólitással, hogy mind a zárda, mind örsége ellenmondás nélkül adja meg magát. A zárdafönök, Sándor archimandrita e felszólitást visszautasitá. Erre az ellenséges gőzösök másnap reggeli 8 órakor ujra elkezdték a bombázást, s azt délutáni 5 óráig folytatták. — Ezen 10 órai bombázás alatt a zárdában senki sem életett meg; csak egy a zárda kőfalán kivül levő fabódé kapott több lövéseket. A bombázás után felszedték horgonyaikat a gőzösök, s az Onega öbölbe hajóztak be. Itt jul. 20-kán Ljaniczko falucska előtt megjelentek, s miután 21-kén Kig szigetén (Onegától 15 verstnyire) kikötöttek, s az ottani vámházat más épületekkel együtt elhamvasztották, a zárda felé vevék utjokat. Itt a toronyból levették a harangot, s más zsákmányokkal együtt a „Miranda" fedelezetére hurczolták.

Sebastopol és Krimia félsziget.

Sebastopol tekintete tengeri oldalrul valóban félelmes. A sebastopoli öböl két meredek, s mintegy 50 láb magas sziklasor közt nyulik be a szárazföldbe a cherzonesusi hegyfokon felül. Ebből nyilik egy a bemenetelnél keskeny kikötő, s hosszukásan nyulik nyugatról keletre. A sziklashegyre épült város a kikötő déli oldalán fekszik. E hosszukás kikötőből ismét 4 pompás és védett rév nyilik meg. Először mindjárt a bemenetnél jön a veszteglői rév, aztán a tüzéri, majd a nagy rév, s végre a hajómühely. Azon kisebb öblök, mellyek e réveket alakitják, egyszersmind sziklás félszigeteket és hegyfokokat képeznek, mellyeken kaszamátákkal s ágyutelepekkel ellátott várdák állanak, mellyeknek kereszttüze az öblöt minden oldalrul bejárja. Mindenik révet illy várdák védik, s ezenfelül az egész hadi kikötöt egy tengeralatti láncz zárja el. E kikötő Európának legszebb

Digitized by Google

és legpompásabb révjei közé tartozik. Mind a két parton 12 várda áll, mellyek közül 6 a városi oldalon, 6 evvel szemközt az északi részen látható. E várdák ugy vannak épitve, hogy egyik, mindég egy másikkal áll szemközt. A lövegek száma e várdákban 1400 ágyura és bombavetőre megyen, s ezenkivül több pontokon a tüzesgolyók számára kemenczék vannak felállitva.

E páros várdákat mintegy állomásoknak lehet tekinteni, mellyek mellett fokrul fokra el kellene a flottáknak vitorlázni; csakhogy minden illy állomásnál 3—400 nehéz ágyu torkának lennének kitéve, nem is számitva a bombákat és tüzesgolyókat, mellyekkel szinte bizonyosan üdvözöltetnének.

Egyébiránt a várdákra felhasznált kövek a Krimi meszes hegyekből vétetvén, igen porhanyósak, s a kaszamáták szerfelett füstösök. Mindemellett sok idő kivántatnék arra, hogy csak a két első várda is bevétetnék, s még ezután sorban a többi várdákat is össze kellene lövöldözni. Ezenkivül vannak várdák, mellyek a kikötő felett 120 láb magasságban uralognak, mellynél megjegyzendő, hogy ezekre a hajók ágyui nehezen czélozhatnának. Végre a bemenet mindkét oldalról két felette erös fellegvárral védelmeztetik, hol az ütegek 3 emeletesen vannak felállitva.

Mi a hadi kikötöt illeti, ennek eröditései olly nagyszerüek, hogy ezekhez csak Máltáét és Gibraltarét hasonlithatjuk. Az összes eröditésekre, mellyek igen szépek és pompásak, az orosz kormány 500 millió frankot forditott; s különös, hogy ezek tervezője és épitője egy hires angol mérnök *Hupton* volt. Azon nagyszerü alagutat is, melly 400 lábnyi messzeségre megy a sziklák alatt, s melly a hajótatarozó rév számára épittetett, ugyanezt az angol mérnök hozatta létre. — A mondottak után nem csodálkozhatunk, hogy Sebastopol bevételét tengeri oldalrul mind az angol, mind a franczia admirál bevehetlennek itélte. De mielött azon kérdésbe bocsátkoznánk, ha valljon száraz oldalról jobb sikert lehet-e reményleni, előbb ismerkedjünk meg a várossal s annak fekvésével.

Sebastopol, a tatárok nyelvén Aktiar (Fejérkőszál) fekszik a kikötő felett egy mészdombon, melly kopár és terméketlen, épen ugy, mint az Odesza előtti pusztaság. Van 40,000 lakosa, kiknek kétharmada katonákból, matrózokból és tisztviselőkből áll. Tatárok nem laknak a városban. A városbai felmenetel igen bajos, az utczák elég rendesek, mindamellett, hogy a város területe csupa hegy és szikla. Az utas, ki a kikötőből feltekint a fejér és égető mészsziklákra épült városra, aggodalommal keresi a kényelmesb felmenetet, de hiába. Egyetlenegy utczája van, melly nem nagyon meredek, s melly párhuzamosan megy a kikötővel közép magasságu dombra épitve, s két oldalrul csinos épületekkel beszegve. Fentebb is csinos házakat lehet

Digitized by Google

látni, de a városnak ezen része a sivatagi szeleknek van kitéve, melyek nyáron át borzasztó porfelleget okoznak, melly a szemekre felette ártalmas.

Sebastopolban az élelem nagyon olcsó, kivéve a tüzifát és az abrakot, mellyek igen drágák. Gyümölcs igen sok és jó, különösen a görög dinnyék iszonyu nagyságra megnönek. Általjában mégis Sebastopol nem kellemes lakhely a már emlitett porfellegek miatt, melly por a mészsziklákról szakad le, s nem ritkán a lakosok közt egyiptomi szembetegséget okoz. Nehány évekkel ezelött a hegyormok egyengetésén 30,000 katona dolgozván, ezeknek nagyobb része megkapta e veszedelmes szembetegséget, melly kevés idö alatt a látmüveket szétrombolja.

Még 1852. elött száraz oldalrul a város alig volt megerösitve, s a szomszéd hegyek által uraltatott; de ezek mennyire lehetséges volt, leegyengettettek, s az innen lehordott föld pedig a gödrök és mélységek betöltésére fordittatott, minthogy ezek az ellenségnek könnyü bejuthatást eszközöltek a városba. Az igy elkészitett területen aztán kőfalat épittettek, melly a veszteglési réven tul kezdödik, s a nagy kikötö szélénél végzödik.

Terjedelme e kőfalnak $^3/_9$ mérföld, s e munka igen sok fáradságba és pénzbe került. Mindemellett magában e kőfal nem nagy védelmet szerez, mert ehhez kül eröditési müvek is szükségesek volnának, mellyeket nem lehet rögtönözni; ámbár jelenleg 40,000 katona és matróz dolgozik az eröditéseken, s minthogy orosz elv szerint csakhogy czél éressék, emberáldozat és élet számitásba sem jö, igen könnyen megeshetik, hogy mig a szövetséges seregek Sebastopol falai alá jutnak, addig az eröditési müvek is el fognak készülni.

Mindezen kiegyengetési munkálatok daczára, Sebastopol a közelfekvö magaslatok által uraltatik, mellyeket nem lehet egészen elenyésztetni, s mellyek egy ellenséges ostromló seregnek alkalmas sánczolt táborhelyül szolgálnak. Igaz, hogy a magaslatok külsö oldaláról sem a kikötöt, sem a hajók árboczait nem láthatni, olly mélyen fekszik az öböl a magaslatokhoz képest. De mihelyt az ostrommunkálatok elöre tolatnak, az egész kikötö fedezetlenül áll, s egész hosszában bejárhatják az ágyugolyók. Ez mindég leggyengébb oldala marad Sebastopolnak száraz oldalrul, hacsak roppant eröditési müvek által nem védetik, mellyek felépitésére azonban nincs elegendö idejük az oroszoknak.

Egyébiránt nincs olly erösség, mellyet be ne lehetne venni, ha a haditan minden szabályai szerint épült is az. Hanem Sebastopol ostromához nagy sereg szükséges, mert ezt az orosz, száraz részröl is bizonyosan tetemes haderövel fogja védeni. De az ostromot meg kell elözni az ostromló sereg partraszállásának. Már pedig ellenséges

Digitized by Google

földön a partraszállás egy a legnehezebb és legveszélyesebb hadmüködések közül. Hol fog a kiszállás történni, a Sz.-György zárdánál-e, vagy a pompás balaklavai kikötönél, vagy Jalta partjainál, vagy a cherzonesusi öblökben, mindez mély katonai titok. Ha a cherzonesusi öblökben történnék a kiszállás, ennek az a haszna volna, hogy a nehéz ostromágyukat nem kellene sokáig szárazon vitetni.

Egy alkalmas kiszálló pont keresésére, mint már fentebb irtuk, kiment egy hajóhadosztály s ennek eredményéről most következő hivatalos tudósitást vettük. A kémlelödő egyesült flották jul. 21-kén indultak ki Balcsikból. 26-án este a „Terrible", „Fury" és „Cacique" *Canrobert* és *Brown* tábornokokkal, és más tisztekkel elöre mentek, és 27-én reggel olly közel értek Sebastopol ágyuihoz, hogy a „Furyt" egy golyó bordájában, s egy bomba vitorlamüvét találta. A kikötöben levő hajók készületet tönek, mintha kijönni akarnának, de abban hagyák. 27-kén a part legeslegközelében kémlelödtek. Meglehetösen bizonyos, hogy egy hadsereg, vagy a Loukoul foknál (mintegy 3 német földre éjszakra Sebastopoltól, vagy a Katcha folyónál (másfél német mérföldre a várostól) igen könnyen kiszállhat. E két ponton a mintegy 60 láb magas parti sziklák közt bejáró van. Azok mögött a tér lapos és töretlen. A fok mögött egész az északi kikötöpartig a Katcha egy kis kigyódzó völgyet képezett. A sereg itt vizet találna, s a gözösök a kiszállás támogatása végett egészen közel mehetnének a parthoz. A tér beljebb csak a Sebastopoli kikötöhöz közelebb emelkedik meredeken, de valószinüleg még más lapos terek is vannak. Az északi kikötöparton levő erösség (mintegy $^1/_9$ mérföldre annak bejárásától) az egyedüli akadályt képezi a seregre nézve; ha ez be van véve, akkor a hajók a várossal együtt a déli parton a tüzérség által szétromboltathatnak. A vár maga rendszeresen látszik épitve lenni, lövegei fedezve vannak, s köröskörül árok veszi körül. A kikötö bejárásánál levö erösségek rendkivül erösek. A part a Cherson foknál olly alacsony, s a közte és a város közti tér, a partszakadékokon belül, a csapatokra nézve olly könnyen megközelithető, hogy az oroszok e részről nem kevesebb mint 4 elsánczolt táborral fedezték magukat. Ott legalább 25,000 embernek kell tanyázni; különben semmi nagyobb csapattömegeket nem vettek észre a szövetségesek.

Magát a várost jelentéktelen védmüvek oltalmazzák. Van ugyan köfal lörésekkel, de nem veszi körül árok, s látszólag egy kerek üteggel van ellátva. A halmok nagy része, mellyeken a város áll, nincsen megszállva; s ha ezeket egyszer megszállották, akkor innen az arsenalt, flottat, és kikötöi ütegeket könnyen meglödözhetni.

Julius 30-kán a flották Balcsikba ismét visszatértek, és csak 3 sorhajót hagytak Sebastopol elött, hogy az oroszokat a kijövetelre csábitsák. A nagy expeditióra, mellyet egész Európa türelmetlenül

Digitized by Google

vár, minden készületek meg vannak téve, de a flották mind ekkoráig (aug. 24.) nem indultak ki, minek némellyek azt az okát adják, hogy a cholera ujolag nagyobb erővel tört ki az angol és franczia katonák közt, s roppant pusztitásokat teszen.

Krimia félsziget, egy részét teszi a tauriai helytartóságnak, s a hajdani görögöktől Cherzonesusnak nevezteték. Kiterjedése csaknem olly nagy mint Sicilia szigeté, azaz 380 □ mérföld, s egy részről a Fekete, más részről az Azov tenger által övedztetik. A szárazfölddel egy keskeny földszorossal áll kapcsolatban, melly perekopi földszorosnak neveztetik, és csak $1^1/_4$ német mérföld széles. E földszorost már az ös időktől fogva egész szélességében egy mély árok és kőfal védi, s Perekop is hajdan nevezetes erőssége volt a tatároknak.

Krimia déli része (egy harmada) hegyes, völgyes, s ezt ezelőtt Gothiának nevezték. E rész gyönyörü vidékeket, pompás völgyeket, s termékeny tájakat mutathat. Éghajlata meleg s egészen délies; a növényzet gazdag. Ellenben a félsziget kétharmad része folytatása azon roppant pusztaságnak, melly Oroszország déli tartományaiban elterül. E sivatag némelly helyein vastag fü nevekszik s a föld gabonára is termékeny volna, ha müvelő kezek nem hiányzanának. De a nagyobb rész kopár mezőket, homokos sivatagokat, mocsáros területeket mutathat. A tél itt felette kemény, mert a középázsiai felsíkokról jövő szeleknek egészen ki van téve. A nyár ellenben felette forró, a füvek csakhamar elasznak, a kevés patakok s források kiapadnak, s a mezőség teljesen erdötlen, söt fátlan levén, árnyékot hiába keresne az eltikkadt vándor.

Ha e sivatagról a hegyi vidékre érkezik az ember, váratlanul meglepetik e tartománynak igéző szépsége által. A mosolygó és regényes völgyek olly bájoló vidékeket mutatnak fel, mellyeknek párját csak Schweiczban szoktuk keresni. Az egész vidék egy hegylánczolat által a keleti hideg szelek ellen védve levén, a tenger felé mindég kiesebb alakot ölt magára. A gyümölcsfák itt vigan tenyésznek, s pompás gyümölcsöt teremnek. Különféle nemei közt ollyanok is vannak, minőket csak a déli égalj alatt találunk, p. o. olaj, borostyán, gránát, fige, stb. fák és más déli növények. Görög dinnyéi nagyok és hiresek. A szőlötermesztés szinte elterjedt, s itt francziák is alapitottak igen szép szőlőültetvényeket.

Általjában Krimiának e déli része a nagy orosz birodalomnak valódi gyöngye. E tájékot Nizza és a Var departement vidékeivel lehet összehasonlitani, mellyek a hideg szelek ellen szinte védve vannak. A tudós *Pallas* tanár, kinek *II. Katalin* Krimiában szép jószágot ajándékozott, s ki itt is halt meg, igy irja le e vidék szépségét:

„E regényes vidéken a gyümölcsfák az erdőkben otthonosak, vagyis inkább az erdők itt nem egyebek, mint elhanyagolt gyümölcs-

Digitized by Google

kerték. Vad és szelid szőlőtők futnak fel a legmagasb fákra, természetes lugast képezvén. A zöldellő növények ellentétben a borzasztó köziklákkal, a számtalan hegyi források és vizomladékok, hozzá a tenger elláthatatlan sikságával olly panorámát képeznek, minőt csak képzeletben gondolhat az ember."

Innen van az, hogy e tengerparton fekvő városok, mint Alupka, Jalta, Alucsa közelfekvő vidékei a legszebb nyári lakokkal, kastélyokkal, diszkertekkel vannak behintve, s itt tölti a nyarat a magas orosz aristocratia, vagy a milliomos nagykereskedők, kik az odeszai pusztaságot, s a poros Sebastopolt ez időszakban csoportonként hagyják el.

Krimiát nagyobb részben most is muhamedanus tatárok lakják. Az összes népesség *Demidoff* szerint 190,063 lelket teszen, és pedig következőleg:

Járásneve.	*Nemesek.*	*Papok*		*Parasztok*		*Gyarmatos.*	*Összesen.*
		mohamed	görög.	tatárok	oroszok.		
Sympheropol	365	1540	6	27444	1572	1128	32055
Eupatoria	557	1255	—	17503	174	—	19489
Theodosia	78	1037	14	21321	959	1755	25164
Perekop	123	1536	—	24410	146	—	26215
	1123	5368	20	90678	2551	1883	102923
Ehhez számitható a nőnem					82843		
Karaimita zsidók					1383		
Talmudisták					825		
Görögök és örmények					2589	=	87140
							190,063

Mi Krimia történetét illeti: röviden ezt is kivánjuk megismertetni. Tauria, mellynek egy részét tette Krimia, sok viszonságot élt keresztül. A régi jelesb történetírók, mint *Herodot*, *Justinus*, *Strabo*, *Diodor* sok furcsa és mesés dolgot regélnek Tauriáról. Szerintük itt állitották fel az amazonok, ezen férfigyülölő nők hatalmas köztársaságukat. Itt állitták fel vérrel fertőztetett templomaikat, s barbár isteni tiszteletüket, mellynek főpapnője egy szüz, s az áldozatok férfiak valának! E borzasztó templomok legnevezetesbbike azon hegyfokon állott, melly azóta Parthenium-nak neveztetik. E templom a tauropolisi Diánának vala szentelve, s ez istennő szobra állott az áldozatra kiszemelt férfiak előtt.

Később a scythák foglalták el Tauriát, s általjában a keletről nyugatra vándorló nemzetek mindnyájan meglátogatták e tartományt. *Darius*, roppant erővel támadá meg a scythákat, de legyőzetett, s menekülését csak azon hidnak köszönhette, mellyet előbb a Dunán át veretett. Majd Görögország, melly részint fegyvere, részint

Digitized by Google

ékesenszólása által mindenütt bekopogtatott, küldé nehány fiait e barbár földre, ugyanazon időben, midőn *Jason* nem messze e partoktól az arany gyapjat feltalálá. Most már görög gyarmatok telepedtek le a Bog és Dnieper közt, s „Ceres"-nek templom emelteték.

Krisztus születése előtt 700 évvel a mileziták szállották meg Krimia keleti partjait. Ők épitették Theodosia, Nymphea, Pantikapea, Mynnikione városokat. Ugyanez időben a nyugati partokat a herakleoták foglalták el, s letevék alapját későbbi hóditásaiknak. A görög gyarmatosok csakhamar megismerkedtek e tengerpartokkal. A Feketetengert számos hajók vitorlázták keresztül kasul, s Krimia keleti partjain uj városok emelkedtek, mellyek idővel elhatalmasodtak. A scythák, eleinte esküdt ellenségei az uj civilizationak, később jóltevőikhez csatlakoztak, s ugy alakittaték a bosphorusi birodalom. *Laikon* volt első uralkodója ezen országnak, melly 300 évig hatalomban folytonosan gyarapodván, ugy tetszett, mintha minden zivatar ellenében eléggé megerösödött volna.

A szarmaták sokáig szomszédai valának a bosphorusi birodalomnak, azt gyakran megtámadták, de minden erölködéseik megtörtek tulnyomó erején. Ezalatt lépett kormányra *Mithridates Eupator*, e nevén negyedik, kinek szerencséje és szerencsétlensége a történelemben eléggé ismeretes. Ő nagy férfi volt; de a barbárok módja szerint. Családja vérével bemocskolva, Ázsiából kiüzetve, Rómát szivében akarta megtámadni. Vállalata roppant, meggondolatlan és szerfelett vakmerő volt, s egészen *Hannibal* nyomdokait akará követni. Hogy czélját érhesse, a scythák földjén kellett neki utat törni; de e féktelen csapatok által feltartóztatva, a szarmatákkal lépett szövetségre, hogy a vad scythákat letiporhassa Ekkor saját seregében lázadás tört ki, s katonái, fiát *Pharnacest* ülteték trónra.

Mithridates megbukott, s Romának uralkodó pálczája akadály nélkül kiterjedt e szerencsétlen államokra, mellyeket csak alkirályok által kormányoztatott. Kr. u. születése után Tauria az egymást felváltó barbár népek martaléka lön. Először is az *alánok* voltak azok, kik Tauriába berontottak. E vándornép lova hátán élt, háboruban merész és ragadozó volt. Ők elpusztiták Theodosiát, s egy századig az egész környéket uralmuk alatt tartották. Az alánok után góthok, szinte barbárok jöttek, kik az alánokat legyözvén, a hegyek közé szoritották. E tájban Tauria, „Gothia"-nak neveztetett. A gothusok emléke sokáig fenmaradt Krimiában, s a gothiai püspökség még a tatár uralkodás alatt is fenmaradt egész *II. Katalin* koráig, ki a tatár khánt a törökök ellen magas pártfogásába vevé, hogy későbben egészen meghódithassa. Ekkor a gothiai püspök az orosz fegyverek oltalma alatt Jekaterinoslaffba költözött; de később Krimia elfogla-

Digitized by Google

lása után a püspökmegyék ujabban osztatván fel, a gothiai püspökség egészen elenyészett.

Majd a *hunnok* rontottak be Krimiába, s itt az alánokat és góthokat legyözvén, hatalmukat a Kelettengerig kiterjeszték. De Attila halála után a roppant hunn birodalom épen olly hamar elenyészett, mint a milly hamar hatalomra vergödött.

A hunnokat a velök rokonságban álló *kazarok* váltották fel, s rólok Tauria a 7-ik században Kazarországnak neveztetett. A magyarok e kazarokkal szinte atyafiságban levén, együtt elfoglalták az egész vidéket Kievig, a doni és kaukazusi tartományokat, Moldva-, Oláh-, Erdély- és Magyarországokat. Azonban az *oroszok* és *pecsenegek* sokáig harczoltak a kazarokkal, s ezek végtére is, bár a görögöktől segitséget nyertek, a pecsenegek által legyözettek, s az ország a „tauriai Chersones“ nevet ismét felvette.

Ez uj vendégek munkásak, szorgalmasak, s kereskedésre hajlandók levén, a keleti kereskedésből kiszoritották a chersonitákat. Ök kereskedési összeköttetésben állottak Byanczczal s az ázsiai országokkal. De e virágzó állapot csak mintegy $1\frac{1}{2}$ századig tartott, mert a pecsenegeket ismét a kunok verték le, s Ázsiába hazakergették.

A kunok uralkodásának majd a mongolok vetettek véget. *Batu* khán Európára 600,000 lovassal rohanván, Orosz-, Lengyel-, Magyarországokat elpusztitotta. És midön *Batu* meghalálozott, Krimiát egyik rokona, *Oran-Timur* khán kapta meg, ki székhelyét Solgatéba (Eski-Krim) állitotta fel.

Most már az ország egészen más alakot vön magára. Uj hóditói a muhamedan vallást fogadták el, de azért a meghóditott benszülöttek irányában türelemmel viseltettek. A kereskedés csakhamar virágzóvá lett. Soldaja, a mai Szudagh rakhelyévé lön az ázsiai portékáknak. Orkapy, a mai Perekop gazdag sóbányákat müvelt. A genuaiak, kik mindenütt kereskedelmi telepeket állitottak, hol csak nyereséggel tehették, Krimiában is egy darab földet vásárlottak a salgatei khántól, s ezen épitették fel a később elhiresedett Kaffa várost, melly kereskedése, gazdagsága által olly hatalomra vergödött, hogy a velenczeiekkel, tatárokkal véres háborukat folytathatott, s lassan lassan Krimának déli azaz legszebb részét, a régi Gothiát egészen hatalmába keritette.

Konstantinápolyt *II. Mohamed* 1453-ban elfoglalván, ez esemény a genuaiak hatalmán is mély sebet ejtett. Ez évben a genuai köztársaság, roppant költségei fedezésére a krimiai félszigetben levő gyarmatait a „szentgyörgyi“ banknak Genuában elzálogositotta, melly ezeket 22 évig birta is.

Végre mint mindennek a világon, ugy a genuai gyarmatoknak

Digitized by Google

is elérkezett végórájuk. Az uralkodó tatár khánnal háborúba keveredvén, Kaffát egy tatár sereg vette körül; s még ez elég nem volt, hanem egy követ Konstantinápolyban e genuai gyarmatokat egyenesen a török szultánnak ajánlotta fel. Erre 1485. jun. 1-sö napján 482 vitorlából álló török hajóhad érkezett Kaffa alá, melly 6 napi kétségbeesett védelem után magát kegyelemre feladta. A törökök győzelme terhesen feküdt a városon. Nyomasztó hadisarcz, különféle zsarnokoskodás, a katholikusok elhurczoltatása Konstantinápolyba, még nem töltötte csordultig a keserüség poharát. Nem csupán Kaffa, hanem apródonként minden genuai telepitvény török kézre került. Szudagh volt az utolsó, melly bástyáin a köztársaság zászlóját lobogni látá; végre éhség által ez is bevétetett. Igy roskadt össze a tudatlan törökök nyers hatalma által a nagyságnak, gazdagságnak, s dicsösségnek azon épitménye, melly 200 éven keresztül uralkodott.

Ez időtöl fogva Krimia csak névszerint volt független tatár tartomány; valódilag török birtokká aljasult. A török szultánok a belvillongásokat felhasználván, maguknak tulajdonitották azon jogot, hogy khánokat trónra ültessenek vagy kicsapjanak. 150 év alatt 14 khán következett egymásután, bábjai a török önkénynek. Minden török háboruban a tatárok buzgó szövetségesei voltak a törököknek rablásban, s Orosz-, Lengyel-, Erdély- és Magyarországokban siralmas emléket hagytak maguk után a krimai tatárok, kiket vérengezésben, és pusztitásban senki sem mult felül.

Ez embertelen embereket az orosz megfenyitni kivánván, 1736. *Münnich* orosz tábornok 100,000 emberrel rohant Krimiába. Itt a perekopi bástyákat elfoglalta, s a tatárokat Ak-Mecsetig (a mai Symferopol) kergette; de nyáron a ragadós betegségek miatt seregét visszahúzván, a tatárok által Kis-Oroszországig üldöztetett. Másik esztendöben a perekopi vonal elkerülésével egyenesen a védetlenül hagyott Perekop várára rohant s Krimiában 1000 falut égettetett fel. A háboru a harmadik évre is átment, de az orosz sereg magát nem tudván ez elpusztitott országban fentartani, 1740-ben békekötés vetett véget e 3 évi nyomoruságos harcznak.

Ez időben a tatár khánok országa még igen szép terjedelmü vala. Kiterjedt ez délen a Dunáig (Beszarábia), nyugoton Lengyel-, Kisoroszországig, északra Taganrogig és a Kaukazusig. Magát a krimai félszigetet tatárok, a Duna és Don közti földet nogaji kozákok, a Feketetenger nyugoti partjait s Kaukazus oldalait cserkeszek lakták. Ezek közt a tatárok Krimiában legmüveltebbek voltak. Itt a kereskedés, földmivelés szépen virágzott. Elemi iskolákban hiány nem volt. A földbirtok nemeseké volt, kik adót nem fizettek a khánnak, csak katonáskodni tartoztak. Mind e mellett a khánok roppant kincseket gyüjtöttek össze, föleg rablásból és hadi sarczokból.

Digitized by Google

Az 1740-ki békeszerződés után 28 évi béke következett. Ekkor az orosz ujra elkezdte táborozását a khán ellen, s *Dolgoráki* tábornok Krimiába benyomulván, a perekopi bástyákat, s Arabatot rohammal bevette. *Selim* khán csak futásban találá menekvését.

Erre a tatárok *Sahim-Gheraït* kiálták ki khánjuknak. Ez volt az utolsó tatár fejedelem. *Sahim*, a portától elpártolván *II. Katalin* védelme alá adta magát. Ez összeköttetés által 3 erös vár esett az oroszok kezébe. Borzasztó csapás a törökökre, kik azonban kinos helyzetükben megelégedtek avval, hogy az országban lázadást igyekeztek eszközleni. A kucsuk-kajnardsi békekötésben, 1774. jul. 17-kén végre a török kormány elismerte a tatárok függetlenségét. E pillanattól kezdve az orosz hóditási terv megkészült. Ugyanis az oroszok elöször is az Azowi tenger partján örmény és zsidó gyarmatokat telepitettek le; aztán Krimiában belvillongásokat eszközöltek, s ezekben *II. Katalin*, *Sahim* khán mellett mint pártfogó jelent meg. Krimia épen olly cselszövényekkel buktattatott meg, mint Lengyelország. A sok belvillongást *Sahim* khán megunván, országát az orosznak adta el. Ugyan ez idötájban, névszerint 1783. jun. 10-kén Kis-Tatárország szerződésileg Oroszországhoz kapcsoltatott.

Krimia, orosz tartománynyá válván, a tatárok igen nagy része, melly orosz alatt való semmi áron nem akart lenni, hazáját elhagyta, s Törökországban a Dobrudzsában telepedett meg.

Abdul-Medzsid.

Abdul-Medzsid, mostani török szultán, fiatalsága daczára máris azon férfiak sorába tartozik, kikről a történelem büszkén szokott megemlékezni, miután ö azon hösök egyike, ki mély belátása, nemes szive, s tetterös akaratával mindeddig a legmostohább körülmények hatásait ellensulyozni, s jóra forditani tudta.

1839-ki julius elsején az érczszilárd *II. Mahmud* kiadá lelkét, olly betegség következtében, mellyet az orvosok — akár tudatlanságból, akár hazug politikából — eleinte tüdövésznek kereszteltek volt, mellyet azonban *Millinger* tudor kétségtelen „delirium tremens"-nek ismert, mint a szeszes italokkali mértéktelen élésnek gyakori következményét s kinos véghatárát. A padisah 54 évet élt, s 36 évig uralkodott.

Abdul-Medzsid, ki hivatva lön a császári trón vészteljes és sulyos helyét mint örökös elfoglalni, a meghalt szultánnak huszonegyedik fia volt. Konstantinápolyban született 1823-ki april 19-kén, s ekkor 16 éves mult. Gyermekkora ollyan volt, mint fajának minden herczegeié. A trón elfoglalására mindeddig alig voltak egyéb elökészületei, mint idöelötti kéjelgések s a szerály aranyos fogsága.

Digitized by Google

Egy utas beszéli, hogy tiz éves korában, uj évi ajándékul, két szép cserkesz rabnőt kapott anyjától. Jellemző vonás az ottani erkölcsökre.

Az öreg *Kozrev* és *Halil* az uj fejedelem sógora, elsők valának, kik neki a hirt megvivék, s trónralépte jeléül megcsókolák a császár papucsát. Ezekkel ment *Abdul-Medzsid* a kioszkba, hol a reformatornak még meg nem hidegült tetemei nyugvának, és itt, mig a papok a hullát mosogatták, fogadta belső embereinek szerencsekivánatit. Könnyeit a cselekvés szüksége csakhamar felszárasztá. Az első ülésben *Halilt* szeraszkierré (seregparancsnokká) s *Kozrevet* nagyvezérré nevezte ki. Ezután megnyiltak a kapuk: *Abdul-Medzsid* kilépett a kioszkból, egy nyolczlovas hintóba szállott, s az uton sorban felállitott katonaság kiáltozása közben, a „Hárem szkelessi"-féle kikötőhöz kocsizott, honnan diszhajón evezett Top-Kapu palotájába, hogy ott ősei trónját elfoglalja. Itt fogadá a főméltóságosok hódolatait. Ezalatt egész fővárosban mindenfelé hirdeték — az erősségek és kikötők minden ágyuinak üdvlövöldözése közben — a nyilvános kikiáltók e következő szertartásos mondatot: „*Abdul-Medzsid* felséges urunk és szultánunk ő magassága trónra lépett! Adja Isten, hogy kormánya a nép boldogságát eredményezze!" Francziaországban ezelőtt hasonló esetekben szokás volt kiáltani: „a király meghalt, éljen a király!" Törökországban csak az életet emlitik; a halálról, melly ugy is magától értetik, hallgatnak, s mindent, mi annak emlékét felköltheté, mint gyászos képet eltávolitanak.

Az uj kormányzat, melly korszakot vala képezendő a török nép évkönyveiben, szomoru előjelek közt kezdődött. Julius 5-kén értesültek Stambulban *Hefiz* seregének megveretése s végképi szétszóratásáról, a nezibi tábor s minden hadkészlet elfoglaltatásáról, *Ibrahim* basa és az egyptomiak által, kik már készültek a Tauruson átjönni. Harmadnapra jött a hajóhad megsemmisitéséről tudósitás, melly Alexandriába vitetett volt s *Kozrev* halálos ellensége, s az öreg nagyvezér jól ismeretes boszuállásától mindent rettegető *Ahmed-Ferzi* basa által, az egyptomi basának átadatott. Egyetlen fordulattal a magas porta hatalmas hübérnöke, most ur szárazon és vizen, hatalmába ejtheté Stambult. Minthogy pedig az Unkiar-Szkelessiben kötött egyezménynél fogva Oroszországnak védnöki joga volt a birodalom felett, s a körülmények igazolák, sőt igénylék e veszedelmes jog gyakorlatát, nem nagy pessimismus mellett is közel jövőben lehete látni a napot, midőn az uj trón két tüz közé szoritva, a czár és *Mehemed Ali* haderői között szét fogna mállani. — Szerencsére akkor Oroszország nem tartá eszélyesnek vagy czélravezetőnek kizárólagos védnöksége gyakorlatba vételét; Európa beavatkozott, s a diplomatia olly sikeresen összebonyolitá az ügyeket, hogy *Ibrahim* fel nem

Digitized by Google

használhatta már bizonyos győzelme előnyeit, s a birodalom kissé magához jöhetett.

Bármilly elrémitö volt is e helyzet, a fiatal padisah mégis mindjárt első nap határozottan kinyilatkoztatá, hogy helyesli és folytatni fogja a jancsárok megbuktatójának átalakitási terveit. A jancsárok utolsó fellázadásakor *Mahmud*, személyes biztonsága végett, kénytelen volt testvérét, *Mustafa* kánt megfojtatni; *III. Mohamed* egyetlen napon kilencz testvérét végeztette ki. — *Abdul-Medzsid* széttörvén e vérengző eszélyesség jármát, életben és teljes szabadságban hagyá öcsését *Abdul-Azizt*, ki különben szenvedélyes és erőszakoskodó ifju volt. — Midőn az ejubi mecsetbe ment, hogy ott ünnepélyes szokás szerint felkösse *Ozmán* kardját, a főhatalom jelvényét, a taklitiszeifnek nevezett ősi szertartás alkalmával nagy vita keletkezék a felett, valljon a padisah kaukkal (turbán) vagy fezzel (kék bojtos veres föveg) fején, fog-e a szentélybe lépni. A sejk-ul-izlam s valamennyi ulema hevesen követelték a régi szokás megtartását. A hagyományos kauk nélkül még egy szultán sem iktattatott be. Mit gondolna az ország, mit a próféta szent utódai, kik a beiktatás munkáját végzik, az izlam szellemével, s a kalifák méltóságával olly homlokegyenest ellenkező ujitásról! A valida (anya) szultánné maga is igy vélekedett. Hanem *Abdul-Medzsid* szándoka, s az öreg *Kozrev* hajthatatlan határozata, minden ellenzést megtört. Az utóbbi ekkép nyilatkozott az ulemák főnöke előtt: „Istenemre és prófétájára mondom, ti jelen lesztek ő magasságának fezben történendő beiktatásán, vagy még az éjjel lenyakaztatlak.“ A beiktatás tehát e szerint ment végbe. Kiengesztelésképp megengedtetett a szent törvény tudorainak, hogy a diszmenetben az ősi jelmezt viselhessék, s arany szalagokkal ékesitett terebélyes fejér turbánjaikkal tisztelegheszenek. Hogy még inkább bebizonyitsa a hithezi ragaszkodást, a szultán több ezer bor és egyéb italokkal megtöltött palaczkot dobatott nyilvánosan a Bosporusba, mellyeket az előbbi kormány alatt a heréltek főnöke a szerályba csempészett. Ezenkivül parancsolatot adott, hogy palotájából egyes faragványos alakok eltávolittassanak. De az ejubi mecsetben európai nadrággal és kabáttal (a császári palást alatt) s fején a fezzel jelent meg, mellynek gyémánt boglárjából fehér kócsagtoll emelkedett. Megjelenése inkább aggódó rokonszenvet, mint lelkesedést gerjeszte.

Kicsiny volt, sápadt, karcsu, gyengéd alkotásu; s mindenki kérdezé magától, hogyan fogja viselni e gyenge gyermek a sulyos terhet, melly minden előkészités nélkül háromlott fiatal vállára. Senki sem üdvözlé a szultánt. Nem látszván elég férfias kinézésünek, csak gyér kiáltások hallatszának; csupán a nők, kiket nyájas arczulata s nagy fiatalsága érdekeltek, kiáltozák némi lelkesedéssel a szeren-

Digitized by Google

cse kivánatot: „Mak Allah padisah!“ mi körülbelöl egyértelmü a brit „God save the king“ szójárással.

Három hónappal ezekután (nov. 3-kán) a fiatal szultán kiadá birodalmának a hires hatti-serifet, melly méltán neveztetett el az ottoman jogok chartájának; s mivel ez a *gülhánei* kioszkban kelt, a hatti-serif is innen neveztetik.

E nyilatkozvány, egyszerü s nemes hangon fogalmazva, sok tekintetben hasonlit az 1789-ki franczia alkotmány bevezetéséhez. Ki van benne jelentve az intézvények és törvények teljes egészlete, mellyek föképen három pontra vonatkoznak: 1) az alattvalók életének, becsületének és vagyonának tökéletes biztositása; 2) az adó kivetésének s behajtásának szabályozása; 3) az ujonczozás s a katonai szolgálatidö szabályszerü meghatározása.

A haladás az uj szultán alatt, a közigazgatás minden ágaiban elörement. Ugyanazon török katonák, kiket *Ibrahim* ezelött 15 évvel, mint egy vad falkát hajtott maga elött, most fegyelem s magatartás tekintetében, a hatalmas orosz birodalomnak régóta európai modor szerint szabályozott seregeivel versenyeznek. Hasonló elömenetelt tanusitnak a flották, a pénzügyek, a nevelés, az igazság kiszolgáltatása. A keresztény rajáknak sorsát a diván s a 4 föhatalom most közösen szabályozzák. Már eddig is meg van engedve a rajáknak, hogy törvény elött mint tanuk felléphetnek, s valószinü, hogy a „karads“-féle fejadó, mellyet a keresztények fizetnek, eltöröltetik, s helyet csináland a katonakötelezettség egyenlöségének; — olly kötelezettség, s olly egyenlöség, mitöl a rajáknak magok eddigelé inkább idegenkedtek, semhogy azt óhajtották volna.

A gülhánei hires nyilatkozvány azonnal görög nyelvre fordittatván, a patriarcha által megküldetett a birodalom minden tartományaiba az érsekeknek és püspököknek. Választmány neveztetett ki az igért törvények (Tansimat) kidolgozására; s parlamentaris rendszer hozatott be az igazságügyi fötanácsba, melly e szerint némileg törvényhozó gyüléssé alakult.

A következö beirami ünnepek alkalmával a szultán egy fermánban, melly a tartományi kormányzókhoz intéztetett, megujitá elébb tett igéreteit, s biztositást adott, hogy országaiban az önkényt megszüntetendi. Ezen fermánban fordulnak elö azon szép, s az olly régóta elnyomott alattvalóknak szivökhöz szóló szavak: „Nagyvezéreimtöl kezdve az utolsó juhászig, mindenki szabadon rendelkezhetik vagyonával, s ebben öt senki sem akadályozhatja.

Mindezen szép szavak, mindezen igéretek annyira megtartattak, mennyire azt csak a körülmények és idök a multnak ellenszegülése s a jelennek zavarai engedék.

Abdul-Medzsid nem bir olly türelmetlenkedö lelkesedéssel, mint

Digitized by Google

apja, *II. Mahmud.* Ő bir eszélylyel és türelemmel. Politikáját ugy határozhatni meg, hogy az elővigyázat és merészség vegyülete. A bátorság azonban magával ragadja őt, mihelyt a szultán s a nemzet becsülete forog kérdésben.

A *Menczikoff* herczeg stambuli küldetése óta lefolyt jelentékes eseményeket sokkal jobban ismerjük mindnyájan, sem hogy azokat e helyt fel kellene emlitenünk. Mindenki kénytelen bevallani, hogy *Abdul-Medzsid* magatartása ez uj veszélyek irányában, mellyek birodalmát fenyegetik, uralkodása kezdetéhez tökéletesen méltó, és első igéreteivel összehangzó.

Abdul-Medzsid, részint fekete szakála, részint arcza vonásainak némi bádgyadtsága miatt, valamivel idősebbnek látszik, mint a menynyi. Arczulata komoly és kitünő, termete karcsu, dereka hosszu, melle széles. Szeme tüzes, arcza eléggé szabatos, kifejezése félénkeny s kissé szomoru. Kissé himlőhelyes is, ezt azonban nem igen lehet észrevenni, mert a háremi divatok szerint, valahányszor nyilvánosan diszben kell megjelennie, a hiányt errevaló szépitő szerekkel szem elől eltakarják.

Ruházatát illetőleg, ez legegyszerübb. Sötétkék posztó attila, fehér selyemnadrág, lakos csizma, és a fez, mellynek tetején roppant gyémántokból álló csokorba van tüzve a császári kócsagtoll.

Életmódja hasonlókép egyszerü; a lármás mulatságokat épen nem, de a nőket igen szereti. Eddig 36 gyermeket nemzett különféle nőkkel.

Abdul-Medzsid alapitá a „Medzsidié“ nevü császári rendjelt, melly öt osztályból áll, s egy hét sugaras ezüst napot képez, mellyben látható a szultán aláirása s (jelige gyanánt) e három szó: „buzgalom, ragaszkodás, hüség.“

Angol közvélemény az orosz-török háboru folytatása fölött.

Fentebb már emlitettük, hogy azon lassuság és erélytelenség, mellyel az angolok és francziák oroszszali háborujakat folytaták, egész Európában visszatetszett, s különféle gyanusitásokra ada alkalmat. Angliában pedig, hol szabad sajtó van, a közvélemény még határozattabban nyilatkozott. Itt nem csupán az ellenzéki lapok, s az összes heti folyóiratok folyvást ostromlák a miniszteriumot ez iránt, hanem még a miniszterialis lapok is megsokallották már a tétlenséget, s a közvéleményt tervben levő nagyobb hadmüködésekkel igyekeztek megnyugtatni. E közben az angol miniszterium, a parlamenttől ismét 3 millio font sterlingnyi hitel megszavazását kérvén, minden ember ezt gondolta, hogy ez alkalommal ha nem fog is *Aberdeen* gyanus

Digitized by Google

miniszteriuma megbukni, de mindenesetre kénytelen leend határozott nyilatkozatokat tenni, hogy tulajdonképen mi czélja e háborunak, s minő feltételek lesznek azok, mellyek alatt biztos és becsületes békét szándéka kötni. Az alsóházban julius 24-kén és 25-kén meg is kezdődtek a vitatkozások, az ellenzék megtette felszólalásait, de az egész tanácskozás olly erő nélkül folyt, hogy egy pár miniszteri tag kétértelmü nyilatkozata után, a kért hitelnyitás nagy többséggel megszavaztaték. A parliament ez eljárása az egész országban nagy boszankodást okozott, s a volt *Derby* miniszterium fő organuma a „Herald" e következő kemény czikkben támadta meg az ellenzéket és a kormányt:

„Szomorkodva és pirulással taglaljuk a hetfői és keddi parliamenti tanácskozásokat, a 3 millio font sterling hitel megadása ügyében, mellyet a miniszterium azon comoediának folytatása végett kért, mellyet háborunak akar nevezni. Mi nem vagyunk semmi pártszenvedély által elfogulva, mert valóban nem tudnánk megmondani, hogy az alsóházban mellyik párt játszott gyalázatosabb szerepet. Ha a coalatioból vegyült miniszteriuin a miniszterelnök angoltalan beszéde, s *Russel* lordnak később pirulás nélkül visszavont sebastopoli puskázgatása által magát lealacsonyitá: mit gondoljunk azon conservativ-ellenzéki tagokról, kik a miniszterek szándékának, melly szerint magukat 6 hónapra despotikus teljhatalommal ruházták fel, nem csak ellen nem szegültek, de még *Stuart* lord hazafias inditványát sem pártolák, egyedül azon nyomorult ürügy alatt, mert ő liberalis követ? *Disraeli* ur, kit a conservativek vezérüknek tekintenek, e kötelességmulasztást, mint hitelesen tudjuk, legnagyobb mértékben roszalá. Gyakorlati eredménye e gyáva csuszás-mászásnak az, hogy a coalitioból származott miniszterium 6 hónapig Angliának vagyonával, vérével és becsületével szabadon rendelkezhetik, hogy az orosz-ausztriai czélokat elömozdithassa. És mennyire tanácsos pedig illy teljhatalmat adni a miniszterek kezébe, legjobban kitünik abból, ha a nemes belügyminiszter 1853-ki beszédét az 1854-ikben tartott beszédével összehasonlitjuk. A tavalyi alsóházi ülésben 1853. augusztus 20-kán *Monkton Milnes* követ ur, *Russel* lord jelen nem létében, a belügy titkárát felszólitá, ha valljon a külügyek ugy áll-k-e, hogy a parliamentet veszély nélkül elhalasztani lehet. — Erre *rston* lord válaszolá, miszerint ő bizik az orosz czár becsületé-esen meg van győződve, hogy mihelyt a törökországgali egyenetlenségek kifognak egyenlittetni, a czár önként fejedelemségek kiüritését megparancsolni."

24-kén a parliament-elhalasztási kérdés, hasonló szőnyegre kerül, és *Palmerston* lord ujra vak eg van győződve, hogy ha a ház jókorabb

Digitized by Google

vagy később ismét összeül, a miniszterekbe helyzett feltétlen bizalmát nem fogja megbánni. Bizalom és mindég bizalom! A gondolat nélküli „halljuk, halljuk!“ mellyel e nyilatkozat fogadtatik, mutatja, hogy a korábbi igéretek nem teljesitése, milly kevessé világositá fel az alsóházat. Az idézett szavakból azonban annyit láthatunk, hogy a coalitio (egy kivétellel) egyetért, s többé nem fogunk olly ostobaságokat hallani, mintha a kabinétben orosz-ellenes párt léteznék. Igen, állitom, hogy nincs a kabinétben orosz-ellenes párt, ámbár van egy olly párt, melly elég alacsony magát illyennek adni ki, hogy orosz czélokra annyival jobban dolgozhassék. Ha *Aberdeen* lordnak más érdeme nincs is, de presbiterianus nevelése miatt legalább olly érzelmeket nem szinlel, mellyekkel nem bir. De mit mondjunk a *Palmerstonféle* becsületességi próbák után, *Clarendon* lordról? *Clarendon* lord volt az, ki a parliamentben ünnepélyesen állitotta, hogy az oroszszal alkudozni sem kezdenek, mig a dunai fejedelemségeket ki nem üriti, azaz ezt „*conditio sine qua non*“ jelölte ki; s ugyan ez a *Clarendon* két nap mulva elkezdett ama rosz hirben álló *juliusi bécsi jegyzék* felett alkudozni, mellyben a „*conditio sine qua non*“ még csak távolról sem hozatott emlékezetbe? Láthatjuk, hova visz bennünket a parliament szolgálatkészsége. Nekünk olly miniszteriumunk van, melly eszes és tapasztalt férfiakból áll ugyan, de erkölcsi rothadása miatt nem képes mást mint veszélyes és csaknem honáruló külpolitikát követni. Belöl az országban sem jó, sem rosz szabályt, melly fontos lenne, nem tud keresztül vinni. Ellenzékünk ollyan, mellynek sem bizonyos czélja, sem határozott iránya nincs, s igy hatalom nélküli. Kormány és a nemzet olly tárgyban, melly Anglia becsületét, s az europai közbékét illeti, nem járnak egy uton. Van egy felsőházunk, mellynek tagjai puseyita főurak, és olly protestans püspökök, kiknek a pápasághoz van hajlamuk. Aristocratiánk ollyan, melly rokonszenvvel nincs a nép eránt, de annyival melegebben érez a miniszerelnök szándékai irányában. Példa reá *Pahlen* gróf. (*Pahlen* orosz gróf Angliában utazván, a két nemzet közt kitört háboru daczára, a magas körökben a legnagyobb kitüntéssel fogadtatott). Borzasztó summa pénzen két nagyszerü hajóhadat tartunk a Fekete- és a Kelettengeren, hol mind eddig mit sem tettek, s ha tenniök szabad volna is, *Berkeley* admiral vallomása szerint semmit sem tehetnek. Csakhogy mi azt állitjuk: hogy nem nem szabad nekik tenni. Hét orosz sorhajó, és több fregátok, mellyek most Sveaborg falai mögé rejtödztek el, a tavaszon a vár falain kivül bevoltak fagyva, midön flottánk a Kelettengerre ékezett. Gözöseink ágyulövésnyire közeledhettek, s az ellenséget megsemmisithették volna, de nem volt szabad. E tényt tagadják el *Plumridge* admiral tisztjei, ha tudják. Ök ezt bizonyosan nem fogják tenni. Bizonyos, a parancsnokoknak olly utasitásuk van, melly ha köztudo-

Digitized by Google

másra jutna, kényszeritné a parliamentet, hogy a minisztereket vád alá vegye. Van egy vitéz hadseregünk Várnában, melly ott viczkándozik, mint czethal a szárazon, mert nincs hatalmában, hogy lovagias szövetségesei segedelmére siessen, kik tőle 25 mérföldre élet-halál harczot vivnak. Igen, mert készakarva minden készületek hanyagul tétettek meg, hogy bizonyosan elkéshessenek.

Ezek után mikép állunk Europában és Ázsiában? — Oroszországgal névileg háborut folytatunk. Ausztria és Poroszország inkább ellenünk vannak mint mellettünk; Svédország nem hiszen nekünk. Törökországnak még semmi segitséget nem adtunk. A cserkeszek visszautasitják szövetségünket; mialatt a perzsák szavunkba nem bizva, tétlenségben vesztegelnek. Spanyolország forradalom martaléka. Belgium pedig és Portugallia e zavart saját és Oroszország hasznára ügyesen fel tudják használni. Angolok, miképen tetszik nektek e kép?"

Mind a conservativ, mind a liberalis ellenzéki lapok hasonló keseredettséggel támadták meg, s unszolták a miniszteriumot, hogy tegyen már egyszer valamit. Mi lehetett valódi oka ezen álmos és erélytelen hadviselésnek, megmondani nem tudjuk, de annyi bizonyos, hogy ez a jó ügynek igen igen sokat ártott, s az orosz tervnek igen igen sokat használt. Az europai nemzetek csaknem kivétel nélkül nagy reménységgel csüngtek e keleti harczon, mellytől az orosz tulsuly leszállitását egész biztossággal várták; de meleg rokonszenvüket a hadviselés módja miatt veszteni kezdik. Ausztria és Svédország tartózkodva lépnek sikra, mert nem látnak komoly szándékot a nyugati hatalmak részéről, csak fél rendszabályokat, mellyek következtében néhány hónap vagy esztendő mulva megköttethetik ugyan a béke, csakhogy elörelátható, hogy ez rothadt leend, s csak magvát rejtendi el a későbbi sokkal veszélyesebb harczoknak.

Oroszország felelete az ausztriai sommatiora, mellyet Poroszország is támogatott.

Az ausztriai sommatio, melly az orosz kormányhoz menesztetett, igen szelid hangon volt ugyan irva, mint fentebb láttuk, de azért lehete látni, hogy az erre adandó választól függend, ha béke leend e, vagy Ausztria is olly határozattan fog fellépni, mint a birodalom s Németország érdeke kivánja. Sok várakozás, cselszövény, s kézalatti alkudozás után végre kiadatott az orosz válasz, melly következő tartalmu:

Szent Pétervár, jan. 17. (29.) 1854.

Nesselrode gróf, *Gorcsakoff* herczeghez Bécsben.

Herczegem! Eszterházy gróf közlé velem azon sürgönyt, mellyben kabinetje bennünket felszólit, hogy a jelen feszültségnek vetnénk

Digitized by Google

véget, felhagyván a dunántuli vállalatainkkal, a fejedelemségeket lehető legrövidebb idő alatt kiüritvén.

Midőn *Buol* gróf e kivánalmat az ausztriais német érdekekre alapitja, mellyeket a harcznak a Dunánáli meghosszabitása és kiterjedése veszélyeztetni fogna, állitását azzal támogtja, hogy a fejedelemségeknek általunk történt megszállása főindca a háborunak. Mi e tekintetben némi óvásokat kivánunk tenni.

A fejedelemségek megszállása az alkudozások megkezdését és folytatását nem gátolta. Az nem volt ok a becsi jegyzéktöli eltérésre, s ama javaslatok elvetésére, mellyek Olmüczben Ausztria segélyével és egyetértésével hozattak, s nem volt ok, minőn alkudozások korábbi alapzatiban tökéletes átváltozására, és ha miden kiengesztelési kisérletek azóta meghiusultak, az ausztriai kabinet be fogja látni, hogy a közbejött esetek és sokkal bonyolultabb kok következtében történt, mellyekről ma inkább hallgatunk, nehgy kellemetlen vádakat hozzunk fel.

Mi Franeziaország és Anglia felhivására hllgatással válaszoltunk, mivel az sértő alakban, s nyilvános fenyeetődzések kiséretében, s minden viszonosság föltétele nélkül történtés ha abból háboru fejlett ki, akkor annak oka igazságosan kevesé a mi válaszunk mivoltában, mint inkább a felhivás hangjában és kifejezéseiben keresendő.

De legyen bármikép, ***ha Ausztria a fejedelemégek hosssabb megszállvatartásában látja a háboru okát, ebből azt kllene következtetni, hogy mihelyt ezen megszállvatartás megszünik, mr ez által maga a háboru is véget ér***, — felhagyván az ellenségeskedésekkel.

Képes-e a bécsi kabinet minket erre nézve biztositani?

Figyelmét nem kerülheti ki, hogy azon első illanat óta, mellyben a Porta nekünk a háborut megüzente, és főeg mióta a háboru messze Törökország határain tul a mi tengereinkre s partjainkra elágazólag, rendkivüli kiterjedést nyert, a *fejedelenségek megszállvatartása*, bármi jelentőséggel birt is az kezdetben, nk nézve az többé semmi más, mint *hadi positio*, mellynek megtartását, vagy feláldozását mindenelőtt strategiai tekintetek határozzák neg.

Ennélfogvást igen természetes, hogy mi, mielőtt az Ausztria helyzete iránti tekintetből, amaz álláspontot önként elhagynók, honnét támadólagos eljárás által nekünk némi kilátásunk van a különben mindenütt károunkra megzavart egyensulyt ismét javunkra helyreállitani, legalább előre megtudhassuk, miféle biztosságot képes nekünk Ausztria nyujtani; mert ha az ellenségeskedések tovább is tartanak, ha a hatalmak Törökország iránt minden aggodalomtól felmentve, szabadsággal birandanak minket az általunk elhagyott birtokon üldözni, valamint minden, rendelkezésökre álló erőiket arra

Digitized by Google

használni, hogy parainkat Ázsiában vagy Európában megszállják, s imigy nekünk elgadhatatlan föltételeket szabjanak, — akkor kétségtelen, miszerint Ausztria azt várta tőlünk, hogy haszontalan áldozat által hatalmunkat és tekintélyünket gyöngitsük meg.

Oroszországtólnt kivánni, hogy ellenségei kegyelmének engedje át magát, kik végcéljokat, t. i. annak hatalmát megdönteni, vagy csonkitani, nem titolják, — s minden támadásnak, mellyeket az ellenségnek ellene itézni tetszik, kitenni, csupán a védelemre szoritván őt, — s végre tőle a béke nevében minden eszközt elvonni annak eltávoztatásávégett, hogy neki e béke romlást és gyalázatot ne szüljön, — ez anyi volna, mint a méltányosság minden törvénye, s a hadi becsület minden elve ellen cselekedni, s mi hinni szeretjük, hogy illy gondolat *Ferencz József* császár ő felsége lelkében csak egy pillanatig sem foglalhatott helyet.

Midőn a bécsi udvar velünk az apr. 9-ki jegyzőkönyvet közli, ellenünkben sulyt ktet arra, hogy magát a nyugati hatalmak irányában kötelezte, minden uton s módon a fejedelemségek végleges kiürittetését eszközlni; ámde midőn Ausztria ezen kötelezettséget elvállalta, lehetetle, hogy azon mód megválasztásáról lemondhatott volna, melly nekilegalkalmasabbnak fog teszeni a czél elérésére, tudniillik Oroszországot azon állapotba helyezni, hogy a kiüritést becsületteljes és biros módon valósitsa.

Sőt azon kötelezettség, mellyet Ausztria a kötmény által magára vállalt, még kényteriti is a hatalmak előtt szilárdul ahhoz ragaszkodni, hogy ezektulságos követelések által fáradozásának sikerét neakadályozzák. Ily áll a dolog az ausztriai és német kereskedés érdekeivel is, mellek hadi vállalataink hosszabbulása és kiterjedése által szenvedőkül mlittetnek. Ezek felhatalmazzák a bécsi kabinetet, hogy a két nyugi hatalom ellenében ugyanazon okokat érvényesitse, valamint ellnünkben tevé; mert ha Ausztria és Németország érdekei aldunai állalataink által pillanatilag szenvednek, tehát bizonyosan, mint minden semleges államok kereskedése, még sokkal többet kell hogy zenvedjenek azon helyzet által, mellyet az angol és franczia flottákadi mozgalmai a Fekete-, Északi- és Báltitengeren idéznek elő.

Ohajtjuk, hoy az ausztriai kormány, mindezt érett megfontolásra méltatván, öttünk azon biztosság zálogaira nézve nyilatkozzék, mellyeket nelink adhat, s a császár, Németország ohajtásai és érdekei iránti tisteletből hajlandónak mutatkozandik a kiürités határozott időpontjafölötti alkudozásokba bocsátkozni. A bécsi udvar előre meg lehet győződve, hogy ő felsége hasonló mértékben osztja azon óhajtást, uszerint mielőbb bevégzettnek lássa azon krizist, melly minden európai állapotokra olly sulyoson nehézkedik. A mi

Digitized by Google

felséges uralkodónk még most is akarja a békét, mikép azt mindég is akarta.

Ö — ismételtük, s ismételjük is ujabban — a fejedelemségek megszállvatartását sem végtelenül meghosszabbitani, sem magát azokban örökösen megtelepiteni, vagy azokat államaiba kebelezni nem akarja, még kevesbbé pedig a török birodalmat felforgatni. E tekintetben legkisebb nehezséget sem lát, minélfogva az apr. 9-kei jegyzökönyv három alappontját alá ne irná.

Törökország csonkittatlan fenállása; ezen pont tökéletesen összehangzik mindazzal, mit mi eddig kinyilatkoztattunk, s tölünk mind addig bántatlanul fog maradni, valamig azt tisztelni fogják azon hatalmak, kik a tengereket s a szultán birtokait megszállva tartják.

A dunai fejedelemségek kiüritése; mi készek vagyunk ezt teljesitni, megfelelö biztositékok alapján.

A keresztények jogainak megállapitása Törökországban; azon nézetböl kiindulva, hogy a jegyzökönyv szerint a porta minden keresztény alattvalóira nézve kivivandó polgári jogok a vallási jogoktól különválaszthatlanok, és hitsorsainkra nézve becsnélküliek fognának lenni, ha ezek akkor, midön uj szabadalmakat nyernek, a régieket meg nem tarthatnák, már kinyilatkoztattuk, hogy, ha ez volna az eset, ö felsége követelései teljesitve, a viszály indoka megszüntetve s ö felsége kész lenne, e szabadalmak europai jótállása mellett közrehatni.

A császárnak ezen, a jegyzökönyv föpontjaira nézvesti gondolkozásánál, nekem ugy tetszik, herczegem, miszerint nem lenne nehéz a békét — ha t. i. azt utógondolat nélkül, melly azt lehetlenné teszi, valóban ohajtjuk — ezen hármas alapon helyreállitani, vagy legalább fegyverszünet által az arra vonatkozó tárgyalást elökésziteni.

Fejezze ki excellentiád az ausztriai kabinetnek ezen reményt, s közölje vele egyszersmind ezen sürgönyt

Fogadja, stb.

aláirva : *Nesselrode.*

Anglia. Francziaország, Ausztria és Poroszország politikája az orosz válasz után.

Oroszorszországnak mostan elöadott válasza nincsen ugyan olly elbizakodott és nagy szavakkal irva, mint a megelözö orosz sürgönyök; de Francziaországot, Angliát és Ausztriát mégis ki nem elégitheték. E válaszra Ausztria még jul. 10-kén felelt egy sürgönyben, mellyet *Buol* gróf, *Esterházy Bálint* gróf pétervári ausztriai követhez intézett; valamint Poroszország is ugyan-e tárgyban *Manteufel*

Digitized by Google

Werther báróhoz czimzett, s jul. 17-én datált sürgönyében válaszolt. Később, azaz Ausztria julius 21-kén, Poroszország pedig julius 24-kén ez orosz feleletet az illető franczia- és angolországi követeikhez is megküldötték, azon különbséggel, miszerint Ausztria csak egyszerüen terjeszté elö az orosz által ajánlt békejavaslatokat; ellenben Poroszország minden ékesenszóllását elövevé, s igyekezék az orosz ajánlatokat a nyugati hatalmak által is elfogadtatni.

Anglia és Francziaország feleltek az elöterjesztésekre, és pedig lényegileg egyenlö tartalommal, mellynélfogva csak a franczia sürgönyt ismertetjük meg egész terjedelmében, mellyet *Drouin de Lhuys* ur, *Bourqueney* báró franczia követhez intézett Bécsbe.

E nagyfontosságu sürgöny igy szól :

„Páris, julius 22. 1854."

Báró ur! Én azon sürgönyöket, mellyeket ön szives volt hozzám intézni, a 121-ik számig megkaptam, s ön tegnapról kelt távirati sürgönye szintén kezemhez érkezett.

Bármilly nagy is azon érdek, mellyet a császári kormánynak ön által jelentett kettös közleménye szükségkép ébreszt, még sem kell bevárnom azt, hogy a pétervári kabinét válaszát az ügyállás teljes ismerésével méltányoljam. Több nap óta kezeimnél van már a documentum, melly, mikép ön is tudja, Jsakoff tábornok ur által a Bambergben képviselve volt kormányoknak átszolgáltatva lön, s a császárnak Biariczba elutazta elött ideje volt, azt vizsgálat alá venni, s nekem parancsait kiadni.

Nesselrode gróf ur sürgönyének kezelö soraira csak kevés válaszolni valóm van. Oroszország a mellett marad, hogy a nyugati hatalmakra tolja a felelöséget azon krizisért, mellyet ezen állam egyedül idézett elö; ö ennél sommatiójának alakjához t. tja magát, s olly lépésben, mellyet cselekvései szükségessé tettek, látja a háboru elhatározó okát. Ez annyit tesz, mint kissé hamar elfelejteni ama hosszu és fáradalmas alkudozások sorozatát, mellyekkel az utolsó év lefolyt; annyit tesz, mint ama sokrendü értesitéseket figyelem nélkül hagyni, mellyeket Francziaország és Anglia minden lehetséges alakzatokban a pétervári kabinethez menesztett; annyit tesz végre, mint el nem ismerni, hogy azon nap, mellyen az orosz hadseregek a dunafejedelemségekbe betörtek, a béke olly módon volt veszélyeztetve, melly fentartásáért a legloyalisabb és kitartóbb fáradozásokat is meghiusitotta.

Én ennélfogvást báró ur arra szoritkozandom, miszerint emlékezetbe hozom, hogy *Buol* gróf urnak *Eszterházy* gróf urhoz intézett sürgönye — ugyanaz, mellyre *Nesselrode* gróf ur válaszol — a szerepek helyes viszonyát megfelelö módon állapitotta meg, és hogy a a bécsi conferentia apr. 9-ki jegyzökönyvében a Francziaország és

Digitized by Google

Anglia által Oroszországhoz intézett felszólitás jogos alapját ünnepélyesen ismerte el. Európa tehát itéletét legtekintélyesb organumai által fejezte ki, s ez nekünk elég.

Most az orosz közlemény politikai részére térek át. Mit benne legelsöben is felötlönek találok, az azon körülmény, hogy, ha mindjárt az Ausztriától kiindult, s Poroszországtól támogatott lépésnek csak tisztán német jellemet tulajdonitunk is, e két hatalmasság, az ő felszólitása eredményével megelégedettnek nem mutatkozhatik. *Buol* gróf urnak sürgönye Eszterházy gróf urhoz a két következő pontot emelte ki :

1) A dunafejedelemségek rövid időköz alatti kiürittetésének szükségessége;

2) A lehetlenség, ezen a leglényegesb német érdekek nevében igényelt kiürités olly feltételekhez kötni, mellyek nem Ausztria akaratától függnek.

Most azonban Moldva- és Oláhország megszállásának semmi szorosan kijelölt határ nem tüzetik, s egy fegyverszünet proclamatióját ugy tekintik, mint az orosz hadsereg Pruthoni átkelésének nélkülözhetetlen feltételét. Azon kár, mellyet Oroszország — mikép Ausztria és Poroszország egyenlöen tanusitják, a német érdekeken ejt, midön saját határira nem vonul vissza, következésképp még egész terjedelmében áll, és nem csupán tartóssága, hanem a jogon alapvó elöterjesztések ellen, mellyeket amaz állapot elöidéz vala, történő mentekezések által is sulyosbul.

A pétervári kabinet mostani nyilatkozata folytán csakugyan megegyezését jelenti az apr. 9-kei jegyzökönyben felállitott elvekbe, ámde az orosz csapatoknak török földöni létezésök már elöre megfosztja becsének legnagyobb részétől a nyilatkozatot, mellyet közelebbi vizsgálat alá szándékom venni. A dunafejedelemségek kiüritése valóban a török birodalom integritásának első föltétele, s az ő megszállásának ténye az európai jog rögtöni megsértése.

Azon krizis, melly most a világot mozgásban tartja — és én ezt annyival inkább ismétlem, minnél nagyobb hévvel törekszenek azt megczáfolni — a Pruthoni átkelésből veszi eredetét, és Oroszország ma már egy a közvélemény által elitélt cselekvényérti elöleges kiengesztelést nem rendelheti többé olly helyzet kényszerüségének alá, mellybe teljes megfontolással ö helyezte maga magát.

Valóban meg kell vallanom, hogy meg nem foghatom, mit akart *Nesselrode* gróf akkor mondani, midön azt nyilatkoztatta, hogy az ottoman birodalom integritása Oroszországtól mindaddig nem fog veszélyeztetni, valámig az azon hatalmak részéről tiszteletben tartatik, mellyek jelenleg a szultán birtokát vizen és szárazon megszállva tartják.

Digitized by Google

Mi hasonlatosság létezik egy betörö ellenség, s egy oltalmazó közt? Milly pontban mondathatik a szövetséges csapatoknak a magas porta által kivánt jelenléte — jogositva egy diplomatiai cselekvény által, mellynek hatásai közös megegyezés szerint megszüntetendök,—legcsekélyebb azonosságunak az orosz hadseregnek a török birtokrai erőszakos berontásával?

Végre, báró ur, ha csak szerfelett nem tévedek, *Nesselrode* gróf ur sürgönyének azon pontja, melly a szultán keresztény alattvalóinak állapotjára vonatkozik, azt jelenti, hogy a pétervári kabinet ama szabadalmakhoz, mellyek a keleti görög hitvallásuak számára fentartandók, minden polgári ugy mint vallási eredményeit számitja azon védnökségnek, mellyet ö azok felett igénybe vett, és föltevén, hogy ezen védnökség egy európai kezességgé fogna átváltozni, nem vagyok képes átlátni, mikép legyen illynemü rendszer a magas porta függetlensége és souveränitásával megegyeztethetö.

A császári kormány egyátaljában nem akarja mondani, hogy Európa a raják sorsának javitása eránt közönyösnek mutatkozhassék, sőt ellenkezöleg azt hiszi, miszerint ezen népségek iránt tevékeny részvétet kell tanusitnia, s egyetértenie, hogy a szultán jóakaró szándokait javukra felköltse; de a császári kormány egyszersmind szilárdul meg van győzödve, hogy azon reformoknak, mellyeket a kormányzásmód, melly alá Törökország különvallásu községei vetvék, megenged, hogy hatályosak és üdvhozók legyenek, a török kormánytól kell kezdeményeztetniök, és hogyha azok valósitását idegen befolyással megférhetönek kivánjuk, ezen utóbbinak barátságos természetünek kell lennie, egyszersmind jó és öszinte javaslatok közössége, nem pedig szerződvényekre alapitott beavatkozás által nyilatkoznia, mit egy állam sem türhet meg, függetlenségének feláldozása nélkül.

A pétervári válasz ezen vizsgálata, báró ur, nem lenne tökéletes ha hozzá nem tenném, hogy *Nesselrode* gróf ur különös gonddal mellöz minden czélzást az apr. 9-kei jegyzökönyvnek azon helyére, mellynek pedig leginkább igénybe kellene figyelmét vennie, és melly a mi nézetünk szerint az egyetlen elhatározó jelentöségü, mivel az orosz-török szerződvények európai revisiójának szükségességét foglalja magában.

Francziaország és Anglia ennélfogvást, mi a pétervári kabinet békés érzelmeit illeti, *Nesselrode* gróf határozatlan sejtetései alapján az ***ellenségeskedések megszüntetésébe nem egyezhetnek***, a szövetséges hatalmak által hozott áldozatok sokkal tetemesbek, s a czél, mellyet magoknak kitüztek, sokkal nagyobb, ***semhogy utjokban megállapodjanak, mielött bizonyosságot szereztek volna, hogy nem lesznek kénytelenek a háborut ujból megkezdeni.***

A különös feltételek, miket ök egy kötendö békére nézve felál-

Digitized by Google

litani fognak, sokkal több esetlegességtől függők, semhogy azokat ma már előadhassák, és ők e tekintetben fentartják magoknak vélemény-nyilatkozatukat. Mindamellett, báró ur, a császári kormány már most is örömmel kész nehány garantiát kijelölni, mellyek neki mellőzhetleneknek látszanak, hogy Európa egy uj békezavarás nemsokárai bekövetkezése ellen biztositott legyen. Ezen garantiák magából a jelen helyzetből forrásoznak, melly az ő nemlétéből szülemlő veszélyeket tiszta napvilágra hozta.

Igy használta Oroszország azon kizáró ellenőrségi jogot, mellyet neki tractatusok Moldva és Oláhországnak a védhatalomhozi viszonyai tekintetében engedtek, arra, hogy e tartományokba bevonuljon, mintha csak saját birodalmának birtokrészei volnának.

Előjogositott állása a Pontos Euxinus fölött megengedte neki e tengeren telepeket alapitni, s ott olly tengeri erőt kifejteni, melly minden egyensuly teljes hiányában állandó veszélyeztetésül szolgál a török birodalomnak.

A fő dunatorkolat ellenőrzetlen birása, e nagy folyam hajózása tekintetében olly erkölcsi és anyagi akadályokat szült, mellyek minden nemzetek kereskedését kárositják.

Végre a kucsuk-kajnardsi szerződvény czikkei — a vallási oltalmat illetőleg — egy visszás értelmezés folytán főokává lettek olly viszálynak, melly Törökországot még ma is senyveszti.

Mindezen pontokra nézve uj határozványok megállapitandók, és azokban fontos változtatások teendők a „status quo“ ante bellum-ot illetőleg. Én ugy hiszem, elmondhatjuk, mikép Európa egyetemes érdeke követeli :

1) Hogy azon védnökség, mellyet Oroszország eddig Oláh-Moldvaország és Szerbia fölött gyarkorlott, jövőre megszüntetendő, és hogy ezen a török birodalomtól függő tartományoknak adott szabadalmak egy a portával kötendő egyezmény erejénél fogva a nagyhatalmak kezessége alá helyezendők.

2) Hogy a Duna torkolatnáli hajózás minden akadályoktól felmentessék, s olly elveknek legyen alávetve, minőket a bécsi congressus actája megállapitott.

3) Hogy az 1841. julius 13-kai tractatus a magas szerződő hatalmak által az európai egyensuly érdekében s az orosz hatalomnak a feketetengereni megszoritása értelmében átvizsgálandó.

4) Hogy egy hatalmasságnak se legyen különleges joga a magas porta alattvalói fölött, bármilly vallásfelekezethez tartozzanak ezek, hivatalos védnökséget gyakorlani, hanem Franciaország, Ausztria, Nagybrittania, Porosz- és Oroszország egymás közt kölcsönösen megegyeznek, hogy a török kormánytól a vallási szabadalmak behozatalát és gyakorlását a különböző keresztény községek számára

Digitized by Google

kieszközlik, és hitsorsosaik érdekében a szultán ő felsége által már nyilvánitott nemeslelkü szándékot gyümölcsözővé teszik, de a nélkül, hogy e mellett felségi jogainak méltósága és függetlensége bármi módon csorbulást szenvedjen.

Engem kecsegtet a remény, miszerint a conferentia, ha együvéül, elismerendi, hogy az általam imént előadott eszmék egyike sem tér el az apr. 9-kei jegyzökönyvtől, és hogy nehéz volt a követeléseket mérsékeltebb értelemben felállitania, mellyeket Franeziaország, Ausztria, Nagybrittania és Poroszország azon időben közösen s azon szándékkal, miszerint a legalkalmasb módokat keresendik ki, hogy Törökország fenállása a köz európai egyensulyhoz csatlakozás által consolidálva legyen, tenni, magokat kötelezték.

Már *Hübner* báró ur legujabb közleményei felhatalmaznak engem annak kimondására, hogy *Buol* gróf ur véleménye az enyimmel összehangzik, és ő azon garantiát, mellyet Európa Oroszországtól joggal követelhet, nehogy magát ujabb bonyodalmaknak tegye ki, szintén az én szempontomból tekinti.

Ez, báró ur, azon válasz, mellyet *Nesselrode* gróf ur sürgönyére adni, ő felségétől a császártól parancsot nyertem. Legyen ön szives e válasznak egy másolatát *Buol* gróf urnak kézbesiteni, s öt megkérni, hogy azt az egybegyült conferentiának olvassa fel.

Egészben véve a szent-pétervári kabinet documentuma egyáltalában mitsem változtat sem a tulajdonképeni ügyálláson, sem az ő császári felsége kormányának gondolkozásában, sőt az inkább arra szolgál, hogy azok még élesebben kiemeltessenek. Miután Oroszország gyakorlati és positiv módon még mindeddig sem nyilvánitotta szándokait, ennélfogvást Franeziaország és Anglia is megtartják állásukat mint hadviselő hatalmak, s mivel a fejedelemségek ki nem ürittettek, tehát Poroszország és Ausztria kétségtelenül azon véleményben lesznek, hogy a kötelezettségek, mellyek az apr. 20-dikai tractatusból folynak ki, s a mi a bécsi kabinetet illeti, megerösitve a magas portávali külön egyezménye által, még teljes erőben fenállnak, s teljesülésökhöz közel vannak."

Fogadja ön, stb. aláirva : *Drouin de Lhuys.*

Az angol kormány a franeziával tökéletesen egyetértett az orosz válaszra adandó felelet ügyében, mint ez kitetszik *Clarendon* lord sürgönyéből, mellyet julius 22-kén *Westmoreland* örgrófhoz intézett Bécsbe. E válasz a legutolsó orosz javaslatokra, majdnem egyformán hangzik a *Drouin de Lhuys* ur által kibocsátottal, s a franczia jegyzékirattól csak abban különbözik, hogy a négy, okvetlenül szükséges békefeltételeket nem sorolja föl; hanem ezek a bécsi britt követtel egy külön sürgönyben közöltetnek.

Digitized by Google

Ausztria, mint a franczia jegyzékből is láthatjuk, szinte egy véleményben levén a nyugati hatalmakkal, nem volt más hátra, mint az itten közlött 4 rendbeli békefeltételeket kimondani azon bécsi conferentiának, melly az oroszszali alkudozásokat Francziaország, Ausztria, Nagybrittania és Poroszország nevében eddig is közösen vezette és intézte.

Azonban a félig engedékenynek látszó orosz válasz s a dunafejedelemségek kiürítése eránt adott császári parancs megtette a maga hatását; s a negyedik nagyhatalom, t. i. Poroszország kapva kapott az alkalmon, hogy az apr. 9-ikei jegyzőkönyv, és a berlini apr. 20-ki véd- és daczszövetség által reá háromló kötelezettségektől megmenekülhessen. Poroszország ugyanis azt nyilvánitotta, miszerint ő az orosz válaszban levő kibékülési pontokat alkalmasaknak találja arra, hogy ezek vég békekötés eszközlése végett, alkudozási támaszpontul szolgáljanak. Ennélfogvást ő a 3 nagyhatalom által kivánt nélkülözhetetlen békefeltételeket el nem fogadván, sőt bécsi követét *Arnim* urat is Bécsből hazahiván, a bécsi conferentia meg nem tartathatott.

Illy körülmények közt, közös conferentia helyett, Bécsben, aug. 8-kán Francziaország, Austria és Nagybrittania egymáshoz küldött jegyzékekben kölcsönösen cserélték ki véleményüket az orosznak adandó válasz, s a nélkülözhetlen békefeltételek ügyében.

Azon jegyzék, mellyet *Westmoreland* örgróf aug. 8-kán adott át *Buol* grófnak, szórul szóra igy hangzik :

„Bécs, aug. 8. Az alulittnak, stb. van szerencséje *Buol* grófnak stb., jelenteni, miszerint kormánya által utasitva van jelen jegyzékirat által kinyilatkoztatni : Azon bizalmas értekezletekből, mellyek a bécsi, párisi és londoni udvarok közt tartattak, a f. évi apr. 9-ki jegyzőkönyv czikkei értelmében, mellyek által Ausztria, Francziaország és Nagybrittania leköteleztek magukat. Poroszországgal egyesülten, eszközök után látni, hogy az ottoman birodalom fenállása Európa általános egyensulyával összeköttetésbe hozassék, — hogy a három hatalom egyenlően azon nézetben van, hogy a magas porta viszonyait az orosz császári udvarhoz, nem lehet szilárd és tartós alapon helyreállitani :

1) „Ha az orosz császári udvar által Oláhország, Moldva fejedelemségek és Szerbia fölött gyakorlott véduraság jövendőre elnem törültetik; és hogy ha a szultánok által ezen tartományoknak—mellyek távolabbi birtokai az ő birodalmuknak,—megadott szabadalmak a hatalmak összes garantiája alá nem helyeztetnek, egy a magas portával kötendő szerződés erejénél fogva, mellyek stipulatioi egyszersmind minden részletes kérdést szabályoznának.“

2) „Ha a Dunahajózás annak torkolatainál minden akadályról

Digitized by Google

meg nem szabadittatik, s a bécsi congressus okmánya által megalapitott elvek arra alkalmazást nem találandnak."

3) „Ha az 1841. jul. 13-ki szerződés a magas szerződő felek által, az európai hatalom sulyegyene érdekében nem revideáltatik."

4) „Ha Oroszország le nem mond minden hivatalos véduraságrai igényéről a magas porta alattvalói fölött, bármelly vallás felekezethez tartozzanak is azok, és ha Franeziaország, Ausztria, Nagybrittania, Poroszország és Oroszország kölcsönös segélyöket fel nem ajánlják, hogy kezdeményezésül az ottoman kormánytól a különböző keresztény felekezetek vallásbeli szabadalmaik megállapitását s megtartását is kinyerjék, s hitsorsosaik közös érdekében, s ő felsége a szultánnak nemeslelkü szándokait hasznukra forditsák, elkerülvén minden megtámadást ő felsége, méltósága s koronájának függetlenségére."

„Az alólirt egyébiránt annak kinyilatkoztatására is fel van hatalmazva, hogy ő felsége Nagybrittania királynéjának kormánya, mig egy részről fentartja magának a jogot, az egyes föltételeket, mellyeket a békekötés alkalmával előhozhat, a midőn azokat hasznosaknak gondolja, közzétenni, és a fentebb részletezett általános garantiákba módositásokat hozni be, a mint az ellenségeskedések folyama azokat szükségesekké teendné; más részről el van határozva a sz.-pétervári kabinet semminemü javaslatát tárgyalás vagy megfontolás alá nem vetni, melly az ő részéről nem mondja ki mindazon elvek teljes és egész elfogadását, mellyek fölött a britt kormány ő felsége az ausztriai császár, s ő felsége a francziák császárja kormányával megegyezett. Az alólirt stb.

Westmoreland."

Az ausztria külügyminiszter ***Buol*** gróf egy okmányt aug. 8-kán, mindjárt az angol jegyzék vétele után szite kézbesitett ***Westmoreland*** grófnak. Az ausztriai jegyzék következő szavakkal kezdődik : „Az alólirt, ő cs. k. apostoli felségének külügyminisztere, siet azon jegyzék vételét megerösiteni, mellynek kézbesitésével ***Westmoreland*** gróf ő excja öt f. hó 8-kán megtisztelte, s van szerencséje maga részéről kinyilatkoztatni : „A bizodalmas értekezletekből kitünik, stb." Innen kezdve ***Buol*** gróf jegyzéke ismétli az angolnak tartalmát, a motiváló bevezetést ép ugy, mint az elösorolt négy pontot szórul szóra és következő czikkel zárja be :

„Az alólirt ezenfelül annak kinyilatkoztatására is fel van hatalmazva, miszerint kormánya tudomásul veszi Franczíaország és Anglia elhatározását, semminemü egyezkedésbe nem bocsátkozni az orosz császári udvarral, melly az emlitett udvar részéről a fen elősorolt 4 elvhezi teljes és egész csatlakozást nem foglal magában, és hogy az ausztriai

Digitized by Google

kormány magára vállalja a kötelezettséget, egyedül csak azon alapokon alkudozni, fentartván magának egyszersmind szabad megfontolását azon föltételeknek, mellyeket a béke helyreállitására tüzne ki, ha kényszeritve látná magát a háborubau tettleg is részt venni. Az alólirt, stb.

Buol."

A három nagyhatalom, u. m. Francziaország, Ausztria és Nagybrittania közt aug. 8-kán váltott levelezést *Buol* gróf 10-kén Sz.-Pétervárra megküldötte az orosz kormánynak.

E sürgöny igy hangzik :

„Gróf Eszterházy Bálint urnak, Szent-Pétervárott.

Bécs, aug. 10. 1854.

„Julius 9-ki sürgönyömben szerencsés voltam Önt azon benyomásról tudósitani, mellyet a császári udvarra azon közlemények tettek, mellyek az orosz udvar részéről *Gorcsakoff* herczeg által elöterjesztettek; egyszersmind azon szándékunkat is jelenteni, miszerint igyekszendünk a nyugati hatalmakat rábirni, hogy a mennyirè e közlemények békealkudozási elemeket foglalnának magukban, azokat alapul felvenni ne vonakodjanak.

„Ámbár nem tagadhatjuk, miszerint e feladat nehézségét igenis jól láttuk, miután Oroszország elöterjesztései csak csekély mértékben feleltek meg azon felhivásnak, mellyet mi az orosz udvarhoz intézni jónak véltünk. Azonban hivatva láttuk magunkat a nyugati hatalmaknak elöterjeszteni, hogy minö szellemben fogta fel a császár, a mi magas urunk, ez orosz közleményeket, miután mi különös sulyt helyezénk a nyugati hatalmak részéről történendö határozatokra.

„Mi a párisi és londoni kabineteket emlékeztettük arra, hogy a nagyhatalmak közös törekvéseinek czélpontja csak az lehet, hogy egy erös és tartós béke hozassék létre. Megmondottuk nekik véleményünket, miszerint egy hatalom sem teheti ki magát azon szemrehányásnak, hogy a háborui nyomoruságok bevégzésére egy eszközt is felhasználhatlanul hagyott; és ebből azt következtettük, hogy a tengeri hatalmak éretten és lélekismeretesen fontolóra fogják venni, ha valljon, van-e a sz.-pétervári kabinet válaszában olly elem, melly csirájául szolgálhatna a kibékülésnek, s végleges békeszerzödés megkötésének.

„Megmutattuk a párisi és londoni udvaroknak, hogy az orosz kormány nem tesz nehézséget az apr. 9-ki bécsi jegyzökönyvben felállitott elvekhez hozzájárulni, olly értelemben, miszerint kijelenti, hogy Törökország integritását tiszteletben kivánja tartani, s késznek nyilatkozik illö biztositékok mellett a dunai fejedelemséget kiüriteni, s a török birodalmi keresztények sorsának javitására az európai kö-

Digitized by Google

zös garantirozáshoz járulni, ha a göröghitü keresztények vallási jogai érintetlenül hagyatnak. És az orosz udvar véleménye szerint e hármas alap szolgálhatna kapocsul a békealkudozások megkezdésére, mellyet általános fegyverszünetnek kellene megelözni. És végre, bár a szent pétervári kabinet hallgatással mellözte az apr. 9-ki jegyzökönyvnek azon pontját, melly garantiák megállapitását látja szükségesnek arra, hogy Törökország továbbra is sértetlenül fenálljon, s fenállása az európai egyensulylyal összekapcsoltassék : mindazáltal ugy látszik nekünk, hogy már a hármas alap tartaléktalan elfogadása által e negyedik kérdés megoldása is szerfelett megkönyittetnék.

„Illy értelemben igyekezett a császári kabinet, az orosz udvar elöterjesztéseit a tengeri hatalmaknál elfogadásra ajánlani.

„Azonban a sz.-pétervári udvar elöterjesztései, az angol és franczia kormányokra nem tették azon hatást, minöt mi reménylettünk.

„Az orosz seregeknek folytonosan a dunai fejedelemségekbeni tartózkodása, nagy részben megfosztotta értékétől az orosz udvarnak azon nyilatkozatát, mellynél fogva az apr. 9-ki bécsi jegyzökönyv elvéhez hozzájárulni késznek mutatkozott. Az angol és franczia kabinetek megmaradnak a mellett, hogy minden alkudozást a dunai fejedelemségek kiürítésének kell megelözni; és csodálkozásokat fejezik ki *Nesselrode* grófnak azon állitása fölött, miszerint Oroszország részéről Törökország integritása mindaddig fenyegetve nincs, mig az a szultán birtokát most megszállva tartó hatalmaktól tiszteletben tartatik. Ezen kabinetek minden hasonlatosságot élénken visszautasitottak a szövetséges seregek közt, mellyeket maga a porta, diplomatiai okmány erejénél fogva hivott birodalmába, s mellyek müködései közös szerzödés szerint annak idejében megszünendnek — és az orosz seregek közt, mellyek az ottoman birodalom területén támadólag léptek fel.

„Mi a vallási kérdést illeti : a párisi és londoni udvarok ugy vélekednek, hogy az orosz udvar azon vallási védelmet, mellyet a törökországi görög hitüek felett magának követel, Európa garantiája által akarja biztositatni; és nem tudják felfogni, hogy illy rendszerrel mikép lenne összeegyeztethetö Törökország souveränitása és függetlensége. S ámbár a franczia és angol udvarok elismerik, miszerint a törökországi keresztények sorsa javitandó : mindazáltal olly nézetben vannak, hogy minden illyes reformoknak a török kormány kezdeményezéséből kell kiindulni, és hogy minden külsö hatás csak jószándéku tanács és nem beavatkozás által történhetik meg, s illy beavatkozást szerzödésileg csak olly állam engedhetne meg, melly függetlenségéről elöre lemond.

„A párisi és londoni udvarok végre kiemelték, miszerint az

Digitized by Google

orosz válasz egészen mellőzte az apr. 9-ki jegyzőkönyvnek azon pontját, melly figyelmét legjobban felkölthette volna, s melly véleményük szerint mindenek közt legfontosabb; értjük a közösen feltalálandó garantiákat, mellyek jövendőben hasonló békezavarásoknak elejét vennék. A franczia és angol kormányok sokkal több áldozatot hoztak már, s a czél fontosságát sokkal jobban ismerik, mintsem hadműködéseikben fenhagynák magukat tartóztatni, mielőtt bizonyosok lennének, hogy a háborut nem kell ujra elkezdeni.

Ez inditó okokból, a tengeri hatalmak egyelőre minden ajánlatot visszautasitanak, melly az ellenségeskedések ideiglenes megszüntetését czélozná; söt vonakodtak békefeltételek megnevezésébe is ereszkedni, miután ezek annyira függnek a hadiszerencsétől s eseményektől, hogy illyesmiket most már megalapitani, teljes lehetetlenség.

Mindazáltal élénk előterjesztéseink következtében a kérdéses hatalmak, fentartván a később szükséges módositást és kiegészitést, nem vonakodtak némelly garantiákat megnevezni, mellyeket ők a béke helyreállitására, s az európai egyensuly megőrzésére mulhatlan szükségeseknek tartanak; s egészen tetszésünkre bizzák, hogy ezeket, ha czélszerüknek látjuk, az orosz udvar irányában magunk nevében előterjeszszük.

E garantiák, Franciaországnak s Angliának hozzánk intézett jegyzékeiből kiolvashatók. Ezek az apr. 9-ki bécsi jegyzőkönyv elvein alapulnak, s azért saját méltánylásunkat is birják. A császári udvar nem tehet egyebet, mint a sz.-pétervári kabinetnak érett megfontolás végett melegen ajánlani, mint gyakorlati eszközt a békealkudozások megkezdésére.

Miután Ön e sürgönyt *Nesselrode* grófnak felolvasni, s egy példányt másolatban átadni fogja, igyekezzék minden támaszokait felhordani, mellyek e feltételek tartaléktalan elfogadására szólnak, mellyek egyedül képesek a háboru sanyarait megszüntetni, mellyek eddig is olly nagy áldozatokat kivántak, s még kétségkivül nagyobb kiterjedést nyerhetnek. Ha a pétervári udvar e 4 békefeltételt elfogadja, ugy biztositva lehet buzgalmunkról, hogy a tengeri hatalmakhoz tüstént legkomolyabb felszólitásokat intézendünk s arra birandjuk őket, miszerint ezek alapján az alkudozások rögtön megkezdessenek, s az ellenségeskedések egy időbeli megszüntetésére az egyesség megtörténjék.

„Mi még egyszer esdekelve kérjük az orosz császári udvart, hogy hozandó határozatának mérhetetlen horderejéről legyen mélyen meggyőződve, s Ön kövessen el minden hatalmában álló módot, hogy e határozat a béke érdekében üssön ki.

„Miután a helyzet rendkivüli fontossága könnyen megmagya-

Digitized by Google

rázza azon türelmetlenséget, mellyel az orosz kabinet feleletének eleibe nézünk : tehát megkeresem Önt, hogy ezt mihelyt lehetséges, velünk közleni sziveskedjék

aláirva : *Buol.*

E felterjesztést aug. 13-kán Poroszország is *Manteufel* bárónak egy a pétervári porosz követhez b. *Werther*-hez intézett sürgönyében, támogatá, a nélkül, hogy a kérdéses 4 békealapi pontot aláirta volna; csak ajánlá szép szavakkal, hogy jó lesz, ha e pontokat az orosz udvar elfogadja. Azaz a porosz udvar az orosz kormány ajánlatait is alkalmasaknak találá, hogy alapul szolgáljanak a további békealkudozásokra; a 3 nagyhatalom viszonti békefeltételeit is czélszerüknek vélé, ha ezeket tetszenék az orosz kormánynak elfogadni. Illyen ingadozó és erélytelen politikát viszen ma *Nagy-Fridrik* országa!

Ellenben Ausztria, mellytől az 1849-ki muszka segitség miatt nem vártak erélyes és önálló fellépést, egész Európát bámulásba ejtette. Mert az august. 8-ki jegyzék óta világos, hogy Ausztria a nyugati hatalmakkal szorosan együtt tart, s jegyzékének utószavában nyiltan kimondja, miszerint részéről a háboru is lehetséges, s ez esetben a békefeltételek uj meghatározását magának tartja fen. E zárszavat az Ausztriát gyanusitni akaró elemek oda magyarázák, mintha ez buvóajtócska akarna lenni Ausztriára nézve, hogy háboru esetében az elvállalt 4 sarkalatos békefeltétel kötelezettségei alul kibuvhassék. Véleményem szerint azonban épen ellenkezőleg áll a dolog; mert ha Ausztria csakugyan háboruba keveredik Oroszországgal : ugy szerencsés hadviselés esetére neki még erösebb békefeltételeket kell követelni saját önfentartásáért; azaz olly feltételeket kell sürgetni, hogy Oroszország képtelen legyen jövendöben a szomszéd hatalmakat ok nélkül fegyveresen megtámadni, béke idején pedig a különféle protectoratusok ürügye alatt, s más cselszövények által aláásni. Névszerint ha a Dunahajózásnak csakugyan szabadnak kell lenni, ugy Beszarabia s a Duna fő torkolatai sem maradhatnak orosz kézben, s ha nála maradnának, az egész dunahajózást illető pont olly illusorius maradna, mint eddig volt. Az 1815-ki bécsi congressus is világosan kikötötte a dunai szabad hajózást, s Oroszország elvállalta a torkolatok tisztán tartását, de soha sem teljesitette, söt szándékosan be engedé iszaposodni, s ezen kötelezettsége mulasztásáért a congressusi nagyhatalmak nem támadták öt meg fegyveresen, csak jegyzékváltásokkal elégedtek meg, mellyeket az orosz kormány mindig *„ad acta reponált,“*

Az ausztriai politikának illy erélyes fordulatát, a miniszterialis angol lapok, főleg pedig a „Times“ az angol diplomatia ügyességé-

Digitized by Google

nek tulajdonitja. A „Times“ tudniillik azt hiszi, hogy az aug. 8-kai ausztriai jegyzék közzététele után az egész világnak el kell ismernie, hogy angol diplomatia ezuttal rendkivüli győzelmet ünnepelt. Minden fáradozásait, egyetlen egyet kivéve, a legszebb eredmény koszoruzta. Ausztria, melly még egy évvel ezelőtt, midőn a két császár Olmüczben találkozott, Oroszországgal egy szív s egy lélek volt; — mellyet egy eszélytelen politika nyugattól elidegenitett, s különböző nehézségek által éjszakhoz látszott lebilincselve lenni, ugyanezen hatalmas Ausztria most ismét szilárdul és hüségesen áll régi szövetségesének, Angliának oldala mellett. Igen természetes, hogy a „Times“ mint kormánybaráti lap, ezen az ő szemeiben megbecsülhetlen eredményt majdnem kizárólag *Clarendon* lord bölcsességének tulajdonitja, és e minisztert dicséretekkel halmozza el. Azonban a franczia és ausztriai külügyminiszterek is szintén kapnak egy pár bokrétát. Ellenben Poroszország számára csak megvetést és gunyt tartott fen. A *Nagy-Fridrik* monarchiája ténylegesen felhagyott állásával az európai tanácsban. A porosz nép nem osztozik ugyan az orosz bálvány előtti mély tiszteletben, melly az uralkodó pártnak bizony nem válik becsületére, de sem erejének, sem elhatározottságának legkisebb jelét sem adja, hogy az orosz jármat lerázhatná. „Az aránylagos büntetés ezen, Németország és Európa érdekeinek olly kislelkü fáradozásáért, azon fokozatos tekintélyben fog állani, mellyet az ausztriai császár már nyert, s valószinüleg Németország minden része fölött meg is fog tartani, hol ezen nép intelligentiája s nemzeti érzelme még nincs elnyomva. Ha Poroszország tovább menne, s az orosz javaslatokat nyiltan elömozditaná, ugy találandja, hogy becsületét elvesztette, a nélkül, hogy a helyett biztonságot nyert volna; és valóban a keleti tengeri pontok erösitésére tett intézkedések aggodalmat árulnak el, mellyek bele a Stettin és Danzig előtti flották közelsége csepegtetnek. Ezuttal elég, ha az ember Poroszországot hallgatással mellőzi; hogy azon fontos egyesülések, mellyeket a jegyzékek kicserélése tartalmaz, Poroszország nélkül történtek, és hogy az megfosztatott a hatalomtól elárulhatni olly ügyet, mellynek szolgálni nem akar.“

Fentebb már emlitettük, hogy az ausztriai sommatióra adott orosz válaszra Ausztria még jul. 9-én felelt. Több oldalról ekkor azt állitják; mikép Ausztria nagyon megörült volna az orosz engedékeny válasznak, s a hadfolytató hatalmaknál közbenjárt arra nézve, hogy az orosz hadsereg visszavonulása a Pruth mögé minden ellenséges üldöztetéstől ment legyen. Ez adat helytelensége most az itt következő sürgönyből kétségtelenül kitünik. Az okmány gróf *Buolnak* gróf *Eszterházy Bálinthoz*, a sz.-péterváli ausztriai követhez intézett sürgöny alakjában van szerkesztve, s igy hangzik :

„*Gróf Eszterházy Bálintnak*, Sz.-Pétervárott, Bécs, jul. 9. 1854.

Digitized by Google

„*Gorcsakoff* herczeg, a birodalmi kanczellár egy sürgönyét közlé velem, melly az orosz kormány válaszát tartalmazta azon felhivásra, mellyet ahhoz a dunai fejedelemségeknek az orosz csapatok általi kiürítésére nézve intézni jónak láttuk.

„E válaszban Oroszország hajlandónak mutatja magát azon határozott időpont felett, mellyben e kiürités megtörténhetnék, alkudozásokba bocsátkozni, azon esetre, ha azon biztositékot nyujtandanók neki, hogy a kiüritett területen nem fog üldöztetni, és hogy a hatalmak rendelkezésökre álló erejöket az ázsiai és európai partvidék megtámadására nem használandják. Az orosz kabinet erre nézve azon szempontra támaszkodik, hogy Oroszország nem adhatja fel önkéntesen az egyetlen katonai álláspontot, holott ha támadólag lépne fel, némi kilátása maradna, hogy az egyensulyt elönyére ismét helyreállithatja, melly különben mindenütt ellene lenne. Szóval Oroszország azt követeli, hogy a mondott tartomány kiüritése az ellenségeskedések általános felfüggesztését vonja maga után.

„Öszinte fájdalmunkra szolgál, hogy az orosz udvar ellentétben azon megjegyzésekkel, mellyeket neki tenni szükségeseknek látók, jónak látja javaslatunk elfogadását olly feltételhez kötni, melly szemmelláthatólag nem függ a mi akaratunktól. De minthogy Oroszország kivánatának véleményünk szerint mindenesetre méltányos oldala is van, és ö felsége, a mi magas urunk, nagy fontosságot helyez abban, hogy az utolsó eszköz is, melly alkalmasnak látszik az egyetértést helyreállitani, kimeritessék, ennélfogva a császári kabinet ügyekezni fog, e közlést a tengeri hatalmaknál annál inkább alkalmazásba hozni, minthogy összefüggésében, a komoly akaratnak, kiegyenlitéshez jutni, kifejezését látszik magában foglalni.

„Midön Ön *Nesselrode* gróf urnak, a jelen közleményt tudomásra hozza, egyszersmind igen világosan eléje terjesztendi, hogy daczára azon békülékeny gondolatnak, melly minket e kisérletre a párisi és londoni kabinetnél ösztönzött, kényszeritve vagyunk, az Oroszországhoz intézett kivánatunk mellett, annak egész kiterjedésében, megmaradni azon esetre, ha ez az udvar által javaslatba hozott eszme a tengeri hatalmaknál azon elfogadtatásra nem találna, mellyet annak kieszközleni, óhajtanánk. Különben azt is adja értésül, hogy miután azon állás, mellyet a kérdésben elfoglaltunk, nem jogosit fel minket, e hatalmak hadi müködéseire egyenes befolyást gyakorolni, tevékenységünknek arra kell szoritkoznia, nekik ajánlani, hogy a következményeket, mellyeket határozataik magok után vonhatandnak, komoly megfontolás alá vegyék, s nekik elöterjeszteni, hogy nekünk minden kormányok hivatva lenni látszanak, béketörekvéseiket becsületök és érdekeikkel megférö minden áldozatokkal egyesitnie.

Digitized by Google

„Midőn én Önt, gróf ur, felhatalmazom, hogy a jelen sürgönyt a birodalmi kanczellár urral közölje, megragadom, stb.“

aláirva : *Buol.*

Az eddigiekből láthatjuk, miszerint Ausztria eltökélte magát a nyugati hatalmakkal egy uton járni, s ennélfogva az ezek által kivánt 4 békefeltételt magáévá tevén, ezeket egy jegyzékben még aug. 10-kén az orosz kormánynak megküldötte. Minő szavakkal van e jegyzék szerkesztve, fentebb már előadtuk; de a „*Chronicle*“ az angol kabinetnek jelenleg főközlönye, e legujabb jegyzék felől következőleg ir :

„Az aug. 9-kén Sz.-Pétervárra menesztett ausztriai jegyzékirat végnélküli alkudozásokra szolgáltatand anyagot, ha tudniillik mind a két császári udvar olly aggodalmasan igyekszendik elkerülni minden nyilvános szakadást, mint azt eddig tevék. A bécsi kabinet nem tett határozott ajánlatokat, mellyeket el is lehet fogadni, de el is vetni, hanem egyszerüen azon feltételeket nevezte meg, mellyek alatt az európai béke helyreállitásához akar járulni. *Nesselrode* gróf, erre, mint illik, csak azt felelheti, hogy a békeföltételek nem egy semleges hatalom kivánságaitól, hanem a hadviselő államok relativ erőkifejtése és állásától függend. Azon követelés, hogy Oroszország biztositsa a szabad dunai hajózást, már magában a jelen területi felosztás fenmaradását feltételezi; mert ha sikerül az ellenséget erősségeiből a Duna balpartján kikergetni, akkor az orosz jótállás szükségtelenné válik. Ha pedig más részről a szuliniai torkolat Oroszország kezeiben marad, a szerződési stipulatiók egész összege sem leend képes az orosz alkalmatlankodásokat megakadályozni; Európa valószinüleg türelmesen nézendi, mig a bitorlási cselekvények egész halmaza a mértéket ismét csordultig megtölti, s Európát ismét fegyverragadásra kényszeritendi. E pillanatban természetesen megragadja az alkalmat minden gondolható hajózási könnyebbségeket megigérni. Az ausztriai követelések legnagyobb része az illy feleletet megengedi; de Oroszország tényleges felelete Ausztriának valóságos, vagy pedig csak vélt szándékaitól függ. Az ausztriai jegyzékirat hangját inkább a politika szerint, mellyből dictál, mintsem a javaslatok szerint, mellyeket magában tartalmaz, kell megitélni. Ausztria jelen állása félreismerhetlen; a dolog egyedül a körül fordul meg, valljon az, előrei haladásnak, vagy előkészületnek hátrafelé tekinthető-e?

Ugy látszik, hogy Bécsben általában azon nézetben vannak, miszerint a fejedelemségek kiüritése a fenyegető szakitás elhalasztására fogna szolgálni, még pedig hosszabb időre. Másrészről a jegyzékiratban sok arra mutat, miszerint erősebb közeledés történnék nyugat politikájához.

Digitized by Google

Igy *Drouin de l' Huys* ur ugyanazon engedményezéseket követeli elkerülhetlen békefeltételül, mellyektől *Buol* gróf az ausztriai semlegesség fenmaradását teszi függővé. A második ausztriai követelés már komolyabb természetü. Oroszország mondjon le egykori véduraságáról Szerbia s a Dunafejedelemségek felett. A czárnak minden törvényes igényei a portától erőszakosan kicsikart szerződéseken alapulnak, s a hadi állapot által ipso facto már el vannak törölve, csak a szövetségesek megveretése idézhetné azt ismét életre. Ausztriának azonban külön érdekei vannak a mellett, hogy egy semleges területet toljon az orosz és saját határai közé; valamint Galiczia Lengyelországból, ugy a birodalom déli részei Oláhország, Szerbia és Montenegróból fenyegettetnek, hogy orosz elemek által fognak tulszárnyaltatni. Már e pont fölött a két császári udvar nehezebben fog megegyezni. Általános elvekből nyugat is ugyanezen követelés mellett maradand, csakhogy összehasonlitva csak alárendelt érdekkel birand. Azon körülmény, hogy Ausztria ezen második követeléssel lépett föl, miután már a szándékolt kiüritès kijelentetett, igazolja *Clarendon* lord nyilatkozatát, hogy Ausztria sem akar többé visszatérni a „status quo" ante bellum-hoz.

A harmadik követelés, hogy tudniillik az orosz patronatus az igazhivö egyház fölött Törökországban kielégitö lábra állittassék, különböző magyarázatokra szolgáltathat alkalmat. Egy illy patronatus birtoklását semmi előbbi szerződés nem stipulálta, és semmi elismert praecedentia nem szól mellette. Az orosz követek a görög clerust folytonos panaszokra szokták volt unszolni, és sok esetben képesek voltak az óhitü papságnak, vagy fenyegetések, vagy hizelgés, vagy pedig a törökök vigyázatlansága által elégtételt szerezni az állitólagos méltatlanságokért; de *Menczikoff* küldetése megmutatta, hogy a megosztott souveränitás, melly a patronatusban fekünnék, még nem volt megállapitva. Ausztria szózata e tárgy felett minden orosz igények végleges elvetéséig is mehet, vagy pedig, ugy nézhet ki, hogy az orosz véduralmi jognak bizonyos neme valóban létezik. Minthogy azonban Ausztriának magának is vannak görög alattvalói, kiket nem örömest látna Oroszország pártfogása alatt, mindenesetre az első magyarázatot vehetjük helyesnek. Azon ausztriai nyilatkozatot, miszerint az 1841-ki szerződés revisiója szükséges, *Drouin de l' Huys* ur megelőzte, s a négy nap előtt Várnából elvitorlázott armadának az a feladata, hogy ezen sürgös követelésnek elég tétessék. Hatalmas flottával s egy le nem győzhető arsenallal kezében, a czár kétségkivül örömest felhagyna idegen hadhajók kizárásával a Hellespont és Bosporusból; de Sebastopol bevétele a problemát egészen más módon oldaná meg; és e szempontból kell az ausztriai követelést is, mint utalást az azon időre eső expeditióra megitélni. Az egész jegyzékira-

Digitized by Google

tot előrevigyázó óvástételnek lehet magyarázni, melly eventualis ellenségeskedést helyez kilátásba. A bekövetkezendő alkudozások a szakitást késlelhetik ugyan, de ha egyszer bekövetkezett, akkor az tökéletes és definitiv szakitás leend."

„Nagy tévedés volna feltenni, hogy hosszu diplomatiai késlekedésből a háborubani lanyha részvételre lehetne következtetni.

„Először is már e században az affectált részrehajthatlanság hasonló pauzájára határozott és engesztelhetlen cselekvés következett. 1813-ban több hónapig bizonytalannak látszott, valljon *II. Ferencz* és *Metternich* herczeg az európai ligához szándékoznak-e csatlakozni, vagy pedig fegyveres közbenjáró szerepét játszani *Napoleon* érdekében. Mind a két oldalra nyittattak Ausztria részéről kilátások, s a kabinetek mindnyáján aggályos feszültségben valának, miután nem tudtak egyebet, csakhogy a császári seregek hirtelen öszpontositattak. Végrendeltetésükről csak Ausztria nyilvános érdekeiből lehetett itélni; s még mai napig sem bizonyos, valljon a bécsi udvarnak utólag követett politikája volt-e az eredeti és szándékolt. — Végre levétetett a fátyol, s az erre következő iszonyatos harczban az ausztriai contingens volt a legszámosabb; s midőn az alkodozások megkezdettek, *Sándor* czár, nem pedig *II. Ferencz* volt az, kitől azon inditvány származott, hogy a hóditási jogok teljes érvényesitésétől meg kell magokat tartóztatniok.

Ausztria a Dunafejedelemségek kiürítésével meg nem elégedhetik; el kell neki távolitnia az orosz határt a Dunától; a szláv törzseknek meg kell mutatni, hogy az autocrata hatalma nem mindenhatóság. Ha a jelen alkalmat elmulasztja, majd egykor talán, nyugat segélye nélkül, talán, mialatt a szultán a czárral békében élend, kénytelen leend háborura kelni Oroszország ellen."

Ausztria politikájának felderitésére, szükségesnek tartjuk még azon sürgönyt megismertetni, mellyben az orosz válasz a nyugati hatalmak elé terjesztetik.

Hübner báró urhoz Párisban, és *Colloredo* gr. urhoz Londonban.

Bécs, jul. 21. 1854.

„Van szerencsém excellentiádnak ide mellékelten azon válasz szószerinti tartalmát megküldeni, mellyet a szent-pétervári kabinet jun. 17-kén (29) a mi, jun. 3-káról kelt közleményünkre, az orosz hadsereg dunántuli hadmunkálatai további kifejtésének megszüntetése, s a dunafejedelemségek közel kiürittetésének kieszközlése iránt, kibocsátott, hogy az a franczia (angol) kabinet elé terjesztessék.

„Ön megitélhetendi azon benyomást, mellyet ezen a *Gorcsakoff* herczeg által a császári kabinettal közlött irat reánk előidézett, ha értesült a másolatban hasonlókép idecsatolt sürgöny tartalmáról,

Digitized by Google

melly által *Esterházy Bálint* gróf már f. hó 9-kén megbizatva volt, a szent-pétervári kabinetnél sajnálkozásunkat fejezni ki, hogy daczára azon megjegyzésnek, mellyre mi jun. 3-kai sürgönyünkben támaszkodtunk, az csak a kiürités meghatározott időpontjára nézve nyilatkozott hajlandónak alkudozásokba ereszkedni, de egyszersmind nekünk olly feltételeket tesz, mellyek teljesitése nem a mi akaratunktól függ. A dolgok illy állásában nem tartózkodhattunk, kivánatunkat világosan egész kiterjedésében akként fentartani, mikép az legutóbb a jun. 3-kai fősürgönyben formulázva volt.

„Mivel egyébiránt a szent-pétervári kabinet azt nyilatkoztatta, hogy strategiai tekintetek az orosz seregeknek meg nem engedik a Dunafejedelemségekben általok elfoglalt katonai positiókat elhagyni, mielőtt biztonsági garantiákat, mellyek egy fegyverszünettel azonosak, nyertek volna, tehát a kérdés olly térre van áthelyezve, mellyen a hadviselő hatalmaknak első vonalban kell nyilatkozniok.

„Nem szükséges excellentiád figyelmét ama határozatok rendkivüli fontosságára irányoznom, miket e hatalmaknak most hozniok kell. Ön sokkal jobban ismeri .... ur azon nézeteket, mellyek a császár, a mi felséges urunk politikáját folyvást a jelen krizisben vezették, hogysem ne gyanitaná, milly szellemben óhajthatná ő felsége, Oroszország nyilatkozatait ama kormányoktól fogadtatva látni, mellyek vele háboruban állanak.

„A nélkül, hogy előre már megitélni akarnók, mit fognak e kormányok véglegesen határozni, mindamellett azt hisszük, hogy midőn Önnek azon szempontot felmutatjuk, melly alatt a kérdés mostani menetét felfogjuk, Önt képesitenünk kell arra, hogy nyiltan fejezze ki magát a párisi (londoni) kabinet irányában, ha arra netalán Önnek alkalom ajánlkoznék.

„Mire czéloztak folyvást a hatalmak közös törekvései, ha nem egy szilárd és tartós békének visszaállitására? Mi ezalatt olly békét értünk, melly, midőn a porta jogait ismét helyreállitja, Európának egyszersmind biztositékokat nyujt ollynemü zavarok megujulása ellen, millyenek azok, mellyek azt most mélyen megrázkódtatják. Az ezen czéllal egybekötött érdekek fontossága olly nagy, hogy, meggyőződésünk szerint egy hatalom sem kivánná magát azon szemrehányásnak kitenni, miszerint valami ollyast elmulasztott legyen, melly bennünket ama czélhoz közelebb hozhat vala. A hadviselő hatalmak ennélfogvást kétségkivül kötelességökké teendik: éretten és lélekismeretesen megfontolni a kérdést, hogy átlássák, valljon a sz.-pétervári kabinet válaszának szövege nem tartalmaz-e olly kiegyezési csirákat, hogy azok által a végleges békeszerzés előkészittethetnék.

Oroszország nem tesz nehézségeket azon elvek aláirására nézve, mellyek az apr. 9-kei bécsi jegyzőkönyvben letétettek, olly értelem-

Digitized by Google

ben, hogy Törökország integritását tiszteletben kivánja tartani, s késznek nyilatkozik a Dunafejedelemségek kiürítéséhez — illő biztositékok föltétele mellett — kezdeni, valamint végre a törökországi keresztények jogainak megszilárditására az európai garantiábani részvételével közrehatni, melly alá, a sz.-pétervári kabinet nézete szerint, e jogok, ideértve a görög nemegyesültek vallási szabadalmait is, ezentul helyeztetni fognának.

„Ezen hármas bazis, mikép az orosz udvar felteszi, kiindulási pontul szolgálhatna a békealkudozásokra, mellyeket az ellenségeskedések általános megszüntetése fogna megelőzni.

„Ezen három ponton kivül, mellyekhez Oroszország hozzájárulni késznek nyilatkozik, az apr. 9-kei jegyzőkönyv kétségkivül még egy negyediket is tartalmaz, melly által az alulirt kormányok magukat kötelezték: *közösen a legczélszerübb garantiákat megteremteni, hogy az ottoman birodalom további* fenállása a köz európai egyensulylyal összeköttessék. Mivel a szent-pétervári kabinet e tárgyra nézve értekezletbe nem bocsátkozott, tehát nem tudjuk, hogy maga részéről mikép méltányolta azt. Azonban kétségtelennek látszik előttünk, hogy a három első pont tökéletes és tartaléktalan elfogadása nagy lépésül szolgálhat a negyedik pontban megpenditett kérdés megoldására is.

Bármint legyen is, ha a hadviselő hatalmak Oroszország nyilatkozatait alapzataiul olly alkudozásnak, melly által tartós békéhez lehet jutni, elfogadhatóknak gondolják, ugy nem kételkedünk, hogy véleményünkben osztoznak, *miszerint a Dunafejedelemségek tökéletes kiürítésének a chronologiai rendben első helyet kell foglalnia, s minden egyezkedés előfutárjának lennie.* Ha ezen mellőzhetlen feltétel egyszer teljesült, ha Oroszország megegyezésével járult az ozman birodalom integritásának, s a törökországi keresztények jogai európai védelmének elvéhez, kivált, ha ez utóbbi az apr. 9-kei jegyzőkönyv határozványainak tökéletesen megfelel, ugy ezáltal, ha nem csalatkozom, a békeszerzésre elemek ajánlkoznak, mellyek jelentősége, reménylem, a hadviselő hatalmak által kellőleg fog méltányoltatni, egyszersmind sokat nyomand a következményeikben dus határozatok mérlegén, mellyeket ők hozandanak, s mellyeket mi élénk nyugtalansággal várunk. Fogadja Ön, stb.

aláirva: ***Buol.***

Az eddigiekből láthatjuk, miszerint Ausztria, elvekben a nyugati hatalmakkal egyetért, de tényileg mikor lép ki a harcztérre, ezt előre megmondani bajos. Minden oda mutat, hogy az ausztriai és orosz császári udvarok mindent elkövetnek, hogy végszakitásra ne kerüljön a dolog. Ausztria nem felejtette még el azt a nagy szolgála-

Digitized by Google

tot, mellyet ő az 1849-ki magyar forradalom elnyomására az oroszoktól nyert. Az orosz udvarnak pedig van annyi combinátiója, hogy midőn már három hatalmas ellenséggel küzd, nem vesz fel hiába egy negyediket is. Innen az orosz politika főczélja : időt nyerni, melly eddig is olly sok hasznot hajtott neki. Ennélfogvást az orosz, a neki ajánlott békefeltételeket soha sem utasitja egyenesen vissza, hanem azokat egy kis módositással elfogadja, csakhogy ezek a módositások ollyanok, mellyek az elfogadott feltételeket egészen megsemmisitik. Például lássuk az ausztriai sommatióra adott választ. Ő itt 3 pontot, mellyek az ausztriai sommatióban, és az apr. 9-ki jegyzőkönyvben foglalvák, elfogad. Először is a dunai fejedelemségekből kitakarodik, ha garantiát kap, miszerint a török-franczia-angol seregektől nem üldöztetik; azaz a dunai fejedelemségek megszállását strategiai positiónak akarja tekintetni. Már ha ez igy van, akkor az egész affectált engedékenység, melly szerint a dunai fejedelemségekből kivonulást megigérte (ámbár mind e mai napig (sept. 4.) nem teljesitette), nem egyéb üres szójátéknál, mert ha a fejedelemségeket strategiai tekintetből hagyja oda, s nem azért, mert ennek megszállása ellenkezik a nemzeti jogokkal, ugy strategiai tekintetből ismét bemehet a mikor akar.

Másodszor az orosz tiszteletben kivánja tartani Törökország integritását, (itt jön a módositás), ***ha a nyugati hatalmak is tiszteletben tartják.*** És igy az orosz logica szerint a szövetséges angol- és franczia seregek, mellyek a török birodalmat védeni kivánják, tökéletesen egy hajóban eveznek az orosz seregekkel, mellyek a török birodalmat megtámadják.

Harmadszor beleegyezik az orosz, hogy a török birodalmi keresztény alattvalók az európai nagyhatalmak közös protectoratusa alá helyeztessenek (megint jön a módositás), ha a görög keresztények régi jogai bántatlanul hagyatnak. Ezt kérte ***Menczikoff*** herczeg is. Hiszen ha a göröghitü keresztényeknek különös jogai lennének : akkor a görög egyház fejének, az orosz czárnak megint bő alkalma lehetne a török dolgokba beleavatkozni, azaz az egész európai protectoratussal ott lennénk, hol eddig voltunk.

Igy szokott az orosz a békefeltételekre felelni. De hiszen ő nem is akar békét eszközölni, csak időt nyerni, s illy feleletekkel nyert is időt, melly neki gazdagon kamatozott. A huzás-halasztás volt oka, hogy a szövetséges seregek mindeddig el nem kezdték hadmüködéseiket, mert nem tudták hányadán vannak Ausztriával, e pedig nem tudta, hányadán van Poroszországgal s a kisebb német államokkal. És ez idő alatt jött a cholera, melly az angol és franczia seregekben nagyobb pusztitást okozott, mint okoztak volna a legvéresebb ütközetek. Ez idő alatt ütött ki a spanyol forradalom, melly az angol és

Digitized by Google

franczia kormányoknak ujabb aggodalmakat szerez. Ide s tova Cuba szigete s a monacoi herczegség miatt talán az egyesült északamerikai államokkal is meggyülend bajuk. Ezenkivül Oroszország leghatalmasabb szövetségese, *a tél*, küszöbön áll. Végre az orosz illy kitérő, semmit nem mondó feleletekkel tökéletesen hálójába keritette Poroszországot, melly ugyis csak vonakodva és nehezen vett részt a bécsi conferentiákban, s az apr. 20-ki berlini véd- és daczszövetséget is csak azért irta alá, mert tudta, hogy a pótczikkben meghatározott háborui esetek ugy sem fognak elökerülni.

Általjában Oroszországnak a keleti kérdésbeni eljárása, egész folyamában, egyfelöl a jogvonaloni, erkölcsi korlátot nem ismerő kicsapongás által van jelölve, mi gyakran határtalan hatalom jellemző bélyege, — s mégis az eszközök, mellyek ezen eljárás gyámolitására alkalmaztattak, eléggé kisszerüek valának, mellyek majdnem a nyomoruval határosak. — Ama csatatéri és kabineti müködések, valamint az erőfeszités, a közvéleményben szövetségest vagy az ellenre nézve akadályt kelteni : olly nagy hatalomhoz, mellynek nem volt elég elsönek lenni, hanem egyedüli törekedett lenni, semmi tekintetben nem illök. Az orosz török háboru története, az orosz hajóhadnak a balti- és feketetengereni müködése Oroszországon kivül senki előtt nem ismeretlenek.

Oroszország diplomatiai müködése inkább propagandista, mint államférfias kinyomattal bir. Kis néptörzseket felkelésre ingerelni, kis fejedelmeket felbizgatni, hogy az ellenen, oldalban szunyogcsipést tegyen, kit szuronynyal szemben meg nem támadhat : egész év óta ez Oroszországnak diplomatiai taktikája. — Görögországban, Szerbiában, és végre Németországon szüntelen azonegy politika. *Jsakoff* orosz tábornok valódi „commis voyageur"-i szerepet vitt Németországban. Ő az orosz választ az ausztriai sommatióra a Bambergben összegyülve volt német udvarokkal közölte, és ha a kelésidöt tekintetbe veszszük, ezen közlés egyszerre történt Ausztriában és Poroszországban. Ezen körutazás, és a feleletnek olly udvaroknál közlése, mellyek kérdést nem tettek, mellyeknél Oroszországnak nem hiányzanak diplomatiai ügynökei, kevesbbé diplomatiai, mint inkább azon szinnel bir, mikor bizonyos izgatók küldöttei a segédtársak és a forradalmi párt bizottmányaihoz kibocsáttattnak. A helyett, hogy loyalis módon igyekeztek volna az ausztriai kormányt Oroszország békeszeretetéről és jogos igényeiről meggyőzni, Németországon elkülönző politikát üznek és pártolnak, és Ausztriához olly jegyzéket küldenek, melly inkább a régi scholastikusok bizonyos gyakorlatai, mint diplomatiai okmányokhoz hasonlit, bebizonyitására megforditottt thesiseknek, mellyek fölfogásából a talmudi furfangosságban begyakorlott lengyel zsidóság mesterkélt szörszálhasogatását láthatni.

Digitized by Google

Az orosz bizottmányok alatt álló lapok törekvései, a népség közvéleményére, a lovagjószágokra és ezek által az udvarokra visszahatni : inkább azon kicsinyes szellemet tükrözik vissza, melly az utczai szószékek által izgatott időknek sajátsága szokott lenni. Szunyogból elefántot csinálni, komoly eseményeket nem látni, kicsinységekkel bajlódni, azokat felfúni, s ezzel gyanusitani : ez az ut, mellyet a nyilt és titkos orosz barátok Németországban, Franczia-országban és másutt választottak. Egy olasz várasi utczaveszekedés, az önmagát felemésztő spanyol forradalom uj phasisa rendkivüli fénymázzal kicziczomáztatik, hogy a németországi kormányokat megrémitsék, mintha az elégületlenség inkább nem azáltal táplálтatnék, ha a német kormányok készeknek mutatkoznának Oroszországot jogtalan követeléseiben segiteni.

Az orosz politika, különösen Németországot ugrasztotta szét. Azok, kik azt gondolják, hogy Németország politikailag egyérzelmü, nem látják, hogy erre minden feltétel hiányzik. A porosz hegemonia Németországon, a bureaucratiai absolutismus kifejlődése, a kisebb német királyok és fejedelmek souveränitásának előretolása, fontos európai szereprei igyekezet : e törekvések állanak Németországban az előtéren, mellyek egy illy világkérdést, mint a jelen orosz-török háboru, csak másodjelentőségünek törpitnek le.

Illy pillanatban ugyan, midön egy illy világkérdés jelenik meg a szinpadon, minden ember megegyezik, hogy ez nagyfontosságu, mert mindenki reményli, miszerint ez alkalmul szolgáland saját személyisége fontosságát kivivni. A közvélemény irányával kaczérkodó vélemény-nyilvánitások özöne köszönti e nagy kérdést; bizonyitások, igéretek, nagy szavak nem hiányzanak; mindenki vigasztalhatlan lenne illyesekben kevesebbet tenni mint mások, s hátul maradni. A mint azonban a kérdés fokonkint fejlődni kezd, az erők aránylagosan és természetszerüleg magukat helyezni kezdik : akkor az első sorban álló német törekvések életre vergődnek; a valódiság előtérbe tolul, s a valódiatlanság hátrál. Ha a keleti kérdés az összes Németország érdekei szemponjából itéltetnék meg : ugy minden vélemény, minden cselekedet egy lenne; mert kétségen kivül való, hogy a Dunának és a Feketetengernek szabad hajózhatása kitünőleg *német érdek*, s Németország függetlensége szójáték lenne, ha a dunai fejedelemségeket az orosz foglalná el; s ezért világos, hogy német érdek tiltja az eddigi állapothoz való visszatérést, melly *Damocles* kardjaként függ a dunai tartományok fölött; s tisztán látható, hogy a német érdekek legélénkebb megsértése volna nem használni fel az alkalmat, a bekövetkezhető veszélytől végképen megmenekülhetni. De az egyes német államok érdeke nem az, melly az összes nagy hazáé. Ausztriára nézve ugyan más vezércsillag nem gondolható, mert itt az ausztriai

Digitized by Google

és a német érdek együvé esnek. De fájdalom! Poroszországban gyakran a mi ausztriai érdek, azt épen azért ellenzik, s ez eszmeirány ott erősebb mint a közös haza érdeke. Hiszen a szileziai ujság egyik avatott levelezője minap nyiltan bevallá, miszerint Poroszországnak mostani magaviselete, melly szerint a bécsi conferentiától visszavonul, már most nem olly népszerütlen, mióta tudatik, hogy e lépés Ausztria ellen van intézve. E szerint igazsága lett volna azon politikusnak, kit a keleti kérdés kezdetén, midön megkérdeztek, hogy valljon Ausztria és Poroszország a nyugati hatalmakkal vagy Oroszországgal tartand-e, válaszul azt mondta : hogy Ausztria kivel tartand, megmondani nem képes; de annyit bizonyosan mondhat, hogy a melly részen Ausztria lesz, azon részen nem fogjuk találni Poroszországot.

Mi a közép német hatalmakat illeti, ezeknek főtörekvésük az, hogy egyesülve önálló szerepet és politikát vigyenek; s ez egyesült államok vezére, Bajorország szeretne lenni. Ha ezek Ausztriával mennek, ugy csak ennek kiséretében mennének; tehát Ausztria nélkül kell menni, akármit mondjon is a német érdek, csakhogy a souverainitas megmaradjon. Ennélfogva Bambergben conferentiát tartanak; a conservativ elvek mellett, mellyek főőréül Oroszországot tekintik, láncsát törnek; Oroszországnak minden nyilatkozatával megelégesznek; panaszkodnak a bécsi kabinet tulságos politikája s azon mellőzés fölött, mellyet Ausztria velök éreztet; s igy lassanként az ellen táborába mennek át, természetesen olly szándékkal, hogy annak is, ha particularis érdekeiket nem támogatandja, csakhamar hátat forditandnak.

Illyenek a német kormányok. De a német népek is más alak alatt ugyanazok. Ezek, mig csak a gothaiaktól veszik a parancsolatot, Németországnak minden védbástyáit kényelmesen leszedegetik, s Ausztriát, mint beteges tagot Németország testéről levágják. Majd ismét szenvedélyesen rajonganak érette, ha valamelly fellépéséből saját állami és társasági theoriáikra valamelly hasznot reménylenek. Ma egyetértést predikálnak, s e mellett Badenben annyi mérget öntenek, mennyit csak lehet, csakhogy a katholikus egyház és a protestantismus közt folytatott czivakodás meg ne szünjék, s az ejtett sebek be ne hegedjenek. Ők Ausztriának folyvást szemére vetették, hogy a Duna torkolatait orosz kézbe engedte jutni, s hogy keleti magas hivatását nem fogja fel : és jövöben talán ugyanezt vetendik szemére, ha tervét német ellenesei miatt keresztül nem viheti.

Hogy különösen Poroszország Oroszországgal, s Oroszország Poroszországgal kaczérkodik, ezt legjobban megitélhetjük azon sürgönyökből, mellyeket egymás közt váltottak, s mellyek az Ausztriá-

Digitized by Google

hoz intézettekhez ha lényegre egyenlök voltak is, de szavakban és záradékokban sokat különböztek.

Például vegyük az orosz választ, melly az ausztriai sommatióra adatott, s mellyből azt, melly az ausztriai kabinethez küldetett, már megismertettük. Hasonlitsuk ehhez azon választ, melly a porosz kabinethez menesztetett, s melly igy hangzik :

„Budberg báróhoz, Berlinben."

Szent-Pétervár jun. 18. (30.) 1854.

„A porosz ügyviselö átadta nekem azon közleményt, mellyet kabinetja, junius 12-kén hozzánk intézett az ausztriai lépés támogatására, melly bennünket arra igyekezett birni, miszerint a jelen háboru végének siettetése végett, dunántuli hadmüködéseinkkel hagynánk fel, és seregeinket a dunai fejedelemségekből lehetö legrövidebb idö alatt huznánk vissza.

Báró ur! Mi a porosz kabinet ezen közleményére jobban nem válaszolhatunk, mintha neki Bécsbe küldött feletünket egész terjedelmében megküldjük. Ebből látni fogja, hogy a nélkül, hogy a dunai fejedelemségeket illetöleg az Ausztria által felállitott és Poroszország által támogatott véleményekben osztoznánk, mi mindazáltal, tekintve Ausztriának és Németországnak érdekeire a Dunát illetöleg, s tekintve azon kötelezettségekre, mellyeket a bécsi és berlini udvarok az apr. 9-kei jegyzökönyv által a nyugati hatalmak ellenében magukra vállaltak, készek vagyunk bizonyos garantiák mellett, mellyeket elöre tudni kivánunk, a dunai fejedelemségeket kiüriteni, s a mondott jegyzökönyvben letett három föelv alapján, békealkudozásokba bocsátkozni, vagy ennek utját elökészitendök, fegyvernyugvást kötni.

Nem bocsátkozva itt azon fontos okok taglalásába, mellyek bennünket továbbra is arra késztetnek, hogy kölcsönös garantiát kérjünk azon önkénytes áldozatunkért, mellyet Ausztria és Németország érdekeinek hozunk, s melly által mostani és jövendö katonai positióinkat Törökországban elhagyjuk : megelégszünk avval, hogy e megjegyzésünket a porosz udvar mély megfontolásába ajánljuk, meggyödvén arról, miszerint a király ö felsége sokkal méltányosabb érzelmü, mintsem tölünk kivánná, hogy magunkat anyagilag és erkölcsileg ugyszólván *ingyen* gyengitsük, mielött bizonyosok lennénk arról, miszerint ezáltal békére vagy legalább fegyverszünetre juthatnánk. ***Egyébiránt mi megnyugvással látjuk, hogy nézetünk helyességéről maga a porosz kabinet mélyen meg van győződve, miután óhajtását fejezi ki, miszerint az ellenségeskedések megrövidittessenek és szükebb korlátok közé vonassanak. s előre elismeri, hogy ez csak ugy lehetséges, ha mind a két háboruskodó fél részéről egyformán történik.*** Jelen válaszunkban

Digitized by Google

nyilvánitott engedékenységünk után, már most a porosz kabinettől függ, mind Bécsben, mind a nyugati hatalmaknál minden befolyását felhasználni, hogy a nekünk szükséges garantiák megszereztessenek. És ezt tőle annyival inkább várjuk és reményljük, mert a porosz kabinetnek nyilvánitotta először a császár azon szándékát, melly szerint az általunk tett követeléseket tökéletesen megfejtetteknek találandja, ha sikerül megnyerni, hogy a törökbirodalmi keresztények politikai és vallási jogai, maga a porta által hatályosan engedményeztetnek; és hogy mi az apr. 9-ki jegyzőkönyv ezen pontjának elismerése, és a dunai fejedelemségekből kivonulás által, mostantól fogva mind Ausztriát, mind Poroszországot olly helyzetbe tettük, hogy megfelelhessenek azon kötelezettségeknek, mellyeket e jegyzőkönyvben a nyugati hatalmak irányában magukra vállaltak."

aláirva : *Nesselrode.*

Mulatságos e sürgönyben, mikép igyekszik az orosz udvar a bécsi és berlini udvarokat tanitani, hogy mikor és hogy buvjanak ki az apr. 9-ki jegyzőkönyvekben elvállalt kötelezettségek alul. A porosz udvar megis értette e czélzást, s ámbár az orosz a dunai fejedelemségeket mind e mai napig ki nem üritette; s a törökbirodalmi keresztények jogaira adott orosz válasz is egészen illusorius, mihelyt a görög hitüek régi jogainak fentartásához van kapcsolva : mégis a porosz kormány nem vett többé részt a bécsi conferentiában, az aug. 8-diki jegyzékváltásokat nem tette magáévá, hanem az orosz válasz által teljesen szabadnak, s minden kötelezettségtől mentnek véli magát.

Már Ausztria szinte értette az orosz leczkét, de nem hallotta.

Milly kitérő volt az ausztriai sommatióra adott orosz válasz, s milly üres szójáték ez mind a három lényeges pontra, már fentebb taglalgattuk : és mégis e válasz a berlini kabinetet igen érzékenyen meglágyitotta, mint kitetszik azon sürgönyből, mellyet ***Manteufel*** b., a pétervári porosz követhez ***Werther*** báróhoz küldött, illy tartalommal :

Berlin, jul. 17. 1854.

„Báró ur! Azon magas hivatást, mellyre a király ő felsége bizodalma Önt választá, méltóbban meg nem kezdheti, mintha a császár ő felségénél és az orosz állam főkanczelláránál hangos organumává teszi magát azon benyomásnak, mellyet az utolsó orosz közlemények ő felségére a királyra elöidéztek. ***A király tökéletesen méltányolja azon mérsékeltségi és engedékenységi szellemet, mellyet ez orosz okmány lehel.***

„Ő felsége, egész értéke szerint tudja méltányolni ***Nesselrode***

Digitized by Google

grófnak azon forró óhajtását, melly szerint olly kiterjedésben mint csak lehet, kívánja Oroszország régi szövetségeseinek óhajtásait, s érdekeit, mellyeket nekik védniök kelletik, figyelembe venni. Ennélfogvást a király, megmaradván egyébiránt a jun. 12-ki sürgöny tartalmánál, egészen ez orosz feleletre támaszkodik, s mind Bécsben, mind az ausztriai udvarral egyetértőleg a nyugati hatalmaknál minden igyekezetét elő fogja venni, hogy a pétervári kabinet által ajánlott méltányos és gyakorlati alapokon, egy uj kiegyezésnek és békekötésnek nyittassék ut.

„Nem titkoljuk, hogy ez szerfelett kemény feladat. Sőt előre is kivihetlennek mondanók, ha az orosz császár ő felsége bölcsességéről és loyalitásáról meg nem volnánk győződve, hogy ezen *dispositiók*, mellyek kabinetje utolsó nyilatkozatait dictálták, *további magatartását is vezényelni fogják*, s az által, hogy a tett igéretek tényekké változnak, a német hatalmakat azon helyzetbe teszi, mellyben biztositottaknak látandják azon érdekeket, mellyeknek megőrzése, mind magok erejével, mind az angol és franczia udvarokkal egyetértőleg, kötelességük."

A porosz kabinet tehát egészen el volt bájolva a jun. 30-ki jegyzékben mutatkozó méltányos és engedékony orosz szellemtől. Valljon mint gondolkozik jelenleg, midőn az orosz Moldvaországban jelen napig (sept. 5.), s igy két hónap eltelte után még a Szeret vonalat sem hagyta el, hanem ujabban erősiti?

De lássuk már most, hogy miképen hozta napfényre a porosz hivatalos hirlap a „Preuszische Correspondenz" azt a tényt, hogy Poroszország az ismeretes 4 békefeltételt alá nem irja, s Ausztriával tovább nem megyen, miután a berlini apr. 21-ki véd- és daczszövetség háborucsetei, Oroszországnak legujabbi nyilatkozatai által elhárittattak. E fontos czikk tartalma következő:

„Berlin, aug. 14-kén. A „Moniteur" egy hivatalos okmányban azon felfogást terjeszti elő, mellyben a szent pétervári kabinet válasza az ausztriai és porosz nyilatkozatokra, a nyugati hatalmaknál részesült. E válasz ezeknél nem találtatott elegendőnek arra, hogy egy tartós béke, és az európai egyensuly, a bécsi conferentia értelmében helyreállittathassék.

„Ennélfogvást Anglia és Francziaország nem fogadták el, hogy a pétervári nyilatkozatok alapján, akár béke, akár fegyvernyugvás eránt alkuba ereszkedjenek. Azonban Poroszország és Ausztria diplomatiai müködései nem maradtak egészen gyümölcs nélkül. Nyilvánvaló, hogy Oroszország válaszát, mind Poroszország, mind Ausztria, az egész terjedelmében nem találták is elegendőnek a két udvar óhajtásai betöltésére, de engedékeny szelleménél fogva alkalmasnak itélték arra, hogy további kiegyenlitési kisérletekre alapul szolgáljon.

Digitized by Google

Illy értelemben terjesztetett e válasz a nyugati hatalmak elibe, s az eredmény az lett, miszerint már most mint látjuk Franciaország és Anglia részéről a békefeltételek és garantiák, mellyek alatt béke köttethetik, részletesen formulázva vannak. Egyszersmind jelentetik: ***hogy Ausztria is e garantiákat elfogadja, s eddig a jövendő békére magát kötelezte.***

„Ez utóbbi hir valódiságát bizonyosnak még nem tartjuk. Közelebb illet bennünket azon kérdés: valljon Poroszországnak, a dolgok mostani helyzetében minő határozatokat kell hozni, s eddigi állásánál fogva minő politikai irányt követni?

„Tartózkodás nélkül be lehet vallani, miszerint a nyugati hatalmak által formulázott békefeltételek, mind Poroszhon, mind Németország érdekeivel összehangzók. ***Ellenben kétségbe kell vonnunk, mintha ezek benfoglaltatnának azon kötelezettségekben, mellyeket a porosz kabinet a bécsi jegyzőkönyvekben magára vállalt.***

„Gondos megfontolgatás után ugy vélekedünk, hogy a nyugati hatalmak feltételei, mind értelemben, mind szavakban sokkal tovább mennek azon kötelezettségeken, mint mennyivel hátrább maradtak az orosz udvar nyilatkozatai az ausztriai és porosz sommatió irányában.

„A nélkül, hogy a kormány határozatai elöttünk tudva volnának, vagy azokat megelözni akarnánk: állitjuk, ***hogy Poroszország a nyugati hatalmak feltételeihez épen olly állást foglaland el, mint az orosz udvar nyilatkozataihoz.*** (Ez már igazi két kulacsos nyilatkozat; sem alatta, sem felette, hanem középen). S valamint Poroszország a nyugati hatalmak feltételeit illetöleg tovább nem mehet, mint élénken óhajtani, hogy a közbenjárási ut ismét kinyittassék, s az eddigi politikai összeköttetések, s Poroszhon és Németország érdekei megöriztessenek: ugy a másik oldalon sem fogja Poroszország e határokat tullépni. Ezek után joggal várhatjuk, miszerint Poroszország, mint eddig egyesülve Ausztriával, az orosz udvarnál nem szünik meg a béke szavát, s Németország hatalmát és érdekét hallatni. (Csakhogy az orosz nem szokott puszta szavaktól, s hüvelybe dugott kardtól, ha még ollyan éles lenne is az, megijedni). Egyszersmind óhajtjuk és reménylyük, hogy Poroszország ebbeli igyekezeteiben azon erélyét és kitartását kettöztetni fogja, mellynek az utóbbi időben eredménye volt, hogy az orosz czár a dunai fejedelemségeket kiürittetni parancsolta, miután ez a végképeni kiegyezkedésre részünkről elmulhatlan feltételnek tüzetett ki. (E szerint a kettöztetett szóbeli energiának is kevés eredményt jósolhatunk, mert a dunai fejedelemségek maig ainesenek kiüritve).

Ellenben Poroszország kötelezettségeivel, mellyeket az apr. 20-ki véd- és dacszövetségi szerződésben magára vállalt, sehogy sem egyez-

Digitized by Google

tethetjük azt meg, hogy egyoldalulag olly feltételekre kötelezze magát, mellyek, miután a dunai fejedelemségek kiüritésére a parancs kiadatott, az apr. 20-diki szerződésnek egy uj és kiterjesztett alapot adnának. (Azaz, Ausztria is tulment az apr. 20-ki szövetség tartalmán, porosz felfogás szerint).

Világos, hogy ha a német szövetségnek a fontosabb politikai kérdések eldöntésére befolyást akarunk engedni : akkor *ki nem kerülhetjük, miszerint ennek tagjaival előbb értekezletet kell tartani olly feltételek fölött, minők eddig tanácskozás tárgyai nem voltak, s mellyek reájuk terhesebb kötelezettségeket szabnának.*

A porosz hivatalos ujságnak most megismertetett nyilatkozata, nem csak Németországban, hanem Európában is kellemetlen meglepetést idézvén elő : a közvélemény megnyerése, vagy inkább félrevezetése végett, a hivatalos organum továbbá is erőködött a porosz politikát mentegetni.

„Poroszországot, „mondja a hivatalos organum" fájdalom nem csupán a külföldi lapok gyanusitották, hogy a keleti kérdésben ingadozólag s határozatlan viselte magát; s hogy ezáltal épen azt eszközölte, miszerint az egy részről az orosz, más részről a török és szövetségesei közt kitört harcz szélesebb körbe vitetett. De semmi sem könnyebb, mint megmutatnunk, hogy a királyi kormány azon czélt, mellyet a keleti kérdésben eleitől fogva magának kitüzött, szem elől soha nem téveszté; és hogy nem az ő hibája, ha ezen czél, mellyet *Manteufel* báró a porosz kamarák apr. 29-diki ülésében igy formulázott : „A megzavart béke helyreállitása, s ennek lehetséges tartóssá tétele" mindeddig el nem éretett.

„Az apr. 9-ki bécsi conferentia jegyzőkönyve által okmányilag megállapittatott, miszerint a conferentiában képviselt 4 hatalom uniója, már az orosz- és az angolok s francziák közt kitört háboru után is, csupán az 1853. dec. 5-ki és 1854. febr. 13-ki jegyzőkönyvekben felvett elvek alapján állott fel. Ennélfogvást a jegyzőkönyvet aláirt képviselők kijelenték, miszerint kormányaik e kettős czél elérésére, u. m. Törökország integritására, mellynek mellőzhetlen feltétele a dunai fejedelemségek kiüritése, és másodszor arra egyesültek, hogy épségben tartva Törökország függetlenségét s a szultán ismeretes nagylelküségére támaszkodva, a keresztény alattvalók politikai és vallási jogai biztos lábra állittassanak.

A török birodalom területi épsége és függetlensége mindég ugy jelöltetett ki, mint „Conditio sine qua non" a jövendő béke megkötésére, és a 4 nagyhatalom kötelezte magát, hogy közösen garantiákról fognak gondoskodni, mellyek Törökország fenállását az erópai egyensullyal biztositják, s a legjobb eszközök eránt egymással fognak tanácskozni s egymást értesiteni. Ezenkivül arra is kötelezték

Digitized by Google

magukat az illető hatalmak, hogy sem Oroszországgal, sem más hatalommal nem kötnek valamelly szerződést, melly a jegyzőkönyvben felállitott elvekkel ellenkezik, hanem ennek tárgyalását közös tanácskozás alá terjesztik.

Az apr. 9-ki jegyzőkönyv elveihez szorosan ragaszkodtak Ausztria és Poroszország tehát, midőn Berlinben apr. 20-án véd- és daczszövetséget kötöttek, s ez a máj. 23-ki jegyzőkönyvben is elismertetett. E védszövetségben a szerződő felek először is egymásnak kölcsönösen garantirozták, mind német, mind nem német birtokaikat; továbbá kötelezték magukat Németország jogait és érdekeit megvédeni bárki ellen is, s egyszersmind megegyeztek, hogy akármellyik része támadtassék meg a birodalmi területnek, e megtámadást közösen fogják visszaverni akkor is, ha valamellyik fél a német érdekek megvédése tekintetéből cselekvőleg lépne fel. A pótczikkben pedig, melly a főszerződés kiegészitő részéül tekintetik, meghatároztatott: „Az ausztriai császári udvar felfogja szólitni az orosz császári udvart, hogy eszközölje ki azt az orosz czár ő felségénél, miszerint minden további hadmüködések a Dunán tul felfüggesztessenek, s a dunai fejedelemségek lehető legrövidebb idő alatt kiürittessenek; és az ausztriai udvarnak ezen előterjesztéseit a porosz királyi udvar is fogja támogatni. Hogy ha pedig a bécsi és berlini előterjesztésekre, reménységen kivül nem érkeznék az orosz császári udvartól kielégitő válasz, akkor a két szerződő fél hozzáfog azon rendszabályokhoz, mellyek a véd- és daczszövetség 11. czikke értelmében létesithetők, ollyformán, hogy ha az egyik szerződő fél birtoki területét az ellenség megtámadja, azt a másik fél egész erejével tartozik védeni. De közös, együtti támadólagos fellépés csak azon két esetre határoztatott, ha Oroszország a dunai fejedelemségeket saját birodalmába kebelesitené, vagy támadó hadjáratát a Balkán hegyvonal áthágásával folytatná.

A pótczikkben meghatározott pontok az ausztriai császári udvar által egy jun. 3-kán kelt sürgönyben csaknem szórul szóra előterjesztettek az orosz kormánynak, s e jegyzéket a porosz is jun. 12-dikén hathatósan támogatta. Az erre jun. 29-én érkezett orosz felelet annyiban ugyan nem ad teljes megnyugvást, mert a dunai fejedelemségek kiürités olly feltételekhez kötötte, mellyek teljesitése az ausztriai udvartól épen nem függ. Más oldalrul hajlandónak mutatkozott az orosz kormány elfogadni az apr. 9-ki jegyzőkönyvben megalapitott főelveket, s ezáltal épen azon legfőbb akadályok vannak elháritva, mellyek az orosz és török közt kötendő békességnek eleitől fogva legjobban utjában állottak. Az orosz válasz tehát mindenesetre ollyan volt, mellyet a bécsi és berlini udvaroknak közösen fontolóra kellett volna venni, mielőtt olly rendszabályok létesitésétől lehetett

Digitized by Google

volna szó, mellyek az april 20-iki szerződés 11. czikke foglalata alá esnek.

S hogy ha azóta az orosz seregeknek parancs adatott, miszerint a dunai fejedelemségeket hagyják oda, anélkül, hogy erre katonailag kényszerittettek volna: ez által az Ausztria és Poroszország közt kötött véd- és daczszövetségnek egész czélja ha nincsen is elérve, de bizonyosan több történt, mint mennyit a bécsi kabinet, jun. 3-ki sürgönyében kért (!)

És igy az apr. 20-ki szerződés pótczikkében Ausztria és Poroszország által elvállalt kötelezettségek tökéletesen megszünnek; és hogy ha Németország érdekében ujabb rendszabályok lennének szükségesek, ezek eránt ujabb tanácskozásnak kell tartatni, hogy a szerződő felek az aprili szerződés értelmében valami közös cselekvésre kötelezve legyenek."

A „Preuszische Correspondenz" hivatalos porosz hirlapnak ezen beszédessége arra mutat, hogy vezetői, lélekismeretüket joggal mardosva érzik. Érzik, miszerint Németországban a közvélemény Berlinnek hátat fordit, s azért, ha lehetséges, transactióra szeretnének vele lépni. Mi ugyan azt tartjuk, hogy a „Preusz. Corresp." urai nem szokták tisztelő tekintetbe venni a közvéleményt. De ismerik ennek hatalmát és fontosságát. Ezt szövetségesüknek akarták venni akkor, midőn *Radovics* ur az erfurti parliamentet folyamatba hozta. És most is szeretnék ezt részben épen hasonló motivumokból használni. Berlinben azt gondolják, hogy minden egyesülése a német államoknak, mellyben Ausztria részt nem vehet, a porosz érdekeket mozditja elő. És ha nem rég a porosz törekvések, a 4 német király (kiket akkor a porosz hivatalos organumok gunyosan Napoleon kegyelméből királyoknak nevezgettek) ellenzésén szenvedtek hajótörést — most közülök kettőnek vagy háromnak, segitségére számitanak. Csakhogy a Spree mellett azt is érzik, hogy a kormányok rokonszenvei, a népek rokonszenvei ellenében keveset használnak. Mentül kisebb valamellyik német állam, annyival nagyobb sulylyal nehézkedik rá a közvélemény. A legkisebbekben az uralkodónak már személyes jólétére, s élvezésére is elmulhatlan szükséges, hogy az alattvalókkal az uralkodó rokonszenvi kapcsolatban maradjon, s a patriarchalis viszony, melly még sok helyt mindkettőjük közt szerencsére fenáll, meg ne zavartassék. De a nagyobb államokban is jól érzik, hogy olly kisérleteket, minőket Poroszország tesz, nem tanácsos megkezdeni. Poroszországban, ha a kormány gyülöletessé teszi magát, a nép boszankodása nem az állam, hanem az államférfiak ellen fordul, s ezek lelépésével, a támadt viszálkodás is elenyészik. A kisebb államokban azonban a nép elégületlensége mindjárt a „kis államrendszert" támadja meg. „Minket" igy kiált fel a nép, „kényszeritenek, hogy meklenburgiak, nassauiak, stb. legyünk, s nem engedik meg,

Digitized by Google

hogy németek maradjunk." „Nekünk oroszul kell érezni, gondolkozni, cselekedni, csak azért, mert fejedelmi házunkból egy herczeg Oroszországban jó ellátást kapott, vagy mert fejedelmünk özvegye, testvére az orosz czárnénak. Vagy egy kis, occonomiai motivum vesztegessen meg bennünket, hogy saját hazánk érdekét elhanyagoljuk, vagy koczkára tegyük."

Illy eszmelánczolatok aztán kedvet adnak arra, hogy a németet, Németországtól elválasztó korlátok ledöntessenek, s minden áron egy nagyobb egész haza állittassék fel. Ha Poroszország egy kis államot északi Németországban arra birhatna, hogy népével szakitson, a nép bosszusága eleinte mind Poroszország, mind saját állama ellen fordulna. De a porosz politika első fordulásával a porosz elleni gyülölség megszünnék, és csak a saját kormánya elleni maradna meg. És az utóbbi érzelem következménye lehetne : óhajtás a porosz monarchiához tartozhatni. Ki szemeit felnyitja, az némelly mostani német államokban átláthatja, hogy egy kis országnak nincsen meg az a hatalma, mint egy nagy országnak : saját népével szakadásba jöhetni. A német közép- és kisállamoknál tehát legnagyobb a szükség, hogy a nép rokonszenvei által erösek legyenek. Csak olly uralkodó, kinek egyenes örökösei nincsenek, szakithat népével. És e viszonyban, melly a kis államokban a közvélemény hatalmát megalapitja, s melly a kormányokat aggodalommal tölti el, ha a népek érdekeiről, s egy Poroszországgal *unioról*, vagy egy Ausztria elleni torzsalkodásról van szó, a mostani körülmények közt sok vigasztalás fekszik. Egy kisérlet, a német közép és kis államokat olly politikába behuzni, mellynek következésében ezek tettleg Oroszország szövetségeseivé válnak, holott magukat *semlegeseknek* nevezik, csak akkor sikerülhet, ha a közvéleményt fejére lehetne állitani, s ha a német nemzetet meglehetne arról győzni, miszerint becsülete, jövendője legjobban biztositva van, ha azon politikát követendi, mellyet neki ***Nesselrode, Gerlach, Budberg*** és ***Stahl*** urak ajánlanak.

Németországon a közvéleményt fejére állitani, most megkisértik a „Preuszische Correspodenz", a „Zeit" s más a berlini sajtókormány befolyása alatt álló német lapok. És ők ezt bizonyos eredménynyel teszik, csakhogy ez eredmény homlokegyenest ellenkezik czéljaikkal. A *különbség* Ausztria helyzete, és Poroszország helyzete közt olly világos, hogy ennek kézzelfoghatóságát semmi ékessenszóllás nem fogja el demonstrálgatni. Ellenben Poroszországnak minden kötelezettségeit Németország irányában a berlini apr. 20-ki szerződésben feltalálni akarni, olly otromba kisérlet, hogy ez csak gunyt és boszszankodást költhet fel.

Általában a porosz politikát, a porosz organumok merész állitásaiból lehet kiesmerni. — Ausztria a keleti kérdésbei beavatkozását

Digitized by Google

legelőször avval kezdette meg, hogy Szerbország határszélein seregeket állitott fel. Ez által megakadályoztatta egy szerb lázadás kitörését, s meghiusitotta az öreg *Obrenovics Milos* ismeretes tervét. Dalmatiából őrszemekkel kisérte Herczegovinát, Montenegrot, és a török porta többi tartományait, mellyek veszélyben forogtak, hogy a görög lázadás örvényébe sodortatnak. Hadseregeinek felállitása által *Paskievics* herczegnek lehetlenné tette, hogy a háborut Törökországnak leggyulékonyabb tartományaiba játsza át; s hogy támadólag léphessen fel, kénytelen volt seregeit öszpontositani, s a Dobrudzsába vetni. És mig Szilistriát ostromolta, azalatt Ausztria olly roppant hadkészületeket tön, minőket tőle Európa a franczia háboruk óta nem látott; a portával szerződésre lépett a dunai fejelemségek megszállása eránt; és seregét ugy állitotta fel, miszerint Oroszország kényszerült vagy megvédeni e tartományokat *Ausztria ellen*, vagy ezeket Ausztriának odaengedni. A pétervári kabinet lemondott a harczról, miután Oláhországot, melly egy győzelem jutalma lett volna, szabad akaratból Ausztriának engedte. És Ausztriának illy erőködéseire, s illy kézzel fogható eredményeire mit szól a porosz sajtó? Azt mondja, hogy Poroszország épen annyit tett, mint Ausztria. Az ő közbenjárása Sz.-Pétervárott egyenlő értékü Ausztriának minden tetteivel. E szemérem nélküli állitás lángözönbe teszi a porosz politikát. Ha Poroszország szava csakugyan annyit ér, mint Ausztriának hadserege, ugy természetesen nincs szüksége jövendőben is rá, hogy költségesebb és élesebb fegyverhez folyamodjék. Szép előadásának győzelmére támaszkodva, nem szükséges, hogy seregei győzelmet vívjanak. Mert hiszen Szent-Péterváron nem attól tartanak, hogy egy porosz jegyzéket majd egy armadia is követhet — mert illy lehetőségről Berlinben még nem beszélgettek — hanem attól tartanak, hogy egy porosz jegyzék még számtalan jegyzékeket hordoz méhében, mellyek ha megszületnek, Pétervárott képesek sem lesznek mind elolvasni s reájok válaszolni, s azért kétségbeesve a berlini kabinet szóbeli termékenysége fölött, inkább igyekszenek Európával kibékülni.

És minden méltányosan gondolkodó hazafi nem pirul el mérgében, ha a porosz lapokból olvassa, miszerint nem Poroszország, hanem Ausztria késedelmes, határozatlan, és hogy sokkal többet tehetett volna azon Ausztria, melly eddig is roppant áldozatokat tett seregeinek hadlábrai állitására, melly a portával kötött szerződés erejénél utjába állott az orosznak, melly a dunai fejedelemségek megszállásával egy kedvező békére zálogot tart markában. És ha csakugyan sok idő veszett, a minthogy veszett, ki ennek más oka, mint Poroszország, melly minden *cselekvés* ellen makacsul kapaszkodott? Ki annak oka, hogy egy derék ausztriai hadosztály, melly ezelőtt Olaszországban tanyázott, hadutjában megállási parancsolatot kapott, ha nem

Digitized by Google

Poroszország? Bizonyosan Poroszország, melly az orosz jun. 29-ki felelet által magát minden kötelezettségektől feloldotta, mellyeket az apr. 20-ki véd- és daczszövetségben, és az apr. 9-ki jegyzökönyvben magára vállalt. Azon Poroszország, melly csekély tüzérségi készületeken kivül hadseregének mozgóvá tételére még egy krajczárt sem adott ki. Azon Poroszország, melly legujabb időkben kikötöit felfegyvereztetni parancsolta; s talán az orosz flotta ellen, melly gránit sziklák mellé rejtödzött, vagy a porosz tengerpartokon czirkáló angol és franczia flották ellen? Végre azon Poroszország, melly Ausztriának julius 28-kán kelt, s a német államokhoz intézett felszólitását, miszerint seregeik egy részét mozgóvá tegyék, egy ellen körirattal meghiusitotta.

És milly lármát tettek a porosz lapok ez eseményről, hogy Ausztria a német államokat Poroszország tudta nélkül fegyverre merte szólitani; holott az egész roppant sérelem, kivilágosodván a dolog, egeret szült.

Az eset tudniillik igy történt: A szászországi miniszter ***Beust*** ur, ki aug. 1-sején Berlinbe ment, hogy az ottani kormánynyal a keleti kérdés felett bövebben értekezzék, a porosz miniszterelnökkeli első beszédében elöhozta, miszerint ö a bécsi kabinet julius 28-dikán kelt köriratát (mellyben a német államok seregeik egy részének készentartására felhivatnak), már megkapta. ***Manteufel*** báró ur csaknem magánkivül volt, hogy ö illynemü sürgöny létezéséről még semmit sem tud, s azt elöször ***Beust*** urtól kelletik hallani. Erre, anélkül, hogy eziránt Bécsből felvilágositás kéretett volna, aug. 3-kán minden német államhoz egy körirat küldetett, mellyben Poroszország megütközését jelenti az ausztriai statuskanczelláriának illy lépése fölött, mellyről a porosz kormány nem is értesittetett. — A dolgot egész Németországban nagy harangra kötötték, s midön a porosz „megütközés" Bécsbe is elérkezett, az egész igen egyszerüen magyaráztatott. Tudniillik ugyanazon a napon, mellyen a bécsi körirat a német államokhoz elküldetett, gróf Eszterházynak is mint uj poroszországi osztrák követnek Berlinbe kellett volna menni, állomását elfoglalandó. Ez okból kérdéses okiratot, más fontos sürgönyökkel egyetemben kezéhez vette; de némelly ujabb események eránt utasitása még ki nem dolgoztatván, elutazása nehány napra elmaradt, s igy a Berlinbe szánt körirat sem mehetett el. ***Beust*** ur tehát, ki Berlinben ***Eszterházy*** grófnál nehány nappal előbb megérkezett, s ki az ausztriai köriratot épen akkor kapá meg, midön Drezdából elutazott: igen könnyen lehetett első, ki ***Manteufel*** urnak illy sürgöny létezését tudomására adhatta. Az egészből tehát kitünt, hogy a roppant sérelem nem volt egyéb egy kis késedelemnél, s nem is tudnánk megmondani, hogy midön Ausztria a szövetséges német államtársakat fegyverre szó-

Digitized by Google

litja: valljon miért mulasztaná el szándékosan felszólitani épen a legnagyobb államot?

Kiegészitésül közöljük a porosz kormánynak azon sürgönyét, mellyben az orosz válaszra felel, s a nyugati hatalmak által felállitott ismeretes 4 békealapi pont felett véleményét nyilvánitja; s melly sürgönyt a miniszteri angol lapok igen csuszó-mászó, kétértelmü, okiratnak keresztelnek.

Báró Werther urhoz, Pétervárott.

Berlin, aug. 13-kán, 1854. „Szerencsém volt Önnek f. hó 5-kén kelt sürgönyömben másolatát azon okiratnak megküldeni, mellyet mult hó 24-kén a párisi és londoni udvaroknál levő követeinkhez intéztem, hogy véleményünket a jun. 29- és 30-ki orosz válasz felett az illető udvarokkal közöljék; s mellyben reményünket kijelentők, miszerint abban velünk együtt ők is kiegyezkedési és békealkudozási alapot találandnak.

„Ámbár egyenes feleletet ezen előterjesztésekre sem Párisból sem Londonból nem kaptunk, mindazáltal bizalmas szóbeli közlemények következtében, mellyek részben saját lépéseinkkel összevágtak, nem titkolhatjuk el, miszerint Francziaország és Anglia véleménye az orosz előterjesztések felett nem egyezik meg a mi véleményünkkel, s az nem ollyan, hogy közös kiindulóponttul szolgálhasson.

„Különösen az orosz seregeknek a dunai fejedelemségekbeni megmaradása volt azon akadály, melly a nyugati hatalmak előtt a pétervári kabinet által nyilvánitott békés indulatnak minden becsét elvette. Az apr. 9-ki jegyzőkönyv elveihezi hozzájárulás sem tetszett a nyugati hatalmaknak elég kiterjedtségben, miután a szükséges garantiákról az orosz jegyzék szót sem tesz, mellyek pedig elkerülhetlenek arra, hogy Törökország integritása, és az európai egyensuly fentartassék. A párisi és londoni udvarok nem titkolták előttünk, hogy több garantiai pontok lennének felállitandók, ide nem értve még az események folytában előkerülhető módositásokat, mellyek alapján lehetne egyedül béke- és fegyvernyugvási alkudozásokba ereszkedni. E pontok később hasontartalmu jegyzékekben formuláztattak, mellyek a franczia és angol követek által a bécsi udvarral közöltettek, s melly ezeket szinte magáévá tette. Miután a bécsi kabinet velünk ezt tudatta, egyszersmind azt is nyilvánitá, miszerint e garantiai pontokat az apr. 9-diki jegyzőkönyv szükséges következményeinek tartja, s ezért ezek elfogadását nem ajánlhatja elég buzgósággal a szent-pétervári udvarnak.

„Királyom parancsolatjára, megbizom Önt báró ur, hogy az ausztriai udvar lépését minden igyekezetével támogassa. Felséges uralkodónk őszinte óhajtja, hogy a békealkudozás és fegyvernyugvás

Digitized by Google

utját előre egyengethesse; s ő felsége úgy vélekedik, miszerint e lépés alkalmas ez eredményt megkönnyíteni. Mert a kérdéses garantiai pontokat az orosz nyilatkozattal lélekismeretesen egybehasonlítván, nem találja azokat összeütközőknek azon kiindulási ponttal, mellyet felséges sógora a békés kiegyezkedésre nézve már elfogadott. A császár maga is szükségesnek találandja jövőre elkerülni azon kellemetlenségeket és veszélyeket, mellyek az Oláh, Moldva és Szerbországok eddigi államjogából keletkezhetnek; s azon jóindulat, mellyel ő felsége ezen tartományok irányában viseltetik, mit sem fog csökkenni az által, ha ez országok szabadalmai Európának közös garantiája alá helyheztetnek. A dunai szabad hajózás csak az orosz kereskedés valódi érdekének felelne meg; s ámbár azon akadályok, mellyek e hajózást a torkolatnál gátolják most sem szüntettek meg, mindazáltal a császár magas szelleme, és az orosz kormány gyakori igérete reményt költenek, hogy meg van a szándék, hogy ez akadályok végképen elhárittassanak. (E pontot nevezi az angol miniszterialis lap a „Morning Chronicle" a porosz sürgönyben = csuszás-mászásnak). Mi a szultán keresztény alattvalóinak privilegiumait illeti, erre nézve az orosz császár ő felsége az apr. 9-ki jegyzőkönyv elfogadásával, nemcsak hajlandónak mutatkozott a védséget az európai nagyhatalmakkal megosztani, hanem ugyanez eszmét a pétervári udvar már jóval előbb a berlini udvarnak is kijelentette; és mivel Törökország függetlensége és integritása magának a császárnak többszörös nyilatkozataival megegyezik, tehát ő felsége nem akarhatja megakadályozni a többi nagyhatalmak törekvését, melly a törökországi rajáh sorsának javitását, Törökország függetlenségével megegyezőleg tüzte ki czélul.

„Végre az 1841. jul. 13-ki szerződés, olly különös körülmények eredménye volt, hogy ennek átvizsgálását mindenik részes hatalom, elvben, alig ellenezheti, s erre a Feketetenger szomszédságában fekvő Oroszország főképen van hivatva.

„Ezek báró ur a nézpontok, mellyek felséges uralkodónkat arra ösztönzik, hogy a szent-pétervári udvarnak hatályosan ajánlja a mondott garantiai pontok elfogadását, mint alapot a későbbi békealkudozásokra. Használja fel tehát Ön azon jó indulatot, mellyet a császár Ön irányában mindjárt Pétervárra érkeztekor éreztetett, s azon bizodalmat, mellyel *Nesselrode* gróf Önt megtisztelte, hogy győzze meg a császári kabinetet mostan teendő határozatainak mondhatlan horderejéről; azon kiterjedt békekilátásról, melly Európa előtt megnyílik; és azon győztes hatásról, mellyet ezen határozatok az orosz politika ócsárlóira fognak gyakorolni, miután ebből sül ki, hogy igazán mellyik oldalon vannak meg a békés érzületek.

„Nem is szükség mondanom, milly türelmetlenül várjuk, hogy

Digitized by Google

minő fogadtatásban és eredményben részesülend Sz.-Pétervárott ezen sürgönyünk, mellyet Ön a főállamkanczellárral tüstént közleni siessen. Fogadja Ön stb.“

aláirva : *Manteufel.*

Oláhországi események.

A julius végén Oláhországból visszavonuló oroszoknak a törökök folyvást sarkukban voltak ugyan, s az utócsapatok közt gyakran véres verekedések fejlödtek ki : mindazáltal *Omer* basa csak óvatosan nyomult előre, s a védelemre alkalmas helyeket mindjárt erősittetni és sánczoltatni kezdette. August. 8-káig a következő fontos pontokat szállták meg a török csapatok : Russevede, Gyurgyov, Bukarest, Oltenicza, Budesti, Obilesti, Kalaras és Oras. Gyurgyovban és Szloboziában nagyszerü erősitvényeket tétetett *Omer*. Ezek rendes vármüvekből, tornyokkal, redoutokkal, várdákkal stb. állanak. Az angol mérnökkapitány *Siemens* vezette a munkálatokat, mellyeknél angol és franczia utászok is segitséget nyujtottak. Szloboziánál egy hidfő közt két erősséget állitottak. Gyurgyovnál a hid elkészült a Dunán, s a dunai szigetek szinte várdákkal erősitettek meg. A görög templom Gyurgyovban, mellyet a papok a hadeseményektől féltökben odahagytak, oltalmul török őrséget kapott, szintugy minden ház, mellynek birtokosa vagy lakosa még vissza nem tért. A török őrségek utasitást kaptak, mindenkit agyonlöni, ki megkisérlené, valamelly bezárt ajtót felnyitni, vagy más módon idegen vagyont megtámadni. Igy védték a törökök az idegen vagyont; de tény is, hogy a török csapatok bárhova érkeztenek, az oláh lakosság által mindenütt a legnagyobb örömzajjal fogadtattak, és küldöttségek, és papság mentek eléjök. A török csapatok viselete eddig példás is volt. A lakosság részéről sehonnan sem jöttek panaszok.

A fővárosban Bukarestben, mindennap nyughatatlanul várták a törököket, különösen a népség *Omert* szerette volna már látni, de ez Ruscsukban hadserege öszpontositásával foglalatoskodott. Sok várakozás után végre ha nem *Omer* legalább *Halim* basa a cs. hadsereg elöhadának parancsnoka, s a gyurgyovi hös, aug. 9-kén Bukarestbe nagy pompa közt megérkezett. A mondott nap reggelén *Iskender* bég *Kantakuczeno* tanácselnöknek jelentette, hogy *Halim* még ma a fővárosba érkezend. E percztől fogva az egész lakosság az utczákon tolongott, tele örömmel, hogy a török hadsereg bevonulását láthatja. Az oláh kormány maga részéről nem mulasztá el a parancsnok elfogadására egy gyalog zászlóalyat, és egy lovas századot a hazai katonaságból eléje küldeni. A rendőrfőnök, a csendörségtől körülvéve, s nagyszámu nép a város sorompója előtt várta a vitéz török hadsereg

Digitized by Google

bevonulását. És midön *Halim* basa a sorompóhoz ért, a nép örömzaja harsant meg, kisérve a zene hangjaitól, melly a legszebb nemzeti dallamokat játszotta. A nagy bán, *Theresku*, a katonaság feje, s a rendörfönök *Klutser Rosetti*, azonnal átadták jelentéseiket. *Halim*. egyuttal a várostanács és kereskedöség üdvözleteit is fogadá. Innen a tanácselnök házáig, hol *Halim* basa rövid ideig tartózkodott, a néptömeg szakadatlan „éljen" kiáltások közt követte. A basa ez üdvözléseket a legnyájasabban viszonzá. Negyedórai mulatás után a nagybánnál a kormány által elkészitett lakába ment, hol a diszruhában öt váró miniszter uraktól fogadtatott, kik a hadsereg bevonulása feletti örömüket fejezték ki. A miniszterek erre visszavonultak, s az utczákon özönlö örömmámoros embertömeg folyvást kiáltá: „Éljen a szultán."

A mostani kornak igen jellemzö vonása az, hogy az oláhok rokonhitü protectoraik kivonulása fölött örvendenek, s a bevonuló százados ellenségeiket, a törököket, örömrivalgással fogadják. Ez jelentékeny eseménye a történelemnek, s nagyon oktató sok politikusra nézve; különösen pedig Oroszország sokat tanulhat ebböl, melly átláthatná, hogy azon az uton, mellyen eddig járt, nem fogja elérni czélját, s nem fog reformatora lenni az európai müveltségnek. Pedig mint tudjuk, Oroszország azt követeli, hogy e magas hivatás istenvégzésileg van reá mérve. Azon percztől fogva, hogy angol, franczia, német erök segedelmével az európai cultura küszöbére lépett: már azon merész gondolatra vetemedett, hogy e culturát szolgájává teszi. Már *Nagy Péter*, ki minden nagysága mellett sem volt egyéb egy lángeszü barbárnál, illy hallatlan kevély szavakra fakadt: „J'ai trouvè la Russie rivière, je la laisse fleuve; mes successeurs en feront une grande mer destinèe à fertiliser l' Europe!" (Én Oroszországot pataknak találtam; belöle hagytam folyót; s utódaim csinálnak ebböl egy nagy tengert, mellynek hivatása leend Európát termékenyiteni). És a sors sokáig kedvezöleg mosolygott ez orosz követelésre; de végre most Európától s a véletlentöl nagyszerü „dementi"-t kapott.

A dunai fejedelemségeknek kellett volna elöször is az orosz müveltség kebelébe belépni. Ezek szóval, tettel ellendolgoztak, s most örülnek, hogy az orosz tengernek, melly Európát akará elözönleni, gát vettetik. E tartományok, mióta csak az évkönyvekben felmerültek, szakadatlan szerencsétlenségekkel bajlódtak. Századokig vad népek tanyája, majd véres török harczok szinpada, végre ezektöl megháditva, innen orosz védnökség alá esve, Európának csaknem legszerencsétlenebb tartományainak mondhatók. Az orosz védnökségtöli megszabadulás, hogy általános örömre gerjesztette a népet, ez igen természetes, s ez örömzajban Európa is részesül. Még soha szebb jö-

Digitized by Google

vendő nem nyílt meg e termékeny és kies de sokat szenvedt tartományok előtt.

De még nincsenek az utolsó akadályok is legyőzve. Bölcsen tette *Kantakuzeno*, hogy nem engedte meg a bukaresteknek a kivilágitást, mig a függöny le nem gördül. Jól teszik a románok, ha örömüket kebleikben zárják el, s inkább politikai előrelátásban s honfias állhatatosságban gyakorolják magukat, hogy a jöhető események által váratlanul meg ne lepettessenek. A megméretés ideje még nem mult el. Még nincs béke kötve, s előre látható, hogy valamint harcztéren, ugy a diplomatiai sikos mezőn is e fejedelemségek képezendik Eris almáját. Oroszország nem fogja végképen elhagyni azon fejedelemségeket, mellyek neki hidul szolgálnak Nagy-Péter és II. Katalin fenhéjázó tervei végrehajtására. A korszak sokszor nagy; de az emberek benne törpék.

Minden szinezetü tudósitások, egyformán vallják, hogy az oláh főváros lakossága kitörő örömmel üdvözölte a bevonuló török csapatokat; de főleg mégis a nép volt az, melly tartaléktalanul kimutatta érzelmét. A bojárok temporizáltak, s a kereskedői rend semlegesnek mutatkozott. A nép az oroszok jelenléte, az élelmi-szerek drágasága, az erős adózás, a beszállásolt orosz katonák durva viselete által sokat szenvedett, s a törököt valódi mentőjéül tekinti. Bizonysága ennek két köznyelven forgó oláh példabeszéd: „török fizet, orosz csipked" továbbá: „török ember, olcsó kenyér."

Fentebb azt mondottuk, hogy a bojárok temporizálnak. Ezt csak a többségről kell érteni; mert egy része épen olly könnyen simul a törökhöz, mint imádta az oroszt. Igy *Cheresko* nagy spatár az oroszoknak legalázatosabb szolgája, e perczben a törökök legengedelmesebb hive. Ő elsők közt volt, ki *Halim* basát köszöntötte, s megcsókolá a hitetlen kezét és kaftánját. Illy példákat többeket is hozhatnánk fel, de ezeket mellőzvén, lássuk, mint viselték magukat az orosz tisztek, midőn Bukarestben laktak, s midőn ettől bucsut kellett venni. Az orosz tisztek nagyobb részben müvelt és megelőző viseletü férfiak voltak, de ugy látszik, rendkivül szerencsétleneknek érezték magukat. A háboruval, s ennek okaival elégedetleneknek mutatkoztak, és cseppet sem titkolták, hogy a törököktől megverettek. Hanem hogy győztes ellenfeleik törökök voltak, ez szerfelett fájt nekik; s ha ezek angolok vagy francziák lettek volna, saját állitásuk szerint, könnyebben elviselik fájdalmaikat. Veszteségüket tábornokaiknak, különösen *Paskievics* herczegnek tulajdonitották, ki az utolsó időkben egészen gyülöletes egyéniség lett. Szerintük *Paskievicsnek* egész kedve telt bele, hogy legjobb tábornokaik hadtervét keresztülgázolja. Magasabb tisztek gyakran kifakadának, hogy ők akármellyik müvelt európai hadseregben inkább szolgálnának közemberekül, mint főtisztekül az

Digitized by Google

oroszban. És tény az, miszerint vitéz, közszeretetű orosz főtisztek csekély sebeket nem is gyógyittatának, hogy ürügyök lehessen szabadságra elmenni, mivel e hadseregben ily vezénylet és politika alatt nem akartak tovább szolgálni. Egy ezredes többek előtt nyilvánitá: „Nem tudom, ugymond, meddig fog ezen háboru tartani, de annyit bizonyosan mondhatok, hogy mentül tovább tartand, annyival több szégyent és lealáztatást kell zsebre tennünk. Bukarestben, jul. 31-kén az utolsó appel alkalmával 45 tiszt hibázott, kik mindnyájan boszuságból hagyták el soraikat. A legtöbb lengyel születésü tiszteknek meg volt tiltva Bukarestben egyedül kijárni; csupán orosz tiszttársaik kiséretében mehettek ki az utczára, mivel tömeges elszökéstől tartottak.

Mi az orosz tábornokokat illeti, ezeket az oláhok következőleg jellemzik: *Görcsakoff*, egészen gentleman, igazságos, s néha túlszigorú; katonai tekintetben a lángeszü tábornokok közé nem tartozik. *Dannenberg* egyedül volna képes nagyszerü reformokat keresztülvinni, ha hatalma lenne. Őt organisatornak nevezik, s magaviselete szelid és szeretetreméltó. *Anrep*, egészen salon embere, a 18-ik század traditióiban nevelt, elménczkedő franczia a régi iskolából, olvasott férfi, de nem katonai talentum. Buzeo mellett a 3-ik számu oláh ezredet, nem akarván az oroszokkal elmenni, egy ingre gatyára vetkeztette, s fegyver- és ruhanélkül küldte vissza hazájába, s ezen az orosz katonák véghetetlen röhögtek, bár e tett sem franczia ötlet, sem saloni lovagiasság nem vala. *Schilder* felett, kitől olly sokat vártak, s ki Szilisztriánál bevégzé földi pályáját, nemsokára eljövetele után, mind barátjai, mind az egész tisztikar csóválni kezdték fejüket. Az asztaltánczoltatás nagyon foglalatoskodtatá őt, s idejének csaknem felét elrabolta. A helyett, hogy dolgozott volna, vezérkara 8 óráig üldögélt a kerek asztal körül, s ő állva nagy figyelemmel jegyzette be észrevételeit tárczájába. *Orloff*, egy igazi kozák hetmán, ki minden tábornok társával örökké versengésbe élt, s ezeket legkisebb hibáért mindjárt felakasztatta volna — legalább szóval. *Czerpotamszky* tüzértábornok, lengyel, eszes, vitéz, és becsületes férfinak rajzoltatik. Ennek épen ellenkezője *Budberg*, az oláh kormány feje. Azon jó névért és hirért, mellyet Bukarestben hagyott, senki sem fogja tábornok társai közül irigyleni.

Az orosz boldogságról, szereztek maguknak az oláhok egy kis tudomást, látván az itt keresztülhurczolt szegény bolgár földmivelőket. A látvány borzasztó volt. Emlékeztetett az izrael fiainak babyloni fogságára. Számuk mintegy 5000 család lehetett, s élelmi szerekről, szállitó eszközökről sehol sem volt elegendőkép gondoskodva. Csontvázakká sorvadva, tipegtek a nyomorultak; erőtlenek lévén arra, hogy kevés vagyonkáikat magukkal vigyék, az utczákon hány-

Digitized by Google

ták azokat el, megelégedvén, ha csak gyermekeiket magukkal czipelhetik. Katonáktól körülvétetve, lehetlen volt az orosz boldogságtól megszökni; de használták az alkalmat a szemben jövő oláhoknak könyes szemekkel rimánkodni, hogy hazájukat sem orosz fenyegetés, sem csalogatás által el ne próbálják hagyni. Milly állapotban érkezhettek e szerencsétlenek az igéret földére, képzelhetni. De az is természetes, hogy e látvány után iszonyu rémülés fogta el az oláhországi lakosokat, midőn hire szárnyalt, hogy az oroszok innen is szándékoznak gyarmatokat Beszarabiába hurczolni. A terv valóban megvolt, de látván *Budberg* a nagy idegenkedést, s félvén a kétségbeesett ellenszegüléstől, a terv abban hagyatott.

A *Halim* basával Bukarestbe bement török csapatok az oláh kaszárnyákba szálltak, mellyek egész nap látogatóktól hemzsegtek, kivált azok, mellyekben az idegen legió állomásozott, mert itt voltak magyarok, lengyelek, olaszok, németek és mások csaknem minden országból és nemzetből, s az itteni lakosok itt sok földire találtak. A legiónak vörös zászlója van, mellynek mezején a kereszt és félhold békésen állnak egymás mellett. Az 1849-ben menekült szabadelvü oláhok is, mint *Eliad János*, *Golescu Miklós*, *Rosetti Konstantin* stb. a törökökkel visszatértek hazájukba, sőt *Eliad* titkára *Omer* basának, ki mellett befolyásos állást foglalt el. Azonban az osztrák követség közbeszóllására az idegen legió későbben Ruscsukba visszaparancsoltatott, s az oláh számüzötteknek sem engedtetett meg Oláhországban tartózkodni.

Aug. 14-kén Bukarestben a székesegyházban isteni tisztelet tartatott hálául a törvényes török uralom helyreállitásáért.

Augusztus elején a magas portától egy fermán érkezett *Omer* basához, melly az oláhoknak előbbi szerződésszerü jogaikat biztositja, s egyszersmind jelenti a tábornagynak, hogy a kormány Bukarestben ideiglenesen félig oláhok, félig törökökből alkottassék össze. *Kantakuczeno* egyelőre az oláh kormány bizottmánynak, és *Dervis* basa a török bizottmánynak elnökévé neveztetett. Fontos esetekben mindkét elnök a magas portához fordul; szintugy, ha véleménykülönbség forog fen köztük. Helyi ügyekben *Kantakuczeno* nagy bánnak csaknem korlátlan hatalom adatik, csakhogy ezeknek nem szabad a nemzet általános érdekeivel összeütközni. Az adó az oláhoknak egy évre elengedtetik. A volt hospodárok visszahelyezéséről azonban e fermánban szó sem mondatik. Ha a vegyes bizottmányok fontos tanácskozatra ülnek össze, akkor az elnökség *Halim* basa bukaresti katonai és polgári kormányzót illeti. Az oláh katonaság 10,000 emberrel szaporittatik, s a török kormány által felfegyvereztetik; azonban ezen, a fermán szerint csak előleges rendelkezések, az ausztriaiak bevonulása után változásnak vettethetnek alá.

Digitized by Google

A hospodárokat illetőleg is megindult a korteskedés a törökök bejövetelével. Csaknem minden főbojár kecsegteti magát, hogy ő nyerendi el e méltóságot, s azért igyekszik magának itt is, ott is pártot szerezni. A volt fejedelem, *Stirbei* ellen, ugy látszik általános az idegenkedés. Már küldöttség is ment *Omer* basához, olly kérelemmel, hogy *Stirbei* fejedelmi székébe többé vissza ne állittassék. *Omer* basa, elutasitá a küldöttséget, azon kijelentéssel, hogy ő politikai ügyekbe, mellyek a kormány jogaihoz tartoznak, nem avatkozik. Azonban a porta is nehezen hagyja meg a volt fejedelmet, mert ez nem viselte magát souverainje, a szultán irányában ugy, mint kellett volna. Ő nem hagyta el az országot mindjárt az oroszok bevonulása alkalmával, söt midőn már erre a portától is parancsolatot kapott, sokáig késedelmezett, és csak september végén indult ki, előbb a kincstárból fizetése fejében 600,000 huszast felcsipvén. Fejedelmi kijelöltek eddig : *Kantakuczeno*, *Philippesco*, vagy *Ghika Sándor*.

Nemsokára a törökök bejövetele után, *Omer* basától egy proclamatió is tétetett közre, melly igy szól :

„Tudomásomra esett, hogy Oláhország némelly lakosai, hazájokat elhagyták, vagy elhagyni akarták, mert attól tartottak, mikép a császári kormány által üldöztetni fognak azért, hogy az orosz csapatok- és hatóságoknak szolgálatokat teljesitettek, vagy azok iránti rokonszenveket tanusiták.“

„Megragadom az alkalmat, kinyilatkoztatni, hogy felséges urunk, a padisah kormánya meg van győződve, mikép az illynemü cselekedetek csak azon nyomás alatt követtettek el, mellyet egy erős hadsereg, melly az országban áll, természetesen gyakorol.“

„Én szivesen hiszem, hogy a románok sokkal inkább szeretik hazájok jogait, nemzetiségét és szokásait, mintsem hogy saját meggyőződésök és szabad akaratból idegen kormány karjai közé vetnék magukat.“

„Én szerencsésnek érzem magam kinyilatkoztatni, hogy a császári kormány az eltévelyedetteknek, ha illyenek voltak, kegyelmét, és a történtek teljes feledését igéri, és hogy senki politikai véleményei vagy cselekedetei miatt, mellyek az oroszoknak mig az országban tartózkodtak, javára voltak, nem fog üldöztetni. De miután felséges urunk kormánya a multra a feledés fátyolát veti, joga van kivánni, s a leghatározattabban kivánja is, hogy mostantól kezdve Oláhország egy lakosa se tartson fen akár közvetett, akár közvetlen összeköttetést az orosz csapatokkal és hatóságokkal. Minden illynemü cselekedet kémkedésnek fog tekintetni, s a bünösök és bünrészesek haditörvényszék elé fognak állittatni, s a rögtönbiróság egész szigorával büntettetni.“

„Remélem, mikép Oláhország lakosai a helytartóságoknak en-

Digitized by Google

gedelmességet és segélyt fognak nyujtani, hogy az általános csendet ismét helyreállithassák és fentarthassák, és hogy mindegyik magán-ügyei és szokott munkája után fog látni.“ Aug. 13. 1854.

Aláirva : *Omer*, generalissimus.

Augusztus 10-kén d. u. 4 órakor egy országos küldöttség ment Bukarestből Ruscsukba, *Omér* vezér ő magasságát üdvözlendő, s az oláh fővárosba meghivandó. A küldöttség három nagy bojárból, Philippesco J. pénzügyminiszter, Philippesco Sándor miniszteri államtitkár, és Barbaresko nagy logathetből állt. Ez urak még az nap este Gyurgyovba értek, s ott tölték az éjszakát, s 11-kén reggel mentek át a Dunán Ruscsukba. Valóban nehéz a fővárosi lakosság nyugtalanságát leirni, mint vágyódott a hires fővezért ismét látni, ki mint a török császári megszálló sereg parancsnoka 1848- és 1849-ben igazságszeretete, és szelidsége által Oláhország összes lakóinak, idegen ugy, mint benszülöttnek szeretetét és bámulatát szerezte ki, s most az 1853- és 54-ki győzelmes hadjárat által ujabb repkényt font virágzó borostyán koszorujába. — 1849-ben azért is népszerü volt *Omer* basa, mert a nemzeti román pártot nyiltan pártfogása alá vette az oroszok üldözése ellen. Ez időben nem ritkaság volt, hogy a katonai zenekarok ablaka előtt a „Marseillaise“ indulót játszották el, valamint a „Rákóczy“ indulója most is a rendes zenedarabjai közé tartozik a török katonai zenekarnak. — Gyurgyovba érkezvén a küldöttség, az ottani parancsnok *Halim* basa által mindazon tisztelettel fogadtatott, mellyet csak egy országos küldöttségnek tanusithatni, s miután másnap reggel Ruscsukba jelentés tétetett *Omernál*, hogy egy küldöttség akar tisztelkedni, nem azon válasz érkezett, hogy szivesen fogadtatik, hanem a vezér a maga 8 egyenruházott evező legénynyel ellátott bárkáját küldte el, hogy azon a bárkán átkeljen. A tulsó parton a tábornagy segédtisztje fogadá, pompásan felszerszámozott lovakat vezettek eléjök, s igy a küldöttség keleti szokás szerint tartotta Ruscsukba bevonulását. Ő magassága által a legnyájasabban saját lakásán fogadtattak. *Omer* basa az ország viszonyairól igen jól értesültnek tanusitá magát, s többek közt mondá : „Tudom, hogy az ország katonai szállitmányok által igen sokat szenvedett. Ez nem fog többé történni. Csak pillanatnyi szükségleteket fog az ország csapatjainknak szolgáltatni, s ezek is készpénzzel fizettetnek. Minden egyebet magunkkal viszünk.“ Szóval : a tábornagy beszédje által megmutatta, hogy az ország állapotát a legkisebb részletekig a legpontosabban ismeri, s valóban atyai szavakkal igéré, hogy nemcsak az eddigi bajokon enyhitve lesz, hanem jobb jövőt is igért, ugy hogy a küldöttség hálanyilatkozatoktól áradozott, és elragadtatva illy fogadás által, bucsut vett. Másnap reggel 6 és 7 óra közt ő magassága

Digitized by Google

meglepte látogatásával a küldöttséget Gyurgyovban, s az e kegyért mondott hála elfogadása után azon igérettel, hogy Bukarestbe jövend, e szavakkal bocsátá el azt: „Én uraim megkeresném önöket, hogy tovább mulassanak nálam; de tudom, hogy az országnak önökre szüksége van. Térjenek vissza tehát hazájokba, s mondják meg honfitársaiknak, hogy legkegyelmesebb császári urunk és szultánunk kegyében teljesen bizzanak."

Omer basa szavát csakugyan megtartá, s aug. 22-kén, 25,000 ember élén Bukarestbe nagy diadallal bevonult. ***Kantakuczeno*** az összes nagybojárokkal a Podu-Belik vámsorompó elé ment a fővezér fogadására. Az oláh katonaság fel volt állitva. Megszámlálhatatlan tömege a bérkocsiknak és hintóknak, lovas és gyalog embereknek sietett ki a török hösnek rokonszenvét tanusitni. Ki csak szerét tehette, elhagyta házát. A Podu-Beliktől egész Podu-Moguskóig vezető uton fej fejhez sorozódott. A roppant menet keresztülhuzódott a városon Kolentinába, a fejedelmi mulatókastélyba, hol *Omer* basa az összes csapatokat elléptetè. A Podu-Belik sorompónál egy sátor volt felütve, mellyben *Omer* basa ***Kantakuczeno*** nagylogathet és a nagybojárok által fogadtatott. Egész a sátorig kocsijában ment a fövezér, de ott leszállt, s Kantakuczenoéba ült. A menet elött 60 darabonez nyargalt, ezek élén ***Kostaky*** kapitány. Ezeket követték török dzsidások, és ezek közepén ment *Omer* basa. Mögötte annak táborkara teljes diszben. E férfiak ragyogtak az aranytól és rendjelektöl. A basák közt volt egy öreg férfiu, ki már alig tudott lován ülni; két török oldalánál lovagolt. Erre következett az ifju *Stourdza* herczeg (a moldvai hospodár fia), egyike a legszebb férfiaknak. Ezután jöttek a csapatok és számtalan hintók. A sátor elött *Omer* basa az iskolai ifjuság által virágkoszorukkal fogadtatott. A nép dörgö hurrái közt vonult a menet a városon keresztül, s az ablakokból s utczákról hullottak a virágkoszoruk és bokréták a kocsiba, ugy hogy *Omer* basa virágtengerben uszott. Ha egy bukaresti szépség bokrétája fejére vagy arczára hullott, mosolygott a fövezér. Az öröm ragyogott *Omer* basa arczán; mindenfelé török szokás szerint köszöntött. 1848. óta, midön utoljára Bukarestben volt, nem változott, s igen jól nézett ki. A török katonák is felbokrétázták magukat a virágokkal, mellyek a kocsi mellé estek. Egyszóval, *Omer* basa bevonulása august. 22-kén valódi dialmenet volt, mint azt csak egy fejedelem ünnepelheti. Igy vonult *Omer* basa Kolentinába. Szép látvány volt a 25,000-nyi mindenféle fegyvernemü török katonáknak 80 ágyuval a városon keresztül vonulása. Ezen teljesen fegyelmezett csapatoknak, mellyek mind rövid kék fegyverkötösben és fehér nadrágokban, és természetesen a veres fezzel fejökön ünnepiesen öltözve jelentek meg, látványa nemcsak harcziasan szép, hanem valóban hatásos volt. Föleg a gyalogság nyerte meg a nézök tetszését. Ez pezseg

Digitized by Google

és mozog, olly vidáman, gyorsan és ügyesen, hogy annak, ki az orosz gyalogságra gondol, valóban ugy tetszik, mintha a törökök minden tagja egy izülettel többet birna, mint amaz. Egy szakasz franczia, és két szakasz angol gyalogság egészitette ki a menetet; angol és franczia tiszteken kivül 3 siciliai tiszt is volt a fövezér kiséretében. Megtartatván a kolentinai síkon a szemle, a törökök tábort ütöttek, s *Omer*, a nyájas hös és a bukaresti lakosság bálványa a fejedelmi nyári palotába szállt.

A fövezérrel érkezett katonai csapatok nem sokáig maradtak Bukarestben, hanem más hadoszlopokkal együtt, mellyek Bukarestet nem is érinték, Buzeo, s Braila felé takarodtak, s a Jalomnicza folyó vonalát erösen megrakták. Hiteles források után az Oláhországban és a Dobrudzsában öszpontositott török seregek 130,000 före mennek, s ezek nem szenvedtek olly sokat a cholerától, mint a franczia és angol szövetséges hadak, mellyekből julius és augusztus hónapokban a cholera, vérhas és idegláz 15,000 embert sepert el. Azonban augusztushó végén a bukaresti török örség közt mutatni kezdte magát a cholera, de még eddig nem felette öldöklö modorban.

Végre aug. 25-kén a török császári biztos *Dervis* basa is megérkezett Bukarestben, *Omer* basától, *Sadik* basa városparancsnoktól, *Kantakuczeno* kormányelnöktöl s a miniszterektöl fogadtatva. A Villara palotában szállva, másnap aug. 26-dikán elfogadá hivatalos üdvözletét az oláhországi metropolitának, a kormánytanács elnökének, a minisztereknek, a clerusnak, a föbb államhivatalnokoknak és bojároknak.

Aug. 27-kén pedig *Popovics* ausztriai tábornok is Bukarestbe érkezvén, s *Dervis* basával értekezletet tartván, ez utóbbi aug. 29-én egy proclamatiót bocsátott az oláhokhoz, mellyben hivatalosan legelöször jelenti, hogy az ausztriai seregek a dunai fejedelemségeket megfogják szállni. A proclamatió igy hangzik:

„Oláhok! Szultán ö császári felsége, a mi kegyelmes souverainunk, az ö alattvalói iránti kivétel nélküli magas és atyai gondoskodásában, kegyének bizonyságát méltóztatott akkor adni, midön engem az ö császári biztosává nevezett ki az oláh fejedelemségben, hogy jólétetek felett örködjem, s a rendet ismét helyreállitsam, mellyet szerencsétlenségre az orosz kormány igazságtalansága és önkényessége megháboritott. — Midön ö császári felsége elhatározását veletek közölni sietek, még a következöket adom tudtotokra:

„Minthogy a magas porta ö cs. kir. apostoli felsége az ausztriai császár kormányával egyezvényt kötött, mint ez azelött, Franciaország és Anglia kormányaival is történt, ennélfogva tudatom veletek, hogy ez egyezmény alapján az ausztriai cs. k. csapatok mindkét fejedelemséget ideiglenesen meg fogják szállani.“

Digitized by Google

„E csapatok jelenléte Oláhországban semmiesetre se nyugtalanitson benneteket, mert ők, mint a magas porta egyik baráti és szövetséges hatalma lépnek ez országba. E csapatok semmiesetre sem fognak terhetekre lenni, mert minden szükségleteiket és vásárlásaikat készpénzzel fogják kifizetni.

„Minthogy az oroszok, a fejedelemségek területét bizonyossággal odahagyják, ennélfogva a kormányok korábbi állapotának ismét helyre kell állittatnia. A ti régi szabadalmaitok fentartva maradnak, s ti ezáltal souveraintek atyai és jóakaró gondoskodását annál inkább meg fogjátok ismerni, miután a korábbi szerződések meg vannak szüntetve. Isten adjon szerencsét és áldást a mi szultánunknak."

„Oláhok! Országotok sokat szenvedett, de souveraintek dicső uralkodása alatt minden ismét jóra fog fordulni." (E tételek után következik a lakosokhoz intézett figyelmeztetés és intés, hogy a törvényeknek engedelmeskedjenek)

aláirva : *Dervis* basa,
osztálytábornok és cs. biztos.

Francziaország hadereje.

A harczba keveredett nemzetek haderejét egymással összehasonlitva kivánván megismertetni, Oroszország haderejét már az I-sö köt. 3-dik füzetében előadtuk. Lássuk most Francziaország katonai erejét és szerkezetét.

Vezérkar.

Eloszlik ez *tábornagyokra*, *tábornokokra*, a tulajdonképeni *vezérkarra*, és a *hadkezelőtestre* (Intendantur).

Az 1839. aug. 4-ki törvénynél fogva a tábornagyok száma béke idején legfeljebb 6-ra, háboruban 12-re szabatott meg. A mostani tábornagyok : *Bonaparte Jerome* cs. herczeg, *Vaillant János* gr., *Saint-Arnaud, Magnan Bernard, Castellane* gróf, és *Baraguay d' Hilliers*.

A *tábornokok* rangot illetőleg elosztatnak osztályos-tábornokokra és dandár-tábornokokra; szolgálatot illetőleg : müködőkre, tartalékosokra, és nyugalmazottakra. Az osztályos tábornokok a betöltött 65-ik, a dandárnokok a 62-ik évvel a müködő osztályból a tartalékba mennek át.

A tábornokok száma jelenleg :

80 osztályos-tábornok 160 dandár-tábornok	müködő osztályban
71 osztályos-tábornok 173 dandár-tábornok	tartalékban

Digitized by Google

42 osztályos-tábornok } nyugalomban
70 dandár-tábornok }

A *vezérkar* létszáma, mind béke, mind háboru idején 560 tisztre határoztatott. És pedig van benne :

30 ezredes, 30 alezredes, 100 svadrony-főnök (ezek nem svadrony-parancsnokok, hanem törzstisztek és őrnagyi ranggal vannak), 300 kapitány, 100 hadnagy. A vezérkar, egyszersmind a hadsegédi szolgálatot is teljesiti, miután a franczia hadseregben külön hadsegédek (Adjutanten) nincsenek. A hadügyminiszterium mellett külön igazgatóságot képez, melly 2 osztályra szakad, egyik a geodosia, topographia, katonai rajz és metszés; másik a hadtörténet, statistika, könyvtár, hadi levéltár, földabroszok számára. Végre vezérkari tisztek használtatnak még a fő katonai tanintézetekben mint tanárok, és külföldi követségeknél.

A *hadkezelőtest* létszáma 498 tisztre határoztatott. Névszerint van

hadkezelő (tábornok)	28
al hadkezelő 1. osztályi (ezredes)	50
„ „ 2. osztály (alezredes)	90
hadkezelői segéd 1. oszt. (őrnagy)	52
„ „ 2. oszt. (kapitány)	26
hadkezelői bizottmány-tiszt	8
hadkezelési tisztek 1. osztályban	20
„ „ 2. osztályban	20
hadkezelési segédtisztek 1. oszt.	72
„ „ 2. oszt.	160
	498

A hadkezelőtest tagjai mindnyájan valódi haditisztek. E testület felügyel és vezeti :

1. a hadsereg pénztári- és számvevőségi ügyét.
2. a tábori fuvar-ügyet (kivevén a tüzérségit)
3. a katonai kórházakat, a katonai élelmezést, szállást és ruházati ügyet.
4. a katonai törvényszolgáltatást; miután a franczia hadseregben auditorok vagyis ugynevezett hadbirók nincsenek.

Hadsereg létszáma.

a) *Gyalogság.*

Ebből van : 75 gyalog sor-ezred, 25 gyalog könnyü-ezred, 20 gyalog vadász zászlóaly, 3 zuáv-ezred, 3 könnyü afrikai zászlóaly, 2 idegen legióbeli gyalog-ezred, 3 zászlóaly csatározó, 12 fegyelmi kompánia. Mindenik gyalog-ezredben van 3 zászlóaly, mellyből egy bé-

Digitized by Google

ke idején tartalékul szolgál. Mindenik tartalék zászlóalyban van 7, a két mozgó zászlóalyban mindegyikben 8 kompánia. Háboru idején mindenik zászlóalyhoz jön egy tartalék kompánia. Az ezred törzséhez tartozik 1 ezredes, 1 alezredes, 3 zászlóalyi-parancsnok, 1 örnagy, 3 kapitányi-segéd-örnagy, 1 alhadnagy mint zászlótartó, 1 törzskari hadnagy, 1 pénztárnok-kapitány, 1 ruhaügynök-kapitány, 1 pénztári segéd-hadnagy, 3 orvos; a kisebb törzshöz tartozik 20 harczos, és 52 nem harczos (zenész, stb.). Egy zászlóaly törzse számlál 8 harczost, és 1 nem harczost. Minden kompániában van 3 főtiszt, 14 altiszt, 2 dobos, 99 közlegény. Ennélfogva egy franczia gyalog-ezredben van a tartalék nélkül 2745 harczos, 134 nem harczos, és háboru idején a 3 tartalék kompániával és a nem harczosokkal együtt 3233 fő. A felállitás három sorjával történik. Mindenik sor-ezredben a zászlóalyakban a 8 kompánia közül 1 gránátos, 1 csatározó, 6 puskás kompánia. A könnyü gyalog-ezredeknél gránátosok helyett karabélyos kompániák vannak. Minden kompániának van egy apródja (Enfant de troupe), ki közös költségen neveltetik, s altiszti szolgálatra képeztetik.

A *vadász* zászlóalyak egyenként 10 kompániát számlálnak, s a legénység két sorjával van felállitva. A zászlóaly törzse áll 1 parancsnokból, 1 kapitány-nagyból, 1 kapitány-nagyi segédből, 1 lövészoktató-kapitányból, 4 más tisztviselőből, s a kisebb törzs 50 főből (zenészek, stb.). Minden kompániában van 3 főtiszt, 14 altiszt, 1 kompánia-apród, 105 közlegény, mellyre nézve egy vadász-zászlóaly a nem harczosokkal együtt számlál 1288 főt.

A mondottakból világos, hogy a 100 gyalog-ezred, a 300 tartalék kompániával együtt áll 323,300, s a 20 vadász zászlóaly 25,760 emberből.

b) *Afrikai csapatok.*

Zuáv-ezredek. Egy ezred áll 3 zászlóalyból, egy zászlóaly 8 mozgó és 1 tartalék kompániából. A legénység vegyesen francziákból és algiriakból vétetik, s franczia tisztek által vezényeltetik. A 3 zuáv-ezred létszáma 9330 fő.

Afrikai könnyü zászlóalyak. Egy zászlóaly áll 8 kompániából, 2 tartalék-kompániából. Legénysége a gyakrabban megfenyitett katonákból vétetik. Létszáma : 3744 fő.

Idegen légió. Egy ezred számlál 3 zászlóalyat, s a zászlóaly 8 kompániát, mellynélfogva a két ezred létszáma : 6110 fő.

Csatározó zászlóalyak. Mindenik zászlóaly 8 kompániával, és 1000 emberrel. A legénység, zászlóalyanként 30 embert kivéve, mind afrikaiakból és önkénytesekből áll. A 3 zászlóaly létszáma tehát 3000 fő. — Örnagyok és kapitányok francziák; hadnagyok és altisztek afrikaiak.

Digitized by Google

Összes létszáma a franczia gyalogságnak :

Francziaországi gyalogság 320 zászlóaly	349,060 fő
Afrikai gyalogság 21 zászlóaly	22,184 fő
Összesen	371,244 fő.

Ezek közt 14,420 nem harczos.

c) *Lovasság.*

A franczia lovasság elosztatik 1. ***nehéz***, 2. ***sor***, 3. ***könnyü*** lovaságra. Van pedig

2 karabélyos	ezred
10 vasas	„
12 dragonyos	„
8 láncsás	„
12 lovas-vadász	„
9 huszár	„
1 guiden	„
4 afrikai lovas-vadász	„
3 spahi	„
Összesen 61 ezred.	

Ezek közül a karabélyosok és vasasok a ***nehéz***, a dragonyosok és láncsások a ***sor***, a többiek a ***könnyü*** lovasságot képezik.

Egy nehéz lovas-ezredben van 6 svadrony. Minden svadronyt vezényli egy kapitány, s két svadronyt egy svadrony-főnök. Ezredi törzshez tartozik : 1 ezredes, 3 svadrony-főnök, 1 őrnagy, 1 tanitókapitány, 3 kapitány-nagyi segéd, 1 zászlótartó hadnagy, 1 törzsbeli hadnagy, aztán 7 nem harczos, 8 tisztviselő és orvos, és 53 kis törzsbeli nem harczos.

Egy svadronyban van 8 főtiszt, 27 altiszt, 4 trombítás, 139 közlegény, összesen 178 fő, 173 lóval.

Mellynélfogva egy nehéz lovas-ezred, a tartalék-svadronyt s a nem harczosokat is ideszámitva, számlál 1351 embert, és 1282 lovat.

A ***sor*** lovasságnál szinte 6 svadrony van, s a svadronyoknál ugyanannyi fő- és altiszt mint a nehéz lovasságnál, csupán a közlegénység száma 149 fő, 183 lóval; és igy az egész ezred áll 1421 emberből, és 1352 lóból.

A ***könnyü*** lovasságnál szinte ez az eset, kivevén, hogy a svadronyokban a közlegénység száma 159 fő, 193 lóval, s azért egy könnyü lovas-ezred áll 1491 főből, és 1422 lóból.

A ***guiden*** ezred 8 svadronyt számlálván, áll 1636 főből, és 1545 lóból.

Digitized by Google

E szabály szerint a franczia lovasság összes ereje hadilábon :

	Svadrony.	Harczos.	Nemharczos.	Ló.
12 nehéz lovas-ezred	72	13,044	996	13,308
12 dragonyos-ezred	72	13,764	996	14,028
8 láncsás „	48	9176	664	9352
12 vadász „	72	14,484	996	14,748
9 huszár „	59	10,863	797	11,061
1 guiden „	8	1531	105	1545
Összesen	326	62,862	4504	64,042

Háboru idején mindenik ezrednek van egy tartalék-svadronya, mellyekkel az összes létszám 77,579 emberre és 73,831 lóra felmegy.

d) *Afrikai lovasság.*

4 vadász lovas-ezred, mindenik 6 svadronyával.

3 spáhi-ezred, szinte 6 svadronyával, csakhogy itt a svadronyok különböző erősek. A konstantinei ezredben egy svadronyban 200, az algiriban 180, az oraniban 175 közlegény van. A közlegények és altisztek legnagyobb részben benszülött muhamedanusok, a hadnagyok és kapitányok felerészben benszülöttek, felerészben franczíák, a törzstisztek mind franczíák.

Az afrikai lovasság létszáma :

4 vadász-ezred	5141 legény,	4860 ló	
3 spáhi ezred	3560 legény,	3674 ló,	s igy összesen
42 svadronyban	8701 legény,	8534 ló.	

E summát a franczíaországi lovassághoz hozzáadván, lesz az egész franczia lovasság létszáma 421 svadrony, 86,280 legény, és 82,365 ló.

e) *Tüzérség.*

A tüzérség e folyó év elején egészen ujra szervezteték, ugy hogy jelenleg 16 ezred franczia tüzér van, névszerint 5 ezred gyalog-tüzér, mellyek csak várakban tesznek szolgálatot, 7 ezred tábori gyalog-tüzér, mellyeknél az ágyukat lófogatok huzzák ugyan, de a legénység gyalog müködik, és 4 ezred lovas-tüzér, hol a tüzérek magok is lovagolnak. Ezekhez járul egy ezred hidász.

Mindenik tüzér-ezredben van 12 üteg, hat hat ágyuval, s igy összesen 72 ágyu. Névszerint egy gyalog-tüzéri ütegben van 4 főtiszt, 28 altiszt, 2 trombitás, 166 tüzér, 10 ló; egy tábori gyalog-ütegben 4 főtiszt, 30 altiszt, 179 tüzér, 214 ló, 6 ágyu, 24 ágyus-kocsi; egy lovas-ütegben 4 főtiszt, 30 altiszt, 3 trombitás, 189 tüzér, 268 ló, 6 ágyu és 20 ágyus-kocsi.

Digitized by Google

E szerint a tartalékon és ágyuskocsikon kivül van a franczia hadseregben 192 üteg, 1152 ágyu, 37,728 tüzér, 38,380 ló.

A hidász-ezred áll 12 kompániából. Minden kompániában van hadilábon 4 főtiszt, 26 altiszt, 2 kürtös, 102 hidász, s igy az egész ezred áll a törzszsel együtt 1656 emberből, és 498 lóból.

f) *Mérnöktest.*

3 mérnök-ezred és 2 kompánia mérnök-munkások. A mérnök-ezredek két zászlóalyában mindenikben van 7 kompánia árkász (sappeur), 1 kompánia aknász (mineur) és 1 train kompánia. Az árkász- és aknász-kompánia számlál 4 főtisztet, 18 altisztet, 2 dobost, 124 közlegényt. A train-kompániában ugyanannyi a fő- és altiszt, de közlegény csak 100 van. Egy ezred létszáma a törzszsel együtt tesz tehát 2607 embert, 210 lovat, és az egész mérnöktest a nem harczosokkal és a két munkás kompániával áll 8221 emberből, 630 lóból.

g) *Kezelési csapatok.*

1 zászlóaly, 7 kompániával, a hadkezelési intézeteknél, lazarétokban, stb., 1783 emberrel.

Valódi szolgálatban : 5 svadrony tábori-kocsis. Egy svadrony 7 kompániával tesz 1325 embert.

Az összes hadkezelési csapatok tesznek 50 kompániát és 9322 embert.

h) *Csendőrség* (Gendarmerie).

A csendőrség részint gyalog, részint lovon szolgál, s a legénység a rendes katonákból egészittetik ki.

Van pedig magában Franczia-országban	25 legió	19,354	fő
„ „ „ Afrikában	1 legió	606	„
„ „ „ Gyarmatokban	1 legió	559	„
Két zászlóaly válogatott csendőrség		2436	„
Két zászlóaly párisi csendőrség } Négy svadrony párisi csendőrség }		2441	„

Tüzérség (Párisban) 812 fő. Az egész csendőrség a tüzérekön kivül tesz 129 kompániát, 4 svadronyt, 25,396 embert. A csendőrség a rendes állandó katonasághoz soroztatik, s szükség esetén az ellenség előtt is szolgálatot tesz.

i) *Nemzetőrség.*

Nemzetőri szolgálatot minden alkalmas franczia férfi tartozik teljesiteni a 25-ik évkortól kezdve az 50-ik évig. Az egész szervezetet az 1852 ik január 11-ki törvény pontosan meghatározza, s e szerint Franczia-ország határin tul mozgóvá nem tétethetik.

Digitized by Google

A nemzetőrség csak gyalogságból áll, de a miniszterium jóváhagyásával a községek különös csapatokat is állithatnak fel.

A fegyverzetet az állam adja, s az ennek tulajdona marad.

Ámbár a nemzetőrség mozgóvátételét minden különös esetre törvénynek kell meghatározni : mindazáltal alaposan felvehetjük, hogy szükség esetére 300 zászlóaly nemzetőrség mozgóvá tétethetik; s ide nem számitjuk még azon 100 zászlóalyat, mellyek a rendes sor és könnyü gyalogezredekhez negyedik zászlóalyként sorozhatók.

A franczia hadsereg összes ereje.

Rendes katonaságból.

Sor és könnyü gyalogság	323,200 fő.	
Vadászok	25,760 „	
Afrikai gyalogság	22,184 „	
Nehéz, sor és könnyü lovasság	62,862 „	64,042 ló.
Afrikai lovasság	8701 „	8534 „
Tüzérség (1152 ágyuval)	37,728 „	38,380 „
Hidászok	1656 „	498 „
Mérnöktest	8221 „	630 „
Hadkezelési csapatok	9322 „	
Csendőrség	25,396 „	
	525,130 fő,	112,084 ló.

A tábornokok, mérnökök, tábori kocsisok és csendőrök lovait ide nem számitván.

Rendkivüli katonaságból.

100 zászlóaly tartalék	100,000 fő
300 zászlóaly nemzetőr	300,000 fő
Összesen	400,000
Ehhez a rendes katonaság	525,130
Összesen	925,130 fegyveres.

Ujonczozás és előléptetés.

Franciaországban minden 20 éves ifju katonaköteles, és szolgálati ideje 7 évig tart, de ennyit ritkán tölt ki egészen, mert rendszerint 3—4 évi szolgálat után hazaeresztetik. Ki maga nem akar szolgálni, a helyettesités meg van engedve.

A főtisztek egész a törzstisztekig részint választás, részint szolgálati kor szerint lépnek elő; a törzstiszteket az ezred parancsnokai

Digitized by Google

E szerint a tartalékon és ágyuskocsikon kivül van a franczia hadseregben 192 üteg, 1152 ágyu, 37,728 tüzér, 38,380 ló.

A hidász-ezred áll 12 kompániából. Minden kompániában van hadilábon 4 főtiszt, 26 altiszt, 2 kürtös, 102 hidász, s igy az egész ezred áll a törzszsel együtt 1656 emberből, és 498 lóból.

f) *Mérnöktest.*

3 mérnök-ezred és 2 kompánia mérnök-munkások. A mérnök-ezredek két zászlóalyában mindenikben van 7 kompánia árkász (sappeur), 1 kompánia aknász (mineur) és 1 train kompánia. Az árkász- és aknász-kompánia számlál 4 főtisztet, 18 altisztet, 2 dobost, 124 közlegényt. A train-kompániában ugyanannyi a fő- és altiszt, de közlegény csak 100 van. Egy ezred létszáma a törzszsel együtt tesz tehát 2607 embert, 210 lovat, és az egész mérnöktest a nem harczosokkal és a két munkás kompániával áll 8221 emberből, 630 lóból.

g) *Kezelési csapatok.*

1 zászlóaly, 7 kompániával, a hadkezelési intézeteknél, lazarétokban, stb., 1783 emberrel.

Valódi szolgálatban : 5 svadrony tábori-kocsis. Egy svadrony 7 kompániával tesz 1325 embert.

Az összes hadkezelési csapatok tesznek 50 kompániát és 9322 embert.

h) *Csendőrség* (Gendarmerie).

A csendörség részint gyalog, részint lovon szolgál, s a legénység a rendes katonákból egészittetik ki.

Van pedig magában Franczia országban	25 legió	19,354	fő
„ „ „ Afrikában	1 legió	606	„
„ „ „ Gyarmatokban	1 legió	559	„
Két zászlóaly válogatott csendörség		2436	„
Két zászlóaly párisi csendörség } Négy svadrony párisi csendörség }		2441	„

Tüzérség (Párisban) 812 fő. Az egész csendörség a tüzérökön kivül tesz 129 kompániát, 4 svadronyt, 25,396 embert. A csendörség a rendes állandó katonasághoz soroztatik, s szükség esetén az ellenség előtt is szolgálatot tesz.

i) *Nemzetőrség.*

Nemzetőri szolgálatot minden alkalmas franczia férfi tartozik teljesiteni a 25-ik évkortól kezdve az 50-ik évig. Az egész szervezetet az 1852 ik január 11-ki törvény pontosan meghatározza, s e szerint Franczia ország határin tul mozgóvá nem tétethetik.

Digitized by Google

A nemzetőrség csak gyalogságból áll, de a miniszterium jóváhagyásával a községek különös csapatokat is állithatnak fel.

A fegyverzetet az állam adja, s az ennek tulajdona marad.

Ámbár a nemzetőrség mozgóvátételét minden különös esetre törvénynek kell meghatározni : mindazáltal alaposan felvehetjük, hogy szükség esetére 300 zászlóaly nemzetőrség mozgóvá tétethetik; s ide nem számitjuk még azon 100 zászlóalyat, mellyek a rendes sor és könnyü gyalogezredekhez negyedik zászlóalyként sorozhatók.

A franczia hadsereg összes ereje.

Rendes katonaságból.

Sor és könnyü gyalogság	323,200 fő.	
Vadászok	25,760 „	
Afrikai gyalogság	22,184 „	
Nehéz, sor és könnyü lovasság	62,862 „	64,042 ló.
Afrikai lovasság	8701 „	8534 „
Tüzérség (1152 ágyuval)	37,728 „	38,380 „
Hidászok	1656 „	498 „
Mérnöktest	8221 „	630 „
Hadkezelési csapatok	9322 „	
Csendőrség	25,396 „	
	525,130 fő,	112,084 ló.

A tábornokok, mérnökök, tábori kocsisok és csendőrök lovait ide nem számitván.

Rendkivüli katonaságból.

100 zászlóaly tartalék	100,000 fő
300 zászlóaly nemzetőr	300,000 fő
Összesen	400,000
Ehhez a rendes katonaság	525,130
Összesen	925,130 fegyveres.

Ujonczozás és előléptetés.

Franciaországban minden 20 éves ifju katonaköteles, és szolgálati ideje 7 évig tart, de ennyit ritkán tölt ki egészen, mert rendszerint 3—4 évi szolgálat után hazaeresztetik. Ki maga nem akar szolgálni, a helyettesités meg van engedve.

A főtisztek egész a törzstisztekig részint választás, részint szolgálati kor szerint lépnek elő; a törzstiszteket az ezred parancsnokai

Digitized by Google

által teendő kijelöltekből a parancsnokoskodó tábornok nevezi. Tábornokokat csak a császár nevez, a hadügyminiszter javallatára.

Egészségi ügy.

Az egészségügyi tisztviselők elosztatnak orvosokra, és gyógyszerészekre, s mind a két osztály 4 szakaszból áll. Orvos van összesen 1087, gyógyszerész 146.

Pótlovak telepitvénye.

A katonai pótlovak telepitvénye elosztatik 16 fő és 13 fiók telepitvényre. Fő telepitvények Franciaországban 10 számmal vannak, e következő városokban : Caen, Alençon, Saint-Lô, Guingamp, Villers, Saint-Marent, Fontenay-le Comte, Guéret, Tarbes és Merignac. Afrikában van 6 fő telepitvény, következő helyeken : Belidah, Oran, Constantine, Mostaganem, Coleah és Alelik.

Hadi törvényszolgáltatás.

Vannak állandó rendes hadi törvényszékek, és feljebbviteli tanácsok. Az elsők hozzák az itéleteket, s állanak 7 állandóul kinevezett katonatisztből, mint birákból, és más egyénekből, kik tisztek, vagy hadkezelési tisztviselők lehetnek.

A feljebbviteli tanácsok személyzete áll 5 állandóul kinevezett katonatisztből, és egy főbiztosból, ki törzstiszt, vagy fő hadkezelési tisztviselő lehet. E tanácsok vizsgálják még a hadi törvényszéki itéleteket. Háboru idején minden hadosztálynál van 2 haditörvényszék, és feljebbviteli tanács.

Katonai tanintézetek.

1. *Császári polytechnicum* Parisban, az 1852. nov. 1. intézvénynél fogva egészen ujra szervezve.

2. *A katonai iskola St. Cyr* városban, ujra szervezve 1850. aug. 11-ki intézvény szerint.

3. *A katonai Prytaneum* la Flèche városban.

4. *Példány lövész tanoda*, Vincennes-ben.

5. *Testgyakorlati tanodák*, D'Arras, Metz, Strasbourg, Lyon és Montpensier városokban.

6. *Katonai zenész-iskola*, Párisban.

7. *Katonai orvosi tanoda*, Párisban.

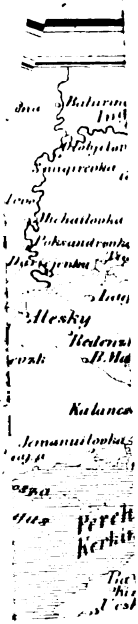
8. *A vezérkar tanodája*, Párisban.

9. *Mérnöktesti és tüzérségi iskola*, Metz-ben.

10. *Lovaglási intézet*, Saumur-ban.

A fen elöszámlált felsöbb tanintézeteken kivül minden ezrednél, legyen az gyalog vagy lovas, van egy tanoda az altisztek és közlegé-

Digitized by Google

rétás
görbe
Oros

Digitized by Google

Digitized by Google

nyek számára; s ezenkivül minden gyalog ezrednél és vadász zászlóalynál egy lövészi intézet. Tüzérségi altisztek és közlegények képzésére van 12 tanoda a következő városokban : Besançon, Douai, Lafér, Metz, Rennes, Strasbourg, Toulouse, Vincennes, Lyon, Bourges, Valence és Grenoble. A mérnök ezredek számára szinte van 3 tanintézet Metzben, Arras-ban és Montpellier-ben. Továbbá minden ezrednél, zászlóalynál vannak különös testgyakorlati-, vivó- és uszóiskolák, sőt a gyalog ezredeknél éneklést és tánczot is tanitanak.

Egyenruha. Fegyverzet.

A gyalogság visel csákót kék posztóból, mellyen elöl egy széles érczlapon az ezred száma olvasható; továbbá setétkék fegyverköntöst (rövid attila), és bokáig érő vörös pantalont. Gallér és hajtóka a sor ezredeknél setétkék, vörös mellezettel, a könnyü ezredeknél sárga. A köpenyeg, melly térden alul ér, erös setétzöld posztóból van. Őrálláson és parádék alkalmával minden közlegény fejér gyapot kesztyüt hord. A tisztek öltönye szabásban, szinben hasonló a közlegényekéhez, csupán különbözletésül a sor ezredeknél arany, a könnyü ezredeknél ezüst vállrojtot hordanak. Ezenkivül a törzstisztek csákójukon még széles arany vagy ezüst paszománttal, s nagy tollas bokrétával különböztetik meg magukat. A tábornokok, rangjuk szerint kisebb nagyobb részben gazdagon aranyozott galléru setétkék fegyverköntöst, s fejér strucztollas háromszegletes kalapot viselnek. Végre az afrikai zouáv ezredek, és csatározó zászlóalyak egészen maurus-török módra öltözködnek, turbán föveggel; s a tisztek ugy néznek ki, mint a magyar huszárok.

Fegyverzete a gyalogságnak könnyü csappantyus puska, négyélü szuronynyal; a vadászoknak rövid vont csövü fegyver, 800 lépésre számitott czélponttal, s vágó szuronynyal. A szijazat a sorgyalogságnál fejér, a vadászoknál fekete.

A lovasság részben fényüzésig van öltöztetve. A *karabélyosok* római alaku, gazdagon czifrázott sisakot, réz mellvasat, vörössel szegett világos kék kabátot, vörös vállrojtott, széles pallost; a *vasasok* sárgaréz taréju aczél sisakot, mellyről hosszu lófark lóg le, aczél mellvasat, setétkék kabátot az ezredek szerint különböző szinü gallérokkal, vállrojtot, hosszu egyenes pallost, pisztolyokat; a *dragonosok* tigrisbőrrel, lófarkkal és nagy vörös tollasbokrétával felczifrázott sárgaréz sisakot, különböző galléru setétzöld kabátot, vállrojtot, egyenes pallost, pisztolyokat; a *láncsások* setétvörös szinü négyszegletes czapkát, lófarkot, rövid világoskék kabátot, fejér-vörös övet egyenes pallost, pisztolyokat és hosszu láncsát; a *vadászok* zöld bok, rétás fejér csákót, setétzöld kabátot különböző szinü gallérokkal görbe kardot, rövid karabélyt, pisztolyokat, s az eddig emlitett lova-,

Digitized by Google

sok mindnyájan vörös pantalont, és szürke köpenyt viselnek. A *husszárok* csákót, mellyről hosszu fekete lófark lóg le, fejér vagy sárga zsinórral czifrázott mentét és dolmányt, fejér vállszijt, világoskék vagy vörös pantalont hordanak. A csákok szine vörös vagy kék, a menték és dolmányok szine zöld, világos és setétkék, vörös, barna, fekete, fejér és ezüstszürke. A fegyverzet ugyanaz, melly a lovas vadászoknál. A *guiden* ezred, medvebör kalpagot, zöld dolmányt, vörös pantalont, fejér bokrétát visel. Fegyverzet mint a huszároknál. A *spáhik* régi törökösen vannak öltözködve, görbe karddal, jatagánnal, s vállukon hosszu karabélylyal.

Végre a *tüzérség* setétkék csákót, fegyverköntöst, és pantalont visel.

Hajóhad.

A franczia hajósereg 1854-ben tetemesen öregbittetett, s jelenleg is több sorhajók, gőzösök, fregátok stb. vannak épülő félben. 1854. jan. 1-sö napján számlált:

25 *sorhajót*, és pedig hatat 120, négyet 100, kilenczet 90, hatot 80 ágyuval.

37 *fregátot*, és pedig tizenkettőt 60, tizennégyet 50, tizenegyet 40—48 ágyuval.

30 *korvettet*, 44 briget, 43 kisebb járművet, 32 szállitóhajót. Összesen 211 vitorlás hajót.

Gőzösök: 3 csavargőzös: „Napoleon“ 90 ágyuval 1200 lóerővel, „Charlemagne“ 30 ágyuval 500 lóerővel, „Montebello“ 120 ágyuval; 1 sorhajó 90 ágyuval és 960 lóerővel, 20 fregát 450—650 lóerővel, 5 korvet 320—450, 22 korvet 220—300 lóerővel, s ezenkivül 57 kisebb gőzös.

A tengerészeti legénység létszáma: 2 admiral, 12 aladmiral, 20 ellenadmiral, 110 hajóskapitány, 230 fregátkapitány, 650 hajóshadnagy, 550 hajószászlótartó, 300 segéd, 120 tengerészeti kompánia, 483 tiszttel és 11,868 tengerészszel; 154 főtiszt és 2971 tengerészeti tüzér; hajószolgálaton 25,600, száraz szolgálaton 1400 matróz.

A Duna torkolatja.

Ámbár a mostani orosz-török háboruban Európa anyagi érdekei igen sokat veszitenek: mindazáltal megmarad az a vigasztalás, hogy ez által talán elérendi legrégibb forró kivánságát, tudniillik a Dunáni szabad hajózást, s a dunai torkolatok megnyitását a Feketetengerbe. A Duna, Európának legnagyobb folyója (mert a Volga folyamot, melly ennél még nagyobb volna, tulajdonképen Európához nem számithatjuk) részben igen müvelt, részben még elhanyagolt, de általjá-

Digitized by Google

ban mindenütt szép és termékeny országokon foly keresztül; egyedüli viziut Keletre; s bár olly tengerbe szakad, melly inkább öbölnek nevezhető, de partjain mindenütt gazdag tartományok feküsznek, mellyeken át könnyü közlekedés nyilik meg a belső ázsiai roppant országokkal. A Duna tehát a nyereséges keleti kereskedés fő ere volna, de e magas rendeltetésének jelenleg nem felel meg egészen. Felső folyásában, Németországon a gyakori vizomlások, örvények, és fövénytorlatok miatt nehezen hajózható, különösen visszafelé a gözerő is alig birkózik meg vele. Magyarországon, egy kis szakaszt Posonytól Gönyüig kivéve, hol számtalan apró szigetek akadályozzák a hajózást, nagyobb hajókra és gőzösökre is az évnek minden szakaiban, felette alkalmas, egész Orsova tájáig, hol a nevezetes vaskapui szorosok, vagy is a Duna medrén átvonuló sziklák, a Bánság, Szerb és Oláhországok közt, igen megnehezitik, sőt kis viz idején veszélyessé majd nem lehetlenné teszik a hajózást, melly tovább Oláh és Bolgárország közt egészen a torkolatok szétágazásáig akadály nélküli.

Végre a torkolatvidék, kiterjedést tekintve megfelel ugyan a folyam nagyságának, de elhanyagolt állapotja csaknem akkor akarja elzárni a hajózást, midőn a nyilt tengerre érne az ember. E torkolatvidék 1812. előtt még egészen a törökök kezében volt, kik mit sem gondolván a birtokukban levő nagy kincscsel, a kereskedést nem gátolták ugyan, de elő sem mozditották. Ekkor Oroszország a torkolatvidéktől északra fekvő Beszarabiát a bukaresti békeszerződésnél fogva birodalmához csatolván, az északi „Kilia“ nevü torkalatág lett a határ, olly kikötéssel, hogy a többi torkolatágok által képzett szigetek semleges birtokok és lakatlanok maradjanak. Azonban már 1826-ban az akermani szerződés a „Szulina“ közép torkolatágat, s az 1828-ki drinápolyi béke szerződés a „Szentgyörgy“ torkolatágat s igy a harmadikat is Oroszországnak engedte, olly kikötéssel, hogy ez ág jobb melléke két óra járásnyira népetlen maradjon, s az oroszok által birtokolt Dunaszigeteken semmiféle lakházak vagy erődítések ne épitethessenek, a vesztegintézeti épületeket kivéve.

Igy jött e fontos vidék keresztény hatalom kezébe. És valljon mit nyert ez által a keresztény Europa? Orosz részről minden megigértetett, hogy a torkolatok az iszaptól tisztán fognak tartatni; de mindenben az ellenkező történt. Az iszaptisztitó géphajók munkálatlan hevertek, s alig lehete azt megnyerni, hogy a Szulina torkolathoz egy világitótorony épittessék. Az ausztriai dunai gőzhajó társaság nagy fáradsággal nyert ugyan némelly szabadalmakat és engedményeket; de Oroszország nem állott el a torkolatok féltékeny őrzésétől. A müvelt Nyugatnak e vonalon kifejlődhető virágzó kereskedését mindég irigy szemmel tekintette, s azt saját kereskedése érdekével összeférhetlennek tartotta. Nehány tekintet a torkolatvidékre

Digitized by Google

tüstént megmutatja ennek lehető fontosságát, s jelenben is fenálló hiányait.

Miután a Duna Orsovánál az ausztriai birodalom határát elhagyja, dél felé veszi folyását, s a Timok vize torkolatáig 15 mérföldnyire határt von Szerb- és Oláhországok közt. Majd 65 mérföldnyire Bolgárországot választja el Oláhországtól, folyását egyszerre keletnek fordítván. Rassova török váracskánál, keletirányu folyásának egy dombsorozat állván utjában, kéntelen északnak venni utját. Kanyarodása pontjától, t. i. Csernavodától, a Duna, a Feketetengerhez csak 6½ mérföldnyi távolságra esik. E ponttól kezdve a Feketetengerig egy kesken völgy nyilik meg, mellyet előbb a Karaszu vize, majd a karaszui tavak töltenek be, majd pedig egészen száraz, s e meder lassanként 161 láb magasságra emelkedik. E magaslat legfőbb pontja a Feketetengertől már csak ½ mérföldnyi távolságra van, s a tenger felé hirtelen kezd leesni, s a tengerparton 5—6 láb magas sziklafallal végződik, E völgy végén fekszik a tenger mellett Küsztendse, a régi Constantiana, mellytől délre 2 mérföld Ovid számüzési helye Tomi látható. E völgygyel párhuzamosan huzódnak az ugy nevezett *Trajáni* sánczok, mellyeket régen a rómaiak épittettek, s néhol még most is 3 öl magasak.

Már nem egyszer volt szóban, hogy e völgyön át a Dunát a Feketetengerrel egy csatorna által össze lehetne kötni, azon esetre, ha a Duna torkolatjai természetes vagy politikai akadályok által elzáratnának. Kérdés azonban, ha az erre használt karaszui vizek elegendők lennének-e nagyobb hajók elbirhatására, s a csatorna magasabban fekvő része honnan láttatnék el vizzel? E nehézséget némellyek azon terv által akarták elháritani, hogy a csatorna medrét olly mélységre tervezték, hogy ebben a Duna maga folyást nyerhessen, melly esetben azonban nagyon megfontolandó, minő hatást gyakorolna e változás a Duna rendes folyására mind alulról, mind felülről. De mindenesetre ekkor is megmaradna az a rosz körülmény, hogy a tenger e partvidéken nagyon sekély és homoktorlatos, s ennélfogva minden kiszállási épitkezés nem csak nagyon költséges, hanem az eliszapodás veszélyének is ki lenne téve. A küsztendsei kikötő is felette szük és sekély vizü. E csatorna kivihetősége tehát méltán kétségbe hozathatik; ellenben egy összekötő vasutnak, természetesen a porta engedelmével, nem sok és költséges akadálylyal kellene küzdenie.

Csernavodától kezdve a Duna 16 mértföldig megtartja északi irányát, s határvonalt képez a Dobrudzsa és Oláhország közt. E folyásban sok szigetet képez, és csak Braila városnál egyesül ismét egy mederben. Braila vagy Ibrail oláhországi város fekszik egy felemelkedett helyen, a Dunának nyugoti ága mellett, melly itt 650 lépésnyi

Digitized by Google

széles. Népessége mintegy 25,000 lélek, kik gabonával és caviarral élénk kereskedést üznek. A város eröditési müvei, az utóbbi években nevezetesen szaporittattak. Nevezetesebb folyók, mellyek az oláh részről szakadnak a Dunába: *Jalomnicza* és *Kazamu*. A dobrudzsai oldalrul a part rendesen magasabb, és e részről csak csekély és vizszegény patakok törnek utat a kemény meszesagyag területen át. Ez oldalon fekszik Hirsova és Macsin. Hirsova, nevezetes volt állandó hajóhidjáról, melly egyetleneg volt a Dunán; s egy kis várdával is birt, melly helyett azonban a törökök roppant bástyákat és széles árkokat csináltak. Macsint, mellyben 1500 ember lakik, Brailától csak nehány dunaszigetek választják el. Van egy kis várdája, s a Dunaparton egy fellegvára, melly az egész városon uralog.

Brailán alul 2 mértföldnyire a Dunával, melly itt már 1200 lépésnyi széles, a Karpatoktól lejövő *Szeret* folyó egyesül (a régiek Harasus-a), miután előbb Oláhországot Moldvaországtól elválasztotta volna. Innen a Duna ismét keletnek veszi folyását. Itt fekszik a bal parton *Galacz*, már Moldvaországban, Európának egyik legnevezetesebb gabonapiacza, 8000 lakossal. Galaczon alul ismét a *Pruth* folyó ömlik a Dunába, melly Moldvát Beszarabiától választja el. *Reni*-től, melly hasonlókép kereskedőváros 6000 lakossal, csak igen lassan folyik a Duna, s Tulcsán felül a *Kilia*, alul a *Szulina* torkolatág szakadván ki belőle, a harmadik főág, melly *Szentgyörgyinek* neveztetik, egyenesen hömpölyög a Feketetengerbe.

A három emlitett torkolatág képezi a Duna deltáját, mellyet lapos, ingoványos mocsárterületek boritnak el. A *Kilia* nevü északi ág ismét több ágakra szakad, mig végre egy ágával („Kilia-Boghasi," „Parvum-Ostium") a Feketetengert eléri. Ez ág 15 mérföld hosszu, s Ismail vár mellett 300 lépésnyi széles. Mélysége, kivált a balparton nem csekély, rendesen 20 lábnál több, de torkolata felé a számtalan homoktorlatok miatt 6 lábon alul sülyed, s ezért még kisebb kereskedőhajókra nézve is haszonvehetlen. A fenemlitett Ismail várát 1789-ben *Szuvarow* rohammal vette be, s 1812-ig csak romokban hevert, de ez időtől fogva ujra éledni kezd, s jelenleg nem megvetendő sánczolt táborhely és város, melly Tucskovval együtt, hol fellegvár létezik, 23,000 lakost számlál. Kiliának csak 5000 lakosa van.

Legfontosabb a kereskedésre a középső ág, vagy is a *Szulina* torkolat. Ez Tulcsánál szakad ki, hol 360 láb széles és 60 láb mély. Innen nem sokára egy hegyfoknál, melly Georgiewi Csatalnak neveztetik, egy ág töle délre elszakad, s maga a Szulina csekély ágadzással és kigyódzással keletnek folyik. Folyása a tengerig, rendesen magas partok között 12 mérföld hosszu, s mélysége a torkolathoz közeledve 20 lábra apad le. E torkolat nincs elágazva, de azért a tengerre be- és kimenetelnél felette nagy elővigyázat, s a medernek tökéletes

Digitized by Google

ismerete szükséges. Két homoktorkolat keresztbe huzódik el a Szulina-Boghasi (Parvum Ostium) előtt, s e mellett egy keskeny és csak 10 láb mély folyás megyen el; egy másik folyás pedig kissé távolabb halad el, s ez szélesebb meder ugyan, de nem ollyan mély. A hajózható vizfolyás mindenütt ki van jelölve, s irányát a Kigyószigetre épitett világitótorony felé veszi. Egy másik világitótorony a Szulina torkolat déli ága tövénél épült, egy kis orosz várda szomszédságában. Jelenleg az oroszok nem csak a hajózást kalauzoló jegyeket elszedték, hanem a viz medrét is különféle hajók elsülyesztésével betemetni igyekeztek.

A legdélibb ág, vagy is a szentgyörgyi torkolat 14 mérföld hosszu, szélesebb mint a Szulina, és 30 láb mély, de torkolata felé az eliszaposodás miatt nem több $4^1/_2$ lábnál, annyira, hogy rajta csak kisebb dereglyék járhatnak.

A Duna deltája tehát a Kilia torkolat és a Szentgyörgy torkolat közt egy háromszögöt képez, mellynek talpazata 12 mérföldnyire a Feketetenger, és csucsa a Szulina-Csatal, melly 10 mérföldnyire esik a tengertől. Az egész terület kiterjedése mintegy 50 □ mérföldet tehet. A Kilia és Szulina torkolat közt eső szigetet egy ág szakitja ketté, melly Sonda ágnak neveztetik, s a nagyobb keleti rész *Letti*, a kisebb nyugoti rész *Csatal* sziget, néven ismeretes. A Szulina és Szentgyörgy torkolat közt fekvő szigetet *Mojse* szigetnek hivják. Ez 50 □ mérföldnyi nagy terület, rakva van kisebb nagyobb tavakkal, s általában az egész igen lapályos, nádas és ingoványos föld.

A Kilia torkolattól északra fekszik Beszarábia orosz tartomány, a Feketetenger, és a Dnieszter, Pruth folyók s a Duna mondott ága közt. Nagyságát tekintve mintegy 800 □ mérföldnyi kiterjedésü, de népessége kevés. Oroszország az 1812-ki bukaresti békekötés erejénél foglalta el a töröktől, s hozzá meg Moldvának Pruthig fekvő része is oda csatoltatott. A tartományt keresztben a Pruth vizétől egész a Dnieszter torkolatáig egy régi kettős földsáncz vágja ketté, és csaknem két egyenlő részre osztja. A nagyobb északi rész ezelőtt Moldvához tartozott, s most is oláhok és kevés magyarok lakják. A déli rész egy nagy sik pusztaság, mellyet a régiek „solitudo Getarum“ neveztek, és sokáig az Ázsiából bevándorolt barbár nemzetek tanyája volt. Ezek közt utolsók voltak a nogaji tatárok, kik rablásukról ismeretesek a történelemben. Mióta az oroszok foglalták el a tartományt, lassan lassan a Dobrudzsába s másuvá költöztek át, s helyükbe bolgár, román, zsidó és német gyarmatok léptek. Egészben véve keveset különbözik a nagy észak-keleti sivatagoktól, mellyekkel összefügg.

A Szentgyörgy torkolattól délre Bolgárországnak azon keskeny csucsa fekszik, mellyet a hajdani földirók „Loythia minor“ néven neveztek, de jelenleg *Dobrudzsa* név alatt ismeretes. Ennek tulaj-

Digitized by Google

donságát fentebb a harmadik füzetben a 140 lapon bövebben megismertettük.

A mondottakból világos, hogy a dunai hajózást illetőleg csak a Szulina torkolat jöhet tekintetbe, melly legmélyebb és legkényelmesebb, ámbár nem egészen veszély nélküli. Még azon hajók is, mellyek a Kilia torkolatban az ismaili kikötőben kötnek ki, ezt az ágat használják. A hajózás martius elejétől november végéig tart. Ekkor befagy a Duna, ámbár nem minden esztendőben. Galacznál az 1836—1853-ki időközben csak öt évben nem fagyott be a Duna, s közép számitással 44 napig állott a jég. Maga a torkolat soha sem fagy be. A hajózás rajta az utóbbi években mindég gyarapodott, de még sem volt olly élénk, mint például a rajnai hajózás. Leginkább használták a görög, török, orosz, olaszországi és ausztriai alattvalók.

Ázsiai hadesemények.

Az első kötetben a 126-ik lapon előre megmondottuk, hogy miután az oroszok részletes kimutatás szerint Ázsiában s a kaukazusi tartományokban 200,000 fegyveressel és 280 ágyuval rendelkezhetnek, a csekély ázsiai török sereget nagy veszély fenyegeti, hacsak *Samil* próféta a hinárból ki nem huzza. Jövendölésünk beteljesedett.

Az őszi szerencsétlen ütközetek következtében az ázsiai török sereg csaknem feloszló félben volt, s a vég megsemmisitéstől csak azon körülmény menté meg, hogy az örményországi magas sikságokon a tél szerfelett kemény szokván lenni, az oroszok nem folytathaták szerencsésen megkezdett hadmüködéseiket. E körülményt használva a magas porta mindent elkövete, hogy ázsiai seregét ujra szervezze, mi részben sikerült ugyan, de egészben e szándéknak felette sok akadály állott utjában. Első és legfőbb akadály volt a kincstár üressége, mellyben a török kormány folytonosan szenvedett. A seregek 9 hónapig zsoldot nem kaptak. A felruházás és élelmezés, mód nélkül rendetlen és hiányos volt, s azon sok nemü nélkülözéseket, mellyeket a szegény török csapatok Ázsiában zugolódás nélkül kiállottak, egy europai sereg sem tartotta volna ki. Második akadály vala a vezérek ügyetlensége, tudatlansága, egy szóval a régi török kegyencz-rendszer. A magas portánál még most is teljes virágjában áll fen a kegyencz rendszer, mellynélfogva a főbb hivatalokat még a hadseregben is nem azok nyerik el, kik legalkalmasabbak volnának, hanem azok, kik hatalmas protectorok által, s tele erszénynyel támogattatnak. Igy történt az, hogy taval őszszel a kicsapott ügyetlen vezérek helyébe, ismét hasonló tehetetlen basák léptek. *Zarif Mustafa* basa, a fősereg vezére, a régi török iskolából kikerült bátor, vitéz, de minden felsőbb katonai müveltség nélküli egyén. A bajazedi had-

Digitized by Google

osztály parancsnoka *Szelim* basa, hajdanában zsemlyesütö volt mesterségére; de protectio által fokrul fokra magasabb katonai hivatalokat nyert el, s már a konstantinápolyi császári testörség parancsnoki méltóságára is felvergödött.

Ellenben az ázsiai török hadseregben szolgált számos menekült magyar, lengyel tisztek, s angol és franczia önkénytesek a török vakbuzgóság és féltékenység miatt fövezéri szerepekre nem tehettek szert, csak másodrangu alárendelt parancsnokságokra alkalmaztattak. *Ferhad* basa (Stein), *Haszan* basa (Kmety), stb. egyes csapatok vezérletét vették át. Még legnagyobb hatáskör adatott *Kursid* basának (Guyon), ki az angol követség erélyes pártolása következtében *Zarif Mustafa* fövezér mellett a vezérkari fönökséggel ruháztatott fel, s e magas hivatalnak annyiban megfelelt, hogy a demoralizált ázsiai török sereget, ezer akadályok daczára, ismeretes erélyével és kitartásával meglehetösen szervezte. De tökéletesen lábra nem állithatta, mert magok a menekült tisztek is egymásközt folyvást veszekedtek és czivakodtak. *Stein* például *Guyont* a szervezésre ügyetlennek, söt károsnak kiáltotta ki, *Guyon* ellenben *Steint* a magas portánál bevádolá, mint lázitó, nyughatlan egyént, ki a sereg rendbeszedését lehetlenné teszi. Erre *Stein* Konstantinápolyban hadtörvényszéket kért, melly tetteit szigoruan vizsgálja és itélje meg, de ez öt minden vádtól felmenté, s mint a hirlapok irják, *Guyon* helyébe vezérkari fönöknek neveztetett ki.

Illy sajnálandó események után nem csuda, hogy az ázsiai török sereg nem vivhatott olly szép diadalokat, mint az európai, söt két nevezetes ütközetet el is veszitett, név szerint egyet Bajazedhez közel a *csinglili* magaslatokon, s a másodikat Karshoz 2 ½ mérföldnyire *Kurukdere* helységnél.

Bajazedi csata.

E csatáról a hivatalos orosz jelentés, mellyet az erivani hadosztály fönöke, báró *Wrangel* tábornok a fösereg parancsnokához herczeg *Bebutoff* tábornokhoz intézett, következöleg szól:

„Szerencsém van Excellentiádnak jelenteni, hogy julius 17-kén (a mi számitásunk szerint 29-kén) az ellenséget a vezérleten alatt álló erivani hadosztály csapatjai, a *csinglili* magaslatokon tökéletesen megverték. Julius 16-kán Igdyr faluból elindultam 5 zászlóaly gyalogsággal, 4 ágyuval az ötödik, s 8 ágyuval a hetedik és 21-ik tüzéri dandár ütegeiböl, 7 szotnia doni kozákkal a 4-ik és 23-ik ezredböl, 6 szotniával a 4-ik számu musulman ezredböl, a beki militiával, és 1 szotnia kurd lovassággal (összesen 16 szotnia rendetlen lovasság); mentem azon az uton, melly Orgofftól Bajazed felé vezet,

Digitized by Google

s esteli 8 órakor felkerekedék, hogy mozdulatomat eltitkolhassam, s következő reggel minél jókorabb lehet, még az ellenség előtt a hegyen keresztülvezető utat megszállhassam. Azonban egész éjszakán szakadt az eső, az ut teljesen elromlott, s a meredekség a vizmosások miatt nehezen vala megmászható. A tetőre csak dél felé érkeztem fel az egész lovassággal, 4 zászlóalylyal, és 8 ágyuval. A török sereg, melly mintegy 12,000 gyalogos és lovast számlált, már akkor ott erős állomást vön. A hegyszorulat előtt keresztben 4 ágyut, 5 zászlóaly gyalogságot, s ennek háta mögött 5000 lovasságot állitott fel. Én csapatjaimnak egy órái pihenést engedvén, ennek elteltével elhatároztam az ellenséget megtámadni, mielőtt még az 5-ik zászlóalyat, s a hátralevő 9 ágyut bevárnám, miután az ellenség mindég több segitséget kapott s 4 ágyujából ellenünk a tüzelést elkezdette, s jó lövészei, kik a kösziklák mellé rejtőztek, sorainkban tetemes kárt okoztak.

A tüzelést tehát 8 ágyuimmal én is megkezdettem, s ezeket fokonként olly közel léptetém, hogy a kartács lövések épen az ellenség centrumába hatottak. A gyalogságot az ütegek két szárnyára két sorban, s a lovasságot a gyalogság háta mögött állitám föl, hogy ha a gyalogsági harcz czélhoz nem vezetne, a lovassággal amannak hézagai közt s a két szárnyon váratlanul az ellenségre rohanhassak. Egy darab ideig a tüzérek, s az egyes puskázók a tüzelést élénken folytatván, csapataimat az ellenség keresztttüze közt a hegyszorulat ellen vezetém, hogy a centrumot áttörve, mind a két szárnyon a magaslatokat megrakva tartó török csapatok visszavonulási utját elvághassam. E mozdulatot tökéletes siker koronázta. Az ellenséget a gyalogság szuronynyal, s a lovasság láncsával támadá meg. Centruma keresztültöretvén, e ponton minden csapatjai futásnak eredtek, s 4 ágyut cserben hagytak. Ez által a két szárnyon levő seregei is teljesen elvágattak. Miután a lovasság a szaladásnak indult ellenséget üldözőbe vette, én a gyalogságot kompániánkénti tömegekben a hegytetőre vezettem, hogy az ott álló törököket hátul és oldalvást megtámadhassam. Ezek a sziklák mögé vonták magukat, de onnan szuronynyal kiüzettek; a legnagyobb rész csatapiaczon maradt, egy rész fogságba került, de menekülhetni egynek sem sikerült. Más oldalrul a lovasság egészen Karabulakig üldözte az ellenséget, s evvel csak lovainak teljes elfáradása miatt hagyott fel.

Ez ütközet győzelemjelei voltak: 4 ágyu és 3 löszer kocsi fogatostul, 16 zászló, 3 lovassági lobogó, 370 hadifogoly, temérdek fegyver, dob, stb. A csatapiaczot a hegytetőtül kezdve Karabulak-ig 200 halott, löszerekkel megpakolt öszvérek, ruhadarabok, elhányt fegyverszerek boriták. Két táborhelyet, u. m. Karabulaknál és Arszagnál minden élelemmel s hadkészlettel a kozákok elfoglalván, megszállották.

Digitized by Google

A halottak között találtatott *Ali* basa, a bazibozukok főnöke; *Szelim* basa a fővezér a többiekkel együtt megfutott. Részünkről a veszteség volt elestekben 1 főtiszt, 56 közlegény, sebesültekben 10 főtiszt, 227 közlegény, ezenkivül zuzást kapott egy alezredes, 4 főtiszt és 35 közlegény. A militia 70 halottat és sebesültet vesztett, de még erről a hivatalos jelentés nem jött be; én magam mindjárt a csata kezdetén lábszáromon kaptam sebet.

Másnap, azaz jul. 18-kán (30-kán) Bajazedből és a körülfekvő vidékről egy küldöttség jött hozzám, melly a népesség hódolatát fejezte ki. Ez tudtomra adá, miszerint a törökök Bajazed várost tökéletes zavarban elhagyták, s mindenfelé szétoszolván, az egész bajazedi szandcsakátot (kerület) kiüritették. Ennek következtében *Krestcsatiszky* ezredest az előcsapattal előre küldtem, hogy a várost részünkre foglalja el, hova nem sokára egész hadosztályommal megérkezendek. Reménylem, hogy e csata eredménye: Bajazed város s az egész kerület elfoglalása, s a török hadsereg teljes megsemmisülése leend."

E csatát a török jelentés igy irja le: Julius 29-én egy orosz hadtest, melly 5 zászlóaly gyalogságból, 2000 kozákból, mingreliai militiából és 8 ágyuból állott, a karabulaki török tábor ellen indult, melly 3 órányira feküdt Bajazed várostól, s azt megtámadta. E táborban tanyázott 4600 redif (rendes gyalog katona) és 3000 basibozuk (önkénytes), 6 ágyuval. A törököket *Szelim* basa vezényelte, ki 2000 rediffel Bajazed mellett állott tartalékban. Az oroszok a török tábort nagy tüzzel támadták meg. A katonák, sokáig vitézül védték magukat, abban a gondolatban levén, hogy *Szelim* nem sokára segitségükre érkezendik. De a fővezért páni félelem lepte meg, s nehány katonáival, kik öt követék, a patmasi hegyszorulatokba szaladt, hogy a Tatársdaghi hegyen keresztül az oroszoktól menekülhessen, s aztán Vanba vonta magát. *Mehemed Resid* basa az itteni parancsnok, ki csapatait készen tartotta, hogy a bajazedi seregnek segitségére siessen, megfogatta öt, s a vani fellegvárba záratta.

Midőn a karabulaki hadtest, saját vezére megfutamodását megtudta, egészen feloszlott, s minden irányban szaladt. Az ágyuk, a sátorok, a lőszerek, az élelmi szerek, minden az oroszok kezébe esett. Ez már második eset, hogy *Szelim* az egész hadkészletet az oroszoknak hagyta. Még az nap elfoglalták az oroszok a bajazedi várdát s a várost. Következő napon, tudniillik julius 30-kán egy csapat orosz a Kisil-Gedei veszteglő épületek birtokába tette magát, mellyek a Törökországból Perzsiába vezető fő országutban feküsznek, miáltal a közlekedés a két állam közt teljesen félbeszakittatott. E veszteglői épületek megszállása kimondhatlan kárára leend az europai-keleti kereskedésnek. Minden karaván, mellyek az országuton innen ut-

Digitized by Google

ban voltak, Erzerumba tértek vissza; valamint az országuton tuli karaván ok is Tabrisba mentek. Itt általánosan csodálkoznak, de az egész világ is bámuland, hogy a magas porta illy fontos állomásokra miképen nevezhet olly parancsnokokat, kik sem hadi tudományuk sem vitézségük jeleit mind eddig nem adták. Illy kinevezések csak a kegyencz-rendszer szüleményei lehetnek, melly ellen az europai tisztek minden törekvései meghiusultak. De reményli a közönség, hogy *Saint-Arnaud* franczia fővezér e részben is gyökeres reformot viend keresztül.

A hivatalos török ujság a bajazedi csata elvesztését szinte csupán *Szelim* basának tulajdonitja, s jelenti, hogy öt a kormány hivatalától s minden rangjától megfosztván, helyébe testöri parancsnoknak *Resid* basa, s hadosztály vezérnek *Mustafa* basa neveztetik, ki Olteniczánál és a Dobrudzsában magát jelesen kitüntette.

Karsi ütközet

(tulajdonképen Kuruk-derei).

Az ázsiai török fő hadsereg Bajazedtől északra mintegy 20 mérföldnyire, Hadzsi-Berlikoi-nál állott augusztus elején, az orosz sereg pedig ugyan ekkor Gumrinál vagy Alexandropolnál. Ámbár a török fővezérnek meghagyatott, hogy csak védőleg viselje magát: mindazáltal julius közepétől kezdve mind a két ellenséges tábor erösen készült a harczhoz. Azonban a felhőszakadáshoz hasonló gyakori záporesők minden nagyobb mozdulatot lehetlenné tettek. Igy csak apró csatározásokkal telt el az idő. Az oroszok a török tábort mindennap fellármázták. A basibozukok reggeltől estig csatároztak a kozákokkal. *Hassan* basa (Kmety), ki a basibozukokat vezényelte, julius 17-kén éjjel megkerülvén az orosz tábort, ezt Baindir falunál hirtelen meglepte, 50 málhás szekeret, sok juhot és élelmi szert elfogott. Viaskodás közben, egész század muzulman orosz kozákság a törökökhöz jött által; s 80 orosz a csatapiaczon maradt.

A bajazedi szerencsétlen csata után, *Zarif Mustafa* fővezér, félvén, hogy az oroszok által homlokban és oldalvást egyszerre fog megtámadtatni, az oroszokat megakará előzni, s a fő orosz hadsereg megtámadását elhatározta. Igy fejlödött ki a *Karsi* ütközet, mellyről az orosz vezér *Bebutoff* herczeg következő hivatalos jelentést küldött be a kaukazusi hadsereg főparancsnokának, *Read* tábornoknak:

„Excellentiád előtt előbbi tudósitásaimból tudva van, hogy én a vezényletem alatt álló hadsereget Kuruk-derénél a czélból állitám fel, hogy ütközetre csalogassam az ellenséget, ki Karstól 2 ½ mérföldnyire egy erős sánczolt táborban telepedett meg. Sok várakozás és ismételt előcsapati verekedések után, végre reményem beteljese-

Digitized by Google

dett, s a Mindenható megáldotta a császár ő felsége fegyvereit. Augusztus 4-kén a kémek jelenték nekem, hogy az ellenség táborát felszedni, s vagy ellenem, vagy Kars felé készül indulni. Hogy mind a két esetre felkészülve legyek, azaz az ellenség megtámadására, vagy hogy én támadhassam meg oldalban, ha csakugyan Kars felé veszi utját, táborhelyemet minden málhával együtt kocsivárba összerakatám, s fedezésére egy kaukazusi árkász zászlóalyat, s két szotnia doni kozákot 10 ágyuval visszahagyék. Többi seregemmel, melly állott 17 zászlóaly gyalogságból, 1 lövész zászlóalyból, 26 svadrony dragonyosból, 6 szotnia kozákból és 56 ágyuból, augusztus 5-kén reggeli 3 órakor a meskói utra indultam, seregemet 200 lépés távolságra két egyenlő tömegre osztván. Másfél óra mulva, midőn már eléggé megvilágosodott, s midőn a sereg, táborhelyétől mintegy ½ mérföldnyi messzeségre távozott, az előörsök jelentették, miszerint a török had roppant erővel közeledik. Egy szemlejárat meggyőzött a jelentés helyességéről. És miután észrevevém, hogy az ellenség, nagyobb tömegével az elhagyott táborhely legszélső vége felé veszi irányát, hol a Kara-jali hegyet, mellyen egy redoute vala felállitva, megszállott: én részemről rögtön következő intézkedéseket tevék: A kaukazusi gránátos dandárt, melly 7 zászlóalyból állott, a „Bjelew" vadászezredet, a kaukazusi lövész zászlóalyt 24 ágyuval, az egész „Miklós Nikolajevics" dragonyos ezredet, a „Würtemberg" dragonyosokból 6 svadronyt, a *Kamkow* ezredes parancsnoksága alatt álló rendes kozák ezredet 16 kozák lovas ágyuval az ellenség centruma és jobb szárnya felé küldém, s megparancsolám, hogy támadásaikat egész erélylyel intézzék. A sereg többi részét, melly állott a „tulai" vadász ezredből, két „Rjasch" ezredi zászlóalyból, a „Würtemberg" dragonyosok 6 svadronyából, 3 szotnia kozákból, 20 gyalog és 4 lovas ágyuból, tartalékban tartottam, mig az ellenség tökéletes szándékát ki nem tudhatám. *Szkobelew* ezredest, 3 szotnia kozákkal, és egy dandár muzulman lovassággal (fogadott kurdok) a legszélső jobb szárnyra küldém előre, hogy az ellenség minden mozdulatát folyvást szemmel tartsa.

Reggeli 5 ½ órakor az ellenség erős ágyuzást kezdett. Az ütegek felállitásából észrevevém, hogy ő, a helyiséget használni akarván, jobb szárnyának legszélső végét homlokrendével egyenes szegeletre állitotta. Ambár az ellenséges csapatok ezen felállitása részünkről a támadást megnehezitette: mindazáltal a vitéz kaukazusi orosz csapatok bátran nyomultak előre, kiktől az Oroszországból frissen érkezett seregosztályok is nem akartak hátramaradni. Az első támadást lovasságunk tette, ki az ellenségtől 8 ágyut mindjárt elvett, mi az ütközet további szerencsés kifejlődésére nagy reménységet nyujtott. Ezalatt a gyalogság is erélyesen nyomult előre; az ellenség, egy fél mérföldnyi területen folytonosan szoritva, végre egy meglehetős ma-

Digitized by Google

gas dombon vön állást, mellyen magát elszántsággal védelmezhette. E dombon gyalogságunk szuronyharczba keveredett a törökökkel, kik itt 28 zászlóaly gyalogságot, 20 ágyut, és gyilkosan czélzó lövészeket vezettek ellenünk. Azonban merész rohamunk tökéletes sikerrel koronáztatott: az ellenség centrumát keresztül törtük, s vele együtt a jobb szárnyat is megingattuk.

E pillanatban nagy számu ellenséges csapatok jelentek meg jobb szárnyunkkal szemközt. Mire én 2 zászlóalyt egy üteggel s a kaukazusi orosz felkelö nemességgel együtt az elsö harczrendbe beállitottam, a jobb szárny legszélsö végit elküldtem a „Rjasch" ezredbeli két zászlóalyt, a tartalékból az egész lovasságot, 16 ágyut, s az összekötö pontok fedezésére tartalékban meghagyám a „Tula" ezredet 2 zászlóalylyal és egy gyalog üteget.

Az ellenséges hadoszlopok iránya miatt kénytelen valék harczrendemet $^3/_4$ mérföldre kiterjeszteni; és a csapatok alig érkeztek meg kirendelt helyükre, mindön mind két részről borzasztó ágyuzás kezdödött. A centrumban az ellenség tüzelését viszonozván, a jobb szárnynak megparancsolám, hogy támadólag lépjen fel. E müködést a legszebb eredmény követte: a lovassági rohamok, mellyek gyalogság által támogattattak, meghiusiták az ellenségnek minden eröködéseit, mellyek jobb szárnyunk megkerülését czélozák; söt utoljára szaladásban keresett menekvést, 7 ágyut kezünkben hagyván.

Mihelyt észrevettem, hogy a jobb szárnyunkkal szemközt álló ellenséges csapatok ingadozni kezdenek, a „tulai" ezredet rohamra parancsolám, s az egész rendetlen lovasságot elküldém, hogy az ellenséget kergesse, és foglyokat csináljon.

Midön a jobb szárny illy bátran elöre haladt, bal szárnyunk is, melly darabig az ellenség lovassága által feltartóztatott, elöre nyomult. A törökök visszahuzták magukat, és sánczolt táborukba rejtözködtek, melly harczrendünktöl mintegy $1^1/_3$ mérföldnyi távolságra feküdt.

Mivel katonáink, kik egész éjszaka nem aludtak, s az erös ellenséget megverték, egészen bádgyattak valának; s a számos halottakat, sebesülteket, és az elfoglalt ágyukat is bátorságos helyre kellettvén vinni: *e körülmény nem engedte meg, hogy a megfutamodott ellenséget üldözhessük*, annyival inkább, mert az ütközet reggeli 5 órakor, igen meleg napon, s olly helyen történt, hol vizet nem lehetett kapni, és csak délután 1 órakor végzödött. E mellett a megvert ellenség magát erös sánczaiba vonhatta és ott nyakasan védelmezhette. Ez okokból megparancsolám seregemnek, hogy $^1/_2$ órai pihenés után Kuruk-derei táborába térjen vissza.

Ez ütközet gyözelemjelei állanak 15 ágyuból, 16 löszerkocsiból, 2 zászlóból, 4 lobogóból, 20 kis zászlócskából, sok fegyver s más

Digitized by Google

hadkészletből. Elfogtunk 2018 embert, kik közt 2 törzstiszt, 84 főtiszt, 1932 közlegény, mind a rendes katonaságból (nizámokból). Az ellenség veszteségét a többiben nem tudhatjuk, de a csatapiaczon leg alább is 2000 török maradt halva.

Illy véres ütközet, mellyben mindkét részről órákon keresztül 140 ágyu szórta gyilkos golyóit, nekünk is nagy veszteséget okozott, annyival inkább, mert a törökök olly makacsul és vitézül harczoltak, hogy illyesmit régi kaukazusi katonáink még nem tapasztaltak. Halva maradt 4 törzstiszt, 17 főtisztiszt, 568 közlegény; megsebesült. 1 tábornok, 9 törzstiszt, 1811 közember; zuzást kaptak 1 tábornok, 9 törzs- 29 főtiszt, és 444 közlegény. A militiából 10 ember esett el, és 61 sebesült meg. Összesen harczképtelenné lett 140 főtiszt és 2914 közember."

Bezárólag a jelentés a török és az orosz hadsereg létszámát adja elő, s az utóbbinak erejét csak 18,000 före teszi. Továbbá felszámlálja azokat, kik magukat vitézség által kitünteték. Egyszersmind jelenti, hogy az ellenség más napon táborát elhagyván, Kars felé huzódott, még pedig csupán 20,000 emberrel, de ezt maga *Bebutoff* herczeg sem meri egész bizonyossággal állitani, hanem saját szavai szerint: „e hir még valósulásra vár."

Az ellenség jelentéséből is láthatjuk, hogy a karsi győzelem az orosz seregnek nem hozott valami nagy hasznot, sőt azt annyira meggyengitette, hogy még egy második illy győzelem tökéletesen megsemmitette volna.

Török részről több hiteles tudósitások feküsznek előttünk e karsi ütközetről; de *Zarif* basa hivatalos jelentése mindenik közt leghiányosabb, mert ez rövid, száraz, s nem egyezik meg a tényekkel.

Egy az ütközetben jelen volt európai renegat török tiszt igy irja le a karsi ütközetet: „A karsi ütközetben, melly aug. 5-kén történt, a török hadsereg állott 28 zászlóaly rendes gyalogságból, 4 zászlóaly rendetlen gyalogságból, 4000 lovasból és 80 ágyuból. Itt meg kell jegyeznem, hogy a fővezér *Zarif Mustafa* basa hivatalos jelentése csak 32 ágyuról szól, de ez nem áll, mert bizonyos, hogy azon a 15 ágyun kivül, mellyeket az oroszok elfoglaltak, s éjjel, az orosz táborba hurczoltak, a törökök még 60 ágyut menthettek meg, 5 pedig egészen demontiroztatott.

Az ütközetet ezuttal a törökök kezdették meg, kik táborukat elhagyván, reggeli 5 órakor megtámadták az oroszokat, kik táborukból kijöttek, s az ajánlott ütközetet elfogadták. Az oroszoknál volt 30 zászlóaly gyalogság, 4 dragonyos és 4 kozák ezred, 60 ágyuval. Mind a törökök, mind az oroszok két nagy tömegre osztották fel hadseregüket. A török hadtesteket maga *Zarif Mustafa* basa és *Korim* basa;

Digitized by Google

az orosz hadtestesteket *Bebutoff* herczeg fővezér, és herczeg *Dolgoruki* tábornok vezényelték. Az ütközet közel 6 óráig tartott, s mindkét részről bámulatos vitézséggel és kitartással harczoltak. A harczmező boritva volt halottakkal; 16 török, és 6 orosz ágyu a folytonos tüzelés miatt csaknem haszonvehetetlenné tétetett. Eleinte az oroszok jobbszárnya, melly ellen *Korim* basa küldetett, ingadozott, de az orosz tartalék és a lovasság olly dühösen törtek elő, hogy a törököknek ezen szárnya legnagyobb zavarba jött s Kars felé futott. Midőn ezt *Zarif* basa látá, saját hadtestének is parancsolatot adott a visszavonulásra, mi legnagyobb rendben megtörtént. A törökök vesztesége ez ütközetben 2400 halott, 3600 sebesült, 2000 foly és 4000 eltévedt. *Haszan* basa osztály-parancsnok, *Mustafa* basa dandárnok, és egy lengyel ezredes hősiesen elestek. *Ismail* basa megsebesült. *Zarif* basa jelentése szerint az oroszok többet veszitettek volna, mint a törökök, de ez nem valószinü. Tudtomra elesett közülök 1 tábornok, 2 törzs és sok más főtiszt. Ütközet után mind a két hadsereg előbbi állásba tért vissza. A török hadsereg előcsapatja, most is mint azelőtt, Velikoi-nál áll.

Az ütközetet követő reggelen egy orosz tiszt jött a török táborba mint parlamentär, hogy a halottak eltemethetése, és a sebesültekröli gondoskodás miatt 3 napi fegyverszünetet eszközöljön, miben *Zarif Mustafa* basa beleegyezett."

A lyoni „Salut public" czimü franczia hirlap levelezője hiven rajzolván az ázsiai török hadsereg vezérei közt gyakorlatban levő egyenetlenségeket és czivakodásokat, a karsi ütközetet következőleg irja le: „Mind ezen folytonos versengések daczára *Kursid* basa (Guyon) ujolag szervezte az ázsiai török hadsereget, melly a pénz- s élelemhiány miatt már teljesen demoralisálva volt. Az utolsó tudósitások szerint az ozmán hadsereg Karsnál 35—40,000 embert és 80—100 ágyut számlált, mellynek 25,000 orosz álla szemközt 60 ágyuval. A fővezérnek *Zarif Mustafa* basának Konstantinápolyból azon utasitása volt, hogy magát csak védelmi állapotban tartsa; s *Kursid* basa is minden támadólagos lépés ellen volt, mert tudta, hogy intézkedései nem fognak pontosan végrehajtatni. Igy állottak a dolgok aug. 4-én. Ekkor a törökök éjjel 2 hadtestre oszolván, megindultak. Az első hadtest Észak-Keletnek tartott Szubaktan felé, s itt egy magaslaton fogott állást, melly széles térség felett uralkodik. Az oroszok, kik e mozdulatot észrevevék, egyenesen a törökök ellen indultak, s a sikságot határozó másik dombon szemközt álliták fel magukat. Reggeli 4 óra volt, midőn szürkülni kezdett. A tüzérség elől ment, *Kherim* basa pedig seregének egy részével a sikságon keresztül bátran az oroszoknak hajtott. Az oroszok ugyanezt tették, s reggeli 5 órakor már mindkét részről megkezdődött az ágyuzás. *Kherim* basa legszélső

Digitized by Google

jobbszárnyán 5000 lovas állott, kik közt 4000 basibozuk, s ezeknek ellenében 2 orosz dragonyos-ezred vala felállitva.

Kherim basa nagy hibát követett el, hogy a harczot a második hadtest bevárása nélkül elkezdette, s ezért hadosztályának egész két óráig az összes ellenség erejét kellett feltartóztatni. Hét órakor végre megérkezett a második hadtest, melly nagy kerülőt tett, hogy az orosz jobbszárny ellenében magát felállithassa, melly szélről két kozák-ezred által fedeztetett. E hadtestet *Veli* és *Resid* basák vezényelték; 8 órakor elkezdte a támadást, s a viaskodás minden ponton kitört. Minden fordulatait ez ütközetnek nem akarom leirni, csak annyit állithatok, hogy a törökök okvetlen megverték volna az oroszokat, ha a török lovasság kötelességét becsületesen teljesiti. De fájdalom ez csupán basibozukokból, és roszul betanitott rendes arab lovasokból állott, kik nem vágtak be akkor, midőn nekik parancsoltatott. Európai vezéreik jó példával mentek ugyan elő, s a legsürübb ellenséges tömegek közé berohantak, hogy katonáikat maguk után vonhassák; de mind ez nem használt. Ellenben a török gyalogság egész délig bámulatos hidegvérüséggel harczolt, s az oroszok csak egy talpalatnyi földet sem nyerhettek. Vetélkedett vele a tüzérség, melly borzasztó pusztitásokat tön az ellenség soraiban; hanem délben, midőn az ütközet hirtelen félbeszakittaték, egy török tüzér-ezrednek magának kellett kiállani egy orosz dragonyos-ezred rohamát. A tulsokaságtól elnyomva, mégis rettenetesen védte magát, s a tüzérek nagyobbára ágyuik mellett hullottak el.

Végre az oroszok roppant veszteség után az elfoglalt ágyuval visszahuzódtak, de ezek elibe saját lovaikat kénytelenek voltak befogni, mert a török ágyuslovak mind dögölve a földön hevertek. Délután mind a két harczoló sereg előbbi táborába tért vissza. A törököket senki nem nyughatlanitá többé, s hogy az oroszok Karsot elfoglalták volna, költemény. Az oroszok nem voltak olly erősek, hogy győzelmüket használhatták volna, melly őket is igen meggyengitette. Az oroszok halottakban és sebesültekben 4000, s a törökök 6000 embert, s ezenkivül 2000 foglyot vesztettek. *Hassan* basa elesett, *Mustafa* basa sebet kapott. Az európai tisztek a legnagyobb vitézséggel harczoltak. *Iskender* bég (*Frisch* ezredes) alul lovát kilötték; 2 török hadsegéd *Ismail* basa oldala mellett lövetett agyon. Megemlitem még a „Galignani Messenger“ levelezőjét *Duncans* urat is, ki szinte elszánt vitézséggel harczolt.“

E tudósitást kiegészitni akarván, adjuk a „Times“ angol ujság levelezőjének jelentését is a karsi ütközetről, mellyet ő *kurukderei* csatának nevez: Augusztus 3-dikán Bajazedből egy hadsegéd azon hirrel érkezett *Zarif* basa fővezérhez, hogy *Szelim* basa (nem kell összekeverni a cserkesz partokon parancsnokoskodó hasonnevü *Sse-*

Digitized by Google

lim basával) 8000 emberét, 11,000 orosz Bajazedhez közel szétzuzta, s már most az ellenség 8000 emberrel Erzerum felé utban van. E hir, több kémek jelentése szerint is megvalósult, kik azt állitották, miszerint az ellenség már Torák-kule-ig nyomult elő, s mi a dologban legrosszabb volt, az, hogy e csapat *Bebutoff* herczeg seregének csak egy osztálya volt, melly bennünket hátulról akara megtámadni, maga *Bebutoff* herczeg föseregével homlokban fenyegetett. Takaros kis hir *Zarif* basára, s ostoba társaira. A fövezér először az orthodox tábornokokkal tanácskozott. De az orthodox tanács több volt mint drága, azaz semmi árért nem vala kapható. Igy aztán kénytelen volt végre *Guyon*-hoz fordulni. Ez éles belátásával az egész helyzetet felfogván, azt tanácsolta, hogy *Zarif* tüstént rohanja meg *Bebutoff* herczeg gyengitett föseregét, s ezt megvervén, hirtelen forduljon az Erzerum felé nyomuló hadtest ellen. Ez történt augusztus 3-ka estvéjén. *Guyon* még ez éjjel utra akart kelni, s másnap az oroszt megtámadni. A félénk fövezér „igen"-t mondott, de egyszersmind a várakozást 5-ikéig kikötötte, mivel a török kalendáriumban aug. 4-ke a kos vagy rák, vagy valami fenevad jegye alá esik, melly szerencsétlenséget jelent. És semmi ellenmondás nem használt, az 5-ik megmaradt. Negyedikén készülöt vertek, lármáztak, s „Allah"-t kiabáltak. De *Guyon* terve, miszerint az elindulás naplemenet után egy órával történjék, hogy holdvilágnál lehessen utazni, ismét hajótörést szenvedett a musir ostobaságán és lustaságán. És e baklövésnek keserves következései lettek.

Éjfél volt már, midön a csapatok kiindulhattak. A holdvilágnak vége lön, s a setétség irtóztató zavarokra adott alkalmat. Csak nagy nehezen lehetett fáklyákat elöteremteni, mellyek világánál 35,000 gyalogság, lovasság, tüzérség rendetlenségben botorkázott előre. Szürkületkor észrevettük, hogy az oroszok csak nehány száz ölnyi messzeségre szemközt állnak velünk. Félóra alatt kész volt a harczrend. Meg kell emlitenünk, hogy egy 5 zászlóaly gyalogságból, 2 svadrony lovasságból, és egy ütegből álló előcsapat még éj előtt előre küldetett, hogy foglalja el azon dombokat, mellyek az orosz tábor felett vannak, s az orosz jobbszárny állását fenyegetik. Az ellenség, ki 16 zászlóalylyal az első harczrendben, és 8 tartalék-zászlóalylyal rendelkezett, táborától jobbra egy igen kedvező fekvésü domboldalt foglalt el. Egy török üteg megnyitotta a tánczot, s majd általános lön az ágyuzás. Félóráig az oroszok mindég magasabban lőttek, de később jól céloztak, csakhogy a török tüzérség még jobban czélzott, s az oroszokat kényszeritette, hogy kedvező állásukat elhagyva, a hegy lábánál telepedjenek meg, hol segitségükre egy maszkirozott üteg kezdett el dolgozni, melly azonban a török ágyuk által csakhamar elhallgattatott.

Digitized by Google

E perczben, ha a török előcsapat a hegyen megtámadja az ellenséget, mint tervben volt, ugy minden jól ütött volna ki. Azonban ez egy lövést sem tett. Török parancsnoka mindjárt eltünt, mihelyt a tüzelés elkezdődött; s *Tevis* örnagy (egy amerikai) nem volt képes embereit előre tolni.

Eddig a szerencse a törökök részén volt. Az ellenség jobbszárnya a hegylábánál végig azon pontig szorittatott, hol balszárnyát a törökök puskákkal és láncsákkal dolgozták. Itt megfordult az ütközet sorsa. *Resul* basa adott először jelt a futásra. A gyalogság és lovasság ellen arab katonáival meglehetősen kiállotta a sarat, de az első ágyulövésnél üldözetlenül visszavonult az ágyutüzből. A ragályos példa a rendes lovasságra is kezdett hatni. Ez okból *Guyon, Vely* basát a második hadosztály jobbszárnyának parancsnokát, elküldte, hogy az első hadosztályt támogassa. *Vely* basa, hihetőleg féltékenységből, csak *Zarif* fővezér egyenes parancsolatjának akart engedelmeskedni. Igen, de hol járt a fővezér? Egy órával később jött ő, halálsápadtan, fez nélkül, vágtatva, tragikomikus aggodalmtól elfogulva, hogy a harczmezőnek egy másik részén akaratja ellen lövésvonalba talált bukkanni. Egy bomba süvöltött felettünk, s hátunk mögött 14 ölnyire szétpattanván, a generalissimus ijedve kiálta föl: „Allah!“ s erre lovát megsarkantyuzván, ez a légben szökdécselt, s őt elragadta. S midőn őt utólérték, s töle a parancsolatot kicsikarták : már késő volt. Az első hadosztály már ekkor az orosz dragonyosok előtt teljes erejéből futott. *Guyon* összeszedett 4 zászlóalyt, és 1 üteget, elfoglalta azon dombokat, mellyeket *Vely* basa nem akart elfoglalni; s azokat ütközet végéig megtartotta. De a második török hadtest, az egész orosz tömegtől megtámadtatva, bár ritka vitézséggel viaskodott, mégis csak nehezen tarthatá meg állását, s fedezheté az első hadtest visszavonulását.

Igy veszett el a kurukderei ütközet 5 órai harcz után. 35,000 török állott itt 20,000 orosz ellenében. A török vezérek baklövéseit nem is emlitve, a gyávaság is nagy oka volt a veszedelemnek. A tisztek $^4/_5$ részben ugy viselték magukat mint vén banyák. A harcz kezdete után egy órával már alig lehete a csapatok élén látni bimbasikat (örnagyokat) és murallaikat (ezredeseket). Ellenben a tüzérség *Tahir* basa alatt pompásan harczolt, valamint a 4-ik és 5-ik anatoliai gyalog-ezredek is. *Guyon* terve mesteri volt, de illy gyáva tiszteken még *Wellington* terve is hajótörést szenvedne.

A közlött tudósitásokból láthatjuk, miszerint a török közlegénység, a lovasság kivételével, a karsi ütközetben is kitett magáért; s az egész veszélyt *Zarif* főparancsnok ügyetlenségének, s a tisztek módnélküli gyávaságának tulajdonithatni. Helyesen történt tehát, hogy a magas porta *Zarif* basa helyébe *Ismail* basát, a csetátei hőst nevezte

Digitized by Google

ki az anatoliai hadsereg főparancsnokául. Vezérkari főnöknek *Ferhad* basa (Stein) neveztetett ki: de legujabban ugyanilly minőségben a Krimia ellen működő török hadtesthez küldetvén, ugy látszik, miszerint *Gugon* továbbra is az anatoliai seregnél vezérkari főnök maradand, miután sikerült magát kitisztázni, s megmutatni, hogy a karsi ütközet elvesztésének ő teljességgel nem oka.

Samil próféta hadműködései.

Mig az orosz és török seregek Karsnál és Bajazednél egymással szemközt harczkészülve állottak: ezalatt *Samil* sem késett az oroszokat oldalvást foglalatoskodtatni, s nyilt sebességü mozdulataival az oroszoknak roppant kárt okozott, mellyek nem engedék, hogy az egész erő a törökökre nehézkedjék, sőt kényszerité őket, hogy saját tüzhelyük védelmére siessenek. — Kikeletkor, hogy mindjárt hadműködéseit *Samil* meg nem kezdette, közönségesen elterjedt azon vélemény, hogy a cserkeszek czélszerünek találák az angolok, francziák és törökök segélyét visszautasitani. Sokat beszéltek arról, hogy ez a hires angol agitator *Urquart* tanácsára történt, ki a cserkeszekkel régóta bizalmas viszonyban áll, s velök folyvást levelezik. És *Urquart* maga sem tagadta, miszerint ő a cserkesz törzsökökhöz barátságos köriratot intézett, mellyben inti őket; hogy a nyugati hatalmak hitegetéseinek hitelt ne adjanak. E körirat cserkesz nyelven volt szerkesztve, az ország főnökei és khánjaihoz intézve, s május 8-ról keltezve, s tartalma következő:

„Egy év után ismét irnom kell nektek levelet, mert szükségessé lett, hogy benneteket uj veszélyekről óvjalak. Egyik mult évi levelemben kifejtém az okokat, miért nem lehetek nálatok. Mondám nektek, hogy az ellenség, ki ellen ti fegyverrel kezetekben vivtok, Anglia tanácsában mindenható, hogy tehát legszentebb kötelességemnek tartom, oda munkálni, mikép az angol nemzetnek saját kormányára nézve megnyiljanak szemei. Ez okból nem szólhatok most hozzátok élő szóval, ezért kell levéllel beérnem. — Mi mondani valóm ma van, az a következőkbe összefoglalható: Anglia és Oroszország közt nincs háboru. A háborut csak ürügyül használják arra, hogy az angol népet, s a török birodalmat megcsalják, hogy egy áruló kormány Anglia hatalmát felhasználhassa arra, miszerint a törököket legyőzhesse, mig a törökök azon hitbe ringattatnak, hogy segitségökre jönnek. Ezen ördögi terv Törökország irányában sikerült, most ezt veletek akarják megkisérleni. — Ti azelőtt köteleztétek magatokat irányomban, hogy egy európait sem bocsáttok be az országba, s ti igen jól tudjátok, mi következéseket vont maga után a körülettetek fekvő országokban a frankoknak bebocsátása. — Most már nemcsak azon ve-

Digitized by Google

E perczben, ha a török előcsapat a hegyen megtámadja az ellenséget, mint tervben volt, ugy minden jól ütött volna ki. Azonban ez egy lövést sem tett. Török parancsnoka mindjárt eltünt, mihelyt a tüzelés elkezdödött; s *Tevis* örnagy (egy amerikai) nem volt képes embereit előre tolni.

Eddig a szerencse a törökök részén volt. Az ellenség jobbszárnya a hegylábánál végig azon pontig szorittatott, hol balszárnyát a törökök puskákkal és láncsákkal dolgozták. Itt megfordult az ütközet sorsa. *Resul* basa adott először jelt a futásra. A gyalogság és lovasság ellen arab katonáival meglehetösen kiállotta a sarat, de az első ágyulövésnél üldözetlenül visszavonult az ágyutüzből. A ragályos példa a rendes lovasságra is kezdett hatni. Ez okból *Guyon, Vely* basát a második hadosztály jobbszárnyának parancsnokát, elküldte, hogy az első hadosztályt támogassa. *Vely* basa, hihetöleg féltékenységből, csak *Zarif* fövezér egyenes parancsolatjának akart engedelmeskedni. Igen, de hol járt a fövezér? Egy órával később jött ö, halálsápadtan, fez nélkül, vágtatva, tragikomikus aggodalmtól elfogulva, hogy a harczmezönek egy másik részén akaratja ellen lövésvonalba talált bukkanni. Egy bomba süvöltött felettünk, s hátunk mögött 14 ölnyire szétpattanván, a generalissimus ijedve kiálta föl: „Allah!“ s erre lovát megsarkantyuzván, ez a légben szökdécselt, s öt elragadta. S midön öt utólérték, s töle a parancsolatot kicsikarták : már késö volt. Az első hadosztály már ekkor az orosz dragonyosok előtt teljes erejéből futott. *Guyon* összeszedett 4 zászlóalyt, és 1 üteget, elfoglalta azon dombokat, mellyeket *Vely* basa nem akart elfoglalni; s azokat ütközet végéig megtartotta. De a második török hadtest, az egész orosz tömegtől megtámadtatva, bár ritka vitézséggel viaskodott, mégis csak nehezen tarthatá meg állását, s fedezheté az első hadtest visszavonulását.

Igy veszett el a kurukderei ütközet 5 órai harcz után. 35,000 török állott itt 20,000 orosz ellenében. A török vezérek baklövéseit nem is emlitve, a gyávaság is nagy oka volt a veszedelemnek. A tisztek $^4/_5$ részben ugy viselték magukat mint vén banyák. A harcz kezdete után egy órával már alig lehete a csapatok élén látni bimbasikat (örnagyokat) és murallaikat (ezredeseket). Ellenben a tüzérség *Tahir* basa alatt pompásan harczolt, valamint a 4-ik és 5-ik anatoliai gyalog-ezredek is. *Guyon* terve mesteri volt, de illy gyáva tiszteken még *Wellington* terve is hajótörést szenvedne.

A közlött tudósitásokból láthatjuk, miszerint a török közlegénység, a lovasság kivételével, a karsi ütközetben is kitett magáért; s az egész veszélyt *Zarif* föparancsnok ügyetlenségének, s a tisztek módnélküli gyávaságának tulajdonithatni. Helyesen történt tehát, hogy a magas porta *Zarif* basa helyébe *Ismail* basát, a csetátei höst nevezte

Digitized by Google

ki az anatoliai hadsereg főparancsnokául. Vezérkari főnöknek *Ferhad* basa (Stein) neveztetett ki: de legujabban ugyanilly minőségben a Krimia ellen működő török hadtesthez küldetvén, ugy látszik, miszerint *Gugon* továbbra is az anatoliai seregnél vezérkari főnök maradand, miután sikerült magát kitisztázni, s megmutatni, hogy a karsi ütközet elvesztésének ő teljességgel nem oka.

Samil próféta hadműködései.

Mig az orosz és török seregek Karsnál és Bajazednél egymással szemközt harczkészülve állottak: ezalatt *Samil* sem késett az oroszokat oldalvást foglalatoskodtatni, s nyilt sebességü mozdulataival az oroszoknak roppant kárt okozott, mellyek nem engedék, hogy az egész erő a törökökre nehézkedjék, sőt kényszerité őket, hogy saját tüzhelyük védelmére siessenek. — Kikeletkor, hogy mindjárt hadműködéseit *Samil* meg nem kezdette, közönségesen elterjedt azon vélemény, hogy a cserkeszek czélszerünek találák az angolok, francziák és törökök segélyét visszautasitani. Sokat beszéltek arról, hogy ez a hires angol agitator *Urquart* tanácsára történt, ki a cserkeszekkel régóta bizalmas viszonyban áll, s velök folyvást levelezik. És *Urquart* maga sem tagadta, miszerint ő a cserkesz törzsökökhöz barátságos köriratot intézett, mellyben inti őket; hogy a nyugati hatalmak hitegetéseinek hitelt ne adjanak. E körirat cserkesz nyelven volt szerkesztve, az ország főnökei és khánjaihoz intézve, s május 8-ról keltezve, s tartalma következő:

„Egy év után ismét irnom kell nektek levelet, mert szükségessé lett, hogy benneteket uj veszélyekről óvjalak. Egyik mult évi levelemben kifejtém az okokat, miért nem lehetek nálatok. Mondám nektek, hogy az ellenség, ki ellen ti fegyverrel kezetekben vivtok, Anglia tanácsában mindenható, hogy tehát legszentebb kötelességemnek tartom, oda munkálni, mikép az angol nemzetnek saját kormányára nézve megnyiljanak szemei. Ez okból nem szólhatok most hozzátok élő szóval, ezért kell levéllel beérnem. — Mi mondani valóm ma van, az a következőkbe összefoglalható: Anglia és Oroszország közt nincs háboru. A háborut csak ürügyül használják arra, hogy az angol népet, s a török birodalmat megcsalják, hogy egy áruló kormány Anglia hatalmát felhasználhassa arra, miszerint a törököket legyőzhesse, mig a törökök azon hitbe ringattatnak, hogy segitségökre jönnek. Ezen ördögi terv Törökország irányában sikerült, most ezt veletek akarják megkisérleni. — Ti azelőtt köteleztétek magatokat irányomban, hogy egy európait sem bocsáttok be az országba, s ti igen jól tudjátok, mi következéseket vont maga után a körülettetek fekvő országokban a frankoknak bebocsátása. — Most már nemcsak azon ve-

Digitized by Google

szélynek vagytok kitéve, hogy egy pár kalandor becsuszik közétek; most csapatokat és tekintélyes embereket fognak nektek ajánlani. Ha ezek egyszer országotokban vannak, akkor el vagytok veszve. — Mi történt e napokban és szemeitek előtt Törökországban? Ez bebocsátja az angol-franczia flottákat a Dardanellákon át. Azóta 7 hónap mult el, az oroszok még most is ott állnak a dunai fejedelemségekben, s a szultán fogoly saját szerályában. A flottának nem volt feladata Oroszország ellen működni; erre igen erös volt, hanem rendeltetve volt Törökországot legyözni. — Most a franczíák és angolok Stambult kezökben birják; hogy megtartandják, ezt mindig remélhetik. — Minisztereik megtartják, hogy azzal rendelkezhessenek. Az egyetlen vevö Oroszország, és ez pénz nélkül fogja megvenni, miután azt egy ideig figyelem nélkül hagyandotta, hogy a két állam rablóvágyát ébren tartsa, öket egymás ellen elkeseritse, s illy módon egész Európát véres háboruba bonyolitsa. — Oroszország kilátásba helyezi az európai kormányoknak Törökország felosztatását, s ha egyszer a tervbe bele vannak bonyolitva, akkor bérlett orgyilkosokká leendnek azon ház urai ellen, mellynek örökségét megoszthatni remélik. De ök nem fogják az igért részt megkapni, mert Európa népei csak olly együgyüek mint birvágyók, és Oroszország ért hozzá, aljas szenvedélyöket szintugy, mint értelmetlenségöket kizsákmányolni. A föld összes népei közt csak ti voltatok, kik Oroszországot értettétek, ezért egy magatok állottatok neki ellent. Most szükséges, hogy Európát is érteni megtanuljátok. Oroszország ellen megoltalmazott az ö gyengeségének belátása; Európa ellen megoltalmazand hütlenségének megismerése.

A mi éltünk folyama alatt uj kor nyilt meg a világnak, mert nagy hóditások mentek végbe majdnem szemeink elött. 1826—27-ben Oroszország és Perzsia; 1828- és 1829-ben Orosz- és Törökország; 1830—31-ben Orosz- és Lengyelország közt. Mindez esetekben az Oroszország által megtámadott államokat vagy cserben hagyták, vagy még Oroszországot segiték a támadásban, mig a kormányok népeiknek azt álliták, hogy mindent elkövetnek, miszerint Oroszországnak ellentállhassanak. De Európa népei mind arra nézve, mit érdekök kiván, homályban tartatnak. Ez volt azon kor, mellyben Oroszországot cselekedni hagyák, és titokban még elösegiték. Ma egy lépéssel tovább mentek. Ma Oroszországot hadsereg és hajóhadakkal segitik; ezek ugy szolgálnak az ö czéljainak, mint ekkorig a követek és ügynökök elöbb téntával, aztán löporral.

Ez a világ helyzete, mellyhez hasonló még nem volt, s miért van ez igy? Mert Oroszországban férfiak vannak, Európában ellenben csak karok és lábak — Oroszországban rendszer, Európában csak chaosz létezik. — Ott a nép és kormány egy; Európában külön osztályozás alá esnek.“

Digitized by Google

Levele folyamában aztán azt bizonyitja *Urquart*, hogy Anglia, Perzsia és Afganisztánban Oroszország érdekében müködött, és inti cserkesz barátjait, hogy az európai kormányoktól segélyt el ne fogadjanak.

Hogy a cserkeszek egy kissé tartózkodók voltak e f. é. hadjárat kezdetén, az tagadhatlan; de ennek főoka az, hogy előbb tudni akarták a szövetséges hatalmak együtt müködését, s a török kormány valódi szándékát, hogy nem akarja-e öket alattvalókká tenni, s azon függetlenségtől megfosztani, mellyet az oroszok ellen tettleg olly sok év óta hősien megvédelmeztek és megtartottak.

Ez okból *Samil* egyik főemberét és hadsegédét *Emin* effendit több cserkesz és csecsencz főnökökkel elküldte, hogy mind az angol és franczia fővezérek czélját, mind a szultán akaratját valódilag kitudhassa. *Emin*, egy török gözösön julius 23-kán érkezék meg Trapezuntba, hol ágyuszóval üdvözöltetett, s a helybeli basa által nagy pompával fogadtatott. A cserkeszfőnök egy gazdagon aranyozott sárga kaftánban, s ugyanolly szinü magas turbánban jelent meg, mi neki rémalakot kölcsönöze. Állapotját illetőleg az ulemák (egyházi rend) testületéhez tartozik, mint maga *Samil* próféta, s születésre nézve sem nem cserkesz, sem nem csecsencz, hanem aráb. Törökül nem is beszél, hanem csupán arab és cserkesz nyelven, mellyet Abchasia tartományban tanult meg 8 évi ott tartózkodása alatt. Még mielőtt Trapezuntba érkezék, egy kis vitorlás hajón az egész cserkeszpartot tengerhosszában behajózta, hogy a különböző, s gyakran egyenetlenkedő cserkesz népfajokat egyetértésre és kitartásra buzditsa.

Trapezuntban rövid ideig tartózkodván, ugyanazon a gözfregáton, melly ide hozta, folytatá utját; de nem Konstantinápolyba, hanem Várnába ment elöször, értekezendő az ottani angol és franczia hadvezérekkel és admirálokkal a megnyitandó hadjárat közös tervének megállapitása ügyében.

Emin effendi, julius 30-dikán végre 60 cserkeszfőnökkel együtt Konstantinápolyba érkezett. Mihelyt partra szállottak, mind ő, mind kisérete a magas portához mentek, s ott a nagyvezért, a török külügyminisztert, s az államtanács főnökét meglátogatták. Néhány napi itt tartózkodások alatt *Emin* gyakran beszélgetett a külügyminiszterrel, s miután a török kormánytól a legmegnyugtatóbb biztositásokat nyerte, kiséretével együtt a fővárost megelégedve elhagyta, s bérczes honjába visszatért.

Samil azonban még *Emin* visszajövetele előtt megkezdette elkeseredett harczát az oroszok ellen, s ha e táborozásban a kaukazusi népek sok kegyetlenséget követtek el, azt az oroszok főképen maguknak tulajdonithatják; mintán a háborut ők kezdték meg avval, hogy

Digitized by Google

egész vidéket elpusztitottak, falukat felégettek, s a cserkesz népség öregét, ifját rabságra hurczolták.

Ugyanis megértvén az orosz kaukazusi tartományok főkormányzója *Read* tábornok, hogy *Samil* jelentékeny erővel a georgiai síkságokra csapott le, két oldalról küldött seregeket, hogy ezek a hegyi népeket hegyeikben megtámadván, *Samilt* saját tüzhelyének védelmezése végett bérczei közé visszatérni kényszeritsék.

Az egyik orosz hadtestet a Kaspitenger felé *Orbelian* herczeg, a másodikat pedig a Kaukazus hegy nyugati oldala felől *Wrangel* (testvére a Bajazednél parancsnokoskodó tábornoknak) és *Nicolai* tábornokok vezényleték.

A Kaspitenger mellékén fekvő orosz seregek parancsnoka *Orbelian* herczeg, megtudván, hogy *Samil* a maga csapatjaival Technuzaltól felkerekedvén, Tuseti, és Kachetia kerületek felé siet, julius 19-én estve az Evgenievszki várban 3 zászlóaly gyalogságot az „Apseron" ezredből 4 ágyuval, a „Samur" ezredből 2 zászlóalyat 6 ágyuval, 4 szotnia doni kozákot, 4 szotnia daghesztani rendetlen lovasságot, 6 szotnia lovas militiát összegyüjtött, hogy a *zsalatavai* tartományba beütsön, s Ó-Buturnaj-nál állást foglalván, az egész vidéket lehetőleg elpusztitsa, Gumbet-et környékével nyughatlanitsa, s illy módon *Samilt* kényszeritse saját bérczes hazájára tekintettel lenni.

A zsalatavai beütésnek nagy titokban kellett történni, hogy a meglepett lakosokból mentül többet elfoghassanak az oroszok. Ez okból *Orbelian* herczeg éjfélben jött ki az evgenievszki várból. A zsalataviak annyira váratlanul lepettek meg, hogy mint máskor szokás, éjjeli őröket sem állitottak ki az utra, s ezért az oroszok julius 20-ka hajnalán lövés nélkül elfoglalták azon sánczokat és redoutokat, melyeket *Kair* bég a Djus-Thau hegy ormán a buturnai országut védelmére hányatott. E sánczoktól kezdve Ó-Buturnáig a lovasság rövid idő alatt 1 mérföldnyi utat tett, s itt *Ssuslow* tábornoktól vezényeltetve hirtelen a faluba nyomult, s innen valamint a környező hegyekről minden szarvasmarhát és juhot elhajtott. A később elérkezett gyalogság a falut előbb kirabolván, földig égette, s teljesen elpusztitotta. A lakosok egy része az erdőbe futott, egy részét az oroszok lekonczolták, s a megmaradtakat rabságba hurczolták.

Déltájban *Orbelian* herczeg Buturnánál felállitotta seregét, hogy pihenés után, a többi zsaltavai falukat kirabolhassa. Azonban ugyanez időben a lesgi gyarmat főnöke által tudósittaték, hogy *Samil* számos csapatokkal a lesgi kordon balszárnyát megrohaná, holott a jobb szárny is egészen védetlenül maradt. Ez okból kénytelen volt *Orbelian* a samkalai kerületbe visszatérni, hogy innen a kasikumuchi kerülethe, s körülmények szerint tovább nyomulhasson. Hadosztálya tehát julius 22-kén Temin-Khan-Surba visszatért. E rablási járatban

Digitized by Google

az oroszok a rendes seregből 1, s a militiából 21 halottat vesztettek. Megsebesült 6 főtiszt és 34 közember. Zsákmányul hoztak 6000 juhot, 800 szarvasmarhát, 200 lovat.

A kaukazusi hegyek nyúgati oldalán *Wrangel* tábornoknak julius elején értésére esett, hogy *Samil* berontáshoz készül. Ezt meggátlandó, Vosdviszenszknél és a kirmiki magas sikságon összegyüjté seregét, hogy ha *Samil* Daghesztánt vagy a lesgiek tartományát rohanná meg, ő *Samil* ős fészkét a Csecsencz földet fogja megtámadni. Augusztus 10-kén hire jövén, hogy *Samil* csakugyan a lesgi kordon ellen igyekszik, *Nicolai* báró tábornok a kirmiki sikságon felállitott hadosztályával, melly állott 6 kompánia gyalogságból, 8 szotnia kozákból, s 4 ágyuból, az Arar folyó mentiben a gojtemiri kapuig nyomult, mellyet széles árkok és karózátok védelmeztek. A véletlen roham visszavonulásra kényszerité az ellenséget, s Gojtemir az oroszok kezébe esett. Az utóbb jövő gyalogság széthányta a sánczokat. Alig történt azonban ez, a csecsenczek hirtelen elöjöttek hegyeikből, s az oroszokat minden oldalrul megtámadták. *Nicolai* tábornok kénytelen volt visszavonulni, hogy utja egészen el ne vágassék. A visszavonulásban az oroszok sok embert vesztettek, bár a hivatalos tudósitás csak 5 halottat, és 8 döglött lovat vall be.

E közben *Wrangel* tábornok augusztus 13-kán Vosdviszenszknél összeszedé seregét, melly állott $4^1/_2$ zászlóalyból, 23 szotnia kozákból, a csecsnai militiából, 11 ágyuval. Augusztus 14-kén a Svadon folyó felé vette utját, hol *Baklanow* tábornok lovassága egy csapat cserkesz lovasságra bukkant, mellyet mindjárt megtámadván, üzőbe vett s Basz folyóig kergette. Ezt hallván *Samil*, seregének egy részét augusztus 15-kén a Csecsenczföldre visszaküldte, mi által *Talgik* csecsenczfönök hadosztálya 6000 emberre, és 9 ágyura nevekedett. *Wrangel* tábornok a Svadon folyónál megállapodott, s innen august. 15-én és 16-kán rövid kirándulásokat tett a környékre, hol a zabbal és kukoriczával bevetett földeket mind elpusztitotta. Ekkor azonban a csecsenczek elörohantak, s az oroszokat megszalasztván, keményen üldözték. Az orosz hadtest augusztus 17-én szerencsésen elérte Vosdviszenszket, ámbár nagy veszteséggel. Az orosz hivatalos jelentés szokása szerint ezt csak 2 halottra, 45 sebesültre, és 98 lóra teszi.

Mig az oroszok a hegyek közt *Samil* alvezéreivel küszködtek, azalatt ő maga Tiflis tartományát, az oroszok főfészkét rohanta meg villámsebes csapatjaival. Egy szakasz *Samil* fia vezénylete alatt a fővároshoz Tiflishez 10 mérföldnyire nyomult. Itt egy orosz tábornok Csecsevacse nevü jószágát meglepte, kirabolta, a tábornok gyermekeit, nevelőjöket, cselédségét meggyilkolta, nejét pedig és sógornőjét *Orbelian* herczegnőt kezesekül elvitte.

Más oldalrul maga *Samil* 15,000 lovassal, de ágyu nélkül a ka-

Digitized by Google

chetiai kerületet megrohanta, itt 80 falut elpusztitott, egy nyári lakot (Jajlak), hol 40 fő nemes orosz és gruziai család tartózkodott, meglepett, s ezeket mindnyájukat rabságba hurczolta.

Samilnak e vakmerő lépése, roppant rémülésbe és zavarba hozta az oroszokat. ***Read***, fökormányzó rögtön parancsolatot küldött minden alvezérhez, s igy ***Bebutoff*** herczeghez is, hogy kurukderei táborát elhagyván, a szorongatott Tiflis védelmére siessen. Az oroszok erre rögtön elindultak, s ***Bebutoff*** herczeg a kurukderei táborban visszahagyott sátorok, hadkészletek fedezésére 2 gyalog zászlóalyat hagyott hátra. A török lovasság e hirre ang. 1. ***Vely***, ***Ismail*** és ***Mustafa*** basák vezénylete alatt a csekély fedezetet megtámadván szétugrasztotta, s 3000 sátort, temérdek had és élelem-készletet nyert zsákmányul.

Ellenben Bajazed mellett a Perzsiába vivő országuton már előbb a kozákok egy karaván egészen kézre keritettek, 2325 lóval, temérdek dohány, selyem s más portékával és 250,000 piaszter kész arany pénzzel. Azonban a Samil győzelme után az oroszok Bajazedtől is visszavonulván, augusztus 20-kán már ismét szabad lett a Törökországból Perzsiába vivő nagy országut, s helyreállittatott a közlekedés, melly különösen az angol kereskedés roppant kárára olly sokáig félbeszakitva lön.

Samil mentette meg tehát ez uttal a törököket, miután az oroszok Tiflis védelme miatt kénytelenek minden erejüket összepontositani. Ugy látszik azonban, hogy a cserkesz partokat nincs szándékukban elhagyni, mert legujabb tudósitások szerint ***Andronikoff*** tábornok Redut-Kale-hoz 2 órányi távolságra 4 zászlóaly gyalogságot, és 3000 mingreliai militát gyüjtött össze, minek következtében a redutkalei török várörség Konstantinápolyból 1 zászlóaly testör gyalogságot kapott erősitésül.

Bomarsund ostroma.

Az Aland szigetek, mellyek legnagyobbikára volt épitve a bomarsundi orosz erősség, nagy fontosságuak azon okból, mert a bothniai tengeröből közepén Finnland és Svédhon közt feküdvén, tulajdonképen Stokholm kulcsát képezik, s innen Oroszország Svédhont mindig fenyegetheti és megtámadhatja. A szövetséges flották admiraljai tehát legelőször is ***Bomarsundot*** akarák elfoglalni, hogy a bothniai tenger egészen szabad legyen, s egyszersmind reménylették, hogy ez erősséget, miután meghóditották, a svéd kormány az Aland szigetekkel együtt átveszi, miután ezek hajdanában ugy is Finnlandhoz tartoztak, s ez által Svédhont mintegy erkölcsileg kényszeritendik, hogy semlegességéből kilépjen. Hogy a czél hamarább eléressék, Napoleon császár ***Baraguay d'Hilliers***, tábornok vezénylete alatt 10,000 franczia száraz sereget küldött a szövetséges flották segitségére.

Digitized by Google

A bomarsundi erősség állott egy fő várdából, és több tornyokból. A fővárda egy terjedelmes félkörben álló épület, mellyet 2 emeleten mintegy 80 ágyu védelmezett. E fővárdán kivül még 3 torony vala itt, mellyek igen erősen épültek s egyenként 30 ágyuval védelmeztettek. A felső torony fekvésénél fogva legfontosabb, mert ez meghódittatván, a többi tornyok könnyü munkával elfoglalhatók.

Hogy a szövetséges hadak Bomarsundot aug. 7-kén megszállották, s már 16-án és igy 9-ik napra bevették, egyik legszebb hadténye ugyan a kelettengeri expeditiónak, de még is nem elég, s ha Kronstadtot nem, legalább Sveaborgot vagy Revalt szerette volna Europa elfoglalva látni.

Nagyobb világosság okáért az ostrom folyamát naponként közöljük.

Aug. 7-kén. Bomarsundnak olly élénk képe még sohasem volt mint jelenleg. Az öböl pezseg a sok vendégtől. Angliából csak-nem minden jacht-clubb képviselve van, nem is számitván ide a számtalan magán nyerészkedőket, kik kis vitorlás hajóikat mindenféle portékákkal s élelmi szerekkel megrakták. Estve megérkezett a „Rive Hortense" gözös, s fedelzetén hozta a franczia fővezért ***Baraguay d'Hilliers***-t; utána nem sokára jött egy hollandus gözhajó számos hollandus és német katonatisztekkel. — Az oroszok minden hajót folyvást lödöznek, s azokat nyughatlanitják, különösen azon csajkákat vették czélba, mellyek a viz mélységét méregették. Egy 6 ágyuból álló parti üteg a várda nyugati oldala mellett legalkalmatlanabb volt, mert az ágyuk nagyok levén, messze hordtak, s az üteg is közel volt a tengerparthoz felállitva. ***Chads*** admiral szerette volna az „Amphion" gözös által elhallgattatni, de a franczia admiral nem engedé meg, hogy a sereg partraszállása előtt támadás történjék.

Aug. 8-án. Reggeli 3 órakor az „Amphion" jelt kapott, hogy horgonyt szedjen, s az emlitett partüteget támadja meg. A „Phlegeton" franczia csavarhajó támogatásául rendeltetett. Három s $^1_2$ óra után ugy vetett horgonyt, hogy az ellenség csak 2 ágyuból dolgozhatott. „Amphion" egyik egész oldalából egyszerre tüzet adván, az orosz katonák a dombra szaladtak fel. Mind a két hajó 35 perczig folyvást ágyuzott, azaz addig, mig az üteg teljesen elromboltatott, ugy hogy nyoma is alig tetszett meg. Ekkor ***Key*** kapitány, ***Bogel***, ***Vodehouse*** és ***Clutterbuck*** hadnagyok hajóskatonákkal partra szállván, az ágyukat mind beszegezték. ***Bogel*** ur ez első orosz eröditési müvre nagy „hurrah" kiáltások közt feltüzé az angol lobogót. A hajókon semmi szerencsétlenség nem történt; pompásan céloztak. ***Napier*** admiral e szavakat jelezé: „Jól tetted Amphion!" E müködés alatt a csapatok az „Edinburgh" ágyui védelme alatt partra szállván, a tetőkön telepedtek le, s ott fognak maradni, mig a tüzérség a hajók-

Digitized by Google

ból ki nem fog szállittatni. — „Bulldog“ és „Stromboli“ hajók, reggel próbából löni kezdtek az ellenséges várdára; forgatható ágyuik 2520 ölre vittek, s épen semmi eröködésbe nem került az ellenséget elérni; azonban 10 órakor felhagytak az ágyuzással. Este a tábori tüzek gyönyörüen kivilágiták a tengeröbölt, s a sziget erdös vidékét.

Aug. 9-kén. E nap leginkább készületekkel telt el. A „Belleisle“ kórházi hajóból minden ágyut kihordtak, s ezeket szárazon ütegekben álliták föl. Egy csapat tengerész e felette nehéz ágyukat szánkákon és csusztatókon huzta, mi a föld egyenetlensége miatt épen nem könnyü munka vala. A francziák külön tábort ütöttek, igen jól fedezett pontokon; elöcsapatjaik az angol tengerészekkel és árkászokkal a félkörü várdától 800 öl távolságra táboroztak, s itt mindjárt sánczokat hánytak. A franczia fövezér föhadiszállása a vár nyugati oldalán van, hol a várbeli ágyuk könnyen elérhetik. A föhadiszállás és az elöcsapat közt 2000 ember áll; a csatározók a bokrokba s mélyedésekben huzták meg magukat, honnan az ellenségnek sok kárt okoznak. A kiszállóhelyen ugyan élénken és tarkán megyen a dolog. Angol és franczia katonák, matrózok, ágyukat, lovakat vonczolnak ki a hajókból, hidakat vernek, raktárakat állitanak, stb.

Augusz. 10-kén. Ágyukat még mindig szállitanak partra. A „Penelope“ a Praesto-csatornán áthajózván, megfeneklett, s az ellenség a félholdalaku várdából tüstént elkezdte ágyuztatni. „Hekla“ és „Gladiator“ minden eröködéseikkel sem tudták meginditani. Az ellenséges ágyuk eleinte majd elöre, majd oldalvást löttek, de késöbb megtalálták a czélt, s egy borzasztó bombazápor hullott le a hajókra. Az admiral a „Penelope“-nak azon parancsolatot jelezte, hogy ágyuit vesse le a fedélzetről, s egyszersmind elküldé „Valorous“ gözöst, hogy egy forditást tegyen. A „Valorous“ és az „Edinburgh“ elkezdték a támadást, s a várda tetöjén nem egy két lukat szaggattak. Délutáni 3 órakor a megkönnyebbült „Penelope“ lebegövé lett, s a löhordjából szerencsésen kievezett. Vesztesége 2 halottban és több sebesültekben állott. Egy franczia csajkán, melly „Penelope“-nak segitségére sietett, 1 kadét és két közember esett el. A „Heclán“ is volt nehány halott és sebesült. Nehány ágyugolyó egészen keresztül tört a „Penelope“-n, s árboczfái is nagyon megrongáltattak.

Aug. 11-kén. Éjjel a francziák a várdától északra egy dombon 3000 homokkosarat állitottak föl. Ez bámulatos gyorsasággal történt, s e kosarak most hatályosan védik ütegeiket. Reggel a bomarsundi kormányzó lovászát, lovát, s több orosz katonaszökevényeket elfogtak a francziák. Ezek megvallották, hogy a csatározók nagy kárt okoztak a várörségnek; mert mihelyt az ágyu tüze fellobbanását látták, tüstént belöttek a lörésbe, a töltéssel foglalatoskodó tüzérekre. *Napier* admiral egész nap a szárazon tartózkodott.

Digitized by Google

Aug. 12-kén. A várdák alig szüntek meg egy perczig a tüzeléstől, mindazáltal a szövetséges csapatoknak csak kevés veszteséget okoztak. *Cowel* mérnöktiszt maga lötte meg ágyékát, midőn pisztolyát a tokba bele akará dugni; szerencsére a golyó, melly mindjárt kivétetett, nem sértett meg főeret.

Aug. 13-kán. Hajnalban a francziák megtámadták azon felső kerek tornyot, melly fekvésénél fogva minden erődítmények közt legnagyobb fontosságu. Délutáni 4 órakor az ellenség egy parlamentär lobogót tüzött ki, s két órai fegyvernyugvást kért, hogy halottjait eltemethesse. A francziák gyanakodtak, hogy ez csak ürügy akar lenni friss löszerek becsempészésére, miután az utóbbi órákban az orosz ágyuk csupán vas és gránit darabokkal lövöldöztek. Ennélfogva két óra helyett 1 órai fegyverszünet engedtetek, mellynek elteltével az oroszok a tüzelést ujra elkezdvén, a francziák is derekasan visszafeleltek. A francziák 1300 láb messzeségre állíták fel ütegüket, melly állott 4 hosszu tizenkét fontos ágyuból, és három haubiczból. Az ágyuk olly jól czéloztattak, hogy a golyók mindig a lőrésbe vágtak be, s egészen a másik oldalig keresztül törtek. — Az angolok nem vettek részt a támadásban. A tengerészek egész nap partra szállással s nehéz hajóágyuik számára ütegek felállitásával foglalatoskodtak. Veszteségük a francziáknak nem nagy, ámbár egészen a várda körében álliták fel magukat, de olly jó állást választottak, hogy a kerek torony ágyui nem czélozhattak ütegeikre. A golyók felettük repültek el, s hátuk megett a földet annyira felszaggatták, hogy ha ezek az ostromlókra esnek, okvetlen szétzuzták volna őket. A franczia vadászok az ő „minié“ puskáikkal szinte nagy szolgálatot tettek; mert 400—500 lépésre elő csuszván, mindig a lőrésekben foglalatoskodó orosz tüzérekre czéloztak, s ez által sok ágyut elhallgattattak.

Aug. 14-én. Jókor reggel ujabb élénkséggel megkezdődött az ágyuzás. Mivel azonban az ellenség nem felelt, a tüzelés mindjárt megszünteték, s egy „Vincennes“ vadászkompánia mint csatározók a toronyhoz közeledtek, hogy megtudhassák e mély hallgatás okát. Egy ujabb ágyuüdvözletre, a torony ismét némán hallgatott. Egy harmadik üdvözletnek hasonló eredménye lett. Ekkor a „vincennesi“ vadászok a tengerhez érkezvén ostromlajtorjákat állitottak a falhoz, s a löréseken keresztül a torony belsejébe bemásztak. És minő rendkivüli látvány lepte meg itt őket: a halottak és haldoklók egymás felett feküdvén, a még megmaradt 35 védője a toronynak mámorittason hevert a földön. A markotányosnő meggyilkolva mellettök feküdt. Hadifoglyokul a katonák a „St. Louis“ s a parancsnok a „Tilsit“ fedelzetére vitettek, s ez utóbbit nem sokára neje is utólérte. A francziák vesztesége e napon 12 halott és 25 sebesült.

Augusztus 15-kén. Ma, *Napoleon* császár születése napján, minden

Digitized by Google

hajó lobogót tüzött fel, s diszlövéseket tett. A tegnap elfoglalt várda meggyuladt, s mint mondják egy orosz bomba által. 11 órakor borzasztó ropogás közt levegőbe repült, s több franczia katonát romjai alá temete. Gyanitják, hogy az oroszok az egész épületet aláaknázták, s a löpor közé begöngyölitett kanóczot dugtak, hogy a győztes ellenség légbe röpittessék. — E napon a hátralevő két torony támadtatott meg, még pedig a keleti az angolok, s a nyugati a francziák által. *Jones* tábornok 32 fontos ütege, melly éjjel elkészült, a keleti torony ellen fordult, s a tüzelést mindjárt reggel elkezdte. Az ágyuk körül az „Edinburgh," „Hogue," „Ajax" és „Blenheim" angol hajók matrózai és tengerészei tették a szolgálatot. Esteli 16 órakor egy oldala belövetett, s a torony feladá magát. Más oldalrul a nyugoti tornyot a francziák ostromolták, s itt is a franczia vadászok, mint a kerektoronynál, minié-puskáikkal lötték le az orosz tüzéreket, s hallgattatták el az ágyukat. A angoloknak nem voltak illy vadászai. A szövetséges seregek vesztesége csekély volt. Igy az angolok csak 1 halottat és 1 sebesültet vesztettek, de *Wrotesley* hadnagyot egy ágyugolyó halálosan megsebesitvén, 20 percz mulva a „Belleisle" hajón lelkét kiadá. Ellenben az oroszok 6 halottat, 7 sebesültet, és 125 hadifoglyot vesztettek, kiket *Napier* admiral a „Termagant" hajóra küldött.

E müködések alatt *Baraguay d'Hilliers* franczia tábornok a nagy vár ellen intézte réstörő ütegeit. A franczia és angol gőzösök, támogatva a „Trident," „Duperré," „Edinburgh" és „Ajax" hajóktól, jól irányzott bombázást kezdettek; *Pelham* kapitány pedig azon ütegbe, honnan egy pár nappal azelőtt az orosz kikergettetett, roppant, tizhüvelykes ágyukat huzatott be, s azokkal pompás tüzelést folytatott. És ámbár helyzete igen veszélyes vala, még is tüzéreit olly jól tudta fedezni, hogy veszteséget nem szenvedett.

Augusztus 16-kán. A réstörő ütegek elkészülvén, a fővár ellen minden oldalrul elkezdődött a tüzelés. A vár *Pelham* kapitány ütege ellen, melly neki olly sok kárt okozott, felette erős ágyuzást nyitott meg, ugyhogy csoda, hogy emberei megmenekülhettek. Ezt látván *Napier*, a következő hajókat és gőzösöket: „Ajax," Edinburgh," „Arrogant,', „Amphion," „Valorous," „Sphynx" és „Driver" 10 hüvelykes ágyuikkal támadásra rendelte, s megparancsolta, hogy ezek, és a parton fekvő franczia mozsarak a várat minden 5 perczben egy golyóval és egy bombával üdvözöljék. És ez használt, mert az ellenség parlamentär lobogót tüzött ki. Erre *Napier* elküdte *Hall* kapitányt a „Bulldog" hajóról, ki *Parseval* hadsegédével, s a franczia fővezér két vezérkari tisztjével egyesülvén, a várba bement, hol *Bodisko* orosz várparancsnok rövid szócsere után késznek nyilatkozott a várat feltétel nélkül feladni, a várőrséget a szövetségesek kegyelmébe ajánlván. A feltételt mind *Napier*, mind *Parseval* admirálok, mind *Bara-*

Digitized by Google

guay d'Hilliers franczia fővezér elfogadván, az egész várörségbeliek hadifoglyokul nyilvánittattak, s a várból kijövén, hajókon Ledsundba szállittattak. Egy biztos a várban találtató készletek összeirására kirendeltetett.

Napiernek Bomarsund bevételére vonatkozó sürgönyeiből az orosz foglyok száma igen jelentékeny. Igy Angliába s fele részben Francziaországba elszállittattak a „Hannibalon" 9 tiszt, 304 közlegény; az „Algiers"-en 8 tiszt, 409 közember; a „Royal Williamon" 16 tiszt és 1731 közember; a „Fermaganton" 3 tiszt és 199 közember; a „St. Vincenten" 15 tiszt és 499 közember. Ehhez járul 28 nő, kik férjeiket kisérték, és 13 gyermek, egészben 2235 ember.

Egy szemtanu, következőkép irja le a vár feladását. Midőn az oroszok a fejér zászlót kitüzték, *Napier* és *Chads* admiralok egy kis csajkán mindjárt partra szállottak.

E perczben ünnepélyes csend állott be. Nehány merész vadászok és matrózok a sziklákra másztak fel, s a vár kapuig nyomultak elő.

Baraguay d'Hilliers, kiséretével ugyan ez időben a vár felé vágtatott. A tábornok, ki árulást gyanita, megparancsolá katonáinak, hogy bizonyos távolságra maradjanak.

Végre megjelent a várparancsnok, hogy a feladás eránt értekezzék. Midőn meghallá, hogy kegyelemre kelletik magát feladni, az angol admiralnak és a franczia tábornoknak átnyujtá kardját. Egy franczia hadsegéd elküldetett, hogy a csapatok várbai bevonulását vezényelje, mi meg is történt.

A parancsnokok kivánták a fegyverek átadását, mellyek a foglyoktól elő is hozattak, s a golyótüzesitő kemenczékhez közel felállittattak. És miután a hadifoglyoknak megengedtetett, hogy saját málháikat magukkal vihessék, a győztesek előtt kellete nekik a hajókra elvonulni.

E jelenet igen ünnepélyes volt. Az admiralok és tábornokok, fényes vezérkaraiktól kisérve, közel a várhoz állottak meg. A seregek pedig egy hosszu vonalt foglaltak el, mintha harczkészen állanának.

Ekkor jöttek a hadifoglyok páronként, mire a tengerészek siposai, s majd a többi ezredek zenekarai a nemzeti indulókat kezdték el játszani. Az oroszok igen csüggedteknek, és soványoknak látszottak, mi nem csuda, ha meggondolja az ember, hogy öt napig csupán ágyuik mellett szundikálhattak. Nehányan a pálinkás kancsóba nagyon bele tekintvén, tántorogva botorkáztak ki a várból, s midőn a zenét hallották, polkát kezdtek el tánczolni. Egy részeg orosz katonát épen akkor csiptek meg, midőn a lőporos raktárba tüzet akart dobni. Más nap agyonlövetett.

Sok hadkészlet nem igen találtatott a várban, de élelmi szerekkel egész évre el voltak látva, s kész pénzben 150,000 p. frt. találtatott.

Digitized by Google

Az iratok közt egy okmányt is leltek a győztesek, mellyből kiviláglik, milly fontosságok helyeztetének az oroszok az Aland szigetekre. Tartalma ez utasitásnak, mellyet Finnland parancsnoka, *Turugelm* vadász zászlóalyi alezredeshez küldött, következő:

Helsingfors. 1854. mart. 10. (22.)

„Ő felsége a császár megfontolván, hogy a jelen politikai viszonyok közt, az ellenség legfőképen az Aland szigetcsoportra forditandja figyelmét, s az összeköttetés a szárazföld és a szigetek közt ez okból darab ideig félbeszakittathatik: az Aland szigetek részére az Aboi helytartó mellé egy segédet nevezett, ki öt a szigetek kormányzásában elősegitse. Ha az összeköttetés csakugyan megszünnék, az emlitett segéd egy teljhatalmu polgári főnök helyét pótolandja, s magát a helytartó általános utasitásához szabandja. E czélból ajánlatomra ő felsége Önt nevezte ki aboi helytartósági segédnek az Aland szigetekre, s megbizatása idejére évenkint 1750 ezüst rubelnyi fizetést rendelt.

„Egy uttal ő felsége megparancsolni méltóztatott, hogy a finnlandi zászlóalyak minden kompániájából, s a császári testör grénátosokból egy altiszt és 2 közember parancsolata alá adassék, kiknek kötelessége leend, ellenséges invasio esetében, Önnek segitségül lenni, a lakosokat ösztönözni, hogy az ellenség támadását visszaverjék, s hazájukat oltalmazzák.

„Ön uj állomását foglalja el, s megérkezése után helyben vegye át a szigetek kormányzását, melly részben ő felsége régibb utasitásaihoz tartandja magát.

Egyébiránt elkerülhetlen szükségesnek tartom, hogy Ön a következőket igyekezzék végrehajtani:

1. A főszigeteket személyesen járja el, a felügyelést katonai szempontokból intézze, és szemelje ki azon pontokat, mellyek az ellenség támadásainak leghihetőbben ki vannak téve, s ezért védelmi szabályokkal ellátandók.

E körutban ne mulaszsza el Ön a lakosokkal érintkezésbe jönni, gondolkozásmódjukat és szellemüket kitanulni.

Különösen igyekezzék olly férfiakkal érintkezésbe jönni, kik a népre hatással vannak; s illyeneket mind az evangelikus papok, mind a nép közt keressen Ön. E férfiak segitségével igyekezzék a népre hatni, hogy a magas kormányhoz ragaszkodással legyen; s hogy bizalmát megnyerhesse, puhatolja ki helyzetét és privat dolgait.

Egyuttal törekedni fog Ön az Aland szigetek lakóiban a harczvágyat felkölteni. Ez legnagyobb fontosságu dolog, miután e szigetcsoport egészen elkülönözve áll. És a mellett hogy a lakosokkal saját

Digitized by Google

erejüket megismerteti, nem késendik Ön bennök a császár szentséges személye iránti kötelességeket is felébreszteni.

2. Megbizom Önt, hogy a közlekedési utakra is, mellyek télen a szigetek és szárazföld, s nyáron a szigetek közt léteznek, figyelemmel legyen.

3. Különösen azon pontokra forditsa figyelmét, mellyek az ellenségnek kiszállásra alkalmasok lehetnek. E tekintetben jó lesz megjegyezni, hogy egy sziklás part, hol viz alatt szirtok és ködarabok lappanganak, még ha a viz elég mély is, kiszállásra nagyon veszélyes, főleg apály alkalmával. Hasonlóul a fövenytorlatok is alkalmatlanok, mert az ellenség ütegei védelme alatt nem tudja csapatjait partra szállitani. E pontok kivételével a többieken a kiszállás mindenütt könnyen végrehajtható. Azért e pontokra ügyeljen fel Ön, s idejében minden rendszabályokat tegyen meg, hogy az ellenséges vállalat meghiusittassék.

4. Belátására bizatik, hogy szükség esetére nem volna-e czélszerü a lakosokat egyik szigetből a másikra átköltöztetni.

5. Az Aland szigetek, mint minden szigetcsoport, védelemre azon előnynyel birnak, hogy minden ponton jókor lehet értesülni az ellenség közeledéséről. Mindenesetre erre nagyon kell vigyázni, kivált ha egy sziget, lakosainak átköltöztetése által, lakatlanul maradna.

6. E perctől kezdve a sziget belsejében azon pont előre kiszemelendő, hol az ellenség ellen makacs védelmet lehet létesiteni; s Ön megvizsgálandja, hogy helybeli eszközök segitségével lehetséges-e e pontokat megerösiteni.

7. E tekintetben, valamint a többiben is, Ön folytonosan érintkezésben álland a bomarsundi erösség parancsnokával, egymásnak kölcsönösen segitséget nyujtandók.

8. Ha a lakosok felfegyverzése szükségesnek találtatnék, a gránátos zászlóalytól 500 darab dragonyos karabély Ön rendelkezése alá adatik, valamint 400 font ólom, és 3000 darab puskakova is. Egyszersmind a vár raktárából 70 pud (1 pud = 20 m.) löport kaphat. A fegyverek szétosztásánál nagyon kérem felvigyázni, hogy kinek kezébe adatnak.

9. A császári testör gránátos zászlóaly, és a finnlandi zászlóalyak kitartására Önnek 1 millio ezüst rubel utalványoztatik, és ezenkivül egy rendkivüli summa különös kiadásokra, mint kis járművek kibérlésére, a körutra, stb.

10. Ha az ellenség egy vagy több szigetet elfoglalna, Ön belátására hagyatik egy csapatot szervezni, melly kormányhü férfiakból álljon, és saját főnökeik, vagy altisztek által vezényeltessék. Továbbá ha lehetséges; gyujtóhajókat kell épiteni, a szigeteken kémjáratot tartani, utakat, hidakat, lakokat elrombolni, erdöket felégetni, egy

Digitized by Google

szóval mindent megtenni, mi az ellenséget feltartóztathatja. Minden esetekben, főleg fontos eseményekben engem különös expressus által fog tudósitani. Igyekezzék flottáinkkal és hajóinkkal is összeköttetésbe jönni, de vigyázzon, hogy tudósitásai utközben fel ne fogassanak.

aláirva : *Kokasowszky* tábornok.

Mind ezen utasitás és elővigyázat daczára is, a szövetséges seregek és hajóhadak az Aland szigeteket csekély ellentállással elfoglalták, s magát a bevehetlennek tartott bomarsundi várat 9, vagy tulajdonképen 5 napi ostrom után meghóditák. Orosz részről tehát a faluk, erdők leégetése czéltalan barbárságnak mutatkozott.

E hirtelen eredmény, melly, összehasonlitva az oroszok szilistriai megveretésével, annyira feltünő, mutatja, miszerint az orosz és franczia sereg közt épen olly nagy a különbség, mint azon ügy közt, mellyért harczolnak. Minden ember gondolta, hogy a félelmes bomarsundi vár hosszas és szabályos ostromot kivánand meg, s ezért roppant hadkészlet szállitatott ki. De a katonák vitézsége, s a romboló eszközök pompás minősége feleslegesekké tevék az előkészületeket. Már most látjuk, hogy az oroszok az Aland szigeteken, — s hihetőleg másutt is — nem birnak olly távolságra hordó ágyukkal, mint a szövetséges hajóhadak. Ha e körülményt a pétervári udvar béke idején észreveszi, bizonyosan nagy számu legjobb nemü ágyukat rendelt volna meg Angliában, vagy olly angol müértőt fogad, ki képes leendett az ágyuk öntését vezetni s arra felügyelni. De reményljük, hogy a czár jövendőben nem használhatja fel olly könnyen a civilizált Europa lángeszét, legioinak szervezésére. Sok hadkészlet van, mellyeket Oroszország a külföld segitsége nélkül meg nem szerezhet. Azon kapzsiság, mellyel Odeszánál a „Tiger“ angol gőzös gépeit elfoglalták az oroszok, elég bizonyság erre, s egyszersmind mutatja, milly szükséges a semleges hajókat a hadi contrebande miatt szorgosan kikutatni.

A bomarsundi esemény azt is tanusitja, hogy mind azon történetecskék, mellyeket az orosz középületek rosz épitése felől hallottunk, épen nem nagyitások. Valamint a czár tölgy hajói fenyőfából és pedig igen roszból vannak épitve, ugy látszik gránit kőfalai is olly torlaszok, mellyek tömegekben rogynak össze, mihelyt a gránit falazat lelövetik. Azon ravaszság, mellyet Oroszország a külföld irányában gyakorol, saját szolgái által fizettetik vissza; s azon eszközök, mellyekkel hatalmát fentartani törekszik, ollyanok mint e hatalom maga : világámitás.

Bomarsund elfoglalásával, minden ember azt gondolta, hogy e fontos állomást a szövetségesek meg fogják tartani, annyival inkább, mert még aug. 11-kén *Baraguay d'Hilliers* az Aland szigetség minden

Digitized by Google

helységeiben a templomokban kihirdetteté, hogy az Aland szigetcsoport, mellyet Oroszország csak 1808-ban vett el Svédországtól, jövőre orosz birtok megszünend, s az európai nagy hatalmak védnöksége alá fog helyheztetni. Milly nagy lön tehát a meglepetés, midön hire jött, hogy nem csupán Bomarsund vára fog légbe röpittetni, hanem a franczia hadsereg, s az egyesült flották is october elejéig hazájukba vissza fognak térni. Mi lehet oka ezen rögtöni változásnak, ez még mély titok, mellyet csak a jövendő fog előttünk feltárni.

Augusztus 30 kán szerdán kezdődött meg a rombolási munka a Prästő várdával, mely fedelén kivül alig volt megrongálva, s déltáján légbe repittetett. Előbb dörgést és csörömpölést lehete hallani, s tüstént reá roppant két robbanat következett; erre a várda formátlan tömeg alakban repült fel, sürü füst- és poroszlopot hányva fel, mellyből a gerendázatok és ködarabok mindenfelé lövödtek. Egy erős szél a felhőt kelet felé kergeté, talán elég messzire, hogy némelly hamumaradványokat Szent Pétervárott is lerakjon. Mi Prästő egykoron volt, csak két kis, mintegy 20 láb magas faldarab van még meg, mellyek a romhalmazból kiemelkednek. Bomarsund roppant készletei a földnépének adattak zsákmányul, melly minden oldalrul talyigákkal s mindenféle jármüvekkel tódul oda, hogy magát liszt, árpa, zabbal, stb. ellássa. Mindenkinek szabadságában áll annyit venni, mennyit akar, s bárha már sok százan használták az alkalmat, még mindig sok száznak elég, mi még megvan. A szegény embereknek, kik különben télen éheztek volna, ez adomány igen jól esik. A franczíák nehányat a várda ágyuiból magukkal visznek Franczíaországba; némellyeket, nevezetesen azokat, mellyek a Penelopéra tüzeltek, midön zátonyra ült, az angolok vitték el. Sept. 1-jén a Rottich várda lön légbe repitve, hanem kisérletképen csak felével a Prästönél használt lőpornak. A robbanat nem volt sem olly erős, sem olly hatályos, de a falak még is összedöltek.

Sept. 2-kán este 7 órakor, a Bomarsund alatti aknákat gyujtották meg, s a vár legnagyobb része 4 vagy 5 robbanatban repült fel a levegőbe. Majdnem sötét volt már, midön ez történt, s a hatást felette pompás volt nézni. Egyetlen egy bombát sem vettek ki a várdából, ezért a légbevettetésnél e lövegeket minden irányban lehete repülni látni, s a szétpattanás perczében, fényes csillaghullásként villogni. A romok aztán lángba borultak, s éjfél táján a tüz egy másik raktárba is belekapott, mellyből az égő gerendák és izzó kövek, mint meteorok repültek a levegőbe. A torony közepének egy részét szándékosan megkiméltek, hogy *Chads* admiralnak kisérletre szolgáljon.

Hetfőn az „Edinburgh“ 500 ölnyire a toronytól felállt, s 7 egész szélességbeni lövést tett, mellyek teljes rést nyitottak a toronyba. Ezután ismételte a kisérletet 1000 ölnyire, de onnan sem tüzelés,

Digitized by Google

sem a hatás nem volt kielégitö. Fájdalom 4 odavaló lakos a várdákkal együtt levegöbe repült. Ismételve intették öket, de ök elrejtöztek belöl, zsákmányt remélve, s nem hivék, hogy az aknákat is meggyujtsák. Egy mintegy csoda által menekedett meg.

Abo és Sveaborg várak kikémlelése.

Augusztus 27-kén *Napier* megtudván, hogy *Abo* orosz város mellett orosz seregek, és ágyucsajkák gyülekeznek, *Scott* kapitányt 4 hajóval kémszemlére küldte, ki az ellenséges hajókat és gözösöket egy uszó kikötökorlát háta mögött, mind két oldalrul ütegekkel védve találta, s ezenkivül Abo városban számos orosz katonákat fedezett fel. *Scott* kapitány e veszélyes hajózás alatt minduntalan homoktorlatokra bukkant, de kárt nem szenvede; s miután Bergham elött 10 tengeri mérföldre bátorságosabb utat talált, minden hajóival Abo felé vitorlázott. Az angol hajók által elkezdett tüzelés csak azt eredményezte, hogy a kikötökorlát mögé bujt orosz gözösök és ágyucsajkák is felelvén, számukat és állásukat ki lehete tudni. Azonban *Otter* hajóparancsnok, olly közel mint csak lehetett, méregette a tenger fenekét. A kikötöben volt összesen 17 ágyucsajka két ágyuval egy sorban, és körülbelöl minden oldalon 20 evezövel; továbbá 4 gözös, és 3 vagy 4 maszkirozott üteg. Egyébiránt az oroszok az angolok jövetelét már jókor észrevehették, mert egy nappal elöbb 4000 fris orosz katona érkezett meg, 5000-et pedig vártak. A kémszemle után *Scott* kapitány a flottához visszatért, s jelentéséböl kiviláglott, hogy bizony a finnlandi partokon a szövetséges hajóhadak a viz sekélysége s a szirtos meder miatt lapos hajók nélkül keveset végezhetnek.

Még érdekesebb volt azon kémjárat, mellyet a finni öbölben *Sveaborg* felé a „Phlegeton“ korvet, nehány angol fregátok kiséretében tett. Augusztus 26-kán délelötti 11 órakor indult be a finni öböl torkolatába, s eddig az utazásnak nagyon kedvezett az idö. Fényes napfény aranyozta meg a tengert, s ugy látszott, mintha a Kelettengeren a szép de nagyon mulandó napokat vissza akarná hivni. Kevés idö mulva a parancsnok az árboczkosárba menvén fel, jelt adott, hogy az expeditio *Sveaborg* elött áll. Ünnepelyes csend következett a fedelzeten; mindenki jól megakarta nézni e hires várat, melly az orosz birodalom egyik legerösebb védbástyájának tartatik. Mintegy délutáni 4 órakor a hajók a vártól 2 tengeri mérföld távolságra horgonyt vetettek.

Távolban a szárazon *Helsingfors* város terült el, közepén a görög templom magas tornya nyulván fel. Ezen moszkvai izlésre épült torony kékre van befestve, s számos aranyozott csillagokkal meg-

Digitized by Google

rakva, mellyek a napfényétől messzire csillámlanak. A templomnak mind a négy szegletén is emelkedik fel egy egy torony, csakhogy kissebb a főtoronynál, mi az egésznek igen eredeti tekintetet ad. Miután az angol hajókat a lakosok meggpillantották, mindjárt jel adatott a hadihajóknak, s a lakosok ellepték a körülfekvő dombokat, aggodalmasan várván a történendőket.

A sveaborgi katonai telepitvény jelenleg 7 szigeten áll, mellyeken számtalan, s jelenleg 810 ágyuval megrakott eröditmények állittattak. Az egész Helsingfors város előtt fekszik, mellytől csak egy keskeny tengerszoros választja el. A kikötőnek több bejárása van, de csak egy hajózható. Fekszik ez délre Treskholm és Gusztavsvärn szigetek közt. Tul rajta világosan láthatni egy, roppant kövekkel megterhelt 8 emeletes orosz hajót, melly elsülyesztésre készen áll, hogy az angol-franczia hajók előtt a bejárási csatornát elzárja. E háromemeletes sorhajó vitorláit leszedte, árboczait lehajtotta, s egy harmadik admiral vörös lobogóját tüzte fel. Más 6 orosz sorhajó a nagy kikötőben horgonyozik, Treskholm sziget háta mögött. Árboczfái s vörös lobogói jól kivehetők. Ismét másik ponton egy gőzös fregát vala látható, melly épen fütött, s aztán másik hajót, melly parthoz közel állott, a kikötőből vontatott ki. A többi bejárások a kikötőbe felette sekély mélységüek. Azon szigetcsoport, mellyre Sveaborg eröditményei épültek mintegy $^2/_3$ hosszu, és $^1/_2$ mérföld széles tért foglal el, s körülkörül kis szigetektől, szirtos, veszélyes helyektől környeztetik. Átalában a köziklás, homoktorlatos helyek a Kelettengeren legjobban védik Oroszországot minden ellenséges megtámadás ellen. Az emlitett szigetek egyikében egy világitótorony is volt felállitva, melly igen nagy hasznára szolgált a hajózásnak, de Bomarsund bevétele után az oroszok ezt légbe repitették.

A szövetséges hajók megjelenése nagy ijedséget és mozgalmat idéze elő a városban. Egy pillanat alatt talpon volt a katonaság, a tüzérek ágyuikhoz futottak, s a kemenczék, mellyekben golyókat szokás tüzesiteni, erősen fütettek. A treskholmi ütegek lövöldöztek is a szövetséges hajókra, de a golyók nem értek odáig.

Az idő szép, a tenger csendes volt. Délutáni 5 óra felé a „Phlegeton“ és a „Ligthing,“ az egy sorban felállitott fregátok közt, mellyek élén az „Imperieuse“ állott, horgonyt vetettek. E percztől kezdve az oroszok folyvást ágyuztak. A hajók fedelzetén világosan lehete látni, mikép hasitják a golyók a tengert.

Másnap aug. 27-kén a „Magicienne“ angol fregát, parlamentäri lobogót tüzvén fel, a parthoz közelebb vitorlázott, hogy a várparancsnokával hadifoglyok kiserélése eránt értekezzék.

Tiz óra felé a franczia korvet, felszedvén horgonyát, a hangöi öböl irányába vitorlázott, még pedig igen sebesen, s két óra tájban,

Digitized by Google

midön épen a legszélső finni tengerpartot látcsöveken kezdték vizsgálgatni, egy távolról jövő tompa moraj minden ember figyelmét magára voná. A moraj ismételve hallatszott, még pedig erősebben és gyakrabban. A látkörben füstoszlopok emelkedének fel; s közelebb jöve lehet látni, hogy az oroszok a hangöi öbölnél épült várdát és erődítményeket légbe repitteték, csakhogy az angol-francziák kezére ne jussanak. Ezen hasonnevü félsziget végső csucsában épült erődítmények a következőkből állottak 1) a *Gusztavswärn* várdából, melly egy szigetecskén épült, 25 ágyu s 2 mozsár által védelmeztetett, 3 kaszárnyát, egy löporraktárat s egy várparancsnoki lakot keritett körébe; 2) egy szinte szigetre épült, 12 ágyu s 2 mozsártól védett *Gusztáv-Adolf* nevü várdából; 3) egy szinte szigeten levő, *Mayerfeld* nevü s 7 ágyuval megrakott ütegből, s egy másik *Ruseen*-nak nevezett ágyutelepből. Más két üteg a szárazon nem romboltatott el.

Ez események kikémlelése után, a szövetséges hajók aug. 28-kán Bomarsundba visszatértek.

Ausztria, fegyveresen megszállja Oláhországot.

Ausztria, már jun. 14-kén megkötötte a török udvarral a szerződést, hogy a dunai fejedelemségeket az orosz seregektől kiüriti, még pedig szükség esetére fegyver által is. Már két hó mult el a szerződés keltétől, s az osztrákok még sem mentek be a dunai fejedelemségekbe. Az orosz nem akart jó szántából kivonulni; Ausztria pedig nem akart az oroszszal háboruba keveredni. Mert még mindég várakozott Poroszországra, s a többi német államokra, kiknek eléggé magyarázgatta, hogy a dunai fejedelemségek megszállása s a dunai szabad hajózás, német érdek; de ezek nem értették, és nem mozdultak.

Végre részint a török seregek győzelmei, részint az ausztriai hadsereg fenyegető állása következtében, strategiai okokból elhatározta az orosz, egyelőre Oláhországot (Moldvát még nem) kiüriteni.

E fontos esemény következtében, Ausztria is elhatározta Oláhországot (Moldvát még nem) megszállani, mit a „Wiener Zeitung“ bécsi hivatalos hirlap aug. 22-ről illy módon jelentett a közönségnek: Az ausztriai császári seregeknek a dunai fejedelemségekbei bemenete, augusztus hó 20 és 22-ke közt az oláhországi bemenetellel kezdetét vette. A *Machio* hadosztály, két dandarjával Szebenből, *Burlo* vezérőrnagy saját dandárjával Brassóból lép be az országba. Fővezérévé a dunai fejedelemségeket megszállandó összes csapatoknak, a 3-ik és 4-dik hadtest főparancsnoka vezénylete alatt, *Coronini* gróf altábornagy neveztetvén ki, ő intézi hadtestének bevonulási mozdulatait, s mig maga a *Schwarzl* és *Burlo* dandárokkal Bukarestnek tart, hova sept. 5-kéig megérkezni igyekszik, addig *Machio* altábornagy vezény-

Digitized by Google

lete alatt, Kis-Oláhország megszállására *Jellacic* vezér-őrnagy dandárját küldi, melly sept. 2-kán érkezend meg Krajovába. E fennevezett 3 dandárt *Aleman* báró altábornagy vezérlendi; s ha Moldvát az orosz kiüriti, mit bizonyosan megigért, akkor *Coronini* gr. hadtest-parancsnok, e fejedelemséget is *Paar* gr. altábornagy vezénylete alatt álló 3 dandárral megszállandja, s maga felváltva a két fejedelemségi fővárosban tartózkodand.

Polgári biztosul *Hesz* báró táborszernagy s a 3-ik és 4-ik hadsereg fővezére oldala mellé, a dunai fejedelemségekben, báró *Bach Eduard* neveztetett.

A fenemlitett legfelsöbb határozat következtében, az ausztriai csapatok Oláhországba csakugyan bementek. A *Burlo* tábornok dandárja bemenetét igy irja le a „brassói ujság“ : „Fontos és örvendetes esemény történt tegnap aug. 27-kén a Predjal csucsán. Az ausztriai csapatok, *Burlo* tábornoktól vezényletetve, reggeli 10 órakor az ausztriai birodalom határát átlépték, s benyomultak Oláhországba. Brassó városából egy hazafiui érzelmü társaság a Predjal hegyre kiment, hogy az ausztriai katonákat s vezérüket villás reggelivel megtisztelje. A brassói határszélen, melly egyszersmind a nagybirodalom határa is, zöld ágakból egy győzelmi kapu állittaték fel, hol a keresztülmenö katonák a brassóiak által harsogó „éljenekkel“ üdvözöltettek. *Burlo* tábornok a csapat élén lovagolt; a brassói hazafiak jobbra balra ugy helyezték magukat, hogy szónokuk a győzelmi kapun kivül épen középre esett. A brassói kereskedök és iparosok nevében *Gött* könyvnyomdatulajdonos üdvözlé a tábornokot, neki és csapatjának szerencsét és egészséget kivánván, hogy Oláh- és Moldvaországban a csendet és rendet helyre állitani sikerüljön, s a felséges császár óhajtása beteljesedjék. Háromszoros „éljen“ kiáltás dörgött le *I. Ferencz József* császárért a Bucsel és Schuller hegyek ormairló. A *Konstantin* nagyherczeg ezredkara a néphymnust zengedezte, s az oláhországi határörség fegyverbe állván, ugy lépett be az ausztriai csapat Oláhország földére, melly állott a *Konstantin* nagyherczeg sorgyalog s a *Péterváradi* végör-ezredekből, s egy üteg ágyuból a 3-ik tüzér ezredi legényekkel. Tul a győzelmi kapun, az oláhországi földön az oláh határör tisztek fogadák *Burlo* tábornok urat, s itt sürü záporeső közt a katonák beléptek az oláh vámház mögötti szép térre. Azonban az omló zápor sem a katonákat, sem vezérüket, sem a brassói polgárokat nem hozta ki széles jó kedvükből.“

„Miután a csapatok tábort ütöttek, s a brassói kereskedöi és ipartestület által megvendégeltettek, maga a tábornok a tisztikarral együtt elfogadá a villásreggelit, melly egy fenyőágakból készitett sátor alatt szolgáltatott ki. Most következtek a lelkesedési jelenetek, mellyeket tollunk leirni nem képes. Az isten szabad ege alatt, olly

Digitized by Google

ponton, melly a képzelödést legmagasabb fokra csigázhatta, állitaték fel a sátor, s igazi szivből és lélekből egyik pohárköszöntés a másikat érte. Az első toaszt, a lovagias *I. Ferencz József* ausztriai császárt illette; azután következtek a köszöntések *Hess* báró táborszernagyra, a 3-ik és 4-ik hadsereg parancsnokára; a köztiszteletben álló *Radeczky* tábornagy atyusra, azon hősre, kinek főhadiszállásán volt 1848-ban Ausztria tábora; a novarai hősre, *Albert* cs. k. főherczegre; a sokon keresztülment, de hü, vitéz és állhatatos horvátországi bánra, *Jellacic* grófra; az igen tisztelt erdélyországi katonai és polgári kormányzóra, herczeg *Schwarzenberg Károly* tábornokra, s helyettesére *Rordolo* altábornagyra; felséges császárunk hajdani nevelöjére gr. *Coronini* altábornagyra; *Burlo* tábornokra, az egész ausztriai hadseregre, az Oláh- és Erdélyországok közti barátságra, stb. „Vivatok" és „Zsiviok" követték e pohárköszöntéseket, s már délutáni 5 óra elmult, midön a társaság, kiki maga dolga után, szétoszla."

Mint elöre meghatároztatott, nem ugyan sept. 5-kén, de sept. 6-kán, gr. *Coronini* tábornok vezénylete alatt az ausztriai megszálló sereg bevonult Oláhország fővárosába, Bukarestbe. E sereg számra mintegy 12,000 fő lehet, s az ezt képező csapatok következök: a *Károly* főherczeg uhlán ezredének 1-sö és 2-ik osztálya, összesen 4 svadrony; a pétervárad végezredi 1 zászlóalya; a *Zsigmond* főherczeg féle (olasz) ezred 3 zászlóalya; a *Konstantin* nagyherczeg féle (cseh) ezred 4 zászlóalya; a szulini végezred 1 zászlóalya; 2 üteg ágyu, a tartalékkal együtt; 1 utász század két hidkészülékkel. E csapatok képezik a *Schwarzel* és *Burlo* dandárt.

Omer basa, mind a török, mind az oláh katonaságból gyalogságot, lovasságot és tüzérséget állittatott ki, s a fejedelemség kormányzótanácsát, a clerust, a bojárokat meghivta, hogy a magas portával szövetségben álló Ausztria csapatjait ünnepélyesen fogadni siessenek. És azon tágas mezön, melly a város és Baneassa közt a szép kövezett országut mind két oldalán elterül, nem csak az emlitettek jelentek meg, hanem a fővárosi lakosságból is ezerek igyekeztek tanui lenni a nagy katonai ünnepélynek, mellyre az idö is felette kedvezett.

A különböző seregosztályok felállitása után megérkezett a török generalissimus *Omer* basa, kisérve egy igen fényes vezérkartól, mellyben angol és franczia tiszteket is lehete látni; továbbá kisérve az oláh országi igazgató tanács elnökétől *Kantakuczeno* herczegtől, több miniszterektől és főemberektől, kik mindnyájan lóháton s a legnagyobb gálában jelentek meg. A két hadvezér egymást szabad ég alatt egész szivességgel, s illö méltósággal üdvözölte, s a kiállitott katonaság fegyverrel tisztelkedvén, gr. *Coronini* altábornagy ur előtt a török és oláh, *Omer* vezér előtt pedig az ausztriai csapatok léptettek el.

A katonai ünnepélynek vége levén, a török katonaság táborába

Digitized by Google

tért vissza, az ausztriai császári csapatok pedig ben a városban a házaknál szállásoltattak el. *Coronini* grófnak a Mavros féle palota levén lakhelyül kitüzve, itt fogadta hivatalosan a kormányzótanács tagjait, a minisztereket, az oláh katonaság főnökét, s más előkelő oláh urakat.

Miután Bukarestben igen számos a németség, igen természetes, hogy ezek véreiket nyilt karokkal fogadák. És e fogadtatás még szivesebb lett azáltal, hogy az itteni németek közt ausztriaiak is számosan vannak, kik hüséges jobbágyi érzelmüknél fogva az ausztriai katonaságot örömmel üdvözlék. Még virágok sem hiányoztak, és szombaton estve a Szlatineano szinházban az ünnepélyt két, német nyelven adott szindarab zárta be.

Jelenleg gr. *Coronini* altábornagy, *Ludolf* gr. ausztriai főtitoknok az internuntiusnál, s az ausztriai katonaság közt egy részről, s más részről *Omer* vezér, *Derris* basa polgári török biztos, s az oláhországi kormányzótanács s a lakosság közt jó egyetértés uralkodik, bár nem tagadhatni, hogy eleinte több surlódások keletkeztek, többféle okokból és félreértésből. Igy a törökök és oláhok nehezteléssel vették *Hess* táborszernagy proclamatiójában azon szavakat, mellyekben az oláhországi hatóságok oda utasittatnak, hogy *minden* ügyben *Coronini* ő excellentiájához forduljanak. E sérelem megorvosoltatott az által, hogy a kiigazitott kiáltványban nem *minden*, hanem csak a *megszállásra* vonatkozó ügyek utasittatnak az ausztriai megszálló hadtest parancsnokához. Az ausztriai papiros pénzeket is nem akarván az oláhok elfogadni, ebből sok kellemetlenség tamadt, annyival inkább, mert a törökök mindjárt bevonulások után intézkedtek, miszerint a török papirospénzek váltóházakban tüstént folyó pengő pénzre váltassanak. Jelenleg e sérelem is megszünt, mert azt ausztriai parancsnok intézkedése folytán, az ausztriai papiros pénz már most mindenütt elfogadtatik.

Továbbá az ide bevonult törökök kiséretében több hontalan magyarok, lengyelek, s 1849-ben számüzött szabadelvü oláhférfiak voltak, kik az ausztriai kormány ellen demonstratiokat szándékoztak tenni, mindenképen agitáltak, söt *Omer* basához egy petitiot is irattak alá, mellyben öt felszólitják az ausztriai katonaság be nem eresztésére. De azon baráti viszonynál fogva, melly Ausztria és a porta közt uralkodik, ez emberek parancsot kaptak, Oláhországot haladéktalanul elhagyni, s az anatoliai hadsereghez menni, ott bátorságukat az oroszokon megpróbálandók. Elutazásuk gyorsan történt, s a veres elem Oláhországban ez által láthatlanná lön. Az egyetlen mozgalom, mellyet észrevehetni, a fanariota bojár családok közt létezik, de ez emberek véleményeik és nézeteikre nézve olly annyira szét vannak szakadozva, hogy minden törekvésök kegyeltjeik közül egyi-

Digitized by Google

ket vagy másikat a fejedelmi székre ültetni, hasztalanok. Ugyanis ez agitatiók megszüntetése végett *Coronini* gróf és *Derois* basa, illető kormányaiktól utasitást kaptak, hogy a volt fejedelmet *Stirbey* herczeget ültessék vissza fejedelmi székébe; a minthogy a Bécsben tartozkodó herczeg meghivást is kapott fejedelmi székének visszafoglalására; s ez esemény Oláhországban sept. 15-kén hivatalosan közretétetett.

Augusztus 3-kán az ausztriai cs. k. csapatok Krajovába, Kis-Oláhország fővárosába is bevonultak. A községi elöljárók, és a lakosság nagy része a városon kivül várta őket, és szivélyesen üdvözölte.

Végre az oroszok Oláhországot egészen kiüriték, mert sept. 1-sö napján Brailát, s Foksánt is odahagyták, mellynek fele még Oláhországhoz tartozik. Az utóbb emlitett helyen tett nagyszerü sánczolásaikat, és eröditményeiket szétrombolták, hogy ezeket az utánok nyomuló törökök ne használhassák.

Igen érdekes a „Journal de St. Petersbourg" orosz udvari hirlap azon czikke, mellyben az indokokról nyilatkozik, mellyek az orosz kabinetet a fejedelemségek kiüritésére késztették. E fejtegetés már azon módnál fogva is érdekes, mellyen abban Ausztria állásáról történik említés. Legelsöbb is visszautasitja a nyugati lapok azon állitását, mintha az orosz csapatok jelen állásában az orosz politikára nézve vereség feküdnék; ezzel ugymond, csak azon csekély eredményeket ügyekeznek takarni, mellyeket ekkorig a nyugati hatalmak gigászi erőfeszitései kivivtak; s feledik, hogy a franczia és angol kormányok elöre kürtölték ama szándékukat, miszerint Oroszországot meghóditják és szétdarabolják, *mig ez az igazságtalan háborut nem kereste, mellybe öt mai nap bonyolitották, s arra nem készült.* Oroszország ezért azon szándéklatok meghiusulását, mellyeket reá fogtak, és mellyek soha sem voltak az övéi, nem tekintheti vereségnek. A fejedelemségeket csak zálogképen szállta meg azon kárpótlásokért, mellyeket a szultántól követelni fel volt jogositva. Hogy csak 60,000 emberrel eszközölte e megszállást, melly erövel Törökországot valóban meghóditani nem lehet, már ez is mutatja az orosz kormány mérsékletét, és öszinteségét; de bizonysága ennek az is, hogy a Dunánál most hátrányban lenni képzelnek bennünket, mert ha az orosz csapatok 8hónapon át csupán védelemre szoritkoztak, ez azért történt, mert hün akará teljesiteni azon kötelezettségeket, mellyeket Európa irányában elvállalt. Hogy illy viszonyok közt a törökökuek minden ponton számosabbaknak kelle lenniök, természetes volt; de minden katona elismeri azon felül, hogy elönyeiket használni nem birták, és negativ eredményeik csak az orosz katonák rettenthetlensége mellett bizonyitanak. Nem emlitve a különféle haditerveket, mellyeket reánk fognak, s mint meghiusultakat festenek, csak a franczia ujságok a

Digitized by Google

feletti bámulatát emeljük ki, hogy miért nem használta fel Oroszország, Szerbia fellázitására szolgáló eszközeit. Mi ugy hiszszük, mondja az orosz lap, hogy az orosz kormány nem szorult igazolásra, hogy miért nem akarta azon szerencsétlen tájakon az irtó háboru rémeit bilincsei alól felszabaditani. Azon csalódásban sem hagyhatjuk a nyugati lapokat, mintha csapatjaink jelen mozdulatait az angol-franczia haderök megjelenése idézte volna elő. A császári kormány joggal elvárhatta, hogy tetteinek mérséklete, és szándékainak loyalitása a *bécsi kabinet* által méltányoltatni fognak. E meggyőződésben cselekedett a jelen krizis kezdete óta. *Az utolsó időben Ausztria által elfoglalt állás seregeinket, miután azon strategiai hadállást, mellyet bizalomban elfoglaltak, reájok nézve lehetlenné tevé, összpontositott mozdulatra kényszeritette;* s most, midőn területünkre visszatérnek, az ausztriai kormány, ment minden elfogultságtól, kétségen kivül azon helyzetben van, hogy a szultán szövetségeseinél, Törökország függetlensége és az ottoman birodalom sérthetlensége elveinek, mellyeket a bécsi conferentia felállitott, érvényt szerezhessen. S ennek daczára is *Gorcsakoff* herczeg sokáig megállapodott Bukarestnél, a török hadsereggel szemközt, azon reményben, hogy *Omer* basa a csatát elfogadja; csak miután e reményben csalódott, határozá el magát, visszavonulását folytatni. Nem ő tehát oka annak, hogy a törökök szövetségesei harczi nyugtalanságuk daczára, tul a Dunán maradtak. Egyéb állitásokra nem felel az udvari lap, miután azokat csak a gyülölet sugalta, mint azon számos párisi és londoni beszédeket, mellyekben Oroszországot majd az egész világot fenyegetőnek, majd csupán nyomorult önvédelemre képesnek festették. Ezekből ugymond, csak azon következtetést vonhatni, hogy Oroszország, mint mindig, conservativ elveihez, a mérséklet és bölcsességhez, mellyek politikája alapelveit képezik, hü maradt, s hü fog maradni; bizva az isteni oltalomban, s gyermekei feláldozásában, nyugodtan be fogja várni a támadásokat, mellyekkel fenyegetik, és mellyek talán nagyon is lármásan kürtöltetnek, semhogy félelmet gerjeszszenek.

Fentebb láttuk, hogy azért hogy ausztriaiak a dunai fejedelemségeket megszállották, a törökök nem hagyták el azokat, mint hirlelve volt, hanem a török fősereg nyomban követte a visszavonuló oroszokat, Bukarestben pedig a török főbiztos *Dervis* basa a rend helyreállitásáról folyvást intézkedett.

Igy az oláhországi kormánynak ideiglenes szervezése végett, a következő fontos jegyzéket intézte *Dervis* a fejedelemség igazgatótanácsához: „Uraim! Midőn az országnak oroszok általi megszállása az igazságtalan háboru minden csapásait magával hozta, egyszersmind a dolgok rendét, melly Oláhországba behozva lön, önkényesen ledöntötte, ez idő óta az ország törvényes kormány nélkül van. Annyit

Digitized by Google

tenne, mint félreismerni legkegyelmesebb souverainünk atyai szeretetének jóakaró szándokait és jóságos érzelmeit, ha illy állapotot még tovább türni akarnánk, miután ő császári felsége nekem különösen a rend és közcsend helyreállitását és fentartását megparancsolni méltóztatott. Midön tehát *ő császári felsége további intézkedéseit a végleges közigazgatásnak* az ország kiváltságai és szabadságaihoz képesti rendezését illetőleg bevárom: egyetértésben a generalissimus ur ő méltóságával sürgetőleg szükségesnek és nélkülözhetlennek találtam, egy ideiglenes igazgatótanácsot kinevezni, melly önökből uraim, következőleg lesz alkotva: Nagyvornik *Kantakuczeno Konstantin* az igazgatótanács elnöke és belügyminiszter; *Cheresko Konst.* bán, az oláh militia főnöke (spatar); *Filipesko J.* nagyvornik, pénzügyminiszter, *Szlatineano J.* logothet, cultusminiszter; *Ottelescheano* logothet, állami ellenör; *Filipesco J. A.* logothet, államtitkár; *Kantakuczeno J.* klutsär, igazságügyminiszter (ideiglenes). Minthogy önök uraim, a reájok bizott munkáknak a fejedelemség közigazgatását vezetni, teljes fontosságát feltudandják fogni, ennélfogva önök, a fenálló törvények szerint cselekedvén, minden erejöket felhasználandják, s buzgalmukat és tevékenységüket megkettöztetendik, hogy mindennél, mit tesznek, semmi az igazságosság és méltányosság határvonalán tul ne lépjen, mellyet az állami alaptörvény értelme s betüje elöszab.

Az ő császári felsége kormánya iránti hü ragaszkodás érzetétől, s tiszta önzetlen honszeretettől lelkesitve, mindig arra kell önöknek törekedniök, hogy minden munkálataikban a legnagyobb részrehajthatlanság uralkodjék. Ha önök uraim feladatukat illykép oldják meg, ugy hálájára jogot szerzendnek. Az önökbe helyzett bizalmat a legnagyobb mértékben fogják igazolni s kiérdemleni, és megfognak bennünket azon hitben erösiteni, hogy önök az ottoman császári hadsereg tábornagya ő méltóságával, egy az országra nézve üdvös rendszabályban közremüködtek, ugy hogy az ország, mig a magas portától ujabb parancsok nem érkeznek, semmi változtatás szükségét érezni nem fogja. Midön ez üzenetet bezárom, mellyet szerencsém volt uraim most önökkel közölni, még különösen felszólitandóknak hiszem önöket, hogy pontosan engedelmeskedjenek minden parancsnak, ha illyet az ottoman császári hadsereg generalissimusa ő méltóságától nyernek. Fogadják uraim teljes tiszteletem ismételt biztositását. Bukarest, aug. 31-kén, 1854. Aláirva: *Dervis* basa, ottoman cs. biztos.

Dervis basának ezen jegyzéke, ismét megzavarta egy kissé a jó egyetértést a török és ausztriai kormány közt, mert ebben *Dervis* Ausztria nélkül rendelkezik bár ideiglenesen Oláhország szervezéséről, holott az Ausztria és porta közt kötött junius 14-ki szerződés 3-ik

Digitized by Google

pontja világosan mondja: „*hogy Ausztria császára ő felsége elvállalja ama kötelezettséget, hogy a fejedelemségekben a török kormánnyal összehangzásban a törvényes állapotot, miáltal ez a porta szabadalmai által biztosítva van, ismét helyreállítsa.*“ Ennélfogva *Ludolf* gróf cs. k. internuntiusi titkár, ki *Beck* b. főbiztos megérkezéséig az ügyeket viszi, utasitást kapott a császári kormánytól, hogy a jun. 14-ki szerződés 3-ik pontjához szorosan ragaszkodjék, s attól semmi eltérést ne engedjen.

Midőn a menekültek Bukarestből eltávolittattak, közönségesen azt hitték, hogy *Mehemed Szadik* basát is, kinek vezénylete alatt áll a török kozák ezred, mellynek tagjai többnyire keresztények és menekültek, s ki a városparancsnokságát is vitte, szinte Kis-Ázsiába fogja küldeni a porta, mivel ő is született lengyel (*Czajkowsky*), s közelében barátja az ismeretes lengyel gróf *Zamoisky* van. Azonban ez nem történt, sőt az oláh igazgatótanács elnöke *Kantakuczeno* nevezetes ajándékkal lepte meg őt egy levél kiséretében, melly igy szól: „Excellentiád! Szultán ő felsége kozák ezredének, melly Excellentiád parancsnoksága alatt áll, Bukarestbe vonulása alkalmából szabadságot veszek magamnak Excellentiádet megkérni, hogy tőlem ez ezred számára egy kis ajándékot fogadjon el, hálám tanubizonysága gyanánt azon jó rendért és kitünő fegyelemért, mellyet ez ezred a lakosság legnagyobb örömére mai napig fentartott. — E kis ajándék 500 röf kék posztóból 100 katonaegyenruha számára, 300 ing, 300 vászon lábravaló és az ország méneseiből való 10 lóból áll. Remélem és alázatosan kérem, hogy Excellentiád e tárgyak elfogadására parancsot adjon, s e mellett csak azon érzületet méltányolja, melly engem szabad akaratból igy cselekedni ösztönöz. Van szerencsém legnagyobb tisztelettel maradni Excellentiád igen alázatos és engedelmes szolgája: *Kantakuczeno Konstantin.*“

Mehemed Szadik basa erre következőleg felelt: Excellentiád! Vettem Excellentiád levelét, s büszkén mondok köszönetet azon ajánlatért, mellyet ön a Szultán ő felsége katonáinak tett, kiknek szerencséjök volt, elsők lehetni azon hivatásban, Oláhország fővárosa rendé és biztosságáról gondoskodni. És erről haladéktalanul jelentést fogok tenni tábornagy ő méltóságának, ki Excellentiád e cselekedetében kétségtelenül ujabb bizonyitványát látandja hűségének, s legkegyelmesebb souverainünk trónja iránti ragaszkodásnak, s azon nemes részvétnek, mellyet ön egy keresztény kormányzat felállitásában vesz, melly minden ottoman alattvalóknak, bármelly valláshoz tartozzék, megengedi, hogy császárja zászlója alatt harczoljon. Fogadja ön, stb.; aláirva: *Mehemed Szadik* basa.

Ausztria seregei a megszállást Oláhországban sept. 10-kéig teljesen bevégezték. *Omer* basa seregének legnagyobb része pedig Galacz,

Digitized by Google

Braila és Foksány vidékén, s a Dobrudzsában központositttatott, hogy szükség esetére nemcsak Moldvát szállják meg török csapatok, hanem az oroszok Beszarábiában is megtámadtassanak.

Omer basa még sept. 20-káig Bukarestben tartózkodék, s bevárandja *Hess* báró cs. k. ausztriai fővezér idejövetelét, s azután menend hadseregéhez, a támadást elkezdendő. Eránta itt a legnagyobb figyelmet tanusitani meg nem szünnek, s minden párt igyekszik, az ő kegyét kiszerezni, és czéljaira segélyét megnyerni. És valóban humánus érzületének egy bizonyitványát adta, melly sokkal élesb ellentétben áll az oroszok viseletével, minthogy azt emlitetlenül hagyhatnók. A Buzeo melletti utolsó ütközetben egy orosz alezredes megsebesülvén, Bukarestbe vitetett, hol minden orvosi segély nélkül elhagyottan feküdt. Ezt megtudván *Omer* basa, aug. 26-kán felszólitá az oláh igazgató-tanácsot, miszerint a megsebesült tiszt gyógyitására egy orvost tüstént rendeljen, s gondoskodjék, hogy e beteg ne csak semmiben hiányt ne szenvedjen, hanem egyuttal e tisztnek kijelentessék, mikép kigyógyulása után szabadon és háboritlanul visszatérhet Oroszországba.

Másik nemes tette *Omernek* az, hogy azon 8 ágyut, mellyeket *Lüders* orosz tábornok Brailában az oláh tüzérségtől lovastul erőszakkal elszedett, az oláh kormánynak kárpótoltatni rendelte azáltal, hogy az oroszoktól elszedett ágyukból ugyancsak 8 ágyut ajándékozott az oláh tüzérségnek; s az ágyukra az ajándék indokait s rövid történetét is felvésette.

A dunai fejedelemségek megszállása tehát Ausztria részéről megtörtént tény.

E fontos eseménynyel a keleti kérdésnek uj korszaka kezdödik. Ausztria, a diplomatiai mezőről, a tettek mezejére lép ki. Hadseregével átlépte a határokat, s a harczszinpadon áll. Még most ugyan mint semleges hatalom, de ollyan, melly végeldöntést követel. Hogy ez nem történhetik meg többé a „status quo ante" alapján, azt mutatja az ausztriai seregeknek jelenléte a dunai fejedelemségekben, melly hangosan kiáltja, hogy Ausztria, Oroszországnak a dunai fejedelemségekbeni kizárólagos protectoratusát jövendöre nem akarja türni.

Az európai publicisták vetekedhetnek a felett, kelletik-e Ausztriának az ismeretes 4 garantiai pontot fegyverrel is kivivni segiteni; vagy hadeset-e Ausztriára nézve a Feketenger és a Dunatorkolat felszabaditása? Annyi bizonyos, hogy miután Ausztria magát lekötelezé békealkudozásokba csak a garantiai 4 pont elfogadása után ereszkedni; s miután a dunai fejedelemségeket tettleg megszállotta: az előbbeni helyzet visszaállitása többé teljes lehetetlen. Mert ha Oroszország a 4 pontot csakugyan nem akarná elfogadni, s kedve kerekednék a fejedelemségek protectoratusát ismét kezébe venni: ez esetben

Digitized by Google

Ausztriának vagy szégyennel kellene puskalövés nélkül a fejedelemségekből visszavonulni; vagy, miután ezt feltenni lehetetlen, akaratja nélkül is kénytelen lend Oroszországgal háboruba keveredni.

Nézetünk támogatására, legyen szabad nehány sorokat közölni *Fiquelmont* gr. munkájából, azon ösz diplomatának, ki Sz.-Pétervárott sokáig ausztriai követ levén, a helyzetet tökéletesen ismeri, s ki még nemrég Oroszország mellett láncsát törni bátorkodott: „Azt állitják, ugymond a gróf, hogy Oroszországra nézve becsületbe járó dolog makacsul ragaszkodni mindazon jogokhoz, mellyeket neki a portával tett eddigi szerződések biztositottak. De egy szerződésnek semmi köze a becsülethez. Az emberek jogokat köteleztetnek maguknak, hogy a jelen pillanat körülményeiből eredhető hasznot el ne szalaszszák; de ha időjártával e haszon, kárrá változik által, nem hogy becsület parancsolná e szerződésnek minden áron megtartását, sőt államérdek és okosság követeli, hogy az feladassék. Csupán és egyedül titkos czélok, mellyek tovább néznek, mint a jogok látszólagos haszna, lehetnének indokok arra, hogy ezek minden áron fentartassanak."

„Illy körülményekben, az Orosz- és Törökország közt visszaállitandó béke, Ausztriára nézve csak mellékes dolog."

„A két császári udvar közti viszonyok mélyen meg vannak zavarva; mutatja a jelen. Ausztria olly helyzetbe jött, hogy mig Oroszországhozi viszonyai a valódi béke alapjaira vissza nem vitetnek, a világbéke visszaállitására mit sem tehet. A helyett tehát, hogy a nyugati hatalmak Ausztria szövetségét keresik olly háboruban, melly csak Európa romlását vonandná maga után, inkább szövetségét keressék a béke visszaállithatására, *de olly békének*, *melly* — ebben egyetértünk — *jövendőre biztositékokat nyujt*. E biztositékokat, illő móddal csupán Ausztria kérheti Oroszországtól, mert ez ügy kizárólag csak a két császári udvart érdekli."

„Nekünk jogunk van Oroszországhoz mondani: Üritsétek ki a dunai fejedelemségeket, mert ezekben veszély nélkül nem maradhattok. De evvel a kérdés csak félig lenne megoldva. Ez mindaddig nyitva és eldöntetlen marad, mig nem kötelezitek magatokat, hogy ezeket többé meg nem szálljátok. Mit ér nektek azon állás, mellyet számotokra ott a diplomatia eszközlött? Mire használ azon protectoratus, mellynek gyakorlására feljogositva vagytok? Minő becse van rátok nézve ezen megosztott hatalomnak? Mindez nektek legkisebb hasznot sem hoz, *hacsak jövőre valamit nem czéloztok*. Valóban több már nem marad fel rátok nézve, mint azon egyedüli lépés, melly szerint e fejedelemségeket egészen az orosz birodalomba kebelezitek. De e bekebelezés a geographiai fekvésen mit sem változtatna. Ha ti egy

Digitized by Google

hadsereggel ott nem maradhattok, mit használna e souverainitási jog a helyzet megváltoztatására?"

„Vannak dolgok, mellyek utoljára mindég beteljesednek, habár azok tervében eredetileg nem feküdt, kik azt szükségeskép előidézték. Hiszi azt valaki, hogy Oroszország, Finnland elfoglalásával vesztegette volna idejét, ha I. Péter birodalma fővárosát Moszkauból Pétervárra át nem teszi.

„Oroszország, a dunai fejedelemségekbeni helyzetéről jelenleg tökéletesen fel van világositva. Tökéletesen meg van győződve, miszerint ezek megszállása sem ideiglenesen, sem állandóul neki hasznot nem hoz. Mindent összevéve, megkisérthetné ugyanezek megszállását, de e fejedelemségeket még sem mondhatná sajátinak, mi ott állandó további biztositékot nem szerzend. És mi lehetne ezen biztositék más, mint Erdélyország és Bukovina elfoglalása? Makacsul ragaszkodni minden szerzett jogokhoz annyit tesz, mint feltárni titkos terveit jövőre.

„És, bár Oroszország ma illy tervek létezését határozottan visszautasitja, s állitja, miszerint illyenek gondolatában sem voltak: mégis kénytelenek vagyunk azt felelni: *hogy a jövendő Oroszország csakugyan fogja azokat akarni.*

„Egy illy esemény, kétségenkivül nehéz háborukat, s erősebben összeenyvezett coalitiót idézne elő, mint a mai.

Igy beszél *Fiquelmont!*

Az orosz válaszjegyzék a garantiai pontokra.

A nyugati hatalmak által formulázott, s Ausztria által is aug. 8-kán elfogadott garantiai pontok a béke feltételeket illetőleg, Oroszországhoz megküldetvén, végre a nehezen várt válasz Sz.-Pétervárról Bécsbe sept. 2-kán megérkezett illy tartalommal:

Szent-Pétervár, aug. 26. 1854.

Gorcsakoff herczeghez Bécsben.

„Én azon közleményeket, miket az ausztriai kabinet august. 10-kéről hozzánk intézett, megkaptam, s ő felsége a császár elé terjesztém.

„Midőn mi az Ausztria részéről hozzánk intézett kivánatnak, miszerint katonai operatiónkat Törökországban ne terjesztenők tovább, s hadcsapatainkat a dunai fejedelemségekből szólitanók vissza, megfeleltünk, akkor kizárólag az ausztriai és német érdekeket tartottuk szem előtt, mellyek nevében a kivánat hozzánk intézve volt. A kivánt engedélynek reánk nézve a legsulyosabb következményeket kellett maga után vonni. Az elvonta tőlünk, miképen ezt az ausztriai kormánynak már kijelentettük, amaz egyetlen katonai pontot, melly

Digitized by Google

az állások egyensulyát a mérhetlen hadszinhelyen javunkra ismét helyreállithatta. Söt mi több : az bennünket szükségkép azon elkerülhetlen veszélynek tett ki, hogy Anglia, Franczia- és Törökország harczerőit, mellyek most az ozman birodalomban foglalkozás nélkül voltak, tömegesen a Feketetengeren létező ázsiai és európai partjainkra tódulni lássuk.

Mindamellett, daczára ezen inconvenientiáknak és világos veszélyeknek, méltányolva Ausztria és Németország kivánalmait, készeknek nyilatkozánk a dunai fejedelemségekből önként és teljesen visszavonulni. Igen, mi e mellett még az elleneseink részéröli viszonosság minden feltételeiről is lemondottunk. Mi ezektől mitsem kivántunk. Mi Ausztriától csupán azt óhajtók megtudni, hogy személyesen milly biztonsági garantiákat nyujthat nekünk; más szóval és előre feltéve, hogy nem állott hatalmában nekünk fegyverszünetet biztositani, óhajtottuk tudni : valljon legalább az egyszer végrehajtott kiürités, s a nyugati hatalmak irányában töle elvállalt kötelezettségek következetes teljesitése után számithatnánk-e arra, hogy megszünendik amazokkal azon nyiltan helyeslett szándékban, miszerint Oroszország erkölcsi és anyagi megaláztatása idéztessék elő, közösen munkálni.

Egyszersmind és tanujeléül békés szándékainknak, szinte készeknek nyilatkozánk, előre már az apr. 9-kei jegyzökönyv elveihez járulni.

A helyett, hogy a nyilatkozatokra, vagy inkább tudakozásokra, mellyek közvetlenül Ausztriához voltak intézve, Ausztria egyenesen válaszolna, szükségesnek hitte az ügyet előbb a nyugati hatalmak elé terjeszteni, s ezek elhatározásaitól tenni függővé azon elhatározást, mellyet mi csupán töle vártunk.

Világos volt, hogy azon áldozat, mellyet mi az ő különleges és egész Németország érdekeinek hozni készek valánk, Franczia ország és Anglia előtt becsesel nem birhatott, és hogy e két udvar, mellyek czélja : a háboru meghosszabbitása által Oroszországot megalázni és gyöngiteni, nem leend hajlandó a kiengesztelés ösvényére lépni.

Ez fájdalom, Eszterházy grófnak velünki közleménye által igazolva is lön.

Az ausztriai kabinet most valósággal nekünk a párisi és londoni udvarokkal tartott értekezetei eredményeképen uj békeföltételeket küld által, mellyek, mi az alakot illeti, a becsületteljes elfogadásra legkevesbbé alkalmas modorban szerkesztvék, s mellyek értelme fölött nem csalódhatunk, miután a franczia kormány vallomása szerint, mikép a bécsi udvarhoz menesztett válaszának hivatalos közzététele által kétségtelenül bebizonyul, az, mi az „európai egyensuly érdeke“ alatt értetik, nem jelent egyebet, mint valamennyi korábbi

Digitized by Google

kötményeink megsemmisitését, szétrombolását a flottai telephelyeknek — mellyek minden egyensuly hiánya következtében, mint mondatni halljuk, az ozmán birodalom elleni folytonos fenyegetésül szolgálnak, — s az orosz hatalomnak a Feketetengereni korlátoztatását.

Ime ezek azon alapok, miket az ausztriai kormány nekünk ajánl, s ámbár int bennünket, miszerint azokat föltétlenül fogadnók el, mégis szükségesnek tartja tudatni velünk, hogy a tengeri hatalmak azokat részükről koránsem tekintik elhatározottaknak és végérvényeseknek, és fentartják maguknak azokat alkalmas időben s a háboru változó esetei szerint módositani, ollyképen, hogy az alapok általunki elfogadása nem lenne elégséges, nekünk csak az ellenségeskedések felfüggesztésére is biztos kilátást nyujtani. Az még tovább is megy : kinyilatkoztatja tudniillik, hogy ezen alapok véleménye szerint az apr. 9-ki jegyzőkönyv elveiből folynak ki, s hogy azok egy tartós és szilárd béke szükséges feltételei. Ezen értelemben kijelenti nekünk, miszerint ő tökéletesen csatlakozik azokhoz, sőt a nyugati hatalmak irányában már azon formaszerü kötelezettséget is elvállalta, hogy velünk semmi más alapon alkudozni nem fog. Illy viszonyok közt ránk nézve fölöslegessé lesz : föltételeket venni vizsgálat alá, mellyek ugyanakkor, midőn tétetnek nekünk, ingók és változandóknak jelentetnek ki; föltételeket, mellyek ha ugy maradnának, mikép azokat most elénk teszik, már egy a hosszu háboru viszontagságai által meggyengült Oroszországot fognának sejtetni, és mellyek, ha a körülmények változó hatalma bennünket valaha kényszerithetne az azokba egyezésre, távol attól, hogy Európának (mikép az ausztriai kormány hinni látszik) szilárd, egyszersmind tartós békét biztositsanak, e békét csak végnélküli bonyodalmaknak fognák áldozatul vetni.

Midőn a császár, mikép cselekvék, a jegyzőkönyvben letett elvekhez járult, nem volt szándéka azokat ugy értelmezni, mint valóban értelmezik. Miután most azon rendkivüli áldozatnak, mellyet mi Ausztria és Németország külön érdekeinek hozni készek valánk, ausztriai részről adandó, minden kárpótlás nélkül kell maradnia; és mivel Ausztria, a helyett hogy abban módot látna az ő addiglan elvállalt kötelezettségei alól felszabadulásra, épen ellenkezőleg még erősebb és terjedtebb kötelezettségei által hitte magát az irányunkban ellenséges hatalmakhoz csatlakozandónak : ennélfogvást élénken sajnáljuk, hogy legutóbbi közleményeire nem hajólhatunk. Mi ugy hisszük, hogy jelen helyzetünkben, a becsületünkkel megférő igérvények mértékét kimeritettük; és mivel a mi őszinte békés szándékaink elfogadtatást nem találtak, részünkről nincs egyéb hátra, mint szükségtől kényszeritve, magát az elleneink által választott utat követni, azaz : hasonlóképp mint ők a háboru változó eseteire bizni az alkudozások végérvényes elhatározásának gondját. Az ausztriai kormány

Digitized by Google

már értesitve van, miszerint indokok, mellyek csupán strategiai szükségességből folynak, birták reá a császárt; megparancsolni csapatainak, hogy a Pruth mögött foglaljanak állást. E szerint határainkra visszatérve, és magunkat védőleg tartva, fogjuk ezen állásban elvárni, hogy méltányos nyilatkozatok nekünk megengedjék a béke iránti óhajtásainkat méltóságunkkal és politikai érdekeinkkel megegyeztetni, s midőn mi, részünkről mellőzni fogjuk, hogy saját ösztönünkből a bonyodalmak szaporitására alkalmat szolgáltassunk, egyszersmind el vagyunk tökélve : birtokunkat az idegen támadások ellen — bármelly részről jőjenek is azok — elhatározottan védeni.

Excellentiád kegyes leend a jelen sürgönyt *Buol* gróf urral közölni. Fogadja ön, stb.

aláirva : *Nesselrode.*"

Az orosz udvarnak mostan közlött válasza egész Európát meglepte. És nem azért lepte meg, mert az orosz a neki ajánlott garantiai pontokat el nem fogadta, mert hiszen ezt senki nem reménylette; hanem azért, mert legujabb jegyzéke az eddigi taktikától eltérve, egészen más utra tért. Az orosz kormánynak nem békét kötni, hanem csupán időt nyerni, s Ausztriát, Poroszországot s a német államokat a nyugatiak szövetségétől elvonni levén főczélja : eddig a neki ajánlott feltételeket soha sem utasitotta el egészen, hanem azokat elfogadta, de egyszersmind ugy módositotta, hogy a módositások az elfogadott feltételeket ismét megsemmisiték. Mostani jegyzékében azonban az Ausztria által ajánlott garantiai pontokat határozottan visszautasitotta, söt tárgyalás alá sem vevé; de hogy a régi taktikát egészen el ne felejtse, ebből egy adagocskát most is szolgáltatott, mert midőn a válaszjegyzék elején terjedelmesen magyarázgatja, hogy ő az apr. 9-ki jegyzőkönyv elveihez csupán azért járult, és seregeit a dunai fejedelemségekből csupán azért huzta vissza, hogy Ausztria és Németország érdekeit akará kiméln : akkor a válasz zársoraiban ismét kijelenté, miszerint ő egyedül strategiai indokokból huzódott vissza a Pruth mögé. Már valljon a két állitás közül mellyik lesz az igazi?

Annyi a válaszjegyzékből látható, miszerint az orosz udvar neheztel az ausztriaira, melly nem hogy elállott volna a nyugatiak szövetségétől, hanem még inkább ujabb követelésekkel lép fel. És valóban, hogy az orosz kormány már eddig háborut nem üzent az ausztriainak, ezt csak Oroszország szorultságának tulajdonithatjuk. Midőn az angol-franczia flotta a Feketetengerre bement, s a török hajóknak a szabad hajózást megengedte, mikor az oroszoknak megtiltotta : az orosz udvar e miatt visszahivta követeit Párisból és Londonból, mert mint mondá, a tengeri hatalmak eljárásában sem méltányosság, sem

Digitized by Google

reciprocitas nincs. És most hasonló esetben, midőn Ausztria a dunai fejedelemségeket megszállván, a török sereget oda bebocsátja, az orosz csapatokat pedig kitiltja: mélyen hallgat Oroszország, s külsőleg a barátság a két császári udvar közt most is fenáll.

Azonban nem titkolhatjuk, miszerint a feszültség megvan, s hogy az orosz diplomatia Bécsben czélját nem érte, ennek *Mayendorf* báró bécsi orosz követ esett áldozatul. *Mayendorf* báró september 4-kén visszahivó parancsolatját átadta az ausztriai császárnak. E diplomata pályája egyelőre be van végezve. Ő 1844-től 1850-ig felséges uralkodóját, az orosz császárt Berlinben a porosz udvarnál képviselé. Helyzete 1848-ban felette nehéz volt. *Miklós* császár azon kiméletet, mellyel királyi sógora Berlinben a forradalom irányában viseltetett, nagy visszatetszéssel fogadta, s ismételve tanácslá neki, hogy erősebb politikát kövessen. *Miklós* császár különösen azon részvétet kárhoztatá, mellyet a berlini kabinet a németországi mozgalomban tanusita; s melly Ausztriára nézve olly vészthozó lőn, s Magyarországban és Olaszországban a forradalmat lángra gerjeszté.

Miklós császár tehát elégületlen volt a berlini udvarral, s azon szoros és benső barátság helyébe, melly öt a porosz királylyal összeköté, észrevehető hidegség állott be.

Mayendorf ur e nehézségeket szerencsésen legyőzte. Mint családi követ e viszonyokat fentartá, mellyek egy évvel később teljes kiengesztelődésre vezettek. Mint politikai követ sokat tett arra, hogy Poroszország ismét visszatért azon utra, mellytől eltávozott, s nem egyszer elejét vevé olly összeütközéseknek, mellyek a legnagyobb két német hatalom közt kitöröben voltak. Berlinbeni működése, öt az orosz czár előtt ugy mutatá be, mint egy államférfiut, ki képes a legfontosabb küldetéseket fénynyel és sikerrel keresztülvinni.

Mayendorf báró azon német családokhoz tartozik, kiket *Miklós* császár, eldődei példáján indulva, a külhatalmakkali viszonyaiban és ügyeiben nagy előszeretettel alkalmaz, s kiknek politikája vezetését, természetesen saját felügyelete alatt, örömest átengedi.

Medem gróf német származásu, épen igy *Nesselrode* gróf, ki már 40 év óta államkanczellár. Honnan ered az orosz császárnak ezen előszeretete a németek eránt, nehéz megmagyarázni. Némellyek ugy vélekednek, miszerint e tekintetben csak természeti vonzalmának enged, s inkább hajol német eredetü alattvalóihoz, kik hozzá vérrokonságot illetőleg közelebb állanak, mint az eredeti oroszok. Valamint atyja *I. Pál*, ugy *Miklós* császár is inkább német mint orosz, s ereiben alig van nehány csep a *Romanoffok* és *Nagy Péter* véréből.

I. Pál, ki 1801-ben gyilkoltatott meg, német szülék magzata, azaz anyja *II. Katalin* Anhalt-Zerbsti herczegnő, s atyja *III. Péter* a Holstein-Gottorpi herczeg fia volt. Igaz ugyan, hogy *III. Péter* anyja

Digitized by Google

legidősebb leánya volt *Nagy Péter* czárnak, s ez azon kötelék, melly a mostani orosz uralkodó családot a *Romanoffok* dynastiájához csatolja : mindazáltal *Miklós* császár nem ó-orosz, hanem inkább német herczeg a holsteini házból.

Azon kitüntetés, mellyben a császár a német-oroszokat részelteti az ó-oroszok előtt, amazokat folyvást az irigység és czivakodás tárgyaivá teszi. De minő mesterség kelletik ahhoz, hogy valaki a monarcha állandó kegyében megmaradjon! Nem elég, hogy mindég okos és szerencsés legyen; a legkisebb bak, a legcsekélyebb tévedés már bünnek kereszteltetik az ó-orosz párt által, miért megkelletik lakolni. Evvel megmondottuk a *Mayendorf* ur történetét.

1850-ik év végén, midőn követnek Bécsbe tétetett át, azon nagy szolgálat, mellyet Oroszország Ausztriának tett, még fris emlékezetben volt; s bár az akkori miniszterelnök *Schwarzenberg* herczeg mindenkép igyekezett az orosz befolyástól menekülni, s hátát inkább Németországhoz támasztani : mindazáltal a két császári udvar közti viszonyok könnyük és barátságosak voltak, mert az orosz követ jól tudta, miszerint *I. Ferencz József* császár jóakaratjára, s *Metternich* herczeg támogatására mindég számithat, ki mindenben nem egyezett meg *Schwarzenberg* nézeteivel.

Schwarzenberg halála megerősité állásában *Mayendorfot*, ki az új miniszterhez *Buol* grófhoz sógorsági viszonyban állott, ennek egyik testvérhugát vevén nőül. Ekkor még senkinek nem volt előérzete a konstantinápolyi bonyodalmakról, mellyek később Európának nagyobb részét háboruba keverték. Midőn azonban e dolgot Oroszország szőnyegre hozta, *Mayendorf* mindent elkövetett, hogy a jó egyetértést az orosz, ausztriai és porosz udvarok közt fentartsa, s legalább semlegességet biztositson Ausztria és Poroszország részéről. Ő azt gondolta, hogy e feladat neki könnyen sikerülend, s nem tartózkodott az eredményért *Miklós* császárnál személyesen jót állani. *Miklós* császár nem kivánt többet, ő evvel nagyon megelégedettnek mutatkozott, kivált midőn londoni képviselőjétől is azon biztatást nyerte : „miszerint egy Franciaország és Anglia közt kötendő szövetség miatt aggodalomra semmi ok nincs, miután ez lehetetlen, s erről senki sem akar beszélni.“

Ez időtájban *Mayendorfot* a császár Pétervárra hivta, hogy vele személyesen értekezhessék. A császár olly megelégedést mutatott e diplomata irányában, s olly osztatlan bizalmat, hogy *Nesselrode* gróf állása miatt már aggódni kezdének barátjai. Az ó-orosz párt boszankodott ezért, s *Nesselrode* grófnak pártját fogta.

Mellyek voltak 1853-ban tulajdonképen *Miklós* császár czéljai? Ez olly pont, mellyet felderiteni érdekes volna. *Mayendorf* ur tudta ezeket, s párisi, londoni, berlini barátaihoz igy irt : „Nem bátorko-

Digitized by Google

dom ugyan jövendölni, de önöknek egyszerüen csak azt állithatom, hogy Európa közbékéje egy esztendeig sem tart, s egy év mulva nagy eseményeket fogunk érni.

Mayendorf ur visszamenvén Bécsbe, itt nagy változásokat tapasztalt. Ezek felöl *Metternich* herczeggel beszélgetvén, ez neki igy nyilatkozott: „Vigyázzon ön, mondá a volt államkanczellár, mint én hallom, ön császárja Törökországot illetöleg messze akar menni; jól gondolja meg s vegye tekintetbe, hogy a jelen időpont nem alkalmas arra, mikép a kormányon rést lehetne törni. Higye el ön, hogy ha a császár Keletet békében nem hagyja, a dolgok helyzete Európában fog megváltozni, s nem állok semmiért jót.“ „Fájdalom, válaszolá Mayendorf, a császár egészen más véleményben van, s helyzetem kényszerit, hogy határozott állás vételére kérjem önt.“ — „Jól van, elöre mondom önnek, lelkiismeretem nem engedi, miszerint illy fontos ügyben hallgassak, én a császárt, az én uramat figyelmeztetni fogom. Ö nem követendi önt azon utra, mellyre vezetni akarja; ö nem követendi önt, mert nem követheti, s utoljára ön fejedelme elszigetelve maradand.“

Kevéssel e beszélgetés után (1853. jun. havában), melly akkor a német udvaroknál szájrul szájra járt, ugy mondják, hogy az ausztriai császár ö felsége sajátkezü iratot intéze az orosz császárhoz, mellynek tartalmát nem tudhatni ugyan, de gyanithatni.

Nemsokára sürgönyök érkeztek Londonba és Berlinbe, mellyekben *Buol* gróf nyilvánitja, hogy Ausztria Miklós császárt azon esetre, ha Törökországnak hadat izen, nem gyámolitandja. *Buol* gróf, Ausztria semlegességét taglalgatván, megérinté azon esetet, mellyben e semlegesség végét érendi.

Mayendorf urra ez kellemetlen esemény volt. *Orloff* gróf küldetésének meghiusulta pedig az utolsó csapást adá neki. Sokat irtak már *Orloff* grófnak ezen küldetéséröl, de azt hozzá tehették volna, miszerint az orosz követnek meg volt hagyva, hogy *I. Ferencz József* császárnak némelly miniszterei ellen panaszt emeljen, s ezek eltávolitását tanácsolja. *Miklós* császár különösen *Buol* grófra neheztelt, kiben még a régibb időkből bizonyos ingerültséget gyanitott. Ugyanis *Buol* gróf, pétervári ausztriai követ korában, egyszer a császártól néhány kemény kitételekkel fogadtatott. Elég az hozzá, hogy *Mayendorf* báró megbukott, s bécsi követségi állomásáról visszahivatott. Utóda, *Gorcsakoff* herczeg, az ó-orosz párthoz tartozik, s a német párt Szent-Pétervárott, *Mayendorf* ur személyében vereséget szenvedett.

Oroszország, visszautasitván az Ausztria által ajánlott garantiai pontokat, bár magát csak védelemre szoritkozandónak mondja,

Digitized by Google

mindazáltal ugy látszik, hogy a háborut megfeszitett erővel akarja folytatni.

Bizonysága ennek az, hogy a régen félelemmel várt ukáz, melly a birodalom nyugati felében a tizenkettődik ujonczozást parancsolja, mindjárt az orosz válaszjegyzék után egy manifestummal együtt megjelent. Ez ujonczozás a tartalék seregek kiegészitése által van indokolva. És pedig jelenleg 1000 főnyi népességtől nem *hetet* mint máskor, hanem 10 ujonczot kell adni. Tehát az első és második tartalék-seregnek, és ezenkivül a kiszolgált katonáknak fegyverrei szólitása, sem a 2 év alatti négy izben történt ujonczozás, ezen roppant emberáldozat, nem elég az orosz kormánynak arra, hogy protectoratusi igényét Törökországban keresztülvigye.

Ez ujonczozás legérzékenyebben sujtja a jobbágyok birtokosát. Ez kész tőkét veszt el, mint maga az állam. Vegyük fel, hogy eddig csak 200,000 ujoncz került ki egy ujonczozással, s minden jobbágy értékét csak 500 ezüst rubelre tegyük : már iszonyu summa jő ki, melly 2 év alatt 4-el sokszorozva, körülbelől az államvagyon értékét képviseli. És ez csak alárendelt értéke azon költségeknek, mellyeket Oroszország a Törökországban élő görögkhitü keresztények védnökségi igényéért tett, és teend jövendőben. A rendes hadiköltségeket előre csak közelitőleg sem lehet meghatározni.

De kérdés, valljon e roppant hadiköltségeket megbirja-e az orosz financzia? Egy háboru, nagyszerü alakban, ha valaha, jelenleg bizonyosan az állam kincstárától függ. Nem elég bizonyos napra nagy és jól begyakorlott hadseregeket tapasztalt vezérek alatt felállitani; ezeket élelmezni, tekintélyes hadi- és ostromi szerekkel, s mindennemü szállitási eszközökkel is el kelletik látni. Majd veszteségek lesznek pótolandók, mellyek tüz, golyó, és betegségek által okoztattak, s mellyek az állam kincstárát szünetlen igénybe veszik. Ennélfogva jelenleg épen olly közelről érdekli a háboru az állam közigazgatását, mint a tábornokokat. S azért, mielőtt valamelly állam háboruba keverednék, szükséges évenkénti jövedelmét s kiadását szorosan latra vetni, s felszámitani, minő rendes és rendkivüli eszközökkel rendelkezhetik, egyszóval az állam erejét a képességgel kelletik egybevetni, hogy mennyit birhat el.

Alig kezdődött el Keleten a háboru, már minden állam, az egy Angliát kivéve, kölcsönhöz volt kénytelen folyamodni. E buzgalomban, mellyet néhol a szükség, néhol a számitás parancsol, lehet az erők arányát föképen megmérni. A hadviselő hatalmak financziai erejéből, a jelenlevő krizis kimenetelét is meglehet jövendölni. És e jövendölés nem levegőből kapott, hanem az összehasonlitó boncztan egy neméből, melly a közjövedelem és államhitel elemeit szétboncczolja, következtethető.

Digitized by Google

Oroszországot, a jelen harczban, minden anyagi erőkben még számilag is nagyon alárendeltnek találjuk. Nem is említvén a német államok 50 millió emberét, kik e harczban könnyen részt vehetnek; sem a török nemzetet, ki olly dicsőséggel tartja meg állását, s olly sulyosan méri csapásait esküdt ellenségére; csak Francziaországot és Angliát hozzuk elő, mellyek 65 millió lakossal lépnek a harczszinpadra, kik minden régi vetélkedés daczára, jelenleg nemzeti büszkeséggel egygyé forrtak. Ezek, hasonlitva a görögh-hitű szlávok számához, erkölcsi és anyagi gazdagságához, képekben beszélve, azok felett olly tulsulylyal birnak, mint millyennel bir Paixhans óriási ágyuja, a három század előtti otromba lövegek felett.

Francziaország 6 hónap alatt 500,000 fegyverest kiállithat, és Angolország 60 sorhajóval, 60,000 katonával, 6000 ágyuval, játszva rendelkezhetik. Ha pedig az erők kettőztetése sokszor a mozdulatok sebességétől függ, ez esetben Anglia és Francziaországnak 16,000 kilometer vaspálya-háló van birtokában; s a kereskedési hajózás is épen ennyi hajót ad, hogy a hadseregek akármelly ponton támadólag léphessenek fel.

Ellenben Oroszország, saját hadihajóin kivül más hajókkal és matrózokkal nem rendelkezhetik. Országutjai roszak; két vaspályája csekély készlettel; s szállitás-eszközei nyomorultak.

Egy különös megtestesitése az egész orosz népnek, még nem elégité ki az orosz kormányt; egészen elnyelé azt. Oroszországban a kormányon kivül — és ez aztán a büntetése — nincs támasz- és ellenállási pont. A helyett, hogy a kormány a társaság koronája, tetőzete volna, a hatalom itt egy óriás, kinek nincsen lába.

Az orosz kormány, e jelen krizis kezdetén, sok előnynyel birt Anglia és Francziaország felett. Ez utóbbiak nem akartak háborut, s nem is voltak arra készülve. Ellenben Oroszország dicsekvék, miszerint minden perczben készen van, s 700—800,000 fegyveressel rendelkezhetik. Ugy látszott, mintha nem is kellene ezeket előbb még kiállitani, felruházni és mozgóvá tenni. Csak jel kellett, hogy számlálhatatlan legiói Keletre vagy Nyugatra rohanjanak. Jaj azon nemzetnek, mellynek feje felett a vészhozó fellegek lecsapnak; Európa függetlensége csak a czár önkényétől függött; alig választák el őt Konstantinápolytól nehány könnyen áttörhető hadutiállomások, mig más oldalrul seregeit a németországi vaspályák a Rajnához szállithaták.

Oroszország, rövid idő alatt 4 rendbeli ujonczozást rendelt meg. Tegyük fel, hogy ezek 300,000 jobbágyot tettek kivételesen katonákká.

A munkaerőnek ezen elvonása, egy 300 milliónyi földbirtokra vetett adót képvisel, nem is említvén a felruházást, melly a birtoko-

Digitized by Google

soknak megint 50 millió forint kárt okozhatott. A földmüvelés megfosztatik a munkaerőtől, mellyet gépek nem pótolnak, miáltal természetesen az élelmiszerek folytonosan felcsigáztatnak.

Az orosz kereskedés elvesztette azon tekintélyes előlegezéseket, — mintegy 5 millió font sterlinget — mellyeket azelőtt Anglia évenként adott; ezenkivül az ostromzár is megbénitá kiviteli kereskedését. A váltófolyam 20 száztólival sülyedett; az aranypénz kivitele tiltva van; a bukások halmozva következnek. Ha a háboru tartós leend, St.-Péterváron egyetlenegy kereskedelmi hivatalszoba nem marad nyitva! És ha a kereskedés megromolva, a hitel megsemmisitve, a földbirtok aránytalanul terhelve, s munkaerejétől megfosztva leend, ki fizet aztán adót?

Nyilvános tény, akárhogy titkoltassék is, hogy a pétervári kabinet már csak olly segédforrásokról rendelkezhetik, mellyek egy állam szorult állapotát leginkább kitüntetik. Rendes forrásain kivül már felemésztette vagy még felemésztendi: 1) azon summákat, mellyek az első kölcsönből fenmaradtak; 2) azon tőkéket, mellyeket Angliában, Franczia-országban, Hollandiában gyümölcsöztetett; 3) azon 30 millió rubelt, mellyet a pétervári vár ezüst készletéből felvett; 4) azon 24 millió rubel kincstári jegyet, mellyeket 1853. január 1-sején eresztett ki; 5) a központáraktól adott kölcsönöket, mellyek mennyisége nem tudatik ugyan, de mindenesetre igen tetemes lehet, miután maga a moszkaui lombard egyszeri küldéssel 19 millió rubelt szolgáltatott be Pétervárra; 6) a 10 száztóli önkényes jövedelmi adót.

De még nem meritettük mind ki. Az orosz kormány a külföldi piaczokon akart volna egy 50 milliónyi kölcsönt felvenni. Azonban, bár hitelére rabatot engedett, s körülbelől 100 után 6 kamatot igért, Londonban és Párisban még sem talált hitelezőkre, söt Amsterdamban és Berlinben is visszautasiták a fényes ajánlatokat, nem ugyan patriotismusból, hanem bizalmatlanságból. Ez okból visszautasitva az angol, franczia, hollandus és német tőzsérektől, azon summát, mellyet innen várt, önkényes de mégis kényszeritett kölcsön képiben, saját alattvalói nyakára vetette.

Illy formán, azon összeget, mellyet Oroszország 18 hónap alatt rendes jövedelmein felül folyóvá tett, 280 millió ezüst forintra tehetjük. — E summa felér a birodalomnak egy évi rendes jövedelmével.

És e kiadások, nem gyümölcsözők, mellyek ismét nagyobb tőkéket kamatoznak. Az általános szükség, nemsokára az önkényes és kényszeritett hazafiságot is el fogja lankasztani. A bankok alaptőkéinek felemésztésével, ezeknek életereje huzamos időkre el van metszve: a pétervári várban letett érczpénzi készlet, melly mult évi mártiushóban még 116 millió rubelre rugott, tetemesen leolvadt, s nemso-

Digitized by Google

kára *Ossian* felhőlényeihez lesznek hasonlók, kiken át a csillagok is keresztül csillámlanak.

E mellett nem csupán a rendkivüli, hanem a rendes pénzforrások is aggasztólag apadó félben vannak. Oroszország közjövedelme 8 évvel ezelőtt 600—650 millió váltó, vagyis 240—260 millió ezüst forintra becsültetett.

Fele e jövedelemnek a pálinka-adóból, és a vámokból foly be.

A nyugatiak számitása szerint a jelen háboru és ostromzár e két pénzforrásban 80 millió pengőpénz hiányt okozott.

Hogy Oroszország, határait mind vizen, mind szárazon az ellenség ellen védhesse, legalább is 800—900,000 fegyverest kelletik lábra állitani. Ezeknek mozgóvátétele 400 millió ezüst forintot okvetlenül igénybe vesz. Már pedig a rendes jövedelem csak 260 millióra rug fel, s ebből is 80 milliót az államadósságok kamatainak fizetése, s a közigazgatási költségek emésztenek föl. Mellynélfogva Oroszország, hogy háboruját folytathassa, kénytelen egy évben pótlékul 220 millió ezüst forintot kiteremteni.

Lehetséges-e ez ma? Megtörténhetik-e jövő esztendőben? Bizonyosan nem. Oroszországnak nincs annyi segédforrása, hogy két olly táborozást, mint az idei, kitarthasson.

Ausztria helyzete és politikája a keleti kérdés mostani stadiumában.

Egész Európában általános volt a vélemény, hogy Ausztriát a forradalmi háboru utófájdalmai huzamos időre képtelenné teszik, hogy önálló politikát követhessen; hanem kénytelen leend másodrangu szereppel megelégedve, hátát egy másik nagyhatalomba megvetni. Hogy e nagyhatalom, Oroszország legyen, kétségbe nem vont meggyőződés vala. Ausztria ellenesei, e meggyőződéstől vezettetve, tökéletesen reméllették, miszerint Ausztria első rangu hatalmát örökre eljátszotta.

Ausztria, az ellenkezőről felötlő bizonyságokat adott. Mert hogy birodalmának nagy részét ostromállapotban tartva, és nagy seregekkel megrakva, ezenfelül Olaszországban a Po folyamon tul, s Németországon északra az Eiderig tekintélyes haderövel megjelenhetett, s Poroszország ellen is harczias állást vehetett: ez bizonyosan gyengeségre, vagy elsüggedt resignatióra nem mutatott.

A közvélemény azonban azon előitélettel vala elfoglalva, mintha Ausztria ezeket Oroszország parancsolatjára, s ennek segitségébe vetett bizalmából cselekedné. Ezt álliták akkor, midőn Ausztria Montenegro ellen teljes sikerrel és eredménynyel fellépett. Oroszországnak rögtöni fellépését erre, nem ugy tekintették, mint féltékenység szüle-

Digitized by Google

ményét, hanem egyenesen azt állíták, hogy Ausztria Montenegróban csak Oroszországnak előhada, mialatt maga Törökországot akarja szétzuzni, s e czéljában Ausztria a magyarországi interventió miatt hálából közremunkálni, s a nyert prédából egy kis szerény részecskével megelégedni tartozik.

Az egész világ, Oroszországot sem véve ki, az ellenkező által meg lön lepetve.

Ámbár nehezen megfogható, mégis igaz, mikép Oroszországnak igen hamis képzelete volt az ausztriai viszonyokról, az itteni határozó személyiségek gondolkozása módjáról és jelleméről. E tekintetben kárával tapasztalta, hogy számos kémjei, kiket Ausztriában tart és tartott, csak azt látták, mit örömest akartak látni, s ollyan jelentéseket küldtek Pétervárra, mellyekről hitték, miszerint azok nagyon fognak ott tetszeni. E jelentésekre támaszkodva, s az emberek és hirlapok által elismert hálaadóját tulbecsülve, Oroszország nem tett fel az ausztriai kormányban annyi bátorságot, annyi politikai erőt, hogy merészeljen a birodalom érdekei mellett minden más tekinteteket mellőzve, sikra szállni.

Mi ugyan nem hisszük, hogy Oroszország Ausztriától cselekvő segitséget kivánt és várt volna. Ellenben az ausztriai érdekek nagyon fenhangon szólottak, s a belső és külső veszélyek, mellyek az ausztriai birodalmat egy orosz szövetség miatt érhették, fenyegetőleg állottak elő. Illy veszélyek ellen Oroszország mit sem segithetett Ausztriának, miután magának is elég dolga van, hogy saját börét védelmezze. Vagy ha cselekvő támogatást kért volna Ausztriától Oroszország a jelen keleti kérdésben: ugy ezt csak álarczos ellenséges indulatból teheté, s azért vissza kelletett utasitnia. Tökéletes semlegességére Ausztriának azonban csakugyan számitott Oroszország, még pedig annyival nagyobb és tolakodóbb önhittséggel, mert teljesen hitte, miszerint a birodalom belviszonyai ollyanok, mellyek egy csendes hallgatást és maga meghuzást legjobban ajánlanak.

Mind Oroszország, mind Ausztriának félénk barátai, mind ennek nyilt ellenségei erösen meg voltak erről győzödve, mert elfelejtették az ausztriai birodalom évlapjait keresztül tekinteni. Ezek tanitják, hogy az ausztriai uralkodóháznak mindég akkor volt legnagyobb szerencséje, midőn legnagyobb, s már mások előtt kikerülhetlen veszélyben forgott. Emlitsük-e *Béla* magyar, és *Szobieszky* lengyel királyokat, kik *Ottokár* cseh királytól, és a török félholdtól menték meg a habsburgi házat? Hát *Mária Terézia* alatt az örökösödési háborut, s a franczia forradalom történetét elfelejtették már? Ausztriának legnagyobb ereje épen legnagyobb gyengeségében fekszik, azaz azon körülményben, miszerint többnemü egészen idegen nyelvü, szokásu, természetü országokból tétetik össze, mellyek egymástól el nem sza-

Digitized by Google

kadhatnak, a nélkül, hogy Európa viszonyait mélyen fel ne rázzák, s elláthatlan bonyodalmakra adjanak okot. Mihelyt egyik társország erőszakkal kiakar az államkapocsból ugrani, a többi országok és nemzetek kettőztetett erővel igyekeznek azt visszautasitani.

És mivel Ausztriának ellenesei, reménységükben mindég Magyarországra gondoltak és gondolnak — mi azon tekintetben megmagyarázható, hogy Ausztria nagyhatalmi állását Magyarország nélkül csakugyan fen nem tarthatná — legyen szabad épen Magyarország magatartását vizsgálat alá venni. Ha Magyarország csakugyan minden áron megszabadulni kivánt volna a közbirodalmi kapocstól, erre jobb és kedvezőbb alkalom soha sem volt, mint *VI. Károly* császár halála. Ha ekkor a magyarok Ausztriától el akarnak válni, ki tartóztathatta volna őket vissza? De ők nem akartak; sőt önzés nélküli feláldozásuknak, s vitézségüknek lehet tulajdonitni, hogy Ausztria megmaradt. *Mária Teréziáért*, ki a nemzeti sajátságnak hizelgett, s a százados közigazgatási függetlenséget tiszteletben tartotta, utolsó csep vérüket is készek lettek volna kiontani. *II. József* centralisálni akarta a birodalmat, s a magyar ős alkotmányt alapjaiban megrendité, de halála előtt mindent visszavonván, a magyar nemzet lett egyik leghivebb, legerősebb bástyája Ausztriának, az európai államokat felforgató franczia forradalom korszakában. A győztes *Napoleon*, a birodalom fővárosát Bécset elfoglalván, elszakadásra hivá föl a magyarokat. Lázitó proclamatiójában, mellyet Schönbruunban 1809-ik májushó 15-kén kiadott, következő csábitó helyek állottak: „Magyarok! Az ausztriai császár, szerződéseihez hütelen, elfelejtette azon nagylelküséget, mellyel három egymásután következő háboruban, irányában viseltettem; megtámadta hadseregemet, — s én ez igazságtalan megtámadásnak elibe állottam. Isten, a győzedelmek osztogatója, ki a háládatlant és hitszegőt megbünteti, fegyvereimnek kedvezett; Ausztria fővárosába bevonultam, s határszéleiteken állok. Az ausztriai császár, és nem a magyar király az, ki nekem háborut üzent. Alkotmányotuk értelmében nem tehette ezt beleegyezéstek nélkül. — Magyarok! a percz elérkezett, mellyben függetlenségtüket visszaszerezhetitek. Én nektek békét, országos területetük csonkitatlanságát, szabadságot és alkotmányt biztositok. Töletek semmit sem kivánok; csak szabad és független nemzetnek óhajtok benneteket látni. Nektek van nemzeti szokásotuk, nemzeti nyelvetük; ti jogosan kérkedhettek ősi és dicsteljes származással. Legyetek tehát ismét nemzet. Legyetek, mik voltatok. Válaszszatok magatuknak királyt, ki koronáját csak szabad választásnak köszönje, ki közöttetek lakjék, ki csak saját polgáraitoktól és katonáitoktól legyen környezve. Magyarok! ez az, mit Európa töletek kiván, melly szemeit most reátok függeszti. Ez minden, mit töletek kérek. Állandó béke, kereskedési össze-

Digitized by Google

köttetés velem, biztositott függetlenség : ez azon szép jövendő, melly rátok várakozik, ha eldődeitekhez, s magatokhoz méltók akartok maradni. Jőjetek össze őseitek példájára a Rákosmezején egy országgyülésen, s adjátok tudtomra határozataitokat.“

És a magyarok nemzeti büszkeséggel visszautasiták e csábító felszólitást. A magyar ezredek a többi ezredekkel vetélkedtek vitézségben az Asperni vérmezőn, s e volt a felelet *Napoleon* felhivására. Az ausztriai uralkodóháznak csak követni kell eldődei példáját, s a magyar nemzet hűségesen és rettenthetlenül áll trónja mellett.

Csalatkoztak tehát mind azok, kik Ausztriát a jelen krizisben képtelennek tarták arra, hogy erélyesen fellépjen. Legjobban meglepte Oroszországot pedig az, hogy miután ő a dunai fejedelemségekből kihuzódását megigérte, mind e mellett Ausztria a nyugati hatalmak békepontjait magáévá tette.

Az oroszok visszavonulása óta, mint közönségesen tudatik, Ausztria semlegességet tart, s a garantiát illetőleg szándékát mindjárt kitaláljuk, ha meggondoljuk, miszerint Oroszország szerződésbeli igényeit Törökországra s a Feketetengerre a háboru kiütésétől fogva elenyészetteknek tekinti. Ausztria tehát akarja, hogy e megszünt viszonyok helyett a jövő békeszerződés ollyakat helyettesitsen, mellyek Ausztria és Németország érdekeinek jobban megfelelnek. Ez értelemben történt az ausztriai seregek bemenetele a dunai fejedelemségekbe. Meg kell engednünk, hogy e jövő békefeltételekre nézve, a berlini apr. 20-ki véd- és daczszövetség mit sem intézkedett. És Poroszország helyzete april hó óta nagyon is megváltozott. Poroszország nem akarta, hogy Oroszország Törökországban foglalásokat tegyen: de más oldalrul is mindenben a „status quo“-t követelte, s azért az oroszok viszszavonulása által minden 1853-ki elhamarkodásokat kiegyenlitteteknek tekinti. Történjék már a mi akar, Poroszország minden esetre vonakodva fog oda járulni, hogy császári sógora területben vagy régebben nyert szerződési jogokban rövidséget szenvedjen.

Ellenben Ausztriát egészen másképen érintette a dolgok folyama. Oroszok, törökök, francziák, angolok verekesznek birodalma határszélein. Illy esetben egy nagyhatalom sem huzhatja magát vissza, hanem ki kell neki a térre lépni, s határozott szint választani. Ausztria erős hadkészületeket tett, s naponként fél milliót költött katonái kitartására; heroikus finánez rendszabályhoz kellett neki nyulni, s mind ezeket Oroszország kisérletei végett.

Ha minden a régiben maradna, Ausztria nagy veszteséggel és semmi nyerességgel huzódnék vissza. Ezt egy nagyhatalom nem teheti, mielőtt vesztesége kárpótlását megkisértené. Oroszország irányában sokáig nagy kimélettel viseltetett, s viseltetik maiglan. De mihelyt a kérdéses tárgyak eldöntését valamellyik rész fegyverrel

Digitized by Google

akarná kivivni : akkor el van vetve a koczka! Itt fekszik a különbség Ausztria és Poroszország helyzete közt. Ausztriának már záloga van játékban; Poroszországnak még nincs. Innen a türelmetlenség egyik részen, s a rosz hangulat a másikon. Poroszországnak most meg kellene fontolni, hogy valamikép a felelőség egész sulya rá ne nehézkedjék, ha azt mondják : „Ausztria kénytelen volt Franczia-ország szövetségét keresni, mert Poroszországtól cserben hagyatott.“ Pedig, mint a dolog fejlődik, Poroszország nem akarja támogatni Ausztriát, s még a kisebb német államokat is maga oldalára igyekszik huzni.

Mind ez Ausztriát nem zavarja meg czéljai kivitelében, hanem legfeljebb késlelteti. Mivel Poroszország a nyugati hatalmak, s Ausztria által kivánt garantiai pontokat nem akarja sajátjaivá vallani : Ausztria képviselője a német szövetségnél, *Prokesch* báró, a szövetséggyülési bizottmány előtt következő előterjesztéssel lépett föl:

„A jul. 20-kai közös előterjesztés szellemében és szövege szerint, Ausztria és Poroszország követei, a julius 17-kén tartott gyülésben, azon okmányok sorozatát terjeszték elő, mellyeknek megfontolására az egyesült bizottmányok utasittattak. Én tehát kötelességszerü eljárásnak tartottam mai napra a bizottmányokat egybehivni, hogy miután az okmányok már nehány nap óta nyomtatásban az összes tagok kezein forognak, alkalmat szolgáltassak ama bizalomteljes egyetértésre, mellyet követelni minden rész jogositva van. Nekem ugy látszik, miszerint a német szövetségnek a szerződéshezi csatlakozásából az következik, hogy a szövetség ezen szerződés viszonyát a dolgok jelen állásához, a mint az a közlött okmányokból érthető, felvilágositsa, hogy tehát az egyesült bizottmányok határozzák meg a következő kérdéseket : Valljon a berlini apr. 20-ki szerződési pótczikk 3-ik pontjának elesése megszünteti-e a szövetségkötés definitiv részét. Vagy pedig más szavakkal : 1) Valljon védelmezi-e ezen szövetség-kötés az ausztriai monarchiát minden körülmények közt mind addig, mig az senkit nem támad? — 2) A németszövetség a szerződés 2-ik pontjában kikötött egyetértést nem tartja-e kötelesség szerünek mindaddig, mig a német érdekekérti jótállás Ausztria magatartása által föltételeztetik? — 3) A fejedelemségeknek Ausztria általi megszállása nem német érdekekben fekszik-e, s ama 4 pont, mellyekre magát Ausztria kötelezi, nem olly nemüek-e, hogy épen Németországnak van legtöbb oka azokban a jövőrei garantiákat látni? — 4) Föltéve, hogy e pontok valóban ollyanok, valljon a németszövetség nem leghelyesebben fogná-e föl állását, ha ezen 4 pontot teljesen magáévá tenné? — 5) Azon esetre, ha Ausztria, melly a jun. 14-ki szerződés következtében a fejedelemségeket megszállja, Oroszország által, ausztriai területen támadtatnék meg, életbe lépend-e Németország szerződésszerü kötelessége, a szövetségkötés 1. és 2. §-i

Digitized by Google

értelmében? — 6) Valljon a németszövetségnek érdekében fekszik-e a dolgok jelen helyzetét minden kétértelmüség nélküli elismerésben részeltetni, azaz: nyiltan kimondani, hogy, habár az apr. 20-kai pótczikkben részletesen kijelölt esetek (a dunai fejedelemségek bekebelesitése, és a Balkan vonal megtámadása) háttérbe vonultak is, mindamellett minden veszély, melly az ausztriai császári államot, jelen magatartásában fenyegetné, a németszövetséget közös védelemre kötelezi? — 7) Valljon a németszövetség jelentőségének érdekében fekszik-e szavazatát, mig azt az eseményektöli teljes függetlenségében hallathatja, s mig épen az által nagy sulyt vethet a béke mérlegébe, más részről pedig a jövendő békealkudozásokbani részvétét is biztosithatja — visszatartani? — 8) És ha nem, a bizottmány nem köteles-e a szövetség elibe haladéktalanul czélszerü javaslatokat terjeszteni?"

E pontoknak felvétele a németszövetségi gyülésen mind eddig meg nem történt, Poroszország kivánatára elhalasztatott, s nem sokat csalódunk, ha azt mondjuk, hogy nem is fog soha megtörténni, mert a német államok gyülése nem fogja a garantiai pontokat elfogadni. Egy pár német állam lesz ugyan, ki gyülésen kivül az ausztriai politikához csatlakoznék, de az egész németszövetség nem fogja addig tenni, mig Poroszország ellenszegül.

Már pedig erre mutat a hires september 3-ki porosz sürgöny. Ezen annyiszor felemlitett diplomatiai körsürgöny, mellyet a berlini kabinet, a német udvaroknál, az összes porosz követekhez intézett, most elöttünk fekszik. Ki még azon kétkedhetnék, hogy Poroszországnak fáradozásai oda irányozvák, a német kabinetnek politikáját Németország részére megnyerni, s Ausztria gyámolitásától visszatartóztatni, annak ez okmányban kétségbevonhatlan bizonyságát találandja. Szövege e körsürgönynek következő:

„Kevéssel ezelőtt, hogy a szövetségi gyülés üléseivel nehány hétre felhagyott, az illető bizottmányokban a keleti kérdés került szőnyegre, határozat azonban nem hozatott, mivel az egyes követek nem voltak elegendő utasitásokkal ellátva. Minthogy tehát várható, hogy a szövetséggyülési ülések ujonnani megkezdésével, az egyesült bizottmányok ismét fognak ezen fontos ügygyel foglalkozni: ő felsége a király, a mi legkegyelmesebb urunk, német szövetséges társaihoz bizalomteljes viszonyai által parancsolt kötelességnek tartja, azok kormányaival teljes öszinteséggel közölni azon nézeteket, mellyek ő felségére nézve, az ügynek további tárgyalását illetőleg, irányadó vezetők s azok is maradandnak.

A fentebb emlitett bizottmányi ülés óta, a kir. kormányhoz megérkezett a szent pétervári kabinetnek felelete az ausztriai augusztus 10-ki, s e részről mult hó 13-kán támogatott sürgönyre. E felelet

Digitized by Google

Nesselrode grófnak *Gorcsakoff* herczeghez, mult hó 26-káról intézett sürgönyében foglaltatik, melly velünk rövid átküldési sürgöny által, mint válasz Sz. Pétervárott tett saját lépéseinkre nézve közöltetett. A *Gorcsakoff* herczeghez intézett sürgönynek egyik leiratát tisztelettel ide mellékelem, s kérem excellentiádat, azt bizodalmasan azon kormánynak tudomására juttatni, mellynél megbizva lenni szerencséje van.

Fájlaljuk, hogy ő felsége *Miklós* czár nem hitte a békealkudozások azon alapját elfogadhatónak, melly, ha megtörtént volna, s a mennyiben az által az ellenségeskedésnek vége vettetnék, valamint a béke is elökészittetnék, legkegyelmesebb urunk óhajtásainak és törekvéseinek megfelelt volna, és épen azért ajánltatott ő felsége által Szent Pétervárott. Midön azonban a dolgoknak ezen visszautasitás által előidézett állását elfogulatlanul vizsgáljuk, s midön nevezetesen az orosz sürgöny végén álló nyilatkozatot veszszük szemügyre, melly szerint az orosz csapatok a császárság területére visszatérve, ott tisztán védelmi állást foglalandnak, nem ismerhetjük félre annak magas jelentőségét, melly annak tulajdonitandó a situationak mind katonai, mind politikai méltánylására nézve, a német, — s az Ausztriával s a többi német államokkal kötött szövetségünk által megvédendő érdekek szempontjából.

Mi ugy hisszük, hogy az illy határozott nyilatkozat által minden orosz részről — különösen Ausztriára való támadás fölötti aggodalmat teljesen kizártnak tekinthetünk. Hogy Oroszország még most is strategiai motivumokat hoz fel irányadókul visszavonulását illetőleg, ez utóbbinak gyakorlati becsét nem csökkentheti. A zálogbavételnek előbbi theoriájától a sz. pétervári kabinet jun. 29-ki nyilatkozata által már ugy is abstrahált, midön a fejedelemségek megszállását pusztán katonai positionak jellemzé. Most azokat nem csak tényleg kiüriti, hanem azt is kinyilatkoztatja, miszerint egyedül védőleg tartandja magát az orosz terület határain belől. Ha ennek daczára a fejedelemségek lehető visszafoglalását a német érdekek tartós veszélyeztetésének akarnók tekinteni, s ebből katonai kötelezettségeket vezetni le: ez azon paradox eredményre vezetne, hogy, mig egész Európa idezárva a nyugati hatalmakat is, annak idejében a fejedelemségek orosz csapatok általi megszállásának tényét nem tekintette „casus belli"-nek, most azon körülményben, hogy az oroszok ben *valának*, vélné felállithatni.

Ezen megfontolásokból indulva ki, ő felsége a király azon meggyőződésben van, hogy a szövetségkötés pótczikke, melly egészen határozott tényleges előfeltételekre vonatkozik, teljesen bevégzettnek tekintendő; a valósággal fenyegetett német érdekek más oldalróli megvédése szükségességének kérdése azonban, a szövetségkötés 2-ik

Digitized by Google

§-ának határozatai szerint, a szerződő felek előleges értekezése által feltételeztetik.

Ha ezt az ismeretes négy pontra alkalmazzuk, azon kérdés merül fel: valljon azok olly mértékben felelnek-e meg a német érdekeknek, hogy a szövetséges szerződő feleknek, mint a jövendőbeli alkudozások kizárhatatlan alapja tünjék föl? Ha ezen basis elfogadását nemcsak Oroszország, hanem a nyugati hatalmak részéről is, (melly utóbbi a sokféle symptomákat tekintve, több mint kétségesnek látszik) előre fel lehetne tenni, s ha most ehhez az ellenségeskedések felfüggesztése melletti békealkudozások csatoltattak volna, az illy eredmény alkalmas lett volna arra, hogy tulsulyozza azon határozatlanságot, melly ez időben a négy pont gyakorlati jelentősége fölött, a német érdekeket illetőleg, uralkodik.

Nem akarok az erre vonatkozó fontolgatásokba bocsátkozni. Egyedül azt hozom emlékezetbe, hogy a nehézségek, mellyekkel a fejedelemségek, valamint a keresztény rajták fölötti közös protectoratus járna, könnyen olly jellemet ölthetnének, mellyek épen a német érdekekre nézve nem a legkedvezőbbek volnának; továbbá megjegyzem azt is, hogy, habár mi az ausztriai csapatoknak a fejedelemségekbei bevonulásában örömmel látjuk biztositását annak is, hogy ott az általános német érdekek is kellő nyomatossággal fognak érvényesittetni: de az egyidőbeli előnyomulása a török s talán más idegen csapatoknak is, s az illy elemeknek ottani letelepedése, nem tekintve a katonai complicatiokat, mellyek abból eredhetnek, a német érdekekre nézve nem igen kedvező ügyállásnak tekinthető.

Miután tehát ezen alap orosz részről visszautasittatott, miután ennélfogva még akkor is, mi nem az eset, az a nyugati hatalmak által, mint rájok nézve kötelező elismertetnék, egy közvetlenül ehhez csatlakozó békealkudozás nem volna elérhető, ő felsége a király, bármilly élénken óhajtana is az ezen alaponi azonnali alkudozást, s épen ez okból különös megelégedéssel támogatá a bécsi kabinetnek erre irányzott jegyzékét Sz. Pétervárott: még sem találja ő felsége meggyőződésével összeegyeztethetőnek német szövetségeseinek a 4 pontnak magokévá tételét olly módon ajánlani, melly olly terheket és kötelezettségeket vonna szükségkép maga után, mellyek a szövetség szelleme és czéljával össze nem egyeztethetők.

Minél hivebben el van határozva király ő felsége a szövetség szilárd és tartós kiviteléhez, — mint az önálló német hatalom kifejtéséhez ragaszkodni, annál lelkiismeretesebben hiszi ő felsége, hogy annak sphaerájától mind azon kötelezettségeknek távol kell tartatniok, mellyek nem az általános német érdekekből származtathatók le.

Ő felsége reméli, miszerint ezen felfogásban német szövetségeseivel találkozandik; miért is ő felsége azon szilárd bizodalommal

Digitized by Google

van, miszerint ő felsége az ausztriai császár azt nemcsak szivből és lélekből méltánylandja, hanem hogy abban, mint német fejedelem is osztozandik. Ő császári felségének bölcsessége, mérséklete és békeszeretete, a királynak, a mi legkegyelmesebb urunknak magasabb biztositást adnak a felől, hogy Ausztria, Oroszország nyilatkozatai által minden annak részéről megtámadás ellen biztositva levén, maga részéről szinte tartózkodni fog minden fenyegető állás vételétől, ez által elháritandja mind azon complicatiokat, mellyek a német érdekek megvédésére szükségeseknek nem találtatnak, s mellyekre tehát a szövetség második czikke, nem volna alkalmazható.

Az előre bocsátott megfontolások értelmében tehát, a királyi szövetséggyülési követ oda utasittatik, hogy mind a bizottmányokban, mind a szövetségi gyülésekben illy értelemben nyilatkozzék, s azoknak érvényesitésére közre müködjék.

Midőn excellentiád azt a jelen kibocsátvány közlése mellett azon kormánynyal, mellynél megbizatva lenni szerencséje van, tudatja, legyen szives azon magas becsnek is kifejezést kölcsönözni, mellyet mi abban helyezünk, miszerint mielőbb tudósittassunk, hogy az ottani képviselő a szövetségi gyülésben hasonló alapelvekből kiinduló utasitással van ellátva."

Berlin, sept. 3. 1854.

Aláirva : *Manteufel.*

E sürgöny mutatja, miszerint Poroszország mindenkép elibe akart épiteni, hogy Ausztria a németszövetségi gyülésen czélját ne érhesse. Ez okmány hatásának paralysálása végett Ausztria szinte menesztett egy köriratot september 14-kén a német udvaroknál levő követeihez.

Ebben Ausztria kifejti, miszerint ő a német érdekek védelme végett lépvén fel a keleti kérdésben, joga is van kivánni, hogy öt németszövetséges társai erélyesen gyámolitsák.

Oroszország kivonult ugyan a dunai fejedelemségekből; de nyilatkozatai nem definitiv természetüek; Oroszország még egy igényét sem adta fel, sem kezességet nem ajánlott az európai és német érdekek tiszteletben tartása iránt; söt a zálogra ismét rá teheti kezét, ha körülményei jobbra fordulnak.

Ennélfogva Ausztria még mindég cselekvő erejére van utasitva. Ő ugyan nem vállalt el semmi kötelességet, hogy a dolgok végleges megoldását fegyverrel is kivivni segitendi — de szükség erösen felkészülve résen állani, s határozatainak szabad folyást engedni.

Poroszország már megigérte Ausztriának hatalmas segitségét azon esetre, ha Ausztria Oroszország által megtámadtatnék, azon feltétel alatt azonban, ha Ausztria sem lép feltámadólag, azaz nem fog

Digitized by Google

bemenni az orosz területre, midön Oroszország ausztriai birtokot támadna meg. És Poroszország reményli, miszerint a többi német kormányok is hasonlót tenni készek leendnek, s Ausztria reményli, hogy a szövetségi gyülés végzése e várakozásnak bizonyosan megfelelend. Ha e csakugyan megtörténik: ugy Ausztria legalább jövőre meg van nyugtatva, s ő kizárólag kész áldozatokat hozni, csakhogy Németország a világ mostani helyzetében bátorságban maradjon.

Ausztria, Poroszországgal megegyezett a német szövetségnek azon előterjesztést tenni, hogy ha szinte a dunai fejedelemségek kiürítése után nincs is már szükség a német államok katonai erejének mozgóvátételére, de még is kivánatos, hogy a német szövetség mondja ki: miszerint azon esetben, ha Oroszország Ausztriát ausztriai területen támadná meg, az april. 20-ki szerződés értelmében a szövetséges kormányok Ausztriát segiteni közösen tartozandnak.

Ausztria, azon különbséget, melly Poroszország s az ő saját helyzete közt van, nem akarja szóba hozni; — s ezért a szövetségi gyülésen nem is teend inditványt, hogy ez a garantiai négy pontot, ugy mint Ausztria, egész terjedelmében, s a megigért kötelezettséggel fogadja el; ámbár kivánatos volna, miszerint Poroszország mint nagyhatalom, s a német szövetség is hasonlóul járna el e kérdésben mint Ausztria.

Különben is Poroszország e 4 pont elfogadását szinte ajánlá a pétervári udvarnak; s legközelebb mind a bécsi, mind a párisi és londoni udvaroknál kijelentette, miszerint e pontoktól moralis támogatását tovább sem vonandja meg.

És itt nyilvánitja Ausztria, miszerint e 4 pontnak Oroszország irányában fegyveres erőveli kicsikarására, mellyet Poroszország nem akart elfogadni, ő sem kötelezé magát. Mellynélfogva Poroszországra számithat, hogy az Austriát kötelező békefeltételek alatt megkezdendő alkudozásban őt támogatni fogja.

Mert midön Ausztria azon 4 pont elfogadására törekszik, melylyekre nézve magát a tengeri hatalmak irányában kötelezte, hogy csak az alapon fog békére alkudozni Oroszországgal; ekkor saját érdekeivel együtt a német érdekeket is védi, miután az ismert pontok főleg a németországi érdekeket mozditják elő, ellenben ezekkel semmiben össze nem ütköznek.

Ideiglenesen Ausztria avval is megelégszik, ha a német szövetség a német érdekeket, az európai érdekektől külön választja, és csak az elsőkért — a dunai fejedelemségek protectoratusa, és a dunai szabad hajózás — lép sorompóba.

Ez ausztriai körirat igen nagy fontosságu, mert ez világosan tanusitja, hogy Ausztria semleges akar maradni, mivel cselekvőleges fellépés esetére a német államok segitségét elvesztené, s azt nem is

Digitized by Google

kivánja. E szerint Poroszország és Ausztria a keleti kérdésben tökéletesen megegyeznek, mert az ismert garantiai 4 pontot mindenik csak moralis, és nem katonai erővel akarja kivivni.

Anglia- és Franczianország hajóhadai.

Mielőtt a két legfőbb tengeri hatalom tengerészeti erejét adnók, előbb a hadihajók különféle nemeit és elneveztetését akarjuk megismertetni. Hadihajók, mellyek a fedezeten levő ütegeken kivül, még két, három emeletben hordoznak ágyukat, *sorhajók*-nak neveztetnek (kétemeletes, háromemeletes sorhajó), mivel elég erősek, hogy tengeri ütközetben harczrendben állitsák fel magukat. Ha csak egy fedett üteggel birnak, akkor *fregátoknak* hivatnak, minden más hadihajók, mellyeken csupán nyilt ütegek vannak, *korveteknek*, *brigeknek* vagy *sónereknek* neveztetnek. Sorhajóknak, fregátoknak, korveteknek 3, brigeknek és sónereknek csak 2 árboczuk van. Sorhajók 72—120, fregátok 36—60, korvetek 20—32, brigek 10—20, sónerek 4—8 ágyut hordanak.

Gőzösök, mellyek hadiczélokra vannak felkészitve, vagy gőzfregátoknak (8—22 ágyuval), vagy gőzkorveteknek (2—6 ágyuval) neveztetnek, s az elsőbbek 400 lóerővel s még ezenfelül, és az utóbbiak 160—350 ló erejével birnak. Mind a két oldalán a hajónak van egy lapátos kerék, melly gőzerő által hajtatik.

Minden kerekes gőzhajónál, a hajó hosszát és szélességét tekintve, más arány van, mint a vitorláshajóknál. Csekély szélességük a hosszusághoz képest, és egy erőteljes gőzgép minden esetre azt eszközli, hogy a gőzhajók sebesen járhatnak, s e sebesség a főtulajdonuk, miután más hajózási tekintetben a gőzhajók jóval hátrább állnak a vitorláshajóknál. És miután a hadigőzösök, nem függve a szél irányától, a vitorláshajokkal tetszésük szerint harczot kezdhetnek, vagy elkezdvén ismét abban hagyhatják; s miután felfegyverzésük bombaágyukból (feltatalálójuk után „Paixhans" mozsaraknak neveztetnek) áll: ezért a vitorláshajókra nagyon veszélyesek lehetnek. Azonban bármilly fontos volt is a kerekes gőzhajók használata hadi czélokra, miután mind az üst, mind a gép — az első, gőz készitése, a második a kerék forgatása miatt — legalább nagy részben a viztükre alatt lappanganak: mindezáltal nagy baj maradt az, hogy a lapátos kerekek az ellenség ágyuinak nagyon ki voltak téve, holott épen ezeket, mint a mozgatóerő főtényezőjét, kelleték veszélytől megóvni. Mert mihelyt a gőzösnek mind két vagy csak egyik kereke is szétromboltatik, a gőzös, csekély vitorlái segitségével a legkedvezőbb szélben is nem képes elég gyorsan és biztossággal mozogni.

E hiány elháritására, egy igen nevezetes eszköz, az ugynevezett

Digitized by Google

„archimedesi csavar“ vagy egyszerüen csak „csavar“ találtatott fel. E csavart, mellyet szinte gözerö hajt, legelöször 1836-ban egy *Smith J.* nevü angol hozta egy kis járműnél alkalmazásba. Ezen elsö kisérlet után a csavarok használata mind inkább szokásba jött, elöször a postagözösöknél, majd késöbb a hadi gözhajóknál is. E csavar a hajónak hátulsó legerösebb részén, mindjárt a kormány elött, egészen a viz alatt van alkalmazva, s minden ágyugolyó ellen védve. Egy gözgép és egy csavar segedelmével sorhajók, korvettek, fregátok, s igy tulajdonképeni vitorlás hajók is, hajózási tulajdonságaik hátránya nélkül, biztosan tudnak mozogni. A csavarok alkalmazása e hajóknál háromféle mozgást tesz lehetségessé, egyet a vitorlák, másodikat a csavarok által egyedül, harmadikat a vitorlák és csavarok segedelmével együtt, a szerint, mint a körülmények kivánják. Milly felszámithatlany elöny ez! Jelenleg van már csavar-sorhajó, csavar-fregát, csavar-korvet. Az egész tengeri harcz ez által uj alakot vön magára.

Hogy csavar-sorhajó is, minden hajózati sajátságoknak tökéletesen megfelel, ezt egy franczia mérnöknek, *Depuy Delóme* urnak lehet köszönni, ki e nehéz feladatot, a 100 ágyus és 600 lóerejü „Napoleon“ csavar-sorhajóval szerencsésen megoldotta. „Napoleonra“ következett „Jean Bart“, „Austerlitz“ s mások. És igy a franczia tengerészetnek jutott azon dicsösség, hogy elöször csavar-sorhajókat állita föl.

1853. volt Angliának 486 hadihajója, részint egészen felkészitve, részint tartalékban (olly hajók, mellyek kisebb nagyobb részben már régiek, de 2—4 hét alatt tökéletesen felkészithetök), részint épitésben.

Ezekböl felkészitve valának:

66	sorhajó	5896 ágyuval.
58	fregát	3068 „
45	korvet	914 „
107	brig, sóner	800 „
115	kerekes gözhajó	424 „
12	csavar-sorhajó	1200 „
13	csavar-fregát	543 „
24	csavar-korvet	197 „
440	hajó	13,042 ágyuval.

Franczia országban ugyanazon évben volt:

40	sorhajó	3950 ágyuval.
50	fregát	2510 „
20	korvet	528 „
160	brig, sóner	1240 „
60	kerekes gözhajó	300 „
20	csavar-gözhajó	800 „
350	hajó	9328 ágyuval.

Digitized by Google

kivánja. E szerint Poroszország és Ausztria a keleti kérdésben tökéletesen megegyeznek, mert az ismert garantiai 4 pontot mindenik csak moralis, és nem katonai erővel akarja kivivni.

Anglia- és Franczianország hajóhadai.

Mielőtt a két legfőbb tengeri hatalom tengerészeti erejét adnók, előbb a hadihajók különféle nemeit és elneveztetését akarjuk megismertetni. Hadihajók, mellyek a fedezeten levő ütegeken kivül, még két, három emeletben hordoznak ágyukat, *sorhajók*-nak neveztetnek (kétemeletes, háromemeletes sorhajó), mivel elég erősek, hogy tengeri ütközetben harczrendben állitsák fel magukat. Ha csak egy fedett üteggel birnak, akkor *fregátoknak* hivatnak, minden más hadihajók, mellyeken csupán nyilt ütegek vannak, *korveteknek*, *brigeknek* vagy *sónereknek* neveztetnek. Sorhajóknak, fregátoknak, korveteknek 3, brigeknek és sónereknek csak 2 árboczuk van. Sorhajók 72—120, fregátok 36—60, korvetek 20—32, brigek 10—20, sónerek 4—8 ágyut hordanak.

Gőzösök, mellyek hadiczélokra vannak felkészitve, vagy gőzfregátoknak (8—22 ágyuval), vagy gőzkorveteknek (2—6 ágyuval) neveztetnek, s az elsőbbek 400 lóerővel s még ezenfelül, és az utóbbiak 160—350 ló erejével birnak. Mind a két oldalán a hajónak van egy lapátos kerék, melly gőzerő által hajtatik.

Minden kerekes gőzhajónál, a hajó hosszát és szélességét tekintve, más arány van, mint a vitorláshajóknál. Csekély szélességük a hosszusághoz képest, és egy erőteljes gőzgép minden esetre azt eszközli, hogy a gőzhajók sebesen járhatnak, s e sebesség a főtulajdonuk, miután más hajózási tekintetben a gőzhajók jóval hátrább állnak a vitorláshajóknál. És miután a hadigőzösök, nem függve a szél irányától, a vitorláshajokkal tetszésük szerint harczot kezdhetnek, vagy elkezdvén ismét abban hagyhatják; s miután felfegyverzésük bombaágyukból (feltatalálójuk után „Paixhans" mozsaraknak neveztetnek) áll: ezért a vitorláshajókra nagyon veszélyesek lehetnek. Azonban bármilly fontos volt is a kerekes gőzhajók használata hadi czélokra, miután mind az üst, mind a gép — az első, gőz készitése, a második a kerék forgatása miatt — legalább nagy részben a viztükre alatt lappanganak: mindezáltal nagy baj maradt az, hogy a lapátos kerekek az ellenség ágyuinak nagyon ki voltak téve, holott épen ezeket, mint a mozgatóerő főtényezőjét, kelleték veszélytől megóvni. Mert mihelyt a gőzösnek mind két vagy csak egyik kereke is szétromboltatik, a gőzös, csekély vitorlái segitségével a legkedvezőbb szélben is nem képes elég gyorsan és biztossággal mozogni.

E hiány elháritására, egy igen nevezetes eszköz, az ugynevezett

Digitized by Google

„archimedesi csavar“ vagy egyszerüen csak „csavar“ találtatott fel. E csavart, mellyet szinte gözerö hajt, legelöször 1836-ban egy *Smith J.* nevü angol hozta egy kis járműnél alkalmazásba. Ezen elsö kisérlet után a csavarok használata mind inkább szokásba jött, elöször a postagözösöknél, majd késöbb a hadi gözhajóknál is. E csavar a hajónak hátulsó legerösebb részén, mindjárt a kormány elött, egészen a viz alatt van alkalmazva, s minden ágyugolyó ellen védve. Egy gözgép és egy csavar segedelmével sorhajók, korvettek, fregátok, s igy tulajdonképeni vitorlás hajók is, hajózási tulajdonságaik hátránya nélkül, biztosan tudnak mozogni. A csavarok alkalmazása e hajóknál háromféle mozgást tesz lehetségessé, egyet a vitorlák, másodikat a csavarok által egyedül, harmadikat a vitorlák és csavarok segedelmével együtt, a szerint, mint a körülmények kivánják. Milly felszámithatlany elöny ez! Jelenleg van már csavar-sorhajó, csavar-fregát, csavar-korvet. Az egész tengeri harcz ez által uj alakot vön magára.

Hogy csavar-sorhajó is, minden hajózati sajátságoknak tökéletesen megfelel, ezt egy franczia mérnöknek, *Dupuy Delóme* urnak lehet köszönni, ki e nehéz feladatot, a 100 ágyus és 600 lóerejü „Napoleon“ csavar-sorhajóval szerencsésen megoldotta. „Napoleonra“ következett „Jean Bart“, „Austerlitz“ s mások. És igy a franczia tengerészetnek jutott azon dicsösség, hogy elöször csavar-sorhajókat állita föl.

1853. volt Angliának 486 hadihajója, részint egészen felkészitve, részint tartalékban (olly hajók, mellyek kisebb nagyobb részben már régiek, de 2—4 hét alatt tökéletesen felkészithetök), részint épitésben.

Ezekböl felkészitve valának:

66	sorhajó	5896 ágyuval.
58	fregát	3068 „
45	korvet	914 „
107	brig, sóner	800 „
115	kerekes gözhajó	424 „
12	csavar-sorhajó	1200 „
13	csavar-fregát	543 „
24	csavar-korvet	197 „
440	hajó	13,042 ágyuval.

Franeziaországban ugyanazon évben volt:

40	sorhajó	3950 ágyuval.
50	fregát	2510 „
20	korvet	528 „
160	brig, sóner	1240 „
60	kerekes gözhajó	300 „
20	csavar-gözhajó	800 „
350	hajó	9328 ágyuval.

Digitized by Google

Szabályszerüleg a sorhajók és fregátok fedelzetén minden ágyura 100, s a korveteken 80 töltés számittatik. Löporból jön egy 120 ágyus sorhajóra 100,000 font, és golyóból 300,000 font.

Egy illy sorhajó fedelzetén van továbbá 1000 ember őrség a tiszteket is beszámitva. Élelmi s más szerekből 6 hónapra viszen magával 6000 mázsa terhet, s ivóvizet 4 hónapra.

Egész sulya illy sorhajónak 9340 mázsa.

A kiállitási költségek, hajódereka, árboczok, vitorlák, stb. kerülnek Angliában 117,200 font sterlingbe (1 sterling = 10 p. forint), s Francziaországban 2,562,000 frankba (1 frank = 1 váltóforint).

Egy teljes gőzgép ára egy 600 lóerejü gőzösön, 30,000 font sterling. Egy órára, és egy lóerőre középszámmal 5 font köszenet számitanak.

Francziaországban van békeidején 2, háboruban 3 admiral tábornagyi ranggal; 10 aladmiral osztályos-tábornoki és 20 ellenadmiral dandár-tábornoki ranggal. Angliában vannak ellenadmirálok (rang : dandár-tábornok) aladmirálok (rang : altábornok), admirálok (rang : gyalogsági vagy lovassági tábornok), és hajóhad admirálok (rang : tábornagy).

A franczia tengerészetben az ellenadmirálok után következnek a sorhajókapitányok, ezredesi ranggal, számszerint 110-n; ezután jönnek a fregátkapitányok, alezredesi ranggal, 220-n; a hajóhadnagyok I. és II. osztálybeliek, kapitányi és főhadnagyi ranggal, 900-n; végre jönnek a hajózászlótartók, alhadnagyi ranggal, és a tengerészeti apródok.

Az angol tengerészetnél, az ellenadmirálok után a hajókapitányok következnek. Közülök azok, kik e tisztséget 3 éven felül viselik, ezredesi, a többiek alezredesi ranggal vannak felruházva. A szolgálatban levő hajókapitányok száma 350. Utánuk következnek a hajóparancsnokok, 450 en, őrnagyi ranggal.

A parancsnokokat nem kell felcserélni, a kommodórokkal. Ezeknek nincs különös rangjuk. Ki egy hajóhadat, 4—5 hajóból állót vezényel, ha mindenik hajónak kapitány parancsnoka is van, kommodórnak czimeztetik.

A parancsnokok után jönek a hajóhadnagyok, számszerint 1200-an, kapitányi ranggal, és igy tovább.

Francziaországban köteles minden tengeri hajós, halász, bizonyos ideig a hadi-tengerészetnél szolgálni. Ez okból Francziaország háboru idején 60,000 matrózzal rendelkezhetik.

Angliában illy kényszeritő törvény nincs, hanem itt az állam mind száraz, mind tengerészi seregét szabad toborzással pótolja. A három egyesült királyságban egyébiránt 300,000 hajósnál több levén, e számból nem nehéz kikeriteni azon 70,000 matrózt, mennyit jelenleg az angol tengerészet tart.

Digitized by Google

Egy hajóhadban a hajóknak a parancsolat az admirali hajóról osztatik, nappal különböző szinü jel-lobogókkal, mellyek az admirali hajóról mindaddig be nem huzatnak, mig ugyanazon lobogókat minden hajó ki nem tüzi; s ez jele, hogy a parancsolatot minden hajó megértette. Éjjel a jelek, különböző szinü világitott lámpákkal adatnak.

Krimiát megtámadják a szövetséges francziák, angolok és törökök.

Hogy a szövetséges seregek Törökországban, legelőször is Krimiát fogják megtámadni, és Sebasztopolt igyekszendnek elrombolni, hogy az itteni erősitett kikötőben elrejtődzött orosz feketetengeri flotta megsemmisittethessék : ezt az angol és franczia hirlapok már hónapok előtt irták, fejtegették, magyarázgatták; s épen ezért nem hitte senki, mert nem gondolták, hogy valódi haditerveket előre kilehessen kürtölni. — Magok az oroszok sem hitték tökéletesen épen ezen okból, de mégis nem tartották tanácsosnak a védelmi készületeket egészen elhanyagolni. A már julius havában hiresztelt csapatöszpontositások Podoliában és Beszarabiában september elején be voltak fejezve, és báró *Osten-Sacken* főhadsegéd van e tartaléksereg vezényletével megbizva. Ennek rendeltetése jelenleg Tauriát, Krimia környékét, különösen a Cherson és Perekop közti tengerparti vonalt védeni. *Osten-Sacken*, független *Gorcsakoff* herczegtől, s mint ez, *Paskievics* herczegnek van alárendelve. Csapatjai többnyire az utolsó kiállitványbeli ujonczokból állanak, de meglehetősen be vannak gyakorolva. Krimiába, melly a szövetségesek első támadásainak lehetend kitéve, az erősitő csapatok folyvást vonultak. Itt a tartalékokon és ujonczokon kivül, derék csapatok is vannak, névszerint itt van a *Tseodajeff* vezénylete alatt álló 6-ik gyalog hadtest egy osztály kivételével, s névszerint Simpheropolnál 4 gyalog-vadász, 4 sorgyalogezred, és 8000 lovas van öszpontositva. — Az orosz flottát, melly Sebastopolnál van elrejtve, *Nachimoff* aladmirál vezényli; fővezér pedig nemcsak a hajóhadnál, hanem a Krimiát védő száraz seregnél is, *Menczikoff* herczeg főadmirál. *Menczikoff*, rendes könnyü lovasság által áll *Osten-Sackennel* összeköttetésben; melly a part hosszában is egész Azovig ugy van felállitva, hogy a legrövidebb idő alatt minden fenyegetett ponton megjelenhetik, s egyesülve a többi csapatokkal ellenállhat.

A Noworussusktól (egy, Anapához közel fekvő vár, a Feketetenger keleti partján) egész a dunai torkolatig terjedő hosszu partvidéken sept. 10-kéig semmi fontos esemény nem történt.

Ellenben az Asztrakánban a Kaspitengernél öszpontositott had-

Digitized by Google

teste *Perovszky* tábornoknak, melly 40,000 emberből áll, és rendeltetése volt, egyesülve a bokharai és khivai khánok csapataival Syrderia vagy Djihun, egy északnyugotról az Aral tóba szakadó folyó (a régiek Orus-a) hosszában, Afghanisztánba elönyomulni, rögtön rendeletet kapott, egész erejével ellenkező irányban a Kaukazus felé vonulni, és ez most már teljes hadutban létezik. E hadtest csakugy fordítható Krimia felé, mint a *Samil* győztes serege ellen.

A 15-ik orosz hadosztály, melly Kaminiecz-Podolszki-nál állott, parancsot kapott, Taganrogba, az Azovitenger északi részén gyorsmenetekben elindulni; azonfelül a chersoni és kiewi kormányzóságokban lakozó földbirtokosoknak megtiltatott a zabot eladni, minthogy az első lovas hadtest *Hilfreich* tábornok alatt ott fogja téli szállásait tartani. E hadtest jelenleg még *Osten-Sacken* hadseregénél áll, s ezen rendelkezés által ismét régi főnöke, az összes tartalék lovasság parancsnoka gr. *Nikitin* lovassági tábornok parancsnoksága alá jut.

Mig eleinte a krimiai félszigeten álló csapaterőt keletinél alább becsülték, most sok oldalrul állitják, hogy az ottani megszálló örség 140,000 emberből áll.

Általában azt állitják, hogy Oroszország részéről a félsziget védelmére minden megtörtént, mi a lehetőség körében állott. Három kis gözös az Azovitengeren folyvást mozgásban van, a Salgir torkolata és a Kercs fok melletti partra legénységet és hadszereket szállitandók. Lovasságban és gyalogságban a krimiai félszigeten valóban tömeges erő van felállitva. Azonban ki kell emelni, hogy a jeles ostromlövegek 1853-ban öszszel, és 1854-ben tavaszszal a dunai fejedelemségekbe irányoztattak; és hogy a tábori ütegek, mellyek *Tseodajeff* tábornoknak rendelkezésére állanak, alig lesznek képesek, a szövetségesek nehéz lövegeinek komoly ellenállást ellenszegezni.

Mig egy részről az oroszok makacs védelemre készültek, más oldalrul a szövetséges franczia, angol és török hajóhadak és száraz seregek is folytatták nagyszerü készületeiket a majdan megkezdendő krimiai expeditióra.

Hogy e készületek hamar be nem végeztethettek, igen természetes, mert 80,000 embert mindennemü hadkészlettel, ágyukkal, lovakkal, élelmi szerekkel, hajókon partra szállitani, nem tréfaság. — Szállitó lapos hajókat a francziák és angolok magukkal onnan hazulról nem hozhatván, ezek Konstantinápolyban, s a várnai és balcsiki kikötökben állittattak össze. A roppant ostromlövegek szállitása Toulonból szinte sok időt kivánt. És mikor már a szövetséges had juliusban indulókész volt, akkor a cholera tört ki irtózatos erővel mind a száraz seregek, mind a hajólegénység közt; augusztus végén pedig a Feketetengeren otthonos éjegyenlőségi veszélyes viharok állottak elő.

Digitized by Google

A krimiai expeditió már júliusban el volt egy haditanácsban határozva, s ezt az armada főparancsnoka s franczia tábornagy *St.-Arnaud*, következő napiparancscsal adta tudtára a franczia katonáknak: „Katonák! Ti a kitartás, nyugalom, és erély szép példáit adtátok közepette olly szomoru körülményeknek, mellyeket el kell feledni. A harcz és győzelem órája elérkezett."

„Az ellenség nem várt bennünket a Dunánál. Az ő rongált hadoszlopai, betegségek által megfogyasztva fáradságosan huzódnak el, s a gondviselés talán meg akart bennünket annaz egészségtelen tájak csapásaitól menteni. Ez az egyszersmind, melly bennünket Krimiába hi: olly egészséges országba, mint miénk, és Sebasztopolba, az orosz hatalom székére azon vizeken megyünk el közösen, hogy a béke s a tüzhelyeinkhez visszatérhetés zálogát felkeressük."

„A vállalat nagy, s hozzátok méltó; ti a legrettentőbb katonai és tengeri készületek segélyével, milliyet valaha láttak, fogjátok azt kivinni.

„Az egyesült flották az ő 3000 ágyudikkal, és 23,000 derék matrózaikkal, a ti versenyző bajtársaitokkal, Krimia területére, egy angol hadsereget, mellynek hösi vitézségét atyáitok becsülni tanulták, egyet ottoman csapatokból, mellyek szemeink előtt tették le vitézségök próbáit, s egy franczia hadsereget fognak átszállítani, mellyet joggal és büszkén összes hadseregünk diszének nevezhetek."

„Én ebben többet látok, mint a győzelem zálogát; én abban magát a győzelmet látom."

„Tábornokok! hadtestparancsnokok! Minden fegyvernemü tisztek! Ti osztozni fogtok azon biztosságban, melly az én lelkemet eltölti, s katonáitok lelkébe át fogjátok azt oltani."

„Nemsokára közösen fogjuk a három egyesült zászlót, Sebasztopol sánczain lobogva e nemzeti felkiáltással: „Éljen a császár" üdvözleni.

Várnai főhadiszállás, aug. 25-kén, 1854.

aláírva: *Saint-Arnaud.*

Mint *Saint-Arnaud* megmondta, az expeditió Krimia ellen a várnai és balcsiki kikötőkből september 4-kén és 7-kén valóban megindult.

Kevés példa van a történetben, mellyet nagyszerüség és merészségre nézve ez expeditió mellé lehetne helyezni. Egy még kevéssé, s bizonyosan nem eléggé ismert tér, egy tömkeleghez hasonlító vár, mellynek belszerkezete titok, egy a megtámadókat váró hadsereg, mellynek számerejét senki nem ismeri, veszélyes évszak, változó időjárásu tenger — valóban illy argonautajárat csak azon merész járatokkal hasonlitható össze, mellyeket Spanyolország azon halhatatlan

Digitized by Google

kalandorai egykoron az uj világ felfedezése és meghóditása végett tönek. És még sem! *Cortes* elégethette maga mögött hajóit; kisérőjeért nem volt hazájának felelős. Az uj armada vezéreinek azonban hajóikat lehetőleg jó karban kell haza vinniök, ők csapatjaikért nemcsak egy, de több államnak felelősök. Ép olly veszélyes feladatuk, mint *Cortes Ferdinandé,* és még sem szabad hasonló eszközökkel élniök. Nekik hősöknek kell lenniök, vakmerőség nélkül; erélyeseknek, de tele mindenféle tekintetekkel; a támadásnál minden pillanatban a visszavonulás lehetőségét és módját kell kiszámitniok. S milly visszavonulását! Mennél nagyobbszerüek a támadás eszközei, annál nagyobbak szerencsétlen fordulatnál a veszélyek, hogy azokat elvesztik.

Egy flotta, mellynek legénysége 50 sorhajón, 80 gőzösön, 400 szállitóhajón van elhelyezve; melly nemcsak tengerészcsapatokat, hanem nagy száraz hadserget is visz, melly nemcsak támadásra, és saját fabástyáinak védelmére lövegeket, hanem egyszersmind egy nagy szárazi csatára is hord ütegeket, a drága és nehezen szállitható romboló löszerek, mellyek ama sánczok lerontására szükségesek, mellyek szárazon a támadókat akadályozzák, hajók, mellyeken több mint 5000 ló, és 80,000 ember számára élelemkészletek vannak, olly flotta valóban hosszabb időt, s kedvező tér- és időviszonyokat igényel, hogy egész tartalmát jó karban partra szállithassa.

De mennyi idő, s milly kedvező viszonyokat kiván, hogy mindezt jó karban ismét visszaszállitsa! S most gondoljuk meg, ha nem kedvező végzet lebeg ez expeditió felett, ha a vár bevehetetlen, ha az orosz hadsereg számra nagyobb, mint a támadóké, ha a 3 nemzetiségekből álló csapatok visszanyomatnak, üldöztetnek — milly borzasztó látványt nyujtana ekkor a hajóraszállás! Mi lenne ezerek és ismét ezerek sorsa, mi lenne mindezen drága hadszerekből, mellyeket ismét hajóra kellene szállitani!

Az a harczos büszke és magasztos sorsa, hogy maga elé néz, és nem hátra, hogy az elérendő czélt szemügyre veszi, s a lehető veszteséget fejéből kiveri. Ezért neki a történet a legbokrosabb borostyánokat fonja, és a nép dalai átviszik nevét, és tetteit az utóvilágra. De mi többiek, a gondolkodás halvány szinét öltve, mi megfontoljuk az előnyöket és veszélyeket, mellyek őt hivják, s őt fenyegetik. S valóban jó, hogy a dobogó szív a szerencsére nincs elkészülve; a nem remélt szerencse nem olly kábitó, mint milly lezuzó a lehetlennek hitt szerencsétlenség. Kétszeresen szép, ha az első bennünket meglep; kétszeresen fájdalmas, ha a másik bennünket készületlenül talál.

A veszélyek tehát nagyok, borzasztók — és Krimiának mégis be kell vétetnie; most — vagy jövő tavaszszal, legyenek az akadályok bármilly hegymagasságuak, igy kiált fel a franczia hiva-

Digitized by Google

talos hirlap, a „Moniteur“, mellyből nehány sorokat közleni érdekesnek tartjuk.

„A Krimia elleni expeditió — ugymond — végre el lön határozva és Sebasztopol meg fog támadtatni. Ezen nagyszerü határozatot, mellyet a haditanácsok viszhangjai és a politika első megfontolásai már gyanittatának, a szövetséges hadseregekkel keleten, valamint az összes Európával *St.-Arnaud* egy napiparancsa tudatta, melly az olly közel bekövetkező hősi harcz nemes tüzét, és a közel győzelem hazafias biztositásait olly megható erélylyel fejezi ki. Oroszországot Keletre nézve táplált, s a világ egyensulyát sokáig fenyegetett dicsvágyó reményeinek legbensöbb valójában kell sujtani. Sebasztopol olly vár, mellyet egy flotta védelmez, melly a Bosporus fenyegetésére készen áll, és uszóhidat képez, melly által Oroszország szellemében St.-Pétervár Stambullal már rég egyesülve van. E flottát Oroszországtól el kell venni, hogy e hatalom jövöre Keleten csak lehetlenségekbe ütközzék.

„Hosszas viták, és érett fontolgatások után, elhatározák a feketetengeri orosz állások megtámadtatására alkalmas minden lehető pontjai közt a legrettentöbbikkel kezdeni. Igaz, hogy a hadiszerencse mindig bizonytalan; de habár az előhaladott évszak, a szükség, az orosz kormány által Krimiába küldött tetemes erösitések megérkezését megelözni, minket kényszerit, a Sebasztopol ellen támadást egy borzasztó csapás mérveivel látni el, mégis a remény a háborut Keleten egyetlen erőfeszitéssel bevégezni, vagy legalább azt korlátozottabb arányokra visszavinni, egy illy vállalat veszélyeivel felér.

A Krimia elleni hadjáratot vagy jövő tavaszra kelle elhalasztani, vagy most egész mohósággal gyorsitani; ez utóbbi határozat jobban megfelelt a politikai nézeteknek, mellyek azt akarják, hogy az Oroszország és a nyugati hatalmak közt kezdett harcz olly megoldást nyerjen, melly az egész jövöre soha semmi kétértelmüséget fen ne hagyjon; szintugy jobban megfelelt az egyesült hadsereg vezérei buzgalmának, s katonáik nyugtalanságának, kik a harcznélküli háboruba belefáradnak, mert hosszu, nagy távolságok meghaladása, s járványos betegségek kiállása általi próbák után, az ellenség üres táborai irányában maradtak, ki sokkal eszélyesebb volt, minthogy öket bevárja. Nem lehet tagadni, hogy a Krimia elleni hadi vállalat a jelen viszonyok közt egyike a legmerészebbeknek, mellyeket a történet emlit, minthogy hasonló, söt talán még csekélyebb csapaterövel támadunk meg egy ellenséget, ki falak és vármüvekből álló öv által van védve. De épen illy tettek megkisérlése által nyerik és emelik a hadseregek nevöket, s különben nem lehet e három hadsereg diszétől, mellyek buzgóságban és vitézségben egymást fogják felülmulni, ezen egyesült flottától katonai csodát várni, mellynek fedélze-

Digitized by Google

tén egykori csaták szelleme merész, hősies verseny alakjában ujolag fog felébredni?

Ez után, mint már tudjuk, a hadivállalat menetére tér a „Moniteur", s végre szemébe néz ama lehető, habár tán nem is valószinü esetnek, hogy az expeditiónak Sebasztopol bevétele nélkül kellene visszatérnie; mellynek daczára felkiált: ***Krimiát minden áron meg kell hóditni, legyenek az akadályok még olly hatalmasak.***

A nagyszerü készületek a krimiai expeditióra megtétetvén, végre september első napjaiban az egész egyesült armáda a varnai, burgasi stb. kikötökből megindult. Állott ez összesen 72,000 száraz seregből, u. m. 35,000 francziából 27,000 angolból és 10,000 törökből. Ezenkivül a flották matrózaiból is 5000 embert tartalékul lehete venni. Az egyesült flotta 150 hadihajót számlált, mellyek közt 80 gözös vala, és ezenfelül 600 szállitóhajó kisérte a menetet, mellyek katonákat, élelmet, hadiszereket, lovakat, ágyukat szállitottak. Névszerint hajókra rakatott 5000 ló, 80 tábori ágyu, 80 ostromágyu, roppant tüzéri, mérnöki hadkészlet, és élelem két hónapra.

A franczia hajóraj *Hamelin* admirál vezénylete alatt már sept. 5-kén készen állott a dunai torkolatokkal szemközt fekvő *Kigyó* szigetnél a további menetelre, de hogy hasztalanul köszenét a tengeren el ne égesse, be kelle várnia az angolokat. Ezek csak sept. 8-án csatlakoztak a francziák és törökök várakozó 21 járművéhez. Nevezett napon a flották és szövetséges seregek vezérei haditanácsot tartottak a *Caradoc* fedelzetén. Mindenek előtt elhatározák a krimiai partot a Cherson foktól egész Eupatoráig a flotta és hadsereg kiküldött főtisztjei által megvizsgáltatni. *Canrobert, Raglan, Lyons*, stb. e végből három gözösön elindultak, s egy sorhajó fedezetül ment el velök. A négy hajó sept. 10-ikén Krimia délnyugoti élére ért, hol az oroszoknak egy számra jelentékeny táborát találták. Csekély távolságban a part mellett elhaladva Sebasztopolnál semmi változást nem vettek észre, de igen délen az előfoknál, valamint északra a Kacsa és Alma folyók mellett uj erödítvényeket és löveg felállitásokat. A part védelmére ekkint felállitott csapatokat a táborkari tisztek 30,000 emberre becsülték. Az Alma folyó és Eupatoria város közt egy helyet vönek észre, melly a kiszállásra felette alkalmas volt. A közelebbi szemlélés kitünteté egyszersmind, hogy Eupatoria megszállása nagyhasznu lehetend. Mint a tisztek megjegyzék, ezáltal a szárazi ugy mint vizi mozdulatok számára támpontot lehete nyerni, egyszersmind egy szilárd épitésü kórházat vettek észre, melly szükség esetén a kiszállt csapatoknak menhelyül szolgálhat.

Ezért *Raglan* lord, *St.-Arnaud* beleegyezésének fentartásával, elhatározá: ***hogy a kiszállás ne az ellenség tüze*** közt létesittessék, hanem az alkalmasnak talált helyen Eupatora, és Alma s Kacsa folyók

Digitized by Google

közt; hogy Eupatoria 2000 török és 2 szövetséges zászlóaly által megszállassék, és hogy pár napra a történt kiszállás után a csapatoknak a part hosszában elö kell nyomulniok, jobb oldalán 15 hadigözös által levén fedezve és támogatva.

A kiszállási hely választása az *ó-várdándl* részben azáltal is lön eldöntve, hogy ott egy nagy falu számos marhatartással létezik. Az onnan egész Almáig terjedö vidék általában igen gazdagnak látszott mezöségben és nyájakban.

Sept. 13-án délben a francziák horgonyt vetettek az eupatoriai öbölben, miután a mult éjjel egy heves szélroham Észak-Keletröl bizonyos számu hajók evezését rendletlenségbe hozta. Az angolokat még estére várták.

13. és 14-ik közti éjelen a legkedvezöbb idö járt. 2 órakor az egyesült hajórajok admiráljai jelt adtak a kiszállási hely felé megindulásra. A 256 jármü mozdulatai minden baj nélkül mentek végbe, miröl *Hamelin* maga bámulatát fejezte ki. Sept. 14-kén 7 órakor a franczia admirálhajó eljutott kijelölt helyére. A többi hajók nemsokára követték a példát. A parton még nem mutatkozott ellenség. — *Hamelin* mégis 4 fegyverzett naszádot küldött lövegekkel és rakétákkal a kiszállási helyet délröl fedezni: egyszersmind egy fregát és 2 aviso-gözös lön kiküldve, az ellenséget eligazitani, hahogy talán a kiszállást gátolni akarná. $8^1/_4$ órakor *Hamelin* jelt adott a kiszállás megkezdésére. Azonnal kisebb mindennemü hajók katonákkal megrakva indultak a parthoz, hol *Canrobert* és *Bouet Villaumez* ellenadmirál a három zászlót kitüzték, mellyek szerint a különbözö osztályoknak igazulniok kelle. $8^1/_2$ órától a francziák kiszállása teljes folyamatban volt. $^3/_4$ tizre következtek az angolok, mig a kacsai öbölböl ágyutüzelést lehete hallani. Ott tudniillik 3 órányira a kiszállási helytöl, 8 hadihajó színleges támadást tett. — $^1/_2$1 órakor három hadosztály és 18 tábori ágyu parton állt. Két órakor kiszállt *St.-Arnaud* tábornagy az ö táborkarával. Este a hajók a Kacsa melletti színleges támadás után visszatértek, s elhozák a negyedik hadosztályt, melly ugy, mint a török csapatok másnap reggel partra szállottak, minden szerencsétlenség nélkül, de egy erös nyugati szél által akadályoztatva. A franczia és angol csapatok táborukat a part és az ó-várda közt álliták föl. Másnap hajóknak kelle visszamenni, hogy Várnából 9000 embert, 900 lóval átszállitsanak, mig *Hamelin* 9 sorhajóval és 9 gözössel a hadsereg mozdulatát a parton kisérve fedezte.

Hamelin franczia admirál hivatalos jelentése a partraszállásról következöleg szól:

„Ville de Paris, krimiai tengerparton, sept. 16. 1854. Miniszter ur! 13-ik éjjel Eupatoriától a flottákkal elakartam evezni, hogy reg-

Digitized by Google

gelre a tengerparton fekvő *ó-várdánál*, melly Sebasztopoltól északra 5 mérföldnyire fekszik, partra szálljak. A szép idő, melly 13-diktól 14-ik éjjelre a 13-ik éjjeli nagy zivatart felváltotta, a kiszállást nagyon megkönnyitette. Két és fél órakor az egész franczia flottának jelt adtam a horgony felszedésre, mit *Dundas* admirál is követett, s a hadihajók a gőzösök által vontatva megindultak. Excellentiád alig fogja elhihetni, hogy e nagyszerü manöver, mellyben 250 hajó szerepelt, minden szerencsétlenség és kár nélkül történt meg; pedig igy volt, mit az illető hajóskapitányok ügyességének és éber vigyázatának köszönhetünk.

Reggeli 7 órakor a „Ville de Paris" admiráli hajó horgonyt vetett a partnak azon pontján, melly számára előre kijelölve volt; a többi hajók is ugyanezt tették, s e percztől kezdve minden hajó, minden fregát rendkivüli munkásságot fejtett ki, hogy kirendelt helyét elfoglalhassa.

Mellékletül ide zárom azon naplót, mellyet hadsegédem *Garnault* hajóshadnagy vezetett. Ha Excellentiád ezt figyelmére méltandja, átfogja látni, hogy az előre kiadott parancsok pontosan teljesitettek.

Ámbár a parton semmi ellenség nem mutatta magát, mégis szükségesnek tartottam a kiszállási helytől délre 4 naszádot ágyukkal és rakétákkal elküldeni, hogy a partra szállást fedezzék; egyszersmind a már kiszállott csapatok fedezésére is egy fregátot és 2 gőzöst rendeltem.

E percztől kezdve a kiszállás biztositva lőn, s 8 és $^1/_4$ órakor jelt adtam a partraszállás megkezdésére. Bárkák, naszádok, ágyuscsajkák, s mindenféle apróbb hajók katonákkal megzsufolva elkezdtek a part felé evezni, mellyen már franczia zászló lobogott, s hol *Canrobert* tábornok, és *Bouet-Willaumez* ellenadmirál 3 lobogót tüztek ki azon pontokra, mellyeken a 3 hadosztálynak ki kellett szállani.

8 és $^1/_2$ órakor : a franczia csapatok, s a tüzérség partraszállása szakadatlanul, és nagy tevékenységgel foly.

Excellentiádnak küldök egy rajzot, melly a partraszállást s a tengerpart tájékát hiven rajzolja.

$9^3/_4$ órakor : az angol sereg is megkezdte a kiszállást; a kacsai öbölben, melly $1^1/_2$ órányira fekszik a kiszállási ponttól, ágyumoraj hallatszik. Ez az 5 franczia gőzös, és 3 angol hajó szinlett támadásától ered, melly hajok a 4-dik osztályból katonákat is vettek fel fedélzetre.

$12^1/_2$ órakor már 3 hadosztályunk, 18 tábori ágyuval, s igy csaknem egész hadseregünk parton volt. Minden naszád és csajka megkettőzteti erőlködését, hogy parancsomhoz képest egy svadrony spáhit, az ágyuk hátralévő részét, s a táborkari tisztek lovait szárazra szállitsák. Két órakor *St.-Arnaud* tábornagy is, ki

Digitized by Google

müködésünket, táborkarával együtt egy hajóról nézte, szinte partra szállott.

Alkonyatkor a kacsai öbölbe rendelt 4-ik hadosztály a kiszállási ponthoz visszatért, s másnap reggel a törökökkel együtt szerencsésen szárazra kelt, ámbár több veszödséggel, miután egy esteli szélvész következtében a part el volt vizzel boritva. A franczia és angol csapatok a tengerpart és az ó-várda közt táboroztak, mint a rajzból láthatni.

Ma a lovak és hadkészletek kiszállitása fog munkába vétetni, hogy Sebasztopol ellen a hadutat megkezdhessük. E hadutban a sereget 9 sorhajóval, 9 fregáttal és gözösökkel fogom kisérni. A hajóraj többi része Várnába térend vissza, hogy onnan 9000 katonát, és 900 lovast hozzon. Igen hihetö, miszerint elsö ütközetünk az oroszszal az Alma és a második a Belbek folyó mentiben történend.

Eupatoria, hol semmi orosz katonaság nem volt, magát kegyelemre adta fel. „Jena" sorhajót itt hagytam, hogy a hajóhad fris ivóvizzel folyvást ellátassék."

aláirva : *Hamelin.*

A szövetséges seregeknek e kiszállását Krimiában következöleg irja le egy angol szemtanu :

Végre szemünk elött feküdt a krimiai part. A hajók messze kiterjedö vonalakban közeledtek; homlokvonaluk több mint 2 német mérföld hosszára terjedt, s a távol láthatáron még mindég fel-feltünedeztek az árboczok és vitorlák; mert a szállitóhajók közül több hátramaradt, s még két nappal a szerencsésen megtörtént kiszállás után is érkeztek egyes hajók szállitványaikkal.

Mindenki a legnagyobb feszültséggel várta a jellövést az „Agamemnonról", hogy a partra szállás megkezdessék. A távcsöveknek ezerei valának a part felé irányozva, de a száraz földön semmi különöst nem lehetett felfedezni, s a lobogóhajóról még nem hallatszott a jellövés. Csak a tábornokok és admirálok közt történt értesités jelzö lobogók által, s 8 óra tájban az „Agamemnon" elküldé naszádait a gözösökhöz és szállitóhajókhoz a következö parancscsal : „A könnyü divisió következö nap azaz sept. 14-kén reggel 1 órakor, a negyedik divisió 2 órakor, az elsö divisió 3 órakor, a 3-ik és 5-ik divisió 4 órakor készen legyen az utra. Találkozás a 45-dik szélességi fok alatt. Mindnyájan délkeletre 8 mérföldre evezendnek. Egy hajó se közelitsen a parthoz több mint 8 fonalnyira.

A hely, mellyen a kiszállás illy módon kijelöltetett, egy részenkint apró kövekkel fedett föld, mellyet a tenger hullámárja képzett magának, s melly némileg gátul szolgál a tenger s egy álló sósviztó között. Krimiában ugyanis illy sóstavak nagy számmal léteznek. Ezen

Digitized by Google

tó vize sós, hossza egy angol mérföld (840 öl). Szélessége pedig fél angol mérföld. Midőn először e tónak partjára léptünk, a vadtyukok csakugy hemzsegtek, később azonban elvonultak. Egy más hasonló vizvonal terjed el táborunktól dél felé, egy harmadik pedig északnak köztünk és Eupatoria közt. A partgát alig 200 röfnyi széles, s a tónak déli vége mellett vezet el, lassanként egy csekély emelkedettségü magaslattá változván, melly apró földhalmokkal van fedve, s egész a sajátképen alkotott hegyláncig terjed. A tenger felé e magaslat ugy mutatkozik, mint a fövénykő és vörös agyagföldből álló lejtő; magassága 100—150 láb közt változik, mig végre mintegy 2 angol mérföldnyire a szárazi sóstó partjától az alacsony tengerparttal olvad egybe. Dél felé az erös hullámzás egy fövényből álló partot halmozott fel magának, s igy a száraz földet saját ereje ellen hatalmasan védelmezi. Ezen fövény és köpart délfelé annyira terjed, a mennyire csak a szem lát egész azon hegyek aljáig, mellyek közt Sebasztopol fekszik. A tartomány belső része, a mint azt a hajók fedélzetéről távcsövek által vizsgálni lehetett, szarvasmarhával, gabnakazalokkal, s parasztházakkal fedett területet mutat. A tarlóföldeken most a vad levendula, az abratürön más illatozó növényekkel van teljes virágzásban, mellyek a levegöt füszeres illatjokkal töltik el.

Miután Eupatoria felé vonultunk, láthattuk, miként mennek csendesen a parti lakosok az ut hosszában. Itt-ott nehány kozák volt látható, kik Szimpheropol (Krimia fővárosa) vagy Sebasztopol irányában mozognak, közülök azonban csak igen gyér számmal lehetett észrevenni, s nem is valánk képesek világosan megkülönböztetni, valljon a Don és Bug vad fiai-e, vagy pedig Krimia békés tatár pásztorai, magas marhahajtó vasas botjaikkal. — A mai reggeli szürkület gyönyörü napot látszott igérni. Fájdalom nem ugy volt. A déli forróság a lengedező tengeri szél által meghüsitve, jótékonyan hatott reánk, a láthatárt azonban hirtelen komor fellegek vonták el szemünk elött. A hatalmas ármáda, melly az egész éjen keresztül a legszebb rendben nyomult elöre, a parttal párhuzamos vonalban huzódott egész a partig, épen azon helyig a Saki tó mellett, mellyet fentebb leirni törekedtem.

Reggeli 7 órakor a legtöbb hajó az egész part hosszában a számunkra kijelölt pontokon volt, csak nehány utóbb érkezett szállitóhajót kelle gözösök által helyökre vontatni. Ugy látszott, hogy az „Emperor“ eddig a mi világitó csillagunk, nem volt a számára kijelölt helyen, s épen az admirál hajójával együtt azon ponton volt, mellyen öt saját rendeleténél fogva, legkevesbbé várták. E körülmény egy kis zavarodást idézett elő, minthogy azonban semmi ellenséget sem láttunk magunk elött, e kis zavar alárendelt jelentőségü volt.

Digitized by Google

Mialatt igy hajónk a part szemeláttára sorba állottak, a franczia flotta, gözerö által hajtatva, mellettünk elvonult, tölünk jobbfelöl kiterjeszkedett, s a földmagaslat szirtjei közt közeledett a parthoz. Kis hadigözöseik kényelmesebben közeledhettek a parthoz, mint a mieink, s kevés perczczel 2 óra után, az elsö naszád elindult a sorhajótól, mintegy 15—16 emberrel, s az emlitett veres fövénykö-lejtö déli végén szerencsésen kikötött. A legénység a partra szökelt, egy ideig ugy tüntek fel elöttünk, mint valami alaknélküli csoport, ugy látszott, mintha lyukat akarnának a földbe furni. S ugy is volt. Még nehány percz, és egy magas zászlórudat látánk feállitni, s egy háromszinü lobogót felhuzni. A naszádon kiszállt legények légbe röpiték kalapjaikat, s kiabálták: „Vive l' Empereur" (Éljen a császár!). És igy a franczia jutottak elsök Krimia birtokába. Az ellenségnek sehol még csak nyoma sem volt látható. Nemsokára 8 óra után a franczia admirál egy ágyut süttetett el, és ezzel jel adatott a franczia csapatok kiszállására. Állitásuk szerint 22 percz alatt 6000 ember már szárazra lépett. — Ez ugyan igen szép dolognak mondható, de mellette nem kell felednünk, hogy a franczióknak minden csapataik sorhajókon valának, s azokat a naszádokkal ugyanazon egy idöben szállithatták partra. Igy egyedül a „Montebello" 1800, a „Valury" 3000 embert vitt fedelzetén. Azon 23,000 emberböl, kiket átszállitottak, mintegy 20,000 sorhajókon volt elhelyezve. A mi 27,000 emberünk pedig nagyszámu szállitó hajókra volt felosztva, s a hadi történelemben aligha van egy második példa, hogy egy szárazföldi hadsereg, annyi kényelemmel — s bátran mondhatnók, annyi fényüzéssel szállittatott volna partra a tengeren keresztül. Mihelyt a franczia egy ezredet a parton felállitottak, egy századot azonnal kiküldtek kémszemlélés végett; elöl csatározó elöörsök, s a mint az ezredek hadoszlopokban következtek, az elöbbiek fejlödtek, kiterjesztek arczvonalaikat. Igen nevezetes volt ezen élénk kifejlödést vizsgálni, miként terjedtek el minden perczczel az ellenség földjén. Egy órával késöbb, mint a kiszállásrai jel adatott, 9000 emberök már a parton volt, s elöretolt elöörseik csak mint picziny pontok valának láthatók a parttól 3—4 angol mérföldre fekvö tarlóföldeken.

Flottánknál *Sir Lyons* vezeté a kiszállást. Az admiral e mellett legkisebb részt sem vett. Kilencz órakor az „Agamemnon" elsö árboczára egy fekete golyó huzatott fel, s egy ágyu elsüttetett, figyelmeztetésül ez adott jelre, mire a különböző naszádok a számokra kimutatott hajók körül csoportosultak, hogy a gyalogságot és tüzérséget felvegyék.

Mint már megjegyzök, az ellenségnek még csak nyomát sem láthattuk; de még mielött az elsö franczia naszád a hullámzáson keresztül partra ért, távcsövemmel egy orosz tisztet fedeztem fel lóháton, 3

Digitized by Google

kozák kiséretében. Miután tölünk alig volt 1100 réfnyi távolságra, pontosan kisérhetém mozdulatait. A lejtön lefelé lovagolt, s a legnagyobb nyugalommal irta jegyzeteit tárczájába. Követték öt a kozákok, rühesnek látszó lovaikon, s mi szívből örültünk, hogy ezen ficzkókat már egyszer testestül magunk elött láthattuk. Tisztjök legalább igen bátran viselte magát. Mert miután már a francziák a parton állottak is, tovább egy óránál maradt egy miniè-puska lötávola körében, s nyugodtan rajzolt és irá jegyzeteit. Valóban igen sajnálandó lett volna, ha munkáját egy golyó örökre félbeszakitotta volna, mert hiszen csakugyan méltányos dolog, hogy az ő ura is hiteles forrásból tudja meg, hogy néz ki a mi ármádánk.

Ezalatt a mi naszádaink, rendetlen csapatokban közeledtek a parthoz, s embereinket kiszállitották. Az orosz még most sem szünt meg rajzolásával. Ekkor az egyik kozák láncsájával a partutra mutatott. Mi oda néztünk, hova a láncsa mutatott, s az égre, senki más nem volt, mint *Sir Georg Brown*, ki *Airey* tábornokkal egyedül mászott fel a partsziklákon. A kozákok nagy kiváncsisággal pillantgattak a tábornoki kalapok felé. Sir *Brown* világosan nem tudta, hogy olly veszélyes szomszédságba jutott. A tiszt leszállott lováról, s elővigyázattal a sziklát megkerülte; a két tábornok is eltünt szemeink elött, nem láthatván öket a sziklák miatt. Erre hirtelen nehány puskalövést hallottunk, s nemsokára a kozákokat láttuk nyil sebességgel a franczia elöörsök mellett elszáguldani a Sebasztopolba vezető uton. Mint késöbb hallók, csak hajszálnyin mult, hogy *Brown* tábornok el nem fogatott. A kozákok üzöbe vették, ő pedig futott, a mint csak tudott; szerencsére nehány lövész volt kiséretében; ezek löttek a vakmerö ficzkókra, s futásnak inditották, mi mellett egy szegény fiu lábán megsebesittetett; ez volt az első vér ezen hadjáratban.

Mint a békébeni manövereknél, a divisiók egymásután partra szállittattak. Ugyanazon nap délben, igen nagy élénkség uralkodott a parton, hol eddig csak tengeri madarak és vadtyukok valának láthatók. Mindenütt fényes szuronyok, ragyogó csákók, lárma és kiabálás. Igen érdekes volt látni, mint szálltak a századok a nagyobb szállitóhajókból a naszádokba. Elöl mindenütt a tisztek tarisznyájukkal hátukon, mellyben $4^1/_2$ font sóshus, s ugyanannyi kétszersült található. Ez volt a kiszabott részlet 8 napra. Ezenkivül minden tiszt egy felső öltönyt hordott összetekergetve dereka körül, egy fából készült vizpalaczkot, egy kis üveget pálinkával, annyi alsó ruhát, a mennyit eltehetett, tábori sapkáját és egy revolvert (egycsövü pisztolyt több töltéssel). A közlegények szinte igy voltak ellátva; ide tartozott még egy takaró, a főző készület, a kiszabott löszerkészlet. Igy megterhelve másztak le a hajólajtorjákon, felül és alul állt a matróz kátrányos öltönyében, és segité öt a lemenésnél, kivevén a puskát kezéből, a

Digitized by Google

tarisznyát szorgalmasan félretevé, mintha üvegből volnának, s katona testvérének bizalmasan megveregeté vállait, s inté öt, ne féljen a víztől, mert az igen jó. S midőn az ágyukra került a sor, s a tüzérek nem birták azokat tovaszállitani, ismét a kátrányzubbonyosok léptek fel emberbarátokul, s ezen izmos ficzkók közül egypár tuczet, a lövegeket olly sebességgel vitték tova, hogy azokat ugyannyi ló alig lett volna képes megmozditani. Mint dolgoztak ezen derék emberek e napon, alig lehet leirni. Egy órakor már a könnyü divisió ezredeinek legnagyobb része a dombon állott, s utban volt a falu felé, mellynek közelében a franczia balszárny elöcsapatai már felállitva valának. A vadászdandár második zászlóalya képezte az elö-, a tüzérség, az utócsapatot. Ezen időtájban esni kezdett, s a szél által korbácsolt hullámok erőszakosan csapódtak a partokhoz. *Cambridge* herczeg ekkor elövezényelte osztályát; a tábornokok közül igen kevés ült lóháton, miután a lovak még a hajókon maradtak. Hasztalan vártak több ideig a parton, löporos hordókon ülve, s még nagyobb bajban voltak az orvosok, kiknek gyógyszer szekrényeik még nem rakoltattak ki, s nem egy ember veszett el gonoszul, orvosi segély hiánya miatt. A zürzavar meglehetősen általános volt; a keresett szükséges tárgyakat épenséggel nem lehetett megtalálni, habár minden osztálynak gyülhelye, a parton póznára kötött lobogók által előre ki volt jelölve. Kevéssel két óra előtt *Rose* tábornok átjött a franczia táborból jelenteni, hogy már valamennyi franczia csapat partra szállt. Ez egyébiránt épen nem ugy volt. A francziák egy hajszálnyival sem voltak előbbre mint mi. A partraszállás késő estig folytatva lön. A 3-ik és 4-ik osztály egy része kénytelen volt az éjt a parton tölteni.

Egészben véve az ezredek külsejében előnyös változás volt látható, a tengeri ut, s a légváltoztatás kétségbevonhatlanul jó hatást gyakorlott reájuk.

A néphangulat határozottan részünkre hajlik. Eleinte természetesen tartózkodók voltak a benszülöttek, de még naplemente előtt kezdettek közeledni, és szarvasmarhát, juhot, főzeléket jöttek árulni. Szekerkéiket, miket ők „arabas"-nak neveznek, jó áron megvettük, s ennek annyira megörültek, hogy holnapra ujakat igértek. A férfiak, — nőket eddigelé nem láthatánk, — valódi tatárfaj; tagba szakadt termetek besöppedt orral, s apró villogó szemekkel. Báránygyapjas turbánokat, és kifelé forditott juhbör ködmönt viselnek. Törökül roszul beszélnek, s az oroszokról, kik őket egészen lefegyverezték, örömest adnak felvilágositást. Egy küldöttségök *Raglan* lord előtt megjelent, löport és fegyveket kérni. Sohasem fogom elfeledni egyikök arczát, ki egy rejtekzsebből csipetnyi löport vön elö s kérdé: „ha a mieink is hasonló ehhez? Mondják, hogy Sebasztopol mérföldnyi kiterjedésben van elágozva; de hiszen ezt minden várról beszé-

Digitized by Google

lik, s ha az alagok (minák) itt sem jobbak, mint minők Szilistria mellett voltak, akkor épen nem kell sokat tölök tartanunk. Beszélik továbbá, hogy Sebasztopolban 20 ezernél több katona és matróz halt el cholerában, s hogy a matrózok a bástyákra vannak rendelve.

A partraszállitás alatt egy szemlegőzös ama hirrel jött, hogy körülbelől 8 mérföldnyire délnek a parton egy orosz tábor látható. A „Sámson", a „Fury" és a „Vesuvius" 3 franczia gözössel azonnal a kijelölt helyre indult, s a parttól egy mérföldnyire csakugyan egy körülbelöl 6000 oroszból álló táborra bukkant. A gözösök e táborra tüzelni kezdtek, de sem a francziák, sem a „Fury" és „Vesuvius" golyói nem szálltak jó irányban. Ellenben a „Sámson" bombái egymásután a sátorok közepébe hullottak. Egy óra mulva ezek szét valának rombolva, s a katonák szétszaladtak. E gözösök holnap Sebasztopolba mennek, a kikötő előtt czirkálandók. A „Retribution" Eupatoriába indul; e hely mint raktár fontos ponttá válhatik, hová egyébiránt már most is sok szénkészlet szállittatik.

Péntek, sept. 15-kén. Az utóbbi éj mindnyájunk előtt emlékezetes marad, mert 27,000 angol alig töltött még együtt illy nyomoru éjszakát, mint ez volt. Éjféltől kezdve reggelig zugott a szél, s ömlött a szakadatlan eső, melly bennünket szabad ég alatt, sátor és fedél nélkül ért. Képzeljék önök a sok öreg tábornokot és lordot és urfit a parton, záporban átázott pokróczon heverve, vánkosok helyett sósvizü pocsolyában, tüz, grog s kilátás nélkül meleg reggelire, vagy jótékony ruhaváltoztatásra. Körösközül pedig 20,000 átázott ficzkó, kik kényelmes hajókamaráikban illy állapotról nem is álmodtak — — a látvány szánandó volt. *Sir Brown* egy felforditott szekér alatt aludt; hasonló hálóterme volt *Cambridge* herczegnek is. *Sir de Lacy Evans* volt az egyetlen tábornok, ki előovatosan sátort hozott magával. E mellett a szél ma is olly erősen fú nyugatról, hogy a hatalmas dagály miatt a tüzérség és lovasság partraszállitását el kell halasztani.

Már-már Eupatoriában leendő kiszállitásukról volt szó, hol töltés és kikötő van; a szél csendesültével azonban felhagytak ezen eszmével. Végre jel adatott a lovak partraszállitása iránt; fájdalom, sok szép állat tönkre ment ezuttal, vagy a nagy hullámringás által lábairól leveretett. *Jack* pajtás, ki boldog, ha egy lovat vezetéken vihet s megsimogathat, minden lehetöt elkövetett, mig a kiszállitás csakugyan végbe ment. Hiszen mindössze sincs itt több 1000 lovasnál, ide számitva a vezénylő tisztek, a hadsegédek, és az élelmező tisztek paripáit is. A lovak egyébiránt még eléggé jól türték a tengeri életet, s a szárazföldön csakhamar visszanyerendik teljes erejöket. Végül a sátorok kiszállitására lön jel adva, s miután a mult éj áldozatainak hullái még mindenkinek fris emlékében valának, ugyancsak

Digitized by Google

hozzá is fogott mindenki a munkához. Szövetségeseink a törökök és francziák már tegnap partra szálliták sátoraikat. Embereink már érzik a szabad ég alatti nedves tanya rosz következéseit. Sokan megbetegedtek; több cholera eset fordult elő, jelesül a 23-dik ezredből egy tiszt nehány óra alatt elhalt.

Ma határozatba ment : Eupatoriát helyőrséggel ellátni. E czélból *Brock* kapitány küldetett oda, 500 tengerész katonával. Kormányzói minőségben fog ottan működni.

Szombat, sept. 16-án. A lovasság kiszállitása folyton foly. Lord *Cardigan* ma 25 angol mérföldnyire tön szemleutat, annélkül, hogy egyetlen kozákkal találkozott volna. Vizhiányt szenvedünk. A lovak már 30 óra óta nincsenek megitatva. Még egy borzasztó jelenetet kell emlitenem. Tegnap minden hajónak jel lön adva, hogy betegeit a „Kangorov" fedélzetére küldje. Mielőtt beesteledett, már 1500 beteg volt e hajón összepréselve. A Kangorov azonban egész nap feltüzte a jelt : küldenének hozzá dereglyéket, mert helyzete veszélyes, s nem kormányozható : a betegek azonban csak este vitettek át más hajókra. E közben sok meghalt. Annyi bizonyos, hogy mind a hajókon, mind a szárazi seregben az orvosoknak szükében vagyunk. Magam is több beteget láttam a táborban, menet közben, s a parton orvosi segély hiánya miatt meghalni. Még pedig a főhadiszállás tövében, s mellette az 500 vitorlás hajóhadnak!

Élelmiszerekben bővelkedünk. Tegnap 60, tiszttel terhelt és Sebasztopolba szándékozó arabas fogatott el. Készletet és lovakat a lakosok eladni nagy mennyiségben hoznak, ők magok szolgákul ajánlkoznak. A nép bizalommal van irántunk. Óhajtandó volna, hogy szövetségeseink a francziák magokat erre érdemeseknek tanusitanák. Ez azonban fájdalom nem úgy van. A falu, melly mellett a mi könnyü osztályunk állott, a franczia végcsapatok által tegnap kifosztatott, s mint mondják, kebellázitó kegyetlenségek lönek elkövetve. Ma estve is láttuk, mint hajtott el egy csapat spáhi egy pár száz juhot erőhatalommal. Tisztjeik velök voltak; s ezenkivül még egy pár gabonával megrakott tevét hajtottak magok előtt. Hasonló rablókalandoknak előbb-utóbb rosz következései lesznek, s a benszülötteket a vásártól majd elriasztják. A mi katonáinknál s a török táborban is illy gyalázatos esetek nem történtek. Mi 25 tojást 5 ezüst garason veszünk, egy jó tyuknak szinte ennyi az ára, egy pulyka-kakasé 15 ezüst garas; egy juhé 10 ezüst garas. Ezek az árak a szomszédfalukban, s a lakosok kész örömmel adnak tul áruikon.

Hetfő, sept. 18-kán. Ma több hajónk indult tartalék-gyalogság és lovasságért Konstantinápolyba és Várnába. A már partra szállott seregek azonban a jövő két nap alatt alig nyomulhatnak még előre, mindamellett, hogy a vizhiány nagyon érezhető. Több a bor, mint az

Digitized by Google

ivóviz. Ez utóbbit 4 mérföldnyiről kell hozatni, s ez is alig iható. Mult éjjel álriadónk volt. Mint mondják, több franczia uti szállongót czirkáló kozákok fogtak el; a franczia tisztek attól tartanak, hogy nem ez fog valósulni. Az egészségi állapot a flottán türhető jó; habár a cholera még nem pusztult el minden hajóról. Mindenfelé a legjobb szellem, égő harczvágy, és a diadal biztos reménye uralkodik. Egyuttal a hajóhad nagy buzgalommal van *Sir Lyons* eránt. Egyedül neki köszöni a hadjárat felszerelését, vezetését, és szerencsés partraszállását. Dundas admirált senki sem emliti. Majd kisül, mikor veendi át tettleg a vezényletet. Az ostrom-készlet még a hajókon marad, s csak a Belbek torkolatánál Sebasztopoltól egy német mérföldnyire fog partra szállittatni.

Mielőtt az eseményeket még tovább megirnánk, érdekesnek tartjuk Krimiában némelly pontokat, s nevezetesebb helyeket megismertetni.

Eupatoria és az ó-várda közti térség azon pont, hol a szövetséges angol-franczia-török seregek partra szállottak. Eupatoriától egy országut vezet Simpheropolba, Krimia fővárosába, s innen tovább Sebasztopolba.

Eupatoria, fekszik a krimi félsziget nyugoti partján, s ez eredeti nevét a rómaiak „Pompejopolis"-sal cserélték fel, a tatárok pedig „Koslov"-nak hivják, hanem az oroszok régi Eupatoria görög nevezetére tértek vissza. A tatár khánok uralma alatt 20,000 lakost számlált, melly népesség jelenleg 6000 lélekre olvadt le. Egészben nem nagy fontosságu város, ámbár kereskedése meglehetösen virágzik, s a Krimiát félkörben beczirkáló orosz gözösök rendesen itt szoktak tanyázni. Vagyonosságát föleg az itt számosan lakó karaita zsidóknak köszöni. A karaiták leggazdagabb polgárai a városnak, s itt egy szép zsinagógájuk van. Köztudomásu dolog, miszerint a karaiták egy felekezetét teszik az izraelitáknak, melly csupán az ó-testamentum hagyományához ragaszkodik, a Talmudot pedig, s a rabbik többi önkénytes magyarázatait elveti. Egy része a karaitáknak Lengyelországban, s Oroszország többi részében is lakik; de egyházi főnöknek mindnyájan a csufut-kalei rabbit ismerik el, melly város Krimában hegyek közt fekszik, s közelében terül el a „Josaphat" völgye, melly előttük szent hely, s a gazdagabb zsidók ide szoktak temetkezni.

A karaiták, a többi izraelitáktól, különös szorgalom, el[illegible]t becsületesség, s az adott szónak szentül megtartása által kül[illegible]tik meg magukat; mellynélfogva mindenki örömest lép v[illegible] kedelmi összeköttetésbe, s innen vagyonosságuk könn[illegible] gyarázható. *Csufut-Kale*, egy telepitvény, mellyet kizá[illegible] laknak, hegyek közt levén elrejtve, kereskedelmi ü[illegible] alkalmas, s azért a karaiták másutt is, különösen Eu[illegible]

Digitized by Google

számmal tartózkodnak. Kikötőjébe, melly meglehetős tágas és bátorságos, Odesszából egy gőzös 18 óra alatt könnyen eljuthat; Sebastopoltól csak 8 német mérföldnyire fekszik, s ezért ide néhány óra alatt áthajózhatni. Eupatoria, még azon sivatagon fekszik, melly északra roppant messziségre terül el; de Simpherapolnál már kezdődik a hegyes vidék, melly olly regényes tájakat mutathat, hogy a legszebb alpesi tájképekkel méltán vetekedhetik.

Sebasztopol után, melly főleg a flotta telephelye, legnevezetesebb kereskedőváros és kikötő *Kercs*. Számlál ez 10,000 lakost, s talán egész Oroszországban egyetlenegy város, melly tisztán kőházakból épült. Kiviteli czikke főleg só; de kikötőjét leginkább azon körülmény teszi nevezetessé, hogy a kereskedelmi törvényszék Feodosiából (Kaffa) ide tétetett által; és hogy az Azovtengerről jövő hajók itt 4 napi veszteglésnek vannak alávetve. A kercsi kereskedőségnek azonban e rendszabály nem tetszik, mert ezáltal a kikötő 4 hónapon keresztül zárva van, mellynek horgonyalapja különben is nem jó, s vize sekély.

Ezért a nagyobb hajóknak itt rendesen várakozniok kell, mig terheik Taganrogból és Rastofból könnyü hajókon megérkeznek; holott a nem mélyen járó hajók tovább mehetnek s terheiket Taganrogban magok vehetik fel. Visszajövet azonban ezek is kénytelenek terheik felerészét Jenikalénál könnyü hajókra rakni, hogy a kercsi sekély viziutat megtehessék, mi nagyon költséges szállitás, s csak a görög parti hajósoknak, kik e végből Jenikálében telepedtek meg, hoz tetemes hasznot. Mindezen akadályok daczára, a kercsi kikötőben a forgalom mégis olly élénk, hogy 1851-ben az itteni tengerszorost 1000 hajónál több evezte át.

Szinte nevezetes kikötője Krimiának Feodosia vagy Kaffa is, a félsziget keleti partján 5000 lakossal. Ezelőtt e város nagyon virágzó volt, és Kis-Konstantinápolynak neveztetett, s nagy szerepet játszott, mint Krimia történeténél előadtuk. Népessége 40—50,000 lélekre felment; jelenleg hajdani nagyságának csak árnyéka van meg. — Egyébiránt kikötője igen tágas, s legnagyobb előnye abban áll, hogy télen sem fagy [illegible] s azért az elkésett [illegible]knak igen kivánt nyughelyt adhat.

Az Al[illegible]tközet [illegible]0-kán, 1854.

[illegible]miába[illegible] [illegible]ónap el[illegible] 26,000 orosz rendes
hely[illegible] tany[illegible] dván, h[illegible] zövetséges seregek Kri-
miát [illegible]ják [illegible] vszerin[illegible] asztopoli erős hatikkö-
tőt é[illegible] [illegible]ét, me[illegible] menekült, szétrombolni
gyor[illegible] hato[illegible] test Krimiába rend-

Digitized by Google

kozák kiséretében. Miután tőlünk alig volt 1100 réfnyi távolságra, pontosan kisérhetém mozdulatait. A lejtőn lefelé lovagolt, s a legnagyobb nyugalommal irta jegyzeteit tárczájába. Követték őt a kozákok, rühesnek látszó lovaikon, s mi szívből örültünk, hogy ezen ficzkókat már egyszer testestül magunk előtt láthattuk. Tisztjök legalább igen bátran viselte magát. Mert miután már a francziák a parton állottak is, tovább egy óránál maradt egy miniè-puska lőtávola körében, s nyugodtan rajzolt és irá jegyzeteit. Valóban igen sajnálandó lett volna, ha munkáját egy golyó örökre félbeszakitotta volna, mert hiszen csakugyan méltányos dolog, hogy az ő ura is hiteles forrásból tudja meg, hogy néz ki a mi ármádánk.

Ezalatt a mi naszádaink, rendetlen csapatokban közeledtek a parthoz, s embereinket kiszállitották. Az orosz még most sem szünt meg rajzolásával. Ekkor az egyik kozák láncsájával a partutra mutatott. Mi oda néztünk, hova a láncsa mutatott, s az égre, senki más nem volt, mint *Sir Georg Brown*, ki *Airey* tábornokkal egyedül mászott fel a partsziklákon. A kozákok nagy kiváncsisággal pillantgattak a tábornoki kalapok felé. Sir *Brown* világosan nem tudta, hogy olly veszélyes szomszédságba jutott. A tiszt leszállott lováról, s elővigyázattal a sziklát megkerülte; a két tábornok is eltünt szemeink előtt, nem láthatván őket a sziklák miatt. Erre hirtelen nehány puskalövést hallottunk, s nemsokára a kozákokat láttuk nyil sebességgel a franczia előörsök mellett elszáguldani a Sebasztopolba vezető uton. Mint később hallók, csak hajszálnyin mult, hogy *Brown* tábornok el nem fogatott. A kozákok üzőbe vették, ő pedig futott, a mint csak tudott; szerencsére nehány lövész volt kiséretében; ezek löttek a vakmerő ficzkókra, s futásnak inditották, mi mellett egy szegény fiu lábán megsebesittetett; ez volt az első vér ezen hadjáratban.

Mint a békébeni manövereknél, a divisiók egymásután partra szállittattak. Ugyanazon nap délben, igen nagy élénkség uralkodott a parton, hol eddig csak tengeri madarak és vadtyukok valának láthatók. Mindenütt fényes szuronyok, ragyogó csákók, lárma és kiabálás. Igen érdekes volt látni, mint szálltak a századok a nagyobb szállitóhajókból a naszádokba. Elől mindenütt a tisztek tarisznyájukkal hátukon, mellyben $4^1/_2$ font sóshus, s ugyanannyi kétszersült található. Ez volt a kiszabott részlet 8 napra. Ezenkivül minden tiszt egy felső öltönyt hordott összetekergetve dereka körül, egy fából készült vizpalaczkot, egy kis üveget pálinkával, annyi alsó ruhát, a mennyit eltehetett, tábori sapkáját és egy revolvert (egycsövü pisztolyt több töltéssel). A közlegények szinte igy voltak ellátva; ide tartozott még egy takaró, a főző készület, a kiszabott löszerkészlet. Igy megterhelve másztak le a hajólajtorjákon, felül és alul állt a matróz kátrányos öltönyében, és segité őt a lemenésnél, kivevén a puskát kezéből, a

Digitized by Google

tarisznyát szorgalmasan félretevé, mintha üvegből volnának, s katona testvérének bizalmasan megveregeté vállait, s inté öt, ne féljen a viztől, mert az igen jó. S midőn az ágyukra került a sor, s a tüzérek nem birták azokat tovaszállitani, ismét a kátrányzubbonyosok léptek fel emberbarátokul, s ezen izmos ficzkók közül egypár tuczet, a lövegeket olly sebességgel vitték tova, hogy azokat ugyannyi ló alig lett volna képes megmozditani. Mint dolgoztak ezen derék emberek e napon, alig lehet leirni. Egy órakor már a könnyü divisió ezredeinek legnagyobb része a dombon állott, s utban volt a falu felé, mellynek közelében a franczia balszárny elöcsapatai már felállitva valának. A vadászdandár második zászlóalya képezte az elö-, a tüzérség, az utócsapatot. Ezen időtájban esni kezdett, s a szél által korbácsolt hullámok erőszakosan csapódtak a partokhoz. *Cambridge* herczeg ekkor elővezényelte osztályát; a tábornokok közül igen kevés ült lóháton, miután a lovak még a hajókon maradtak. Hásztalan vártak több ideig a parton, löporos hordókon ülve, s még nagyobb bajban voltak az orvosok, kiknek gyógyszer szekrényeik még nem rakoltattak ki, s nem egy ember veszett el gonoszul, orvosi segély hiánya miatt. A zürzavar meglehetősen általános volt; a keresett szükséges tárgyakat épenséggel nem lehetett megtalálni, habár minden osztálynak gyülhelye, a parton póznára kötött lobogók által előre ki volt jelölve. Kevéssel két óra előtt *Rose* tábornok átjött a franczia táborból jelenteni, hogy már valamennyi franczia csapat partra szállt. Ez egyébiránt épen nem ugy volt. A franczíák egy hajszálnyival sem voltak előbbre mint mi. A partraszállás késő estig folytatva lön. A 3-ik és 4-ik osztály egy része kénytelen volt az éjt a parton tölteni.

Egészben véve az ezredek külsejében előnyös változás volt látható, a tengeri ut, s a légváltoztatás kétségbevonhatlanul jó hatást gyakorlott reájuk.

A néphangulat határozottan részünkre hajlik. Eleinte természetesen tartózkodók voltak a benszülöttek, de még naplemente előtt kezdettek közeledni, és szarvasmarhát, juhot, főzeléket jöttek árulni. Szekerkéiket, miket ők „arabas"-nak neveznek, jó áron megvettük, s ennek annyira megörültek, hogy holnapra ujakat igértek. A férfiak, — nőket eddigelé nem láthatánk, — valódi tatárfaj; tagba szakadt termetek besöppedt orral, s apró villogó szemekkel. Báránygyapjas turbánokat, és kifelé forditott juhbör ködmönt viselnek. Törökül roszul beszélnek, s az oroszokról, kik őket egészen lefegyverezték, örömest adnak felvilágositást. Egy küldöttségök *Raglan* lord előtt megjelent, löport és fegyveket kérni. Sohasem fogom elfeledni egyikök arczát, ki egy rejtekzsebből csipetnyi löport vön elö s kérdé: „ha a mieink is hasonló ehhez? Mondják, hogy Sebasztopol mérföldnyi kiterjedésben van elágozva; de hiszen ezt minden várról beszé-

Digitized by Google

lik, s ha az alagok (minák) itt sem jobbak, mint minők Szilistria mellett voltak, akkor épen nem kell sokat tölök tartanunk. Beszélik továbbá, hogy Sebasztopolban 20 ezernél több katona és matróz halt el cholerában, s hogy a matrózok a bástyákra vannak rendelve.

A partraszállitás alatt egy szemlegőzös ama hirrel jött, hogy körülbelől 8 mérföldnyire délnek a parton egy orosz tábor látható. A „Sámson", a „Fury" és a „Vesuvius" 3 franczia gőzössel azonnal a kijelölt helyre indult, s a parttól egy mérföldnyire csakugyan egy körülbelöl 6000 oroszból álló táborra bukkant. A gőzösök e táborra tüzelni kezdtek, de sem a francziák, sem a „Fury" és „Vesuvius" golyói nem szálltak jó irányban. Ellenben a „Sámson" bombái egymásután a sátorok közepébe hullottak. Egy óra mulva ezek szét valának rombolva, s a katonák szétszaladtak. E gőzösök holnap Sebasztopolba mennek, a kikötő előtt czirkálandók. A „Retribution" Eupatoriába indul; e hely mint raktár fontos ponttá válhatik, hová egyébiránt már most is sok szénkészlet szállittatik.

Péntek, sept. 15-kén. Az utóbbi éj mindnyájunk előtt emlékezetes marad, mert 27,000 angol alig töltött még együtt illy nyomoru éjszakát, mint ez volt. Éjféltől kezdve reggelig zugott a szél, s ömlött a szakadatlan eső, melly bennünket szabad ég alatt, sátor és fedél nélkül ért. Képzeljék önök a sok öreg tábornokot és lordot és urfit a parton, záporban átázott pokróczon heverve, vánkosok helyett sósvizü pocsolyában, tüz, grog s kilátás nélkül meleg reggelire, vagy jótékony ruhaváltoztatásra. Köröskörül pedig 20,000 átázott ficzkó, kik kényelmes hajókamaráikban illy állapotról nem is álmodtak — — a látvány szánandó volt. ***Sir Brown*** egy felforditott szekér alatt aludt; hasonló hálóterme volt ***Cambridge*** herczegnek is. ***Sir de Lacy Evans*** volt az egyetlen tábornok, ki előovatosan sátort hozott magával. E mellett a szél ma is olly erősen fú nyugatról, hogy a hatalmas dagály miatt a tüzérség és lovasság partraszállitását el kell halasztani.

Már-már Eupatoriában leendő kiszállitásukról volt szó, hol töltés és kikötő van; a szél csendesültével azonban felhagytak ezen eszmével. Végre jel adatott a lovak partraszállitása iránt; fájdalom, sok szép állat tönkre ment ezuttal, vagy a nagy hullámringás által lábairól leveretett. ***Jack*** pajtás, ki boldog, ha egy lovat vezetéken vihet s megsimogathat, minden lehetőt elkövetett, mig a kiszállitás csakugyan végbe ment. Hiszen mindössze sincs itt több 1000 lovasnál, ide számitva a vezénylő tisztek, a hadsegédek, és az élelmező tisztek paripáit is. A lovak egyébiránt még eléggé jól türték a tengeri életet, s a szárazföldön csakhamar visszanyerendik teljes erejöket. Végül a sátorok kiszállitására lön jel adva, s miután a mult éj áldozatainak hullái még mindenkinek fris emlékében valának, ugyancsak

Digitized by Google

hozzá is fogott mindenki a munkához. Szövetségeseink a törökök és francziák már tegnap partra szálliták sátoraikat. Embereink már érzik a szabad ég alatti nedves tanya rosz következéseit. Sokan megbetegedtek; több cholera eset fordult elő, jelesül a 23-dik ezredből egy tiszt nehány óra alatt elhalt.

Ma határozatba ment : Eupatoriát helyőrséggel ellátni. E czélból *Brock* kapitány küldetett oda, 500 tengerész katonával. Kormányzói minőségben fog ottan működni.

Szombat, sept. 16-án. A lovasság kiszállitása folyton foly. Lord *Cardigan* ma 25 angol mérföldnyire tön szemleutat, annélkül, hogy egyetlen kozákkal találkozott volna. Vizhiányt szenvedünk. A lovak már 30 óra óta nincsenek megitatva. Még egy borzasztó jelenetet kell emlitenem. Tegnap minden hajónak jel lön adva, hogy betegeit a „Kangorov" fedélzetére küldje. Mielőtt beesteledett, már 1500 beteg volt e hajón összepréselve. A Kangorov azonban egész nap feltüzte a jelt : küldenének hozzá dereglyéket, mert helyzete veszélyes, s nem kormányozható : a betegek azonban csak este vitettek át más hajókra. E közben sok meghalt. Annyi bizonyos, hogy mind a hajókon, mind a szárazi seregben az orvosoknak szükében vagyunk. Magam is több beteget láttam a táborban, menet közben, s a parton orvosi segély hiánya miatt meghalni. Még pedig a főhadiszállás tövében, s mellette az 500 vitorlás hajóhadnak!

Élelmiszerekben bővelkedünk. Tegnap 60, tiszttel terhelt és Sebasztopolba szándékozó arabas fogatott el. Készletet és lovakat a lakosok eladni nagy mennyiségben hoznak, ők magok szolgákul ajánlkoznak. A nép bizalommal van irántunk. Óhajtandó volna, hogy szövetségeseink a francziák magokat erre érdemeseknek tanusitanák. Ez azonban fájdalom nem ugy van. A falu, melly mellett a mi könnyü osztályunk állott, a franczia végcsapatok által tegnap kifosztatott, s mint mondják, kebellázitó kegyetlenségek lönek elkövetve. Ma estve is láttuk, mint hajtott el egy csapat spáhi egy pár száz juhot erőhatalommal. Tisztjeik velök voltak; s ezenkivül még egy pár gabonával megrakott tevét hajtottak magok előtt. Hasonló rablókalandoknak előbb-utóbb rosz következései lesznek, s a benszülötteket a vásártól majd elriasztják. A mi katonáinknál s a török táborban is illy gyalázatos esetek nem történtek. Mi 25 tojást 5 ezüst garason veszünk, egy jó tyuknak szinte ennyi az ára, egy pulyka-kakasé 15 ezüst garas; egy juhé 10 ezüst garas. Ezek az árak a szomszédfalukban, s a lakosok kész örömmel adnak tul áruikon.

Hetfő, sept. 18-kán. Ma több hajónk indult tartalék-gyalogság és lovasságért Konstantinápolyba és Várnába. A már partra szállott seregek azonban a jövő két nap alatt alig nyomulhatnak még előre, mindamellett, hogy a vizhiány nagyon érezhető. Több a bor, mint az

Digitized by Google

ivóviz. Ez utóbbit 4 mérföldnyiről kell hozatni, s ez is alig iható. Mult éjjel álriadónk volt. Mint mondják, több franczia uti szállongót czirkáló kozákok fogtak el; a franczia tisztek attól tartanak, hogy nem ez fog valósulni. Az egészségi állapot a flottán türhető jó; habár a cholera még nem pusztult el minden hajóról. Mindenfelé a legjobb szellem, égő harczvágy, és a diadal biztos reménye uralkodik. Egyuttal a hajóhad nagy buzgalommal van *Sir Lyons* eránt. Egyedül neki köszöni a hadjárat felszerelését, vezetését, és szerencsés partraszállását. Dundas admirált senki sem emliti. Majd kisül, mikor veendi át tettleg a vezényletet. Az ostrom-készlet még a hajókon marad, s csak a Belbek torkolatánál Sebasztopoltól egy német mérföldnyire fog partra szállittatni.

Mielőtt az eseményeket még tovább megirnánk, érdekesnek tartjuk Krimiában némelly pontokat, s nevezetesebb helyeket megismertetni.

Eupatoria és az ó-várda közti térség azon pont, hol a szövetséges angol-franczia-török seregek partra szállottak. Eupatoriától egy országut vezet Simpheropolba, Krimia fővárosába, s innen tovább Sebasztopolba.

Eupatoria, fekszik a krimi félsziget nyugoti partján, s ez eredeti nevét a rómaiak „Pompejopolis"-sal cserélték fel, a tatárok pedig „Koslov"-nak hivják, hanem az oroszok régi Eupatoria görög nevezetére tértek vissza. A tatár khánok uralma alatt 20,000 lakost számlált, melly népesség jelenleg 6000 lélekre olvadt le. Egészben nem nagy fontosságu város, ámbár kereskedése meglehetösen virágzik, s a Krimiát félkörben beczirkáló orosz gözösök rendesen itt szoktak tanyázni. Vagyonosságát föleg az itt számosan lakó karaita zsidóknak köszöni. A karaiták leggazdagabb polgárai a városnak, s itt egy szép zsinagógájuk van. Köztudomásu dolog, miszerint a karaiták egy felekezetét teszik az izraelitáknak, melly csupán az ó-testamentum hagyományához ragaszkodik, a Talmudot pedig, s a rabbik többi önkénytes magyarázatait elveti. Egy része a karaitáknak Lengyelországban, s Oroszország többi részében is lakik; de egyházi fönöknek mindnyájan a csufut-kalei rabbit ismerik el, melly város Krimában hegyek közt fekszik, s közelében terül el a „Josaphat" völgye, melly előttük szent hely, s a gazdagabb zsidók ide szoktak temetkezni.

A karaiták, a többi izraelitáktól, különös szorgalom, elismert becsületesség, s az adott szónak szentül megtartása által különböztetik meg magukat; mellynélfogva mindenki örömest lép velök kereskedelmi összeköttetésbe, s innen vagyonosságuk könnyen megmagyarázható. *Csufut-Kale*, egy telepitvény, mellyet kizárólag karaiták laknak, hegyek közt levén elrejtve, kereskedelmi üzletre nem igen alkalmas, s azért a karaiták másutt is, különösen Eupatoriában nagy

Digitized by Google

számmal tartózkodnak. Kikötőjébe, melly meglehetös tágas és bátorságos, Odesszából egy gözös 18 óra alatt könnyen eljuthat; Sebastopoltól csak 8 német mérföldnyire fekszik, s'ezért ide nehány óra alatt áthajózhatni. Eupatoria, még azon sivatagon fekszik, melly északra roppant messziségre terül el; de Simpherapolnál már kezdödik a hegyes vidék, melly olly regényes tájakat mutathat, hogy a legszebb alpesi tájképekkel méltán vetekedhetik.

Sebasztopol után, melly föleg a flotta telephelye, legnevezetesebb kereskedöváros és kikötö *Kercs*. Számlál ez 10,000 lakost, s talán egész Oroszországban egyetlenegy város, melly tisztán köházakból épült. Kiviteli czikke föleg só; de kikötöjét leginkább azon körülmény teszi nevezetessé, hogy a kereskedelmi törvényszék Feodosiából (Kaffa) ide tétetett által; és hogy az Azovtengerröl jövö hajók itt 4 napi veszteglésnek vannak alávetve. A kercsi kereskedöségnek azonban e rendszabály nem tetszik, mert ezáltal a kikötö 4 hónapon keresztül zárva van, mellynek horgonyalapja különben is nem jó, s vize sekély.

Ezért a nagyobb hajóknak itt rendesen várakozniok kell, mig terheik Taganrogból és Rastofból könnyü hajókon megérkeznek; holott a nem mélyen járó hajók tovább mehetnek s terheiket Taganrogban magok vehetik fel. Visszajövet azonban ezek is kénytelenek terheik felerészét Jenikalénál könnyü hajókra rakni, hogy a kercsi sekély viziutat megtehessék, mi nagyon költséges szállitás, s csak a görög parti hajósoknak, kik e végböl Jenikálében telepedtek meg, hoz tetemes hasznot. Mindezen akadályok daczára, a kercsi kikötöben a forgalom mégis olly élénk, hogy 1851-ben az itteni tengerszorost 1000 hajónál több evezte át.

Szinte nevezetes kikötöje Krimiának Feodosia vagy Kaffa is, a félsziget keleti partján 5000 lakossal. Ezelött e város nagyon virágzó volt, és Kis-Konstantinápolynak neveztetett, s nagy szerepet játszott, mint Krimia történeténél elöadtuk. Népessége 40—50,000 lélekre felment; jelenleg hajdani nagyságának csak árnyéka van meg. — Egyébiránt kikötöje igen tágas, s legnagyobb elönye abban áll, hogy télen sem fagy be, s azért az elkésett hajóknak igen kivánt nyughelyt adhat.

Az Alma melletti ütközet sept. 20-kán, 1854.

Krimiában még május hónap elött csak 26,000 orosz rendes helyörség tanyázott; de megtudván, hogy a szövetséges seregek Krimiát akarják megtámadni, s névszerint a sebasztopoli erös hadikikötöt és a feketetengeri orosz flottát, melly ide menekült, szétrombolni, gyorsitott hadutakban az egész hatodik hadtest Krimiába rendelte-

Digitized by Google

tett. Névszerint májushó óta a pontusi partokra irányoztattak : 1) gyalogság : *Kenzinszki*, *Kirjakoff* és *Beljarki* altábornagyok 16. 17. és 18. hadosztályai, mellyek 6 sor és 6 vadász gyalogezredekből állanak. Ez ezredek közül mindegyik 4267 harczosból áll. 2) lovasság : *Lawszkoi* altábornagy 3-ik könnyü osztálya, 2 uhlán és 2 huszár ezredből, s mindegyik 1401 lóból állván. 3) tüzérség : *Korniloff* vezérörnagy 3. osztálya, melly a 16. 17. és 18. táboritüzér, és a 6-ik lovas és telep daudárból, egészben 14 ütegből, vagy 160 ágyuból 4538 tüzérrel áll. 4) más csapatok : 1 lövész zászlóaly minié puskákkal, 1 árkász zászlóaly, 1 traindandár 6 zászlóalylyal, és aztán a 6-ik haddtest 12,000 főnyi tartaléka, és a 3-dik doni kozákezred. — Egészben 26,000 helyörségi csapatok, 50 zászlóaly tábori katonaság, 32 lovas svadrony, 160 tábori ágyu, vagy 63,659 ember rendes csapatokban, s a rendkivüliekkel együtt 104,659 harczos. E haderők parancsnoka *Tseodajeff* tábornok, s ujabb időben *Menczikoff* tábornok és admirál.

Menczikoff herczeg, nem tudván bizonyosan, hogy hol szállnak ki a szövetséges seregek, hadserege derekát Bakcsi-Szerály körül öszpontositá, hogy körülmények szerint minden ponton támadólag léphessen fel. Azonban értésére esvén, hogy a szövetségesek Eupatoria és az ó-várda közt szállottak partra, nem támadá meg itt őket, hanem inkább az Alma folyó melletti kösziklás, s már a természettől igen erös állomást rakta meg, s ezt redoutokkal és sánczokkal még jobban megerösitvén, itt várta be az ellenséget, mellyet ő minden bizonnyal megverni, s a tengernek szoritani remélt.

Más oldalrul a szövetséges seregek a Sebasztopol elleni hadjáratot september 17-kén megkezdvén, s ezt 18-kán s 19-kén folytatván, ez utóbbi nap estvején az Alma folyó mellett az orosz sánczolt táborra bukkantak. Késő levén már, a támadás más napra, azaz september 20 dikára halasztatott, de akkor olly erélylyel s olly hösies bátorsággal vitetett végbe, hogy az oroszok rendkivül erös állásaikból 4 óra alatt tökéletesen kiverettek; és megszalasztattak. Mivel a franczia és angol seregek együtt ugyan, de mégis saját fővezéreik vezénylete alatt harczoltak, hogy e fényes győzelem egész menetét megtudhassuk, szükséges az illető parancsnokok hivatalos jelentéseit, s ezenfelül egyes szemtanuk tudósitásait ismernünk.

St.-Arnaud franczia tábornagytól két tudósitás érkezett ez ütközetről, mellynek elsője a császárhoz intézve, igy hangzik :

„Alma melletti főhadiszállás. Almai csatatér, sept. 21 én, 1854. Sire! Felséged ágyui dörögtek! — Mi tökéletes győzelmet vivtunk ki. Egy szép nappal több, Sir, mellyet Francziaország katonái disznapjaihoz csatolhatunk, s Felséged egy nappal többet csatolhat azon győzelmekhez, mellyek Francziaország zászlóit diszesitik. Az oroszok tegnap minden erejöket, minden segédeszközöket öszpontositottak,

Digitized by Google

hogy az almai átkelést megakadályozzák. *Menczikoff* herczeg személyesen vezette azt. Az összes magaslatok redoutokkal és borzasztó ágyuütegekkel voltak koszoruzva. Az orosz hadsereg 40,000 szuronyt számitott, mellyek Krimia minden pontjairól öszpontositva voltak; még reggel is jöttek erösitések Theodosiából — 6000 lovas, 180 tábori és positió-ágyu. Azon magaslatokról, mellyeket megszállva tartának, az oroszok minket egyenként megolvashattak — 19-ke óta, azaz azon percztől fogva, a hogy a Babanachoz érkeztünk. 20-án pontban reggeli 8 órakor a *Bosquet* hodosztály által, melly 8 török zászlóalylyal erösittetett, egy oldalmozdulatot tételék, melly az oroszok baloldalát fenyegette, és ütegei közül nehányat megkerült. — *Bosquet* tábornok ép annyi belátás- mint bravourral müködött; e manöver eldönté a nap sorsát. Én felszólitám az angolokat, hogy balszárnyuk felé kiterjeszkedjenek, mig én az oroszok közepét elfoglalom, egyuttal annak jobboldalát fenyegetendök; de csapatjaik csak $10^1/_2$ órakor vonultak a csatavonalba. Ök e késlekedésért bravourjokkal kárpótoltak.

$12^1/_2$ órakor a szövetséges hadsereg homloka egy erös franczia (= $^1/_5$ német) mérföldön tulterjedt, s midön az Almához érkezett, borzasztó csatározó tüzzel fogadtatott. E kifejlödés alatt a *Bosquet* hadoszlop éle megjelent a magaslatokon, s én jelt adtam az általános támadásra. Az Almán rohamlépésekben gázoltunk át. *Napoleon* herczeg, hadosztálya élén, az orosz ütegek tüzelése közben elfoglalta a nagy Alma falut: ö minden tekintetben méltónak mutatta magát ama nagy névre, mellyet visel. Az ellenséges ütegek tüze közt értünk a magaslatok tövéhez. — Itt, Sire, kezdödött a valódi csata, az egész vonalon a bravourok és vitéz fegyvertettek minden epizodjaival. Felséged büszke lehet katonáira; ök nem fajultak el; az auszterliczi és jenai hösök ök. $4^1/_2$ órakor a franczia hadsereg minden ponton gyöztes volt. Minden hadállások szuronynyal lönek bevéve: e kiáltással: „Éljen a császár", melly egész nap viszhangzott. — Soha hasonló lelkesedést nem láttam; a sebesültek még a földről emelkedtek fel, ezen kiáltást hangoztatva.

Baloldalunkon az angolok nagy tömegekkel és nagy nehézségekkel találkoztak, de mindez le lön gyözve. Az angolok az orosz hadállásokat az ellenséges ágyutüzelés közt bámulatos rendben támadták meg, elfoglalták, s az oroszokat elüzték. Lord *Raglan* antik bravouru katona. Az ágyu- és puskagolyók közt ugyanazon nyugalmat tanusitotta, melly öt soha el nem hagyja.

A franczia vonalak a magaslatokon alakultak, az orosz baloldalt halomra döntötték, s a tüzérség elkezdte tüzelését. Ekkor nem volt többé visszavonulásról szó; ez feloszlás volt: az oroszok elveték puskáikat és tarisznyáikat, hogy könnyebben futhassanak. Ha lovassá-

Digitized by Google

gom lett volna, Sire, ugy megmérhetlen sikert arathattam volna, s. *Menczikoff* herczegnek többé nem volna serege. Azonban késő volt; a csapatok fáradtak voltak, a tüzéri löszer kifogyott, mi 6 órakor este ugyanazon a helyen ütöttük fel táborunkat, hol az oroszok reggel álltak. — Igen, sátorom, épen azon a helyen áll, mellyet ma reggel *Menczikoff* herczeg foglalt el, ki olly bizton hivé, mikép bennünket feltartóztat, s megver, hogy még kocsiját is hátrahagyta. Én azt tárczájával és levelezéseivel együtt elfoglalám, s a drága jegyzéseket, mellyek azokban foglalvák, hasznomra fogom forditani. Az ellenséges sereg valószinüleg két mérföldnyire innen összeszedhette magát, s én holnap a Kacsa folyónál fogom találni, de megverve és demoralisálva, mig a szövetségesek tele tüzzel és buzgalommal. Én ma kénytelen voltam itt maradni, hogy a mi és az orosz sebesülteket Kontantinápolyba szállittassam, s a flotta fedélzetéről löszer és abrak készleteket hozassak.

Az angolok közül 1500 ember lön harczképtelen. *Cambridge* herczeg jól érzi magát, az ő, és a Sir *Brown* hadosztályai felülmulhatlanok voltak.

Én mintegy 1500 embert, névszerint 3 halott és 54 sebesült tisztet, 253 elesett altisztet és katonát, és 1033 sebesültet vesztettem. *Canrobert* tábornok, kit részben a nap dicsősége illet, egy szétpattanó gránát darabja által mellben és nyakon könnyen megsebesült; ő igen jól érzi magát. *Thomas* tábornok a herczeg hadosztályából puskagolyót kapott altestébe; sulyos seb. Az oroszok mintegy 5000 embert vesztettek. A csatatér el van halmozva holtakkal, mozgó kórházaink tömvék az ő sebesültjeikkel. Mi minden hét orosz halottra egy francziát számitunk. Az orosz tüzérség kárt tett bennünk, de a mienk sokban felülmulja azt. Én egész életemen át sajnálni fogom, hogy legalább két afrikai vadászezredem nem volt mellettem. A zuávok mindkét hadsereg bámulatát ébresztették fel : ők a világ legelső katonái. Sire! engedje meg magas tiszteletem, s határtalan hódolatom kifejezését.“ *St.-Arnaud*, tábornagy.

Második jelentése *St.-Arnaud* tábornagynak az, mellyet a hadügyminiszterhez küldött, s melly igy hangzik :

„Főhadiszállás az Alma melletti bivouac, sept. 21. 1854. „Tábornagy ur! Tegnapi távirdai tudósitásom röviden összefoglalva, tudatá Önnel az almai csata eredményeit. Az ide mellékelt és sietve készitett rajz Önnek arról tökéletes eszmét fog nyujtani. Ön ezután megitélendi a nehézségeket, mellyeket le kellett gyöznünk, hogy a borzasztó állásokat bevegyük. Az *Alma* folyó kigyódzó folyásu, meredek partokkal; a gázlók igen nehezek és ritkák. Az oroszok a fákkal, kertekkel és házakkal fedett völgy háttérében és Burluk faluban egy tömeg jól fedett, jeles karabélyokkal fegyverzett vadászokat állitottak fel,

Digitized by Google

kik hadoszlopainkat igen élénk és igen alkalmatlan tüzzel fogadták. *Bosquet* tábornoknak, a második hadosztály parancsnokának megkerülő mozgása, mellyet ezen tiszt a jobbszárnyon nagy belátással és erővel hajtott végre, a más két hadosztály és az angol sereg egyenes előnyomulását szerencsésen előkészité. Mindemellett ezen tábornok állása, ki egyetlen egy dandárral olly sokáig volt a magaslaton, elszigeteltségében veszélyben lett volna, és *Canrobert* tábornoknak, hogy őt segitse, erélyes támadást kellett tenni azon irányban, mellyet a rajz egyik fő vonala mutat. A 4-dik hadosztálynak, melly tartalékban állott, egy dandárával segittetém, mig ugyanez hadosztály másik dandára *Bosquet* tábornokot követve segitségére indul. A harmadik hadosztály, balján az angol sereggel, egyenesen a hadállások középpontjára nyomult. Lord *Raglannal* ugy volt a dolog kicsinálva, hogy csapatai a balszárnyon megkerülő mozgást tegyenek, megfelelőleg annak, mit *Bosquet* a jobbszárnyon végrehajta. Azonban szünet nélkül fenyegetve az ellenség lovassága által, és a magaslatokon álló orosz csapatok által tulszárnyalva, az angol sereg balszárnya a programm ezen részét nem valósithatá.

Az összes mozgás azon pillanatban tünt ki, midőn *Bosquet* tábornok a hajóhad által gyámolitva, a magaslaton megjelent. A kerteket, honnan az orosz vadászok erősen tüzeltek, azonnal megszállotta. — Tüzérségünk is közeledett a kertekhez, s élénk ágyuzást kezdett az orosz zászlóalyakra, mellyek a lejtőkön állottak fel, hogy visszavonuló vadászaikat támogassák. A mieink azokat hihetetlen merészséggel nyomva, nyomukban valának a lejtőkön, és én nem késtem első vonalunkat a kerteken átvetni. Mindenki áthatott, a hogy lehetett, és hadoszlopaink fegyver és ágyutüzelés közt mászták meg a magaslatokat, mellyek utjokat lassuvá nem teheték. A magaslatok megszállva tartattak, és én az első segitségére küldém második harczrendemet, melly : „éljen a császár" kiáltások közt nyomult előre. — A tartaléktüzérség is olly gyorsasággal nyomult előre, mellyet a folyó akadályai és a lejtők meredeksége alig tehetének lehetővé. A magas síkra visszanyomott ellenséges zászlóalyak nem vonakodtak ágyu- és fegyvertüzelést váltani, mi igen nagy rendetlenségben történt végleges visszavonulásokkal végződött, mellyet néhány ezer lovas jelenléte, könnyen vad futássá változtathatott volna. — Az éj beállott, és arra kelle gondolnom, hogy viz közelében üssek tábort. Én magán a csatatéren táboroztam, mig az ellenség a látkörből elenyészett, a tért halottaival és sebesültjeivel fedve odahagyván, kikből azonban nagy számmal vittek magukkal.

Mig ezek a jobbszárnyon és a középpontban történtek, az angol sereg sorai Burluk falu előtt a vizen átkeltek, az oroszok által megerősitett állások ellen fordultak, hol azok jelentékeny tömegeket huz-

Digitized by Google

tak össze; mert nem gondolták, hogy ezen pont és a tenger közötti, természetes sánczokkal fedett meredekséget csapataink erőszakkal bevehessék. Az angol sereg tehát igen szilárdon tartott ellenállásra talált. -- A küzdött harcz legélénkebb vala, és vitéz szövetségeseink legnagyobb becsületére válik. Egészben véve, tábornagy ur, az almai csata, mellyben több mint 120,000 ember 180 ágyuval vön részt, fényes győzelem, és az orosz sereg ezt ki nem heveri; ha, mint fentebb mondottam, lovasságunk lett volna a demorisált és egészen összezavart gyalogtömegek megtámadására, mellyek előttünk megdöltek. E csata a jelen háboru kezdetén fényesen megerösiti fegyvereink tulsulyát. — Ez nagy mértékben megrenditette azon bizalmat, mellyet az orosz sereg önmagában helyezett, nevezetesen a régóta elökészitett állásokban, honnan minket vártak. Ezen orosz sereg a 16-ik és 17-ik gyalog hadosztályból, a 13-ik hadosztály egy dandárjából, a 14-ik tartalék hadosztály egy dandárjából, a 6-ik hadtest lövészeiből, kik hosszu golyókat lövő puskákkal vannak fegyverezve, és 4 dandár tüzérségből állott, melly között 2 lovas, és 1 üteg tartalék ostrom telep vala, 12 darab nagy üregü ágyukkal. — A lovasság mintegy 5000 főnyi vala, és az egészet 50,000 emberre tehetni, kiket maga ***Menczikoff*** herczeg személyesen vezénylett.

Nehéz az orosz sereg veszteségét felszámitani; de jelentékenynek kell lenni, ha azon halottak és sebesültek után itélünk, kiket magokkal nem vihettek, és kik kezeink közt maradtak. Az almai hegyszakadék, az elöttei tér, az angolok által elfoglalt állást képző tér, több mint 10,000 darab fegyverrel, tarisznyákkal és más fölszerelési eszközökkel van boritva. A mai napot arra forditottuk, hogy halottaikat mindenütt, hol találhatók valának, eltemessük, és sebesültjeiket ápoljuk, kiket a mienkkel együtt a hajóhad hajóira rakattam, hogy Konstantinápolyba vitessenek. Az orosz tisztek, a tábornokokkal együtt durva közlegényi felső kabátba voltak öltözve, és nehéz a halottak, vagy kevésszámu általunk kerithetett foglyok közt öket megismerni. Mindazáltal tény, hogy azok közt, kiket az angol sereg kézrekeritett, két tábornok is van.

Az almai csata, hol a szövetségesek egymásnak kölcsönös zálogot adtak, mellyeket ők nem feledhetnek, azon köteléket, melly öket összecsatolja, még szorosabbá és tartósabbá teendi.

Az ottoman hadosztály, melly ***Bosquet*** hadosztályának kerülő mozgása alkalmával ennek segitségére nyomult, hogy a vonalat elérhesse, a gyorsaság csodáit tevé, midön a tengerpartjától azon utat megtevé, mellyet Önnek kijegyeztem. Tevékeny részt ugyan nem vehetett az előtte küzdött harczban, de ezen csapatok a mienkéhez hasonló harczvágyat mutattak, s örvendek, hogy Önnek jelenthetem, hogy ezen jeles segédcsapatok segélyére nagy becset helyezek.

Digitized by Google

Kötelességét mindenki fényesen teljesitette, és nekem nehéz lenne választást tenni a hadtestek, tisztek és katonák közt, kik mutattak nagyobb bátorságot, és kik érdemelnének különös megemlitést. Már ezen jelentésben utaltam azon szerep fontosságára, mellyet *Bosquet* hadosztálya megkerülési manöverében játszott, mig annak első dandára egyedül állott, a magaslaton öt üteg ágyu tüzének sokáig maradt kitéve. — Az első hadosztály a meredekséget tüzesen mászta meg, mire vezére *Canrobert* tábornok példát adott. — Ezen tisztelt tábornokot egy szétpattant gránát darabja mellén és nyakán érte; de az ütközet végéig lovon maradhatott, és sebének nem lesz rosz következménye. A harmadik hadosztály *Napoleon* herczeg által legnagyobb elszántsággal vezényeltetve, a sík magasságon vivott harczban legfényesebb részt vett, és szerencsés valék, csapatai jelenlétében a herczegnek üdvözlő kivánataimat kijelenteni.

Thomas tábornok, ezen hadosztály második dandárának parancsnoka, midön dandárát a sík magaslat megtámadására erélyesen vezette, egy lövés által nehéz sebet kapott. *Forez* hadosztályának második dandára, melly a második hadosztály segitségére nyomult, *Aurelle* tábornok parancsnoksága alatt méltóan vett részt a harczban. *Poitevin* hadnagy, a 39-ik sorezredtől, a távirdai épületen, melly az ellenség védelmi központját képezte, ezredje zászlóját lobogtatá; ott egy golyó által lesodortatva, dicsően halt meg. A tüzérség az egész csata alatt főszerepet játszott, és én nem ismerhetem el eléggé azon vitézséget és vigyázatot, mellyel ezen választékos test harczolt. Egy második jelentésben, mire e pillanatban gyüjtöm az anyagot, azon tisztek, altisztek, és katonák neveit tudtul adandom, kik megérdemlik, hogy napiparancsba soroztassanak; házzáteendem kérésemet megjutalmazásuk eránt, mire öket Ön érdemesnek tekintendi. — Fogadja tárbornagy ur legmélyebb tiszteletem kifejezését. *St.-Arnaud.* tábornagy, fővezér."

Harmadikjelentése a tábornagynak e következő :

„Főhadiszállás az Alma mellett, sept. 22-kén.

Miniszter ur! Hivatalos jelentésem Önnek részleteket nyujt a sept. 20-diki szép napról; a futárt azonban nem indithatom el annélkül, hogy Önnek vitéz katonáinkról nehány szót ne szólanék. — A friedlandi és auszterliczi katonák még mindég zászlóink alatt állanak : az almai csata ezt megmutatta. Ugyanazon lelkesedés, ugyanazon vitézség. Illy emberekkel mindent lehet tenni, ha beléjök bizalmat tudtunk csepegtetni. A szövetséges seregek valóban borzasztó hadi positiókat vettek be. Midön tegnap azokat megfutottam, láttam, mi vala kedvező az ellenállásra, és valóban, ha azokat franczíáink és angolaink tartják elfoglalva, az oroszok soha sem lesznek urai. Ma, midön minden csendesebb, és a felvilágositás után, mellyet szökevé-

Digitized by Google

nyektől és foglyoktól kaptunk, pontosabban mérlegelhetjük az ellenség sebeit.

Az oroszok vesztesége igen nagy. A szökevények ezt 6000 embernél többre becsülik. Hadseregök demoralisált. Huszadika estéjén két részre oszlott. ***Menczikoff*** herczeg a balszárnynyal Bakcsi-Szerálynak vonult, a jobbszárny pedig a Belbek felé huzódott. De élelmiszerök nem volt; sebesülteik akadályozták öket; az ut velök fedve. Ez szép eredmény, melly fegyvereink becsületére válik, melly haditörténelemünkhöz egy szép lapot csatol, melly seregünknek olly biztosságot nyujt, mi 20,000 emberrel felér. Az oroszok mintegy 10,000 tarisznyát, és 15,000 darab fegyvert hagytak a csatatéren. Ez valódi szétrobbantás vala. ***Menczikoff*** herczeg és tábornokai azon táborhelyen, mellyet én elfoglalék, 20-kán reggel valódi kérkedök voltak. Én azt hiszem, hogy füleiket valamivel lejebb bocsátották. Az orosz tábornok Almához három heti élelmiszert kivánt; azt gyanitom, hogy a kocsikat utközben feltartóztatta. Excellentiád megitélheti, miszerint mindenben, mi az oroszokat illeti, sok tulzás fordul elö. Három nap mulva Sebasztopol alatt leendek, és Önnek megmondhatom, hogy mindenböl mi a valóság.

A szövetséges hadsereg fegyelme és szelleme bámulandó. — A mindenféle fegyverzetü seregerösitvényekért Várnába indult hajók oda 18-kán elmentek. Azok e hó vége elött Belbeknél hozzám csatlakoznak. Egészségem mindég ugyanaz : a szenvedés, válság és kötelesség közt forog. Mindez azért nem akadályoza, hogy a csatanapon 12 óra hosszat lovon üljek, de valljon eröm nem hagyand e sárban? Éljen boldogul tábornagy ur! Irni fogok Önnek, ha Sebasztopol alatt leszek. Fogadja, stb. ***St.-Arnaud*** tábornagy."

De ***St.-Arnaud*** nem ment többé Sebasztopol alá, s ez volt utolsó jelentése, mit irt, mert régi gyöngélkedése a hadi sanyaruságok, s a sok gond miatt halálos betegséggé fajulván, már 26-án átadta a franczia sereg vezényletét ***Canrobert*** tábornoknak, s maga hajóra ülvén, Konstantinápolyba szándékozott, de utközben csendesen kimult.

St.-Arnaud tábornagy halála tragoediai esemény. Sorsa azon embereké, kik a magasról, hova fölléptek, a sovárgott földet megpillantják, de oda nem szabad jutniok, és a be nem fejezett életet be kell zárni nagy döntvények pillanatában — mert azt az isteni gondviselés ugy akarta. Halála némellyiket ellenségei közül, kik számosan valának, kibékit. ***St.-Arnaud*** hazájában mindenek elött a dec. 2-diki államcsiny katonája vala, kinek a franczíák hálás császára tábornagyi pálczát adott, mivel Páris utczáin a köztársaság és császárság közti nagy csatát megnyeré. ***St.-Arnaud*** a hadvezéri borostyánt is szerette volna elnyerni, tudhatni mi sovárogva törekedett a fövezérség után, és mikép igérte meg, hogy Sebasztopolba bemegy, vagy meghal. Ö

Digitized by Google

az eldöntés előtt halt meg, és a hir, melly Sebasztopolt mindjárt az almai csata után bevétette, és öt Oroszország hadserege és hajóhada urává tette, résztvevőbb volt, mint a végzet, melly a diadalt tőle megtagadta.

Leroy de Saint-Arnaud életének virágában vala, (47 éves) jóllehet a betegség nagyon elgyengitette. Két évvel ezelőtt Párist el kelle hagynia, és délen keresett gyógyulást vagy könnyebbülést. Már akkor mondották, hogy a vizkór életének gyors véget vetend, és a háboru erőfeszitései, és a jelen és utóvilág előtt magára vállalt roppant felelőség sulya azt sietteték. Életéből némelly kalandokat beszélnek. Az öszmüvészeti iskolából kilépve, melly Franeziaországban jeles, és tudományosan kiképzett tisztek példányiskolája, még fiatalon az algíri seregbe lépett. — Rendetlen magaviselete nemsokára kilépését vonta maga után. — De nemsokára, mint közlegény ismét beállott egy afrikai ezredbe. — Bátorsága és katonai talentuma öt előléptették, és 1850-ben már mint tábornok vezénylett egy expeditiót a kabylok ellen. *Napoleon*, az ifju, e nagyravágyó tábornokot terveihez csatolta. Bizalmát ugy senki sem birta, legtitkosabb kivánatait nem ismerte vagy ki nem találta, mint ő. Halála a krimiai vállalat eredményére alig lesz jelentékeny befolyással. *Canrobert* tábornok, ki a parancsnokságban pótolja, mint erős akaratu és nagy belátásu katona ismeretes. *St.-Arnaud* nem volt olly személyiség, kivel a világ sorsa feloldhatlan összeköttetésben állott volna, vele a nagy eszme és nagy tett nem halt meg, de halála tragikus vala, és a benyomás is az kortársaira nézve. Hullája bebalzsamoztatván, Párisba vitetett, s ott a hadastyánok sirboltjában, ritka pompával eltemettetett.

A franczia hivatalos jelentéseket az almai csatáról már előadván, lássuk már most az angol tudósitásokat.

Raglan lord, az angol hadsereg parancsnokának hivatalos sürgönye *Newcastle* hg hadügyminiszterhez következőleg hangzik :

„Főhadiszállás, Kacsa folyó, sept. 23-kán, 1854."

Mylord herczeg! Van szerencsém Nagyságodat tudósitani, miszerint a szövetséges seregek az orosz hadsereg által az Alma mellett elfoglalt állást folyó hó 20-kán megtámadták, s örömömre szolgál hozzátehetni, hogy kevesebb mint 4 óra alatt sikerült az ellenséget azon terület minden pontjáról, mellynek még reggel birtokában volt, elüzni, s azon területen szilárd állást foglalni. Az angolok és franczíák első táborozásokból Krimiában 19-kén indultak ki, s a következő éjjel a Bulganak balpartján bivouakiroztak. Az elsők *Carl of Cardigan* könnyü lovas dandárának egy részét az előnyomulásban támogatták, melly mozdulatnak azon hatása volt, hogy az ellenség

Digitized by Google

dragonyosok és kozákokból álló tekintélyes tömeget tüzérséggel együtt tolt előre. Az angolok az orosz haderőveli ezen első összecsapása alkalmával olly szilárdságot mutattak, mellyet tulhaladni semmi más csapatnak nem lett volna lehetséges. Tökéletes rendben vonult vissza támaszaihoz, az orosz tüzérség szakadatlan tüzelése alatt, melly azonban azon ütegek által, mellyeket müködésbe hozattam, nemsokára elhallgattatott. — Veszteségünk mindöszve 4 sebesültből állott. Ezen napi járat igen nagy mértékben fárasztó volt, s mig mi a csekély jelentőségü, de ránk nézve igen kedves folyócskát a Bulganakot elértük, a viz hiánya a nap hőségét majdnem elviselhetlenné tette.

Következő reggel mind a két hadsereg az Alma felé indult, s akként határoztatott el, hogy *St.-Arnaud* tábornagy az ellenség balszárnyát támadandja meg, s e czélból a folyón a tengerbe szakadásánál, vagy pedig mindjárt a fölött át kellett haladnia, a franczia divisiók maradványának pedig a homlokállás előtt a magaslatokra kelletend felnyomulnia, az angol hadseregnek pedig az ellenséges positió jobbszárnyát és központját megtámadnia. Azon akadályok nagyobb méltánylására, mellyeket a szövetségeseknek legyőzniök kelletett, habár kissé hosszadalmas leszek is, kénytelen vagyok mégis az oroszok positióját részletesebben leirni.

E positió keresztbe ment a nagy uton $2^1/_2$ angol mérföldnyire a tengertől, s már természeténél fogva igen erős. A majdnem függőleges meredekségü dombláncolat — 350—400 lábnyi magas — melly igen közel a tengerhez, a folyó balpartját kiséri, ezen ponton, az országuton tudniillik, megszünik, s az orosz positió baloldalát képezé. Innen kezdve körszin módjára tekeredik a dombláncolat egy széles völgy körül, s egy előreugró tetőben végződik, hol az orosz jobbszárny állott, s hol a lejtő mindég csekélyebb lesz egész a rónaságig. A homlokállás mintegy 2 angol mérföldnyire terjedt el hosszában. Ezen völgy nyilásán keresztül fut egy alacsonyabb dombhát, különböző — 60—150 láb magasságu, párhuzamos irányban a folyóval, s attól majd 600, majd 800 yardnyira távol. A folyamon különben a csapatoknak könnyen át lehet hatolni, de a partok rendkivül egyenetlenek, s a legtöbb helyen meredekek. A part melletti legelők fel voltak ásva, hogy a támadó hadseregnek védelmet és táplálékot ne nyujthassanak, s valóban a lehetőségig minden megtörtént, hogy a támadóknak semminemü védelem ne jusson. A felállással átellenben a jobb parton, mintegy 200 réfnyire az Almától fekszik Burluk falu, s nem messze attól van egy fahid, mellyet az ellenség egy részben lerontott. A fönemlitett magas csúcs és dombhát képezék a positió kulcsát, s igy természetesen a legnagyobb védelmi előkészületek megtétettek. — A hegyháttól oldalvást, s a lejtő homlokvonalán ke-

Digitized by Google

resztül több 100 yardnyi hosszu futóárok vonatott, hogy a meredek lejtöni elönyomulás ellen fedezetül szolgáljon. Innen jobbra, s valamivel a háttérben feküdt egy elfedett s nehéz lövegekkel felfegyverzett üteg, melly az orosz positió egész jobb oldalát fedezte. Ezenkivül a folyóni átjáró helyekre, s az odavezető utak felett uralgó pontokra tüzérség helyheztetett. Ezen halmok lapos lejtöin az ellenséges gyalogság sürü tömegei állottak, mig a fölöttök levő magaslatokon az ellenség nagy tartalék serege volt felállitva; az egész orosz harcz erö 45—50,000 emberből állhatott.

A szövetséges seregek egyenlö vonalban nyomultak elöre. Ö felsége csapatai egymást érintö kettös hadoszlopokban; két divisió könnyü gyalogság és egy csapat lovas tüzérség által fedezve. A második divisió *Sir de Lacy Evans* vezérlete alatt képezé az angol jobbszárnyat, s megérinték a franczia harmadik hadosztály balszárnyát *Napoleon* cs. herczeg vezénylete alatt; a könnyü divisió *Sir Brown* altábornok vezérlete alatt képezte a balszárnyat. Az elöbbi a harmadik divisióra támaszkodott *Sir Richard England* alatt; az utóbbi pedig az első divisióra *Cambridge* hg ö kir. fensége s altábornok alatt. A 4-ik divisió *Sir Catchart* altábornok — s a lovasság *Carl of Lucan* vezérörnagy alatt a tartalék mellett maradtak, hogy a balszárnyat és a hátat az ellenséges lovasság nagy tömege ellen fedezzék, mellyeket az emlitett pontokon észrevettünk.

Midön az ágyutüz közt, melly csakhamar igen borzasztóvá vált, közelebb nyomultak, a két vezetö divisió, vonalra fejlödött ki, s elöre nyomultak a homlokvonal megtámadására, mialatt a támogató divisiók ezen mozdulatot követték. Alig történt ez meg, midön Burluk falu, melly épen átellenben feküdt a központtal, az ellenség által minden ponton felgyujtatott, hogy egy tartós, s mintegy 300 yardnyi szélességü égés az ellenség állását egészen elfedte szemeink elöl, s a faluni keresztülnyomulást lehetlenné tette. Két ezrednek *Adams* dandárából, mellyek *Sir Evans* divisiójának egyik részét tevék, egy alább jobbra fekvő sokkal mélyebb és veszélyesebb átjárón kellett átgázolnia, mig annak első dandára *Pennefather* vezérörnagy vezénylete alatt, s az *Adams* féle dandár 3-dik ezrede balra az égö falutól, s a magaslatokon levö ellenséges ágyukból folytonosan lövetve átment a folyón, s a legkitünöbb vitézséggel és kitartással az ellenséges positió baloldala felé nyomult elöre.

Ezalatt a könnyü divisió *Sir Brown* vezérlete alatt a folyóni átmenetelt közvetlenül az ellenség arczvonala elött kieszközölte. Már a partok, meredek és szakadozott voltuknál fogva magokban is igen komoly akadályok valának. A szölök, mellyeken a csapatoknak keresztül kelle hatolniok, valamint az ellenség által kidöntött fatörzsökik is mindmegannyi torlaszokat képeztek, s minden kisérletet meg-

Digitized by Google

hiusitottak az erös tüzelésközben az alakulásra, s azt majdnem lehetlenné tevék. *Sir Brown* altábornok az ellenség elleni elönyomulásban igen nagy hátrányban volt. — Ő mégis kitartóan megmaradt ezen nehéz operatióban, s az első dandár *Codrington* vezérörnagy alatt szerencsésen elvett egy redoutot, lényegesen támogattatva *Bulles* dandár tábornok eszélyes és vitéz mozdulatai által a balszárnyon, s a lövész dandár 4 századának elönyomulása által *Norcott* örnagy vezénylete alatt, ki, mint látszik, a könnyü csapatok igen jeles vezetője leend. A sulyos kartács- és puskatüz azonban, mellynek a csapatok kitéve valának, s mellyet ennek következtében a 7-ik, 23-ik és 38-ik ezredek szenvedtek, kényszeriték ezen dandárokat a nyert állomások elhagyására, jóllehet csak egy részben. Most azonban *Cambridge* herczeg szerencsésen átment a folyón, és segitségre sietett, a gyalog testör-dandár *Bentink* vezérörnagy alatt fényes megtámadásban az ellenséget visszaverte, s az elfoglalt állás birtokát biztositotta. — A hegyi skótok dandára *Sir Campbell* vezérörnagy alatt csodálatraméltó rendben és szilárdsággal nyomult előre balról felfelé, s a gárdákkal együtt derekasan müködött; és *Pennefather* vezérörnagy dandára, melly a könnyü divisió jobbszárnyával összeköttetésben állott, kényszerité az ellenséget az olly fáradalmasan védelmezett positióval felhagyni. A 95-dik ezred, melly a királyi lövészek jobboldalán nyomult előre, valamint ezen test is iszonyu veszteséget szenvedett. A királyi tüzérség mindezen operatióknál, igen sikeresen müködött. — A törzstisztek, a csapat és ütegkapitányok törekvései az ágyukat tüzbe hozni, szakadatlanok valának, s a pontosság, mellyel tüzeltek, lényegesen sokat tett a nap eredményei kivivására. *Sir England* erre megjelent az előrenyomult csapatok segitségére, és *Sir Catchart* altábornok a balszárny activ szemlélésével foglalkozott. A föld minösége nem engedte meg a lovasság alkalmazását, de sikerült mégis neki, a csata vége felé néhány orosz foglyot ejteni.

(Itt az egyes tábornokok részletes megdicsérése következik, kik közül névszerint *Brown, Lacy-Evans, Cambridge* herczeg, *England, Catchart, Lucan* örgróf, *Campbell, Bentink, Pennefather, Codrington, Adams, Bulles, Cardigan, Strangeways* tüzér tábornok, *Burgogne,* ki mindég Raglan lord oldala mellett maradt; *Tylder* tábornok és *Wellesley* örnagy, kik mindketten cholerában haltak meg a csata utáni napon; *Estcourt* és *Airey* dandártábornokok; *Stecle* alezredes; *Burghars* lord örnagy és *Derrymann* tengerész hadnagy).

Mély sajnálattal kell jelentenem, hogy *Lagondin* alezredes, ki a francziák császárjától föhadiszállásomra adatott, 19-kén az ellenség kezébe esett, midön egy *Napoleon* herczeg divisiójához tett küldetésből visszatért. Nem mulaszthatom el Nagyságod előtt megjegyezni, milly örömmel és zugolódás nélkül viselték az ezredi tisztek, a lg-

Digitized by Google

rendkivülibb nélkülözéseket is. A csapatok magokviselete csodálatraméltó volt, s a legnagyobb mértékben ajánlatraméltó. A csatatüzében elfeledék előbbi fáradalmaikat, s fényesen bebizonyiták azon harczias szellemet, melly a britt katonákat már régóta kitünteté. Ők a legnagyobb tüzben is, ép ugy mint csata előtt, szilárdul el valának határozva győzni. Végre kötelesség-mulasztásnak volna tekinthető, ha elmulasztanám a flotta tisztjei és matrózainak, amaz megbecsülhetlen szolgálatokért, mellyeket a hadseregnek minden alkalommal tettek, mélyen érzett hálaköszönetemet kifejezni. A harcz menetét kezdetétől végéig figyelmesen vizsgáltuk, s nem szüntünk meg betegeink és sebesülteink gondviselésére minden szükséges rendeleteket megtenni.

Nem említek neveket, félvén, hogy nehány becses nevet elfelednék. Nem merem az oroszok veszteségét megbecsülni. Ugy hiszem, hogy az nagy volt. A meg nem sebesült foglyok száma kicsiny, nekünk ellenben 800—900 sebesült orosz jutott kezünkbe; ezek közt *Harganoff* és *Schokanoff* tábornokok; az első nehéz sebbel. A franczia hadsereg mozgalmait sem akarom rajzolni; ez ügyesebb kéz által fog történni; de kötelességem megjelenteni, hogy hadmüködéseik eredménydusak valának; és *St.-Arnaud* tábornagy kitünő parancsnoksága alatt szerfölött kitünteték magukat. E sürgönyt *Burghers* lord örnagy kézbesitendi nagyságodnak, kit figyelmébe legmelegebben ajánlok. Van szerencsém, stb. *Raglan* lord m. k.

Lord *Raglannak* egy második sürgönye az elesett, megsebesült, és hiányzó tiszteket névszerint említi. Összesen elesett: 26 tiszt, 19 örmester, 2 dobos, 306 közember és 26 ló. Megsebesültek 73 tiszt, 95 örmester, 17 dobos, 1427 közember és 1 ló. Eltévelyedett 2 dobos és 16 közember.

Az almai csatáról most már közöljük tudósitását a „Times" angol hirlap levelezőjének, ki e hadjáratban az eseményeket mindig a leghitelesebben s legérdekesebben közli.

„Az Alma magaslatain, sept. 21-én." Hadseregünk dandároszlopokban, kifejlődési távolságra egymástól nyomult előre; balszárnyunkat egy vonal csatározó lovasság és lovas tüzérség fedezé. — Ezen csatarend előnye abban állott, hogy a mi hadseregünk, ha oldalt vagy hátulról lovasság vagy gyalogság által erösen megtámadtatnék, üres négyszögöt képezhetett, és a podgyászt közbevehette. Főczélunk volt a positió jobboldalát elnyerni, hogy támadó osztályainkat a flották verticalis tüze által védelmezhessük. Septemb. 20-kán mars-vonalunk előbbi támaszpontunk jobboldala felé ment, s bennünket érintkezésbe hozott a franczia hadsereg balszárnyával, mellyet *Napoleon* herczeg vezénylett, miután abban egyeztek meg, hogy *Sir Lacy Evans* divisiója a legszélsőbb jobbszárnyon a császári herczeg divisiójával közösen fog müködni. Mihelyt szövetségeseink positióját pontosan kies-

Digitized by Google

mertük, az egész 5—6 angol mérföldnyi hosszu harczvonal egyszerre előrenyomult. Két mérföldnyi haladás után megállapodtunk, hogy fedező csapatainkat bevárjuk, s egy kis szünet után a csapatok széles vonalakban, mint a tenger hullámai, a balszárny mintegy vadtajtékká olvadt, egyes rajokra oszlott előcsatárokból *Lawrencze* ezredes vezénylete alatt, és *Norcott* őrnagy a lövész-dandár második zászlóalyától, a 11-ik és 8-ik huszárezred, a 4-dik és 13-dik könnyü dragonyosok századai által fedezve szintén velök együtt nyomult előre.

Ez valóban kimondhatlan nagyszerü látvány volt, s először lepett meg bennünket, milly pompásan néz ki gyalogságunk távolról, csatarendben. Mégis a vörös az igazi szin (az angol hadseregnél a vörös posztó főszerepet játszik), s jóllehet a fehér mellhajtókával, s a keresztbe függő szijakkal az embert meglehetősen löczéllá alakitja — termetének mégis óriási alakot kölcsönöz, sokkal inkább, mint bármelly egyenruha. A homályos franczia hadoszlopok jobbszárnyunkon, összehasonlitva a mi zászlóalyainkkal, igen kicsinyeknek tüntek fel, jóllehet tudtuk, hogy erősségre nézve nekünk semmiben sem engednek; de szövetségeseink marsa, egész podgyászaikkal hátukon, csodálatos volt, s gyors lépésök bámulatot gerjesztett.

Azt is észre lehetett venni, hogy a mi törzsünk (Stab) sokkal számosabb volt, mint derék barátainké. — A távolból semmi sem tünik annyira fel, mint az alacsony kalap fehér tollal; s legjobb tisztjeink közül többen igen bölcsen levették a fehér tollat, miután magas lovakon az olly számos törzs előtt lovagolván, nagyon is feltünök valának.

A hadmüködési terv, mellyet mint mondják, *Raglan* lord nagyobb részt *St.-Arnaud* és *Canrobert* eszméi után alakitott, abban állott, hogy a francziák és törökök a mi jobboldalunkon a folyóni átmenetelt erőszakolják, s a vizen tuli magaslatokon szilárd állást foglaljanak, s a tölök jobbra fekvő, s balszárnyunkkal, és középpontunkkal átellenben levő positiót egyenes vonalban érinthessék. Az *Alma*, egy kis, tekervényes medrü folyó, melly vörös agyagföldön tör keresztül, a tengerhez közeledve mélyebb lesz, s a mellékfolyók által, mellyeket a jobb partról a dombos területről vesz magába, néhol tavakat és örvényeket képez, mellyek sokkal mélyebbek, mintsem azokon át lehetne hatolni, jóllehet általában át lehet rajta gázolni, ha az ember nem restel térden felül is egy kissé megázni. Magában értetődik, hogy a partok majd az egyik, majd a másik oldalon magasabbak. Ott, hol a britt hadsereg nagyja a folyamon keresztül ment, vannak a magas 3—8 lábnyi partok, a hol pedig a francziák mentek át, egészen megforditva állott a dolog. A folyó jobb, vagyis északi partján bizonyos számu tatár házak állanak, itt-ott sürüen egymásmellé csoportosulva, vagy pedig apró szőlőhegyek közt szétszórva, s körülvéve

Digitized by Google

mintegy 3 lábnyi magas földdel vagy kőfallal. A hid, mellyen a postaut viszen keresztül, Bulganakból, Sebasztopolba, épen ezen apró házcsoportok mellett van, a házak számát mintegy 50-re tehetni. — Észak felül a faluhoz egy uton közeledhetni, melly egy majdnem egészen sik lapályon kigyódzik keresztül, de a falu előtt a föld egyszerre alacsonyodik, ugyhogy egy lovas 300 réfnyi távolságra alig láthatja a közelebbi és magasabb házak tetejét, s a folyó menetét csak a part melletti legelők és zöld lapályokról ismerhetni föl. Az Alma bal vagyis déli oldalán a föld egészen más jellemet ölt magára; közvetve a part mellett sima és egyenes, ott, hol a part meredek s a folyó mély, a terület több réfnyire mérsékelt magasságra emelkedik, s itt-ott apró, a téli sebes patakok által ásott vizmosásokat képez, mellyek fölött, az onnan nem messze fekvő magaslatok uralganak. Ezen felsőbb magaslatokban állott az orosz positió erőssége. — Egy majd 500, majd 700 lábnyi magas hegyhát fut a déli oldalon a folyó mentiben, s épen a tenger mellett, sziklák alakját ölti magára. Ezen dombláncolat egész hosszában mély vizárkok futnak, mellyek különböző szögök alatt nyilnak a folyó medrébe, s kétségkivül arra szolgálnak, hogy az esővizet és havat a dombokról, s az azokon fekvő lapályokról, midőn tavasszal olvad, az Almába vezessék.

A hegyhát csucsán tehát, a vizárkok között, az oroszok földütegeket állitottak fel, mellyek 32 és 24 fontos sárgaréz ágyukkal valának megrakva, és számos tábori lövegek, és bombavetők által támogattattak. — Ezen ágyuk elérték majd a szakadékok csucsait, majd a szakadékok menetét magát egész a lejtő aljáig, mig az egész domboldal, mellyre az ellenségnek, melly azonban az ütegek egyenes tüzét ki nem állhatja, fel.kellend kapaszkodnia, hemzsegett az előcsatárok sürü tömegeitől, mellyek igen jeles kétcsövü puskáikból egy nagy hegyes golyót 700—800 réf messziségre biztosan löttek, a mint ezt a francziák saját kárukkal is tapasztalták. A főüteg egy földmüből állott, melly egy háromszög két oldalát ábrázolta, hegyével a hid felé arányozva, mig az oldalak, az alól mintegy 1000 réfnyi távolságra hömpölygő folyam tekergő medrének megfelelőleg, azt jobbról és balról fedezték; a 32 fontos ágyuk azonban, rendes felemelés mellett, mint gyakran láttuk is, egész a falu házain tul hordottak, mintegy 1400—1800 réfnyi távolságra.

Ezen védmü mintegy 600 lábnyi magaslaton állott a folyó felett uralgó dombon, de a domb maga még 80 lábnyira emelkedett e mögött, mig az ut felé egészen rónává simul. Az ide vezető ut jobbról 3, balról pedig egy földüteg lőtávolába esett, mind ezen ütegek, valamint a főüteg is a falu, a folyó és a lejtők felett uralkodtak. Az első üteg tizenhárom 32 fontos, és igen jeles készületü ágyukkal volt el-

Digitized by Google

látva, mellyek ugyancsak igen jól tüzeltek; a többi ütegekben mindössze mintegy 28 ágyu volt.

Az oroszok, 100 ágyuval és több mint 40,000 emberrel állottak a magaslatokon. A főparancsnokságot *Menczikoff* herczeg személyesen vitte; a balszárny pedig *Gorcsakoff* herczeg (a dunai sereg fővezérének rokona), s a jobbszárny *Bodakof* tábornok és Sebasztopol kormányzója által vezényeltetett. Furcsának látszik ugyan, hogy admirált állitottak a száraz csapatok élére, no de hiszen Oroszországban néha igen különös dolgok szoktak megtörténni. — Az is bizonyos, hogy *Menczikoff* utazó kocsija prédául esett, s abban egy sürgönyt találtak a czárhoz, mellyben kinyilatkoztatja, miszerint 40,000 ember Sebasztopolt beveheti, de az almai positió segélyével képes leend 80,000 embert is feltartóztatni.

Nagy lovastömegek, nagyobb részt láncsás lovasok és dragonyosok manövriroztak a magaslatokon jobbra az oroszoktól; végre lejöttek a síkra, átmentek a folyón, s balszárnyunkat és hátunkat fenyegették. Midőn a vizhez közeledtünk, balszárnyunk visszament, gyenge lovasságunk támogatására, s tüzérségünk egy része is ugyanazon irányban tolatott előre. Sebes áttekintettel felismerte *Sir Brown* a veszélyt, és hallám őt a tüzérség mozdulatát azon pillanatban megparancsolni, mellyben az ellenséges lovasságot meglátá, s midőn épen a falu felé közeledénk. Midőn pedig mintegy 3 angol mérföldre voltunk attól, eljöttek a franczia gőzösök dél felől az Alma torkolatához olly közel, a mennyire csak lehetett a meredek parthoz, s mindjárt erre láttuk, milly pompásan bombázták a magaslatokat; az ellenséges négyszögök és ütegek fölött elpattantak a bombák, s végre az ellenséget positiójából 3000 réfnyi távolságra üzték a tengertől.

A franczia bombázás mintegy félegy órakor kezdődött, s tartott pedig szakadatlanul másfél óráig. Láthattuk, miként pattantak el a bombák épen az ellenség ütegeinek közepette; erre a fekete tömegek apró csoportokra és darabokra szakadtak, mellyek minden irányban szétrepültek, s midőn a füst elvonult, nehányat a földön lehete látni elszórva. Az oroszok a magaslatokról feleltek ugyan a franczia hajóknak, de siker nélkül. Egy löporos kocsi a franczia bomba által légbe röpittetett; másik egy lesben pattant el, mellyet az oroszok az előrenyomuló francziáknak vetettek; végre az ellenség visszavonult a tengertől, s beérte azzal, hogy azon szakadékokat és magaslatokat védelmezte, mellyek a gőzhajók lőtávola körén tul estek. Egy órakor láttuk, miként iparkodtak felfelé a franczia hadoszlopok a magaslatokra, az előcsatárok egész serege által fedezve, mellyeknek tüzelése igen gyilkolónak látszott. Egyszer, midőn fenyegető állásban magok felett egy tömeg orosz gyalogságot pillantottak meg, melly sebesen lövöldözött egymásután közibök, a francziák megállottak, de csak azért,

Digitized by Google

hogy előcsatáraikat összeszedhessék, s mihelyt ez megtörtént, ostromléptekkel rohantak fel a hegyre, s egy pillanat alatt az oroszokat szétrobbantották. Láthattuk, miként hulltak el az emberek mindkét részről, s miként gorultak le a sebesültek a meredeken. Tiz perczczel két óra előtt előcsatározó vonalunk a dombüteg lötávolába jutott, s az oroszok azonnal 1200 réfnyire igen hatásos tüzelést kezdtek ellenünk; a golyók a lövészek nyilt sorai közt keresztül röpülve, a megettök elönyomuló hadoszlopokba ütöttek. — Kevéssel ezelőtt sürü füstfelhők emelkedtek fel a folyó felül, délfelé vonulva, mellyek előttünk az ellenség bal positiójárai kilátást elzárták. Az oroszok a falut felgyujtották; igen ügyesen, s alkalmas időben kivitt manöver, melly nekünk nem csekély terhünkre esett. Csapataink kénytelenek valának a falu előtt megállani, s jobb szárnyunk az égő kunyhók között az ütegek tüzének volt kitéve. — Mondják, hogy az oroszok, minden fontos pontot felállállitott póznákkal jelöltek ki; a postautoni rudak errenézve igen jó szolgálatot tett nekik. Most borzasztó tüzelést kezdettek egész vonalunkra, de a francziák még nem voltak eléggé közel, hogy elönyomulásunkat áldozatkép táncsosnak tarthattuk volna. A tömör golyók jobbra-balra sürün hullottak, felturva a földet, *Raglan* lord táborkarának port, sarat és homokot hányván szemébe; ez azonban mégis nyugodtan bevárá a franczia támadás kifejlödését. A gyalogság ennélfogva parancsot kapott földre borulni, s a hadsereg egy ideig passiv állapotban maradt, kivevén, hogy tüzérségünk szakadatlanul szórta a bombákat, és rakétákat, mellyek az orosz tömegeket átszántották, s bennök iszonyu pusztitást tönek. — Ök azonban nem csüggedtek, hanem tüzéreinknek derekasan visszafeleltek; golyóik földön fekvő embereink közzé ütöttek, s minden lövésnél kezet vagy lábat ragadtak magokkal. Egy hadsegéd egy pillanattal előbb jelenté, hogy a francziák átkeltek az Almán, de még nem foglaltak szilárd állást, s részünkről a támadásnak még nem volna itt az ideje. De *Raglan* lord végre megunta ezen tétlenséget, harczvágya fellobbant, maga körül tekinte, s láta ott állani férfiakat, kikre Nagybrittania becsületét és sorsát bátran rábizhatá, s a csata krizisének egy pillanattal eleibe sietve, egész vonalunknak parancsot adott: „Előre."

A zárt tömegek felugráltak, s a legiszonyubb bomba, kartács- és golyózápor közt nekirohantak az Almának, mellynek vizét a halálthozó golyózápor a szó teljes értelmében habbá korbácsolta. A másik partra megérkezvén, nagy bámulásunkra vettük észre, hogy a baloldali szőlőhegyekben csak ugy hemzsegett a sok muszka lövész. — Itt három törzstiszt lövetett le; de nekünk *Raglan* lord éles látása és katonai ügyessége lehetségessé tette a győzelmet csekélyebb áldozatokkal vásárolni meg, mint különben történt volna. Átszáguldott a hidon, táborkara utána. Az utról tisztán kivevé a csata állását.

Digitized by Google

A britt vonal, mellyet előre parancsolt, keresztül hatolt a folyón, és sürü tömegekben nyomult a magaslatokra, de az ütegek gyilkoló tüze, bombák, kartácsok, ágyu- és puskagolyók által, mellyeket az orosz gyalogság sürü tömegei szórtak reájuk, igen megritkittatott. És ekkor kezdödött a legmakacsabb s legvéresebb harcz, mellyet a történelem képes felmutatni.

A második hadosztály *Sir Lacy Evans* által a legfényesebben vezetve, jobboldalon átment a folyón. A 7-ik gyalog-ezred *Yea* ezredes vezénylete alatt tuczetonkint hullott el. Az 55. 30. és 95-ik ezred *Pennefather* dandárnok alatt, ki a legsürübb golyózápor közt is előre ment, s biztatá katonáit, egyszer-kétszer fel is tartóztattatott, de egy hüvelyknyire sem tágitott győzelmi pályáján, mellyet a *Minié* fegyverek borzasztó tüzelése jelölt; és *Adams* tábornok a 41. 47. és 49-ik ezredekkel derekasan nyomult felfelé, és segité a többieket a csatában. *Sir Brown*, messziről kiismerhető szürke lován, könnyü divisiójának arczvonala előtt lovagolt, katonáit szavával s arczkifejezésével lelkesitvén. És a vitéz fiuk valóban méltók valának illy vitéz vezetőre. A 7-dik ezred felére leolvadva visszavonult, hogy magát ismét rendezhesse; a 23-ik ezred, miután 80 halottat vesztett, s 4 tisztje megsebesült, feltartóztatlanul nyomult előre, támogattatván a 15. 33. 77. és 88-ik ezredek által. Ekkor elesett *Sir George* az üteg előtt; porfelleg vonta körül; de nemsokára ismét fent volt, s kiáltá a 23-dik ezredre: „Semmi bajom! Bizzatok abban, hogy e napot nem felejtendem el!“ De a lökés által, mellyet parancsokának eleste idézett elő, a derék ezred iszonyuan szenvedett, miután egy pillanatra meg volt akadályozva. Ezalatt a gárdák a könnyü divisió jobboldalán, a hegyi skótok dandára pedig a baloldalon ostromlák a magaslatokat. Ők szabályos vonalakban mentek előre, mintha csak a Hydeparkban járkáltak volna. Hirtelen a kartácsok és ágyugolyók zápora özönlé el őket épen derékon az irtózatos ütegből, s megőle dörgő puskatüz, megritkitá első soraikat, tuczetenkint teritvén le őket. És csak annyi volt lehetséges, hogy az oroszok ellen, kiknek ez erős positió kedvezett, a helyet megtarthassák.

E pillanatban lehetett látni egy isszonyatos gyalog orosz tömeget az üteg felé leszállani, s ekkor hirtelen megállott. — És ez volt a csatanap krizise. Az orosz tömeg mintegy sziklákból látszott kivágva lenni. — Ha a mi kifáradt és kimeritett gyalogságunk ismét az üteg eleibe karülend, ujolag borzasztó s alig elviselhető csapattüzet kelle vala kiállania. — *Raglan* lord felismerte a helyzet nehézségét, s kérdezé, valljon nem lehetne-e egy pár ágyut ama tömeg ellen működésbe hozni? Igen! volt a felelet, s egy tüzértiszt, kinek nevét nem tudom, két ágyut hozott elő. — Az első lövés hibázott, de a második, harmadik, s a legközelebbi olly tisztán és élesen metszette keresztül a

Digitized by Google

tömeget, hogy egy pillanatra egy nyilt utczát lehetett látni a négyszögön keresztül vonulni. Még néhány lövés, és az oszlopok szét valának robbantva, idestova ingadozva összeomlottak, s elfutának a dombháton, 6—7 sor halottat hagyván magok után, mellyek sűrün feküdtek egymáson, s a halálhozó lövegek útját jelölték. Ezen manöver malom követ vett le gyalogságunk nyakáról, a most ostromlépésben nyomuló felfelé a magaslatokra.

Cambridge herczeg, embereit szóval és saját példájával bátorítá; valóban méltónak mutatta magát magas vezényletére, valamint azon királyi családra is, mellyből származik.

„Hegyiek!" igy kiáltott fel *Sir Colin Campbell*, mielőtt szuronyszegzésre került a dolog — egy szivességre kérlek bennetekat! Egyik se süsse el puskáját, míg az oroszoktól egy néhányi távolságra nem leendettek!" Ők támadtak, s vezérök szavát pontosan teljesiték. Sir *Colin* alatt lova ellövetett; de emberei az üteget röptében elfoglalták. Az oroszok kirohantak, nagy halmaz halottat hagyván magok után.

Mielőtt a hegyi skótok az üteg baloldalát elfoglalák, a jobb oldal a gárdák által ostromoltatott, és a skót gyalog gárdák valtak az elsők benne. A második és a könnyü divisió már a magaslaton állott.

A francziák az ágyukat a dombon a megfutamodott tömegek felé forditák, mellyeket lovasságuk hasztalan igyekezett fedezni. Még néhány gyenge kisérlet a szétrobbantott gyalogság részéről; még egypár ágyu és puskalövés, s az ellenség futamodásának eredt délkelet felé, hátrahagyván 4 ágyut, 2 tábornokot, 700 foglyot, 4000 sebesültet.

Az Alma melletti csata megnyeretett — majdnem 3000-nyi áldozattal holtakban és sebesültekben. Az oroszok visszavonulását lovasságuk fedezte. Ha nekünk annyi lovasságunk lett volna, igen sok ágyu, és foglyok egész tömege jutanda kezünkbe.

Ez ütközetben a francziák részéről, különösen *Canrobert* tábornok viselte magát jól, s a döntő pillanatban, személyes vitézsége által a franczia lobogójához tüzte ki a győzelmet. *Canrobert* és *Napoleon* herczegnek saját hadosztályaikkal az ellenséget homlokban kellett megtámadni, mihelyt a második franczia osztály a törökökkel, s az angolok az oroszokat bal oldalon támadandják. *Napoleon* elöször is a tengerészi zászlóalyat és második zuáv ezredet csatározó lánczban küldé előre; *Canrobert* tábornok pedig az első és kilenczedik vadász zászlóalylyal az oroszok első harczrendét rohaná meg. A franczia tüzérség épen jókor érkezék meg, s derekasan támogatá a támadást, mire az ellenség visszanyomatott. Ez azonban a hátrább eső redoutok háta mögött ismét összeszedé magát, s a főnök *Canrobertnek* azt parancsolá, hogy ez ellenséges positio szuronnyal vétessék be. Erre a tábornok egy zászlóaly zuávot halra, s egy idegen legiobeli zászló-

Digitized by Google

alyat jobb szárnyra küldvén, hadosztálya többi részével maga ment előre. Az ellenség a magaslatokról gyilkos tüzelést nyitott meg; a franczia hadoszlop kissé meghökkenik — s egy pillanatnyi határozatlanság még — s mindennek vége van. *Canrobert* a válságos perczet átpillantván, táborkarát hátrahagyja, s maga a szőlőhegyeken át a folyón keresztül törvén, a magaslatokon csatározó katonáinak lánczolatában megjelenik, s illy szavakkal bátoritja őket: „Allons mes braves, en avant! les Russes plient, ils sont a nous" (Előre vitézeim, előre! az oroszok ingadoznak, ők a mieink). „Éljen *Canrobert!*" lelkesedve kiálták fel a katonák. „Nem, nem gyermekeim, illy helyzetben azt kell mondani: „Éljen Franczia-ország! Éljen a császár!" És e hatalmas harczi jelszóra, s a zuávok zenekarának „Reine Hortense" darabot játszó hangjaira, ellenállhatlanul tört elő a lelkesedett franczia katonaság.

Canrobert mellett, kinek egy golyó vállrojtját hordta el, egy másik pedig karját sebesité meg, *Vinos* tábornok az idegen legiobeli zászlóalylyal felmászik a tetőre, s egy negyed óra alatt már az egész hadosztály a magaslaton volt; utána balszárnyon *Napoleon* érkezik meg a harmadik hadosztálylyal, majd *St. Arnaud* tábornagy, egész táborkarával. Az első hadosztály, s a zuávok első zászlóalya megindul, hogy az ellenséges positiót bevegye. Az orosz ágyuk és összes zászlóalyak halált szóró tüzelése daczára, *Fleury* hadnagy a zuávoktól a zászlót kezébe ragadván, a zászlóaly homloka eleibe lép, s e kiáltással: „utánam zuávok!" az ellenséges sánczmű ellen rohan, felvergődik a falon, s lobogóját sánczmű tetejére tüzi. Három orosz golyótól találtatva, halva összerogyik; „előre! előre!" hangzik minden felől s egy negyed óra alatt el lön foglalva az ellenséges positio, s megszalasztva az orosz, ki egy ágyut is cserben hagyott.

Egyébiránt lovasság hiánya miatt, a szövetségesek által elfoglalt diadaljelek mennyisége tettleg valóban csekély. Ágyu, egyetlen egy jutott mindenik győztes birtokába; zászló pedig, vagy egyéb jelző szer egy sem, mi onnan fejthető meg, hogy az oroszok zászlóikat nem vitték a csatába, vagy mi egyre megy, a hadsorok mögött tarták azokat annyira elrejtve, hogy az egész csata lefolyása alatt egy sem volt látható. Ellenben igen sok puskát hagytak a csatatéren az oroszok. Ezek igen jó gyártmányok a szurony kivételével, melly silány s alig hajtható érczből készült. Sőt faszuronyok is találtattak, s egy tiszt fapisztolynak jutott birtokába, mellynek használhatósága és czélja rejtély. Az angolok által elfoglalt egy ágyu felett a skót lövészek a gránátos testőrökkel czivódtak. A dicsőség az utóbbiaké, kik eléggé előovatosok valának, s csapatuk nevét és számát az ágyura felirták az üteg elfoglalása után. — Az orosz tarisznyákban rendesen az ismeretes fekete katonaczipó találtatott. Ugy látszik, hogy az almai tábor-

Digitized by Google

ban hust nem igen kaptak az orosz katonák, legalább semminemü hulladék vagy csont nyoma sem volt felfedezhető.

Az orosz elesettek száma igen jelentékeny, belőlök csak az angolok 1230-at temettek el, Ennélfogva nem lesz túlozva, ha az ellenség veszteségét holtakban és sebesültekben 8000-re becsüljük. Az angolok kezeibe csupa gyalog katona került, s az elesettek közt sem volt egyetlen egy lovas. Valamennyi fogoly egyébiránt azt vallotta, hogy ezelőtt Beszarabiában állottak, s Krimiába csak 14 nap előtt érkeztek. — Midőn lord Raglan sept. 23-kán hadseregével megindult, még 750 orosz sebesült maradt a csatatéren. Lehetlen volt már ezeket az angol és franczia sebesültekkel együtt Konstantinápolyba szállitani, s minden, mit *Raglan* fővezér tehetett, abból állott, hogy a 44-ik ezred seborvosát *Thomsont* mellettök hátrahagyta, s egy közelfekvő tatár falu lakóit felszóllitá, ápolnák a szegény elhagyottakat, és segitenék az orvost sulyos feladata teendőiben. Mintegy 350 sebesültet pedig *Dundas* admiral Odeszába küldött az oroszoknak, mivel ezek nehéz sebesültek levén, a hosszabb konstantinápolyi utat ki nem állották volna; ezen igen emberséges eljárást azonban csak azon feltétel alatt tette *Dundas*, ha e sebesültek is valódi hadifoglyokul tekintetnek, s meggyógyulások után mind addig fegyverrel a czárnak nem szolgálnak, mig ugyanannyi angol vagy más szövetséges foglyokkal, kik orosz kézbe kerülnének, ki nem cseréltetnek.

A franczia sebesültek valamennyien Konstantinápolyba, az angolok pedig Konstantinápolynak egyik külvárosába Skutariba szállittattak. A franczia kórházakban a rendet, a pontosságot általánosan dicsérik a hirlapok. A szegény sebesültek sem orvosokban, sem orvosszerekben, sem táplálékban és ruha s ágynemüben nem szenvednek fogyatkozást. Borra s más erősitő szerekre maga a császár saját erszényéből 50,000 frankot küldött. — Már az angolok nem részesültek illy gondos ápolásban, miért a „Times“ erősen is megleczkézteti a hadügyminisztert, hogy sem katonaorvost nem küldött eleget, sem rendet és pontosságot nem tudott a sebesültek ápolása körül behozni; mi kitünik abból, miszerint a kórházak helyéül Skutari, az orvosszerek raktárául pedig Varna jelöltetett ki. Egyébiránt a „Times“ erélyes felszólalásának az a jó következése volt, hogy daczára a kormány által próbált mentegetőzésnek és czáfolgatásnak, már most egész Nagybrittaniában szegény és gazdag vetélkedik abban, hogy a sebesültek jobb ápolására, s az elesett katonák özvegyeinek és árváinak tartására tetemes pénzösszeg gyüjtessék.

Az almai véres csata, a lelkesedést, s az emelkedettebb szellemet egész Nagybrittaniában felkölté, s ez különböző alakokban nyilvánult. A sajtó nem győzött eleget regélni a népnek, milly hallatlan elszántsággal foglalták el az orosz sánczolásokat a hegyi skótok és testőr

Digitized by Google

gránátosok. A müárusok boltjai Londonban késö estig a nép által, mintegy ostromolva voltak, mert bár hadi jelenetek képekben az almai ütközetről még nem jelentek meg, de azért *Evans*, *Campbell*, *Raglan*, *St. Arnaud* és *Canrobert* tábornokok künn függö arczképeit nem gyözte a nép eléggé bámulni. Mindenütt öröm és nem titkolt ujongás, hogy a véres gyözelmet az angolok és francziák közösen vivták ki; s hogy a két szövetséges sereg egymás mellett, és nem egymás ellen, csudálhatta egymás tetteit; s hogy a Nyugat szövetsége illy fényes egyszersmind véres gyözelem által nyert keresztséget. Irigységnek vagy féltékenységnek nyoma sem vala látható. Az angol nemzet egészen megváltozott. A két nagy nemzet közti régi gyülölség, ugy látszik, el van temetve a Feketetenger partjain. Elesik-e Sebasztopol vagy nem; hosszas ostrom után fog-e bevétetni, vagy rövid rohammal : mind ez jelenleg másodrangu kérdés; a födolog az, hogy valahára Európának legnemesebb két sarjadéka barátságosan, és szorosan szövetkezve öleli egymást. Azon tudat, hogy e századnak egyik legvéresebb csatáját az angol a franczia szövetségében nyerte meg, biztos kezességeül szolgál e nagy harczbani végsö diadalnak.

Mivel az angoloknak e csatában nagyobb nehézségeket kelle leküzdeni : ennélfogva veszteségük is jelentékenyebb, mint a francziáké. Az igen számos elesett és megsebesült angol tisztek közt nagyon sokan vannak, kik Albionnak leggazdagabb s legfényesebb családaiból valók. Igy *Hare* kapitány, kit nehéz sebbel kellett a csatapiaczról elhurczolni, testvére *Listowel Károlynak*; *Enniscore* lord, szinte keményen sebesült, fia az utóbbinak. *Monk* kapitány, ki kompániája élén esett el, testvére *Monk* viscountnak; a terhes sebet kapott *Crofton* hadnagy, fia *Crofton* lordnak, örököse a gazdag családnak, s unokája a boldogult *Anglesey* örgrófnak. *Joung William*, ki a megtizedelt 23-ik ezredben harczolt, azon hires *Joung* házból veszi származását, melly *Stuart Mária* idejében történetileg nevezetes szerepet játszott; ö még csak 21 éves volt, s a háboruba menetele elött csak nehány héttel házasodott meg. A megsebesültek közt van továbbá *Chewton* lord, ki a legelsö angol családokkal áll rokonságban; *Erzsi Károly* Skótországnak föconstabler lordja, és két parliamenti tag, u. m. *Lascy Evans* tábornok (Londonért), és *Herbert* ezredes (Ludlowért).

Miután a szövetséges száraz seregek haditetteit elöadtuk, lássuk már most, mit tönek a flották.

Az almai ütközetben a francziák jobb szárnyát, melly a tengerre támaszkodék, több franczia és angol gözösök derekasan támogatták, s az orosz balszárnyat kartácsokkal, bombákkal és rakétákkal elhalmozván, a tengerparttól messze elkergették. Csata után *Dundas* admiralnak három sürgönye jelent meg a hadügyminiszterhez intézve. Az elsö sept. 21-kén kelt, s rövid jelentést tartalmaz az almai csatáról,

Digitized by Google

mellyet az admiral csak távolról kisérhetett figyelemmel. A második sürgönyben, melly a Kacsa torkolat magaslatáról, sept. 23-káról kelt, ez áll: „Sir, megkeresem a lordot, hogy az admiralitásnak jelentse, miszerint 21-ke óta a legénység és hajóhad csolnakai a megsebesült angol és orosz tisztek, közlegények, valamint a sereg betegeinek összeszedésével és a szállitóhajókra hozásával foglalkoztak a mintegy 4 angol mérföldnyi távolságban levő csatatérről. Az oroszok 21-dike éjelén a Sebasztopolban levő hajóhadak állásukat nagyon megváltoztatták. Erről ide zárom a „Samson" kapitánya *Jones* jelentését és az első kedvező alkalmat megragadom a szélső vonal megtámadására. — *Jones Károly* azt is jelenti, hogy az ellenség nagy erőfeszitéseket látszik tenni a szárazi sánczok, valamint a tengeri erődítések megerősitésére. A kikötő mind két részére uj ütegeket állitottak, hogy a bejárati és partvonalat védelmezzék. Egy, melly északra állittatott, 4000 réfre vető ágyukkal van fölszerelve, mert 2 golyó a *Sámsonra* esett, midőn ez mintegy azon távolságban allott. — A sereg számára élelmi szer szállittatott, és ma a hadcsapatok tovább vonulnak Sebasztopol ellen, a hajóhad által kisérve, melly a kacsai magaslaton horgonyozik.

Végre *Dundas* admiralnak, sept. 24-röl, a Kacsa magaslatáról kelt sürgönye igy hangzik: „Sir! tegnapi iratomban a sebasztopoli révben levő ellenséges hajóhad állásának rendkivüli megváltozását jelentém, s most megkeresem Önt, az admiralitas lordjainak jelenteni, hogy az nap délután, midőn a szövetséges hajóhadak Sebasztopol előtt megjelentek, az orosz hajókat, mellyek a révben keresztben horgonyozva állottak, az oroszok mind elsülyesztették (5 sorhajót és 2 fregátot minden ágyuival és készleteivel), ugyannyira, hogy csak az árboczok állanak ki, nagyobb vagy kisebb mértékben, és én tegnap estve a rév torkolatához mentem, hogy személyesen meggyőződjek ezen sajátságos eseményről. *Drummond* kapitány, ki ma korán a révet kémlelte, jelenti, hogy még a kisebb árboczvégek is kilátszanak a vizből; hogy a révbei bemenet el van zárva, kivéve talán egy kis közt az északi üteg közelében levő sekély viznél, és a révfák ez által kétszeresen megszilárdultak. Nyolcz vitorlás sorhajó keletre és nyugatra a révfákon belül horgonyozott, és három közülök oldalaslag feküdt, hogy ágyuinak nagyobb magasságot adjon, s hogy a szárazon át északra tüzelhessen. — Egy értelmes matróz, ki Sebasztopolból sept. 22-kén szökött ki, egy rendkivüli eseményre készitett elő, jelentvén, hogy a révben keresztbe állitott hajók legénysége, (mellyek egyikéhez ő is tartozott), egy pár kivételével szárazra szállitatott; hogy a hajók elsülyeztés végett lyukakkal és csapokkal valának ellátva; hogy az ágyuk és eleségek mind a fedélzeten valának; és hogy a többi hajók délre horgonyoztak, hogy a révet az északról jöhető támadás ellen védelmezhessék. Ugyan ő értesitett, hogy az almai csata az oroszokat

Digitized by Google

nagyon elcsüggesztette; hogy a csapatok megállás és pihenés nélkül Sebasztopolig hátráltak; és hogy az egész orosz haderő, mint ő hivé, nem több 40,000 embernél. Ez ember, jelentését világosan adta elő, és a legtöbb pontra nézve, mellyeket ő saját szemével látott, megvalósulnak, és én ugy vélem, hogy jelentései általán véve igazak, ha az eszközöket számitásba vesszük, mellyeket állása neki a figyelésre nyujtott. Lord *Raglan* megkeresésére az embert szárazra küldöttem, hogy a seregeknek Sebasztopol környékéni utjában vezetőül szolgáljon.

A szövetséges seregek, ma délután tovább nyomultak, hogy a sebasztopoli rév déli részén állást foglaljanak, és a hajóhad olly mozdulatot teend, hogy a hadsereggel, midőn az a félsziget déli részére érkezik, összetalálkozzék. Van szerencsém, stb." *Dundas* admiral, m. k.

Sebasztopol ostroma.

A szövetséges seregek az almai csata után két napig a saját és az orosz halottak eltemetésével, s a sebesültek felszedésével foglalatoskodván, hadállásukat az Alma mellett csak sept. 23-kán hagyták el, átkeltek a Kacsán, hol éjelre megállapodtak, s másnap átmentek a Belbeken. Ekkor kitünt, hogy az ellenség ott egy művet állitott fel, melly a folyó torkolata felett uralkodik, ugy hogy a csapatok, élelemszerek és készletek kiszállitására nem volt használható, s kérdés lön: valljon nem czélszerübb-e az északi támadási vonalt Sebasztopol ellen elhagyni, s más hadmüködési utat választani. — Kellő tanácskozás után *St. Arnaud* és *Raglan* elhatározták, az összeköttetésről a Kacsánál, s a Belbek melletti állás foglalhatás reményéről lemondani, s egy baloldali hadmenet által, Sebasztopol körül Balaklava birtokbavételét megkisérteni.

E mozdulat sept. 25-kén meglön kezdve, s más nap, midőn a haladó angol seregek e helyet elfoglalák, végre lön hajtva. A hadmenet nagy nehézségekkel volt összekötve. Midőn a hadsereg, a Belbeket Sebasztopollal összekötő főutról elfordult, sürü erdön kelle keresztül mennie, mellyben csak egy ut volt, melly a szükségkép követendő irányba vezetett. Ez erdőutat mindenek előtt a lovasságra és tüzérségre kelle bizni; a hadosztályok parancsot kaptak a delejtü segélyével haladni, s ugy a hogy birnak maguknak utat egyengetni. S valóban maga az angol könnyü hadosztály tüzérsége, addig mig lehetett, illykép segitett magán, de midőn az ut járhatlanabbá lön, az ütegek nem haladhattak máskép előre, minthogy a fentebb emlitett erdőutra tértek. Az angol hadsereg főhadiszállása, több ütegek által kisérve, legelső ért ki az erdőből Khutor Makenzia közelében, s rögtön egy Bakcsiszerályba uton levő orosz hadosztály oldalában és mögötte

Digitized by Google

találá magát. Ezt az angolok megtámadták, mihelyt a lovasságot, melly egy bonyolódott utra félre fordult, magukhoz vonták. Az oroszok csak hamar hátat fordítának, s roppant löszer készlet és sok drága podgyász esett a szövetségesek birtokába. A zsákmány közt Menczikoff herczegnek ujolag egy társzekere fogatott el. E szekeren voltak rendjelei is, mellyek most *Peel* kapitány birtokában vannak; s podgyásza közt szép uj egyenruhák találtattak, és egy üteg szivvigasztaló pezsgőbor. Az oroszok üldözésével másfél mérföldnyi távolságban felhagytak az angolok, minthogy sok függött attól, hogy a Csernaja folyóhoz még azon este elérjenek. — Az oroszok több embert vesztettek, foglyokban is, kik közt volt egy tüzérkapitány. Ezután az angolok egy meredek és nehézséggel járó utszorosan keresztül a Csernaja által keresztül metszett sikra folytaták utjokat, s a lovasság oda kevéssel alkonyat előtt elérkezett; ezt az éj folytán követték az első, második és harmadik könnyü hadosztályok; a negyedik más nap reggelig a belbeki magaslatokon maradt, hogy az összeköttetést a Kacsával fentartsa.

A franczia hadsereg hadutja sept. 25-kén még hosszabban tartó és fáradságosabb volt, mint az angoloké. Minthogy az angol hadosztályok mögött haladott, ezért a Csernaját csak másnap érhette el, s ezért nagy vizhiányt kelle szenvednie.

A szövetséges hadseregeknek ezen hadutja nem csak hosszu és fáradságteljes, hanem egyszersmind felette vakmerő is volt. Ha *Menczikoff* jobb hadvezér, s ha az oroszok az almai csata után el nem csüggednek, hanem a hegyszorosokba, és sürü erdőségekbe zárt szövetséges hadsereget veszedelmes utjokban megtámadják, könnyen visszaadhatták volna az almai kölcsönt. De *Menczikoff* azt gondolta, hogy a szövetséges seregek Eupatoriánál hajókon eveztek le Sebasztopol felé; s a helyett, hogy az oroszok az erdőségekben bujkáló angol-francziákat megtámadták volna, mikor ezek az erdőkből kiléptek, még magok jöttek legnagyobb zavarban, s egy pár angol zászlóaly megpillantására, 15,000 orosz kereket oldott, s szaladt a hogy tudott. Pedig a szegény angolok alig állottak lábukon, mert egész nap egy csepp vizet sem kaptak, kivéve Khutor Makenziát, hol két kut kevés vizet szolgáltatott.

Midőn a szövetséges seregek 26-kán Balaklavához közelitettek, semmi jel sem mutatta, hogy e hely már szövetséges csapatok által megszállva van; azonban midőn az angol vadászdandár előcsapatja ellentállásra talált, és egy ó várkastélyból a hadoszlop élére, mihelyt ez a városba vezető uton mutatkozott, ágyukból tüzeltek, czélszerünek találta *Raglan* a két oldalmagaslatot a könnyü hadosztály s *Brandling* kapitány lovastüzérségének egy része által balról megszállani, olly mozdulatok, mellyek ezen jelentéktelen ellenséges csapat-

Digitized by Google

szám által megszállott hely átadását eredményezték. — Kevéssel azután, hogy az angolok Balaklavát birtokukba vették, *Mends*, az „Agamemnon“ kapitánya, s nemsokára Sir Edmund Lyon admiráltól üdvözöltetének. — Közremüködését *Maxse*, az „Agamemnon“ hadnagya tevékeny erőfeszitéseinek és vállalkozási szellemének köszönhetni. Ez sept. 25-én éjjel a Csernaja melletti angol táborba érkezett sürgönyökkel, s önkénytesen ajánlkozott az erdőn ismét visszamenni, *Lyon* admirállal közlendő, mennyi fontosságot helyez *Raglan* lord abba, hogy őt más nap reggel a balaklavai kikötő torkolatában találja; s ezen a kozákok portyázásai által nyugtalanitott táj járhatatlansága által kétszeresen nehéz szolgálatot olly kitünően teljesitette, hogy az admirál képes volt azon pillanatban, a midőn csapatjaink a magaslatokon mutatkoztak, a kikötő előtt megjelenni. Semmi sem lehetett időszerübb, mint megérkezése. Sept. 26-kán azon pompás hadihajó, melly lobogóját hordja, a kikötőbe befutott, s az admirál a hadsereggel, mint minden alkalommal szokott, minden lehető módon összemüködött. Sept. 27-kén az ostromágyuk és készletek kiszállitásával foglalatoskodtak a szövetségesek; s *Raglan* pedig két hadosztálylyal Sebasztopol legközelebbi környékébe bevonult, hol *John Burgogne* altábornagy, és *Bizot* tábornok s franczia mérnöki főnök pontos kémszemlével valának elfoglalva.

Balaklava városnak a szövetséges csapatok által történt megszállása jelentékeny fegyvertény, s a további hadmüködésekre nézve főfontosságu. A seregeknek biztositott összeköttetésök van a flottákkal; a raktárakat és kórházakat ott kényelmesen fel lehet állitani; biztos és mindenféle kocsival járható ut visz onnan Sebasztopolba. A hadmüködések, mellyek ez eredményt előidézték, a vezéreknek legnagyobb becsületére válnak.

Balaklava, melly most hadmüködési alappá vált, illy körülmények közt megérdemli, hogy bővebben megismerkedjünk vele.

A balaklavai kikötő meredek hegyek által majdnem köröskörül annyira bezárt csendes öbölből áll, hogy inkább szárazföldi tónak látszik. A Balaklava név a „bella chiavé“-ból látszik származottnak, s a tengeri kalózoknak olly alkalmas buvóhelyül szolgált, hogy czélszerünek találák, a kikötő bemenetét lánczczal elzárni. Minden hajó, ugymond *Oliphant* utazási munkájában, bármilly nagy legyen is, ha egyszer a veszélyes bejáráson áthaladt, a legszilajabb vihart is bizton elvárhatja e vizeken, s a tengeri részről azon kinyuló előfok által teljesen fedezve van, mellyen a régi genuai várda áll, melly mind a kikötőn, mind annak bemenetén uralkodik. — Ott, hol egykor a régi görög gyarmat „Klimatum“ állott, áll most az uj görög gyarmat Balaklava, bájos kis hely, közel a vizhez, s a felette álló vár által fedezve. Ezen hely csinos, fehér, nyárfa által árnyékolt házakból áll, ar-

Digitized by Google

nauta lakossággal, — olly név, mellyet e görögök a tatároktól kaptak, midőn mint az orosz birodalom katonái részt vettek a háborubán, melly Krimia meghóditását vonta maga után. Az általok teljesitett szolgálatok megjutalmazása végett, megengedé nekik *II. Katalin* czárnő, hogy a régi genuai *Cimbalo* vagy *Balaklava* kikötőben letelepedjenek, hol még régi vallásukat, szokásaikat, és nyelvöket megtartották, s a vámszolgálatnál vannak alkalmazva — olly foglalatosság, mellyre korábbi tengerész életök őket igen alkalmasakká teszi. — Ők sok előjogot élveznek, s csak 4 hónapig teljesitnek évenkint activ szolgálatot. Sokan közülök kereskedők, s Krimia más városaiban birnak áruraktárakat. Balaklava, maga semmi kereskedelmi fontossággal nem bir, s ennek oka nagyobbrészt azon pusztitásokban fekszik, mellyeket azon féreg tesz, melly azon vizekben él, s melly az itt fekvő hajók fenekeit csakhamar kirágja. Balaklava lakosszáma különben jelentéktelen; alig mulja felül az 1800-at. — A lakosság főélelmi ágai juhtenyésztés és dinnyetermesztés.

E helyről történik most a főerő előnyomulása Sebasztopol ellen, melly északi oldalról szabad ugyan, de déli részről egészen be van zárolva.

Sept. 28-án az angol 2. 3. és 4-ik divisió parancsot kapott, hogy Balaklavából a Sebasztopol körüli magaslatokon nyomuljon előre, mellyeken t. i. táboroztak. Az első divisió Kadikoiban maradt Balaklava kikötő város megett, ezen fontos pont fedezésére, mig a könnyü divisió a kikötő feletti magaslatokra támaszkodott, mellyeket a várda megszállása előtt elfoglalt. — *Brown* tábornok kivánatára azonban a könnyü divisió is később jobban előbbre nyomult, s az ostromló sereg vonalában vön állást.

A tüzérség és mérnöktest azonnal megkezdék az ostromszereket kiszállitani, s 29-én már nehány ágyu a magaslatokra felvonatott, s ideiglenesen egy mezön a hadsereg háta mögött felállittatott. Ezen magasan fekvő táborhelyről, mellyet az angol csapatok minden ellentállás nélkül megszállottak, Sebasztopolt kikötői- arsenaljai- hajói- és erősségeivel igen szépen át lehete pillantani. — A hadi kikötőben az oroszok egy háromfedeles hadihajóval ugy vetettek horgonyt, hogy annak tüze az arsenalhoz és dockokhoz levezető szakadás ellen irányozható. S azon is igen szorgalmasan dolgoztak, hogy földmüveket épitsenek a város déli része körül — elegendő bizonyságául annak, hogy szabályszerü elsánczolásban hiányt szenvedtek. A város keleti részén ellenben, tehát közvetlenül az angol arczvonal előtt, egy erős, patkó alaku redoutot épitettek, melly egy térképen sem található, és ezen pont ellen kellend a hadseregnek első támadását intéznie.

Cambridge herczeg divisiója, melly a gárdákból, s a hegyi skótok dandárjából áll, octob. 2-káig a hadsereg háta megett maradt Balak-

Digitized by Google

lava mellett, hogy az operatiók támaszpontját lehető támadás ellen védelmezze. Ezalatt a fő- és mellékutak, mellyeken a hadsereg oldalvonulását tette, a dombos síkon délre Khutor Makenziától, felásások, torlaszok, stb. által az ellenség előtt elzárattak. — A hadsereg jobbszárnya a Cserna völgybe vezető hegyszoros, maga a *Cserna* folyó s a mocsáros tájék által biztosan van fedezve; s oct. 1-jén *Raglan* lord olly erősen meg volt győződve ezen állás erősségéről, hogy az első divisiót a hadsereg jobboldalán előre inditá, s elfoglaltatá vele azon positiót, mellyet az ostrom alatt is megtartand.

Az Inkerman völgy egy mély, mintegy 1 angol mérföldnyi széles szakadás, mellyet a Cserna folyó képez, mielőtt Sebasztopol mellett a tengerbe szakadna; a völgy sajátképen csak folytatása azon mély tengeri bevágatnak, melly magát a sebasztopoli kikötőt képezi. Ezen völgy keleti oldalán Inkerman omladékai világos nyomait mutatják azon erődítéseknek, mellyeket itt egykor a genuaiak és görögök épitettek, és *Menczikoffnak*, hogy Sebasztopolt a szárazi oldal ellen védelmezhesse, ezen magaslatokat kellett volna erős ütegekkel megkoronázni, miáltal a hely majdnem bevehetlenné vált volna, miután ezen ütegek a szövetséges sereg által elfoglalt egész positiót ágyuikkal elérhették. Ezen elővigyázati rendszabály azonban el lőn mulasztva. A völgyön keresztül, s párhuzamosan a folyammal fut végig azon vizvezeték, melly a hajóépitőtelepeket s a város egy részét friss vizzel látja el; s a sziklák olly meredeken emelkednek a szakadás fölött a nyugati oldalon, hogy a vizvezetéket, a kikötő felei fordultában, egy 300 réfnyi hosszu s szilárd kősziklába vágott alaguton kellett keresztülvezetni. Ezen alaguttól mintegy mérföldnyire keletnek, és egy magaslaton, melly majdnem függőlegesen emelkedik a völgy felett, táborozik most az angol hadsereg első divisiója, miért is ez képezi az összes szövetséges hadsereg legszélsőbb jobbszárnyát, s egy meredek, az ellenség által hozzá nem férhető sziklafal által van biztositva.

A franczia hadsereg az angol positió balszárnyát képezi, s kinyulik egész a tengerpartig közvetlenül délre Sebasztopoltól, hol a mély és hajózható öblök igen alkalmasak az ostromágyuk s a többi készletek kiszállitására.

Mind az oroszok, mind a szövetségesek ujabb segéd seregeket kapcsoltak magukhoz, ugyhogy oct. 7-éig az utóbbiak 13,000 embert kaptak segitségül, kik közt 6000 lovas számláltatik; az oroszok szinte tetemes segitséget löktek a várba, de számát bizonyosan nem tudhatjuk.

Az előkészületek megtétele után, végre octob. 9—10-dike közti éjelen az ostromárkok mind az angol, mind a franczia hadsereg által megnyittattak.

Digitized by Google

Franczia részről ez eseményt *Canrobert* tábornok következőképen jelenti a hadügyminiszternek: „Sebasztopol előtti főhadiszállás, oct. 13. 1854.“ „Tábornagy ur! Mikép mai távirdai tudósitásomban jelentettem volt, az ostromárkokat oct. 9—10-ke közti éjelen megnyitottuk. — Várnunk kellett, hogy ezen munkálat fölött, mellynek készitését az ellenségtől egészen nem lehetett elrejteni, élénk harcz kerekedik.“

„Nem ugy történt. — Igen dühös északkeleti szél kedvezvén, az ostromárkok megnyitása az első éjen mintegy 1000 metre kiterjedésben hajtatott végre, annélkül, hogy munkásaink nyugtalanittattak volna. Megelégedénk, hogy ez első munkálatunkhoz a jobboldalunkon levő igen terjedelmes párhuzamos árkot, mellynek később bennünket az angol sereg munkálataival össze kell kötni, egy mellékárok által összekapcsoljuk. Minden erönket egy nagy bástya-homlokzat készitésére forditjuk, melly baloldalunk támogatására szolgáland, és a hol, a hadállás nevezetes előnyeinek fölhasználására 5 ütegben 56 ágyut halmozunk össze.

Egész 10-kén, és a következő éjszakán a vár tüzelése igen élénk vala. Előbb roszul irányoztatván, később pontosabb lett, de munkásaink már fedezve valának, és közlekedéseink rejtve a vár egyenes látvonalától.

A munka 11- és 12-én említést érdemlő esemény nélkül folytattatott. Veszteségünk mintegy 30 emberből álliott halottakban és sebesültekben.—Két, a helyőrség által, látszólag határozott czél nélkül, megkisérlett félénk kirohanás a várba visszanyomatott.

„Az utászati munkálatok, valamint a telepek készitése, gyakran komoly nehézségekkel találkozott a hely természete miatt, melly több ponton kösziklás.

„Mindazáltal remélem, hogy ütegeink holnapután, 15-én készen lesznek, és a tüzelést utána mindjárt megkezdhetjük. A tengerészet a telepek felfegyverzéséhez nagy mértékben járul nagy üregü ágyuival, mellyeket lord *Raglan* és én alkalmasaknak véltünk azok elé állitani, mellyeket az ellenség az egész vár kiterjedésben kifejtett.

„Az ezenkivül tegnap este, a mérnöktisztek vezetése alatt egy más 10 ágyus telep fölállitását kezdette a vesztegrév mögött, közel a parthoz.

„Jóllehet a köz hosszu, mindazáltal remélhető, hogy hasznosan visszanyomja azon ütegeket, mellyeket az ellenség a vesztegintézet előtt rég fölállitott, vagy jelenleg fölállit.

„*Menczikoff* serege mindig tökéletes tétlenségben áll. Erősitést vár. *Canrobert* m. k.“

Az angol hadsereg ez időbeli müködéséről is van egy rövid és száraz hivatalos jelentés, de erről czélszerübbnek tartjuk naplóját

Digitized by Google

közleni a „Times“ angol hirlap azon levelezőjének, ki az almai csatát is olly érdekesen leirta. E napló igy következik.

October 6-kán. — *Raglan* lord és vezérkara tegnap hagyták el Balaklavát, s a főhadiszállás a Dzeudze-Otar nevü major-közelébe tétetett. E főhadiszállástól másfél angol mérföldnyi távolságra a tájék hegyesebb kezd lenni, s annyira emelkedik, hogy innen Sebasztopolt kényelmesen beláthatni.

Sebasztopol külerődítményei a déli részen innen alig vannak 3 mérföldnyire, s igen jól láthatjuk, milly szorgalmasan dolgoznak az oroszok e vármüvek erősitésén. Mint mondják, a várban elégületlenség és félelem uralkodik, de ezeknek semmi külső jeleit nem látjuk.

A mai szép időben egy szétrombolt paraszthéz falán ülök, melly most a 3-dik hadosztály részéről előörsi állomásnak foglaltatott és rendeztetett el, s honnan egész Sebasztopol városra és várra letekinthetek. Ragyogva fénylik a város a szép octoberi napon, s ugy látszik, mintha déli, és délkeleti részén egészen nyilva és védetlen volna. Látcsövemet kezembe vevén, tisztán látom az oroszokat méhek módjára dolgozni. Nők és gyermekek földet hordanak kosarakban sánczok épitésére, és a „Fehértorony“ a mi hadvonalunk jobbszárnyán kettős földsánczczal van körülvéve, ez lörésekkel ellátva. — E várda, melly ezelőtt fehérre meszeltetett, most más színnel mázoltatott be, hogy éjjel ne legyen olly könnyen kivehető.

A „Konstantin“ és a „Csillag“ várdákban halálcsend uralkodik, egy lélek sem mozog bennök. Legszélső balszárnyunkkal szemközt láthatni egy földsánczczal megerősitett vármüvet, melly azonban szinte elhagyottnak látszik, és csak kevés katona lakhatja.

Mindazáltal ez emlitett erődítmények közelében egy térségen gyakran látok katonákat fegyvergyakorlattal foglalatoskodni, s parádé meneteket tartani. A kozákok mindig lesben állnak, s minden mozdulatainkat éber szemekkel kisérik. — A középületek tornyai nagyon jó czélpontokul szolgálhatnának ágyuinknak, ha szándékunk volna ezekre lövöldözni. Az orosz matrózok teljesen el vannak foglalva a nehéz ágyuk czipelésével, s ezek fürgesége igen elüt a mi katonáink és tüzéreink csendes alkatától. Sátorainkon, mellyek egy kellemes halmon vannak felütve, néha igen különcz feliratok olvashatók. Igy például egyiken ez a felirás : „Albion kedvesei“, majd : „Bosszu a Tigrisért“, ismét : „Rule Brittania“.

Ma tért vissza azon flottai expeditió, melly élelemszerek szerzése végett Jaltába evezett, de minden eredmény nélkül. A tengerparton találtak ugyan egy kedves fürdőhelyet, melly a magasabb nemességtől s a nagy közönségtől még most is élénk vala, de különben semmi nevezetességet nem láttak ott. Az eleinte megijedt lakosok csakhamar megnyugtattak azon kijelentés által, hogy a francziák és angolok

Digitized by Google

senki priváttulajdonát nem bántják, s mindent készpénzzel fizetnek. Erre nekibátorodva, hoztak is eladás végett csekély mennyiségü élelmiszereket, hanem ezekért is olly borzasztó árt kértek, hogy 4 akó savanyu boron kivül, minden áruikat nyakukon hagyták a szövetségesek. — *Raglan* lord ma nagy kémszemlét tartott; az oroszok folyvást nyughatlanitnak ágyuikkal, s minden negyedórában lövöldöznek.

Oct. 7-én. Ma már jókor reggel felköltettünk, a hátunk megett megszólamló tábori ágyuk lármája által. De 15—20 lövés után, ismét minden elcsendesedett. Később megtudtuk, mikép a lárma onnan vette eredetét, hogy egy lovas elöőri csapatunkat az orosz lovasság megtámadta, s belöle nehányat levágott vagy megsebesitett. A megtámadt csapat visszavonult, s fellármázta az öröket. A harcz nem sokáig tartott, miután az oroszok czélja az volt, hogy bennünket nyughatlanitsanak.

A táborban ma nagy élénkség uralkodik, s a csapatok fel s alá szüntelen járnak. Egy franczia kapitányt a mérnöktestből egy ágyugolyó épen akkor teritett le, midön fontos felmérésekkel foglalkozott. Ma ismét egy lengyel szökevény hozatott be. Ez közlegény, s állitásainak nem igen lehet hitelt adni; szerinte a várban 90,000 orosz volna. *Menczikoff* most is fővezér, helyettese *Gorcsakoff* herczeg, s a tüzérséget *Chomutoff* tábornok vezényli. Ez utóbbihoz az oroszok nagy bizalommal viseltetnek; a kaukazusi harczokban igen jól viselte magát. Midön tegnap Sebasztopolba megérkezék, a várörség nagy örömrivalgással fogadta. — Egyébiránt lehetetlen, hogy az oroszoknak a várban 90,000 emberük volna, mert ennyi népet egy hétig sem volnának képesek élelemmel ellátni. — Mindazáltal tetemes segitséget kaphattak, mert ma a várvonal körén belöl meglehetös nagy tábort vettem észre. E tábor épen a francziák centrumával fekszik szemközt, és a régi kőfal, uj földsánczok, egy mély árok, s egy parapet által védelmeztetik, mellyen 10 lörés látható.

Hogy az orosz várdák kötömegei ellen nehéz ágyuink némi sikerrel müködhessenek, az ostrompárvonalat kénytelenek valánk a várhoz 800 vagy 600 réf távolságra megnyitni. — Mi nagy számban kaptunk Csehorn-féle bombavezetö mozsarakat; de minek, ha szabályos ostrom nem fog történni, mert erre a várépités módja alkalmatlan. Mi Sebasztopolt nem kerithetjük be egészen, észak felöl nem zárhatjuk el; és aztán a mi hadmüködésünk azon sajátsággal bir, hogy rést nem lőhetünk. — A város déli oldalról csaknem egészen nyitva van, hanem a helyet számos különálló várdák és ágyuütegek védelmezik.

Reggeli 7 órakor *Raglan* lord, vezérkarával s *Airey* hadsegédével kilovagolt, hogy a környéket jobbszárnyunkon kikémlelje. — Ma

Digitized by Google

este nagy haditanácsot tartott. A lengyel szökevény által *Estcourt* tábornoknak tett felfedezések, kellemetlenül hatottak az urakra. Azt mondják ugyan, hogy haditanács még nem ví ki ütközetet; de hiszen háboruban nem élhetünk haditanácsok nélkül, s azért nem is kell ezeket gúnyolni.

Löszerekkel, golyókkal megterhelt tábori szekereink folyvást hordták a hajókról készleteiket a tüzéri parkokba, s a jobbszárnyon álló tartaléksereghez. Ezeknek nagy hasznát veendjük; bár csak több volna. Kár, hogy az oroszoknak annyi időt engedünk, miután a balaklavai oldalmozdulatot nagy erőködéssel végrehajtottuk. Mindazáltal nem lehetett választani, s itt, valamint mindenütt, legtöbb kárt és hátramaradást okozott nekünk a fuvarszekerek hiánya.

October 8-án. — Tizenhat napja már, hogy pompás positiónkat a Sebasztopol előtti magaslatokon elfoglaltuk, s még mindeddig az ellenség lövöldözéseit egy lövéssel sem viszonoztuk. Ez időt az oroszok derekasan felhasználták, s ütegeket állitottak, sánczokat hánytak, s ezáltal a csaknem nyilt déli részt is ugy megerősitették, mint a tengeröböl tulsó partját, mellyen fekszik Sebasztopol. S az oroszok ez uj erőditményeik által csaknem minden előnyt megsemmisitettek, mit mi a Belbektől Balaklaváig mesterileg kivitt oldalmozdulatunk által nyerni véltünk. Hanem ezen késedelem elkerülhetlen volt.

Ki valaha illy nagyfontosságu ostromban részt vett, az tudja, milly sok idő kell arra, hogy illy roppant mennyiségü löport, golyókat, nehéz ágyukat, mozsarakat, vesszőkosarakat, homokzsákokat kellő helyre szállithassanak. A mi krimiai expeditiónk módja és utja, lehetlenné tette azt, hogy ostromlövegeinket is mindjárt magunkkal hozzuk. Ezeket még azután kellett tengeren ideszállitani, s nagy veszödséggel partra rakni. De mikor már parton voltak ágyuink, még azután gyült meg igazán bajunk, mert vontató lovaink nem levén, emberi kezekkel kellett ezeket tovább hurczolni. S már most idegondolva az itteni példátlan rosz országutakat, könnyen felfoghatjuk a roppant tovaszállitási akadályokat. — E veszödséges munkánál nagy hasznunkra voltak a matrózok. Ez edzett legényeink a nehéz ostromágyukkal csak olly könnyedén bántak, mintha megannyi nürnbergi játékalakok lettek volna kezeik közt, s e mellett folyvást jó kedélyben vannak, mellynélfogva ők egész táborunk kegyeltjei. Ha a munka kissé nehezen megy előre, zenét és éneket kezdenek. S erre mint a villám, rohannak le a hegyről, s tisztjüknek ugyan-ugyan meggyülik baja. Közellétöket először is egy porfelleg jelenti, bár ezt a körmönfont káromkodásokból már előbb is lehet észrevenni, mire Ó-Angliának legvigabb s legpajkosabb dalait kezdik énekelni, miből az idegenek láthatják, hogy a matróz uraknak széles jó kedvök van. A szörkucsmás buta tatár bámulja öket, s nagyon meglepetve érzik

Digitized by Google

magukat, midön a matrózok nekik : „Bono Johnny"-t kiáltanak. — Az est itt hamar beáll, s mivel gyertyám nincs, gyakran ebéd után mindjárt ágyba megyek, annélkül, hogy csak egy sort is irhatnék. — Nappal egyik táborból a másikba lovaglok, hogy halljam, mi az elmult éjjelen történt.

Oct. 9-én. Ma Várnából a tábori ambulánczok megérkeztek. — Kivánatos lett volna, hogy ezek az almai ütközet után érkeztek volna meg; de megfoghatlanul ezek Várnában hátramaradtak. — Az oroszok erösen lövöldöznek, s minden 10 perczben küldenek egy rakás golyót táborunkba. Bombáik nagyon roszak, de gránátjaik nagy sikerrel müködnek. — A mi táborunkbani csend nagyon különbözik a francziák tábora élénkségétől, hol minden este katonazenék mulattatják a harczosokat.

Octob. 10-én. A legközelebbi két éjszaka alatt a hideg igen érezhető volt; éles északi szél futt. — Ezen időjárat még a legmelegebb sátorban is keresztüljárja az ember minden tagját, minek természetes következése volt, hogy a katonaság közül sokan náthát, hurutot, hideglelést, s más betegségeket kaptak. Nem akarom a harczképes legénység számát felsorolni, miután azt alig hinnék el nekem. A halálos cholera esetek azonban 26-ról 10-re szállottak naponkint. Ma éjjel a francziák az ellenséges vonalaktól 900 réf távolságra egy 1200 metre hosszu árkot végeztek be, annélkül, hogy az ellenségtől háborittattak volna. — E positióból a francziák a vár legfontosabb eröditményét, mellyben 74 nehéz ágyut olvastunk meg, tartják sakkba. — Katonáink nagyon nehéz munkát teljesitnek. Ök csak naplemenet után mennek ki, és szürkületkor térnek vissza, hogy munkáikat a setétségben az ellenség ne zavarhassa. Minden éjjel egy ezredes vezényli az örjáratokat. E szolgálat mind a tisztekre, mind a legénységre nagyon jó iskola.

Octob. 11-én. Tegnap estve alkonyat után elkezdék a britt csapatok a legszélsöbb jobboldalon és a középpontban az ásókat müködtetni. Minthogy positiónkon egy földüteg egy nappal előbb ágyutávolra állittatott föl: az oroszok igen éber figyelemmel kezdék követni minden mozdulatainkat, s egész nap iszonyatosan tüzeltek a magaslatokon levő könnyü és második divisióra. 32, 56, 68 és 84 fontos bombák is érkeztek minden negyedórában az orosz részről, a földet minden oldalrul felturván. A bombák szétpattanása, a magaslatokon hasonlitott egy egész ágyutelep dörgéséhez, s az explosiók közötti szünidöket tömörgolyók fütyölése tölté ki.

Majdnem hihetetlennek látszik, de mégis valóságos tény, hogy az egész napon közülünk egyiknek még csak hajszála sem görbült meg; divisióink pedig a magaslatok által védettek a lövések ellen. Ha felül egy golyó felpattant, szép csendesen legördült a lejtön, s egészen ár-

Digitized by Google

tatlanul fekve maradt a sátorok között. Alkonyatkor az oroszok rendesen megszokták szüntetni a tüzelést, de tegnap estve szakadatlanul tüzeltek egész sorvonalunkra. Minden pillanatban, mint villámfény czikázott a setétségen keresztül, s pillanat mulva, gyengébb villámfény jelölé a bomba szétpattanását. — Mi azzal mulattuk magunkat, hogy másodperczmutató óránkkal kezünkben olvastuk a durranás, a golyófütyölése és a szétpattanás közötti időközöket, hogy ezután az ellenséges ágyuk távolát és hordererjét kiszámitsuk.

Nevezetes ellentétet képzett a mély hallgatás az angol táborban az orosz ütegek folytonos dörgéséhez, s a szövetségesünk táborából hallható élénk zene és trombitaharsogáshoz. Az éj beálltával az orosz középpontban levő ütegek olly iszonyatosan dörögtek, miszerint mi azt gondoltuk, hogy valami kitörést szándékoznak fedezni. A tábor tehát mindenre készen állott, *Raglan* lord vezérkarának egy részével esteli 10 órakor elindulván, végig lovagolt a sorvonalokon az erőműveket, s azoknak állásait pontosan szemügyre veendő. $^1/_2$2 órakor reggel visszatért. Egész veszteségünk e borzasztó ágyuzás alatt 10-dike éjjelén következő volt : egy ember a 69-dik ezredből elveszté mind a két lábát, s tüstént meghalt; egy embert az 57-dik ezredből szinte az ágyugolyó ölt meg; és *Rotherham* hadnagy a 20-ik ezredből, egy kő által, mellyet egy ágyugolyó sodort feléje, lábán könnyü sebet kapott.

Az éj bekövetkeztével bal arczvonalunkra egész csendességgel 800 embert küldtünk *Chapman* kapitány vezénylete alatt, kik a föld sziklás minősége daczára is 1200 réfnyi hosszu futóárkot ástak. Az oroszok szakadatlanul tüzeltek, egyebet azonban nem tettek, és azok, kik már egy kitörésnek örültek, megcsalattak. *Lyons* admirál tegnap *Raglan* lorddal az angol és franczia vonalakat megszemlélé, valamint ma is. Sir *Bourgoyne* és táborkara szakadatlanul kémszemlét tartanak. A „Simla“ ma 320 afrikai vadászszal megérkezett. Délben egy igen mulattató eseménynek valánk tanui; sajnálom, hogy nincs időm azt részletenkint leirni. Egy nagy hajó ausztriai lobogó alatt egyenesen Sebasztopolnak vitorlázott. A *Constantin* várda azonnal megnyitá a tüzelést 2500 réfnyire, de a hajó mitsem gondolt az ágyukkal és bombákkal, mellyek felette elrepültek. A többi ütegek szinte kötelességszerüleg bögtek, de az ausztriai mindezt figyelembe sem vette, még csak egy kötélhez sem nyult, sem vitorláját nem fordità meg, hanem az ütegeknek épen tövébe jött, s azokon keresztül sértetlenül elhaladt. A „Firebrand“ melly annak segitségére sietett, több lövést kapott a hajó derekába, de *Stuart* kapitány derekasan kitartá, s egy csavar-ágyunaszád segitségével az ausztriai hajót szerencsésen kihozá a veszélyes helyről. Ekkor sült ki, hogy azt a legénység elhagyta, s a Brittaniára ment, mivel szélcsend állott be, és igy jutott a hajó a várda közelébe. 600 tonna szénát hozott az angol hadsereg számára, s

Digitized by Google

megmenekülése valóságos csoda, de egyszersmind gyönyörü bizonysága annak, hogy a tüzérség ugyan szép roszul tud lőni. — Egy bomba ma három személyt sértett meg : *Vaddy* ezredest, *Gray* kapitányt, és *Mangles* hadnagyot az 50-ik ezredből.

Octob. 12-kén. Az orosz ütegek, egészen szokásuk ellenére, tegnap estve elhallgattak. — Ezen elhallgatásnak olly valami ominosus jelleme volt, hogy mi készen tartottuk magunkat az erősségből kitörésre. Ezuttal egyszersmind annak is járt hire, hogy az oroszok hátunk mögött állanának, s Balaklavát akarnák megtámadni, mialatt a görögök, saját javukra a várost felgyujtanák. Az e felőli hirek olly határozottan hangzottak, miszerint kénytelenek voltunk azon szigoru rendszabályhoz nyulni, hogy a görögök mindnyájan férfiak, asszonyok és gyermekek a városból kiutasittassanak, s e parancs még az est beállta előtt teljesitetett is, egyedül a tatár családoknak volt megengedve a városban maradni. A görögök futásokban azzal vigasztalták magukat, hogy egy egész tömeg prédára tettek szert, t. i. egész ruhakészleteket vittek el magukkal, mellyeket nekik mosás és tisztitás végett adtak. E város parancsnoka *Davenay* ezredes. A mint besetétedett, elkezdé *Gordon* kapitány balszárnyunkon, négy századdal, mindegyik 100 ember erős, a vakondokszerü munkát, s még hajnal előtt 363 réf futóárok lőn készen. Hasonló erős hadcsapatnak kellett a baloldalon és a középpontban müködni, de mint ezt a szerencsétlen csillagzat sokszor akarja, az aknászok és árkászok eltévedtek, s az ellenséges vonalak közelébe jutottak. Egy előretolt őrállás, melly valószinüleg az orosz kitörő sereg előcsapatát képezte, észrevette őket; az oroszok rövid távolságra puskatüzet kezdettek, melly, csodálatos, egy embert sem talált. A puskalövések világánál azonban láták a mi embereink, hogy nehány erős orosz gyalog zászlóaly, egész csendességben védmüveink elé nyomult; embereink tehát az angol divisiónak hátul jelt adtak. — Két órakor az ellenség iszonyatos ágyutüzet kezdett meg vonalaink ellen, miután látta, hogy észrevettük közeledését. A második és a könnyü divisió előrenyomult, a hozzájok adott tábori ágyuk ütegei védelme alatt előre nyomuló ellenségre elkezdének erősen tüzelni. Egy félre értés következtében a védelmező osztályok parancsot kaptak a visszavonulásra, s visszajutottak a vonalakhoz, kivevén egy század gyorslövészt, melly makacsul megtartá helyét s az orosz hadoszlopokat derekasan meglövöldözé. Az oroszok tábori ágyukat toltak előre támadásuk gyámolitására. A hátok megetti ütegek folytonosan dörögtek, bombák és tömörgolyók süvöltöttek a légen keresztül, s e vad morajba vegyült az apró fegyver ropogása. A táborok mind talpon valának. A francziák baloldalunkon fegyvert ragadtak. A dobok pergése és trombiták harsogása tompán vegyült az ágyuk morajába. —

Digitized by Google

Majdnem félóráig tartott ezen vad lárma, mig azt egy örvendező „hurrah“ jobbszárnyunkon félbe nem szakitá. Ez a 88-ik ezred harczriadása volt, midőn parancsot kapott a látatlan ellenségre rohanni.— És ez örömriadás megtette a maga hatását, mert az oroszok, kiknek sorait ágyu- és puskagolyóink meglehetösen megritkitották, látván, hogy zászlóalyaink a lejtőt megszállották, hátat forditottak, s tüzérségök védelme alatt elfutottak. Veszteségük nincs tudva; a miénk jelentéktelen volt. A kirontás tökéletesen meghiusult. Mikor a lármának vége lett, mindenki nyugodtan visszatért a sátorba. Mig ezek a jobbszárnyon történtek, *Chapman* kapitány sem vesztegelt; hanem a mult éjjel megkezdett munkát háboritlanul folytatta, ugyhogy, ha a vonalak készen lesznek, ágyuinkat azonnal felállithatjuk.

A törökök, kiknek velünk kellene harczolniok, nem valami fényes aquisitió. Ezek a szegény ficzkók igen szolgálatkészek, s mint a marha ugy dolgoznak, pedig a legnagyobb nélkülözéseket kelletik kiállniok. Isten tudja miért, de a török kormány, a helyett, hogy hozzánk *Omer* basa edzett vitézeiből küldött volna, mind csupa ujonczokat küldött. — Vannak ugyan köztök kort tekintve idős emberek, de azért mégis ujonczok, s legfeljebb egy év óta hordoznak fegyvert, azelőtt a borbélyok, szabók és kalmárok tiszteséges osztályához tartozván. Mind ennek daczára derekasan dolgoznak, s olly vastürelemmel, hogy az embert megszégyenitik. Mondják, hogy ez a 8000 török minden eleségkészlet nélkül szállittatott ki partra; mindössze is nehány adag marseilli kétszersültet küldtek utánuk, de ez is elfogyott már. Az almai ütközettől kezdve october 10-kéig egy legény naponként két kétszersültet kapott. Ez volt egész élelmük. Még legnagyobb s csaknem elkerülhetlen élvezetük, a dohány is hiányzott. De most nyomoruságok örömmé változott át; mert az angol katonák vendéglik öket, s kávé, czukor, rizs böségben csakugy duszkálnak. Köztök az igazhivő muzulmánokat csak a mi besózott marhahusunk idegeniti, melly nekik elburkolt sertéshusnak tetszik. Midőn tegnap táborukat meglátogattam, nagyban és kedvvel áskáltak, s kik ásóval s kapával nem valának elfoglalva, a földbe putrikat vájtak, s azt sövénykeritéssel vették körül. — Illy jó eszmére magától egy angol katona sem jött volna. A törökök által állitott 5 üteg, Balaklava védelmére van felállitva.

Mig a száraz hadseregek az ütegek felállitásával és az ostromárkok készitésével foglalatoskodtak, lássuk azalatt mit tettek a szövetséges flották.

Egy angol flottaosztály még mindég Balaklavában tartózkodik, hol az ostromkészleteket szállitá partra. A franczia hajóhad a magáét a Chersonezhez keletre a Kamines vagy Nád öbölben rakta ki a franczia hadsereg szomszédságában.

Digitized by Google

Egyébiránt a franczia flotta több osztályokra van elszakitva. — Egy osztály, melly 5 vitorlás sorhajóból, 10 gőzös-fregátból és korvetből áll *Lugeol* ellenadmirál vezénylete alatt, részben Várnába, és Burgasba küldetett a segédcsapatok elhozatala végett. Másik osztály, 5 vitorlás sorhajóból álló *Hamelin* aladmirál vezénylete alatt Sebasztopoltól északra két órányira a Kacsa torkolatnál az egyesült nagy angol és török hajóhad közelében foglalt helyet. — A harmadik osztály, melly *Bruat* aladmirál vezénylete alatt 3 csavar-sorhajóból és több gőzösökből tétetett össze, Sebasztopoltól délre czirkál, miután az ostromszereket ott partra szállitotta. A negyedik osztály, melly magában foglalja a „Napoleon", „Pomona", „Ulloa", és „Megére" hajókat, s *Charner* ellenadmirál által vezényeltetik, Krimiának keleti partjain czirkál, s ott élelemszerek szerzését kisérli meg. Egy angol hajóosztály *Charnerrel* egyetértőleg épen e czélra müködik. — Végre a „Jena" sorhajó *Papatel* kapitány alatt, 2 török sorhajó és egy angol fregát Eupatoriában maradtak, mivel e hely igen alkalmas arra, hogy a szövetséges seregek ivóvizzel és friss élelmiszerekkel ellátassanak.

Az egészségi állapot az egyesült hajóhadakon nagyon kielégitő, s a mi matrózaink és tengerészkatonáink tökéletesen megvannak győződve az expeditió fényes kimeneteléről, s alig várják, hogy a Sebasztopol ostrománál közremüködhessenek. Tudva van, hogy mind az angol, mind a franczia hajóhadak engedelemért folyamodtak, hogy bizonyos számu tengerész csapatokat képezhessenek, s azokat az ostrombani részvétel végett partra szállithassák. E végből a „Ville de Paris", „Montebello", és „Valmy" háromemeletes sorhajók, mindenik két kéthüvelyknyi bombalöket, és két 30 fontos ágyut; s a „Friedland" és „IV. Henrik" mindenik két hasonló nagyságu bombamozsarat és egy 30 fontos ágyut; a „Napoleon", „Jupiter", „Charlemagne" és „Jean-Bart" mindenik 3 harminez fontos ágyut szállitott partra. E lövegek sokkal hamarébb legyőzendik az oroszok nagyüregü ágyuit, mint a 24 fontos tábori ágyuink; e mellett a hajókon szokásban levö czélozási rendszer pontosabb tüzelést biztosit. — Egyuttal minden hajó maga adja a legénységet ez ágyukhoz, névszerint 15 embert a harminczfontos ágyuhoz, 16 legényt a bombavetöhöz, ezenkivül a háromfedelzetes sorhajó ad 40, s a kétfedelzetes 30 tengerészkatonát. A 9 sorhajó mostan emlitett contingensein kivül, a jelenleg Várnába küldött sorhajók is, mellyek a sebasztopoli hajóhadhoz mindennap visszatérnek, megérkezésük után mindenik egy zászlótartót, egy kadétot, 34 altisztet és közlegényt szállit partra a szárazon levö tengerész zászlóalyak öregbitésére.

Az egész tengerészi segitség áll 30 gazdagon ellátott nagy ágyuból, és 1000 tengerészkatonából *Regault de Genouillyt* hajóskapitány

Digitized by Google

vezénylete alatt. *Bruat* admirál vállalta magára, hogy ez ágyukat a legénységgel együtt a kacsai öbölnél partra szállitja, hogy ostrom alkalmával ott álljanak fel, hol a fővezér parancsolandja. — Csak látni kellett a mi tengerészeinket, milly örömmel mentek ők ki a partra; sőt az egész hajós legénység ki akart szállani, hogy az „oroszokat lefőzzék" mint matrózaink mondják. S midőn meghallották, hogy csak egy kis résznek szabad kiszállnia, elégületlenek voltak, és sorsot kellett rá huzni, hogy kik menjenek partra.

A régen várt ostrom, melly előbb octb. 13., majd 15-ikére tüzetett, végre 17-én kezdetét vette. Mielőtt azonban ezt leirnánk, ismerkedjünk meg egy kissé Sebasztopol erődítményeivel.

E vár erődítményi rendszerét két szigoruan elválasztott részre lehet osztani, t. i. 1) arra, melly a kikötő, és az orosz katonai telepekre szolgáló öblök és kisebb kikötők védelmére van rendeltetve; 2) azon részre, melly a szárazi oldal védelmét czélozza. Az első a jelentékenyebb, s valóban borzasztó látványt nyujt. — Az orosz kormány, melly egy szárazi támadás lehetőségére soha sem gondolt, egész gondját a kikötő s a tenger felé fekvő helyiségek védelmére fordítá. Minthogy azonfelül a déli részeni kiszállhatás sem jutott soha eszébe, hol megközelithetlen partsziklák meredeznek, s miután mindent inkább várt, mint azt, hogy a szövetségesek az almai csata után egy olly ügyesen létesitett oldaltámadást tegyenek, ennélfogva egész figyelmök a vár északi részére volt fordítva, miből a déli résznek aránylagos gyöngesége megfejthető. — A kikötő és öblök a tengeri részről védve vannak: 1) a déli parton négy fővárda által, a legdélibb fekvésü *veszteglővárda*, a *Sándor*-várda, a tüzérségi öböl s a déli kikötő közt fekvő *Miklós*-várda, s az ugynevezett halászkülváros élén fekvő *Pál*-várda által; 2) az északi parton a *Konstantin*- és *Katalin*-várda által, mellyek felett a vár s az elsánczolt tábor emelkedik. Mindezen erődítmények gránitból és bányaköből vannak épitve, s a legsulyosabb üregü ágyukkal ellátva, s a kikötő bemenetele felé forditott lőrésekből keresztüzet adhatnak, melly hadihajók által tökéletesen megtámadhatlanokká teszi. — A szárazi oldal felé forditott erődítmények hasonlóul két elválasztott részre esnek, arra, mellyek az északi, s mellyek a déli részen állanak. — Északon parancsoló, és borzasztó állást foglalt a *Konstantin*-várda név alatt ismeretes csillagmü, meglehetősen közel a tengerparthoz, mellynek tüze az elsánczolt tábornak ütegeivel keresztben jár. — E tábor, egy roppant négyszög, mellynek kiugró szegletei félholdszerü sánczok által árkokkal, falakkal, és ellenfalakkal vannak fedezve.

Déli részen a város körül van véve: 1) a tenger felé fekvő részen egy lőrésekkel s árkokkal ellátott köral (Glacis); 2) beljebb bástyázott tábori erősitvények által, mellyeket utolsó időben egész sietség-

Digitized by Google

gel állitottak, s falazatnélküliek. — Illyen a tovább terjedő körfal. — Előtte három vastag falakból álló torony van, mellyek oldalai a fülművek módjára a *Vauban* rendszer szerint vannak meghosszabbitva, s bástyázott müvek által összekötve. Ezen tornyok ezen hiányos rendszerben ugyanazon szerepet játszák, mint a félhold az ujszerü rendszerben. A déli kikötőtől keletre fekvő, s a halászkülváros név alatt ismeretes városrész egyszerü kőfallal van ellátva, melly mellett árkok huzódnak, s némelly más hasonlóul nem rég állitott erődítmények vannak.

A francziák támadása a 3 torony, a veszteglői várda, s a felében bástyázott körfal ellen van irányozva; az angolok támadása a halászváros ellen. Ezen két támadás a város egész déli részén a régi Cherson körfalától a Pál-várda magaslatáig terjed. A különösen ostrommunkálatokkal megbizott franczia hadosztályok *Forez* és *Napoleon* alatt telepjeikkel és tartalékaikkal a Cherson romok közelében vannak feállitva. Az angol hadosztályok az ő telepjeikkel inkább jobbra Balaklavától feküsznek. — A franczia hadtest a maga ostromárkait a leginkább keletnek fekvő toronynyal egyenvonalban, s 600 metrenyi távolságban állitotta fel. — Erre a franczia hadtest, szig-szeg árkokat ásva, közelebb nyomult a várdához, mellyre első támadása irányozva lesz. Az utolsó időben a francziák roppant üregü ágyukkal fegyverzett két üteget állitottak, az egyiket az ostromárok legszélső déli végén, a másikat néhány száz franczia ölnyire közelebb a tengerhez. — Az első ütegnek négy irányzó vonala van, mellyek mindegyike a tüzet egyik toronyra intézheti, mellyek a vár előművét képezik. A második ütegnek két irányzó vonala van, mellyek egyike a délfelé fekvő két tornyot, a második a *Sándor*- és *veszteglő*-várdát járja be. Az angolok hasonlólag 600 franczia öl távolságban és párhuzamosan a halászváros körfalával nyitották meg az árkot, mellynek két végén két üteget állitottak, s fegyvereztek, s a város központjához közeledtek. Tüzérségök balról a hadikikötőt járja be, valamint a sziklákat, s a *Miklos*-várdát, jobbról a *Pál*-várdát, mig tüzök egy része a külváros körfalára van irányozva. A franczia hadosztályoknak főleg az a feladatuk, a három tornyot, s a közben fekvő bástyázatokat szétrombolni, a tornyokban és bástyázatokban létező ellenséges tüzérség tüzét viszonozni, azt elhallgattatni, az örségnek e vármüvek védelmét lehetlenné tenni. Az angol hadosztály dolga ugyanazonkép a halászkülváros ellen müködni, s a hadikikötőben fekvő hajókat felperzselni, vagy fenékre lőni.

Végre Balaklavánál tartalékban áll a török hadosztály, s ennek támogatására egy angol, és egy franczia hadosztály rendeltetett.

Folytatása következik, a 6-dik füzetben.

Digitized by Google

Ausztria és Oroszország egymáshozi viszonyai a jelenkorig.

Baljóslatu dolognak mondhatjuk azt, hogy legelső találkozása Oroszországnak is Ausztriával ellenséges volt. Ez történt 1291-ben, s Magyarországot illette. *János* köszegi gróf a gyenge *László* király uralkodása alatt magát csaknem függetlenné tevén Ausztriát is *Habsburgi Rudolf* német császár *Albert* fiának birtokát folyvást tüzzel vassal pusztitotta. E miatt véres háboru tört ki *Albert* és *János* gróf közt, s hosszas erőlködés után *Albert* az utóbbit legyőzvén, töle Kőszeget, s több magyarországi várakat elszedte. *László*, e megfenyitést behunyt szemekkel nézte, de *III. András* mind Kőszeget, mind a többi várakat visszakövetelte; s miután ez megtagadtatott, *III. András* magyar király tekintélyes sereggel berontott Ausztriába, s Bécsig nyomult. Seregében orosz segédcsapatok is voltak, mellyeket neki *Alexandrovics Demeter* akkori nagyherczeg hozott segitségére. A krónikák irják, hogy ez időben különösen az orosz segédcsapatok iszonyu pusztitásokat követtek el Bécs és Bécs-Ujhely környékén. Népének roppant szenvedései kényszeriték *Albertet*, hogy *III. András* királylyal személyesen találkozzék, s vele békét kössön.

Ez időtől fogva csaknem két századig, Oroszország a mongolok és tatárok által elnyomatva, teljes homályban maradt. Csak *III. Iván Waszilievics* szabadithatá meg Oroszországot a mongolok járma alól (1462—1505), s több önálló orosz herczegségeket egy egészbe olvasztván, olly hatalomra vergődött, hogy ezentul Európának szemeit folyvást magára vonta. Ekkor történt Oroszországnak második érintkezése Ausztriával és Németországgal; s ez barátságos természetü volt. 1486-ban *III. Fridrich* német császár *Poppel Miklós* lovagot Moszkauba küldte, hogy tanulja ki az orosz viszonyokat. Visszajövetelével *Iván* hatalmát olly fényesen festé le a császár előtt, hogy egy Oroszországgal kötendő szövetség igen kivántosnak látszott. 1489-ben *Poppel* mint császári követ ismét Moszkauba ment, s *III. Fridrichnek* és *I. Maximiliánnak* 1488-ki karácson napján kelt levelét magával vivén, abban *Iván* orosz nagyherczegnek királyi czim, barátság és szövetség ajánltatott, s egyszersmind a császár rokona *Badeni Albrecht* részére egy orosz herczegnő hitvesül kéretett.

Az orosz nagyherczeg e köszöntést avval viszonozta, hogy *Trachaniotes* görögöt, mint saját követjét Frankfurtba küldötte, hol az *Maximilian* romai király által nagy pompával fogadtaték. A Németországgal kötendő frigyre nézve hajlandónak nyilatkozott, de a leánykérést illetőleg azon kevély feleletet adá, hogy ő leányát kész volna ugyan *Maximilian* romai királynak magának hitvesül adni, de kisebb rangu herczegnek kénytelen megtagadni. Mivel azonban *Maximilian*,

Digitized by Google

bár özvegy, szeretett *Burgundi Máriája* után nem akarta kezét egy orosz herczegnőnek ajánlani, a házassági dologból semmi sem lett, de a politikai értekezések tovább is folytak.

Ezek következtében *Miksa* király 1490-iki julius havában *Delator Györgyöt* Moszkauba követül küldé; s ugyan azon évi augusztus 19. megkötteték az első ünnepélyes és irásbeli szerződés Ausztria és Oroszország közt. *Miksa* és *Iván* e szerződésben egymásnak szeretetet, barátságot, s minden ellenség ellen kölcsönös támogatást igértek. A szerződés főtárgya azonban Magyarország volt. Ez ország királyi széke a hatalmas *Mátyás* király elhunytával épen megürült. S mivel *Mátyás* maga után csak törvénytelen ágyból származott utódot hagyott, *Miksa* ugy vélekedék, hogy az 1463-ik julius 19-ki soproni békekötés következtében a magyar királyi trón kétségtelenül *Fridrich* német császárt, s utánna öt illeti jogosan. De a szép és hatalmas országra többen is vágyódtak ám, s *Corvinus Jánoson* kivül *Kazmér* lengyel király fiai *Albert*, és *Ulászló* is trónkövetelőkül léptek fel. Oroszország tehát garantirozta Ausztria jogát Magyarországhoz, csakhogy *Kazmér* lengyel király fiai közül egyik se nyerhesse el a királyi széket. Hogy Oroszország ezt nem tiszta barátságból, hanem saját érdekéből tette, igen világos. E korban Lengyelország volt legfélelmesebb ellenese Oroszországnak; s ha még egy lengyel herczeg találná elnyerni a magyar királyságot, ez esetben Oroszországot nagy veszély fenyegetheté. E mellett e vita alkalmával *Iván* Ukrániát is szerette volna birodalmához csatolni. Azonban Oroszország a fenemlitett szerződést mind saját, mind Ausztria kárára nem teljesité. — A magyarok csakugyan *Kazmérnak* egyik fiát *Ulászló* cseh királyt választották királyuknak.

Maximilian fegyverrel is megkisérlette szerencséjét; de Oroszország teljességgel nem segitett. S mivel Ausztriát más oldalrul Franciaország is megtámadta, *Maximilian* kényteleniteték Ulászlóval békét kötni (1490. november 7.), mellyben a soproni békekötés pontjai ujolag megerösittettek, mellyek szerint ha *Ulászló* törvényes örökösök nélkül halna el, a magyar trón *Maximilianra* és örököseire szállana.

Ez időtől fogva az Ausztria és Oroszország közti viszonyok csak annyiból állottak, hogy több izben tartattak értekezések, mellyek következtében a törökök együtt és közösen lettek volna megtámadandók. Illy szándékból vette eredetét azon igen fényes követség is, mellyet *II. Maximilian* császár 1576. január hóban *IV. Iván* czárhoz küldött Moszkauba, s mellynek feladata lett volna kieszközleni, miszerint *Báthory István* erdélyi fejedelemnek lengyel királylyá választatását közösen akadályozni igyekezzenek. A német császári követek voltak *Proszeki Kobenczel János*, és *Dániel* herczeg, *Bachaui* báró. Követségi

Digitized by Google

utjokat mindketten leirták, Kobenzel olasz, s Buchau latin nyelven. Mindketten nem győzik rajzolni azon pompát és fényt, mit *Iván* czár kifejtett, hogy magas vendégei előtt magát mutogathassa. Elfogadtatásuk alkalmával a czár koronájával ékesitve, s fejedelmi pálczáját kezében tartva, ült trónján; mellette üle a koronaörökös, aranyos ruhákban öltözködött bojároktól és udvaronczoktól körülövedzve. *Iván*, és fia mindketten felállottak székükről, midőn a császár egészsége felől tudakozódtak. Ez küldött „barátjának és testvérének" egy 25 gyémántdarabbal kirakott emlékpénzt, és egy arany lánczot, melly legalább is megért 8000 tallért. *Iván*, vendégeit aranyozott termében gazdagon megvendéglé. E vendégség pompáját igy irja le *Kobensel*: A czár gyöngyökkel és drágakövekkel gazdagon kirakott veres bársonyban öltözködve, s fejét egy hegyes kalpaggal fedve, mellyen egy rendkivüli nagyságu rubinkő csillogott, fiával együtt különös asztalnál foglalt helyet. Egy mellék asztalon két koronát (a czárét és fiáét) lehete látni, mellyek gyémántokkal, rubinokkal és smaragd kövekkel rakva voltak. Ezüst és arany edények a teremben mindenütt tömegesen hevertek; annyira, hogy ezeket 30 bécsi fuvaros el nem szállithatta volna. A czár, a császár ajándékát egy 700 rubel értékü fekete prémes mentével viszonzá; de követekül csak másodrangu képviselőket küldé. A császárnak azon kérésére, hogy Lieflandot, mint a német birodalomhoz tartozó tartományt, háboruval ne sanyargassa, azt felelé kevélyen: „hogy Liefland a mienk, a mienk is volt, és az is maradand."

A törökök ellen kötendő szövetségre nézve megjegyzé a czár, miszerint e tárgyat illetőleg Spanyolországnak, Dániának, s valamennyi német fejedelemnek is szükség Moszkauba követeket küldeni. A lengyel király választásra nézve, biztositá a császári követeket, hogy ő *Báthory István* megválasztását meg nem engedendi, hanem minden befolyását *Ernesst* ausztriai főherczeg részére használandja fel; mi azonban csak tettetés volt, mert maga igyekvék a lengyel trónt elnyerni. És hogy ezt hizelgéssel kaphassa meg, a lengyel követek irányában, kik neki *Zsigmond* király halálát hivatalosan hirül adák, épen olly alázatosan viselte magát, mint a millyen gögös és kevély volt a német császári követek eránt. „Ha engem királytoknak választatok," mondá *Waropai* lengyel követnek, „megfogjátok látni, minő védur tudok én lenni. Tudom, hogy nálatok engem rosznak és hirtelen haragúnak festettek le. Nem tagadom, az vagyok. De kérdezzetek: kikre haragszom én? Felelet: a roszakra. A jóknak pedig ruhámat is és arany lánczomat is szivesen odaadnám. Ha a Mindenható ugy végezte, hogy én felettetek uralkodjak, igérem, miszerint minden törvényeiteket, szokásaitokat, és szabadalmaitokat nem csak sértetlenül feltartandom, hanem még öregbitendem is. Ha pedig engem nem

Digitized by Google

akartok uratoknak választani : ugy nagykövetek által alkudozhattok velem béke és jó szomszédság felett."

Az orosz czár kétszinüségének az lön eredménye, hogy nem *Ernesst* ausztriai főherczeg, hanem *Báthory István* erdélyi fejedelem nyerte el a lengyel trónt, ki idővel legfélelmesebb ostora lett Oroszországnak. Ámbár tehát az ausztriai követség czélja füstbe ment: mindazáltal a császári követek a czár barátságos fogadásának annyira megörültek, hogy *Kobenzel* e jellemző megjegyzést iktatá naplójába: „Midőn mi Oroszországba utaztunk, a lengyelek elhiteték velünk, miszerint az oroszok gorombasága kiállhatatlan. Azonban mi történt? Sem Spanyolországban, sem Rómában nem találhattunk volna nyájasabb fogadtatást. A czár igen jól tudja, kivel és hogy kell bánni. A lengyelekkel svédekkel megvetőleg bánik; de tiszteletteljesen fogadja azokat, kiket becsül és szeret."

Már két év mulva kénytelen volt *Iván II. Rudolf* császárt segedelemért kérni, mert *Báthory István* lengyel király nagyon zugba szoritá. De a császár csak azon feltétel alatt akara segiteni, ha Lieflandot *Iván* Németországnak visszaadja. *Kvasnin* orosz követ Ausztriábani jelenlétét arra használá fel, hogy a magyarokkal titkosan szövetkezett, s ezektől egy levelet vitt a czárhoz, mellyben őt, mint a keresztény fejedelmek másodikát felszólitják, hogy ne Ausztriával, hanem a magyarokkal kössön szövetséget, s foglalja el Moldvát, mellyet a Moszkauban meghalálozott *Bogdán* vajda végrendeletileg Oroszországnak hagyományoza.

IV. Iván utóda, *Feodor Ivanovics* alatt, mint *Karamsin* irja, Oroszország 1587—1590-ig egyre küldte a követeket Bécsbe és Prágába *Rudolf* császártól segedelmet kérni *Báthory István* ellen, ennek halála után pedig a megürült lengyel trónt egy ausztriai főherczegnek ajánlani, melly alkalommal Lengyelország felosztása már szóba hozatott. Mindazáltal az egyességből semmi sem lett, s az orosz történetirók panaszkodnak a német császár határozatlansága felett. Azonban, a nélkül, hogy *Rudolf* jellemét mentegetnénk, meg kell vallanunk, hogy a szövetség meghiusultának fő oka azon bizalmatlanság vala, melylyel a németek az oroszok irányában viseltettek Lengyelország felosztása tárgyában. E mellett Oroszország szüntelen segitséget kért Lengyelország ellen, a nélkül, hogy magát viszont a törökök ellen kötelezte volna.

Azon ut és mód, mellynélfogva végre 1595-ben *Feodor* czár vagy inkább hatalmas sógora s fejedelmi helytartója *Godunow Boris* e kivánt segedelmet megadta, épen nem volt alkalmas arra, hogy egy orosz szövetség becsesnek tetszett volna. Ugyanis Oroszország *Rudolf* császárnak hadisegedelemképen a török ellen küldött 401,275 nem rubelt, hanem ugyan ennyi darab nyust, róka, kásztor, mókus, és

Digitized by Google

menyét bört. A prágai császári palotának 20 szobájában vala felállitva ez eredeti muszka segitség, mellynek értékét az oroszok 40,000 rubelre becsülték. De magában értetik, miszerint a prémesbör vásár illy módon böven el levén látva, ennyi summát nem lehete belöle árulni, annyival inkább, mert az ajándék közt mókus bör maga 337,235 darab találtatott.

Feodor utódja, *Godunow Boris* szinte küldött 1599-ben ***Rudolf*** császárhoz követeket. Oroszország minden törekvése oda czélozott, hogy a német császárt bevonja a lengyel bonyodalmakba, hogy igy Lengyelország boszuja és haragja Oroszországtól elvonatván, Németországra nehézkedjék. És ezért a czár megigéré, miszerint ő egy ausztriai főherczeget fegyverrel is segitendi a lengyel trónra, s arra is szavát adá, hogy a török ellen minden erejével fellépend. Az ausztriai miniszterek igen ovatosan azt felelék : miszerint, ha Oroszország a törököket megveri, azt az egész kereszténység nagy köszönettel veendi; de Lengyelországot illetöleg nincs most alkalmas percz arra, hogy Ausztria ujabb ellenséget vonjon nyakára. E helyen, ***Karamsin*** az orosz történetiró öszinte megvallja, hogy bizony Oroszország távolról sem gondolt arra, miszerint ausztriai főherczeget lengyel trónra fegyveresen segitsen; a törökkel sem volt szándéka ok nélkül harczolni.

Godunow Boris után a belviszályok egy ideig megtörték hatalmát Oroszországnak. Csak *Mihály Feodorovics* alatt lépett ismét a külpolitika szinpadára. E politikának egy uj lengyel háboru lön eredménye. Ausztria, félvén e harcz kimenetelétől, mindenképen igyekezett közbenjárása által ezt lecsillapitani. E végből különös követet küldött 1615-ben Wäsniába; de a közbenjárás sikertelen volt, mert a két nemzet, mintegy elösejtelemből, hogy még egykor egyik a másikat egészen elnyomandja, élethalál harczot vivott.

Nagy Péter czár alatt, ki Oroszország hatalmát a Kelettenger környékén Svédhon és Németország rovására megalapitotta, Ausztria nem jött semmi politikai viszonyba Oroszországgal.

Péter kiskorusága idejében, *Zsofia* régensnö, két évi vonakodás után végre 1686. apr. 26-kán szövetségre lépett Ausztriával és Lengyelországgal a török ellen. De ebből világosan lehete látni, minö árért szokott Oroszország segitséget nyujtani. Mert ez alá sem irta a szerződést addig, mig neki elöre jelentékeny lengyel tartományok nem igértettek; s ekkor is csak egy Krimiában folytatandó háborura kötelezte magát, s igy világosan csak saját hasznát kereste, s a többi szövetséges társakkal nem sokat gondolt. Azonban e hadjáratban szerencsétlen volt, még akkor is, midön *Péter* álla a hadsereg élére. Azowot hiába ostromlá, miután sem neki, sem seregének nem volt a hadtudományokban legkisebb jártassága. E hiány orvoslása végett

Digitized by Google

Péter, I. Leopold császárhoz folyamodott, ki küldött is neki több tanult tiszteket, például *Garga Kazmér* tüzérezredest, báró *Borgsdorf, Laval, Schmidt Lőrincz, Urban Lőrincz* mérnöktiszteket, 6 jeles aknászt, és több kitanult technikus egyént. Ez osztrák tisztek egyesülve több brandenburgi és hollandus tisztekkel vezették az azowi ostromot; nem csak, hanem oktatták is az oroszokat a haditudományokban, s köztök *Borgsdorf* báró mint iró is müködött. Végre Azow vára elfoglaltatott, s az *Laval* terve szerint ujolag megerösittetett.

Péter, személyesen köszöné meg Ausztriának ezen szivességét, midőn 1698. nyarán Bécsbe jött. A császári udvar nem csekély zavarban volt, minő ranggal és kitüntetéssel fogadja az orosz czárt. E zavarodáson *Péter* az által segitett, hogy „incognito" lépe föl. Nem ő, hanem követsége vonult be ünnepélyesen Bécsben jan. 26 kán, s *Péter*, saját követjének *Lefortnak* kiséretében mint követségi „attaché" jelent meg. Illy minőségben jelent meg a császári audentián is, midőn a császár az orosz ajándékokat elfogadta. Nyilvános ünnepélyek alkalmával, legkedveltebb álruhájában jelenék meg, mint hollandus paraszt. Névszerint igy jelent meg a jul. 11-kén tartott álarczos tánczmulatságban is, hol a czár zsenirozatlan jó kedve által nagyon felötlöen viselte magát. Orosz dalokat énekelt, folyvást tánczolt, s a dámákat ugyan csak megforgatta amugy parasztosan. Különösen kitüntette *Thurn Johanna* grófnöt, ki hasonlóul parasztnö ruhába vala öltözve. A czár igazi vastag tréfákkal mulattatá kegyeltjét, s nyilvánitá, hogy e szép paraszt menyecskét szeretné Oroszországba hazavinni. — Hanem a politikát illetöleg, *Péter* nagyon is józan és kiszámitó muszka volt. Ő szoritotta a császárt a török háboru folytatására, de nem igérte, hogy a tulajdonképeni harczszintérre csapatokat küldend, csak Krimiában akarta a hadjáratot ismét megkezdeni. Ekkor *Kinszky* és *Stahremberg* Ausztria nevében kijelentették, hogy Ausztria nem képes egyedül az egész török erőt legyőzni; ennélfogva, minden a mit igérhet, csak annyiból áll, miszerint nem fog a törökkel szövetségestársai kárára békét kötni.

Ez időtől fogva Ausztria féltékeny szemekkel kisérte *Péternek* messzeható terveit. S midőn az északi háboru folyama alatt *Péter* Meklenburgot megszállotta, hogy ezt orosz tartománynyá tegye, *VI. Károly* egy hannoverai hadtest által az oroszokat innen kikergettette, és *Károly Leopold* meklenburgi herczeget, ki Péternek egyik rokonát tartá nöül, s evvel Meklenburg átengedése eránt alkuba bocsátkozott, a kormányról letette. Hasonlóul Péternek azon kérése, hogy Liefland végett ő is a német szövetségi testbe felvétessék, határozottan visszautasittatott, ámbár a czár 30,000 embert igért a császárnak segedelmül a francziák ellen folytatott háborujában. És midőn *Péter* az északi háborut szerencsésen bevégezte, s magának császári

Digitized by Google

czimet adott, Ausztria elismerését minden erölködései daczára ki nem nyerheté. Csak később *Mária Therezia* vette rá férjét, hogy az orosz császári czimet helybenhagyja.

Azonban már *I. Katalin VI. Károly* császárral véd és daczszövetségre lépett 1726. évi augusztus 6-ik napján, melly szerződésből Oroszország tetemes hasznot huzott. A szerződésnek először csak *Anna* czárnő alatt kellett foganatba vétetnie. Ausztria, Franciaország ellen követelte a szerződésileg igért 30,000 muszka segitséget; hanem *Anna* előbb Lengyelorszgot illetőleg jelentékeny concessiókat kért, s ezek megadása után is csak 10,000 emberrel és akkor lépett a harczszinpadra, midőn már a békesség megkötteték. Ellenben Ausztria a töröknek szinte hadat üzent, mivel Oroszország ellene a háborut elkezdette. Hanem St. Péterváron roszul fizették vissza e hü szövetségi eljárást. Az ausztriai követ *Botta* marquis hiába kérte az orosz udvart, hogy egy hadtestet a dunai harcztérre küldjön. Oroszország csak a Fekete- és Azowtenger mellékein akart harczolni. És ennek következése Ausztriára nézve a szomoru belgrádi békekötés lett, mellyben azt is elvesztette a császári udvar, mit azelőtt birt. E békekötésnél, *Villeneuve* törökországi franczia követ játszotta az ördögi szerepet, kit Oroszország is teljesen felhatalmazott, bár ő volt az, ki a török udvart az orosz háboru elkezdésére ingerelte.

A trónörökösödési háboru alatt *Mária Therézianak* jogában volt a fenálló szerződésnél fogva Oroszországtól segitséget kérni. *Erzsébet* czárnő el is ismerte a „pragmatica sanctiót," de tétlenül vesztegelt, midőn a fejedelemasszony minden oldalrul megtámadtaték. Hanem már a reá következő hét éves porosz-osztrák háboruban, *Erzsébet* együtt harczolt *Mária Therézia*val *Nagy Fridrich* ellen. Hanem ezt nem *Mária Therézia* eránti barátságból, sőt inkább *Fridrich* elleni gyülölségből cselekedte *Erzsébet*; s az orosz csapatok nem azért jöttek Németországba, hogy Ausztriának Sziléziát visszafoglalni segitsék, hanem a kelettengeri porosz tartományokat akarták Oroszországnak meghóditani. És valóban el is foglalták Poroszhont a Niementől az Oderáig, s a lakosoktól a czárnőnek a hódolatot elfogadták. Midőn ez megtörtént, továbbá nagyon hanyagon viselték magukat mind Brandenburgban, mind Sziléziában, s ez által a kunersdorfi és schweidniczi győzelmek eredményét meghiusiták. *Erzsébet* utódja *III. Péter* pedig mindjárt egyesité seregeit a poroszokkal Ausztria ellen, s igy *Mária Therézia* kénytelen volt a nehéz hét éves háborut minden siker nélkül bevégezni.

III Péter utódja, *II. Katalin* czárnő volt az, kihez *Mária Therézia* e nevezetes szavakat irá : „Az én kedves hugomnak, és mindig jó barátomnőnek, de akaratommal sohasem szomszédomnak." És még is egyetértőleg felosztották Lengyelországot, s ez által Oroszország

Digitized by Google

csakugyan szomszédja lett Ausztriának. Mint már előadtuk *II. Katalin* czárnő leplezetlenül arra dolgozott, hogy Törökország romjain a régi byzánczi császárságot Oroszország részére felállitsa. E végből Chersonban léte alkalmával konstantinápolyi követének egyenesen azt az utasitást adta, miszerint a dunai fejedelemségeket, s a török birodalmi összes görög hitü népet Európában, Ázsiában és Afrikában az orosz consulok s más emissariusok által a török kormány ellen lázitsa fel. Ekkor irta *II. József* azon nevezetes szavakat: „Az oroszok, mint látom útban vannak Konstantinápoly felé; igyekeznünk kell, hogy az alsó Dunánál eleikbe kerüljünk.“ Csakhogy ő czélját ugy gondolta elérhetni, ha maga is Oroszországgal a török ellen kezet fog. S ennek az lön következése, hogy a török föerő ellene fordulván, s Anglia és Poroszország ellenséges indulatját magára vonván: kényteleniteték utódja *II. Leopold* a káros sistovi békekötést aláirni, holott Oroszország a jászvásári békekötés által nevezetes hóditásokat teve.

A Franczia országgal folytatott nagyszerü harczok ideje az, melly Oroszországot jogositja arra, hogy Németországtól háládatosságot követeljen. Épen igy köztudomásu dolog az, hogy e harczokban Ausztria főszerepet viselt. Lássuk tehát az események rövid felsorolása által, mikép viselte magát ez időkben Oroszország Ausztria irányában.

Az első coalitióban, melly Franczia ország ellen létre jött, Oroszország semmi részt nem vön. *II. Katalin* czárnő ugyan épen ugy nyilatkozék Franczia ország ellen, mint az összeszövetkezett hatalmak, sőt segéd seregeket is igért, de semmit sem csinált. Betüszerint véve csupán életének utolsó napján határozá el magát *Katalin* a franczia háboruban cselekvő részt venni; de e határozatát is utódja *Pál*, tüstént megsemmisité. Hiába esdeklett Ausztria, melly utóljára maga maradt a harcztéren, Oroszországtól segitséget, mellyre a fenálló tractatusok mellett némileg jogositva is érzé magát. De Oroszország nyugodtan nézte, hogy Ausztria elesett.

Csak midőn *Napoleon* Egyptomot megtámadá, s ez által a keleteni orosz befolyást fenyegeté, különösen pedig *Malta* sziget elfoglalása után határozá el magát *Pál* czár a franczia háborura, miután ő a maltai vitézrendnek szenvedélyes tisztelője volt. A második coalitióban, 1798-ban, már *Pál* is szerepelt. Oroszország szokása szerint e fellépése által, azt akará elhitetni a világgal, hogy ő minden mellékes czél és haszon nélkül, csupán nagylelküségből ragad fegyvert Ausztria mellett. *Suvarow* vezénylete alatt egy 60,000 fönyi orosz sereg jelent meg a Dunánál, hogy az olaszországi táborozásban részt vegyen. *Suvarowot* Bécsben ausztriai tábornagynak tették, s Olaszországban az egyesült osztrák-orosz hadseregnek fővezérévé neveztetett; mialatt *Károly* főherczeg a Németországban működő csapatok vezényletét

Digitized by Google

vette át. *Suvarow* hadi talentumát, s az orosz katonák vitézségét senki sem hozhatja kétségbe; de az is bizonyos, hogy ausztriai szövetséges társaikat megvetőleg lenézvén, olly surlódásokra és kellemetlenségekre adtak okot, mellyek egy őszinte és bizalmas közremunkálást épen lehetlenné tevék. A részben nyomtatásban is megjelent levelei *Suvarownak* világosan bizonyitják, milly keserüséggel gunyolt ő mindent, mit csak az ausztraiak tettek, vagy nem tettek. S ha már egy fővezér illy érzelmeit világ eleibe nem resteli bocsátani, képzelhetjük, hogy mindennapi életben, s a többi alárendelt tisztek és közkatonák minő gúnyokkal illethették az ausztriai katonákat és ezek vezéreit; s milly kölcsönös bizalom és megbecsülés uralkodhatott köztök. De még ez nem elég, *Suvarow* csakhamar politikába is avatkozott, annyira, hogy Ausztria meggyőződött, miszerint neki az oroszok nem annyira fegyveres szövetségesei, mint inkább uj ellenségei Olaszországban. Ausztria azért hivta be az oroszokat, hogy a franciákat Olaszországból verjék ki; és ime, az oroszok magok akarták magukat Olaszországban megfészkelni. Mióta *Suvarow* az orosz császártól „Italinszki" czimmel tiszteltették meg: ez kormánya nevében mindenütt és minden alkalommal mint kormányzó és szervező lépett fel. Minden kimélet mellett, mellyel *Suvarow* irányában Bécsben viseltettek, *Ferencz* császár még is kénytelen volt egy kézbillét által ezen önkényes eljárásnak véget vetni. De ez által a tábornagy még sokkal makacsabb lett. S igy kénytelenek voltak Bécsben egy uj hadtervet készíteni, csakhogy az oroszok Olaszországból eltávolitassanak. Az oroszoknak Schweiz jelöltetett ki harczszinhelyül .... Később *Pál* czár visszavonult a coalitióból, és *Napoleon* első consullal alkudozásba ereszkedvén, csak hirtelen erőszakos halála akadályoztatá meg, hogy Ausztria ellen fegyvert fogjon.

Pál fia és utóda *Sándor* czár, eleinte hü maradt atyja politikájához. 1801. octob. 11-kén szövetségre lépett *Napoleonnal*, nem ugyan azért, hogy háborut viseljen, mert az Ausztriára és Németországra nézve olly szerencsétlen lünevillei békességkötés már megtörtént, hanem azért, hogy az olasz és német államok dolgait, mellyeket Napoleon legnagyobb zürzavarba hozott, Francziaországgal egyetértőleg rendezhesse. Németországon ugyanis a hajdan egyházi, és a mediatizált tartományok felosztása volt napirenden, mellyek közül némellyeket azon német államoknak adtak, mellyek Francziaországnak birtokukból bizonyos részt átengedni kénytelenittettek, részint azon államoknak kellett ez osztalékban részesülni, mellyek Francziaország és Oroszország rokonszenvét birták.

Az Oroszhon és Francziország közti barátság nem sokáig tartott. *Sándor* csakhamar észrevevé, hogy *Napoleon* őt csupán a tisztelettel akarja kielégiteni, a hasznot azonban magának tartja fen. Különösen

Digitized by Google

Olaszország volt az Eris almája. *Sándor* czár ott minden áron befolyást akart szerezni magának; *Napoleon* pedig ezt semmi kép nem akará megengedni, kivált miután franczia császár lett, s magát olaszországi királynak koronáztatta. Végre az *Enghien* herczeg meglövetése, mit *Sándor* császár szóval és tettel kárhoztatott, minden barátságos összeköttetést felbonta a két császári birodalom közt. Anglia, Franczia országgal ismét háboruba keveredve, mindenképen igyekezett egy harmadik coalatiót létrehozni, miután tartott Franczia országtól, hogy általa bent a szigetben fog megtámadtatni. Ausztria, mellyet a sok szerencsétlenség nem csüggesztett el, s melly Olaszországban a franczia befolyás terjedése miatt felette veszélyezve látta magát, hajlandónak mutatkozott a coalitióba belépni. És igy jött létre 1805-ben a harmadik coalitio Franczia ország ellen, Anglia, Ausztria, Oroszország, és Svédhon között. Oroszország kötelezte magát, hogy Ausztriát segitendi vagy német, vagy olaszországi táborozásában. Azonban Oroszország e czélra csak 100,000 embert rendelt, s ezeket is 3 egymástól elszakitott hadtestben. Az első hadtest *Kutussow* alatt olly lassan mozgott, hogy még az ausztriai határ széleket sem érte el, midőn már az ausztriai seregek harczba siettek. Pedig fődolog volt a sietség.

Napoleon főereje Anglia elleni demonstratióban Brest és Boulogne tájékán táborozott. Egy sebes mozdulat tehát a Rajnához sokat használhatott volna; különösen Ausztria reménylette, hogy ez esetben Bajor, Würtemberg és Baden országokat szövetségesekül megnyeri. S midőn ez nem sikerült, miután Napoleon Anglia elleni tervével — ha csakugyan komolyan volt — felhagyott, s villámsebességgel a Rajnához sietett : az ausztriaiak Ulmnál foglalták el azon állást, melly olly szerencsétlenül ütött ki. *Mack* ausztriai fővezér azért választá s tartá meg ezen magában épen nem rosz positiót, mert az orosz első hadtest megérkezésére bizonyosan számitott. De mig a francziák valóban repültek, azalatt a muszkák csak ballagtak; s midőn a francziák az ausztriai sereget Ulmnál körülfogták, akkor a muszkák még csak az Inn vizéhez érkeztek. Ekkor *Mack* elvesztvén eszméletét capitulált, s az egész ausztriai fő hadtest franczia fogságba esett.

Most már a francziák feltartóztatlanul nyomultak Ausztria ellen, s novemberben Bécset elfoglalták. *Napoleon* Schönbrunban székelt. De minden győzelmi lárma és pompa mellett is helyzete nagyon kritikus vala. *Kutusow* a maga hadtestével Ausztriából Morvaországba visszavonult, hol vele a *Buxhöwden* hadteste is egyesült, mellynél szinte *Sándor* császár megjelent. A harmadik orosz hadtest *Bennigsen* alatt hasonlóul közeledett. *Károly* és *János* főherczegek sebes hadutakban jelentékeny erővel közeledtek Bécshez. *Ferdinand* főherczeg pedig ki magát Ulmnál kivágta, Csehországban állott 24,000 ember élén. Különös jó támaszpontot szolgáltatott Magyarország, hol a nemesi fel-

Digitized by Google

kelő sereg fegyverre hivásával rögtön 50,000 főnyi hadsereg gyült egybe. Ezenkivül Poroszország, az anspachi tartományban semlegessége Napoleon seregei által megsértetvén, készülni kezdett. Illy körülmények közt politikai és hadtani eszélyesség parancsolta, hogy Ausztria semmi eldöntő lépést ne tegyen, mig a különnemü erők egybe nem gyüjtetnek. *Napoleon* belátta veszélyes helyzetét, s azért minden áron döntő ütközetet keresett, mit épen azért meg kellett volna tagadni. De az oroszok mindenkép ütközni akartak még *Károly* főherczeg megérkezte előtt; ők büszkén kivánták és reménylették a győzelmet *Sándor* császár szemei előtt, hogy mondhassák, miszerint ők voltak az elsők, kik a legyőzhetetlen *Napoleont* megverték. Ezen orosz nagyravágyás eszközölte a dec. 2-án történt auszterliczi csatát, mellyet az oroszok, főleg vezéreik tapintatlansága miatt vesztettek el.

Már dec. 6-kán *Ferencz* császár fegyvernyugvásra lépett *Napoleonnal*, s ugyan azon hó 26-kán megköttetett a béke Posonyban. E hirtelenkedést a szövetséges hatalmak keserüen kritizálták. Magában véve a dolgot, mi sem dicsérhetjük e lépést, de mégis tudnunk kell, mi okok vezérelték Ausztriát e rögtöni lépésre. *Ferencz* császár azért sietett a békekötéssel, hogy mind ellenségeit, mind barátjait nyakáról mielőbb lerázhassa, miután mindegyiktől egyformán nyomatva érezte magát. Ő inkább akart függetlenül károsabb békét kötni, mint valami előnyért az oroszoknak lekötelezve maradni. Mert az oroszok voltak azok, kik most is olly kevélyen és lenézőleg viselték magukat, s az ulmi szerencsétlenséget gunyosabb modorban hánytorgatták, mint magok a francziák. És ennek az lön eredménye, hogy az ausztriai katonák jobban gyülölték az orosz szövetségeseket, mint az ellenséges francziákat. De voltak még más okok is, mellyek *Ferencz* császárban bizalmatlanságot keltének fel az orosz ellen. Ugyanis *Sándor* császár még az auszterliczi ütközet előtt kétszer fogadta el *Napoleon* megbizottját, *Savary* tábornokot, s e küldetést mindannyiszor viszonozta. S ha már visszaemlékezünk *Pál* császár magaviseletére, épen nem lehetlen eset vala, hogy egyszer csak *Napoleon* és *Sándor* egymásnak baráti kezet nyujtanak, s Ausztriát mint rabszolgájukat tekintik, s vele illy minőségben bánnak. És a mi később Poroszországgal Tilsitben történt, világosan igazolja, miszerint Ausztriának gyanuja nem vala sem alaptalan, sem lehetetlen. De már az auszterliczi ütközet után is igen feltünően viselték magukat *Napoleon* és *Sándor* császár. *Sándor* császárnak tudniillik, ki épen megvert hadseregével idegen földön a győztessel szemközt álla, sehogy sem lehete közönyös dolog, hogy szövetséges társa nála nélkül békességet kötött. És ő egészen semlegen maradt. Ő nem csak Ausztriával megkezdett békealkudozásokba bele nem szóllott, hanem maga részéről sem tett ajánlatokat. *Napoleon* pedig, ki Ausztriának a legkeményebb feltételeket szabta, *Sándor*

Digitized by Google

császárral, mint barátjával bánt. S mig Ausztriát közel 1000 □ mérföldel megkevesbbitette, a megvert oroszoktól nem kivánt egyebet, minthogy térjenek haza. És valóban a francziák üldözetlenül elhagyták az oroszokat vonulni, holott ezek velök békét nem kötöttek. Már az auszterliczi ütközet utáni személyes találkozás alkalmával igy nyilatkozott *Napoleon*, *Ferencz* császár előtt: „Az orosz hadsereg egészen be van keritve, egy ember sem tudhatna innen menekülni, de én *Sándor* császár irányában lovagias akarok lenni, s hadseregét bántatlanul elereszteni.“ Ha már e nyilatkozat nem gyanus, ugy nem tudom mi legyen a politikában gyanus.

Az oroszok tehát eltávoztak, és *Sándor* császár ez eseményt dec. 5-kén, és igy a posonyi békekötés előtt 20 nappal illy szavakkal tudatá a péterváry udvari ujságban: „A bécsi udvar kimerült ereje, az azt sujtó szerencsétlenségek, s végre az élelmiszerek hiánya kényszeriték a romai császárt az orosz seregek vitéz és erőteljes gyámolitása daczára, békét kötni Francziaországgal. Ő felségének a czárnak nem volt egyéb szándéka, mint Ausztriát barátságosan segiteni, s öt a fenyegető romlástól megóvni. De mivel a mostani körülmények közt az orosz seregek jelenlétét szükségesnek nem tartja, parancsolatot adott, hogy azok Oroszországba térjenek haza.

E volt tehát azon két eset, midőn Oroszország Ausztriával szövetségben állott Francziaország ellen; s a szövetségesi kötelezettséget illy módon teljesiték *Pál* és *Sándor* császárok.

Az 1806. év elején igen különös viszonyban állottak *Sándor* császár és *Napoleon* egymáshoz. Ők egymással sem háboruban sem békében nem voltak. Ők folyvást alkudoztak a béke felett, s e mellett diplomatice egymással szüntelen versengtek. A konstantinápolyi franczia követ *Sebastiani* a portát folytonosan ingerlé az orosz ellen inditandó háborura. Ez el is kezdte a harczot, de szerencsétlenül, mert Oroszország elfoglalta Oláh és Moldva országokat. Ellenben *Sándor* császár, hogy Francziaországot jobban boszanthassa, mindig jobban közeledett Angliához.

Ez évben *Napoleon* Poroszországot sujtotta le. *Sándor* császár, ki *III. Vilhelm* porosz királyt szüntelen háborura bizgatta, segitséget igért; de először megengedte, hogy a poroszok magok álljak ki az egyenetlen harczot. Csak midőn már a szétmorzsoló jénai ütközet megtörtént, s *Napoleon* már Berlinben, s az orosz határszélek közelében volt, kezdett *Sándor* is mozogni. Ő *Napoleont* Európa ellenségének kiáltá ki, és seregeivel Poroszhonba benyomult. Borzasztó véres csaták után az oroszok a Niemenig visszanyomattak. De *Sándor* ujolag felvette a ledobott kesztyüt. 1807. junius elején kinyilatkoztatá, hogy addig fegyverét le nem teszi, mig Poroszország előbbeni helyzetébe vissza nem állittatik, sőt nagyobbittatik. De ugyanezen hó-

Digitized by Google

napban elvesztették az oroszok a friedlandi ütközetet, és *Sándor* önkényesen és egyoldalulag fegyvernyugvásra lépett *Napoleonnal*.

Kevés napokkal ezután Tilsitben mindketten személyesen találkoztak, s egymással békét és szoros barátságot kötöttek. Poroszország egészen sorsának hagyatott. Birodalmából többet felénél elvesztett, s még maga *Sándor* is elcsipett egy jó darabot porosz Lengyelországból. E mellett engedelmet kapott *Napoleontól*, hogy Finnlandot elfoglalhassa, s Törökországot illetőleg is nevezetes engedményeket nyert. Ez által a tilsiti szerződés Ausztriára nézve is ellenséges szellemüvé vált. Ugyanis a két uj barát tervet készitett Törökország felosztása eránt. *Sándor* ugyan szinleg megigérte a dunai fejedelemségek kiürítését, de alattomban *Napoleontól* biztatást kapott, miszerint ott tetszése szerint addig maradhat, meddig akar, miután a törököt ugy sem sokáig lehet megszenvedni Európában. Az oroszok tehát szépen benmaradtak Moldva és Oláh országokban, s e tartományokat egészen orosz birtokoknak szervezték. Sőt 1808-ban az erfurti összejövetel alkalmával *Napoleon*, *Sándor* császárnak ünnepélyes beleegyezését adta, hogy ez a dunai tartományokat birodalmába kebelezhesse.

Ez időben Szerbországban is nagy munkásságot fejte ki Oroszország. *Czerny György* orosz segedelemmel szerb fejedelemmé tette magát; orosz államtanácsosok jöttek Szerbiába, itt népgyüléseket tartottak, s az országot szervezték. Ausztria, melly *Napoleon* ellen ismét uj háboruru készült, 1809. elején rávette a török kormányt, miszerint ez magát kötelezé, hogy sohasem fogja megengedni a dunai fejedelemségeknek Oroszországbani bekebelezését. Ezt ujabb fenyegetésekkel büntette meg *Sándor*, és csak 1812-ben, midőn már Franczia-ország által maga megtámadtatott, kötötte meg a bukaresti békeszerződést, mellyben visszaadta ugyan Moldva és Oláhországot a portának, de Moldvaországnak csaknem felét a Pruth vizéig magának tartotta, s azt birodalmához kapcsolta.

De még előbb, tudniillik 1809-ben *Sándor* szövetséges társa lett *Napoleonnak* Ausztria ellen. Ugyanis ez utóbbi hatalom számtalan lealáztatását s megnyirbálását megboszulandó, minden erejét összeszedte, s miután népei rokonszenvére, kiknek jogait *Ferencz* császár mindig tiszteletben tartotta, biztosan számithatott, valóban roppant erőt fejte ki. Az időpont jól ki volt választva. *Napoleon* Spanyolországban először talált olly erélyes ellentállásra, mellyet le nem győzhetett. Ez a németeket is felbátoritotta, kiknél a *Napoleon* elleni keseredettség már nagy fokra hágott, s igyekeztek a spanyolokat követni. Anglia legerélyesebb közremunkálást megigérte. Ausztria, Oroszország szövetségét is nagy buzgósággal kereste, s e szándékában nem csak az orosz-német, hanem az ó-orosz párt egy része által is hatalmasan támogattaték. De *Sándor* császár határozattan megmaradt a

Digitized by Google

franczia barátság mellett. Ha csak semlegesnek nyilatkoztatja is magát, már ekkor Poroszország és egész északi Németország fegyvert ragadt volna. Hanem mivel Oroszország kinyilatkoztatá, hogy Franczia ország ellenségét maga ellenségének tekinti, Poroszország nem bátorkodott moczanni. E szerint Ausztria maga maradt ez óriási harczban, s dicséretes erőlködések és véres csaták után megbukott. És e megbukását Ausztriának Oroszország is elősegitette, mert mindjárt a franczia hadüzenet után egy orosz hadtest Galicziába berontott, de ott semmit sem tett, mert *Sándornak* sem vala szándékában, hogy Ausztria egészen elbukjék, mire most a legjobb alkalom mutatkozott.

Az oroszok e demonstratiót avval mentegeték, miszerint ők ezt szerződésileg kénytelenek voltak megtenni. Csakhogy ezt saját érdekükben abban kellett volna hagyni, mert tudhaták, hogy Ausztria bukta után ki fog sorban lenni, s hiábavaló remény vala az, hogy illy látszólagas barátság által *Napoleont* le lehetne kenyerezni. Oroszország minden veszély nélkül semlegesnek nyilvánithatta volna magát. De ha kényszeritve volt is *Sándor* Ausztria ellen demonstrálgatni, arra nem volt kényszeritve, hogy Ausztria felkelését kigúnyolja. Pedig ezt cselekedte, még pedig igen aláváló hizelgő modorban *Napoleon* eránt, az 1809. május 11-ki proclamatiojában. Ebben következő tétel fordul elő: „Azon harczot, melly Ausztria és Franczia ország közt kitört, Oroszország nem nézhette behunyt szemekkel. Oroszország részéről minden elkövettetett, hogy e tüz még eredetében elfojtassék. Ausztriának mindjárt kijelentette, hogy azon szoros és barátságos összeköttetés miatt, melly Franczia és Oroszország közt létezik, az orosz kormány a francziával egyetértőleg járand el. Ausztria e felszólitásnak nem engedett, sőt sokáig hadikészületeit is titokban tartotta, mig nyilvános támadás által, kevélységét és elbizakodottságát napfényre hozá.“

Az oroszok avval is mentegetődznek, miszerint ezen Ausztria elleni demonstratio csak szinleges volt. Igaz, hogy *Sándor* császár az igért 150,000 ember helyett csak 30,000 katonát küldött Galicziába, s ezek sem tettek semmit. Ez által azonban csak azt bizonyitá be, miszerint hűtelen szövetségese volt Franczia országnak, s mellette Ausztriának sem volt barátja, mert a bécsi békekötésben szép darab földet vágatott ki magának Galicziából.

Midőn már Ausztria és Poroszország lealázva voltak, a telhetetlen hóditó *Napoleon* Oroszországot akarta tönkre tenni. Most már Ausztria játszott olly szerepet, mint Oroszország 1809-ben, ő is szövetségese lett Franczia országnak, s egy hadtestet küldött Galicziában az oroszok ellen, melly semmit sem tett. Mentségül Ausztria, Oroszországnak 1809-ki eljárását hozhatta volna fel; ámbár valódi okai is volnának a háborura, mert Oroszország az, melly fokonkénti terjesz-

Digitized by Google

kedésével Ausztriát veszélyesen fenyegeti. Ezenkivül *Ferencz* császár ekkor nagyobb joggal mondhatá, hogy *Napoleon* szövetségese, mert veje volt, mint *Sándor* 1809-ben. Hanem Ausztria valóban csak kényszeritve folytatta a háborut, s nem titok, hogy Ausztriának ezen kétértelmü magatartása milly hasznot hozott Oroszországnak 1812-ben.

Napoleon oroszországi táborozásában a fatum által megbukott, és *Sándor* császár tüstént mint Németország felszabaditója lépett fel, pedig természetes volt, hogy saját védelme tekintetéből kénytelen a háborut támadólag folytatni; s hogy *Napoleon* által ujolag meg ne támadtassék, erre első szükséges lépés volt Németországnak felszabaditása. Hogy e hadjárat sikerét, Ausztria, hozzájárulásával döntötte el, bizonyos; ámbár ezen lépés igen nehéz és csiklandós volt, mert gyöngéd viszonyokat kelle széttépni, s nagyon kecsegtető ajánlatokat visszautasitani. És ámbár Ausztria hozzájárulása döntötte el a győzelmet: mégis Oroszország vitte a fő szót, s eleitől fogva végig ugy viselte magát, mintha ez az egész dolog orosz ügy lett volna. Már ez által megsérté mind jogát, mind méltóságát Ausztriának. S általjában, egyes esetekben Oroszország nem hogy barátságosan, hanem valóban ellenségesen viselte magát Ausztria irányában.

Mindjárt első fellépése alkalmával Oroszország kinyilatkoztatá, miszerint a német császárság többé vissza nem állitathatik. Ámbár Ausztria e méltóságot nem kivánta, mindazáltal ez orosz beavatkozás megsértette Németország függetlenségét, s kiméletlen volt az ős német császári család iránt. Az által is veszélyesen fenyegetve volt Ausztria, hogy Oroszország mindjárt előre a még ki nem vivott győzelem jutalmául a tulajdonképeni Lengyelországot sajátjává tette. És ez annyival veszélyesebb volt, mert *Sándor* császár azon jártatta eszét, miszerint Lengyelországot egy orosz császári herczeg uralkodása alatt visszaállitandja. Ez által barátja, herczeg *Csartorinszky Ádám* sok lengyel patriotát megnyert az orosz pártnak. Oroszország e tervével nagyon kirivólag lépett fel, midőn a bécsi congressuson Poroszországot Szászországgal akarta kármentesiteni. Ugyanekkor *Sándor* császár egy lázitó proclamatióval a lengyeleket nemzetiségük védelmére felszólitá. *Nesselrode* a congressusnak átadott egy tervet, miszerint az egész Lengyelország, némi csekély részek kivételével, egy orosz uralkodó kormánya alatt visszaállitandó lenne; s az orosz miniszter avval fenyegetődzött, hogy e tervet 8 millio lengyel fegyverrel is keresztül fogja vinni. Ámbár Lengyelországnak ezen visszaállitása igen kivánatos dolog lenne a lengyelek és Európa előtt; de annyi bizonyos, hogy ez által Ausztria szép birtokot veszitene, az orosz pedig nagyon sokat nyerne, ha a lengyel korona orosz herczeg fejére tétetnék.

Oroszország az által is megsértette Ausztriát, hogy Németországban egészen ő rendelkezett, holott ezt Ausztria szerette volna tenni;

Digitized by Google

s Németországot Francziaország javára meghagyta nyirbáltatni. Ekkor mondá *Metternich* azon nevezetes szavakat: „Most már nem félünk a francziáktól, hanem az oroszoktól.“ Minden, mi által *Sándor* császár nem engedé, hogy Németország győzelmének jutalmát megkapja, egyszersmind Ausztria megsértése volt.

Magára az ausztriai birodalom területére nézve, nem tett az orosz semminemü akadályokat. Ausztria mind megkapta azt, mit akart, de ezt nem az orosz nagylelkűségnek, hanem saját mérsékeltségének tulajdonithatja. Ő önként lemondott minden hajdani rajnamelléki és németalföldi birtokairól, s megelégedett avval, hogy birodalmát egy tagban kikapta, s hogy Olaszországban erős állást vön. Ez által Ausztria nagyon elősegité, hogy a német államok rendbe jöhessenek. És ő maga kivánná, hogy nem csak Poroszország, hanem Bajorország is rajnai hatalom legyen, még pedig nem csekély birtokkal, mint jelenleg. S hogy ez kivihető vala, világos, de nem engedte meg Oroszország, mert nem akarta, hogy Francziaország Németország javára megnyirbáltassék; sőt a legyőzött Francziaországnak még kellett valamit nyerni.

Személyesen kiméletlen volt pedig *Sándor* császár az ausztriai uralkodó ház irányában azon magaviselete által, mellyet *Napolon* és családja eránt tanusitott. Midőn az orosz császár Párisbani pompás bemenetelét tartotta, *Ferencz* császár nem volt jelen. Mindjárt azon napon, *Sándor* önhatalommal *Napoleont* s egész családját és igy *Ferencz* császár leányát és unokáját is minden uralkodásból kirekeszté. E nyilvánitmányt csak *Sándor* császár és minisztere *Nesselrode* irá alá. Evvel nem azt akarjuk kiemelni, mintha *Ferencz* unokájának örökösödését kivánta volna. Hiszen ő mondta e szavakat: „Ne beszéljetek nekem mindig arról a fiuról; van nekem elég gyermekem oda haza, kikről előbb kell gondoskodni.“ Hanem hogy Sándor császár olly sietséggel, és *Ferencz* császár távollétében, *Ferencz* leányát és unokáját az uralkodásból kirekesztette, ez bizonyosan ellenkezője az udvarias méltányosságnak. Igaz, hogy *Sándor* nem volt egészen bizonyos, valljon e rendszabályba beleegyezik-e *Ferencz* császár vagy nem; s ez *Nesselrodének* egy nyilatkozatából világosan kitünik. Ugyanis midőn *Nesselrode* egy nappal az ünnepélyes bevonulás előtt Párisban *Talleyrand* franczia miniszterrel értekezett, neki többek közt e szavakat mondá: „L'empereur Alexandre est à peu près fixè: la règence ce serait encore l'empire avec l'empereur derrière le rideau. *Nous profiterons de l'absence du pére de Marie Louise pour l'écarter.*“ Nem hiszszük, hogy *Sándor* császár hasonlókép cselekedik, hol a franczia császárnő nem ausztriai, hanem orosz herczegasszony lett volna.

Hogy viselte magát Oroszország a bécsi congressus óta Németország irányában, nem szükséges bővebben fejtegetnünk. Oroszország,

Digitized by Google

Sándor császár kifejezése szerint, védnöki kezét kiterjeszté Németország felett; mi magyarul annyit tesz, hogy Oroszország épen azon szerepet játszá Németországban, mit játszott azelőtt Francziaország. És hogy ez orosz befolyás a németek becsületét, s a két német nagyhatalom tekintélyét sokkal jobban megsérté, az igen természetes, ha a müveltség fokát, s Oroszország régibb történeti előzményeit megtekintjük.

Veszélyes következményét ezen orosz befolyásnak mindenik német állam, különösen pedig Ausztria érezte.

De másutt is ellenséges szellemmel müködött Oroszország, Ausztria irányában, kivált Törökországban, hol a göröghitüeket folyvást a porta ellen ingerelte, s valóban forradalmi politikát követett. — Ez háborura vitte a dolgot 1828-ban. Francziaország Ausztria elleni féltékenysége és gyülölsége, megint a konstantinápolyi utra vitte az oroszt. Ausztria, Angliával egyetértőleg mindent elkövetett, hogy az orosz Konstantinápolyba be ne menjen. Sikerült is ez a portára nézve káros drinápolyi békével. S Ausztriának eljárását az orosz vészteljes tervekkel akarta megboszulni. Legveszélyesebb volt azon terv, melly szerint Magyarországba akara berohanni, s Francziaországgal kezet fogva Németországot feldarabolni. E terv kivitelét csak a juliusi franczia forradalom akadályoztatta meg.

E forradalom eredményét a muszka kormány mindenütt saját javára zsákmányolta ki; s nemzetiségi és egyházi agitatióját kiterjedt mértékben folytatá Már most az orosz propagánda nem csupán a török tartományokra szoritkozott, hanem a pánszláv lobogó alatt, müködését minden országokra kiterjesztette, hol csak szlávok laknak. — Az orosz pánszláv propagandát be lehet bizonyitani nem csak számtalan orosz zsoldban irott könyvekkel és folyóiratokkal, hanem diplomatiai okmányokkal is. E propaganda által Oroszország elszórta azon magot, mellyből 1848-ban a különböző nemzetiségek, s főleg Magyarországban a ráczok, horvátok, oláhok, s másfelől a magyarok közt irtó harczok fejlödtek ki. — Az ausztriai kormány két tüz közé szoritva pártolta ugyan a magyar ellenes nemzetiségeket, mivel ezek loyalis szint kölcsönözének fellázadásuknak, holott ök az orosz propaganda szellemében és érdekéért müködtek.

Oroszország, Ausztria szorultságát felhasználva, fegyveres segitséget ajánlott, s ez el is fogadtatott. Nem fejtegetjük itt azt, tanácsos volt-e ezen orosz segitséget Ausztriának elfogadni vagy nem; csak annyit mondunk, hogy igaz hazafiak, tapasztalt diplomaták, és tekintélyes bécsi hirlapok küzdöttek amellett, hogy az orosz interventió el ne fogadtassék, s erélyesen felszólalának, hogy inkább a magyarokkal kell minden áron kibékülni, mint az orosz interventiót elfogadni. Nem igy történt.

Digitized by Google

Paskievics 1849-ben Magyarországban épen ugy viselte magát, mint *Suvarow* és *Korsakow* Olaszországban és Schweiczban, és *Kutasow* Németországban : erről az ausztriai tisztek legtöbbet beszélhetnének; s ez hivatalos és privát orosz iratokkal eléggé bebizonyitható. Mi lehetett czélja az orosznak ez interventióval, azt a későbben világosságra jött titkos sürgönyök felvilágositják. Oroszország százados keleti tervét akará végrehajtani, s errenézve szükség volt Ausztriát annyira az orósz politikához lánczolni, hogy az ne is moczanhasson. S az orosz azt gondolta, miszerint czélját valóban elérte. Ezért mondotta *Miklós* császár, *Seymour* angol követnek a keleti kérdés feletti beszélgetésében : „mit én akarok, azt Ausztria is akarja."

Ha már most az Oroszország és Ausztria közti viszonyokat felderitő történeti eseményeket áttekintjük, világos, miszerint a két birodalom közt valódi barátság sohasem volt, és nem is lehet. Mi időközben barátságnak tünt fel, az nem volt egyéb, mint ideiglenes nyugalom, vagy maszkirozása a természetes ellenségeskedésnek. Oroszország Ausztriának sokszor volt nyilt ellensége, és maradt mindig ellenese, s ez nem is lehet máskép. — Oroszország egy nagy szláv birodalmat akar képezni, s minden görögh itü kereszténeket vagy közvetlen uralkodása, vagy protectoratusa alá hajtani. Az ausztriai birodalom népességének fele szláv lakosokból áll, és 3 milliónál több görögh itü alattvalót számlál. — Ez ellentét eléggé megmagyarázza a két birodalom közti természetes antipathiát. Ellenszerül, mint látjuk, Ausztria a német elemre, Németországra akar támaszkodni; sikerül-e neki a pártra szaggatott Németországot egy kalap alá huzni, azt a jövendő mutatja meg; sokan azt hiszik, hogy biztosabb és tanácsosabb volna Ausztriának a belföldi nemzetekre támaszkodni, s mind bel, mind kül politikáját a szerint irányozni.

Ausztriai és porosz jegyzékváltások a keleti ügyben.

Fentebb előadtuk már, hogy Ausztria a nyugati hatalmak által nyilvánitott békealapokat, az ismeretes 4 pontot magáévá tette, olyformán, hogy csak ez alapokon kiván békealkudozásokba bocsátkozni, annélkül, hogy magát háborura kötelezné, ha e pontok az orosz kormány által el nem fogadtatnának. Poroszország hasonlókép ajánlotta e pontokat az orosz udvarnak elfogadás végett, de épen nem tartotta elly lényegeseknek, hogy ezek nélkül is ne lehetne békét kötni. — Ez volt az első és lényeges különbség az ausztriai és porosz udvar között.

Második fökülönbség abban állott, miszerint a porosz udvar ugy véli, miszerint az orosz seregeknek a dunai fejedelemségekből kitakarodása által minden surlódás megszünt a német nagyhatalmak és

Digitized by Google

az orosz kormány közt; s hogy következésképen az apr. 20-ki berlini véd- és daczszövetségben azon pontok, mellyek a két német udvarnak oroszellenes felléphetését kilátásba teszik, ezáltal teljesen megszüntteknek tekinthetők. — Ennélfogva Ausztriától követelte, miszerint a dunai fejedelemségek megszállását ugy értelmezze, hogy azokon keresztül az orosz terület megtámadását sem a töröknek, sem a nyugati hatalmaknak meg ne engedje; s ha Ausztria valamikép támadólag lépne fel Oroszország ellen: ez esetben Poroszország nem tartotta magát kötelezettnek őt védeni vagy segiteni.

Ellenben Ausztria ugy vélekedett, miszerint az orosz seregeknek a dunai fejedelemségekből történt kitakarodása nem a német hatalmak eránti engedékenységből vagy barátságból, hanem tisztán hadtekinteti okokból történt; s hogy ennélfogva az oroszszali összeütközhetés csak elhalasztatott, de el nem mellőztetett; annyival inkább, mert nem tarthatá magát feljogositottnak arra, miszerint a töröknek Moldvaországbóli támadó fellépését akadályozza. Illy körülmények közt, ha csakugyan Ausztria az oroszszal hajba kapna, kivánta tudni, hogy mennyire számithat porosz szövetségesére, és a többi német államokra. Ezért óhajtotta, hogy az ismeretes 4 pontot a német szövetségi gyülés is magáévá tegye, s már felszólitást is akart intézni, mi azonban mind e napig elmaradt, miután Ausztria után a leghatalmasabb német állammal a poroszszal sem jöhetett létre az egyetértés.

A két udvar közötti alkudozásokat legjobban felvilágositják az egymással váltott diplomatiai jegyzékek, mellyeket ezennel sorban közlendünk, csakhogy ezeknek még eleibe bocsátjuk az orosz jegyzéket, melly a 4 garantiai pontokra felel meg a porosz udvarnak, mellyre ez ismét vissza felel. — Ezen orosz sürgöny igy hangzik:

„Budberg báró urhoz Berlinben."

„Szent-Pétervár, aug. 14. (26.) 1854."

Báró ur! *Werther* báró elénk terjeszté kabinétjének mult hó 1-jéről (13.) kelt közleményét. — Ebben a porosz kormány, miután a nyugati hatalmak által tervezett s Ausztria által elfogadott pontokat taglalta, azon véleményét fejezte ki, hogy e pontok alkalmasak volnának a megkezdendő békealkudozások alapját képezni, s ez okból elfogadásukat ajánlja. Feleslegesnek tartom báró ur! az okok elősorolását, mellyek nekünk ezen uj feltételeknek még csak taglalását sem engedik meg. Ezen okok eléggé kifejtvék a másolatilag ide mellékelt válaszban, mellyet Ausztriához intézénk, s mellyet ön ama kéréssel fog a berlini kabinéttal közölni, hogy azt tudomásul vegye. — Mélyen sajnáljuk, hogy ez alkalommal sem fogadhattuk el barátságos tanácsait. De miután épen ezen tanácsokon alapult a részünkről tett

Digitized by Google

utolsó nyilatkozatok fogalmazása, mellyekre Ausztria olly egészen eltérő modorban válaszolt, mint sem ezt a porosz kormány igéreteihez képest reménylhettük volna — sőt miután e nyilatkozatainkat e tanácsok ugyszólván tollba mondották, a berlini kabinét kétségkivül nem fogja csodálni, ha mi el nem térhetünk azon alkudozási alaptól, melyet maga a kabinét is méltányosnak és kielégitőnek talált. Hasztalan hoztunk Ausztria s Németország érdekeinek minden tőlünk telhető áldozatot. — Ama pillanatban, mellyben mi, annélkül, hogy tudnók, milly kezességet nyujtand Ausztria ezen államnak, a dunai fejedelemségek kiüritése által olly eszközt adtunk kezébe, mellyel ő a jegyzőkönyvi kötelezettségtől magát elszakithatá: Ausztria jónak látta e lépés balmagyarázata által még jobban csatlakozni a nyugati hatalmakhoz ama pályán, melly oda vezet, hogy velök közösen olly feltételeket szabjon elénk, miknek a nyugati hatalmak nyilt vallomása szerint az a czélja, hogy Oroszországot megalázzák, és anyagilag gyöngitsék, nem — állitólag az európai egyensuly biztositása, hanem annak kizárólagosan saját előnyükre való fordítása, s határozatlan időkig veszélyeztetése végett. Mi ismételt engedmények által eléggé tanusitók, mellyik részen vannak valóban a békés érzületek. — Ezen engedményeink egyike sem fogadtatott el, sőt ellenkezőleg mindegyik csak ujabb követelésekre nyujtott alkalmat. Nagy sajnálatunkra tehát részünkről nem marad fen egyéb, mint a helyzetet, mellybe kényszerittettünk, elfogadni, s az eseményektől kedvezőbb alkalmat várni a békealkudozásra, melly legöszintébb vágyainknak leend mindig tárgya. A császár önt megbizta, nyilatkoznék illy értelemben a porosz kormány előtt, tudomására hozván a jelen sürgönyt.

Nesselrode."

„*Werther* báró porosz követ urnak Sz.-Pétervárott."

Berlin, sept. 5-én.

Báró ur! Van szerencsém önnek ezennel átküldeni ama sürgöny másolatát, mellyet báró *Budberg* olly czélból közlött velem, hogy az ahhoz mellékelt okiratokról értesitsem, mik ugyanazon napról aug. 14-éről (26.) keltek, s *Gorcsakoff* herczeghez intézvék.

Ma én csupán csak a fölötti sajnálkozásom kifejezésére szoritkoznám — hogy a császári kabinét az ajánlott békealkudozási alapok elfogadásától vonakodik, ha báró *Budberg* sürgönyének nehány helye válaszra nem kötelezne. Az orosz sürgöny értésül adja, hogy a szentpétervári kabinét utolsó nyilatkozatai, vagyis a *Gorcsakoff* herczeghez junius 11. (29)-röl kelt sürgöny egyszersmind közösen általunk is tollba mondatott, s ennélfogva bizton remélni lehetett, hogy mi e sürgöny jóhagyása után nem fogunk az abban foglalt békealkudozási

Digitized by Google

alapoktól lényegesen eltéröket Oroszországnak ajánlani. Mi midön az forgott kérdésben, hogy tanácsaink által a császári kabinét elhatározásainak lendületet adjunk, ezt meggyözödésünkhöz képest tettük, de annélkül, hogy e részben bármi felelösséget vállaljunk, hanem csak az engesztelödés szellemében és tekintettel a német hatalmak követelményeire. Mit az orosz nyilatkozatok e részben kielégitöt nyujtának, azt mi teljesen méltányoltuk, s midön mi elháritjuk magunkról az együttességet — mellyre bennünket azáltal akarnak emlékeztetni, hogy a következetlenség szemrehányását hozzák vele kapcsolatba, okunk van hinni, hogy az Oroszország nyilatkozatai fölötti itéletünk nem maradt befolyás nélkül az azoknak tulajdonitott következményekre.

Az ügynek általunk történt felfogását azonban nem lehetett a más hatalmak által választott állással teljes összehangzásba hozni; miből következik, hogy mi a Bécsbe végbe ment jegyzékcserétől idegenek maradtunk. Az volt-e ezáltal mondva, hogy a király kabinétje lemondott bármelly lépéshezi csatlakozásról, melly kilátást nyujt békealkudozási alapra, vagy arra, hogy az ellenségeskedések felfüggesztésének módja megtaláltassék? Semmi esetre sem. Mi a négy pontra nézve, mellyet Oroszország mint alkudozási alapot elvetett, épen nem igénylünk egyedáruságot ollykép, mintha kizárólag csak ezek volnának alkalmasak a kivánt czél elérésére: de azért lesimitván ezekről héjját az érzékenységnek, mellynek természetességét kétségbe vonni nem akarjuk, még mindig magvát találjuk bennök az elöbb-utóbb illyen vagy amollyan módositással alkalmazandó ama kiegyenlitési pontnak, melly Európa részére a béke jótéteményeit biztositandja. Ön báró ur tudja, hogy ez a czél, mellyre felséges urunk a király minden törekvése irányul, s nem szükség Önnek ismételnem, hogy ö felsége attól eltérni nem fog. Ön báró ur e sürgönyt *Nesselrode* gróffal tudomás végett közlendi.

Fogadja Ön, stb. ***Manteufel*** m. k."

„Sürgöny gróf Eszterházy Bálinthoz Szent-Pétervárott."

Bécs, sept. 12-kén, 1854.

„Utolsó sürgönyöm elöadta Önnek azon utat és módot, melly szerint megfeleljen *Nesselrode* grófnak azon elöterjesztéseire, mellyeket *Gorcsakoff* herczeg kabinétja nevében elibünk adott. Mindazáltal nem tartóztathatom meg magamat, hogy Önnek némelly bövebb magyarázatokat és felvilágositásokat ne nyujtsak, mellyek nem az orosz udvarnak általunk adott válasz kiegészitésére, hanem arra rendelvék, hogy Önnek legyen bizonyos támaszpontja, mellyből megitélhes-

Digitized by Google

sen némelly állitásokat, s elfogadott tényeket, mellyek az aug. 14. (26)-ki orosz sürgönyben foglalvák.

Ebben szemünkre vettetik, miszerint a hozzánk érkezett orosz sürgönyre nem feleltünk egyenesen, hanem azt előbb a nyugati hatalmakkal közlöttük, s határozatunkat, mellynek függetlennek kellett volna lenni, ezek véleményétől függesztettük fel. — E szemrehányást nem tudjuk megfogni. Miről volt szó azon közleményekben, mellyeket *Gorcsakoff* herczeg küldetése kezdetén velünk közlött?

Az orosz kabinet, mellyet mi saját s Németország érdekében megkértünk, hogy ne halaszsza tovább a dunai fejedelemségek kiüritését, előbb tudni akará, mellyek azon garantiák, miket mi neki nyujthatnánk viszont ezen áldozatért, mit az orosz kormány strategiai szempontból illyennek tekintetni igényelt. Egyuttal kinyilatkoztatá a pétervári udvar, miszerint nem vonakodik apr. 9-diki jegyzőkönyv elveit aláirni, s reménységét fejezte ki, hogy ezek alapján a béke helyreállitása eszközöltethetik, vagy legalább az e fölötti alkudozások egy fegyverszünet megkötésével elkezdődhetnek.—De miképen válaszolhatott volna az osztrák császári kabinet Oroszországnak ezen békés előterjesztésére, ha ezt a nyugati hatalmakkal, kikkel épen hadi állapotban létezik, előbb nem közli?

Hogy tudhatott volna Ausztria Oroszországnak biztositó garantiákat szerezni, hogy saját területét s az ázsiai és európai orosz tengerpartokat ellenséges csapatok nem rohanandják meg, hacsak előterjesztései által a nyugati hatalmakat rá nem birja, hogy legalább némi kibékülési pontokat nyilvánitsanak, mellyek mindkét fél által elfogadhatók lennének, s az ellenségeskedések folytatása megszüntettessék? — És a dunai fejedelemségek kiüritése nem volt-e a nyugati hatalmak által olly feltételül kitüzve, mellynek minden békealkudozást meg kelletik előznie?

Nem a volt-e tehát Ausztriának szerepe, hogy Oroszország hajlandóságát a dunai fejedelemségek kiüritése tárgyában, a nyugati hatalmaknál érvényességre emelni, s őket békés indulatra vezetni törekedjék?

Nesselrode gróf sürgönye szerint az ausztriai császári kabinet a nyugati hatalmakkali értekezése folytán uj béke alapokat állitott fel, mellyeket Oroszország már külső alakjánál fogva el nem fogadhat, s mellyeknek tartalma már a franczia hivatalos közlönyben a „Moniteur"-ben, mint válasza a franczia külügyminiszternek az ausztriai előterjesztésekre benfoglaltatik. — Errenézve elég az okmányok kelte napját összehasonlitani, hogy az orosz kabinét tévedéséről meggyőződjék.

A mi sürgönyünk, mellyben az orosz udvar nyilatkozatait a londoni és párisi kabinetek érett megfontolásaira biztuk, s mellynek

Digitized by Google

másolata az orosz követséggel is közöltetett, julius 21-én kelt, holott a *Drouin de l' Huys* ur sürgönye csak következő napról szól. Sürgönyünk tehát nem lehetett felelet a franczia sürgönyre. Mi a franczia sürgönyt illeti, miután ez nézetünknek nem egészen felelt meg, erre észrevételünket megtettük, mit másolatban Ön tájékozása végett ide rekesztek.

Ez okmány elolvasása Önt gróf ur megfogja győzni:

1) hogy mi épen a franczia sürgöny megjelenése után követtünk el mindent, miszerint a nyugati hatalmak világosan és pontosan jelölnék ki azon alapokat, mellyek alatt békealkudozásokba ereszkedni hajlandók lennének.

2) Hogy mi felkértük a nyugati hatalmakat, adnák e békealapfeltételeket olly alakban, hogy azoknak gyakorlati hasznát vehessük.

3) Hogy a 4 békefeltétel, mellyekről *Nesselrode* gróf azt állitja, miszerint ezek uj békefeltételek lennének, már ez időben a három hatalom által elfogadtatott, és csupán arról volt szó, miképen lehetne ezeket czélnak megfelelő formába önteni.

Mindezekből kitetszik, hogy e 4 békepont, mellyeket Oroszország most olly feltétlenül félrevet, sem lényegében, sem külső alakjában nem tartalmaz ollyat, mi az orosz udvart megsérthette, vagy meglephette volna; miután az orosz kormány már elfogadta az apr. 9-diki jegyzőkönyv elveit, mellyeknek e 4 pont csak corollariuma; s hogy az orosz kabinet nem reménylhette azt, hogy a megzavart békét bizonyos, Európa köznyugalmának hozandó áldozat nélkül helyreállitani lehessen; s hogy *Drouin de l' Huys* ur sürgönye nem egy a franczia kormány hivatalos válaszával, mellyet ez az ausztriai előterjesztésre tett, s ennélfogva e sürgönynek az orosz kormány kelletinél nagyobb fontosságot tulajdonit, midőn azt fejtegetni kezdi, s némelly tételeinek horderejét tulbecsüli, holott más oldalról a mi előterjesztéseink elemezésébe nem is ereszkedik.

Megjegyzendő azonban, hogy az orosz sürgönyben a franczia sürgönynek némelly kitételei nem helyesen vannak idézve, s ez által a franczia kabinét czélja messzebb magyaráztatik, mint ezt az emlitett sürgönyből igazolni lehetne. Igy az orosz udvar egyik okául annak, hogy a békealapok fejtegetésébe nem is ereszkedik, azt a körülményt hozza fel, miszerint a nyugati hatalmak e békepontokat a háboru eseményei szerint még módositani szándékoznak. De illy tartalék feltétel minden hadviselő hatalomnál szokásban van, s bizonyosan Oroszország is fentartja magának, feltételeit a hadiszerencse változandósága szerint módositani.

Ha Oroszország minden záradék nélkül a 4 békepontot elfogadja, mellyek tulajdonképen nem egyebek, mint a megkezdendő alkudozások elöpontjai, nem mond le azon jogáról, hogy azon esetre, ha a ki-

Digitized by Google

egyenlités meg nem történhetnék, a háborut ujra elkezdje, s feltételeit a hadi események szerint módosithassa. Nézetünk az, hogy e 4 békepont most is egyedül az, melly a jövőre elegendő biztositékot nyujthat, s mellyek a mostani helyzetből, mellyet mi elő nem idéztünk, sőt azt nagyon fájlaljuk, parancsolólag következnek. De mi e békefeltételeknek nem tulajdonithatunk olly horderőt, minőt nekik Oroszország tulajdonit, s nem láthatjuk át, miért ellenkeznének ezek Oroszország becsületével és érdekével.

Azonban időelőttinek tartjuk most már előadni, hogy az emlitett békealapok minő értelemben nyerhetnek gyakorlati alkalmazást, mi csupán a hatalmak közös tanácskozásától függend. Mindazáltal nem tartózkodunk kijelenteni, hogy azon forma, mellyben e békealapok a Bécsben kicserélt sürgönyökben czikkekre szedettek, legalkalmasabb arra, hogy az illető hatalmak egymásközt megegyezzenek. És mégis ezen sürgönyök azok, mellyekről az orosz kormány azt állitja, hogy mi a nyugati hatalmak irányában uj kötelezettségeket vállaltunk el, s az ő ellenségeivel szövetkeztünk, holott ezekben semmi sincs, mi a 4 hatalom közt folyt értekezésekben ne foglaltatnék, vagy Ausztria saját érdekét és biztosságát tulszárnyalná.

Ha mi gróf ur ezen megjegyzéseket teszszük, mellyekre az orosz sürgöny tartalma adott alkalmat, czélunk főleg az, hogy ön a helyes szempontot feltalálja, s az eseményeket ugy adja elő, mint azok valósággal vannak, s politikánkat az orosz udvar előtt helyes világosságba hozza. Fogadja Ön, stb. aláirva : *Buol.*

Porosz sürgöny, sept. 21-kéről.

„Gróf *Arnim* belsőtitkos tanácsos és követ urhoz Bécsben."

Az ausztriai kabinet, egy gróf Eszterházyhoz intézett iratban közlötte velünk azon körlevelet, mellyet minden német államnál levő képviselőihez megküldött.

Excellentiád ez okmányban az ausztriai császári kabinet nyilatkozatainak egész sorát fogja látni, mellyek ő felségének a királynak a mi legkegyelmesebb urunknak legnagyobb megelégedésére szolgáltak, s mellyekben mi nagy közeledést láttunk azon czélhoz, hogy a két hatalom közt minden egyes kérdésre nézve még a kitételben is egyforma egyetértés eszközöltessék, melly aztán alapul szolgáljon arra, hogy minden szövetséges német hatalom egyetértőleg müködjék.

A császári kabinet a dunai fejedelemségek kiüritésében, kapcsolatba hozva ezt az aug. 26-ki junius 29-ki orosz nyilatkozatokkal elháritását látja azon eseménynek, mellyet a német hatalmak Ausztria és Németország érdekeivel össze nem egyeztethetőnek nyilvánitottak, s melly háboru okául szolgált.

Digitized by Google

És miután a császári kabinet maga is meggyőződését nyilvánitja, miszerint a két császári birodalom közti összeütközés lehetősége immár elenyésztetve van, ehhez azon igéretét kapcsolja, mikép mindent el fog követni, hogy ez esemény a kibékülés jótékony eredményeire vezessen. Mint legközelebbi s már megnyert eredményül tekinti ez irányban a császári kabinet a hadszintérnek szárazon keskenyebb körbe való szoritását. E nézethez mi is örömmel csatlakozunk, elismervén azt, miszerint az ausztriai és német érdekek biztositása hatályosan elő fog mozdittatni az által, ha a dunai fejedelemségek területe harczszinhelylyé nem válik. S ha ezenkivül az Ausztria területre intézhető orosz támadás lehetőségének megszüntével a német szövetség haderejének mozgóvátétele feleslegessé vált : ez örvendetes eredmények tanuságot tesznek azon sulyról, mellyet az april 20-ki szövetség alapján egyesült német hatalmak önálló politikájuknak kivivni képesek voltak ; s ez észrevétel nyomán az ausztriai császári kabinetot csak ujolag figyelmeztetjük, mennyire szükséges és hasznos azon itéletet méltányolni, melly a mondott szövetkezésből minden következő hatalomnak egyformán üdvös.

Illy értelemben nagy megelégedéssel csatlakozunk az ausztriai kabinetnak sept. 14-ki sürgönyében nyilvánitott azon óhajtásához, hogy a dunai fejedelemségeknek császári seregek általi megszállása, az apr. 20-ki egyesség értelmében a többi német hatalmak által is kötelezőleg megerősittessék és jóváhagyassék, hogy Oroszország, mig Ausztria őt meg nem támadja, a dunai fejedelemségek megszállásából haboru okot ne igényelhessen a császári birodalom ellen, vagy ha ez történnék, Ausztriát, egész Németországgal egyesülve találja. A szövetség szelleméből és szavaiból világosan következik, hogy egyik szövetséges társ, ki részéről itt látja az időpontot, hogy cselekvőleg lépjen fel, a többi szövetséges társak beleegyezését kikérje, s lépéseiben a kérdésben forgható német érdekek által, mellyek egyedül határozhatnak, hagyja magát vezettetni. És e szempont szoros megtartása mellett, mennél lélekismeretesebben kivánjuk elvállalt kötelezettségeinket teljesiteni, annyival inkább szükséges nekünk, mielőtt határozatainkat megállapitanók, s véleményünket szövetséges társainknak is kijelentenénk, hogy Excellentiád a 14-ki sürgöny némelly kifejezései felett *Buol* gróftól felvilágositásokat kérjen.

Az érdekek, mellyekkel Németország az alsó Dunánál bir, a császári seregek megszállása által azon arányban fognak megvédetni, melly arányban minden el fog követtetni, hogy ott semmi idegen elemek meg ne fészkelhessék magukat. A sept. 19-ki ausztriai sürgönyből még nem látjuk, hogy a német érdekek a dunai fejedelemségekben illy módon lennének a csaszári seregek bemenetele által biztositva, e tekintetben tehát bővebb felvilágositást várunk. Ezenkivül nem

Digitized by Google

látjuk világosan, hogy a dunai fejedelemségek az ausztriai seregek által mennyire lesznek elzárva minden hadi operatióktól, s meglesz-e engedve az ausztriain kivül más hatalmaknak, hogy a dunai fejedelemségekből az orosz területet megtámadhassák; s miután az orosz udvar védői állást igert, az előbbi esetben a netalán visszavert csapatokat üldöző orosz seregek minő állásba fognak jönni a benn levő ausztriai csapatokhoz?

Illy események által, azon megnyugvás, mellyet Ausztria és Poroszország a német szövetségnek adott, hogy a két császári birodalom közti összeütközés lehetősége elenyésztetve van, nagy rendülést szenvedhetne, s a német hatalmakat könnyen oda vezethetné, hogy az alsó Dunánál levő specificus ausztriai érdekeket az általános német érdekekkel vetnék latba, mielőtt egész Németországot egy általános europai háboru tömkelegébe bonyolitanák. Az ausztriai seregek kizárólagos védelme alatt, mi a németországi érdekeket a dunai fejedelemségekben tökéletesen biztositva látnók, s mi nem kétkedünk, hogy a császári kabinet ezt maga is átlátja, de nem tudjuk, gyakorlatilag képes-e ezen óhajtásunknak eleget tenni. Mi köszönettel vennénk, ha a császári kabinet e tárgyben nekünk bővebb magyarázatot és felvilágositást adna.

Örömteljes megelégedéssel vettük azon bizalmi nyilatkozatot, mellynélfogva *Buol* gróf reményli, miszerint Ausztria, Poroszország fegyveres segitségére minden esetben számithat, ha előbb magától háboruba nem bonyolodik. Hiszszük, hogy e tekintetben sem Pétervárott, sem Frankfurtban nincs többé semmi kétség.

Különben is azon megpróbált gondosság, mellynélfogva ő felsége az ausztriai császár Németország jóllétét és békéjét fentartani igyekszik, kezességül szolgál arra, miszerint az orosz császár ő felségének azon kijelentése, miszerint Ausztriát megtámadni nem hajlandó, ő felségének *Ferencz József* császárnak szivében is viszhangra találand.

E megnyugvás, mellyet mindenik német szövetséges hatalom oszt, még nagyobb megerősitést nyer a császári kabinet azon nyilatkozata által, miszerint Ausztriának nem szándéka Oroszország ellen támadólag fellépni, s fegyveres közremunkálásra még az esetre sem kötelezte magát, ha Oroszország az ismeretes 4 békealapot el nem fogadná.

A császári kabinetnak azon ajánlatában, miszerint mi ne tegyünk a német szövetségi gyülésnek a 4 békealap olly értelembeni elfogadására inditványt, minő értelemben Ausztria ezeket magáévá tette, örömmel pillantjuk meg azon módot, melly mind a két felet egymáshoz közelebb hozhatja, s reményljük, miszerint a még el nem döntött kérdések is kiegyenlitő felvilágositás által tökéletes egyértelműséggel fejtetnek meg. Ámbár egyelőre méltán kérdezhetjük, ha valljon a jelen percz e czélra helyesen van-e kiválasztva, miután Oroszország a 4

Digitized by Google

békealapot épen most vetette el, a nyugati hatalmak pedig épen nem hajlandók a 4 békealapban tökéletes és végleges, békefeltételeket látni.

Mi semmi gyakorlati eredményt nem várunk attól, ha a 4 békealap tárgyalását a német szövetségi gyülésen jelen perczben sürgetjük. Ha azonban mindennek daczára a szövetségi gyülés ezt kivánatosnak és czélszerünek látná, akkor mi, támaszkodva felséges királyunknak sept. 3-ki iratában nyilvánitott nézeteire, csak oda müködhetnénk, hogy a német szövetségi gyülés mondja ki az ismeretes 4 békealap moralis támogatását azon esetre, ha a békealkudozások ismét szönyegre kerülnének. Szorosabb kötelezettséget a 4 békepont irányában, mint ezt *Buol* ur maga is elismeri, nem vállalhatunk el, s a szövetségi gyülésnek sem ajánlhatunk többet, annyival inkább, mert magának az ausztriai császári kabinetnek nézete szerint a német szövetség nincs azon helyzetben, hogy Oroszországgal a békefeltételek felett alkudozzék. Sept. 3-ki iratunkból láthatta már Excellentiád, hogy a 4 pont feletti kifogásainkat nem titkoljuk; azonban *Buol* urral annyiban egyet értünk, miszerint ő ezeket jó alapnak gondolja az alkudozásra, tehát csak ennyi és nem tovább vágó czélt tulajdonitunk ez alapoknak.

Excellentiád legyen szives *Buol* urat jelen okmányunkkal egy másolat közlése által megismertetni, s kifejezvén élénk várakozásunkat egy mielőbbi válasz eránt, jelentse ki Ön, hogy e f. hó 3-kán a német hatalmakhoz köröztetett sürgönyünket megfelelőbben ki nem egészithetjük, mintha jelen okmányunkat nekik is megküldjük. Fogadja Ön, stb. — aláirva : *Manteuffel.*

Ausztriai válasz a sept. 21-ki porosz jegyzékre.

(Másolata egy, Berlinben gróf Eszterházy Györgyhez intézett bocsátványnak.)

Bécs, sept 30-kán, 1854.

Arnim gróf közlé velem a másolatban ide zárt sürgönyt, melly a mi folyó hó 14-kei nyilatkozatainkra udvarának válaszát tartalmazza. Nem késtem a császár, a mi legkegyelmesebb urunk elé terjeszteni azt, s én ő felsége parancsainak hódolok, midőn uraságodhoz következő észrevételeket intézni van szerencsém.

Legelsőbb is szabadságot veszünk magunknak, nehány pontban helyreigazitani azon felfogást, mellyet folyó hó 14-kei kibocsátványunk a porosz királyi kabinetnél talált. Minél öszintébben óhajtjuk, mi a Poroszországgal s Németország többi kormányaivali egyesülést, annál határozatabb becset kell abban helyeznünk, hogy nyilatkozataink minden félreértéstől megóvassanak.

Mi sem nem mondottuk, sem nem mondhattuk, hogy az orosz csapatoknak a dunai fejedelemségekből visszavonulása által a két császári

Digitized by Google

birodalom közti összeütközés veszélye elháríttatott. Mi ezt csupán illy közvetlen veszélyről mondottuk.

Ha mi emlékezetbe hoztuk, hogy a fejedelemségek Oroszország általi megszállása volt a háboru oka, s a német udvarok annak továbbtartását Ausztria és Németország érdekeivel össze nem férhetőnek nyilvánitották; ha mi a kiürités tényének ebből származó jelentőségét elismertük, mégis távol valánk attól, hogy abban már amaz fontos érdekek megóvását tekintsük. Sőt inkább mi erősen veszélyeztetve látjuk azokat, valamig Oroszország biztositékokat nem nyujt egy biztos és tartós béke helyreállitására.

Mi a harczszinhelyének megszoritását a fejedelemségek kiürítésének közvetlen eredményeként emlitők. Mi ennél szem előtt tartottuk, hogy Oroszország, az ő hadseregét Oláh és Moldvaországból visszahuzta, s Ausztria e tartományokat egy második invasio ellen védeni van hivatva. Olly jogot azonban, miszerint a fejedelemségek a hadi operatióknak nyitva levő területből kivétessenek, magunknak nem tulajdonitánk, s nem is szándékunk illy jogot igénybe venni.

Épen olly kevessé tettük azon javaslatot, hogy Ausztria és Poroszország egy a szövetséggyülésen leendő határozott inditványtól, az aug. 8-kai jegyzékváltás által megállapitott biztositék-pontok magokévátétele iránt tartózkodnánk vissza. Részünkről mi ezen inditványt a császári kabinet érintett napróli jegyzékének közlése által már teljesittettnek tartjuk, s mi azon végzéseket, mellyeket a választmány az előtte fekvő okmányok átvizsgálása után a szövetséggyülésnek javaslandó lesz, csak akkor fogjuk tökéletesen kielégitőknek tarthatni, ha azok a biztositékok kérdésében a szövetségnek azon állást adandják, mellyet mi már elfoglaltunk. Csupán hogy már a formában is ki ne tüntessük az Ausztria és Poroszország magatartása közti különbséget, nyilatkoztunk hajlandóknak, valamint a jegyzékváltásnak a szövetséggeli közlése alkalmával, ugy most is Oroszország válasza előterjesztésénél abban hagyni a négy pont magunkévá tételére irányzott formalis inditványozást, és csak a szövetség kezdeményezésétől várni be az illető végzéshozást.

Ha végre általunk az lön kinyilatkoztatva, hogy mi semmi kötelezettséget nem vállaltunk, miszerint a 4 pontot Oroszország elleni cselekvő eljárással viszszük keresztül, mégis ezen nyilatkozatok a leghatározottabb módon tanusitják, hogy császár ő felsége további legmagasabb elhatározásaira nézve magának teljes szabadságot tartott fen.

Ezen szempontokból, mellyek czennel ujonnan kijelölvék, kiindulva ajavaslottuk a berlini kabinetnek, hogy Oroszország válaszát a szövetségnek, melly elől annak ismerete és tárgyalása, méltóságának csorbitása nélkül elvonva nem maradhat, közösen terjesztenők elő s kötnők

Digitized by Google

vele össze az azon nyilatkozatrai inditványt, hogy egy, a fejedelemségeknek, általunki megszállása következtében Oroszországtól Ausztriára intézett megtámadás az összes szövetséget ellenállásra fogná felhivni; olly nyilatkozat, mellyet Poroszország nekünk már maga részéről tett. Ennélfogvást őszintén kell sajnálnunk, hogy a királyi kabinét az ezen inditványhoz csatlakozás végett most nehézségeket támaszt.

A mi folyó hó 14-kei kibocsátványunk ujabb magyarázgatásai azok, mik porosz részről most igénybe vétetnek. A királyi kormány Németország érdekeit az alsó Dunánál csak akkor hajlandó megvédetteknek tekinteni, ha a császári csapatok bevonulása, a fejedelemségekben más elemek megtelepedésének elejét veszi. Ő felvilágositást kiván a felől, ha valljon a fejedelemségek az ausztriai megszállás által a hadi operatióknak általánosan elzáratnak-e, s imigy Oroszország onnét más mint ausztriai csapatok általi megtámadtatásnak nem lesz kitéve, és jelenti, hogy, ha Oroszországnak illy megtámadást visszavernie kellend, s e mellett harczerői a mi csapatainkkal érintkezésbe jönnének, Németországnak az ő *localis* érdekeit azon egyetemes érdek ellenében mérlegeznie kellene, melly egy, europai háborubani részesség kérdéséhez csatlakozik.

Poroszország minket segélye eránt azon esetre, ha Oroszország ellen nem lépünk támadólag fel, már általánosan biztositott. Mi tehát fel nem tehetjük, hogy ezen igéretét most megszoritani kivánná. Eltekintve ettől csak azt jegyezhetjük meg, hogy a királyi kormány a különböző érdekelt hatalmak közt elvállalt kötelezettségek állását, valamint azon módot is, melly szerint mi a fejedelemségekbeni eljárásunkról nyilatkoztunk, tökéletesen ismeri. Ő tudja, hogy a portának a tengeri hatalmakkali egyezménye ezeknek jogot enged : a segédcsapatok operatioira az ottoman terület tetszésök szerinti bármelly pontját kiválasztani, következésképp, hogy a porta, még ha saját dunai hadseregének akarta volna is a fejedelemségekbe menetelt elzárni; — képes sem volt kizárólagos megszállás jogát reánk ruházni, — s hogy mi, részünkről illy jogot igénybe nem vettünk.

Mi e tekintetben katonai és politikai convenientiákat érvényesithetünk; mi feladatunkká tehetjük, hogy a már olly sulyosan látogatott vidékek a háboru uj csapásaitól s a szolgálmányok tulterhétől megkiméive maradjanak; oda is irányozhatjuk törekvésünket, hogy olly eldöntéshez, melly előttünk nem látszik szabad elhatározásból igazoltnak, csupa háborui esetlegek által ne szorittassunk. Hanem itt a fejedelemségekbeni jogunk határt ér.

Mivel egyébiránt a berlini kabinét e pontra visszatért, miután mi a fölött már f. hó 14-kei közleményeinkben nyilatkoztunk, nem tartózkodhatunk azon őszinteséggel, melylyel a szövetséges udvarnak

Digitized by Google

tartozunk, kijelenteni meggyőződésünket, hogy Poroszország nincs azon helyezetben, miszerint a német érdekeknek a dunai fejedelemségekben megovatását az ausztriai megszállás kizárósága által föltételezettnek nyilvánithassa. Távol van tőlünk a multat felhányni akarni, de ha a berlini kabinet kérdést tesz emlékezetéhez, kénytelen lesz elismerni, hogy a fejedelemségekbe menetelünk kérdésénél olly magatartást mutatott, melly neki nem igen adhat valamelly czímet azon ellenvetésre, hogy a fejedelemségeket kizárólag nem mi szállottuk meg.

Ha e szerint nem ajánlkozik anyag, korábbi közlemények bővebb felvilágositására, tehát más részről *Manteufel* báró nyilatkozataiban minden biztositékot megtalálunk egy, a két hatalmasságtól Frankfurtban közösen meginditandó tárgyalásnak megfelelő eredményére nézve. Az europai hatalmakkal szemközt, f. hó 6-kai nyilatkozataihoz képest a 4-ik pont erkölcsi támogatására folyvást kötelezetve — a királyi kabinet hatalmát fejezi ki ugyan: a szövetségnél közösen oda hatni, hogy a szövetséggyülés maga részéről kinyilatkoztassa, miszerint erkölcsi támaszát e pontok javára megadni kész, mihelyt uj alkalom nyilatkozik: ezek alapján tanácskozásokat kezdeni. De a királyi kabinet egyszersmind megujitja azon nyilatkozatot, hogy e pontok ellenében részbeni aggodalmakat táplál, s ezenkivül kétségét fejezi ki, valljon e pillanatban az erröli tanácskozás a szövetségnél igér-e valamelly gyakorlati sikert. Azonban a porosz kir. udvar csak méltányosnak fogja találni, ha mi részünkről csak olly javaslatok tételére határozhatjuk el magunkat, mellyek a szövetség állását a mi saját állásunkkal összehangzásba hozni alkalmasok, s ha mi mindenesetre a 4 pont erkölcsi támogatásának igéretével az azokrai ellenvetéseket meg sem férhetőknek tartjuk.

A viszonyok illy helyzeténél — ha mindjárt sajnálkozva is — Poroszország kétségét a két hatalom közös inditványtételének helyessége iránt mostanra nézve csak oszthatjuk. Mi ennélfogvást most magunktól kérendünk tanácsot, valljon ajánlatos-e javaslatainkat Frankfurtban a császári elnökségi követ által elkülönözötten terjeszteni elé, s a szövetség végzését kieszközölni, melly szerint mi aztán további eljárásainkat intézni képesek leszünk, vagy hogy még előbb bevárandó legyen-e, mig a német szövetség kormányai érdekökben állónak látandják, a tanácskozásokat ama kérdésről, melly Európát olly mélyen rázkódtatja, ismét meginditani.

Ő felsége a császár minden lépésre bizonyságul szolgál, milly mélyen van ő felsége azon czél mérhetlen fontosságától áthatva, hogy Ausztria a jelen világkrizisben Poroszországgal, s a német szövetséggel szorosan egyesült maradjon. Ausztria törekvései azonban egyedül nem képesek e czélt biztositani. Ide szükséges Németország kormányainak segélyüljövete, s főleg porosz király ő felségéé, kinek

Digitized by Google

magasztos szivében és felvilágosult értelmében az üdvös elhatározásokra a legjobb biztositék nyugszik.

Fogadja ön, stb.; aláirva : *Buol.*

Buol gróf bizalmas sürgönye, melly a sept. 30-ki jegyzéket kisérte, *Esterházy* György grófhoz Berlinben.

Bécs, sept. 30. 1854.

Az előbocsátott sürgönyhöz, még néhány észrevételt mellékelünk viszonyainkra nézve a hadviselő hatalmakhoz.

Különösen két pontot kivánnak tőlünk Berlinben nagyobb vagy kisebb határozottsággal. Azt hiszik, hogy mi a fejedelemségeket a törököknek s ezek szövetségeseinek Oroszország ellen ne tán támadólagos működései ellen zárnók el, és biztositást óhajtanak tőlünk az iránt, hogy, ha Oroszország bennünket nem támad meg, mi részünkről nem fogunk támadólag fellépni. — Ezen feltevések mindketteje a mi állásunkkal határozottan összeférhetlen. Mi nem tartjuk magunkat feljogosittottaknak, hogy a fejedelemségekben a hadviselő hatalmak működéseit akadályozzuk, és semmi esetben sem mondhatunk le azon teljes jogunkról, hogy jelenlegi beváró fegyveres állásunkból át ne mehessünk a háborubani részvétre. — Ez utóbbi pontnál itt nem időzünk tovább. Világos, hogy mi be nem várhatjuk, miszerint a békét, mellyre szükségünk van, mások erőfeszitései és harczai után nyerjük meg, s nem is kötelezhetjük magunkat arra, hogy meg nem határozott időhosszig viseljük azon nehéz áldozatokat, mellyek illy szenvedőleges magatartásból következnek.

Csak az előbbi tekintetre nézve tartjuk okainkat ön előtt még közelebbről kifejteni. — A fejedelemségeknek általunk is eszközlött megszállására csak azon kettős feltét alatt tarthatjuk magunkat felhatalmazottaknak, hogy azokat az orosz hadcsapatok minden megtámadása ellen oltalmazzuk, s a szövetséges hadseregeknek utját ne álljuk. — Ez a portávali egyezményünkből következik; s teljes egyetértésben van azzal is, mint ugy Oroszország, mint mások irányában mindig állitottunk és mondottunk. Midőn a fejedelemségek kiürítését követeltük, egyenesen kikötöttük, hogy azzal semmi olly feltétel ne hozassék kapcsolatba, mellynek teljesitése tul van hatalmunk körén. Ezek után Oroszország hajlandónak mutatkozék a kiürítésre, de biztositékokat kivánt tőlünk az iránt, hogy nem leend kitéve az ellenség üldözésnek s további megtámadásnak. Ezt mi megtagadtuk. Csak ekkor aztán nyilatkoztatá ki Oroszország, hogy tisztán strategiai okokból kiván kivonulni, s ez által megelőzé az összeütközést, melly visszavonhatlanul eltökélt szándékunk folytán különben bekövetkezett volna. Ezekből világos, hogy Oroszország nem nekünk engedé át a fejedelem-

Digitized by Google

ségeket. Ő ezeket sorsukra hagyá. Mi ezután bevonultunk, mert birtuk Törökország megegyezését. A törökök hadmüködéseik folytán — szintén bevonulnak; s a francziák és angolok — a portával kötött szövetségi szerződésük erejénél fogva — épen ugy bevonulhatnak. Mindezek következtében tehát nekünk igen is van jogunk arra, hogy a fejedelemségekben legyünk, de korántsem arra, hogy onnan mást, mint a porta ellenségeit erőhatalommal kiszoritsunk. S még kevesbbé arra, hogy a hadviselő hatalmaknak kiszabjuk, milly katonai czélból vonulhassanak be oda. Illy igénynyel nem léphetnénk fel annélkül, hogy rögtön jogos tiltakozást ne idéznénk elé eljárásunk ellen. — Hogy e viszony nem kevés nehézségeket foglal magában, azt nem tagadhatni; hanem e nehézségek csak jogunk határainak határozott elismerése mellett alkudozás és barátságos előterjesztések utján lesznek elháríthatók. — Csak illy módon, s a fejedelemségek saját érdekében, fogunk oda dolgozhatni, hogy ez országok a hadimüködésektől lehetőleg megóvassanak.

Továbbá következik még, hogy az apr. 20-kai szerződés érvényét illetőleg mindegynek kell lenni, akár intéztetik a fejedelemségekből Oroszország területe ellen támadás (mellyben nekünk nem volna részünk), akár nem. Ha nincs jogunk illy megtámadást akadályozni, ugy annak megengedésével mi még nem mentünk át támadó helyzetbe. A támadás visszaverése tekintetéből azonban Oroszország maga részéről bizonyosan kénytelen lesz a Pruthnál megállapodni, ha az Ausztriávali összeütközést ki akarja kerülni. Ennélfogva Porosz és Németország, ha általában elismerik, hogy a fejedelemségekbe vonulásunkat a német érdekek parancsolták, segélyök megigéréséből nem fognak kirekeszthetni bizonyos eshetőséget, mellynek megakadályozására bennünket helyzetünk nem jogosit. — Önre hagyatik e sürgönyt kellő esetben használni, hogy semmi kétely fen ne maradjon az iránt, miszerint mi az emlitett két pontra nézve határozottan kijelentett magunktartásától eltérni nem vagyunk eltökélve.

Fogadja Ön, stb. *Buol.*

Válaszul a sept. 21. porosz jegyzékre egyidejüleg a sept. 30-kai ausztriai jegyzékkel Buol grófnak következő irata érkezett Berlinbe, egyszersmind a többi német kormányokkal is közöltetett.

Bécs, oct. 1. 1854.

A berlini kabinethez mult hó 14-ről kelt közleményeinkre, melylyek tartalma az azokkal nagyobb részt összehangzó 15-kei körirat által adaték..... nek tudomásul, a *Manteufel* bárónak Arnim grófhoz idezárt kibocsátványában foglalt viszonválaszát megkaptuk.

Azon fogadtatást, mellyben 14-kei nyilatkozataink Berlinben részesültek, mi kevessé találhattuk kielégitőnek, részint mivel nyilatko-

Digitized by Google

zataink értelmét és horderejét nem mindenütt fogták pontosan föl, részint mivel a porosz királyi kabinet a mi javaslatunkra egy a szövetséggyülésénél; inditványtétel iránt azon kivánsággal válaszolt, miszerint a mi saját állásunk felöl nyujtanánk bizonyos felvilágositásokat, miket pedig mi nem adhatunk a nélkül, hogy a különböző hatalmakhozi viszonyaink természetét elferditsük.

Egyszersmind a berlini kabinet nyilatkozatai minket homályban látszanak hagyni: mikép ajánltathassék a német szövetségnek a méltóság és öszintesség bizonyos mértékével az aug. 8-kai jegyzékváltás által felállitott békealapok — különben is hatástalan — erkölcsi támogatása, ha ez utóbbiak egyuttal német szempontból tekintve nyomos kétségalattiaknak állittatnak elé.

Mi ennélfogvást válaszul Poroszország ezen közleményére *Eszterházy* grófhoz egy ujabb mellékletben a következő kibocsátványt intéztük, és mivel a porosz sürgöny, mikép benne a végsorokban megemlitve van, a német kormányokkal bizalmasan közöltetett, tehát Ön ezennel megbizatik, miszerint a mi viszonnyilatkozatunkat is bizalmasan juttassa azon kormánynak tudomására, mellynél ön meghatalmazott lehetni, szerencsés.

Továbbá czélszerü bizalmas használás végett ide zárunk másolatban egy, Eszterházy grófhoz intézett további sürgönyt, mellyben mi különösen az okokat bővebben előadjuk, mellyek a porosz királyi kabinet azon feltevésével ellenkeznek, miszerint némi kezességet vállalnánk el arra nézve, hogy Oroszország a dunai fejedelemségekből a szövetséges seregek általi semmi megtámadtatásnak kitéve nem leend.

Fogadja ön. stb. aláirva: *Buol.*

Porosz sürgöny *Arnim* grófhoz Bécsben..

Berlin, oct. 13. 1854.

Eszterházy gróf oct. 4-ke estvéjén az ausztriai császári kabinetnak egy igen terjedelmes előterjesztést közlé velünk. Áll ez két sürgönyből, mellyek sept. 30-dikáról datálva hozzá intéztettek, és oct. 1. napján kelt két köriratból, mellyekben a mondott 2 sürgöny tartalma a német hatalmaknak tudtul adatik. Ez okmányokat másolatban ide rekesztem, ámbár e sürgönyök elseje hihetőleg Ön előtt is tudva van, miután ez oct. 6-kán, s igy néhány órával később midőn ezt felséges királyunknak átnyujtám, egy bécsi hirlap hasábjain nyomtatásban megjelent.

Excellentiád gondolhatja, hogy nem ez egyes sürgöny, hanem a császári ausztriai udvarnak összes előterjesztése volt azon tárgy, melly ő felsége kormányának megfontolását igénybe vette.

Digitized by Google

Mi elismerjük azon nyiltságot, mellyel az ausztriai császári kabinet igényeinek minimumát kitárja és kijelöli, mellyet a dolgok jelen helyzetében, azaz tehát később messzebb terjedő javaslatok előadása feltétele mellett a német kormányok elibe terjeszteni óhajt. És mivel Ausztria ezekhez világosan kérdést tesz, ha valljon ők nem lennének-e hajlandók ez igények felett nyilatkozni még az esetben is, ha Poroszország illy inditványhoz nem csatlakoznék : mi, támaszkodva előbbi közleményeinkre, mellyek e tárgybeli felfogásunkról semmi kétséget nem hagynak; s vezéreltetve azon óhajtás által, hogy nézeteink ismétleges előadása által valamikép csak távolról se látassunk befolyni akarni német szövetségeseink határozataira; mind magunk, mind a szövetségi gyülés méltóságához illőbbnek tartottuk, nyilatkozatainkkal hallgatni, s ezek kijelentésével a határozatra befolyást nem szerezni.

Még az emlitett sürgönynek idöelötti nyilvánossá tétele sem rázhatott fel bennünket hallgatásunkból. Ellenben arra nagy sulyt helyezénk, hogy több német szövetséges hatalom egyenesen hozzánk fordult, és kivánták tudni, minö választ adandunk mi az ausztriai előterjesztésekre, s minö állást akarunk a szövetségi gyülésen elfoglalni.

Király ő felsége parancsolatja következtében tehát van szerencsém Excellentiádnak e tárgybani megjegyzéseinket megküldeni, mellyeket ön az ausztriai császári kabinettal másolatilag közlend, valamint azokat az összes német udvaroknak is megküldöttük.

Sept. 21-ki kibocsátmányomnak czélja az volt, hogy az ausztriai császári udvartól némelly felvilágositásokat kérjek, a dunai fejedelemségek megszállása által minö katonai és politikai állást szándékozik ott elfoglalni. Ezeket mi szükségeseknek tartottuk, s miután megadattak, most már megerösödtünk azon meggyöződésünkben, hogy a dunai fejedelemségeknek ausztriai csapatok általi megszálásából következhető minden események az apr. 20-ki szerződés 11. czikkén, s a julius 24-ki szövetségi gyülés végzésén alul estek.

Távol voltunk mi az ausztriai kabinetnek a török udvarhoz és ennek szövetségeseihez való állása elferditését feltenni; hanem világosan akartuk látni, miképen fogja fel ő azt, minö jogot és kötelezettséget tulajdonit magának a portávali szerződéséből, melly a mi és a német szövetség hozzájárulása nélkül köttetett meg; és minö katonai egyesség jött létre, hogy a dunai fejedelemségek megvédése az Oroszország nyilatkozata következtében most egy hamar kilátásba nem helyezett ujjolagi orosz megtámadás ellen maga Ausztria által történjék. *Buol* gróf urnak azoni megütközése, melly szerint mi a fejedelemségek megvédését csupán az ausztriai csapatoknak tulajdonitottuk, bennünket nagyon meglepe. Mi nem tudtuk, hogy különös czim kell arra, miszerint bizalmunkat kifejezhessük, hogy Ausztria, ha bár

Digitized by Google

magának sajátlagos érdekei is vannak a dunai fejedelemségekben, mind e mellett mindent elkövetend, hogy ottan Németország érdekei is érvényre emelkedjenek. És e bizalmunkat *Buol* ur megjegyzései sem képesek megrenditeni, mind addig, mig a tények ezekkel összeütközésbe nem jönnek.

Más oldalról, már most nem lehet a felett kétségünk, hogy azon kérdés, hogy és mi módon lehetnek a dunai fejedelemségek ismét csataszínhelylyé, olly katonai rendszabályoktól függ, mellyeknél a német érdekek legkisebbé sem vétetnek figyelembe, s igy az apr. 20-ki szerződés 11. czikkének következményei nem lehetnek. E felfogás épen nincs ellenkezésben elöbbeni nyilatkozatainkkal, mint ezt az ausztriai sürgöny állitja. Ezek, a német szövetségi törvények szelleménél és szavainál, valamint az apr. 20-ki szerződés I. czikke tartalmánál fogva, mindig csak olly megtámadást tettek fel, mellyet Ausztria nem maga idézett elő. Mi nem vagyunk képesek elismerni, hogy egy illy megtámadás eránti aggodalom megvolna; s az ausztriai köriat, melly illy aggodalmat akar felkölteni, az által, hogy az orosz gárda csapatok a határszélek felé indittattak, épen nem alapos, sőt magok a hadviselő hatalmak itéletére bizzuk, lehet-e az orosz csapatoknak a határszélekeni összepontositását akkor, midön ellenséges csapatok már saját területét részint megtámadták, részint készülőben vannak, oda magyarázni, hogy Oroszország védelmi állásából kilépni s támadólag elönyomulni akar? Mind e mellett elismerjük a mostani helyzet egész komolyságát, s legkegyelmesebb királyunk ő felsége tudni fogja kötelességeit, mellyek Németország megvédését minden megtámadás ellen szivére kötik.

Mi az ismeretes 4 pontot illeti, mellyek a jövő békealapjaiul veendők, ezek iránt a királyi kormány magatartása igen hamis és roszakaratu megitélésnek van kitéve. Mi ezeket Sz. Pétervárott erkölcsileg támogattuk, ámbár, mint ezt sept. 3-ki köriratunkban kifejtettük, ezeket nagyon általános és határozatlan értelmük miatt nem tartottuk ollyanoknak, mellyekből Németország érdekeire valami jó nézne ki. Mind e mellett ajánlottuk ezt az orosz udvarnak, mert azt gondoltuk, miszerint ezek legalább kiinduló pontokul szolgálhatnak egy jövendő béke megkötésére. S mi akkor is, midön Oroszország e pontokat elvetette, nem gondolva azon nehezteléssel, melly támogatásunk miatt bennünket ért, ujolag ajánlottuk, nem ugy ugyan, mint egyedüli békefeltételeket, hanem olly alappontokul, mellyek előbb utóbb ismét szőnyegre kerülhetnek.

Erről mi mind a párisi, mind a londoni udvarokat bizalomteljesen értesitettük, s arra is igérkeztünk, hogy e pontok támogatását egy közös jegyzőkönyvben kimondjuk, a nélkül azonban, hogy el nem fogadtatás esetében magunkat Oroszország ellen fegyveres fellépésre

Digitized by Google

köteleznénk, valamint az eddigi jegyzőkönyvek aláirásánál sem kötelezték. Ezek voltak azon előterjesztéseink, mellyekről az ausztriai sürgöny olly formán emlékezik, mintha ezek ellenkezésben állanának azon magatartásunkkal, mellyet a német szövetségi gyülésen követni szándékozunk. E magyarázatot teljesen visszautasitjuk. Azon aggodalmak, mellyek e 4 pont elfogadását a német érdekek távolléte miatt a német szövetségi gyülésnek ajánlani, visszatartanak, nem tarthatnak vissza attól, hogy ugyanezeket általános europai szempontból, mint egyik nagyhatalom, erkölcsileg, s a magunk módja és belátása szerint ne támogassuk, ezt annyival nagyobb készséggel nyilatkoztatjuk, mert nem csupán az europai sajtóban, hanem még a kabinetnek körében is azon hibás vélemény terjedt el, mintha Poroszország állana utjában a bécsi conferentia ujabbi összejövetelének. Sőt épen az europai hatalmak vetik szemünkre, mintha a német érdekek, mellyeket védeni kötelességünk, Poroszország nagyhatalmi állásával össze nem egyeztethetők. Mi ennek meghányásába szándékosan nem ereszkedtünk. Mi igen is jól tudjuk, milly jogaink és kötelezettségeink vannak mint europai nagyhatalomnak, s valamint az utóbbiakat híven teljesitendjük, ugy az elsőbbeket is minden csonkitástól megfogjuk tudni védeni. Hanem mi többet teszünk fel az Ausztriával és Poroszországgal egyesült Németország hivatásáról, minthogy europai hatalomállásunk csorbitását látnánk abban, ha a jelen kritikus időben Németország érdekei megóvását fő kötelességünknek tüzzük ki.

Miután az ausztriai császári kabinet jelenleg a 4 pontot egymástól elválasztja, s ezek közül elfogadás végett csak kettőt ajánl a német hatalmaknak : ez által maga elismeri, miszerint a 4 pont egész terjedelmében ugy mint fekszik, s az aug. 8-ki jegyzékben formulázva van, nem kivántatik meg azon érdekek által, mellyeknek a német szövetségi gyülés organuma és képviselője. Hogy a dunai szabad hajózhatás német érdek legyen, ezt egy német állam sem tagadja ; valamint azt sem, hogy a dunai fejedelemségek feletti védnökség a német érdekeket illetőleg kedvezőbb megoldást nyerhetne. — Ez tehát a német szövetségi gyülésen, szokott formában kimondathatik, ha Ausztria, s a többi német szövetséges államok ebben valami becset helyez, s ez Poroszország felfogásával és czéljával szinte megegyezik.

Ha azonban *Buol* gróf bizalmas köriratában oda czéloz, mintha a német szövetség méltósága megkivánná, hogy ez europai kérdésben már most határozott állást foglaljon, és kötelező nyilatkozatot adjon, nehogy illy fontos ügyben tétlenségben és apathiában maradjon : ugy erre nézve csak nagyon feltételesen egyezhetünk meg. A király ő felsége már ismételt esetekben tudatá szándékát, miszerint óhajtja, hogy a német szövetségi testület az europai dolgokra, méltó befolyást gyakoroljon. De ezen szándékának többször ellene dolgoztak, s névszerint

Digitized by Google

legutoljára olly ügyben, melly Németországot sokkal közelebb érdekelte, mint a mostani keleti ügy, Europa egyetemes ellenzésére talált. De a mostani bonyodalmakban is azon véleményben van ő felsége, hogy a német szövetséget itt méltó és eldöntő szó illeti. Épen e volt az alapgondolat, melly ő felségét az apr. 20-ki szerződés aláirására birta. De ő felsége épen nem hiszi, hogy e méltóságos állás ez által éretnék el, hogy a német szövetség nála nélkül bevégzett eseményekre, mellyek horderejét megmérni sem képes, kötelező tiltakozását adná, mellynek gyakorlati fontossága Németországra nézve sem czélt, sem az alkalmazásba hozandó eszközöket tekintve, kellő világosságba teljességgel nincs állitva.

Mi azt hiszszük, van olly nyugalom, melly nem gyengeségnek, hanem inkább öntudatos erőnek jelensége, s bizonyosok vagyunk, miszerint ezen erő, hacsakugyan a közös haza jogai és érdekei forognak veszélyben, egyetértés és hüség által fogja magát bebizonyitani.

Előbocsátott jegyzeteink megmutatják az ausztriai császári kabinétnak azt, miképen itéljük meg legutóbbi közleményei által nyilvánitott helyzetét. Őszinte sajnálkozásunkat nem titkolhatjuk el, látván, hogy mind két részről a felfogásokban különbségek léteznek. De nem hibázunk, ha ezt állitjuk, hogy ezen különbözések nem az apr. 20-ki szerződés különböző magyarázatából származnak, hanem abból, hogy a császári állam rólunk nélkülünk, s a német szövetség hozzáhivása nélkül olly lépéseket tett, s olly kötelezettségeket vállalt el, mellyeknek roppant hordereje az ausztriai birodalmat tekintve igen világos, a nélkül hogy hasonlót mondhatnánk a többi német szövetségi államokról. Véleményünk szerint nem ez az utja, hogy a német szövetséget azon nagy czélra, mellyért összeállott, veszélyes időkben hasznossá és sikeressé tegyük. Mi részünkről, nem gondolva semmit a gyanusitásokkal és szemrehányásokkal, eltökélve maradunk az apr. 20-ki szerződés, s jelesül annak 11. czikke mellett. Ha a másik részről ebben módositások kivántatnak, elfogadjuk, és lélekismeretesen megfontoljuk az ide vonatkozó előterjesztéseket; s e mellett szemeink elől nem fogjuk téveszteni sem saját érdekeinket, sem Németországét, hanem oda igyekszünk, hogy ne csak Ausztria állása, hanem Németország érdeke is szorosan legyen biztositva.

Már Ausztria akár maga egyedül fogja megtenni előterjesztését a német szövetségi gyülésnek, akár a többi szövetséges német államok viszonti óhajtásuk az legyen, miszerint a két kabinét közösen tegye meg előterjesztését: mi mindenesetre a német államoknak olly határozottan felállitott ausztriai kérdések kiméletéből a kezdeményezéstől tartózkodni fogunk, s határozatainkat továbbra tartjuk fel.

Legyen szives e kibocsátványunkat *Buol* gróffal másolatilag közleni, s fogadja Ön, stb. aláirva: *Manteuffel.*

Digitized by Google

A hires sept. 30-ki ausztriai sürgöny után, a két udvar közti alkudozások ugyan nem szüntek meg, de ugy látszott, mintha a teljes egyetértés nehezen lesz kivihető, s félni lehete, hogy a veszélyes europai bonyodalmak Németországot készületlenül, és szétszakadva lependik meg. Illy kényes helyzetben Bajororszag vállalta magára a közbenjárói szerepet. Ez, első miniszterét *Pfordten* urat előbb Berlinbe, aztán Bécsbe küldé. Mit végezhetett a két udvarnál, bizonyosan nem mondhatjuk, mert az itteni értekezésekből semmi sem jött nyilvánosság elibe. Hanem az tény, hogy nov. 26-kán délutáni két órakor gróf *Buol-Schauenstein* cs. k. külügyminiszter, és gróf *Arnim* porosz királyi követ, felséges fejedelemeiktől megbizatva — a f. évi apr. 20-kai véd- és daczszövetséghez egy pótczikket irtak alá Bécsben.

E pótczikk tartalmánál fogva mind a két udvar közös előterjesztést teend a német szövetségi gyülésen, s azért ennek szövegét mind addig hitelesen nem tudandjuk, mig az a gyülésnek be nem adatik. Ugyan egy időben a porosz hivatalos ujságokban egy biztos hir közöltetik, melly szerint az orosz udvar az előbb visszautasitott 4 pontot immár békealapul elfogadná, de alkudozásba csak magával Ausztriával akar ereszkedni. Miután most már gyanitni lehet, miszerint Anglia és Francziaország az eredeti 4 ponttal többé meg nem elégesznek, világos, hogy ezen egész manöver Oroszországtól csak azért gondoltatott ki, hogy időt nyerjen, s Ausztriát a nyugati hatalmak barátságától visszavonja.

Az egyesség tehát nagy nehezen létrejött Ausztria és Poroszország közt, de mig ez megtörtént, mind a két részről az avatott hirlapon mérges harczot folytattak egymással — papiroson.

Mutatványul csak nehány czikkeket közlünk. A düszeldorfi hivatalos lapban ezeket olvassuk: „Ausztria, hogy Anglia és Francziaország ellen nyomatékosan léphessen fel, kivánta, hogy Poroszország az ő politikájához csatlakozzék, s neki szövetségese legyen. E csatlakozási szándékat Poroszország visszautasitá. Most már Ausztriának egyedüli reménye abban állott, hogy a többi Németországot fogja politikájának megnyerni, s az által tekintélyét nevelni. De e szándékában is utját állotta Poroszország, miután sept. 21-ki jegyzékében s előbb is saját politikáját a német udvaroknál kifejtette. A német kormányok Poroszország nézeteihez csatlakoztak. Ausztria tehát elszigetelt állásban maradt, mi annyival vigasztalhatlanabb esemény vala, mert Ausztriának saját ereje ugy meg van törve, hogy magától nem képes határozott állást foglalni. Ausztria, hajótörést szenvedett reménységei miatti bosszuságból kibocsátotta a sept. 30-ki jegyzéket. De Poroszország nem volt hajlandó előbbi politikájától elállani, s a keleti kérdésben más állást, mint semlegest elfoglalni. S a sept. 30-ki ausztriai jegyzék annyival kevesbbé renditheti meg Poroszországot feltett szándékában,

Digitized by Google

mert Berlinben jól tudják a 30-ki ausztriai jegyzék inditóokait; tudják, hogy ezek nem erőérzetből és férfiasságból, hanem kétségbeesésből vették eredetöket. Ne bánkódjunk azon, ha Ausztria maga háboruba keveredik. Ez által elszakitja magát Németországtól, s ekkor legalább a német dualismus megszünik. Németország Poroszországhoz fog csatlakozni, s egyesült erővel olly tekintélyt vivhat ki, hogy a hadviselő hatalmak közepette semlegességét fentarthatja."

A berlini „Zeit" czimü hirlap pedig, melly a porosz kormány szemei elött jelenik meg, s a kormány pénzbeli segitsége nélkül fen sem állhatna, igy nyilatkozik Ausztria ellen:

„Ausztria sok nagy és csengő szavakat mondott már, de határozottan mit sem tett, mi e nagy szavaknak megfelelt, s öt jogositotta volna Poroszország irányában ugy beszélni, mint ezt sept. 30-ki jegyzekében tette. Hanem Ausztria maga is jól tudja, hogy tettei nem felelnek meg szavainak; azért hidra van szüksége, mellyen Europa, Anglia és Francziaország szemei elött ellenmondásaival keresztül csuszhasson, és sajat birodalmában a közvéleményt megnyugtassa. Illy hidúl Poroszországnak kellene szolgálni. Az által, hogy Poroszország orosz érzelmünek festetik, Bécsben a nyugati hatalmak elött minden hibát könnyen Poroszországra lehet tolni; igy szólván: „igen mi örömest mennénk az oroszok ellen, de látjátok a porosz miatt nem mehetünk."

Egy másik számában pedig ugyancsak a „Zeit" igy okoskodik:

„Az utolsó sept. 30-ki ausztriai jegyzék, mint válasz a sept. 14-ki porosz jegyzékre, méltán nagy megütközést okozott, miután az ausztriai udvar politikája, mellyet előtérbe tol, teljességgel nem egyezik meg sem a valódi eseményekkel, sem a bécsi kabinet nézeteivel és tetteivel, mint azok a világ itélőszéke elött állanak. Továbbá felötlő ez ausztriai jegyzék mind tartalmát, mind formáját, mind azon sietséget tekintve, mellyel ez okmány közretétetett."

Azt azonban tudjuk, hogy e jegyzék senkit sem fog elámitani Ausztriának czélja, Ausztriának magatartása erant, ki az események elött szemeit erőszakosan be nem hunyja, s a szóözönt, mellyet Bécsben ismét szélnek eresztettek, ugy méltányolja, mint azt megérdemli."

Igaz, van Németországban, valamint Poroszországban is egy párt, melly Poroszországtól a keleti kérdésben fegyveres beavatkozást óhajtott és várt volna, s részben még most is óhajtja. E vélemény, melly a mienktől különbözik, paizsát és támaszát egyenesen Ausztriában kereste, mert mind kész pénznek vette ezt, mit Bécsben a politikai pöröly alatt olly lármásan és csengősen szélnek eresztettek. És különös, épen e harczszomjas párt az ausztriai sept. 30-ki sürgöny felett legjobban megütközött! Pérfidiát kiáltanak, s ellenben a porosz politikának ezon különös szemrehányást teszik, hogy nagyon is becsületes!

Digitized by Google

Meglehet, hogy igazuk van; meglehet, hogy Poroszország nyiltabb, bizalmasabb volt, mint kellett volna lenni, ha a történeti évkönyvekre visszaemlékezik. Azonban Poroszország e keserves tapasztalása mellett megmarad önérzetében és önerejében. Egy régi példabeszéd azt mondja: „a becsületesség legtovább tart".

Illy formán puskázgattak a porosz lapok Ausztria politikája ellen, s ezek ellenében Ausztria részeről ismét a bécsi „Lloyd" vette fel a kesztyüt, s fődolgozótársa *Warrens* ugyancsak padra huzta a porosz politikát, olly kiméletlenül, hogy több czikkei rendöri megintést huztak maguk után. Az angol és franczia lapok pedig mind a két harczoló félt gunyokkal halmozták el.

Sebasztopol ostroma.

(Folytatás.)

Nyolcz nappal a futóárkok megnyitása után, végre october 17-kén elkezdődött az ostrom Sebasztopol erődítményei ellen. Hat és fél órakor reggel, az előre meghatározott jeladásra, egy időben megdördültek az angol és franczia ágyuk minden ütegből. A francziáknak volt 53 ágyujok, ide számitván a 4-et is a genuai erődből — az angoloknak pedig 73. A szövetségesek lövegeinek száma tehát mindössze 126. Az orosz erődítményekből a tüzelés azonnal igen élénken, minden ütegből viszonoztatott, s golyóik bejárták mind a két támadási vonalat. Az angol és franczia ütegek tüzelése eleinte iszonyatos volt; s jóllehet az oroszok derekasan visszafeleltek, a gömbölyü gránit torony ágyui 20 percz mulva hallgatásra birattak. De a franczia erömüvek, vagy csak amugy futólagosan, vagy pedig hamis elv szerint levén épitve, nem sokára igen tetemesen megsérültek, s midön 9 óra után 10 perczczel egy franczia löportár iszonyu ropogással 50 emberrel, az ellenség örömrivalgásai közt légbe repült: az összes franczia vonalak a tüzelést teljesen megszüntették.

E helyett az angolok az ágyuzást kettőztetett erővel szakadatlanul folytatták. Fél kettőkor egy másik franczia löporkocsi repült légbe. Legmakacsabbul állott ellen egy huszonhét ágyuval ellátott szigszeges várda az orosz positio középpontjában. Egy angol üteg a „francziák dombján" a derék kékkabátosok által (tengerészek) ellátva, egyszer löszer hiánya miatt kénytelen volt szünetezni, s a franczia ágyuk hallgatása következtében az angol főütegek a nehéz lövegek által járattak be, mellyek különben a francziáknak voltak szánva. Egy „Lancaszter" üteg uralgott ugyan a „12 apostol" orosz háromfedeles hajón, de nem sokat volt képes végezni. Általában ugy látszik, hogy a a „Lancaszter" ágyu eltévesztett ujitás.

Digitized by Google

Tiz perczczel 8 óra után ismét egy iszonyu explosio történt; a zigzugos erősség fölöportára légbe röpült. Az angolok örömrivalgásba törtek ki, s annál elvenebben tüzeltek. Egy osztály önkéntes — 10 minden ezredből — csatározott a tüzelés alatt és 500 zuáv megkisérlé az orosz tüzéreket elpusztitani, de minden különös eredmény nélkül. Esteli hét óra tájban az ágyuzás minden ponton megszünt. A gömbölyü fejér torony erösen szét volt lödözve, s egészen elhallgatott; az angol földárkokban három ágyu leszereltetett, s a mellvédek tetemesen megsérültek. A francziáknál 12 ágyunak ágya sérült meg, kettő pedig, egy időre haszonvehetlenné lett; a főárok több helyen leomlott. A zegzugos orosz erődökön az erömüvek egészen szétromboltattak, s több mint 20 ágyu elhallgattatott. Az oroszok egész nap alatt legnagyobb bátorsággal s ügyesen harczoltak. Az angolok vesztesége 50 halottat és sebesültet alig tett; a francziáké az explosiók következtében természetesen nagyobb volt.

Ez ostromban az egyesült angol és franczia flották is részt vettek, de reggel nem szállhatván ki a sik tengerre, csak 1 és ½ órakor délben kezdték meg müködéseiket. A flottáknak e közremunkálásáról *Dundas* angol admiral hivatalos jelentése következő:

„Brittania födélzetén, a Kacsa előtt oct. 18-kán: Sir! 1) Szives kedjék az admiralitas lordjainak jelenteni, hogy a szövetségesek ostromütegei tegnap reggeli fél hét órakor Sebasztopol déli várdái ellen nagy hatálylyal és részükről csekély veszteséggel megkezdték a tüzelést. 2) Lord *Raglan* és *Canrobert* tábornok sürgető megkeresésére, az egyesült hajóhadak admiraljai reá birattak, hogy a szárazföldi támadást valamennyi hajóval támogassák az északi és déli kikötő oldal tengeri ütegei ellen nyitandó tüzzel, melly az ide mellékelt vázlat szerint, a kikötőt egy rajta keresztbe huzott vonalon támadja meg. Több rendbeli körülmények azonban a hajók helyzetének megváltoztatását szükségessé, söt elkerülhetlenné tették. 3) Agamemnon, Sanspareil, Samson, Tribune, Terrible, Sphynx, Lynx, Albion, London, Arethusa, Firebrand, Niger és Triton hajók *Konstantin* várdát, s az északnak fekvő ütegeket támadták meg; mig a Queen, Brittania, Trafalgar, Vengeance, Rodney, Bellerophon, Vezuvius, Furious, Retribution, Highflyer, Spitfire, Spitful és Cyclops egymásután s lehető közel, mint a vázlaton feljegyezve van, foglaltak állást. 4) A cselekvény körülbelől délutáni 1½ órától esti 6 és ½ óráig tartott, mikor is a beállott setétség miatt a hajók ismét visszavonultak. 5) Az oroszok veszteségét ugyszinte a *Konstantin* várdában és az ütegekben tett kárt, most még természetesen megbecsülni nem lehet. 6) Illy hosszu ideig tartott, s olly roppant és jól fegyverzett erősség ellen folytatott támadás nem járhatott jelentékeny veszteség nélkül. 44 halottat és 266 sebesültet kell sajnosan jelentenem, kiknek neveik az ide csatolt jegyzékben olvashatók.

Digitized by Google

A hajók, árboczok és vitorlaművek, bombák és tüzes golyók által többet kevesebbet megsérültek. Az Albion dereka és árbocza, a Rodneynek pedig árboczfái szenvedtek sokat, melly utóbbi a sziklapart felé farolva, e helyzetéből csak *Kynertonnak* a Spiteful parancsnokának nagy erőfeszitése által vala megmenthetö. A Spiteful legénysége és oldala e szolgálat alkalmával szükségesképen nagy bajnak volt kitéve; Albion és Arethuza kivételével azonban, mellyeket Konstantinápolyba küldök tatarozás végett; reménylem, hogy 24 óra alatt hajóhadam ismét szolgálat képes állásba leend helyezve. Minthogy e támadás mivoltához képest elöre láthatám a hajószerek megrongálását, a felesleget a Vulcanon hagytam, melly hajó a betegekkel és foglyokkal e horgony helyen tartja állomását. 7) S möst örömmel jelenthetem legnagyobb elégültségemet ama buzgalom és képesség fölött, mellyel Sir *Edmund Lyons* és *Montagu Stockford* ellenadmiralok, valamint a vezényletem alatt álló kapitányok is egytöl egyig magokat kitünteték; a tiszteknek, matrózoknak, és tengerész katonáknak legöszinttébb köszönetet mondok fáradhatlan erőfeszitéseikért, s a tüzelésbeni gyorsaságukért, mind a mellett, hogy minden hajóról sok ember hiányzott, kik az ostrom ütegekhez pótló segélyül valának rendelve; e tüzelési gyorsaságnak tulajdonitom az elesettek és sebesültekbeni csekély veszteséget. 8) Franczia szövetségeseink vitéz és ügyes maguk viseletét méltó csodálattal szemléltem, és sajnálattal hallom, hogy az ö veszteségök is jelentékeny. 9) *Achmed* basa törökadmiralnak, kötelessége teljesitésében tanusitott viseletéért, köszönetemet bátorkodom kifejezni.

E hivatalos tudósitást e flották közremüködéséről, hiteles szemtanuk szerint következökép egészitjük ki :

Az *Albion* angol hajó két órai heves harcz után 700 réfnyi távolságra két helyen meggyuladt, és csak nagy nehezen lehetett a tüzből kivontatni. Két bomba azon tériségben pattant el, hová a sebesülteket szokták vinni, s az orvost és az élelmezési biztost megsérté. Egy bomba épen egy ágyu felett pattant szét, s megölé annak összes legénységét. A Retributionnak főárbocza simára ellövetett. A Firebrand szinte sokat szenvedett. Az Arethusa és Queen hajókat ugyanazon időben mint az Albiont kellett a tüzből kivontatni. Végre a Sanspareil is sokat szenvedett.

Egyébiránt a flották nem voltak olly erösen megsértve, s más nap ismét visszamehettek volna a csatába, de az admiralok nem akarták hajóikat csekély eredményért összerongáltatni. A franczia hajók gyönyörüen tüzeltek, ágyuik szakadatlanul dörögtek — de általánosan azon nézet terjedt el, hogy igen messzire állottak kinn — mintegy 1400 réfnyire a *Sándor* várdától, a „Napoleon“ azonban gyakran közelebb nyomult. Az angol vitorlás hajók távola az Albion kivételével mintegy

Digitized by Google

1200réfnyi lehetett. A közcsodálat méltó tárgya volt *Lyons* admiral, ki Agamemnon hajójával egyszerre nyugodtan nyomult előre, s a „Darázs" várdával szemben bátran megszállván, lebocsátá horgonyait, s mindaddig meg sem mozdult, mig a várda tüzelését teljesen el nem hallgattatta. A *Konstantin* várda legfelsőbb ágyusora majdnem egészen leszereltetett, az alsó sorban azonban, ugy látszik, nem sok kárt tettek a szövetségesek, mert ennek ágyui az utolsó pillanatig folyvást dörögtek.

Az octob. 17- és 18-dika közti éj csendesen folyt le, s a várból nem tüzeltek. A szövetségesek szorgalmasan azon dolgoztak, hogy a megrongált ütegeket ismét helyrehozzák; a löréseket kijavitsák, s a keresztárkokat megerősitsék. E munkák a franciáknál egész napon folytattattak az ellenségnek meglehetős tüzelése daczára, melly azonban semmit sem ártott. A franczia 1-, 2-, 3-, 4-, 7- és 8-ik üteg 19-ke reggelén képes volt a tüzelést ismét folytatni. A mérnöktest az éj beálltával folytatta munkálatait a jobbra fekvő paralella irányában az árbocz bástyával szemben. Ezen ütegek felfegyverzése, valamint a 9-ik ütegé is, melly a franczia támadó vonal jobb oldalán állittatott fel, egészen uj alapelvek szerint szabályoztatott. Az idegen legio 1-sö ezrede utolsó zászlóalyának megérkezése kiegészitette az 5-ik hadosztályt, melly az ostromló hadtesthez tartozott, s a 4-ik hadosztály háta mögött a második vonalban táboroza.

Angol részről october 18-kán napfelkeltével az ágyuzás ismét megkezdetett. Az oroszok az éjszakát igen jól tudták felhasználni, mert a zegzugos várda ágyui versenyt dörögtek. Ha Sir *Catchart* eszejárása szerint mentek volna a dolgok, egy nappal a város előtti megjelenésük után a szövetségeseknek, rohamra került volna a dolog. Az ellenség még akkor nem épité fel félelmetes védmüveit és sokkal könnyebben visszaverethetik.

Reggel az oroszok az angolok háta mögött egy előmozdulatot tettek, s egy rakás kozák egészen az ütegek lötávolába jött Balaklaván tul. A tüzelés e pillanatban folyvást tartott. A futóárkokban az angolok e nap meglehetősen sokat vesztettek.

Lássuk már most az oct. 17- és 18-ki eseményekről *Menczikoff* herczeg hivatalos tudósitásit.

(*Menczikoff* jelentése oct. 17.) Oct. 16- és 17-ké éjjelén az ellenség beszegéseket tevén az általa készitett keresztárkokban, reggeli 6 órakor igen élénk és szakadatlan ágyuzást kezdett ütegeink és bástyáink ellen, mellyek meglehetős eredménynyel visszafeleltek. A Malachow dombon levő torony ágyui dél felé már elhallgattattak, hanem az e tájon felállitott ütegek és minden bástyák olly eredménynyel tüzeltek, hogy az angoloknak estve fele már csak ágyujok maradt, mellyekből tüzelhettek. A franczia ágyuzás még délelőtt megszünt, miután

Digitized by Google

náluk egy löraktár ropogással légbe repült. Veszteségünket még most meg nem mondhatom egész bizonyossággal, mert minden ütegtől és bástyától nem jöttek be a jelentések; hanem nem tartom igen nagynak. Ellenben fájdalommal kell jelentenem, miszerint *Korniloff* admiral és vezérsegéd, s a pontusi flotta egyik alkotója, lábát az ágyugolyó elszakitván, rövid idő mulva kiadá lelkét.

Délutáni 1½ órakor, midőn a tüzelés az ellenség futóárkaiból még folytattatott, az ellenséges hajók tartós és borzasztó ágyuzást nyitottak meg a 10-dik üteg, a *Sándor* és *Konstantin* várdák ellen, mellyek szinte igen gyorsan és ügyesen visszafeleltek. Mivel tökéletes szélcsend és roppant hőség vala, a sürü füst az egész tengert betakarta, ugyhogy sem saját ütegeinken, sem az ellenséges hajókon nem láthattuk meg a kárt. Az ellenség, mennyire megszámlálhatánk, 14 hajót állitott fel ellenünk, mellyek csak alkonyatkor hagytak fel a tüzeléssel.

Ámbár a bombázás eredményéről még semmi tudósitást nem kaptam, mindazáltal nem késhetek császári felségednek mindent bejelenteni, mi már történt. A bombázás alatt Sebasztopolban voltam, s láttam a katonákat, én közlöttem velök felséged leirata (mellyet nekem *Albedinszky* szárnysegéd közbesitett) legkegyelmesebb szavait, s hozzátettem, miszerint lehetséges, hogy bombázás után az ellenség rohamot kisért még, s a várat emberről emberre kell védeni. Reményiem, hogy a seregek egészen megfelelendnek felséged magas várakozásának.

(*Menczikoff* jelentése oct. 18-dikról.)

A tegnapi borzasztó ágyuzás, melly tömege és iszonyu dörgése által lesujtó volt, s reggeltől késő estig tartott, nem volt olly pusztitó eredményü, mint eleinte gondoltuk. A *Sándor* várda, és a 10-ik üteg, mellyeket legjobban féltettünk, nem sokat szenvedtek. A *Konstantin* várda több kárt vallott. A bástyák közül, mellyek a szárazi ütegek ellen harczoltak, némellyik csaknem egészen sértetlen, kivéve a 3-ik bástyát, mellynek mind a 33 ágyuja leszereltetett, s hol emberben is legtöbbet vesztettünk. Ámbár még veszteségünkről a pontos és részletes tudósitások be nem érkeztek: még is annyit mondhatok, hogy holtakban és sebesültekben 500 embernél többet nem vesztettünk. A sebesültek közt van *Nachimoff* admiral és első kapitány *Jergomyschew*, hanem az első csak könnyü sebbel. Várván, hogy a bombázás 18-kán ismét el fog kezdetni: egész éjjel a rongált müvek kijavitásán dolgoztunk, s a leszerelt ágyuk helyett ujak vitettek. A 3-ik bástya jobban megerősittetett az által, hogy bal szárnyán egy üteg állittaték fel.

Mai nap az ellenség tüzelése a Malachow dombon levő torony ellen irányoztaték, s azon ütegek ellen, mellyek e tájékon vannak felállitva. A torony nem szenvedett lényegesen, s az ütegek sikeresen

Digitized by Google

tüzeltek. Általában az angol ütegekből ágyuzás nem volt olly élénk mint tegnap, sőt délután észrevehetőleg csökkent; hihetőleg azon okból, mert *Zsemjakin* vezérőrnagy parancsolatomra Csorgun faluból a Balaklavai magaslatok felé nyomult az ellenség háta mögé, ott nagy zavart okozott, ugyhogy az angol csapatoknak hadirendbe kellett állani, s Balaklava felé nyomulni. Ez oldaltámadás által elértük czélunkat: az ellenség figyelme elvonatott az ostromtól.

A franczia ütegek e napon semmit sem tüzeltek. A tegnapi bombázással foglalatoskodó hajók is szünidőt tartottak, s a chersonesi fok felé elvitorláztak. Tegnap a füst, ma a nagy köd miatt nem vehettük ki, hogy az ellenséges hajók minő kárt szenvedtek. Nekünk azonban ugy tetszett, mintha egy hajó árboczait elvesztette, s más két hajó tüzes golyóink által meggyuladt volna; de bizonyosan nem mondhatom.

(Második jelentése *Menczikoff* herczegnek, oct. 18-ikról.)

„Mai napi tudósitásom kiegészitéséül, kötelességemnek tartom császári felségednek jelenteni, hogy a tengerészkatonák, a tisztektől kezdve le a matrózokig, kikre volt kizárólag bizva a városnak, s az ott levő ütegeknek és bástyáknak védelme, az oct. 17-ki ostrom alkalmával példás vitézséget és kitartást fejtettek ki. A 3-ik bástyán az ütegek legénysége háromszor váltatott fel, mindamellett az emberek örömmel és dalok közt teljesiték kötelességeiket. Ez alkalommal nem hallgathatom el *Nachimoff* aladmiralt, ki tevékenysége és ovatossága által minden anyagi és erkölcsi erőt kifejtett, hogy az ellenséges támadás sikerrel visszaveressék.“

A régen várt ostrom tehát octob. 17-kén megtörtént, még pedig mind szárazi mind tengeri oldalrul, de az eredmény legkevesbbé sem felelt meg a várakozásnak. Az orosz erőditmények nagyobb számmal és sokkal jobban megvoltak erősitve és felfegyverezve, mint ezt a szövetségesek eleinte gondolták. A hajók is keveset tehettek a gránitbástyák ellen, s az első napi próba olly sok veszteségükbe került a flottáknak, hogy további kisérlettel felhagytak. Az angol táborban nem hiányzának egyesek, kik az azonnali roham mellett voltak; ezek közt kiemelendők G. *Catchart* és *de Lacy Evans* tábornokok. Azonban véleményöket nem tudták keresztül vinni. Midőn végre 17-kén a tüzelés megnyittaték, a hadseregnek a magaslatokra érkeztétől kezdve 19 nap mult el. Mint használta az orosz ezen határidőt? Minden éjjel, mintegy varázs által fris földmüvek és ütegek keltek ki a földből, és Sebasztopol déli része, az előtt nem csak megsebezhető, hanem valóban gyenge, most csak ugy meredezett az ütegektől. A szövetségesek megérkezésekor Sebasztopol déli részén az összes védmüvek egy kerek toronyból öt ágyuval, a nyugati részen és egy nehéz lövegü ütegből

Digitized by Google

állottak, melly a tengert járta be. Oct. 17-kén már a következő védintézkedések voltak felállitva. A kerek torony egy erős földmü központjává alakittatott át. Meszszebb jobbra uralgó állásban egy borzasztó mü, a „szigszeges“ vagy „fogas“ várda volt felállitva. Még tovább jobbra egy szakadékban egy kis üteg állott, mellyet a szövetségesek „kaszárnya-ütegnek“ neveztek. Ezen müvek egyenesen az angol vonalak ellen voltak intézve. Az orosz jobb oldalon a „kerti üteg“ e néven neveztetvén, mert Sebasztopol népkertje mellett fekszik, a franczia müveket járta be, mellyeket azonfelül egy más erős mü az orosz jobb oldalon, s egy nehéz üteg lövöldöztek. Az orosz vonalak hosszában egészben 80 legnezebb üregü ágyu volt positóba állitva. Ez ütegek elnémitása végett az angol mérnökök *Bourgoynes* vezetése alatt következő müveket állitottak. A legszélső jobb oldalon egy *Lushington* kapitány által állitott 5 ágyus üteg a „kerek tornyon“ uralgott. Ezen 5 ágyu közt 2 lancaszter-ágyu volt, 3 pedig nehéz hajóágyu. A lancaszterek egyike szétrepedt, s a többi 4 darab nehány nappal később a „francziák halmára“ vagy a „kékkabátusok ütegébe“ vitetett. Ezen *Gordons* kapitány vezénylete alatt állitott üteg gyarapodás előtt 21 ágyut és 3 mozsarat számlált. Ezen lövegek többségénél matrózok tevék a szolgálatot *Peel* flottakapitány parancsnoksága alatt, ki mint *Dickson* ezredes itt magának fényes nevet szerzett. A „francziák halmának“ ütege a szigszeges várdán urkodik, valamint a fejér toronyhoz tartozó müveken. Ettől balra állott egy lancaszter, melly az orosz „12 apostol“ háromfedeletes hajó ellen irányoztatott, de soha sem találta. E hajó szélességi oldala a szakadék felé volt felfelé forditva, s ez utnak több pontjaira nehány alkalmatlan bombát vetett. Az emlitett lancaszter ágyu különben 21-én éjjel magába a francziahalmi ütegbe bele lön helyezve. Az angol vonal legszélső baloldalán végre állott a „zöldhalmi“ üteg *Champmans* kapitány 37 ágyuval, melly a szigszeges várdát, s a francziákkal szemközt álló ütegeket járja be. A francziáknak mintegy 40 mesterileg szolgált ágyujok volt positióban, de a legtöbb kis üregü. Ezen felsorolás meglehetősen jó fogalmat ad az orosz és szövetséges vonalak hasonlatos erejéről oct. 17-kén. — De azóta az oroszok egy éjjel sem voltak tétlenek; minden kiugró pont, mint vakondokturás, minden használható pont Sebasztopolban egymásután ágyukkal lön megrakva, mellyekben a közel arzenalban nincs hiány, mig a szövetségesek részéről az uj ágyuk s még a löszerek felhurczolása is, térbeli és más nehézségekkel vala egybekapcsolva.

Oct. 17-ke után egész 25-kig valami nevezetes esemény nem történt az ostromnál, mi eddig előadta magát, azt hiven rajzolják azon naplók, mellyeket a franczia vezérkar főnöke *Martinprey* tábornok, s angol részről a „Times“ levelezője megirtak, s mellyeket itt egyenként közlünk :

Digitized by Google

A franczia vezérkar főnökének *naplója.*

Oct. 19-kén. A 18. és 19. közti éjjelen munkásaink nem nyugtalanittattak, kivevén egy $10^1/_2$ órakor megkezdett és $^1/_2$ óráig tartó tüzelést. Reggel fél 7 kor a franczia tüzérség elkezde tüzelni, mire az angoloké következik. Az erősségből a tüzelést viszonozzák; e tüzelésnek igen nagy intensitása van, daczára a 8 óra felé felszállott ködnek. Ettől fogva mindig biztosabb és szabályozottabb lesz; a mienk épen ugy kitartja, s mint látszik, jó eredménynyel, mint az ellenségé. Két órakor a középbástya tornya tökéletesen szét volt rombolva, s az árboczbástya lörései igen sokat szenvedtek. 3 óra táján a tüzelés mindkét részről lassanként megszünik. Ütegeink csak kevéssé sérültek meg, s éjen át ismét könnyen kilehetett azokat javitni.

Oct. 20-kán. Az árboczbástya jobb homlokzatának megrongált löréseit nem lehetett éjen át tökéletesen kitatarozni. Midőn nappal a tüzelés megnyittatott, csak két ágyu volt képes, pillanatig tüzelni, s nem sokára végkép elhallgattatott. A mérnök test folytatja munkálatait egész azon kiszakadásig, melly bennünket az angoloktól elválaszt. Az erősség közelsége, s a földnek kemény mivolta okozzák, hogy ezen munkák csak nagy fáradsággal és lassan mennek előre. Reggeli 10 órától 1-ig és 2-től — 3-ig d. u. az ellenség meglehetős élénk tüzelést folytatott a munkákra, s az erősség ágyui néhány nyilást szakitottak a paralella gyengébb helyein. A tüzérség viradtakor ismét elkezde tüzelni, s egész nap folytatta; a 2-ik (tengerész) üteg müködése azonban egy löportár légbe repülése által félbeszakittatott, mi azonban senkit sem sebesitett meg, és csak kevés kárt okozott.

Oct. 21-kén. A 20- és 21-dike közti éjjelen $2^1/_2$ óra tájon reggel az ostromlottak kirohanást kisérlének meg, hogy a franczia ütegek ágyuit beszegezzék. Az ellenség a 3-ik és 4-ik üteg közé nyomul, ott szétterjed, s már több lövegeket megrohant, midőn a tüzérek, a futóárkok őrei, főleg azonban a 74-ik ezred első százada által támogattatva, az ellenséget visszaverhették. Hat orosz hulla, és 4 sebesült maradt a futóárkokban, ezek közt egy tiszt, ki sebei következtében nem sokára kimult. Az éjszaka többi része csendesen folyt le. A franczia tüzérség 6 órakor ismét rákezdi. Az orosz felel, de gyengébben. Ütegeink mindinkább előnyben vannak. A 7 és 8 ütegek feltünő eredménynyel müködnek. A mérnökök folytatják munkáikat az árboczbástya előtt.

Oct. 22-kén. A nap folytán az első paralellát, és az első és hátulsó futóárkokat, valamint az összeköttetéseket a parkokkal tágiták. A baloldali támadó müvön ismételve fel kelle a sánctöltést hányni, mellyet az ellenséges golyók szétromboltak, és a rözséket ismét helyreállitani. Éjjel a futóárkok egyes részeit szélesbiték, de e munkálatok

Digitized by Google

daczára az összeköttetések jobb oldala az első és második paralella közt a föld akadályozó minősége miatt még nincs fedezve. Az első paralella jobb végén a tüzérség egy 8 ágyuból álló tüztelepet állitott az árboczbástya lődözése végett; két aknamenet köti össze a tüztelepeket az első paralellával. Az ellenség tüzelése, melly a nap folytán igen élénk volt, éjen át egyenlő volt a semmivel, vagy ennél nem sokkal több. Az ellen cserben hagyja azon tüztelepeket, mellyek ágyuink tüzének ki vannak téve, s azon helyeket szállja meg, mellyeken lövészeink előtt biztositva van, s ágyuiból, s a hely legmélyebb pontjairól kezdi a tüzelést. A támadó tüzelések jól vezényelvék; a 9-ik számu üteg (török felszerelés) bombái, 4 mint egy 27 centimetrenyi és 3 mintegy 22 centimetrenyi mozsár, nem sülnek el mindig vagy idő előtt; a török anyagszer hiányos. A czéllövészek tüzelése, kik földzsákok mögé bujnak, jó eredményeket kezd eszközölni, s gyakran a váréit késlelteti. A 3-ik számu tüztelep bombái a városban több gyuladásokat idéznek elő, mellyek azonban nem nyernek kiterjedést. Két nap óta az ellenség, melly nehány zászlóalylyal, egy üteggel s nehány kozákkal a Csernaja mellett mutatkozott, nem látható. Veszteségünk az ostrom kezdete óta holtakban 4 tiszt és 54 katona; sebesültekben 14 tiszt és 451 altiszt és katona.

Oct. 23-kán. 22- és 23-ika közti éjjel 3 órakor támadó müvünk szétrombolt tornya és a város közép része közt tüz támadott; még nappal is tartott, annélkül azonban, hogy nagyon látható lenne. Egy orosz kétfedelzetes, melly a déli kikötő délnyugoti részén elevezett, s az angolok balszárnyára tüzelt, eltünt. A nap folytán a második paralella és az összeköttetések azon helyeit tágitják és ássák, mellyeket mult éjjel megnyitottak, a többieket javitják, s a hátulsó összeköttetések tágitását és mélyitését folytatják. Éjjel a 2-ik paralella átmetszetét létesitik, s megkezdik az oldalvédet; a többi munkálatok folytattatnak. 8 órától ½ 12-ig délelőtt és délután fél 1 órától fél 5 óráig az ostromlottak tüze igen élénk volt; ez semmi esetre sem volt gyilkos hatásu, de a 2-ik számu tüztelep löréseit mind szétrombolta. Délutáni 1 órakor *Brown* tábornok az ostrom sereget megkeresteti, hogy őt támogassa, mert az ellenség az inkermanni oldalrul jelezve lön. Kitünik, hogy mit észrevettek, egy ellenséges menet volt a szimferopol uton, az orosz csapatok által fedve. Ezen közbejött esetnek nem voltak következményei. Az orosz lovasság, melly Eupatoriát távolról ostromzárolja, merészebb lesz, és 23-kán reggel azon magaslatokon, mellyek a város láthatárát környezik, 5—6000 lovas mutatkozott. Nehány gyujtóröppentyü, mellyeket ellenök szórnak, visszavonulásra kényszerité.

Oct. 24. Nappal nagy számu szikladarabokat háritnak el, mellyek a közlekedést gátolták; a felsíkhát előtt átmeneti lépcsőket állitanak, s jobban a mélybe szállnak le, hogy a munkásokat fedezzék. Éjjel a 2-ik

Digitized by Google

paralellában létesitik a müveket, melly nappal már bevégzettnek mutatkozik. Dolgoznak az összeköttetésen; a mérnök tábornok 6 órakor este a 7 és 8 futóárok kijavitását eszközli, mellyeket hiányosaknak talált. Az angolok a déli kikötő fensíkhátának balján, támadómüvünk jobb oldalán, 4 ágyuból álló üteget állitottak fel, melly reggel fel volt szerelve, és most tüzelni kezd. 7 órakor reggel megkezdödött az oroszok tüzelése igen hatásos és gyorsitott módon. Eleinte gátolá munkásainkat, később kissé bádgyattabbá lön, s hasonló módon folyt egész napon át, a midön majd teljesen megszünt. A hely számos müveinek ágyui, ágyutalapjai, bástyái és lörései inkább vagy kevesebbé sérülteknek mutatkoznak; de éjjel a mellvédeken ejtett károkat földzsákokkal javitják ki, s uj ágyukkal és talapokkal szerelik ismét fel. Mindenesetre észrevehető, hogy az ostromlottak nem szórnak már olly gyakran bombákat és gránátokat, és hogy a vesztegüteg lövései nincsenek olly jól irányozva. Éjjel a 2-ik számu üteg (tengerész) ismét képessé tétetett, mi által az ütegdarabok száma 6-al szaporodik 9 és 10 órakor este, élénk, de csak rövid ideig tartó ágyuzást kezdtek müveink jobb oldala ellen; ez kevés kárt tett, bárha az oroszok kartácsokkal tüzeltek.

Az ellenség ugy látszik, részünkről támadó mozdulattól tartott; egész éjjen át örködött. Munkálataink elöhaladása, mellyek már 400 metrenyire közeledtek, ugy látszik, nyugtalanitja öt. Nappal a Csernaja völgy felső részén, közel a Csernaja faluhoz, egy orosz tömeget lehete észrevenni; e haderök látható része mintegy 15 zászlóalyból, 3—4000 lovasból és tüzérségből áll. A főparancsnok az angol vonalak jobbján, egy várda felállitását rendeli meg, még pedig egy külmüvön, melly lejtésében a Csernaja völgybe terjed, és melly az elővigyázás nélkül az ellenségnek megengedné, hogy a felsíkra könnyü módon felhágjon, s az angol és franczia hadállásokat, mellyek az ostromot fedik, hátulról megtámadja, ezeket egyesülési pontjaikra szoritván.

Oct. 25-kén. Nappal szélesitik és mélyitik az 1-sö és 2-ik paralelát, valamint a közlekedési futóárkokat. Éjjel e munkák folytattatnak, s előkészületek tétetnek egy uj tüztelep felállitására. E munkálatok nehezek; folyvást sziklákat kell kiöblösiteni, s e mellett kényszeritve vannak, löport és aknászokat alkalmazni. 25-kén nappal a hely élénk tüzelést folytatott. Ez főleg a parallelák ellen, s kivált azon pontokra volt irányozva, hol a czéllövészek állottak, kik az ellenséget nagyon foglalatoskodtatták. Az éj beálltával az ostromlottak tüzelése megszünt; de $8\frac{1}{2}$ órakor este és 2 órakor reggel negyedóra hosszant az ellen kartácsokat szórt a támadási térre, de eredmény nélkül, részünkről csak egy ember sebesülvén meg. Az ellenség az árboczbástya jobb elörészén uj üteget kezdett állitani. Bombáink kitünöen hordanak a védművekre, s a városba. A gyujtó rakétákkali lövés, melly épen most

Digitized by Google

kezdődik, ugy látszik, még nem idézett elő nagy hatást. Délután egy ellenséges bomba egy a második számu üteghez tartozó löportárba esett, melly azonnal légbe repült. A löporládák csak félig voltak telve, A tett elővigyázati intézkedések folytán az eseménynek semmi rosz következményei nem voltak, s az üteg folyvást rendesen tüzel. 7½ órakor a főtábornok értesitve lön, hogy az oroszok Balaklavába az angolok ellen nyomulnak. — A 25-kén történt balaklavai ütközetet, melly az angolok ellen intéztetett, alább fogjuk megirni.

A „Times" levelezőjének *naplója* az angol ostrom munkálatokról oct. 19. — oct. 25-ikéig.

Oct. 19-kén. Tegnapi és mai veszteségünk nem olly nagy, mint a tegnapelőtti. A bombázás első napján 65 emberünk esett el, és sebesült meg, de csak kevés halt meg közülök; a francziák vesztesége, az ütegek közt történt löporfellobbanások következtében nagyobb; az oroszoké azonban legnagyobb. Lord *Raglan* felhagyott első szándékával a várost kimélni, s igy a lakosoknak sorsa igen rosz. Házaikban a golyók ellen nincsenek biztositva; ezenfelül sánczásásra kényszerittetnek, s nehányan ezen alkalmazás ellen szerényen szót emelvén, rövid uton felakasztattak. Igy beszélnek a szökevények, kiknek száma eddigelé 20-ra megyen. Ma legderekabb mérnökeink egyike *Alexander* ezredes halt meg; egy 33-ik ezredbeli közvitéznek, kit két orosz fogva vitt magával, sikerült elfogói egyikétől a fegyvert elragadni, s őt vele lelőni; a másikat aztán a földhöz üté, és sértetlen jött vissza. Egy más angol czéllövész 3 oroszt lött le, s jó vadászhoz illőleg nem elégedett be ezzel, hanem a lelőtteket diadaljelek gyanánt társaihoz czipelte. Ma délután készlethiányról volt szó. Két hajó azonban temérdeket szállitott ide. A matrózok által kezelt üteg „Redan" orosz várdát szakadatlan dolgozza. Egy, ezen üteg közé esett orosz bombát, mielőtt szétpattanhatott volna, *Peel* kapitány marokra fogta és kivetette.

Oct. 20-kán. A borzasztó tüzelés ma viradtakor ismét elkezdődött, de 10 óra után 20 perczig mi érdekes sem történt. Ezen időtájt a franczia táborban ismét fellobbant egy csomó löpor. Eleinte azt hivők, hogy a francziák állásukkoz képest, közelebb fognak a városhoz nyomulhatni, a sziklás talapzat azonban a mérnöki munkálatokat szerfelett gátolja. E nap folytán az oroszok egy — nálok szét nem pattant Lancaszter golyónkat udvariasan visszaküldötték. Mi délután a várost izzó golyókkal löttük. 4 óra tájon egy épület a hajógyár közelében meg is gyult, de a tökéletes szélcsend miatt a lángok nem terjedhettek, s az éj beállta előtt az égés eloltatott. Ma este személyesen győződtem meg, milly csekély kárt okoztak ütegeinkben az orosz ágyúk, s milly szilárd ezen ütegek összeállitása (a francziákét valamennyi angol tu-

Digitized by Google

dósitó megrövta). — A futóárkokban halálcsend uralkodott; csak itt ott volt az ásó tompa nesze, az érkező eleségkocsik távoli moraja, s a köpenyeikbe burkolt őrszemek horkolása hallható, csak néha néha hangzott egy ágyudörgés az ellenség ütegeiből, miként ha a helyzet megsértése volna az egész éjet lőpor-villanás és dördület nélkül befolyni engedni. — Éjféltájt azonban Balaklava felől puskaropogást, s rögtön reája a franczia táborban riadót hallottunk. Az oroszok kitörtek, s egy hadoszlop már az első ütegek közé nyomult, de csakhamar kivettetett onnan; ez alkalommal több orosz esett foglyul. — Az angol táborból a 4-ik osztály 850 embere 60 czéllövészszel a telegrafi állomáshoz küldetett; virradtakor ezek parancsot kaptak közelebb nyomulni Balaklavához; az oroszok azonban ekkor végkép felhagytak a támadással, s visszavonultak. Lovasságunk egész éjen át nyeregben ült; ezen éjjeli támadások reájok nézve igen fárasztók. Szökevények állitásaihoz képest 25-ére Sebasztopolba jelentékeny segitséget várnak; mi igaz is lehet, nem is. (Biz az igaz volt.)

Oct. 21-kén. A tüzelés, mint az előbbi napokon, ismét elkezdetett. Délutáni 3 órakor egy fellobanást láttunk a fejér torony melletti orosz redoutban, de ez sem volt jelentékeny. Később ismét tüz ütött ki, de szokás szerint gyorsan eloltatott. A házak csaknem egészen köből épültek; a franczia ütegek lőtávolában fekvőkről a fedél rég leszedetett; igen soknak teteje homokkal és földdel van fedve; szóval, az ellenség mit sem mulasztott el a városnak az égés elleni megvédésére. Tegnapi veszteségünk igen csekély. Talán még soha sem volt ostrom, mellynél az ostromlók olly kevés halottat és sebesültet vesztettek volna, mint a mostaninál. Már 26 napja állunk az erősség előtt, s az ellenség tüze még 200 embert sem tett fegyverképtelenné.

Oct. 22-kén. Ma egy orosz gözös „Wladimir" nevü csaknem a kikötő torkulatáig evezett fel, s egy elénk és igen jól irányzott tüzelést kezdett meg, melly bennünket nagyon nyughatlanita. Egy nagy kereszt földbástya állittatott fel, hogy magunkat az orosz hajó ágyui ellen védelmezzük; mire az tovább evezett.

Az éj folytában a földmüvek kijavittattak, s uj ütegek állittattak föl. Ma reggel lord *Dunkellin* gárdakapitány, *Clanricarde* fia hadi fogságba esett. Oka szerencsétlenségének rövidlátása vala. Midőn tudniillik jókor reggel egy csapat sánczásókkal visszatért, az emberek előttök nagyszámu katonákat vettek észre. Egy közülök mindjárt figyelmeztette a kapitányt: kiáltván „amott jönnek az oroszok!" Ostobaság, felelé a fiatal kapitány; s ezt mondván maga előre ment; s kérdezé a szemben jövő katonákat, hogy hol van vezénylő tisztjük. Erre mindjárt körülfogatott és hadi fogságba ejtetett, s mivel a sánczásók fegyvertelenek voltak, öt meg nem szabadithaták, hanem magok is ugyan siettek, hogy az oroszok elől eltakarodjanak. *Dunkellin*

Digitized by Google

lord hihetőleg Sz. Pétervárra fog vitetni, hol atyja ezelőtt angol követ volt, s mint mondják nagy barátja *Miklós* császárnak.

Ma vasárnap borzasztó ágyuzást kezdtek az oroszok. Az isteni tisztelet ágyudörgések közt végeztetett. A francziákat a „kerti“ üteg derekasan megdolgozta.

Éjjel az oroszok egész titokban kitörtek, s egész a franczia őrcsapatokig nyomultak. Midőn megszóllittattak : „Inglis“, „Inglis“ volt a felelet, mire a francziák elhitték, hogy ők angolok. Már mikor a francziák a csalfaságot észrevették, már megtámadtattak, s az oroszok az ütegek közé nyomulván, 5 bombavető ágyut beszegeztek. Az oroszok ugyan mindjárt visszaverettek, de jó szövetségeseink mégis restellték ez esetet. Tegnap éjjel mindjárt löttek az oroszokra, kik „Inglis“ kiabáltak ; s ma mégis rá hagyták magukat szedetni. Azonban, hiszen minden ember tévedhet, s hát a francziák miért nem tévedhetnének? Ma egy lengyel és több orosz szökevény jött hozzánk által. Ezek beszélik, hogy a városban borzasztóan néz ki minden. A boltok bezárvák, a kereskedők elszaladtak, s portékáikat a pinczékbe rakták le.

Tegnap a francziák hozzánk izentek, hogy ágyuinkat az orosz „kaszárnya“ üteg ellen irányozzuk, mert ez sok kárt okoz nekik. Ez megis történt pontosan, s még pedig jó eredménynyel, hogy még be sem setétedett, már az egész üteget összelövöldöztük, és elhallgattattuk. A „kerti“ ütegük sem sokkal jobb állapotban van.

Sok aggodalomra ad okot azon körülmény, hogy csapataink naprul napra fogynak. Azon 35,600 emberből, kik a létszámi jegyzékben foglalvák, ma nincs több 16,500 szolgálatra képes emberünknél.

E folyó hó 10-kétől kezdve 700 ember küldetett, mind invalidus Balaklavába vissza. Naponként 40—50 emberrel ritkább hadsorunk, s e hiányt nem pótolják ki a kórházból visszatérő felgyógyultak.

A hadifoglyok mind Balaklavába küldetnek a főhadiszállásra, kivéve kettőt, kik a vezérkarnál tartózkodnak, hogy jelöljék ki azon épületeket, mellyeket vezéreink összelődöztetni akarnak. A foglyok vallomásai sokban ellenkezők, de abban mindnyájan megegyeznek, hogy a város már sokat szenvedt.

Mint mondják, tegnap az orosz főparancsnok Raglan lordtól egy napi fegyverszünetet kért, hogy a halottak eltemettethessenek. Raglan azt válaszolá : hogy neki nincsenek temetni való halottjai. Boszúból már most az oroszok künn hagyják azok hulláit, kik a vonalokon túl esnek el, sőt halottjaikat a városból is azon völgybe hordják le, mellyen a mi őrjárataink czirkálnak, s kiknek a dögleletes szag nagy alkalmatlanságra van. Ez is uj hadviselési mód.

Egy ambulánczteslület *Graul* kapitány vezénylete alatt nekünk igen jó szolgáltokat tesz. Mindenik szakaszhoz van adva két kocsi, mellyek közül egyik naponként kétszer viszen betegeket és sebesülteket

Digitized by Google

Balaklavába. A hasmenés most is tulnyomólag uralkodik. A legénységnek mennyire csak lehet, gyakran osztatik ki fris hus. A futóárkokban dolgozó munkások kettős rum részletet kapnak. Az időjárás folyvást szép és szelid.

Oct. 23- és 24-kén a bombázás folytattatott, de valami különös eredménye nem volt, valamint az ellenség ágyui is védmüveinknek keveset ártottak. — Eddig van a „Times" naplója lássuk már az october 25-ki nevezetes napot.

„Balaklavai ütközet oct. 25-kén és 26-án.

Már fentebb emlitettük, hogy azon állás, mellyet az angolok Balaklav előtt elfoglaltak, erösnek és csaknem bevehetlennek tartatott. Az angol harczvonalt meredek hegyhátak szegték be, mellyeken a francziák egész hosszában borzasztó sánczolásokat tettek. E sánczhányatok háta mögött 4 kerek domb emelkedik ki, mellyekre a törökök redoutokat épitettek, s mindeniket ágyukkal felvegyverezvén, egyenkint 250 emberrel szállottak meg. E halmok heresztülhasitják a balaklavai völgyet a várostól mintegy $2^1/_2$ angol mérföldnyi távolságra. Ha valaki e magaslatokra, mellyek a szövetségesek hátát fedezik, felmegy, Balaklava várost egész kikötőjével s minden hajóival könnyen beláthatja. A váracsok háta megett jobbjáról láthat egy völgyet és rétet, melly lovassági sátorokkal egész a magaslatok aljáig be van hintve.

Az oroszok már oct. 24-kén 11 zászlóalylyal keresztülmentek a Csernaja folyón, hogy az angolokat hátulról megtámadják, és összeköttetéseiket Balaklavával elvágják. Utasok, kik éjjel Balaklavától a táborba jöttek, hallották az orosz katonai zenekarok játszását; de nappal az oroszok nem mutatták magokat, hanem egész csendességgel azon hegyszorulatokban lappangottak, mellyeken keresztül az inkermani és szimferopoli országut viszen.

Nincs könnyebb, mint azon ellenségnek, ki az inkermani, bakcsiszerályi és szimferopoli országutakat szállva tartja, a mondott hegyszorulatokon keresztültörni, s egészen addig nyomulni, hol a török redoutok és franczia sánczolásak felállitva voltak. Tény az, hogy az orosz tábornokok e helyet már nehány nappal előbb kiszemlélték, mert ezt a czirkáló kozákok keresztül kasul járták. A kozákok, kik a nem épen nagyon éber angol és török positiókig nyomultak, észrevették a positio gyengeségét, annyiban, mert ez a seregcsapatok számához képest nagyon kiterjedt volt, s a redoutokat is az oroszok által megvetett törököktől találták megszállva. „Megvetett törökök"-nek azért mondjuk, mivel az oroszok, mindenik hadifogoly vallomása szerint, a törököket, daczára az alsó Dunánál kapott véres ütlegeknek, még most is egészen megvetik és rosz katonáknak tartják.

Digitized by Google

Reggel fél 6 órakor Balaklavától egy ordonáncz vágtatott a főhadiszállásra avval a jelentéssel, hogy egy, gyalogságból és tüzérségből álló orosz seregtömeg a balaklavai völgybe rontott, s ottan a törököket az első redoutból kiüzte; jelentvén egyszersmind, miszerint az oroszok az ágyuzást a többi redoutok ellen is elkezdették, mellyek szinte csakhamar kezökre juthatnak, ha a törököknek segitség nem érkezik, s nagyobb bátorsággal nem viaskodnak, mint eddig. Ennek hallatára Sir *Catchart* és *Cambridge* herczeg tábornokokhoz tüstént ment a parancsolat, hogy illető hadosztályaikat az események szinpada felé mozgásba tegyék. A franczia fővezér szinte tudósittaték a dologról, ki nagy sebességgel és legnagyobb készséggel megtette intézkedéseit, hogy a törököknek és angoloknak segitségükre siessen.

Azonban a törökök nem feleltek meg a várakozásnak, különösen az idevalók épen nem bizonyiták be, hogy a török, sáncz háta mögött győzhetetlen. Midőn az oroszok a török redoutok ellen nyomultak, ezek nehány puskalövés után aggodalmasan tekintének szét, valljon nem érkezik-e valami oldalrul segitség, s miután mit sem láttak, kereket oldottak, s a legnagyobb sietséggel, *Szoliman* basa fővezérük jó példával elömenvén, megszöktek. (Ezért *Szoliman* rangvesztésre és hét évi sánczmunkára itéltetett el a porta által.) — Az orosz sereg 6 gyalogsági tömegben nyomult elö. Elöl a sereg homlokán 20 ágyu volt felállitva, mellyek élénk tüzelést kezdtek a magukat lanyhán védö török redoutok ellen. Az ágyuk háta mögött, s a gyalogság homloka előtt erös lovascsapatok valának szemlélhetök.

Canrobert az oroszok elönyomulásáról értesitve, tüstént a franczia által megszállott felsikokra vágtatott. Innen az első osztály két dandárát (Vinoy), mellyek tarisznyák nélkül érkeztek meg, hegycsucsokra küldi, mellyek a szövetségesek jobb szárnyán Balaklava felé lapulnak le, hogy itt az angolokat támogassák, s az angolok és franczia közötti összeköttetést eszközöljék. E hadosztály 1 dandára (Espinasse) a hegyszorost védi az afrikai vadászok hadosztály-ütegével. A gyalog vadászok és zuávok messzehordó fegyverekkel ellátva a számukra állitott sánczolatokat védik. A harmadik hadosztály csapatjai a földhányások mögött voltak felállitva; a tartaléklovas tüzérsége indulókészen állott. Ezen elökészületek után a vezénylő tábornok a hegycsucs és távirda közt fekvő központra ment, nem messze lord *Raglan*tól, hogy a dolgok meneténél szemtanu legyen. Miként az orosz balszárny támadó mozdulata a balaklavai megszállott magaslatok ellen meghiusult, az oroszok a centrummal, s jobb szárnynyal az angolok által állitott előretolt váracsokra vetették magokat. Az orosz lovasság, gyalogság által támogattatva, kiterjeszkedett a váracsok közt, s erös tömegekben nyomult a nehéz angol lovasság ellen, melly a balaklavai kerteken kivül állott. Az angol lovasság e támadás

Digitized by Google

bátran bevárta 100 metrenyi távolságra. Erre megindulva, az orosz hadoszlop élére tört, s egy összecsapás után, mellyben csakhamar előnyt nyert, az egész orosz lovasságot halomra veté, melly rendetlen menekvésben egész a váracsok mögé szaladt, s e futamlásban az ellenséges gyalogságot is magával ragadá, melly a francziákhoz legközelebb fekvő váracsokban volt felállitva. Az angol könnyü lovas dandár, melly fényes tény szinhelyétől távol állott, szerencsétlenségére nem vehetett abban részt, sem azt be nem fejezheté. Csak annakutánna csatlakozott a nehéz lovassághoz s *Lucan* gróf egész hadosztálya igy egyesülve a függőleges irányban létező váracsvonal ellen indult, jobb szárnyát Balaklavára támasztva. Az osztály illy módon foglalt homlokállást az oroszok ellen, kik maguk részéről vereségükből kiépülni igyekeztek, s a Balaklavától legtávolabb fekvő váracsot, melly a birtokukban maradt, gyalogsággal megerősiték, ennek hadmüködési központjául kellett szolgálnia. Két angol gyalogosztály tüzérséggel a balaklavai sikra leszállott, e pont bemenetét megszállván s két vonalban a lovasság és Balaklava közt felállván.

Canrobert tábornok az angol lovasság balszárnyát kissé kitettnek találta, s egy afrikai vadászdandár által erősitteté, melly *Morris* tábornok parancsnoksága alatt ezredenként fokozatosan kezdett felállani. Azonfelül az első hadosztály 1-sö dandára a franczia positióhoz legközelebb álló váracsot körülvevé és ekként erős védvonalat képezett *Lucan* gróf lovassága mögött.

E pillanatban előre nyomul az angol lovasság, olly mozdulat, melly ezt nemcsak az ellenséges tüzelésnek, hanem egy orosz ütegnek is kitette, melly 5 zászlóaly oltalma alatt a Csernaja ágánál volt felállitva. Hogy az angolokat a tüzből kihozza, melly bennök sok kárt tett, s mozdulatukat akadályozta, *Morris* gróf, *Alonville* tábornokot a 4-ik vadászezred élén az üteg ellen küldé. A vadászok az ellenséges gyalogságot majdnem egész négyszögökig levagdalják, kiket a négyszögök kettősseru, de szerencsére nem igen gyilkos tüzeléssel fogadtak. Az orosz tüzérség vágtatva elrohant, s a nap folytán többé nem mutatkozott, mig az első zászlóaly amaz állás mögött ismét összegyült, és ott maradt. Ezen ép annyi értelemmel, mint fényes merészséggel kivitt mozgalom az angol jobb szárnyat tökéletesen fedezte, és csak 10 halottba, kik közt két tiszt van, és 28 sebesültbe került. Ezalatt az angol könnyü lovasság a vitézség csodáit követé el, természetesen érzékeny veszteségek mellett. Egész a Csernája völgyig vágtatott a lovasság vonalai ellen, mellyeket kétszer keresztül tört. Ott még az ellenség háta mögött is zavarokat idézvén elő, visszatérőben részut és oldalban 16 ágyu kartács tüze és a gyalogság puskagolyói közé került, s igen nagy veszteséget szenvedett. Este felé a harczolástól mind a két fél megszünt; de 26-kán reggel az oroszok ismét rátör-

Digitized by Google

tek az angolok jobb szárnyára, hanem fényes eredménynyel visszaüzettek.

Lássuk már most e balaklavai ütközetről a hivatalos jelentéseket:

Raglan lord erről következőket irja az angol hadügyminiszternek *Newcastle* herczegnek: Milord! Van szerencsém jelenteni, hogy az ellenség a Balaklava homlokzata előtti állást, octob. 25-kén korán reggel megtámadta. A síkot, mellynek háttérén a város fekszik, átvágó alacsony dombláncz alat hevenyében épitett 4 kis redoutt- al volt megerösitve. E redoutok közül háromban ágyuk valának elhelyezve, s egy magasabb dombon, Camara helység, és jobb szárnyunk előtt valamivel jelentékenyebb eröditvényt épiténk. E több rendbeli redoutok helyőrsége török csapatokból állott, miután e czélra egyéb haderö nem állott rendelkezésünkre. A 93-ik számu felföldi skótok voltak az egyetlen angol ezred a síkon, kivéve egy zászlóaly osztály félrokkantat, s egy a 3-ik osztályhoz tartozó üteget; a jobb szárnyunk mögötti magaslatokon pedig ama tengerész katonák állottak, kiket *Dundas* admiral sziveskedett a hajókról hozzánk szállitani. Mindezen csapatok, a törökökkel együtt Sir *Colin Campbell* vezérőrnagy közvetlen parancsnoksága alatt állottak, kit én a 93-ik ezreddel együtt az első hadosztályból magamhoz vettem. Az ellenség a mozdulatáról értesülvén, szükségesnek láttam az első és negyedik osztályt ő k. fensége *Cambridge* herczeg és Sir *Catchart* tábornok vezénylete alatt sebasztopoli álláspontból előrendelni és a síkon felállitani. *Canrobert* tábornok később e csapatokat a franczia gyalogság első osztályával, s az afrikai vadászokkal erösité meg. Az ellenség a Camara előtti eröditvényünk megrohanásával kezdte meg müködését, s ezt igen csekély ellentállás után el is foglalta: hasonlókép bevette a közelében fekvő többi három redoutot, miután ezeknél csak egynél talált ellentállásra, s itt is keves ideig tartóra. A három eröditvény közül a legtávolabbinak nem jutott birtokába; a többinek rögtöni odahagyása azonban képessé tevé a benn talált — számra összesen hét ágyu elfoglalására. A három kisebb eröditvényben volt ágyukat az egyetlen tüzér, ki mellettük maradt, beszegezte. Az orosz lovasság, tüzérség által támogatva, rögtön nagy tömegekben nyomult előre. Egy része homlokzatunkat s a 93-ik ezred jobb szárnyát támadta meg, de ezen — *Ainslie* alezredes vezénylete alatti ezred erőteljes és kitartó tüzelése által, egy pillanat alatt visszavettetett. A második és nagyobb tömeg nehéz lovasságunk ellen fordult, és *Scarlett* dandár tábornoknak, *Lucan* tábornok vezénylete alatt, alkalmat nyujtott az ellenséget derekasan visszalökni. A términőség dragonyosaink támadásainak igen kedvezőtlen volt; ámde semmi sem volt képes feltartóztatni, hogy az orosz lovasság soraiba be ne vágjanak, melly bár sokkal számosabb volt, mégis rövid vagdalkozás után futásban keresett menekvést. E dandár támadása a legsikerültebbek

egyike volt, melyet valaha láttam; egy perczig sem ingadozott az, s mind *Scarlett* tábornoknak, mind a többi tiszteknek, mind pedig a közvitézeknek nagy becsületére válik. Az ellenségnek a tüstént elfoglalt területről visszavonultával, a lovasságot, a 4-ik osztály védelme és Sir *Catchart* vezénylete alatt azonnal előre rendelém, hogy a magaslatok minden lehető visszafoglalásának elejét vegyem, s miután ez rögtön nem történhetett, az ellenség pedig a már előbb elfoglalt ágyuinkat tova vinni készült, *Lucan* örgrófot szólitám gyors előnyomulásra, s e szándék meghiusitására. Ezalatt az oroszok időt nyertek saját területökön uj oszlopokat alakitani tüzérséggel a homlokzaton és szárnyakon. A tábornok az előnyomulási parancsot félreértvén, ugy látszik, kötelességének tartá az ellenséget minden áron megtámadni, s ennélfogva *Cardigan* vezérőrnagyot a könnyü lovassággal előre rendelé. E rendelet a legbátrabb és legvitézebb modorban lön teljesitve. Lord *Cardigan* lehető legerélyesebben csapott le, egy — a támadó századokra tüzelő üteget megtámadott, sőt ezeken tul haladva az orosz lovasságot hátulról megtámadta; ekkor azonban csapatait gyalogság és tüzérség egyszerre rohanván meg, kénytelen lön visszavonulni, miután az ellenség soraiban nagy romlást okozott.

E mozdulat elhamarkodás és zavar nélkül ment végbe, sajnosan kell egyébiránt jelentenem, hogy igen sok tiszt, közember és ló veszett el ez uttal, mit semmi sem pótolhat, csupán a támadás fényes vitézsége, a rend és fegyelem, melly kitüntetve lön, s merő ellentétben áll az ellenség lovasságának magatartásával, midőn ez a korábbi összecsapáskor nehéz dandárunk ellen jött. — Az afrikai vadászok balszárnyunkon nyomultak előre, s hősileg támadtak meg egy orosz üteget, minek folytán ennek tüzelése egy időre megbádgyadt, s az angol lovasságnak nagy előnyére szolgált. — Van szerencsém Sir *Colin Campbel* és *Lucan* örgróf illető jelentéseiket másolatban ide mellékelnie. — Bátorkodon egyszersmind herczegségedet figyelmessé tenni. Sir *Colin Campbel*nek *Ainslie* alezredest és *Barker* tüzér kapitányt illető nyilatkozatára, ugyszinte ama teljesen kiérdemlett dicséretekre, mellyekkel *Lucan* örgróf, *Cardigan* vezérőrnagyról és *Scarlett* dandártábornokról emlékezik. Minthogy *Lucan* örgróf a többi — magokat kitüntetett tiszteket még nem közlé velem, azokat a legközelebbi alkalommal szándékozom megküldeni.

Az ellenség többé nem kisértett meg előnyomulást, s alkonyatkor a gárda dandár a 4-ik osztálylyal együtt eredeti tábor helyére visszaköltözött. Ugyan ezt tették a franczia csapatok is egy első osztályu dandár kivételével, mellyet *Canrobert* tábornok Sir *Campbel* támogatásául hátrahagyni szíveskedett. A felföldi skótok dandárának többi ezredei szinte a völgyben maradtak. A 4-ik osztály egész a magaslatok tövéig nyomult; Sir *Catchart* a törököket a redoutok egyikének visz-

Digitized by Google

szafoglalásában segité, és czéllövészeinek segedelmével két ellenséges ágyut hallgatásra birt. Kitünvén, hogy a terjedékeny terület, mellyen ma reggel a törökök állottak, nem eléggé van védelmi eszközökkel ellátva, *Canrobert* tábornokkal egyetértőleg szükségesnek találtam az alacsony domblánczolatról visszavonulni, s haderőnket összepontositani. Ez megerősitve leend egy jelentékeny matróz csapat által, melly *Dundas* admiral engedelmével partraszállitva, közvetlenül a Balaklavába vezető keskeny völgyben, s a jobb szárnyunkon fekvő meredek magaslatokon fog táborozni.

Lord *Raglan* második sürgönye 28-dikán kelve következő :

October 26-kán az ellenség nagy erővel, melly erős gyalogságból, lovasságból és tüzérségből, összesen mintegy 6000—7000 emberből állott, kirontott, megtámadta a 2-ik osztály balszárnyát, mellynek parancsnoka *Sir de Lacy Evans* azonban az oroszokat gyorsan és erélyesen visszanyomta. E mozdulatban támogatták őt; az első osztály ütegeinek egyike, a' könnyű osztály nehány ágyúja; támaszkodott pedig: a gárda dandárra, a 11-ik osztály többi ezredeire, s hátban a *Bosquet*, tábornok alatti franczia osztályra, ki buzgón igyekezett neki lehetőleg segédkezet nyujtani. Van szerencsém *Sir de Lacy Evans* jelentésének másolatát ide mellékelni, mellyet herczegséged bizonynyal sok gyönyörrel olvasand, s egyszersmind bátorkodom az általa különösen megemlitett tiszteket magas kegyeibe ajánlani. — *Bayley* és *Stcherley* századosok a 30-ik és *Conolly* hadnagy a 44-ik ezredből, kik mind sulyos sebben feküsznek, ugy látszik, igen kitünteték magukat. Ama hős ügyes modorról, mellyel *Sir de Lacy Evans* tábornok e nagyon veszélyes támadást visszaverte, nem szólhatok eléggé méltánylólag. Nem volt szerencsém a harczot láthatni, miután kezdetekor Balaklava mellett voltam elfoglalva, és csak végére érkezhettem meg; egyébiránt a szemtanuk nézetét fejezem ki, ha azt mondom, hogy a müködést jobban vezényleni nem lehetett, s hogy a tábornok, kinek szolgálatait és viseletét herczegséged figyelmébe ajánlani már ezelőtt volt szerencsém, legnagyobb elismerést érdemel. Ide csatolom a hadsereg f. h. 22-ike óta szenvedett veszteségének táblás jegyzékét. E jegyzék szerint a lovasság vesztesége halottakban : 13 tiszt, 16 őrmester, 4 dobos, 142 közember, és 381 ló; sebesültekben : 27 tiszt, 21 őrmester, 4 dobos, és 199 közember. A gyalogságnál elesett 1 tiszt és 14 közember, megsebesült 9 tiszt, 3 őrmester, 1 dobos és 101 közember. A hajós dandár vagy is a partra szállitott matrózok közül elesett 2, és megsebesült 12.

Lucan őrgróf és lovassági tábornok jelentése lord *Raglanhoz* Balaklava, oct. 27. 1854. Milord! Szerencsém van jelenteni, hogy a parancsaim alatt álló lovassági osztály 25-kén komoly ütközetet vivott az ellenséggel s azon nap legnagyobb része alatt a leghevesebb tüzben állott; hogy az ellenséges lovasság tulnyomó száma ellen felette győzelmes támadást hajtott végre, s egy támadást ütegek ellen, mellyet vakmerő bátorságra semmi sem mulhat felül. De a tisztek, legénység és lovakban szenvedett veszteség igen sulyos volt.

Reggeli fél hét órától kezdve, midőn a lovas tüzérség először nyitotta meg a tüzelést; az állását folytonosan változtató lovasság meg nem szünt, a török csapatoknak minden lehető segélyt nyujtani, bárha nehéz ágyu és czéllövész tüznek volt kitéve, midőn lordságod parancsára a második váracs-vonal bal oldalán foglalt helyet. A nehéz dandárnak nem sokára a Balaklavát védő

Digitized by Google

csapatok támogatására vissza kellett menni, s olly szerencsés volt, kéznél lenni, midőn egy erős ellenséges lovas tömeg a halmon levágtatott. Azonnal rendeletet adék *Scarlett* dandártábornoknak, hogy a szürke skótokkal, és az *Eniskillen* dragonyosokkal támadást tegyen, s támadását a 2-ik vonalban az 5-ik dragonyos gárda és a 4-ik dragonyos gárdák egy oldaltámadása által támogattatám. — Az egyáltalában kedvezőtlen térségen sikerült ezen 8 kis szakasznak, egy lovas tömeget, melly háromszorta számosabb volt, megverni és szétrobbantani. — Miután a nehéz dandár ezután a könnyűvel egyesült, a lovasosztály a magaslatokra teendő támadás támogatása végett alkalmas állást foglalt, midőn azon utasitást nyerte, hogy gyorsan a homlok állásba vonuljon, és az ellent a törököktől reggel elvett ágyuk elvitelében meggátolja; rendeletet adék tehát, hogy a könnyű dandár két vonalban nyomuljon előre, s a nehéz dandárral támogattam azt. A könnyű lovasság e támadása igen fényes és vakmerő volt; homlokban s két oldalvást nehéz ütegek tüzének kitéve, mégis megállás nélkül előrehaladt, mig az ellen ütegeit el nem érte, és tüzéreitől meg nem tisztitotta, és csak akkor vonult vissza, midőn felette tulnyomó lovas erő által hátulról látta magát megtámadtatva. Gróf *Cardigan* vezérőrnagy e támadást a legvitézebb és csüggetegség nélküli módon vezénylé; és ő lordsága irányomban minden ebben részt vett tiszt, őrmester, tizedes és közlegény bátorsága és buzgalmáról a legnagyobb csodálat kifejezéseivel nyilatkozott. A nehéz dandár a támadás támogatására az ütegekből és egy váracsból lövő gyalogság gyilkos tüze közt indult meg, és teljes kitartással s minden dicséretet érdemlő módon viselte magát. A veszteségek Milord, fájdalommal mondom, felette nagyok voltak, s attól tartok, hogy lordsága azokat sulyosan fogja érezni. — A két dandár vezénylő tábornokat, valamint az összes ezredparancsnokokat az osztály és dandár törzskarral együtt nem ajánlhatom elég nyomatékosan lordságának; valóban minden egyes ember, bármelly rangbeli, legnagyobb dicséretemet és mint remélem, ő lordsága tetszését is kiérdemlette. A királyi lovas tüzérség, eleinte *Mande* kapitány által, és ennek sulyos megsebesülése után *Shakespaer* kapitány által vezényeltetve, érdemteljes és jutalomra méltó módon müködött. Van szerencsém, stb. *Lucan*.

A most leirt oct. 25-diki lovas csatát egy szemtanu következőleg rajzolja: Reggeli 8 óra felé *Raglan* lord kiséretével és táborkarával a völgyet beszegő magaslatokon megjelent. Roppant orosz gyalog tömegek jöttek ki a hegyszorulatokból, mintegy 20 ágyuval. Mintegy egy angol mérföldnyire elől 2 üteg könnyű tüzérség ment, mind két oldalról nagy lovastömegek valának láthatók. Az 1. 2. és 3. számu török redoutok ellentállás nélkül elfoglaltattak, s a törökök futásnak iramodva, s a kozákoktól kergetve, csak Balaklavánál állapodtak meg, s a skót ezrednél szedték össze magukat. Most tehát az orosz lovasság az oroszok bal szárnyán a halom tetejét elérvén, megpillantá itt a völgy tulsó oldalán a skótokat, kik egy fél angol mérföldnyi távolságban felállitva, nyugodtan várták be az ellenséget. Az orosz lovasság kissé megállapodván, hirtelen svadronyonként össze szedte magát, s mintegy 1500 számmal — huszárok és uhlanusok — a halom csucsán fogott állást. Erre lépcsői harczrendben 2 hadtestre osztva, egy tartalék által támogatva, előnyomult. Azon lovasság, melly a törököket kergette, visszatérvén, azon dombok aljában állapodott meg, mellyek az ellenségtől az angol lovasság megláthatását elzárák.

A halálcsend iszonyatos; az egyes ágyudörgések közt csak a lovak nyeritése, s a kardok csörgése hallható. Balrul az oroszok kissé megpihennek, s aztán hosszu sorokban a skótokra rohannak. A törökök 800 réfnyi távolságra

Digitized by Google

az elővágtató lovasságra tüzet adnak, s aztán futásnak eredtek. Midőn az oroszok mintegy 600 réfnyire a törököknek utána nyomulnak, egyszerre a völgyből minié-puskák ropogását hallottuk; de a távolság igen nagy, az oroszok nem tágitnak, hanem egész erővel előre törnek, itt ott a magaslatokon álló angol ágyuk által földre sujtva. Lélekzetnélküli aggodalommal vártuk, hogy mikor törik meg a rohanó orosz vihar sulya a' skótok érez vitézségén; s ime, midőn az orosz lovasok 150 réfnyire közelednek, egy második puskaropogást hallunk, melly az oroszok soraiban halált és veszélyt szór. Erre ezek soraikat megnyitják, jobbra balra fordulatot tesznek, s nagyobb gyorsasággal elszaladnak, mint jöttek. Brávo skótok! kiálta a néző sereg; de az események mind inkább sebesebben fejlődtek. Szemeink csak lovasságunkat keresték. Láttuk *Scarlett* tábornokot, a mint tömör svadronyai élén lovagolt. Egy orosz válogatott csapat, világoskék s ezüsttel himzett kabátban öltözve, a dombtetőre vágtatott. Utána egész erdő láncsa fénylett, s midőn a dombtetőt elérték, segitségükre ujabb dragonyos svadronyok érkeztek. Mihelyt az orosz lovaságot a mi lovaságunk megpillantá, elkezdének a trombiták harsogni, s láttuk, hogy most egy lovassági csatának leendünk szemtanui. Lord *Raglan*, egész vezérkara, több csoport angol és franczia tisztek, zuávok a magaslaton gyültek össze, s mintegy erkelyről nézték a véres színdarabot. Lovaikról csaknem mindnyájan leszállottak, s leültek; egy szó sem vala hallható.

Az oroszok lassu ügetve lovagoltak fel a dombon, aztán lépésben koczogtak, s utóljára csaknem megállapodtak. Az első harczvonaluk még egyszer olly hosszu volt, mint a mienk, s háromszor olly mély. A második harcz hasonló hosszuságu és mélységü. Ők bizonyosan fel sem vették a sokkal csekélyebb számu ellenséget: de az idő elérkezett. A trombiták másodszor harsogták végig a völgyet, s a szürkék (skót vasasok) és az *Enniskillen* dragonyosok egyenesen az orosz lovasság központjára törtek. A két angol lovastest közt alig volt egy pár száz réfnyi hézag, melly arra sem volt elegendő, hogy lovaikat igazán neki ereszthetnék, s a katonák olly sürü tömeget képeztek, mikép fegyvereiket alig használhaták szabadon. Az orosz harczrend, mihelyt lovasságunk megindult, mind jobb, mind bal szárnyával előrohanván horogalaku harczvonalba lépett, s lovasságunkat végmegsemmisitéssel fenyegeté. A szürkék balra egy kis fordulatot tevén, az ellenség balszárnyába ritka hidegvérűséggel bevágnak, mig más oldalrul az *Enniskillen* dragonyosok csatalármája tölti be a levegőt. Mint a villám a fellegeket, ugy szakitják ketté a szürkék és a dragonyosok az ellenség vastag tömegeit. A csatazaj csak nehány perczig tart. Rövid vagdalkozás után a szürkék és vörös kabátosok eltünnek az ingadozó és megszaggatott orosz hadoszlopok közt. De a legközelebbi pillanatban ismét látjuk őket megritkitott es megtört sorokkal az ellenség második csatarendjére rohanni, melly sebes vágtatva hömpölyög feléjek, hogy fegyverük szerencséjét helyreállithassák. Irtóztató pillanat volt ez. „Segitse az Isten őket! elvannak veszve szegények!“ kiáltának fel a nézők. De lankadatlan tüzzel rohanják meg ezek az ellenséget — valóban hősies viadal volt ez. Az oroszok első harczrendje, melly a mieink által keresztültörve egyik szárnyáról a centrum felé központosult, ujra összeszedvén magát, megfordult, hogy a mi embereinket semmivé tegye. A szürkék és a dragonyosok kitűnő jó fegyvereikkel, s elszánt bátorságukkal már az ellenséges svadronyokon keresztülvágtak, s már ezek háta mögött valának láthatók, midőn az angol második harczrendben álló „Royal“ vasasok, s a 4-ik és 5-ik testőr dragonyosok az orosz első csatarend megmaradt részébe bevágván, s azt szétrobbantván, a második orosz vonalra rohantak, s ezt, melly

Digitized by Google

a szürkék és Enniskillen dragonyosok támadása következtében még zavarban volt, tökéletesen megszalasztották. Most az egész orosz lovasság futásnak iramodott, s öt percz mulva eltünt az ellenség az angol lovasság elől, melly számra félannyi sem volt. Minden ajak „hurrah"-t kiáltott, s a tisztek és közlegények lelkesedésükben sisakjaikat levevék és tenyerükbe tapsoltak. Lord *Raglan* mindjárt elküldé egyik hadsegédét *Scarlett* tábornokhoz, hogy őt üdvözölje. Az öreg vitéz arcza mosolygott az örömtől, midőn a küldött hirnököt elfogadá. „Nagyon köszönöm lordságának" volt a válasza.

Az angol lovasság nem sokáig üzte az ellenséget. Veszteségünk is nem vala tetemes, mert ez összesen 35 halottra és sebesültre ment.

Az oroszok, lovasságuk visszaszaladása után, gyalogságukat visszahuzták a völgy torkolatába, kivevén azon helyőrséget, melly az elfoglalt 3 török redoutot megszállotta, a negyedik feladatott. Továbbá a hegyszorulattól balra a magaslatra nehány ágyut vontattak fel. A lovasság, tartalékával összeolvadván, hat sűrű hadoszlopot képezett, s egy görbe vonalban a hegyszorulattal szemközt állitá fel magát. Háta mögött 6 gyalog zászlóaly állott, s a vonal hosszában 30 ágyu volt felállitva, mig más reszről a redoutok háta mögött a dombokon sűrű gyalog tömegek gyülekeztek.

Midőn *Lucan* őrgrófnak *Nolan* kapitány a parancsolatot meghozta, hogy a lovasság előrenyomuljon, amaz kérdezé ettől, hogy hova menjen előre? *Nolan* huszár kapitány ujjával az orosz harczrendre mutatván, mondá: „ott van az ellenség Sir, előtte vannak az ágyuk, azokat kell önnek elvenni. *Lucan* tábornok vonakodva adta ki a parancsot *Cardigan* lordnak, hogy a könnyű lovasság dandárával támadja meg az ellenséget. A nemes gróf, ámbár semmit sem habozott, de elismerte, hogy borzasztó tulnyomó erőnek megy elibe. Az angol könnyű lovasságnak egyedüli tartaléka a nehéz lovasdandár tartalékosztálya volt, melly meglehetős távolságban állott tőle; a gyalogság és tüzérség is messze voltak. Mind ennek daczára a könnyű lovasság, számra 601 kard, rohamra indult 11 órakor. Midőn az ellenség homloka előtt megjelent, az oroszok a redoutokból ágyuztak rá, s ágyu- puska- karabély golyók kiséretében egész harczi kevélységgel nyomult előre az ellenség harczvonalának. Mi nem hittünk szemeinknek. Egy maroknyi csapat csak nem fogja az ellenséges hadsereget positiójában megtámadni — és még is ugy történt. Vakmerőségük nem ismert határt. Két vonalban nyargaltak előre, s minél közelebb voltak az ellenséggel, annyival nagyobb sebességgel — irtóztató pillanat a nézőkre, kik a nélkül, hogy segithetnének — világosan látják, hogy hős honfitársaik bizonyos haláltorkába rohannak. 1200 réfnyi távolságra mind a 30 orosz ágyu megdördült. Halottak és sebesültek fedik be a földet, s gazda nélkül maradt paripák vágtatnak keresztül a sikságon. Az első harczrend megtöretvén, egyesül a másodikkal, s csak egy pillanatig sem ingadozva, tovább tör előre. A sorok megritkulnak, de a vakmerő lovasok fegyvereiket villogtatva, s „hurrah" kiáltás közt, az orosz ütegre rohannak. Füst és por lepi el őket, s egy percz — a föld teritve van emberi hullákkal és döglött lovakkal. Minden oldalrul veszedelem. az ágyuk keresztbe, a gyalogság homlokzatban lövi őket. Láttuk, miként vagdalják le egy orosz üteg tüzéreit, onnan pedig tovább egy gyalogtömeget ugrasztanak szét; de két oldalrul az ellenséges ágyuk keresztüze az ő soraikat is borzasztólag pusztitja. Midőn épen már visszatérőben voltak, hátulról roppant tömeg orosz uhlánusok által támadtattak meg. *Sherell* ezredes a 8-ik huszárezredből látván a veszedelmet, kevésre olvadt embereivel egyenesen nekik megy s magát keresztülvágja. A többi ezredek megfordultak, s iszonyatos harcz

Digitized by Google

fejlőde ki. Csaknem hihetetlen vitézséggel törtek utat magoknak az ellenség sűrű hadoszlopaim keresztül. Az ütegeikhez visszatért orosz tüzérek kartácsokkal lőtték az összekeveredett lovastömeget, oroszt és angolt nem kiméivén. Nehéz lovasságunk nem tehetett egyebet, mint fedezte e siralmas visszavonulást, ugy a mint tudta, 11 órakor és 35 perczkor, a holtakat, és haldoklókat kivéve, egy angol lovas sem volt már az orosz ágyuk lőtávolában. Veszteségünk, mennyire kipuhatolható, 409 emberre ment (és igy sokkal több, mint a hivatalos tudósitás mondja), s azon 601 lovasból, kik ütközetbe mentek, csak 198 ember tért vissza, csakhogy a hiányzókat nem számithatjuk mind az elesettek vagy fogságba esettek közé, mert délután is 80 sebesült jelentette magát. Az ütközet folyama alatt a franczia lovasság fényes támadást vitt keresztül, mert balszárnyunkon egy orosz üteget megtámadott, tüzéreit levagdalta, de az ágyukat nem tudta magával elhozni. Vesztettek halottakban és sebesültekben 3 kapitányt és 50 embert.

Az oroszok egy darabig az 1. és 3-ik redoutot elhagyták, a 2-ikat légbe repitették, de később ezeket ismét elfoglalák, s éjjelre is birtokában maradtak. Estve Sebasztopolban nagy volt az örömzaj, s a győzelem tiszteletére ágyukat sütögettek.

Sir. Colin Campbel tábornok jelentése, *Raglan* lordhoz.

Tábori üteg. 4. sz. Balaklava, oct. 27. Sir! Van szerencsém jelenteni' hogy az orosz haderő, melly mint korábban jelentve volt, egy ideig a jobb homlokunk előtti halmok közt létezett, 25-kén reggel mintegy 7 órakor az 1. 2. és 3. számu redoutok előtti nyilttéren kiterjeszkedett, melly redoutokat török gyalogság és tüzérség tartotta megszállva, és 7 (vas) tizenkét fontossal voltak fegyverezve. Az ellenséges haderő 18—19 zászlóalyból, 30—40 ágyuból és nagy tömeg lovasságból állott. Az 1. sz. redout elleni támadást egy csatárraj tette, támogatva 8 gyalog zászlóaly s 16 ágyu által. A török csapatok az 1. szám alatt addig állották meg helyöket, mig birták, mire hátráltak, s visszavonulásokban tetemes kárt szenvedtek. E támadás után a törökök kiüriték a 2. 3. és 4. sz. váracsokat, egyiket a másik után, valamint a homlokunkban elfoglalt többi állást is cserbenhagyták. Az ágyuk azonban e váracsokban le voltak szegezve; őrségei visszavonulván, némellyek a 23. sz. hegyi skót ezred jobb oldalán, mások baloldalán alakultak, melly a 4. számu üteg és kadikoi falu előtt állt. Midőn az orosz elfoglalta a váracsokat, tüzérsége erős lovastömeggel előre haladt, és ágyui a 93-ik sz. hegyi skót ezred ágyuit járta be, melly 100 rokkanttal *Daveney* alezredes alatt, csekély számereje miatt a 4. sz. üteg előtti gyöngén emelkedő tért csak hiányosan tölthete be. Midőn látám, hogy a bombák és golyók a 93. sz. hegyi skótok és török zászlóalyakba azok oldalain hézagokat kezdtek szakitani, a halom háta mögé parancsolám nehány lépésre. Azalatt tengerész-tüzérekkel és katonákkal ellátott halomütegeink igen jelesen lőttek az ellenséges lovasságra, melly a halmos téren át homlokban tört elő. — E lovasság egy csoportja, mintegy 400 emberből álló, balra elfordult, e mellett elvált azoktól, kik lord *Lucan* osztályát támadták meg, s a 93-ik számu hegyi skótok megtámadására vágtatott, kik azonnal a halom hátára előrehaladva, tüzet kezdettek, s az orosz lovasságot hátrálni kényszeriték. Ekkor az orosz lovasság ismét balra fordult és kisérletet tett a 93. sz. ezred jobb szárnyát megkerülni, miután az ott állott törökök futamlását észrevette, mire a 93. sz. gránátosai *Ross* kapitány alatt jobbra kanyarodva az ellenre tüzeltek, melly manőver őt leverte. Ezen napon át a vezényletem alatt

Digitized by Google

álló csapatokat az oroszok nem háborgatták többé. Szabadságot veszek magamnak lordságod figyelmét az *Ainslie* alezredes alatti 93. sz. hegyi skótok vitézsége és szolgálatai buzgóságára vonni, minek ő lordsága valószinüleg szemtanuja volt, valamint *Barker* kapitány és a parancsnoksága alatti tábori üteg tisztjei bámulatra méltó magatartására, melly az orosz lovasságot és tüzérséget, mig lőtávolságnyira voltak, derekasan meglövöldözte. Van szerencsém, stb. *Campbell.*

Sir de Lacy Evans jelentése, *Raglan* lordhoz.

Második hadosztály, Csernaja magaslata, oct. 27-kén, 1854. Milord! Tegnap az ellenség e hadosztályt több gyalog hadoszloppal megtámadta, mellyeket tüzérség gyámolitott. Lovassága nem jött ki a homlokba. Nagy csatárláncz által fedezett tömegei látszólag nagy bizalommal nyomultak előre. A hadosztály egy pillanat alatt táborunk előtt sorban felállott, a balszárny *Pennefather* vezérőrnagy, a jobb *Adams* tábornok alatt *Ficzmayer* alezredes és *Turner* és *Jates* ütegparancsnokok gyorsan felállitták ágyuikat, s a tüzelést megkezdék az ellenségre. Mihelyt *Cambridge* herczeg az ágyuzást hallá, azonnal a *Bentink* vezérőrnagy alatti gárda-dandárt a *Dacres* alezredes alatti üteggel együtt támogatásunkra elhozta. Ő királyi fensége jobb oldalunkon foglalt állást, hogy ez oldalt fedezze, s általában a leghatásosabb és legfontosb segélyt nyujtá. *Bosquet* tábornok szintolly gyorsasággal és nagyobb távolságról közeledett 5 franczia zászlóalylyal hadállásunkhoz. *Sir Catchart* egy czéllövész ezreddel sietett segélyünkre, és *Sir Browne* közremüködés végett baloldalunk mellett 2 ágyut tolatott előre. — Az ellenség eleinte gyorsan közeledett, támogatva a bástya halom ágyui által. Őrszemeink e pillanatban nagyobb részt a 49 és 50 ezredbeliek, rendkivül szilárd és elszánt ellentállást tettek. *Conolly* hadnagy a 49 ezredtől, felette kitüntette magát, szintugy *Bayli* kapitány a 30-ik ezredtől és *Atcherly* kapitány, ki fájdalom sulyosan megsebesült. *Sullivan* őrmester is azon ponton nagy vitézséget fejtett ki. Azalatt positióban levő 18 ágyunk, beleszámitva az 1-ső hadosztályiét is, a legnagyobb erélylyel müködött. Félóra alatt kényszeriték az ellenség tüzérségét hátrálni, ütegeink ekkor hasonló pontossággal és erővel az ellenséges hadoszlopokra lőnek irányozva, mellyek (egyszersmind előnyomult gyalogságunk sürü tüzelésének voltak kitéve) nem sokára teljes zavarba jöttek, és megfutamodtak. Ekkor a 30 és 95-ik ezred a szó szoros értelmében a halom hátán le s egész az öböl végéig kergette. Az üldözés olly heves volt, hogy Pennefather vezérőrnagynak végre bajba került embereinket visszaterelni. Ez ezredek és az őrszemek vitézül valának vezényelve *Mauleverev, Champion, Eman,* és *Hume* őrnagyok által.

Az oroszok hasonló módon üldöztettek a jobb oldalon a 41-ik ezred 4 százada által, mellyeket *Herbert* alezredes vitézül vezényelt. A 45-ik ezred is közremunkált. Az 55-ik tartalékban maradt, 80-nál több fogoly esett kezünkbe s mintegy 130 halott maradt a sikon állásunkon belől és annak közelében. Ugy számitják, hogy veszteségük alig lehet kevesebb 600 embernél. Sajnálattal kell jelentenem, hogy a mi veszteségünk 80 embert tesz ki, kik közt 12 holt és 5 sebesült tiszt találtatik."

Az october 26-ki csatától kezdve egész nov. 5-kéig kevés jelentőségü eset fordult elő. Az ostrom folytattatott ugyan, de csekély eredménynyel, s már az october 25-ki és 26-ki események tanusiták, miszerint a szövetségesek aránylag nagyon kevés erővel akarták elfoglalni Sebasztopolt, s az ellenség mind inkább uj erősitéseket kapván, utoljára mind az oroszok, mind a szövet-

Digitized by Google

ségesek egyformán ostromlók és ostromlottak lettek. Illy helyzetben az oroszok nov. 5-kén végső halálos csapást akartak intézni a szövetségesek fejére, s hogy ez nem sikerült, csak az angolok kimondhatatlan hidegvérüségének, s a franczia feláldozó heves vitézségének — és a véletlennek köszönhetni. Lássuk tehát körülményesen a nov. 5-kén történt eseményeket.

Az Inkermani csata nov. 5-kén.

Mintegy 8 nappal a csata előtt tekintélyes orosz hadsereg gyülekezett össze a Belbek tájékán az ostromlók szeme láttára; sőt a könnyü gyalogság és tüzérség a Sievernaja várda háta mögött ütött tábort. E hadsereg állott az orosz egész 4-ik hadtestből *Dannenberg* tábornok vezénylete alatt, s magában foglalá a 10. 11. és 12-ik hadosztályt, mellyek közül a két első, erőltetett hadutakban podgyászukat is hátrahagyva, s nagy részt kocsikon vitetve 9 nap alatt érkezett meg Odeszából, s az egész hadtest nehány lövész zászlóalylyal s a lovassággal együtt 60—65,000 embert számlálhatott. *Mihály* és *Miklós* orosz nagyherczegek elkisérték e' hadtestet. S hogy az oroszok erejét ez időben Krimiában tökéletesen megtudjuk, meg kell emljtenünk, hogy a 3-ik hadtest 8-ik és 9-ik hadosztálya is Beszarábiából utban volt már, s itt nem maradtak egyéb csapatok hátra, mint a' 14-ik hadosztálynak két erős dandára Ismail várában és az egész 15-ik hadosztály 4 gyalogezreddel, s a hozzá tartozó tüzérséggel és lovassággal. Ezenkivül az almai ütközet óta az oroszok Sebasztopolban e következő segitséget nyertek : Ázsiából Kercsen és Kaffán keresztül 15,000 embert, Chersonon és Jekaterinoslavon át 4 lovas ezredet 32 svadronynyal, s Beszarábiából a mondott csapatokat, mellyekből nov. 5-kén már 12 egész gyalog ezred az ostromlott hadsereghez csatlakozott.

Az oroszok, hogy Sebasztopolt az ostrom alul felszabadithassák, eltökélették az Inkermannál levő magaslatokat elfoglalni, s innen az ostromló sereget két tüz közé szoritván, ezt a tengerbe vetni és megsemmisiteni.

E czél elérésére az orosz hadsereg a két császári nagy herczeg kiséretében, s *Dannenberg* tábornok vezénylete alatt, mintegy 60—65,000 emberrel november 5-kén hajnalban megindult Inkerman felé, s egy vastag köd leple alatt meglepte az angolok első vonalát, mellyet *Catchart* angol tábornok védelmezett. Az oroszok hirtelen elfoglaltak egy két ágyus üteget, s a mellette levő 10 tüzért mind egy lábig levágván. Itt egy erős helyőrséget hagyván, a második angol dandárt, melly 2000 vitézből állott, rohanták meg, melly fél óráig a tulnyomó erő ellen kétségbeesetten védelmezte magát. E dandár a roppant tul erő által minden oldalrul körülkerittetvén, már teljes megsemmisitésnek nézett elibe, midőn *Catchart* tábornok a 4-ik dandár 2000 emberével, *Cambridge* herczeg 1000 emberrel, és *Brown* tábornok 2000 vitézzel segitségére sietett. E hős csapatok, összesen alig 8000-en az ellenséges hadoszlopokat késedelem nélkül megrohanták. Az oroszok háromszor vettek magukhoz fris csapatokat, s ugyan annyiszor megujiták a támadást, de mindenkor visszaverettek. Azonban végre is a tulerőnek kellett volna győzni. Az angoloknak elfogyott puskaporuk, s e vitézek hősies védelme daczára, kik mérgükben s dühökben sirtak, hogy a győzelmet drágábban nem adhatják el, az ellenség épen készült az utolsó támadáshoz, melly az angolokat tökéletesen leverendette volna. Ekkor *Catchart* tábornok, ki jól látta, hogy illy egyenetlen erők mellett meg kell bukni, sietve ordonánczot külde *Bosquet* franczia tábornokhoz, az angol veszé-

Digitized by Google

álló csapatokat az oroszok nem háborgatták többé. Szabadságot veszek magamnak lordságod figyelmét az *Ainslie* alezredes alatti 93. sz. hegyi skótok vitézsége és szolgálatai buzgóságára vonni, minek ő lordsága valószinüleg szemtanuja volt, valamint *Barker* kapitány és a parancsnoksága alatti tábori üteg tisztjei bámulatra méltó magatartására, melly az orosz lovasságot és tüzérséget, mig lőtávolságnyira voltak, derekasan meglövöldözte. Van szerencsém, stb. *Campbell.*

Sir de Lacy Evans jelentése, *Raglan* lordhoz.

Második hadosztály, Csernaja magaslata, oct. 27-kén, 1854. Milord! Tegnap az ellenség e hadosztályt több gyalog hadoszloppal megtámadta, mellyeket tüzérség gyámolitott. Lovassága nem jött ki a homlokba. Nagy csatárlánc által fedezett tömegei látszólag nagy bizalommal nyomultak előre. A hadosztály egy pillanat alatt táborunk előtt sorban felállott, a balszárny *Pennefather* vezérőrnagy, a jobb *Adams* tábornok alatt *Ficzmayer* alezredes és *Turner* és *Jates* ütegparancsnokok gyorsan felállíták ágyuikat, s a tüzelést megkezdék az ellenségre. Mihelyt *Cambridge* herczeg az ágyuzást hallá, azonnal a *Bentink* vezérőrnagy alatti gárda-dandárt a *Dacres* alezredes alatti üteggel együtt támogatásunkra elhozta. Ő királyi fensége jobb oldalunkon foglalt állást, hogy ez oldalt fedezze, s általában a leghatásosabb és legfontosb segélyt nyujtá. *Bosquet* tábornok szintolly gyorsasággal és nagyobb távolságról közeledett 5 franczia zászlóalylyal hadállásunkhoz. *Sir Catchart* egy czéllövész ezreddel sietett segélyünkre, és *Sir Browne* közremüködés végett baloldalunk mellett 2 ágyut tolatott előre. — Az ellenség eleinte gyorsan közeledett, támogatva a bástya halom ágyui által. Őrszemeink e pillanatban nagyobb részt a 49 és 50 ezredbeliek, rendkivül szilárd és elszánt ellentállást tettek. *Conolly* hadnagy a 49 ezredtől, felette kitüntette magát, szintugy *Bayli* kapitány a 30-ik ezredtől és *Atcherly* kapitány, ki fájdalom sulyosan megsebesült. *Sullivan* őrmester is azon ponton nagy vitézséget fejtett ki. Azalatt positióban levő 18 ágyunk, beleszámitva az 1-ső hadosztályiét is, a legnagyobb erélylyel müködött. Félóra alatt kényszeriték az ellenség tüzérségét hátrálni, ütegeink ekkor hasonló pontossággal és erővel az ellenséges hadoszlopokra lőnek irányozva, mellyek (egyszersmind előnyomult gyalogságunk sürü tüzelésének voltak kitéve) nem sokára teljes zavarba jöttek, és megfutamodtak. Ekkor a 30 és 95-ik ezred a szó szoros értelmében a halom hátán le s egész az öböl végéig kergette. Az üldözés olly heves volt, hogy Pennefather vezérőrnagynak végre bajba került embereinket visszaterelni. Ez ezredek és az őrszemek vitézül valának vezényelve *Mauleverev, Champion, Eman,* és *Hume* őrnagyok által.

Az oroszok hasonló módon üldöztettek a jobb oldalon a 41-ik ezred 4 százada által, mellyeket *Herbert* alezredes vitézül vezényelt. A 45-ik ezred is közremunkált. Az 55-ik tartalékban maradt, 80-nál több fogoly esett kezünkbe s mintegy 130 halott maradt a sikon állásunkon belől és annak közelében. Ugy számitják, hogy veszteségük alig lehet kevesebb 600 embernél. Sajnálattal kell jelentenem, hogy a mi veszteségünk 80 embert tesz ki, kik közt 12 holt és 5 sebesült tiszt találtatik.“

Az october 26-ki csatától kezdve egész nov. 5-kéig kevés jelentőségü eset fordult elő. Az ostrom folytattatott ugyan, de csekély eredménynyel, s már az october 25-ki és 26-ki események tanusiták, miszerint a szövetségesek aránylag nagyon kevés erővel akarták elfoglalni Sebasztopolt, s az ellenség mind inkább uj erősitéseket kapván, utoljára mind az oroszok, mind a szövet-

Digitized by Google

ségesek egyformán ostromlók és ostromlottak lettek. Illy helyzetben az oroszok nov. 5-kén végső halálos csapást akartak intézni a szövetségesek fejére, s hogy ez nem sikerült, csak az angolok kimondhatatlan hidegvérüségének, s a francziák feláldozó heves vitézségének — és a véletlennek köszönhetni. Lássuk tehát körülményesen a nov. 5-kén történt eseményeket.

Az Inkermani csata nov. 5-kén.

Mintegy 8 nappal a csata előtt tekintélyes orosz hadsereg gyülekezett össze a Belbek tájékán az ostromlók szeme láttára; sőt a könnyü gyalogság és tüzérség a Sievernaja várda háta mögött ütött tábort. E hadsereg állott az orosz egész 4-ik hadtestből *Dannenberg* tábornok vezénylete alatt, s magában foglalá a 10. 11. és 12-ik hadosztályt, mellyek közül a két első, erőltetett hadutakban podgyászukat is hátrahagyva, s nagy részt kocsikon vitetve 9 nap alatt érkezett meg Odeszából, s az egész hadtest nehány lövész zászlóalylyal s a lovassággal együtt 60—65,000 embert számlálhatott. *Mihály* és *Miklós* orosz nagyherczegek elkisérték e' hadtestet. S hogy az oroszok erejét ez időben Krimiában tökéletesen megtudjuk, meg kell emlitenünk, hogy a 3-ik hadtest 8-ik és 9-ik hadosztálya is Beszarábiából utban volt már, s itt nem maradtak egyéb csapatok hátra, mint a' 14-ik hadosztálynak két erős dandára Ismail várában és az egész 15-ik hadosztály 4 gyalogezreddel, s a hozzá tartozó tüzérséggel és lovassággal. Ezenkivül az almai ütközet óta az oroszok Sebasztopolban e következő segitséget nyertek : Ázsiából Kercsen és Kaffán keresztül 15,000 embert, Chersonon és Jekaterinoslavon át 4 lovas ezredet 32 svadronnyal, s Beszarábiából a mondott csapatokat, mellyekből nov. 5-kén már 12 egész gyalog ezred az ostromlott hadsereghez csatlakozott.

Az oroszok, hogy Sebasztopolt az ostrom alul felszabadithassák, eltökélették az Inkermannál levő magaslatokat elfoglalni, s innen az ostromló sereget két tüz közé szoritván, ezt a tengerbe vetni és megsemmisiteni.

E czél elérésére az orosz hadsereg a két császári nagy herczeg kiséretében, s *Dannenberg* tábornok vezénylete alatt, mintegy 60—65,000 emberrel november 5-kén hajnalban megindult Inkerman felé, s egy vastag köd leple alatt meglepte az angolok első vonalát, mellyet *Catchart* angol tábornok védelmezett. Az oroszok hirtelen elfoglaltak egy két ágyus üteget, s a mellette levő 10 tüzért mind egy lábig levágván. Itt egy erős helyőrséget hagyván, a második angol dandárt, melly 2000 vitézből állott, rohanták meg, melly fél óráig a tulnyomó erő ellen kétségbeesetten védelmezte magát. E dandár a roppant tul erő által minden oldalrul körülkerittetvén, már teljes megsemmisitésnek nézett elibe, midőn *Catchart* tábornok a 4-ik dandár 2000 emberével, *Cambridge* herczeg 1000 emberrel, és *Brown* tábornok 2000 vitézzel segitségére sietett. E hős csapatok, összesen alig 8000-en az ellenséges hadoszlopokat késedelem nélkül megrohanták. Az oroszok háromszor vettek magukhoz fris csapatokat, s ugyan annyiszor megujiták a támadást, de mindenkor visszaverettek. Azonban végre is a tulerőnek kellett volna győzni. Az angoloknak elfogyott puskaporuk, s e vitézek hősies védelme daczára, kik mérgükben s dühökben sirtak, hogy a győzelmet drágábban nem adhatják el, az ellenség épen készült az utolsó támadáshoz, melly az angolokat tökéletesen leverendette volna. Ekkor *Catchart* tábornok, ki jól látta, hogy illy egyenetlen erők mellett meg kell bukni, sietve ordonánczot külde *Bosquet* franczia tábornokhoz, az angol veszé-

Digitized by Google

lyes helyzetét élénken rajzolván. E tudósitásra *Bosquet* haladék nélkül megindult, mind a 6-ik sorezredből, mind a 7-ik könnyü gyalog ezredből egy egy zászlóalyt előre küldvén, kik a harcz szinpadra roham lépésekkel érkeztek meg. E két franczia zászlóalyt az angolok „hurrali örömrivalgással fogadták, s az angolokkal egyesülve az orosz tulerő megingattatott, melly hátráló lépéseket kezde tenni. Azonban az ellenségnek felette erős állása volt. A harcz egy mély völgyben folyt, mellynek háta mögött egy csalittal sürün benőtt domb emelkedett, mellynek koronáját 42 orosz ágyu védte, mellyet a szövetségesek csapataira gyilkos kartácstüzet szórtak. Ekkor a francziák közül a 3-ik zuáv ezred két zászlóalya, 4 kompánia czéllövész, 5 kompánia algiri lövész a harctérre siettek olly sebességgel, hogy megérkezvén lélekzetet nem tudtak venni, csupán egy trombitás volt még, ki a harcztriadót megfuvhatta. A tömegek össze elegyednek, a francziák az oroszok vonalait ritka vakmerőséggel megrohanják, s ime a sürü tömegek megritkitva hátrálni kezdenek.

Három afrikai lovas vadászosztály, melly vágtatva rohant elő; *Conet* tábornok dandára, melly a 2-ik zuáv ezred egyik zászlóalyából 4 kompania lövészből, és 2 zászlóaly tengerész katonából állott, befejezték az oroszok megveretését. Az oroszok ellen, kik a hegyszorulat hosszában a tulsó hegypartra szaladtak igen alkalmas helyeken 6 üteget állitottak fel a szövetségesek, mellyek az ellenség sorai közt rémitő öldöklést okoztak. A menekvők közül mintegy 2000-en egy mély hegyüstbe szorultak. A szövetségesek csatárai, kik a mészárlásban még el nem fáradtak két oldalrul ellepik a hegyüstöt uralgó dombok oldalait és csak Sebasztopol felé hagyván egy nyilást, ugy puskázzák le a szegény oroszokat, kik megzavarodva, mint keringős juhok egy helyben forognak. A hatalmas orosz hadsereg megdöbbenve szaladt a szimferopoli országutra, a zuávoktól és egy üteg tüzérségtől nyomban üldöztetvén. Az inkermani hidig ugyan meglehetős rendben történt a visszavonulás, de innentől kezdve vad futásnak lehet azt mondani, s a Csernaja folyó, valamint az egész térség fedve volt holtakkal, sebesültekkel, elhányt fegyverekkel, tarisznyákkal, stb. Itt 8000 angol és 7000 franczia állott 60,000 orosz ellenében, s még is az elsők fényes győzelmet vivtak ki. Csak a csatapiaczon 5000 orosz halottat temettek el a szövetségesek; mellyrevaló nézve a sebesültekkel és foglyokkal együtt 15000 emberre tehetjük az orosz veszteségét, annyival hihetőbben, mert ennyi puskát szedtek össze a győztesek.

Tény és nem hirlapi költemény az, miszerint egy orosz őrnagy, bizonyos *Angelopulo Sándor* görög születésü parancsnok, katonáinak rendeletbe adta, hogy a megsebesült s földön fekvő angolokat és francziákat kegyelem nélkül verjék agyon, vagy szuronynyal döfjék keresztül, s illy módon sok derék vitéz veszett el, mint a hullák eltemetésénél bebizonyult. És ezen embertelen tiszt mintegy isteni gondviselésből vagy büntetésből, vállán megsebesülve, maga is angol fogságba került. E kegyetlen esemény eránt *Menczikofftól* felvilágositás kéretett, ki tagadja, hogy illyes rendelet adatott volna. Mit tecndenek a szövetségesek az elfogott *Angelopulovulo*-val, a jövendő fogja megmutatni.

De a szövetségesek is nagy áron vásárolták meg a győzelmet, mert veszteségük, mint alább a hivatalos tudósitásokból meglátandjuk — 4000 embert tesz ki. Elesett 3 angol tábornok ugymint a vitéz *Catchart*, *Goldie*, (finden) és *Strangways*, megsebesültek *Brown*, *Adanis*, és *Bentink* tábornokok; *Cambridge*, herczeg alul a lovat lőtték el. A francziák részéről *Canrobert* könnyü sebet kapott, s *Bosquet* tábornoknak szinte lovát lötték agyon. Ellenben az oroszok is témérdek főtisztet vesztettek. Csaknem minden zászlóaly parancsnok vagy el-

Digitized by Google

esett vagy megsebesült. *Szojmonoff* tábornok és hadosztály parancsnok mindjárt az ütközet elején, halálos sebet kapván, kevés idő mulva meghalt.

Mig az orosz főhadsereg Inkermannál harczolt, azalatt mintegy reggeli 9 órakor a várból a „Minszki gyalogezred 4 zászlóalya kitört, és csatárokra, támadó hadoszlopokra és tartalékra felosztva, sürű köd által elrejtve, a franczia ostromárkokat megrohanta. Az ostromárok előtt állott egy ház, mellyben egy káplár vezetése alatt 12 vadász őrködött a 19-ik zászlóalyból. Közel ide egy fal által képzett szegletben a vadász század többi legénysége tanyázott. A káplár észrevette az oroszokat, s fegyverre ! kiáltott, de mire a század felkészülve előjött, már hátulról az oroszok által bekeríttetvén, hadi fogságba ejtetett. Erre egy század csatározó a 29-ik sorezredből előrohant s az oroszokat megtámadta. Az oroszok vigyázatlanul elfogadták az ütközetet, s egyszer csak azt vették észre, hogy a második franczia üteg lővonalába jöttek. Ugyan e perczben *de la Motte Rouge* tábornok, ki az ostromárkokban vezényelt, egy zászlóalylyal a 19-ik sorezredből, ugyan annyival 9-ik ezredből, s egy zászlóaly idegen legioval megérkezett a csatapiaczra, s megtámadván az oroszokat, miután észrevették, hogy az üteg torkába jöttek, megzavarodva elveszték fejüket, s védelem nélkül 700 halottat hátrahagyván, futásnak iramodtak. Később ismét rendbe akarván magukat szedni, ekkor a vitéz *de Lourmel* tábornok által támadtattak meg az 5-ik vadász zászlóalylyal s 2 üteggel. Az oroszok ismételve megszaladtak, s a heve által elragadott *de Lourmel* a várda kapuig kergette őket, hol az orosz ágyuk kartácsokkal fogadák az üldöző francziákat, s maga a hős tábornok, számos katonáival agyon lövetett.

De nézzük már az inkermani ütközetről a hivatalos jelentéseket :

Lord *Raglan* hivatalos sürgönye a nov. 5-ki inkermani csatáról. Sebasztopol előtt, nov. 8-kán, 1854. Mylord herczeg. Van szerencsém jelenteni herczegségednek, hogy parancsnokságom alatti hadsereg f. hó 5-ének reggelén, ama franczia figyelő hadtest segedelmével, mellyet a legkitünőbb tiszt *Bosquet* tábornok vezényel, erélyesen meghiusitá és visszaverte az ellenség határozott támadását, mit ez, az inkermani romokat áttekintő hadállásunkra intézett. Herczegségedhez f. hó 3-kán irt levelemben jelentém, hogy az ellenség tetemesen növelte a Csernava völgyben álló haderejét. Következő nap e csapat mozgás még szembetünőbb lett; északról nyilvánvalóan nagy tömegek érkeztek, s két különböző alkalommal magas rangú egyéneknek az orosz táborba érkezése volt észrevehető. Időközben értesültem, hogy ez a 4-ik hadtest vala, melly paraszt szekreken, s lehető legkevesebb podgyászszal Beszarábiából rendeltetett ide, s hogy a 3-ik hadtest azt nyomban követi. Ennélfogva előre látható volt, hogy az ellenség nem fog sokáig várni terjedékeny működése megkezdésével. — S valóban 5-én kora viradtakor erős hadoszlopok nyomultak előre tolt csatározóink ellen, kik hadállásunk jobb oldalát fedezték. E csapatok bámulatos vitézséget fejtettek ki, miután minden talpalatnyi földet elszántan védelmeztek az aránytalan tulerő ellen, mig a *Pennefather* vezérőrnagy alatti 2-ik hadosztály rögtön fegyvert ragadott, és csataágyuival kellő állást foglalhatott. A *Sir Georg Brown* tábornok alatti könnyü hadosztály szinte haladéktalanul a hömlokzat felé nyomult, mig a *Codrington* vezérőrnagy alatti első dandár a Sebasztopol balján levő hosszu levölgyüléseket szállotta meg, jobb oldali ütegeinket védelmezve s elejét véve az onnan netalán jöhető megtámadásnak. A második dandár *Buller* tábornok alatt a 2-ik hadosztály balján állott fel, előretolván a *Jeffreyk* alezredes vezénylete alatti 88-ik ezredet. Az ő kir fensége *Cambridge* vezérőrnagy alatti gárda dandár szinte a homlokzat felé sietett, s

Digitized by Google

igen fontos tért szállott meg a legszélső jobb szárnyon egy vonalban a 2-ik hadosztálylyal; ettől azonban egy igen mély és meredek árok által volt elválasztva s ágyuit a 2-ik hadosztályéhoz helyezve. A 4-ik hadosztály *Catchart* tábornok alatt a táborhelyről előindulván, a támadási vonal homlokzata s a jobb oldal felé nyomult. Az első dandár *Goldie* tábornok alatt az inkermani ut baloldalára ment; a' *Torrens* dandárnok alatti 2-ik dandár ugyanazon ut jobb oldalára s a Csernaja völgy felett függő magaslatokra. A' 3-ik hadosztály *England* tábornok alatt a 4-ik hadosztály által üresen hagyott tért foglalta el részben, s a sir *John Campbel* dandárnok alatti, két ezredből álló könnyü hadosztályt segité, mig *Eyre* dandárnok a futóárkokban levő csapatok vezényletét vitte. A reggelt egy lanyháló eső igen homolyossá tette, annyira, hogy a tüzérségi lánglobbanáson, füstön, s az apró fegyvertüzön kivül alig lehete egyebet kivenni. Nem sokára azonban tisztán látható lön, hogy az ellenség, egy roppant s gyalogsági hadoszlopokra támaszkodó lövészraj mögött, számos nehéz üregü üteget tolt előre a mi balszárnyunk s a 2-ik hadosztály előtt fekvő magaslatra, mig a gárda dandárt hatalmas gyalogsági hadoszlopok támadták meg. Ezenkivül az ellenség a tőlünk balra fekvő hegyoldalokon több nehéz lövegü üteget helyezett el annyira, hogy tüzérsége 9 ágyuból állott, ide nem számitva hajóágyuit, s a sebasztopoli várban levőket.

Az iszonyu golyó- bomba- és kartács zápor oltalma alatt az orosz hadoszlopok nagy erővel nyomultak előre, ugyhogy seregeink részéről a legnagyobb erőfeszitésre volt szükség, velök szemben megállhatni. Ez időtájt jobb oldalunkhoz két franczia gyalog zászlóaly csatlakozott, mellyet *Bosquet* tábornok mindjárt az első hirvételre külde — s melly lényegesen járult ellentállásunk sikeréhez, miután a mi embereink csatazajába összehangzólag olvadva, az ellenséget, ennek nagy romlására a hegyről lefelé szoritá. Körülbelől szinte ez időben az ellenség határozott ostromrohamot intézett legszélső jobb szárnyunkra, s egy pillanatra 4 ágyunkat elfoglalnia sikerült. E 4 ágyu közül hármat a 88-ik ezred ismét visszavett, mig a negyediket az *Egerton* alezredes által vezénylett 77-ik ezred gyorsan visszafoglalá. — Az ellenkező oldalon a gárda-dandár 6 k. fensége *Cambridge* herczeg alatt igen nehéz harczba volt bonyolódva. Az ellenség sürü bozót paizsa által védve, két zömök tömegben nyomult előre s elszánt bátorsággal rohant meg egy két ágyura számitott, de még fel nem fegyverzett redoutot. A harcz itt rendkivül véres volt, s miután a dandár szerfölött szilárd vitézséget tanusitott volna, a tulnyomó erő által hátrálni kényszerült, mig a 20-ik ezred egy szárnya segélyére jött, mire ismét előrenyomult, s a sánczokat visszafoglalta. E területet aztán bátor viselettel franczia csapatok szállották meg, s a gárdák rögtön ismét a 2-ik hadosztály jobb szárnya mögött foglaltak állást. Ugyanekkor Sir *Catchart* a 68-ik ezred nehány csapatával sebesen előnyomult remélve, hogy élénk fordulatot tehet, ha a völgybe lemegy, s az ellenséget oldalvást támadja meg; de a felette levő magaslatokat az oroszok által megszállva találván, tapasztalta, hogy feles számu tulerő által van körülfogva, s midőn ahhoz képest csapataival visszavonulni készült, halálos sebet kapott, alig nehány perczczel azután, hogy *Torrens* tábornok is szinte megsebesült.

A csata élénk kitartással, s tényleges eredmény nélkül tovább folyt, miután az ellenség nem csak csataágyuiból, hanem a várdákban levőkből is késő délutánig tüzelt sorainkra. Ekkor tágitani kezdett, s bár az ágyuzás még mindig nem szünt meg, nem sokára általános lőn a hátrálás. Az inkermani hidon sürü tömegek vonultak vissza, s a szemközt fekvő magaslatokra mentek fel, a

Digitized by Google

csatatéren 5000 halottat hagyva, és sok illyet magukkal czipelve. Soha még nem nyilt előttem ahhoz hasonló látvány, mint a minőt e harcztér most nyujtott. Azonban a tárgyat bővebben rajzolni nem akarom.

E borzasztó ütközet tökéletlen vázlatának herczegséged elibe terjesztése után, két teljesitendő feladatom marad hátra, mellyeknek egyike ép olly örvendetes, mint a milly fájdalmas a másik.

Legnagyobb ötömmel ajánlhatom herczegséged figyelmébe a szövetséges seregek dicső magukviseletét. A franczia és angolok vetélkedtek egymással vitézségben, mindamellett, hogy számra végtelen tulsulylyal biró haderővel kellett megküzdeniök. *Bosquet* tábornoknak lefizetem bámulatom adóját, mig *Canrobert* főparancsnoknak legnagyobb hálával tartozom, ki saját személyében a csatatéren folytonos összeköttetésben volt velem, s ismét megsebesült, de könnyen.

A vezénylő tábornokok mind kitüntették magukat. Sir de *Lacy Evans*, ki betegeskedése miatt nehány nappal előbb kényszerittetett a flotta egyik hajójára menni, azonnal elhagyta ágyát, mihelyt a csatáról értesült, s gyorsan a maga helyén volt.

Veszteségeink igen tetemesek, és sok derék tiszt és katona veszett el ő felsége szolgálatára nézve. A halottak közt fogja nagyságod találni *Catchart* altábornagyot, továbbá *Strangways* és *Goldiefinden* dandártábornokokat. (A többi tisztek és közlegények veszteségéről itt hallgat a főparancsnok; de későbbi tudósitásában, a halottak 579, s a sebesültek 1890 főre tétetnek).

Igen nehéz az ellenség által a csatatérre kiállitott csapatok számát meghatározni. A földvár erőssége nem igen engedé meg a harczerők kiterjesztését. De a mint a sikon az oroszok visszavonulása után azoknak számát kivehettük, hajlandó vagyok hinni, hogy nem valának kevesebben 60,000 embernél. Veszteségök iszonyatos volt, a csatatéren maradt halottaik számát 5000-re teszik, egészben 15,000 embert vesztettek holtakban, sebesültekben, és foglyokban. Van szerencsém, stb. *Raglan* m. k.

Canrobert franczia főparancsnok hivatalos jelentése szerint a franczia holtakban és sebesültekben 1726 embert vesztettek. Keservesen siratja *Lourmel* tábornok halálát, ki sebében meghalt, s kinek hadi és magán kitünő tulajdonai nagy jövőt igértek. Fájdalommal jelenti *Camas* ezredes halálát is, ki a 6-ik sorezred élén a roham perczében esett el.

Végre lássuk most az inkermani ütközetről az orosz tudósitásokat. A sz. pétervári katonai folyóirat, az „Invalide" igy adja *Menczikoff* herczeg jelentését.

Tegnap nov. 5-kén Sebasztopolból az 1. számu bástyától egy kirohanás tétetett az ellenségre, mellyben következő csapatok vettek részt. A 10-ik hadosztályból a „jekaterinburgi," „tomszki" és „kolyváni" ezredek; a 11-ik hadosztályból a „szelenyinszki" és „ochoczki" ezredek; a 16-ik hadosztályból a „wladimir" „szuszdali" és „uglicsi" ezredek; a 17-ik hadosztályból a „butirszki" „borodinoi" és „tarutinoi" ezredek (E szerint 11 gyalogezred vevén részt e támadásban, miután az oroszoknál minden ezred 4 zászlóalyt számlál 4000 emberrel, az összes haderő, tüzérség nélkül 44,000 emberre ment) A fővezényletet vitte *Dannenberg* gyalogsági tábornok, s a 4-ik hadtest parancsnoka.

Az első támadás a magaslatok ellen sikerrel koronáztatott. Az angol sánczolások elfoglaltattak, s 11 ágyujokat beszegeztük. Szerencsétlenségünkre e támadásnál a 10-ik hadosztály parancsnokai, kik a redutokat és karózatokat rohanták meg, mind megsebesültek. Ez alatt a franczia csapatok segitségül megérkeztek. Az angolok pedig ostromágyuikat hozták tüzbe, mellyekkel a mi

Digitized by Google

tábori ágyuink ki nem köthettek. Az ellenséges czéllövészek, kik a mieinknél számosabbak voltak, tisztjeinkben, s a tüzérségnél a lovakban és tüzérekben nagy kárt ejtettek. Ennélfogva rendkivüli emberáldozat nélkül lehetlen volt az általunk megkezdett redoutok épitését folytatni. A hátravonulás az inkermani hidon át rendben történt, s a leszerelt ágyuinkat mind bevihettük a városba. *Miklós* és *Mihály* nagyherczegek a legnagyobb tüzzel jelen voltak, s hidegvérüségük s férfias maguktartása által jó példát és buzditást adtak a katonáknak. — Ugyan ez időben a franczia ostromárkok ellen *Timsfejeff* tüzértábornok alatt a „minszki" ezred egy üteggel együtt kirohanást tett, s 15 franczia ágyut beszegezett.

A halottak számát még nem adták be; de sebesültekben vesztettünk 109 főtisztet, és 3500 embert. (Későbbi hivatalos tudósitás szerint az orosz veszteség részletesen volt: halottakban: 42 törzs és főtiszt és 2969 ember, sebesültekben 3 tábornok, 206 törzs és főtiszt és 5791 közlegény s altiszt). A sebesültek közt van *Szojmonoff*, altábornagy, ki derékba lövetett, s reá sebében nem sokára meghalt; *Villebois* és *Ochterlone* dandártábornokok, s következő ezredparancsnokok: *Alexandrow* ezredes a jekaterinburgi, *Pusztovitoff* a tomszki, *Bibikoff* az ochoczki báró *Delvig* a wladimiri, és *Werevkin-Scheljuta II.* a borodinoi ezredből. Zuzást kaptak: *Kisinszky* tüzértábornok, *Menczikoff* herczeg dandártábornok, *Albedinszky* ezredes és az én hadsegédem *Greig* kapitány, *Dannenberg* fővezér alatt 2 lovat lőttek el, s vezérkara közt egy sincs, ki meg nem sebesittetett volna.

Menczikoffnak e jelentéséből világos, hogy a szövetséges vezérek épen nem nagyitva becsülték az orosz veszteséget 15,000 emberre, halottakat, sebesülteket és foglyokat összeszámitva.

A *Dannenberg* hivatalos jelentéséből csak azt jegyezzük meg, hogy ő a támadás nem sikerültét az elesett *Szojmonoff* tábornoknak tulajdonitja, ki nem azon a téren nyomult elő, melly neki előre kiszabatott.

Végszó.

Az inkermani csatán kivül az 1855-iki év első napjáig más nevezetes esemény a keleti kérdésben nem történt mint azon véd- és daczszövetség, mellyet Franczia ország, Anglia és Ausztria kötöttek egymás közt dec. 2-kán. Ebben ugyan nem kötelezi magát még Ausztria, hogy fegyveresen is fellépend Oroszország ellen, de mindenesetre e lépés igen jelentékeny, mert ez által a régi jó szövetségesek közt nagyobb hézag s szakadás, és a nyugoti hatalmakhoz határozottabb közeledés történt. Fogja-e e véd- és daczszövetség e békét helyreállitani, vagy inkább nagyobb kiterjedésü és véresebb háborura adand alkalmat, azt a reánk jövő 1855-ik év mutatja meg.

Pest, 1854. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

DK
214
.F45
1854

02920280

DK 214
.F45 1854

Digitized by Google

DEC 7 19/1

Digitized by Google